GABRJEL KORBUT

LITERATURA POLSKA

OD POCZĄTKÓW DO WOJNY ŚWIATOWEJ

KSIĄŻKA PODRĘCZNA INFORMACYJNA
DLA STUDJUJĄCYCH NAUKOWO DZIEJE
ROZWOJU PIŚMIENNICTWA POLSKIEGO

Tom III

OD ROKU 1820 DO ROKU 1863

Wydanie drugie, powiększone.

WARSZAWA
SKŁAD GŁÓWNY W KASIE IM. MIANOWSKIEGO, PAŁAC STASZICA
1930

Drukarnia i Litografja
„JAN COTTY"
w Warszawie, Kapucyńska 7.

PIŚMIENNICTWO ROMANTYCZNE

w okresie 1820—1863.

Zwrot w kierunku t. zw. romantyzmu czyli reakcji uczucia i fantazji przeciwko racjonalizmowi, panującemu w klasycyźmie francuskim, zaczął się przejawiać w poezji zachodnio-europejskiej, przedewszystkiem w Anglji i Niemczech, w początkach drugiej połowy XVIII stulecia. Nowe prądy zaczęły przenikać do Polski już pod koniec w. XVIII-go. W poezji ówczesnej, klasycznej jeszcze z formy, wystąpiły niektóre pierwiastki, które weszły w skład późniejszego romantyzmu, jak uczuciowość [1]), ludowość i *ossjanizm*. Zaraz w pierwszych latach Niemcewicz wprowadza do poezji polskiej *balladowość* (już od r. 1802, pod wpływem ballad szkockich); ludowość rozwija się w dalszym ciągu w poezji legjonistów.

Po r. 1815 uwydatniać się zaczyna w literaturze, pod wpływem dzieła pani Stael, zajęcie się poezją Schillera, dramatem Szekspira, wpływ Herdera w kierunku etnograficznym; występują *russoizm*, *werteryzm*, i *walterskotyzm* w powieści. Ale pierwszy Brodziński uświadamia sobie konieczność odrodzenia poezji rodzimej i w r. 1818 rzuca hasło stworzenia poezji oryginalnej polskiej na podstawie twórczości ludowej. Przełom w twórczości w kierunku romantycznym wywołuje dopiero Mickiewicz; on wyzwala ostatecznie uczucie i fantazję

[1]) Uczuciowość jednostkowa (*gessneryzm*; wpływ Rousseau był w tym czasie powierzchowny) i uczuciowość patryjotyczna (pod wpływem nieszczęść narodowych).

z więzów kanonu pseudoklasycznego i wprowadza egzotyczny pierwiastek do poezji polskiej — *orjentalizm*. Jednocześnie prawie występują poeci t. zw. „Szkoły Ukraińskiej“ Zaleski, Malczeski i Goszczyński i wprowadzają drugi pierwiastek egzotyczny do poezji polskiej, poezji zachodnio-europejskiej nieznany — *ukrainizm*; Malczeski nadto zaszczepia poezji polskiej *bajronizm*. Wreszcie półromantyk Korzeniowski i Słowacki reformują w duchu szyllerowsko-szekspirowskim dramat polski. W ten sposób w dziesięcioleciu 1820—1830 powstaje romantyzm polski. W tej dobie romantyzm polski występuje w pierwszej swojej fazie i walczy jeszcze z panującym pseudoklasycyzmem. Przewagę nad pseudoklasycyzmem wywalcza romantyzmowi w teorji estetyk i krytyk romantyczny Mochnacki.

Po upadku powstania Listopadowego (1831 r.) wstępuje w r. 1831 romantyzm polski w drugą fazę swego rozwoju, pod wpływem nieszczęścia narodowego staje się nawskroś narodowym i w dwudziestoleciu 1831 — 1850 dochodzi na Emigracji do największego swego rozkwitu, panując już niepodzielnie w literaturze; przenika go w tym czasie nowy pierwiastek—*mesjanizm*. W tym czasie głównymi twórcami poezji narodowej i przedstawicielami romantyzmu polskiego są trzej *wieszczowie*: Mickiewicz, Słowacki i Krasiński. Ostatnią fazą w rozwoju poezji romantycznej w Polsce jest twórczość *epigonów* romantyzmu w kraju, która się przeciąga (od r. 1840) do upadku powstania Styczniowego (1863 r.).

Obok poezji rozwinęły się i rozkwitły w okresie międzypowstaniowym (1831 — 1863): *filozofja* (Trentowski, Cieszkowski, Libelt, Kremer, Gołuchowski), *powieściopisarstwo*, z Kraszewskim jako właściwym twórcą powieści polskiej na czele, i *historjografja*, z Lelewelem, twórcą „szkoły historycznej t. zw. Lelewelowskiej“, jako głównym przedstawicielem.

Literatura o romantyzmie polskiem.

A. Monografji o dziejach romantyzmu polskiego brak.

B. Charakterystyki romantyzmu polskiego wogólności. Krupiński: Romantyzm i jego skutki. *Ateneum*, 1876, II. (Oceny: a) Kraszewskiego w *Kłosach*, 1876; b) Goraja w *Tyg. ilustr.*, 1876; c) Żulińskiego: Nowe studjum nad Syrokomlą przez Spasowicza oraz „Romantyzm i jego skutki przez F. K.“. Lwów, 1877; d) Krzemińskiego (Nowe szkice liter. 1911). — Kaczkowski: Słowo o romantyzmie. Lwów, 1891. — Spasowicz: Charakterystyka romantyzmu polskiego w „Dziejach literatury polskiej“. — Nehring: O kierunkach nowszej literatury polskiej. *Bibl. Warsz*, 1882, II; 1883, I, IV. — Bełcikowski: Główne prądy poezji polskiej

w XIX w. (w „Ze studjów nad literaturą polską". Warszawa, 1886). — CHMIELOWSKI: Pogląd na poezję polską w pierwszej połowie XIX stul. (w „Studja i szkice... z dziejów liter. pol." Kraków, 1886, II). — TRETIAK: O głównych kierunkach poezji polskiej w w. XIX (w „Szkice literackie", I). — BRANDES: O poezji polskiej XIX w. Warszawa, 1887 (i w jego książce: Polska). — CHMIELOWSKI: Odczyty Jerzego Brandesa o romantyzmie polskim. *Ateneum*, 1886, II. — SARRAZIN: Les grands poètes romantiques de la Pologne. Paris, 1906. — CHOJECKI: La Pologne et ses trois poètes. — NOAILLES: La poésie polonaise. Paris, 1866. — WANDA: [Ign. Chrzanowski]: Ideały romantycznej poezji polskiej. Poznań, 1899. — WINDAKIEWICZ: Poezja romantyczna. (Odczyt). Kraków, 1912. — DICKSTEINÓWNA: Z ideologji romantyzmu. („Prometeusz-Paraklet". Warszawa, 1913).—CHRZANOWSKI: Charakterystyka romantyzmu. *Rok polski* 1917 (i w książce „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918). — CHRZANOWSKI: Romantyzm polski wobec Konstytucji 3 Maja. Kraków, 1925. — A. M. WAGNER: Deutsche und polnische Romantik. *Neue Jahrbücher*, 1917, I. Abth. XXXIX Band, Heft. 10.

C. Zarysy dziejów poezji romantycznej polskiej. — CYBULSKI: Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts. 2 t. Poznań, 1880. (W przekł. pol. Fr. Dobrowolskiego). — SIERZPUTOWSKI: Romantyzm polski, jego fazy, istota i skutki. (Próba syntezy...). Lwów, 1905 (kompilacja). (Ocena: Dropiowskiego w *Pam. Liter.*, 1905).

D. Przyczynki do dziejów romantyzmu polskiego. *a*) Określenia romantyzmu: — KLEINER: Romantyzm. Historja wyrazu i konstrukcja pojęcia. *Przew. nauk. i liter.*, 1910. (Toż w „Studja z zakresu literatury i filozofji". Warsz., 1925). — ŁUCKI: Pochodzenie wyrazu romantyzm i ewolucja jego znaczenia. *Pam. Liter.*, 1911. — STRUVE: Istota, nastrój zasadniczy i znaczenie romantyzmu. *Bibl. Warsz.*, 1905, I. — Z. ŁEMPICKI: Romantyzm. Przyczynki do krytyki pojęcia. *Pam. Liter.*, 1917. — Z. ŁEMPICKI: Renesans, Oświecenie, Romantyzm. Warsz., 1923.—CHRZANOWSKI: Romantisme contre Rationalisme. *La Revue Mondiale* 1925, nr. 11.— *b*) Wpływy obce. α) Gessneryzm: — SZYJKOWSKI: Gessneryzm w Polsce. — β) Youngizm: — SZYJKOWSKI: Edw. Younga „Myśli nocne" w poezji polskiej. (Ze studjów nad gienezą polskiego romantyzmu). *Rozpr. Ak. Um. wydz. filol.*, LX, 1916.— γ) Ossjanizm: — SZYJKOWSKI: Ossjan w Polsce. (Ocena Chrzanowskiego w *Pam. Liter.*, 1913). — δ) Rousseau'izm. — SZYJKOWSKI: Myśl Rousseau w Polsce XVIII w.— ε) Bajronizm: — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek, II. (Oceny: a) Tretiaka w *Kwart. histor.*, 1898; b) Porębowicza w *Kwart. histor.*, 1898). — LIPNICKI. Byron im Befreiungskampfe der polnischen Nationalliteratur. *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes*, 1877. — MATUSZEWSKI: Byron i wpływ jego na literaturę polską. (w „Swoi i obcy").—SPASOWICZ: O bajronizmie Mickiewicza (w „Księdze zbiorowej... Mickiewicza". Petersburg, 1898 i w „Pismach", I). — GRAMLEWICZ: „Marja" Malczewskiego w świetle nowej krytyki. *Dodatek miesięczny Przegl. Tyg.*, 1884. — TRETIAK: O bajronizmie w poezji polskiej. *Tydzień*, 1879. — JELLENTA: Wszechpoemat i najnowsze jego dzieje. — CHMIELOWSKI: Wstęp do przekładu „Poematów" Bajrona. — PORĘBOWICZ: Wstęp do przekładu „Don Juana". — TRETIAK: Mickiewicz i Puszkin jako bajroniści (w jego książce: „Mickiewicz i Puszkin". Warszawa, 1906).—WINDAKIEWICZ: „Walter Scott i lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej". Kraków, 1914. — ST. WASYLEWSKI: U świtu romantyzmu. Pierwsze sądy o Byronie w Polsce. *Pam. Liter.*, 1913. — UJEJSKI: Byronizm i skot-

tyzm w Konradzie Wallenrodzie. Kraków, 1923. — Tretiak: Wstęp do Powieści poetyckich Byrona *Bibl. Narod.* (1924). — ζ) Walterskotyzm: — Windakiewicz: „Walter Scott i lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej". Kraków, 1914. — Czarnik: Spór literacki o „Jana z Tęczyna". *Pam. Liter*, 1905.— Wojciechowski: Pan Tadeusz a romans Waltera Scotta. Kraków, 1919. — Tenże: Motywy z Wawerleya W. Scotta w Grażynie i Konr. Wallenrodzie. *Pam. liter.*, 1918.— Ujejski: Byronizm i skottyzm w Konradzie Wallenrodzie. Kraków, 1923.—η) Wpływ Goethe'go: — Karpeles: Goethe in Polen. Berlin, 1890. (Ocena P i l a t a w *Kwart. histor.*, 1890). — Kurzmann: Goethe w Polsce. Poznań, 1887. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904. Wyd. 2. Lwów, 1925. — Dobrzycki: Do „Wertera w Polsce". *Pam. Liter*, 1905. — Petzold: Ballada Mickiewicza a Goethego. *Przew. nauk. i liter.*, 1910. — E. Kołodziejczyk: Goethe w Polsce. Kraków, 1913. (Odb. z *Spraw. gimn. realn. IV w Krakowie*). (Tu bibliogr.). — Z. Ciechanowska: K. Brodziński jako pierwszy tłumacz Goethego w Polsce. *Pam. liter.*, 1928. — Z. Ciechanowska: Mickiewicz a Goethe. *Pam. liter.*, 1924/25. — ϑ) Wpływ Schillera: — Schnobrich: Schiller w Polsce. *Ateneum*, 1885, IV. — Struve: Ideały twórczości poetyckiej Schillera oraz poezji romantycznej polskiej. *Ateneum*, 1900, I. — Barewicz: Fryd. Schiller i t. zw. romantyka polska przed Mickiewiczem. *Sprawozd. gimn. V we Lwowie*, 1905. — Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kraków, 1915. (Ocena: G u b r y n o w i c z: Schiller w Polsce. (Z powodu książki dr. Szyjkowskiego). *Kwart. histor.*, 1916. — ι) Inne wpływy: — Szyjkowski: Génie du christanisme a prądy umysłowe w Polsce porozbiorowej. Lwów, 1908. (Wpływ Chateaubrianda) — Zipper: Grillparzer in der polnischen Dichtung. Wien, 1907. = c) P i e r w i a s t e k l u d o w y w p o e z j i. — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. Warszawa (Lwów), 1901. (Oceny: Kallenbacha w *Kwart. histor.*, 1900, Chmielowskiego w *Gaz. pol.*, 1901 nr. 283, Chrzanowskiego w *Książce* 1901, Brücknera w *Pam. liter.* 1902, Nehringa w *Kwart' histor.* 1902, Z. Wasilewskiego w *Kur. Warsz.* 1902, nr. 16, Ułaszyna w *Wiśle* 1902. Zob. też Bruchnalskiego Mickiewicz—Niemcewicz w *Pam. iter.* 1903, str. 583. Pod wpływem krytyk Zdziarski ogłosił uzupełnienia swej książki p. t. „Ludowość w poezji polskiej XIX w.". (Lud. X.1904). — Dropiowski: Pierwsze ślady zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej XIX w. *Spraw. gimn. w Rzeszowie*, 1900. — Kossowski: Brodzińskiego tłumaczenia pieśni ludowych. Przyczynek do dziejów zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej. Lwów, 1906. (Zob. też: Arabażyn: Kaz. Brodzinskij... Raw. Gawroński: Z. D. Chodakowski. Kallenbach: Tło obrzędowe w Dziadach. Konopnicka: Z roku Mickiewiczowskiego· Jankowski: Pierwiastek ludowy w poezji Kniaźnina).= d) B a l l a d o t w ó r s t w o.— Rembacz: Ballada w literaturze niemieckiej i polskiej. *Sprawozdanie gimn. w Jaśle*, 1890 i 1891. — Grudziński: Lenore in Polen. *Spraw. gimn. w Bochni*, 1890. — Klaczko: Lenora i Ucieczka. — Sozonowicz: Lenora Bürgera... Warszawa, 1893 (po rosyj.). — Bruchnalski: Niemcewicz-Mickiewicz. *Pam. Liter.* — K. Trybowski: Spór o gienezę ballad ludowych. *Bibliot. Warsz.*, 1913, IV. — Chmielowski: Ballady Zana. — Kallenbach: Kilka słów o balladzie „Neryna". *Rozprawy wydz. filol. Akad. Um.*, XIII. — Tretiak o balladach Mickiewicza w książce „Młodość Mickiewicza". — Lange: Ballada przed Mickiewiczem. *Głos*, 1899, II. — Szyjkowski: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza. *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, LV, 1917. — Ign. Górski: Ballada polska przed Mickiewiczem. Kraków, 1920. = e) P i e r w s z e p r z e j a w y r o m a n t y z m u w p o e z j i p o l s k i e j. — Bruch-

nalski: Niemcewicz-Mickiewicz. — Tomkowicz: Przyczynek do historji początków romantyzmu w Polsce. (Fr. Wężyka O poezji dramatycznej). *Arch. do dziejów liter. i ośw. w Polsce*, I. — Bełcikowski: Romantyczność przed Mickiewiczem (w „Ze studjów nad liter. pol."). — Lange: O romantyzmie przed Mickiewiczem. *Życie*, 1898, nr. 31—37. — Lange: O romantyzmie przed Mickiewiczem. *Literatura i sztuka. Dod. do Nowej Gazety*, 1913. — Wasylewski: U świtu romantyzmu. I. Edward Lubomirski. *Pam. Liter.*, 1910. — Wasylewski: U świtu romantyzmu. II. Pierwsze sądy o Byronie w Polsce (1816—1822). *Pam. Liter.*, 1913. — Kucharski: Fredro jako romantyk. Przyczynek do dziejów polskiego romantyzmu. *Pam. Liter.*, 1906. — Kucharski: Romantyzm w komedji Fredry. *Bibl. Warsz.*, 1911, I. — Szyjkowski: Podstawy romantyzmu Ad. Mickiewicza. *Bibl. Warsz*, 1914, I. = f) Walka romantyków z klasykami. Estetyka i krytyka romantyczna: — Brodziński: O klasyczności i romantyczności (1818).—Mickiewicz: O poezji romantycznej (1822).— Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. (1829).—Mochnacki: Pisma... Wyd. A. Śliwiński. Lwów, 1910. (Zawierają artykuły jego krytyczne w czasop. warszawskich z l. 1825—30). — Mochnacki: O literaturze polskiej w w. XIX (1830). — Lelewel: O romantyczności. *Bibl. Pol.*, 1825. Przedrukow. w „Rozbiorach dzieł", II, „Polska, dzieje i rzeczy jej", t. VIII). — Grabowski: Uwagi nad balladami Witwickiego z przyłączeniem uwag ogólnych nad szkołą romantyczną w Polsce (1825). — Witwicki: O reputacji autorów za ich życia (1828). — Grabowski: Literatura i krytyka. — Witwicki: O poezji i jej krytykach. (*Melitele*, 1830) — Goszczyński: Nowa epoka poezji polskiej (1835). — W. Chlędowski: Arystoteles sędzia romantyczności. *Haliczanin*, 1830. = Biegeleisen: Atak Mickiewicza na obóz klasyków. *Dod. mies. do Przegl. Tyg.*, 1885. — Biegeleisen: Echa walki klasyków z romantykami. *Tyg. Ilustr.*, 1885, I. — Siemieński: Obóz klasyków. Kraków, 1866. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warszawa, 1902. — Chmielowski: Estetyka Mickiewicza. — Tretiak: Bohdan Zaleski, I. — Grabowski: Krytyka literacka w czasach romantyzmu (1818—30). *Bibl. Warsz.*, 1909, IV. — Chmielowski: Znaczniejsze teorje dramatu w literaturze polskiej. *Pam. Liter.*, 1902. (Toż w „Dziejach krytyki").— Grabowski: Michał Grabowski. Kraków, 1901. — T. Grabowski: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kraków, 1918. — Śliwiński: Maurycy Mochnacki. — Bańkowski: Maurycy Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kraków, 1913. — Przewóski: M. Mochn. jako krytyk literatury. *Kraj*, 1894 (i osobno. Warsz., 1905). — Porębowicz: Przyczynek do pojęcia „romantyczności" u Mickiewicza. *Pamiętnik Mickiewicz.*, VI. — Augustaitis: Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim. Kraków, 1911. — Kraushar: Posąg Thorwaldsenowski księcia Józefa, jako echo walki klasyków z romantykami. (Kartki z roku 1829). *Sfinks*, 1913, styczeń. — Gorzycki: St. Potocki jako przeciwnik romantyzmu. *Przew. nauk. i liter.*, 1917.—Wasylewski: Mowa o duchu klasyczności i romantyczności we względzie filozoficznym (1822). *Pam. Liter.*, 1910. — Hordyński: Mickiewicz i Brodziński. *Pam. Mickiew.*, IV. — Michalski: Walka romantyków z klasykami. *Sto lat myśli pol.* III. — Kossowski: Wśród romantyków i romantyzmu. Lwów, 1916. — Szyjkowski: Dzieje nowoż. tragedji pol. Typ pseudoklas. 1920. — Chrzanowski: Z epoki romantyzmu. Kraków, 1918. — St. Wasylewski: O miłości romantycznej. Lwów, 1921. Wyd. 2. Poznań, 1928. — Tenże: Sztambuch. Warsz., 1922. — Zob. nadto wspomnienia: Wójcicki: Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat 30-tu (1800—1830). Warszawa, 1880. — Wójcicki: Kawa literacka

w Warszawie (1829—1830). Warsz., 1873. — Wójcicki: Ostatni klasyk. Warsz., 1872. — Dmochowski: Wspomnienia. Warszawa, 1858. — Dmochowski: Wspomnienia literackie. *Bibl. Warszaw.*, 1866. — Odyniec: Listy z podróży. 4 t. Warsz., 1875—78. — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884. — Pol: Pamiętnik o liter. pol. XIX w. Lwów, 1866. = g) Mesjanizm. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. — Bem: Echa mesjanistyczne w liter. pol. — Jarecki: Idee historjozoficzne Woronicza a mesjanizm polski. *Pam. Liter.*, 1904. — Dzieduszycki: Mesjanizm polski a prawda dziejów. Lwów, 1902. — Pigoń: O „Księgach pielgrzymstwa". — Kleiner: Zygm. Krasiński. — Kleiner: J. Słowacki. — Snitko: Zarys pojęć o narodzie. Lwów, 1901. — Cywiński: Romantyzm a mesjauizm. Wilno, 1914. (Odb. z t. V *Rocznika Tow. Przyj. Nauk w Wilnie*). — Pawlikowski: Mistyka Słowackiego. Lwów, 1909. — Horodyski: Polska filozofja romantyczna a mesjanizm. *Bibl. Warsz.*, 1912, III. — Kleiner: Mesjanizm narodowy w systemie Krasińskiego („Studja z zakresu liter. i filoz."). — Kridl: Duch, Słowo i Polska w mistyce Słowackiego i Mickiewicza. *Przegl. Warsz.*, 1924, maj—czerw. (Toż w „Antagonizm wieszczów"). — Ujejski: Prolegomena do dziejów polskiego mesjanizmu. *Pam. Warsz.* 1929.—Zob. też literaturę o Towiańskim, Mickiewiczu ,Słowackim, Krasińskim i Woroniczu.

DZIESIĘCIOLECIE WALKI ROMANTYKÓW Z KLASYKAMI 1820—1831.

CZASOPIŚMIENNICTWO W DOBIE POROZBIOROWEJ (1795—1831)

W pierwszym dwudziestoleciu po ostatnim rozbiorze (t. j. w l. 1795—1815) czasopiśmiennictwo polskie słabo się rozwijało; do najpoważniejszych czasopism należały naukowo-literackie, jak *Nowy Pamiętnik Warszawski (*1801—1805) Franc. Ksaw. Dmochowskiego, *Pamiętnik Warszawski* (1809—1810) Ludwika Osińskiego i *Dziennik Wileński* (1805—1806) ks. Stan. Jundziłła i Jędrzeja Śniadeckiego; wychodziły one krótko; natomiast bez przerwy w l. 1802—1830 ukazywały się *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk.* Ożywiło się czasopiśmiennictwo i doszło do wysokiego stopnia rozwoju dopiero w dobie Królestwa Kongresowego (1815—1831), szczególnie w okresie rewolucji Listopadowej. Główniejsze czasopisma w tych latach wychodzące, naukowo-literackie i polityczne, były następujące: *Pamiętnik Warszawski* (1815—1821) Fel. Bentkowskiego i jego dalszy ciąg *Pamiętnik Warszawski* (1822—23) Kazim. Brodzińskiego, Skarbka i Skrodzkiego[1]),

---

[1]) Tu ukazały się: „O klasyczności i romantyczności" Brodzińskiego (1818), „Uwagi nad Jagiellonidą" Mickiewicza (1819), „Wiesław" (1820) Brodzińskiego, „Dumka hetmana Kosińskiego" (1823) B. Zaleskiego.

Tygodnik Polski (1818—20) B. Kicińskiego i jego dalszy ciąg *Wanda* (1820—22) Franciszka Sal. Dmochowskiego, *Gazeta Narodowa i Obca* (1818—1819) B. Kicińsktego i T. Morawskiego, pismo polityczne, (i jego dalszy ciąg *Kronika* (1819) i *Orzeł Biały* (1819—20), *Kurjer Warszawski*, założony w roku 1821 przez B. Kicińskiego, później redagowany przez L. Dmuszewskiego, *Astrea* Fr. Grzymały, *Biblioteka Polska* (1825—26) Fr. S. Dmochowskiego, *Ćwiczenia Naukowe* (1818) Tym. Zaborowskiego, organ Krzemieńczan, i jego dalszy ciąg *Pamiętnik Naukowy* (1819); umiejętnie redagowane *Rozrywki dla dzieci* (1824—28) Klem. Tańskiej; *Pamiętnik dla płci pięknej* (1830) Leona Zienkowicza i Konstantego Gaszyńskiego; tu ukazały się pierwsze utwory Zygmunta Krasińskiego; oraz organy romantyków: *Dziennik Warszawski* (1825—1828), M. Podczaszyńskiego, *Gazeta Polska* (1826—1831) Ksawerego Bronikowskiego i *Kurjer Polski* (1829—31) M. Mochnackiego.

W Wilnie głównemi czasopismami o charakterze naukowo-literackim w l. 1815—30 były: wznowiony przez Kaz. Kontryma miesięcznik *Dziennik Wileński* (1815—30), redagowany następnie przez Antoniego Marcinowskiego; był to organ profesorów uniwersytetu; *Tygodnik Wileński* (1816—22) założony i redagowany do r. 1818 przez Lelewela, następnie przez Michała Balińskiego, a po nim przez Ignacego Szydłowskiego; tu ogłaszali swe utwory młodsi, poczynający autorowie, jak Adam Mickiewicz („Zima miejska“, 1818, „Żywila“, 1819), Józef Korzeniowski, Aleks. Chodźko, Odyniec. Trzecim pismem większego znaczenia w tym czasie, wychodzącym w Wilnie, były *Wiadomości brukowe* (1816—1822), organ Szubrawców, którzy pomieszczali swe pisma szubrawskie i w *Tygodniku Wileńskim*.

W Petersburgu w r. 1830 zaczął wychodzić *Tygodnik Petersburski* Józ. Em. Przecławskiego, pismo wpływowe w okresie popowstaniowym. (Przetrwało do r. 1858).

Tłumiona przez zaprowadzoną w r. 1819 w Królestwie cenzurę prewencyjną dla czasopism, publicystyka polityczna, bujnie się rozwinęła w dobie rewolucji Listopadowej (1830—31). Z czasopism warszawskich z r. 1831 o charakterze politycznym wysunęły się na pierwszy plan: *Zjednoczenie*, organ konserwatystów, *Kurjer Polski*, organ konstytucjonalistów, i *Nowa Polska*, organ radykalistów.

Czasopiśmiennictwo w Galicji i w Poznańskiem w tej dobie (1795—1830) pędziło żywot suchotniczy.

W dziejach ruchu literackiego w dobie porozbiorowej wydatną rolę odegrały też *noworoczniki* czyli *almanachy*, które od r. 1815 zaczęły się ukazywać w różnych miastach Polski; najważniejsze z nich są: *Almanach Lubelski* z r. 1815 Klemensa Urmowskiego, pierwszy noworocznik polski, *Melitele* z r. 1829 i 1830 A. E. Odyńca, *Haliczanin* z r. 1830 Wal. Chłędowskiego i *Noworocznik Litewski* z r. 1831 Hip. Klimaszewskiego.

Literatura o czasopiśmiennictwie w dobie porozbiorowej (1795—1831)· Czarnowski: Dziennikarstwo słowiańskie i polskie. Kraków, 1895. — St. Gorski: Dziennikarstwo polskie. Warszawa, 1905. — Kucharzewski: Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX. (W Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na Emigracji). Warszawa, 1911. — Dr. Szeliga (J. Bieliński). Bibliografja czasopism wileńskich (1805—1860). *Wiadomości bibliograficzne*, 1884—86. — Zawadzki: Literatura w Galicji (1772—1848). Lwów, 1878. — (Jarochowski): Literatura poznańska w pierwszej połowie bież. stul. Poznań, 1880. — Chmielowski: Dziennikarstwo polskie. *W. Enc. ilustr.*— Nowicki: Pionier dziennikarstwa warszawskiego. *Dod. mies. Przegl. Tygodn.*, 1890, nr. 4. — Ciechowski: Czasopisma polskie na Litwie. *Kwart. Litewski*, 1910. — Kraushar: Wolność druku i dziennikarstwo warszawskie w czasach Listopadowych. Warsz., 1909. — Kraushar: Senator Nowosilcow i cenzura za Król. Kongresowego. Kraków, 1913. — N. Gąsiorowska: Wolność druku w Królestwie Kongresowem, 1815—1830. Warsz., 1916. — Bańkowski: Kartka z dziejów polskiego życia umysłowego nad Newą. *Myśl Narodowa*, 1916, nr. 5—6 (o *Bałamucie* i *Tygodniku Petersburskim*). — A. Potocki: O noworocznikach. *Melitele*, 1902. — A. Potocki: Sejmiki literackie w dobie romantyzmu. *Pam. Liter.* 1902. — H. Eile: Prasa Warszawska przed stu laty. Warsz., 1929. Zob. też literaturę w książkach Kucharzewskiego i Jarkowskiego: Literatura dotycząca prasy polskiej. Warszawa, 1911.

FILOMACI, FILARECI i PROMIENIŚCI.

Towarzystwo Filomatów powstało dn. 1 października 1817 r. w Wilnie; założyli je jako związek tajny: Tomasz Zan, Adam Mickiewicz, Józef Jeżowski, Franciszek Malewski, Jan Czeczot i Onufry Pietraszkiewicz. Filomaci podzielili się (w roku 1818) na dwa wydziały: I. Nauk wyzwolonych („literatury i nauk moralnych") (literacki) i II. Matematyczno-fizyczny („nauk fizycznych, matematycznych i medycznych").

W r. 1818—19 naczelnikiem wydz. I był Mickiewicz. Głównym organizatorem i prezydentem Filomatów był Józef Jeżowski; był on „duszą zgromadzenia". Obok niego najczynniejszym organizatorem Filomatów był Mickiewicz, czego dowodzą znajdujące się w archiwum Filomatów pisma jego (19) w sprawie organizacji. (Wyd. je z ręko-

pisu poraz pierwszy Kallenbach w „Nieznanych pismach Ad. Mickiewicza". (Kraków, 1910).

W r. 1819 powstaje Klub Przyjaciół, („Związek Przyjaciół"), którego prezydentem zostaje T. Zan.

W r. 1820 T. Zan tworzy związek jawny i najszerszy p. n. Promienistych; na czele związku staje sam, jako założyciel i przewodnik, pod imieniem Arcy-Promienistego; dzieli się na 4 wydziały i związki: amarantowy, różowy, zielony, biały, liljowy, błękitny i granatowy. Promieniści rozwiązani przekształcają się wkrótce w tajne towarzystwo Filaretów (prezydentem T. Zan); najniższy stopień ogólnej organizacji; drugi stanowi Klub Przyjaciół, trzeci — Filomaci, czwarty — Rząd Filomatów (Filomaci kierują Przyjaciółmi a Przyjaciele Filaretami). W roku 1822 Związek Przyjaciół przeobraża się w Filadelfistów, których ostateczna organizacja (z r. 1823) miała objąć wszystkie warstwy narodu.

W październiku 1823 r. Nowosilcow uwięził Filaretów (a wśród nich i Filomatów) i rozpoczął przeciwko nim proces, który zakończył się wyrokiem z dn. 14 sierpnia 1824 r.

Wydany potajemnie przez Filomatów w Wilnie w r. 1821 kwestjonarjusz statystyczny p. t. „Opis jeograficzny", opracowany przez Zana i Franc. Malewskiego w r. 1821, przedrukował w całości Mościcki w „Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza" (Kraków, 1908, str. 151—165).

Literatura do dziejów Filomatów, Filaretów i Promienistych.

A. Źródła: — Lelewel: Nowosilcow w Wilnie. Warszawa, 1830. 2-e wyd. w Brukseli. 1843; przedruk. w t. VII Lelewela: „Polska, dzieje i rzeczy jej". Poznań, 1859. (Przekład franc. E. Rykaczewskiego p. t. „Novosiltzov à Vilna.. Bruksella, 1844, z przypisami tłumacza). Przedruk dokładny wyd. warsz. z r. 1831 ogł. H. Mościcki w książce: „Promieniści, Filomaci—Filareci". Warszawa, 1916. — Ign. Zdanowicz: Pamiętnik o Filomatach i Filaretach. Paryż, 1860. Przedruk. H. Mościcki w wyd. 3 „Promieniści"... — Domejko: Filareci i Filomaci. Poznań, 1872. Przedruk. H. Mościcki w książce: Promieniści... — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884. — M. Malinowski: Księga wspomnień. Kraków, 1907. — M. Czarnocki: Krótka wiadomość o tajnych towarzystwach uczniów uniwersytetu wileńskiego, aż do ich rozwiązania w r. 1824. Wydał wraz z uzupełnieniami T. Zana i protokułami „Towarzystwa myślącej młodzieży", H. Mościcki w *Roczniku Tow. Przyj. Nauk w Wilnie*. Tom I, 1907. Przedruk. w „Z filareckiego świata". Warsz. 1924. (Wyjątki z innego rękopisu pamiętników Czarn, różniącego się w szczegółach z rękop. poprzedz., ogł. Gawalewicz w studjum „Druh Mickiewicza". (*Tyg. Pol.*, 1898—9). — (Wierzbowski): Mickiewicz w Wilnie i Kownie. *Bibl. Warsz.*, 1888, i w jego książce: „Z badań nad Mickiewiczem". Warsz., 1916. — (Wierzbowski): K istorii tajnych obszczestw i kružkow sredi litowsko-polskoj mołodioži w 1819—1823. Warsz., 1899. — (Dr Szeliga

(J. Bieliński): Kilka słów o Filomatach i Filaretach. *Przew. nauk. i liter.*, 1889. — Dr. Szeliga: Proces Filaretów w Wilnie. *Archiwum do dziejów ośw. i liter.*, VI. (Wasilewski). Promieniści, Filareci i Zorzanie. *Archiwum do dziejów ośw. i liter.*, IX. — (Krechowiecki): Do historji Filaretów. *Rok Mickiewiczowski*. Lwów, 1899 (i w „Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — (Wł. Mickiewicz) ogł. szereg dokumentów do sprawy Filareckiej w dod. do t. I „Żywota Ad. Mickiewicza". — Hordyński: Wiadomość o Śpiewniku Filareckim. *Pamiętn. Mick.*, II. — Łopaciński: Listy i wiersze Feliksa Kułakowskiego. *Księga pamiątk. Mickiewicza*, 1898. — Chrzanowski: Autograf „Majtka" Mickiewicza i poezje Filaretów. Lwów, 1901 (toż p. t. „Album p. Ludwiki Kostrowickiej w jego „Okruchach literackich"). — „Archiwum Filomatów". Część I. Korespondencja 1815 — 1823. Wydał J. Czubek. 5 t. Kraków, 1913. Cz. II. Materjały do historji Towarzystwa Filomatów. Wydali St. Szpotański i St. Pietraszkiewiczówna 2 t. Krak., 1920 — 21. Cz. III. Poezja Filomatów. Wyd. J. Czubek. 2 t. Krak., 1922. — (H. Mościcki): Promieniści. Filomaci—Filareci. Warszawa, 1916. (Zawiera zbiór wspomnień i in. materj., dotyczących Filom. i Filar.: Domeyki, Zana, J. Chodźki, Odyńca, Mickiewicza, T. Massalskiego i Lelewela). Wyd. 2, uzupełn. 1919. Wyd. 3. 1928. — Mickiewicza III część „Dziadów". — St. Morawski: Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818—1825). W. 1924.

B. Opracowania: — Mościcki: Ze stosunków wileńskich w okr. 1816—23. *Bibl. Warsz.*, 1904, II. (Toż w „Z filareckiego świata". 1924). — Mościcki: Tło historyczne trzeciej części „Dziadów". *Bibl. Warsz.*, 1907. — Mościcki: Przyczynek do pobytu Filomatów w Odessie (1825). *Kwart. histor.*, 1905. (Toż p. t. „Z pobytu Mickiewicza w Odessie" w jego książce: „Pod znakiem Orła i Pogoni". W., 1916).— Mościcki: Przed „daleką, nieznajomą drogą". *Kwart. Litewski*. (Toż p tyt. „Ostatni pobyt Mickiewicza w Wilnie" w jego książce „Pod znakiem Orła i Pogoni").—Mościcki: Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza. Warszawa, 1908. — Gostomski: Dążenia Filaretów w świetle pojęć obecnych. *Ateneum*, 1890.—Gostomski: Ideały filareckie w „Odzie do młodości". (W jego „Z przeszłości i teraźniejszości". Warszawa, 1904).—Przyjemski: Proces Filarecki. *Spraw. gimn. VII we Lwowie* za r. 1908.— J. Hodi (Tokarzewicz): Album Promienistych (przy „Dzienniku" Mik. Malinowskiego wyd. przez M. Kridla. Wilno, 1914). — Mościcki: Młodzież litewska i Dekabryści (w książce jego: „Pod znakiem Orła i Pogoni"). — Gawalewicz: Poeta promienisty. Z filareckiej twórczości Tom. Zana. *Kraj*, 1900 — 1901 (i osobno. Warsz., 1911). — Pietraszkiewiczówna: Dzieje Filomatów w zarysie. Kraków, 1912. (Oceny: *a*) Mościckiego w *Bibl. Warsz.*, 1912, III; *b*) M. Kridla w *Książce*, 1912. nr. 10). — Kallenbach: Ród Filomatów. *Bibl. Warsz.*, 1914, I. — Kallenbach: Archiwum Filomatów. *Bibl. Warsz.*, 1909, I. — J. Lewicki: Z tajemnic filomackich. Kraków, 1917. (Tu rozbiór wiersza „Już się z pogodnych niebios..."). — Kleiner o „Archiwum Filomatów" w *Pam. Liter.*, 1916, str. 343 — 349. (Tu charakterystyka Filomatów). — Tretiak: Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł. 1815—1821. Kraków, 1917. — Pigoń: Filomaci wileńscy. („Do podstaw wychowania narodowego". Lwów, 1921. Przedtem w pozn. *Gazecie Narodowej* z r. 1920).—Kallenbach: Triumf Filomatów. Warsz. (1920). — L. Janowski: W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wilno, 1923. — Pigoń: Głosy z przed wieku. Szkice z dziejów procesu filareckiego. Wilno, 1924. — Mościcki: Z filareckiego świata. Warsz., 1924. — J. N. Miller: Przezwyciężenie filomatyzmu przez Mickiewicza. *Przegl. Warsz.* 1923, sierp. nr. 23. — A. Łucki: Towarzystwo Filomatów. *Bibl. Narod.* (1924). [Wstęp i wybór tekstów].

1. ADAM MICKIEWICZ.

Pochodził z rodu litewsko-białoruskiego, oddawna narodowo spolszczonego. Adam Bernard M., herbu Poraj, z przydomkiem Rymwid, (A. N. = Adam Napoleon; drugie imię z bierzmowania), urodził się 24 grudnia 1798 roku w Zaosiu pod Nowogródkiem (wedł. Wład. Mick.) z o. Mikołaja, adwokata przy sądach niższych w Nowogródku († 1812), i Barbary z Majewskich († 1820). Uczył się w szkole powiat. dominikanów w Nowogródku (w l. 1807 — 1815) (wraz z bratem starszym, Franciszkiem); (tu kolegował z Janem Czeczotem). Od r. 1815—1819 kształcił się w uniwers. w Wilnie, zrazu na wydz. matem. przyrodn. 1815/16, następnie od r. 1816 na wydz. literatury i sztuk wyzwolon. (Z profesorów wydziału najwięcej wpłynęli na M.: Groddeck, Borowski i Lelewel). (W końcu r. 1817 należał do założycieli towarz. Filomatów; podczas wakacji r. 1818 poznał w Tuhanowiczach Marylę Wereszczakównę. Uniwersytet wileński ukończył ze stopniem kandydata filoz. (W lipcu 1819 był poraz pierwszy w Szczorsach).

Od r. 1819 — 1823 hył nauczycielem literatury, historji i prawa w szkole powiatowej w Kownie. (Rok szkolny 1821/22 przebył za urlopem w Wilnie; lato 1821 w Połądze i w Płużynach, jesień w Szczorsach; w r. 1822 otrzymał stopień magistra filoz. po napisaniu rozprawy: „De criticae usu atque praestantia"). (W sierpniu 1822 r. w Szczorsach). 23 październ. 1823 r. aresztowany w sprawie Filaretów, przebył 5 miesięcy z górą w więzieniu (w klasztorze bazylj. w Wilnie); uwolniony 21 kwietnia 1824 r.; w lecie 1824 r. (czerwiec-sierpień) bawił w Kownie i w Połądze.

Dn. 24 paźdz. 1824 r. wywieziony (z Malewskim i Jeżowskim) z Wilna do Petersburga. Trzymiesięczny (niespełna) pobyt Mickiew. w Petersburgu (od 6 listopada 1824 r. — przybył nazajutrz po powodzi — do 24 stycznia 1825 r.; stosunek z Józ. Oleszkiewiczem i dekabrystami).

Po trzytygodniowej przeszło podróży, wraz z Malewskim i Jeżowskim, przez Witebsk, Kijów, Steblów (Hołowińskich), Elizabetgród, staje 17 lutego 1825 r. w Odessie. Siedmiomiesięczny pobyt w Odessie. (Od 17 lutego do 12 listopada 1825 r. wycieczka do Krymu w sierp.-paźdz.). (Stosunek w Odessie do Karoliny Sobańskiej, Bonawenturowej Zaleskiej i Henryka Rzewuskiego).

Dn. 12 listopada 1825 r. udaje się z Odessy (przez Charków) do Moskwy. Półtrzecia (niespełna) roczny pobyt w Moskwie (od poł.

grudnia 1825 do poł. kwietnia 1828 r.); urzędnikiem kancelarji mosk. wojen. gubernatora ks. Dym. Galicyna. (Stosunki z Puszkinem, Marją Szymanowską, z ks. Zenajdą Wołkońską i Karoliną Jaenisch; wycieczka do Petersburga (pobyt od 6 grudnia 1827 do 27 stycznia 1828 r.; zamiar wydawania w Moskwie czasopisma *Iris* nie dochodzi do skutku). Pod koniec kwietnia 1828 r. (st. st.) M. opuścił Moskwę i udał się do Petersburga; pobyt w Petersburgu 1828—29 (od 22 kwietnia 1828 r. do 15(27) maja 1829 r.).

Opuściwszy 15 maja 1829 r. Kronsztad, odbył podróż morzem do Hamburga; stąd przybył do Berlina (6 czerwca 1829 r.). Po miesięcznym niespełna pobycie w Berlinie, (znajomość z Stefanem Garczyńskim, Libeltem i W. Cybulskim), stanął w pocz. lipca w Dreźnie, skąd udał się przez Pragę do Karlsbadu; tu spotkał się z Odyńcem i odtąd z nim dalszą podróż odbywał. Dwutygodniowy pobyt w Wejmarze (od 17 do końca sierpnia) (poznanie się z Goethem). Przez Frankfurt, Moguncję, Koblencję, Bonn (poznanie się z A. W. Schleglem), Darmstadt, Heidelberg, Karlsruhe, Strasburg do Szwajcarji, stąd (przez Zurych, Splügen 24 września) do Włoch. Przez Medjolan (1 paźdz.) Padwę, Wenecję (7—20 paźdz.), Ferrarę, Bolonję, Florencję (około trzytygodniowy pobyt — od końca paźdz. do połowy listopada) przybył do Rzymu.

Pobyt ok. 6 miesięczny w Rzymie od 18 listopada 1829 r. do 6 maja 1830 r. (Stosunek do Henryki Ankwiczówny). Wycieczka (w maju i czerwcu) do Neapolu (8 maja — 19 czerwca) i Sycylji (15—24 maja) (26 czerwca — 1 lipca w Rzymie); w lipcu wycieczka do Szwajcarji (przez Pizę i Genuę; w Gienewie (w sierpniu) poznaje Zygm. Krasińskiego; wycieczki po Szwajcarji. (W Szwajcarji od 1 sierpnia do 10 października) (10 października wyjazd z Szwajcarji (z Gienewy) z powrotem do Rzymu. Drugi pobyt w Rzymie (od połowy październ. 1830 r. do 19 kwietnia 1831 r.). (Obcowanie z ks. Stanisł. Chołoniewskim i Rzewuskim).

Chcąc się przedostać do kraju, aby wziąć udział w walce o niepodległość, Mickiewicz wyjechał z Rzymu dn. 19 kwietnia 1831 r.[1]). Udał się najprzód przez Gienewę do Paryża, gdzie stanął w czerwcu t. r. i przebył tu do końca (mniej więcej) lipca (poznanie się z Lamennais); 31 lipca był w Lipsku; w początkach sierpnia przybył do Drezna,

---

[1]) Dn. 3 maja 1831 r. wybrany został członkiem korespondentem Towarzystwa Przyj. Nauk Warsz.

skąd ok. poł. sierpnia przedostał się do Poznańskiego. Przez kilka miesięcy przebywał w Śmiełowie u hr. Górzeńskich; czas jakiś bawił w Budziszewie u Łubieńskich (stosunek do Konstancji Łubieńskiej), w Obiezierzu u Turnów, w Łukowie u Józ. Grabowskiego i w Horyni u Taczanowskich. Pobyt w Poznańskiem trwał 8 miesięcy (od sierpnia 1831 r. do marca 1832 r.). W marcu (ok. połowy marca) przybył do Drezna. Trzy (przeszło) miesięczny pobyt w Dreźnie, od poł. marca do końca czerwca. (Przebywał w towarzystwie Odyńca, Garczyńskiego, Domejki, Goreckiego, W. Pola; odbył wycieczkę do Szwajcarji Saskiej.

Pod koniec czerwca (czy też na początku lipca, jak utrzymuje Domejko) 1832 r. Mick. opuścił Drezno i udał się (wraz z Domejką) przez Strasburg i Châlons sur Marne, do Paryża, dokąd przybył dn. 1 sierpnia. W pocz. lipca 1833 r. udał się do Bex w Szwajcarji, aby pielęgnować chorego Garczyńskiego; od połowy lipca do końca sierpnia przebywa z nim w Gienewie; we wrześniu w Awinjonie (wycieczka do Marsylji) (Garczyń. zmarł 20 września); (wycieczka do Nimes); w początkach paźdz. wraca na Lyon do Paryża. 22 lipca 1834 r. żeni się z Celiną Szymanowską. Dn. 19 grudnia 1834 r. M. wraz z Ant. Goreckim, Stefanem Witwickim, Bohd. Zaleskim, Cezarym Platerem i Józefem Zaleskim (do których później przystąpili Ignacy Domejko i Boh. Jański) zawiązuje towarzystwo Braci Zjednoczonych. 11 czerwca opuszcza Paryż i przybywa do Lozanny 17 czerwca 1839 r. Profesorem literatury łacińskiej w akademji lozańskiej i jednocześnie w miejscowym gimnazjum (wykłady w akademji rozpoczął 12 listopada 1839 r.). (17-miesięczny pobyt w Lozannie od poł. czerwca 1839 r. do pocz. paźdz. 1840). Ok. 7 paźdz. 1840 r. opuszcza Lozannę i udaje się przez Strasburg (tu 8 paźdz.) (znajomość z Lucj. Siemieńskim) do Paryża; dokąd przybywa 13 paźdz. 1840 r.

Mianowany profesorem literatur słowiańskich w Collège de France, Mickiewicz wygłasza d. 22 grudnia 1840 r. pierwszą swoją prelekcję. (25 grudnia uczta na cześć Mickiewicza; wystąpienie Słowackiego; 31 grudnia druga uczta na jego cześć). Dn 30 lipca 1841 r. pierwsze zetknięcie się Mickiewicza z Andrzejem Towiańskim; uwierzywszy w opatrznościową jego misję, Mick. zostaje wyznawcą jego nauki. Dn. 4 lipca 1841 Mick. zostaje (po śmierci Niemcewicza) prezesem wydziału historycznego Towarzystwa Literackiego w Paryżu. Po wydaleniu (w lipcu 1842 r.) Towiańskiego, Mick. obejmuje przewodnictwo „Koła“, jako zastępca Mistrza. Dn. 20 lipca 1843 r. M. udaje się do Belgji (Brukselli), a stąd do Szwajcarji (Lozanny). (Wrócił do Paryża

we wrześniu?). W marcu 1844 występuje Mickiewicz z Towarzystwa Literackiego. Dn. 28 maja 1844 wygłasza ostatnią lekcję w Collège de France. Dn. 18 maja 1845 wyjeżdża do Szwajcarji, dla widzenia się z Towiańskim. (Pobyt w Rychterswyll i w Lozannie); wraca do Paryża 12 lipca t. r. W kwietniu 1846 r. Mick. ustępuje z przewodnictwa „Koła". (Zrywa z Towiańskim listem z d. 12 maja 1847 r.). Dn. 21 stycz. 1848 r. udaje się do Rzymu. (Pobyt w Rzymie od 6 lutego do 10 kwietnia t. r.). (Dwa posłuchania (w marcu i kwietniu) u papieża Piusa IX-go). Utworzywszy legjon polski do walki Włoch z Austrją, Mickiewicz odprowadza go do Medjolanu (dokąd, przez Liworno, Florencję, Bononję, Modenę, Reggio, Parmę, przybywa 1 maja). Opuściwszy 26 czerwca 1848 r. Medjolan, wraca 11 lipca do Paryża. Dn. 15 marca 1849 r. obejmuje redakcję *Tribune des peuples*; (występuje z niej w październiku t. r.). W r. 1851 wstępuje ponownie do Towarzystwa historyczno-literackiego. W paźdz. 1852 r. otrzymuje posadę bibliotekarza w bibliotece Arsenału. Dn. 2 lutego 1853 wybrany na członka Rady Szkoly Polskiej Battignolskiej; 2 kwietnia t. r. wiceprezesem Rady. (Dn. 5-go marca 1855 r. umiera Celina Mickiewiczowa). Dn. 11 września 1855 r. udaje się, jako ajent ks. Ad. Czartoryskiego, z misją na Wschód. Do Konstantynopola przybywa 22 września. Dwutygodniowy pobyt (5—18 paźdz.) w Burgas, w obozie Sadyka Paszy.

Umiera (na cholerę) dn. 26 listopada 1855 r. w Konstantynopolu. Dn. 21 stycznia 1856 r. pochowany w Montmorency. Dn. 4 lipca 1890 r. w grobach królewskich na Wawelu w Krakowie.

TWÓRCZOŚĆ MICKIEWICZA.

Okres wileńsko-kowieński 1817—1824.

Twórczość filomacka (1817—1819) w Wilnie.

a) Pisma dotyczące organizacji Filomatów. 22 artykułów: uwag, instrukcji, projektów, sprawozdań. Ogłosił je poraz pierwszy Kallenbach z Archiwum Filomatów w „Nieznanych pismach Adama Mickiewicza". (Kraków, 1910).

b) 4 mowy, wygłoszone na posiedzeniach Wydziału I (3) i Związku Przyjaciół (1). Ogł. je Kallenbach tamże.

c) Krytyki i sprawozdania literackie: 11 artykułów. Ogł. je Kallenbach tamże. (Rozprawa; „Cel, jaki każdy w kształceniu umysłu przedsiębrać powinien", czyt. 6 października 1818 r., zaginęła).

d) Utwory poetyckie.

Najdawniejsze utwory Mickiewicza poetyckie i rozprawy literackie:

1817. 1) „Mieszko, książe Nowogródka". Czytane (przez Zana) na posiedz. Filomatów z dn. 17 paźdz. 1817 r. Rękopis u rodziny; niewyd. Streszczenie i wyjątki podaje Kallenbach w art. „O nieznanych utworach młodzieńczych Ad. Mickiewicza". (*Pam. Liter.*, 1908).

2) „Uwagi nad „Dumaniem u rozwalin Zamku Giedymina". Czyt. 11 listopada 1817 r. Ogłosił Kallenbach w „Niezn. pism.".

3) „Pani Aniela". Czyt. 25 listopada 1817 r. Wydał Kallenbach w „Niezn. pism." i Czubek w Poezji Filom. I.

4) „Darczanka". („Dziewica z Orleanu"). Przekład „Pucelle d'Orléans" Woltera. Początek nie zachowany; wyjątek czyt. na posiedz. 16 grudnia 1817 r.; zachowała się pieśń V, czyt. na posiedzeniu Filomatów 13 lutego 1820 r.; ogłosz. poraz pierwszy w *Skamandrze* 1921 i osobno (Warsz. 1921); poprawnie w „Poezji Filomatów" I (1922).

5) „Dodatek do „Cwibaka". Napis. w końcu 1817 r. lub na pocz. 1818. (J. Ujejski sądzi, że dopiero w r. 1820, Pigoń że w grudn. 1821). Jest to dodatek do komedji T. Zana p. t. „Gryczane pierożki" (napis. w r. 1817). Ogł. Kallenbach w „Niezn. piśm." i Czubek w t. I „Poezji Filom.".

1818. 1) „Uwagi nad Jagiellonidą" Tomaszewskiego. Czyt. 15 kwietnia i 5 maja; druk. w *Pam. Warsz.* w styczniu 1819 r.

2) „Zima miejska". Drukow. w *Tyg. Wileń.*, 1818, 15 lipca (31 paźdz.?).

3) Naślad. Horacego ody „Do Pyrry", czyt. 19 maja, zaginęło.

4) „Uwagi nad wierszem „Do Anieli", czytane 23 czerwca 1818. Ogł. Kallenbach w „Niezn. pism.".

5) „Do Filomatów („Już się z pogodnych niebios..."). wygłosz. 14 września 1818. (Druk. poraz pierwszy w wyd. „Dzieł" paryskim, 1869–70).

6) Rozpr. estet. „Przechadzki wiejskie", część I-sza „O piękności", czyt. 1 i 17 listopada 1818, zaginęła.

7) „Prolog do bitwy". Napisany w grudniu 1818 r. Ogł. Tretiak w książce „Ad. Mickiewicz w świetle nowych źródeł". (Kraków, 1917).

8) Improwizacje imieninowe z grudnia 1818 r.

9) „Uwagi nad „Dumą nad mogiłami Francuzów". Czyt. 12 grudnia 1818. Ogł. Kallenbach w „Nieznanych pismach"[1]).

10) Oda do Brunona (Sucheckiego) zaginęła.

---

[1]) Wymieniłem powyżej tylko najważniejsze artykuły krytyczne Mickiewicza filomackie, ogł. z Archiwum Filomatów.

1819. 1) „Żywila". Czyt. 24 stycznia 1819; druk 28 lutego w *Tyg. Wileń.*, 1819.

2) „Kartofla". Czyt. 4 lutego 1819 r. Fragment Pieśni I druk. w *Echu* (warsz.) 1841; przedruk. w dod. do *Nowej Gazety* („Literatura i sztuka", nr. 15) z 4 czerwca 1911. Całość pieśni I nieogłosz.

3) „Warcaby". Czyt. 29 kwietnia 1819; zakończenie napis. w r. 1822.

4) „Przypomnienie". Sonet. Czyt. 1 czerw. 1819.

5) Wiersze i improwizacje imieninowe: „Jeżowe": „Cyt, bracia, zamknąć gęby...", „Onufrowe" *a*) „Stójcie! tu kresy ostatnie"; *b*) „Jamby" („Do wierszy znowu!..."), „Janowe" („Dialogus Musarum").

6) „Jamby powszechne" („Hej! Jambie! wystąp, w całej zabłyśnij postaci...").

W Kownie powstały w r. 1819 (paźdz.-grudz.):

1) Przekłady z Horacego: *a*) Do Crispa (Carm. II, 2) i *b*) „Nullus argento" (Oda 2, ks. II), czyt. 4 paźdz.; z Owidjusza Elegja 1, ks. IV.

2) „Hej! radością oczy błysną! [Pieśń Filomatów]. Napis. w październiku.

3) „Demostenes", tragiedja (w listop.), zaginęła.

4) „To lubię". „Do przyjaciół". Czyt. 27 grud. 1819 na posiedz. Związku Przyjaciół. (Data 1821 błędna).

1820. 1) „Przypadek na gościńcu między Wilnem i Kownem". Art. przeznaczony dla *Wiadomości Brukowych*. Data niepewna. Ogł. Kallenbach w „Niezn. pism." (str. 316—318) i Czubek w „Arch. Filom.", III (str. 116—118). Drugi art. Mick. „szubrawski": „Doniesienie wojażera od stron Jeruzalemskich z miasteczka Zaniemuwos", zaginął(?).

2) Tryjolet. („Tak, nigdy już nie powiem i ach i niestety"). Napis. w pocz. stycznia 1820 lub w końcu 1819 r.

3) „Do Czeczota". Napis. w lutym lub w styczniu 1820 lub w końcu 1819 r.

4) Powinszowania. („Kiedy szlesz bilet...").

5) Przekłady z Schillera: „Światło i ciepło" (Licht und Wärme) i „Amalja".

6) „Nauka" (z Gleima „Die Schule"). (Wedł. J. Ujejskiego może też w grudniu 1821). „Co to jest", z tegoż.

7) „Rękawiczka" (z Schillera). Napis. w kwietniu, czyt. 5 maja.

8) „Tukaj". Napis. 8 kwietnia, czyt. 8 czerwca.

9) Ballada „Rozstanie" pis. w maju? Zaginęła.

10) „Kurhanek Maryli". Napis. 8 listop., czyt. 28 listopada na posiedz. Związku Przyjaciół.

11) „Do K. von D..." (Damel (=Do malarza).

12) „Hymn do Najśw. Panny na dzień Zwiastowania". Napis. w grudniu.

13) „Pieśń Filaretów" („Hej użyjmy żywota"). Napis. w grudniu. (Tretiak sądzi, że po „Odzie do młodości"). Druk. w *Motylu* 1828 i w całości w *Kurjerze Polskim*, 1830. (Wedł. Domejki, napis. pod koniec r. 1819).

14) „Oda do młodości". Napis. w grudniu; druk. w *Polihymnji* J. J. Szczepańskiego (Lwów, 1827).

1821. 1) „Romantyczność". Napis. w styczniu.

2) „Powrót taty". Napis. w lutym.

3) „Żeglarz". Napis. 17 kwietnia.

4) „Świtezianka". Napis. podczas wakacji r. 1821 (w sierpniu); druk. w *Dzien. Wileńskim*, w marcu 1822 r. (Świteziankę przełożył na jęz. łaciński („Nympha Svitesii") Zygmunt Krasiński, jako 15-letni uczeń liceum warszawskiego (1827); przekład ten ogł. z rękopisu Kallenbach w „Lata szkolne Zygmunta Krasińskiego". Lwów, 1907). Odbitka z *Muzeum*, 1906 (listop.).

W Kownie w l. 1820—21 powstały nadto prawdop. następujące ballady i romanse: „Pierwiosnek", „Świteź", „Rybka", „Pani Twardowska" i „Dudarz". W grudniu 1821 powstały „Cztery toasty".

W I tomiku „Poezji" Mickiewicza (Wilno 1822) wyszły z wymienionych utworów następujące: „Ballady i romanse": Pierwiosnek, Romantyczność, Świteź, Świtezianka, Rybka, Powrót taty, Kurhanek Maryli, Do Przyjaciół, To lubię, Rękawiczka (z Szyllera), Pani Twardowska, Tukaj, Lilje, Dudarz. „Wiersze różne": Hymn do N. P. Marji, Żeglarz, Warcaby, Przypomnienie. Poprzedza te utwory „Przemowa" [O poezji romantycznej].

1821—22. „Grażyna". Napisał w jesieni r. 1821 w Szczorsach; ukończył w listopadzie r. 1822 w Kownie. („Niezn. pism.", 369—370). Druk. w t. II „Poezji" (Wilno, 1823). Tekst pierwotny p. t. „Korybut, książe Nowogródka" wyd. Bruchnalski w *Pam. Mick.*, III (1889).

„Dziady". W r. 1821—22 powstały części I, II i IV; fragmenty cz. I napisał (wedł. Kallenbacha) w zimie z roku 1820 na 1821. Hipoteza, że te fragmenty powstały w Lozannie w r. 1837 (Windakiewicz, Chlebowski) upada. „Upiór" napis. w lutym 1823. (Tretiak sądził, że

napisany był przed II cz. „Dziadów“! zob. „Młodość Mickiewicza“, II, str. 159—163). Części II i IV wyszły w t. II „Poezji“ (Wilno, 1823). Fragmenty cz. I wyd. w paryskiej edycji dzieł Mickiewicza z r. 1861, w t. III.

„Do Joachima Lelewela...“. Wiersz ogł. drukiem osobno w pocz. marca 1822 (w Wilnie).

1822. „Pies i wilk“ (ok. 1822), „Panicz i dziewczyna“, „Do M.“, „W imionniku M. Siwickiej“.

1823—24. W r. 1823—4, przed wyjazdem z Litwy powstały: przekłady z Byrona: „Ciemność („Darkness“). (Wedł. Bruchnalskiego ok. r. 1827—28(?), „Pożegnanie Czajld Harolda“ (II, 12), „Sen“ („The Dream“) i „Euthanasia“; wiersze „Nowy Rok“ (1824), napis 31 grudnia 1823, ballada „Renegat“ (Basza), improwizacja „Do Aleksandra Chodźki“, wiersz „O lube siostry“ i „Do A. Suzina“, „Majtek“ (w imionniku L. Kostrowickiej), kilka wierszy imionnikowych: w sztambuchach Maryli, L. Mackiewiczówney, S. Bécu i J. Wiernikowskiego, oraz artykuły: „O Bürgerze“, „O sztuce dramatycznej“. „Goethe i Byron“ (?) (Wedł. Chmielowskiego napis. w Moskwie 1826).

Okres pobytu na wygnaniu w Rosji 1824—1829.

1824—25. W listopadzie, grudniu 1824 i w styczniu 1825 r. powstały w Petersburgu: „Wschód i północ“ (w imionniku J. Sękowskiej), „Czyn“ (1829?). W lutym 1825 r. napis. w Steblowie wiersz „Podróżni“ (=W imionniku H. Hołowińskiej) (1828?). W r. 1825 w Odessie napis.: „Popas w Upicie“, „Chór strzelców“ (=Pieśń myśliwska). (Pierwotne opracowanie w I cz. „Dziadów“), „Żeglarz“ („Ilekroć ujrzysz...“; w imionniku Bonawent. Zaleskiej?) „Do D. D.“ („Gdybyś Ty na dzień jeden była w mojej duszy...“), „Do D. D.“ („Moja pieszczotka, gdy w wesołej chwili...“), „Rozmowa“, „Sen“ („Chociaż zmuszona będziesz mnie porzucić...“), „Dwa słowa“, „Zaloty“, „Godzina“, „Niepewność“, [Sonet „Rozeszliśmy się wczoraj weseli i zdrowi“, sonet „Gdzie dawniej źrenicami oświecona Twemi...“], „Dzwon i dzwonki“, Pchła i rabin“, „W imionniku Karoliny Rzewuskiej“ („Różnym losem rzuceni na świata powodzie...“), „Dumania w dzień odjazdu“. — Sonety (erotyczne): 1) Do Laury, 2) Mówię z sobą..., 3) „Nie uczona Twa postać...“, 4) Widzenie się w gaju, 5) „Potępi nas świętoszek...“, 6) Ranek i wieczór, 7) Z Petrarki („Chcecie wiedzieć...“, [8) Do Niemna. Napisał w Szczorsach], 9) Strzelec, 10) Błogosławieństwo (z Petrarki), 11) Rezygnacja, 12) Do... („Patrzysz mi w oczy...), 13) „Pierwszy raz jam

niewolnik...", 14) „Luba! ja wzdycham...", 15) Dzień dobry, 16) Dobranoc, 17) Dobry wieczór, 18) Do D. D. (Wizyta), 19) Do wizytujących, 20) Pożegnanie (Do D. D.), 21) Danaidy, 22) Ekskuza.

„Sonety Krymskie": 1) (Stepy Akermańskie), 2 Cisza morska, 3) Żegluga, 4) Burza, 5) Widok gór ze stepów Kozłowa, 6) Bakczysaraj, 7) Bakczysaraj w nocy, 8) Grób Potockiej, 9) Mogiły haremu 10) Bajdary, 11) Ałuszta w dzień. 12) Ałuszta w nocy 13) Czatyrdah, 14) Pielgrzym, 15) Droga nad przepaścią w Czufut Kale, 16) Góra Kikineis, 17) Ruiny zamku w Bałakławie, 18) Ajudah.

Sonety erotyczne i krymskie wyszły w r. 1826 p. t. „Sonety" (Moskwa, 1826). Nie weszły do tego zbioru sonety: Jastrząb i „Poezjo, gdzie cudny pędzel twojej ręki..." „Rozeszliśmy się..." i „Gdzie dawniej źrzenicami..,".

1826—28 w Moskwie powstały: Przekład z Szekspira „Romeo i Julja", II, 2 (z r. 1827?), Z Petrarki („O jasne, słodkie, o przeczyste wody...") (1827; z czasów odeskich?), przekład z Dantego „Boskiej Komedji" ustępu „Ugolino" (1827?) „Podróżny" przekład Goethego „Wanderer") (1827), „Na pokój grecki" (1827), The meeting of the waters" (Zlew wód) z Moore'a (1827?), Czaty (koniec r. 1827 lub pocz. 1828), Trzech Budrysów (koniec 1827 lub pocz. 1828), Do imionnika Apol. Skalkowskiego (1826), Do doktora S. (Aleksandra Siemaszki, 1827), Do Marji Szymanowskiej (1827), „Nieznajomej siostrze przyjaciółki mojej" (1827), Do mojej przyjaciółki (wedł. Kallenbacha może w 1827—8 w Petersburgu), Morlach w Wenecji (z Merimée) (ok. 1827—8), nowelka „Wybór męża" (napis. po francusku „Ce que femme préfère", druk. w „Mélanges posthumes" II), oraz urywek francuski z r. 1827 „Premier bulletin de la grande armée" i „Uwagi o Franc. Karpińskim" (1827) (druk. w *Pam. Mick.* IV).

W r. 1826—27 (ukończ. na pocz. 1827) powstał „Konrad Wallenrod". Wyd. w Petersburgu w r. 1828,

1828—1829 w Petersburgu powstały: Szanfary, Almotenabbi, Farys (1828). Przypomnienie (przekł. z Puszkina „Wospominanije"), Do Heleny Szymanowskiej, W imionniku Celiny Szymanowskiej (1829), Przyjaciele (bajka ezopowa, z r. 1829?), Zając i żaba (1829), Do księcia Galicyna, W imionniku Karoliny Jaenisch (Moskwa, kwiecień, 1829) („Przed wichrami i szronem..."). W r. 1828 napis. rozpr.: „O krytykach i recenzentach warszawskich".

Recenzja dzieła Szafarzyka „Geschichte der slavischen Sprache u.

Litteratur..." (1829), (druk. w *Pam. Mick.* IV). Wiersz „Mazur" (napis. w Odessie?).

Okres emigracyjny 1829—1855.

1829—30. „Do ***" (Na Alpach w Splügen 24 września 1829). Do Marceliny Łempickiej (=Sen po spowiedzi, w styczniu 1830 w Rzymie), Do mego cziczerona (w imionniku Henryki Ankwiczówny, w kwietniu 1830), Do H*** (Henr. Ankwiczówny, Wezwanie do Neapolu (napis. z początkiem czerwca 1830), Do Matki Polki (pis. na drodze do Genui ok. 14 lipca 1830), Aryman i Oromaz, Rozmowa wieczorna, (Rozum i wiara?) Arcy-mistrz.

1830—31 Koza, kózka i wilk, Król chory i lisy, Lis i kozieł, Ucieczka (jak się zdaje napis. w Poznańskiem w r. 1831). [Chmielowski przypuszczał, że to pierwsza ballada Mickiewicza]. Pieśń żołnierza (może później pis. w Dreznie, 1832).

1832. Sen w Dreznie (1832; według innych napisał w grudniu 1840?), Nocleg, Śmierć pułkownika, Reduta Ordona, Mędrcy, Do samotności, może „Rozum i wiara (jak przypuszcza Chrzanowski)?; Pieśń pielgrzyma (1832 według Chmielowskiego powst. w r. 1837).

D z i a d y. C z ę ś ć III. Napis. w Dreznie w r. 1832 (najprzód „Improwizacja", w kwietniu t. r.). Pierwsze wyd. wyszło, wraz z „Ustępem" i wierszem „Do przyjaciół Moskali", w grudniu 1832 r., jako t. 4 wyd. paryskiego „Poezji"; wyd. 2-ie p. t. „Dziadów Część Trzecia". Wydanie drugie. (Paryż, 1833). Krytyczne wydanie „Dziadów części trzeciej" sporządził Kallenbach (t. IV Dzieł Mick. w wyd. Tow. liter. im. Ad. Mick. Lwów. 1905 i w wyd. Bibl. Narod.). On też wyd. autograf cz. III w podobiźnie (Krak. 1925).

Dawniej, przed r. 1898 (przed ogłoszeniem autografu III cz. Dziadów), sądzono, że t. zw. „Ustęp" (składający się z następ. ustępów: Droga do Rosji, Przedmieścia stolicy, Petersburg, Pomnik Piotra Wielkiego, Przegląd wojska i Oleszkiewicz) wraz z wierszem „Do przyjaciół Moskali", powstał w Dreznie w r. 1832; ale w r. 1898 Ad. Krechowiecki (*Pam. Mick.*, VI), opierając się na datach, wypisanych w rękopisie „Dziadów cz. III", doszedł do wniosku, że „Ustęp" w pierwotnej redakcji napisany był, z wyjątkiem ust. „Pomnik Piotra Wielkiego" i wiersza „Do przyjaciół Moskali", jeszcze w Rosji w r. 1828 i 1829; „Pomnik Piotra W." natomiast i wiersz „Do przyjaciół Moskali", już po wyjeździe z Rosji w r. 1830, prawdop. w Rzymie, a więc przed

powstaniem Listopadowym. Do przypuszczenia Krechowieckiego przychylał się Tretiak, przychyla się Brückner; Kallenbach natomiast odrzucił je i twierdzi, że „Ustęp" powstał w r. 1832, w Dreźnie, a wiersz „Do przyjaciół Moskali" w późnej jesieni tegoż roku w Paryżu (Zob. „Ad. Mick." Wyd. 4-te t. II, 73), po zaznajomieniu się z wierszami Puszkina i Żukowskiego z r. 1831 („Na wziatije Warszawy"). Tegoż zdania jest W. Lednicki („Aleks. Puszkin" str. 168—175) oraz R. Blüth, którego zdaniem jednak wiersz „Do przyj. Mosk." powstał w Dreźnie („Do przyjaciół Moskali". *Ruch. liter.* 1927).

Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego. Dawniej (do r. 1926) mniemano, że pierwszy rzut „Ksiąg Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego" powstał w r. 1832 w Dreźnie (po napisaniu „Dziadów cz. III", ostateczna zaś redakcja „Ksiąg", wraz z „Modlitwą Pielgrzyma", i Litanją Pielgrzymską" powstała w listopadzie tegoż roku w Paryżu. Tegoż zdania był i Pigoń. Obecnie Pigoń twierdzi, że pierwszy rzut „Ksiąg" (czyli t. zw. przez niego dawniej „redakcja drezdeńska") powstał już w Paryżu, który następnie w listopadzie 1832 r. przerobił i ogłosił drukiem w początkach grudnia t. r. (Zob. 4 wyd. „Ksiąg" w *Bibl. Narod.* z r. 1926). Drukiem wyszły „Księgi" z początkiem grudnia 1832 r. w Paryżu. W tym samym miesiącu grudniu ukazało się ich wydanie drugie (Paryż, 1832). Tekst pierwotny wydał z autografu Muzeum Mickiewiczowskiego w Paryżu Kallenbach w Paryżu (Krakowie) w r. 1905. „Litanję pielgrzymską" z innego autografu ogł. Gubrynowicz w t. VI *Pamiętnika Mickiewiczowskiego* (1898). Krytycznie „Księgi" wydał, ze wstępem i objaśnieniami, Stan. Pigoń. (Kraków, 1911).

W grudniu 1832 wyd. pod kryptogramem J. D, (Domejko) broszurę polityczną po francusku p. t. „De l'emigration des Allemands en Russie". (Autorstwo przypisuje Mickiewiczowi Tretiak).

W l. 1832—34 (od końca listopada 1832 r. do połowy lutego 1834) powstał „Pan Tadeusz". Tradycja (B. Zaleski, Wł. Mickiewicz) podaje, że pomysł Pana Tadeusza powstał w Poznańskiem w r. 1831. „Pana Tadeusza" Mickiewicz zaczął pisać prawdopodobnie w październiku lub listopadzie 1832; I pieśń ukończył w początkach grudnia; II p.—w 1-szej połowie stycznia 1833 r. Po trzymiesięcznej niemal przerwie, w której przygotowywał do druku przekład „Giaura", III p. pisał w ciągu kwietnia, a ukończył na pocz. maja 1833 r.; IV pieśń napisał w maju 1833 r.; po czteromiesięcznej przeszło przerwie, z powodu wyjazdu do Szwajcarji i Francji południowej dla pielęgno-

wania chorego Garczyńskiego, w ciągu października i listopada 1833 r. napisał pieśń V-tą; pieśni VI, VII, VIII, IX, X, XI i XII napisał Mickiewicz w przeciągu niespełna trzech miesięcy, w listopadzie, grudniu 1833 r., styczniu i lutym 1834 r. Ukończył „Pana Tadeusza“ Mick., jak świadczy B. Zaleski, około poł. lutego 1834 r. Z druku wyszedł „Pan Tadeusz“ w początkach lipca t. r. p. tyt. „Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historja szlachecka z r. 1811 i 1812, we dwunastu księgach wierszem“. Wydanie Aleksandra Jełowickiego. Paryż, 1834. 2 tomy. Z następnych wydań oddzielnych najpoprawniejsze są: wyd. *Macierzy* polskiej (W. Bruchnalskiego). Lwów, 1888 (nast. wyd. przedruk. stereotyp.) oraz wydania Kallenbacha i Pigonia. (Zob. niżej). Wyd. warsz. z r. 1878 (Geb. i Wolffa) jest sfałszowane [1]). T. zw. „Wstęp“, a właśc. (jak to stwierdził pierwszy Pilat) Epilog do „Pana Tadeusza“ (Zob. *Pam. Mick.*, VI. 90—92) ogł. poraz pierwszy w t. III paryskiego wyd. „Pism“ Mick. z r. 1860; „Epilog Pana Tadeusza“ krytycznie z autografu wyd. Pigoń. (Kraków. 1925).

W l. 1832—33 (od 4 listop. 1832 do 28 czerwca 1833) był współpracownikiem *Pielgrzyma*, w którym umieścił 24 artykuły; następujące: 1) „O Pamiętniku Pułku Jazdy Wołyńskiej K. Różyckiego“. 2) „O dziennikach katolickich francuskich pod względem sprawy polskiej“, 3) „Pielgrzym Polski“, 4) „O partji polskiej“, 5) „Nowe zatwierdzenie Alien-Bilu we Francji“, 6) „O posiedzeniu Towarz. Litewskiego i Ziem Ruskich i o Konstytucji powstańców“, 7) „Wielki Tydzień“, 8) „Co nam wróżą wypadki na Wschodzie“, 9) „O darze Polaków dla p. Laffitte, 10) „Katechizm o czci cara“, 11) „Pieśni pielgrzyma polskiego przez K. Gaszyńskiego“, 12) „O dążeniu ludów Europy“, 13) „Bracia nasi w Szwajcarji“, 14) „Z wiadomości Narodowych“, 15) „Konstytucja Trzeciego Maja“, 16) Wiadomości literackie [O „Sonetach J. H. Kajsiewicza i o „Poezjach“ III. J. Słowackiego], 17) „O bezpolitykowcach i o polityce *Pielgrzyma*“, 18) „O ludziach rozsądnych i ludziach szalonych“, 19) „Niezgody emigracji naszej. Kilka słów o jej ruchach“, 20) „Wiadomości z Polski“, 21) „O artykule *Trybuny*, tudzież o starej taktyce stronnictw“, 22) „O dążeniu ludów ku nowemu systematowi podatkowania, tudzież o ekonomistach, kameralistach, statystykach, administratorach“, 23) „O przyszłym wielkim człowieku, tudzież dodatek do artykułu o konstytucji powstańskiej“, 24) „Wyjątki z listu do jednego z redaktorów“.

---

[1]) Zob. art. G. Korbuta: „Sfałszowany tekst „Pana Tadeusza“. *Pam. Liter.*, 1906.

Artykuły z l. 1832—33, nie drukowane za życia Mickiewicza: *a)* „O duchu narodowym", *b)* „Myśli moje o sejmie polskim", *c)* „Do przyjaciół galicyjskich, drukow. poraz pierwszy w wyd. „Artykuły Pielgrzyma polskiego" (*Bibl. lud. pol.*). Paryż, 1866, *d)* „O projekcie dziennika francuskiego"; („Nekrolog Stefana Garczyńskiego" druk. poraz pierwszy na czele „Wspomnień z czasów Wojny Narodowej" Garczyńskiego (*Bibl. lud. pol.*). (Paryż) jest, wedł. Pigonia, napis. przez Domejkę.)

Fragmenty „Historji przyszłości", pisanej po francusku w r. 1829 i na emigracji, dokończonej w r. 1833; ogł. je Wład. Mickiewicz w „Mélanges posthumes". (Zob. „Żywot Ad. Mick.", II. 223—5).

Odezwa w sprawie Biblioteki emigracyjnej — po francusku.

Rzut oka na „Dziady" — po franc. (1834).

Utwory poetyckie mniejsze z l. 1832—34: „Do Franciszka Grzymały", „Raz Grzymała...", „Wizyta p. Franc. Grzymały", „Na księdza Puławskiego", „Na Jana Czyńskiego", „Na kłótnie hr. Gurowskiego z ks. Puławskim", „Przypowieść Emigracyjna" („Ludzie na czystem polu stawiali dom nowy..."), „Zdrajca" (wiersz ten jest cz. IV utworu Stef. Garczyńskiego p. t. „Zdrajca"), „Trójka koni", „Tchórz na wyborach", „Żaby i ich króle", „Chłop i żmija", „Osieł i pies".

W marcu i kwietniu poprawia i przerabia poezje Garczyńskiego, które wychodzą w maju 1833 r. (Zob. rozpr. T. Piniego: „Rękopis poezji Garczyńskiego w przerobieniu przez Mickiewicza". *Pam. Mick.*, VI).

Przekład „Giaura" Byrona (rozpoczęty jeszcze w roku 1822, kontynuowany w Dreznie w r. 1832, wykończony w kwietniu r. 1833 w Paryżu). Wyd. wraz z „Korsarzem" (z Byrona) Odyńca w Paryżu w r. 1835.

„De la peinture religieuse moderne des Allemands", art. druk. w *Revue du Nord*, 1835. Przedruk. Kallenbach w *Pamiętn. Mick.*, V (1891), przekład polski przez tegoż w *Przegl. Pol.*, 1891 (stycz.).

„Semaine de miel d'un conscrit", w *Revue du Nord*, 1835. (Przedruk, w „Mélanges posthumes").

Art. „De l'action politique de l'église russe", druk. w *Le Polonais* 1835 może jest, jak przypuszcza Ad. Lewak, utworem Mickiewicza.

Utwory poetyckie z l. 1835—1836: „Broń mię przed sobą..", „Ręce za lud walczące..", „Pytasz za co Bóg...", „Widzenie", „Żal rozrzutnika" (= „Kochanek, druhów...").

„Zdania i uwagi z dzieł Jakóba Bema, Anioła Ślązaka i St. Mar-

tina". Wyd, w t. VIII „Poezji", 1836 (Al. Jełowickiego) i w t. I „Dzieł" wyd. parysk. z r. 1869. Autograf „Zdań i uwag" wydał Stan. Pigoń. (Wilno, 1928).

„Vie de Saint Adalbert...". (Paris, 1876). (Przedruk. w *Roku Mickiewiczowskim* (Lwów, 1899).

„Pierwsze wieki Historji Polskiej" (do śmierci Kazimierza Sprawidliwego), napis. w l. 1835—1838. Wydał Wł. Mickiewicz z autografu w t. IV „Dzieł" (1880); (w wyd. 1868, t. 4, niepoprawnie). Przedtem wyszły w r. 1867 po franc. „Premiers siècles de l'histoire de Pologne". („Histoire populaire de Pologne". Paris, 1867).

„Les confédérés de Bar", napis. w listop. i grudniu r. 1836, [wedł. Kall. w r. 1837]; rękopis całości zaginął; dochował się tylko odpis aktu I i II.

„Jacques Jasiński ou les deux Polognes", napis. w r. 1836. Dochowały się 4 sceny aktu I. Wedł. przypuszczenia Wł. Mickiewicza nie dokończony. Wyd. razem z „Les conf. de Bar w „Drames polonais d'A. Mick." (Paryż. 1867). W przeróbce polskiej wierszowanej Olizarowskiego wyszły w Przegl. Pol. 1866. Przełożyli prozą Kallenbach i Kasprowicz.

„Notice biographique et littéraire sur Alexandre Pouchkine"; ogł. w *Le Globe* 1837 (w maju).

Fragmenty wykładów francuskich o literaturze łacińskiej w Lozannie w r. 1839—40. Wyd. Wł. Mickiewicz w *Revue Universelle* 1884; w przekładzie polskim Chmielowskiego w *Wędrowcu* z r. 1884 i osobno p. t. „Odczyty w Lozannie". Warszawa, 1885. (O „Wykładach lozańskich" w przyszłem wydaniu „sejmowem" dzieł Mickiewicza informuje J. Kowalski w *Ruchu literackim* 1926, nr. 3).

W Lozannie w l. 1838—40 powstały następ. wiersze: „Nad wodą wielką i czystą", „Gdy tu mój trup...", „Polały się łzy...", „Ach, już i w rodzicielskim domu...", „Snuć miłość...", „Uciec z duszą...".

W l. 1840—1844 miane prelekcje o literaturze słowiańskiej po francusku w Collège de France w Paryżu, wyszły w oryginale francuskim p. t. „Les Slaves" (Paryż, 1849 3 t., obejmujące kurs z l. 1840—42) i „Cours de la littérature slave" (i p. t. „L'église officielle et le messianisme"). Paryż, 1845 (obejmujące kurs z l. 1842—44). W przekładzie polskim F. Wrotnowskiego p. t. „Kurs literatury słowiańskiej" w 4 t. Paryż, 1842—45 (Przedtem w *Dzienniku Narodowym* w l. 1841—49); 2 wyd. wyszło w Poznaniu w l. 1850—51 u Stefańskiego;

3 wyd. poprawne p. t. „Literatura słowiańska“, w przekł. F. Wrotnowskiego. 4 t. Poznań, 1865. (Zob. ocenę tego przekładu Chmielowskiego w *Roku Mickiewiczowskim* 1899). (Nowe wyd. Lwów, 1900). Nowe wydanie tekstu francuskiego kursu z l. 1842 -44, p. t. „Les Slaves, cours professé au Collège de France 1842—44“. Paryż, 1914. Wydania krytycznego tekstu francuskiego i polskiego brak. Przygotowuje je L. Płoszewski. Dotychczas wydał: Wykład wstępny w *Pam. liter*, 1925 i wykład przedostatni w *Przegl. Humanist.* 1924.

Wiersze z l. 1840—55: Ułamek improwizacji z d. 25 grudnia 1840 r. („Ja rymów nie dobieram..“), „Golono, strzyżono“, „Żona uparta“, „Do Bohdana Zaleskiego“, „Drzewo“ (1842), „Królewna Lala i król Bobo“, „Samolub“, „Ad Napoleonem III Caesarem Augustum Ode in Bomarsundum captum“ (1854).

Z l. ok. 1841—45: „Hymny N. Panny i Chrystusa Pana“, „Myśli i wskazówki“, „Le livre des concordances“ ogł. Wł. Mickiewicz w t. IV swej monografji o Ad. Mick. (Księga zgodności).

Art. Mickiewicza p. t. „Comment rendre l'homme meilleur“, ogł. z rękopisu Wł. Mickiewicz *Revue des revues* z r. 1894. Oparty jest na odczycie Emersona p t. „Man the reformer“. Według Bugiela, dokonał swej przeróbki Mickiewicz prawdop. w r. 1843, bądź to dla zużytkowania jej w wykładzie, bądź dla ogłoszenia w jakiemś piśmie. (Por. identyczne miejsca w prelekcjach Mick. z lutego i marca r. 1843). Mickiewicz tekst Emersona rozszerzył. (Zob. art. W. Bugiela w *Prawdzie*, 1894, nr. 42—43. Ustępy w przekładzie polskim p. t. „Jak udoskonalić człowieka“ ogłoszono w *Tyg. Ilust.*, 1894, nr. 41 i n. Chmielowski w art. „Emerson i Mickiewicz“ (*Iris*, 1899) podaje ważniejsze wyjątki w przekł. polskim z przekładu francuskiego Mickiewicza jednego ze „Szkiców“ Emersona o znaczeniu historji (autograf w zbiorach Akad. Um. w Krakowie). Mowę Emersona mianą w stowarzyszeniu robotników, o potrzebie zwrócenia się do pracy rolniczej... pomieścił Mick. w przekładzie franc. w *Tribune des peuples* (1849). Dwa tłumaczenia Mickiewicza z Emersona: a) „L'homme réligieux reformateur“ (z *Tribune des peuples*) i b) „Essai sur l'histoire“ dodał Wł. Mickiewicz do „La Tribune des peuples“ w wyd. 1907 r., wraz ze wstępem swoim do tych tłumaczeń. Zob. też art. Płoszewskiego: „Przekłady z Emersona w t. zw. Zdaniach Mick. do A. Chodźki. *Pam. liter.* 1923.

Urywki prozą z l. 1845—55: Opracowanie słownikowe wyr.

cnota[1]), O Słowiańszczyźnie (1845), „O ludach Italji przed założeniem Rzymu (po franc.), „Elekcja Nerwy“ (1853), Ocena „Piśmiennictwa polskiego“ Maciejowskiego (1853).

Przemówienia w „Kole“ (Towiańczyków) ogł. Wł. Mickiewicz w „Współudział Adama Mickiewicza w sprawie Andrzeja Towiańskiego“. Paryż, 1877.

Pisma prozą z l. 1847—55: Z r. 1847 „Projekt obrony przed trybunałem berlińskim“; z r. 1848 (grud.) „Mowa w imieniu deputacji emigrantów polskich do Ludwika Napoleona“ (po francusku); „Memorandum dla Napoleona III“.

1849. Artykuły w *Tribune des peuples* (franc.). Zbiór zupełny ogł. w wyd. „La Tribune des peuples“. Paryż (Kraków), 1907. W przekł. polskim A. Krasnowolskiego, p. t. „Trybuna ludów“. Warszawa, 1907. Zbiór niekompletny w oryginale franc. wyszedł przedtem p. t. „La politique du XIX siècle“. Paryż, 1869. Krytycznie, w przekładzie polskim wyd. E Haecker w *Bibl. Narod.*

1853 (listop.). „O Jakóbie Boehmem“. (Oryginał francuski z przekładem polskim P. Chmielowskiego, wyszedł p. t. „Rozprawa Mickiewicza o Jakóbie Boehmem“. Warszawa, 1898.

1854 (kwiec.). „Nota o położeniu miasta Rygi“, podana Napoleonowi w kwietniu 1854 (franc.).

1854. Przemowa przy rozdaniu nagród uczniom Szkoły Narodowej Polskiej w Batignolles 12 sierpnia 1854.

1855. Memorjał o formacji legjonu polskiego na Wschodzie, przedstawiony Rządowi angielskiemu, 17 czerwca 1855 (po franc.).

W r. 1855 w Konstantynopolu powstały: *a)* Fragment pol. dramatu p. t. „Jakób Jasiński“; *b)* Urywek pamiętnika Polki; *c)* „Conversation de malades“. Trzy te fragmenty ogł. Wł. Mickiewicz w dodatkach do t. III monogr. „Żywot Ad. Mick.“.

Urywek: „Bóg miłosierny wejrzał...“ jest wedł. Kallenbacha (który go poraz pierwszy wydrukował w t. VII „Pism“ z r. 1911) urywkiem poematu z lat ostatnich.

Wiersze mylnie Mickiewiczowi przypisywane lub wątpliwej autentyczności: *a)* Wydane w r. 1831 pod im. Mickiewicza „Chwile

[1]) Poraz pierwszy opracowanie wyr. *Cnota* wydruk. z rękopisu w *Kronice Rodzinnej* 1873, mylnie zatem informuje Kallenbach w t. VII „Pism“ Mick. (1911), str. 167, że próbę tę poraz pierwszy wyd. Wł. Mickiewicz w t. V „Dzieł“ wyd. z r. 1880. Tekst w *Kron. Rodz.* różni się od tekstu w „Dziełach“. Przedruk. go G. Korbut w art. „Mickiewicz jako leksykograf“ w *Pracach Filol.*, V, str. 653—639. (1899).

zemsty" („Chwile zemsty. Wiersz Adama Mickiewicza". W Warszawie MLCCCXXXI) są utworem Józefa Godebskiego. — *b*) „Karylla" (*Tygodnik Wileński*, 1819) przez K. Estreichera (*Tyg. Ilustr*, 1867), za którym poszedł, jak się zdaje, Wł. Mickiewicz, umieszczając ją w wyd. „Dzieł" paryskim z r. 1868. Jest przeróbką 35-ej noweli Boccaccia z „Dekamerona" pod wpływem pow. Florjana „Galatée". Zob. art. Zippera: „Przypisywana Mickiewiczowi „Karylla" i źródło jej", w *Ateneum*, 1887, IV, i A. Siennickiego: „Parę słów o przypisywanej Ad. Mickiewiczowi „Karylli" w *Pam. Mick.*, II. Autorstwo Mickiewicza wątpliwe. Za utwór Mickiewicza uważa ją jednak Bruchnalski; wedł. L. Korotyńskiego ma być utworem Michała Balińskiego. — *c*) „Szczupak Kołdyczewski", ballada (przez Jana Kwietniewskiego; zob. jego „Prawda o Szczupaku". Warszawa, 1911). Jest utworem Jana Czeczota. Zob. art. Méyeta w *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 288 i w *Gaz. Lwowskiej*, 1905, nr. 273, i T. Piniego w *Pam. Liter.*, p. t. „O „Szczupaku Kołdyczewskim" (1906). — *d*) „Poczta ruska", sonet. Utwór Olizarowskiego. Zob. *Kur. Codz.*, 1886 i artykuł w *Prawdzie*, 1886. — *e*) „Dumanie w nocy jesiennej" *Noworocznik Literacki*, 1838. Petersburg). A. Potocki a za nim Kallenbach (zob. art. Potockiego: „Poszukiwanie literackie". *Ateneum*, 1901, II). Jest właściwie utworem Stefana Garczyńskiego (=„W nocy jesiennej"). — *f*) „Do sosny polskiej". Przypisywany przez W. Gomulickiego, Ad. Pługa i B. Kraszewskiego; (muzykę ułożył Nap. Orda). Zob. art. Gomulickiego. „Mickiewicza wiersz domniemany, wiersz wątpliwy i wiersz zapomniany". *Gaz. Pol.*, 1901, nr. 221 i dopełnienie w nr. 238). Jest utworem Stef. Witwickiego. — *g*) „Na śmierć Tadeusza Kościuszki", wiersz drukowany w „Zbiorze mów w różnych miejscach mianych". Wilno, 1818 (na cześć T. Kościuszki), jest, wedł. K. Estreichera, utworem Mickiewicza (zob. jego „Wawrzyniec Puttkamer. Lwów, 1880). Wątpliwe. — *h*) Czterowiersz: „Na twą pierś białą padł śnieżek biały...", umieszczony poraz pierwszy w wyd. „Dzieł" paryskim z r. 1880, jest utworem Franc. Morawskiego. Przypisywano go też mylnie Sew. Rzewuskiemu i Ludw. Osińskiemu. (Zob. art. Henryka Kopii: „Wiersz przypisywany Mickiewiczowi" w *Pam. Mick.*, I). (Zob. też art. Wernera: „Wiersz przypisywany Mickiewiczowi" w *Pam. Mick.*, II). — *i*) Wiersz „Gdybym się zmienił w wstęgę złocistą", druk. jako Mickiewicza poraz pierwszy w *Noworoczniku Litewskim*, Klimaszewskiego na rok 1831, przypisywany jest też Mikołajowi Wążowi, Cypr. Norwidowi i Szymonowi Konopackiemu. Wedł. F. Konarskiego jest utworem Mickiewicza, napisanym w Odessie dla Karoliny Sobańskiej (zob. *Pam. Mick.*, I; zob. też art. Wł. Strzembosza „Mniemana pamiątka po Mickiewiczu". *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 89). Autorstwo Mick. niepewne. — *j*) Ballada „Twardowski", przypisana w *Kur. Wileńskim*, 1861 Mickiewiczowi, jest utworem Tomasza Zana, druk. bezimiennie w *Dziejach dobroczynności*, 1824. — *k*) „Do Deotymy", wiersz przypisany przez Wójcickiego Mickiewiczowi i umieszczony w wyd. Pism Mickiewicza Merzbacha (1858), jest utworem Józ. Przecławskiego, redaktora *Tygodnika Petersburskiego*. Zob. art. Wł. Korotyńskiego: „Nie Mickiewicz..." w *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 21.—*l*) „Dziewica na rozdrożu". wydruk. poraz pierwszy jako utwór Mickiewicza w *Noworoczniku Litewskim* na r. 1831 (Klimaszewskiego) jest utworem Józefa Jeżowskiego. (Zob. Korespond. Mick., II i „Poezja Filom." I, 116). — *m*) „Wygnaniec syberyjski" (wedł. St. Zdziarskiego w *Przegl. Powsz.*, 1899, styczeń) — jest utworem Antoniego Goreckiego.—*n*) „Urywek", ogłoszony z rękop. raperswil. przez St. Zdziarskiego (tamże) ma być, wedł. niego, utworem Mickiewicza. Jest prawdop. utworem Goszczyńskiego. — *o*) „Piosnka obozowa" na cześć M. Czajkowskiego (wydruk. w dziele „Kozaczyzna w Turcji",

1857) ma być, wedł. Rawity-Gawrońskiego, utworem Mickiewicza. (Zob. art. „Czy to nie jest piosnka Ad. Mickiewicza?“ *Słowo polskie*, 1899, nr. 110 i 111). Autorem nie jest Mickiewicz (Zob. art. T. Piniego o przypisywanych Mickiewiczowi wierszach w *Pam. Liter.*, 1902).—*p)* „Wielka utrata“, dramat historyczny z r. 1831 — 32 wydał z rękopisu Iwan Franko, przypisawszy autorstwo Mickiewiczowi. (Ad. Mickiewicz. „Wielka utrata“. Istoryczna drama w r. 1831 — 32... wydaw dr. Iwan Franko. (Lwów, 1914). Jest utworem któregoś z pisarzy emigracyjnych. — *r)* „Adam Mickiewicz. Pan Tadeusz. Spotkanie się pana Tadeusza z Telimeną w Świątyni dumania i zgoda załatwiona za pośrednictwem mrówek. Wyjątek nie zamieszony w zbiorze ogólnym“. (Lipsk, (?) 1912). Jest apokryfem. — O innych wierszach, przypisywanych Mickiewiczowi, zobacz „Dzieła“ Ad. Mick. wyd. Tow. Liter. im. A. Mickiewicza, t. I i II, oraz art. W. Borowego: Mickiewicz prawdziwy czy nieprawdziwy (*Tyg. Ilustr.*, 1919, nr. 33) i L. Śliwińskiego (*Przegl. Warsz.*, 1922, nr. 4).

Listy: *a)* Wydania zbiorowe listów: 1) „Listy ś. p. Adama Mickiewicza do pani Konstancji“. Poznań, 1863 (do Konst. Łubieńskiej); 2) „Korespondencja Adama Mickiewicza“. 2 tomy. Paryż, 1871—72; t. 3, 1876; t. 4, 1885; (wydawn. obejmuje przeszło 500 listów Mickiewicza, z lat 1817—1855); 3) 123 listów do Andrzeja Towiańskiego ogł. Wł. Mickiewicz w „Współudział Ad. Mick. w sprawie Andrzeja Towiańskiego“; 4) 95 listów do Filomatów z lat 1816—23 ogł. Kallenbach w „Nieznanych pismach Ad. Mick.“. (Kraków, 1910) i Czubek w Archiwum Filomatów“. Cz. I Korespondencja, 5 t. Kraków, 1913; 5) Najzupełniejszy zbiór listów Mickiewicza zawierają „Dzieła wszystkie“ w wyd. Piniego i Reitera (1911—13). Opuszczone tu listy wymienia Pigoń w ocenie tego wydania w *Sfinksie* 1914, zesz 1; 6) „Wybór listów“. Wydał J. Kallenbach. Kraków, 1899. — *b)* Listy ogłoszone osobno w czasopismach i wydawnictwach zbiorowych: 1) List do Niemcewicza z r. 1827 w *Roku Mickiewiczowskim* (str. 260); 2) 12 listów wyd. Łucki w *Pamiętniku Literackim* 1914; 2) Listy do E. Januszkiewicza w *Lamusie* 1910; 3) Listy do J. Melegari'ego w *Lamusie* 1912—13; 4) List do A. Melegarego z r. 1840 w *Przeg. Bibl.* 1908; 5) List do Mazziniego w *Lamusie* 1908—9; 6) 2 listy do Sadyka Paszy z r. 1855 w *Pam. Liter.* 1912; 7) List do Zygm. Krasińskiego z r. 1848 w *Pamiątkowej Księdze* dla Tarnowskiego; 8) List do Zofji Szymanowskiej z r. 1855 w *Pam. Liter*, 1914—15; 9) List do K. Ostrowskiego z roku 1841 w *Pam. Liter.*, 1911, str. 275; 10) List do hr. W Tyszkiewicza z r. 1847 w *Kraju*, 1883, nr. 28; 11) List do Baz. Żukowskiego (w przekładzie z franc.) w *Kur. Warsz.*, 1910, nr. 328; 12) List do Odyńca z r. 1835 ogłosił Méyet w art. „Z korespond. Mick.“. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 326; 13) 3 listy do K. Sienkiewicza (z 1847—53) i list do Mrongowju-

sza z r. 1852 w *Przegl. Bibliot.*, 1908; 14) 2 listy do Z Wołkońskiej z r. 1832 w *Bibliotece Warsz.*, 1898, I; 15) 3 listy do L. Chodźki z r. 1831, do Kurtza i do K. Ostrowskiego ogł. w „Katalogu zbiorów Mickiewicza w Raperswilu", Kraków, 1898; 16) Nieznany list Mick. w *Przegl. Literackim*, 1896 (Kraków); 17) List (po franc.) do Benkendorffa, szefa żandarmów (z r. 1829) w mies. *Byłoje*, zeszyt kwietniowy; 18) List do Quineta i list do brata Franciszka ogł. Z. Zaleski w *Pracach Komisji do badań nad historją literatury polskiej*; 19) 6 listów do Georges Sand podaje W. Karenin w art. „Georges Sand i Mickiewicz" w „Przegl. Literackim", dodatku do *Kraju*, 1907, 12 i w dziele „Georges Sand, sa vie et ses oeuvres"; 20) List do Georges Sand w *Pam. Liter.*, 1916; 21) 6 listów: do Julji Rzewuskiej, do Salomei Dobrzyckiej (1850), do Adolfa hr. de Circourt (1838), do Bron. Trentowskiego (1840), do Wł. Laskowicza i do Jana Czeczota (1830) podano w *Księdze pamiątkowej... Ad. Mickiewicza* (1898); 22) Dwa listy do Flory Laskarys z l. 1830 i 1832 ogł. w *Pam. Mickiewicz.*, I; 23) Dwa listy: do współpracownika *Tribune des peuples* i do Jańskiego — tamże; 24) List do A. Niewiarowicza w *Pam. Mick.*, II. Drugi list do Niewiarowicza (1844) w *Pam. Mick.* V; 25) 7 listów, m. in.: do Mazziniego i A. Niewiarowicza, w *Pam. Mick.*, VI; 26) 3 listy do B. Zaleskiego z l. 1840—42 w *Kłosach*, 1886; 27) 3 listy: do K. Białopiotrowiczowej (z r. 1851), do H. Błotnickiego (z r. 1855) i do niewiadomej osoby (z r. 1849), tamże; 28) 9 listów do Al. Chodźki, z lat 1842 i 1853 w *Kłosach*, 1887 i 1888; 29) List do T. Bułharyna z r. 1829 i list do Ankwiczowej z r. 1831 podał Chmielowski w II t. swej monogr. o Ad. Mick.; 30) 5 listów do Henryka i Karoliny Nakwaskich z l. 1838—48 podał Kallenbach w II t. swej monografji o Ad. Mick.; 31) Listy do Aleks. Chodźki (10), do W. hr. Jundziłła (6), do Ł. Stypułkowskiego, do B. Zaleskiego (1841—42), do H. Bońkowskiego, do L. Wołowskiego, do Zofji Szymanowskiej i innych podaje Wł. Mickiewicz w Dodatkach do swej monogr. „Żywot Ad. Mick."; 32) List do W. Hanki z r. 1844 podał Francew w „Pisma k Wiaczesławu Gankie". (Warszawa, 1905); 33) List do Józ. Przecławskiego z r. 1830 w książce zbiorowej „Z nad Wilji i Niemna". (Wilno, 1906); 34) List do T. Zana z r. 1823, tamże; 35) 13 listów do różnych osób ogł. Méyet w *Ateneum*, 1901, styczeń; 36) List do W. Wielogłowskiego z r. 1849, w *Pam. Liter.*, 1912 (str. 187). List do Ad. Czartoryskiego z r. 1855 ogł. Kallenbach w dod. do monogr. swej „Ad. Mick." w 3 wyd. (1923). List do Z. Krasińskiego z r. 1844 wyd. J.

Ujejski w *Ruchu liter.* 1926 nr. 1. List do Fr. Malewskiego z r. 1829 w *Pam. liter.* 1912. List do B. Zaleskiego z r. 1842 ogł. Tretiak w dod. do t. III monogr. o Zalesk. Trzy listy: do Kl. Ostrowskiej (1829) do J. Sobańskiego (1837) i do Wł. Platera (1843) ogł. Lewak w *Pam. Liter.* 1921. Nieznane listy do Konst. Łubieńskiej wyd. L. Posadzy (Poznań. 1924). Nieznane listy do Cez. Platera wyd. Erzepki. (Poznań. 1919). Listy (12) do Micheleta w *Le Monde Slave* 1926. 3 listy do W. Cousin'a z r. 1840 wyd. Kleiner w *Przegl. Współcz.* 1926, listop. Listy (6) do S. Sobolewskiego ogł. A. Winogradow w dziele swem: „Mérimée w pismach k Sobolewskomu" Moskwa, 1928. List z r. 1849 w *Myśl Narod.* 1928, nr. 13.

Przemówienia: *a)* 4 mowy na posiedzeniach filomackich, ogł. Kallenbach w „Niezn. pism."; *b)* Przemówienia w *Kole* ogł. Wł. Mickiewicz w „Współudział Adama Mickiewicza w sprawie A. Towiańskiego"; *c)* 2 przemówienia na posiedz. Towarzystwa histor.-literackiego w l. 1842 i 1843, ogł. Wł. Mickiewicz w t. I „Korespondencji"; *d)* Przemówienie do młodzieży francuskiej w r. 1845, ogł. tamże; *e)* Przemówienie do młodzieży szwajcarskiej w roku 1845, ogł. tamże; *f)* Przemówienie do uczniów szkoły polskiej Batignolskiej (1854).

Wyd. zbiorowe dzieł Mickiewicza: *a)* dokonane za życia poety 1) „Poezje", Wilno, 1822—23. 2 t. (wyd. autora; 2) „Poezje". 8 t. Paryż, 1828—36 (wyd. Jełowickiego); toż wyd. tytuł. z r. 1838; 3) „Poezje". 5 t. Poznań, 1828—29 (wyd. Muczkowskiego); 4) „Poezje". 2 t. Petersburg, 1829 (wyd. autora); 5) „Poezje". 5 t. w jednym. Poznań, 1832 (wyd. Łukaszewicza); 6) „Poezje" 3 tomy. Warszawa, 1833 (wyd. Merzbacha); 7) „Pisma". 4 tomy. Paryż, 1844. — *b)* wydania pośmiertne najważniejsze: 1) Pisma. 8 t. Warszawa, 1858 (wyd. Wójcickiego, Merzbacha; cenzurowane); 2) Pisma. 6 t. Paryż, 1860—61 (wyd. Januszkiewicza i Klaczki); 3) Dzieła. 11 t. Paryż, 1880—85 (wyd. Wł. Mickiewicza); 4) Dzieła, 4 t. Lwów, 1885 (wyd. Małeckiego); 5) Poezje. 4 t. Warszawa, 1886 (wyd. Chmielowskiego, Gruszeckiego, *Wędrowca*). Uzupełnienie tego wydania, zawierające utwory niecenzuralne, wyszło w Krakowie, 1886; 6) Poezje. 4 t. Warszawa, 1888 (wyd. Chmielowskiego) (Wawelberga); 7) Dzieła. Wydanie krytyczne. 4 t. Lwów, 1893 (wyd. Biegeleisena); 8) Poezje. 4 t. Kraków, 1899 (wyd. Chmielowskiego); 9) Dzieła. Wydanie Towarzystwa liter. im. Ad. Mickiewicza. Lwów, 1893—1910. Wyszło 5 tomów (I, 1896; II, 1900; III, 1893; IV, 1905; V, 1910); wydawn. przerwane. 10) Dzieła wszystkie. 12 t. Lwów, 1911—13 (wyd. Piniego i Reitera). Wydanie z dotychczasowych

najzupełniejsze, ale niekrytyczne; obejmuje, oprócz poezji, „Literaturę słowiańską“, korespondencję i pisma prozą; toż w 3 tomach. 11) Pisma. 7 t. Brody, 1911—1913 (wydanie Kallenbacha). (Nie obejmuje „Literatury słowiańskiej“, „Trybuny ludów“, przemówień w „Kole“ i listów). Ocena dwu ostatnich wydań przez St. Pigonia w *Sfinksie*, 1914; wymienia utwory Mick. nie wciągnięte do nich lub opuszczone; ocena wyd. Piniego i Reitera przez Pigonia w *Pamiętn. Liter.*, 1914—15. 12) Poezje. 4 t. Lwów. 1929. (Oprac. Pigonia). 13) Dzieła. Warszawa. 1929. (Oprac. Kridla); wychodzi.

Do wydań zbiorowych nie wciągnięto: *a*) „Wykłady kowieńskie“. (*Muzeum*, 1898)[1]; *b)* Urywek napis. po francusku dla panny Karoliny Jaenisch w przekł. z autografu (Muz. Mick. w Paryżu) ogł. p. t. „Pierwszy buletyn wielkiej armji. Dan na placu szachowym 26-go marca“ (1827 r.), w *Gońcu Wieczornym* z r. 1903, nr. 151 (przedruk. w *Ruchu liter.* 1927, nr. 1). *c*) Zapiska informacyjna o polskich pisarzach z czasów Królestwa Kongresowego, napisana po francusku przez Mickiewicza dla poety rosyjskiego Żukowskiego w r. 1829, znana z t. IV Korespondencji Mick. (1885), ogłosz. poprawnie i w tekście zupełnym, (ostatecznie przez poetę zredagowanym) przez W. Nieczajewą w wydawn. rosyj. *Krasnyj Archiw* II (1923), przedruk. w *Przegl. Warsz.* 1924, lip. sierp. Zob. też notatkę tamże w zesz. paźdz. *d)* „Skład zasad“ z marca 1848, druk. w Korespond., II, 5 i w Wł. Mickiewicza „Żywocie Ad. Mick.“, IV, 71.

Pierwodruki w wydaniach oddzielnych:

1. Do Joachima Lelewela... Wilno 1822. (W podobiźnie. Toruń. 1928).
2. Poezje. Tom pierwszy. Wilno. 1822.
3. Poezje. Tom drugi. Wilno. 1823.
4. Sonety. Moskwa. 1826.
5. Konrad Wallenrod. Petersburg. 1828.
6. Poezje. 2 t. Petersburg. 1829.
7. Hymn do młodości. Warszawa. 1831.
8. Ucieczka. Warsz. 1832.
9. Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego. Paryż. 1832.

---

[1]) Z czasów nauczania w szkole kowieńskiej pochodzą nadto: *a)* Ćwiczenia stylistyczne z poprawkami Mickiewicza, ogł. przez Z. Niklewskiego p. t. „Kajet ucznia Mickiewicza“. Płock, 1913 r. i *b)* Notaty do nauki historji — ogł. z Arch. Filom. przez Kallenbacha w „Nieznanych pism.“, str. 149—151.

10. Reduta Ordona w „Ostatnie rymy J. U. Niemcewicza p. t. Treny wygnańca, tudzież Reduta Ordona.... (Lipsk [właśc. Lwów] 1833 i osobno „Reduta Ordona". Lipsk (Lwów) 1833.

11. Do Matki Polski. [Lwów]. 1833.

12. Dziadów część trzecia. Paryż 1833.

13. Pan Tadeusz. Paryż 1834.

14. Giaur. Paryż 1835.

15. Kurs literatury słowiańskiej. Paryż 1843.

16. L'Êglise officielle et le Messianisme. Paryż. 1845.

17. Les Slaves. 5 t. Paryż. 1849.

18. Ad Neapolionem III Caesarem Augustum. Ode in Bomersundum captum. Paryż. 1855.

19) Odczyty w Lozannie. Warszawa, 1885.

20) Histoire populaire de Pologne. Paryż, 1867 (w przekł. L. Rettla: „Historja polska w głównych jej zarysach". I, 1871.)

21) Pierwsze wieki historji polskiej. Paryż, 1868 (w przekł. Wł. Mickiewicza: „Les premiers siècles de l'histoire de Pologne", 1867.

22) Drames polonais. I. Les Confedérés de Bar II. Jasiński ou les deux Pologne. Paryż, 1867.

23) Mélanges posthumes. 2. t. Paryż, 1872—79. (Zawierają utwory Mickiewicza francuskie i przekłady francuskie niektórych pism prozą.)

24) La politique du XIX siècle. Paryż, 1869). Zawiera artykuły z *Tribune des peuples*).

25) O Jakóbie Boehmem. (Tekst francuski z przekł polskim). Warszawa, 1898. Wyd. Wł. Mickiewicz.

26) Nieznane pisma Ad. Mickiewicza. Wyd. J. Kallenbach. Kraków, 1910.

W y d a n i a k r y t y c z n e: Z wydań zbiorowych krytycznych najdokładniejsze, ale obejmujące tylko poezje, jest wydanie Towarzystwa liter. im. Ad. Mickiewicza pt. Dzieła. 5 tom. (Lwów, 1893 — 1910). Opracowane przez Tretiaka, Bruchnalskiego, Nehringa, Chmielowskiego i Kallenbacha. (Nieukończone). Wydania krytycznego zupełnego, któreby obejmowało wszystkie pisma Mickiewicza, jeszcze nie mamy; ma nim być wydanie t. zw. Sejmowe, jeszcze nie rozpoczęte.

2) Wydanie Kallenbacha: Pisma, 7 t. Brody, 1911—1913.

3) Wydanie Pigonia: Poezje, 4 t. Lwów. 1929.

Z wydań częściowych charakter naukowy ale popularny mają: 1) Pan Tadeusz, w oprac. Pigonia (*Bibl. Narod.*); 2) Dziady wileńskie, w oprac. Kallenbacha, wyd. 4 (*B. N.*); 3) Dziady. Część trzecia, w oprac.

Kallenbacha, wyd. 4 (*B. N.*); 4) Grażyna, w oprac. Tretiaka i Życzyńskiego, wyd. 3. (*B. N.*); 5) Konrad Wallenrod, w oprac. Ujejskiego. (*B. N.*); 6) Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego, w oprac. Pigonia, wyd. 4. (*B. N.*); 7) Poezje, 2 t., w oprac. t. I Kallenbacha, wyd. 3 i t. II Kallenbacha i J. Bystrzyckiego, wyd. 2. (*B. N.*); 8) Pisma estetyczno-krytyczne, w oprac. Życzyńskiego. (*B. N.*); 9) Trybuna ludów [W przekładzie], w oprac. E. Haeckera, wyd. 2 (*B. N.*); 10) Grażyna, w oprac. Bruchnalskiego, (Lwów. 1922); 11) Konrad Wallenrod, w oprac. Bruchnalskiego (Lwów, 1922); 12) Dziadów część trzecia, w oprac. W. Borowego (Warsz. 1920); 13) Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego, w oprac. Pigonia. (Kraków. 1911). — Z wydań szkolnych zasługują nadto na uwagę: wydane u Westa w Brodach w l. 1902—1905: *a*) Ballady i romanse, oprac. H. Kopii; *b*) Grażyna w oprac. K. Wojciechowskiego; *c*) Sonety i wiersze różne, w oprac. H. Kopii; *d*) Dziady, w oprac. Wojciechowskiego; *e*) Konrad Wallenrod, w oprac. Gawlikowskiego; *f*) Giaur, w oprac. Chmielowskiego. — Pan Tadeusz, wyd. Macierzy polskiej (Lwów, 1888); komentarz do tekstu w tem wydaniu, oprac. przez Chmielowskiego, wyszedł u Westa w Brodach. — Pan Tadeusz, w oprac. Kallenbacha i Łosia. (Lwów, 1921). — Pan Tadeusz, w oprac. J. Bystrzyckiego i M. Janika. Wyd. 2. (Lwów.). — Dziady wileńskie, w oprac. H. Schippera. (Warsz. 1929. Wielka Bibl.).

Rękopisy. (Autografy i podobizny). Spis rękopisów podaje Wł. Mickiewicz w t. II „Korespondencji Ad. Mickiewicza" (1875) i w art. „Muzeum Mickiewiczowskie" w *Przegl. Bibliotecznym*, I, 1908. Klaczko: Rękopisy po Ad. Mickiewiczu... (*Dod. miesięczny* do *Czasu*, 1856 (i w „Jul. Klaczki Zapomnianych pismach polskich". Kraków, 1912). Większość rękopisów przechowuje się w Muzeum Mickiewiczowskiem w Paryżu.

1) Autograf „Grażyny" pierwotnego tekstu znajduje się w bibljotece Przeździeckich w Warszawie; podobizna ułamka w t. III „Dzieł" wyd. Tow. liter. im. Mickiewicza.—2) Autografy „Dziadów": autograf fragmentów I-ej części w Muzeum Mickiewiczowskiem w Paryżu; autograf II i IV części zaginął; ułamki autografu bruljonu III cz. w Muz. Mick. w Paryżu; autograf tekstu III cz. na czysto przepisanego w bibl. Kórnickiej (przedtem w posiadaniu Klaudyny Potockiej); wyd. go Kallenbach pt. „Dziadów" Część III w podobiznie autografu... Kraków, 1925; (Kopja Domejki z poprawkami Mickiewicza w bibl. Jagiell.); autograf pierwszej redakcji „Ustępu" oraz wiersza „Do przyjaciół Moskali" w Muz. Mick. w Paryżu. Zob. art. Kallenbacha: Rewizja tekstu

I części „Dziadów...“ podług autografu (*Pamiętnik wydz. filol. Akad. Um.*, t. VI), „Szczątki autografu III cz. Dziadów“. (*Pam. Mick.*, V) i „Wiadomość o nieznanym autografie III części Dziadów“ *Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I i II*, 1916); St. Estreichera: „Nieznany manuskrypt III cz. Dziadów (*Pam. Mick.*, VI); Krechowieckiego: Dziadów cz. III „Ustęp“ wedle pierwotnego autografu. (*Pam. Mick.*, VI) (podana tu podobizna autografu w. „Do przyjaciół Moskali“. Podobibizna autografu ustępu w. „Oleszkiewicz“ w *Roku Mickiewicz*. (Lwów, 1899). Podobizny w t. IV „Dzieł“ wyd. Tow. Lit. im. Mick.: *a*) autografu I cz. Dziadów (początek), *b*) zakończenie ballady „Młodzieniec zaklęty i „Pieśni strzelców“, *c*) urywka z dyjalogu Gustawa z Myśliwym Czarnym, *d*) w. „Do przyjaciół Moskali“; Méyet: Nieznany autograf A. Mickiewicza („Sami sobie“. Książka zbiorowa. Warszawa, 1900. O autografie ustępu z III cz. Dziadów z r. 1836—dziś w bibl. Krasińskich.—3) Autograf „Konrada Wallenroda“ nie zachował się w całości; tylko 7 kartek: jedna w Ossol, druga w prywatnem posiadaniu (podobizny w t. III „Dzieł“ wyd. Tow. Liter. im. Mick. i w wyd. Biegeleisena I; druga podobizna w t. III *Pam. Mick.*), trzecia w pryw. pos. (podobizny w t. VI *Pam. Mick.*), czwarta w bibl. Zamoj. w Warszawie, piąta w prywatnem posiadaniu, szósta w bibl. publ. Petersb., siódma w Muz. Narod. w Krakowie. Zob. Méyet: Szczątki „Konrada Wallenroda“. *Ateneum*, 1901, marzec, i Pigoń: Wiadomość o kilku autogragrafach poezyj Mickiewicza. *Silva rerum*, 1925, luty. — 4) Autograf „Giaura“ w całości nie zachował się, tylko dwa fragmenty w Muzeum Mick. w Paryżu (podobizna w t. III „Dzieł“ wyd. Tow. Lit. im. Mick.), fragment w Arch. Miejs. w Krakowie i urywek w Ossol. Zobacz Gubrynowicz: Urywek z autografu „Giaura“ (*Pam. Mick.*, VI).—5) Autograf „Pana Tadeusza“, zdefektowany, znajdował się w posiadaniu Stan. Tarnowskiego w Krakowie. Wiadomość o luźnych kartkach (tak zw. Domejki i innych), znajdujących się w posiadaniu różnych osób i instytucyj, podaje Pilat w rozpr. „Autografy... Pana Tadeusza“, w t. V i VI *Pam. Mickiew.* i Pigoń w „Ze studjów nad tekstem „Pana Tadeusza“ (Krak., 1928). Zob. też art. Klaczki „Rękopisy po Ad. Mickiewiczu i niedrukowane ustępy z Pana Tadeusza“. (*Dodatek mies. do Czasu*, 1856) i w „Zapomnianych pismach polskich“ (1912). Podobizny luźnych kart podają: Biegeleisen przy rozpr. o „Panu Tadeuszu“ i w tomie III „Dzieł“ swego wydania; Pilat w *Pam. Mick.*; Sędzimir w *Książce pamiątk.* dla St. Tarnowskiego (podob. t. zw. „Wstępu“); początek (z K. Dom.) w *Książce zbiorowej...* Ad. Mickiewicza“ (1898).

O autografie 56 wierszy z ks. VIII podał wiadomość Buchner w art. Rękopis Mickiewicza (*Goniec Wieczorny*, 1904, nr. 289 i *Kraj* 1904, nr. 23. 6) Autograf tekstu pierwotnego „Ksiąg pielgrzymstwa" przechowuje się w Muzeum Mickiewiczowskiem w Paryżu; autograf „Litanji Pielgrzymskiej" w bibl. Akademji Um. w Krakowie (?) Zob. *Pam. Mick.*, IV i w bibl. Krasińsk. w Warszawie. Zob. Wł. Mickiewicz: O autografie Ksiąg Pielgrzym. Pol. *Rok Mickiewicz.* 1898. Kallenbach: Autograf „Ksiąg Pielgrzym. Pol." *Spraw. Ak. Um.* 1905. Gubrynowicz: Autogr. Litanji Pielgrzymskiej.—7) Autograf „Farysa" w Ossol. (zob. art. Bełzy w *Pam. Mickiewicz.*, IV; podobizny „Farysa" w t. IV „Dzieł" wydf Biegeleisena i w t. II „Dzieł" wyd. Tow. Liter. im. Mickiew. Autograf „Farysa" po francusku w pryw. posiadaniu (zob. *Pam. Mick.*, IV) — 8) Autograf „Reduty Ordona" w Muz. Mickiew. w Paryżu i w bibliot. Pawlikowskich we Lwowie; podobizna autografu „Reduty Ordona" w t. II „Dzieł" wyd. Tow. Liter. im. Mick.— 9) Podobiznę autografu ballady „Romantyczność" i listu do Zana ze stycznia 1821 r. podali z Archiwum Filomatów Kallenbach w „Nieznanych pismach Ad. Mickiew." i Czubek w „Archiwum Filomatów" Korespond. III.—10) „Pani Twardowska". Tekst i podobizna autografu. Wydał J. Kallenbach. Kraków, 1928.—11) Autografy poezji drobnych z lat 1824—1828 (m. in. Sonetów) w tak zw. Albumie Piotra Moszyńskiego, w pryw. posiad. Zob. art. Gubrynowicza: „Album Piotra Moszyńskiego" (*Pam. Mick.*, VI).— 12) Podobizna karty tytułowej pierwszego wyd. „Sonetów" (Moskwa, 1826) z dedykacją Marji Szymanowskiej w autografie podana w *Wędrowcu* z r. ?—13) Autograf przekładu „Don Carlosa" i wiersza „Do*** w sztambuchu" („Ku różnym stronom...") w Ossol.; podobizna w t. I „Dzieł" wyd. Tow. Liter. im. Mick. (zob. *Pam. Mick.*, IV). — 14) Autografy innych mniejszych utworów Mick.: wierszy: „Nieznajomej siostrze przyjaciółki mojej" w bibl. Kronenberga w Warszawie; wiersza „Podróżni" (=W imionniku Hołowińskiej) w pryw. posiad.; podobizna w t. II „Dzieł" wyd. Tow. Liter. im. Mick.; w. „Do M. Łempickiej" w bibl. Baworowskich we Lwowie; bajki „Lis i kozioł" w bibl. Dzieduszyckich we Lwowie, drugi autograf w Muz. Narod. w Krakowie (zob. art. Hordyńskiego: Autograf bajki „Lis i kozioł" w *Pam. Mick.* II i Tretiaka: Krakowski autograf bajki „Lis i kozioł" (*Pam. Mick.*, VI); w. „Do matki Polki" i „Do mego cicerone" w Albumie Ewuni w pryw. posiad. (zob. *Pam. Mick.*, I, 126; por. *Pam. Mick.*, V); w. „Wezwanie do Neapolu" w Muz. Narod. w Krakowie (zob. art. Bełzy w *Pam. Mick.*, III); bajki „Pies i wilk" w rękop. „Grażyny" (zob. wyżej); po-

dobizna w. „Nieznajomej, dalekiej...“ (1824) w *Źródła mocy* 1927; autograf w bibl. uniw. wileń.; podobizna autografu wiersza wpisanego do sztambuchu Sal. Bécu d. 22 paźdz. 1824 r. („Jaśniały chwile szczęśliwsze, niestety...“) w *Księdze pamiątk*... Mick. z r. 1898, t. I 1898, t. I (autograf w bibl. Krasińskich w Warszawie); podobiznę ogł. Méyet również w *Kurjerze Niedzielnym*, 1898, nr. 13; brak w podob. końcowych słów przypisku; podobizna autografu w. „Nowy Rok“ (1824) z rękop, Ign. Domejki ogł. w *Kłosach* 1887, nr. 1123; podobizna w. „W imionniku Marji Siwickiej“ („Jak wielorakie świecą na tym błoniu kwiaty“) ogł. w *Kwart. Litewskim* z r. 1910, t. I (zob. art. L. Czarkowskiego p. t. „Autograf Mickiewicza“); imionnik przechowuje się w zbiorach Towarzystwa Przyj. Nauk w Wilnie (zob. art. Czarkowskiego w *Księdze pamiątk*... Ad. Mick., I (1898); autograf w. „Majtek“ ogł. z albumu Kostrowickiej Chrzanowski („Autograf „Majtka“ Mickiewicza i poezje Filaretów“. Lwów, 1901); album Kostr. przechowuje się w bibl. Zamoj. w Warszawie; podo*b*izna autogr. w. „Do D. D. Elegja“ z albumu pani Lacroix podana w książce zbior. „Wisła“ (Ofiarom powodzi). (Kraków, 1884); podobiznę autografu w. „Nad wodą wielką i czystą“ podał Kallenbach w t. VII „Pism“ Mick. (1911); podobizna autografu w. „Snuć miłość“ w *Przegl. Warsz.* 1925, z marca; — 15) Autograf rozpr. „O krytykach i recenzentach warszawskich“ w Ossol. (*Pamiętn. Mick.*, IV). — 16) Autografy artykułów politycznych w Muz. Mickiewicz. w Paryżu. — 17) Autograf „Zdań i uwag z dzieł Böhma i St. Martina“ w bruljonie w Muz. Mick. w Paryżu; Autogr. odpisu u rodziny Januszkiewiczów. — 18) Autograf recenzji dzieła Szafarzika w Ossol. (*Pam. Mick.*, IV). — 19) Autograf rozprawy o Karpińskim w Ossol. (*Pam. Mick.*, IV). — 20) Autograf notat uniwersyteckich w Muz. Narod. w Krakowie (zob. *Pam. Mick.*, III). — 21) Autograf z lat dziecięcych (kaligrafja) w *Pam. Mick.*, III. — 22) „Dajny litewskie zapisane przez Ad. Mickiewicza“ (Wilno. 1927). Tu podobizna. — 23) Autograf poezji Stef. Garczyńskiego z własnoręcznemi poprawkami Mickiewicza znajduje się w pryw. posiad. (hr. L. Skórzewskiego). Zob. art. Piniego: „Rękopis poezji Garczyńskiego w przerobieniu przez Mickiewicza“ w *Pam. Mick.*, VI. — Zob. nadto art. Kridla: Opis autografów Ad. Mickiewicza znajdujących się w bibl. ord. hr. Krasińskich w Warszawie w *Pracach Komisji do badań nad historją literatury i oświaty* (wyd. Tow. Nauk. Warsz.), I (1914); zawiera biblioteka m. i. autografy listów, urywków z Pana Tadeusza, wiersza „W imionniku S. B.“, Chóru aniołów z „Dziadów“ III cz., w. „Zdrajca“, artykułów

z *Pielgrzyma*, i „Litanji pielgrzymskiej". — Zob. też Méyeta: Z nieznanych autografów Ad. Mickiewicza. *Ateneum*. 1901.

Podobizny listów: *a*) list do hr. Ankwiczowej z r. 1830 podał Kallenbach przy t. I swej monografji o Mickiewiczu (1897); *b)* listu franc. do G. Sand z r. 1843 podana w art. W. Karenina w *Kraju*, 1907, nr. 12; *c)* listu do Mazziniego w *Lamusie*, 1908/9; *d)* listu do córki Marji z Konstantynopola (z 3 października 1855) podana w nr. 46 *Kraju* 1885 i w *Książce zbior*... Ad. Mick. (Petersburg, 1898); *e)* listu do S. Sobolewskiego z r. 1830 w *Wiad. liter*. 1928, nr. 6.

Bibliografję wydań dzieł Mickiewicza podają: 1) Wł. Mic kiewicz: *a)* w t. II „Korespondencji Ad. Mickiewicza" i *b*) w t. VIII „Dzieł" wyd. paryskiego 11-tomowego z r. 1880—85. 2) Estreicher— bibljografję utworów druk. i rękop. w książce „Adam Mickiewicz". Rys biograficzny. Wiedeń, 1863 i w Bibliografji. 3) Stankiewicz: Zestawienie bibljograficzno-porównawcze utworów Ad. Mickiewicza, drukowanych w 14-tu zbiorowych wydaniach pism jego, z uwzględnieniem wydanych poraz pierwszy osobno lub w czasopismach. Kraków, 1885. 4) Wł. Mickiewicz podaje bibljografję utworów Mick. francuskich i przekładów przy monogr. o Ad. Mickiewiczu francuskiej (1888). 5) Stankiewicz bibliogr. z l. 1886—89 w *Pam. Mickiewiczowskim*, t. I—IV. 6) Bruchnalski bibljogr. za r. 1890, tamże w t. V 7) Wojciechowski bibliogr. za l. 1891—97, tamże w t. VI. 8) Biegeleisen w t. IV „Dzieł" wyd. lwowskiego z r. 1893, str. 353—365. — A. Semkowicz: Wydania dzieł Ad. Mickiewicza w ciągu stulecia. Lwów. 1926. (O wyd. ogłosz. za życia poety). — L. Stolarzewicza Bibliogr. pism Mickiewicza. (Wilno 1924) bez wartości. (Zob. oceny A. Semkowicza w Pam. liter. 1924—25 i Pigonia w Przegl. Warsz. 1924, listop.)

Literatura o Ad. Mickiewiczu.

Monografje. a) całkowite: CHMIELOWSKI: Ad. Mickiewicz. 2 t. Warszawa, 1886; 2 wyd. t. 1898; wyd. 3-cie z r. 1901 jest właś. 2-em cenzur. (Oceny: a) Tretiaka w *Kraju*, 1886, nr. 1—6; b) Nehringa w *Pam. Mick.*, I; c) Kallenbacha w *Kur. Warsz*., 1886, nr. 47—49). — KALLENBACH: Adam Mickiewicz, 2 t. Kraków, 1897. Wyd. 2, Poznań, 1918; wyd. 3. Lwów, 1923; wyd. 4. Lwów, 1926. (Oceny: wyd. 1-go Chmielowskiego w *Głosie* z r. 1898, I; wyd. 2-go Pigonia w *Przegl. Narod*. 1920, nr. 4; wyd. 3-go Chrzanowskiego w *Slavia*, VII, 1928. — WŁ. MICKIEWICZ: Żywot Adama Mickiewicza. 4 t. Poznań, 1890—1895. (Zawiera tylko życiorys). Wyd. 2, 1929. — WŁ. MICKIEWICZ: Adam Mickiewicz, sa vie et son oeuvre. Paris, 1888. — POGODIN: Adam Mickiewicz. Jewo żiźń i tworczestwo. 2 t. Moskwa, 1912. (Oceny: W. Bełzy w *Pam. Liter*., 1913; St. Szpotańskiego w *Bibl. Warsz*., 1913, III; E. Woronieckiego w dod. do *Nowej Gazety* p. t. „Literatura i sztuka", 1913, nr. 10—11, i w *Świat słowiański*, 1913, marzec).—

M. Gardner: Adam Mickiewicz. The National poet of Poland. London, 1911. — St. Szpotański: Adam Mickiewicz i jego epoka. 3 t. Warsz., 1921—1922. (Oceny: Kallenbacha w *Tyg. Ilustr.*, 1921, nr. 51 i w *Książce* 1922, nr. 1. Polemika Szpotańskiego w brosz. „O pojmowanie Mickiewicza". Warsz., 1922. — b) częściowe: — Tretiak: Adam Mickiewicz w Wilnie i w Kownie. 3 t. Lwów, 1884. Toż uzupełn. i przerobione p. t. „Młodość Mickiewicza". 2 tomy. Petersburg, 1898. — A. Mazanowski: Adam Mickiewicz od 1829 — 1832. Życie, rozwój umysłowy, gieneza dzieł. Lwów, 1885. — Tretiak: Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł. 1815—1821. Kraków, 1917.

Źródła (materjały) i przyczynki do życiorysu Mickiewicza.—Pochodzenie Mickiewicza:—B. Dybowski: Próba określenia składników rasowo-plemiennych uwydatnionych w postaci Ad. Mickiewicza *Kosmos*. 1898.—J. Talko-Hryncewicz: Szlachta litewska. *Materjały antropolog.-archeolog. i etnograf.* (Ak. Um.) XII. (1912). = Małecki: O życiu i pismach Mickiewicza. *Orędownik naukowy*, 1842, nr. 31—32.—Wójcicki: Wspomnienie o życiu Ad. Mickiewicza. Warszawa, 1859. Dod. do „Pism" Mick. w wyd. Merzbacha. — Estreicher: Ad. Mickiewicz, rys biograficzny. Wiedeń, 1863.—Fr. Kowalski: Wspomnienia o Mickiewiczu. *Bibl. Warsz.*, 1857, IV. (Zob. tegoż „Pamiętniki"). — Bonawentura z Kochanowa (L. Potocki): Wspomnienia o Kownie. Poznań, 1854. — Bonaw. z Kochan.: Pamiętniki pana Kamertona. Poznań, 1879. — Baworowski: Wizyta u Mickiewicza. *Nowiny* (lwow.), 1856. — L. (E. Januszkiewicz): Wspomnienia. *Czas*, 1859, nr. 117-121. — Padalica (Z. Fisz): Listy z podróży. Wilno, 1858. — Fontille: Le prophète national de la Pologne. Paris, 1864. Przekł. pol. p. t. „Adam Mickiewicz". Rys biograficzny złożony ze wspomnień i wrażeń. Kraków, 1863. — Dubrowskij: Adam Mickiewicz. Iz oczerkow nowiejszej polskoj litieratury. Petersburg, 1858. — Herzen: Byłoje i dumy. („Soczinienija", t. III). — W. Korotyński: Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Ad. Mick. Wilno, 1861. - Domejko: O młodości Mickiewicza. *Przegl. lwowski*, 1872. — Odyniec: Listy z podróży. 4 t. Warszawa, 1875 — 78. (Ocena Chmielowskiego w *Ateneum*, 1878, III. — Gorecka: Wspomnienia o Ad. Mickiewiczu. Warszawa, 1875. Wyd. 2 znacznie dopełnione. Kraków, 1889. — Gorecka: Ze wspomnień o moim ojcu. *Pam. Mick.*, II.—Gorecka: Ze wspomnień córki o ojcu. *Tyg. Ilustr.*, 1888. — Pamiętnik Franciszka Mickiewicza. Lwów, 1923. — I. Chodźko: Dwie konwersacje z przeszłości. Wilno, 1857.—Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. Warsz., 1884.—Materjały wydane w 4-tomowej „Korespondencji Ad. Mickiewicza".— K. Kaczkowski: Wspomnienia. Lwów, 1876. — Cyprinus (J. Przecławski): Kalejdoskop wospominanij. *Ruskij Archiw*, 1872. — Kajsiewicz: Pisma. III, 1872. — K. Estreicher: Wawrzyniec Puttkamer. Lwów, 1880 (odb. z *Przew. nauk. i liter.*). — W. Korotyński: Dodatek do biografji Ad. Mick. *Bibl. Warsz.*, 1870, III. — Kantecki: Mickiewicz w Śmiełowie. *Ruch literacki*, 1875. — Lenartowicz: Listy o Ad. Mickiewiczu. Paryż, 1875. — Niewiarowicz: Wspomnienia o Mickiewiczu. Lwów, 1878. — F. St. Bębenek Ad. Mickiewicza. *Przyj. dzieci*, 1874, nr. 2. — W. Przyborowski: Niewieście ideały poetów polskich. Warszawa, 1881. — Ziemba: Rozdziały z obszernej biografji Mick. ogłaszał w latach 1882 — 1887 w czasopismach: *a*) Mickiewicz w okresie nowogrodzkim. *Tyg. Ilustr.*, 1882; *b)* M. pod wpływem profesorów wileńskich. *Bibl. Warsz.*, 1883; *c)* Przyjaźń i miłość w życiu Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1883; *d*) Okres „chmurny" w życiu Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1884; *e)* Petersburg, Odessa, Moskwa. *Bibl. Warsz.*, 1884; *f)* Uwięzienie i wyjazd do Krymu.

Przegl. liter. i artyst., 1882; *g)* Mickiewicz w podróży po Niemczech i Szwajcarji. *Bibl. Warsz.*, 1884; *h)* Mickiewicz i Ankwiczówna. *Bibl. Warsz.*, 1885; *i)* Mickiewicz podczas podróży w r. 1830/31. *Bibl. Warsz.*, 1886, I; *k)* Mickiewicz w Dreźnie. *Przew. nauk. i liter.*, 1883; *l)* Mickiewicz w pierwszych latach emigracji. *Przew. nauk. i liter.* 1884; *m)* A. M. pierwszy raz we Włoszech. *Przegl. lwow.*, 1882; *n)* Miodowe miesiące w życiu Mickiewicza. *Kur. Warszawski*, 1883 i *Czas*, 1887, nr. 182; *o)* Mickiewicz w pierwszych latach rodzinnego życia. *Tyg. Ilustr.*, 1883 i *Czas*, 1887, nr. 183—4; *p)* Mickiewicz w Lozannie. *Tyg. Ilustr.*, 1883; *r)* Mickiewicz w przededniu Towiańszczyzny. *Tyg. Ilustr.*; 1883; *s)* Uzdrowienie pani Celiny. *Bluszcz*, 1885; *t)* Mickiewicz w ostatnim okresie życia. *Tyg. Ilustr.*, 1885; *u)* Ostatnie lata i śmierć Mickiewicza. *Czas*, 1890, nr. 148—151 i *Kraj*, 1890; *w)* Mickiewicz jako przyjaciel. *Tyg. Ilustr.*, 1891, I. Zob. niżej tegoż: „Młodość Mickiewicza" (1887). — Aër (Rzążewski): Mickiewicz w Odessie... *Ateneum*, 1884. III. (Oparte na wspomnieniach pani Lacroix). (Toż w jego „Opowiadaniach i studjach". Poznań, 1885). — M. Kantecki: Ad. Mick. w r. 1830—31. *Przegl. lwow.*, 1881. — L. Siemieński: Ad. Mick. („Portrety literackie", I). — Wł. Bełza: Kronika z życia Mickiewicza. Lwów, 1884. — Dubiecki: Mick. na stepach akermańskich. *Kłosy*, 1882. — Bełza: Maryla i jej stosunek do Mickiewicza. Warsz., 1886; wyd. 2-ie. Lwów, 1887; wyd. 3-ie. Złoczów, 1895. (*Biblioteka powsz.*) (i w jego „Szkicach". Warszawa, 1901, oraz „Z epoki Mickiewicza". Lwów, 1911) — Ks. J. Siemieński: Ewunia. Lwów, 1888. — Domejko: Nowogródek. (List do Ad. Pługa). *Kłosy*, 1886. — Korotyński: Jeszcze o Nowogródku i Zaosiu. *Tyg. Ilustr.*, 1887.—Pawłowicz: Zaosie. *Tyg. Ilustr.*, 1883, nr. 14.— Ziemba: Młodość Mickiewicza... Kraków, 1887. (Przedtem jako art. p. t.: *a)* Mick. w okresie nowogródzkim. *Tyg. Ilustr.*, 1882; *b)* Mick. pod wpływem profesorów wileńskich. *Bibliot. Warsz.*, 1883; *c)* Przyjaźń i miłość w życiu Mick. *Biblioteka Warsz.*, 1883). — Tretiak: Stosunki i pieśni miłosne Mick. w Odessie. *Przew. nauk. i liter.*, 1887 (i w „Szkicach liter.", I). — A. Mazanowski: Ad. Mick. od r. 1829—1832. Lwów, 1884 (odb. z *Przew. nauk. i liter.*). — Malecki: Miejsce urodzenia Ad. Miekiewicza („Z dziejów i literatury". Lwów, 1896; przedtem w *Tyg. Ilustr.*, 1886).—Rozwadowski: Stosunki i sądy wzajemne o sobie Mickiewicza i Krasińskiego. *Pam. słuchaczy Uniw. Jagiell.*, 1887.—Wierzbowski: Ad. Mick. w Wilnie i Kownie. 1815—1824. *Bibl. Warsz.*, 1888, II. — Wierzbowski: Ad. Mick. w Wilnie i Kownie 1815—1824 (po rosyj.). *Wiestnik Jewropy*, 1888. — Wierzbowski: K biografii Ad. Mickiewicza w 1821—1829 godach. Petersburg, 1898. — A. Nowicki: Ad. Mick. jako niedoszły profesor uniwersytetu Krakowskiego. *Przew. nauk. i liter.*, 1887. — Ks. J. Siemieński. Kwestje sporne w życiorysie Ad. Mickiewicza. *Ognisko domowe* (lwow.), 1887. — Chmielowski: Mick. członkiem Warsz. Towarzystwa Przyj. Nauk. *Świat* (krak.), 1890. — Wł. Piast (Bełza): Album pamiątkowe Ad. Mick. Lwów.— A. Mazanowski: Stosunki i wzajemne sądy Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Warsz., 1890. (Przedtem w *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1888, II). — Tretiak: Karolina Jaenisch. („Szkice literackie", I).—Ziemba: Śmierć Mickiewicza. *Czas*, 1890, nr. 151.— Bełza: Ostatnie chwile i pogrzeb Ad. Mick. Kraków, 1890. — Bełcikowski: Kobiety w życiu Mickiewicza. *Tyg. Ilustr.*, 1891, nr. 82—88. — Chmielowski: Nowe szczegóły z życia i twórczości Mickiewicza. *Aten.*, 1891, maj. — Wróblewski: Mick. jako nauczyciel w Kownie. *Muzeum*, 1897. — Wierzbowski: Luźne dokumenty do życiorysu Mickiewicza. *Ateneum*, 1897, IV. — Mëyet o dniu urodzin Mick. *Kur. Warsz.*, 1898, nr. 1. — Wł. Mickiewicz: Przepowiednie Adama. *Książka zbior.*, 1898. —

Niektóre dokumenty... w *Książce zbior.*, 1898 — X. P. Smolikowski: Stosunek Ad. Mickiewicza do XX. Zmartwychwstańców. Kraków, 1898. — E. Rulikowski: Mick. w podróży do Odessy. *Księga pamiątkowa*, II. — Dubiecki: Pierwsze miesiące pobytu Mickiewicza za granicą. *Księga pamiątkowa*, II. — K. Bartoszewicz: A. N. Mickiewicz. *Wędrowiec*,—K. Bartoszewicz: A. N. Mickiewicz. *Przegl. Liter.*, 1896.— B. Kraszewski: Z ziemi Nowogródzkiej. *Kraj*, 1897, nr. 51. (Por. *Przegl. Liter.*, 1898). — Méyet: Mickiewicz nauczycielem prawa. „Prawda". Książka zbior. dla Świętoch., 1899. — Rawita-Gawroński. Adam Mickiewicz na Wschodzie (1855). Lwów, 1899. — Wł. Mickiewicz: Z teki Franc. Malewskiego. *Rok. Mick.*, 1899. — Kallenbach: Książeczka Franciszka Malewskiego. „Sami sobie". Książka zbior. Warszawa, 1900.—Gadon: Mick. i Jakób krawiec. („Z ziemi pagórków leśnych". Warsz., 1899). — M. Mazanowski: B. Zaleski w stosunku z Adamem Mickiewiczem. *Bibl. Warsz.*, 1898, IV. (Ocena Zdziarskiego w *Kwart. histor.*, 1899). — I. Sz: Tumanskij i Mickiewicz. *Kijewskaja Starina*, 1899. (Przyczynek do pobytu Mick. w Odessie i stosunek z Bestużewem i Rylejewem). — Cederbaum: Mickiewicz w Lozannie. *Tyg. Ilustr.*, 1900 nr. 36—37. — Wł. Korotyński: U kolebki i grobu Mickiewicza. *Kurjer Warsz.*, 1902, nr. 327. — Wasilewski: Goszczyński i Mick. Z dziejów towianizmu. *Pam. Liter.*, 1903. — Wł. Korotyński: Mickiewicz i Śniadeccy. *Kur Warsz.*, 1903, nr. 355. (List Aleksandry Bécu do Odyńca z r. 1827). — Méyet: Drobiazg Mickiewiczowski. *Pam. Liter.*, 1904. (Szczegół do pobytu Mick. w Paryżu w r. 1831).— Wł. Korotyński: W rocznicę zgonu Ad. Mickiewicza. *Kur. Warsz.*, 1904, nr. 328. (Przyczynek do życior.). — Wasilewski: Śladami Mickiewicza. Lwów, 1905. (Tu opis stron rodzinnych Mick.).—Kallenbach: Kraj lat dziecinnych. („Czasy i ludzie" Warsz., 1905). — Matusiak: Chronologja listów Puttkamerowej. *Pam. Liter.*, 1904.— Lorentowicz: Sainte-Beuve i Mickiewicz. *Kur. Codz.*, 1904, nr. 357. — Wasilewski: Mick. i Słowacki, jako członkowie Towarz. litewskiego i ziem ruskich. („Śladami Mickiewicza", 1905. Przedruk. w książce „Mickiewicz i Słowacki". — Cz. Jankowski: Biurko Mickiewicza. *Kur. Warsz.*, 1904, nr. 161. (O pobycie w Kownie). — Br. W. K. (Korotyński): Przyczynki do życiorysu Mick. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 326 (odezwa Mick. do Benkendorfa z r. 1829). — Kraushar: Z Archiwum b. Trzeciego Wydziału w Petersburgu. Mickiewicziana („Miscellanea historyczne", IX. Odb. z *Przegl. histor.*, z r. 1906). — Kraushar: Pierwsze odgłosy Konrada Wallenroda". („Obrazy i wizerunki historyczne". Warsz., 1906).—Jeż (Z. Miłkowski): Szczegóły niektóre o śmierci i eksportacji zwłok Mick. w Konstantynopolu. *Książka zbior.*, 1898. — M. Malinowski: Księga wspomnień. Kraków, 1907. — M. Malinowski: Dziennik. Wilno, 1914. (Toż w oryginale łacińskim w *Pracach Komisji do badań nad liter. pol.*, I. — Domejko: Pamiętniki. Kraków, 1908. — Tretiak: Mickiewicz i Domejko. *Bibl. Warsz.*, 1906, II, i 1908, III. — Wł. Karenin: Georges Sand i Mickiewicz. *Kraj*, 1907, nr. 12. (Wyj. z dzieła Karenina: „G. Sand, sa vie et ses oeuvres"). — Przyjemski: Kilka nieznanych dokumentów, odnoszących się do Ad. Mickiewicza. *Pam. Liter.*, 1907. (O pobycie Mick. w Kownie i Połądze w r. 1824). — K. Król: Ewaryst Estkowski o Ad. Mickiewiczu. *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 327.—Wł. Mickiewicz: Biblioteka Polska w Paryżu. *Przegl. bibliot.*, 1908. — Wł. Mickiewicz: Mick. bibliotekarzem. *Przegl. bibliot.*, 1909. — K. Król: Mick. Ad. (jako nauczyciel). *Enc. Wychow.*, VII. — J. Korwin: Ad. Mick. w Lozannie. *„Pamiętnik Kielecki"*. — L. Uzięblo: Ksiądz Józef Mickiewicz w świetle przyczynków nowych kilku. *Kwart. Litewski*, 1910, I. — J. Obst: Mickiewicz i Goethe. *Kwart. Litewski*, 1910, II. — Wł. Bełza: Ordon i Mic-

kiewicz. *Kur. Warsz.*, 1911, nr. 327. — R.: Włoch o emigracji polskiej w Paryżu w r. 1835-38. *Kur. Warsz.*, 1911, nr. 66.—T. Grabowski: Mickiewicz w r. 1848. *Bibl. Warszawska*, 1911, IV. — Z. Niklewski: Kajet ucznia Mickiewicza. Płock, 1913. — (Drogoszewski). J. Przecławski: Józef Oleszkiewicz. *Prace komisji do badań nad hist. liter.*, I. — Francew: Drobne przyczynki do dziejów liter. pol. w. XIX. *Pam. liter.*, 1912.—M. Krukiewicz: Kajsiewicz a Mickiewicz. Lwów, 1914. Odb. ze *Spraw. gimn. IV we Lwowie*, 1914. — Łuniński: Mickiewicz i Thorwaldsen. *Świat*, 1920, nr. 39. — Kraushar: Ad. Mickiewicz i Zenajda księżna Wołkońska (1828). *Tyg. Ilustr.*, 1914, I (i w jego „Echach .przeszłości". Warszawa, 1917). — Bujakowski: Z młodości Mickiewicza. Nieznane szczegóły z l. 1815—1825. Warsz., 1914. (Odb. z *Bibl. Warsz.*). — Wł. Mickiewicz: Piotr Wiaziemski o Ad. Mickiewiczu. *Tyg. Ilustr.*, 1915, nr. 9. — Mickiewicziana. *Kur. lwowski*, 1914, nr. 340. (E. Daudet i Eliza Faure o M.). — Wierzbowski: Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego Warsz., 1916. (Ocena St. Kotowicza w *Pam. liter.*, 1918). — Mościcki: Ostatni pobyt Mickiewicza w Wilnie. („Pod znakiem Orła i Pogoni". Warszawa, 1915; przedtem w *Kwart. Litewskim*). — Mościcki: Z pobytu Mickiewicza w Odessie. („Pod znakiem Orła i Pogoni"). — W. Korotyński: W rocznicę zgonu Ad. Mick. *Kurjer Warsz.*, 1904, nr. 328 (tu m. in. charakt. Mick. przez Ł. Rautenstrauchową).—Kridl: Mickiewicziana. *Prace Komisji do badań nad hist. liter. pol.*, I (m. in. H. Służalskiego relacja o śmierci Mick.). — Z. L. Zaleski: Mickiewicziana. (Tamże). (O stosunku Mickiewicza do Quineta). — Krček: Nowe szczegóły o rodzinie Mickiewiczów. *Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza*. Lwów, 1916. — E. Januszkiewicz: Noty zebrane z rozmowy z Adamem M. („Na szkołę polską". Warsz., 1916). — M. Rolle: Złośliwe plotki przez Wigela. *Gaz. Wiecz.*, 1916. (O K. Sobańskiej). — Ks. J. Doering: Wspomnienie. *Dzien. Pozn.*, 1916, nr. 272. — Pigoń: Sprawa o matkę Ad. Mick. *Rok polski*, 1916, nr. 8, 11—16, (i w jego „Z epoki Mickiewicza", 1922).— Pietrzycki: Mick. w Lozannie. *Kur. Pozn.*, 1916, nr. 157. — Z. Maciejowski: A. M. Garść wspomnień z polskich czasów Pery. *Gaz. wiecz.*, 1916, nr. 3304... — N. Rouba: Śladami wieszcza. *Tyg. Ilustr.*, 1898, I. (Opis miejscowości upamiętnionych pobytem Mick.). — „Współudział Ad. Mick. w sprawie Andrzeja Towiańskiego". Paryż, 1877.— „Mémorial de la légion polonaise de 1848...", I. Paryż, 1877; II, 1909; III, 1910. Toż po pol. p. t. „Legjon Mickiewicza". Kraków, 1921. — „Zapiski A. O. Smirnowej". *Siewiernyj Wiestnik*, 1894, apriel. — Ettinger: Mickiewicz a Rosja. *Wiad. liter.*, 1928, nr. 6. — Kallenbach: Mick. i Sergjusz Sobolewskij. *Przegl. Współcz.*, 1928, maj. — J. Olivier: Nieznane wzmianki o A. Mickiewiczu w Korespondencji Justa i Karoliny Olivierów. *Pam. liter.* 1925/26. — Blüth: Moskiewscy Filomaci. (Na marginesie humoreski Mickiewicza „Kogo wybrać na męża". *Przegl. Warsz.*, 1925, luty—marzec. — Pigoń: Mick. wobec spisków galicyjskich w r. 1833. *Mysl. Narod.*, 1926, nr. 17. — Wł. Mickiewicz: Pamiętniki 2 t. — Wł. Mickiewicz: Moja matka — Wł. Mickiewicz: La Trilogie du Collège de France, Mickiewicz, Michelet, Quinet. Paryż, 1924. — Baldensperger: Alfred de Vigny a Polska. *Przegl. Współcz.* 1929, kwieć. — Brückner: Mick. i Puszkin. *Przegl. Warsz.*, 1922, wrześ. — Lednicki: O Puszkinie i Mickiewiczu słów kilka. Kraków, 1924. — Lednicki: Aleks. Puszkin.— Płoszewski: Niemcewicz o Mick. *Pam. liter.*, 1924/25. — Lednicki: Puszkin — orędownikiem Mickiewicza. *Przegl. Warsz.* 1925, wrześ. — R. Blüth: Mick. wobec ruchu literackiego w Rosji w okresie 1826—29. *Pam. liter.* 1925/26. — Bańkowski: A. Mick. w prasie paryskiej przed r. 1831. Tamże. — G. Korbut: Nieznane listy

Fr. Morawskiego o Mickiewiczu. Tamże. — A. WINOGRADOW: Mérimée w pismach K' Sobolewskomu. Moskwa, 1928. — ST. KOŚCIAŁKOWSKI: Nieznany przyczynek do lat młodych Mickiewicza. *Rocznik Tow. Przyj. Nauk w Wilnie*, VII. 1919 — 1921. — J. N. MILLER: Przezwyciężenie filomatyzmu przez Mickiewicza. *Przegl. Warsz.*, 1923, sierp. — M. BR. Narodowość Mickiewicza. *Przew. Bibliogr.*, 1926, nr. 10. — K. ŁEPKOWSKI: Mickiewicz a Libelt. *Wiadom. liter.*, 1928, nr. 51. — SKAŁKOWSKI: Mickiewicz a Turno Adam. *Kur. Pozn.*, 1927, nr. 401. — Tenże: Wspomnienie o Mickiewiczu z jego pobytu w Poznańskiem. *K. P.*, 356. — BOY: Bronzownicy. *Wiad. liter.*, 1929, nr. 21.—BOY: W odlewarni bronzu. Tamże nr. 22.— BOY: Tajemnica pamiętnika Zofji Szymanowskiej. Tamże, nr. 23. — BOY: Xawera Deybel. Tamże, nr. 24. — BOY: Sfinks Towianizmu. Tamże, nr. 25. — BOY: Mrok się przeciera... *Kur. Por.*, 1929, nr. z 29 czerw. — BOY: Sprawa Karoliny—Sprawa Boża. *Kur. Por.*, 1929, 30 czerw.— PIGOŃ: Mickiewicz o jenerale Bemie *Kur. Warsz.*, 1929, nr. 1. — S. KUŁAKOWSKIJ: Ad. Mick. i Karolina Jaenisch-Pawłowa. *Wiad. liter.*, 1929, nr. 36. — M. WALEWSKA: Druh Mickiewicza. *Rzeczpospolita*. 1924, nr. 202. — LEDNICKI: Mickiewicz en Russie. *Revue de l'Université de Bruxelles*. 1929 nr. 3. — BOY-ŻELEŃSKI: Drogi genjuszu. *Wiadom. liter.* 1929, nr. 42.

Charakterystyki Mickiewicza ogólne.— CYBULSKI: Mickiewicza moralne i poetyckie stanowisko. *Rok*, 1845. — Ks. J. KOŹMIAN: Dwa ideały. (1851). „Pisma" III. (Przedtem w *Przegl. Pozn.*). — Ks. PRUSINOWSKI: Mowa żałobna na nabożeństwie za duszę Ad. Mickiewicza. Poznań, 1856. — Z. KRASIŃSKI o M. *a*) w Lettre sur l'etat actuel de la littérature polonaise (1830); *b)* w liście do R. Załuskiego (1840); *c*) w art. „Kilka słów o J. Słowackim. (*Tyg. Liter.*, 1841).— GRUSZCZYŃSKI: O Mickiewiczu ze stanowiska narodowego. Poznań, 1860. („O stanowisku Mick. w literaturze polskiej pod względem narodowości"). — FONTILLE: „Le prophéte national de la Pologne. Paris, 1864. — BEŁCIKOWSKI: Mickiewicz w trzydzieści lat po zgonie. *Przew. nauk. i liter.*, 1887. — Ks. CHOTKOWSKI: Mowa przy sprowadzeniu zwłok ś. p. Adama Mickiewicza. Kraków, 1890.—SPASOWICZ: O Adamie Mickiewiczu. („Pisma", VII). — SPASOWICZ: Adam Mickiewicz. („Pisma", VIII). — CHMIELOWSKI: we wstępach do wydań „Poezji". — TARNOWSKI: O Mickiewiczu. Odczyt miany na publ. posiedzeniu Akad. Um. d. 14 maja 1898 r. *Rocznik Akad. Um. w Krakowie*, 1898. — TARNOWSKI: Ad. Mickiewicz. Życie i dzieła. Petersburg, 1898. — BEŁCIKOWSKI: Ad. Mickiewicz. Psychologiczny wizerunek poety. Kraków, 1898.—TRETIAK: Kto jest Mickiewicz? (Synteza jego poezji). [Odczyt z r. 1898]. *Rok Mickiewiczowski*. Lwów, 1899. (Przedruk. w książce „Kto jest Mickiewicz". Kraków, 1921).—RES (F. Perl): Adam Mickiewicz (1798 — 1898). Wyd. pol. partji socjalistycznej. Londyn, 1898. — F. K. (Krupiński): Poeta i społeczeństwo. *Książka zbiorowa...* — TRETIAK: Puszkin i Rosja. Kraków, 1899. (Odb. *Przegl. Pol.*). — *** (W. M. Kozłowski): Mickiewicz i Puszkin, oraz społeczeństwo polskie i rosyjskie. Kraków, 1899. — KONOPNICKA: Adam Mickiewicz, Jego życie i duch. Kraków, 1899. — SIENKIEWICZ: Mowa na odsłonięcie pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie. („Dwie łąki". Kraków, 1908).— FRANKO: Poeta zdrady. Warszawa, 1897, (Przekład z niem. „Ein Dichter des Verrathes"). — WOLKOW: Ad. Mickiewicz i jewo proizwiedienija. Warszawa, 1897. — P. WARTA (E. Piltz): O spuściznę poety. *Kraj*, 1897, nr. 31. — CHLEBOWSKI: Ad. Mick. *Sto lat myśli pol.*, III. — MATUSZEWSKI: Stanowisko Mickiewicza w literaturze wszechświatowej. („Twórczość i twórcy". Warsz., 1904). — SZYJKOWSKI: Ad. Mick., budowniczy prawdziwej Polski. Lwów, 1922. — SZPOTAŃSKI: Adam Mickiewicz

et le romantisme. Paris, 1923. — Brückner: Adam Mickiewicz. Żywot i dzieła. Złoczów, 1928. — Boy-Żeleński: Mickiewicz a my. („Ludzie żywi. Warsz., 1929. Przedtem w *Wiadom. liter.*, 1928, nr. 41 i jako przedmowa do „Dzieł" Mick. 1929 — A. Górski: Monsalwat. Warszawa, 1908. (Oceny: *a*) Chlebowskiego: Nowy wizerunek Mickiewicza. *Książka*, 1908, nr. 5; *b*) Lorentowicz: Pielgrzymka do polskiego Graalu. (Dod. do *Nowej Gazety*, 1908: „Literatura i sztuka", nr. 4—5; *c*) Kotarbiński: Książka o Mickiewiczu. *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 44). — Wasilewski: O sztuce i człowieku wiecznym. Lwów, 1910. (Rozpr. „Monsalwat czy Golgota", z powodu książki A. Górskiego). Przedruk. w książce „Mickiewicz i Słowacki". — M. Kridl: Mick. Ad. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chrzanowski, Odczyt o Mickiewiczu. *Pam. Liter.*, 1917 i w „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918). — Brandt: Ad. Mickiewicz i osnownyje motiwy jewo poezji. (W książce zbior. dla M. Storożenki pod tyt. „Pod znamieniem nauki". Moskwa, 1902). — W. Lutosławski: Un grand initiateur. Adam Mickiewicz. Genève et Bale, 1902. — M. Kridl: Adam Mickiewicz. Son rôle dans la littérature polonaise et sa place dans la littérature mondiale. 1921.— „Adam Mickiewicz et la pensée française 1830—1923. Paris, 1929. (Sądy francuzów o M. zebrane przez St. P. Koczorowskiego).—Kridl: Adam Mickiewicz et la France. *Revue de l'Université de Bruxelles*. 1929, nr. 3.

Prace, dotyczące twórczości Mickiewicza wogólności:— Mochnacki: O liter. pol. XIX w. — Gąsiorowski: Ad. Mick. i pisma jego do r. 1829. Kraków, 1872. — Chmielowski: Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Wyd. 4. Kraków, 1894. — Tretiak: Mick. i Trembecki. *Przegl. Pol.*, 1886 (i w „Szkicach liter"). I. — Hordyński: Mickiewicz i Brodziński. *Pam. Mick.*, IV. — Chmielowski: Ad. Mickiewicz. Odczyty w Lozannie. Warszawa, 1885.—Tretiak: Mickiewicz i Puszkin. Warszawa, 1906. — Spasowicz: Mick. i Puszkin przed pomnikiem Piotra W. *Pam. Mick.*, I (i w „Pismach", V). — G. Uziębło: Kilka słów o orjentalizmie Mick. *Ateneum*, 1889, IV. — B. A. Baranowski: Pedagogika Mickiewiczowska (...na tle utworów Mick.). Lwów, 1890. — N. S.: Mickiewicz i żydzi. Studjum historycznoliterackie. *Izraelita*, 1899, nr. 1 i n. — Feldman: Stosunek Ad. Mickiewicza do żydów. Kraków, 1890. — Witkiewicz: Mick. jako kolorysta. („Sztuka i krytyka u nas". 2 wyd., 1899).—Tretiak: Cześć Mick. dla najświętszej Panny. *Pam. Mickiewiczowski*, VI, (i w jego książce „Kto jest Mickiewicz". Kraków, 1921. — Zdziechowski: Ad altaria tua. O liryce religijnej Mickiewicza. (W książce zbior. „Z ziemi pagórków leśnych..." Warsz., 1899). — Tretiak: Najświętsza Panna w poezji polskiej. Kraków, 1904.—Gostomski: O liryce religijnej Mickiewicza. („Z przeszłości i teraźniejszości" Warsz., 1904). — Schneider: Mickiewicz jako filolog. *Muzeum*, 1898 (Rozbiera wykłady Mick. w Kownie w l. 1820—21). — Kallenbach: Filologja Ad. Mickiewicza. („Stromata in honorem Cas. Morawski". Kraków, 1908). — A. Medeksza: Język i literatura Litwy. *Ludzkość*, 1907, nr. 156—158. (O wpływie litewszczyzny na twórczość Mick.).—Łoś: Mickiewicz jako lingwista. („Pamiętnik kielecki". Kielce, 1901.— G. Korbut: Mick. jako leksykograf. *Prace filol.*, V. — Cybulski: Die polnische Dichtunst... — Mahrburg: Pogląd na wszechświat w utworach Mickiewicza. *Ksiażka zbior.. Ad. Mick.*, 1898. — Chmielowski: Filozoficzne poglądy Mick. *Przegl. Filoz.*, 1898. — Biegański: Filozofja Mick. *Przegl. Filoz.*, 1907. — Niemojewski: Filozofja Mick. *Myśl Niepodl.*, 1911 i w jego „Dawność a Mickiewicz". Warsz., 1921. — T. Grabowski: Filozofja Mickiewicza. *Pamiątk. księga ku uczcz. J. Tretiaka*. Kraków, 1913. — Trzciński: Kosmozoficzne poglądy Mickiewicza, *Ateneum*, 1901. — Inco-

gnitus: Mick. jako pisarz sceniczny. *Książka zbior... Ad. Mick.*, 1898. — Karpeles: Goethe in Polen. Berlin, 1890. Ocena Pilata w *Pam. Mick.*, V). — Kołodziejczyk: Goethe w Polsce. Kraków, 1913. — Szyjkowski: Schiller w Polsce. — Windakiewicz: Walter Scott i Lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej. Kraków, 1914. — Wł. Mickiewicz: Rozprawa Mickiewicza o Jakóbie Boehmem. Warszawa, 1898.—H. Duninówna: Mickiewicz a ideały Szyllera. *Sfinks*, 1908.—Tretiak: Mickiewicz i Puszkin jako bajroniści. („Mickiewicz i Puszkin". Warszawa, 1906). — Zdziechowski: Byron i jego wiek. II. — Spasowicz: O bajronizmie Mickiewicza. *Kraj*, 1885, nr. 46; przedruk. w *Książce zbior... Ad. Mick.*, 1898 i w „Pismach", I.— Z. Wasilerski: O życiu i katastrofach cywilizacji narodowej. Warsz., 1921. — Matuszewski: Lord Byron i wpływ jego na literaturę polską. („Swoi i obcy". Warsz., 1898). — Zipper: O przekładach Mick. z Goethego. *Muzeum*, 1895. — Koppens: Okres rzymski w twórczości Mick. *Przegl. Powsz.*, 1906. — Pini: Rękopis poezji Garczyńskiego w przerobieniu przez Mickiewicza. *Pam. Mick.*, VI. — Kallenbach: „Wieczory w Neuilly". („Czasy i ludzie". Warszawa, 1905). — Chmielowski: Mick. i myśliciele entuzjaści *Tydzień*, (lwow.), 1898, nr. 20—21. — Chmielowski: Emerson i Mickiewicz. *Iris*, 1899, styczeń. — Kalkstein: Adam Mickiewicz. Eine historisch sozial-politische Studie. Pelplin, 1874. — Biegeleisen: Socjologja Adama Mick., *Prawda*, 1885. — Pigoń: Adam Mickiewicz o życiu duchowem. Poznań, 1922. — Zieleńczyk: Mickiewicza „Prawdy żywe". *Przegl. Filoz.*, 1927. — Biegeleisen: Ad. Mick. jako rewolucjonista. *Ruch* (lwow.), 1887. — E. Haecker: Wstęp do „Trybuny ludów" w wyd. *Bibl. Narod.* (1921).—M. Kridl: Działalność polityczna Mickiewicza w oświetleniu pp. Śliwińskiego i Haeckera. (W książce jego „Krytyka i krytycy" (1923).— M. Sekreta: Socjologiczne systemy Mickiewicza i Krasińskiego. *Ruch liter.*, 1929, nr. 5.—Kasprowicz: Pojęcia społeczno-polityczne Mickiewicza. *Kur. Lwow.*, 1890.— Waszyński. Ad. Mick., jego historjozoficzne i społeczne poglądy. Poznań, 1890. (Por. *Kwart histor.*, 1901, I. — Limanowski: Artykuły polityczne Ad. Mick. Kraków, 1893. — Nehring: O społecznych poglądach Ad. Mick. *Pam. Mick.*, VI. — Wł. Mickiewicz: Wstęp do „Trybuny ludów", przełożonej przez A. Krasnowolskiego. Warsz., 1907. — Tretiak: Ad. Mick. jako redaktor „Trybuny ludów". *Bibl. Warsz.*, 1907, I (i w jego książce „Kto jest Mickiewicz". K. 1921). — Śliwiński: Mickiewicz jako polityk. Kraków, 1908. — W. Lutosławski: Mickiewicz jako polityk. („Na drodze ku wielkiej przemianie". (Zob. też *Głos Warszawski*, 1908, nr. 233).—T. Grabowski: Mickiewicz w r. 1848. *Bibl. Warsz.*, 1911, IV. — St. A. Kempner: Demokratyzm ekonomiczny Mick. *Świat*, 1918, nr. 3. (Dod.). Por. tegoż „Z dziejów myśli socjalistycznej". Warsz., 1921. — Dicksteinówna: Idea wyzwolenia kobiety na szczytach polskiego natchnienia. („Prometeusz-Paraklet". Warsz., 1913). — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji Ad. Mickiewicza. Lwów, 1898. Ocena Chmielowskiego w *Kur. Codz.* 1899, nr. 67. — Bugiel: Mickiewicz et la littérature populaire. Paris, 1902. — Bruchnalski: Kilka motywów ludowych w poezji Mickiewicza. *Pam. Mick.*, VI. — Jankowski: Mick. a podania ludu białoruskiego. *Pam. Liter.*, 1904. — Eisenbet: Wlijanije narodnoj poezji na Puszkina i Mickiewicza. („Puszkinskij Sbornik". Moskwa, 1900. — Siemieński: Religijność i mistyka w życiu i poezjach Ad. Mick. Kraków, 1871. — Klarnerówna: Słowianofilstwo w liter. polskiej lat 1800 do 1848. Warsz., 1926. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888. — Z, S. Feliński: Trzej wieszczowie nasi wobec kościoła. *Świat*, 1888. — J. Kvaczala: Prielomy vo viere Komenského a Mickiewicza. Petersburg. (1908) w zbiorze prac dla uczczenia

50 rocznicy slawisty Łamańskiego. Odb. (po słowacku). — Kridl: Stosunek Mickiewicza do Lamennais'go w epoce towianizmu. Warszawa, 1907. — Kridl: Mickiewicz i Lamennais. Warszawa, 1909. — Makowski: Mickiewicz, Słowacki i Towiański. („Godzina pogardy". Wilno, 1906). J. Gw. Pawlikowski: Mistyka Słowackiego. — Życzyński: Mickiewicz i Szekspir. *Pam. liter.*, 1923. — Z. Ciechanowska: Mick. a Goethe. *Pam. liter.* 1924/25). — K. Górski: Pogląd na świat młodego Mickiewicza (1815—1823). Warszawa, 1925. — H. Schipper: Sentymentalizm w twórczości Mickiewicza. Lwów, 1926. (Oceny: J. B. Richtera w *Pam. liter.*, 1927 i K. Górskiego w *Pam. liter.*, 1928, oraz polemika Schippera z Górskim w *Pam. liter.*, 1929). — Kridl: Antagonizm wieszczów. — Blüth: Rewizja poglądów na romantyzm. *Ruch. liter.*, 1928, nr. 2. (Z powodu książki Kridla „Antagonizm wieszczów). — J. Gliksman: Intuicjonizm Mickiewicza. *Ruch liter.*, 1928, nr. 3. — Windakiewicz: Brytanomanja Mickiewicza. *Przegl. Współcz.*, 1929, kwiec. — Kallenbach: Stosunek Wężyka do Mickiewicza. *Spraw. Ak. Um.*, 1924, nr. 3. (Wpływ Wężyka językowo-stylowy). — J. Birkenmajer: Motywy franciszkańskie u Mickiewicza i Słowackiego. *Ruch. liter.*, 1927, nr. 10. — Zdziechowski: Wizja Krasińskiego. Kraków, 1912. (Rozdział „Mickiewicz i Towiański). — Chrzanowski: Mickiewicz a Puszkin. (Z powodu książki prof. Tretiaka „Mick. i Puszk."). *Myśl polska*, 1906, nr. 25 i w „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918). — S. N. Brailowskij: K istorii russko-polskich litieraturnych otnoszienij. Mickiewicz i Puszkin (w książce zbior. „Puszkin i jewo sowremienniki". VII. Petersburg, 1908). (Ocena książki Tretiaka). — T. Zieliński: Melos w poezji Mickiewicza. („Z ojczystej niwy". Zamość. 1923).

(O pierwocinach poetyckich i literackich Mickiewicza: utwory z doby uniwersyteckiej): (N. B. recenzję Czeczota „Darczanki"). — Kallenbach. O nieznanych utworach młodzieńczych Ad. Mickiewicza. *Pam. Liter.*, 1908. — Kallenbach: Lata uniwersyteckie Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1910, I. — Szyjkowski: Mickiewicz w świetle nieznanych pism. *Bibl. Warsz.*, 1910, II. — Kridl: Mick. w świetle nieznanych pism. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz.*, 1910, z. 6. — J. Ujejskiego ocena studjów poprzedzających. *Pam. Liter.*, 1911, str. 138-158. — Szpotański: Mickiewicz jako filomata. *Bibl. Warszawska*, 1913, II. — J. Lewicki: Z tajemnic filomackich. Kraków, 1917. (Rozbiór wiersza „Już się z pogodnych niebios..."). — Tretiak: Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł. 1815—1821. Kraków, 1917.

(O „Balladach i romansach"). (N. B. recenzję Czeczota „Kurhanka Maryli"). — Klaczko: Lenora i Ucieczka. *Pokłosie*, 1853 (leszn.), przedruk. w jego „Zapomniane pisma polskie". Kraków, 1912. — Tyszyński: Dwie Świtezianki. *Bibl. Warsz.*, 1870, I (przedruk. w jego „Pismach krytycznych". — Dzieduszycki: Ballada Mick. o zaklętym młodzieńcu. *Przegl. lwow.*, 1872. — Biegeleisen: Improwizacja Ad. Mick. p. t. Basza. *Kłosy*, 1884. — Ad. Pług: Przypisek do rozprawy Biegeleisena o ball. Basza. *Kłosy*, 1884. — Tretiak: Mickiewicz w Wilnie i Kownie, II, 1—128 (1884) i w „Młodość Mickiewicza", I, 263-386. — Biegeleisen: Tło ludowe ballady „Ucieczka". *Świt*, 1885. — Chmielowski: Ad. Mickiewicz, I, 227—245. — Grudziński: Lenore in Polen. *Spraw. gimn. w Bochni* za r. 1890. — Rembacz: Ballada w literaturze niemieckiej i polskiej. *Spraw. gimn. w Jaśle* za I. 1890 i 1891. — Sozonowicz: Lenora Bürgera i rodstwiennyja jej siużety w narodnoj poezji, jewropiejskoj i russkoj. Warszawa, 1893. — Biegeleisen: Motywy ludowe w balladzie Mickiewicza „Lilje". *Wisła*, V, 1891. — Biegeleisen: Motywy ludowe w „balladach i romansach" (przy wyd. jego „Dzieł Mick.", I). — Kopia: Słowo o przypisywanej Mickiewiczowi ball.

„Twardowski". *Pam. Mick.*, III. — Belcikowski: Przyczynek do gienezy ballady „Tukaj". *Pam. Mick.*, IV. — Werner: Parę uwag o motywie zasadniczym „Alpuhary". *Pam. Mick.*, VI. — Porębowicz: Słówko o motywie ballady „Powrót taty". *Pam. Mick.*, VI. — Zdziarski: Przyczynek do gienezy „Powrotu taty". *Przegl. Liter.*, 1898 (i w jego „Szkicach literackich", 1903). — Zdziarski: Data napisania „Świtezianki". *Przegl. Liter.*, 1898 (i w „Szkicach literackich"). — Bruchnalski: Kilka motywów ludowych w poezji Mickiewicza. *Pam. Mick.*, VI. — Einsenbet: Wlijanie narodnoj poezji na Puszkina i Mickiewicza. („Puszkinskij Sbornik". Moskwa, 1900.— Karłowicz: „To lubię". *Kur. Warsz.*, 1910, nr. 1. — Bugiel: Mickiewicz et la littérature populaire. Paris, 1902. — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w. Warszawa, 1901. Str. 25—143. — Rawita: Kilka słów do gienezy „Rybki" Ad. Mickiewicza. („Prawda". Książka zbior. dla A. Świętochowskiego, 1899. Str. 422—6. — Petzold: Przyczynek do gienezy „Romantyczności" Mick. *Pam. Liter.*, 1902. — Petzold: Motywy Mickiewiczowskie, I. *Pam. Liter.*, 1902. — Bruchnalski: Mickiewicz-Niemcewicz. *Pam. Liter.*, 1903 -1905. — Grzegorzewicz: O „Alpuharze". *Pam. Liter.*, 1904. — Pini: O „Szczupaka Kołdyczewskiego". *Pam. Liter.*, 1906. — Rychter: Świteź i Świtezianka. *Dziennik Polski*, 1886, nr. 295.—K. Wojciechowski. Rozbiór metodyczny ballady Mick. „Lilje" *Muzeum*, 1920. — Chorowiczowa: Ze studjów nad artyzmem „Ballad i Romansów". *Pam. liter.*, 1923. — L. Kamykowski: „Romantyczność" Mickiewicza. (W książce zbior. „Ign. Chrzanowskiemu... (Lublin, 1925). — K. Wojciechowski: „Ballady i Romanse" Mickiewicza. (W książce jego „Przewrót w umysłowości i liter. pol. po r. 1863. Lwów, 1928).—Breitmeier: Z kresów. („Szkice liter." 1927. Do gienezy niektórych ballad). — Pigoń: Triolety T. Zana o Maryli Wereszczakównie. *Ruch liter.*, 1926, nr. 10. — G. Korbut: Mickiewicz-Gorecki. *Ruch liter.*, 1828, nr. 1. — Pigoń: Postawa religijna młodego Mickiewicza). („Z dawnego Wilna". Wilno, 1929). — Skwarczyńska: O humorystykę ballady „To lubię". *Ruch liter.*, 1929, nr. 7.

(O „Odzie do młodości" i „Pieśni Filaretów"): — B. Czerwieński: Kilka uwag nad „Odą do młodości". Lwów, 1874. — F. Krupiński: Romantyzm i jego skutki. *Ateneum*, 1876, II. — Tretiak: Młodość Mickiewicza, I, 248—262. — Chmielowski: Adam Mickiewicz, I, 285. — Finkel: Pierwsza pieśń. *Dziennik Polski*, 1888 nr. 50. — Konopnicka: O Mickiewiczowskiej „Odzie do młodości". Kraków, 1890 (i w jej książce „O Beniowskim". Warsz., 1911). (Por. z jej art. „Z dziejów natchnień Mickiewicza". *Bluszcz*, 1883). — Spasowicz: Konr. Wallenrod. *Pam. Mick.* III. — Finkel: Oda do młodości. (Czas powstania. Wpływ Schillera). *Pam. Mick.*, III. — Krzemiński: Oda do mlodości. (Nieznane wydanie. Porównanie tekstów). *Pam. Mick.*, III. — Gostomski: Dążenia filaretów w świetle pojęć obecnych. *Ateneum*, 1890, II.— Gostomski: Ideały filareckie w „Odzie do młodości". („Z przeszłości i teraźniejszości". Warszawa, 1904).—K. Wojciechowski: Ślad wpływu dzieł Kaj. Koźmiana na „Odzie do młodości". *Pam. Mick.*, VI. — Dobrzycki: Klasycyzm w „Odzie do młodości". *Pam. Liter.*, 1903. — B. Prus: Oda do młodości. *Młodość*, 1905, nr. 1. — J. Wigura: Gieneza „Ody do młodości". („*Pam. Kielecki*". Kielce, 1903). — Kleiner: „Oda do młodości". *Ateneum polskie*, 1908. — St. Adamczewski: Trzy Ody do młodości. *Sfinks*, 1913, luty. — (Szczęsnej): „O Mickiewiczowskiej „Odzie do młodości". Studjum strategiczne. *Ognisko domowe*, 1886 (lwow); bez wartości; zob. ocenę Pilata w *Pam. Mickiew.*, I. — Żmigrodzki: Wspomnienie o Mickiewiczu. *Gaz. Krakowska*, 1883, nr. 278—285. (Rozbiór Pieśni Filaretów"). —Zipper: „Hej, użyjmy

żywota". *Pam. Mick.*, II.—ŁADZIC (Walicki): Pieśni z epoki Mickiewicza. *Pam. Mick.*, II. — WIERZBOWSKI: O „Pieśni Filaretów". („Z badań nad Mickiewiczem...". Warszawa, 1916; przedtem w *Tyg. Ilustr.*, 1900, nr. 8). — TRETIAK: Jeszcze o Pieśni Filaretów. *Tyg. Ilustr.*, 1900. — TAD. ZIELIŃSKI: Filarecka poezja A. Mickiewicza. („Z ojczystej niwy". Zamość, 1923, przedtem w petersb. czasop. *Myśl Narodowa*, 1916, stycz. i w „Trzy studja". Zamość, 1922. — CHRZANOWSKI: Chleb macierzysty „Ody do młodości". Kraków, 1920, wyd. 3. K., 1924. — SINKO: Tradycje literackie „Ody do młodości" (w jego „O tradycjach klasycznych Ad. Mickiewicza". Kraków, 1923). — PIGOŃ: Masoński przekład „Ody do młodości". *Dziennik Wileński*, 1924, nr. 246 i 251.

(O utworach pomniejszych z doby wileńsko-kowieńskiej): BELZA. Panicz i dziewczyna. *Pam. Mick.*, I. — SIENICKI: Parę słów o przypisywanej A. Mickiewiczowi „Karylli". *Pam. Mick.*, II. — ZIPPER: Przypisywana Mickiewiczowi „Karylla". *Ateneum*, 1887. — FINKEL: Notatka o „Hymnie na dzień Zwiastowania Najśw. P. Marji". *Pam. Mick.*, VI. — KOPIA: Przyczynek do w. „Do malarza". *Pam. Mick.*, VI. — PILAT: Wiersz Ad. Mick. do Lelewela. *Pam. Mick.*, I. — MÉYET: Kilka szczegółów o wierszu A. Mickiewicza p. t. „Majtek". *Pam. Mick.*, II. — CHRZANOWSKI: Autograf „Majtka" Mickiewicza i poezja Filaretów. Lwów, 1901. — KALLENBACH: Mickiewicz w Kownie. *Bibl. Warsz.*, 1911, I. — K. KLEIN: Moment psychologiczny w mickiewiczowskim przekładzie „Euthanasji" Byrona. *Pam. liter.*, 1924/25. — GUBRYNOWICZ: Nieznane warjanty wierszy Mick. *Ruch liter.*, 1928, nr. 3. („Pies i wilk", Sen). — PIGOŃ: Pieśń Filaretów przed sądem. („Głosy z przed wieku", 1924). — PIGOŃ: Przed odjazdem w daleką, nieznaną drogę. („Z dawnego Wilna". Wilno, 1929). — PIGOŃ: Sztambuch Maryli. Tamże. — PIGOŃ: Historjozofja młodego Mickiewicza. („Z epoki Mickiewicza. Lwów, 1922. (O w. Do Lelewela). — KORBUT: Do dwu wierszy sztambuchowych Mick. z r. 1824. *Ruch liter.*, 1928, nr. 8. — SZYJKOWSKI: Podstawy romantyzmu Ad. Mickiew. w epoce wileńsko-kowieńskiej. *Bibl. Warsz.*, 1914, I. — M. MAZANOWSKI: O wpływie Schillera na poezje Mickiewicza. *Pam. Mick.*, IV. — SZYJKOWSKI: Schiller w Polsce. Kraków, 1915. (Część II. Schiller-Mickiewicz. Str. 146—211). — DOBRZYCKI: Kilka uwag o tłumaczeniu Schillera „Don Carlosa" przez Mickiewicza. *Pam. Liter.*, 1904. — POGODIN: Data napisania wiersza Mickiewicza „Do przyjaciół". *Pam. Liter.*, 1911. — SINKO: Około Mickiewiczowskiego sonetu „Do Niemna", *Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza.* Lwów, 1916 (i w jego „O tradycjach klasycznych Ad. Mick.". Krak., 1923).

(O „Grażynie"). MOCHNACKI: O literaturze polskiej w w. XIX (1830). — TURCZYŃSKI: Rozbiór dzieł Ad. Mickiewicza. I. „Grażyna". Stanisławów, 1872. — TARNOWSKI: O poezji romantycznej. *Bibl. Warsz.*, 1877, II.—NEHRING: „Grażyna" i „Konrad Wallenrod". („Studja literackie". Poznań, 1884; przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1882, II).— CHLEBOWSKI: „Grażyna" i jej stosunek do „Jerozolimy" Tassa w przekładzie Piotra Kochanowskiego. *Ateneum*, 1885, III (i w jego „Pismach", I). — TRETIAK: Młodość Mickiewicza, II; (przedtem w „Ad. Mick. w Wilnie i Kownie", II). — BRUCHNALSKI: Gieneza „Grażyny". Lwów, 1890. (Odbitka ze Sprawozd. Zakł. Narod. im. Ossoliń. za r. 1889). — BRUCHNALSKI: „Grażyna" według autografu ze zbiorów hr. K. Przeździeckiego. *Pam. Mick.*, III. — BRUCHNALSKI: Wstęp do wyd. „Grażyny" w „Dziełach" Ad. Mick., III (lwow.). — PRÓCHNICKI. O czytaniu ważniejszych utworów literackich... *Spraw. gimn. V we Lwowie* za r. 1897. — KOPIA: Forma zewnętrzna „Grażyny". *Pam. Mick.*, VI. — BRUCHNALSKI: Mickiewicz-Niemcewicz. *Pam. Liter.*,

1903.—Jurkowski: Ślad wpływu Szymona Szymonowicza na „Grażynę". *Pam. Liter.*, 1905.—Szyjkowski: Mickiewicz w świetle nieznanych pism. *Bibl. Warsz.*, 1910, II.— St. Bełza: O naszej chwale. Warsz., 1914. — K. Wojciechowski: Wstęp do „Grażyny" w wyd: brodzkiem, 1902. — K. Wojciechowski: Motywy z „Waverleya" W. Scotta w „Grażynie"... *Pam. liter.*, 1918. — Wierzbowski: Nieznana krytyka „Grażyny" i „Konrada Wallenroda". („Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego". Warszawa, 1916). — Niemojewski: Mickiewicz jako humanista. I. Pora roku w „Grażynie". *Myśl niepodległa*, 1916, nr. 347. Toż w jego książce „Dawność a Mickiewicz". (1921). — Chrzanowski: Źródła klasyczne dwóch utworów romantycznych *Spraw. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I i II*, 1914, zesz. 7 (i w jego „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918). — Tad. Zieliński: Uwagi nad „Grażyną". *Myśl Narodowa*, 1916, maj - czerwiec. (Toż w jego: „Trzy studja". Zamość, 1922, i w „Z ojczystej niwy". Zamość, 1923). — Bruchnalski: wstęp do „Grażyny" w wyd. lwow. 1922.— Tretiak: wstęp do „Grażyny" w *Bibl. Narod*, (1924). — P. Grebiennikow. Do gienezy „Grażyny". *Ruch liter.*, 1926 —K. Breitmeier: Dwie „Grażyny". Jasło, 1927.— Kleiner: „Grażyna" jako poemat polityczny. *Tyg. Ilustr.*, 1928, nr. 52.

(O "Dziadach"). Lelewel: Nowosilcow w Wilnie. Warszawa, 1830. — Mochnacki: O literaturze pol. XIX w. Warszawa, 1830. — G. Sand: Essai sur le drame fantastique. *Revue des deux mondes*, 1839 (i w zbiorze „Autour de la table", 1876).— Cybulski: Dziady Ad. Mickiewicza. Poznań, 1862. (Obitka z *Rocznika Tow. Przyj. Nauk Pozn.)*. — Turczyński: Rozbiór dzieł Ad. Mickiewicza. Lwów, 1872. — Belcikowski: Gustaw i Werter. Kraków, 1872 (i w „Ze studjów nad liter. pol.". Warsz., 1886. — A. Gąsiorowski: Ad. Mick. i pisma jego do r. 1829. Kraków, 1872.—Tarnowski: Druga i czwarta część „Dziadów". *Bibl. Warsz.*, 1877. — Blumenstok: Ad. Mickiewicz's „Dziady" (Todtenfeier). Wien, 1878. — Ochorowicz: O twórczości poetyckiej. — Tretiak: Mickiewicz w Wilnie i Kownie. III. Lwów, 1884.—Tretiak: Młodość Mickiewicza. II. 1898. — Spasowicz: w „Dzieje liter. pol.". Wyd. 2 1885. Str. 320—7. — A. Mazanowski: Ad. Mick. od r. 1829—1832. Życie, rozwój umysłowy, gieneza dzieł. Lwów, 1884. — Tretiak: Dwie Zosie Mickiewicza („Szkice literackie", I; przedtem w *Swiecie* (krak.), 1890. — Schnobrich: Hamlet, Faust, Gustaw. *Dodatek do Przegl. Tyg.*, 1886, wrzesień. — Schnobrich: Dziady a Werter. *Bluszcz*, 1886, nr. 35. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888. — Zdziechowski: Byron i jego wiek. II. Kraków, 1897.—Kallenbach: Rewizja teksu I cz. „Dziadów". Kraków, 1887. — Kallenbach: Czwarta część „Dziadów". Krakótw, 1888. (*Pamiętn. Akad. Um.*). — Kallenbach: O Improwizacji Konrada. *Pam. Mick.*, IV. — Kallenbach: Tło obrzędowe „Dziadów". („*Rok Mickiewiczowski*" Lwów, 1899). (Por. *Przew. nauk. i liter.*, 1898 i w jego „Czasy i ludzie". Warszawa, 1905. — Kallenbach: Szczątki autografu III cz „Dziadów". *Pam. Mick* V,—Kallenbach: O gienezie „Dziadów". („*Almae Matris*..."). —Ptaszyński: Kilka uwag nad I cz. „Dziadów", tudzież nad obecnym rozkładem „Dziadów" wogóle. Poznań, 1889. — Konarski: Pieśń myśliwska. („Chór strzelców") Ad. Mick. *Pam. Mick.* II. — Spasowicz: O bajronizmie Mickiewicza. — Spasowicz: Mickiewicz i Puszkin przed pomnikiem Piotra Wielkiego. *Pam. Mick.*, I (i w Pismach", V). — Tretiak: Mickiewicz i Puszkin jako bajroniści (w książce „Mick. i Puszkin"). — Tretiak: Ślady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina. („Mick, i Puszkin"). — Tretiak: Charakterystyka Bajkowa, *Pam. Mick.*, IV. — A. (Kraushar): Bajkow. Lwów, 1893. — Kawczyński: „Dziadów" cz. III w stosunku do romantyzmu francuskiego. Kraków, 1893. (*Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, XXI). — Kawczyński:

Przyczynek do wyjaśnienia „Improwizacji" III cz. „Dziadów". *Rozpr. wydz. filol Akad. Um.*, 1894. — Matuszewski: Djabeł w poezji. Wyd. 2. Warsz., 1899. — Konopnicka: O I i II cz. „Dziadów" słów kilka *Bibl. Warsz.*, 1898. III i IV (i w książce jej „Z Roku Mickiewiczowskiego". Warszawa, 1900. — Kallenbakh: „Dziady" Mickiewicza w oświetleniu p. Konopnickiej. Kraków, 1899. (Odb. z *Przegl. Powsz.* 1899, sierp.). — Chmielowski: Ad Mick. Wyd. 2 Kraków, 1898. — Kallenbach: Ad. Mick. Wyd. 4 (1926). — Kawczyński: Konrad z „Dziadów" w poezji francuskiej *Pam. Mick.*, VI. — St. Estreicher: Nieznany manuskrypt III cz. „Dziadów". *Pam. Mick.*, VI. (O pierwotnym układzie „Dziadów" III cz.). — Krechowiecki: „Dziadów" cz. III „Ustęp" wedle pierwszego autografu *Pam. Mick.*, VI. — K. Gąsiorowski: Kilka słów z powodu myśli przewodniej i architektoniki „Dziadów". („*Pamiętnik Kielecki*". Kielce, 1901) — J. Wilkosz: „Dziady" Ad. Mick. Kraków, 1901. — Matusiak: O „Dziadach" Mick. Lwów, 1903. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów 1904. — Kallenbach: Wstęp do wyd. kryt. „Dziadów" („Dzieła Ad. Mick.". IV. Lwów 1903. — Jacek Kostka (Windakiewicz): Fragment lozański „Dziadów" *Bibl Warsz.*, 1905, grudzień. — Kallenbach: Wieczory w Neuilly"· (Czasy i ludzie", 1905). — Wojciechowski: „Dziady". Fragment cz. I, II i IV. Brody, 1905. (West). (Wstęp do tekstu). — Wojciechowski: „Dziady". Część III. Brody, 1905 (West). (Wstęp do tekstu).—Dobrzycki: Do „Wertera" w Polsce. *Pam. liter.*, 1905.—A. Górski: Improwizacja Ad. Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1906, wrzesień (toż w jego „Monsalwat". Warszawa, 1908). — Tretiak: Mickiewicz i Domejko. *Bibl. Warsz.*, 1906, maj. — Mościcki: Tło historyczne III cz. „Dziadów". *Bibl. Warsz.*, 1907, kwiecień.—Mościcki: Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza. Tło historyczne III cz. „Dziadów". Warszawa, 1908 — Chlebowski: „Dziady". Cz. II i IV. Warsz., 1907. (Wstęp do tekstu). — Chlebowski: Idea, układ i artyzm „Dziadów" kowieńskich i Fragmentów pośmiertnych. Warszawa, 1907. (Odb. z *Myśli polskiej*) (i w „Pismach", I). — Tretiak: Marlowe i Mickiewicz (Przyczynek do gienezy III cz. „Dziadów"). *Bib. Warsz.*, 1907, lipiec. — Matkowski: Rousseau - Mickiewicz, („Dziady" wileńskie a „Emil"). Kraków, 1907. (Toż w ego „Studjach literackich . Krak. 1923). — Petzold: Motywy Mickiewiczowskie. II. *Pam. Liter.*, 1902. — Petzold: Motywy Mickiewiczowskie. III i IV. *Pam. Liter*, 1903. — Petzold: Reminiscencje z Tiecka w „Dziadach" *Spraw. gimn. IV we Lwowie*, 1906. — H. Wińcza: Dziady na Litwie. *Tyg. Ilustr.*, 1904, nr. 44. — Bruchnalski: Przyczynki do gienezy „Dziadów" wileńskich. A. Fragmenty I Cz. Dziadów. *Pam. Liter.*, 1910.—L. Janowski: o Mościckiego pracy „Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza". Kraków, 1909. — Żmigrodzki: Gustaw Konrad Mickiewicza i Faust Goethego (Nadb. z *Ateneum Kapłańskiego*). Włocławek, 1909.— Bruchnalski: Przyczynki do gienezy „Dziadów" wileńskich. B. Upiór: *Pam. Liter.*, 1911.—Wł. Jankowski: Kilka notatek o Mickiewiczu. Warsz., 1911. (Odb. ze *Sfinksa)*.— Bruchnalski: Przyczynki do gienezy „Upiora" i II części „Dziadów". („*Księga pamiątkowa Uniw. Lwow.*", 1912). — Chlebowski: Jak powstały „Dziady" kowieńskie. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz.*, maj, 1911 (i w „Pismach", IV). — W. Ciechowski: Szlakami wieszcza. *Świat*, 1910, nr. 45-47. (Komentarz do ustępu „Petersburg"). — Jankowski: „Dziady" wileńsko-kowieńskie. Śniatyn, 1911.—Mościcki: Kapral w „Dziadach". *Tyg. Ilustr.*, 1913, nr. 3. — Dicksteinówna: Prometeusz - Paraklet. (W książce pod tym tytułem. Warszawa, 1913). — Sinko: Manilius i Mickiewicz. *Eos*, XX. — Sinko: Harmonja sfer i harmonika szklana. *Czas*, 1916, nr. 603. — Sinko: Improwizacja Konrada jako oda filozoficzna (w jego „O tradycjach klasycznych Ad. Mickie-

wicza. Kraków, 1923. — SCHNEIDER: Wpływ Maniliusa na „Improwizację“ Konrada. *Pam. Liter.*, 1916.—KALLENBACH: Wiadomość o nieznanym autografie Trzeciej części „Dziadów“. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz.* Wydz. I i II. Rok IX, 1916, marzec. — KOTOWICZ: Część I „Dziadów“ na tle Archiwum Filomatów. *Pam. Liter.*, 1917.—SCHNEIDER: Motyw „rusalny“ w poezji polskiej. (Balladyna, Beniowski, Dziady, Wesele). *Pam. Liter.*, 1917. — SZYJKOWSKI: Dzieje polskiego upiora przed wystąpieniem Mickiewicza, *Rozpr. wydz. filol. Ak. Um.*, 1917. — (NIEMOJEWSKI: Sny w „Dziadach“. *Myśl niepodl.*, 1917, nr. 383. — Z. MATKOWSKI: Cervantes w Polsce. I Don Kichot a Dziady wileńskie. *Pam. Liter.*, 1918. (Toż w jego „Studjach literackich“. Kraków, 1923). — SZYJKOWSKI: Upiór w poezji Ad. Mickiewicza, *Przegl powsz*, 1917. — Ks. A. MACKO: Teologja w Dziadach Mickiewicza Lwów, 1920. (Odb. z *Przegl. teolog.)*.— BOROWY: objaśnienia do Dziadów cz. III. (1920). — BOROWY: „Potężne oko“ Mickiewicza. *Tyg. Ilustr.*, 1920, nr. 18. — BOROWY: Dziady a magnetyzm i teozofja *Tyg. Ilustr.*, 1920, nr. 19. — Z. NIEMOJEWSKA: Dziady drezdeńskie jako dramat chrześcijański. Warsz. 1920. — A. NIEMOJEWSKI: Dawność a Mickiewicz. Warsz. 1921. (Ocena Pigonia w *Przegl. Warsz.*, 1922, kwiec. 106—110). —PIGOŃ: Cela Konrada, przyczynek do topografji Dziadów cz. III. Wilno, 1921. — Tegoż: Sprawa o celę Konrada *Tyg Ilustr.*, 1921, nr. 49. — KLEINER: Przemiana koncepcji dantejskiej w Polsce. *Prąd.* 1921, nr. 6—7., — CHRZANOWSKI: Podobieństwa i pokrewieństwa pomiędzy Dziadów cz. III a Boską Komedją. *Przegl. Warsz.*, 1921, nr. 1 (i w jego „Wśród zagadnień...“ 1923). — PIGOŃ: Przypuszczalny ślad Swedenborga w III cz. Dziadów. („Z epoki Mickiewicza“. 1922). — BRUCHNALSKI: U jednego źródła. (Erlkönig Goethego i jeden szczegół z II cz. Dziadów wobec „Dialogów“ Grzegorza Wielkiego). *Słowo polskie* 1920, nr. 599. — BOROWY: Zagadkowość w kompozycji Dziadów i próba jej wyjaśnienia. *Przegl. Współcz.*, 1922. — K. GÓRSKI: Racjonalizm i mistyka w Improwizacji Konrada. *Pam. Warsz.*, 1922, nr. 12. — Z. GĄSIOROWSKA: Odpowiedzialność Mickiewicza za bluźnierstwa Konrada w Dziadach. *Bluszcz.* 1922, nr. 1—2.— Z. WASILEWSKI: Mickiewiczowski motyw grobu. („Mickiewicz i Słowacki“. 1922). — ST. MARCUS: Podświadome w Dziadach. Warsz. 1923. — ST. ŁEMPICKI: Najdawniejszy, nieznany przekład Dziadów wileńskich na język niemiecki. *Pam. liter*, 1923 — KALLENBACH: Les survivances traditionelles du culte des ancêtres dans la poésie de Mickiewicz. *La Revue de Pologne* 1924, nr. 1. — ST. WITKOWSKI: Dziady Mickiewicza a Delavigne. *Przegl. humanist.*,1924. — ŻYCZYŃSKI: Dziady wileńskie. Przemyśl (1924). — Z. CIECHANOWSKA: Mickiewicz a Goethe. *Pam. liter.*,1924/25. — E. LAND: Sulzer a II cz. Dziadów. *Przegl. humanist.* 1925. — BRUCHNALSKI: Dziady wileńskie wobec Chateaubrianda powieści Atala i René. *Księga pamiątk.* dla O. Balzera. Lwów, 1925. — BRÜCKNER: Nasze mity literackie. *Przegl. Współcz.* 1926, luty. — J. GOŁĄBEK: Dziady białoruskie. Lwów, 1926 (Odb. z *Ludu*) — H. SCHIPPER: Sentymentalizm w twórczości Mickiewicza. Lwów, 1926. — LEDNICKI: Z historji poetyckiej przyjaźni. („Aleksander Puszkin“. Krak. 1926). — KLEINER: Mickiewicz a Falconet. *Tyg. Ilustr.* 1926, nr 1. — HAHN: Kazimierz i Jan Machniccy. *Przegl. Powsz.* 1927, czerw. — R. POLLAK: Kazimierz Machnicki. *Kwart. histor.* 1928. — R BLÜTH: Mickiewicz i Rylejew pod pomnikiem Piotra Wielkiego. *Rocznik Koła polonistów Uniw. Warsz.* 1927. — BLÜTH: „Do Przyjaciół Moskali“. *Ruch liter.* 1927. — PIGOŃ: Słów kilka o chronologji I i II cz. Dziadów. *Ruch liter.* 1927, nr. 5. — (Polemika z Grebiennikowem, tamże w nr. 6 i 7.).—P. GREBIENNIKOW: O zasadniczej idei „Dziadów“ *Księga pamiątk.* dla Dobrzyckiego (1928). — ŻYCZYŃSKI: Kompozycja i styl „Dzia-

dów" wileńskich. Tamże.—Kleiner: Kompozycja „Dziadów" części trzeciej. Tamże.— Pigoń: Uczta kozła a święto Dziadów. *Myśl Narod.* 1928, nr. 27—28. — Blüth: Ad. Mickiewicz a Teodor Tiutczew. *Ruch liter.* 1928, czerw. — Pigoń· Filomaci w I cz. Dziadów. *Źródła Mocy.* 1928, zesz. 3. (Wilno). — Lednicki: Pouchkine et la Pologne, Paris, 1928. — Ujejski: Porządek i czas powstania „Dziadów" młodzieńczych. *Ruch liter.* 1928, nr. 9. — J. Łytkowski: Idea pracy narodowej w „Dziadach" Mickiewicza. Łódź, 1929. — Cz. Latawiec: „Dziady" Ad. Mickiewicza. Nowe oświetlenie problemów. Poznań, 1929.

O „mężu 44". Najważniejsze rozprawy i artykuły: Krzyszkowski: Czterdzieści i cztery. Czerniowce, 1888. (Wyd. z r. 1903 tytułowe). — Ptaszyński: Mąż czterdzieści i cztery. Poznań, 1895. — Niemojewski: Któż ten mąż? Kraków, 1903. — Niemojewski: Gematrja i Dziady. *Bibl. samokształcenia* 1904, nr. 8. — Lipiner: Widzenie ks. Piotra w III cz. „Dziadów". Lwów, 1904. (Odb. z *Krytyki,* 1904). — Drogoszewskiego: oceny rozpraw Niemojewskiego i Lipinera. *Pam. Liter.* 1904. — Chrzanowski: Słów kilka o Mickiewiczowskiem 44. *Gaz. Narod.* 1904, nr. 295. (Zob. też w Slavia. II, str. 476. (Praga). — M. Świerz: Sew. Goszczyńskiego „Moja rozmowa z Mickiewiczem" *Pam. Liter.*, 1914—1915 — Wierzbowski: „...A imię jego czterdzieści i cztery" (w jego „Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego". Warszawa, 1916). — Sinko: Mickiewiczowe Widzenie ks. Piotra. Kraków 1917 (Odb. z *Przegl. powsz.*) (i w jego „O tradycjach klasyczn." Mick. Kraków, 1923). — Niemojewski: Czterdzieści cztery. *Myśl niepodl.*, 1914. — B. Wydżga: Mickiewiczowskie 44. Warsz. 1923. — Pigoń: Jeszcze jedna rozmowa z Mickiewiczem o 44 *Dziennik Wileński* 1924. (20 grudn.).—Kleiner: Proroctwo księdza Piotra. *Przegl. Współcz.* 1924, czerw. (i w jego książce „Studja z zakresu literatury i filozofji". Warsz. 1925.- (Zob. nadto: Wł. Mickiewicz: Une explication rabbinique du nombre 44 Mélanges posthumes, II. — Cybulski: Odczyty o poezji polskiej w 1-ej połowie XIX wieku. Poznań, 1870. — A. Lange: Czterdzieści cztery. *Przegl. Liter.*, 1897, nr. 13—14. — K. Bartoszewicz: Czterdzieści cztery. *Przegl. Liter.* 1897, nr. 13—14. (Tu podaje objaśnienie Toporskiego). — K. Bartoszewicz: I. „A imię jego czterdzieści i cztery; II. Jak powstało Widzenie ks. Piotra *Przegl. Liter.*, 1897, nr 17—18. — Wierzbowski: „...A imię jego czterdzieści i cztery". *Kur Warsz.*, 1897, nr. 251.—Jerzy Ohr. (Ohrenstein) w *Słowie,* 1899, nr. 19. — Schneider: Horacjusa oda IV, 4—a Mickiewiczowskie „czterdzieści cztery". *Eos,* V, 1898—1899. — Badura: „Czterdzieści i cztery". *Lud,* 1903. — Kwieciński: Jeszcze o widzeniu ks. Piotra i Mickiewiczowskie 44. *Krytyka,* 1909. — Hołyński: Jeszcze „czterdzieści cztery". *Świat,* 1914, nr. 28 — F. Kierski: Mickiewiczowskie „czterdzieści i cztery", *Kur. Warsz.* 1914, nr. 162. — K. Prószyński: Mickiewiczowskie 44 nie jest bynajmniej zagadką. *Gaz. Warsz.*, 1914, nr. 178. — M. Świerz: „44" — Mickiewicz *Czas,* 1913 nr. 511.—K. J. Brzostowicz: O widzeniu ks. Piotra z III cz. „Dziadów", Krosno, 1912. — A. Waligóra: Wskrzesiciel narodu. Kraków, 1918 — J. Zacharjewicz: Adam Mickiewicz i Stany Zjednoczone. Lwów, 1924. J. Harbut: Wysocki a Mickiewicz. Noc listopadowa. Warsz 1926 Str. 370—404). - (Literaturę o 44 omawiają Ptaszyński, Wierzbowski i Sinko).

Inscenizacja „Dziadów" przez St. Wyśpiańskiego wyd. p. t. „Adama Mickiewicza „Dziady". Sceny dramatyczne. Tak, jak były grane w teatrze krakowskim dn. 31 października 1901". Wydał St. Wyśpiański nakładem własnym. Kraków, 1901.

(O sonetach erotycznych i Krymskich): T. SIEROCIŃSKI: Uwagi o sonecie w ogólności z załączonym krytycznym rozbiorem Sonetów Ad. Mickiewicza. *Dziennik Warsz.*, 1827. — F. S. DMOCHOWSKI: Rozbiór „Sonetów". *Bibl. Pol.*, 1826. — MOCHNACKI: O Sonetach Ad. Mickiewicza. *Gaz. Pol.*, 1827. — CIEPLIŃSKI (Mochnacki?): Uwagi z powodu umieszczonego w ostatnim numerze *Dziennika Warszawskiego* artykułu o Sonetach Mickiewicza. *Gaz. Pol.*, 1827. — BRODZIŃSKI: O Sonetach Mick. *Gaz. koresp. warsz. i zagr.*, 1827. (Przedruk. w *Pam. Mick.*, V). — MURAWJEW-APOSTOŁ: Putieszestwije po Tawridie w 1820 g. Petersburg, 1823. (Toż po niem: Reise durch Taurien im Jahre 1820. Wien, 1826). — WIAZIEMSKIJ: Krimskije sonety. *Mosk. Tielegr.* 1827. — FR. KOWALSKI: Wspomnienie o Mickiewiczu. *Bibl. Warsz.*, 1857, IV. — K. ZIELENIECKI: Ad. Mick i Puszkin w Odessie. *Bibliot. Warsz.*, 1858, III. — KLACZKO: La Crimée poètique. *Revue Contemporaine*, 1863. (W przekł. pol. p. t. „Półwysep Krymski w poezji", w jego „Szkicach i rozprawach literackich". Warszawa, 1904). — CHOJECKI: Wspomnienie z podróży po Krymie. — ST. PILAT: Studja estetyczne. *Bibl. Ossol.*, 1863, III. — SIEMIEŃSKI: Obóz klasyków. — K. KACZKOWSKI: Wspomnienia. II. Lwów, 1876. (Dziennik podróży do Krymu, odbytej w r. 1825). — RZĘTKOWSKI (i Biliński): Miejscowości w „Sonetach Krymskich". Wspomnienie. *Tyg. Ilustr.*, 1870. — AËR (Rządzewski): Mickiewicz w Odessie. *Ateneum* 1884, III (i w jego „Opowiadaniach i studjach". Poznań, 1885.—DUBIECKI: Ad. Mick. u ujścia Dniestru w r. 1825. *Kłosy*, 1885 (i w jego „Obrazach i studjach"). Gieneza „Stepów Akiermańskich"). — PRÓCHNICKI: Ad. Mickiewicza XV Sonet krymski. („Dla Stryja". Pismo zbiorowe. Lwów, 1886). — BIEGELEISEN: Sonety Ad. Mickiewicza. *Życie*, 1887, nr. 6—12 — KONARSKI: ocena rozpr. Biegeleisena o Sonetach. *Pamiętn. Mick.*, II. — TRETIAK: Mickiewicz w Odessie. Stosunki i pieśni miłosne. („Szkice literackie", I (1896); przedtem w *Przew. nauk. i liter.*, 1887). — RADLIŃSKI: Wyrazy obce w „Sonetach Krymskich". Warszawa, 1887. — CHMIELOWSKI: Adam Mickiewicz, I. — UZIĘBŁO: Kilka słów o orjentalizmie Ad. Mick. *Ateneum*, 1889, IV. — BRUCHNALSKI: Mickiewicz a Moore. *Pam. Mick.*, V. — WINDAKIEWICZ: Sonety Krymskie. *Przegl. polski*, 1896 (i *Kraj*, 1896, nr. 44—47). — SYGIETYŃSKI: Śladami Mickiewicza. *Kur. Warsz.*, 1897, sierpień, październik. — E. K. (Konopczyński): Próba objaśnienia Sonetów Krymskich. Warszawa, 1899. (Odb. z *Przegl. Pedagog.*, 1898) — GUBRYNOWICZ: O gienezie sonetu „Stepy Akermańskie" (w art. „Miscellanea Mickiewiczowskie"). *„Rok Mickiewiczowski"*. Lwów, 1899. — BRUCHNALSKI: w objaśn. do Sonetów w t. II „Dzieł" Mick. wyd. lwow. (1900). — GUBRYNOWICZ: Album Piotra Moszyńskiego. *Pam. Mick.*, VI. — „Scena i sztuka", nr. poświęcony Sonetom (M. Gawalewicz). ok. r. 1901. — STANKIEWICZÓWNA: Sonety Krymskie w poezji, muzyce i plastyce. *Wędrowiec*, 1901? (Tu podobizna karty tytułowej 1-go wyd. Sonetów i autografu Mick. z egz. ofiar. M. Szymanowskiej). — KOPIA: Sonety i wiersze różne. Brody. 1904 (West). — GALLE: Sonety i inne wiersze z czasów odeskich. Warszawa, 1905. (*Książki dla wszystkich*). — A. NIEMOJEWSKI: Gieneza „Sonetów Krymskich". *Myśl niepodl.*, 1908, nr. 81. — POGODIN: Sonety miłosne Ad. Mick. a pani Kowalska. *Bibl. Warsz.*, 1911, III. — POGODIN: Ad. Mick. I (1912). Str. 332—398. — ST. FURMANIK: Ze studjów nad Sonetami Mickiewicza. *Rocznik Koła polonistów Uniw. Warsz.* Warsz., 1927. — DOBERSKI: Lampa Akermanu. *Przegl. humanist.*, 1923. — ST. WITKOWSKI: Do gienezy słynnej przenośni „Sonetów Krymskich" i „Farysa". *Przegl. humanist.*, 1925.

(O „Konradzie Wallenrodzie"): MOCHNACKI: O literaturze polskiej w. XIX.

Warsz, 1830. — FR. MORAWSKI: o K. W. — zob. Siemieński „Obóz klasyków", str. 74—81. — FR. WĘŻYK: Do A. M. (1831). — SŁOWACKI o K. W.—zob. Chmielowski: „Co sądził Słowacki o Konradzie Wallenrodzie". *Tyg. Ilustr.*, 1894, nr 27.— WIERZBOWSKI: Nieznana krytyka „Grażyny" i „Konrada Wallenroda". („Z badań nad Mickiewiczem i utworami jego" Warszawa, 1916). — TRETIAK: Raport urzędowy Nowosilcowa o „Konr. Wallenrodzie". *Pam. Mick.*, V. — G. KORBUT: Kto jest autorem pierwszej krytyki „Konrada Wallenroda"? *Pam. Mick.*, VI. — CYBULSKI: Die polnische Dichtung...—B. KALICKI: Dorota z Montowy. („Zarysy historyczne". Lwów, 1869). — BEŁCIKOWSKI: Konrad Wallenrod. („Ze studjów nad liter. pol."; przedtem osobno w Krakowie, 1870). — TURCZYŃSKI: Rozbiór dzieł Ad. Mickiewicza, I. Stanisławów, 1872. — Ż. DOŁĘGA (Danielewski): Konrad Wallenrod. Rozbiór krytyczny z etycznego i estetycznego stanowiska. Poznań, 1873. — CZAPLICKI: Ueber Konrad Wallenrod, eine kritisch-ethische Studie. (W *Programie gimn. inowrocł.* z r. 1875) — NEHRING: Grażyna i Konrad Wallenrod Ad. M. *Bibl. Warsz.*, 1882, II (i w jego „Studjach literackich". Poznań, 1884). — A. PROCHASKA: Konrad Wallenrod w poezji i w dziejach. Kraków, 1884 (i w jego „Szkicach historycznych", 1884). — CHMIELOWSKI: Ad. Mick., I. — TRETIAK: Idea Wallenroda. *Pam. Mick.*, I. (Toż w jego „Mickiewicz i Puszkin". Warszawa, 1906 i w „Kto jest Mickiewicz". Krak., 1921). — H. BOGUSKI: Przyczynek do studjów o idei Wallenroda. *Przegląd polityczny, społeczny i literacki* (lwow.), 1888. — BRUCHNALSKI: Źródła historyczne „Konrada Wallenroda". *Pam Mick.*, III.—SPASOWICZ: Konrad Wallenrod". *Pam. Mick.*, III (i w „Pismach", I). — SPASOWICZ: O bajronizmie Mickiewicza. *Pam. Mick.*, III. — MÉYET: Dwa autografy Mickiewicza. *Pam. Mick.*, III — BRUCHNALSKI: Mickiewicz a Moore. Przyczynek do gienezy „Konr. Wallenroda". *Pam Mick.*, V. — M MAZANOWSKI: Urywek z autografu „Konrada Wallenroda". *Pam. Mick.*, IV.—ZDZIECHOWSKI: Byron, i jego wiek, II. Kraków, 1897. — KALLENBACH: Adam Mick., I. — NADMORSKI: Konrad Wallenrod w świetle dziejowym i w poemacie Mickiewicza. *Rocznik Tow. Nauk. w Toruniu*, V, 1898. — W. M. KOZŁOWSKI: Krytyka francuska o „Konradzie Wallenrodzie". *Głos*, 1898, II. — NEHRING: Wstęp do „Konrada Wallenroda" w wyd. „Dzieł" Ad. Mick, III (lwow.). — TARNOWSKI: Adam Mickiewicz. Kraków, 1898 — TARNOWSKI: Jeszcze cokolwiek o „Wallenrodzie". *Pamiętn. Mick.*, VI. — TARNOWSKI: Hist liter. pol. — MÉYET: Szczątki „Konrada Wallenroda". *Ateneum*, 1901. — GALLE: Pierwiastek balladyczny w „Konradzie Wallenrodzie". *Pam. Liter.*, 1902. — GRZEGORZEWICZ: Czas akcji w „Wallenrodzie". *Pam. Liter.*, 1904 — GRZEGORZEWICZ: O „Alpuharze". Gieneza postaci Halbana. *Pam. Liter.*, 1904. — WERNER: Parę uwag o motywie zasadniczym „Alpuhary". *Pam. Mick.* VI. — BEŁZA: Krakowska edycja „Konrada Wallenroda" z 1828 r. *Pam. Mick.*, VI. — BEŁZA: Kartka z autografu „Wallenroda". *Pam. Mick.*, VI. — KRAUSHAR: Pierwsze odgłosy „Konrada Wallenroda". „*Myśl*". Księga zbiorowa. Warszawa, 1904, i w jego „Obrazach i wizerunkach histor.", 1906. — ĆWIK: Pierwsza redakcja „Wallenroda". *Spraw. gimn. VIII we Lwowie*, 1911. — WINDAKIEWICZ: Walter Scott i lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej. Kraków, 1914. Str. 155—160. — SZYJKOWSKI: Schiller w Polsce. Kraków, 1915. Str. 207—210. — A. M. WAGNER: Adam Mickiewicz und sein „Konrad Wallenrod". *Deutsche Warschauer Zeitung*, 1916, nr. 69, 71, 77.—K. WOJCIECHOWSKI: Motywy z „Waverleya W. Scotta w „Grażynie" i w „Konr. Wallenrodzie". Halban jako postać kierownicza. *Pam. liter.*, 1918. — Z. GĄSIOROWSKA: Idea wyzwolenia narodu w „Wallenrodzie". Warsz., 1919. (Odb. z *Pochodni*). — KLEINER: Wallenrod

polski i Wallenrod amerykański. *Książka zbior.* ku uczczeniu pierwszej rocznicy istnienia Uniw. poznań. (Poznań, 1920).— BRUCHNALSKI: wstęp do „Konr. Wall." w wyd. lwow. z r. 1922. — UJEJSKI: Byronizm i skottyzm w „Konr. Wallenrodzie". Krak., 1923. — UJEJSKI: wstęp do „Konr Wall." w wyd. *Bibl. Narod* (1924). ŻYCZYŃSKI: „Konrad Wallenrod" A. Mick. (w *Książnicy komentarzy.* Przemyśl). – ŻYCZYŃSKI: Nieznany komentarz Mickiewicza do „Konrada Wallenroda". *Myśl. Narod.*, 1926, nr. 11. — ST. KOLBUSZEWSKI: Pieśń o Aldony losach. Poznań, 1927. — M. CHRZANOWSKA: Tragizm Konrada Wallenroda. *Rocznik Koła polonistów,* słuchaczów Uniw. Warsz. Warsz., 1927. — DOBRZYCKI: W setną rocznicę „Konrada Wallenroda". *Tęcza* (pozn) 1928. — (Zob. nadto bibliogr. w rozpr. Bruchnalskiego przy wyd. lwow. Konr. Wall. z r. 1922). — BRUCHNALSKI: Romeo i Julja — Konrad Wallenrod. Motyw pieśni porannej. *Księga pam. dla Dobrzyckiego* (1928). — W. STEFFEN: Uwagi klasyka na marginesie powieści wajdeloty. Tamże. — T. PINI: Trybunał tajemny w „Konradzie Wallenrodzie". *Pam. liter.*, 1928. — ST. CYWIŃSKI: Sto lat walki z Konradem Wallenrodem. *Źródła mocy.* 1928, nr. 4.

(O „F a r y s i e"): — CHMIELOWSKI: Adam Mickiewicz, I. — B. PRUS: „Farys". *Kraj*, 1885, nr. 46. (Przedruk. w „*Książce zbior.* ku uczczeniu pamięci Adama Mickiewicza w 100 rocznicę urodzin poety. Petersburg, 1898). — PRÓCHNICKI: Kilka słów o gienezie i znaczeniu „Farysa". Lwów, 1887. (Odb. z *Muzeum*). (Oceny: *a)* P i l a t a w *Pam. Mick.*, II; *b)* C h m i e l o w s k i e g o w *Kur. Codz.*, 1888, nr. 1).— PILAT: Gieneza „Farysa". *Pam. Mick.*, II. — CZARNIK: Słowo o „Farysie" Mickiewicza. *Ateneum*, 1888, II. (Ocena R. P i l a t a w *Pam. Mick*, III). — CHMIELOWSKI: Nowa próba wyjaśnienia „Farysa". *Kurjer Codz.*, 1888, nr. 1. — CHMIELOWSKI: Nowa próba wyjaśnienia „Farysa". *Tygodn. Ilustr.* Premium, 1888 (Dodatek). Str 50. — UZIĘBŁO: Kilka słów o orjentalizmie Mickiewicza *Ateneum*, 1889, IV. — H. BOGUSKI: „Farys" Ad. Mickiewicza. *Przegląd* (lwow.) 1889, nr. 221 — 6. (Ocena R. P i l a t a w *Pam. Mick.*, IV). — KOPIA: Naśladowanie „Farysa" *Pam. Mick.*, I. — BEŁZA: Nieznany tekst „Farysa". *Pam. Mick.*, IV. — BEŁZA: „Farys" w przekładzie na język francuski. (Autograf Mickiewicza). *Pam. Mick.*, IV. — KUBIK: Jak powstał „Farys" Mick.? *Sprawozd. szk. realnej we Lwowie*, 1907. (Ocena St. W a s y l e w s k i e g o w *Pam. Liter.*, 1907). — SZCZEPANOWSKI: Farys-zwycięsca. („Pisma i przemówienia". I. Lwów, 1903). — M. MAZANOWSKI: Metodyczny rozbiór „Farysa". *Muzeum*, 1898.— ST. WITKOWSKI: Do genezy słynnej przenośni „Sonetów Krymskich" i „Farysa". *Przegl. humanist.*, 1925.—J. B. RICHTER: Do genezy „Farysa". *Pam. Liter.* 1925/26.— WŁ. TARNAWSKI: Z dziejów wpływu Ossjana w Polsce. *Prace Filolog.* XII, 1927. (Do gienezy „Farysa").

M i c k i e w i c z j a k o e s t e t y k i k r y t y k. BIEGELEISEN: Atak Mickiewicza na obóz klasyków. *Dodatek mies. Przegl. Tyg.*, 1885. — CHMIELOWSKI: Estetyczno-krytyczne poglądy Mickiewicza. *Pam. Mick.*, II, III, V, VI (osobno p. t. „Estetyka Mickiewicza"). — CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warszawa, 1902. — HORDYŃSKI: Mickiewicz i Brodziński. *Pam. Mick.*, IV. — PORĘBOWICZ: Przyczynek do pojęcia „romantyczności" u Mickiewicza. *Pam. Mick.*, VI. — DOBRZYCKI: Glossa do „Krytyków i recenzentów warszawskich". *Pam. Liter.*, 1905. — T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w czasach romantyzmu (1818—1830 *Bibl. Warsz.*, 1909, IV. — SMOLARSKI: Mickiewicz jako krytyk literatury współczesnej. *Przew. nauk. i liter.*, 1912. — FR. STOPA: Wpływ J. G. Sulzera na uwagi Mickiewicza nad Jagiellonidą. *Sprawozd. gimn. II w Nowym Sączu*, 1914. — SMOLARSKI: W sprawie wpły-

wów estetycznych na recenzję „Jagiellonidy" Ad. Mickiewicza. *Pam. Liter.*, 1917. — ŻYCZYŃSKI: Niektóre źródła uwag Mickiewicza nad „Jagiellonidą". *Pam. Liter.*, 1923.— T. GRABOWSKI: Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu. Kraków, 1918. — M SMOLARSKI: Estetyka Mickiewicza... *Przegl Narod.*, 1920, nr. 4—5. — ŻYCZYŃSKI: Brodziński i Mickiewicz wobec „Laokoona". Lessinga. *Arch. Tow. Nauk. we Lwowie.* I. — ŻYCZYŃSKI: wstęp do Pism estet-kryt. Mick. w wyd. *Bibl. Narod.* ŻYCZYŃSKI: Z estetyki Mickiewicza. Cieszyn, 1923. — Tenże: Mickiewicz i Szekspir. *Pam. liter.*, 1923. — SMOLARSKI: Źródła sądów historyczno-literackich Ad. Mickiewicza w Kursach liter. słowiańskiej. *Przegl. Współcz.*, 1925, sierp.

(O „Księgach Narodu i Pielgrzymstwa"): TARNOWSKI: O „Księgach Pielgrzymstwa Polskiego. (*Pam. Mickiewicz. II*, i w jego „Studjach do dziejów liter. pol." I. — BEM: Echa mesjanistyczne w liter. polskiej („Studja i szkice literackie". 1904). — PIGOŃ: O „Księgach Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego". Kraków, 1911. Ocena M. Kridla w jego „Krytyka i krytycy". Warsz., 1923. — KRIDL: Księgi Narodu i Pielgrzym. Pol. a „Paroles d'un croyant. *Bibl. Warsz.*, 1909, sierp. (Toż osobno p. t. „Mickiewicz a Lamennais. Warsz., 1909). — KRIDL: Anhelli i Księgi Pielgrzymstwa. *Bibl. Warsz.*, 1913, IV. — KRIDL: Antagonizm wieszczów. Warsz., 1925.— PIGOŃ: Idee St Martina w „Księgach Pielgrzymstwa". *Przegl. Narod.*, 1920 i w jego książce „Z epoki Mickiewicza" 1922. — PIGOŃ: Wstęp do „Ksiąg Narodu i Pielgrz. pol. w wyd. 4-tem. *Bibl. Narod.* (1926). — CHRZANOWSKI. Wiekuiste wartości „Ksiąg Pielgrzymstwa". *Gaz. Warsz.*, 1923, nr. 351—352. — CHRZANOWSKI: Trwałe wartości Ksiąg Pielgrzymstwa Ad. Mickiewicza. *Kur. Warsz*, 1929, nr. 122. — ST. ŁEMPICKI: Tak zwany „Heinrech" w bruljonie mickiewiczowskich „Ksiąg Pielgrzymstwa". *Spraw. Ak. Um.* 1929, nr. 3.

(O „Panu Tadeuszu"): Monografje: — BIEGELEISEN: „Pan Tadeusz". Warszawa, 1884. (Oceny: *a*) Chmielowskiego w *Ateneum*, 1885, II; *b*) Bema w *Kraju*, 1885, nr. 2—3; *c*) Sygietyńskiego w *Wędrowcu*, 1886). — GOSTOMSKI: Arcydzieło poezji polskiej. Kraków, 1894; 2 wyd. t. 1898. (Ocena Chmielowskiego: Nowe studjum nad „Panem Tadeuszem". *Ateneum*, 1894 maj). — ST. ROSSOWSKI: Pan Tadeusz. Rozbiór szczegółowy. Lwów. 1929.

Omówienia sądów o Panu Tadeuszu i rozbiorów: KRČEK: Najwcześnieśniejsze sądy współczesne o Panu Tadeuszu. *Pam. Mick.*, II. — CHMIELOWSKI: Oceny „Pana Tadeusza". *Ateneum*, 1885, II.

Sądy współcześników o Panu Tadeuszu: — NIEMCEWICZ: w „Pamiętnikach", II. Poznań, 1876. — Z. Krasiński: w liście do Gaszyńskiego (1834). „Listy do Gaszyńskiego". Lwów, 1882. — Z. Krasiński: w liście do Załuskiego (1840). „Listy", III, 1887. — Słowacki w liście do matki (1834) i w „Beniowskim", p. VIII. — Witwicki: Wieczory pielgrzyma (w art „O duchu poetyckim narodu polskiego" i „O prowincjonalizmie między Polakami"). — St. Ropelewski w art. „Wspomnienie o piśmiennictwie polskiem w emigracji". (*Kalendarzyk pielgrzymstwa polsk.*, 1840). — St. Worcell o P. T. Zob. Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick., II, 309—310. — W. Alexis o P. T. w *Blätter für litterarische Unterhaltung*, 1836 — W. Pol: Pamiętnik o liter. pol. XIX w. — D. Magnuszewski o P. T. (E. Kucharski: Sąd romantyka o „Panu Tad.". *Pam. liter.*, 1920.—Norwid o P. T.

Rozbiory Pana Tadeusza", studja i przyczynki: — B. ZALESKI: Ad. Mick. podczas pisania i drukowania „Pana Tadeusza". Paryż, 1875 (przedruk. w „Korespondencji Mick.", II, i w „Koresp." Zal. t. V, 104 — 117).—E. JANUSZKIE-

WICZ: o II części „Pana Tadeusza" Zob. art. o Januszk. Br. Zaleskiego w *Roczniku Tow. histor.- liter. w Paryżu. Rok 1873—1878*, t. II. — CEGIELSKI. Pan Tadeusz—epos., 1845. — CYBULSKI: Geschichte d. polnischen Dichtkunst. — KLACZKO: Rękopisy po Adamie Mickiewiczu i niedrukowane ustępy z „Pana Tad." *Dod. mies.* do *Czasu*, 1856; przedruk. w Klaczki „Zapomnianych pismach polskich". Kraków. 1912.—ZATHEY: Uwagi nad „Panem Tadeuszem". Poznań, 1872. Wyd. 3, 1886—GĄSIOROWSKI: Ad. Mick. od wyjazdu z Petersburga i „Pan Tadeusz". Wadowice, 1874. — HABURA: Pan Tadeusz a Iljada Kraków, 1874. — BEM: Pan Tadeusz a Odyssea („Teorja poezji polskiej" Str. 245 250). — STROKA: Charakterystyka Jankla. *Kurjer Rzeszowski*, 1883, czerwiec. — BIEGELEISEN: Przyroda w „Panu Tadeuszu". *Tyg. Ilustr.*, 1882/3. — L. WAJGEL: Obrazki z przyrody zawarte w „Panu Tadeuszu". Kołomyja, 1884. NEHRING: Pan Tadeusz. („Studja literackie". Poznań, 1884; przedtem w *Ateneum*; 1877, IV).— RZĄŻEWSKI (Aër): Studja nad pojedyńczymi utworami Ad. Mick., I. Pan Tadeusz. *Dziennik pozn.*, 1884. — PECHNIK: Goethes Hermann u. Dorothea u. Herr Thaddäus. Leipzig, 1879. — PRÓCHNICKI: Metodyczny rozbiór ust. „Koncert myśliwski". („Wskazówki do nauki języka polskiego" Lwów, 1885). — TRETIAK Metodyczny rozbiór Koncertu myśliwskiego. *Muzeum*, 1886.—TRZASKOWSKI: Uwagi nad metodycznym rozbiorem Koncertu myśliwskiego. *Muzeum*, 1886. — KALLENBACH: Koncert nad koncertami. *Czas*, 1886. — CHMIELOWSKI: Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Wyd 4 1895. — OTTMAN: Świat niewieści w „Panu Tadeuszu". *Gaz Narod*, 1887.— ZGLIŃSKI: Humor w „Panu Tadeuszu". Warsz., 1883. Wyd. 2-gie. Warsz. 1898.—BELCIKOWSKI: Kilka myśli o Panu Tadeuszn". („Ze studjów nad liter. pol.". Warszawa, 1886) —SYGIETYŃSKI: „Pan Tadeusz" w świetle krytyki p. Biegeleisena. *Wędrowiec*, 1886, nr. 10—17.—BĄDZKIEWICZ: Projekt nowego opracowania „Pana Tadeusza". *Muzeum*, 1885. — J. SCHERR: Der Herr Thaddäus des Mickiewicz. („Haidekraut". Wien, 1886).—BRANDES: Pan Tadeusz. (*Książka zbior...* Petersburg, 1898; przedtem w *Kraju*. 1885). — LIPINER; wstęp do „Herr Thaddäus...". —FOGAZZARO: Le poète de l'avenir. *Revue bleue*. — ZOELLER: Dlaczego „Pan Tadeusz" jest arcydziełem? — NORMANN: „Herr Thaddäus oder der letzte Einritt in Lithauen" von Adam Mickiewicz—w wyd. jego „Perlen der Weltliteratur. Aesthetisch - kritische Erläuterung klassischer Dichterwerke aller Nationen. Stuttgart, 1883.—GOSTOMSKI: Psychologiczna gieneza „Pana Tadeusza". *Ateneum*, 1890, III. — LÉGER: Messire Thaddée. 1891 (1896).—REICHMAN: Uwagi nad „Panem Tadeuszem", 1892. — BRUCHNALSKI: Reminiscencje w „Panu Tadeuszu" z Homera, Wirgiljusza i Tassa. *Pam. Mick.*, II. — TRETIAK: Dwie Zosie. („Szkice literakie", I; przedtem w *Świecie*, (krak.), 1890). — TRETIAK: Obrazy nieba i ziemi w „Panu Tadeuszu". („Szkice liter". II; przedtem w *Roku Mickiewicz*. Lwów, 1899). (Przedruk. w książce „Kto jest Mickiewicz". 1921). — TRETIAK: Tło historyczne w „Panu Tadeuszu". („Mickiewicz i Puszkin". Warsz., 1906; przedtem w *Czasie*, 1892). (Przedruk. w książce „Kto jest Mickiewicz". Krak. 1921). — ŁAPCZYŃSKI. Flora Litwy w „Panu Tadeuszu". Kraków, 1894. — WŁ. DYBOWSKI: Rośliny litewskie w poezjach Ad. Mickiewicza. *Kosmos*,1898. — WŁ. DYBOWSKI: art. w książce zbior. p. t. „Z ziemi pagórków leśnych...". Warsz., 1899.—Ks M. S. (Marjański): Unicka Matka Boska Nowogrodzka na czele „Pana Tadeusza". Lwów, 1898. — WITKIEWICZ: Mickiewicz jako kolorysta. („Sztuka i krytyka u nas". Wyd 3-cie. Lwów, 1899. — E. STRUMPF: Rośliny w poezjach Mickiewicza. *Głos*, 1898. — MAZANOWSKI: Topografja w „Panu Tadeuszu". *Przew. nauk. i liter.*, (Toż(?) w *Roku Mickiewiczowskim*. Lwów, 1899). — KOTARBIŃSKI: „Pan Tadeusz" Mickiewicza jako epos. *Bibl. Warsz.*, 1898, III. — SPA-

sowicz: Dzieje liter. pol. — A. Mazanowski: Charakterystyki literackie, I. Adam Mickiewicz. Złoczów, 1897. Wyd. 2, 1906.—Kallenbach: Adam Mickiewicz, II 1897.— Tołwiński: Uwagi astronomiczne w Panu Tadeuszu". *Tyg. Ilustr.*, 1897, II. — Dąbkowski: Uwagi prawne w „Panu Tadeuszu". *Gazeta Sądowa* 1899, str. 50 i n. (i w książce jego „Pokłosie...". Lwów, 1917). — Pilat: Opis matecznika w trzech redakcjach. *Pam. Mick.* IV — Pilat: Autografy pierwszych trzech ksiąg „Pana Tadeusza". *Pam. Mick.*, V. — Pilat: Autografy późniejszych ksiąg „Pana Tadeusza". *Pam. Mick.*, VI. — Pilat: Opis gry Wojskiego w „Panu Tadeuszu" wedle autografu. *Rok Mickiewiczowski* Lwów, 1899. — K. Wojciechowski: Hrabia w „Panu Tadeuszu" a „Don Kiszot" (Spraw gimn. w Stryju 1900). — Matuszewski: Stanowisko Mickiewicza w literaturze wszechświatowej. („Twórczość i twórcy").—Sędzimir: Przyczynki do badań „Pana Tadeusza". Złoczów, 1901. — Konopnicka: Mickiewicz, jego życie i duch. — Chmielowski: Komentarz do „Pana Tadeusza". Brody, 1902. (West). — Tarnowski: „Pan Tadeusz". Uwagi. Brody, 1905. (West) Wyd. drugie. Kraków, 1922.— Kaszewski: Mickiewicz i epopeja. *Pam. Liter.*, 1904. — Sędzimir: „Wstęp Pana Tadeusza". („*Pamiątk. księga*". dla Tarnowskiego. Kraków, 1904. — Łopaciński: O pieśni o „wojnie grzybów", wspomnianej w „Panu Tadeuszu". *Tyg. Ilustr.*, 1899, nr. 27. — Łopaciński: O „wojnie grzybów". *Wisła*, XIII. — Łopaciński: Jeszcze o pieśni o „wojnie grzybów", wspomnianej w „Panu Tadeuszu". *Wisła*, XVI 1902.— Br. Bieńkowski: Żywioł liryczny w „Panu Tadeuszu". („*Pamiętnik Kielecki*". 1903).— Ohrenstein: Świat zwierzęcy w P. T. *Przyjaciel zwierząt.* 1903 — Jankowski. Mickiewicz a podania ludu białoruskiego. *Pam. Liter.* 1904. (Notatka o wyr. „wyraj" i „osina"). — Wasilewski: Psychologja pomysłu „Pana Tadeusza". („Śladami Mickiewicza". Lwów, 1905, i „Mickiewicz i Słowacki". W. 1922. — G. Korbut: Sfałszowany tekst „Pana Tadeusza". *Pam. Liter.*' 1906.—Jankowski: Do gienezy „Pana Tadeusza". *Pam. Liter.*, 1907.—Skimina: Echa klasyczne w „Panu Tadeuszu". („Stromata in honorem C. Morawski", 19 8).—Z. Kramsztyk: Bohaterowie „Pana Tadeusza". 4 części. Warszawa, 1907—1910 (I Jankiel Warsz. 1907. II. Soplicowie. Warsz., 1908. III. Goście Soplicowscy i Dobrzyńscy. Warsz., 1909. IV. Osoby pozostałe i stosunki społeczne. 1910.— Pilat: Wstęp do „Pana Tadeusza" w wyd. Tow. Liter., im Mickiewicza we Lwowie. („Dzieła Mick.", t. V. Lwów, 1910). — Turowski: Wiersz w „Panu Tadeuszu". *Pamięt. Liter.* 1911—1912. — Chlebowski: Unieśmiertelnienie artystyczne polskości w „Panu Tadeuszu". („Literatura polska 1795—1905". Lwów, 1923, str. 136—159. Streszcz. w *Spraw, Towarz. Nauk. Warsz* Wydz I—II, 1913. Zesz. 7).—Niemojewski: Mickiewicz jako humanista. II. Data wieczoru w Soplicowie. *Myśl. niepodl.*, 1916, nr. 348. Toż w jego książce „Dawność a Mickiewicz". Warsz., 1921. Tu nadto: „Historje gwiazd Wojskiego" i inn. — Pogodin: o „Panu Tadeuszu" w monogr. o Mickiewiczu, t. II.— Nietzsche o „Panu Tadeuszu" (z korespondencji Nietzschego z Overbeckiem). *Kur. Pozn.*, 1916, nr. 278. — Pigoń: Wartości wychowawcze „Pana Tadeusza" (w jego „Do podstaw wychowania narodowego". Kraków, 1917). — Windakiewicz: Prolegomena do „Pana Tadeusza". Kraków, 1917. Oceny: Kallenbacha w *Pam. liter.* 1917. Borowego: „Książka prof. Windakiewicza. Warsz. 1918, Niemojewskiego „Metoda analityczna Windakiewicza. *Myśl niepodległa*. 1917. — W, Borowy: Echa pieśni ludowych w „Panu Tadeuszu". *Ilustracja polska* (Wieś i dwór), 1918, zeszyt IV (kwiecień) i w dod. do jego „Książka prof. Windakiewicza". Warsz. 1918.—Wł. Buchner: Rękopis Mickiewicza *Goniec wieczorny* 1904, nr. 289 (o autografie Mickiewicza, obejmującym 56 wierszy ks. VIII „Pana Tadeusza").—Jankowski: „Arcyserwis" pana Sę-

dziego. („Trzy notatki". Śniatyn, 1911).—Z. Kramsztyk: Soplicowo. *Tyg. Ilustr*, 1920, II. — K. Wojciechowski: „Pan Tadeusz" Mickiewicza a romans Waltera Scotta. Kraków, 1919. — K. Bartoszewicz: Obrońcy Ostrej Bramy *Tyg. Ilustr.* 1920, nr. 26 — Mościcki: Na marginesie „Pana Tadeusza" *Tyg. Ilustr.* 1920, nr. 47—49. — Pigoń: Pierwiastki tradycyjne w ustroju „Pana Tadeusza" *Tyg. Ilustr.* 1921, nr 24 i nast.— Pigoń: Czy pierwowzór Robaka? *Rzeczpospolita* 1921, nr. 292 (Wilno). — A. Czartkowski: Prototyp Gerwazego. *Tygod. Ilust.* 1921, nr. 31. — Rostafiński: Las, bór, puszcza, matecznik, jako natura i baśń w poezji Mickiewicza *Rozpr. wydz. filol. Ak. Um.* LX. 1921. — Rostafiński: Wpływ przeżyć chłopięcych Mickiewicza na obrazy ostatnich dwóch ksiąg „Pana Tadeusza". *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.* LXI. 1922.— K. Górski: Czem miał być „Pan Tadeusz" dla emigracji. *Przegl. Narod.* 1921, nr. 2—3. — Pigoń: Pierwszy pomysł „Pana Tadeusza". *Przegl. Warsz.* 1922. nr. 6.— Pigoń: Narodziny heroizmu w pomyśle „Pana Tadeusza". *Przegl. Wspólcz.* 1923, nr. 9—10. — Kleiner: O Panu Tadeuszu — książce budującej *Przegl. Warsz.*, 19 5, nr. 3 (i osobno Lwów 1925). — Ks. Karyłowski: Wpływ Eneidy na „Pana Tadeusza". *Przegl. Powsz.* 1925, I. — Pigoń: Epilog „Pana Tadeusza. Kraków, 1925. — Kridl: „Beniowski" a „Pan Tadeusz" (w książce „Antagonizm wieszczów". Warsz. 1925. — Reutt-Witkowska: Arcyserwis Wojskiego. *Pam. liter.*. 1924/25. — Pigoń: wstęp do „Pana Tadeusza" w wyd. *Bibl. Narod.* (1925). —Borowy: Nowogrodczyzna Mickiewiczowska. *Ziemia* 1925, nr. 10—12. — St. Turowski: Notatki do Pana Tadeusza" *Pam. liter.* 1925/26. — Pigoń: Czas akcji w P. T. *Dzien. Wileń.* 1926 nr. 3—4 (dod.). — K. Sochaniewicz: Na marginesie sporu o Kusego i Sokoła w „Panu Tadeuszu" *Pam. liter.*, 1927. —Pigoń: Wiadomości o drugiej części „Pana Tadeusza". *Ruch liter.*, 1927, nr. 8.—Pigoń: Ze studjów nad tekstem „Pana Tadeusza". Kraków, 1928. — Czartkowski: Prototyp Podkomorzego. *Ruch liter.* 1929, nr. 6.—K. Sochaniewicz: Na marginesie Pan. Tad. Pojęcia agronomiczno-miernicze u Ad Mickiewicza *Ruch liter.*, 1927, czerw. — Wł. Jankowski: Notatki do „Pana Tad." *Ruch liter.*, 1927, nr. 4. — Wł. Jankowski: Matecznik *Ruch. liter.*, 1928, nr. 9. — J. N. Miller: U źródeł uniwersalizmu w poezji polskiej. *Przegl. Warsz.* 1924, listop. — M. Kridl: Indywidualizm, uniwersalizm i atak na „Pana Tadeusza". *Przegl. Warsz.*, 1925, luty.— J. N. Miller: W obronie uniwersalizmu. *Przegl. Warsz.* 1925.—L. Podhorski-Okołów: Przez Cząbrów czy przez Tuhanowicze, którędy droga do Soplicowa? *Wiad. liter.*, 1929, nr. 41.

(O „Konfederatach Barskich"): Francuzi o „Konf. Barskich" — zob. Kallenbacha „Ad. Mick.". Dod. do t. II. — L. Kapliński: o Konf. Barsk. w *Czasie*, 1872, nr. z 9 stycznia. — Bełcikowski: Dramat Mickiewicza „Konfederaci Barscy". *Pam. Mick.*' II —Tarnowski: O Konfederatach Barskich". („Rozpr. i sprawozdania", I).— Kantor: Ksiądz Marek w dziełach Słowackiego i Mickiewicza. (*Księga pamiątk. J. Słowackiego.* I, 1909). — A. Chorowiczowa: O „Konfederatach Barskich". Warsz. 1922. (Ocena St. Łempickiego w *Pam. liter.* 1923).

(O utworach pomniejszych Mickiewicza z lat 1825—55): — M. Grabowsk o przekładzie „Romea i Julji" w art. O polskiem tłumaczeniu Szekspira. *Rocznik literacki*. 1843. — Konarski: O erotyku „Gdybym się zmienił w wstęgę złocistą". *Pam. Mick.*, I. — Zipper: The meeting of the waters *Pam. Mick.*, I. — Kopia: Czy to nie wiersz Mickiewicza? *Pam. Mick.*, I. — Kopia: Wiersz przypisywany Mickiewiczowi. *Pam. Mick.*, I. — Bełza: „Mazur", wiersz Ad. Mickiewicza. *Pam. Mick.*, II. — Werner: Wiersz przypisywany Mickiewiczowi *Pam. Mick.*, II. — Konarski: Pieśń

myśliwska (Chór strzelców). *Pam. Mick.*, II. — PILAT: Przyczynek do wiersza „Gdybym się zmienił w wstęgę złocistą". *Pam. Mick.*, II. — BEŁZA: Wezwanie do Neapolu. *Pam. Mick.*, III. — HORDYŃSKI: Drugi autograf bajki „Lis i kozioł". *Pamiętnik Mick.*, III. — BEŁZA: Wiersz albumowy Mickiew. („Porzuceni na świata.. "). *Pam. Mick.*, III — BRUCHNALSKI: Zdania i uwagi Anioła Szlązaka w przekł. Ad. Mickiewicza. *Pam. Mick.*, III. — ZIPPER: W sprawie „Zdań i uwag" z dzieł Jakuba Boehmego, Anioła Szlązaka i Saint Martina. *Pam. Mick.*, IV. — BEŁZA: O wierszu „Do matki Polki". *Pam. Mick*, V. — TRETIAK: Krakowski autograf bajki „Lis i kozioł". *Pam. Mick.*, VI. — GUBRYNOWICZ: Przyczynek do gienezy wiersza „Na pokój grecki". *Pam. Mick.*, VI. — KUCHARSKI: Reminiscencje z Byrona w „Reducie Ordona". *Pam. Liter.*, 1906. (Tu o czasie powstania „Reduty"). — GUBRYNOWICZ: Autograf w. „Do Marceliny Łempickiej". *Rok Mickiewiczowski*. Lwów, 1899. — TRETIAK: Z dziejów mistyfikacji literackiej. Rzecz o Mick. „Morlachu w Wenecji" *Gaz. lwowska*, 1888, nr. 127.—ZDZIARSKI: Ad. Mick. „Popas w Upicie". *Przegl. liter.*, 1898.—G. KORBUT: O wiersz Mickiewicza. *Ateneum*, 1901. — W. GEBARTOWSKI Rozum i wiara na podstawie wiersza Ad. Mick. („*Pam. Kielecki*" 1903)—TRETIAK: Mickiewicz i Trembecki. („Szkice literackie", I). — PILAT: ocena rozprawy Tretiaka poprzedzającej. — GOTSOMSKI: O liryce religijnej Mickiewicza. („Z przeszłości i teraźniejszości"). — TRETIAK: Mickiewicz w Odessie. Stosunki i pieśni miłosne. („Szkice liter.", I). — GOMULICKI: Ugolino u Mickiewicza a u Dantego. *Kraj*, 1899. nr. 47 (i w jego „Kłosach z pol. niwy". Warsz 1912). — W. BOROWY: Mickiewicz — prawdziwy czy nieprawdziwy. *Tyg. Ilustr.*, 1919, nr. 33. — SINKO: Król Bobo i królewna Lala. („O tradycjach klasycznych Ad. Mick." Krak. 1923).—K. BREITMEIER: o wierszu „Zaloty" („Szkice liter." 1927).—J. WŁ. DAWID: Dwa rozbiory estetyczno-literackie. („Szkice psychologiczne". W 1890). („Przyjaciele" i „Na Alpach w Splügen").—W. ŚMIAŁEK: O łacińskiej odzie Mickiewicza na cześć Napoleona III. *Kwart. histor.* 1898. — PŁOSZEWSKI: Nota Mickiewicza o sposobie napisania historji polskiej *Pam. liter.* 1924/25. — GUBRYNOWICZ: Nieznane warjanty wierszy Mick. (Do ks. Golicyna) *Ruch. liter.* 1928, nr. 3. — WASYLEWSKI: Sztambuch z wierszem Mick. *Tęcza* 1928. („Znasz-li ten kraj"?) – W. KLINGER: Nieznany przypis Mick. do Almotenabby". *Księga pam.* dla Dobrzyck. — ŻYCZYŃSKI: Poezja i filozofja w utworze Mick. „Rozum i wiara". *Ruch liter.*, 1928, nr. 6. — PIGOŃ: Jakiego Mickiewicza znamy? *Przegl. Warsz.* 1922, wrzes. — PIGOŃ: Autograf wiersza Mick. „Snuć miłość..." *Przegl. Warsz.* 1925, marzec. — ILEŠIĆ: Mick. „Golono — strzyżono" i „Żona uparta". *Pam. liter.* 1924/25. — Z. GĄSIOROWSKA: Bajka o chłopie i żmiji w opracowaniu Mick. *Pam. liter.*, 1920. — R. BLÜTH: Psychogeneza „Snu w Dreznie". *Przegl. Współcz.* 1925, maj, lipiec. — PIGOŃ: Pierwsza redakcja bajki Mick. „Koza, kózka i wilk" *Ruch liter.* 1928 nr. 3 — ST. CZARNOWSKI: Związki mityczne bajki o kozie, kózce i wilku. *Spraw. W. Wszechn. w r. 1925/26.* (W. 1926).— PIGOŃ: Autograf „Zdań i uwag" A. Mickiewicza. Wilno, 1928.

(O prelekcjach w Collége de France): — PILAT: Głosy publicystyki emigracyjnej o pierwszych wykładach Mickiewicza w Collège de France. *Pam. Mick*, III.— O wykładach literatury słowiańskiej Mick. *Blätter fur litter Unterhaltung.* 1842. — W. Č. (Cybulski): Kilka uwag nad prelekcjami Mickiewicza. *Orędownik nauk.*, 1840–1841. — LIBELT: Prelekcje Mickiewicza. („Pisma pomniejsze". VI. Poznań, 1851). — E. ZIEMIĘCKA: Rozbiór Kursów o literaturze słowiańskiej Ad. Mickiewicza. („Studja". Wilno, 1860). — W. KORONOWICZ: O rozbiorze Kursów Adama Mickiewicza, napisanym przez E. Ziemięcką. *Bibl. Warsz.*, 1861, III. — NEHRING: O paryskich pre-

lekcjach Adama Mickiewicza. *Pam. Mick.*, V. — Ad. Mickiewicza literatura słowiańska. *Dziennik poznań.*, 1865, nr. 82. — CHMIELOWSKI. O potrzebie nowego przekładu Kursu literatur słowiańskich. *Rok Mickiewiczowski.* Lwów, 1899. — TOKARZEWICZ-HODI: Ad. Mick. w Collége de France. *Książka zbior... Ad. Mick* Petersburg, 1898; przedtem w *Kraju*, 1885, nr. 46 — H. BOGUSKI: Słowacki i prelekcje Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1900, I. — MAŁECKI: Lechici. Wyd. 2. Lwów, 1907. Str. 175—9. — ZDZIECHOWSKI: Wizja Krasińskiego Kraków, 1912. (Mickiewicz i Towiański. I. Wykłady w Collège de France). — L. CZERNY: Krasiński w literaturze francuskiej. *Pam. Liter.*, 1912. — PIGOŃ: „Biesiada" A Towiańskiego i jej komentarz w IV Kursie prelekcji paryskich Mick. *Bibl. Warsz.*, 1914, I. — CHMIELOWSKI: Ad. Mick., II .— KALLENBACH: Ad. Mick. II. — KRČEK: Czasopismo „Moravia" o prelekcjach paryskich Mickiewicza. *Pam. Mick.*, III.—POGODIN: Ad. Mick., II.—K. ROSINKIEWICZ: W obronie pokrzywdzonego (Przypomnienie Mickiewicza Wykładów o literaturze słowiańskiej. *Dziennik Kijowski* 1916, przedr. z opuszcz. *Kur Poznań.*, 1916, nr. 178. — L PŁOSZEWSKI: Tytuły „Prelekcji" Mickiewicza.- Niemiecka slawistka o „Prelekcjach". *Pam. liter.*, 1923. — K. GÓRSKI: Mickiewicz jako historyk i krytyk czeskiej literatury. *Pam. liter.* 1926.—L. PŁOSZEWSKI: Przedostatni wykład Mick. w Collége de France *Przegl. Humanist.* 1924. — Tenże: Wykład wstępny Mick. w Collége de France. *Pam. liter.*, 1925 —CHRZANOWSKI: „Przedświt" a Prelekcje paryskie („Wśród zagadnień... 1923) — CHRZANOWSKI: Mickiewicz wobec Kościoła w ostatnim kursie prelekcyj paryskich. Tamże. — LORENTOWICZ: Towianizm dla Francuzów. *Sfinks*, 1915. — PŁOSZEWSKI: Źródła i problemy wydania krytycznego Prelekcyj paryskich Mickiewicza. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz* 1928.

(O Korespondencji Mickiewicza). — KLACZKO: Korespondencja Mickiewicza Paryż, 1861. — TARNOWSKI: Korespond. Ad. Mick. *Przegl. Pol.*, 1870. — (Artykuł bezim.): Koresp. Ad. Mick. *Dziennik liter.*, 1870, nr. 19. — CHMIELOWSKI: Korespond. Ad. Mick. *Niwa*, 1874. — TYSZYŃSKI: Koresp. Ad. Mick *Kron. Rodz.*,1875. — KALLENBACH: wstęp do „Wyboru listów Ad. Mick.". Kraków, 1899. — REITER: Chronologja niektórych listów Ad. Mick. Kraków, 1903. *(Spraw. gimn. w Podgórzu)*.—REITER: Notatki do korespondoncji Ad. Mick. *Pam. Liter.*. 1911 — CZUBEK: Dwa listy Mickiewicza do Sadyka-Paszy. (Zagadka wydawnicza). *Pam. Liter.*, 1912. — KRIDL: o Korespond. Mick. *Prace Komisji do badań nad histor. liter. pol.* I. (Tow. Nauk.). — PIGOŃ: Jeden list Ad. Mick. (Do przyszłego krytycznego wydania „Korespond.". *Pam. Liter.*, 1914/15. — PIGOŃ: Autografy listów Ad. Mickiewicza do J. B. Zaleskiego. I. *Pam Liter.*, 1916. — ŁUCKI: Nieznany list Ad. Mick. do G. Sand. *Pam. Liter.*, 1916. — KALLENBACH: Pokłosie z listów Ad. Mickiewicza do A. E. Odyńca. *Pamiętn. liter.*, 1928.—L. PŁOSZEWSKI: Poprawki do chronologji listów Mickiewicza i Towiańskiego z lat 1841—7. *Pam. liter.*, 1923. — Tegoż Poprawki do chronologji listów i przemówień Mick. *Pam. liter.*, 1924/25. — CZUBEK: Autografy listów Mick. w bibl. Kórnickiej *Silva rerum.* 1927.

O języku, stylu i wierszu Mick. — A. BĄDZKIEWICZ: Projekt nowego opracowania „Pana Tadeusza". *Muzeum*, 1885.—MAGIERA: Właściwości językowe „Nieznanych pism" Mickiewicza. *Poradnik językowy.* 1910. — DOBRZYCKI: Kilka spostrzeżeń nad językiem Mickiewicza. *Prace Filol.* VII. 1911. — TUROWSKI: Wiersz w „Panu Tadeuszu" *Pam. liter.*, 1911—1912. — KALLENBACH: O języku i stylach Mickiewicza. *Język polski.* 1922. (i w monogr. „A. Mick." Wyd. 4-te, Rozdz. XIII, str. 294—318). — ŁOŚ: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. — ŻYCZYŃSKI: Akord

finalny w poezji Mickiewicza („Studja estetyczno-literackie". Cieszyn 1924 — G. KORBUT: O konieczności najrychlejszego zbadania języka i wysłowienia Mickiewicza *Pamiętnik IV Zjazdu historyków polskich w Poznaniu*. Lwów. 1925. — ŻYCZYŃSKI: Mickiewiczowski heksamerr. *Ruch liter.*, 1927, nr. 2. — FR. KRČEK: Przyczynek do zrozumienia języka Ad. Mickiewicza. *Księga pamiątk. ku czci B. Orzechowicza*. I. Lwów, 1916 — CZUBEK: Geranijum, lewkonja, astry i fijołki. *Poradnik język*. 1926.— H. JABŁOŃSKA: Kilka uwag o rymach Mickiewicza. *Język Polski*. 1929.

W powyższej bibliografji literatury o Mickiewiczu i jego twórczości uwzględniłem tylko rzeczy najważniejsze, pomijając prace i artykuły nie przynoszące nic nowego, to jest nie mające wartości przyczynków do poznania życia i twórczości Mickiewicza. Zupełnej bibliografji Mickiewiczowskiej jeszcze nie posiadamy. Spisy bibliograficzne literatury o Mickiewiczu znaleźć można nadto w następujących wydawnictwach: w dodatkach: do książki Estreichera o Ad. Mick. (1863), do 4-tomowei Korespondencji Mick., do książki Wł. Mickiewicza: „Ad. Mick., sa vie et son oeuvre" (1888), do Biegeleisena wyd. „Dzieł" Mick. lwow. z r. 1893, do książeczki A. Mazanowskiego o Mick. („Ad. Mick." (Charakt. literackie pis. pol. II). Wyd. 2. (1906). Złoczów, *Bibl. Powsz.*), w „Złotej przędzy" (t. I), w *Pamiętniku Mickiewiczowskim* (6 tomów), w *Pamiętniku Literackim*, w Bibliografji czasopism, wydawanej przy *Pam. Liter.*; w dod. do t. 5 Dziejów literatury polskiej Biegeleisena. — L. STOLARZEWICZA: „Bibliografja Mickiewiczowska", Wilno, 1924, bez wartości. (Zob. oceny: Pigonia w *Przegl. Warsz.*, 1924, nr. 38 i A. Semkowicza w *Pam. liter.*, 1924.)

2. JÓZEF JEŻOWSKI.

Ur. 1798 r. (wedł. Tretiaka 1796 r.) na Ukrainie. Kształcił się w szkołach bazylj. w Humaniu i w uniwers. Wileńskim. Był kolegą i przyjacielem Mickiewicza i Zana, współzałożycielem i prezesem Filomatów. W r. 1824 zesłany w głąb Rosji; był w l. 1826—27 w uniw. w Moskwie prof. jęz. greckiego. Zm. w r. 1855.

„Horacjusza Ody celniejsze z objaśnieniami". 2 tomy. Wilno, 1821—23.

„Dodatek do Horacjusza Ód celniejszych". Wilno, 1824.

„Odysseae rhapsodiae sex... cum notis et indice" (Moskwa, 1828, 1831).

„O postępie badań filologicznych we względzie pism Platona". (Moskwa, 1829).

W. „Dziewica na rozdrożu", przypisywany Mickiewiczowi, jest utworem Jeżowskiego. Zob. „Koresp. Ad. Mick.", II, str. XXXV—XXXVI, i „Poezja Filom." I, 116.

L i s t y: *a*) 2 listy do Mickiewicza w „Koresp. Mick.", III; *b*) list do Fr. Malewskiego, z r. 1831 w „Koresp. Mick.", III. Wyj. z listów do Fr. Malewskiego, z l. 1822—23 (tamże); *c*) 78 listów — w „Archiwum Filomatów".

Mochnacki: Z powodu brosz. „O postępie" (w „O liter. pol. w w. XIX". Warsz., 1830, str. 109-112). — Majorkiewicz: w obronie Jeżowskiego przeciwko Mochnackiemu w „Pisma pomniej.". II, 124 — Domeyko: Filomaci i Filareci. — Chmielowski: J. J. *W. Enc. ilustr.* — Mościcki: Ze stosunków wileńskich w okresie 1816—1823. *Bibl. Warsz.*, 1904, II. — Mościcki: Przyczynek do pobytu Filomatów w Odessie (1825) *Kwart. histor.*, 1905. („Z pobytu Mickiewicza w Odesie" — w jego „Pod znakiem Orła i Pogoni", 1916). — Pietraszkiewiczówna: Dzieje Filomatów w zarysie. Kraków, 1912. — Kallenbach: Ród Filomatów. — Tretiak: Ad Mick. w świetle nowych źródeł. 1815—21. Kraków, 1916.

3. TOMASZ ZAN.

Ur. 21 grudnia 1796 r. w Miasocie, w Mińszczyźnie, z ojca Karola, zubożałego szlachcica, i m. Katarzyny z Dylewskich. Uczył się w szkole powiat w Mińsku i w Mołodecznie. Po ukończeniu szkół wstąpił w r. 1815 do uniwersytetu w Wilnie na wydział fiz.-matemat. W r. 1817 był jednym z założycieli Filomatów. W r. 1820 zorganizował związek „Promienistych", a z tych Filaretów. Był jednocześnie członkiem Szubrawców (przybr. imię Goniglis) i loży wileń. masonów, oraz tajnego Tow. Patrjotycznego. W r. 1820 ukończył uniwersytet; wkrótce potem otrzymał stopień magistra. W listopadzie 1824 r. zesłany do Orenburga; tu przebył lat 13-cie; stąd odbywał wycieczki naukowe w głąb stepów orenburskich i na Ural. W r. 1837 uwolniony, przyjechał do Petersburga, gdzie został bibljotekarzem Instytutu Górniczego. W r. 1841 wrócił na Litwę. Był czas jakiś lustratorem dóbr rządowych w Lepelskiem; osiadł następnie w Mohylowszczyznie, w nabytej majętności, w Kochaczynie i ożenił się (w r. 1846) z Brygidą Świętorzecką; przez parę lat przebywał w Oszmiańskiem i Wileńskiem. Do loży masońskiej w Wilnie wprowadził Zana Jan Chodźko (Jan ze Swisłoczy). Zm. 19 lipca 1855 r. w Kochaczynie. Pochowany w Smolanach.

W okresie wileńskim, w l. 1816—1824 pisał Zan elegje, ballady, tryjolety, wiersze okolicznościowe i ulotne; poematy („Miód", „Tabakiera" z r. 1818), krotochwilę „Gryczane pierożki" (1817). Utwory te w znacznej części wydrukowane są obecnie w „Poezji Filomatów", wyd. w 2 t. przez J. Czubka („Arch. Filom." Cz. III (Krak. 1922).

Z przemówień filomackich, wygłaszanych wierszem na obchodach, na uwagę zasługuje przemowa Zana, wygłoszona na majówce „Promienistych" 6 maja 1820 r., zaczyn.: „Bracia, syny, wyznawcy! Jakążeście mocą—Wyrzekli miękkich puchów, rozstali się z nocą,.." (Ogł. w *Tyg. Powsz.* 1885, nr. 38 i w „Poezji Filom.").

Z elegji: „Pożegnanie, do O. E. — od przyjaciół“, na odjazd ulubionej uczenicy, ze względu na domniemany wpływ tej elegji na twórczość Mickiewicza. (Zob. Odyńca „Wspomn. przeszł. s. 108. Wydrukow. poraz pierwszy w *Kraju*, 1900). Elegja „Tęsknota“ w *Dzien. Wileń.*, 1822.

Z ballad Zana trzy były ogłoszone współcześnie: „Cyganka“, napis. w 1819, w *Dzien. Wileń.* 1822, „Neryna“ (napis. ok. 1817) i „Twardowski“ (w *Dziejach dobroczyn. kraj. i zagr.* 1824); dwie: „Neris“ i „Świteź jezioro“ podał Gawalewicz w streszczeniu i wyjątkach z rękopisu w *Kraju* 1900.

Bardzo popularne w swoim czasie były tryjolety Zana; napisał ich ok. 30-tu; jeden Mickiewicz umieścił w „Dudarzu“; kilkanaście ogłosił Wł. Korotyński w *Tygodniku Powsz.* 1885, nr. 39. Najzupełniejszy ich zbiór wydał H. Mościcki p. t. „Triolety i wiersze miłosne Tomasza Zana“. (Warszawa) 1922. (Niektóre tryjolety J. D. Minasowicza mylnie były przypisywane Zanowi).

Obszerna autobiograficzna powieść humorystyczna à la Sterne p. t. „Świat i miłość czyli życie i zdania p. Tomasza“, w całości napisanej nie dochowała się; Zan ogłosił z niej tylko kilka „rozdziałków“ w „Wiadomościach brukowych“ 1822. Pomieszczone w „Korespondencji Filomatów“ inne „rozdziałki“ Zana jak się zdaje nie należą do niej. Zcharakteryzował swój utwór Zan w zeznaniach dla komisji śledczej spisanych, ogłoszonych przez Pigonia w „Głosy z przed wieku“ (1924).

Wiersz Zana masoński („Kiedy poważne głosy i radości pienie...“) wydruk. ks. St Załęski w dziele swem „O Masonji w Polsce“ (wyd. 2, 1908, s. 178) i F. Przyjemski w *Pam. liter.* 1907 (s. 98) (przedruk. L. Komarnicki w „Hist. liter. pol. w. XIX“, Cz. I, s. 116—118).

Za życia Zana ukazał się nadto szereg jego wierszy i artykulików prozą przeważnie w czasopismach i noworocznikach wileńskich i petersburskich (w. l. 1834—41). M. in. dłuższa powiastka wierszem p. t. Koteczka“ w nowor. „Linksmine“ (Wilno, 1841). — Niektóre wiersze z okr. wileń. przytacza w wyj. Tretiak („Ad. Mick. w świetle nowych źródeł“).

Ogłoszone po śmierci wiersze rozproszone są po czasopismach i różnych wydawnictwach, m. in. w „Żywocie i korespond. T. Zana“ (1863), w Przegl. Literackim 1897 i 1898, w Kraju 1900—1901, w Kurj.

Warsz. (1902, nr. 303), w „Okruchach liter." Chrzanowskiego, w Księdze pamiątk. Mickiewicza (1898; podobizna autografu), w *Pam. liter.* 1906...

Z pisanego ok. r. 1850 pamiętnika dochowały się „notatki pamiętnikarskie" do wspomnień M. Czarnockiego; ogł. je Mościcki w książce „Z filareckiego świata" (1924); tamże na str. 350—352 wydruk. notatkę autobiograficzną z r. 1824. Urywki ze wspomnień orenburskich ogł. Pigoń w *Dzienniku Wileń.* 1923, nr. 289—290.

Listy. Kilkadziesiąt listów, m. in. do Mickiewicza (z l. 1827—28), Cypr. Daszkiewicza, Fr. Malewskiego, M. Puttkamerowej, wyszły p. t. „Żywot i Korespondencja Tom. Zana" (1863); wymienione listy do Mickiewicza ogłoszone zostały ponownie w poprawnej formie w t. III „Koresp. A. Mick." (Paryż, 1874); tamże list do C. Daszkiewicza z r. 1828 i wyj. z listów do Fr. Malewskiego z r. 1823. Kilkadziesiąt listów ze stepów orenburskich do Karola Chodkiewicza w *Kronice Rodzinnej* z lat 1883, 1884 i 1885; tamże (1886) list do M. Puttkamerowej i (1885) listy do Kuścińskich z l. 1843—47. Kilkanaście listów ogłoszono w książkach zbior.: w *Księdze pamiątk. Mick.* (1898), w „Z ziemi pagórków leśnych..." (1899), w *Roku Mickiewiczowskim* (Lwów. 1899); 75 listów wydruk. w „Korespond. Filomatów" (Arch. Fil. Cz. I. 1913); list z r. 1826 z Orenburga w *Pam. liter.* 1910. List z r. 1822 do Fr. Malewskiego podaje Pigoń w „Głosy z przed wieku" (str. 212).

Spis swoich utworów (niezupełny) podał Zan w liście do M. Puttkamerowej w r. 1836 („Żywot i koresp. T. Z." Kraków. 1863, str. 51).

Ważniejsze prace: LELEWEL: Nowosilcow w Wilnie. — (G. CZERNICKI): Żywot i korespondencja Tomasza Zana. Kraków, 1863. — DOMEJKO: Filareci i Filomaci. Poznań, 1872. — PAWŁOWICZ: Imieniny Zana. („Dla Zagrzebia". Lwów 1881). Toż w „Wspomnieniach z nad Wilji i Niemna". 3 wydanie. Lwów, 1901. — CHŁOPICKI: Fela. *Kłosy,* 1887. II. — CHMIELOWSKI: Ballady Tomasza Zana. „Studja i szkice", II (przedtem w *Tyg. Ilustr.*, 1884). — KALLENBACH: Kilka słów o balladzie p. t. „Neryna". *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.* XIII. 1889. — M. ROLLE: Tomasz Zan na roli (W jego „Z minionych stuleci". Lwów, 1908).—WŁ. MICKIEWICZ: Tomasz Zan w więzieniu (w książce zbior. *Rok Mickiewiczowski.* Lwów, 1899). — GAWALEWICZ: Druh Mickiewicza. *Tyg. Polski,* 1898—1899. — GAWALEWICZ: Poeta promienisty. Z filareckiej twórczości Tomasza Zana. *Kraj,* 1900, nr. 34—49 i 1901, nr. 5—7. Osobno. Warszawa, 1911. — CZ. JANKOWSKI: Czeczot i Zan w Leplu (w książce zbior. „Z ziemi pagórków leśnych". Warszawa, 1899). — PIETRASZKIEWICZÓWNA: Dzieje Filomatów w zarysie.—„Nieznane pisma Adama Mickiewicza"—z Archiwum Filomatów wydał Kallenbach. Kraków, 1910.—MOŚCICKI: Z pamiętnika Tomasza Zana. *Kur. Warsz.*, 1907. nr. 332. — „Archiwum Filomatów". — BUJAKOWSKI: Sprawa Zana i Domeyków

z chorążycem Pełskim. Kartka z dziejów uniwersytetu wileńskiego (1822). *Przew. nauk. i liter.*, 1913. — Listy Tomaszowej Zanowej. *Świat*, 1913, nr. 23. — TRETIAK: Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł. 1815—1821. Kraków, 1917.—T. JAWORSKI: Zan w Orenburgu. „Odgłosy", książka zbior. Moskwa. 1916.—PIGOŃ: *Głosy z przed wieku* Wilno, 1924. — ST. MORAWSKI: Kilka lat młodości mojej w Wilnie. 1924. — ŁUCKI: wstęp do „Towarzystwa Filomatów". (*Bibl. Narod.*)—PIGOŃ: Triolety T. Zana o Maryli Wereszczakównie. *Ruch liter.* 1926, nr. 10. — Zob. nadto bibliogr. literatury o Zanie w t. III *Stu lat myśli pol.*

4. JAN CZECZOT.

Ur. w r. 1797 w Rzepichowie (pow. nowogródzki). Uczył się u dominikanów w Nowogródku, gdzie kolegował z Mickiewiczem, następnie w uniwers. wileńskim na wydz. nauk moralnych i politycznych. Należał do założycieli Towarz. Filomatów. W r. 1823 uwięziony w sprawie Filaretów, w r. 1824 zesłany do Ufy, gdzie przebywał do r. 1831; stąd przeniesiony do Tweru. W r. 1833 dostał posadę sekretarza przy zarządzie inżynierów kanału Berezyńskiego w Leplu. W r. 1841 wrów strony rodzinne i objął bibliotekarstwo w Szczorsach. Po śmierci Ad. Chreptowicza (1844) osiadł z początku w Dołmatowszczyznie, potem w Wolnej Raf. Śliźnia. Zm. 11 sierpnia 1847 r. w Druskienikach.

Piosnki Czeczota z doby wileńskiej rozproszone po czasopismach i różnych wydawnictwach i w rękopisach; ogłoszono też luźnie niektóre inne jego utwory poetyckie. Pieśń: „Bodaj to złote wieki" (Wasilewski w „Prom. Filar. i Zorz."); pieśń: „Wstał pan Kwiecień z martwych ninie" (Domejko w „Filareci i Filomaci"); „Młocarze" (w *Wędrowcu* 1898, nr. 47); „Co to starzy za warjaci" (Nuta tej pieśni podana w *Pam. Mick.* II); „Błogosławiona" (dla Zosi Malewskiej); „Dla kogoż ja kwiatki zbieram". Inne w rękop. u Wład. Mickiewicza. Dwie piosnki w noworoczniku *Znicz.* 1834; „Kilka piosnek Jana Czeczota (po większej części niewydanych)" w *Tyg. Ilustr.*, 1862, I; pieśń: „Precz, precz, nudy, troski — Hej! lej nektar boski..." przytoczył M. Czarnocki w swej „Krótkiej wiadomości o tajnych towarzystwach uczniów uniwers. wileńsk."; piosnkę „Wstał pan Kwiecień z martwych ninie", w tekście odmiennym od ogł. przez Domejkę i M. Czarnockiego, i zupełniejszym przytoczył K. Bartoszewicz w art. „Piosnka filarecka". *Świat*, 1913, nr. 33. — Ballady ogłosili Rychter i Méyet w artykułach niżej podanych.—Poem. „Tyrtej" wyd. Tretiak w Dod. do książki „Ad. Mickiewicz w świetle nowych źródeł".—Utwory filomackie zebrane w „Poezji Filomatów" (1922) (Arch. Filom. Cz. III, 2 tomy).

Osobno wydał:

„Pieśni ziemianina", Wilno. 1846, oraz kilka zbiorków „piosnek wieśniaczych" białoruskich w przekładzie polskim:

1) „Piosnki wieśniacze z nad Niemna". Wilno, 1837.

2) „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny". Wilno. 1839·

3) „Piosnki wieśniacze z nad Dźwiny. Książeczka trzecia". Wilno. 1840. (Z dedykacją: „Ukochanym kmiotkom z nad Niemna i Dźwiny").

4) „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie Sławiano-Krewickiej". Wilno. 1844. [„Sławiano-Krewickiej" to znaczy białoruskiej].

5) „Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra." Wilno. 1845.

6) „Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idjotyzmy w mowie Sławiano-Krewickiej z postrzeżeniami nad nią uczynionemi." Wilno, 1846. Jest to zbiór pieśni białoruskich w oryginalnem brzmieniu, opatrzony wstępem o języku białoruskim, oraz słowniczkiem wyrazów i wyrażeń; na czele dedykacja wierszem „Zacnej Duszy Stanisława Staszica".

„Piosnki wieśniacze własne" umieścił w dod. do 5-tego tomiku. Tworzył też Czeczot piosnki w języku białoruskim; dodał je do tomiku 4-go. Wiersz białoruski na przyjazd Adama [t. j. Mickiewicza] z r. 1819 ogłosz. w „Poezji Filom" II, 201.

Prozą: a) „Niektóre uwagi, szczególniej pod względem stylu, nad pieśnią trzecią „Anafielas": „Witoldowe boje" przez p. Kraszewskiego. Wilno, 1846.

b) Urywek powieści p. t. „Żmudź i Litwa w karykaturze. Powieść z r. 1829" (w „Księdze pamiątkowej" Mickiewiczowskiej z r. 1898).

c) „Wypisy i notatki Jana Czeczota" ogł. A. Pług w *Kłosach*. 1889—1890.

d) Recenzję Mickiewicza „Kurhanka Maryli" wydał Tretiak.

e) Recenzję tłomaczenia „Dziewicy Orleańskiej" pieśni 5-ej wyd. J. Czubek w dod. do „Poezji Filom." I.

Przełożył Waszyngtona Irwinga: „Rysy moralności i literatury Anglików i Amerykanów". Wilno, 1830.

„Pamiątki dla młodych dziewcząt", naśladowane z dzieła pani de Sęt (Saintes) „Délassements de la fille". Wilno.. 1845.

Listy: *a*) 10 listów z l. 1823—1836 do Maryli Puttkamerowej ogł. Wł. Mickiewicz w dod. do t. I i II „Żywota Ad. Mickiewicza"; *b*) wyj. z listów do Franc. Malewskiego z r. 1823 w t. III „Korespond.

Mickiew."; *c*) 96 listów do Jeżowskiego, Mickiewicza i innych wydruk. w „Archiwum Filomatów".

Wyd. zbior. pism Czeczota brak.

J. Prusinowski: Jan Czeczot. *Tyg. Ilustr.*, 1860. — Wójcicki, tamże str. 223.— Domejko: Filareci i Filomaci. Tenże „O młodości Mickiewicza". — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. — O. Ślizień w Pamiętnikach. *Pam. Mick.* II.—Cz. Jankowski: Czeczot i Zan w Leplu. („Z ziemi pagórków leśnych"... Warsz. 1899).—Pypin w „Istorija russkoj etnografiji" t. IV. Petersburg, 1892 (podaje szczegółową ocenę „Piosnek wieśniaczych"). — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. — Rychter: Świteź i Świteź *Dziennik Polski* 1886, nr. 295, i *Biesiada literacka* 1887. — Tenże: Jan Czeczot i jego nieznane poezje. *Ognisko domowe* 1887. (Lwów). — Méyet: Szczupak Kołdyczewski. *Kur. Warsz.* 1905, nr. 288; zob. też art. Piniego w *Pam. liter.* 1906. — Pawłowicz: Imieniny Zana. („Dla Zagrzebia", Lwów. 1881. — B. Kraszewski: Z ziemi Nowogródzkiej. *Kraj.* 1897, nr. 51.—Z. Gloger: Jan Czeczot. *Album biograf. zasłuż. Polaków* I. 1900. — G. Korbut: Cz. J. *Sto lat myśli pol.* III, 1907. — Kallenbach: Ród Filomatów *Bibl. Warsz.* 1914, I. — Tretiak: Ad. Mickiewicz w świetle nowych źródeł. Kraków. 1917. — Łucki: Towarzystwo Filomatów. *Bibl. Narod.*

5. IGNACY DOMEJKO.

Ur. 22 sierpnia 1801 r. w Niedźwiadce nad Uszą (pow. nowogródzki), z o. Hipolita, prezesa sądów ziemskich nowogródzkich, i Karoliny z Ancutów. Uczył się u pijarów w Szczuczynie (1812—1816) i na wydz. fizyczno-matematycz. uniw. w Wilnie (1816—1822), który ukończył ze stopniem magistra. W r. 1819 przyjęty do grona Filomatów, zaprzyjaźnił się z Mickiewiczem. W l. 1823—1824 był więziony z powodu sprawy Filaretów. Po uwolnieniu przebywał na wsi (w Zapolu, w pow. lidzkim). Walczył w powstaniu w r. 1831 na Litwie, pod Chłapowskim. Po przejściu granicy pruskiej, internowany był przez pewien czas w twierdzach. Uwolniony, udał się do Drezna, gdzie w r. 1832 przebywał w towarzystwie Mickiewicza, Garczyńskiego i Odyńca. Stąd wyruszył z Mickiewiczem do Paryża. Tu w r. 1837 ukończył szkołę górniczą. W pocz. r. 1838 udał się do Chili w Ameryce Połudn. W l. 1838—1846 był prof. chemji w szkole górniczej w Coquimbo. Od r. 1847 do r. 1884 był prof. chemji i mineralogji w uniw. w Santjago; od r. 1867 rektorem. (W r. 1850 ożenił się z Henrjetą Sotomayor). W r. 1873 został członkiem Akademji Um. w Krakowie. W r. 1884 wrócił do Europy, na Litwę. W roku 1888 wyjechał do Chili. Zm. 23 stycznia 1889 r. w Santjago. Wybitny chemik, mineralog i górnik.

a) Opisy podróży i prace naukowe: Opisów podróży po Ameryce Połudn. najwięcej ogł. w *Kronice Rodzinnej* w l. 1876—1889. Nadto:

Opis podróży przez Kordyljery w liście z Valparajzo z r. 1842 w *Bibl. Warsz.*, 1851, II, 579—585; „Podróż z Paryża do Chili“ w *Dod. mies.* do *Czasu* z r. 1857; „Chili“ w *Wędrowcu*, 1871 i rozprawę „Rzut oka na Kordyljery chilijskie“ w *Rozprawach wydz. matem.-fiz. Akad. Um.*, 1879.

Osobno wyszło: „Araukanja i jej mieszkańcy“. (Przekład z hiszpańskiego J. Zamostowskiego (L. Rettla). Wilno, 1860.

b) Wspomnienia:

a) „Pierwsze dni kwietnia 1831 r. w Litwie. Urywek z współczesnego pamiętnika“. Poznań, 1880.

b) „O młodości Mickiewicza“. List do Bohdana Zaleskiego z r. 1869. (*Przegl. Lwowski*, 1872, przedrukow. w „Księdze pamiątkowej“ Mickiewiczowskiej z r. 1898.

c) „Filareci i Filomaci“ (List.). Poznań, 1872 (z *Rocznika Tow. histor.-liter. w Paryżu.* 1870). Przedruk. w Mościckiego „Z filareckiego świata“ (1924) i w „Promieniści Filom. Filar.“ (tu w skróc.).

d) „Wyjątki z niewydanych pamiętników“ (w książce zbior. „Z ziemi pagórków leśnych...“. Warszawa, 1899).

e) „Pamiętniki (1831—1838)“. Z autografu wydał J. Tretiak. Kraków, 1908.

„Dwie godziny przy grobie brata w maju 1886 r. (Co będzie z duszą?)“. Z autografu wyd. Józ. Tretiak. *Przegl. Powsz.*, 1908, kwiecień.

Bibliografję szczegółową zob. w t. III *Stu lat myśli polskiej.*

Listy: *a*) 41 listów do Mickiewicza z l. 1830—1855, oraz 3 listy do ks. Siemieńskiego, M. Puttkamerowej i Odyńca, wydruk. w „Korespondencji Ad. Mickiewicza“, t. III i IV. Paryż, 1874—85. *b*) 5 listów w „Archiwum Filomatów“. — Inne listy: do Odyńca, B. Zaleskiego, J. Korsaka i t. d. rozproszone po czasopismach i wydawn. zbiorowych. „Z korespondencji I. Dom. z W. Chełchowskim“ pomieścił H. Zathey w *Przegl. pol.*, 1882.—List z r. 1842 z Valparaiso w *Bibl. Warsz.*, 1851, II.

Bibliografję prac D. w jęz. obcych, głównie w języku hiszpańskim i francuskim, podaje Dimmel.

Ważniejsze: M. Dimmel: Ignacy Domeyko. Zarys biograficzno-naukowy. *Bibl. Warsz.*, 1888, II. — Jurkiewicz. Ign. Dom. *Wszechświat*, 1889.—Kossowski: Kartka z życia Domeyki. *Słowo polskie*, 1904, nr. 315—319. — Tretiak: Mickiewicz i Domejko. Do czasów drezdeńskich. *Bibl. Warsz.*, 1906, II i 1908, III. — G. Korbut: Życiorys Domejki w t. III *Stu lat myśli pol.* — Bibliografja szczegółowa prac o Dom. podana w t. III. *Stu lat myśli polskiej.*

6. ALEKSANDER CHODŹKO.

Ur. 30 sierpnia 1804 r., w Krzywiczach, niedaleko Wilna, z o. Jana („Jana ze Swisłoczy"), i Klary z Korsaków. Kształcił się w uniw. wileńskim (na wydz. liter.), który ukończył w r. 1821 ze stopniem kandydata filologji. Potem studjował języki i literatury wschodnie w instytucie orjentalnym w Petersburgu, od r. 1824 do r. 1831, poczem był dragomanem konsulatu rosyjskiego w Teheranie, następnie konsulem (czy sekretarzem konsulatu) w Reszt (w Gilanie) nad morzem Kaspijskim. W tym czasie zbadał dokładnie język i literaturę perską. Porzuciwszy służbę rosyjską, osiadł w r. 1842 w Paryżu. W latach 1852—55 był attaché przy francuskim ministerjum spraw zagranicznych. W l. 1857—1883 był profesorem literatur słowiańskich w Collège de France. W r. 1883 mianowany przez szacha dyrektorem szkoły młodych persów w Paryżu. Od r. 1847 ożeniony był z Heleną Jundziłłówną. Zm. 27 grudnia 1891 r. w Jouvisy, pod Paryżem.

Pierwsze poezje swoje umieszczał w *Dzienniku Wileńskim* i w *Dziejach dobroczynności kraj. i zagr.* Trzy wiersze w „Poezji Filomatów", I. (1922).

„Poezje". Petersburg, 1829. (Przedruk. w Poznaniu, 1833 i w Paryżu. 1836). (Zawierają m. in. poemat wschodni p. t. „Derar", słynną balladę „Maliny" i pieśń „Stach mi pierścionek przyniósł z jarmarku").

„Padyszach i czterech derwiszów". Kraków, 1859, (przedtem w *Dodatku* do *Czasu*, 1859). Przekł. z perskiego.

Ogłosił nadto szereg dzieł w jęz. angielskim i francuskim, z zakresu języka i literatury perskiej oraz słowiańskich (Zob. spis ich w t. III „Stu lat myśli pol." (str. 348).

Ułożył „Dokładny słownik angielsko-polski i polsko-angielski" (Berlin, 1874).

L i s t y: *a*) List do Mickiewicza z Petersburga z roku 1829 w „Korespond. Mickiew.", III; *b*) List do Dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu (Bronisława Zaleskiego). *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1868. (Paryż, 1869) (o Słowackim, z powodu dzieł o nim Małeckiego i Tarnowskiego); *c)* List do Papłońskiego (z r. 1883) z a u t o b i o g r a f j ą. (*Księga pamiątk. Mickiewicz.*, I, 1898). *d*) List do Odyńca z r. 1827 w *Myśli Narod.* 1929, nr. 1. *e*) 4 listy do Zana i 1 do Frejenda z r. 1823 ogł. Pigoń. *f)* List do Towiańskiego z r. 1846 podał Szpotański w aneksach do t. III „Ad. Mick. i jego epoka".

A. Kątski w art. „Z moich wspomnień o Adamie", (*Księga pam.*

Mick.) przytacza piosnkę „Dzielnym goniec". Wiersz z albumu Kostrowickiej, przytoczył Chrzanowski w „Autograf Majtka" i w „Okruchach liter."

W rękop. m. in. dramat „Król Saul".

Mochnacki: Poezje p. Al. Chodźki. *Kur. Pol.*, 1829, nr. 23. — Mochnacki Somnambulizm estetyczny. *Kur. Pol.*, 1830, nr. 60. (Oba art przedruk. w wyd. „Pism Mochn." Śliwińskiego. Lwów, 1910, str. 224 i 461).—J. Borkowski: Uwagi nad przekładem pieśni gminnych nowogreckich Aleksandra Chodźki *Haliczanin*, 1830, II, str. 265—282. — Tyszyński: Amerykanka w Polsce, II. — Święcicki: Najnowsze prace orjentalistów pol. *Ateneum*, 1879, IV.—Pług: Al. Ch, *Kłosy*, 1880, I.—Chmielowski: o Ch. w *Ateneum*, 1892, styczeń.—Chmielowski: w *Enc. powsz. ilustr.*—St. Estreicher: A. Ch. *Czas*, 1891, nr. 296. — Zdziechowski: Z dziejów bajronizmu pol. Korsak i Ch. *Przegl. Liter.*, 1896 nr. 12.—Zdziechowski: Byron i jego wiek. II—Zdziechowski: Farys i Derar. (*Księga pamiątk. Mick.*, II).—Zdziechowski: Al. Ch. *Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.*, I.—Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pol.—Wł. Mickiewicz: Uczta na cześć Al. Chodźki. *Pam. Liter.*, 1904.—Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza.—Kąsinowski: Al. Ch. *Tyg. Ilustr.*, 1904, nr. 36.—Sawicz-Zabłockij: Nekrolog w *Sławianskoje Obozrienije* 1892, zeszyt marcowy, str. 447.—Pigoń: Al. Chodźko i Tomasz Zan w przededniu procesu filareckiego. („Głosy z przed wieku". Wilno. 1924).

7. ANTONI EDWARD ODYNIEC.

Ur. 25 stycznia 1804 r., w Giejstunach, majątku ojcowskim (w pow. oszmiańskim), z o. Tadeusza, wicemarszałka powiatowego (w r. 1817 był sędzią granicznym pow. oszm.), i matki Teresy z Gnatowskich. Nauki szkolne odbył u bazyljanów w Borunach (1814—20), uniwersyteckie na wydz. prawnym, w Wilnie (1820—23); w r. 1823 otrzymał stop. kandydata obojga praw. (W maju 1823 odwiedził Mickiewicza w Kownie, którego poznał w r. 1821). Jako filaret, był od listopada 1823 r. do połowy lutego 1824 r. więziony u karmelitów w Wilnie. (W więzieniu powstał wiersz „Precz, precz od nas smutek wszelki..."). W latach 1824—25 przebywał na przemian w Giejstunach i w Wilnie. W l. 1826—29 przebywał w Warszawie. Mieszkał u ord. Stanisława Zamojskiego, któremu przygotowywał artykuły do zamierzonego przezeń czasopisma p. t. „Pamiętnik imienia Zamojskich", i uczył jego syna; bierze udział w wieczorach literackich u jen. Winc. Krasińskiego; układa z Walerj. Krasińskim plan Encyklopedji powszechnej; od r. 1827 należy do redakcji *Gazety Warszawskiej*. W maju 1829 r. przebywa przez 2 tygodnie (od 13—27 maja) w Petersburgu, obcując z Mickiewiczem (który opuszcza Petersburg 25 maja). W końcu czerwca 1829 r. wyrusza z Giejstun, przez Warszawę, zagranicę; w sierpniu łączy się

z Mickiewiczem w Karlsbadzie, poczem zwiedza z nim Niemcy, Szwajcarję i Włochy; rozstawszy się z Mick. w październiku 1830 r. w Gienewie, zwiedza Londyn i Paryż (w listop. t. r.). Na początku r. 1831 osiada w Dreznie i przebywa tu do jesieni r. 1837. (W powst. Listop. udziału nie brał?). W r. 1832 (5 lipca) poślubia w Królewcu Zofję Mackiewiczównę (siostrę Chodźkowej Ign. († 1871). (W r. 1835 na jego ręku umiera w Dreznie Brodziński). Był jednym z założycieli (wraz z ks. A. Tycem i Poplińskim) leszczyńskiego *Przyjaciela ludu* (1834); pisze życiorysy do „Biblioteki klas. pol." Bobrowicza. W jesieni 1837 r. wraca do kraju. Początkowo mieszka w Giejstunach, w r. 1839 przenosi się do Wilna; (wedł. Pługa osiada na stałe w Wilnie dopiero w r. 1841); w r. 1838/39 zredagował dwa tomy (3 i 4) *Encyklopedji Powsz.* Glücksberga. Przez lat 20-cia (1840—60) był redaktorem urzędowego pisma, *Kurjera Wileńskiego*. W r. 1866 osiada na stałe w Warszawie; był zrazu, przez rok, redaktorem *Kurjera Warszawskiego*, następnie współpracownikiem głównie *Kółka domowego*, potem *Kroniki Rodzinnej* Aleks. Borkowskiej. Zm. 15 stycznia 1885 r. w Warszawie.

Pierwociny poetyckie Odyńca: (Cz. Jankowski podaje z rękop. cztery początkowe strofy wiersza 13-letniego Odyńca do ojca p. t. „Oda JW. ImćP. Tadeuszowi Odyńcowi Sędziemu Granicznemu P-tu Oszmiań. od Syna Antoniego Odyńca w dzień Imienin roku 1817 miesiąca Oktobra 28 dnia podana").

Pierwsze swe utwory drukował Odyniec w *Dzienniku Wileńskim* 1822 r.: („Myśliwiec", przekł. ballady Bürgera; „Strachy", ballada [tekst pierwotny, później przez Odyńca zmieniony, przedruk. K. Bartoszewicz w *Księgach humoru polskiego*, t. 4], Bürgera „Lenora" w *Dzien. Wileń*, „Wierność". (*Dzien Wileń.*); „Panicz i dziewczyna" [wraz z 2-gą i 3-cią częsc. napisaną przez Mickiewicza, wydruk. w *Bibl. Pol.*, 1826 F. S. Dmochowskiego i w „Poezjach" Odyńca wyd. 1825/26].

Następ. w *Tygodniku Wileńskim* i w *Dziejach dobroczynności*: „Pacierze", legienda (1823), „Z powieści gminnej". „Rusałki". ballada (1825).

Wiersz więzienny: „Precz, precz od nas smutek wszelki..." (1823 czy 1824). Tekst z autografu w „Poezji Filom." I, 154—6.

„Poezje". 2 tomy. Wilno, 1825—26. Poprzedzone wstępem („przemową"), w którym Odyniec charakteryzuje romanse, ballady i legiendy, jako nowe rodzaje poetyckie; część, dotyczącą ballady i romansy,

przedrukował prawie w całości L. Komarnicki w swej „Historji liter. pol. w. XIX“ (1917).

„Melitele“. Noworocznik wydany przez Ant. Edw. Odyńca, Warszawa, 1829. Noworocznik ten zawiera, oprócz innych utworów Odyńca, dwie ballady: „Wesele“ i „Branka Litwina“. „Melitele“. Rok drugi. Warszawa, 1830. Zawiera m. in. utw. Odyńca, część trzecią ballady: „Tukaj“, napis. do 1-ej i 2-ej cz. napis. przez Mickiewicza. Rocznik trzeci „Meliteli“ wydał Odyniec w r. 1835 w Lipsku.

„Izora“. Dramat w 3 aktach. Warszawa, 1829.

Utwory drukowane w *Przyjacielu ludu*, w r. 1834 i nast.

„Poezje Lorda Byrona tłumaczone. Giaur przez Adama Mickiewicza, Korsarz przez Edwarda Odyńca“' W Paryżu, 1835.

„Tłumaczenia“. Tom I, II i III wyszły w Lipsku 1838 - 41. (Zawierają tłum. „Dziewicy z Jeziora“ W. Skota, „Narzeczonej z Abydos“ Byrona, „Czcicieli ognia“ Moora, „Korsarza“ i „Niebo i Ziemia“ Byrona. Tomy IV, V i VI wyszły w Wilnie 1842—44. (Zawierają tłumacz. „Pieśni ostatniego minstrela“ W. Skota, „Mazepy“ Byrona, „Peri i raj“ Moora, ballad Bürgera i Puszkina, „Dziewicy Orleańskiej“ Szyllera). Wyd. 2-gie „Tłumaczeń“ wyszło w Warszawie, 1874. Wyd. 3-cie w 2 t. Warszawa, 1897.

„Felicyta, czyli Męczennicy Kartagińscy“. Dramat w 5 aktach. Wilno, 1849. 2-gie wyd. Poznań, 1858. 3-cie wyd. Warszawa, 1880.

„Troje rymów Imć Pana Innocentego Staruszkiewicza“. Wilno, 1849. (Zawierają: „Nowy Łazarz, nowy bogacz“; „Lafirynda“ i „Wieczór kawalerski“, odb. z *Pamiętnika Naukowo-Literackiego* z r. 1849).

„Ołtarzyk Rzymsko Katolicki“. Lipsk. 1846; 2 wyd. 1857; 3 wyd. 1875. (Przeróbka „Ołtarzyka polskiego“ Witwickiego).

„Barbara Radziwiłłówna, czyli Początek panowania Zygmunta Augusta“. Poema dramatyczne w 6 aktach, z prologiem. Wilno, 1858.

„Jerzy Lubomirski, czyli Wojna domowa w Polsce“. Dramat historyczny we dwóch częściach, z prologiem. Wilno 1861 (część I). (Część II wyszła w *Przeglądzie Polskim*, 1870 r.).

„Listy z podróży“. 4 t. Warszawa, 1875—78, druk. pierwotnie w *Kron. Rodz.*; 2 wyd. Warsz., 1884. Listy te, pisane do Juljana Korsaka i Ign. Chodźki w r. 1829—1830, nie są, jak się zdaje, podane w pierwotnym brzmieniu, lecz są po części przerobione z współcz. listów, po części odtworzone z notatek i pamięci.

„Wspomnienia z przeszłości, opowiadane Deotymie“. Warszawa, 1884; druk. pierw. w *Kron. Rodz.*

„Treny... na zgon córki Antoninki i wnuczki Zosi". Druk. jako rękopism. Kraków, 1886. Poprzedzone wstępem Ad. Pługa; w końcu dod. „Ostatnia pieśń", dyktowana na kilka dni przed zgonem.

Wyd. zbior.: „Poezje" wyszły w kilku wydaniach: *a*) w 1825—6 w Wilnie w 2 tomikach; *b*) Wyd. drugie. Poznań, 1832 (zbiorze „Parnas nowy polski"); *c*) Wyd. trzecie, pomnożone, 2 t. Wilno, 1859: *d*) Wyd. czwarte, pomnożone, 2 t. Warszawa, 1874—1875, najzupełniejsze. Wyszły nadto w zbiorze „Skarbczyk poezji polskiej", tom XII. Petersburg, 1857. Zupełnego wydania, obejmującego wszystkie utwory Odyńca, brak.

Utwory swoje drukował po czasopismach po r. 1831 głównie w *Przyjacielu ludu*, w R. Podbereskiego *Roczniku Literackim* i *Pamiętniku naukowo literackim*, w *Kurjerze Wileńskim*, w *Tece Wileńskiej*, *Kółku domowym* i w *Kronice Rodzinnej*. Ukazywały się też w innych pismach, jak np w *Pielgrzymie* Ziemięckiej (1843—45) (wyj. z przekł. „Dziewicy Orleańskiej", przekł. Szyllera „Graf Habsburg", wiersz Do Eust. Tyszkiewicza), w *Tygodnikn Ilustrowanym*, w *Kłosach*.

Nie wszystkie utwory, druk. po czasopismach i indziej, weszły do zbioru „Poezji" Odyńca. Niektóre podał poraz pierwszy w „Wpomn. z przeszł.", jak w. „Do Tomasza Zana (z r. 1852) (nie w całości), jak dłuższy utwór do Antoniego Goreckiego p. t. „Mój płaszcz", pisany około r. 1834 w Dreznie, przytoczony w dłuższym ustępie (całość w rękop.), „Do Sykstusa Jasiewicza" i inne. Kilka wierszy lub wyjątki z nich podaje z rękop. Pług w życiorysie Odyńca (1885) np. z „Trenów poety", pis. ok. 1841, z Trenów na śmierć córeczki Antosi (z r. 1841), Treny po wnuczce „Zuli" (z r. 1874), wiersze z powodu art. Klaczki, List rymowany do Mickiewicza z r. 1825, wiersz ostatni Odyńca („Coraz jaśniej i wyraźniej.. ").

„Requiem na śmierć Zana" (z r. 1855) przytacza K. Bartoszewicz w art. „Piosnki filareckie". (*Świat*, 1913, nr. 33).

„Panu a panu na tym padole na Jaszunach i Ruczaju Mich. Balińskiemu... B. m. i r. (1855).

„Oda do starości" (pośw. Ign. Domejce) w art. „Z poezji A. E. Odyńca" w *Księdze pamiątk. Mickiew.* (1898), I, (7 wiersze).

Odyńcowi przypisuje autorstwo brosz. „Pierwsze dni kwietnia 1831 r. na Litwie", wyd. pod krypt. I. D., *Warta* 1885, nr. 553. (Zob. Domejko).

Listy: 1) list do Czeczota z r. 1830. (*Księga pam. Mickiewicz.* z r. 1898, I, 21).—2) listy do Lewockiej (z roku 1851) i innych osób

(5) tamże w t. II (m. in. ważny list o W. Polu).—3) list do K. Lewockiej, o śmierci Brodzińskiego, ukazał się z pewnemi błędnemi zmianami w *Przyj. ludu*, 1835; w kilka lat potem (?) poprawnie w *Gazecie Porannej* Skimborowicza.—4) list do F. S. Dmochowskiego z roku 1859 (druk. w *Kronice wiad. kraj. i zagr.*, 1859, nr. 56, z dn. 6 września, i w Dmoch. „Wspomn. liter. z dawnych czasów" w *Bibl. Warsz.* 1866).— 5) 2 listy: *a*) list do Mick. z 24 grudnia 1827 r. z Warszawy do Moskwy; i *b*) list do Ant. Stanisławskiego z r. 1869, druk. w *Kron. Rodz.*, 1882.—6) listy do narzeczonej z r. 1831, przytacza Pług w *Kłosach* 1885. — 7) listy do ojca z l. 1826—32 z Warszawy i zagranicy przytacza w wyj. Cz. Jankowski w art. „Z pamiątek po A. E. Odyńcu". („Na marginesie literatury". W., 1906).—8) list do Wójcickiego z r. 1861 (z powodu art. Klaczki) przytacza Pług. — 9) listy do L. Rogalskiego podaje Maślak w *Spraw. gimn. Jasiel.*, 1892).—10) listy do L. Chodźki z l. 1829 i 1830 podaje Kallenbach w *Przegl. Liter.*, 1896.—11) listy do Czeczota z l. 1822 i 1823 (10) i list do Mickiewicza z r. 1823 wydruk. w „Archiwum Filomatów" .— 12) 8 listów do Mickiewicza z l. 1829—37 w „Korespond. Mickiew.", III.—13) list do Ant. Goreckiego z r. 1827 w „Koresp. Mick.", III, 32.—14) list do Fr. Malewskiego z r. 1830 w „Koresp. Mick." III, 53.—15) list do Ign. Chodźki w *Kron. Rodz.*, 1882. — 16) list do Salomei Bécu z r. 1851. w *Pam. Liter.*, 1905.—17) 10 listów do Lelewela z l. 1824—29 podał Wł. Korotyński w *Tyg. Ilustr.* 1892, I, nr. 118 i n.

Autobiografja w rękop.

O dzienniczku podróży Odyńca z l. 1830—32 zob. *Kłosy* 1889 i *Pam. Mick.* III.

Podczaszyński: O pierwszym tomie poezji Odyńca z krótką wzmianką o poezji narodowej. *Dzien. Warsz.*, 1825. — Dmochowski: rec. w *Bibl. Pol.*, 1825. — Mochnacki: O duchu i źródłach.—Tyszyński: Amerykanka w Polsce. Petersburg, 1837.— Tyszyński Rozb. i kryt. III. (o Felicycie i Tłumacz.).— A. Krajewski: o Barb. Radz. *Bibl. Warsz.*, 1858. — A. Krajewski, o Jerzym Lubomirskim *Bibl. Warsz.*, 1861. — Ign. Chodźko: Dwie konwersacje z przeszłości (1857). — K. Kaszewski: o poezjach Odyńca w wyd. z r. 1859. *Bibl. Warsz.* 1860, I. — Kaszewski: o „Jerzym Lubomirskim". *Tyg. Ilustr.* 1861, II, nr. 96. — Siemieński: o Felicycie w „Kilka rysów z literatury i społecz.". Warszawa, 1859.—Siemieński Dramat historyczny w „Dzieła" II (o Barbarze Radz.). — Klaczko: „Odstępcy". Paryż, 1860. — Ujejski: Listy z pod Lwowa. — W. Pol: Pamiętnik o liter. XIX w. — W. Korotyński: A. E. Odyniec. *Tyg. Ilustr.*, 1872, I. — Tomkowicz: Barbara Radziwiłłówna u historyków, w rzeczystości i w poezji *Przegl. Pol.*, 1875. — Chmielowski: Listy A. E. Odyńca *Ateneum*, 1878 (Odpowiedź Odyńca we wstępie do „Wspomnień z przeszłości").—W. Czeczot Kilka słów z powodu art. p. Chmielowskiego p. t. Listy Odyńca. *Tyg. Ilustr.*, 1878.—

Morzkowska w *Bibl. Warsz.*, 1878. — Sowiński: Listy z podróży. *Kłosy*, 1878. — Ptaszycki: A. E. Odyniec. („Gwiazda“. Kalend. petersb., 1882). — A. Pług: A. E. Odyniec. *Kłosy*, 1885 (praca źródłowa); początek tego życiorysu w art. o „Wspomn. z przeszł.“ w *Kłosach*, 1884. — Chmielowski: A. E. O. *Prawda*, 1885. — Zathey: A. E. O. („Pisma“, II, 1885 i osobno. Kraków, 1885.—Maślak: Listy Od. do L. Rogalskiego. *Spraw. gimn. w Jaśle*, 1892.—Kallenbach: Z nieznanych listów. *Przegl. Liter.*, 1896, nr. 12. — Kopyciński: Mowa na obchodzie pogrzebowym w Tarnowie. Tarnów, 1885. — Dębicki; A. E. Od. *Przew. nauk. i liter.*, 1885. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Wł. Bełza: Panicz i dziewczyna. *Pam. Mick.* I. 1887. — Gloger: A. E. O. *Album biograf. zasłuż. Polak. XIX w.* I.—Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pol. XIX w. — Wł. K.: Listy A. E. Odyńca. *Tyg. Ilustr.* 1892. — Kopia: Pierwsza wzmianka o Mickiewiczu w czasop. (*Pam. Mick.*, VI, 1898).—Cz. Jankowski: Z pamiątek po A. E. Odyńcu. („Na marginesie liter.“. Warsz., 1906. Praca źródłowa. (*Tyg. Ilustr.*, 1894). — Pług: W sprawie pamiątek po ś. p. A. E. O. *Tyg. Ilustr.*, 1895, I. — A. E. Balicki. Bol. Śmiały i św. Stan. Szczepan. w poezji polskiej. Kraków, 1905.—Gorodeckij: A. E. Odyniec. *Istoricz. Wiestnik.* 1885.—Gorodeckij: Russkija simpatii w polskoj poezii. *Istoricz. Wiestnik*, 1891. — Chmielowski Histor. liter. pol., III, 168—9. — Biegeleisen: A. E. O. *Złota Przędza*, II. — Tarnowski: Hist. liter. pol., VI, 125—129. — Brückner: O. A. E. *W Enc. powsz. ilustr.*,—J. Michalski: O. A. E. *Sto lat myśli pol.*, III.—Jankowski: Powiat oszmiański.—Tretiak: „Bohdan Zaleski“, I (szczeg. str. 335—337).—Pług: Dzienniczek podróży A. E. Odyńca. *Pam. Mick.*, III. — Wł. Bełza Notatka o Bürgerze. *Pam. Mick.*, I. (Toż w jego „Szkicach, wspomnieniach, obrazkach“. Warszawa, 1901 i w „Z epoki Mickiewicza“. Lwów, 1911).—Szyjkowski: Dzieje nowoż. trag. pol. Typ Szekspirowski. Str. 172—178 i 278—281.

8. JAN WIERNIKOWSKI.

J. Nep. W. ur. ok. 1800 r. na Litwie. Kształcił się w uniw. wileńskim. Filomata. Zesłany do Kazania. Był nauczycielem gimn. w Symbirsku. Następnie kształcił się w Instytucie jęz. wschodn. w Petersburgu. Ukończywszy instytut, był profesorem języków wschodnich w uniw. w Kazaniu. Zm. w r. 1877 w Charkowie. Filolog i orjentalista.

Osobno ogł.:

a) Niektóre celniejsze ody Pindara z potrzebnemi do ich zrozumienia objaśnieniami, z tekstem greckim i tłumaczeniem prozaicznem.

b) Aksel, romans Izajasza Tegnera. Wilno, 1842.

c) „Frytjof...“. Petersburg, 1861 (przekł. wierszem, poprzedzony wstępem i dedykacją: „Ziomkom Litwinom, starym wileńskim i mozyrskim kolegom, Fr. Malewskiemu, Aleks. Mickiewiczowi, Józ. Kowalewskiemu, Danielowi Spasowiczowi...“.

W czasop.: Oda M. K. Sarbiewskiego z powodu założenia przez Chodkiewicza kościoła w Krożach, z łac. *(Dzieje Dobrocz.*, 1823, II); Ps. 42 z hebr. (tamże); „Pytania morskiego ducha“, legienda indyjska

(w *Birucie*, I), „Krótka wiadomość o Hafizie i przekł. jego wiersza Gazel z perskiego" (*Biruta*, II); Pindara Oda Olympijska I (*Bibliot. Ossol.*, II, 1863).

9. FELIKS KUŁAKOWSKI.

Ur. w r. 1798. Filareta. Pochodził z Mozyrszczyzny. Kształcił się w uniwers. wileńskim. Skazany na wygnanie do Kazania. Zm. w Petersburgu w r. 1831.

Autor „jambów"; „Szejnekaterynki"; piosnek („Gitara").

Listy. List do Mickiewicza z Kazania z r. 1828 w Korespond. Mick. III.—Listy i wiersze podaje Łopaciński w *Księdze pamiątk. Mickiewicza* z r. 1898.

Wiersz wpisany do albumu Józ. Kowalewskiego w roku 1828 w Kazaniu podaje w wyj. Tokarzewicz.

Mickiewicz—III cz. Dziadów. — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. — Łopaciński: Listy i wiersze Feliksa Kułakowskiego. (*Księga pamiatk.* Mickiewicza, 1898).— L. J. (Janowski): K. F, *W Enc. powsz. ilustr.* — Mościcki: Wilno i Warszawa w „Dziadach" Mickiewicza. Warszawa, 1908. — Helenjusz: Wspomn. polskich czasów, II. — Tokarzewicz: Album Promienistych (przy „Dzienniku Mik. Malinowskiego". Wilno, 1914).

10. MIKOŁAJ MALINOWSKI.

Ur. 6 (18) grudnia 1799 w Machnówce (gub. kijowskiej). Nauki początkowe pobierał w Niemirowie i u bazyljanów w Barze, gimnazjalne w Winnicy. W r. 1820 wstąpił do uniwers. w Wilnie; należał do związku Filaretów. Był czas jakiś (1823—1824) współredaktorem *Dziejów dobroczynności kraj. i zagran.* Dostarczał Lelewelowi wiadomości bibliograf. do jego „Bibliogr. ksiąg dwojga" (1823—26). Od listop. 1823 do kwietnia 1824 r. więziony w sprawie Filaretów. W r. 1826 (1827) udaje się do Petersburga. Tu w r. 1827 spotykał się z Mickiewiczem. W końcu r. 1828 wrócił do Wilna; ożenił się z Guttówną. Został sekretarzem, a następnie prokuratorem t. zw. Komisji Radziwiłłowskiej (do r. 1840). Zm. 17(29) czerwca 1865 r. w Wilnie.

Wyd. m. in.: 1) Goffreda albo Jeruzalem wyzwoloną T. Tassa w przekł. P. Kochanowskiego—ze wstępem (Wilno, 1826).

2) Kronikę Stryjkowskiego, wraz z dziełami pomniejszemi, ze wstępem o Stryjkowskim (Warszawa, 1846).

3) Źródła do dziejów Polski. 2 t. Wilno 1843—44.

4) Pamiętniki o dawnej Polsce. 2 t. Wilno, 1847—51 (listy Commendoniego).

5) Bużeńskiego Żywoty arcyb. gnieźnień. 5 t. Wilno, 1852–60.

6) Wapowskiego Dzieje... 3 t. Wilno, 1846—49.

7) Stanisława Łaskiego Prace naukowe i dyplomatyczne... z dod. dzieł Jana Tarnowskiego — z rozprawą wstępną. Wilno, 1864.

Art. w *Dzienniku Wileńskim* (tu w r. 1821 pierwszy art. „Wiadomość historyczna o szkole aleksandryjskiej"), w *Dziejach dobrocz. kraj. i zagran.* (1823—24), w *Tygodn. Petersburskim* (1830—35), w *Tece Wileńskiej* (1857—58), w *Kurjerze Wileńskim* (1840—63)

Art. „La Lithuanie depuis l'avénement au trône de Sa Majesté l'Empereur Alexandre II (w *Albumie Wileńskim.* (Wilno, 1858).

Po śmierci M. wydano: a) Dziennik łaciński, pisany w Petersburgu w r. 1827—28; wyd. z rękop. Bibl. Krasiń. M. Kridl w *Pracach Komisji do badań nad historją literatury i oświaty* (Tow. Nauk. Warsz.). Tom I. Warszawa, 1914. (Wyj. w przekł. polskim ogłoszono w „Korespond. Ad. Mickiewicza, t. IV, 1885; przedtem toż w *Kronice Rodz.*, 1875; inny urywek w książce zbior. „Sami sobie". Warsz., 1900).

b) „Księga wspomnień"; wyd. J. Tretiak. Kraków. 1907 (z rękop. bibl. Akad. Um.). (Rec. H. Mościckiego w *Kwart. histor.*, 1908).

L i s t y *a*) dwa do Lelewela, z Petersburga: z r. 1827 w „Koresp." Mickiewicza, t. III (str. 38), i z r. 1828 w *Bibl. Warsz.*, 1876, I; *b*) wyjątki z 15 listów do Lelewela z lat 1824—28 w *Pamiętn. Mick.*, I (1887); *c*) list do H. Rzewuskiego z r. 1842 w *Księdze pamiątk. Mickiewicza.* Warsz. 1898; *d*) list do K. Rdułtowskiego z r. 1845 w *Kur. Warsz.*, 1902 (2 listop.).

(Za objaśnienia historyczne, dodane do przekładu poematów Kl. Janickiego (1851), L. Kondratowicz dedykował Mal-mu swą pracę „w dowodzie czci i wdzięczności").

R ę k o p i s y: „Historja Jagiellonów na Węgrzech" przechowuje się w bibliotece po J. I Kraszewskim pozostałej; rękop. studjum o Januszu Radziwille — w Muzeum Wileńskim; ręk. rozp. „Losy fortuny Radziwiłłowskiej" u Wł. Korotyńskiego; ustęp od r. 1764 do r. 1804 druk. w *Kółku domowym*, 1866.

W. Korotyński: Wspomnienie o Mik. Mal. *Kółko Domowe*, 1865.—W. Korotyński we wstępie do „Ustępu z pam. Malin.". *Kron. Rodz.* 1875. — Sobieszczański: M. M. *Enc. Orgelbr.*—Odyniec: Wspomn. z przeszłości. Warsz. 1884 (str. 111—6).—Wł. Mickiewicz Żywot Ad. Mickiewicza, I.—Uziębło w *Kur. Codz.*, 1899, 24 lipca—L. S. Korotyński: Urywek z pam. M. M. („Sami sobie", Warszawa, 1900)—E. Chw.

w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Kraushar: Z archiwum b. Trzeciego Wydz. w Petersburgu, *Przegl. histor.*, 1906. — Wł. K: List Filaretów. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 326. — Tretiak: we wstępie do „Księgi wspomnień" Malin. — J. Bieliński: Uniwersytet Wileński, III. — Chmielowski: Ad. Mickiewicz, I, 405 (wyd. 1886). — M. Kridl we wstępie do „Dziennika łacińskiego". *Prace Komisji do badań nad historja literatury i oświaty*, I (Tow. Nauk. Warsz.). Warszawa, 1914. — Klaczko: Odstępcy, 1860. — Ujejski: Listy z pod Lwowa, 1860. — G. Korbut: M. M. *Sto lat myśli pol.*, IX.

11. JÓZEF KOWALEWSKI.

Ur. w r. 1800 w gub. grodz. Po ukończeniu gimn. w Swisłoczy, wstąpił do uniw. wileńskiego, na wydz. sztuk i nauk wyzw.; był najulubieńszym uczniem Grodka. W 20 roku życia skończył uniwersytet. W r. 1823 mianowany nauczycielem jęz. staroż. w gimn. wileń., lecz wkrótce, za należenie do związku Filomatów, został uwięziony i wysłany do Kazania; tu wstąpił do Instytutu pedagog. i oddał się studjom nad jęz. wschodniemi. W r. 1827 otrzymawszy od rządu misję naukową zbadania nieznanych szczepów mongolskich, wyjechał do Irkucka, a stąd w okolice zabajkalskie, gdzie studjował języki mongolskie (Tunguzów, Burjatów i in.). W r. 1830 wysłano go do Pekinu; stąd po kilkunastomiesięcz. pobycie, przez Irkuck podążył do Petersburga, gdzie zdał sprawę ze swoich wycieczek naukowych Akademji Nauk i został w r. 1833 mianowany zrazu adjunktem, a następ. prof. języków mongolskich w Kazaniu. Po ogłoszeniu Słownika mongolskiego (1845—9) został członkiem korespond. petersb. Akad. Nauk i wielu zagran. towarzystw nauk. W roku 1845 dyrektorem gimnazjum i wizytatorem szkół okręgu kazańskiego, oraz dziekanem wydz. filol. W l. 1855—60 był rektorem uniw. kazań., poczem został emerytem. W r. 1862 profesorem historji powsz. w Szkole Głównej i dziekanem wydz. filol., a następ. prof. uniwers. rosyjskiego w Warszawie, aż do śmierci w r. 1878. K. wyrzekł się ideałów filareckich; ożenił się z tatarką, a synowie zostali moskalami.

Wydał: 1) „Wiadomość o życiu Longina" (*Dzien. Wileń.*, 1822); 2) Przekł. Longina „O wzniosłości" (O górności) (Wilno, 1823); 3) Metamorfozy Owidjusza z komentarzem. (Wilno, 1823).

Szereg artykułów i listów z podróży po Wschodzie w *Tyg. Petersb.*, z l. 1830—37.

Po rosyjsku oprócz gramatyki (1835) i chrestomatji mongolskiej (1833—37) oraz „Obozrenije trudow i uspiechow priepodawanija azijatskich jazykow w kazanskom uniw. (1842) (tłum. na franc. i niem.), wyd. pomnikowy Słownik mongolsko-rosyj.-franc. 3 t. 1844—49.

Wiele rozpraw w *Żurn. Min. Nar. Prosw.*, w *Uczonyja zapiski Kaz. uniw.* i w *Journal asiatique.*

Po mongolsku wyd. „Stary i Nowy Testament“ i broszurę O szczepieniu ospy.

Rękopisy prac naukowych Kowalewskiego zaginęły; m. in. Historja Wschodu; Historja buddyzmu.

Od Kowalewskiego poczyna się naukowe badanie mongolszczyzny.

Listy. 3 listy w „Archiwum Filomatów“.

J. Bartoszewicz w *Przegl Naukowym* z r. 1847, II. — Domejko Filomaci i Filareci.—Szymanowski w *Tyg. Ilustr.*, 1864. — Sobieszczański w *Enc. Orgelbr.*— Lewestam w *Kłosach*, 1878. — Chlebowski i Święcicki w wyd „Szkoła Główna Warszawska. Tom I. — L. J. i K. J. w *W. Enc. powsz. ilustr.* - Tokarzewicz (Hodi). Album Promienistych. (Razem z Dziennikiem Mik. Malinowskiego, wyd. przez M. Kridla. Wilno, 1914).—Librowicz: Polacy w Syberji. Kraków, 1884. Str. 95—101.— Janik: Dzieje Polaków na Syberji. 1928.

12. ADAM SUZIN.

Ur. w r. 1800 we wsi Kulinowszczyznie (w Kobryńskiem), (czy w Zaliszanach (w pow. brzeskim) z o. Dominika, kapitana artylerji za Stan Augusta, i m. Eulalji z Rozenbaumów. Uczył się w szkołach w Swisłoczy; w r. 1819 wstąpił do uniwersytetu w Wilnie. Należał do grona Filaretów. W r. 1824 zesłany do Orska, następ. do Orenburga. Wrócił do kraju w r. 1838. Przebywał zrazu w Kijowie; następ. osiadł w r. 1841 w Wilnie i otrzymał posadę w administracji dóbr poradziwiłłowskich (ks. L. Wittgensteina). (Ożeniony był z siostrą A. E. Odyńca). Zm. w Warszawie 11 grudnia 1879 r.

Referat Suzina z książki P. Bogorskiego „Polak do Współrodaków“ podaje Pigoń.

Jego „Wycieczka w stepy kirgizkie“ druk. w *Kron. Rodzinnej*, 1870 (1871).

W rękop. przekł. dzieła p. Stael „O Niemczech“.

Odyniec w *Tyg. Ilustr.* 1880 I. — Pigoń: Bohaterski więzień. („Głosy z przed wieku“ 1924).

13. ONUFRY PIETRASZKIEWICZ.

Jeden z założycieli i najczynniejszych członków Tow. Filomatów. Ok. r. 1821 został nauczycielem szkoły wojew. w Lublinie. Pracował przedtem w Prokuratorji wileńskiej. Po ukończ. uniw. wileń. wyjechał

do Warszawy, gdzie wstąpił do uniwersytetu. Skazany w procesie Filaretów, wysłany do Moskwy, gdzie był przy uniwers. adjunktem. W r. 1832 zesłany do Tobolska. Po 20-letnim tu pobycie wrócił ok. 1852 r. na Litwę. Zm. w końcu r. 1863.

Pisał poezje:

„Dumania u rozwalin zamku Gedymina" (wyj. u Tretiaka).

„Śpiew o Lechu".

„Grobowiec pod Górą", ogł. Tretiak w „Ad. Mickiewicz w świetle nowych źródeł" (1917).

Listy (57) w „Archiwum Filomatów".

Pisali o nim: Domejko, Tretiak, Kallenbach (Ród Filomatów).—Zob. wyżej literaturę o Filomatach i Filaretach. — Mickiewicza „Uwagi nad Dumaniem..," w „Niezn. pism.". — Janik: Dzieje Polaków na Syberji.

(Nie należeli do związków filareckich):

1. JULJAN KORSAK.

Ur. w r. 1807 w Słonimie (w Grodzieńskiem). Ojciec piastował urząd sędziego granicznego w Szczuczynie; był w zażyłych stosunkach z domem ks. Ogińskich. (Bliższych szczegółów o rodzicach nie znamy). Uczył się u pijarów w Szczuczynie, następnie w uniw. wileńskim, na wydz. literackim. W Wilnie zaprzyjaźnił się z Mickiewiczem, Odyńcem i Chodźkami. W r. 1826 bawił w Warszawie; stąd wrócił na wieś i przebywał bądź w Sporowie, bądź w Strzale. W r. 1829 udał się do Petersburga, gdzie spędził około dwu lat; w r. 1830 bawił krótko w Warszawie, poczem wrócił na Litwę, do majątku rodzinnego (w pow. słonimskim). Po śmierci ojca, oddał się gospodarstwu wiejskiemu; ożenił się z Józefą, synowicą Chodźkowej i Odyńcowej. Zm. 30 sierpnia 1855 r. w Nowogródku.

Zawód poetycki rozpoczął od tłumaczeń ód Horacego. Pierwociny swoje poetyckie drukował w czasopismach wileńskich:

a) „Pochwała życia wiejskiego", „Do Torquata", „Do Arysta Fuska", „Do sługi"—Horacego; „Anakreontyk"—w *Dzienniku Wileńskim*, 1823.

b) „Oda z J. Chr. Russo", „Nieszczęście potępionych i Szczęśliwość wybranych", „Wiersz do Albinki, grającej rolę anioła w sztuce Agar na pustyni"—w *Dziejach dobroczynności kraj.*, 1823.

c) „Róża", „Dumanie" i „Smutek" — z Lamartina; „Do Zosi" w *Dzienniku Wileńskim*, 1824.

d) „Opis burzy" z Wirgiljusza (Ks. I Enejdy). *Dzien. Wileń.* 1825.

e) Tłum z Pindara—w *Dzien. Warsz.*, 1826.

f) Stanca (z angiel.), „Żale nad zgonem dziewicy", „Na śmierć White" — z Byrona. Utwory te przeważnie nie były przedruk. w wyd. zbior.

Wyd. zbior.: *a*) „Poezje". St. Petersburg, 1830. (Oprócz drobnych poezji (liryk, elegji, listów poet., m. in. Do Ad. Mickiewicza (z r. 1825), Do Edw. Odyńca, Do Al. Chodźki, tłumaczeń z Szyllera, Goethego, Moora, Pindara, Widy, a najwięcej z Byrona (m. in. przekł. „Więźnia Czyllonu") i z Horacego; jest tu poem. „Bejram". Powieść turecka). Przedruk. Poznań, 1833 i 1836 (to ost. tytuł.); *b*) Poezje. Petersburg, 1836; *c*) Nowe poezje. 2 t. Wilno, 1840. (Zawiera m, in. poem.: „Twardowski" i „Kamoens w szpitalu", oraz przekład „Romea i Julji" Szekspira).

Wyd. nadto: a) „Lara"—z Byrona. Wilno, 1833, przekład.

b) „Boska Komedja", Danta. Warszawa, 1860.

W czasop:. a) „Co to jest miłość", elegja. (*Znicz*, 1835).

b) Ustępy z „Kamoensa w szpitalu" w *Wizerunkach i roztrząs. nauk.*, 1837,

c) Wiersz do H. S. w *Pamiętn. Nauk.*, 1850 (Podbereskiego).

d) „Poświęcenie przekładu „Boskiej Komedji" ks. Hołowińskiemu w *Gaz. Warsz.*, 1855.

e) Przekł. poem. Byrona „Oblężenie Koryntu". (*Bibl. Warsz.*, 1865, I).

f) Wiersz z Albumu Ludwiki Kostrowickiej: „Epilog do imionnika" (z r. 1828) przytoczył Chrzanowski w „Autograf „Majtka" (toż w „Okruchach liter.", 1903).

W rękop. przekład „Paryzyny" Byrona.

List do prof. T. Życkiego, z r. 1823, w *Księdze pam. Mickiewicza*, I,—List do J. Pietraszkiewicza, z r. 1823 w „Archiwum Filom.", Korespond., V.

TYSZYŃSKI: Amerykanka w Polsce, II. — MACIEJOWSKI: Historyczność w poezji o Twardowskim P. Juljana Korsaka („Polska i Ruś pod względem obyczajów", IV, 419—36) Toż przedtem w *Bibl. Warsz.* 1841, III, p. t. „Twardowski" p. Julj. Korsaka pod wzgl. histor.". — TYSZYŃSKI: Rozb. i kryt., III (Petersburg, 1854). — ODYNIEC: Wspomnienie Jul. Korsaka. *Bibl. Warsz.*, 1855, IV. — IGN. CHODŹKO: Dwie konwersacje z przeszłości. Wilno, 1857.—SIEMIEŃSKI: Dante i jego Komedja. „Dzieła", II.—

ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884. (Str. 199—207). — OTTMAN: Juljan Korsak, jego życie i pisma. *Przegl. Pol.*, 1882. — ZDZIECHOWSKI: Z dziejów bajronizmu polskiego. Korsak i Chodźko. *Przegl. Liter*, 1896. — ZDZIECHOWSKI: J. Korsak w „Byron i jego wiek“, II. — ZDZIARSKI o „Twardowskim“ w „Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w.“. — MATUSZEWSKI o „Twardowskim“ w „Djabeł w poezji“. Warszawa, 1899. — BRÜCKNER: K. J. w *W. Enc. powsz. ilustr.* (1905). — J. MICHALSKI: K. J. *Sto lat myśli pol.*, III. — WŁ. TARNAWSKI: O polskich przekładach dramatów Szekspira, Kraków, 1914. Str. 36—41.

2. ADOLF JANUSZKIEWICZ.

Ur. 9 czerwca 1803 r. w Zamku w Nieświeżu, z o. Michała i Tekli z Sokołowskich. Uczył się u dominikanów w Nieświeżu i w gimn. w Winnicy; od r. 1821 w uniw. w Wilnie. Odbył z Leonem Rogalskim podróż do Petersburga. Był od r. 1826 deputatem Sądu Gł. Izby cywil. w Kamieńcu. Potem ok. dwu lat spędził zagranicą, a całą zimę 1829—30 we Włoszech, w towarzystwie Mickiewicza. Po wybuchu powstania Listop. znalazł się w Warszawie. Był zesłany na Syberję do Tobolska, Iszyma; był w Omsku (tu z Gust. Zielińskim) wreszcie w Niżnie-Tahilsku w górach Uralskich. Wrócił w r. 1856 (uwolniony za amnestją). Zm. 18 czerwca w r. 1857 (w Dziahylni?).

„Listy ze stepów kirgizkich“. Paryż, 1861.

Pisał wiersze. Jego rymowane opowiadanie o jubileuszu w Kamieńcu ma być (wedł. dr. Ant. J.) arcydziełem w swoim rodzaju.

WROTNOWSKI: Żywot Ad. Januszk. Paryż, 1861. Wyd. 2-e. Berlin, 1875.—ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości (str. 145, 147—150). — DR ANT. J. Literacka drużyna. („Szkice i opowiad.“: Serja V. Kraków, 1887). — X. W. K. Adolf Januszk. *Księga pamiątk. Mick.*, II (1898) str. 265—70.—JANIK: Literatura polska syberyjska— SZYJKOWSKI: Ossjan w Polsce, str. 154 (o dumie histor. „Meliton i Ewelina“. (*Pszczółka* krak., 1822). — JANIK: Dzieje Polaków na Syberji.

3. JÓZEF SĘKOWSKI.

Znakomity orjentalista. Ur. w Antagołonach, w okolicy Wilna, 19 marca 1800 r. Kształcił się w Mińsku, a następnie w uniwers. w Wilnie. Pod wpływem Grodka i Lelewela zwrócił się ku badaniom Wschodu. Należał do Tow. Szubrawców i pisywał do *Wiadomości brukowych.* W 1819 r. ukończył uniwersytet, ożenił się z Marją Rodziewiczówną i udał się w podróż na Wschód. W l. 1819—21 drukuje ustępy z dziennika z podróży i artykuły w *Dzien. Wileń.* i *Tyg. Wileń.* oraz w *Pam. Warsz.* (1820–23). (Koresp. z Lelewelem 1820—28). W r. 1820 dragomanem misji rosyj. w Konstantynopolu. Po zwiedzeniu Turcji, Azji Mniejszej i Egiptu wraca do Odessy, a stąd w tym samym r. 1821 do

Petersburga, gdzie osiada. Zostaje tłumaczem minist. spraw zagran. a w r. 1822 profesorem języków wschodnich (jęz. arab.) w uniw. petersburskim; (ofiarowanej sobie katedry przez uniw. wileński nie przyjął). W 1823 członkiem koresp. warsz. Towarz. Przyj. Nauk; w r. 1826 dr. fil. Akad. Krak. i czł. Tow. Nauk. Krak. i Tow. Azjatyckiego w Londynie. (Stosunki Mickiewicza z Sękowskim w Petersb. w l. 1825 i 1827/8; wiersz Mick. w albumie p. Sękowskiej). Rozwiódłszy się z pierwszą żoną, S. żeni się poraz drugi z baronówną Adelą Rall (1829). W r. 1829 członkiem koresp. petersb. Akad. Nauk i cenzorem. W r. 1832 zrywa ostatecznie z społeczeństwem polskiem i zostaje literatem rosyjskim. Pod pseudon. barona Brambeusa drukuje satyry (m. in. przeciwko Polakom p. t. „Bolszoj wychod u Satany" (1833). Od r. 1834—48 redaguje czas. rosyj. *Bibliotieka dla cztienija*. Zm. 4/16 marca 1858 r. w Petersburgu.

W l. 1817—23 ogł. art. w *Dzienniku Wileńskim* (m. in. „Dziennik podróży do Stambułu" (1819, II).

Był od r. 1830 przez czas jakiś redaktorem petersb. czas. pol. *Bałamut* (1830—35).

Wydał osobno m. in.

a) Bajki Lokmana w przekł. z arab. p. t. „Amtral Lokman el-hakim", Wilno, 1818,

b) „Collectanea z dziejopisów tureckich rzeczy do historji polskiej służących, z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag". 2 t. Warszawa, 1825. (Tchnie duchem szubrawskim, Fr. Malewski nazwał je „Wiadomościami brukowemi z tureckich dziejów zebranemi".—Oburzenie Mick. na Sęk. z powodu tych Collect.).

c) „Papyri Aegyptiaci exemplum..." Edidit Sękowski. Cracoviae, 1827.

Listy. *a*) do Lelewela ogłosił A. Jabłonowski; *b*) Listy do Achmatowej w *Russkiej Starinie*, 1883; *c*) List do Wacława Rzewuskiego z r. 1820 podaje Siemieński w studjum o Rzew.

(Sęk. teorja o pochodzeniu szlachty polskiej („Myśli o pochodzeniu szlachty polskiej" przesłane Lelewelowi) Domniemany wpływ Sęk-go na Mick. w „Szanfarym" i „Almotenabbim" i w „Farysie").

Lelewel o „Collectanea". *Dzien. Warsz.*, 1825 (i w „Rozbiory dzieł", II). — W. Chłędowski: Wiadomość o dziele Sękowskiego Kollektanea z dziejopisów tureckich *Haliczanin*, II. 1830. — St. Morawski. „Sękowski" (ustęp z pamiętn.). *Ateneum*, 1898, marzec. (Toż w „W Peterburku", Poznań). — A. Jabłonowski: Sękowski w kores-

pondencji z Lelewelem. Studjum na tle listów orjentalisty osnute. *Echo*, 1878, nr. 41 i n. (Przedruk. w „Pismach", t. VII). — Cyprynus (Przecławski) w *Russk. Archiw.*, 1872. — Malinowskiego: Dziennik i Księga wspomnień. — Życiorys na czele t. I jego „Połnoje sobranije soczinienij". St. Petersburg, 1859. — „O. I. Senkowskij. Biograficzeskija zapiski jewo żeny", 1858. — Chmielowski: Ad. Mick.' I, 321 i n.—Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick., I, 192 i n. — Mościcki: Zniesienie Uniwers. Wileńskiego. *Bibl. Warsz.*, 1910, maj (i w książce: „Pod znakiem Orła i Pogoni").—E. Sołowjew: O. I. Senkowskij. St. Petersb., 1892. (*Żiźń zamiecz. ludiej.*, Biograficz. bibliotieka Pawlenkowa). — Ciechowski: Józef Sękowski. *Kraj*, 1906, nr. 45—46.—St. Morawski: J. S. („W Peterburku"). Poznań. — Zob. nadto bibliogr. u Mościckiego („Pod znakiem Orła i Pogoni". Wyd. 2. 1923).

4. JÓZEF EMANUEL PRZECŁAWSKI.

Syn Antoniego, podkomorzego pow. słonimskiego. Ur. się w 1799. Kolegował w uniw. wileń. z Mickiewiczem. Ukończywszy studja w r. 1818, objął urząd pisarza pow. slonimskiego i został wolnomularzem. W r. 1822 udał się do Petersburga dla prowadzenia spraw marsz. powiatu Fr. Brońskiego; tu osiadł. Od r. 1830 do poł. 1853 redag. *Tygodnik Petersburski* (przestał wych. 1858). W r. 1824 wstąpił do kancelarji ministra spraw wewn. Później został dyrektorem Komisji Kodyfikacyjnej Król. Pol., utworz. w r. 1833 pod przewod. min. Ign. Turkułła, aż do jej zwinięcia w r. 1861. — *Tygodnik Petersburski od* r. 1832 stał się urzędowym organem sekretarjatu stanu Król. Pol., Od r. 1853 zasiadał w Gł. Zarządzie cenzury, jako przedstawiciel Królestwa. W r. 1862 członkiem rady do spraw prasy i p. o. jej prezesa (do r. 1865). (W r. 1875 osiadł w Warszawie). Zm. w Twerze 22 grudnia 1879 r.

Artykuły w *Tyg. Petersb.* podpisywał pseudonimami: J. Phalaena, Ciprinus, Mikros lub inicjałami: P. J. P., J. E. herbu G. [=Glaubicz]; E. G.; i M.

Osobno wydał: „Śmierć i odrodzenie..." z dołączeniem „Pamiętników rozumowanych". Wilno, 1844.

Wspomnienia swoje pisał po rosyjsku: druk. w *Russk. Archiwie* („Kalejdoskop wospominanij Ciprinusa", 1872), w *Morskim Sborniku* i w *Russkiej Starinie* (1874—83).

Wiersz „Do Deotymy", przypis. Mickiewiczowi, jest jego utworem (druk. w *Tyg. Petersb.*, 1853, nr. 81).

Wł. Korotyński: Nie Mickiewicz. *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 21. — Chmielewski: J. I. Krasz., str. 78 i nast. — Kucharzewski: Czasopiśm. pol. w XIX, str. 41 i n. — Skabiczewskij: Oczerki istorii russkoj cenzury. Petersburg, 1892 (369—78). — Drogoszewski we wstępie do art. Przecł. o Józ. Oleszkiewiczu. (*Prace Komisji do ba-*

dań nad hist. liter. i ośw., I Tow. Nauk. Warsz.), 1914. — O udziale Mickiewicza w założeniu *Tyg. Petersb.* Zob. Francew: Nieznany list A. Mickiewicza *Pam. Liter.*, 1912. Zob. M. Malinowskiego. Wspomnienia

---

TADEUSZ BUŁHARYN.

Ur. w Mińszczyznie w r. 1789. Syn Benedykta. Kształcił się w korpusie kadetów w Petersburgu. Jako oficer rosyjski odbył kampanję r. 1807; potem wstąpił do wojska polskiego i walczył w Hiszpanji. Po upadku Napoleona, wrócił do kraju (do Wilna); tu drukował w czasopismach artykuły i poezje. W r. 1819 przeniósł się do Petersburga i tu osiadł. Został powieściopisarzem i publicystą rosyjskim. Wydawał czasopisma *Siewiernyj Archiw* (od r. 1823) i *Siewiernaja Pczeła* (od r. 1825). Zbiór pism jego w jęz. rosyj. wyszedł w r. 1827. „Wspomnienia“ (po rosyjsku) w 6 t. w Petersburgu w 1846—49. Powieści jego wychodziły współcześnie w przekł. polskim: „Jan Wyżygin“ (Wilno, 1829), „Piotr Wyżygin“ (Warsz. 1830), „Dymitr Samozwaniec“ (Warsz. 1830), „Mazepa“ (Warsz. 1834). Był członkiem korespondentem Towarzystwa Przyj. Nauk (od r. 1828). Zm. w r. 1859, w majątku swym pod Dorpatem.

Z pamiętników. Wspomnienie o hrabi Walickim i księciu Franc. Sapiezie *Rocznik literacki* 1846.

Listy (pol.): *a*) 12 listów do Lelewela z l. 1821—30 w *Bibl. Warsz.*, 1877, I; *b*) list do M. Konarskiego z roku 1827 w *Pamiętn. Mick.*, II; *c*) list do Niemcewicza z r. 1829 w Kraushara „Towarz. Przyj. Nauk“, III, 464.

Art. w *Enc. Orgelbr.* — Kraushar: Tow. Przyj. Nauk, VII, 124—8, 133; 312 (list Niemcewicza do Bułharyna); VIII, 232 i n., 252 i n. — Listy Lelewela do Bułharyna z l. 1822—30. „Gwiazda“. Kalendarz petersb. na r. 1881. — Ciechowski: Tad. Bułharyn. *Kraj.* 1906, nr. 26. — Lemke: Nikołajewskije żandarmy.

„SZKOŁA UKRAIŃSKA“.

Poetów romantyków, opiewających Ukrainę i jej mieszkańców, skupił pod tą nazwą Aleksander Tyszyński (Zob. „Amerykanka w Polsce“, 1837). Nazwa ta, pomimo swej konwencjonalności, przyjęła się w historji literatury. Przyjęto nią określać tę grupę poetów romantyków, którzy nietylko wzięli za przedmiot swoich utworów Ukrainę i jej miesz-

kańców (bohaterami utworu Antoniego Malczeskiego nie są nawet kozacy czy lud ruski, lecz inni „mieszkańcy" Ukrainy—Polacy) lecz przedewszystkiem wprowadzili do poezji polskiej odrębną nutę (ton) ukraińską czyli ludowo-ruską, i formę, t. j. t. zw. ukrainizm.

Nowy ten pierwiastek zaszczepili poezji polskiej romantycznej głównie Bohdan Zaleski i Seweryn Goszczyński. Oprócz Malczeskiego, Zaleskiego i Goszczyńskiego, głównych przedstawicieli „Szkoły Ukraińskiej", zaliczają niektórzy dawniejsi historycy literatury do tej grupy pisarzy: T. Olizarowskiego, T. Padurrę, A. Grozę, a nawet nie poetów—Michała Grabowskiego i Michała Czajkowskiego. Pisarze ci wystąpili, głównie lub wyłącznie, już w dobie popowstaniowej (po r. 1831).

1. ANTONI MALCZESKI. (nie Malczewski).

Ur. 3 czerwca 1793 r. (wedł. dr. Ant. J. w końcu czerwca), w Kniahininie, około Dubna na Wołyniu (wedł dr. Ant. J.) (lub może w Warszawie), z o. Jana, gienerała Rzptej, i Konstancji z Błeszyńskich (1-o v. podpułkownikowej Haumanowej). Wychowywał się na Wołyniu. Od r. 1803 uczył się w szkole powiatowej w Krzemieńcu. Od r. 1805 do r. 1811 kształcił się w gimnazjum Wołyńskiem (liceum Krzemienieckiem). W 1811 wstąpił do wojska Ks. Warszawskiego. W r. 1812 został porucznikiem artylerji konnej i adjutantem polowym gien. Ksaw. Kosseckiego. W r. 1813 przebył oblężenie w Modlinie. W r. 1815 porucznikiem kwatermistrzowstwa jeneralnego. W końcu r. 1815 podał się do dymisji z wojska. W r. 1816 był, jak się zdaje, czas jakiś sekretarzem gieneralnym minicypalności m. Warszawy; poczem wyjechał zagranicę. W l. 1816—1821 zwiedził Francję, Anglję, Szwajcarję i Włochy; tu bawił 3 lata; w r. 1818 wdarł się na szczyt Mont Blanc; w Wenecji zapoznał się z Bajronem. Wrócił do kraju na początku r. 1821 i osiadł na Wołyniu. W roku 1823 udał się do Warszawy (z Zofją Rucińską). Zm. 2 maja 1826 r. w Warszawie.

Pierwsze utwory Malcz., w smaku pseudoklasycznym:

a) „Oda do wojny" i b) czworowiersz (ogł. Wójcicki w „Cmentarzu Powązk." I i w 2 t. „Pism" Ant. Malcz-go, wyd. Warsz., z r. 1857). Opuszczone przez Wójcickiego z „Ody do wojny" wiersze podaje za Bernackim Ujejski na str. 422 swej monografji.

c) List poetycki „Do Aleksandra Chodkiewicza", pisany ok. 1815, ogł. K. Czerny w *Pam. liter.* 1918.

d) „Lettre au professeur Pictet sur une ascension à l'Aiguille du

Midi de Chamounix et au Mont Blanc...“ (wydruk. w *Bibliothèque Universelle*, 1818, w Gienewie; w przekł. polskim w *Dzien. Wileń.* 1818 i w wyd. „Marji“ lwow. z l. 1838, 1843 i w „Pismach“ wyd. 1857).

e) „Ifigenia czyli skutki niewierności“, f) „Atenais“ i g) „Podróż“, trzy powiastki prozą, druk. w *Rozmaitościach* lwowskich w l. 1820 i 1821. (Przedruk. w wyd. 1838, 1843 i 1857).

h) Ucinek „Do Piotra i Pawła“ (przekł. Lessinga „Auf Trill und Troll“.) i i) wiersz „Do Julji“, druk. w *Rozmaitościach.* 1821 (przedruk. w wyd. 1838, 1843 i 1857).

Autorstwo Malczeskiego utworów e—i kwestjonuje Ujejski, przypuszczając, że autorem ich jest imiennik Malczeskiego, ks. Ant. Malczewski. E. Kucharski natomiast uważa je za utwory autora „Marji“.

„Marja“, powieść ukraińska“. Warszawa, 1825. (Poprzedzona listem dedykacyjnym do J. U. Niemcewicza i z przypisami). Wydań poematu wyszło kilkadziesiąt. Tekst pierwodruku, wraz z dedykacją i przypisami i z zachowaniem głosowni poety, przedruk. poraz pierwszy ściśle G. Korbut. (Warszawa, 1908). Rękopis „Marji“, autograf Malczeskiego, ofiarowany Niemcewiczowi, przechowuje się w bibliotece Raczyńskich w Poznaniu (Zob. *Gaz. Narodowa* 1892, z 19 lipca). Na podstawie tekstu rękopiśm. wydał „Marję“ Wł. Dropiowski w 2 edycji (Brody, 1904. *Arcydz. pol. i obc. pis.*) i J. Ujejski w *Bibliot. Narod.* 1921. Wydanie Brücknera (Lwów. 1925) jest oparte na pierwodruku. Tekst pierwodruku poprawniejszy od tekstu autografu. Z przedruków dawniejszych najpoprawniejszy tekst ogłoszony przez Chmielowskiego w I t. „Złotej Przędzy poetów i prozaików polskich“ (Warsz., 1884), który się trzymał pierwodruku. Wszystkie inne wydania „Marji“ niedokładne i niepoprawne.

W tych samych latach co „Marja“ powstały (jak się zdaje) dwa wiersze:

a) „Dumanie nad Wisłą“ (wydruk. w *Tyg. Poznańskim* z r. 1842, przedruk. w *Ruchu literackim,* 1877, nr. 16 i w L. S. Korotyńskiego „Poeci legjoniści“. (Warsz., 1907). Autorstwo Malczeskiego nie jest zupełnie pewne.

b) „O jak przykro do swoich wracać bez nadziei...“, wydruk. w *Ateneum,* 1876, IV; przedruk. w t. III *Stu lat myśli pol.* Wiersz powstały ok. 1821, wedł. Ujejskiego i Brücknera, po „Marji“, wedł. Kucharskiego.

Listy *a*) List do Juljanny Skibickiej z roku 1822 i *b*) dwa listy do Franciszka Skibickiego z r. 1823 ogłosił Wójcicki w „Cmentarzu

Powązk.", t. I; *c*) list do Modzelewskiego z r. 1825 ogł. Wójcicki w *Tygodn. Ilustr.*, 1861, I, w Liście do Redaktora. Przedruk. w *Ruchu liter.*, 1926, nr. 5.

Wyd. zbiorowe: *a*) „Antoni Malczewski, jego żywot i pisma", wyd. A. Bielowski. Lwów, 1843; *b*) „Pisma Antoniego Malczewskiego" Wyd. K. Wł. Wójcicki. 2 tomiki. Warszawa, 1857. (Oba wydania nie zawierają wszystkiego).

Utwory niezachowane lub wątpliwej autentyczności, mylnie Malcz-mu przypisywane:

Oprócz dochowanych, napisał M. podobno jeszcze kilka utworów: *a*) Listy wierszem i prozą, na wzór Krasickiego; *b*) satyrę „Karnawał Warszawski"; *c*) tragiedję „Helena"; *d*) poemat „Samuel Zborowski" (czy „Ks. Zbaraski") napisany podobno już po „Marji". (Wiadomość o tych utworach podali Bielowski i Wójcicki). Wiersz „Do Zimmermana", ogłoszony jako utwór Malcz. w „Dniestrzance" (Lwów, 1841), nie jest, według Bielowskiego, utworem Malczeskiego, lecz Franciszka Kowalskiego. Pomimo to Stan. Wegner w art. „Pamiątki po Antonim Malczewskim" (*Ruch literacki*, 1877, nr. 16) wydruk. ten wiersz jako Malczeskiego, wraz z „Dumaniem nad Wisłą" (druk. poraz pierwszy w *Tygodn. literackim* poznań. z r. 1842).

Znajdujący się w rękopisie Skimborowicza (Ossolin.) „Ustęp z niedrukowanego poematu Malczewskiego", wydrukowany przez Mazanowskiego w „Żywocie i utworach Ant. Malcz." (str. 105—106), nie jest utworem Malczeskiego.

Autograf podpisu w podobiźnie podany w *Tyg Ilustr.*, 1880, nr. 217.

Monografje: a) J. Ujejski: Antoni Malczewski. Poeta i poemat. Warszawa. 1921. (Oceny: Chrzanowskiego w *Przegl. Warsz.* 1922, sierp. str. 257—63. — Kleinera w *Książce* 1922, nr. 5. — Brücknera w *Przegl. Warsz.*, 1923, stycz. — Kucharskiego w *Pam. liter.*, 1923). — b) M. Mazanowski: Żywot i utwory Antoniego Malczewskiego. We Lwowie, 1890. (Częściowo druk. w *Przew nauk. i liter.*, z r. 1888 i 1889 i w *Spraw. IV gimn. we Lwowie* z r. 1889).

Życiorysy i przyczynki do życiorysu: Bielowski: Życiorys Malcz. przy wyd. „Marji" lwow. z lat 1833, 1838 i 1843 i przy Sanockiem wyd. z r. 1855 (tu list o M. Józefa Załuskiego).—Goszczyński o M. przy wyd „Marji" lipskim z r. 1844. — C. Biernacki: art. w *Dzienniku Warsz*, 1854, nr. 133. — Wójcicki o M. w „Cmentarz Powązkowski", I, 41, 246. — Wójcicki: życ. M. przy wyd. „Pism A. M." Warsz. 1857.—Art. bezim. (T. Januszewski): „Z życia Ant. Malcz-go". *Dzien. literacki.*, 1852.—Fr. Kowalski: Wspomnienia. Kijów, 1859.—K. Gaszyński: Jeszcze słów kilka o Ant. Malczewskim, autorze „Marji". *Pokłosie.* Rok 4. Poznań, 1855. — K. Wł. W.: Do redaktora Tygodnika Ilustrowanego. *Tyg. Ilustr.* 1861 nr. 79. — Modzelewski: List o M. *Gaz. Warsz.*, i w *Kur. Warsz.*, 1873, nr. 108.—Modzelewski-

List o M. w *Bibl. Warsz.*, 1876, II.—Przyczynek do życior. w *Korespondencie Płockim*, 1878, nr. 72. — Klepsydra w *Kłosach*, 1876, nr. 566; w zmniejszeniu w *Encykl. Staropol.* Glogera, III, 45. — W. PRZYBOROWSKI: Niewieście ideały poetów polskich. Warszawa, 1881.—CHMIELOWSKI: A. M. *„Złota przędza"*. I (1884).—A. MAZANOWSKI: Przyczynek do życiorysu Ant. Malcz-go. *Gaz. lwow.*, 1885, nr. 7 i *Bibl. Warsz.* 1885, II. — K. KRASZEWSKI: Gienerał Filip Hauman i rodzina Ant. Malczewskiego. *Bibl. Warsz.*, 1887, IV i osobno — Z. S. SULIMA (Przyborowski); Pani Zofja Rucińska. Przyczynek do życiorysu A. M. *Przegl. Liter.* Dod. do *Kraju* z r. 1889.—F. S. DMOCHOWSKI: Wspomnienia. Warszawa, 1858, str. 269—273.—Art. w *Kłosach*, 1874, I.— DR. ANTONI J.: Rodzina Malczewskiego *Tyg. Ilustr.*, 1890. (Toż w „Sylwetkach i szkicach histor.-liter". Ser. IX. Kraków, 1893).—Q: Antoni Malczewski *Tyg. Ilustr.* 1893 (Tu portret).—KOPIA: Przyczynki do życiorysu A. Malczewskiego *Pam. Liter.*, 1902 — REINSTEIN. Legienda o miejscu pogrzebania zwłok autora „Marji". *Świat*, 1907, nr 44— KOTARBIŃSKI: Przyczynek do biografji A. Malcz. *Echo literacko-artystyczne* 1912. — CZERNY: Nieznany utwór Ant. Malcz-go. *Pam. liter.*, 1918. — WASYLEWSKI: O poruczniku Malczewskim („O miłości romantycznej". Lwów, 1921, 2 wyd. Poznań. 1928).— WASYLEWSKI: Zatrute kołacze. *Tyg. Ilustr.*, 1922, nr. 7. — „Pamiątki po Antonim Malczewskim". *Kur. Lwowski*. 1917, nr. 80 — (Wiadom. z życia Malcz., podane przez A. A. Kosińskiego w *Bibl. Warsz.*, 1848, I, niewiarygodne. (Zob. sprostowanie tamże w t. IV).

Rozbiory i studja nad „Marją" F. S. DMOCHOWSKI art. w *Bibl. Warsz.*, 1825. (Art. ten przytoczył Wójcicki w życiorysie Malcz. przy „Pismach", II, wyd. 1857).—B. ZALESKIEGO. sąd o „Marji" w liście do M. Grabowskiego z r. 1825. (Tretiak B. Z. I, 480). — MOCHNACKI: O literaturze polskiej XIX w. Wаsz., 1830 — GOSZCZYŃSKI: Nowa epoka poezji polskięj. *Powsz. pam. nauk i umiejętn.*, 1835. (Kraków).—TYSZYŃSKI: Amerykanka w Polsce. Petersburg, 1837, t. II, str. 47—54. — GRABOWSKI: Literatura i krytyka (1840). T. III, 124—128. — MICKIEWICZ: Liter. słowiań., II, str. 330—335. — CYBULSKI: Geschichte der polnischen Dichtkunst, I 314— 324. Poznań, 1880. — KRASIŃSKI o Malczewskim i „Marji" (Zob. Kallenbach: Ant. Malczewskiemu *Kur. Warsz.*, 1905 nr. 1. Zob. Pisma Krasiń. VI, 189).—POL o „Marji" w Pamiętniku do liter pol. XIX w.—SIEMIEŃSKI: A. M. w Warszawie. *Portrety literac.*, IV, i w „Dziełach", V. — SIEMIEŃSKI: Kilka myśli o A. M. i jego „Marji". *Przegl. lwowski*, 1872.—S. PRZYBOROWSKI: „Marja" Ant. Malcz. *Ateneum*, 1877, III.—CHODŹKIEWICZ: Ant. Malcz. *Bluszcz*, 1878. — PARYLAK: Historyczna podstawa poematu „Marja" Malcz-go i uwagi nad nim. *Szkoła*, 1882. — PARYLAK: Ant. Malcz. „Marja" Lwów, 1884 (wstęp i objaśnienia), — PRÓCHNICKI rec tego wyd. *Muzeum*, 1885. — GRAMLEWICZ: „Marja" Malczewskiego w świetle nowej krytyki. *Dodatek mies.* do *Przegl. Tyg.*, 1884. — CHMIELOWSKI: Pogląd na poezję polską w pierwszej połowie XIX w. („Studja i szkice", II).—PILAT rec. „Studjów" Chmiel. *Kwart. histor.*, 1887.— BEŁCIKOWSKI: Charaktery kobiece w poezji polskiej („Ze studjów...". Str. 586—597 i 382) — TRETIAK: O bajronizmie polskiem. *Tydzień*, 1879. — DR. ANT. J. Gieneza „Marji" Malczewskiego. *Bibl. Warsz.*, 1891, I. — SYGIETYŃSKI o „Marji" w ocenie opery H. Melcera *Goniec Wieczorny* 1904, nr. 86, 92, 95.—A. PILECKI: Miłość w poezji romantycznej. Warsz., 1894.—ZDZIECHOWSKI: Ant. Malcz. Ustęp z dziejów bajronizmu polskiego. *Bibl. Warsz.*, 1895, II. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek, II. Kraków, 1897. — C. JELLENTA: Wszechpoemat. Warszawa, 1895, str. 152.—TARNOWSKI: Hist. liter. pol., IV, 293—305. — M. MAZANOWSKI: A. M. („Charakter. liter. pis. pol.", IV).

Złoczów (1898). *Bibl. powsz.*—Chmielowski: A. M. *(Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.*, I. — Bernacki. Z korespondencji Jana Milikowskiego. (Pisma A. Małcz.). *Tydzień*, 1902, nr. 23. — Dropiowski: Wstęp do „Marji". Brody, 1902 i 2-gie wyd., 1904.—M. Moczulskyj: V stolitia „Marji" Malczewskoho (*Ukrajina* Kijów, 1925). — K. Górski: Ant. Malcz. z perspektywy dnia dzisiejszego *Kur. Warsz.*, 1926, nr. 125.— J. Korpała: Do genezy „Marji" Malczewskiego. *Il. Kur. Codz.* 1926, nr 121, dod 18.— Tretjak: O głównych kierunkach poezji pol. XIX w. („Szkice literackie", I, 1896).— Nehring o „Marji" *Bibl. Warsz.*, 1853, I.—Spasowicz: Dzieje liter. pol —Brückner: Dzieje liter. pol — Próchnicki: Ustęp z „Marji". *Muzeum*, 1902. — Pini: Jeszcze o pieśni masek z „Marji" Malcz-go. *Muzeum*, 1902. — Grzegorzewicz: (O pieśni masek). *Muzeum*, 1903. — Szomek: Ustęp z „Marji" Malcz. (II. 2). *Muzeum*, 1903— Tretiak: Bohdan Zaleski, I, 254—258. 274—275, 291—293. — Ujejski: wstęp do „Marji" w wyd. *Bibl. Narod.* — Brückner: O „Marji" Malczewskiego słów kilka. *Przegl. Warsz.*, 1923, stucz. — Brückner: Przedmowa do „Marji" w wyd. Ossolin. (1925). = Kraszewski: Starościna Bełzka. Warsz., 1858. — H. Cieszkowski: Notatki z mojego życia. Poznań. 1873. —(Por K r a s z e w s k i e g o „Pamiętnik anegdotyczny z czasów Stan. Augusta. (1867). — Wadowski: Anacephaleosis profess. Acad. Zamosc. (Warsz, 1900). Str. 214—215 (o Gertr. Komor.). — L. S. Korotyński: Rzeczywistość i poezja. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 89. (O sprawie Gertr. Komor.). — Zob. też bibliografję literatury o M. w monogr. Mazan. — O przekładach „Marji" na języki obce, tamże str. 113.

2. BOHDAN ZALESKI.

Józef Bohdan Z. pochodził z Zaleskich h. Prawdzic, w wieku XVIII z Litwy na Ukrainę przybyłych. Ur. się 2(14) lutego 1802 r., w sadybie Bohatyrka (pow. taraszczański), z o. Wawrzyńca, „cześnika smoleńskiego", rządcy dóbr Jana Zaleskiego, niezamożnego szlachcica, i Marji Burkatówny, z rodz. mołdawskiej. Dzieciństwo, po śmierci matki, spędził pod opieką ciotek: Apolonji Kundziczowej, w Medwedówce (pod Kaniowem), nast. Anny Jasieńskiej w Jerczykach Małych (w pow. skwirskim). W r. 1812 (1813?) oddano go do szkół bazylj w Humaniu, gdzie od r. 1816 kolegował z Goszczyńskim, a od r. 1818 z Mich. Grabowskim. W końcu r. 1819 opuszcza, wraz z Goszcz., szkoły humańskie. W r. 1820 udają się obaj do Warszawy; wstępują (w r. 1821) do tajnego związku „Wolnych Polaków". Od r. 1822 do 1830 przebywa Z. najczęściej poza Warszawą, w Królestwie, jako nauczyciel domowy najprzód (do r. 1824) w Gostyńskiem, u pułk. Górskiego, nast. w Płocku, Rawie, Sochaczewie lub w Warszawie, u pułk. Szembeka (1824—30). Bierze udział w powstaniu Listopadowem zrazu jako adjutant sztabu dywizji Szembeka (uczestniczy w bitwach pod Dobrem, Sochaczewem, Grochowem), nast. zostaje podporucznikiem pułku I strzelców pieszych. W czerwcu 1831 r. obrany posłem taraszczańskim na sejm. We wrześniu t. r. przechodzi wraz z wojskiem

pruską granicę pod Brodnicą. Stąd udaje się do Lwowa; po półrocznym tu pobycie, wyjeżdża w poł. r. 1832 do Paryża (pod koniec lipca). Na wiosnę r, 1833 osiada w Sèvres; w jesieni (wrześ.-listop.) odbywa wycieczkę na południe Francji (do Marsylji). W grudniu 1834 r. zostaje jednym z członków Braci Zjednoczonych. W pocz. r. 1835 wstępuje do Towarzystwa Demokratycznego; w grudniu powołany na członka Centralizacji; (występuje z Towarzystwa w lipcu r. 1837). Rok 1836 spędza w Alzacji (w Strasburgu i w Molsheim). Rok 1837 i 1838 (do 21 sierpnia) w Prowancji, w Endoume (pod Marsylją), skąd robi wycieczkę do Włoch (marz.-czerw.). W sierpniu 1838 r. wraca do Sèvres, a pod koniec r. 1838 osiada w Fontainebleau. Stąd robi wycieczkę w roku 1840 do Plombières (w maju) i do Szwajcarji (lipiec sierp.); w r. 1841 do Beaune (w Burgundji) (czerwiec-sierpień). Z pocz. r. 1843(?) udaje się w podróż na Wschód — do Włoch i Ziemi Św. (wraca w grud. t. r.). Z pocz. r. 1845 przenosi się do Paryża. W r. 1846 żeni się z Zofją Rosengardtówną. W r. 1847 wycieczka do Hyères i do Rzymu (w poł. roku). W r. 1848 udaje się na zjazd do Pragi, ale z Drezna musi zawrócić. W r. 1850 osiada znowu w Fontainebleau. W r. 1860 w Paryżu. W r. 1872 w Villepreux. W r. 1881 pielgrzymka do Rzymu. Zm. 31 marca 1886 r. w Villepreux.

Pierwsze utwory swoje druk. Zaleski w następujących czasopismach i noworocznikach:

W *Dzienniku Wileńskim* 1819. (Dwie ody Horacego: Do Wenery i do Pirry, „Marja Stuart w więzieniu" i „Duma o Wacławie").

W *Pamiętniku Warszawskim* 1822. („Ludmiła", „Nieszczęśliwa rodzina", „Lubor", „Arab u mogiły konia", „Pieśń staroczeska z Rękop. Królodwor.). W *Pam. Warsz.*, 1823 r.: („Wyjątek z rycerskiego rapsodu" [= Janusz Bieniawski], „Dumka hetmana Kosińskiego").

W *Astrei* 1823. („Wzgórek pożegnania", „Pielgrzym, ballada z Walterskota", „Pieśń staroczeska" („Biega jeleń prędkonogi").

W nowor. *Jutrzenka* 1823. („Ukaranie"); na r. 1824 („Spomnienie", „Tryolety").

W *Dzienniku Warszawskim* 1825. („Śpiew poety", „Fantazja", wiersz do Paulina Rydzewskiego); w *Dzienniku Warsz.* 1826. („Duma z pieśni ludu ukraińskiego", Pieśni ludu nowogreckie: „Dziewica i Charon", „Sen Pallikara"; Damian książę Wiśniowiecki, poem. ukraiń.").

W *Bibliotece Polskiej*, 1825. („Dumka Mazepy").

W nowor. *Wanda* na r. 1825. („Do gitary", „Westchnienie za rodzinną chatką", „Fijołek", „Odmiana", son.).

„Śpiew Tarły" w pow. Fr. Skarbka „Tarło", 1826.

W nowor. *Melitele* na r. 1829 („Rusałki", fantazja); w *Melitele* na r. 1830 („Co mi tam czyli Poranek starego myśliwca", „Śpiewające jezioro", „Czajki", „Trzeci szturm do Stawiszcz", „Pielgrzym w obcym kraju" (Śpiewak tęskniący).

Dumę „Wyjeżdżający do legjonów", z r. 1821 lub 1822, wydruk. z rękop. Tretiak w Dod. do t. I monografji „Bohd. Zaleski".

W *Nowej Polsce* z .r 1831 ogłosił Zaleski szereg artykułów; niektóre z nich przedr. Tretiak w Dod. do t. I monografji „Bohd. Zaleski".

Na emigracji w l. 1836—1841, oprócz utworów pomniejszych, powstały:

„Złota duma", pisana w roku 1836 w Strasburgu i w Molsheim; wydruk. w „Dzieła pośm.", 1891; jest fragmentem (cz. I) poematu, mającego się składać z 3-ch części. Za życia wydruk. tylko trzy ustępy: „Księżna Hanka", „Trechtymirowski Monastyr" i „Marjan Bukat czyli Piewca ukraiński".

„Duch od stepu", poemat pis. w r. 1836, drukow. w r. 1841. (W wyd. petersb. poezji z r. 1851 wydruk. p. t. „Przygrawka do nowej poezji").

Przekłady pieśni serbskich, dokonane w roku 1836, wydruk. w r. 1851 (w wyd. petersb. „Poezji"). Dodany w wyd. z r. 1851 i 1877 wstęp („Przedmowa") o poezji ludowej serbskiej jest zestawieniem ustępów z prelekcji paryskich Mickiewicza.

„Przechadzka poza Rzymem" napis. w r. 1837, wydruk. w r. 1841 (w wyd. poezji paryskim).

„Przenajświętsza Rodzina", poemat napisany w r. 1839 w Fontainebleau, druk. w. r. 1841.

„Potrzeba Zbaraska", „hetmańska duma", poemat napis. w Fontainebleau w r. 1839, druk. w wyd. poezji pośm. z r. 1891.

W tych latach powstały z wierszy pomniejszych m. in.: „U nas inaczej" (1838), „Kalinowy most" (1839) i „Lach serdeczny na marach" (1840).

Wiersze swe druk. na emigracji w *Dziennika Narodowym* 1841, w *Orędowniku Nauk.* 1841—43, w *Demokracie Pol.* 1842, w *Noworoczn. Demokr.* 1842.

Kilka wierszy w „Sobótce“, książce zbior. dla Goszczyńskiego (Lwów, 1875). — Kilka w *Bibl. Ossolin.*, 1862.

Wiersz do Narcyzy Żmichowskiej z r. 1862 („Im dalej, im dalej w lata...“) przy t. II Listów Żmichowskiej (1885).

Wyd. zbior. poezji Zaleskiego (ważniejsze):

a) „Poezje“. Lwów, 1838.

b) „Poezje“. Poznań, 1841—42. 2 t. (tu poraz pierwszy „Przenajświętsza Rodzina“).

c) „Poezja“. Paryż, 1841 (tu poraz pierwszy „Duch od stepu“).

d) „Poezje“. 4 t. Petersburg, 1851—52 (tu poraz pierwszy przekł. Pieśni serbskich).

e) „Wieszcze Oratorjum...“. Poznań, 1866.

f) „Pisma“. 4 t. Lwów, 1877.

g) „Dzieła pośmiertne“. 2 t. Kraków, 1891. (Wyd. z r. 1899 „wznowione“ jest właśc. tylko tytułowe). Tu poraz pierwszy „Złota duma“ i „Potrzeba Zbarazka“.

„Wybór poezji“, ułożył Kallenbach. Warsz., 1909.

„Wybór poezyj“, oprac. J. Tretiak. *Bibl. Narod.* (1921).

Osobno ogłosił:

„Chwała Bogu!...“. Paryż, 1860.

„Stella Maris...“. Paryż, 1866.

„Improwizacja polska ku panslawistom...“. Paryż, 1867.

Pisma prozą B. Z.:

a) Przedmowa do Mowy o narodowości Polaków i Posłania do Braci Wygnańców Kaz. Brodzińskiego (przy wydaniu paryskim z r. 1850). Przedruk. w t. II „Korespond. J. B. Zaleskiego“ wyd. przez D. Zaleskiego. Lwów, 1901. (Str. 137—143).

b) „Mowa nad grobem Adama Mickiewicza w Montmorency d. 21 stycznia 1856 r.“. W t. II „Dzieł pośmiertnych“. (Kraków, 1891) i w t. II „Korespond. J. B. Zal.“. (Lwów, 1901).

c) „Adam Mickiewicz podczas pisania i drukowania „Pana Tadeusza“. List do syna Adama“. (Pis. w r. 1874). Osobno. Paryż, 1875. Przedruk. w t. II „Korespond. Ad. Mickiewicza“ i w t. V „Koresp. Zaleskiego“, str. 104—117.

d) „Nekrolog Stanisława Radziszewskiego“. *Dziennik Narod.*, 1844. Przedruk. w t. I „Korespond. J. B. Zal.“.

e) Mowa na pogrzebie ks. Florjana Topolskiego w t. I „Korespond. J. B. Zal.“.

f) Notatka o Towiańszczyźnie. W t. II „Korespond.".

g) „Wspomnienie o ś. p. Adamie Celińskim" (1850) (miało służyć za wstęp do jego poezji). W t. II „Korespond. J. B. Z.", str. 153—166.

h) Aforyzmy i myśli — tamże.

i) Notatki o Mickiewiczu — tamże.

j) Projekt Deklaracji (1855) — tamże.

k) List o Klement. Hoffmanowej. *Przegl. Pozn.*,, 1845.

l) O ś. p. Walerjanie Chełchowskim. *Przegl. Lwow.*, 1872.

m) Przedmowa do dzieła Dyon. Poniatowskiej: „Bolesław Wstydliwy i Leszek Czarny" (1874).

Pamiętników zamierzonych nie napisał; zachował się tylko urywek wstępu, pis. w r. 1876, i tytuły rozdziałów, wydruk. w „Korespond.", oraz notatki do pamiętn., które pozostały w rękopisie.

Listy. „Korespondencja J. B. Zaleskiego". 5 tomów. Lwów, 1900—1904 (druk. przedtem w *Przew. nauk i liter.)*. Zawiera oprócz listów, przemówienia, wspomnienia, artykuły i t. p.

Osobno: Z korespondencji B. Zal. *Przegl. Powsz.* 1898. List do Lenartowicza (z r. 1855). *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 308. Listy do Odyńca. *Kron. Rodz*,, 1882. List do M. Grabowskiego z r. 1825 podał Tretiak w t. I monografji B. Zal. Dwa listy do K. Ujejskiego z l. 1875—78 podał w dod. do książki swej o Ujejskim, K. Wróblewski (1902). List do Mickiewicza z r. 1836 w „Korespond. Mick." III. — List do L. Siemieńskiego, z r. 1841, list do A. Bielowskiego z r. 1860, 2 listy do Genowefy Pruszakowej z r. 1852, list do Z. Morawskiego z r. 1876 (o przekonaniach religijn. Mickiewicza) w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.* z r. 1898, I. — List do Teod. Rutkowskiego z r. 1881, podał A. Krechowiecki w „Prawdy i bajki", str. 121.

Podobizna autografu wiersza „Z choralu Czechów i Morawców" w wydawn. „Wisła". (Ofiarom powodzi). Kraków. 1884.

Monografje: a) Tretiak: Bohdan Zaleski. 3 tomy. Kraków, 1911—14. I. Bohdan Zaleski do upadku powstania Listopadowego. Kraków, 1911. II. Bohdan Zaleski na tułactwie 1831—38. Krak., 1913. III Bohdan Zaleski na tułactwie 1838—86. Kraków, 1914 (Oceny t. I-go: a) Chlebowskiego w *Książce* 1911 (przedruk. w „Pismach", IV) b) Turowskiego w *Pam. liter.* 1911). — b) Zdziarski. Bohdan Zaleski. Studjum biograficzno-literackie. Lwów, 1902.

Mochnacki: O liter. pol. XIX w. Warsz. 1830. — Goszczyński: Nowa epoka liter. pol. (*Powsz. Pamiętn. nauk. i umiejętn.*, 1835).—Goszczyński: Poezje B. Zal. (*Demokr. Pol.* 1842). (Przedruk. w *Kron. Rodz.*, 1890 mylnie jako utwór Mich. Wisz-

niewskiego). — GRABOWSKI: Liter. i kryt., II (1837). — TYSZYŃSKI: Amerykanka w Polsce (1837). — TYSZYŃSKI: Rozbiory i krytyki, III. — MICKIEWICZ: Liter. słow., I, III. — SŁOWACKI: O poezjach B. Zal. (Dzieła, X. Lwów, 1909, Dzieła wszystkie, X. Lwów, 1925). Zob. też Wł. Jankowski Z emigranckiej doli. *Pam. Liter.*, 1909). — SIEMIEŃSKI: Portrety liter., I. (Dzieła, III). — CYBULSKI: Geschichte der poln. Dichtkunst. Posen, 1880. — BEM: J. B. Z. (*Przegl. Tyg.*, 1878) (toż w „Studjach i szkicach". Warszawa, 1904) — TARNOWSKI: B. Z. w *Przegl. Pol.*, 1877 i 1886. — TARNOWSKI o Zal. w Hist. liter. pol. — TARNOWSKI w przedm. do „Dzieł pośm.". — CHMIELOWSKI: J. B. Z. w „Studjach i szkicach, II (przedtem w *Niwie*, 1877). — CHMIELOWSKI: Wspomn. pośm. *Ateneum*, 1886, maj. — BEŁCIKOWSKI w „Ze studjów nad liter. pol.". — ZATHEY: Młodość B. Zal. Kraków, 1886. — DUCHIŃSKA: B. Z. *Bibl. Warsz.*, 1886 II. — N. (K. Morawska): B. Z. *Przegl. Pol.* 1887, stycz.-marz. — NEHRING: Z młodych lat B. Zal. *Bibl. Warsz.*, 1887, III. — PŁUG: Wspomn. pośm. *Kłosy*, 1886. — PŁUG: Spuścizna liteacka po B. Z. *Kłosy*. 1887. — SURYN: B. Z. studjum liter. *Tyg. Ilustr.*, 1886. — LENARTOWICZ: Wspomnienie o Bohd. Zaleskim. Z listu T. Lenartowicza do A. Pługa. Kłosy, 1886, nr. 1091. — BLUMENSTOCK: Die Ukraine und ihre Dichter. Wien, 1877 (odb. z *Dioskuren*). — C. A.: Bohdan Zal w poezji. Poznań, 1887. — LENARTOWICZ: Słowo o Bohd. Zal. Lwów, 1889. — GAWALEWICZ: B. Zal. Kraków, 1890 (przedtem w *Przegl. Pol.*, 1889). — SEDLACZKÓWNA: J. B. Z., stud. liter. *Dziennik Pol.*, 1892. — KOŁESSA: Ukraiński narodni piśni w poezjach B. Z. Lwów, 1892. — KOŁESSA Ślidy wpływu W. Żukowskoho w poezjach B. Z. 1894. — KONOPNICKA: Pieśniarz Ukrainy. *Świt.*, 1886. — TRETIAK: Do gienezy młodzieńczych utworów B. Z. (*Spraw. z pos. Akad. Um. w Krakowie* 1895) — M. MAZANOWSKI: B. Z. w stosunku z Ad. Mickiewiczem. *Bibl. Warsz.*, 1898, IV. — M. MAZANOWSKI: J. B. Zal. Życie i dzieła. Zarys biograficzny. Petersburg, 1900 (*Życiorysy sławn. Pol.*). — FRANCEW: K istorji kafiedry sławianowiedienija w Warsz. Kor. Aleksandr. Uniw. (Odb. z książki zbior. dla Łamanskiego). — KOLESSA: Ukraińska rytmika ludowa w poezjach Bohd. Zal. (*Księga pamiątk. Uniw. Lwow.*, ku uczczeniu 500 rocznicy Uniw. Jagiell. Lwów, 1900). — KRECHOWIECKI: B. Z. o sobie i współczesnych. Lwów, 1901 (i w książce „Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — ZDZIARSKI: Pierwiastek ludowy w poezji pol. Lwów, 1901. — ZDZIARSKI: Chronologja młodzieńczych utworów B. Z. *Bibliot. Warsz.*, 1901, IV (i w „Szkicach liter.", 1902). — ZDZIARSKI: B. Z. (Charakterystyki liter. pis. pol., XII). Złoczów, 1904. — WASILEWSKI Z.: B. Z. *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 1. — KRECHOWIECKI: Z życia B. Z. *Tyg. Ilustr.*, 1902 (i w „Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — Cz. J.: B. Z. wobec Sedanu. *Kraj* 1902, nr. 50—51. — KONOPNICKA: O Bohd. Zal. *Bibl. Warsz.*, 1902, IV i 1903 I (toż w „Szkicach". Lwów, 1905). — CHMIELOWSKI o Zdziar. „B. Z." *Kwart. histor.*, 1902. — DROGOSZEWSKI o Zdz. „B. Z.". *Bibl. Warsz.*, 1903, stycz. — TUROWSKI: Ocena t. I dzieła Tretiaka. *Pam Liter.*, 1911. — KRECHOWIECKI: Kartki z dziejów polskiego tułactwa". („Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — Zob. nadto: Listy Dyonizji Poniatowskiej do J. B. Zaleskiego. Kraków, 1900. Listy Stef. Witwickiego do B. Zal. Lwów, 1901. Listy do Bohd. Zal. *Tyg. Ilustr.*, 1890 (M. Grabowskiego i innych).

3. SEWERYN GOSZCZYŃSKI.

Ur. 4 listopada 1801 r. w Ilińcach na Ukrainie (pow. lipowiecki), z o. Józefa, oficera Kościuszkowskiego, i Franciszki z Gurowskich. Uczył się najprzód w szkółkach elementarnych w Sławucie i w Zasła-

wiu, następnie przez rok jeden 1810—11 w szkołach pijarskich w Międzyrzeczu; przez rok 1814—15 w gimn. podolskiem w Winnicy, gdzie kolegował z Tomaszem Padurrą. W r. 1816 wstąpił do szkół bazyljańskich w Humaniu; tu kolegował z Bohdanem Zaleskim i Michałem Grabowskim. W końcu r. 1819 opuszcza z Zaleskim szkoły humańskie. W roku 1820 udaje się z Zaleskim do Warszawy; wstępuje tu do tajnego związku Wolnych braci Polaków. Od r. 1821—1828 przebywa na Ukrainie, przenosząc się z miejsca na miejsce. W r. 1828 był z Grabowskim w Wiedniu; w l. 1829—1830 jest znowu na Ukrainie. W połowie r. 1830 udaje się do Warszawy. W d. 29 listopada bierze udział w napadzie na Belweder; walczy następnie pod gien. Dwernickim; potem jest adjutantem ministra wojny, gien. Franc. Morawskiego. Po kapitulacji Warszawy przekracza z korpusem gien. Rybińskiego granicę pruską i udaje się do Galicji. Przebywa tu od r. 1831 — 1838. W r. 1834 zakłada w Krakowie Stowarzyszenie Ludu Polskiego. W r. 1838, ścigany przez policję austryjacką, udaje się do Francji; przebywa zrazu w Strasburgu, potem w Paryżu, w Neuilly nad Marną, w Meung nad Loarą, w Angoulême. W r. 1841 osiada w Paryżu. W r. 1842 wstępuje do Koła Towiańczyków. W r. 1843 odbywa pielgrzymkę do Brukselli i Waterloo. W r. 1847 odbywa wycieczkę do Szwajcarji, wezwany przez Towiańskiego. W końcu r. 1847 i w początkach r. 1848 przebywa w Strasburgu, poczem wraca do Paryża. W l. 1870—1871 przetrwał oblężenie i komunę. W r. 1872 opuścił Paryż i wrócił do kraju. Osiadł we Lwowie. Zm. 25 lutego 1876 r. we Lwowie.

Twórczość Goszcz. w l. 1818—1831.

Pierwsze utwory poetyckie Goszcz. powstały jeszcze na ławie szkolnej w Humaniu; niektóre tylko zachowały się. Pierwszym utworem, drukiem ogłoszonym, był przekład, dokonany w r. 1818, pieśni XIII księgi Epodon Horacego, p. t. „Do przyjaciół" w *Dzienniku Wileńskim* r. 1820, ale mylnie podpisany imieniem Bohdana Zaleskiego. Trzy Sonety i dwa Tryolety pis. w r. 1819 oraz duma „Śmierć Stefana Czarnieckiego", pis. w r. 1820, druk. w tyg. *Wanda* r. 1821 (F. S. Dmochowskiego). („Duma na gruzach ojczyzny").

„Ostatnia przechadzka", napis. w r. 1823, drukowana w *Astrei* r. 1825 (Fr. Grzymały).

„Noc w Zofjówce", napis. w r. 1824, ogł. poraz pierwszy w *Głosie* r. 1898.

W r. 1824 napisał nadto szereg poezji patryjotycznych, jak: „Modlitwa wolnego", „Uczta zemsty", „Rejtan", „Klątwa sumienia", „Larwa niewoli", „Ojczyzna matka", „Korab wolności", druk. poraz pierwszy w *Nowej Polsce,* 1831 r.

„Zamek Kaniowski". Warszawa, 1828. (Pis. w latach 1826—27. (Wyj. druk. *Dziennik Warszawski,* 1827).

Poezje patryjotyczne, pis. w. r. 1831, ogł p. t. „Pobudka". (Warszawa, 1831).

Twórczość w okresie 1832—1869.

„Pieśni Ossjana", przełoż. w r. 1832, wyd. w r. 1838 w „Pismach". Wyd. poprawne w t. II „Pism" ed. Z. Wasilewskiego (z r. 1904).

„Dziennik podróży do Tatrów", pis. w r. 1832, wyd. w całości w Petersburgu w r. 1853. (Ustępy z pierwszej redakcji druk. w *Ziewonii,* 1834 i w *Powszechnym Pam. nauk i umiejętn.*, 1835 i w *Muzeum Domowem* 1835).

„Sobótka", ustęp (pieśń I) niewykończouego poem. p. t. „Kościelisko", napisany w r. 1833, wyd. w nowor. *Ziewonia* na rok 1834 (Bielowskiego). Fragmenty dalszych ustępów „Kościeliska" oraz plan całości ogł. Z. Wasilewski w *Kur. Warsz.* 1900, nr. 296—298 i w t. I „Pism" Goszczyńskiego. (Lwów. 1904).

Kilka artykułów literackich, poezji i rozprawę p. t. „Nowa epoka poezji polskiej" ogł. w *Powszechnym pomiętniku nauk i umiejętności,* 1835 (L. Zienkowicza).

Szereg artyk. społecznych i literackich wydruk. G. w czasop. *Pszonka* z l. 1838—1842.

W l. 1839—1842 napis. następ. poematy:

a) „Król Zamczyska". (Poznań, 1842), pis. w 1839—1840 r.

b) „Anna z Nabrzeża", napis. w r. 1840, druk. w całości w wyd. zbior. Dzieł z r. 1852.

c) „Straszny strzelec", druk. w *Noworoczn. Demokratycznym* z r. 1842. (Napis. w r. 1841).

d) „Oda". (Napis. w r. 1842) druk. w *Dzienniku domowym,* 1842.

W l. 1840 — 1842 ogł. szereg artykułów polityczno-społecznych i literackich w *Piśmie Tow. Demokr. Polskiego* i w *Demokracie Polskim.*

W l. 1843—1845 ogł. kilka rozpraw w czasopismach poznańskich *Rok* 1843 i *Orędownik naukowy* 1844.

„Słowo o poświęceniu", Poznań. 1845 (przedtem w *Oręd. nauk.*).

„Boga rodzica“, poemat pis. w r. 1854, wydruk. w *Bibl. Ossol.*, 1864.

„Posłanie do Polski“, napis. w l. 1836—1857, wyd. w Paryżu, 1869. (Wyjątki druk. *Dziennik literacki* lwowski z r. 1861).

„Noc Belwederska“. Paryż, 1870.

Wyd. zbiorowe. a) „Pisma“. 3 tomy. Lwów (Wiedeń), 1838. b) „Trzy struny“. 2 tomiki. Strasburg, 1839—1840 (zawierają poezje patryjotyczne z l. 1824—1831). Wyszły tylko: „pierwsza struna“ (poezje przedrewolucyjne) i „druga struna“ (poezje rewolucyjne); „trzecia“ (p. porewolucyjne) nie ukazała się.

c) „Poezje“. Poznań, 1841, 2 tomy.

d) „Dzieła“. 3 tomy. Wrocław, 1852.

e) „Dzieła“. 2 tomy. Lipsk, 1870.

f) „Pisma“. 2 tomy. Lwów, 1904 (wyd. nieukończ.).

g) „Dzieła zbiorowe“. 4 t. Lwów. 1911. (Toż w 1 tomie). Wydał Z. Wasilewski. Jest to najzupełniejsze z dotychczasowych wydanie dzieł Goszczyńskiego, wierszem i prozą, kompletne jednak nie jest; utwory G., drukowane i rękopiśmienne, tu opuszczone, wymienia Pigoń w szczegółowej ocenie tego wydawnictwa, w art.: „Przyczynki do wydania i bibliografji pism S. Goszczyńskiego.“ (*Pam. liter.* 1925/26). Wydania krytycznego brak.

Wyd. krytyczne oddzielnych utworów Goszczyńskiego: a) „Zamek Kaniowski“, oprac. Tretiak. *Bibl. Narod.* b) „Król Zamczyska“, oprac. Tretiak. *Bibl. Narod.*

Wyd. popularne:

a) „Zamek Kaniowski“. Z objaśn. M. Janika. Brody, 1906. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). b) „Zamek Kaniowski“, z obj. G. Korbuta. Warszawa, 1909. (*Wybór pis. pol.*). c) „Król zamczyska“, z obj. M. Janika. Brody 1907. *(Arcydz. pol. i obc. pis.).* d) „Król zamczyska“ i „Sobótka“, z obj. M. Mazanowskiego. *(Bibl. dla młodzieży)*.

Listy: *a*) listy do E. Zamojskiego i J. Koźmiana z l. 1847—49. *Kron. Rodz.*, 1882; *b*) do Bielowskiego z r. 1840 w *Bibl. Warsz.*, 1884, II i w *Kłosach*, 1885, II; *c)* 8 listów do Wacł. Pilawskiego, z l. 1823—1830 i jeden do M. Grabowskiego z r. 1830 w *Księdze pamiątk.* Ad. Mickiewicza, I (1898); *d)* list do Antoniego P. z r. 1852 ogł. K. Baykowski w dod. do „Z nad grobu“. Kraków, 1891 (str. 86); *e*) list do B. Zaleskiego z r. 1827 w *Tyg. Ilustr.*, 1890, nr. 16; *f*) list do L. Nabielaka z r. 1838—w książce Wł. Zawadzkiego o Nabielaku; *g*) 3 listy do Bielowskiego z l. 1833—34 i 4 listy do Winc. Pola z l. 1855—69

w *Pam. Liter.*, 1910; *h)* 1) list do Centralizacji Tow. Demokr. z r. 1842; 2) list do M. Grabowskiego z r. 1832; 3) list do Bielowskiego z r. 1840; 4) 2 listy do N. L. Kamieńskiego z l. 1842 i 1843; 5) list do Julji Wojkowskiej(?) z r. 1843, druk. częściowo w *Tyg. Liter.*, 1843, jako list do pewnej Wielkopolanki; 6) list do Flor. Chaborskiego z r. 1843 — ogł. Z. Wasilewski w „Z życia poety romantycznego“ (1910); *i)* list do W. hr. Dzieduszyckiego z r. 1866 w podobiznie podał Biegeleisen w t. V „Dziejów liter. pol.“. *k)* dwa listy z r. 1839: a) do J. N. Janowskiego i b) do L. Siemieńskiego, w *Pam. liter.*, 1914—15; *l)* 5 listów do Wł. Daisenberga z l. 1872 i 1873 i jeden do Wł. Bełzy ogł. Z. Wasilewski w *Myśli Narod.* 1929, nr. 18 i w książce „Pieśń w górach“ str. 66—75; *m)* list do L. Zienkowicza z r. 1840 ogł. Z. Wasilewski w *Myśli Narod.* 1927 r. nr. 15.

Wspomnienia G. i dziennik w rękop. w Muzeum Raperswilskim; wspomnienia z lat 1801 — 1842 wyd. St. Pigoń, p. t. „Podróż mojego życia“. Wilno. 1924. (Rozprawy i Materjały Wydziału I Towarz. Przyj. Nauk w Wilnie. Tom I). Poprzednio częściowo ogł. je Z. Wasilewski: *a)* Urywek z Pamiętnika, dotyczący lat 1826 i 1827 — w „*Księdze pamiątk.* Mickiewicz.“ z r. 1898; i *b)* Wspomnienia z lat 1832—1842 w książce „Z życia poety romantycznego“. Wyjątki z wspomnień G. przytacza z rękop. Tretiak w monografji „Bohd. Zaleski“. Wspomnienie z powst. listopad. ogł. sam G. p. t. „Noc Belwederska“ (1870).

„Improwizacja G. na cześć Karola Różyckiego, wypowiedziana 1 października 1845 r. w Zurychu“. („Z pamiętnika F. Niemojewskiego“. *Pam. Liter.* 1908).

Poemat z r. 1833 „Proroctwa ks. Marka“ i Memorjał Goszcz. z r. 1838 „Do Centralizacji Polskiego Towarzystwa Demokratycznego“ — wydruk. poraz pierwszy Z. Wasilewski w książce „Z życia poety romantycznego“.

Szkic odpowiedzi Goszczyńskiego na Krasińskiego „Trzy psalmy“ p. t. Do Autora „Trzech Psalmów“: „Psalm ofiary“. „Psalm pokuty“, ogł. z rękop. Z. Wasilewski w książce „O sztuce i człowieku wiecznym“, str. 81—83 (Lwów, 1910).

Fragmenty nieznanych utworów Goszczyńskiego ogł. nadto J. Komenda w kijowskich *Kłosach Ukraińskich* 1916 i 1917, w petersburskiej *Mysli Narodowej* 1916, w moskiewskim *Echu Polskiem* 1916 i w *Kurjerze Poznańskim* 1919, nr. 297 i 1920, nr. 1 i Pigoń w *Przegl. Współcz.* 1925.

Bibliografję pism G. drukowanych, osobno i w czasopis-

mach, podaje Wasilewski przy obu wyd. „Dzieł zbiorowych“ z r. 1911. Zob. też bibliografje w t. I *„Złotej przędzy“* i w t. V *Stu lat myśli polskiej.*

Monografji źródłowej o życiu i twórczości Goszczyńskiego jeszcze nie mamy; przygotowuje ją Z. Wasilewski. Prace źródłowe, studja i rozprawy, które w l. 1895—1922 ogłosił w czasopismach i wydawnictwach zbiorowych, skupił obecnie w książce: „Seweryn Goszczyński.“ Szkice literackie. Poznań, 1923. Pozatem ogł.:— „O Fredrze i Goszczyńskim“. *Głos,* 1897. — „Między kolegami z Humania“ w *„Księdze pamiątkowej* Mickiewicza“. I. Warszawa, 1898. — („Pamięci Goszczyńskiego. W 25 rocznicę śmierci. *Kur. Warsz.*, 1901, nr. 56). — „Z życia poety romantycznego. Seweryn Goszczyński w Galicji“. Lwów, 1910. (Oceny: Rawity Gawrońskiego w *Sfinksie,* 1911. stycz. i G. Korbuta w *Książce,* 1912). — „Kościelisko“, niedokończony poemat G-go. *Kur. Warsz.*, 1900, nr. 296—298. — „O sztuce i człowieku wiecznym“. (Lwów. 1910, str. 81—83) — „Poeci w Tatrach“ (w książce: „Pieśń w górach“. Warszawa, 1929), — Monografja B. Suchodolskiego: „Seweryn Goszczyński“. Życie i dzieła (1801—1830) (Warsz. 1927) nie jest jeszcze ukończona. (Ocena: L. Płoszewskiego w *Ruchu literackim* 1928, nr. 2).

= Życiorysy i przyczynki biograficzne. — Wł. Zawadzki: Seweryn Goszczyński. *Ruch liter.*, Lwów, 1874—5. — A. Giller: S. G. (w księdze zbior. „Sobótka“. Lwów. 1875).—W. Bełza: S. G. Wspomnienie pośmiertne. (*Tydzień.* Lwów, 1876, nr. 10).—W. Stroka: Pogląd na życie i pisma S. G-go. (*Szkoła,* 1877).— K. Ujejski: Do Sew. Goszczyńskiego... dn. 7 marca 1875. („Przemówienia K. Ujejskiego 1863—1893“. Przemyśl. 1893). — Tenże: Na pogrzebie śp. S. G. (Tamże). — „Pogrzeb ś. p. Sew. Gosz-go. Lwów. 1876. — A. Groza. Mozaika kontraktowa. Wilno, 1857.— Wójcicki: Kawa literacka. Warsz. 1873. (str. 12—13).—Tenże: Ostatni klasyk. Warsz. 1872. (str. 65—66). — Tenże: Nieznane poezje S. G. (*Kłosy,* 1866). — Siemieński: Obóz klasyków. Kraków. 1866 (str. 111—112). — Wł. Zawadzki: Ludwik Nabielak. Lwów, 1886. — Wł. Mickiewicz. Współudział Ad. Mickiewicza w sprawie Towiańskiego. (Paryż. 1877). — Tenże: Żywot Ad. Mickiewicza. (Poznań. 1890—95).—Chmielowski: S. G. („Złota przędza“ I. W. 1884). Tenże: S. G. (W. Enc. Powsz. Ilustr.).— A. B. Brzostowski: W 25-tą rocznicę zgonu Sew. Goszcz. (*Tyg. Ilustr.*, 1901, nr. 9).— Tenże: Ze wspomnień o Sewerynie Goszczyńskim. *Gaz. Warsz.*, 1901. nr. 56 i n.). — Tenże: Ci, których znałem. Warsz. 1910. — Feliński: Pamiętniki. Kraków. 1897. — Kaczkowski: Mój pamiętnik. Lwów. 1899. — Rawita-Gawroński: Nieznane młodzieńcze utwory poetyckie Sew. Goszcz. (*Przew. nauk. i liter.* 1901, marzec; toż w jego „Studjach i szkicach histor. I“. Lwów. 1903.). — Limanowski: Hist. demokracji pol. Zurych 1901. — Zdziarski: Bohdan Zaleski. Lwów, 1902. — Wysłouchowa: S. G. Lwów. 1896.—K. Tetmajer: Stara książka. („Wrażenia“. Warsz., 1902).—Z pamiętnika Feliksa Niemojewskiego“. *Pam. liter.*, 1908. — Tretiak: Sew. Goszczyński jako konspirator *Spraw. Ak. Um. w Krakowie.* 1908, grudz.—Korespondencja J. B. Zaleskiego 4 t. — G. Korbut: G. S. *Sto lat myśli pol.*, t. V. 1909. — Tretiak: Bohdan Zaleski I rozdz. 2, 3, 6, 8, 10, i 12; II rozdz. 2; III rozdz. 1, 3, 4, 9.—Tretiak: Jul. Słowacki, rozd. 13. 14 i 23.—A. Słapa: Dwa listy Sew. Goszcz. *Pam. liter.* ,1914/15. — Słapa: Goszczyński na Podhalu (1832). Kraków. 1914. — Pigoń: Sew. Goszczyński w sporze z Kołem „Sprawy“. *Przegl. Współcz.*, 1928, kwiec. maj.

Rozprawy i studja nad utworami: MOCHNACKI: Artykuł do którego był powodem Zamek Kaniowski Goszczyńskiego. (*Gaz. Pol.*, 1829).—MOCHNACKI: O literaturze pol. w w. XIX. Warsz., 1830. — GRABOWSKI: Literatura i krytyka, III. Wilno. 1840. — TYSZYŃSKI: Amerykanka w Polsce, Petersb. 1837. — MICKIEWICZ: Literatura słowiańska (Poznań. 1865). — LIBELT: Ocena „Króla zamczyska („Pisma pomniej.". V).—CYBULSKI: Geschichte der polnischen Dichtkunst (Pozn. 1880).—SIEMIEŃSKI. Portr. liter. I. — W. POL: Pamiętnik do liter. pol., XIX w. Lwów. 1866 — KOTARBIŃSKI: Ocena „Roberta Djabła". *Przegl. Tyg.* 1867.—WŁ. BEŁZA: W królestwie ruin, („Dla Zagrzebia. Lwów. 1881. Zob. tegoż „Iwonicz i jego okolice". Lwów. 1885 str. 77—97). — BEM: Obywatel polski z doby romantyzmu. *Prawda*. 1881 i w jego „Studj. i szkicach". Warsz. 1904.—CHMIELOWSKI: „Sobótka". Zestawienie dwu wieków i dwu indywidualności (w „Studja i szkice", I). — S. POLAK: Zamek Kaniowski S. G-go. *Spraw. gimn. realn. w Drohobyczu*, 1881. — M. MAZANOWSKI: Anna z Nabrzeża S. G. *Spraw. gimn. św. Jacka w Krakowie*, 1894. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek. II. —ZDZIECHOWSKI: Goszcz-go „Król zamczyska". *Przegl. Powsz.* 1895, sierp. —NEHRING: O kierunkach nowszej liter. pol. *Bibl. Warsz.*, 1883, I. —TRETIAK: O głównych kierunkach poezji pol. XIX w. *Świat*, 1890 i w „Szkice liter. I. (1896).— ZDZIARSKI: S. G. Rozwój jego talentu poetyckiego do r. 1827. *Ateneum*, 1899, IV. — Tenże: S. G. Element ludowy w jego poezji. *Tyg. Polski*. 1900. —Tenże: Pierwiastek ludowy w poezji pol. XIX w. Warszawa, 1901.—Tenże: Goszcz-go „Król zamczyska". Idea przewodnia utworu. („Dla powodzian". Książka zbiorowa... Lwów, 1900). — Z. KRAMSZTYK: Oświetlenie w poematach „Zamek Kaniowski" i „W Szwajcarji". „Sami sobie". (Książka zbior.). Warszawa, 1900.—Tenże: Lirnik i Nebaba. *Ateneum*, 1901, I.— CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warszawa, 1902. — K. TETMAJER: Stara książka. (W jego „Wrażeniach". Kraków, 1902). — K. TETMAJER: Poeci Tatr (W jego „Szkicach". Krak., 1910). — PLENKIEWICZ: S. G. *Album biogr. zasłuż. Pol.*, II. — TARNOWSKI: Hist. liter., pol. IV i t. V. — KĄSINOWSKI: S. G. *Gaz. lwow.* 1903, nr. 279—280 i *Tyg. Ilustr.* 1903, nr. 44. — ŚWIĘTOCHOWSKI: Poeta jako człowiek pierwotny. K. 1896. — JANIK: Wstęp do „Zamku Kaniowskiego". (Brody. 1906). — Tenże: wstęp do „Króla zamczyska". (Brody. 1907). — M. MAZANOWSKI: S. G. (Bibl. Powsz. Złoczów. 1908. Por. oceny tej pracy w Pam. liter. 1908 i w Książce 1908).— B. SERWIN: Próba charakterystyki twórczości S. G-go. *Spraw. gimn. w Bochni*, 1908,— J. KANTOR: Tatry w poezji polskiej. Jarosław, 1909. — G. KORBUT: G. S. *Sto lat myśli pol.* V. 1909. — M. ŚWIERZ: Sew Goszczyńskiego „Moja rozmowa z Mickiewiczem". *Pam. Liter.*, 1914—1915.—TETMAJER: Poeci Tatr. („Notatki literackie". Warsz., 1916). — J. KOMENDA: „Idea Sławiańska" Sew. Goszczyńskiego. *Myśl Narodowa*, 1916, lipiec. (Petersb.), — J. KOMENDA: Spór ruski w sprawie polskiej. *Kłosy Ukraiń.* 1917.—J. KOMENDA: S. Goszczyńskiego pogląd na religijny charakter dawnych wojen polskich. *Kur. Poznań*. 1919, nr. 297 i 1920, nr. 1. — ST. PAZURKIEWICZ: Poczucie przyrody w twórczości Sewer. Goszczyńskiego. Tarnów. 1921. — PIGOŃ: Sew. Goszczyńskiego nieznana powieść poetycka o Wernyhorze. *Przegl. Współcz.* 1925 maj.— PIGOŃ: Przyczynki do wydania i bibliografji pism Sew. Goszczyńskiego. *Pam. liter.* 1925/26.—B. SUCHODOLSKI: Seweryn Goszczyński. Stan i problemy badań. *Ruch liter.*, 1926, nr. 4. — L. PŁOSZEWSKI: „Marsz powstańczy" Sew. Goszcz-go. Tamże.—PIGOŃ: Wiersz przypisany Goszczyńskiemu. *Ruch liter.* 1927, nr. 4. — Z. WASILEWSKI: „Kościelisko", niedokończony poemat G-go. *Kur. Warsz.* 1900, nr. 296—298.- PIGOŃ: Uwagi o genezie i zakroju „Kościeliska" S. Goszczyńskiego. *Pam. liter.* 1929 — W.

Szczurat: Kolijszyzna w polskij literaturi do 1841. *Zapiski Tow. Szewczenki*, t. 97.— Tretiak: wstęp do „Zamku Kaniowskiego" w wyd. *Bibl. Narod.*—Tretiak: wstęp do „Króla zamczyska" w wyd. *Bibl. Narod.* — St. Biegański: Seweryn Goszczyński ako krytyk literacki. *Pam. liter.*, 1927.

ROMANTYCY WARSZAWSCY.

1. STEFAN WITWICKI.

Ur. na pocz. 1802 r. w Janowie na Podolu, z ojca Jana, rektora szkół winnickich, potem prof. fizyki w liceum Krzemienieckim i Ewy z Urbanowiczów. Po śmierci ojca zaopiekował się nim Józef Lipiński, wizytator szkół. Uczył się w gimn. w Winnicy i w liceum w Krzemieńcu. W r. 1820 przybył do Warszawy i został urzędnikiem w Komisji rząd. spraw wewn. Przyjaźnił się z Chopinem. W powstaniu Listopad., z powodu choroby, nie brał udziału. W r. 1832 dobrowolnie opuścił kraj; w Dreznie poznał Mickiewicza; osiadł w Paryżu. W zamiarze wstąpienia do Zakonu Zmartwychwstańców pojechał w r. 1846 do Rzymu. Zm. 19 kwietnia 1847 r. w Rzymie.

Pierwsze próby poetyckie druk. W. w *Pamiętn. Warszawskim* w l. 1821—23: Przekł. niektórych scen z „Mitrydata" Racine'a *(Pam. Warsz.*, 1821 i 1823), w. „O naszym życiu" (1821), ballada „Ksenor i Zelina" *(Pam. Warsz.* 1822), w. „Znikomość", „Odmiana", „Obraz Zeny", „Tryolety do Malwiny", „Jasio i Haneczka" (1822); przekłady z Ossjana; ball. „Odsługa", „Noc", „Maciej czyli wdzięczność ludzka".

Osobno ogłosił:

a) „Żal za *Gazetą literacką*, czyli o potrzebie krytyki". Warszawa, 1824 (list poetycki).

b) „Ballady i romanse". 2 t. Warszawa, 1824. Ballady poprzedził „Dyalogiem" pomiędzy klasykiem a romantykiem (wyj. przytacza Tretiak w „Bohd. Zal.").

c) „Edmund". Warszawa, 1829. (Początek tej powieści p. t. „Listy Edmunda" W. podobno zniszczył. (Skimb.).

d) „Poezje biblijne". Warszawa, 1830.

e) „Piosnki sielskie". Warsz., 1830. Komponowali muzykę do piosnek Witw. Chopin (np. „Gdybym ja była słoneczkiem na niebie") Dobrzyński, Moniuszko i inn. (Wyd. „Piosnek sielskich" z muzyką Ign. Dobrzyńskiego. Poznań, 1857).

Drukował W. nadto wiersze w *Dzienniku Warszawskim* (1826 „Ranek"), w „Polihymnji" lwowskiej, 1827 („Poeta" = Smutny śpiewak i „Młodzieniec i Sybilla") i w *Meliteli* z l. 1829 i 1839 (redagowanej wspólnie z Odyńcem): „Tobjasz", W rodzaju poezji ludu: „Wyjazd", „Stróż grobu", „Smutna rzeka", „Piosnka gajowego"; „Do ***" (*M.*, 1829), „Pamięci Jana Pawła Woronicza, prymasa Królestwa" (*M.*, 1830).

Komedję „Maruda", graną w Warszawie w r. 1826, ogłosił tylko w wyj. w *Meliteli* 1830; drugi wyjątek druk. H. Skimborowicz w *Piśmiennictwie Krajowym*, 1841.

Napis. ok. 1830: „Rozmowę z Michałem" i „System filozoficzny pewnego podstarościego od Łukowa", drukow. w *Meliteli* z r. 1837.

Artykuły (rozprawy) Witwickiego w *Gazecie Polskiej* i w *Meliteli*:

a) „O reputacji autorów za ich życia...". *Gaz. Pol.*, 1828. (Wyj. w Chmielowskiego Hist. liter., III, 165—167).

b) „Rozbiór książki mającej tytuł: Próby dramatyczne przez Józefa Korzeniowskiego". *Gaz. Pol.*, 1829.

c) „List podający sposób na zgodę". *Gaz. Pol.*, 1829 (pod pseud. Kaspra Prawdzica). (Zob. Siemień.: Obóz klasyków, 1866 (str. 100—101). (Wedł. Tretiaka: „B. Zaleski", str. 415—416, ma to być artykuł Zaleskiego).

d) „O poezji i jej krytykach, dwie rozmowy". *Melitele*, 1830.

Witw-go replika na zarzuty plagjatu w balladzie jego p. t. „Wieczór św. Andrzeja". *Bibl. Pol.*, 1824.

„Uczczenie pamięci Józefa Lipińskiego". Warszawa, (B. r. dwa wydania).

Podczas powstania 1830/31 ogłaszał w czasopismach wiersze patrjotyczne. (W *Kurjerze Polskim* 1830, nr. 367 i 369; 1831, nr. 474; *Kurj. Lubelskim* 1830, nr. 17 („Modlitwa o zwycięstwo"), w *Bardzie Odrodz. Polski* 1830. Po wzięciu Warszawy przez Moskali napisał znany wiersz: „Tańcujcie Polki,..").

Na emigracji ogłosił:

a) „Moskale w Polsce...". Paryż, 1833.

b) „Wieczory pielgrzyma". Rozmaitości moralne, literackie i polityczne. Paryż, 1837 i 1842. Wyd. 2-gie, pomnożone. Paryż, 1844—45. Wyd. 3-cie. Lipsk, 1866. 2 tomy. (Brockhaus). Niektóre art. druk. poprzednio w *Dzienniku Narodowym*.

c) „Listy z zagranicy". Lipsk, 1842. Wyd. 2-gie tamże, 1854 (częściowo w *Dzien. Pozn.*, 1840).

d) „Towiańszczyzna wystawiona i anneksami objaśniona“. Paryż, 1844.

e) „Gadu-gadu. Powieści...“. Lipsk, 1852.

Wyd. zbiorowe: a) „Poezje biblijne, piosnki sielskie i wiersze różne“. Paryż, 1836. Toż Berlin, 1840.

b) Poezje. Petersburg, 1853. („Skarbczyk poezji“. T. IV).

c) „Zbiór pism pomniejszych“. 2 t. Lipsk, 1878. (Brockhaus). (Zawiera poezje, ale nie wszystkie, i pisma prozą).

Opracował nadto dwie książki nabożne:

a) „Ołtarzyk polski“. Paryż, 1836.

b) „Podarek ślubny“. Paryż, 1838.

Wiersz „Do sosny polskiej“ mylnie przez niektórych przypisywany Mickiewiczowi.

Notatki St. Witwickiego z opowiadań Kniaziewicza i Niemcewicza. *Kron. Rodz.*, 1884. (Rękop. całości u J. Michalskiego w Warszawie). „O urojeniu“ (wypis z imionnika). Tamże. 1883.

Pierwotny tekst opisu matecznika w IV księdze „Pana Tadeusza“ pióra Witwickiego ogłoszony przez Wł. Mickiewicza w t. 3 „Żywota Ad. Mickiewicza“ w Dod. nr. XIV. Tamże, ustęp pióra Witwickiego: O graniu ogarów.

Wydał „Poselstwo z ziemi ucisku“ Brodzińskiego i „Pamiątki Soplicy“ Rzewuskiego.

Listy: *a*) 3 listy do Klementyny Grabowskiej z lat 1838—42. Wyd. Zdziarski. Lwów, 1900. (Odb. z *Rocznika Tow. P. N. Pozn.*); *b)* Listy do J. B. Zaleskiego (z l. 1838—1847). Wyd. Dyonizy Zaleski. Lwów, 1901; *c*) Listy (17) do Mickiewicza. „Korespond. Mick.“, IV; *d)* Listy do Odyńca (w „Wspomn. z przeszłości“. Warszawa, 1884); *e*) List do pani J. Sand. („*Pokłosie*“, 1852); *f)* 3 listy do B. Zaleskiego (*Kron. Rodz.*, 1883) i 1 list do J. B. Zaleskiego. (*Kron. Rodz.*, 1886); *g*) Listy do E. Grocholskiej (w *Niwie*, 1882); *h*) Dwa listy z r. 1844 do K. Królikowskiego i z r. 1846 do Grocholskiej — w *Księdze pamiątk. Mick.* I, 1898; *i*) List do J. J. Szczepańskiego z r. 1828. *Pam. Liter.*, 1902; *k*) List do J. B. Zaleskiego z r. 1826. *Pam. Liter.*, 1906; *l*) 5 listów do Chopina (w M. Karłowicza „Pamiątki po Chopinie“, 1903); *m)* Listy Witwick. przytocz. u Smolikowskiego w Hist. Zgromadz. Zmartwychwstańców; *n)* List do Wydawcy (J. N. Bobrowicza) z roku 1845 poprzedza „Artykuł nadesłany“ ks. St. Choniewskiego (Lipsk, 1857). (Listy do Zaleskiego *Gaz lwow.*, 1900, nr. 173 i n. przedruk.

D. Zaleski); *o)* 5 listów do Klem. Grabowskiej z l. 1838—1840 w *Pam liter.* 1925/26; *p)* list do Odyńca z r. 1835 *Kur. Warsz.* 1904; *r)* ustęp z istu do siostry z r. 1843 w art. o Witw. Méyeta w *Tyg. Ilustr.* 1907; *s)* list do Jełowickiego z 1845 na czele 2 wyd. „Wiecz. pielgrz.".

M. Grabowski: Uwagi nad balladami Witwickiego. *Astrea,* 1825. — M. Grabowski: O balladach Witwickiego w liście do Zaleskiego z r. 1824. (Tretiak: „B. Zaleski". Str. 210—215).—Mochnacki: o „Edmundzie w Kur. Pol. 1829, nr. 14. (Przedruk. w „Pismach" 1910, str. 218 i n.).—Tenże *Kur. Pol.* 1830, nr. 196 (przedruk w „Pismach", str. 267 i n.). — Goszczyński: w „Nowa epoka poezji pol.". — Tyszyński: „Amerykanka w Polsce", II, 43—46. (przedruk. w „Pismach krytycz". I, 19). — Bezim.: Poezje biblijne, piosnki sielskie i wiersze różne. *Rocznik emigracji pol.* 1836.— Kajsiewicz: Mowa na pogrzebie. („Kazania i mowy przygodne". Paryż, 1845—8, i w „Pismach", II.). — Ks. J. Koźmiana nekrolog Witw. w *Przegl. Pozn.* 1847, IV. (Pzedruk. w „Pismach ks. J. K.", III).—Ostatnie lata życia Stef Witw-go. („*Pokłosie*", I, 1852). — A. Wieniarski: O życiu i pismach Stef. Witwickiego. *Księga świata* 1857, II.—Kraszewski: o „Gadu-gadu". („Wybór pism", t. 10, str. 661—3, przedruk. z *Gaz. Warsz.* 1852). — Norwid: Czarne kwiaty. Dod. mies. do *Czasu* 1856, IV (przedruk. w wyd. „Czarne i białe kwiaty" (Zrębowicza). — F. S. Dmochowski: Znakomici literaci z okresu 1800—1830. *Kłosy.* 1871. — Ks. J. Polkowski: Groby i pamiątki polskie w Rzymie. Drezno, 1870. — Ottman: St. W. Życie i pisma jego. *Przegl. Pol.* 1879. — Dr. Ant. J.: Z teki autografów. St. Witw. *Niwa.* 1882.—Odyniec: St. Witwicki i St. Garczyński. („Wspomn. z przeszłości". Warszawa, 1884. Przedtem, *Kłosy,* 1882). — Zdziarski: St. Witw. („Pierwiastek ludowy..."). — Zdziarski: Witw. i Żukowski. („Szkice literackie", 1902). (Przedtem w *Przew. nauk. i liter.* 1901).— Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick. — Tarnowski: Hist. liter. pol., V, 181—184. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904.—Hoesick: Chopin, wyd. 1, 1904, rozd. IV. —Francew: „Świetłana" Żukowskawo i „Wieczór św. Andrzeja". St. Witwickawo. Odb. z *Russkij Fiłołogicz. Wiestnik* Warszawa, 1906.—T. Rojek: St. Witw. w Warszawie. *Spraw. gimn. żensk. w Krakowie* z r. 1908.—Smolikowski: Hist. Zgrom. Zmartwychwstania Pańskiego. — Tretiak: „Bohd. Zaleski". Kraków, 1911. (Str. 152—157, 210—215 i indziej). — Bańkowski: M. Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu pol. Kraków, 1913. — L. M. (Méyet) Stef. Witwicki. *Tyg. Ilustr.* 1907, nr. 19.—Jul. Toporski (Z. Matuszewski): Stef. Witwicki. *Kur. Warsz.* 1922, nr. 148. — Tretiak: Finis Poloniae, Kraków. 1921. — B. Zaleskiego sądy o utworach Witw-go w listach do niego (Por. Krechowieckiego. „Bohdan Zaleski o sobie i współczesnych" 1901).— Mickiewicz o W. w listach.

2. KONSTANTY GASZYŃSKI. Zob. niżej.

3. MAURYCY MOCHNACKI.

Rodzina pochodzenia podobno węgierskiego (Gerbery=Garbera). Ur. 13 września 1804 r. (data niepewna) we wsi Bojaniec w obw. żółkiewskim w Galicji Wschodn. (Wedł. Szpotań. ur. prawdopod. we Lwowie, w r. 1803 lub 1804), z o. Bazylego, prawnika (obrońcy sąd.),

i Marji z Pągowskich. Uczył się w domu. Po przeniesieniu się rodziców w r. 1819 ze Lwowa do Warszawy, oddano go do liceum Lindego, które ukończył w roku 1821; poczem zapisał się na wydział prawny w uniwersytecie warszawskim, ale wkrótce (d. 26 czerwca 1822 r., wedł. Bańk.) na rozkaz W. ks. Konstantego wydalony z uniwersytetu. W listopadzie 1823 r. uwięziony u Karmelitów za należenie do tajnego związku Wolnych Braci Polaków. Po 8-iu miesiącach uwolniony w r. 1824. (Memorjał przeciw szkolnictwu polskiemu czyli t. zw. „Pismo karmelickie"). W r. 1825 współredaktorem (wraz z Mich. Podczaszyńskim) *Dziennika Warszawskiego*. Porzuciwszy po roku *Dzien. Warsz.*, dla zarobku zostaje w roku 1826 współpracownikiem rządowej *Izydy polskiej* (1826—30), i sekretarzem dyrektora w Komisji spraw wewn. Kaj. Koźmiana[1]). W r. 1827 pracuje w biurze cenzury, pod władzą Szaniawskiego, ale po paru miesiącach opuszcza je, poczem pod koniec roku wstępuje do redakcji *Gazety Polskiej* (jako współredaktor obok Ksaw. Bronikowskiego). W r. 1828 puszcza w obieg swój słynny „Głos obywatela z zabranego kraju z okazji sądu sejmowego". Po $1^2/_2$ rocznym redagowaniu usuwa się M. w połowie roku 1829 z redakcji i od współpracownictwa w *Gazecie Polskiej*; pod koniec r. 1829 zostaje współzałożycielem *Kurjera Polskiego*. Udział M-go w wypadkach politycznych końca r. 1830. Artykuły w *Nowej Polsce*. Udział w walce pod Grochowem, Wawrem i Ostrołęką. Artykuły w *Dzienniku Powsz. Krajowym* i w *Gazecie Narodowej* zakroczymskiej. Po upadku powstania udaje się do Francji; 2 listopada 1831 r. przybywa do Paryża. W lutym 1832 r. udaje się do Metz, gdzie pisze historję Powstania. W poł. r. 1833 przenosi się do Marly-le-Roi pod Paryżem, gdzie drukuje swoje dzieło. Artykuły w *Pamiętniku Emigracji* Podczaszyńskiego (1832—33). W październiku 1834 r. wyjeżdża do Auxerre. („Pisma auxerskie"). Zm. 20 grudnia 1834 r. w Auxerre.

„Pismo Karmelickie", memorjał więzienny pod tyt. „O źródłach skąd tyle złego wyniknęło" ogł. Askenazy („Łukasiński", II, 381—385), a przed nim Kraushar w przekładzie z rosyj. („Memorjał więzienny Mochnackiego z roku 1824" w *Przegl. Histor.*, 1906, II i w „Miscell. histor." VII).

Referaty Mochn. dla biura cenzury, pisane w r. 1827, ogłosili Kraushar w art. „Poglądy polityczne Mochnackiego w r. 1827". („Obrazy

---

[1]) W r. 1826 (Bańk.); w r. 1830 (Szpotań.).

i wizerunki histor.", 1906) i Kucharzewski w dod. do książki „Maur. Mochnacki" (1910).

Działalność swoją literacką rozpoczyna Mochnacki artykułami tłumaczonemi z francuskiego, druk. w Astrei, 1823 r.

W l. 1825—1830 ogłasza artykuły literackie: art. filozoficzno-estetyczne, krytyki, recenzje literackie, teatralne, i muzyczne, feljetony, polemiki, notatki — w czasopismach (organach) romantycznych: w *Dzienniku Warszawskim* (1825), w *Gazecie Polskiej* (1827—29) i w *Kurjerze Polskim* (1829—30). Występuje w nich jako teoretyk romantyzmu, krytyk i estetyk.

Ważniejsze artykuły Mochn. estetyczno-krytyczne:

a) „O duchu i źródłach poezji w Polszcze". (*Dziennik Warsz.*, 1825). (Przeciwko temu art. Mochn. wystąpił Lelewel w *Bibliotece Polskiej*, 1825).

b) „Niektóre uwagi nad poezją romantyczną z powodu rozprawy Jana Śniadeckiego o pismach klasycznych i romantycznych". (*Dziennik Warsz.*, 1825).

c) „O sonetach Adama Mickiewicza". (*Gaz. Polska*, 1827). (Przeciwko temu art. Moch. wystąpił Brodziński w *Gazecie Korespondenta*, 1827. Odpowiedział mu Mochnacki w art. o „Lekarzu swego honoru" Kalderona w *Gaz. Pol.*, 1827.

d) „Myśli o literaturze polskiej". (*Gaz. Pol.*, 1828).

e) „Artykuł, do którego był powodem „Zamek Kaniowski" Goszczyńskiego". (*Gaz. Pol.*, 1829).

Nadto ważne są następ. artykuły:

„Makbet Szekspira i Ducisa". (*Gaz. Pol.*, 1829): Odpowiedź na niektóre zarzuty Mickiewicza w jego rozpr. „O krytykach i recenz. warsz.". (*Gaz. Pol.*, 1829); w *Kurjerze Polskim* z r. 1830: O Woroniczu, „Wzmianka o filozofji natury w Niemczech", Odpowiedź klasykom (bez tyt.), O „Pismach rozmaitych" Brodzińskiego, „O krytyce i sielstwie" (przeciw Brodziń.), O „Melitele", O Szekspirze, o „Mnichu" Korzeniowskiego.

„O literaturze polskiej w w. XIX-ym". Warsz., 1830. Przedmowa napisana pod wrażeniem wybuchu powstania, wycinana przez cenzurę rosyjską z 1-go wydania, stała się rzadkością (przedruk. w „Dziełach" Mochn., tom I, str. 315—316). Wyd. 2-gie, dopełnione. Poznań, 1845. Wyd. 3-cie w t. V „Dzieł" (Poznań, 1863). Wyd. 4-te. Przemyśl, 1882. Wyd. 5-te. Warszawa, 1911 (wyd. *Sfinksa* z przedmową A. Drogoszewskiego). Wyd. 6-te. Kraków, 1923, w opracow. H. Ży-

czyńskiego (*Bibl. Narod.*). Rękopis rozpr. „O liter. pol. w w. XIX“ przechowuje się w bibliotece Akad. Umiejętn. w Krakowie. Jest bruljonem; nie zawiera ustępów wykreślonych przez cenzurę, (wbrew twierdzeniu Wójcickiego); tekst drukowany jest poprawny (w korekcie przez Mochnackiego poprawiony). Tekst drukowany (z r. 1830) porównał z tekstem rękopiśmiennym Szpotański i wykazał różnice w art. „Pisma Maur. Mochnackiego“ w *Pam. Liter.*, 1910.

„Głos obywatela z zabranego kraju z okazji sądu sejmowego“ — broszura puszczona w rękopisach w r. 1828 w obieg. Druk. poraz pierwszy w anneksach do „Powstania Narodu Polskiego“ (1834) ze zmienionym przez Mochn. tytułem: „Głos obywatela z Poznańskiego do Senatu Królestwa Polskiego z okazji Sądu Sejmowego“.

„Odezwa do mieszkańców Stolicy d. 1 grud.“, (1830). Wyd. osobno; (przedtem w *Kur. Pol.*, 1830).

„Co rozumieć przez rewolucję w Polszcze“. Warszawa, 1830. Broszura.

Artykuły polityczne z powstania 1830/31 r. w *Polaku Sumiennym*, w *Kurjerze Polskim*, w *Nowej Polsce* (1831), w *Dzienniku Powszechnym Krajowym* (1831) i w *Gazecie Narodowej* (zakroczymskiej) (1831).

Z artykułów w *Nowej Polsce* drukowanych najważn.: „O terroryzmie nierozumu i obskurantyzmu politycznego“, „Być albo niebyć“, „Czemu masy nie powstają?“.

Czy „Pamiętniki woźnego cenzury“ wydawane w oddzielnych kartkach (numerach) od 18 grud. 1830 w Warszawie, są pióra Mochnackiego, niema pewności. Wyjątki podaje Komarnicki w „Hist. liter. pol. w. XIX“. I, str. 158—163.

Broszury i artykuły polityczne ogłoszone na emigracji:

„Do Rodaków bawiących w Paryżu“, 18 listop. 1831 r.

„Rocznica 29 listopada“ (25 listopada 1831).

Artykuły w *Pamiętniku Emigracji polskiej* M. Podczaszyńskiego 1832—33. Tu m. in. List do Michała Hubego — i art. „O rewolucji w Niemczech“ (1833).

„P o w s t a n i e N a r o d u P o l s k i e g o w r. 1830—31“ Paryż, 1834. 2 tomy. Wyd. 2-gie. Wrocław, 1850. 4 t. Wyd. 3-cie. Berlin i Poznań, 1863. 3 t. Wyd. 4-te w „Dziełach“ II i III. (Poznań, 1863). Dzieło zawiera historję powstania doprowadzoną do początku wojny. Pozostało nieukończone. Tom 3-ci miał zawrzeć „Kampanję“, tom 4-ty „Koniec Rewolucji“. Kontynuował je Mierosławski.

T. zw. „Pisma auxerskie“:

a) „List do gienerała Dwernickiego...“ (17 października 1834).

b) „Pismo okólne oficerów, podoficerów i żołnierzy z zakładu Auxerre do Rodaków w Emigracji“ (23 października 1834).

Wyd. zbiorowe:

a) „Pisma rozmaite“. Paryż, 1836. Zawierają artykuły polityczne Mochnackiego wyjęte z czasopism. (Nie wszystkie). Wyd. 2-gie. Berlin, 1860. 2 t. Wyd. 3-cie w „Dziełach“ IV (1863).

b) „Dzieła“. Poznań, 1863. 5 tomów. Wyd. to nie jest zupełne; nie obejmuje: artykułów literackich z *Dziennika Warsz.*, *Gaz. Polskiej* i *Kurjera Polskiego;* pisma „Co rozumieć przez rewolucję w Polsce“; artykułu o Lubeckim z *Kur. Pol.* (nr. 364); 4 artykułów z *Nowej Polski*; artykułu w obronie własnej z *Polaka Sumiennego* (5 grudnia 1830) i z *Kur. Pol.* (z 17 grud. 1830) (dwa ostatnie podaje Szpotański w dod. do swej monogr. o Mochn.); pism: „Do Rodaków bawiących w Paryżu“ i „Rocznica 29 listopada“.

c) „Pisma poraz pierwszy edycją książkową objęte“. Wyd. A. Śliwiński. Lwów, 1910. Wyd. to obejmuje artykuły literackie nie objęte w wyd. „Dzieł“ z r. 1863. (Nie wszystkie).

Nieodszukaną „satyrą“ na Towarzystwo Przyjaciół Nauk, o której wzmiankują: Wójcicki („Kawa literacka“, 17 — 18; „Społeczność Warszawy“, 61; „Ostatni klasyk“, 83—84) i Koźmian w liście do Morawskiego z r. 1829 (zob. Siemieńskiego „Obóz klasyków“) jest prawdop. rozbiór wydanego tomu *Rocznika T. P. N.* w *Gaz. Pol*, 1828, ale artykuł ten jest podpisany: „Xawery Cz...i“. Ponieważ mylili się, jak się zdaje, współcześni, przypisując Mochnackiemu autorstwo art. „O wierszopisach i poetach uwag kilka“ (*Gaz. Pol.* 1827), więc możliwa, jak sądzę, że się i co do przypisywania Moch-mu autorstwa rozbioru („satyry“) Rocznika T. P. N. w *Gaz. Pol.* 1828 mylili.

Wedł. Wasyl., niewątpliwie Moch-go są następujące artykuły, pominięte przez Śliwińskiego:

a) Rec. „Sonetów“ Kamińskiego. (*Gaz. Pol.*, 1828).

b) Feljeton „Makaronizmy“. (*Kur. Pol.*, 1830).

c) Rec. „Zygmunta z Szamotuł“ Wężyka. (*Kur. Pol.*, 1830).

d) Notatka przeciwko tytułom literackim (o Krasińskiego art. o liter. pol. w *Bibl. Universelle... (Kur. Pol.*, 1830).

e) „Wzmianka o filozofji natury w Niemczech“. (*Kur. Pol.*, 1830).

f) „Ody J. Chr. Russo“. (*Kur. Pol.*, 1830).

Bańkowski próbuje ustalić autentyczność niktórych artykułów lite-

rackich Mochnackiego oraz uzupełnia ich spisy (Dobrzyckiego i Wasylewskiego) w rozdz. I swego studjum o Mochnackim (str. 7—17).

Brosz. „Czy może być kontrrewolucja w Warszawie?“ (Warszawa, 1830)—być może, zdaniem Szpotań., jest pióra Mochnackiego. (*Pam. Liter.*, 1910).

Przekł. rozpr. Gołuchowskiego „O wpływie matematyki na wykształcenie człowieka“. (*Dzien. Warsz.*, 1825).

Bibliografję artykułów literackich w spisach wzajem się uzupełniających podają: Dobrzycki w *Pam. Liter.*, 1904, Wasylewski w *Pam. Liter.*, 1911 i Bańkowski w monografji „M. Mochn. jako teoretyk i krytyk romantyzmu“ (1913).

Listy: *a)* listy do rodziców z emigracji (jeden do M. Podczaszyńskiego) w t. I „Dzieł“ (1863); *b)* list do J. K. Szaniawskiego z r. 1827 podają Kucharzewski i Szpotański; *c)* listy do Krukowieckiego, Bema, Lelewela, L. Chodźki, W. Grzymały i Wład. Zamojskiego podaje Szpotański w monogr. o Mochn.

„Rzut oka na ogół polskiego piśmiennictwa“ z r. 1832 pis. dla Tow. Nauk. Tułaczów Pol. wydruk. w *Spraw. Muzeum Narod. w Raperswilu* za r. 1909.

Monografje: *a)* Śliwiński: Maurycy Mochnacki. Żywot i dzieła. Lwów, 1909.— *b)* J. Kucharzewski: Maurycy Mochnacki. Kraków, 1909.—*c)* Szpotański: M. Mochnacki. Kraków, 1910. = M. Podczaszyński: Wstęp do „Pism rozm“. Paryż, 1836. Życiorys M. pierwotnie w „Pospol. Ruszeniu 1835“; przedruk. w t. I „Dzieł“, str. 292 n.— H. Dembiński: Mowa z okazji odbytego w Paryżu obchodu żałobnego po ś. p. M. M. Paryż (1834). — Lelewel: Użycie mych notat przez M. Mochn. („Polska odradzająca się“. Dod. 4). — St. Ropelewski o M. w „Wspomnienie o piśmiennictwie pol. w Emigracji“. (*Kalendarz Pielgrzymstwa pol.* na r. 1840. Paryż) — M. Wiszniewskiego sąd o Mochn. „O liter. pol. XIX“ w Hist. liter. I, 149 — Materjały do życiorysu ogłoszone w t. I „Dzieł“ wyd. poznań. 1863. — Heltman W.: Demokracja polska na emigracji Lipsk, 1866 — (T. Romanowicz): M. Mochn. Studjum biograficzne. *Dziennik Literacki* (lwow.) 1863 i 1864; (do r. 1831). — Grabowski: Liter. i kryt. t. 3 (1840), str. 117 i n. — Barzykowski: Hist. powst. Listopad., 1883. — Dembowski: Moje wspomnienia, 1898. — „Wspomnienie pośmiertne o M. M.“ (*Młoda Polska*, 1840). — Wysłouchowa: M. M. *Kur. Lwow.*, 1890. — E. Przewóski: M. Mochnacki jako krytyk literatury. *Kraj.* 1894, nr. 27 i n. (Osobno w *Książk. dla wszystk.* Warsz. 1905). — Limanowski: Hist. demokracji pol. Zurych, 1901.—Gierszyński: M. Mochn. Paryż, 1902. — L. Gadon: Emigracja polska. Kraków, 1902. — Passendorfer: Polityczna działalność M. Mochnackiego na emigracji *Spraw. gimn. w Jarosławiu*, 1898 (osobno. Jarosław, 1898).—Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warsz., 1902. (Przedtem w art. „Nasza krytyka literacka w w. XIX. *Bluszcz*, 1899).—Lutomski: M. Mochn. *Kur. Warsz.*, 1903, nr. 1. — Kraushar: Poglądy polityczne M. Mochn., w r. 1826 *Kraj*, 1903, nr. 52 (toż w „Obrazach i wizerunkach histor.“, 1906). —

Dobrzycki: Spis literackich artykułów i rozpraw Moch-go. *Pam. Liter.*, 1904.—Galle: M Mochn. *Książka*, 1905, nr. 1. — Kraushar:] Memorjał więzienny M. Mochn. z r. 1824 *Przegl Histor.*, II, 1906 (i w „Miscell. histor."). — Szpotański: Maur. Mochn. *Bibl. Warsz.*, 1907, listopad. — Askenazy: Łukasiński. 2 t. Kraków, 1909. — Krzemiński: Mochn. M. *Sto lat myśli polskiej*, t. IV. — A. Strzelecki: Złamany genjusz. *Świat*, 1910, nr. 10—12.—Szpotański: *Sprawozd. Akad. Um.* 1909, grudzień, nr. 10.— Szpotański: Pisma Maur. Mochn-go. *Pam. Liter.*, 1910 — J N. Janowski: Do wydawców Królów Polskich Paryż, 1832. — Heltman: Emigracja polska w r. 1831—63, Lipsk, 1863. — Nabielak: Do Maur. M. z powodu pism auxerskich. Paryż, 1834. — Kallenbach: O Maurycym Mochnackim. *Bibl. Warsz.*, 1910, czerwiec.—Prądzyński gien.: Pamiętniki.—J. Gollenhofer: Polityczna strona działalności Maurycego Mochnackiego (18 '3—30). Kraków, 1910.—Szpotański: Kamil Mochnacki. *Przegl. Histor.* 1910. — A. Śliwiński. Przedmowa do „Mochnackiego Pism poraz pierwszy edycją książkową objętych". Lwów, 1910.—Z. Miłkowski: Z archiwów muzealnych. *Sfinks.*, 1910, lip.—Szpotański: Mochnacki. Profil historyczny. Kraków, 1910.—Szpotański: Rodzina M. Moch-go. *Tyg. Ilustr.*, 1911, nr. 12. — H. Opieński: Z dawnej krytyki muzycznej polskiej. *Nowa Gazeta*, 1911, z dn. 23 grudnia. — T. Grabowski: „Krytyka literacka w czasach romantyzmu (1818—30)". *Bibl. Warsz.* 1910, I. — St. Wasylewski — o artykułach literackich Mochnackiego, z powodu wyd. Śliwińskiego „Pism Mochnackiego poraz pierwszy ed. książk. objętych". *Pam. Liter.*, 1911, str. 158—180.—St Brzozowski: O Maurycym Mochnackim (W jego książce „Głosy wśród nocy"). Lwów, 1912. — P. Bańkowski: Maurycy Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego. Kraków, 1913. — Bańkowski: Korzeniowski i Mochnacki. *Przegl. Narod.*, 1913. — A. Drogoszewski: Przedm. do Mochn. „O liter. pol. XIX wieku", wyd. *Sfinksa*. Warszawa, 1911.—Kraushar: Taczki belwederskie. („Okruchy przeszłości". Warszawa, 1913). — Tretiak: Bohd. Zaleski, I. — Apolin. Krupiński: Wielki bojownik o Jutro. (Maurycy Mochnacki). Warszawa, 1914. (*Popularna Bibl. Histor.*). — Ujejski ocena rozpr. Bańkowskiego „M. Moch. jako teoretyk i krytyk romantyzmu pol." *Pam. Liter.*, 1913. Str. 497—501.—Kraushar: Zawieruszony rękopis t. II dzieła Mochnackiego: „O literaturze pol. w w. XIX" (w „Echa przeszłości" Warszawa, 1917). — T. Grabowski. Krytyka literacka w Polsce w epoce pseudoklasycyzmu Kraków, 1917.—H. Życzyński: wstęp do „O liter. pol. w w. XIX" w wyd. *Bibl. Narod.*

4. JÓZEFAT BOLESŁAW OSTROWSKI.

Ur. w r. 1803 (1805?) w Pobujanach, pod Kamieńcem, na Podolu, z ojca oficera Kościuszkowskiego. Uczył się najprzód w Warszawie(?), następnie w Lublinie. W r. 1824 wstąpił na wydz. prawny uniwers. warszawskiego, który ukończył ze stopniem magistra prawa (1827). Po ukończeniu nauk został aplikantem sądowym. Jako spiskowiec wziął udział w rewolucji w d. 29 listopada. W r. 1831 był sekretarzem w ministerjum sprawiedliwości (za Bon. Niemojewskiego). Po upadku powstania emigrował do Francji. W r. 1837 wydalony z Francji, udał się do Londynu, gdzie wziął udział w działalności emigracji polskiej.

Ok. r. 1841 (1844?) wrócił do Paryża. Został urzędowym tłumaczem przy prefekturze policji. Zm. w r. 1871 w szpitalu w Meaux, pod Paryżem.

Typ publicysty warchoła i paszkwilanta. (Na emigracji otrzymał przezwisko Ibuś).

Zawód dziennikarski rozpoczął w *Dzienniku Powszechnym* Chłędowskiego. W r. 1831 pisywał zrazu do *Kurjera Polskiego*, następ. wydawał, wraz z Mochnackim i Żukowskim, *Nową Polskę*. Na emigracji w Paryżu wyd. *Nową Polskę* w l. 1833 — 1846 (z przerwą 1837—39).

Wyd. szereg broszur publicystycznych w jęz. polskim i francuskim; niektóre pod imieniem jenerała Rybińskiego.

M. in.: „O naturze opozycji i rządu". Warsz., 1831. „Rewolucja 1830 r. i jej kierownicy". Paryż (1844).

Z artykułów pamfletowych najważniejsze:

a) Art. „Co są prawidła". (*Dziennik powsz. kraj.*, 1830) przeciwko Brodzińskiemu, z powodu jego rozprawy „O egzaltacji i entuzjaźmie".

b) Art. Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk" (w *Nowej Polsce* z r. 1831, maj. Przedruk. Kraushar w t. VIII „Towarzystwa Warsz. Przyjaciół Nauk", st. 74—90. (1906).

c) Dwa art. przeciwko Mickiewiczowi, p. t. „Pan Adam Mickiewicz i Słowiańszczyzna", druk. w *Nowej Polsce*, 1840. Przedruk. Wł. Mickiewicz w Dod. do t. II „Żywota Adama Mickiewicza".

d) Denuncjację o Ad. Mickiewiczu wydruk. Wład. Mickiewicz w Dod. do „Trybuny ludów". Warsz., 1907.

e) Art. o Towarzystwie Demokratycznym,

Wyd. zbior. prac historyczno-literackich, wyszło p. t. „Badania krytyczno-historyczne i literackie J. B. z Pobujan na Podolu". 5 t. Berlin-Poznań, 1863—1870.

Mierosławski o O. w *Młodej Polsce*, 1840 nr. 26. — Anonym: J. B. Ostrowski i jego przekonania. Bruksella, 1841. — W. Krasiński: Odpowiedź na szkalowania J. B. Ostrowskiego. Bruksella, 1842. — Giller: Hist. powst. Narodu pol. — Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu* na r. 1870—2 — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. — Wł. Mickiewicz: Potwarcy Mickiewicza. *Rok Mickiewiczowski*. Lwów, 1899. — Chmielowski: Hist. liter. pol.: IV, 36—37. — Kraushar: Towarz. Przyj. Nauk, IV, 49—56, 72—92. — S. P.: O. J. B. *W. Enc. powsz. ilustr.* — L. Janowski: Ostrowski jako pisarz historyczny. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Gadon: Emigracja polska. T. II, 137; III, 19, 285 i indziej. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski

5. JAN LUDWIK ŻUKOWSKI.

Krytyk i estetyk z obozu romantyków. Podlasianin.

Umieszczał artykuły swe w organach romantyków: *Gazecie Polskiej* i *Kurjerze Polskim.*

M. in. rozpr. „O sztuce“. (*Gaz. Pol.*, 1828).

„Wyjątek z pisma o pieśniach ludu“. („*Melitele*“, II, 1830, str. 86—104).

Mochnacki: Kilka słów z powodu artykułu p. Żukowskiego o sztuce. *Gaz. Pol.* 1828 (przedruk w „Pismach“ Mochn. wyd. Śliwiń-go). — Mochnacki: Artykuł bez tytułu (w obronie Żukowskiego). *Gaz. Pol.*, 1828 (przedruk. tamże). — Wójcicki: Kawa literacka. Warszawa, 1873, str. 27 i nast. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce (179—180).—Dobrzycki: Do Wertera w Polsce. *Pam. Liter.* 1905.— Bańkowski: M. Mochnacki jako teoretyk i krytyk romantyzmu polskiego.

6. LEON ZIENKOWICZ. Zob. niżej.

Do romantyków warszawskich zaliczyć można i Juljusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego. Zob. o nich niżej.

POEZJA POWSTANIA LISTOPADOWEGO.

Wojna narodowa r. 1831 stanowi epokę w dziejach poezji polskiej. Pod jej wpływem powstały na Emigracji najwspanialsze utwory trzech wieszczów naszych. Powstanie Listopadowe i wojna r. 1831 pobudziły cały szereg poetów-żołnierzy do twórczości. Powstają osobne rodzaje poezji powstańczej (rewolucyjnej) i wojennej: pobudki, pieśni bojowe, obozowe lub natchnione wypadkami chwili. W utworach tych, pisanych nieraz na bębnie lub na kolanie, przy zgiełku oręża, pod wrażeniem bezpośrednim wypadków, radośnych lub przygnębiających, przebija się nastrój ówczesny umysłów, pełen z początku zapału i nadziei, w końcu upadku ducha lub rozpaczy. Słyszymy po kolei gorące pobudki do walki z wrogiem i najeźdźcą, hymny zwycięstwa, lub elegje pełne smutku z powodu klęski i upadku sprawy narodowej. Cały przebieg powstania Listopadowego odbija się w tych utworach. Niektóre z pieśni stają się bardzo popularne i śpiewają je po całym kraju, nietylko w obozach, ale po dworach i dworkach. Prawie wszyscy wybitniejsi poeci nasi z pierwszej połowy XIX stulecia brali udział w walce o niepodległość i zagrzewali pieśnią braci walczących lub bo-

leli nad klęskami narodu. Tylko trzej wieszczowie nasi — Mickiewicz, Słowacki i Krasiński, wskutek zbiegu różnych okoliczności, w walce za ojczyznę udziału wziąć nie mogli, ale oni, pod wrażeniem wypadków powstania Listopadowego i katastrofy r. 1831, stworzyli najszczytniejsze swoje poematy.

Do grupy Tyrteuszów i piewców wojny narodowej 1831 r. należą przedewszystkiem: Juljusz Słowacki, Seweryn Goszczyński, Stefan Garczyński, Wincenty Pol, Konstanty Gaszyński, Maurycy Gosławski, Rajnold Suchodolski i Franciszek Kowalski. Nawet spokojny, rozważny Brodziński, który w przededniu wybuchu powstania w rozprawie „O egzaltacji i entuzjazmie" (1830) wystąpił przeciw młodym zapaleńcom, teraz dał się porwać ogólnemu zapałowi i pisał pieśni zagrzewające do walki. Pisali wiersze powstańcze i Bruno Kiciński, i Stefan Witwicki, a nawet klasycy: Antoni Gorecki, Ferd. Chotomski, Wężyk. Wielu z tych pieśni, nawet popularnych, autorowie są nieznani, np. pieśni „Nasz Chłopicki wojak dzielny, śmiały", lub „Bywaj dziewczę zdrowe, ojczyzna mię woła", lub nie są znani ogółowi, np. „Dosyć bracia w kącie siedzieć" (Hip. Klimaszewskiego). „Jak wspaniała nasza postać" (Józ. Tetmajera), „Cześć Polskiej ziemi, cześć" (Józ. Frankowskiego).

Osobny dział poezyj, związanych z powstaniem Listopadowym, stanowią utwory powstałe w pierwszych latach po upadku powstania, pod wpływem wspomnień lub opowiadań uczestników wojny r. 1831. Do tej ostatniej kategorji należą utwory Mickiewicza: Pieśń żołnierza, Nocleg, Śmierć pułkownika, Reduta Ordona.

Cybulski: Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des XIX Jahrh. 2 t. Posen, 1880. Toż w przekładzie polskim Fr. Dobrowolskiego p.t. „Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX w.". 2 t. Poznań, 1870. — M. Smolarski: Poezja powstania Listopadowego. Kraków, 1911.

1. JULJUSZ SŁOWACKI.

Zob. niżej.

2. SEWERYN GOSZCZYŃSKI.

Zob. wyżej, str. 95.

3. WINCENTY POL.

Ur. 20 kwietnia 1807 r. (czy 7 maja?) w Lublinie, z ojca Franciszka Ksawerego, piszącego się Pohl (później Poll), niemca, rodu mieszczańskiego, urzędnika austryjackiego, adjunkta fiskalnego w Lu-

blinie, (uszlachconego w r. 1815, z przydomkiem von Pollenburg), i matki Eléonory z domu Lonchamps, również mieszczańskiego rodu. Lata dziecinne spędził we Lwowie (od r. 1809) lub w Mostkach pode Lwowem. Nauki gimnazjalne ukończył we Lwowie w r. 1822 i w tym samym roku rozpoczął studja na wydz. filozoficznym uniwersytetu lwowskiego; ale po śmierci ojca w roku 1823 opuścił uniwersytet i oddany został do kolegjum jezuickiego w Tarnopolu. Po roku wrócił na uniwersytet lwowski (1824), który ukończył w r. 1827. W r. 1828 był krótko praktykantem sądowym. W r. 1830 został zastępcą lektora języka i literatury niemieckiej w uniwers. wileńskim. W r. 1831 wziął udział w powstaniu; był podchorążym 10 pułku ułanów litewskich pod wodzą jen. Chłapowskiego W lipcu 1831 przekroczył wraz z korpusem Giełguda granicę pruską; (otrzymał wtedy stopień porucznika). Po parumiesięcznej kwarantannie osiadł pod Królewcem. W grudniu 1831 r. poznał w Łukowie Mickiewicza. Przybywszy na pocz. 1832 r. do Lipska działa jako ajent gien. Bema w sprawie wychodźców polskich; w maju t. r. był w Dreznie. W sierpniu lub wrześniu 1832 r. wraca do Galicji (do Mostków). Czas jakiś przebywa we Lwowie. Odbywa podróż po Wołyniu, Ukrainie i Podolu z misją antyrewolucyjną. Powróciwszy, udaje się w r. 1834 do Krakowa. W r. 1835 opuszcza Kraków i przebywa w Sanockiem u Ksaw. Krasickiego; zwiedza Tatry; bawi w Jasielskiem (w Zagórzanach). W połowie r. 1836 obejmuje (od Ksaw. Krasickiego) dzierżawą Kalenicę w Sanockiem pod Beskidem, gdzie przebywa 3 lata 1836—39); w r. 1837 żeni się z Korneljѧ Olszewską. W 1840 osiada w swojej posiadłości Marjipolu pod Bieczem; odbywa w l. 1840—44 wycieczki naukowe w Tatrach i Beskidzie. W r. 1846, w lutym, w Polance pod Krosnem napadnięty przez chłopstwo, potem więziony we Lwowie (do lipca). Przez r. 1847 i pierwszy kwartał r. 1848 redaguje *Bibliotekę Zakładu im. Ossolińskich.* (W roku 1847 odbył podróż do Wrocławia, Poznania i Lipska). W r. 1848 adjunktem sztabu gwardji narodowej we Lwowie. W drugiej polowie r. 1849 przebywa na wygnaniu w Marienbadzie, Pradze i Wiedniu. Od r. 1850—53 był profesorem gieografji w uniwersytecie w Krakowie. W r. 1853 otrzymał dymisję wraz z prof. Helclem, Małeckim i Zielonackim. (Od r. 1848 członkiem Towarz. Nauk. Krakowskiego). W r. 1857 opuszcza Kraków (gdzie przebył od r. 1849 do 1857) i osiedla się na Pokuciu, potem we Lwowie i pod Lwowem. W r. 1858 odbył wycieczkę do Warszawy i Lublina. Po powrocie przebywał najczęściej we Lwowie; ostatnie lata w Krakowie. W r. 1871 oż. się z Anielą Roś-

ciszewską. W r. 1872 członkiem Akad. Umiej. w Krakowie. Zm. 2 grudnia 1872 r. w Krakowie. Pochowany na Skałce.

Utwory młodzieńcze Pola.

a) Pierwociny poetyckie:

Najdawniejszą próbą literacką, jak się zdaje z r. 1825, jest powiastka prozą, w listach, à la Werter, p. t. „Z klasztoru". W. do E. (Dzieduszycki nazywa ją „Samotnicy"). Podaje ją z rękop. pierwszy Estreicher w książce „Winc. Pol, jego młodość i otoczenie". (Lwów, 1882), str. 83—87.

Z wierszy Pola, powstałych w l. 1827—1830, które Estr. z tytułów wymienia (str 115—116), cząstka tylko przechowała się; te przytacza w tekście swej książki i w dodatku do niej. Są to: „Pieśni gminne" (parafrazy) — dochowało się ich kilkanaście, wydruk. częściowo przez Estr., l. c., częściowo w t. VII zbior. wyd. Dzieł; między nimi jest ballada o Kseńku przemienionym w byka; „powieść podolska" „Henryk" (pis. w r. 1828), dochował się plan i kilka fragmentów; „Do samotności" (z r. 1827), „Harfa", „Samobójca" (1828), „Poezja i przyjaźń", „Celinie do pamiętnika"; „Elegja do E." (str. 88) i inne.

Z prób powieśc. „Powieść kapitana", nowela prozą, i fragmenty powieściowe.

Dzienniczek z r. 1828, zawierający spowiedź jego miłosną. (Estr., str. 90—100).

b) Rozprawy pisane w l. 1828—30:

1. „O źródłach narodowej poezji polskiej", rozprawa pisana dla prof. Borowskiego w Wilnie. Wyjątki przytacza Mann w swojej monogr. o Polu. Ułamek rozprawy habilitacyjnej, napis. ok. 1829 r. na otrzymanie katedry profesorskiej w Wilnie, p. t. „O poezji gminnej", ogłosił z rękopisu Biegeleisen w *Głosie*, 1892, nr. 17—19, w art. „W. Pol o poezji ludowej", — o czem Mann nie wspomina.

2. Rozpr. „O epopei", pis. w l. 1829—30, częściowo się tylko dochowała. Omawia ją Mann.

Dochowała się nadto kompilacyjna rozprawka w jęz. niemieckim, zawierająca rzut oka na historję literatury niemieckiej; pisana w celu otrzymania katedry języka niemieckiego w uniw. wileńskim.

Utwory powstałe w roku i po roku 1831
(główne i ważniejsze):

„Pieśni Janusza". Paryż, 1833. (Wyszły z pod prasy właściwie w r. 1835). Powstały w latach 1831—33. Wyd. drugie, lwowskie (z r. 1863) znacznie powiększone.

„Volkslieder der Polen. Gesammelt und übersetzt von W. P.". Leipzig, 1833. Poprzedzone wstępem: „Etwas über polnische Volkslieder".

„Pamiętnik Pola o powstaniu na Litwie w r. 1831", i „Rozprawa o zwyczajach i obyczajach polskich", napisane w r. 1832, które zużytkował (i przytacza) Otto Spazier w swojej „Historji powstania 1831 r." (wyd. polskie. Paryż, 1833), zaginęły.

Broszury niemieckie Pola o sprawie polskiej, wydane w r. 1832, nieznane.

„Wachmistrz Dorosz na Litwie", napis. w r. 1833, druk. poraz pierwszy w książce zbior. na cześć B. Dawisona (Poznań, 1854) i w 2 wyd. „Pieśni Janusza" (1863).

„Historja szewca Jana Kilińskiego, radnego miasta Warszawy", napis. w r. 1833, druk. w *Noworoczniku demokratycznym*, 1843 (Poznań). Oddzielnie wyd. bezim. w Paryżu. B. d.

„Pieśń o Krakusowym grodzie", napis. w r. 1834, druk. w r. 1863 (w lwow. wyd. „Pieśni Janusza").

„Pieśń o ziemi naszej". Poznań, 1843. Napis. w r. 1835. W wyd. drugiem p. t. „Pieśń o ziemi". (Warszawa, 1859) tekst w wielu miejscach zmieniony, przeważnie ze względów cenzuralnych; dodany wstęp „Na jesieni". Ustęp o szlachcie podolskiej z tej przeróbki, niedrukowany, ogłosił pierwszy Biegeleisen w *Bibl. Warsz.*, 1892, I (w art. „Nieznane pisma W. Pola"). Pierwotny tytuł „Pieśni": „Gawęda o ziemi naszej". Tekst w 10 tomowym wydaniu Dzieł lwow. jest kombinacją tekstu warsz. (1859) z pierwotnym poznańskim.

„Szajne-katarynka", pis. ok. 1835—46, składająca się z ok. 200 obrazków, w większej części przepadła w r. 1847, ocalałe trzydzieści kilka obrazków ogłosił w lwow. wyd. „Pieśni Janusza" (1863).

W tym samym czasie (?) zaginęły powstałe w latach 1835—40 „Wieńce z piołunu" (cykl z 6 utworów) i dłuższy utwór p. t. „Żórawie".

„Obrazy z życia i podróży", powstały między 1834—43. Druk. we Wrocławiu, 1846. Poraz drugi w 2-im wyd. „Pieśni Janusza" (1863).

„Przygody JP. Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowca do Nieświeża 1766 roku i powrót w dom rodzicielski". Lwów, 1840. Przedtem druk. w „*Rozmaitościach*", 1839 (J. N. Kamińskiego, p. t. „Wypadki..."). 2 wyd., 1845.

„Obrazy". Lwów, 1845. Nowele i opowiadania prozą. Tu m. in.: „powieść z życia" p. t. „Karusia".

W r. 1846 powstał cykl „Z więzienia", „Rok 1846", wiersz „Godło życia" i parę in.

„Siedm psalmów pokutnych...". Lwów, 1849.

„Kilka kart z krwawego rocznika". Lipsk, 1864.

W r. 1848 powstały: „Hymn patryjotyczny jenerała Dwernickiego", („Emisarjusz", wiersz poświęcony pamięci Edwarda Dembowskiego, jest utworem Anczyca), „Widzenie Janusza" (Lwów, 1848) i „Słowo a Sława", wiersz na Zjazd w Pradze (druk. poraz pierwszy w całości w t. VII Dzieł).

Rozprawy w *Rocznikach Tow. Nauk. Krak.*, 1850—52. „Rzut oka na umiejętność gieografji" (1850, wykład wstępny w Uniw. Jagiel. i osobno), „Zasługi Długosza pod względem gieografji" (1852) i inne.

„Północny wschód Europy pod względem natury". (Prelekcja. Zeszyt I). Kraków, 1851.

„Rzut oka na północne stoki Karpat". Kraków, 1851. Wyd. 2, pomnożone, 1851 (przedtem druk. w *Rozmaitościach*, 1842).

„Czarna krówka", „legienda z naszych czasów". Bochnia, 1854.

„Senatorska zgoda". Tradycja szlachecka. Petersburg. 1854

„Sejmik jenerał województwa ruskiego odprawiony 1766 r. w Sądowej Wiszni". Petersburg, 1855. Razem z „Przygodami JP. B. Winn." i „Senat. zgodą" stanowi w późniejszych wyd. trylogję „Pamiętniki JP. B. Winnickiego".

„M o h o r t", rapsod rycerski". Kraków, 1855. Pisany z przerwami przez lat kilkanaście, ukończony w końcu roku 1852.

„Z podróży po burzy". Drobne poezje. Kraków, 1856.

„W i t S t w o s z". „Poemat z pomników historycznych XV wieku". Wiedeń, 1857. Odb. z wyd. zbiorow. Pis. w grudniu 1853 i styczniu 1854.

„Stryjanka", tradycja szlachecka. Warszawa, 1861. (Właśc. 1860). Ukończ. w r. 1855. Miała stanowić część pierwszą trylogji: Stryjanka, Banita, Polowanie.

„Pachole hetmańskie". 2 t. Warszawa. 1862.

„Gieografja Ziemi Świętej". Lwów, 1862.

„Z wyprawy wiedeńskiej". Lwów 1865. Rapsod na podstawie dyjarjusza Mik. Dyakowskiego.

„Pieśń o domu naszym". Lwów, 1866.

„Pamiętnik do literatury polskiej XIX wieku". Lwów, 1866.

„Sześć prelekcji o muzyce kościelnej". Lwów, 1865.

„Legiendy o św. Janie Kantym". Kraków, 1868.

„Powódź". Poznań, 1868. Utwór dramatyczny w 3-ch aktach.

„Obrazy z życia i natury". 2 t. Kraków, 1869—71.
„Historyczny obszar Polski". Kraków, 1869.
„Losy poczciwej rodziny". Kraków, 1869.
„Rok myśliwca". Poznań, 1870. (Przedtem druk. w *Tyg. Ilustr.* 1869).
„Boża krynica". Drezno, 1871.
„Pieśń o Krakusowym grodzie". Kraków, 1873.
„Pan Starosta Kiślacki". Tradycja myśliwska. Poznań, 1873.
Wyd. zbiorowe:
a) Poezje. 3 t. Petersburg, 1853.
b) Poezyje 4 t. Wiedeń, 1857.
c) Dzieła wierszem i prozą: 10 tomów. Lwów, 1875—1878.
d) Dzieła poetyckie. Opracowali: Józef Sroczyński i Maksymiljan Wiśniowiecki. 4 tomy. Stanisławów, 1904. Wyd. popularne.

„Pieśni Janusza". Lwów, 1863. Wyd. to składa się z trzech części. Część I zawiera pieśni ogłoszone w Paryżu w 1833 r. z dodaniem „Pieśni do miodu" i gawędy „Wachmistrz Dorosz na Litwie"; część II: „Pieśń o Krakusowym grodzie", „Szajne-katarynkę" i „Historję szewca Jana Kilińskiego"; część III: „Z podróży", „Z życia", „Rok 1846" i „Z więżienia". (Przedruk. w *Bibl. Powsz.* Złoczów).

Wyd. krytyczne: „Pieśni Janusza". Oprac. J. Kallenbach. Krak. 1921 (*Bibl. Narod.*). — „Pieśń o ziemi naszej oraz liryki wybrane". Oprac. K. Zawiliński. (*Bibl. Narod.*). — „Mohort". Oprac. A. Łucki. (*Bibl. Narod.*).

Wyd. szkolne: „Mohort" w oprac. W. Dropiowskiego (*Arcydz. polsk. i obc. pis.* wyd. Westa. Brody, 1907). „Mohort, w oprac. K. Króla. (*Wybór pisarzy.* Warsz. 1908).

Wiersze swoje, artykuły i rozprawy ogłaszał Pol w wielu czasopismach i wydawnictwach zbiorowych, galicyjskich, poznańskich i warszawskich. M. in. w *Kwartalniku Naukowym*, 1836 (druk.: *a*) „Filozofja i przysłowia ludu w Polsce"; *b*) „Teatr i Aleksander Fredro"); w *Tygodniku literackim* pozn., w *Przyjacielu ludu*, w *Rozmaitościach* lwow., w *Dzienniku mód paryskich*, w *Orędowniku naukowym* pozn., w *Bibliotece Warszawskiej*, w *Bibliotece Zakładu im. Ossolińskich*, w *Tygodniku rolniczo przemysłowym* (artykuły z l. 1854 i 1855 streszcza Biegeleisen w *Bibl. Warsz.*, 1892), w *Dzwonku* (z r. 1850), w *Czasie* (w nr. 212, 222—223 art. o krytyce p. t. „Korespondencja"; tamże w roczn. 1854, nr. 244 „Kilka myśli o improwizacjach Deotymy"); w *Kółku Rodzinnym*, 1860; „List" programowo-polemiczny, przeznaczony dla „Kółka", wyszedł przy

„Stryjance“ (1860). Rozprawa o koniach, umieszczona przy „Mohorcie“, była przedtem druk. w *Tyg. rolniczo-przemysłowym* krak.; w *Rocz. Tow. Nauk. Krak.*, (1850—52); w *Kronice*, w *Czytelni dla młodzieży* (1860), w *Nowinach* lwow., w *Gazecie Warszawskiej*, w *Dzienniku literackim* lwow., w *Tygodniku Ilustrowanym*, w *Strzesze*.

(Zob. bibliografję w Estreichera książce o Polu (1882).

L i s t y *a*) 2 listy do Purkyniego z l. 1847 i 1850 (w *Tyg. Ilustr.* 1901, nr. 24); *b*) listy do Odyńca (w *Kron. Rodz.*,1883); *c*) listy do E. Ziemięckiej (w *Kółku domowym*, 1865); *d*) Z korespondencji W. Pola (w *Przew. nauk, i liter.* z r. 1905 i 1907 m. in. do Syrokomli, W. Dzieduszyckiego, W. Baworowskiego i inn.; *e*) dwa listy do Lenartowicza z r. 1848 w *Kurjerze Warszawskim*, 1907, nr. 183; *f*) Listy W. Pola. (*Echo literacko-artystyczne*, 1913, marzec); *g*) List do Ksaw. Godebskiego z r. 1867 podał K. Ostasz. Barański w książce zbior. „Ad. Krechowieckiemu“. Lwów, 1908, nr. 124; *h*) 2 listy do Duchińskiego, z l. 1866 i 1867 podaje Duchińska w „Wspomnieniu z 29-letniego pożycia z mężem moim“. Paryż. 1894; *i*) list do Wiszniewskiego z r. 1849 i list do Kraszewskiego z r. 1851 w „*Księdze pamiątk. Mickiewicz.* z r. 1898, t. I.

Listy w rękop. pozostałe wyzyskał M. Mann w monografji o Polu.

W s p o m n i e n i a. a) Autobiografja Pola (w albumie Preka) w „Dziełach“, VIII. (Przedtem w *Sprawozd. Zakładu Narod. Ossolin.* z l. 1870—72. Lwów, 1873).

b) Autobiografja ogł. przez Biegeleisena w art. „Nieznane pisma W. Pola“. (*Bibl. Warsz.*, 1892, I).

c) „Wspomnienia z kampanji litewskiej“. (*Strzecha*, 1870, 1871 (= „Obrazki litewskie“. Dzieła, X).

d) „Wspomnienia z Niemiec“ (*Strzecha*, 1868 i *Kron. Rodz.* 1868 i Dzieła t. X).

e) Pamiętnik Pola o pobycie w Dreznie w r. 1832 (pis. w r. 1841) druk. w *Słowie pol.*, 1901, nr. 479.

f) Biegeleisen: Nieznany pamiętnik W Pola. (*Świat*, 1901, nr. 41).

Wiersze Pola nie objęte wyd. zbior. przytacza Mann w swojej monogr. z rękop.

„Wspomnienia młodości“ (wierszem). (*Bluszcz*, 1902, nr. 50).

„O Mickiewiczu i Kl. Potockiej“. (Z nieznanych pamiętników). *Gaz. Poranna*, 1917, nr. z dnia 24 grudnia i nast. (Pamiętniki te mają wyjść w *Bibl. pam. wileńsk.*).

Monografje: *a)* M. Mann: Wincenty Pol. Studjum biograficzno-krytyczne I–II. Kraków 1904–1906. (Doprowadz. do r. 1860). — *b)* Estreicher: W. Pol, jego młodość i otoczenie. 1807–1832. Lwów, 1882 (przedtem w *Przew. nauk. i liter.*, 1881).= St. Koźmian o „Mohorcie" w *Przegl. pozn.*, 1855. — Lewestam o „Wicie Stwoszu" w *Gaz. Codz.*, 1857, nr. 214–217. — A. A. K. (Krajewski) o „Stryjance". *Bibl. Warsz.*, 1860, IV. — Metryka chrztu w *Gaz. Lubel.*, 1897 (z września). — Ujejski: O Januszu i o p. W. Polu. („Listy z pod Lwowa". Lipsk, 1861) (przedtem w *Dzien. liter.*, lwow., 1860). — M. Dzieduszycki: Co się komu należy, słowo o p. Ujejskim i p. W. Polu. Lwów, 1860. –M. Dzieduszycki: W. Pol. (życiorys). „Dzieła" Pola, VIII, 1877. — Siemieński: Kilka rysów... — Szujski: W. Pol. *Przegl. Pol.* Kraków, 1872. — Kraszewski: Pamięci W. Pola. Poznań, 1872 (odb. z *Dz. Pozn.*).—Wójcicki: W Pol. *Kłosy*, 1872.—Siemieński: W. P. i jego poetyczne utwory. Kraków, 1873.—Dębicki: W. P., jego żywot i pisma. *Przegląd lwowski*, 1873/4 i 1879/80 (por. *Kron. Rodz.*, 1880/81). — E. Skrodzki: Poranki u W. Pola. *Kłosy*, 1873, I. — St. Buszczyński: Pol i jego pisma. Kraków, 1873. — Odyniec: Wspomnienia· *Bibl. Warsz.* 1873, IV, str. 418. -- Tyszyński: Stefan Czarniecki i Pachole hetmańskie. Paralela. *Kłosy*, 1873. — Tyszyński: Poezje W. Pola. („Wizer. pol". Warsz., 1875. (*Bibl. Warsz.*, 1873). — Tyszyński: Pol i Syrokomla. („Pisma kryt.", I, 1904). — Cybulski: Geschichte d. poln. Dichtkunst — A. Dołężyna: Wspomnienia o W. Polu. *Tyg. Ilustr.*, 1880, II. — Wł. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772–1848). Lwów, 1878 (rozd. VII, 78–92) — Spasowicz: W. Pol jako poeta. („Studja nie z natury". Wilno, 1881 (przedtem w *Ateneum*, 1878), przedr. w Pismach, I (1892). — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884. — Biegeleisen:: Nieznane pisma W. Pola. *Bibl. Warsz.*, 1892, I. — Biegeleisen: W. Pol; o poezji ludowej. *Głos*, 1892, nr. 17—19. — Dubiecki: Mohort rycerz kresowy. („Obrazy i studja histor." II, 1899) (por. tegoż: Moh. ryc. kres. wobec późniejszych badań. *Przegl. powsz.*, 1889). — Wł. Bełza: Wspomnienia o Polu. („Szkice, wspomnienia, obrazki". Warszawa, 1901) (por. tegoż: W. Pol. Z osobistych wspomnień. *Tydzień*. Lwów, 1874). — Chmielowski: W. P. (*Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.*, t. II). — Z. Kaczkowski: Mój pamiętnik 1833–1843. Lwów. 1899. por. tegoż: W. Pol i jego czasy, I. *Świat*, 1892). — Z. Kaczkowski: Słowo o romantyzmie. Lwów, 1891. — Rychter: Przyjaciel W. Pola *Bies. liter.*, 1901, nr. 40. -- Biegeleisen: Nieznany pamiętnik W. Pola *Świat*, 1901. — Antoniewicz. Niewydane listy W. P. *Przedświt*, 1901, nr. 267—78. — Biegeleisen; Pieśni Janusza. *Słowo Polskie* ,1901, 602 -- Szabłowski: Nieznane listy Pola i Maciejowskiego. *Tyg Ilustr.* 1901, nr. 24.—x: Do gienezy piosnki „O gwiazdeczko". *Kur. Pozn.*, 1901. nr. 398.— S. O.: Miejsce urodzenia W. Pola. *Tyg. Ilustr.*, 1901, nr. 24. — xl. Miejsce urodze- W. Pola. *Tyg. Ilustr.*, 1901, nr. 32. — Tarnowski: Histor. liter. pol., t. V—VI. — L. Dębicki: Z pamiętników i opowiadań W. Pola. („Portrety i sylwetki z XIX w.". Ser. II. Kraków, 1906).—Chrzanowski: Skarga skrzywdzonego poety. „Na powodzian". Warszawa, 1904 (i w „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918).—Kallenbach: O Winc. Polu. *Bibl. Warsz.*, 1907, paźdz. — Biegeleisen: W. Pol więźniem stanu. *Przegląd prawa i adm.*, 1909.—Ostaszewski-Barański: Z pożółkłych kart (W książce zbior. „Adamowi Krechowieckiemn". Lwów, 1908). — Smolarski: Poezja powst. Listopad. Kraków, 1911. — Wł. Bełza: Winc. Pol. Wspomnienie. Kraków, 1912. — Wł. Szafer: Zasługi Wincentego Pola dla gieografji roślin w Polsce. (*Sprawozd. Akad. Um.*, *XX*, 1915). — „Zajmujący szczegół z działalności Wincentego Pola". *Kurjer Lwowski*, 1917.—R. Zawiliński we wstępie do „Pieśni o ziemi naszej" w wyd. *Bibl. Narod.*—

J. KALLENBACH we wstępie do „Pieśni Janusza“ w wyd. *Bibl. Narod.* — A. ŁUCKI we wstępie do „Mohorta“ w wyd. *Bibl. Narod.* — CHLEBOWSKI: Literatura polska 1795—1905. Lwów, 1923. Str. 290—295 i indziej. — KALLENBACH: W. Pol o stosunku pisarza do swego narodu. *Ruch liter.*, 1927, nr. 3.—„Wincenty Pol jako krajoznawca“ Kraków. 1923. Książ. zbior. zawierająca prace: L. Sawickiego, St. Niemcówny, W. Udzieli i Wł. Szafera.

4. STEFAN GARCZYŃSKI.

Stefan Florjan G. ur. w Kosmowie pod Kaliszem (w Wielkopolsce), d. 13 października 1805 r., z o. Franciszka, pułkownika wojsk, pol., i Katarzyny z Radolińskich. Po śmierci rodziców wychowywał się od 8-go roku życia u ciotki, Antoniny hr. Skórzewskiej w Lubostroniu. Pierwsze nauki odebrał w gimnazjach w Bydgoszczy (1814—1817) i w Trzemesznie (1817—1819). Potem kształcił się w liceum Lindego w Warszawie (1819—1823). W r. 1823 wrócił do Lubostronia. Po śmierci ciotki wyjechał w r. 1825 na studja uniwersyteckie do Berlina. Tu w l. 1825—1829 słuchał w uniwersytecie Hegla. W r. 1829, w czerwcu, zapoznał się w Berlinie z Mickiewiczem. Na początku r. 1830 wyjechał do Włoch i w Rzymie obcował ciągle z Mickiewiczem. Na początku r. 1831 udał się do kraju i wziął udział w powstaniu. W końcu r. 1831 spotkał się znowu z Mickiewiczem w Poznańskiem i w Dreznie, gdzie przebywał z nim aż do jego wyjazdu do Paryża. W czerwcu 1833 r. udał się na kurację do Szwajcarji, stąd pod koniec sierpnia t. r. wywieziony przez Mickiewicza do Awinjonu. Zm. 20 września 1833 r. w Awinjonie.

Pierwsze utwory G. pisał w duchu pseudoklasycznym. Do najdawniejszych należy hymn „Do Boga“ (stycz. 1826), „Śpiew“; niektóre pierwociny poetyckie (jak „Przestroga“, ballada, „Pielgrzym“ z r. 1824, w. „Do Madziuzi“ z r. 1825) ogłoszono w wyd. „Pism“ poznań. z r. 1860, inne w *Bibl. Warsz.*, I, oraz Pini...

W r. 1829, w „Wierszach do Aliny“ (*Bibl. Warsz.* 1869), zaczął G. naśladować Mickiewicza. Wiersze swe rewolucyjne (powstaniowe) drukuje współcześnie (1831) w *Nowej Polsce.*

Utwory poetyckie G. przygotował do druku i wydał po śmierci przyjaciela Mickiewicz, p. t. „Poezje“. Paryż, 1833. Wyd. to zawiera: poemat „W a c ł a w a d z i e j e“, „Wspomnienie z czasów wojny narodowej polskiej 1831 r.“ (są to wiersze powstałe podczas powstania), „S o n e t y w o j e n n e“ i wiersze różne.

„Pisma“ Stef. Garcz. Wyd. drugie pomnożone przez Stan. hr. Skó-

rzewskiego. Poznań, 1860. Wyd. to zawiera, oprócz utworów, objętych edycją paryską z r. 1833, kilka utworów z rękop. wydrukowanych: Wiersz bez tytułu z napisem „Drezno, o godzinie 4-ej, 10 marca 1833“ zaczyn. się: „Piersi moje zbolałe, myśli jako oczy...“; „Przestroga“, ballada, „Na jeziorze Lemanie“ (Bex, 3 lipca, 1833), „Pieśń do Boga“, „Pielgrzym“ (1824), „Do Madziuzi na dzień dobry“ (w Lubostroniu 1825 r.), „Pieśń“ („Czegóż tak płaczesz...“), „Lasek olszowy“, marzenie rycerzom polskim poświęcone. Wyd. trzecie p. t. „Poezje“. Lipsk, 1863 (Brockhaus) jest przedrukiem wyd. pierwszego (1833).

Wydania zbiorowe nie zawierają wszystkiego: brak w nich np. „Wierszy do Aliny“, niektórych wierszy w *Nowej Polsce* drukowanych, jak: „Boże! tyś wolność dał“ i w. z r. 1830 w Rzymie pis. „Wspomnijcie o mnie“; wiersza Do Mickiewicza, przytoczon. przez Chmielowskiego z rękopisu w książce „Ad. Mick.“, t. II, str. 14 („Jako skała potężna“ i t. d.), w. „Muzyka“ (*Echo muz.*, 1885), „Ostatnie marzenie“ (*Tyg. mód*, 1885).

Rękopisy Garcz. przechowują się w bibliot. Jagiel. i w Lubostroniu, maj. hr. Skórzewskich. Autograf „Poezji“ z poprawkami Mickiewicza omówił Pini w *Pam. Mick.*, VI; przytoczył pierwotne brzmienie niektórych wierszy.

Listy: *a)* (11) do Mick. z l. 1832—33 w „Koresp. Mick.“. III; *b)* listy do Odyńca w jego „Wspomn. z przeszłości“ (1884); *c)* wyj. z listów do Domeyki w „Koresp. Mick.“, IV.

Mickiewicz: Nekrolog Stefana Garczyńskiego, ogł. na czele „Wspomnień z czasów wojny narodowej“ w wyd. *Bibl. lud. pol.* (Paryż, 1866). — Mickiewicz: Liter. słowiań., II. — Życiorys przy wyd. pozn. „Pism“ (1860). — Lewestam: Stef. Garcz. *Tyg. Ilustr.*, 1865. — Mecherzyński: Nieznane poezje Stef. Garcz. *Bibl. Warsz.* 1869, I. — Tarnowski: Stef. Garczyńskiego „Wacław“ i drobne poezje. *Przegl. Pol.* 1872 (przedruk w „Rozprawach i sprawozd.“, II. Kraków, 1896). — Poznańczyk: Z powodu prelekcji o Garcz. „Wacławie“ i o jego drobnych poezjach- *Na dziś*, III. 1872. — Stattler: Przypomnienie starych znajomości. *Kłosy*, 1873. — Cybulski: Geschichte der polnischen Dichtkunst. — Odyniec: Stef. Witwicki i Stef. Garczyński. *Kłosy*, 1882 (toż w „Wpomnieniach z przesz.“. Warszawa, 1884). — Odyniec: Listy z podróży, III. — H. Richter: Miłość Stef. Garczyńskiego na podstawie nieznanych pism poety. *Bluszcz*, 1885.—Wł. Mickiewicz: Mélanges posthumes d'Ad. Mickiewicz, II. (1879). — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. — Ziemba: Mickiewicz jako przyjaciel. *Tyg Ilustr.*, 1891. — Méyet: O zgonie Stef. Garcz. i jego grobie. *Przew. nauk. i liter.*, 1896 i *Tyg. Ilustr.*, 1896, I, nr. 14.—Zdziechowski: „Dzieje Wacława“. Byron i jego wiek, II — Pini: Stefan Garczyński. Szkic biograficzno-literacki. *Przew. nauk. i liter.*, 1898. Toż p. t. St. Garcz. między r. 1805—30. *Rok Mickiewiczowski.* Lwów, 1899.— Pini: Rękopis poezji Garczyńskiego w przerobieniu przez Mickiewicza.

Pam. Mick., VI, 1898. Toż. osobno p. t. „Mickiewicz jako wydawca poezji Garczyńskiego“. Lwów, 1898. — PINI: Garczyński i Krasiński. *Bibl. Warsz.*, 1900, sierpień.— PINI: Toż p. t. Dwaj poeci filozofowie (Garczyński i Krasiński). *Spraw gimn. Franc. Józ.* za r. 1900 i osobno. Lwów, 1900. — HÖSICK: Z pamiętników Eustachego Marylskiego. *Kurjer Warsz.*, 1903, nr. 1. — NITOWSKI: St. Garcz. *Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.*, I. — CHMIELOWSKI: Hist. liter. pol., IV. — ST. KUROWSKI: G. Stef. *Sto lat myśli pol.*, IV. — M. SMOLARSKI: Poezja powstania Listopad. Kraków, 1911.

5. MAURYCY GOSŁAWSKI.

Ur. 5 października 1802 r. we Frampolu, na Podolu. Syn ubogiego dzierżawcy. Uczył się w szkole powiat. w Kamieńcu (1815—1821), potem w liceum w Krzemieńcu (1821—24?). Był czas jakiś nauczycielem prywatnym na Podolu. W roku 1827 w Warszawie — urzędnikiem. Na pocz. r. 1828 opuścił Warszawę i wstąpiwszy do wojska rosyjskiego, odbył, jako oficer sztabowy gien. Dybicza, kampanję turecką 1828—1829 r. W roku 1831 dezerterował i wziął udział w powstaniu Listopadowym (w legjonie ułanów podolskich). Po kapitulacji Zamościa (23 października), udał się do Galicji, gdzie ukrywał się w Czortkowskiem; czas jakiś przebywał we Lwowie. Aresztowany przez władze austryjackie jako mniemany uczestnik wyprawy Zaliwskiego, został uwięziony. Zm. 17 listopada 1834 r. w Stanisławowie, w więzieniu.

Pierwsze utwory swe poetyckie druk. w *Dzienniku Warszawskim* 1826—27; m. in. poemat „Podole“ (*Dzien. Warsz.*, 1827) (w urywkach?), napis. w r. 1826.

Pierwociny swe wyd. osobno p. t. „Poezje“. Warszawa, 1828.

„Oda do Karola Lipińskiego...“. Warsz., 1828 (wraz z wierszem Fr. Kowalskiego).

„Poezje ułana polskiego“. 2 t. Paryż, 1833.

W y d. z b i o r o w e. „Poezje“. Lipsk, 1864 (staraniem Leona Zienkowicza). (Zawiera poematy; „Podole“, „Tęsknota“, „Odstępca“ i „Banko“, „Poezje ułana polskiego“ i inne wiersze liryczne i kilka urywków prozą).

Z czasów kampanji tureckiej dochował się (według Chmiel.) rodzaj pamiętnika w formie obszernego listu do ukochanej.

„Nieznany wiersz Gosł. do Mickiewicza“ ogł. Méyet w *Gaz. Lwow.*, 1901, nr. 177.

Wiersz p. t. „Dzień“ w *Bibl. Warsz.*, r. 1844, III.

Mickiewicz o G. w liście do Odyńca z Moskwy z dn. 22 marca 1827. („Korespond. Mick.", IV). — Goszczyński o G. w „Nowej epoce...". — Tyszyński: Amerykanka w Polsce, II. 59—71. Petersburg, 1837. — Grabowski: Literatura i krytyka, 1840. — Zienkowicz: Usque ad finem. Żywoty narodowe z ostatnich lat stu.. Maurycy Gosławski". (Z portr.). Paryż, 1859. — Siemieński: „Biografja" Dzieła, II, 307—315 (sprostow. życiorysu w wyd. lipskim).—Zieńkowicz: Życiorys G. w wyd. „Poezji" lipskim)—Turski: Pogrzeb w Stanisławowie. Z *Dzien. Liter.* (lwow.).—Dr. Antoni J.: M. G. w *Przew. nauk i liter.*, 1874 (toż w „Opowiad". Ser. IV t. 2, 1884. — F. M.: Maurycy Gosławski. *Kurjer Stanisławowski* z 1896, nr. 552—5. — Zdziechowski: M. G. w „Byron i jego wiek", II. — Zdziarski: „Maurycy Gosławski, Zarys biograficzno-literacki", Petersburg, 1899. (*Życiorysy sławn. Pol.*, 8). — K. Gliński: M. G. w *Album biograf. zasłuż. Polak. XIX w.* t. I. — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pol. XIX w. — Zdziarski: M. G. w „Szkice literackie". 1902. — Sokulski: Na grobie poety-żołnierza. *Świat*, 1908, nr. 49.—Chmielowski o G. w *Złotej przędzy* t. II. — Smolarski: Poezja powstania Listopadowego.—M. Rolle: Obrońcy Zamościa (w 1831) („Z minionych stuleci". Lwów. 1908).

6. KONSTANTY GASZYŃSKI.

Ur. 10 marca 1809 r. (1808?) w Małej wsi, w ziemi Czerskiej na Mazowszu (wedł. in. źródeł we wsi Jeziorna czy Jeziorach w pow. radomskim), z o. Antoniego, niegdyś brygadjera wojsk Rzptej, i Tekli z Bzowskich. Kształcił się w Warszawie, w liceum Lindego (1826—28) i w uniwersytecie (od r. 1828), gdzie kolegował z Zygm. Krasińskim. W powstaniu Listopadowym wziął czynny udział; wstąpił najprzód w szeregi gwardji akademickiej, następ. odbył kampanję jako porucznik saperów w korpusie Giełguda. Po upadku powstania przechodzi granicę pruską. Przebywa czas jakiś w Poznańskiem — następ. emigruje do Francji. Po krótkim pobycie w Paryżu i w Brukseli, osiada w 1833 roku w Aix, w Prowancji (1833—1844). Zostaje dziennikarzem i pisuje do gazet francuskich, mianowicie oo „Mémorial d'Aix", którego, po 3-letnim współpracownictwie, został redaktorem, oraz do „Gazette du Midi". Pod koniec r. 1843, czy na początku r. 1844 przenosi się do Paryża i zostaje sekretarzem deput. Siéyes. Odtąd odbywa częste podróże do miejscowości leczniczych w Niemczech, Szwajcarji i Włoszech; w l. 1850—53 w towarzystwie Krasińskiego. W r. 1860 odwiedził rodzinę w Królestwie; był w Warszawie; poczem wrócił do Aix. Zm. 8 paźdz. 1866 r. w Aix.

Utwory młodzieńcze. Pierwociny poetyckie pomieszczał w *Rozmaitościach* (dodatek liter. do *Korespondenta* Dmochowskiego) w r. 1826; osobno ogłasza: „Wiersz na zgon Staszica". (Warszawa, 1826. Przedrukował Kraushar w dod. do t. VI „Tow. Przyj. Nauk" i *Tyg. Ilustr.*

z roku 1912, nr. 14). Ogł. nadto osobno: „Wiersz do Henryki Sontag“ (Warsz., 1830), „Warszawianka“ (1830), „Warjat z potrzeby“, krotochwila (Warsz., 1830); „Dwaj Śreniawici“, romans z czasów Łokietka“ (Warszawa, 1830). (Nowe wyd. Gródek, 1898). „Jaksiada“. Poema w sześciu pieśniach. W Warszawie, 1827. Wyd. w ułamku, dwie pierwsze pieśni, przed r. 1830. W całości, z autografu, przechowującego się w bibl. Krasińskieh w Warszawie, wydał Placzek w *Lamusie*, 1910. (Poemat humorystyczny, ośmieszający wierszopisa Jaxę Marcinkowskiego, pośrednio romantyzm i Mickiewicza)

W r. 1830 wydawał, wraz z Leonem Zienkowiczem, *Pamiętnik dla płci pięknej*, gdzie umieścił kilkadziesiąt swoich utworów poetyckich. Kilka utworów wydrukował w *Melitele* Odyńca za r. 1829 i 1830.

Wiersze powstańcze, powstałe w r. 1830/31: „Polska powstająca“, „Śmierć żołnierza“, „Do Francuzów“, „Jaskółki“, „Przejście Niemna“, „Wspomnienie o maju“. Osobno wyszły: „Wiersz z okolicz. Emilji Plater i Marji R.“ (1831) i „Pieśń na nutę barkaroli“ (1831).

Na emigracji ogłosił:

„Pieśni pielgrzyma polskiego“. Paryż, 1833.

„Zgon Sowińskiego na Woli pod Warszawą“ wyszedł razem z „Redutą Ordona“ Mickiewicza przy „Trenach wygnańca“ Niemcewicza. Lipsk. 1833.

„Wiersz poświęcony pamięci Artura Zawiszy“ przy dram. Ulrycha p. t. „Powstańcy polscy w r. 1833“. (Paryż, 1834).

„Notatki oficera polskiego o obchodzeniu się rządu pruskiego z korpusem wojska polskiego...“. Paryż, 1833.

„Pan Dezydery Boczko i sługa jego Pafnucy“. Paryż, 1846.

„Reszty pamiętników Macieja Rogowskiego, rotmistrza konfederacji barskiej“. Paryż, 1847. Toż po franc. p. t. „Fragments des memoires de Mathias Rogowski...“. (Paris, 1847).

„Dzień 8 września 1831 r. w Warszawie“. (Obraz fantastyczny). (Kraków, 1848).

„Kontuszowe pogadanki...“. Paryż, 1851.

„Listy z podróży po Włoszech“. Lipsk, 1853 (druk. przedtem w *Czasie*, 1852).

„Sielanka młodości“. (Paryż) 1855 (odb. z wydania zbior. Poezji, 1856; przedtem w *Pokłosiu*, 1855 (pozn.).

„Pro publico bono“. Paryż, 1858. Zawiera: *a*) „Gra i karciarze“. Satyra; *b*) „Wyścigi konne w Warszawie“ (obrazek dramatyczny); *c*) „Papuga i wróbel“. Bajka.

„Dwa wspomnienia z mojej podróży po Korsyce“ (w *Dodatku* do *Czasu* z r. 1858) i osobno.

„Kilka pieśni dla kraju“. Paryż, 1864.

Drukował w tym okresie utwory swoje G. w *Przeglądzie Poznańskim*, w *Pokłosiu*, w *Czasie*, w *Dodatku* do *Czasu* (w *Pokłosiu* 1855 m. in. art. o Malczewskim). Poezje przy drugiej ed. „Przedświtu“ (1845).

Wyd. zbiorowe: a) „Poezje“. Paryż, 1844.

b) „Poezje“. Wyd. drugie pomnożone. Paryż, 1856 (nie zawiera wszystkich poezji z wyd. 1844).

c) „Poezje“. Wydanie zupełne. Lipsk, 1868 (Brockhaus) (nie zawiera utworów młodzieńczych ogłoszonych przed r. 1831).

d) „Pisma prozaiczne“. Lipsk, 1874. (Brockhaus) (wyd. nie zawiera wszystkiego).

e) „Wybór poezji“. Oprac. Stef. Morawiecki. Brody, 1909. *Arcydz. pol. i obc. pis.*).

Listy: *a)* „Listy do Lucjana Siemieńskiego (1851—1866) wyd. St. Kossowski. Lwów, 1911 (i w „Wśród romantyków i romantyzmu“. Lwów, 1916). *b)* List do Siemieńskiego z r. 1855 ogł. L. Placzek w *Pam. Liter.*, 1912. *c)* 4 listy do E. Januszkiewicza z r. 1843 podał Kallenbach w artyk. „Do gienezy „Przedświtu“. *Kur. Warsz.*, 1914, 1 stycznia. *d)* Listy w rękop. w Bibl. Jagiell. *e)* Listy do Andrzeja Słowaczyńskiego z l. 1833—45, oraz listy do Karola Królikowskiego z l. 1862 i 1866 przechowują się w Bibl. Polskiej w Paryżu. Niewyd. *f)* 2 listy do Cieszkowskiego wśród listów Krasińskiego do Cieszkowskiego (II, 231 i 258). *g)* Listy do Aug. Cieszkowskiego z l. 1845—66 oraz 1 list do Włodz. Czackiego i jeden do żony Cieszkowskiego w „Rocznika Koła polonistów uniw. warsz.“ Warsz. 1927.

Wspomnienia p. t. „Zygmunt Krasiński i moje z nim stosunki“, niewyd. Rękop. w bibl. Krasiń.

Mylne jest twierdzenie, jakoby „Grób rodziny Reichstalów“ i „Wład. Hermana“ pisał Krasiński do spółki z Gaszyńskim.

Gasz. podpisał dedykację „Przedświtu“ Krasiń., wydrukowaną w 1-ym wyd. (z r. 1843).

G. wyd. „Niedokończony poemat“ (1860) i „Wyjątki z listów Zygm. Krasińskiego“. (Nowe wyd. Paryż, 1861).

Przełożył na jęz. franc. „Sen Cezary“ p. t. Une vision (Aix 1841), „Przedświt“ i „Ostatniego“: „L'Aube. Le Dernier, poèmes de Sigismond Krasiński, precédés d'une introduction“. Paris, 1863.

Artykuły i wiersze francuskie Gasz. rozproszone po czasopismach francuskich: *Gazette du Midi*, *Mémorial d'Aix*, *Revue des deux mondes*, *Revue contemporaine*, i francusko-polskich: *Le Polonais*, *La Pologne pittoresque*, *La Pologne illustrée*, *Souvenirs de la Pologne* (Straszewicza z r. 1833). Niektóre art. zebrał w książeczce p. t. „Nord et Midi. Souvenirs par Constantin Gaszynski". Aix, 1839. „Trois fragments" (Aix 1842). Inne wyd. osobno, jak: „L'église cathédrale de St. Sauveur à Aix" (1836); „Les cabinets et collections artistiques de la ville Aix". „Deux élégies polonaises traduites", 1861.

Wiersz pis. 6 listopada 1830: „Szybko płynie strumień życia...", przytoczył B. T. we wstępie do „Utworów Z. Krasińskiego". Poznań, 1880, str. XLI.

Z. Krasiński: Lettre sur l'état actuel de la littérature polonaise. *Bibliotèque Universelle*, 1830). — Mickiewicz o „Pieśniach pielgrzyma pol.". (*Pielgrzym polski* 1833). Przedruk w *Pamiętn. Mickiewicz.* VI. — Klaczko: Kontuszowe pogadanki. (*Goniec polski*, 1851, Poznań; przedruk. w „Zapomnianych pism. pol.". 1912). — Siemieński: Kontusz. pogad. *Czas*, 1851, nr. 64–65. — Estreicher: Konst. Gasz. *Tyg. Ilustr.*, 1866. — Kraszewski o G. w „Rachunkach" z r. 1866. — Bezim.: Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-nauk. w Paryżu*, 1866. (Paryż, 1867). — Dmochowski: Wspomnienia. Warszawa, 1858. — Gaut o ostatnich chwilach Gaszyńskiego w *Mémorial d'Aix*, 1866. — Siemieński o „Sielance młodości". *Czas*, 1855. — Bezim.: Wstęp o G. do „Poezji" wyd. lipsk. 1868. — Siemieński: Portrety liter., III. Poznań, 1868 (przedtem w *Przegl. Pol.*, 1867). — Rozbiór „Reszty pam. Rogowskiego". *Czasopismo bibl. Ossol.*, 1844, t. 2. — Cybulski: Gesch. d. poln. Dichtkunst. — Pol: Wspomnienia z kampanji litewskiej. (*Strzecha*, 1870). — Pol: Pamiętnik do liter. pol. XIX w. — St. Koźmian. Żywot i pisma Konst. Gaszyńskiego. Poznań, 1872 (przedtem w *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Pozn.*, VII).—W. Przyborowski: Niewieście ideały poetów polskich. Warszawa, 1881. — Biegeleisen w *Złotej Przędzy*, II. — B. T. Wstęp do „Utworów Zygm. Krasińskiego nie objętych lwow. wydaniem". Poznań, 1880. — Tarnowski: Hist. liter. pol., V, 330—333. — K. Gliński: K. Gaszyński. *Album. biogr. zasłuż. Polaków XIX.*, w., t. I.—Chmielowski w Hist. liter pol., IV.— Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904. — Kossowski:: Nieznane tłumaczenia K. Gasz. *Tydzień*, dod. *Kur. lwow.*, 1902, 15. — Kawczyński: Konrad z „Dziadów" w poezji francuskiej. *Pam. Mick.*,VI (o wierszu Laprade'a o Gasz.).—Drogoszewski: G. K. w *Sto lat myśli pol.*, V. — Morawiecki: Wstęp do „Wyboru poezji". — Kossowski: Przyczynki i materjały do dziejów liter. polskiej, I. Listy Konst. Gaszyń. do L. Siemieńskiego. Lwów, 1911. (Toż uzupełn. w książce „Wśród romantyków i romantyzmu". Lwów, 1916 p. t. K. Gaszyński a L. Siemieński w l. 1851—66). — Smolarski: Poezja powstania Listopadowego. Kraków, 1911.

7. RAJNOLD SUCHODOLSKI.

Ur. 1804 r. Syn Jana, brat malarza Januarego. Uczył się w gimn. w Swisłoczy 1818—24 (był tu członkiem Tow. Zorzan). Potem służył

w ministerjum finansów Król. Pol. pod Lubeckim. Gwardjak honorowy, a później podchorąży strzelców pieszych. Zginął na okopach Pragi w r. 1831.

Popularny piosenkarz powstaniowy. Twórca poloneza „Patrz Kościuszko na nas z nieba" i wielu innych pieśni, jak np. „Dalej bracia do bułata", „Moskalu wygnany, zgryzotą nękany", „Krew nam polska w żyłach krąży", „Rżnijcież nam od ucha tęgiego mazura...", „Kto powiedział, że Moskale...".

Ogłaszał je po czasopismach i wydał w r. 1831 p. t. „Ulubione pieśni".

Poezje jego w *Pamiętniku dla płci pięknej*, 1830 r. i w in. pismach.

„Śpiew wojenny ofiarowany J. Skrzyneckiemu", 1831.

(K. Gaszyński poświęcił sonet „Pamiątce Rajnolda Suchodolskiego)

Wójcicki: Kawa literacka, str. 21—22. — Cybulski: Geschichte der polnischen Dichtkunst. — W. Pol: Pamiętnik do literatury pol. XIX w. Lwów. 1866. (Str. 386). — M. Rolle: Poeci-żołnierze. (*Iris*, 1899). — M. Smolarski: Poezja powstania Listopadowego. Kraków, 1911. — Archiwum do dziejów ośw. i liter., IX, str. 221 i 256

8. FRANCISZEK KOWALSKI.

Ur. 21 marca 1799 r. w Pawołoczy na Ukrainie. z o. Jana, i Agnieszki z Ruszkowskich. Kształcił się w gimn. w Winnicy (1810—1818) i w liceum Krzemienieckim (1819—1823), poczem udaje się do Warszawy, gdzie utrzymuje się z lekcji prywatn. W r. 1829—30 nauczycielem jęz. polskiego w szkole wojew. w Szczebrzeszynie. Bierze udział w powstaniu Listopadowym (podoficer legji litew.-wołyń.) W r. 1832 ożeniwszy się z Antoniną Jagiełłowiczówną, przenosi się do Galicji, gdzie pozostaje do r. 1841. W r. 1849 archiwistą u Potockich w Tulczynie (do roku 1851?). W ostatnim roku życia zamieszkał w Czerniatynie (pow. lityński) na Podolu. Zm. 10 października 1862 r. w Kijowie.

Autor popularnych „Piosnek żołnierskich" (1822—28), z których najpopularniejsza „Tam na błoniu błyszczy kwiecie", i pieśni powstańczych.

W l. 1821—24 wyd. 7 komedji Moliera w przeróbce. „Mieszczanin-szlachcic". (Lwów, 1823) przedrukow. w wydawn. *Arcydz. pol. i obc. pis.* (Brody, 1906); Grzegorz Fafuła" [= George Dandin]. (Lwów, 1824) przedruk. w *Bibl. Powsz.* (Złoczów, 1891).

Wyd. nadto m. in.:
„Oda do K. Lipińskiego...". Warszawa, 1828.
„Miecz i lutnia...". Warszawa, 1831.
„Fraszki...". Lwów, 1839. Wyd. 2. Kamieniec, 1847.
„Dzieła Moliere'a". 6 t. Wilno, 1847—50.
„Wspomnienia". 2 t. Kijów, 1859. Nowe wydanie. Kijów, 1912.
„Legendy herbowe". Żytomierz, 1862.
W lwowskich *Rozmaitościach* z l. 1824/5 i 1832 wiersze i piosnki.
„Tymon". *Athenaeum*, 1843—47.
„Wspomnienia o Mickiewiczu". *Bibl. Warsz.*, 1857.

Goszczyński: w „Nowej epoce poezji pol.".—Pług: Fr. Kowalski *Tyg. Ilustr.*, 1862. — Bruchnalski: Pierwsze utwory Mickiewicza naślad. w liter. galicyj. 1822—30. Lwów, 1894 (13 i 17).—Smolarski: Poezja powst. Listopadowego. Kraków, 1911. (Odb. z *Przew. nauk. i liter.*, 1910) — H. Ułaszyn we wstępie do nowego wyd. „Wspomnień". Kijów, 1912. — M. Rolle: Obrońcy Zamościa. („Z minionych stuleci". Lwów, 1908).

LITERATURA EMIGRACYJNA 1831—1863.

Po upadku powstania Listopadowego, wychodźcy skupili się głównie w Paryżu. Emigracja rozpadła się na dwa obozy, dwa główne stronnictwa polityczno-społeczne, arystokratyczny (monarchiczny) i demokratyczny (republikański), które wzajem się zwalczały w czasopismach emigracyjnych i licznych broszurach. Powstały na emigracji różne stowarzyszenia i instytucje, polityczno-społeczne, naukowo-literackie, religijne, mistyczne, szkolne; niektóre do dziś przetrwały. Z nich najważniejsze były: Towarzystwo historyczno literackie (1832), Towarzystwo Demokratyczne (1832), Zakon Zmartwychwstańców, Koło Towiańczyków (1841), Szkoła polska Batignolska. Wśród sporów i gorącej szermierki publicystycznej rozwinęła się bujnie literatura emigracyjna, naukowa i piękna, a przedewszystkiem poezja. Powstały wtedy najcelniejsze dzieła romantyzmu narodowego, a wśród nich najszczytniejsze utwory trzech wieszczów naszych: Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego, arcydzieła ducha polskiego. Głównym prądem, który przenikał poezję emigracyjną, był *mesjanizm* i jego odmiana *towianizm*.

Ropelewski: Wspomnienie o piśmiennictwie polskiem w Emigracji. *Kalendarz Pielgrzymstwa pol.*, 1840. — Giller: Historja powstania Narodu polskiego.—Gadon: Z życia Polaków we Francji. Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa histor.-liter.

w Paryżu 1832—1882. Paryż, 1883. — GADON: Emigracja polska. Pierwsze lata po upadku powstania Listopadowego. 3 t. Kraków, 1901—2. — WŁ. MICKIEWICZ Żywot Adama Mickiewicza t. II, III i IV. — A. WERNICKI: Leonard Chodźko i jego prace. Lwów, 1880. — SMOLIKOWSKI: Historja Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego.— MIŁKOWSKI: Sylwety emigracyjne.—WASILEWSKI: Z życia poety romantycznego. Lwów, 1910. — TRETIAK: Bohdan Zaleski na tułactwie. Karta z dziejów emigracji polskiej. 2 t. — DOMEJKO: Pamiętniki. Kraków, 1908.—M. BUDZYŃSKI: Wspomnienia z mojego życia. — LIMANOWSKI: Stanisław Worcell. — SZPOTAŃSKI: Emigracja polska w Anglji (1831—48). *Bibl. Warsz.*, 1909, maj. — GRABOWSKI: Krytyka literacka na emigracji *Przew. nauk i liter.*, 1910. — KARBOWIAK: Zarys dziejów edukacyjnych Polski po rozbiorowej na obczyźnie. *Przew. nauk. i liter.*, 1908. — CHROPIEŃSKI: Szkoła Batignolska w Paryżu. Lwów, 1908.—ROMER-OCHENKOWSKA: Szkoła Batignolska w Paryżu. *Bibl. Warsz.* 1909, I. — RAWITA-GAWROŃSKI: Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego. *Przew. nauk. i liter.*, 1908. —VRTEL: Do dziejów satyry na Emigracji po r. 1831. *Pam. Liter.*, 1914. — KOŁODZIEJCZYK: Prądy słowianofilskie wsród emigracji wielkiej (1830—63). Kraków, 1914. — KRECHOWIECKI: Kartki z dziejów polskiego tułactwa. („Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — J. UJEJSKI: Ogólny rzut oka na prądy religijno-społeczne wsród emigracji po r. 1831. *Spraw. Akad. Um.* XX, 1915. — ST. LEONHARD: Przyczynek do stosunków polsko-niemieckich z czasów powstania Listopadowego i emigracji. (*Spraw. gimn.*). Kraków, 1916. — KRAUSHAR: Z dziejów emigracji polistopadowej. („Echa przeszłości". Warszawa, 1917). — WŁ. MICKIEWICZ: Emigracja polska. 1860—1890. Kraków, 1908. — *Wiadomości polskie*, 1857—61. (Tu nekrologi emigrantów do r. 1860). — *Rocznik Towarz. hist.-liter. w Paryżu.* Rok 1866—78. (Tu m in. nekrologi emigrantów w dziale „Zmarli na wychodztwie (od 1861—78), pisane przez Br. Zaleskiego i innych). — BYSTRZYCKI: Kwestja religijna na Emigracji (po r. 1831). *Pamiątkowa księga* dla Tarnowskiego. Kraków. 1904. — KŁYSZEWSKI: Towarzystwo Litewskie i Ziem Ruskich 1831—38. *Ruch liter.* Dwutyg. *Kur. Litew.*, 1906. — MÉYET: Nieznana odezwa Ad. Mickiewicza w sprawie Szkoły Polskiej na Batignolles. *Bibl. Warsz.*, 1909, paździer. (Zob. też *Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz.*, za r. 1909. — K KOLBUSZEWSKI: Z dziejów krytyki literackiej w czasopismach emigracyjnych (1836—1848). Wilno, 1924. WŁ. MICKIEWICZ: Pamiętniki 2 t. — W. SZOKALSKI: Wspomnienia.

CZASOPIŚMIENNICTWO NA EMIGRACJI.

Czasopiśmiennictwo na emigracji rozwijało się bujnie, głównie w Paryżu. Poruszało ono i omawiało zagadnienia polityczno-społeczne, dotyczące Polski, i wyrażało poglądy i przekonania obu głównych obozów na wychodźtwie, oraz różnych stronnictw i kół. Dział literacki i naukowy w czasopismach polskich paryskich słabiej był reprezentowany.

Oto główniejsze pisma emigracyjne: *Pamiętnik Emigracji* (1832—3) M. Podczaszyńskiego (tu artykuły M. Mochnackiego); *Pielgrzym Polski* (1832—3) E. Januszkiewicza, a następnie B. Jańskiego (tu arty-

kuły Mickiewicza); *Nowa Polska* (1833—7, 1839—45) J. B. Ostrowskiego. Poglądy stronnictwa arystokratycznego wyrażały głównie: *Kraj i Emigracja* (1835—43) J. Woronicza; *Kronika Emigracji Polskiej* (1834—9) K. Hoffmana, Ksaw. Bronikowskiego i K. Sienkiewicza; *Trzeci Maj* L. Orpiszewskiego, a po nim J. Woronicza. Wyrazicielami poglądów obozu demokratycznego były głównie organy Towarzystwa Demokratycznego: *Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* (1837—41) (tu artykuły S. Goszczyńskiego); *Demokrata Polski* (od 1837—63) wydawany w Poitiers, Paryżu, Brukselli i Londynie (z przerwą półtoraroczną od sierpnia 1849 do początku 1851), redagowany ostatnio przez St. Worcella; *Przegląd dziejów polskich* (1835—43) J. N. Janowskiego i W. Heltmana (w Poitiers i w Paryżu); *Noworocznik Demokratyczny* (1842—3) T. Wiśniowskiego; *Pszonka* (1839—44) L. Zienkowicza (w Strasburgu i w Paryżu); umiarkowanie demokratycznym organem był *Dziennik Narodowy* (1840—8) F. Wrotnowskiego; *Młoda Polska* (1838—1840) E. Januszkiewicza (tu artykuły Ropelewskiego); *La Tribune des peuples* (1849) Ad. Mickiewicza.

Z czasopism, powstałych po ruchach l. 1846 i 1848 i prowadzonych przez przedstawicieli młodszej emigracji, na szczególną uwagę zasługują: *Wiadomości polskie* 1857—61, redagowane przez F. Wrotnowskiego, a po nim przez W. Kalinkę; pismo zachowawcze (tu artykuły Kalinki i Klaczki); ważniejsze artykuły *Wiadomości polskich* przedrukowano w 4-ch tomach p. t. *Roczniki polskie* (Paryż, 1865); *Przegląd rzeczy polskich* (1857—63), red. przez Sew. Elżanowskiego; pismo demokratyczne.

J. Kucharzewski: Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX. Warszawa, 1911. — J. Zakrzewski: Czasopiśmiennicwo polskie na emigracji. Wydawnictwa awiniońskie 1832—1833). Warszawa. 1907.—Bibliografja literatury o czasopismach emigracyjnych podana w książkach J. Kucharzewskiego i Jarkowskiego.

1. ADAM MICKIEWICZ. Zob. wyżej, str. 11.

2. JULJUSZ SŁOWACKI.

Ur. się 23 sierpnia st. st. (4 września now. st.) 1809 roku w Krzemieńcu, na Wołyniu, z ojca Euzebjusza, prof. liceum Krzemienieckiego a od r. 1811 uniwers. Wileńskiego († 1814), i z m. Salomei z Januszewskich. W l. 1811—14 przebywa z rodzicami w Wilnie; po śmierci ojca z matką w Krzemieńcu 1814—18. Po wyjściu matki za d-ra Bécu, przenosi się do Wilna (1818). Tu oddany do gimnazjum w r. 1820.

(Znajomość z Mickiewiczem w r. 1822). W l. 1825—1828 kształcił się w uniwersytecie Wileńskim, na wydz. prawnym. (Przyjaźń z Ludwikiem Spitznaglem, † 1827). (Podróż do Odessy w r. 1826). Po ukończeniu uniwersytetu ze stopniem kandydata obojga praw, przenosi się z matką do Krzemieńca. (Półroczny pobyt w Krzemieńcu 1828—9). 15 lutego 1829 roku wyjeżdża do Warszawy. 30 marca t. r. wstępuje na służbę jako aplikant do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (pod ks. Lubeckim). (Znajomość z Odyńcem, Witwickim, Niemcewiczem). W wypadkach listopadowych 1830 r. i w walce udziału nie bierze: w styczniu (10) 1831 r. występuje ze służby w Komisji, 8 marca 1831 r. wyjeżdża z Warszawy zagranicę (po dwuletnim pobycie). Przez Wrocław (2 tyg. pobyt) przyjeżdża do Drezna w początkach kwietnia. (4 mies. pobyt w Dreznie). Otrzymawszy misję Rządu Narodowego, wyjeżdża 25-go lipca 1831 do Paryża i Londynu; do Paryża przybywa 31 lipca; 3 sierpnia stanął w Londynie. Po 1-miesięcznym tu pobycie wrócił do Paryża dn. 9 września. W styczniu 1832 r. wstąpił Słow. do Towarzystwa litewskiego i ziem ruskich (które już w r. 1833? rozwiązało się). (Spotyka się w Paryżu z M. Skibickim (przyjaźń), z Leonardem Chodźką, Lelewelem, Ant. Goreckim, Mickiewiczem). Dn. 26 grudnia 1832 r. wyjeżdża do Gienewy (po 16 mies. pobycie w Paryżu), dokąd przybył d. 30 grud. (Trzyletni 1833—35 z górą pobyt w Szwajcarji). (Eglantyna Pattey; Marja Wodzińska). 3 miesięcz. (lipiec-wrzesień 1835) pobyt w Veytoux. W połowie lutego 1836 roku opuszcza Szwajcarję i udaje się do Włoch. Dn. 22 lutego 1836 r. (?) przybywa do Rzymu. 3 mies. pobyt w Rzymie (luty-maj 1836). (Znajomość z Zygmuntem Krasińskim). W pocz. czerwca t. r. udaje się z wujostwem Januszewskimi do Neapolu. Miesięczny (od końca czerwca do końca lipca) pobyt w Sorrento. Dziesięciomiesięczna podróż na Wschód (1836—37): wyjeżdża z Neapolu do Grecji 24 sierpnia 1836 r.; 20 września w Atenach; 20 paźdź. w Aleksandrji; 28 paźdz. w Kairze. Po trzydziestokilkodniowej podróży Nilem do Teb, wraca do Kairu 10 grudnia 1836 r. Z Kairu wyrusza przez Syrję do Jerozolimy; 12 dniowa kwarantanna w El-Arish (22 grudnia-2 stycznia 1837). 13 stycznia 1837 w Jerozolimie. Zwiedziwszy Palestynę, osiada w klasztorze ormiańskim Betcheszban na Libanie; (półtoramiesięczny pobyt w Betcheszban, od końca lutego do pocz. kwietnia); stąd do Bejrutu. Po z górą miesięcznym tu pobycie, wyjeżdża w pierwszej połowie maja z powrotem do Europy i d. 17 czerwca 1837 przybywa do Liwurna. Po 3-tygodniowej kwarantannie w Liwurnie, w połowie lipca osiada

we Florencji. Półtoraroczny pobyt we Florencji (od połowy lipca 1837 r. do ostatnich dni grudnia 1838 r.) (Aniela Moszczeńska; spotkanie w grud. 1838 z Zygm. Krasińskim). W końcu grudnia 1838 r. osiada w Paryżu. Dziesięcioletni i 3 miesięczny z górą pobyt w Paryżu 1839—1849. W maju 1839 r. zostaje członkiem Towarzystwa historyczno-literackiego. Stosunek do p. Joanny Bobrowej (1842—42). W maju i czerwcu 1841 r. Słow. bawi we Frankfurcie nad Menem. W lipcu 1842 r. wstępuje do Koła Towiańczyków. Od roku 1843 spędza Słow. miesiąc sierpień w Pornic nad Atlantykiem. (W r. 1846 w Dieppes, w r. 1847 w Ostendzie). (Od r. 1843 stosunki z Goszczyńskim). Dn. 10 kwietnia 1848 r. przyjeżdża do Poznania. (Miesięczny tu pobyt) W początkach maja t. r. udaje się do Wrocławia; tu w czerwcu widzi się z matką. W ostatnich dniach czerwca wyjeżdża do Drezna, a stąd do Ostendy; w końcu lipca wrócił do Paryża.

Zmarł 3 kwietnia 1849 r. w Paryżu, na rękach Szczęsnego Felińskiego i Karola Pétiniaud. Pochowany na cmentarzu Montmartre. Dn. 28 czerwca 1927 r. w grobach królewskich na Wawelu w Krakowie.

Twórczość Słowackiego.

Daty powstania utworów pewne lub prawdopodobne (przypuszczalne).

Okres wileński (1826—28).

1826. „Duma ukraińska“ (26 sierpnia).
— Son. „Już północ...“.
1827. „Do Ludwika Szpitznagla“.
— Sonety (4).
1828. „Szanfary. Ułomki poematu arabskiego“.
1829. „Matka do syna“.

Okres warszawski (1829—31).

1829 (sierp.). „Hugo, powieść krzyżacka“. (Drukow. w noworoczniku *Melitele*. (Warsz. 1830). Bezim.

— (wrzes. czy listop). „Mindowe, król litewski, obraz historyczny“. (Dod. przypisek autora o gienezie dramatu).

— (grudzień). „Piosnka dziewczyny kozackiej“.

1830 (luty). „Mnich, powieść wschodnia“.

— (lipiec). „Jan Bielecki, powieść narodowa polska“.

— (wrzesień-paźdz.). „Marja Stuart, drama historyczne“.

— (listopad). „Arab“. (Urywek tekstu pierwotnego podał Fr. Malewski w liście do Mickiewicza z r. 1829. (Koresp. III).

— „Oda do wolności“. Wyd. osobno p. t. „Oda do wolności“ i „Hymn“. Warszawa. 1830.

— „Hymn do Bogarodzicy“. Wyd. osobno p. tyt. „Oda do wolności“ i „Hymn“. Warszawa, 1830.

1831 (styczeń czy luty). „Żmija, romans poetyczny z podań ukraińskich“, pieśń I.

— „Kulik“. (Druk. osobno p. t. „Kulik Polaków“. Warszawa, 1831).

— „Pieśń legjonu litewskiego“ (powst. w Warszawie, czy w Dreznie; drukow. osobno p. t. „Pieśń legjonu litewsko-ruskiego“. Warszawa, 1831).

1831. „Niewiadomo co czyli Romantyczność“, ballada, napisana w Dreznie do spółki z Odyńcem. (Druk. w „Poezjach „Odyńca. Poznań, 1832).

— -1832. Pamiętnik z l. 1817—32.

— (lipiec). „Żmija“, p. II. (pis. w Dreznie).

Doba paryska (1831—32).

1831. „Żmija“, p. III—VI (w paźdz. i listop.).

— Wstęp do „Jana Bieleckiego“ (o Londynie).

1832. „Le roi de Ladawa“.

— „Do Michała Skibickiego“ (w lutym).

— „Paryż“.

— „Lambro, powstańca grecki, powieść poetyczna“. (Wykończ. w Gienewie w 1833 r.).

— Fragm. trag. franc. „Beatrix Cenci“.

— „Duma o Wacławie Rzewuskim“ (powstała w lecie).

— „Godzina myśli“ (powst. prawdop. w paźdz. 1832, wedł. Pochmarskiego; lub też w grud. 1832 czy w stycz. 1833, wedł. Kleinera).

— (Pamiętnik z l. 1817—32).

— Rozprawa „O przyszłości prac Towarzystwa, a mianowicie historycznych“, czyt. w listop. w Tow. Litew. i ziem ruskich — zaginęła.

Okres szwajcarski (*gienewski*) 1833—35.

1833. „Kordjan. Część pierwsza trylogji. Spisek koronacyjny“.

1834. („Wallas“, trag.—zaginęła).

— „Mazepa, tragiedja“ — pierwotne obrobienie, zaginęło.

— „Balladyna, tragiedja“.

1835. „Horsztyński“ [„Szczęsny“].

— W Albumie Marji Wodzińskiej („Byli tam, kędy...“)

1835. „Przekleństwo“ (druk. w *Tyg. Liter.*, 1839), „Rozłączenie“, „Stokrotki“, „Chmury“, „Ostatnie wspomnienie, do Laury“ (druk. w *Tyg. Liter.*, 1839) — powstały w Veytoux.

We Włoszech w r. 1836 powstały:

1836. „Rzym“, „Ułamki“, „Sumnienie“ (1 maja) (druk. w *Tyg. Liter.*, 1839).

— W Sorrento powst.: „W Szwajcarji“, wedł. Chlebowskiego Kleinera. (Jarecki i Ćwik sądzili że w Genewie w r. 1835).

Okres podróży wschodniej (1836—37).

1836. „Hymn o zachodzie słońca na morzu“ (19 paźdz.). (Druk. w *Tyg. Liter.*, 1839 p. t. Hymn), „Pieśń na Nilu“, „Rozmowa z piramidami“.

— „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu“ (między listop. 1836 a stycz. 1837). Pieśni I—VII. Pieśń II może nie była napisana. (Pieśni VIII i IX powstały w 1839 w Paryżu).

— „Listy poetyckie z Egiptu“ („Do Teofila Januszewskiego“, „Piramidy“, „Na szczycie piramid“, „List do Aleksandra H.“, „Z Nilu“. (Cykl ten wierszy, wedł. Kleinera, miał stanowić osobną całość).

— Plan poem. „Rhamezes“.

1837. „Do Zenona Brzozowskiego“, w El-Arish, na Nowy Rok 1837.

— Plan poem. „Posielenije“.

— Poemat tercynowy o piekle. (Zachowały się ułamki).

— „Anhelli“ (pis. w Betcheszban).

— „Ojciec zadżumionych“ (wykończ. w 1838).

Okres włoski (*florencki*) (1837—38).

1837. „Z listu do księgarza“ (w lipcu, w Liwurnie).

1838. Sonety do Anieli (Moszczeńskiej).

— „Wacław“ (wedł. Kleinera).

— „Poema Piasta Dantyszka“.

— „Do Zygmunta“ (4 grudn.).

Okres paryski (1839—1849).

1839. „Kilka słów odpowiedzi na artykuł pana Z. K." (Druk. w *Młodej Polsce* 1839).

— „Beatryks Cenci" (wedł. Kleinera; o ścisłości daty napisania (1840) podanej przez samego Słow. K. powątpiewa).

— „List do autora Irydjona" (dedyk. „Balladyny").

— „Lilla Weneda".

— „Preliminarja peregrynacji do Ziemi Świętej J. O. Księcia Radziwiłła Sierotki" (Druk. w *Tyg. Liter.* 1840 i 1841).

— „Mazepa" (druga redakcja, wedł. Kleinera z końcem roku).

— Pieśń VIII (z „Grobem Agamnenona") i pieśń IX „Podróży do Ziemi Świętej".

— Testament mój" (koniec r. 1839 lub pocz. r. 1840. wedł. Kleinera).

1840. „Krak" (wedł. Kleinera, pis. z pocz. roku).

— Dramat o Beniowskim.

— „Na sprowadzenie prochów Napoleona" (Druk. w *Młodej Polsce* 1840).

— „Beniowski", poema, pięć pierwszycb pieśni, pis. 1840—41.

1841. „Noc letnia". [O „Nocy letniej" Krasińskiego] (Druk. w *Trzecim Maju* 1841).

— („Beniowski", 5 pierwszych pieśni, druk.).

— „Pan Alfons".

— „Krytyka krytyki i literatury".

— „O poezjach B. Zaleskiego".

— „Fantazy" („Nowa Dejanira").

— Dalszy ciąg „Beniowskiego" (pis. 1841—46).

— „Wallenrod" (dram.).

— „Jan Kazimierz".

— „Do E. hr. K." [nie Krasińskiej].

— „Pogrzeb kapitana Meyznera".

1842. Urywki poem. o ks. Marku.

— „Złota Czaszka".

— „Do pani Joanny Bobrowej".

Doba mistyczna (2 poł. 1842—1849).

1842. „Tak mi Boże dopomóż" (13 lipca) (Druk. w *Dzienniku Narodowym* 1842).

— „Poeta i natchnienie".

(1842—1843). „Ksiądz Marek“ (dram.).

— „Sen srebrny Salomei“.

— „Książe Niezłomny“.

1844· „Zawisza Czarny“.

— Wiersze do pp. Bobrówien.

— „Agezylausz“.

— „Mój Adamito“.

— „Walter Stadion“.

— „Książe Michał Twerski“.

— „Genezis z ducha“.

1845. „Samuel Zborowski“ (wedł. Kleinera; wedł. Cywińskiego, pis. pod koniec r. 1844 i na pocz. r. 1845).

— „Rozmowa z matką Makryną“.

W l. 1845—48 pisał Słowacki dzieło filozoficzne, jako dalszy ciąg „Genezis z ducha“, do którego należą, jak to utrzymuje Kleiner, wydane po śmierci poety pod różnemi tytułami („Wykład nauki“, „List Apostolski“, „List do Rembowskiego“ i t. d.) fragmenty jego. Jednocześnie przerabiał Słowacki, wedł. Kleinera, dzieło swe filozoficzne na poemat filozoficzny wierszem, którego fragmentem jest tak nazwana przez pierwszego jej wydawcę (Rychtera) „Teogonja“, napisana w końcu r. 1847 lub na początku 1848 r. (Wedł. Cywińskiego już w r. 1845).

1845—46. „Do Autora „Trzech psalmów“ (Druk. w 1848). Tekst w ostatniej redakcji, na podstawie autografu bibl. Krasińskich, p. t. „Odpowiedź na Psalmy przyszłości Spirydjonowi Prawdzickiemu“, wyd. M. Kridl razem z „Psalmami przyszłości“ Krasińskiego w *Bibl. Narod.* (1928).

Na r. 1845 (wedł. Kleinera), czy na r. 1846 (wedł. Ujejskiego) przypada poczęcie „Króla Ducha“.

1846. Przekład urywków Iljady (p. I, XVII i XXI).

— Przekł. Makbeta (scen początkowych).

— Przetwarzanie dzieł Mickiewicza: Dziadów, Konr. Wallenroda, Pana Tadeusza.

— „Wspomnienie pani de St. Marcel.“

— „Głos z wygnania do braci w kraju“.

— „Do księcia A. C.“ (Czartoryskiego) (Druk. 1846).

— List II do Czartoryskiego.

— „O potrzebie idei“ (Druk. 1847).

1847. „Do Autora Skarg Jeremiego“ (listopad).

1848. „Do Ludwika Norwida, w braterstwie idei świętej“ (8 lutego). — „Głos brata Juljusza... (19 marca).

Wiersz „Góry się ozłociły“, czyli, jak ten utwór nazwał Pigoń, „Misterjum o narodzeniu Sprawy Bożej“ (dedykowany Towiańskiemu) powstał, wedł. Tretiaka i Pigonia w r. 1842, wedł. Kleinera natomiast w r. 1847 (J. Sł.. IV, 2, str. 40).

Plan dramatu, nazwanego przez A. Górskiego: „Syn ziemi“, powstał, wedł. Kleinera, w r. 1847 lub 1848.

W ostatnich czasach odnaleziono wiele fragmentów z doby mistycznej twórczości Słowackiego, oraz dwa wiersze albumowe: „W imionniku pani B. R.“ [baronowej Richthofenowej] („Długo myślałem...“ z r. 1836. Zob. *Pam. liter.* 1909) i wiersz w albumie Ludwiki Bobrówny, z r. 1844, ogłosz. z rękop. w *Pam. Warsz.* 1929, zesz. I („Dziecina Lolka na Rzymskich mogiłach...“).

Niektórym utworom Słowackiego z rękopisów wydobytym, nadali badacze dowolnie różne tytuły: „Fantazy czyli Nowa Dejanira“ = „Niepoprawni“; „Teogonia“ = „Prace i dnie“ = „Dzieje ducha ludzkiego“; „List apostolski“ = „Wieczernik ostatni“; „Książe Michał Twerski“ = „Z dziejów W. Nowogrodu“.

J. Kleinerowi dwa urywki (6 wierszy), wydrukowane w t. X „Dzieł wszystkich“, „wydają się być szczątkami“ nieznanego utworu Słowackiego, wymienionego przez J. Reitzenheima p. t. „Księgi rodzaju narodu polskiego“.

Listy Słowackiego, rozproszone po czasopismach, są skupione w wydawnictwie: „Listy Juljusza Słowackiego, z autografów poety wydał poraz pierwszy Leopold Méyet“. 2 tomy. Lwów, 1899. [Listy do Matki]. „Listy Juljusza Słowackiego, zebrane i częściowo ogłaszane przez L. Méyeta. Tom III. Przygotował do druku na podstawie autografów Manfred Kridl“. Warszawa, 1915. (Wydawn. Tow. Nauk. Warsz). (Zawiera listy do różnych osób). W t. III im brak listu do Hersylji Januszewskiej z 10 października 1847 r. ogłosz. przez Br. Gubrynowicza w *Kwart. Historycznym* 1898, str. 85—87, oraz listu do francuzki (George Sand?) jak się zdaje z r. 1846, ogł. w przekł. z franc. przez Biegeleisena w t. V „Dzieł“ Słowackiego (Lwów, 1894) na str. 497—503. Dwa listy do Krasińskiego z r. 1843 ogł. Ujejski w *Przegl. Warsz.* 1925, stycz. — List do E. Januszkiewicza z r. 1835 ogł. Pigoń w *Ruchu liter.* 1926, nr. 2 (przedruk. z *Czasu* 1871). — List do Gustawa Olizara z r· 1847 ogł. Pini w *Ruchu liter.* 1926, nr. 9.—4 listy do A. Hłuszkiewicza w *Kur. Wileń.* 1927, nr. 145 i jeden list w *Zródła*

mocy 1927, nr. 2, ogł. St. Rygiel. — „Wybór listów" w oprac. M. Kridla Warsz.. 1922. — Listy do Zosi Bobrówny, późniejszej Juljuszowej Dzieduszyckiej (zm. 1904) nie są jeszcze wydane. — Inne wydania zbiorowe listów Słowackiego nie są zupełne i nie mają charakteru naukowego; są to: *a*) „Listy J. Słow.". 2 t. Wyd. 3-cie (właśc. drugie; pierwsze wyszło w r. 1875/6). Lwów, 1883; *b*) „Listy wszystkie zebrane", objęte w t. IX i X „Poezji Jul. Słowackiego". Zebrał Ks. Kantak (Mikołów, 1909); *c*) „Wybór listów". Warszawa, 1911 (Arct). — Nb. J. Mikołajtis: Mylna chronologja listu Słowackiego. *Ruch liter.* 1928, nr. 4.

Pamiętnik z l. 1817—32 ogł. W. Gasztowt w *Przeglądzie Polskim* 1879; przedrukował częściowo Méyet w tomie I „Listów" (1899); w wyd. zbior. „Dzieł" lwow. z roku 1909 w t. X i ciąg dalszy w t. I. Dziennik podróży na Wschód (do Ziemi Św.) ogł. Biegeleisen w *Bibliotece Warsz.*, 1891, IV i Méyet w *Bibl. Warsz*, 1893, II; „Noty w podróży po Palestynie i Syrji" — Biegeleisen w *Bibliotece Warsz.*, 1906. — Raptularz z l. 1844—49 wyd. częściowo Biegeleisen p. t. „Pamiętnik Juljusza Słowackiego". Warszawa, 1901 (*Bibl. dzieł wybor.*); w całości w wyd. zbior. „Dzieł" lwow. (1909) w t. X. Dziennik z lat 1847—49 wyd. Biegeleisen w „J. Słowacki. Genezis z ducha. List do J. N. Rembowskiego. Wykład nauki. Dziennik z roku 1847—1849". Warszawa (Lwów, 1884).

Pierwodruki za życia Słow. wydane:

„Hugo. Powieść krzyżacka". (*Melitele*, 1830). (Bezim.).

„Hymn do Bogarodzicy", druk. poraz pierwszy w *Kur. Polskim* z 7 grudnia 1830. Osobno p. t. Bogarodzica, hymn do śpiewu, z muzyką Amalji Fritsche. Kraków, 1831, (Z nutami) i „Bogarodzica (i Arab"). Warszawa, 1831.

„Oda do wolności i Hymn". Warszawa, 1830.

„Kulik Polaków". Warszawa, 1831 (w styczniu).

„Pieśń legjonu litewsko-ruskiego". Warszawa, 1831.

Poezje, 3 t. Paryż, 1832—33. (Tom I: Żmija, Jan Bielecki, Hugo, Do M. R. Skibickiego, Mnich, Arab; tom II: Mindowe, Marja Stuart; tom III: Wstęp, Lambro, Poezje ulotne w czasie rewolucji polskiej i po jej upadku pisane: Hymn, Kulik, Pieśń legjonu litewskiego, Duma o Wacławie Rzewuskim; Paryż, Godzina myśli).

„Kordjan". Paryż, 1834. Bezim.

„Anhelli". Paryż, 1838.

„Poema Piasta Dantyszka herbu Leliwa o piekle". Paryż, 1839.

„Trzy poemata". Paryż, 1839. (= Ojciec zadżumionych poprzedz. „objaśnieniem", W Szwajcarji, Wacław).

„Balladyna". Paryż, 1839.

„Smutno mi Boże" (p. t. Hymn). *Tyg. Liter.*, 1839.

„Przekleństwo". *Tyg. Liter.*, 1839.

„Sumnienie". *Tyg. Liter.*, 1839.

„List do Aleksandra H.". *Tyg. Liter.*, 1839.

„Ostatnie wspomnienie. Do Laury". *Tyg. Liter.*, 1839.

„Mazepa". Paryż, 1840.

„Lilla Weneda". Paryż, 1840. Dod. List do Aleksandra H. i Grób Agamemnona.

„Święcone u Radziwiłła". *Tyg. Liter.*, 1840 (w kwiet.).

„Na sprowadzenie prochów Napoleona". *Młoda Polska*, 1840 (20 czerwca).

„Preliminarja peregrynacji do Ziemi Św. Radziwiłła" *Tyg. Liter.*, 1841 (4 luty).

„Kilka słów odpowiedzi na artykuł pana Z. K.". *Młoda Polska*, 1839.

„Noc letnia". (*Trzeci Maj*, 1841). (O utworze Krasińskiego).

„Beniowski". Lipsk (właśc. Paryż), 1841.

„Tak mi Boże dopomóż". (*Dziennik Narodowy*, 1842, 30 lipca).

„Ksiądz Marek", Paryż, 1843.

„Sen srebrny Salomei". Paryż, 1844.

„Książę Niezłomny". Paryż, 1844.

„Król Duch". Paryż, 1847.

„Do księcia A. C.". Paryż, 1846.

„Do Emigracji o potrzebie idei". Paryż, 1847.

„Głos brata Juljusza Słowackiego..." (Paryż, 1848).

„Do Autora Trzech Psalmów". Lipsk, 1848. Bezim.

Wyd. zbiorowe dzieł Słowackiego:

a) Poezje. 4 t. Wyd. Brockhausa w Lipsku, 1869.

b) Pisma. 4 t. Lwów, 1880. (Wyd. A. Małeckiego). 2 wyd., t., 1885.

c) Dzieła. 5 t. Kraków, 1882. (Wyd. K. Bartoszewicza).

d) Pisma pośmiertne. 3 t. Lwów, 1866. (Wyd. Małeckiego; 2 wyd. t. 1885).

Uzupełniają to wydanie pism pośmiertnych:

e) „J. Słowacki. Genezis z ducha. List do J. N. Rembowskiego.

Wykład nauki. Dziennik z r. 1847—1849. Wydanie pierwsze z pośmiertnych rękopisów. Poprzedzone wstępem i objaśnieniami przez D-ra Henryka Biegeleisena". Warszawa (Lwów, 1884), i

f) „Juljusz Słowacki. Poezje, utwory dramatyczne i proza. Wydanie pierwsze z pośmiertnych rękopisów. Zaopatrzene wstępem i objaśnieniami przez Józefa H. Rychtera". Kraków, 1889.

g) Dzieła. 4 t. Wyd. H. Biegeleisen. Lwów, 1894 (t. 5 i 6 zawierają objaśnienia). (Ocena Hahna w *Kwart. histor.*, 1898).

h) Pisma. Z przedmową P. Chmielowskiego. 4 t. Warszawa, 1900.

i) Dzieła. Wydanie ilustrowane, pod red. F. Hösicka i L. Méyeta. 6 t. Warszawa, 1903—4. (Trzy ostatnie wydania nie zawierają pism pism pośmiertnych).

k) Poezje. 4 t. Mikołów, 1899. T. 5—10. Pisma pośmiertne. Zebrał ks. K. J. Kantak. Mikołów, 1909 (obejmują i listy). Wyd. popularne.

l) Dzieła. Pierwsze krytyczne wydanie zbiorowe. Wyd. Br. Gubrynowicz i W. Hahn. 10 t. Lwów, 1909. (Ocena: J. Kleiner: Układ i tekst dzieł Słowackiego *Pam. Liter.*, 1909. str. 278—391. Obszerny rozbiór).

m) Pisma. Zbiór utworów wydanych za życia i po śmierci autora. W układzie A. Górskiego. 6 t. Kraków, 1908; t. 7-my, t. 1913. (Zob. oceny w *Pam. Liter.*, 1909 i w *Książce*, 1909).

n) Dzieła. Wyd. T. Pini. 2 t. Lwów, 1909.

o) Pisma, Wyd. Kallenbacha. Warsz. 1922.

p) Dzieła wszystkie. Wyd. Kleinera. Zob. niżej.

W najzupełniejszym z dotychczasowych wydaniu Gubryn. i Hahna nie pomieszczono następujących pism: 1) wiersza „W imionniku bar. Richthofenowej" (w czasop. lwow. *Świat*, 1857, nr. 29, przedr. w *Pam. Liter.*, 1909); 2) Sonetu: „Gdy noc głęboka wszystko uśpi i oniemi" (*Nasze Kłosy*", 1907, nr. 1 i *Kur. Warsz.*, 1907, nr. 128; czy Słowackiego?); 3) Życiorysu Euzebjusza Słowackiego, ogł. przez Kallenbacha w *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 1; 4) Uwag o Konradzie Wallenrodzie Mickiewicza, ogł. przez Chmielowskiego w *Tyg. Ilustr.*, 1894, nr. 27; 5) Uwag na marginesach broszury Wł. Gołembiowskiego „Mickiewicz odsłoniony i Towiańszczyzna", 1844 (*Pamiętn. Liter.*, 1904); 6) Dziennika z podróży po Wschodzie, ogł. przez Biegeleisena w *Bibl. Warsz.*, 1891, IV i przez Méyeta w *Bibl. Warsz.*, 1893, II; 7) Planu poematu „Rhamezes", ogł. przez Biegeleisena w *Bibl. Warsz.* z r. 1891, IV; 8) Nieznanych fragmentów wiersza Do Teofila Januszewskiego, ogł.

przez Méyeta; 9) Nieznanych fragmentów wierszem i prozą, ogł. przez Gubrynowicza i M. Pawlikowskiego w *Lamusie* 1909—11, przez Gubrynowicza w *Pam. Liter.*, 1909 i przez Pigonia w *Przegl. Warsz.*, 1924, listop.

W y d. z b i o r. c z ę ś c i o w e: 1) Wybór pism w 1 t. w układzie F. Hösicka. Warszawa, 1898; 2) Wojciechowski: W setną rocznicę urodzin. Juljusz Słowacki, żywot i wybór pism. Lwów, 1909 ((*Bibl. Macierzy Polskiej*); 3) Powieści poetyckie. Z przedm. Chmielowskiego. Wąrsz., 1897 (*Bibl. dzieł wybor.*); 4) Poemata. Z przedm. Chmielowskiego. Warsz. 1897. (*Bibl. dzieł wybor.*); 5) Poezje liryczne i gnomiczne. Z przedm. Chmielowskiego. Warsz., 1900 (*Bibl. dzieł wybor.*); 6) Utwory liryczne. Wybór i układ St. Wyrzykowskiego. Lwów, 1910; 7) Liryki. Wybrał A. Górski. Warsz., 1911; 8) Pisma mistyczne w wyborze, układzie i opracowaniu St.-Wyrzykowskiego. Kraków, 1916; 9) Liryki patryotyczne. Ze wstępem i objaśnieniami H. Gallego. Warsz., 1918. (*Arct*).

W y d a n i a u t w o r ó w p o ś m i e r t n y c h o d d z i e l n e (p i e r w o d r u k i): 1) „Agezylausz". Dramat we 4-ch aktach. Wyd. J. H. Rychter. Warszawa, 1884. (*Wyd. dzieł tanich A. Wiślickiego)*; 2) Genezis z ducha. Modlitwa z rękopisu J. Słowackiego dotąd niedrukowana". We Lwowie, 1874; 3) „Samuel Zborowski". Wydanie z autografu, ze wstępem i objaśnieniami H. Biegeleisena. Warszawa, 1903; 4) „Makryna Mieczysławska". Wydał i objaśnił H. Biegeleisen. Lwów, 1904; 5) „Zawisza Czarny". Dramat Jul. Słowackiego. Z autografu wydał A. Górski. Warsz. 1906; 6) „Krytyka krytyki i literatury". Nieznany utwór Juljusza Słowackiego. Z autografu poety wydał dr. Bolesław Erzepki. Poznań, 1891; 7) „Pamiętnik Juljusza Słowackiego". Ogłosił dr. Henryk Biegeleisen. Warszawa, 1901. (*Bibl. dzieł wybor.*).

— Przekład ustępów z „Iljady", wyszedł osobno, obok tekstu greckiego, z rys. Wyspiańskiego, p. t. „Homera Iljada. Pomór. Gniew". Kraków. 1903.

W y d a n i a k r y t y c z n e. a) Wyd. zbiorowe: 1) „Dzieła. Pierwsze krytyczne wydanie zbiorowe". Wyd. Br. Gubrynowicz i W. Hahn. 10 t. Lwów. 1909. (Ocena J. Kleinera: Układ i tekst dzieł Słowackiego. *Pam. liter.*, 1909, str. 278—391. 2) „Dzieła wszystkie. Pod redakcją Juljusza Kleinera". Wychodzą od r. 1924. Wydanie ma się składać z 16-tu tomów; dotąd wyszło siedem: I, II, III, IV, V, IX i X. (Ocena M. Kridla w *Pam. liter.* 1925/26, str. 743—760).

b) Wyd. krytyczne oddzielnych utworów: 1) „Genezis z ducha". Pierwsze wydanie krytyczne. Opracował Winc. Lutosławski. Kraków.

1903. 2) Beniowski. Wydanie całkowite w nowym układzie Oprac. Jul. Kleiner. (*Bibl. Narod.*) 3) „Król-Duch". Wydanie zupełne, komentowane, ułożył... J. Gw. Pawlikowski. 2 t. Lwów. 1925. 4) „Król-Duch". Cztery rapsody. Wydał i objaśnił M. Piątkiewicz. Przemyśl. 1923. Wydanie bez warjantów. 5) „Le Roi de Ladawa". Z autografu Bibl. Krasińskich wydał M. Kridl. Warszawa. 1924. (*Prace Komis. do bad. nad hist. liter. i ośw.* T. N. W. II). 6) „Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu". Z autogr. Bibl. Kras. wyd. M. Kridl. Warszawa. 1924. (*Prace Kom. do bad. nad hist. liter.*). 7) „Samuel Zborowski". Wydanie krytyczne. Oprac. St. Cywiński. Wilno. 1928. 8) „Anhelli". Opracował Julj. Kleiner. Lwów. 1922. 9) „Odpowiedź na Psalmy przyszłości", wyd. z autogr. M. Kridl. (Zob. wyżej, 138).

Charakter naukowy, ale popularny, mają nast. wydania: a) Powieści poetyckie w oprac. M. Kridla (*Bibl, Narod.*); b) Mindowe w oprac. W. Hahna (*B. N.*); c) Marja Stuart w oprac. J. Ujejskiego (*B. N.*); d) Kordjan, wyd. 4, w oprac. J. Ujejskiego (*B. N.*); e) Anhelli, wyd. 4, w oprac. J, Ujejskiego (*B. N.*); f) Trzy poemata, w oprac. J. Maurera (*B. N.*); g) Balladyna, w oprac. J. Kleinera (*B. N.*); h) Lilla Weneda, w oprac. M. Janika (*B. N.*); i) Mazepa, w oprac. Br. Gubrynowicza (*B. N.*); k) Beniowski, pięć pierwszych pieśni, w oprac. Jul. Kleinera (*B. N.*); l) Fantazy, w oprac. St. Kołaczkowskiego (*B. N.*); m) Ksiądz Marek, w oprac. St. Turowskiego (*B. N.*); n) Sen srebrny Salomei, w oprac. St. Turowskiego (*B. N.*).

Z wydań szkolnych na uwagę zasługują: wydane u Westa w Brodach w l. 1902—1912: a) Lilla Weneda w oprac. P. Chmielowskiego; b) Mazepa w oprac. K. Zimmermanna; c) Trzy poemata w oprac. P. Chmielowskiego; d) Anhelli w oprac. W. Hahna; e) Beniowski w oprac. K. Zimmermanna; f) Balladyna w oprac. W. Hahna; g) Kordjan w oprac. K. Zimmermanna; h) Horsztyński w oprac. K. Zimmermanna.—Lilla Weneda w oprac. Br. Chlebowskiego. Warsz. 1908. (*Wybór pis. pol. i obc.*). Balladyna w oprac. A. Drogoszewskiego. Warsz. 1908 (*Wyb. pis. pol, i obc.*). Trzy poemata w oprac. J. Kleinera (*Pisarze pol. i obcy*). „Urywki z pamiętnika i wybór listów" w oprac. M. Kridla Warsz. 1922 (*Pisarze polscy i obcy*). Lilla Weneda i Grób Agamemnona w oprac. Jul. Kleinera. Warsz. 1923 (*Pisarze polscy i obcy*). W *Wielkiej Bibliotece*, w Warszawie ukazały się: a) Anhelli, b) Kordjan i Godzina myśli, c) Trzy poemata — w oprac. A. Boleskiego, d) Lilla Weneda — w oprac. Wł. Szyszkowskiego; e) Balladyna — w oprac. L. Płoszewskiego.

Rękopisy. Autografów Słow. najwięcej przechowuje się w Ossolineum we Lwowie. W bibliotece Krasińskich w Warszawie (w zbiorach L. Méyeta) znajdują się m. in. autografy: „Podróży na Wschód“, powieści francuskiej (fragm.) „Le roi de Ladava“; (autografy te nie były dostępne wydawcom „Dzieł“ z r. 1909 (lwow); oraz autografy Listów do Matki. Autograf „Balladyny“ w zbiorach Akad. Um. w Krakowie. Pojedyńcze rękopisy rozproszone są nadto w różnych bibliotekach publicznych i zbiorach prywatnych. Z rękopisów utworów Słowackiego najwięcej ogłosili A. Małecki, H. Biegeleisen, J. H. Rychter, L. Méyet, A. Górski, *Warta* poznańska w l. 1879—1884 oraz wydawcy „Dzieł“ z r. 1909 (lwow.). Autografy Słowackiego z ostatnich lat życia opisał Biegeleisen w *Wiadomościach bibliograficznych* z r. 1883. Wiadomości o autografach Słow. podają nadto: Wł. Sabowski: Wiadomość o rękopisie zaginionych utworów Słow. z r. 1830. *Kłosy* 1866, II. S. Krzemiński w *Złotej Przędzy* t. I, H. Biegeleisen w t. V „Dzieł“ (Lwów, 1894), Br. Gubrynowicz i W. Hahn we wstępie i przypisach do „Dzieł (Lwów, 1909), Gubrynowicz w art. „Autografy Słowackiego“ w *Pam. Liter.*, 1902. Kallenbach: Wiadomość o autografie „Balladyny“ *Przegl. Współcz.* 1927, grudz.

Podobizny autografów ogłosili: 1) H. Biegeleisen w wyd. lwow. „Dzieł“ (z r. 1894): w t. I podob. „Dumy ukraińskiej“; w t. III. podob. ustępów z „Lilli Wenedy“ i Beatryks Cenci“, „Hymnu o zachodzie słońca na morzu“; w t. IV: ustęp z „Króla Ducha“. 2) Br. Gubrynowicz i W. Hahn w wyd. lwow. „Dzieł“ (z r. 1909): w t. I „Dumy ukraińskiej“, wierszy „Przekleństwo“, „Pogrzeb kapitana Meyznera“, „Testament mój“, „Przy kościołku“, „W ostatni dzień“, „Poeta i natchnienie“; w t. II: podob. ustęp. „Szanfarego“, „Grobu Agamemnona“; w t. III: „Beniowskiego“, „Rozmowy z matką Makryną“, „Pana Tadeusza“ i Fragmentu poematu; w t. IV: ośmiu ustępów z „Króla Ducha“; w t. V: ust. „Mazepy“; w t. VI: zakończenia Listu do Krasińskiego z dedyk. do Balladyny i Listu do Krasińskiego z dedyk. do Lilli Wenedy; ust. z „Lilli Wenedy“; w t. VII: ust. „Konrada Wallenroda“, „Złotej czaszki“, „Beatryks Cenci“ i „Fantazego“; w t. VIII: „Ks. Marka“ i „Samuela Zborowskiego“; w t. IX: „Zawiszy Czarnego“, „Agezylausza“ i „Ks. Michała Twerskiego“; w t. X: ust. „Genezis z ducha“, „Wykładu nauki“, „Raptularza“, „II listu do ks. Czartoryskiego“ i „Dziennika z l. 1847—49“. 3) Podobiznę w. „Do pastereczki“ podał Biegeleisen w „Pamiętniku J. Słow.“. (Warsz., 1901). 4) Podob. w. „Do Zygmunta“ podał Méyet w *Bies. Liter.*, 1901, nr. 47. 5) Podob. kilku

strof z rapsodu „Miecz i sława“ z „Króla Ducha“ podał Biegeleisen w t. V „Ilustr. Dziejów liter. polskiej“. 6) Podobiznę listu do „Teofilów“ z 24 czerwca 1848 podał Méyet w t. II Listów (1899). 7) Podob. listu do Stryjaszka (Erazma Słowackiego) z r. ok. 1820 podana w t. II wyd. 3-go monografji Małeckiego „J. Słowacki“. 8) Kleiner w „Jul. Słow.“ podał podobizny: z „Dumy ukraińskiej“, z „Podróży na Wschód“, planu Rhamezesa, z „Beatryx Cenci“, z „Fantazego“, ze „Złotej Czaszki“, z „To było w duchu“, z raptularza, z Króla Ducha“. 9) Pawlikowski w wyd. Króla Ducha podał 8 podobizn. 10) Podobizny z „Króla Ladawy“ i z „Podróży do Ziemi Św.“ podał M. Kridl w swoich wydaniach.

Reprodukcje rysunków Słowackiego, przeważnie z podróży na Wschód, podane w t. 5 i 6 „Dzieł“ Słow. (lwow. z r. 1894), w „Pamiętniku J. Słowackiego“, ogłoszonym przez Biegeleisena, w t. II „Listów“ Słow-go wyd. Méyeta i w *Pamiętniku Literackim* z r. 1909. (Zob. ich opis w *Pam. Liter.*, 1909, str. 255—8), w ilustr. edycji dzieł Słow. z r. 1902, w monografji Kleinera „Jul. Słow.“

Bibliografję wydań utworów Słowackiego podają: S. Krzemiński w *Złotej Przędzy* t. I, Biegeleisen w t. V „Dzieł“ Słow. wyd. lwow. z r. 1894, Estreicher w „Bibliografji“ i Hahn w „Dziełach wszystk“. wyd. Kleinera.

Monografje: a) Małecki: Juljusz Słowacki. Jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki. Lwów, 1866—7; wyd. 2. t. 1881. 3 tomy; wyd. 3, t. 1901, 3 t. (oprac. Br. Gubrynowicz). (Oceny: St. Tarnowskiego: Prof. Małeckiego. „Juljusz Słowacki“. *Przegl. Pol.* 1867; Tretiaka w *Przew. nauk. i liter.*, 1881 i w „Szkicach literackich“. I). — b) Hösick: Życie Juljusza Słowackiego na tle współczesnej epoki. Biografja psychologiczna. 3 tomy. Kraków, 1897. (Oceny: Kallenbacha w *Czasie*, 1897 nr. 204—205; Tarnowskiego w *Przegl. Polskim*, 1897, sierp.; Chrzanowskiego w *Ateneum*, 1897, IV; Tetmajera w *Tyg. Ilustr.*, 1898; Br. Gubrynowicza: J. Słowacki w świetle najnowszej krytyki. *Kwart. histor.*, 1898). — c) Tretiak: Juljusz Słowacki. Historja ducha poety i jej odbicie w poezji. 2 tomy, Kraków. 1904.—Część I i II 1809—1842 ukazała się przedtem w *Rozprawach wydz. filol. Akad. Um, w Krakowie* t. XXXVIII. (Kraków, 1903). (Oceny: K. Jareckiego w *Książce*, 1903 i 1905; Turowskiego w *Pam. Liter.*, 1903; Dobrzyckiego w *Przegl. powsz.*, 1904; Chmielowskiego w *Kur. Warsz.*, 1904, nr. 22; Piniego w *Słowie Polskiem*, 1905, nr. 264; Spasowicza w *Kraju*, 1905, nr. 17—21 (toż w „Pismach“, t. IX); Hahna w *Pam. Liter.*, 1905; Zdziarskiego w *Prawdzie*. 1904; Feldmana w *Ogniwie*, 1905, nr. 30—35 i w *Krytyce*, 1905 i w książce „Pomniejszyciele olbrzymów“ (Stanisławów); Brzozowskiego w *Głosie*, 1905, (p. t. „Małżonek Tytanji“); Niemojewskiego w *Kur. Lwowskim*, 1905, nr. 222 i nast.; Chlebowskiego p. t. „W kwestji Słowackiego“ w *Książce*, 1906 (i w „Pismach“, I); Tarnowskiego w *Przegl. Pol.*, 1906 („Prof. Tretiaka Jul. Słowacki“); Z Wasilewskiego: Spór o Słowackiego jako zagadnienie nauki i kultury. Lwów, 1905. (Toż

w książce „Od romantyków do Kasprowicza“, Lwów. 1907). — TRETIAK: W obronie własnej książki. (Odpowiedź prof. Chmielowskiemu). W Krakowie, 1904. — d) T. GRABOWSKI: Juljusz Słowacki. Żywot i dzieła na tle współczesnej epoki. 2 tomy. Kraków, 1909—1912. Wyd. 2. Poznań, 1920—26. (Książka T. Grabowskiego jest rozszerzoną przeróbką pracy jego, wyd. p. t. Juljusz Słowacki, jego życie i charakter. 3 tomiki. Warszawa, 1908—10. (*Książ. dla wszystkich*), a przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1905—8). (Ocena Kleinera w *Pam. Liter.*, 1912). — e) J. KLEINER: Juljusz Słowacki. Dzieje twórczości. 4 t. Warszawa, 1919—1927. Wyd· 2 t. I—II. Lwów, 1923; wyd. 3. t. 1925. Wyd. 2 t. III. Lwów. 1928. (Oceny: (t. I—II): 1. J. Ujejskiego w *Głosie Narodu* 1920, nr. 149—150; 2. T. Sinki w *Czasie* 1920, nr. z dn. 14 i 19 marca; 3. Chrzanowskiego w *Tyg. Ilustr.* 1920; 4. Borowego w *Przegl. pedagog.* 1920, z. III; 5. Kallenbacha w *Przegl. Współcz.* 1925, luty.— M. Kridla: t. I—II w „Krytyka i krytycy“ (1923); t. III-go w *Przegl. Warsz.* 1923, listop.; t. IV w *Przegl. Współcz.* 1927, listop. str. 336—339. Gubrynowicza w *Pam. liter.* 1924/25 (t. I—III). Chrzanowskiego w *Slavia* VIII. 1929 (t. III-go). Ujejskiego w *Pam. liter.* 1928 (t. IV-go). St. R. Bilińskiej w *Ruchu liter.* 1928, nr. 7).

Przyczynki do życiorysu Słowackiego. — FELIŃSKI: O ostatnich chwilach Słow. *Dzwonek* (lwow.), 1850. (Zob. też art. tegoż o ost. chwil. w *Gaz. Codz.*, 1859 i w *Kron. Rodz.*, 1883). — D. BOL.: Życie matki Słow. *Dzien. Liter.* 1856. — MAŁECKI: Młodość J. Słow. (*Książka zbior.*. dla Wójcickiego, 1862. — MAŁECKI: J. Słow. Podróż do Włoch i Ziemi Św. *Bibl. Ossol.* 1862. — MAŁECKI: Z życia J. Słow. *Tyg. pozn.*, 1862.—C. NORWID: Czarne kwiaty.—W. SZOKALSKI w „Wspomnieniach“, zob. *Pam. Liter.*, 1927, str. 193. — ODYNIEC: Listy z podróży, I. — ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884. — DUCHIŃSKA o Eglantynie Pattey w Kron. Zagranicz. *Bibl. Warsz.*, 1874. — BIEGELEISEN: Z ostatnich lat J. Słow. *Tyg. Powsz.*, 1883. — BIEGELEISEN: Pojedynek Słow. *Tyg. Powsz.*, 1879, nr, 41. — BIEGELEISEN: Sny i widzenia J. Słow. *Prawda*, 1883.—X: Szopen i Marja Wodzińska. *Słowo*, 1882.— „Marja W. w życiu Juljusza i Fryderyka“. *Kur. Warsz.*, 1882.—X: J. Słowacki i Chopin. *Przegl. Lwow.*, 1883. — W. PRZYBOROWSKI: Niewieście ideały poetów polskich. Warszawa, 1881.—NIEWIAROWSKI: Jak meteor. (Fragm. z pamiętn.). *Złota przędza*, III.— AER (Rządżewski): Miłość poety, podług opowiadań osób spółczesnych faktowi. *Tyg. Ilustr.*, 1885. II.— PÓŁKOZIC (Niewiarowski): Z „Pamiętnika“. *Kalendarz Wieku*, 1888.— SABOWSKI: Aplikacja urzędnicza Jul. Słow. *Kraj*, 1886. — A. MAZANOWSKI: Stosunki i wzajemne sądy Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Warszawa, 1890. (Przedtem w *Dodatku mies. Przegl. Tyg.*). — STERNAL: Kartka ze stosunku Krasińskiego ze Słowackim. *Kraj.* (*Przegl. Liter.*), 1890. — HÖSICK: Ostatnia miłość J. Słowack. (Tamże).—FELIŃSKI: Trzej wieszcze nasi wobec Kościoła. *Świat*, 1888.—MAZANOWSKI: Jedno z przeczuć J. Słowackiego. *Echo muz.*, 1890. — BIEGELEISEN: Wrażenia z podróży J. Słow. na Wschód. *Bibl. Warsz.*, 1891. — JARMULSKI: Słowacki podczas powstania Listopadowego. *Gaz. Przemyska*, 1892. — MÉYET: Z nieznanych pamiątek. *Tyg. Ilustr.*, 1892 i 1893. — HÖSICK: Dwie uczty. Urywek z dziejów nieporozumień między Słowackim a Mickiewiczem. 1840—41. *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1892, III.— BIEGELEISEN: Jul. Słow. i Eglantyna Pattey. *Tyg. Ilustr.*, 1892. — HÖSICK: O Słowackim i pani Bobrowej. *Tyg. Ilustr.*, 1893. — KONOPNICKA: Słówko wyjaśnienia, *Tyg. Ilustr.* 1893 (O pobycie Słow. we Wrocławiu w r. 1848).—HÖSICK: Okres rycersko-romantyczny w życiu J. Słowackiego (1840—42). *Ateneum*, 1893. — HÖSICK: Z życia

J. Słow. *Kraj*, 1893. — Méyet: Notatka. (Fragmenty nieznane J. Słow. Z dziennika podróży do Ziemi Św). *Bibl. Warsz.*, 1893, II. — Hösick: J. Słow. w Rzymie, Neapolu i Sorento. *Ateneum*, 1893, listopad. — Biegeleisen: J. Słow. i Marja Wodzińska. *Bibl. Warsz.* 1893, IV. — Biegeleisen: Nieogłoszony testament J Słow, *Prawda*, 1893; nr. 40. — Hösick. Słowacki w Grecji. *Kraj*, 1894. — Hösick: J. Słowacki w Egipcie. *Bluszcz*, 1894. — Hösick: Słowacki we Florencji. *Tyg. Ilustr.*, 1894. — Wasilewski: Mickiewicz i Słowacki jako członkowie Tow. litewskiego i ziem ruskich. *Dzien. pozn.*,1893 (i „Śladami Mickiewicza". Lwów, 1905). — Monat: W Szwajcarji. Urywek z życia J. Słow. *Niwa*, 1894. — Hösick: W Szwajcarji. Okres genewski w życiu J. Słow-go (1832—36) *Ateneum*, 1894, IV. — Hösick: Z lat dziecinnych J. Słow. (1814—17). *Bibl. Warsz.*, 1894, IV. —Hösick: Słow. w Ziemi Św. i w Syrji. *Przegl. Pol.* 1894, paźd.-listop. — Hösick: Z książki o Słowackim. *Kraj*, 1895. — Hösick: Pierwsza miłość J. Słow. *Przegl. Tyg*, 1895, nr. 7—13. — Hösick: Słow. potomkiem astrologów. *Tyg. Ilustr.*, 1894. (i w „Szkice i opowiad.", 1900). — Wasilewski: Stosunki Goszczyńskiego ze Słowackim (1839—1849). *Bibl. Warsz.*, 1895, I. (i w jego książce „Śladami Mickiewicza" Lwów, 1905). — Biegeleisen: Wpływ rodziny na J Słow. *Muzeum*, 1895. — Feliński: Ze wspomnień o Słow. *Czas*, 1895, lipiec i *Kraj*, 1895. — Hösick: J. Słow. lata szkolne i uniwersyteckie (1819—1826). *Świat*, 1895.— Hösick: Rodzice i krewni J. Słow. *Niwa*, 1895 — Hösick: Z lat dziecinnych J. Słowackiego (1817—1819). *Kron. Rodz.*, 1895. — Biegeleisen: Kobiety w życiu Słow. *Przedświt*, 1895. — Biegeleisen: Ze stosunków rodzinnych J. Słow. *Bibl. Warsz.*, 1895, IV. — Hösick: Z lat młodzieńczych J. Słow. (1828—29), *Przegl. Tyg.* 1895.— Hösick: Krzemieniec i jego liceum. *Kraj*, 1895 (i w „Szkice i opowiad.", 1900). — Hösick: Pielgrzymka J. Słow. *Kron. Rodz.*, 1895. — Méyet: Głosy prasy współczesnej o zgonie J. Słow. *Przew. nauk. i liter.*, 1896, luty. — Hösick: Dzieciństwo Słowackiego. *Kraj*, 1896. — Méyet: Rachunki księgarskie J. Słowackiego. *Gaz. Pol*, 1896, nr. 99—100. — Hösick: Z pobytu J, Słowackiego w Warszawie 1829—30. *Kron. Rodz.*, 1896. — Hösick: Dwa lata z życia J. Słow. (1843—44). *Wiek*, 1896.— Hösick: Rafael i Fornarina w życiu Słowackiego *Kraj*, 1896, nr. 10—11 (i w „Szkice i opowiad.". 1900).—Hösick: Słowacki pod wpływem towianizmu. *Kron. Rodz.* 1896.— Méyet: W rocznicę zgonu J. Słow. *Bies. Liter.*, 1896. — Hösick: Ostatnie chwile J. Słow. *Gaz. Pol*, 1896, nr. 189—191. — Méyet: Mogiła na Montmartre. *Gaz. Lwow.*, 1896, nr. 193.—Friedowa: Kobiety w życiu Słow. *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1896.— Méyet: Pogrzeb J. Słow. *Tyg. Ilustr.*, 1896, nr. 44.—Hösick: Boże Narodzenie w życiu Słow. *Kur. Niedz.*, 1896, nr. 12. — Hösick o nagrobku J. Słow. *Kraj*, 1896 nr. 46 i *Przegl. Liter*, 1896, 12.—Méyet: Z nieznanych pamiątek. (O spotkaniu z Zmorskim). *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 3. — A. Wodziński: Marja W. *Kur. Warsz.*, 1897, styczeń. — Zagórski: Nie Marja W. *Kur. Niedz.*, 1897. — Biegeleisen: Muza Słowacwackiego. *Dzien. Krakowski*, 1897, nr. 376—7. — Méyet: Trochę dokumentów. *Kur. Niedz.*, 1897, nr. 17 (O pogrzebie). — Erzepki: Dwie pamiątki po Jul. Słowackim. *Rocznik Tow. Przyj. Nauk, Pozn*, 1897. — Méyet: Dwie pamiątki po Jul. Słow. w Poznaniu. *Prawda*, 1897, nr. 22 — Hösick: Marja z Wodzińskich Orpiszewska. *Bluszcz*, 1897, nr. 3 (i w „Szkice i opowiad.". 1900). — Méyet: Listy Teofila i Hersylji Januszewskich do Józ. Mianow. (1829—37). (Bibl. *Wieku*). Warszawa, 1897. (Por. art. „Przed 50 laty". *Kron. Rodz.* 1885). — Méyet: Listy Salomei Słowackiej-Bécu do A. E. Odyńca. (1826—29). *Przew. nauk. i liter.* 1898.—Rawita-Gawroński: Ludwika Śniadecka. *Tyg. Pol.*, 1898, nr. 6—8 (i w „Studja i szkice histor.", II, 1900.—

Méyet: Z kart żałobnych rodziny Słowackich. *Tyg. Ilustr.*, 1899, nr. 13. — Gawalewicz. Z ostatnich chwil *Kur. Warsz.*, 1899, 91. — Hösick. Śmierć J. Słow. *Kraj*, 1899, nr. 13. — E-k: Matka J. Słow. (Tamże). — Rok 1849, 3 kwietnia, godz. 4 popołudniu. *Bies. Liter.*, 1899.—Méyet: Z powodu 50-ej rocznicy J. Słow. *Wiek* 1899. nr. 81—86 —Trąmpczyński: Stryjeczny brat autora „Balladyny" *Wędrowiec*, 1899, nr. 26. (Zob. też o Wł. Słowackim Pamiętniki Szym. Konopackiego). — Hösick: Euzebjusz Słowacki. *Album biograf. zasłuż. Polaków.* I (i w „Szkice i opowiad.", 1900).— Hösick: Z pobytu Słowackiego w Warszawie. *Wiek*. 1899, nr. 22/XII.—Méyet: Dzień zgonu J. Słow. *Kur. Warsz.*, 1900, nr. 303.—Méyet: Z nieznanych pamiątek. Rysunki J. Słow. *Tygodn. Ilustr.*, 1900, nr. 42. — Hösick: Nowe szczegóły o Marji Wodzińskiej. *Wędrowiec*, 1900, 42 i n. — Méyet: Jeszcze słówko o pogrzebie J. Słowackiego. *Tygodn. Ilustr.*, 1900, nr. 44. — Méyet. Słowacki w Ostendzie. *Bies. Liter.*, 1901, nr. 1. — Méyet: Słowacki i Ujejski. *Kur. Warsz.*, 1901, nr. 339. — T. Grabowski: Młodość Słowackiego. *Spraw. Akad. Um.*, 1902. — Hösick: Nad wodą wielką i czystą. Warsz., 1902 (*Książki dla wszystkich*). Por. *Bluszcz*, 1902. — Méyet: Gniazdo poety. *Gaz. Lwow.*, 1902, nr. 259—269. — Méyet: Olesia przybrana siostra J. Słow. *Kur. Codz.*, 1903, nr. 20. — Méyet: Szlachectwo rodu Słowackich. *Bibl. Warsz.*, 1903, czerwiec (skróc. art. „Gniazdo poety" w *Przew. nauk. i liter.*, 1904). — Méyet: Z dziejów rodziny Słowackich. Dziadek Juljusza. *Gaz. Lwow.*, 1903, nr. 141—148.— Kurpiel: Słowacki członkiem Towarzystwa literackiego pol. w Paryżu. *Pam. Liter.* 1903. — Méyet: Słowacki we Florencji. Z nieznanych pamiątek. *Tyg. Ilustr.* 1903, nr. 48. Méyet: Z nieznanych pamiątek. *Kur. Warsz.*, 1904: 20 listopada (list niezn. Słow.). — R. Baudouin de Courtenay: Karol Baykowski. *Kraj*, 1904, nr, 38. — R. Baudouin de Courtenay: Zahajce. *Kraj*, 1904, nr. 46 (o Zosi Bobrównie).—Méyet: Słówko o Erazmie Słowackim, stryju Juljusza. *Wędrowiec*, 1905, nr. 1 (i w jednodniówce „Słowackiemu"). — Hösick: Z życia Słowackiego w Warszawie. *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 15.—Grabowski: Młodość Słowackiego (1809—1836). *Bibl. Warsz.*, 1905, I.— Méyet: Słowacki i Wiszniewski. *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 205—206. — Méyet: Z nieznanych pamiątek. List o J. Słow. *Tyg. Ilust.*, 1906. — Méyet: Nieznane portrety Słow. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 165. — Pochmarski: Rok 1832 w życiu i twórczości J Słowackiego. *Pam. Liter.*, 1906. — Jarecki: Miłość w życiu Słow. *Kalendarz Akad. Koła Tow. szkoły lud.* na r. 1907. — Biegeleisen: Nieznany dziennik podróży do Ziemi Św. J. Słow. *Bibl. Warsz.*, 1906, IV. — Kwaśnicki: Ludwika Śniadecka. Ze wspomnień osobistych. *Świat*, 1906, nr. 30—31.—Kłyszewski: Sprawa medalowa. (Na podstawie nieznanych autografów Jul. Słowackiego). *Bibl. Warsz*, 1907, stycz.— Grabowski: Kilka lat z życia Słowackiego (1837—1842). *Bibl. Warsz.*, 1907. I. — Trąmpczyński: Z burzliwych dni 1846—1848, III. Jul. Słowacki jako agitator rewolucyjny w Poznaniu. *Ziarno*, 1907 (i w „Epizody historyczne", 1913). — Grabowski: Słowackiego lata ostatnie. *Bibl. Warsz.*, 1908, I, II. — Méyet: Rocznica Słowackiego. *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 47. — Méyet: Przewiezienie zwłok Słow. *Kur. Warsz.*, 1908 nr. 61. — Méyet: Zgon Słowackiego. *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 96.—Pietrzycki: Nowe szczegóły o ostatnich chwilach Słowackiego. Lwów, 1908. — Méyet: Pamięci Słowackiego. (Z powodu wmurowania tablicy jego czci poświęconej). *Tyg. Ilustr.*, 1908, nr. 46. — Méyet: Słowacki i Komierowski. *Sfinks*, 1908 (i odb. uzupełniona. Warszawa, 1909). — Kallenbach: J. Słow. o swym ojcu i o sobie. *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 1. — Hösick. Dwa przypiski do biografji Słow. (Tamże). — Baliński: Jaszuny. (Tamże). —Kornelja P.: Ludwika Śniadecka w świetle nieznanych wspomnień M.

Czajkowskiego. (Tamże). — K. Hoffman: W Krzemieńcu. (Tamże). — Méyet: Ostatni druh poety. (Tamże).—T. J.: Juljusz Słowacki w Poznaniu. *Tyg. Ilustr.*, 1909, nr. 7.— K. Hoffman: Tam, gdzie się urodził J. Słowacki. Krzemieniec. Warszawa, 1909. — Pietrzycki: Kobieta i miłość w życiu J. Słow-go. Lwów, 1909. — Méyet: Kiedy się urodził Jul. Słowacki? Warszawa, 1909. (Odb. z *Przegl. histor.*, 1908; por. *Kur. Warsz.*, 1903, nr. 123—25). — Grabowski: Słowackiego lata ostatnie. *Spraw. wyższ. szk. realn. w Krakowie* za r. 1909. — St. Witkowski: Dom młodości Słowackiego w Krzemieńcu. *Pam. liter.* 1925/26.—W. Galster: Czy Słowacki był rzymskim katolikiem? Bydgoszcz. 1927. — Chrzanowski: Słowacki wobec Rzymu i przeszłości Polski. *Myśl. Narod.* 1927, nr. 15. (Toż zmienione p. t. W przededniu złożenia prochów Słowackiego na Wawelu. Kraków. 1927). — Windakiewicz: Słowacki we Włoszech. *Przegl. Współcz.*, 1927, lip. — Chrzanowski: Po złożeniu prochów Słowackiego na Wawelu. Kraków, 1927. — Koprowicz: Matka i syn. *Spraw. gimn. IV w Krakowie*, 1909. — Kossowski: Matka poety i wpływ jej na syna w okresie młodości. *Spraw. pryw.. gimn żeńsk. im. Słow-go we Lwowie,* 1908 (i w książce „Wsród romantyków i romantyzmu". Lwów, 1916).—J. Witek: Euzebjusz Słowacki. *Księga pamiątk. J. Słow.*, I. — Kobzdaj: Ludwika Śniadecka w rzeczywistości i w poezji Słowackiego, *Księga pamiątk* II. — Pini: Młodość Słowackiego. *Księga pamiątk.* II.—Grabowski: J. Słow. lata uniwersyteckie. *Łan młodzieży,* 1909. — Treter, Przyjaciel Słowackiego. Wojciech Stattler. („*Cieniom J. Słow go...*". Lwów, 1909). — St. Kossowski Ze stosunków Słowackiego z Krasińskim. *Bibl. Warsz*, 1910, I. Toż w jego książce „Wśród romantyków i romantyzmu". (1916). (Zob. niżej). — Méyet: Słowacki i Wiszniewski. Warszawa, 1909. Odbitka uzupełniona ze *Sfinksa*. — Janowski. Lata uniwersyteckie Słowackiego. Lwów, 1909. (Por. tegoż: „J. Słow. jako uczeń uniwersytetu Wileńskiego". *Spraw. Akad. Um. w Krakowie,* 1909, nr. 5). — Grabowski: Słow. w okresie powstania „Lambra". *Pam. Liter.*, 1909. — Hahn: Kilka notatek o Euzebjuszu Słowackim. (Tamże). — Mościcki: Józef Massalski—guwerner Słow-go. (Tamże). — Treter: Pamiątki po Słowackim w muzeum Lubomirskich. (Tamże). — Pawłowski: „Misja dyplomatyczna" Słowackiego. *Świat*, 1910, 18. — Méyet: Zapomniana dedykacja, (Jeszcze słówko o Słowackim i Komierowskim). *Sfinks*, 1910, kwiecień. — Studnicki: Pamiątka po Słowackim w wileńskiej bibliotece publicznej. („Żórawce". Wilno, 1910).— Méyet: W imionniku baronowej Richthofen. *Kur. Warsz.*, 1910, nr. 244. — Méyet: Słowacki i Stattler. *Kwart. Litewski*, 1910. — Méyet: Ze wspomnień o Słow. *Kur. Warsz*, 1911, nr. 111.—Méyet. Słowacki i Wiszniewski. Uzupełnienie. *Sfinks*, 1911. lipiec.— Ks. Adamski: Z. Krasiński w korespondencji z Jul. Słowackim. *Miesięcznik Kościelny*, 1912. — A. Mazanowski: Słowacki i Krasiński. Dwaj Wenedowie. *Spraw. gimn. żeńsk. Strażyńskiej w Krakowie*, 1912. — A. W.: O Marji Wodzińskiej *Przegl. Pol.* 1912. — Hösick: Nieznany list pani Sand... o Chopinie i Marji Wodzińskiej. *Kur. Warsz.*, 1913, nr. 123 i n. — Gomulicki: Słowacki nad oceanem. *Świat,* 1913, nr. 19 (i w „Sylwety i minjatury literackie". Kijów, 1916). — W. Klinger: Z nieznanych pamiątek po Jul. Słowackim. Sztambuch p. Julji z Michalskich Januszewskiej. *Nowy Przegl. liter. i sztuki.* 1921, I. (Por. *Rzeczposp.* 1920, listop.) — W. Studnicki: Źródła do lat szkolnych Słowackiego. *Rocznik Tow. Przyj. Nauk w Wilnie.* VII 1921. — W. Firlej Bielańska: Ze wspomnień Kornela Ujejskiego o Słowackim. *Ruch Liter.* 1928, nr. 10.

Prace dotyczące twórczości Słowackiego w ogólności i przyczynki. Matuszewski: Słowacki i nowa i sztuka. Warsz., 1902. Wyd. 2

t. 1904; wyd. 3 t. 1911. (Oceny: Chmielowskiego w *Gaz. Pol.* 1902, nr. 298; Porębowicza w *Pam. liter.*, 1902; Schneidera w *Muzeum*, 1902; Jabłonowskiego w *Wędrowcu*, 1902; Drogoszewskiego w *Prawdzie*, 1902) = CHMIELOWSKI: Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Wyd. 3, 1886. Wyd. 4. Kraków, 1895. — BAŁUCKI. Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867.—OCHOROWICZ: O twórczości poetyckiej. Lwów. 1877.—TYSZYŃSKI: Dwie poezje przedśmiertne (ojca i syna Słowackich). *Tyg. Ilustr.* 1879. — SPASOWICZ: Dzieje liter. pol. — W. P. (Piek): Pan Tadeusz Słowackiego. *Przegl. Tyg.* 1881.—BIEGELEISEN: wstęp do wyd. Genezis z ducha... 1884.—MARRENÉ: J. Słow. jako dramaturg. *Echo muz.*, 1887.—ZDZIECHOWSKI: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888 (toż po ros. Ursin: Oczerk iz psichołogiji sławianskawo plemieni. Petersburg, 1887. — MATUSZEWSKI: Byron i wpływ jego na literaturę polską. („Swoi i obcy". Warszawa, 1898).—HIRSZBAND: [Jellenta]: Byron w poezji polskiej. *Prawda*, 1888. — RYCHTER: wstęp do wyd. utworów z doby mistycznej. (Kraków, 1889). — CHMIELOWSKI: Nowe fragmenty J. Słow-go. *Ateneum*, 1890, I. — BIEGELEISEN: Wrażenia z podróży J: Słow. na Wschód. *Bibl. Warsz.*, 1891. — ERZEPKI: Krytyka krytyki i literatury. Poznań, 1891. — BIEGELEISEN: Sąd Słow. o poezjach B. Zaleskiego. *Kraj*, 1892.—MÉYET: Notatki. (Fragm: nieznane J. Słowackiego. Z dziennika podróży do Ziemi Św.). *Bibl. Warsz.*, 1893, II. — PILECKI: Miłość w poezji romantycznej. *Bluszcz*. 1893. — MATUSZEWSKI: Djabeł w poezji. — CHMIELOWSKI: Co sądził Słowacki o „Konradzie Wallenrodzie". *Tyg. Ilustr.*, 1894, nr. 27.—ŚWIĘTOCHOWSKI: Poeta jako człowiek pierwotny. Kraków, 1896. — M. MAZANOWSKI: J. Sł. (Charakt. literackie pisarzów pol. I) Wyd. 2. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek, II.—BIEGELEISEN: Objaśnienia utworów J. Słowackiego obejmują t. 5 i 6 „Dzieł" (wyd. lwow.. 1894). [Podaje w streszczeniu sądy o utworach Słow. różnych autorów]. — CHMIELOWSKI: Twórczość dramatyczna J. Słow. (w „Nasza literatura dramatyczna", I).—BEM: Teorja poezji polskiej. — CHMIELOWSKI: J. Słow. (Wstęp do wyd. „Pism", I. Warszawa, 1899). — PILECKI: Przyroda w poezji Warszawa, 1899. — MATUSZEWSKI: Słowacki i sztuka współczesna. *Tyg. Ilustr.* 1899.—A. LANGE: Motyw Juljuszowy. *Życie*. 1899, nr. 7. — BIEGELEISEN: Fragmenty „Dziadów" J. Słow-go. *Tydzień*, 1900, nr. 28. — BIEGELEISEN Nieogłoszone fragmenty „Pana Tadeusza" Juljusza Słowackiego. *Tydzień*, 1901 i *Kraj*, 1901, nr. 6 —WŁ. TR.: „Pan Tadeusz" J. Słow. *Wędrowiec*, 1901. nr. 55.— MATUSZEWSKI: Żywioły plastyczne w poezji Słowackiego. *Ateneum*, 1901, czerwiec. (Ustęp z „Słow. i nowa sztuka".). — HAHN: Balzac czy Słowacki. *Ateneum*, 1901, czerw. — LAMBRO (A. Niemojewski): Proroctwo rzezi galicyjskiej wobec historji. Kraków, 1902. — GÓRSKI: Słow-go uwagi na marginesie broszury Wł. Golembiowskiego. *Pam. Liter.*, 1904. — TRETIAK Słow-go przekład Makbeta. *Czas*, 1902, nr. 146. — TRETIAK: Nieznany utwór Słow-go („List Apostolski". *Bibl. Warsz.*, 1904, II).—TRETIAK: Najświętsza Panna w poezji polskiej, 1905.—TENNER: Estetyka żywego słowa. Lwów, 1904. — HAHN: „Poeta i natchnienie" Słow. *Pam. Liter.*, 1904. — KLEINER: Patryotyzm Słowackiego. *Bibl. Warsz.* 1906, I, (i w książce „Studja o Słowackim").— WOJCIECHOWSKI: Werter w Polsce. (o Godzinie myśli). — L. M. (Méyet): Słowacki o karze śmierci. *Tyg. Ilustr.*, 1907. nr. 12 — GALLE: Nienawiść i miłość u romantyków polskich. *Tyg. Ilustr.*, 1907, nr. 12.—GÓRSKI: „Syn ziemi". Plan do dramatu J. Słow. *Tyg. Ilustr.*, 1907, nr. 14.—POCHMARSKI: Rok 1832 w twórczości Jul. Słow-go. *Pam. Liter.*, 1906. — S. TATARÓWNA: Słowacki a Nietzsche. *Pam. Liter.*: 1906. — MATUSZEWSKI: Poezja wolnościowa w Polsce. *Tyg. Ilustr.*, 1906, nr. 43—44.—M. MAZANOWSKI: J. Słow. (Charakterystyki literackie pisarzów, Wyd. 2. (*Bibl. powsz.*). Zło-

czów, 1907. — Matuszewski: Napoleonizm i romantyzm. *Tyg. Ilustr.*, 1907, nr. 10.— Wiśniowski: Kobieta u Słowackiego. *Spraw. wyższ. gimn. żeńsk. im. Jadwigi w Krakowie*, 1908. — Chlebowski: Wpływ poznania się Słowackiego z Krasińskim na twórczość obu poetów (1836—1841). („Pisma", I; przedtem w *Kur Warsz.*, 1909, nr. 1). — K. Jarecki: Tesfament mój. *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 1. — Kossowski: Kwestja gienezy wiersza „Testament mój". *Księga pamiątk.*, II. — Lutosławski: Darwin i Słowacki. Warszawa, 1909. — Lutosławski: Losy jaźni u Słow. *Pam. Liter.* 1909. — Koneczny: J. S. w świetle okultyzmu. Lwów, 1909. — Hahn: Szkice literackie o J. S. Brody, 1909. — Kleiner: Studja o Słow. Lwów, 1909. — Ciołkosz: Słowacki-Shelley. *Sprawozd. wyższ. szk. realnej w Tarnowie*, 1909. — Bienenstock: O wpływie niemieckim na twórczość Słow. uwag kilka. *Spraw. gimn. w Wadowicach*, 1909. — Wojciechowski: Szlachta w utworach S. *Spraw. gimn. II w Tarnowie*, 1909.— Kielski: Ślady wpływu W. Hugo w dramatach Słow. S. *Spr. szk. realn. w Krosnie*. 1909 i w *Spraw. Akad. Um.*, 1909. — Hahn: O fragmencie dramatycznym J. Słow. „Książe Michał Twerski". Lwów, 1909. — Trzpis: Ze studjów nad Słowackim. Kraków, 1909. — Bylczyński: Zawisza Czarny S. *Spraw. I szk. realn. we Lwowie*, 1909.— Smolicki: J. S. als Dramatiker im Lichte der bisherigen Forschung. Złoczów, 1909, (*Księga pamiątk.*, III). — Sinko: Hellenizm J. Słow. *Rozpr. Aka. Um. wyd. filol.*, t. 43, 1909.—Feldman: J. Słow. Lucyfer i pierwiastek lucyferyczny. *Krytyka*, 1909.— Schneider: Kilka objaśnień do dzieł Słow. Lwów, 1909.—Tretiak: Luźne przyczynki do biografji i genezy utworów J. S. *Spraw. Ak. Um.* XIV, 5. — Chlebowski: Słowacki i Szekspir. *Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz.*, 1909 i w „Pismach", I.—Lutosławski: Metafizyka w poezji Słow *Bibl. Warsz.*, 1909, IV. — Ciemniewski: J. S. w świetle swoich pism religijnych. Lwów, 1910. — Wiśniowski: Święto poety. Jubileuszowe szkice o Słowackim Kraków, 1909.—Tenner: O pierwiastkach muzycznych w poezji Słowackiego. *Bibl. Warsz.*, 1910, I. — Grabowski: Filozofja J. Słowackiego. Kraków. 1910. — Hahn: O t. zw. bluszczowości Słow. *Pam. zjazdu histor. i liter. im. Słow we Lwowie*. — Tenner: O pierwiastkach muzycznych w poezji Słow. (tamże). — Méyet: W imionniku baronowej Richthofen *Kur. Warsz.*, 1910, nr. 244. — Lubertowicz: Słow. jako kolorysta. Brody, 1910.—Wasilewski: O sztuce i człowieku wiecznym. Lwów, 1910. — Z. L. Zaleski: Kobieta i kobiecość w poezji J. Słowackiego. *Przegl. Narod.* 1910. i odb. — Windakiewicz: Badania źródłowe nad twórczością Słowackiego. Kraków, 1910 — C. Jellenta Druid Jul. Słowacki. Brody, 1911. — Schneider: Badania nad źródłami twórczości J. Słowackiego w ostatnim okresie życia. We Lwowie, 1911. — Wl. Jankowski: Trzy notatki Śniatyń, 1911. — Lutosławski: Na drodze ku wielkiej przemianie. Warsz., 1912 (zawiera: „Dogmatyka Słow-go" i „Przyrodnicy a Słowacki"). — Hahn: Grunwald w poezji polskiej. Kraków, 1910.— Chlebowski: Wpływ poznania się Słowackiego z Krasińskim na twórczość obu poetów. „Pisma", I. — Schneider: Jedno ze źródeł twórczości Słowackiego. *Rozprawy wydz. filol. Akad. Um.*, t. 50 (1913). — Wójcicki: Agiezylausz J. Słow. *Sfinks*, 1913, sierpień. — Machniewicz: Wpływ Dantego na twórczość Słowackiego w latach 1836—1839. *Spraw. gimn. VII we Lwowie*, 1913. — Krzyżanowski: Wpływ Tassa na twórczość Słowackiego. *Bibl. Warsz.*, 1914, II. — Kleiner: Twórczość Słowackiego w l. 1830—1833. *Bibl Warsz.* 1914, sierpień. — Kleiner: Echa Calderonowskie w twórczości Słow. *Pam. Liter.*, 1914. — Hausner: Słow. a Biblja. *Księga pamiątk.* II. — Kleiner: Twórczość młodzieńcza Słowackiego (1826 - 1830). *Przew: nauk. i liter.*, 1914. — Kossowskiego art. „Ze stosunków Słow. z Krasińskim" (*Bibl. Warsz.*,

1910, I) jest przedrukiem art. „Ze studjów nad Słowackim". Kwestja gienezy wiersza „Testament mój". *Księga pamiątk.*, II. Toż p. t. „Wpływ Krasińskiego na ewolucję duchową Słowackiego w okresie transfiguracji", w książce „Wśród romantyków i romantyzmu". Lwów, 1916. — GINZ: Żydowstwo w twórczości Słow. *Almanach żydowski.* Lwów, 1910 (do Złotej Czaszki i Ks. Marka). — ALBIŃSKI: Zofiówka tłem romansu Słowackiego. *Wieś ilustrowana,* 1913 (zestawia opis Zof. w „Le roi de Ladawa" z opisem Tremb.). — GRABOWSKI: Słow. jako krytyk literacki. (*Spraw. Akad. Um.*, XVIII, 1913, październik).—JELLENTA: Duch Apokalipsy w teatrze Słowackiego *Kur. Warsz.*, 1914, nr. 135. — HAHN: O rzekomym wpływie „Giermka" Fr. Morawskiego na „Dumę ukraińską" J. Słow. *Pam. Liter,,* 1916. — B. GAŁCZYŃSKI: Róże u Słowackiego *.Kur. Warsz.*, 1927, nr. 173.—L. KOMARNICKI: Kolorystyka Słowackiego. *Prace Komisji do bad. nad hist. liter. i ośw.*, II. (1927) T. N. W. — ST. SKWARCZYŃSKA: Ewolucja obrazów u Słowackiego. Lwów, 1925. — „Królowi Duchowi na dniu powrotu Teatr im. J. Słowackiego". Kraków 1927. [O dramatach Słowackiego na scenie]. — LORENTOWICZ: Jul. Słow. śród Francuzów. Warsz., 1927. — ST. KAWYN: Socjologja Słowackiego *Ruch liter.*, 1927, nr. 10. — J. MIKOŁAJTIS: Wroński—Słowacki. *Ruch liter.* 1929, nr. 8

= Książki zbiorowe, zawierające rozprawy różnych autorów o Słowackim i jego twórczości: a) „Księga pamiątkowa ku uczczeniu setnej rocznicy urodzin Juljusza Słowackiego". 3 tomy. Lwów, 1909 (Zawiera rozprawy pomieszczone w sprawozdaniach gimnazjalnych szkół galicyjskich). b) „Cieniom Juljusza Słowackiego Rycerza napowietrznej walki...". Lwów, 1909. c) „Eleusis. T. V. Poświęcony Juljuszowi Słowackiemu...". Kraków, 1909. d) „Juljuszowi Słowackiemu grono nauczycielskie gimnazjum II we Lwowie". Lwów, 1909. e) „Pamiętnik Literacki". Rocznik VIII (1909). Juljuszowi Słowackiemu w setną rocznicę urodzin Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza. f) „Pamiętnik zjazdu historyczno-literackiego im. J. Słowackiego we Lwowie". Lwów, 1910.

= Poeci o Słowackim: „Słowacki w poezji polskiej". („Antologja). Ułożył W. Hahn. Lwów, 1910.

Charakterystyki Słowackiego ogólne: M. KRIDL: Antagonizm wieszczów. Rzecz o stosunku Słowackiego do Mickiewicza. Warszawa, 1925. = Z. KRASIŃSKI: Kilka słów o Juljuszu Słowackim. *Tyg. Liter.*, 1841. — C. NORWID: O Juljuszu Słowackim. Paryż, 1861. Przedruk. Warszawa, 1909, odb. z *Sfinksa*, i Kraków, 1909. *(Książnica nauk. i artyst.)*. — REITZENHEIM: Juljusz Słowacki. Paryż, 1862. — CHOJECKI: La Pologne et ses trois poètes, 1864. — TARNOWSKI: Prof. Małeckiego „Juljusz Słowacki". *Przegl. Pol*, 1867. — TYSZYŃSKI: Dwie poezje przedśmiertne, ojca i syna Słowackich· *Tyg. Ilustr.*, 1879 —Z. KACZKOWSKI: O przesadzie w pojęciach. *Pam. Liter.*, 1850. — J. MIEN: Jules Słowacki. *Revue slave*, 1878. — GASZTOWT: Le poète polonais Jules Słowacki Paris, 1882. — BRANDES: O poezji polskiej w XIX st. Warszawa, 1887. (Zob. też tegoż: „Polska"). — POŁOŃSKIJ. Julij Słowackij. *Ruskaja Myśl*, 1889. A. GÓRSKI: J. Sł. *Życie*, 1898. — TETMAJER z powodu książki o Słow. Hosicka *Tyg. Ilustr.*, 1898. — SIEDLECKI: O Słowackim i o nas. *Młodość*, 1899. — CHRZANOWSKI: J. Słow. *Słowo*, 1899, nr 77—78. — A. GÓRSKI: Spowiedź poety. *Życie*, 1899. — HÖSICK: „Siła fatalna" poezji J. Słow-go. („Szkice i opowiadania", 1900; przedtem w *Tyg. Pol.*, 1899). — C. JELLENTA: J. Słowacki dzisiaj. Szkic konturowy. Kraków, 1909. (Przedtem w *Głosie*, 1899). — WŁ. JABŁONOWSKI: Dusza poety. (Rzecz o Juljuszu Słowackim). Warszawa, 1900. (Przedtem

w *Głosie*, 1899). — SPASOWICZ J. S. Mowa wypowiedziana przy odsłonięciu pomnika w Miłosławiu. *Kraj*, 1899, nr. 39. — SPASOWICZ: O Juljuszu Słowackim. *Kraj*, 1900, nr. 3. — GÓRSKI: Ton mesjański w duszy Słow. *Życie*, 1899. — UMAŃSKIJ: Julij Słowackij. *Russkoje Bogatstwo*, 1901. — BRÜCKNER: Dzieje liter. pol., II. — CHMIELOWSKI: J. Słow. (we wstępie do „Pism“. Warszawa, 1899). — PRZYBYSZEWSKI o Słow. w „Poezje prozą“. Warszawa 1902.—JARECKI: Jul. Słowacki Lwów, 1903.—SARRAZIN: Jules Słowacki. *Bulletin polonais*, 1904. — SARRAZIN: Les grands poètes romantiques de la Pologne. Paris, 1906. (Przekł. pol. p. t. „Wielcy poeci romantyczni Polski...“ z przedm. J. Lorentowicza. Warszawa, 1908. (*Bibl. dzieł wybor.*). — KONOPNICKA Naokoło książki. *Bibl. Warsz.*, 1906, IV (o książce Sarrazina). — MATUSZEWSKI: Słowacki i nowa sztuka. — HÖSICK: Matejko i Słowacki. („Szkice i opowiadania“, 1900 (Przedtem w *Kraju*, 1898). — HÖSICK: Słowacki i Chopin. *Kur. Warsz*, 1902, nr. 339—49. — CHLEBOWSKI: Fryd. Chopin. („Pisma“, I). — CHLEBOWSKI: Słowacki Jul. *Sto lat myśli pol.*, IV. — KOTARBIŃSKI: Myśli o Słowackim. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 93—95. — PINI o Słow. we wstępie do 2-tomowego wyd. „Dzieł“ Słow. (Lwów, 1909). — JANIK: J. Słow. Próba syntezy. *Spraw. II szk. realn. we Lwowie*. 1909. Wyd. drugie. Kraków, 1927. — H. SIENKIEWICZ: Słowacki-Helios. *Kur. Warsz.* 1909, nr. 1. — GOMULICKI: Słowacki „anielski“ (W jego „Kłosach z polskiej niwy“. Warszawa, 1912). — GOMULICKI: Plastyk czy muzyk. („Kłosy z polskiej niwy“; przedtem w *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 1).—GOMULICKI: Smutek Juljusza. („Kłosy z pol. niwy“). — BALMONT: Julij Słowackij. Moskwa, 1909. — MATUSZEWSKI: Wzniosłość u Słowackiego („Twórczość i twórcy“). — C. JELLENTA: Druid Juljusz Słowacki Brody, 1911. — WŁ. JABŁONOWSKI: O roli uczucia w życiu duchowym Jul. Słowackiego *Spraw. Tow. Nauk Warsz. Wydz. I i II*, 1916. — KALLENBACH: Genjuszowi poezji w hołdzie Wawelskim Kraków. 1917.—W. HORZYCA: Jul. Słow. Dzieje Ducha Warszawa, 1927. — PIGOŃ: Trud Słowackiego. Szkic syntezy. *Eleusis V*. 1909. Toż „Z epoki Mickiewicza“. 1922. — F. HÖESICK: „Siła fatalna“ poezji Słowackiego Kra- 1921. (Por. Przew. nauk. i liter. z r. 1918). — G. MAVER: Saggi critici su Juljusz Słowacki. Padova, 1925.

Rozbiory i studja nad poszczególnemi utworami Słowackiego: (Hugo, Mnich, Arab, Jan Bielecki, Żmija): MALECKI: J. Słow., I.—CHMIELOWSKI: Kobiety Mick., Słow., i Kras. — TRETIAK: O byronizmie w poezji polskiej. *Tydzień*. Lwów. 1879. — ZDZIECHOWSKI: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek. Kraków, 1898, II — HAHN: Drobne notatki do pism Słow· („Prawda“, książka zbior., 1899). — ZDZIARSKI: Hugo. — Mnich. — Żmija. („Szkice liter.“. Lwów, 1903). — CHMIELOWSKI: Przyczynek do gienezy „Araba“. *Ogniwo*, 1903. nr. 4. — BEM o „Janie Bieleckim“ w „Teorji poezji pol.“, 1899, str. 207—222. — PIETRZYCKI: Bielecki. Lwów, 1908. — (W. BELZA: Żmija J. Słowackiego. *Ziarno*, 1909). — W. BELZA: Żmija. („Cieniom J. Słow-go...“). Lwów. 1909. — WALCZAK: O pierwszych powieściach poetycznych J. Słow. *Księga pamiątk.*, III.—MAŚLAK: Żmija. *Księga pamiątk.*,I.—M. KRIDL: Stosunek Słow-go do Mickiewicza. *Pam. liter.*, 1921 (i w „Antagonizm wieszczów“).—J. UJEJSKI: Wstęp do „powieści poetycznych“ w t. I Dzieł wszystkich Słowackiego (Lwów. 1924).—M. KRIDL: Wstęp do „Powieści poetyckich“ w wyd. *Bibl. Narod.*, 47. — A. DROGOSZEWSKI: Komentarze do dzieł Słowackiego. I. Hugo. (*Prace Komisji do badań nad hist. liter. i ośw.* T. N. W. T. II. 1927).—Z. ŻYGULSKI: Analiza retoryczna mowy Sieniawskiego w „Janie Bieleckim“ Słow. *Pam. liter.* 1923. — H. UŁASZYN: Suhak-sumak. *Pam. liter.*, 1928.

(O „Mindowem"): Małecki: J. Słow., I. — Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867. — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Hahn: Kilka słów gienezie „Mindowego", trag. J. Słow. Lwów, 1894. — Maurer: J. S. Mindowe. *Zaranie Śląskie*, 1909. — Hahn wstęp do „Mindowego" w wyd. *Bibl. Narod.*, — Kleiner: Jul. Słow. I. — Ujejski: wstęp do „Poezyj dramat." w wyd. „Dzieł wszystkich", I (1924).

(O „Godzinie myśli"): Matuszewski: Kiedy Słowacki stał się mistykiem? *Witeź*, 1908.—K. Wojciechowski: Werter w Polsce. (Lwów, 1925, wyd. 2, str. 146).— Tretiak: Jul. Słow. I, 61—64. — Kleiner: Jul. Słow. I. — Chrzanowski: „Godzina myśli". *Przegl. humanist.* 1922. — H. Życzyński: J. Słowackiego „Godzina myśli". *Pam. liter.* 1925/26. — Ujejski we wstępie w t. II „Dzieł wszystkich" (1926). — St. Skwarczyńska: Przyczynek do badań nad mistyką Słowackiego. *Pam. liter.* 1925/26.

(O „Marji Stuart"): Bałucki: Kobiety dram. Słow. Kraków, 1867. — Małecki: J. Słow., I. (Przedtem w „Album lwowskim", 1862). — Lubowski o M. S. w zestawieniu z tragedją Schillera. *Pam. nauk. i artyst.*, 1867. — Kantecki: Ocena tłum. niem. Germana M. S. Słow. *Przew. nauk. i liter.*, 1879. — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Marrené: J. Słow. jako dramaturg. *Echo muz*, 1887.— Hahn. Przyczynek do genezy „Marji Stuart" J. Słowackiego. Warszawa, 1894. (odb. z *Ateneum*). — Drogosław: (Drogoszewski): Uwagi o „Marji Stuart" J. Słowackiego w przedstawieniu prof. Małeckiego *Ateneum*, 1896, III. — Zalewski o M. St. (*Wiek*, 1901, nr. 327).—Bogusławski: o M. St. Słow. *Kur. Warsz.*, 1901, nr. 326.—Janczuk: K jubileju Julija Słowackawo. („Pod znamieniem nauki". Moskwa, 1902). — Chmielowski: M. Stuart. („Nasza liter. dram.", I, 369—376). Por. *Niwa*, 1872.—Zdziechowski: Byron i jego wiek, II, str. 414—416. — Tarnowski: „Prof. Małeckiego „Juljusz Słowacki" (*Przegl. Pol.*, 1867, 30—35 (por. tegoż Hist. liter. pol. IV. 412—413). — Ujejski wstęp do „Poezyj dram." („Dzieła wszystkie" I) — Ujejski we wstępie do „Marji Stuart" w wyd. *Bibl. Narod.* (1928).

(„Lambro"): Małecki: J. Słow. I. — Tretiak: O byronizmie w poezji polskiej. *Tydzień*, 1879. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Tretiak: J. Słow., I, 51—61. — Pochmarski: Rok 1832 w życiu i twórczości J. Słow. *Pam. Liter.*, 1906. — Maurer: Technika „Lambra". *Spraw. gimn. Franc. Józefa we Lwowie*, 1909. — Kridl: Lambro a Konrad Wallenrod. *Przegl. humanist.* 1922 i w „Antagonizm wieszczów". — Tenże we wstępie do „Powieści poetyckich" w wyd. *Bibl. Narod.*,—Ujejski we wstępie do pow. poet. („Dzieła wszyst. I).

(O „Kordjanie"): Tarnowski w ocenie Małeckiego J. Słow. *Przegl. Pol.*, 1867. — Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867. — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. — Zdziechowski: Byron i jego wiek. — Nehring: O kierunkach nowszej liter. polsk. *Bibl. Warsz.* 1883. — Wł. Motty: Kordjan. *Dzien. Pozn.*, 1892.—Małecki: J. Słow., I.—Tretiak: O bajronizmie w poezji pol. *Tydzień*. Lwów, 1879. — Kaczkowski: O romantyzmie. Lwów, 1891. — Matuszewski: Djabeł w poezji. Wyd. 2, 1899. — St. Estreicher o K. *Czas*, 1899, nr. 279. — Tarnowski o K. *Przegl. Pol.* 1899, II. — Askenazy: Na marginesie Kordjana. *Kwart. Histor.*, 1902 (i w „Nowe wczasy historyczne. Warszawa, 1910). — Dobrzycki: W sprawie art. prof. Askenazego „Na marginesie Kordjana". *Kwart. Hist.*, 1903.—Tetmajer: Z powodu wystawienia „Kordjana" w teatrze. *Melitele* Noworocznik liter., 1902. — Lack: Kordjan Słow-go. *Życie*, 1899.—Tretiak:

J. Słow., I, 69—80. — Kleiner: J. Słow. I. — Trzpis: Krytyczna ocena charakteru Kordjana. Kraków, 1905. (*Spraw. gimn. w Bochni* i przedruk. w jego „Ze studjów nad Słowackim. Kraków, 1909. — Kleiner: Patryotyzm Słowackiego. *Bibl. Warsz.*, 1906, styczeń. (Toż rozszerz. w jego „Studjach o Słowackim". Lwów, 1910). — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904 (str. 138 do 142). — A. Górski wstęp do „Kordjana" w wyd. lwow., 1906. — Zimmermann: Kordjan. (*Arcydz. pol i obc. pis*). Brody, 1908. — Ujejski: J. Słowackiego „Kordjan", *Spraw. gimn. św. Jacka w Krakowie*, 1909. — Pochmarski Wizerunek Kordjana. („Cieniom J. Słow.". Lwów, 1909). — Kaden: Kordjan Słow. *Życie*, (lwow.), 1911).—J. Maurer: Kim jest Doktór Szatan w Kordjanie. *Pamiętn. Liter-*, 1917. — Mościcki: W. Ks. Konstanty w „Kordjanie". *Kur. Warsz.*, 1916, nr. 37. — Tenże: Prawda w „Kordjanie". *Tyg. Ilustr.* 1916. — E. Kucharski: Glosy do „Kordjana". *Tyg. Ilustr.* 1920, II.—Chrzanowski: Spisek koronacyjny w „Kordjanie" *Słowo Polskie* 1923, nr. 129—143. — Ujejski: we wstępie do „Kordjana" w wyd. *Bibl. Narod.* — J. Kijas: Polska Winkelriedem narodów. *Pam. Liter.* 1925/26.—Kridl: Kordjan a Dziady („Antagonizm wieszczów". 1925).—Ujejski: wstęp do „Kordjana" (Słowackiego „Dzieła wszystkie", II, 1926).—Chrzanowski: Uwagi nad Prologiem do Kordjana *Spraw. Akad. Um.* 1925, nr. 7.—Chrzanowski: Uwagi nad prologami „Kordjana". *Myśl narod.* 1926, nr. 28.—Pigoń; Uwagi o Prologu „Kordjana". *Przegl. Współcz.* 1927, — O. Peist: Słowackiego „Kordjan" — Ibsena „Peer Gynt". *Pam. liter.* 1927. — A. Boleski: „Kordjan" jako teren „walki z Adamem". („Studja o Słowackim" *Prace Komisji do badań nad liter. T. N. W.*

(O „Balladynie"): — Lewestam: Balladyna i Lilla Weneda. *Gaz. Pol.* 1859.—Norwid: J. Słow, Paryż. 1861. — A. Chodźko: List do Dyr. Bibl. Pol. w Paryżu. *Rocz. Tow. histor.-liter.*. 1868.—Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867.—A. Jabłonowski: Balladyna, tragiedja Słow. Toruń, 1875. (i w „Pismach", t VII).—Kaszewski o Ballad. *Bibl. Warsz.:* 1877. — Małecki: J. Słow., II. — Belcikowski: Balladyna Słow. („Ze studiów...", 1886).—Tarnowski: Balladyna. Lilla Weneda. Poznań, 1881. — Nehring: Balladyna. („Studja liter.", 1884)· — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Bugiel: Tło ludowe „Balladyny". *Wisła*, 1893. — A. Mazanowski: „Balladyna" Słow. w szkole średniej. *Muzeum*, 1898.—Biegeleisen Objaśn. do „Ballad.". Dzieła Słow., V (1894). — Pini o Ballad (Por. Biegel., V). — Strzetelska: Znaczenie „Balladyny" Słow. Lwów, 1902. — A. Mazanowski: Kilka uwag o rozbiorze „Balladyny". (*Spraw. gimn VI w Krakowie* za r. 1903). — Galle: Balladyna, (*Arcydz. pis. pol.*). (*Książki dla wszyst.* Arct.). Warszawa, 1905.—St. Ostrowski: Charakter postaci niewieścich w utworach J Słowackiego. *Tyg. Pol.*, 1899. — Drogoszewski: Balladyna. (*Wybór pis. pol*). Warszawa, 1908. — Hahn: Balladyna. (*Arcydz. pol. i obc pis.*). Brody, 1908. — Kretz: Glossy nad Balladyną *Spraw. szk. realn. w Krośnie*, 1909. — A. Mazanowski: Jedna z dramatycznych kronik Słowackiego („Balladyna"). *Bibl. Warsz.*, 1909, IV. — Kotowicz: Postać Goplany w twórczości Słow. („Cieniom J. Słow.". Lwów, 1909. —Kotowicz. Wątek ideowy w „Baldynie Słow. i w „Weselu" Wyśpiańskiego .(*Spraw. gimn w Sanoku*, 1910. (Księga pam. III). — Bugiel: Tło ludowe „Balladyny" (w „Studjach i szkicach literackich". Poznań, 1911). — Schneider: Świat ptasi w „Balladynie". *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, t. 49 (1911). — Grzegorzewicz: Balladyna Jul. Słow. *Pam. Liter.*, 1914. — M. Limanowski: Balladyna Słow. jako mistyczne zwierciadło świata. (Próba inscenizacji). *Sfinks*, 1914. — Ign. Baliński: „Balladyna" w Teatrze Polskim. *Tyg. Ilustr.*,

1914, I. — Malarska oprawa „Balladyny"· (Tamże). — ST. DZIKOWSKI: Balladyna. (Nieco refleksji z powodu wystawienia w Teatrze Pol. tragiedji J. Słow., w inscenizacji Ferdynanda Ruszczyca). *Życie polskie*, 1914 maj. — CHRZANOWSKI: Idea „Balladyny". *Pam. liter*, 1925/26 — J. MAYER: Echo „Childe Harolda" w Epilogu „Balladyny" i w „Beniowskim". *Ruch liter*. 1926, nr. 3.

(O „Horsztyńskim"): MAŁECKI: J. Słow. II. — TARNOWSKI: O Horsztyńskim. („Rozpr. i sprawozd." I. 1895).—KOTARBIŃSKI: Horsztyński, dram. Słow. *Przegl. Tyg*. 1879.—TRETIAK: Hamlet polski. („Szkice liter.", I).—STEINER: „Horsztyński" Julj. Słowackiego. Szkic literacki. (*Sprawozd. gimn. w Brzeżanach*, 1892).—J. MIEN: „Horsztyński", dramat zdefekt. w 5 akt. uzupełnił dla sceny. Kraków, 1883. — CHMIELOWSKI: Kobiety Mick. Słow. i Kras. Wyd. 4. — KISIELEWSKI: O „Horsztyńskim", dramacie J. Słow-go opowieść. (*Myśl polska*, 1906) (toż w książce „Życie dramatu", Lwów, 1907). — KRČEK: Luźne uwagi o tragiedji Słow., zwanej „Horsztyńskim". *Pam. Liter.*, 1913. — KAMIEŃSKI: Hamlet i Szczęsny *Echo liter.-artyst.*, 1914, — KLEINER: „Horsztyński". (Rozbiór i rekonstrukcja). *Spraw. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I i II*, 1916, grudzień.—W. TOKARZ: Tło historyczne „Horsztyńskiego." *Kur. Warsz.*, 1927, nr. 173.— CHRZANOWSKI: Dlaczego Słowacki nie wykończył „Horsztyńskiego"? *Goniec Krakowski*. 1925, nr. 125. — T. SZAWŁOWSKA: O badaniu inteligencji bohaterów zmyślonych. (Słowackiego — Szczęsny Kossakowski). *Pam. liter.*, 1928.

(O „Anhellim"): SADOWSKI: Kilka słów o Anhellim. *Tyg. Liter.*, 1839. — NEHRING: O kierunkach nowszej literatury pol. *Bibl. Warsz.*, 1883, I. — TARNOWSKI: o Anh. w ocenie Małeckiego J. Słow. *Przegl. Pol.*,1867.—ZDZIECHOWSKI: Mesjaniści i slowianofile. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek, II, (491—506). — MONAT: Czas powstania „Anhellego" i znaczenie poematu. *Świat*, 1893. — HÖSICK: Anhelli i trzy poematy. Kraków, 1895. *Rozprawy Akad. Um.Wydz., filol.*, t. 24. — MATUSZEWSKI: Gieneza i znaczenie Eloi u Słow. („Swoi i obcy", 1898). — DASZYŃSKA: Filozofja „Anhellego". *Młodość*, 1899. (Kraków). — BIEGELEISEN: Wrażenia podróży na Wschód. *Bibl. Warsz.*, 1891, IV. — MÉYET: Fragmenty nieznane J. Sł. Z dziennika podróży do Ziemi Świętej. *Bibl. Warsz.*, 1893, II. — HAHN: Wstęp do „Anhellego". *Arcydz. pol. i obc. pis.* Brody, 1905). — HAHN: O tłumaczeniach francuskich „Anhellego". *Pam. Liter.*: 1903. — MAŁECKI: J. Słow., II. — CHMIELOWSKI: Kobiety Mick., Słow, i Kras. Wyd. 4 Kraków, 1895 —TRETIAK: J. Słow., I, 117—126.—POCHMARSKI: Rok 1832 w życiu i twórczości J. Słowackiego. *Pam. Liter.*, 1906. — A. MAZANOWSKI: Klucz do symboliki Anhellego. *Spraw. gimn. III w Krakowie*, 1909.—MAYKOWSKI: „Anhelli" Słow. w świetle najnowszych badań krytyczno-literackich. Lwów, 1909.— M. KALITYŃSKI: Ze studjów nad stylem „Anhellego". („Cieniom Julj. Słow." Lwów, 1909. — RYNIEWICZ: Nowe objaśnienie tytułu „Anhellego". *Pam. Liter.*, 1909. — ZAWADZKI: O nieznanym francuskim tłumaczeniu „Anhellego". *Pam. Liter.*, 1909. — ZDZIECHOWSKI: Wizja Krasińskiego Kraków, 1912. — KRIDL: „Anhelli" a „Księgi Pielgrzymstwa polskiego". *Bibl. Warsz.*, 1913, IV. (Rozszerz. w „Antagonizm wieszczów"— CHRZANOWSKI: O wpływie Dantego na IV rozdział Anhellego. *Kur. Warsz.*, 1909. nr. 1. — LESZCZYC: Treść i idea zasadnicza Anhellego. (*Ruń*, Warszawa, 1910). — J. MAJKA: Symbolika „Anhellego". Kraków, 1915. — H. ZOBÓR: Z rozmyślań nad Anhellim. (*Pro Arte et studio*, 1916—1917). — VRTEL: Rycerz-Lud Słowackiego. *Pam. Liter.*, 1916. — KALLENBACH: „Anhelli" i „Ostatni". (*Księga pamiątk. ku czci B. Orzechowicza*. I, 1916. Lwów). — J. UJEJSKI: Główne idee w „Anhellim" Słowackiego Kraków, 1916. — Z. GERSTMAN: O główne idee w „Anhellim". (Z powodu

książki Ujejskiego). *Przew. nauk. i liter.* 1917. — J. MAURER: Ze studjów nad Anhellim J. Słowackiego. (I. W sprawie książki J. Ujejskiego o Anh. II. Idea poematu), *Pam. Liter.*, 1917. — W. BOROWY: Echo Szekspira w „Anhellim". *Pam. Liter.* 1918. P. GREBIENNIKOW: „Anhelli" a „Widzenie ks. Piotra". *Ruch liter.*, 1928, nr. 10. — KLEINER: J. Słow. II. — E. KUCHARSKI: Jabłoń gwiazd w „Anhelim". *Przegl. Warsz.*, 1921. styczeń. — KLEINER: wstęp do „Anh." w wyd. „Dzieł wszystk." III. 1924. (Toż. osobno Lwów, 1922). — ST. BALEY: Psychoanaliza jednej pomyłki Słowackiego. *Pam. liter*, 1924/25. — ŁUCKI: O jedną literę w tekście „Anhellego". *Ruch liter.*, 1926, nr. 3.

(O „Ojcu zadżumionych"): SZUJSKI: Treny J. Kochanowskiego i „Ojciec zadż." Słowackiego, 1866. (w „Dziełach"). — MAŁECKI: J. Słow., II. — TARNOWSKI: Ojciec zadż. i W Szwajcarji. *Kron. Rodz.*, 1880 —TRETIAK w ocenie Małeckiego „J. Słow.". („Szkice liter." II). — A. MAZANOWSKI: Ojciec zadż. Słow. i Treny J. Kochanowskiego. (*Spraw. gimn. IV we Lwowe*, 1892). — HÖSICK: Anhelli i trzy poematy. Kraków, 1895. — PARYLAK: Wstęp i objaśn. do Ojca zadż., wyd. Lwów, 1884. — JELLENTA: o Ojcu zadż. w „Wszechpoemat i najnowsze jego dzieje". Warszawa, 1894, str. 139.— CHMIELOWSKI. Wstęp do „Trzech poematów" w wyd. Westa. Brody, 1903. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). — GALLE: Dwa poematy liryczne: Więzień Chillonu i Ojciec zadż. *Kur. Warsz.*, 1909. nr. 1. — CISZEWSKI. Fabuła w poemacie Słow. „Ojciec zadżum." (w *Księdze pamiątkowej 250 rocznicy założ Uniw. Lwow.*, I, 1912. — NAWROCZYŃSKI: Piękno i ból w Ojcu zadżumionych i w innych poematach bólu rodzicielskiego. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I i II*, 1915.

(O „Podróży do Ziemi Świętej"): WINDAKIEWICZ: Badania źródłowe nad twórczością Słow.—KLEINER: Julj. Słow. II.—SINKO: Od Olimpu do Olimpji. Lwów,1928.

(O „W Szwajcarji"): MAŁECKI J. Słow., II. — TARNOWSKI: Ojciec zadżumion. i W Szwajcarji. *Kron. Rodz.* 1880.—TRETIAK w ocenie książki Małeckiego o J. Słow. („Szkice liter.", I). – HÖSICK: Anhelli i trzy poematy. Kraków, 1895 (odb z *Rozpraw. Akad Um wydz. filol.*, t. 24). — ZAGÓRSKI: W Szwajcarji. Rozbiór psychologiczny i próbka wyjaśnienia tego poematu. *Wędrowiec*, 1895. — JARECKI: J. Słow. i poemat „W Szwajcarji". *Bibl. Warsz.*, 1901. II. — KRAMSZTYK: Oświetlenie w poematach „Zamek Kaniowski" i „W Szwajcarji". (W książce zbior. „Sami sobie", 1900).—CHMIELOWSKI: Wstęp do „Trzech poematów". (*Arcydz. pol. i obc. pis.* Brody, 1903). — GALLE: „Poszedłem za nią przez góry, doliny...". Przyczynek do gienezy „W Szwajcarji". *Tyg. Ilustr.*, 1909, nr. 24. — POLLAK: Słowackiego „W Szwajcarji" a powieści szwajcarskie „Lizli" i „Mimili". *Spraw. gimn. I w Tarnowie*, 1909. — ST. BALEY: Uwagi psychologiczne o genezie poem. Słow. „W Szwajcarji". *Przegl. Filoz.* 1921.— WŁ. FISCHER: Poemat Słow. „W Szwajcarji". *Przegl. Warsz.*, 1923, lip. — H. ŻYCZYŃSKI: O poemacie Słow. „W Szwajcarji". („Studja estetyczno-liter." 1924). — ST. ŁEMPICKI. Miłość dantejska w poem. „W Szwajcarji". *Pam. Liter.*, 1924/25.

(O „Wacławie"): MAŁECKI: J. Słow. II. — TARNOWSKI w ocenie Małeckiego „J. Słow". *Przegl. Pol.*, 1867.—CHMIELOWSKI: Kobiety Mick., Słow. i Kras.—HÖSICK: Anhelli i trzy poematy. Kraków, 1895. — ZDZIARSKI: Eoljon z „Wacława" („Szkice liter. Lwów, 1903).—CHMIELOWSKI: Wstęp do „Trzech poematów" w wydaniu Westa. Brody, 1903. — JARECKI: Kiedy powstał „Wacław" Słowackiego. *Pam. Liter.* 1903.—

T. Mikułowski: O „Wacławie“ Julj. Słow. *Sprawozd. filji gimn. św. Jacka w Krakowie*, 1914).

(O „Poemie Piasta Dantyszka“): Tarnowski w ocenie dzieła Małeckiego „J. Słow.“. *Przegl. Pol.* 1867. — Gubrynowicz: Piast Dantyszek. Kartka z twórczości poetyckiej J. Słow. Lwów, 1894. — Kleiner: Patryotyzm Słowackiego. *Bibl. Warsz.* 1906, stycz. i w „Studjach o Słow.“ — Bem o „P. Dantyszku“ w ocenie „Hist. liter. pol.“ Chmielowskiego. *Prawda*, 1900 (nazywa go „wspaniałym eposem fantastyczno-elegijnym...“).

(O „Mazepie“): Libelt: „Ojciec Marek“. „Mazepa“. („Pisma kryt.“, II. Poznań, 1851). — Małecki: J. Słow., II. — Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867.— Kotarbiński: „Mazepa“ Słowackiego. *Przegl. Tyg.*, 1873. — Lewestam: Mazepa. *Kłosy*, 1874 — Rewera: Co i jak naśladował Stow. w „Mazepie“. *Warta*, 1876.— Marrené: J. Słow. jako dramaturg. *Echo muz.*, 1887. — Tarnowski: „Mazepa“ („Rozpr. i sprawozd.“, I). — Zimmerman: Studjum nad gienezą „Mazepy“ (*Sprawozd. szk. realnej we Lwowie* z r. 1895). — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras.— Chmielowski: Mazepa („Nasza liter. dramat.“, I, 376—396). Zob. „Balzac i Słowacki“ *Ateneum*, 1897 I. — Hösick o Maz. w „Anhelli i trzy poematy“, str. 28—29.—Biegeleisen: Objaśn. do Dzieł Słow., V. — Sygietyński o M. *Gaz. Pol.* 1899, 257. — Nehring: Mazepa Słowackiego. *Bibl. Warsz.*, 1903, maj. — Jarecki: Do gienezy „Mazepy“. *Bibl. Warsz.* 1903, lipiec. — Zimmerman Wstęp do „Mazepy“. *Arcydz. pol. i obc. pis.* Brody, 1902.—Hahn: Balzac czy Słowacki. *Ateneum*, 1901, czerwiec.— Galle: Mazepa, (*Arcydz. pis. pol.*). *Książki dla wszystk.*, 363. Warszawa, 1907. — Mikulski: Rola Zbigniewa... *Scena i sztuka*, 1910.—St. Zetowski: Geneza „Mazepy“ Słow. *Minerwa*, 1922, I. (Warsz.). — Kleiner: Jul. Słow. III. — Tenże we wstępie do „Mazepy“ (Dzieła wszystkie t. IV). — Gubrynowicz: Wstęp do „Mazepy“ w wyd. *Bibl. Narod.* (1924). — St. Kolbuszewski: Scribe, Balzac i Słowacki. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 3. — E. Land: Do motywu zamurowania w „Mazepie“ *Ruch Liter.*, 1929 nr. 6. — Tretiak: Słow.

(O „Lilli Wenedzie„): Lewestam: Balladyna i Lilla Weneda, *Gaz. Pol.* 1859.— Bałucki: Kobiety dram. Słow. Kraków, 1867. — Małecki: Słow., III. — Chmielowski: Kobiety Mick. Słow. i Kras. — Tarnowski: Balladyna. Lilla Weneda. Poznań, 1881. — Nehring: Lilla Weneda. („Studja liter.“. Poznań, 1884). — Szczęsna (J. Cybulska): Trzej królowie: Edyp, Lear i Derwid. *Świt*, 1884. — Monat: Lilla Weneda *Myśl*, 1897. — Hahn: Studjum nad gienezą „Lilli Wenedy“. Lwów, 1894. — Chmielowski: Wstęp do „Lilli Weneda“. *Arcydz. pol. i obc. pis.* Brody, 1902. — Hahn: Celtowie w „Lilli Wenedzie“. *Pam. Liter.*, 1903. — Hahn: Drobne notatki do pism J. Słow, („Prawda“. Książka zbior., 1899). — Gasztowt: Le poète polonais Jules Słowacki Paris, 1881. — Chlebowski: Lilla Weneda. (*Wybór pis. pol.*). Warszawa, 1908, i w „Pismach“, („L. W. Geneza dramatu S.“). — Turowski: Gieneza narodu w „Lilli Wenedzie“ *Pamiętn. Liter.* 1909. — Grabowski: J. Słowackiego „Lilla Weneda“. *Bibl. Warsz.*, 1910, II. — Kwieciński: Druga część trylogji Kordjanowej w „Lilli Wenedzie“. *Sfinks* 1910, listopad. — Wiakowski: Lilla Weneda wizerunkiem duszy narodowej. *Księga pamiątk.* III. — H. Maurer: Piąty chór Lilli Wenedy. *Zycie*, (lwow.), 1911. — Wł. Jankowski: Trzy notatki. Śniatyń, 1911. — J. Maurer: Lilla Weneda. Wyjaśnienie zasadniczych problemów. Lwów, 1911. — M. Peter: Słowo

wieszcza w „Lilli Wenedzie". (*Sprawozd. gimn. realn. w Zakopanem*, 1917.—Kleiner: Jul. Słow. II. — Kleiner: Objaśn. do wyd. Lilli Wenedy w *Pis. pol. i obc* — Chrzanowski: Czy „Lilla Weneda" jest arcydziełem dramatu? *Przegl. Warsz*, 1924 wrzes.— J. Ujejski: Julja Alpinula. *Ruch liter.* 1926. nr. 7.

(O „Grobie Agamemnona" i „Testamencie"): Chrzanowski: Jul. Słow-go „Grób Agamemnona" i „Testament mój". Warsz., 1925. (*Bibl. uniw. lud.*). — St. Stroński: Wpływ Dantego w „Grobie Agamemnona. *Pam. Liter.*, 1909.

(O „Beatryx Cenci"). Szujski: „Beatryx Cenci" Słow. *Tyg. Ilustr.*, 1872. („Dzieła"). — Marrené: J. Słow. jako dramaturg. *Echo muz.*, 1887. — Hösick: B. C. czyli o rzekomym wpływie Shelleya na Słow. („O Słow., Kras. i Mick.". Kraków, 1895.— Porębowicz: Jeszcze o B. C. *Ateneum*, 1896, I. — Pini: Kilka słów w sprawie wpływu Shelleya na trag. Słow. „B. C." *Ateneum*, 1897. II. — Matuszewski: Słowacki i Shelley. („Swoi i obcy". Wyd. 2-gie. Warszawa, 1903. II. — Kościałkowska: Dwie Beatrycze. *Tyg. Ilustr.*, 1896. — Gomulicki w stud. „Piękna". *Wędrowiec*, 1898. — Biegeleisen: Nieogłoszone fragmenty trag. J. Słow. B. C. *Tyg. Ilustr.*, 1893 — Jarecki: Beatryks Cenci Słowackiego. *Bibl. Warsz.*, 1904. lipiec. — Méyet: Słówko wyjaśnienia. *Tyg. Ilustr.*, 1905, nr. 29. — Kleiner: Przyczynek do gienezy Beatrix Cenci. *Pam. Liter.*, 1911. — Hösick: B. C. *Przew. nauk. i liter.* 1920. — Kleiner: Jul. Słow. II. — Tenże: wstęp do B. C. w „Dzieł. wszystk." t. IX. (1929).

(O „Beniowskim"): — Małecki: J. Słow., II. — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. Wyd. 4.—Kotarbiński: Byrona „Don Juan" i Słowackiego „Beniowski". *Ateneum*, 1889, II.—Tarnowski w ocenie dzieła Małeck. o Słow. *Przegl. Pol.* 1867.— Tretiak: Nieznane fragmenty i warjanty „Beniowskiego" (w skróceniu). *Bibl. Warsz.* 1902, sierpień. — Tretiak o „Beniowskim", streszczenie w *Bibl. Warsz*, 1902, wrzesień. — Zimmermann: Wstęp do „Beniowskiegn". *Arcydz. polsk. i obc. pis.* Brody, 1905. — Gubrynowicz: Autografy J. Słow. *Pam. Liter.* 1902. — Hahn: „Poeta i natchnienie" J. Słow. *Pam. Liter.* 1904. — Tretiak: J. Słow. I. Rozdz. VII, VIII i IX (rozdz. X). — Trzpis: Estetyczno-krytyczne poglądy Słow. w Beniowskim. *Spraw gimn. w Bochni*, 1901 i w „Ze studjów nad Słowackim". 1909. — Kucharski: Strofy osobiste w Ben. *Spraw. wyższ. szkoły realn. w Stanisławowie.* 1909 — Konopnicka: O „Beniowskim" *Bibl. Warsz.*, 1909, IV, i osobno. Warszawa, 1911. — Hahn: W sprawie układu „Beniowskiego" (w „Na ziemi naszej", 1910). — Kleiner: Fragmenty „Beniowskiego". *Pam. Liter.*, 1911. — Tarnowski: Porównanie Don Juana z Beniowskim. (*Księga pamiątkowa* dla J. Tretiaka. Kraków, 1913). — A. Górski: „Beniowski" Słow. *Nowa Gaz.*, 1914 nr. 7—8. — Kobzdaj: Czasy barskie w poezji Słow. *Księga pamiątk.*, II. — Pigoń: Nieznane fragmenty pism Słow. *Przegl. Warsz.*, 1924, listop.—H. Ułaszyn: Na marginesie „Beniowskiego. *Prace Filolog.* X. 1926.— Kridl: „Beniowski" a „Pan Tadeusz" („Antagonizm wieszczów")—J. Krzyżanowski: Apologja Swentyny. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 6.— St. Trojnar: Słowo o koncepcji Boga w „Beniowskim" Słowackiego. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 8. —

(O „Fantazym"): Małecki: J. Słow., II. — Tarnowski: O „Niepoprawnych". („Rozpr. i spraw.". I) — Hösick: Hrabina Idalja. Przyczynek do gienezy „Niepoprawnych" Słow. (O „Słow., Kras. i Mick.". Kraków, 1895). — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Tretiak: J. Słow., I rozdz. X. — Strzelecki: Wstęp do „Fan-

tazego czyli Nowej Dejaniry". *Książki dla wszystkich*, nr. 451. Warszawa, 1909. — Rollauer: Sł-go „Fantazy" a „Tasso" Goethego. („J. S-mu grono nauczycieli gimn. II we Lwowie") („Księga pamiątk."). — Wasylewski: Fantazy. („Cieniom J Słow.". Lwów, 1909). — Kleiner: Jul. Słow. III. — Kleiner: wstęp do „Fantazego" w wyd. „Dzieł wszystk." t. X. — St. Kołaczkowski: wstęp do „Fantazego" w wyd. *Bibl. Narod.* 1927.

(O „Księciu Niezłomnym"): Asnyk: Calderona „Książe Niezłomny" przekładania J. Słowackiego. *Przegl. Pol.*, 1874. — Próchnicki: Wstęp i obj. do „Księcia Niezłomnego". w wyd. *Bibl. dla młodz.* Lwów, 1891. — T. Miciński: Słowacki i Calderon w „Księciu Niezłomnym". *Życie*, 1899. (Krak.) (i w książce: „Do źródeł duszy polskiej". Lwów, 1906). — Bem: rozbiór „Księcia Niezłomnego" w „Teorji Poezji polskiej". Petersburg, 1899, str. 356—379. — Biegeleisen w t. II. Objaśnień do „Dzieł J. Słow. Lwów, 1894.—Porębowicz w przedm. do tłum. Dramatów Calderona. Warszawa, 1888. — L. R: Rozbiór historyczno-krytyczny trag. Calderona de la Barca p. t. „Książe Niezłomny". *Warta*, 1877. — M. Szyjkowski: Słowacki a Calderon. *Bibl. Warsz.*, 1905, lipiec.

(O „Złotej Czaszce"): Dobrzycki. „Złota Czaszka" *Przegl. Narod.* 1909, II. — J. German: Projekt uzupełnienia „Złotej Czaszki". *Pam. Liter.* 1909 —R. St. Kamiński: Złotej Czaszki trzy akty. *Scena i sztuka.* 1910.—Lange. J. Słow-go „Złota Czaszka". Literatura i sztuka, nr. 22—23, dod. do Nowej Gaz. 1910. — Kleiner: Jul. Słow. III.

(O „Księdzu Marku"): Libelt: Ks. Marek („Pisma kryt.", II. 1851) —Bałucki: Rozbiór. „Ks. Marka". *Niewiasta.* Kraków, 1862. — Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867.—Małecki: J. Słow., III —Tarnowski w ocenie Małeckiego „J. Słow.". *Przegl. Pol.*, 1867. — Chmielowski: Kobiety Mick. Słow. i Kras. Wyd. 4. — Smoleński: Ks. Marek cudotwórca i prorok konfederacji barskiej. *Ateneum.* 1886, II. — Radosławski (Krauz): Judyta i Rachela. *Prawda*, 1902, nr. 4 — Dubanowicz: Słowackiego „Ksiądz Marek". *Pam. Liter.*, 1904. — Tretiak: J. Słow. I, rozdz. XIII. — Kantor: Ks. Marek w dziełach J. Słow. i A. Mickiewicza. *Spraw. gimn. w Jarosławiu*, 1909. — Koppens: Wpływ transfiguracji Słow. w r. 1842/3 na nową koncepcję bohaterstwa w „Ks. Marku" i w „Śnie srebrnym Salomei". *Przegl. Powsz*, 1910, lipiec. — Maurer: Ks. Marek jako ojczyzny całej krzyk. *Spr. gimn. III Franc. Józ. we Lwowie*, 1911.—St. Turowski we wstępie do „Ks. Marka w wyd. *Bibl Narod.*— A. Boleski: „Ks. Marek" a Sprawa Boża. Warsz. 1922. — Kleiner: Jul. Słow. IV.—

(O „Śnie srebrnym Salomei"): Małecki: J. Słow., III. — Tarnowski w ocenie Małeck. „J. Słow.". *Przegl Pol*, 1867 (i w Histor.,liter. V).—Bałucki: Kobiety dramatów Słow. Kraków, 1867. — Chmielowski: Kobiety Mick., Słow. i Kras. — Tretiak: J. Słow. II., rozdz. XV. — Chmielowski: Nasza liter. dram. — T. Grabowski J. Słow. II. — Mączewski: Wernyhora. *Pam. liter.*. 1909. — St. Turowski: Sen srebrny Salomei. *Bibl. Warsz.:* 1910, sierpień. — Bukowiński: Sen srebrny Salomei. Ewolucja sądów krytycznych o tym romansie dramatycznym. *Sfinks*, 1910, paźdz. — Koppens: zob. wyżej: „Wpływ transfiguracji"... — Loreńtowicz: Sen srebrny Salomei. *Nowa Gazeta*, 1910, nr. 405 i 407.—J. Maurer: Sen srebrny Salomei. Idea dramatu. Lwów 1911. — St. Turowski we wstępie do „Sen srebrny Salom." w wyd. *Bibl. Narod.*— A. Boleski. Sen srebrny Salomei. *Prace Kom. do badań nad histor. liter.* T. N. W.

III. (1929). — J. BIRKENMAJER: Motywy franciszkańskie u Mickiewicza i Słowackiego. *Ruch Liter*, 1927, nr. 10.

(O „Samuelu Zborowskim"): BIEGELEISEN: Wstęp do Sam. Zbor.". Warszawa, 1903. — GOMULICKI: Słowackiego „Samuel Zborowski". *Kraj*, 1902, nr. 1—2. — LORENTOWICZ: S. Zborowski. *Kur. Codz.*, 1903, nr. 122. 125.—JESKE-CHOIŃSKI: W gnieździe Zborowskich. *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 126). Toż p. t. Rehabilitacja Sam. Zborow. *Przegl. lwow.*, 1902, nr. 143—4). — J. JANKOWSKI: „Sam. Zborowski" J. Słow. Kraków, 1904.—MAKOWSKI: Słowackiego „Samuel Zbor.". (*Bibl. samokszt*, 1904 i w „Godzina pogardy". Wilno, 1906). — WITKOWSKI: Czas napisania „Genezis z ducha i jej stosunek do Sam. Zborowskiego". *Pam. Liter.*, 1904. — MALECKI: J. Słow., III. — HAHN: J. Słow-go „Samuel Zborowski". We Lwowie, 1905. (*Archiwum Nauk.*). — TRETIAK: J. Słow., II, rozdz. XVII. — SCHNEIDER: Teorja palingenezy w „Samuelu Zborowskim" Słow. *Pam. Liter.* 1905. — K. WIZE: J. Słow-go „Samuel Zborowski". *Hasło*, 1906,—LACK: Notatki i uwagi, pisane w latach 1900—1906. I Kraków. 1906.— T. DĄBROWSKI: Dwie notatki do „Sam. Zborow." J. Slow. *Pam. Liter.*, 1906 — DĄBROWSKI: J. Słowackiego „Samuel Zborowski". *Krytyka*, 1906, sierpień-wrzesień. — DĄBROWSKI: „Samuel Zbor." a „Beniowski". *Pam. Liter.*, 1907. — JARECKI o Hahna „Sam. Zbor.". *Pam. Liter.*, 1905 — KLEINER: Zborowski jako kefaloforos. *Pam. Liter.* 1909. — OLECHOWSKI: Sam. Zbor jako idea i temat. *Nowa Gazeta*, 1910, 19 lipca.—RUNDBAKEN: Polska Słow. według „Sam. Zborowskiego" odczytana. („Godło", I, 1915). — KLEINER: Jul. Słow. IV. — ST. CYWIŃSKI: Wstęp do kryt. wyd. „Sam. Zbor." Wilno, 1928.

(O „Genesis z ducha"): H. SIENKIEWICZ o Genezis z ducha". *Bluszcz*, 1873,— BIEGELEISEN: Wstęp do „Genezis z ducha". Lwów, 1884. — MATUSZEWSKI: Mistyczne pisma Słow. w zestawieniu z doktrynami współczesnego okultyzmu. („Swoi i obcy". Warszawa, 1898, 2 wyd., 1903). — ST. WITKOWSKI: Czas napisania „Genezis z ducha" i jej stosunek do „Samuela Zborowskiego". *Pam. Liter.*, 1904. — LUTOSŁAWSKI o Gen. z ducha (niedruk.). — TRETIAK: J. Słow. II (rozdz. XVI). — K. WRÓBLEWSKI: „Genezis z ducha"— Modlitwa J. S. (Obraz duszy poety) Lwów, 1909. (*Księga pam.*). — WITKOWSKI: O „Genezis z ducha". *Eleusis*, V, 1909. — M. PAWLIKOWSKI: Czwarty autograf „Genezis z ducha". *Pam. Liter.*, 1909. — J. GW. PAWLIKOWSKI: Mistyka Słowackiego. Lwów, 1909. — SCHNEIDER: Słow-go „Genezis z ducha" w wierszowanej przeróbce". *Pam. Liter.*, 1913. — PRZYBYSZEWSKI: Ekspresjonizm, Słowacki i Genezis z ducha. Poznań, 1918. — KLEINER: Jul. Słow. IV.—B. SZYSZKOWSKI: Słowacki i Bergson. *Nowy Przegl. liter. i szt.* 1921. I. — S. TAUB: O idee przyrodnicze w „Genezis z ducha" Słow.. *Przegl. Warsz.*, 1924, luty. — J. GW. PAWLIKOWSKI: Na marginesie pism genezyjskich Słowackiego. *Pam. Liter.* 1928.

(O „Rozmowie z matką Makryną Mieczysławską"): MAŁECKI: J. Słow., III. — Opowiadanie Makryny Mieczysławskiej". Poznań, 1846. — „Pamiętnik Makryny Mieczysławskiej". Poznań, 1880. — TARNOWSKI w ocenie Małeck. „J. Słow.". *Przegl. Polski*, 1867. — KS. SMOLIKOWSKI: Historja Zgromadzenia Zmartwychwstańców. Kraków, 1895. III. — BIEGELEISEN: Wstęp do „Makryny Mieczysławskiej" Lwów, 1904. — TRETIAK: J. Słow. II (rozdz. XXI).—CEHAK-STODOR: Makryna Mieczysławska w utworach Słowackiego i Wyspiańskiego. *Spr. szk. realn. w Stanisławowie*, 1909. — KS.

J. URBAN: Makryna Mieczysławska w świetle prawdy. Kraków. 1923. — KLEINER: Jul. Słow., t. IV.

(O „Królu Duchu"): (STARKEL w rec. wyd. Pism. pośm. *Dziennik Liter*, 1866). — (TARNOWSKI w rec. Małeck. „J. Słow.". *Przegl. Pol*, 1867). — ASNYK: „Król Duch". (*Przew. nauk. i liter.*, 1879). — (ZDZIECHOWSKI o K. D. w „Mesjanisci i słowianofile"). (ZDZIECHOWSKI w „Byron i jego wiek", II). — (Współcz. sądy podaje Biegeleisen w objaśn. do dzieł Słow., t. V). — ŻUŁAWSKI: O Królu Duchu". (Prolegomena. Lwów, 1902). — JARECKI: Znaczenie i idea „Króla Ducha" Słow. *Bibl. Warsz*, 1903, wrzesień. — BALICKI A. E. Król Duch. („Bolesław Smiały i św. Stanisław w poezji pol." Kraków, 1905). — J. GW. PAWLIKOWSKI: Ze studjów nad Królem Duchem. Popiel. (*Słowo Pol* 1904, nr. 68—81). — W. LUTOSŁAWSKI o K. D. (niedruk,). — (MAŁECKI w „J. Słow". Wyd. 3, t. III). — GUBRYNOWICZ: Autografy J. Słow. *Pam. Liter.*, 1902. — HAHN: Kartka z autografu Króla Ducha. *Pam. Liter.*, 1904. — CHMIELOWSKI: Kobiety Mick., Słow. i Kras. Wyd. 4. — MATUSZEWSKI: Słowacki i nowa sztuka. Warszawa, 1902. Wyd. 3, 1911. — TRETIAK. J. Słow., II, rozd. XXV. — MICIŃSKI: Król Duch—jaźń. („Do źródeł duszy polskiej". Lwów, 1906). — KLEINER: Książe Michał Twerski. Czwarte wcielenie Króla Ducha. *Tyg. Ilustr.*, 1906, nr. 48. — PAWLIKOWSKI: Z komentarzy do „Króla Ducha", *Pam. Liter.*, 1906. — KLEINER: Bohaterka „Króla Ducha". (Kalendarz Akad. Koła Tow. Szk. lud. 1907). — TATARÓWNA: Słowacki i Nietzsche. (Król Duch a nadczłowiek). *Pam. Liter.*, 1906). — PAWLIKOWSKI: Źródła i pokrewieństwa towianizmu i mistyki Słow-go. *Pam. Liter.*, 1907 1908. — PRZESMYCKI: Sofos—Dziewica—Atessa—Helois i nieznany list J. Słow. (*Chimera*, X). — MATUSZEWSKI: Król Duch czy Królowie Duchy. *Sfinks*, 1909. — KLEINER: Król Duch, zasadnicze pierwiastki treści i ich ewolucja w twórczości Słowackiego. *Pam. Liter*, 1909 i w „Studjach o Słowackim". Lwów, 1909. — T. DĄBROWSKI; O Trójcy w Królu Duchu. *Pam. Liter.*, 1909. — PAWLIKOWSKI: Studjów nad Królem Duchem część I: Mistyka Słowackiego. Lwów, 1909. — KLEINER: Patrjotyzm Słow. *Bibl. Warsz*, 1906 i w „Studj o Słow.". — DOBORZYŃSKI: Zorjan i Oda. *Przegl Narod*, 1909. — KANTAK: Postaci w dziełach Słow. z ostatniego okresu (po r. 1842). *Literatura i sztuka*, dod. do *Przegl. Poznań.* 1909. — GRABOWSKI: Filozofja J. Słow. Kraków, 1910. — MOSSOCZOWA: Arcydzieło J. Słow. Król Duch. Krak., 1910. — KLEINER: Przeciwnik bohatera w Królu Duchu. *Sfinks*, 1910, luty. — HAHN: W sprawie kartki z autografu „Króla Ducha", *Pam. Liter.*, 1909. — MLECZKO: „Król Duch" w całości. *Odrodzenie*, 1910. — SINKO: Antyk w „Królu Duchu". *Pam Liter.*, 1910. — KLEINER: Najważniejsze problemy estetyczne w „Królu Duchu". *Pam. zjazdu histor.-liter. im. J. Słow. we Lwowie* 1910. — KOTOWICZ: Krasiński wobec Króla Ducha. *Księga pamiątk. Krasiń.*, III. T. DĄBROWSKI: Układ „Króla Ducha". *Pam. Liter.*, 1914—1915. — PIGOŃ: Symbol „Pani Słoneczna" w Królu Duchu. *Pam. Liter.*, 1916 (i w „Z epoki Mickiewicza". Lwów, 1922). — ST. GLASS: Ku powadze życia. (W książce zbior. „Bez przyłbicy". Warsz. 1912). — KLEINER: Nieznany rapsod „Króla Ducha". *Tyg. Ilustr.*, 1919, nr. 2—3. — SZPOTAŃSKI: Ad. Mickiewicz i jego epoka. II, rozdz. XI. — SINKO: Hellenizm Słowackiego, wyd. 2. (1925), str. 151 i nast. — CYWIŃSKI: Pycha Prometeanka *Tyg. Wileń.*, 1925, nr. 2. — KRIDL: Antagonizm wieszczów. — J. GW. PAWLIKOWSKI: Król Duch, t. II. (Ocena M. Kridla w *Pam. Liter.*, 1927). — J. BIRKENMAJER: Rewelacja rewelacyj (Księga pam. ku czci T. Dąbrowskiego 1927). — KLEINER: Jul. Słow. IV.— PIGOŃ: Przeoczone kartki z autografu „Króla Ducha". *Ruch Liter*, 1927, nr. 10. —

St. CYWIŃSKI: Aniołowie ze snu Mieczysława w „Królu Duchu" Ruch Liter., 1929, nr. 6. — W. BOROWY: Znowu do was przychodzę..." *Ruch Liter.*, 1928, nr. 9.

(O utworach Słow. mistycznych w ogólności): ZDZIECHOWSKI: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888. — MATUSZEWSKI: Doktryny współczesnego spirytyzmu i okultyzmu a mistyka Słowackiego. *Przegl. Tyg.*, 1892. — MATUSZEWSKI: Mistyka Słowackiego. („Swoi i obcy"). — BIEGELEISEN wstęp do „Genezis z ducha" i t. d.— RYCHTER wstęp do „Poezji...". — MATUSZEWSKI: Słowacki i nowa sztuka.—Rozprawy Witkowskiego i innych w *Eleusis*, V. — J. KONECZNY: Jul. Słowacki w świetle okultyzmu. Lwów, 1909. — C. JELLENTA: Druid Juljusz Słowacki. Brody, 1911. — J. GW. PAWLIKOWSKI: Mistyka Słowackiego. Lwów, 1909.—J. UJEJSKI o Pawlikowskiego „Mistyce". *Pam. Liter.*, 1910, s 367—389.—ZDZIECHOWSKI: Mistyka Słowackiego. *Przegl. Pol.* 1910, sierp. (i w „Wizja Krasińskiego". Kraków, 1912). — SOBESKI: Mistyka Słowackiego (w jego „Interludia". Kraków, 1912). — KLEINER: Dzieło filozoficzne Słowackiego. („Cieniom J. Słow."). — PIGOŃ: Misterjum o Narodzeniu Sprawy Bożej Słowackiego. *Pam. Liter.*, 1916. (i w „Z epoki Mickiewicza". Lwów. 1921) — KLEINER: Z badań nad źródlami filozofji Słow. Słowacki a Boucher de Perthes. (*Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza*). — T. NEWLIN-WAGNER: Słowacki wobec zagadnienia predestynacji. Kraków, 1918. — J. GW. PAWLIKOWSKI: O układzie dialogów genezyjskich Słowackiego. *Pam. liter.*, 1921. — Tenże: Chronologja pism genezyjskich i rozwój genezyjskich pomysłów Słowackiego. *Pam. liter.* 1927. — M. KRIDL: Duch, Słowo i Polska w mistyce Słowackiego i Mickiewicza. *Przegl. Warsz.*, 1924, II. Ustęp z rozdz. XV „Antagonizm wieszczów").—M. KRIDL: Ostatnie lata Słowackiego. *Przegl. Humanist.* 1924 (Toż w „Antag. wieszcz."). — ST. R. BILIŃSKA: „Jeruzalem słoneczna" Słowackiego. *Ruch liter.*, 1928, nr. 6. — KLEINER: W sprawie niektórych koncepcyj mistycznych Słowackiego. *Ruch liter.*, 1928, nr. 9. — ST. R. BILIŃSKA: Jeszcze „Lucyfer" i „Pani Słoneczna" Słowackiego. *Ruch. Liter.* 1929, nr. 2. — A. DZIEMBOWSKA Zagadnienie zła u Słowackiego. Poznań. 1929. — ST. R. BILIŃSKA: Chrystus i chrześcijaństwo w twórczości Słowackiego epoki mistycznej. Tarnów, 1929. — Zob. wyżej iteraturę do Ks. Marka, Snu srebrnego Salomei, Sam. Zborowskiego, Genezis z ducha i Króla Ducha.

(O języku Słow. i formie). ROWIŃSKI: O budowie wiersza u Słow. *Spraw. Tow. Nauk.*, 1909. — MAGIERA: Dwie uwagi o języku Słow. *Poradnik język.*, 1909 — WERSCHLER: O metaforach w powieściach poetycznych J. S. *Spraw. gimn. w Stanisławowie*, 1909. (*Księga pamiątk.* III). — PIEKARSKI: Mistrzowstwo formy u J. S. Lwów, 1909. — SZYJKOWSKI: Wykrzyk i pytanie retoryczne w poezjach młodzieńczych J. Słow. *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, t, 47 (1910). — KALITYŃSKI: Ze studjów nad stylem „Anhellego" („Cieniom J. Słow.").— SZYJKOWSKI: Porównanie w poezjach młodzieńczych J. Słow. *Pam. Zjazdu hist.-liter. we Lwowie*, 1910. — SZYJKOWSKI: Przenośnie w poezji młodzieńczej Słowackiego (1826—33). *Przew. nauk i liter* 1911.— ĆWIK: Badania stylometryczne nad językiem J. Słowackiego. (*Księga pamiątk.*, II).— ŁOŚ: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju. Str. 221—239.—W. BOROWY: Stanca Spenserowska u Słowackiego i Kasprowicza. *Przegl. Warsz.*, 1927, stycz.

Literaturę o Słowackim i jego twórczości z lat 1902—1913 omawia W HAHN w art. „Przegląd najnowszych prac o Słowackim" w *Pam. Liter.*, z lat 1903, 1904,

1906, 1907, 1908, 1909, 1911 i 1914. Szczegółową bibliografję do poszczególnych utworów Słowackiego podaje W. Hahn w „Dziełach wszystkich".

Bibliografję literatury o Słowackim podają: S. Krzemiński w *Złotej przędzy*, I i H. Biegeleisen w t. 5 i 6 „Dzieł" J. Słowackiego wyd. lwow. z r. 1894.

Bibliografję o J Słowackim za r. 1899 zestawił W. Hahn w Dodatku do *Przew. nauk. i liter.*, z r. 1901; za r. 1909 w *Pam. Liter.*, 1909. Tegoż osobno: Bibliogr. o J. Słow. za r. 1909. (Lwów, 1916). Zob. też art. M. Kridla: Ostatnie prace o Słowackim *Przegl. Współcz.*, 1927, listop. i L. Płoszewskiego: Pokłosie literackie dni Słowackiego. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 7 i 9.

Zob. też art. Br. Gubrynowicza: Stan dotychczasowych badań nad Słowackim. *Pamiętnik zjazdu histor.-liter. im. J Słowackiego we Lwowie.* Lwów. 1910.

3. ZYGMUNT KRASIŃSKI.

Ur. 19 lutego 1812 r. w Paryżu, z o. gienerała Wincentego Krasińskiego i Marji Radziwiłłówny. W r. 1814 wrócił z rodzicami do kraju. Do 14-go roku życia wychowywał się i kształcił w domu, w Warszawie i w Opinogórze, majątku rodzinnym, pod kierunkiem nauczycieli; czas jakiś (w r. 1820) był nim Józef Korzeniowski. W r. 1826—7 w liceum warszawskiem (Tu kolegował z K. Gaszyńskim, Stan. Koźmianem, D. Magnuszewskim); w l. 1827—9 (od jesieni r. 1827 do końca marca 1829) w uniwersytecie warszawskim. W paźdz. 1829 r. wysłany przez ojca zagranicę, do Szwajcarji. Odtąd aż do końca życia przebywał najczęściej zagranicą, w Niemczech, Włoszech lub Francji, zmieniając ciągle miejsce pobytu; część roku spędzał zwykle w miejscowościach leczniczych. Od 3 listopada 1829 do 3 listop. 1830 r. przebywał w Gienewie. (Stosunek z Henrykiem Reeve; spotkanie się w sierpniu 1830 r. z Mickiewiczem). Od 30 listopada 1830 do połowy lutego 1831 r. w Rzymie. Drugi pobyt w Gienewie od 25 marca 1831 do początku maja 1832 r. Powróciwszy na czas krótki do kraju, wyruszył w początkach września 1832 r. z ojcem do Petersburga. 5-miesięczny pobyt w Petersburgu (od poł. paźdz. 1832 do pocz. marca 1833 r.). Wiosnę i lato 1833 r. spędził w Wiedniu; jesień 1833 r. w Wenecji. Zimę 1833/4 r. w Rzymie. (Tu w 1834 r. zawiązał stosunek z Joanną Bobrową; trwał przez l. 1834—38). Lato 1834 r. w Niemczech (Kissingen, Wiesbaden, Frankfurt, Monachjum). Zimę 1834/5 w Rzymie; w paźdz.-grud. 1835 w Wiedniu; zimę i wiosnę 1836 r. we Włoszech (we Florencji i w Rzymie; tu spotkanie się i znajomość ze Słowackim); lato 1836 r. w Niemczech (Kissingen, Graeffenberg); zimę 1836/7 w Wiedniu; lato 1837 r. w Kissingen; zimę 1837/8 w Wiedniu. Lato i jesień 1838 r. spędził w Opinogórze; zimę 1838/9 r. we Wło-

szech (spotkanie we Florencji z Słowackim). W grudniu 1838 r. nawiązanie stosunku z Delfiną Potocką (w Neapolu); lato 1839 r. w Niemczech i w Szwajcarji (Fryburg). W jesieni r. 1839 w Medjolanie znajomość z Aug. Cieszkowskim. Zimę 1839/40 we Włoszech (w Rzymie i Neapolu); lato 1840 r. w Niemczech. Zimę 1840/1 we Włoszech; lato 1841 w Niemczech; w jesieni 1841 r. w Varennie nad jeziorem Como; zimę 1841/2 w Monachjum; (śmierć Konst. Danielewicza w marcu 1842 r.); wiosnę 1842 r. w Szwajcarji (Fryburg); lato 1842 r. w Niemczech (Kissingen); w jesieni 1842 r. w Nicei; zimę 1842/3 w Rzymie; wiosnę 1843 r. w połudn. Francji. Dn. 26 lipca 1843 r. zawarł w Dreźnie ślub z Elizą Branicką; lato 1843 r. spędził w Opinogórze, zimę 1843/4 w Warszawie, lato 1844 u wód niemieckich, zimę 1844/5 w Warszawie; lato 1845 r. w Niemczech, Nicei i Paryżu; zimę 1845/6 we Włoszech i Nicei; jesień 1846 r. w Heidelbergu i Paryżu; zimę 1846/7 w Nicei; lato 1847 r. w Niemczech; zimę 1847/8 w Rzymie; lato 1848 w Niemczech (w Heidelbergu) i w Dieppes; zimę 1848/9 w Baden-Baden; zimę 1849/50 w Warszawie; zimę 1850/1 w Heidelbergu i w Baden; zimę 1851/2 w Rzymie; lato 1852 r. w Baden; zimę 1852/3 w Warszawie; lato 1853 i 1854 w Heidelbergu; zimę 1855/6 w Badenie; zimę 1856/7 w Paryżu; lato 1857 r. w Potoku; zimę 1857/8 w Paryżu, lato 1858 r. w Plombières; zimę 1858/9 w Paryżu. (W r. 1858 zmarł gien. Wincenty Krasiński). Zm. 23 lutego 1859 r. w Paryżu. Pochowany w Opinogórze.

Twórczość Krasińskiego.

Utwory młodzieńcze 1825—32.

„Rozmowa 1824-go z 1825-ym rokiem". Napisana na pocz. 1825 r.

„Rozmowa Napoleona z Aleksandrem I na polach elizejskich". Napis. 1 stycz. 1826 r.

„Syn Botzarisa". Napis. 16 lutego 1826 r.

„William Wallas". Napis. w r. 1826.

„Joanna d'Arc". Napis. w r. 1827.

„Pan trzech pagórków". Napis. w r. 1828.

„Grób rodziny Reichstalów, powieść oryginalna z dziejów wojny trzydziestoletniej". Druk. w *Rozmaitościach warszawskich*, 1828 i osobno, Warszawa, 1828.

„Władysław Herman i dwór jego. Powieść historyczna z dziejów

narodowych XI wieku, przez N. K." Warszawa, 1830. 3 tomy. Napis. w r. 1828. Tytuł pierwotny „Zbigniew" („Hanna z Ciechanowa").

„Sen Elżbiety Pileckiej". Druk. w *Rozmait. warsz.*, 1829 r.

„Polska". Napis. prawdop. w r. 1828 lub 1829 (wedł. Kallenbacha, J. Kleinera i Z. Gerstmana; J. Czubek mylnie, jak się zdaje, odnosi powstanie tego utworu do r. 1826).

„Parysyna". Przekład z Bajrona.

„Opisanie jeziora genewskiego Leman". Drukow. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Myśli Polaka przy górze Mont Blanc". Drukow. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Mściwy karzeł i Masław, książę mazowiecki. Powieść narodowa". Druk. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Teodoro, król borów. Powieść korsykańska". Druk. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„On. Ułomek z pamiętników życia młodzieńca". Druk. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Zamek Wilczki. Powieść narodowa". Druk. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Małgorzata z Zembocina. Powieść z dziejów ojczystych XI wieku". Druk. w *Pam. dla płci pięknej*, 1830. (Autentyczność nie jest dowiedziona. Autorstwo jej Krasińskiemu przypisuje M. Reiter).

„Ułomek z dawnego rękopismu słowiańskiego. Wydany przez Z. K."' Warszawa, 1830.

„Gastołd". Powieść żmudzka. Przez J. hr. Kras.". Warszawa, 1833. Napis. w Rzymie w r. 1831.

„Wygnaniec". Napis. we Florencji w lutym 1831 r. (Toż po franc. „L'exilé").

„Panie Kochanku. Powiastka". Napis. w Gienewie, w kwietniu 1831 r.

„Adam Szaleniec". Pis. w czerwcu i lipcu 1831 r. Dochowały się fragmenty w przekł. franc.

„Agay-Han. Powieść historyczna, oryginalnie napisana przez A. K.". W Wrocławiu, 1834. Wyd. 2, t. 1838. Napis. w 2 poł. 1831 r. (Pierwotny tytuł „Maryna carowa").

W Albumie Amelji Załuskiej. Pis. w sierpniu 1832 w Opinogórze.

Utwory francuskie z lat 1830—1832. Pisane przeważnie w Gienewie. Są to powiastki, poemaciki prozą, wrażenia (impresje), szkice literackie, „fragmenty", artykuły literackie. Jest tych utworów 50. Nie-

które ogłosił Krasiński w gienewskiej *Bibliothèque Universelle* (1830-32): „Lettre sur l'état actuel de la littérature polonaise, adressée à M. de Bonstetten“ (1830), „Les légions polonaises“ (1830), „Les deux chevaliers“ (1830), „Le printemps et le prisonnier“ (1830), Artykuł o utworach Mickiewicza (1830), „Le coucher du soleil sur le Mont-Blanc“, „Une étoile“ (1831), „La Confession“ (1832); większość wydał z rękopisów J. Czubek w t. VIII jubil. wyd. „Pism“; częściowo ogłosili je przed nim J. B. Antoniewicz („Z nieznan. utworów Zygm. Krasińskiego“. Lwów, 1890), J. Kallenbach w „Correspondance de Sigismond Krasiński et de Henry Reeve“ II (Paris, 1902) i J. Pini w t. VI „Pism“ wyd. lwow. z r. 1904. Zob. art. J. Kallenbacha: „Nieznane utwory francuskie Zygm. Krasińskiego“. (*Pam. Liter.*, 1902).

Twórczość w l. 1833—38.

1833. „Nie-Boska Komedja“. Zaczęta w Wiedniu na wiosnę, skończona w Wenecji na jesieni 1833 r. Pierwotny tytuł „Mąż“. Druk. w Paryżu, 1835.

1833—36. „Irydion“. Pierwszy rzut p. t. „Irydion Amphilochides“ powstał w zimie 1832/3 w Petersburgu; zniszczony przez poetę. Poraz drugi tworzył „Irydjona“ w Rzymie i Wiedniu. Zakończenie „Dokończenia“ napisał na pocz. stycznia 1836 r.

— „W Albumie Henryki Ankwiczówny“ (1833, marzec). Ogł. ks. J. Siemieński w książce „Ewunia“ (Tarnów, 1886). Pierwotną redakcję p. t. „Synteza“ ogł. Kallenbach w dod. do t. II monogr. o Krasińskim (1904).

1837. „Modlitwy“. Napis. dla J. Bobrowej. (Druk. przedtem pod dowolnemi tytułami: „Myśli pobożne“ (1899), „Modlitewnik“ (1904).

— „Wanda“. Fragment dramatu.

— „Noc letnia“. Poprzedzona wierszem dedykacyjnym („Jeżeli dotąd jedno dumne jeszcze...“) dla J. Bobrowej, napis. 15 sierpnia 1840 r. (Wedł. Sternala pis. prawdop. z końcem r. 1835 we Florencji, a z pewnością gotowa już była z końcem r. 1836; według Drogoszewskiego przynajmniej skielet utworu istniał już w r. 1835); Pini utrzymuje, że powstała w drugiej połowie r. 1836 i w r. 1837).

— „Pokusa“. Druk. razem z „Nocą letnią“ w Paryżu, 1841.

— „Herburt“. Ułamek „powieści à la Balzac“. Napis. wedł. Czubka i Kucharskiego w r. 1837; o czem powątpiewa Kallenbach; zdaniem jego napis. prawdop. w roku 1834; wedł. J. Kleinera, poczęty

w r. 1834, napisany ponownie w r. 1837; wedł. Piniego prawdop. w r. 1837.

Twórczość w l. 1839—59.

1839. Ułamek z poematu.

— „Z Sycylijskiej podróży kart kilka". Dziennik.

1839—40. „Trzy myśli pozostałe po ś. p. Henryku Ligenzie...". Druk. w Paryżu 1840 r. Składają się z trzech utworów: „Syn cieniów" (napis. w r. 1840), „Sen Cezary" (napis. w. 1839) i „Legenda". Poprzedzone „przedmową wydawcy" Stefana Szczęsnego Bogdana Mielikowskiego [osoba zmyślona]. (Sternal sądził, że „Trzy myśli" powstały przed r. 1839).

1840. „Fantazja konania". Pierwszy rzut późniejszego poem. p. t. „Dzień dzisiejszy". (Ogł. Pini w *Pam. Liter.*, 1903. w art. „Albumy Delfiny Potockiej").

1841—2. „Fantazja życia".

— „O stanowisku Polski z Bożych i ludzkich względów". Traktat filozoficzny, składający się z trzech części: *a*) „O Trójcy w Bogu i o Trójcy w człowieku"; *b*) „O Trójcy w czasie i przestrzeni" i *c)* „Stanowisko Polski wśród ludów słowiańskich". Część pierwszą („O Trójcy w Bogu...") ogł. poraz pierwszy A. Krasiński w *Bibl. Warsz.*, 1903. Całość - Czubek w wyd. „Pism" jubileusz. Data napisania „Traktatu o Trójcy" („O stanowisku Polski...") nie jest pewna. Wedł. Ad. Krasińskiego i J. Kleinera „Traktat" powstał w pocz. r. 1842, ostatnia redakcja według Kleinera w r. 1844; wedł. Czubka w r. 1841, wedł. Ćwika powstał prawdop. w r. 1846. W latach 1840—41 mógł powstać plan dzieła, a w r. 1842 pierwotna redakcja.

1841. „Kilka słów o Juljuszu Słowackim". Druk w poznań. *Tygodniku Literackim*, 1841.

1841—43. „Przedświt". Druk. w Paryżu w r. 1843 pod imieniem Konstantego Gaszyńskiego.

1840—49. „Nieboskiej Komedji część I sza" czyli t. zw. dawniej „Niedokończony Poemat". Plan „Nieboskiej Komedji" jako trylogji powstał w r. 1840 (ogłoszony w *Książce pamiątk.* dla Tarnowskiego, 1904). Pojedyncze ustępy Części I-ej powstawały w latach 1838 - 1849. Jeden ustęp: „Sen" ogł. Krasiński osobno p. t. „Sen. Pieśń z niedokończonego poematu, wyjęta z pozostałych rękopismów po ś p. J. S.". Leszno, 1852. (Napis. w r. 1842). Całość fragmentu ogłoszona p. t. „Niedokończony Poemat" w r. 1860. Chronologję napisanych poszcze-

gólnych części zamierzonej trylogji podają Czubek w „Pism“ t. V, 389-92 i Kleiner w monogr. o Kras· t. II, 272.

1844. „Gnosis“.

1845—48. „Psalmy przyszłości. Przez Spirydjona Prawdzickiego“. Paryż. 1845. Składają się z trzech psalmów: Wiary, Nadziei i Miłości; edycja druga z r. 1848 zawiera pięć psalmów: Ps. Wiary, Ps. Nadziei, Ps. Miłości, Ps. Żalu i Ps. Dobrej Woli“. Ten ostatni napisany w roku 1846).

1845. „Ułamek naśladowany z Glossy Św. Teresy“; dwa ostatnie ustępy napisane w r. 1851. (Wedł. Chlebowskiego „Ułamek“ powstał prawdop. w r. 1846). Druk. w r. 1858[1]).

1846. „Rok 1846“. Dramat zaczęty.

1847. „Dzień dzisiejszy“. Przez autora wiersza „Do mistrzów słowa“ [= Stanisława Koźmiana]. Paryż, 1847. Pierwszy rzut „Dnia dzisiejszego“ powstał w r. 1840 p. t. „Fantazja konania“.

— „Ostatni. Przez autora Do mistrzów słowa“. Paryż, 1847. Zaczęty w r. 1840, wykończ. w styczniu 1847. J. B. Antoniewicz (a za nim Tarnowski) sądził, że niektóre ustępy „Ostatniego“ powstały jeszcze w Szwajcarji w roku 1831 lub 1832. Pierwotny tytuł cz. I „Ostatniego“ był „Wyzwoleniec“.

— „Resurrecturis“. Napis. w Nicei w grudniu 1846 r. Druk. w Poznaniu w r. 1851.

W l. 1847—58 napisał Kras. kilka memorjałów politycznych:

1847. „Deux puissances“ — broszura polityczna, napisana w roku 1847 dla Guizota.

— „Lettres à M. le comte de Montalambert et à M. de Lamartine, par un gentilhomme polonais“. Drukow. w Paryżu w r. 1847.

— „Mémoire au pape Pie IX“. Pis. w grudniu 1847 r.

1848. „Polska wobec burzy“ — ustęp, napis. w roku 1848, umieszczony w „Przedburzy politycznej“ Trentowskiego (Freiburg, 1848).

1849. „Lettre à M. le comte Louis Mastai, podpis. 1 stycz. 1849 r.

1854. „Lettres à M. la grande duchesse de Baden Stephanie“ — 2 listy z r. 1854.

— „Mémoire à l'empereur Napoleon III“ — napis. w październiku 1854 r.

1856. „Polska wobec Europy“ — pis. w grudniu 1856.

---

[1]) Wyd. w *Czasie*, 1852 nie istnieje. (Mylna informacja w *W. Enc. powsz. ilustr.*, powtórzona przez Chlebowskiego).

1857. „Pierwsze posłuchanie u Napoleona III (4-go kwietnia 1857)“.

— „Uwagi nad dziełem o Rosji, Europie i Polsce“ (1857). [Henryka Kamieńskiego].

1858. „Drugie posłuchanie u Napoleona III (20 lipca 1858 r.)“.

W latach 1836 - 58 utworzył Krasiński 120 kilka liryków, między niemi erotyki do J. Bobrowej, D. Potockiej i do żony („Do Elizy“); za życia utworów tych drukiem nie ogłaszał; zbiór ich najzupełniejszy w wyd. „Pism“ jubileuszowym (1912).

„Z dzienniczka Z. Krasińskiego“, pisanego dla Delfiny Potockiej (Gaeta, 20 marca 1840), ustęp zawierający „szkic Nieboskiej Komedji“, ogł. Ad. Krasiński w *Pamiątk. Księdze* dla Tarnowskiego. Tekst w t. V wyd. „Pism“ jubileusz. różni się od tekstu podanego w *Pamiątk. Księdze.*

Niektóre utwory Krasińskiego zaginęły; jak np. dwie powieści z doby młodzieńczej: „Zawisza“ i „Przeor“; inne dochowały się tylko w fragmentach. Wiele wydobyto dopiero w ostatnich czasach z rękopisów i wydrukowano w wydaniach zbiorowych pism K. z l. 1904 i 1912. W „Wizerunkach duszy narodowej“ (1847) Br. Trentowskiego są też podobno ustępy pióra Krasińskiego. W rękopisie pozostaje nieukończony przez Krasińskiego życiorys ojca (gen. Wincentego Krasińskiego).

Przekłady z prozaików rzymskich, z Cezara, Cycerona, Sallustjusza, Tacyta, dokonywane przez Kras. w latach 1823—24 jako ćwiczenia szkolne, ogł. z rękop. M. Mazanowski w pracy: „Młodociane przekłady Z. Krasiń-go“. (*Sprawozd. gimn. św. Jacka w Krakowie*, 1912 i w *Księdze pamiątkowej*, I). — Przekład „Świtezianki“ Mickiewicza na język łaciński („Nympha Svitesii“) (z r. 1827) i 4 wypracowania maturyczne (licealne) z r. 1827 ogł. Kallenbach w rozpr. „Lata szkolne Z. Krasiń.“ *Muzeum*, 1906.

Druk. w *Pamiętn. dla płci pięknej*, 1830 r. dwa art.: „Dolina Klönthal w Szwajcarji“ i „Ermenonville“, uznane przez J. B. Antoniewicza za utwory Krasińskiego, nie są prawdop. jego pióra. (Zob. art. A. Drogoszewskiego i J. Czubka w *Pam. Liter.*, 1906 i 1911). Oba utwory przedruk. w „Pismach“ wyd. T. Piniego (1904) w t. V. („Dolinę Klönthal“ przedruk. przedtem Biegeleisen w *Bibl. Warsz.*. 1894, III); w wyd. „Pism“ jubil. (J. Czubka) są pominięte. Niepewna jest też autentyczność utworów francuskich z l. 1830—2: „Vancana“, „Le Regret“ i „Stances“.

Legiendę, podawaną jako fakt, o współautorstwie K. Gaszyńskiego i D. Magnuszewskiego z Krasińskim „Wład. Hermana i dworu jego", obalił sam Gaszyński w liście do St. Koźmiana.

Pierwodruki za życia Krasińskiego osobno wydane:

„Grób rodziny Reichstalów". Warszawa, 1828. (Przedruk. Poznań. 1879).

„Władysław Herman i dwór jego". 3 t. Warszawa, 1830.

„Ułomek z dawnego rękopismu słowiańskiego". Warszawa, 1830.

„Gastołd". Warszawa, 1833.

„Agay-Han". Wrocław, 1834; 2 wyd., t. 1838.

„Nie-Boska Komedja". Paryż, 1835; wyd. 2, t. 1837; wyd. 3, t. 1858 (tekst tu zmieniony).

„Irydion". Paryż, 1836; wyd. 2, Poznań, 1851.

„Trzy myśli ś. p. Henryka Ligenzy". Paryż, 1840. [Syn Cieniów, Sen Cezary, Legenda].

„Noc letnia" [i „Pokusa"]. Paryż, 1841; wyd. 2-gie Berlin, 1850; wyd. 3-ie, Wilno, 1850.

„Przedświt". Paryż, 1843; wyd. 2. Paryż, 1845; wyd. 3, t. 1851.

„Psalmy przyszłości". Paryż, 1845. [Trzy psalmy]. Wyd. 2, „pomnożone" [pięć psalmów] t. 1848.

„Dzień dzisiejszy". Paryż, 1847; wyd. 2-gie p. tyt. „Do mistrzów słowa. Ostatni. Dzień dzisiejszy". Poznań, 1849.

„Ostatni". Paryż, 1847; wyd. 2-gie. p. tyt. „Do mistrzów słowa. Ostatni. Dzień dzisiejszy". Poznań, 1849; wyd. 3 ie, Paryż, 1858.

„Resurrecturis". Poznań, 1851; wyd. 2-ie, Paryż. B. r. (1852).

„Sen. Pieśń z niedokończonego poematu". Leszno, 1852.

„Ułamek naśladowany z Glossy św. Teresy". (Kraków), 1858.

Pierwodruki osobno po śmierci wydane:

a) Niedokończony poemat. Paryż, 1860.

b) Moja Beatrice. Kraków, 1878. (Wydał L. Siemieński). (Obejmuje kilkanaście erotyków).

c) Myśli pobożne Z. Krasińskiego. Wyd. Bibl. Ord. Zamojskiej. Warszawa, 1899. [= Modlitwy dla J. Bobrowej].

Wyd. zbiorowe: *a)* Poezje. 3 t. Lipsk, 1863; wyd. z r. 1872 tytułowe; nowe wyd. wyszło w r. 1883. *b)* Pisma. 2 t. Lwów, 1875 (Gubryn). Ułożył J. Amborski; (z przedm. Tarnowskiego); 2 wyd., t., 1880; 3 wyd., 1886/7; 4 wyd., 1890 w 4 t., 5 wyd., 1898; 6 wyd. 1902.

c) Poezje pośmiertne, wydane z niedrukowanego rękopismu przez Miecz. Dzikowskiego. Poznań, 1867. *d*) Utwory Z. K. nie objęte lwowskiem wydaniem. Zebrał i życiorysem opatrzył B. T. Poznań, 1880. (Obejmuje utwory Kras. młodzieńcze: Gastołd, Teodoro, Ułomek z dawnego rękopismu słow., Zamek Wilczki, List do Bonstettena o stanie liter. polskiej. Opisanie jeziora genewskiego Leman). *e*) Dzieła. 3 tomy. Warszawa, 1889—1890. (Z przedmową Chmielowskiego). *f*) Pisma. 4 t. Kraków, 1891. (Z przedm. Tarnowskiego). *g*) Pisma. 4 t. Warszawa, 1900. (Bez Przedświtu i Psalmów). *h*) Pisma. 4 t. Mikołów, 1900; t. 5 i 6, 1912. *i*) Pisma. 4 t. Warszawa, 1901. *k*) Pisma. (Wydał T. Pini). Wydanie krytyczne zupełne. 6 t. Lwów, 1904. [Pierwsze naukowe wydanie]. *l*) Pisma. 4 t. Warszawa, (1911). (Ze wstępem i objaśń. H. Gallego). *m*) Pisma. Wydanie jubileuszowe. 8 t. Kraków, 1912. [Wydał J. Czubek]. Wyd. naukowe najzupełniejsze.

„Wybór pism". Warszawa, 1898.

„Poezje wybrane", w układzie St. Wyrzykowskiego. Warsz. 1910.

„Wybór pism". Z przedm. i objaśn. A. Januszewskiego. Kraków, 1912.

„Myśli o sztuce". Zebrał i przedmową opatrzył Adam Grzymała Siedlecki. Lwów, 1912. (*Symposion*).

Wydania krytyczne: „Pisma", wyd. J. Czubka (1912).—Nie-Boska Komedja" w oprac. J. Kleinera, wyd. 4. (*Bibl. Narod.*); — „Irydion" w oprac. T. Sinki, wyd. 3 (*Bibl. Narod.*); — „Przedświt" w oprac. Kleinera, wyd. 3. (*Bibl. Narod.*); — „Psalmy przyszłości w oprac. M. Kridla (*Bibl. Narod.*).

Wydania utworów oddzielne popularne z objaśnieniami:

1) „Nieboska Komedja". Opracował P. Chmielowski. Brody, 1902. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). 2) „Irydjon". Oprac. Tad. Pini. Brody, 1903. (*Arcydz pol. i obc. pis.*). 3) „Noc letnia". „Pokusa". Oprac. Tad. Pini. Brody, 1905. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). 4) „Przedświt". Oprac. Fr. Walczak. Brody, 1909. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*) 5) „Nie-Boska Komedja". Ze wstępem i objaśnieniami Henr. Gallego. Warszawa, 1908. (*Wybór pis. pol.*). 6) „Irydion". Ze wstępem i objaśnieniami H. Gallego. (*Wybór pis. pol.*). 7) „Irydion". Słowem wstępnem opatrzył i do druku przygotował Zdz. Dębicki. Warszawa. B. r. (*Muzy*). Irydion w oprac. Wł. Szyszkowskiego (*Wielk bibl.*). „Irydion" w oprac. Chmielowskiego. Warsz. 1898. (*Bibl. dzieł wybor.*).

Rękopisy. Autografy utworów Krasińskiego i listów przechowują się w zbiorach rodziny Krasińskich. Podobizny autografów: *a)* „Modlitw“ dla J. Bobrowej, dodana do t. I „Pism“ wyd. lwowskiego z r. 1904; *b*) „Wandy“ tamże; *c)* „Dnia dzisiejszego“ („Fantazji konania“*)* w t. II tegoż wydania; *d*) „Syna cieniów“, tamże; *e*) „Nieboskiej Komedji Części I“, tamże; *f*) wiersza „Zawsze i wszędzie“ w t. III tegoż wyd.; *g*) wiersza „Pytasz się, czemu...“, tamże; *h)* „Pana trzech pagórków“ w t. IV tegoż wyd.; *i*) listu do ojca z r. 1821, tamże; *k*) „Modlitw“ dla Bobrowej, podana w wyd. „Myśli pobożnych“ z r. 1899; *l*) francuskiej „ballady“ p. t. „Zawisza“ w „Correspondance de Sig. Krasiński et de H. Reeve“ (1902); *m)* dwu listów do Ary Scheffera w książce Wellischa „Zygm. Krasiński i Ary Scheffer“; *n*) listu do Jerzego Lubomirskiego z r. 1829 podał Biegeleisen w t. V „Ilustr. dziejów liter. pol.“. — W. Sauter: W spraw. autografów „Psalmu Nadziei“ (*Ruch liter.* 1928, nr. 6).

Listy: 1) Wyjątki z listów Zygm. Kras-go. Paryż, 1860. Nowe wyd. Paryż, 1861. (Listy do Gaszyńskiego, Delf. Potockiej, do synów i in.). 2) Listy do Kajetana Koźmiana w książce p. t. „Listy Z. K. o poemacie K. Koźmiana p. t. Stefan Czarniecki“. Poznań, 1859. 3) „Listy Z. K. od r. 1835 do 1844 pisane do Edwarda Jaroszyńskiego... ogł. Marjus Gorzkowski“. Kraków, 1871. 4) Listy T. I, do K. Gaszyńskiego. Lwów, 1882. 5) Listy T. II do Adama Sołtana. Lwów, 1883. 6) Listy T. III. Lwów, 1887. (Listy do Słowackiego, R. Załuskiego, E. Jaroszyńskiego, Kajetana, Andrzeja i Stanisława Koźmianów, Bron. Trentowskiego). 7) Listy do St. Małachowskiego. Kraków, 1885. 8) Listy (121) do Henryka Reeve'a z l. 1830—1838, ogł. Kallenbach p. t. „Correspondance de Sigismond Krasiński et de Henry Reeve. Préface de M. J. Kallenbach“. Paryż, 1902. 9) Listy do Stanisława Koźmiana. Ogł. L. Bernacki. Lwów, 1911. Odb. z *Pam. Liter.*, 1911. 10) Listy do Augusta Cieszkowskiego (z l. 1840—1859), 2 tomy. Kraków, 1912. 11) 12 listów z l. 1848—57. *Przegl. Pol.*, 1897 maj. 12) Listy do Delfiny Potockiej, ogł. R. St. Kamiński. *Tyg. Ilustr.*, 1898. 13) List do Delf. Potockiej, ogł. Ad. Krasiński we wstępie do „Traktatu o Trójcy“. *Bibl. Warsz.* 1903. 14) Listy (16) do Adama Potockiego z l. 1838—1841 *Bibl. Warsz.*, 1905. II i osobno p. t. „Listy Krasińskiego do A. Potockiego“. Warsz. 1922. 15) List do Ad. Mickiewicza z r. 1848 w *Księdze pamiątk.* Mickiewicza. I, 1898, 30—33. (Odpowiedź na list Mickiewicza z r. 1848 do Kras., ogłosz. przez Kallenbacha w „Pamiątkowej księdze dla Tarnowskiego“. Kraków, 1904). 16) Listy do Lu-

dwika Orpiszewskiego (16) z l. 1848 i 1849. Ogł. Kallenbach w *Pamiątk. księdze* dla Tarnowskiego. 17) Listy do ojca niektóre, w całości i wyjątkach, ogł. Kallenbach w książce „Z. K. życie i twórczość lat młodych", 1904. 18) List do Mieczysława Potockiego z r. 1828 ogł. Kallenbach w „Lata szkolne Zygm. Kras.". Lwów, 1907. 19) 2 listy do Delf. Potockiej z grudn. 1841. przedruk. ze zbioru Gaszyńskiego („Wyj. z listów") Łucki w „Zapomnianej korespondencji Krasiń." w *Księdze pamiątkowej* Kras., 1912 (wydruk. jako jeden w przeróbce bezim. w *Dzien. Narod.*, 1842, a przedruk. przez Sternala w dod. do rozpr. o „Przedświcie", 1891. 20) List do jen. Franc. Morawskiego wydruk. w *Kurjerze Pozn.*, 1901, nr. 3 i przez Kallenbacha w dod. do t. II monogr. o Krasińskim. (Lwów, 1904). 21) List do Stanisława Krasińskiego, ogł Kallenbach w dod. (tamże). 22) Listy (20) do R. Załuskiego z l. 1835–40, list do Henryka Wodzickiego, dwa listy do D. Potockiej z l. 1841—2, 2 listy do Zofji Ankwiczowej, wydruk. w *Przegl. Pol.*, 1912, luty. 23) 11 franc. i 3 pol. listy do pani Bobrowej ogł. Méyet w *Przew. nauk. i liter.* 1905. 24) List do Jerzego Lubomirskiego z r. 1847 ogł. Gubrynowicz w *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 1. 25) List do Wal. Wielogłowskiego z r. 1856. *Pam. Liter.*, 1912. 26) 15 franc. listów do Ary Scheffera z l. 1845—57 ogł. L. Wellisch w książce „Z. Krasiński i Ary Scheffer". Warszawa, 1909. 27) 3 listy do ojca z r. 1830 podane w t. IV Odyńca „Listów z podróży" (str. 383—407). 28) 12 listów do Jełowickiego i Kajsiewicza w *Przegl. Pol.*, 1896—7. 29) List do Słowackiego z r. 1840 ogł. St Wasylewski w *Pam Liter.*, 1905. 30) List do żony z Hagi z r. 1845 w *Kron. Rodz.*, 1881; przedruk. go Wellisch (zob. wyżej pod 26). 31) List do M. Wiszniewskiego z r. 1851 w *Kraju*, 1886, nr. 5. 32) List do R. Załuskiego z r. 1841 w *Dod. mies.* do *Czasu*, 1859. 33) List do D. Potockiej z r. 1844 w *Kurjerze Poznańskim*, 1880, nr. 31. 34) Dwa listy do Stanisł. Krasińskiego, z l. 1841 i 1842, ogł. Chrzanowski. *Bluszcz.* 1922, nr. 9. — Korespondencję A. Niegolewskiego z Z. K. z r. 1855, ogł. R. Pollak w *Kur. Poznań.* 1923, nr. 235. — Listy do Delfiny Potockiej w wyj. podaje Kallenbach w „Towianizm na tle histor." (1926).

M o n o g r a f j e: a) TARNOWSKI: Zygmunt Krasiński. W Krakowie, 1893. Wyd 2-gie, 2 t., t. 1912 (Oceny: Sternala: Z powodu dzieła St Tarnowskiego o Zygm. Krasińskim. *Przew. nauk liter.*, 1893. L. Dębickiego: Nowa książka o Z. Krasińskim. *Czas*, 1892, grudzień i w jego „Z teki dziennikarskiej". Kraków, 1893. Kallenbacha w *Kwart. Histor.*, 1895 i w *Pam Liter.*, 1912 J. B. Antoniewicza: Z. K. i dzieło St. Tarnowskiego. *Przegl. Pol.*, 1896, kwiecień). — b) KALLENBACH: Zygmunt Krasiński. Życie i twórczość lat młodych (1815—1838). 2 t. Lwów, 1904. (Oceny: Chmielowskiego

w *Kur. Warsz.*, 1904, nr. 78. — Chrzanowskiego w *Książce*, 1904. — Reitera w *Pam. Liter.*, 1904. — Tarnowskiego w *Przegl. Pol*, 1904 i w *Tyg. Ilustr.*, 1904. — Tretiaka w *Czasie* 1905, nr. 78—80.—Feldmana: Prof. Kallenbach a Zygm. Krasiński (w „Pomniejszyciele olbrzymów". Stanisławów, 1905). — Monografję uzupełnia praca tegoż autora: „Lata szkolne Z. Kras.". *Muzeum*, 1906 — c) Kleiner: Zygmunt Krasiński. Dzieje myśli. 2. t. Lwów, 1912. (Oceny: K. Wojciechowskiego w *Pam. Liter.*, 1912.— Ign. Chrzanowskiego w *Tyg. Ilustr.*. 1912, nr. 48. — M. Kridla w *Bibl Warsz.*, 1912, III, i w „Krytyka i krytycy" Warsz. 1923 — d) T. Pini: Krasiński. Życie i twórczość. Poznań. (1928). (Oceny: M. Kridla w *Pam. Liter.*, 1928 i polemika tamże, i J. Birkenmajera w *Ruchu Liter.*, 1928, nr. 6).

Przyczynki do życiorysu Krasińskiego: Korzeniowski: „Ksiądz gwardjan„. — A. E. Koźmian: Życiorys Zygm. Kras. jako wstęp do „Z. Kras-go listów o poem. K. Koźmiana Stefan Czarniecki". — Siemieński: Wspomnienie o Z. Krasińskim. Kraków, 1859. (Toż w „Portretach literackich", I i art: „Prawdziwy wieszcz". „Dzieła", II). — Małachowski: Objaśnienie w sprawie sporu Jul Słowackiego z Z. Krasińskim. *Przegl. Pol.*, 1867/8. — Odyniec: Do Redakcji *Bibl. Warsz.*, 1871. — Odyniec: Listy z podróży. — Tretiak: Tragiczność w życiu Zygm. Krasiń. *Przew. nauk. i liter.*, 1884 i *Świt*, 1884. — Tretiak: Z. Kras. w pierwszej dobie młodości. *Przew. nauk. i liter.* 1884. — (Małachowski): Krótki rys z życia i pism Z. K. Kraków, 1876. — Twardowski: Młodość Z. Kras. (wstęp do „Utworów nie objętych lwow. wydaniem". Poznań, 1880). — Biegeleisen: Z życia Z. Kras. *Prawda* 1883 — N. (Morawska): St. Koźmian. *Przegl. Pol.*, 1885. — Marji Raczyńskiej: Listy. *Świt*, 1885. — Rozwadowski: Stosunki i wzajemne sądy o sobie Mickiewicza i Krasińskiego. *Pamiętn. słuchaczy Uniwers. Jagiell.*, 1887. — Dr. Ant. J. (Rolle): Beatrice *Tyg. Ilustr.*, 1887 (i w „Opow. histor." Ser. VII), — Feliński: Trzej wieszczowie nasi wobec Kościoła. Kraków, 1889; przedtem, w *Świecie*, 1888. — A. Mazanowski: Stosunki i wzajemne sądy Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Warsz., 1890. (Przedtem w *Dod. mies. Przegl Tyg.*, 1888. (Ocena Sternala w *Kwart. Histor.*, 1891). — Sternal: Kartka ze stosunku Krasińskiego ze Słowackim. *Kraj*, 1890. — Tarnowski: Z życia poety. *Słowo*, 1890, 21 listop. (Ocena Rollego „Beatrice"). — X. Ar. Knis (Ad. Krasiński): Odwiedziny u przyjaciół Krasińskiego *Świat*, 1891. — Dr Antoni J.: Babka poety. („Opowiad. histor." Ser. VII, 1891). — Dr. Antoni J.: Z życia Z. K. Pierwsza miłość i jeden z pierwszych przyjaciół. („Sylwetki i szkice histor.", IX; przedtem w *Świecie*, 1890). — Antoniewicz. Młodość Z. K. *Przegl. Pol.* 1891.—Hösick: Pierwsza miłość Z. K. *Ateneum*. 1892 (i *Świat*, 1893).—Odescalchi: Polacy w Rzymie. *Przegl. Pol.*, 1893, *Kraj*, 1893. — A. E. Koźmian: Listy. — Wł. Korotyński: Pilność i obyczajność Z. K. *Tyg. Ilustr.*, 1893. —Hösick: O Słowackim Krasińskim i Mickiewiczu. Kraków, 1895. (Zawiera: Pierwsza miłość Z. Kras-go, Słowacki i Krasiński w Rzymie w r. 1836. O Słowackim i pani Bobrowej, Hrabina Idalja). — Hösick: Incomparabile Donna. *Ateneum*, 1896. — Z. S. Feliński: Pamiętnik 1897. — R. St. Kamiński: Z. Kras. i Delfina Potocka. Z nieznanych listów poety. *Tyg. Ilustr.*, 1898. — Hösick: Życie Juljusza Słowackiego Kraków, 1897. — B. Mańkowska: Pamiętniki [Sylwetka Krasińskiego z czasów studenckich]. — Hösick: Nad jeziora włoskim brzegiem. Warszawa, 1903 (*Książki dla wszystk.*). (Zob. *Wędrowiec*, 1902).—Hösick: Nad wodą wielką i czystą. Warszawa, 1902. (*Książki dla wszystk*).— Kallenbach: Z młodych lat Z. Kras. *Tyg. Ilustr.*, 1903 (i w książce „Czasy i ludzie".

Warszawa, 1905).—KALLENBACH: Lata szkolne Z. Krasińskiego, *Muzeum*, 1906 i odb.— Ks. A. BRYKCZYŃSKI: Kilka szczegółów z życia Zygmunta Krasińskiego i jego ojca. *Bies. Liter.*, 1906, nr. 37. — HÖSICK: Miłość w życiu Krasińskiego. Kraków, 1909. (Ocena W. Bełzy w *Pam. Liter.* 1912). — KOSSOWSKI: Ze stosunków Słowackiego z Krasińskim. *Bibl. Warsz.*, 1910, styczeń. (Toż p. t. „Wpływ Krasińskiego na ewolucję duchową Słowackiego w okresie transfiguracji" w książce „Wśród romantyków i romautyzmu". Lwów, 1916). — A. ŻÓŁTOWSKI: Z aktów sławnej przyjaźni. (Korespondencja Kras. z A. Cieszkowskim). *Bibl. Warsz*, 1912, I. — KOSSOWSKI: Krasiński a Norwid. *Sprawozd. gimn. II we Lwowie*, 1912. (*Księga pam.*, II) i w *Bibl. Warsz.*, 1912/13. (Toż p. t. „Zdziejów poetyckiej przyjaźni", w „Wśród romantyków i romantyzmu". Lwów, 1916 — W. ROMAŃSKI: Jenerał Krasiński i jego wpływ na syna. *Księga pam.*, I. — GUBRYNOWICZ: Kilka kart ze stosunków Krasińskiego z Mickiewiczem. Lwów. 1912. (Odb. ze *Sprawozd. Zakł. Narod. Ossol.*, 1911).—CHRZANOWSKI: Przyjaźń w życiu Krasińskiego. (Przedmowa do „Listów Kras. do A. Potockiego". Warsz. 1922). — UJEJSKI: Raporty szpiegów o szesnastoletnim Zygmuncie Krasińskim. *Pam. Liter.*, 1923. — KALLENBACH: Fryburczykowi Fryburczyk. *Księga pamiątk.* dla Dobrzyckiego. (1928). [Do Bobrowej].

Charakterystyki ogólne Krasińskiego: MICKIEWICZ w prelekcjach o liter. słowiań., t. III i IV. MAŁECKI: O stanowisku i dziełach autora „Irydiona". *Rok* 1846 (i w „Z dziejów i literatury", 1896) — CYBULSKI: Geschichte der polnischen Dichtkunst. — Ks. J. KOŹMIAN: Dwa ideały (1851). („Pisma", III). — Ks. J. KOŹMIAN: Zygm. Kras. („Pisma", III, 263-8; przedtem w *Przegl. Pozn.*). — Ks. PRUSINOWSKI: Mowa żałobna... Grodzisk, 1859 (i w jego „Mowach pogrzebowych". Poznań, 1884). — Paul de St. VINCENT (W. Budzyński): Le poète anonyme de la Pologne, 1859. — LAURENT-PICHAT: Le poète anonyme de la Pologne 1859.—LACAUSSADE: Le poète anonyme de la Pologne. — KLACZKO: La poèsie polonaise au XIX siècle et le poète anonyme. *Revue des deux mondes*' 1862. Toż po polsku: „Poezja polska i poeta bezimienny w XIX w". *Dziennik Literacki* (lwow) 1862 (i w „Szkicach i rozprawach literackich". Warszawa, 1904). — (ŁUBIEŃSKA): Odpowiedź na ks. Koźmiana „Dwa bałwochwalstwa i dwa ideały". 1862. — CHOJECKI: La Pologne et ses trois poètes, 1864. — W. POL: Pamiętnik do literatury pol. XIX w. Lwów, 1866 (i w „Dziełach", VIII). — NOAILLES; La poèsie polonaise, 1866. — TYSZYŃSKI: Dwie „Świtezianki", 1871. — B. KAZIM: Z. Kras. *Kłosy*, 1873. — TARNOWSKI w przedm. do wyd. lwow. „Pism" Krasińskiego z r. 1875. — MAŁACHOWSKI: Słowo o Z. Kras z powodu zarzutów krytyki, 1876. — CHOTKOWSKI: O ideale politycznym Z. Krasińskiego, *Przegl. Lwow.*, 1881. — KASZEWSKI: Z życia poetów. *Tyg. Powsz.*, 1878. —SPASOWICZ: Dzieje liter. pol. — ZDZIECHOWSKI: Ideały Mickiewicza i Krasińskiego. *Kraj* 1882. — BIEGELEISEN: Z. K. Myśli i zdania poety w dziedzinie estetyki, religji i literatury. *Bibl. Warsz*, 1884. — CHMIELOWSKI: Pogląd na poezję polską. („Studja i szkice", II). — NEHRING: Z. Kras. *Allgem. Encykl. von Ersch u. Gruber* (Leipzig, 1886). — BEŁCIKOWSKI: Główne prądy poezji pol. w XIX w. („Ze studjów.."). — BRANDES: O poezji polskiej w XIX w. Warsz. 1887. (Zob. też jego: „Polska". Lwów, 1902). OGONOWSKA: Studio critico su Sigismondo Krasińnski. Bologna, 1888. — NOWIŃSKI: Z. K. i jego dzieła. *Życie*, 1890. — M. MAZANOWSKI: Zygmunt Krasiński. (Charakterystyki literackie pis. pol., II. Złoczów, 1897.—W. STROKA: Pogląd na dzieła i stanowisko Z. Krasiń. Kraków, 1893. (Odb. z *Kur. Pol.*). — TRETIAK: Główne kierunki poezji pol. XIX w. („Szkice literackie", I). — M. KORCZYŃSKIJ: Sigismund Krasinskij.

Żytomierz. 1901. — KALLENBACH: Z. K. w *Album biograf. zasłuż. Polaków*, II. — DAUCHOT: Le poète anonyme de la Pologne *Revue bleue*, 1903, nr. 17. — LÉGER: La jeunesse de deux idéalistes w *Revue des deux mondes*, 1903. (Toż w przekł. pol. p. t. „Młodość dwóch poetów" w *Bluszczu*, 1903).—SARRAZIN: Les grands poètes romantiques de la Pologne. Paryż, 1906.—DROGOSZEWSKI: Kras. Zygm. *W. Enc., powsz. Ilustr.*, (1907).—TARNOWSKI: Kras. w dniu dzisiejszym. Kraków, 1907.—CHLEBOWSKI: Z. Kras. w 50 rocznicę zgonu. *Tyg. Ilustr.*, 1909, nr. 8—9.—LORENTOWICZ: Bezimienny poeta. *Nowa Gaz.*, 1909. Dod. „Liter. i sztuka", nr. 5. — CHLEBOWSKI: Krasiński Zygmunt. *Sto lat myśli pol.*, V. — K. WOJCIECHOWSKI: O Zygmuncie Krasińskim. (*Bibliot. Macierzy Pol.*, nr. 57). Lwów, 1911. — E. ZORJAN: Z. K. wierzącej Polski wieszcz. Lwów, 1912. — T. GRABOWSKI: Zygm. Kras. Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki Poznań, 1912. — ORZESZKOWA: O Zygmuncie Krasińskim. *Kur. lwow.*, 1912. — CHLEBOWSKI: Z. K. *Książka*, 1912, nr. 3. — J. BACZYŃSKI. Z. K. Jego życie i dzieła. 2 tomy. Poznań, 1912.—ŻÓŁTOWSKI: Kras. a dzień dzisiejszy. *Museion*, 1912, kwiec. — BR. DEMBIŃSKI: Kras, a chwila dzisiejsza. (Odczyt). Poznań. 1912. (Odb. z *Dzien. Pozn.*). — Z. L. ZALESKI: Zygm. Kras. Warszawa, 1912. Wyd. im M. Brzezińskiego). — CHOROMAŃSKI: Zygm. Kras. *Prawda*, 1912, nr. 8 i n. — M. GARDNER: The Anonymons poet of Poland. Cambridge. 1919. — CHRZANOWSKI: Poezja Krasińskiego. Próba syntezy. Lwów, 1928. (Odb z *Pam. Liter.*, 1928). — ST. WASYLEWSKI: Hr. Henryk z czarnoksiężnikiem. *Tyg. Ilustr.*, 1923, nr. 27—31.—WŁ. WŁOCH: Z. K. o wielkim człowieku w okresie wymiany listów z H. Reeve'm. Warsz. 1923.

Rozprawy i studja o twórczości Krasińskiego w ogólności i o pismach pomniejszych. SŁOWACKI: Rzecz o „Nocy letniej". *Trzeci Maj*, 1841.—PIENIĄŻEK: Dzieła Z. Kras. jako przedmiot lektury w szkołach średnich. *Spraw. szkoły realnej w Stryju*, 1878.—GNATOWSKI: Moja Beatrice. Warsz. 1880. Odb. z *Niwy*, 1879 (i w „Wyborze pism", I. Lwów, 1896). —W. STROKA: Die Versuchung. Aus. d. Polnischen übersetzt u. mit einer literarhistorischem Einleitung versehen. *Spraw. gimn. św. Anny w Krakowie*, 1881. — CHMIELOWSKI: Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Wyd. 4, 1896. — CHMIELOWSKI: Z. Kras. pomiędzy r. 1829—48. *Ateneum*, 1882. — SURYN: O pismach Zygm. Kras. *Tyg. Ilustr.*, 1884. — ZDZIECHOWSKI: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888. (Toż po rosyj.: Ursin: Iz psichołogii sławianskawo plemieni. Petersburg. 1887). — ŻELEZIŃSKI (Biegeleisen): Nieznane prace polityczne Z. K. *Kraj*, (Przegl. liter.), 1888. — TARNOWSKI: Miłość w poezji Krasińskiego. *Przegl. Pol.* 1888 i *Tyg. Ilustr.*, 1888. — ANTONIEWICZ: O nieznanych utworach francuskich Z. K. *Pam. 2 zjazdu historyków polskich*, 1890. — N.: Do gienezy „Psalmów przyszłości". *Przegl. Pol.*, 1893. — BIEGELEISEN: Nieznane prace Z. K. z lat młodzieńczych. *Bibl. Warsz.* 1894, III. —STERNAL: Przyczynek do sądów Kras. o Mickiewiczu. *Pam. Mick.* V (1891). — REITER: Z. K. jako współpracownik *Pamiętnika dla płci pięknej*. We Lwowie, 1894. (*Spraw. wydz. czyteln. akad. we Lwowie* z r. 1893—4). (Ocena Kurpiela w *Kwart Histor.*, 1896). — (MÉYET): Do Niej (Wiersz nieznany Kras.). *Bibl. Warsz.*, 1896, III. — KOPIA: Przyczynek do współczesnych sądów o Kras. *Przegl. Liter.*, 1897. — W. STROKA Drei Gedanken des H. Ligęza. Aus dem Polnischen übersetzt u. mit einer literarhistorischen Einleitung versehen, 1897.— PYTŁOWSKIJ: Dostojewskij i Krasinskij. *Siewiernyj Wiestnik*, 1907, nr. 7. — TREPKA: Dostojewskij i Krasiński. *Przegl. Liter.*, 1897. — JELLENTA: Wszechpoemat. — MATUSZEWSKI: Djabeł w poezji. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek, II. — TRETIAK:

Bajronizm w literaturach słowiańskich. *Kwart. Histor.*, 1898. — Matuszewski: Lord Byron i wpływ jego na literaturę polską. („Swoi i obcy"; przedtem w *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1888). — Reiter: Przyczynki do gienezy kilku utworów Z. Krasiń-go z pierwszej doby jego twórczości. *Ateneum*, 1899, wrzesień. — Porębowicz: Tryady Z. Krasińskiego. *Księga pamiątkowa uniw. Lwowskiego ku uczczeniu 500 rocznicy fundacji Jagiel. uniwers.* Lwów, 1900. (Ocena Chmielowskiego w *Ateneum*, 1903, II).— Pini: Garczyński i Krasiński. *Bibl. Warsz.*, 1900, sierpień. — Pini: Dwaj poeci filozofowie Lwów, 1900. (Odb. z *Spraw. gimn. Franc. Józefa we Lwowie* 1900). — Biegeleisen. Zapomniane utwory Zygm. Krasiń. *Krytyka*, 1901, I. — Ad Krasiński: Poeta myśli. *Bibl. Warsz.*, 1901, I.—Ad. Krasiński: Nieznany dramat Z. Kras. *Bibl. Warsz.*, 1901, lipiec. — Kallenbach: Z nieznanych rękopisów Z. Kras. *Bibl. Warsz.* 1901, sierpień-listopad. — Gomulicki: Krasińskiego „Wanda", Słowackiego „Samuel Zborowski". *Kraj*, 1901, nr. 48—50. — Kallenbach w przedmowie do „Correspondance...". — Kallenbach: Nieznane utwory francuskie Z. Krasińskiego *Pam. Liter.* 1902. — Pini: Rękopisy Zygm. Krasińskiego. *Pam. Liter.*, 1902. — Pini: Świeżo ogłoszone utwory pośmiertne Z. Kras. *Kwart. Histor.*, 1901.—Pini: Z pracowni poety. *Pam. Liter.*, 1902. — E. Milewski: Obrazowanie Kras. i kilka ogólnych myśli o nim. *Znicz.* Noworocznik literacki. Warszawa, 1903. — Ad. Krasiński: Z. Kras. „Traktat o Trójcy w Bogu i Trójcy w człowieku". *Bibl. Warsz.*, 1903, kwiecień —Ad Krasiński: Dzień Ducha Św. Z powodu wydania „Traktatu o Trójcy" Z. Kras. *Bibl. Warsz.*, 1903, II. — Pini: Albumy Delfiny Potockiej. *Pam. Liter.*, 1903. — Lambro (A. Niemojewski): Proroctwo rzezi galicyjskiej wobec historji. Kraków, 1902. — Polemika Lambra z Pinim w *Pam. Liter.*, 1903. —Ad. Krasiński: Z Kras-go nieznany pomysł trylogji. *Księga pamiątk.*, dla Tarnowskiego. — Kallenbach: Nieznane listy Mickiewicza i Kras. (Tamże). — Reiter: Nieznany tom. *Pamiętnika dla płci pięknei* z roku 1830. *Pam. Liter.*, 1904. — Dobrzycki: Z. Kras-go „nieznany" pomysł trylogji. *Pam. Liter.*, 1904. — Drogoszewski: Krasiński i Ossjan. *Pam. Liter.*, 1905. — Dobrzycki: „Sen Cezary". *Pam. Liter.*, 1905. — Drogoszewski: Czy Krasiński jest autorem „Doliny Klönthal"? *Pam. Liter.*, 1906. — Kallenbach: Studja nad nieznanymi utworami Zygmunta Krasińskiego, I. Fantazja życia (1841–42). *Spraw. z czynności Akad. Um.*, 1906, nr. 5.—Biegeleisen: Norwid i Krasiński. *Kur. Lwow.*, 1907. — Zdziechowski: Filozofja Krasińskiego. *Pam. Liter.*, 1007. — L. Wellisch: Zygm. Krasiński i Ary Scheffer. Warszawa, 1909. — Z. Wasilewski: O sztuce i czlowieku wiecznym. Lwów, 1910. — Z. Gerstman: Świat nadzmysłowy i teorja ewolucji w początkach filozofji Krasińskiego. *Spraw. pryw. gimn. żeńsk. w Stanisławowie*, 1911. — Czubek: Czy „Dolina Klönthal" i „Ermenonville" są utworami Krasińskiego? *Pam. Liter.*, 1911.— Zdziechowski: Wizja Krasińskiego. Krak. 1912. — Kallenbach: Z powodu jubileuszu Krasińskiego *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 1 (o „Herburcie").— W. Jampolski: Ze studjów nad Krasińskim. („Wład. Herman i dwór jego" i „Otello"). Dod. do *Kur. Lwow.*, 1910. — J. A. Teslar: Wpływ Biblji na Zygm. Krasińskiego. Kraków, 1912. (Odb. z *Przegl. Pol.*). — Wł. Ćwik: Czas napisania traktatu Kras. „O stanowisku Polski". *Pam. Liter.*, 1912. — Z. Gerstman: Ballanche jako źródło niektórych pomysłów filozoficzno-społecznych Kras. *Pam. Liter.*, 1912. — Sinko: Łacińskie prace Krasińskiego. *Pam. Liter.*, 1912 — W. M. Kozłowski. Źródła historjozofji Zygm. Krasińskiego. *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 35. — T. Grabowski: Z. Kras. jako polityk. *Swiat*, 1912, nr. 7. — Czerny: Krasiński w literaturze francuskiej. *Pam. Liter.*, 1912. — Grzymała-Siedlecki: Estetyka Krasińskiego. *Museion*, 1012, luty. — F. J. Śliwiński: Struktura

wizjonerskich obrazów w Kras. „Śnie Cezary". *Księga pam.*, III. — GRZYMAŁA-SIEDLECKI wstęp do Krasiń. „Myśli o sztuce". Lwów, 1912 (*Symposion*).—A. PISKOZUB: Krasiński a Wyspiański. Lwów, 1912. (W części druk. przedtem w *Pam. Liter.* 1912).— G DUBIEL: Wpływ K. na twórczość poetycką Ujejskiego. *Księga pamiątk.*, III. — KLEINER: Mesjanizm narodowy w systemie Krasińskiego. *Księga pam.* II. (Toż w jego „Studjach z zakresu literatury i filozofji". Warsz., 1925). — K. BOBRZYŃSKI: Świadomość Krasiń. na tle psychiki polskiej. *Księga pam.*, II (i osobno). — W. PEC: Ideał społeczno-polityczny Z. Kr. *Księga pam.*, II. — KOBZDAJ Z. K. twórczość w stosunku do literatury niemieckiej. *Księga pam.* II. — KRETZ: Analogie. *Księga pam.* III. — BYSTRZYCKI: Krasiń. i Kajsiewicz. *Księga pam.*, II. — KOTOWICZ: Krasiń. wobec „Króla Ducha". *Księga pam*, III. — L. LAM: Obrazy w utworach Krasińskiego. *Księga pam.* III.—VRTEL: Przyroda w warszawskim okresie twórczości Krasińskiego. *Księga pam.*, II. — GRABOWSKI: Z K jako romansopisarz *Księga pam.* II. — GERSTMAN: Patryotyzm K go w dobie młodzieńczej. *Księga pam*, III. — M. MAZANOWSKI: Młodociane przekłady Z. K. *Księga pam.*, I. — ŁUCKI: Zapomniana korespondencja Z. Kras. *Księga pam.* II. — PYREK: Erotyki Z. K. *Księga pam.*, I. — KOBZDAJ: Napoleonizm w twórczości Z. Krasiń-go. *Księga pam.*, II. E SOKOŁOWSKI: O komizmie w utworach Z. Kras *Księga pam.*, III. — T. GRABOWSKI: Epoka romansu w twórczości Z. K. *Bibl. Warsz.*, 1912, IV. — KLEINER: Filozofja Kras. *Ruch filoz*, 1912, marzec. — TRETIAK: Kilka uwag o powieści Z. K. „Herburt". *Spraw. Akad Um.*, 1913, październik. Zob też Tretiaka „Bohd. Zaleski", II, str 135 i n.—WINDAKIEWICZ: Krasiński i Dante. *Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, t. 53. 1916. — CHRZANOWSKI: „Resurrecturis" i „Psalm dobrej woli". („Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918; przedtem w *Sfinksie*„ 1912). — WINDAKIEWICZ: Walter Scot i lord Byron w odniesieniu do polskiej poezji romantycznej. Kraków, 1914. — SZYJKOWSKI Schiller w Polsce. Kraków. 1915. Str. 294—98. — E. SEDLACZEK: Les opinions de Sigismond Krasiński sur les littératures étrangères. Fryburg, 1915. — KALLENBACH. Z. Krasiński wobec komunizmu. *Przegl powsz* 1920 (i odb.) — NOWACZYŃSKI: Krasiński i Tołstoj („Góry z piasku". Warsz. 1922). — ŻYCZYŃSKI: Estetyka Z. Krasińskiego. *Pam. Liter.*, 1920. (Toż w jego „Studjach estet.-liter." (Cieszyn, 1924).—ST. PELIŃSKI: Z zagadnień metafizyki Z. Kras. Lwów, 1919. — ST. PILCH: Tacyt w twórczości trzech wieszczów. *Pam. Liter.*, 1925/26. — KALLENBACH: Towianizm na tle historycznem. Kraków, 1926. (Odb. z *Przegl. powsz.*,). — M SEKRETA: Socjologiczne systemy Mickiewicza i Krasińskiego. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 5.

(O „Nieboskiej Komedji" i „Niedok. Poem."): MICKIEWICZ o „Nieboskiej Kom.". Liter. słowiań., lekcje VIII - XI.—LYTTON BULWER: Orval or the fool of time, 1869.— CHLEBOWSKI: Nieboska i Irydion. *Ateneum*, 1884 (i w „Pismach", I). —ST. KOŹMIAN: Orval. Angielska parafraza Nieboskiej Komedji („Pisma wierszem i prozą", II) — TARNOWSKI: Angielska parafraza Nieboskiej Komedji. *Kron. Rodz.*, 1874.—W. STROKA: Z. K. Nieboska Komedja i Niedokończony Poemat. Kołomyja, 1878. — BLUMENSTOCK: Die ungöttliche Komedie, 1880. — TARNOWSKI: O Nieboskiej Komedji. *Niwa*, 1882.— NEHRING: Nieboska i Irydion. („Studja literackie". Poznań, 1884). — MARRENÉ: Nieboska Komedja *Dod. mies.*, do *Przegl. Tyg.*, 1883. — DZIAMA: Sądy współcz. o Nieboskiej i Irydionie w źródłach polskich (1835—59). *Kur Pozn.*, 1893 i odb. Poznań, 1893. —W. M. KOZŁOWSKI: Manfred - Hr. Henryk i Płoszowski. *Ateneum*„ 1895, IV.— PINI: Z. Kr. t. zw. Niedokończony Poemat (próba gienezy). *Przew. nauk. i liter.*, 1895

i odb.—BIEGELEISEN: Komedja Nieboska w świetle spółczesnej krytyki. *Bibl. Warsz.*, 1896, I.—PERL: Płoszowski i Hr. Henryk. *Krytyka*, 1896, grudzień. DROGOSZEWSKI: Czy Nieboska Komedja powstała w roku 1830? *Przegl. Liter.*, 1897.—REITER: Kiedy została napisana Nieb. Kom. Z. K. *Przegl. Liter.*, 1897. — ZDZIARSKI: Eoljon i Orcio. *Życie*, 1898, nr. 19. — WILKOSZ: Rozbiór Nieboskiej Kom. zastosowany do użytku młodzieży szkolnej. *Spraw. gimn. wyższ. w N. Saczu*, 1899. — CHMIELOWSKI: Końcowa scena „Nieboskiej". *Ogniwo*, 1903, nr. 13. — NOWACZYŃSKI: Problem „Nieboskiej Komedji" Krasińskiego. („Wczasy literackie", 1905). — A. KURSINSKIJ: Z. Krasinskij. „Niebożestwiennaja Komedija". Moskwa, 1902. (Przekład poprzedzony art. wstępnym). — A. KRASINSKI: Z. Krasińskiego nieznany" pomysł trylogji. *Księga pamiątk.* dla Tarnowskiego. — DOBRZYCKI: Z. Kras. „nieznany" pomysł trylogji *Pam. Liter.*: 1904. — DOBRZYCKI: Nieboska Komedja. *Rozprawy wydz. filol., Akad. Um. w Krakowie*, t. XLII, 1907. — A. KOSTANECKI: Boska i Nieboska komedja. Ich myśli społeczne. *Bibl. Warsz.*, 1912, II.—KLEINER: Potęga złego w „Nieboskiej" i „Irydionie". *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 1. — GUBRYNOWICZ: Zapomniana ocena „Komedji nieboskiej" i „Irydiona". *Pam. Liter.*, 1912. — KUCHARSKI: Do gienezy „Snu" w I cz. „Nieboskiej". *Pam. Liter.*, 1912. — DICKSTEINÓWNA: Nieboska - Irydion. *Sfinks*, 1912. — H. TRZPIS: O Niedokończonym Poemacie. *Księga pam.*, I. Toż osobno p. t. Marzenia jasnowidzącego. Rzecz o Nied. Poem. Kraków, 1912. — MAURER: Przeszłość Polski w „Nieboskiej Komedji". *Księga pam.*, I. — J. UJEJSKI: Główne problemy „Nieboskiej Komedji". *Bibl. Warsz.*, 1912, IV.—PIEKARSKI: Jak czytać z uczniami „Nieboską Komedję"? *Księga pam.*, II. — CHLEBOWSKI: Usterki językowe w „Nieboskiej" i „Irydionie". *Sfinks*, 1912, grudzień.—SCHNEIDER: Kras. a Sallustjusz. *Księga pam.*, II. — M. WIŚNIEWSKI: Wizja w zakończeniu „Nieboskiej Komedji" i epilog „Irydiona" w związku z poglądami Brodzińskiego. *Księga pam.*, I.—ST. TATARÓWNA: „Nieboska Komedja" a dramaty polityczne Goethego. *Przegl. Narod.*, 1921, grudz. — KLEINER: wstęp do „Nieb. Kom." w wyd. *Bibl. Narod.* — A. ŁUCKI: Obraz Edenu w „Nieboskiej Komedji". *Ruch. Liter.*, 1927, nr. 3. — Z. NIEMOJEWSKA - GRUSZCZYŃSKA: Wsprawie obrazu Edenu w „Nieb. Kom." Tamże, nr. 5. — ŁUCKI: Jeszcze w sprawie obrazu Edenu w Nieb. Kom. Tamże, nr. 6. — CHESTERTON: Przedmowa do angielskiego przekładu „Nieboskiej Komedji", *Przegl. Warsz.*, 1924, marzec. Tamże art. R. DYBOSKIEGO o tym przekładzie.

(O „Irydionie"): MAŁECKI: Irydion. *Przegl. Pozn.*, 1847 (i w „Z dziejów i literatury". Lwów, 1896; zmienione). — CHLEBOWSKI: Nieboska i Irydion. *Ateneum*, 1884 (i w „Pismach", I).—NEHRING: O kierunkach nowszej liter. pol. (Irydion). *Bibl. Warsz.*, 1883.—NEHRING: Nieboska i Irydion. („Studja literackie", 1884).—MARRENÉ: Irydion. *Kłosy*, 1885. — ZORJAN: Irydion jako dramat psychologiczny. *Tyg. Ilustr.*, 1885. — BEŁCIKOWSKI: Irydion. („Ze studjów nad liter.", 1886). — Z. S. (Straszewicz): Irydion. Próba krytyki. *Niwa*, 1893. — DZIAMA: Sądy współcz. o Nieboskiej i Irydionie... — A. DROGOSŁAW (Drogoszewski): Masynissa — Irydion — Kornelia. *Ateneum*, 1895, I. — HAHN: Tło historyczne w „Irydionie" Kras. *Przew. nauk. i liter.*, 1897 i odbitka. (Ocena Wojciechowskiego w *Kwart. Histor.*, 1898). — MIODOŃSKI: Chrześcijaństwo w „Irydionie" Z. K. *Przegl. Pol.*, 1898, luty i odb. Kraków, 1897. — BIEGELEISEN: Myśl społeczna „Irydiona". *Słowo Pol.*, 1898, nr. 1. — PINI: Studjum nad gienezą „Irydiona". Lwów, 1899. Przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1899, I, II.—PINI: Źródła historyczne „Irydiona" Z. K. *Kwart. Histor.*, 1899.—WILKOSZ: Rozbiór Irydiona Z. K.

zastosowany użytku młodzieży szkolnej. Nowy Sącz, 1900).—Hewelke: Kornelja Metella w „Irydionie“ Krasińskiego. (Odb z *Krytyki Lekarskiej*, 1903).—Pini wstęp do „Irydiona“ *Arcydz pol. i obc. pis.* — Drogoszewski: Krasiński i Ossjan. *Pam. Liter.*, 1905. — Kleiner: Potęga złego w „Nieboskiej“ i „Irydionie“. *Kur. Warsz.*, 1912, nr 1. — E. Zorjan· Irydion jako dramat psychiczny. Lwów, 1912. — Sinko: Rzym pogański w „Irydionie“. *Pam. Liter.*, 1912. — Sinko: Jedno ze źródeł „Irydiona“. *Pam. Liter.*, 1912. — Hahn: Do gienezy „Irydiona“. *Pam. Liter.*, 1912 — Schneider: „Zemsta więc i naprzód tam gdzie brzęczą pszczoły“. *Pam. Liter*, 1912. — Br. Skiba: Szczegóły mitologiczne w „Irydionie“. *Księga pam.*, I.—W. Wysocki: Dramat Masynissy. *Księga pam.*, III. — Ciołkosz: Topografja Rzymu w „Irydionie“. *Księga pam.*, III — Wątorski: O języku i stylu „Irydiona“. *Księga pam*, III — H. Norman: Perlen der Weltlitteratur. Stuttgart. B. r. (o Irydionie). — J. Wiśniowski: Irydion *Spraw. gimn. żeńsk. król. Jadwigi w Krakowie,* 1912. — Kleiner: Chrześcijanie męczennicy w „Irydionie“. *Kronika powsz.*, 1913. — Sinko wstęp do „Irydiona“ w wyd. *Bibl. Narod.* — J. Birkenmajer: Masynissa i Scypjo. *Ruch Liter.*, 1926. — J. Krzyżanowski: Ocena wydania Sinki. *Pam. Liter.*, 1923. — J. Krzyżanowski: Masynissa i jego rola w „Irydionie“. *Przegl. human.st.*, II, 1923.—W. Czernobajew: Przyczynki do źródeł i genezy „Irydiona“ Z. Kras. *Spraw. Akad. Um.* 1926. — Kleiner: Syn i ojciec w „Irydjonie“, *Tyg. Ilustr.*, 1928, nr. 52.

(O „Przedświcie“): Sternal: O „Przedświcie“. *Przegl. Powsz.*, 1891. — Steiner: Exegeza „Przedświtu“ Z. K *Spraw. gimn. w Brzeżanach,* 1896. — Niemojewski: Sybilla i Przedświt. *Myśl.* Księga zbior. Warszawa, 1904.—Drogoszewski: Nieco o „Przedświcie“ i o stosunku poematu do nauki Towiańskiego. *Pam Liter.*, 1904.— Chlebowski: „Przedświt“. *Sfinks*, 1909, luty. — Chlebowski: Gieneza i piękno „Przedświtu“. („Pisma“, I). — F. Walczak wstęp do „Przedświtu“ w wyd. *Arcydz. pol. i obc. pis.*—Zdziechowski: Eschatologja w „Przedświcie“. („Wizja Krasińskiego“. Kraków, 1912). — Kleiner: Przedświt. *Słowo polskie*, 1911, nr. 508. — Chrzanowski: „Przedświt“ a Prelekcje paryskie. *Przegl. Narod.* 1920 i w jego „Wśród zagadnień-.. — Kleiner we wstępie do „Przedświtu“ w wyd. *Bibl. Narod.* — J. Krzyżanowski: „Życia kwiaty“ w „Przedświcie“. *Pam. Liter.*, 1923. — Kallenbach: Do gienezy „Przedświtu“. *Kur Warsz.*, 1914, nr. 1. — E. Kurkowa: Światło w „Przedświcie“. *Rocznik Zakł. Nar. im. Ossolin.* 1928.

(O „Psalmach przyszłości“): Goszczyński: (Zob. wyżej). — N.: Do gienezy „Psalmów przyszłości“. *Przegl. Pol.*, 1893, III.—Lambro (A. Niemojewski): Proroctwo rzezi galicyjskiej. Krak. 1902 i polemika z Pinim w *Pam. Liter.*, 1903. — M. Kridl: wstęp do „Psalmów przyszł.“ w wyd *Bibl. Narod.* (1928).—B. Suchodolski: Geneza „Psalmu miłości“. Z. Krasiń-go. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 1.—Z. Szmydtowa: Dantejski charakter „Psalmu dobrej woli“. *Ruch Liter.*. 1929, nr. 6.

(O „Ostatnim“): Antoniewicz: „Ostatni“ Kras. *Kwart. histor.*, 1889 — Kwieciński: „Ostatni“ Z. Kras. *Przew. nauk. i liter.*, 1908. (Ocena St. Vrtela w *Pam. Liter.*, 1912). — Kotowicz: „Ostatni“ Z. Kr. *Pam. Liter.*, 1912.—E. Spittal: Anhellizm w „Ostatnim“. *Księga pam.*, III. — Kallenbach: Anhelli i Ostatni. (*Księga pamiątk. ku czci B. Orzechowicza,* I. Lwów, 1916, i *Przegl. Powsz.*, maj.

(O listach Krasińskiego): Tarnowski: Z listów Z. K. do A. Sołtana *Przegl. Pol.*, 1877. — Gnatowski: Listy Z. K. do Gaszyńskiego. *Kłosy*, 1883. — Chmielow-

SKI: Korespondencja Zygm. Krasiń-go. („Studja i szkice", II). — TRETIAK: Listy Z. Kras *Kraj*, 1888. — R. ST. KAMIŃSKI: Nieznane dotąd listy Zygm. Kras. do Delfiny Potockiej (1839—1843). *Tyg Ilustr.*, 1899.—KALLENBACH: Listy Kras. do H. Reeve'a. *Bibl. Warsz.*, 1901, IV. — ŻÓŁTOWSKI: Z aktów sławnej przyjaźni (Korespondencja Z. K. z Aug. Cieszkowskim) *Bibl. Warsz.*, 1912, I. — MÉYET: Z listów do pani Bobrowej *Kur. Warsz.*, 1912, nr. 1. — ŁUCKI: Zapomniana korespondencja Z. Krasiń. *Księga pam.* II. — KLEINER o listach do A. Cieszkowskiego w ocenie wyd. Kallenbacha. *Pam. Liter.*, 1912. — TESLAR: Apokalipsa w listach Z. Kras. do A. Cieszkowskiego. *Przegl. Powsz.*, 1917, sierpien-wrzesień. — M. Al.: Nieznane listy Z. K. *Głos Płocki*: 1914, nr 41. — K. B.: Nieznany list Z. Kras. *Przegl. Liter.*, 1898. (Do Ottona Rajeckiego z r. 1836). L. PŁOSZEWSKI: Zagadka „Korespondencji z Palermo" Zygm. Krasińskiego. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 4.

(O języku i wierszu Krasińskiego): MAGIERA: Rymika Zygm. Kras. *Spraw. gimn. V w Krakowie*, 1911 i osobno (Ocena Ćwika w *Pam. Liter.*, 1912).—CHLEBOWSKI: Usterki językowe w „Nieboskiej" i „Irydionie". *Sfinks*, 1912, grudzień.—ZAWILIŃSKI: Słowotwórstwo Z. Kras. *Poradnik językowy*, 1912. — ĆWIK: Idjosynkrazje językowe Kras-go. *Księga pamiątk.*, II. — A. BRODNICKI: Język w utworach Z. Kras. *Spraw. gimn. w Drohobyczu* za r. 1912 (*Księga pam.*, I); Cz. II w *Spraw. gimn. w Droh.* za r. 1913; Cz. III w *Spraw. gimn. w Droh.* za r. 1914 (o nowotworach i o sprawie autorstwa „Małgorzaty z Zembocina").—WĄTORSKI: O języku i stylu „Irydiona". *Księga pam.*, III. — ST. SIEDLESKI: Materjały do badań nad językiem Z. Krasińskiego. *Prace Filolog.*, VIII.

Bibliografja liter. o Krasińskim Stolarzewicza (Wilno, 1924) bez wartości.

4. BOHDAN ZALESKI. Zob. wyżej, str. 90.

5. SEWERYN GOSZCZYŃSKI. Zob. wyżej, str. 95.

6. TOMASZ AUGUST OLIZAROWSKI.

Ur. się w r. 1811 w Wojsławicach, niedaleko Rzeszowa (w Galicji), z o. Jakuba, oficera legjonów, i m. z d. Aleksandrowiczówny. Kształcił się w liceum Krzemienieckim. Walczył w powst. Listopad. w korpusie jen. Dwernickiego, a następnie w legji litewsko-ruskiej. Po upadku powstania przebywał w Galicji. W r. 1836 więziony przez pół roku w Tryjeście. W latach 1836—45 przebywał w Londynie. W r. 1845 osiadł w Paryżu. Na emigracji należał do stronnictwa Czartoryskiego; był członkiem dyrekcji *Towarzystwa Trzeciego Maja* i redakcji jego organu *Trzeci Maj*. W r. 1848 udał się do Drezna, a następnie w Poznańskie, gdzie spędził 3 lata w Turwi gen. D. Chłapowskiego. W r. 1852 osiadł w Belgji, w Tirlemont. Ok. r. 1858 wrócił do Paryża. Zm. 3 maja 1879 r. w Paryżu.

Utwory poetyckie Olizarowskiego (osobno wydane):

a) „Poezje“. Kraków, 1836. (Zawierają poem. „Zawerucha“ i „Bruno“).

b) „Egzercycje poetyckie“. Londyn, 1839.

c) „Krzyż na Peredylu“. Londyn (1839).

d) „Woskresenki“. Paryż, 1846.

e) „Hejnał“. Paryż, 1846.

f) „Tyrtejka“. Paryż.

g) „Broń polska“. Lwów, 1848.

h) „Wincenty z Szamotuł“. Poznań, 1850 (dramat).

i) „Dziewica Erinu“. Paryż, 1857 (dram.).

j) „Rada w Chęcinach“. Paryż, 1861 (dram.).

k) „Twory Dydyma Olifira“. Paryż, 1862. (Zawierają: „Odezwa moskiewska“, „Odpowiedź Wsewoładowi“ i „Pieśń do Fr. Duchińskiego“).

l) „Teatr dla dzieci i młodzieży“. Poznań, 1873.

m) „Marjan Muzowicz“. Bruges (ok- 1855).

n) „Wulpolup“. Bruges (ok. 1855).

Dramat „Rognieda“ ogł. tylko w wyjątkach. (Duchińska w art. w *Bibl. Warsz.*, 1879).

Przekł. pol. wiersz. „Konfederatów Barskich“ i „Jakóba Jasińskiego“ Mickiewicza.

Utwory poetyckie, rozproszone po czasopismach, wymienione w t. VI *Stu lat myśli pol.*

Ustęp z poem. „Królowa Wozna albo Złote jabłka“, z p. 8-ej (o pani Twardowskiej) w *Kółku Domowym*, 1865.

Artykuły polityczne w *Trzecim Maju.*

Art. „O literaturze dramatycznej polskiej“ (w *Przegl. Poznańskim*, 1850).

Wyd. zbior.: „Dzieła przez autora Bruna“. 3 t. Wrocław, 1852. (Zawiera tylko wybór utworów).

Większość utworów O. zalega w rękop. w Bibliotece Polskiej w Paryżu i w Muzem Raperswil.; wyliczają je Giller i Duchińska.

M. Grabowski: Literatura i krytyka. Wilno, 1840. — Budzyński: Kilka uwag o poezji narodowej z powodu nowowydanych „Woskresenek“ T. A. O. Paryż, 1846.— (Bezim.): Dziela T. Olizar. *Przegl. Pozn.*, 1853. — Giller: T. Olizarowski. Lwów, 1879. — Duchińska: T. A. O. *Bibl. Warsz.*, 1879, IV. — L. Sowiński: T. O. *Klosy*, 1879. — M. Dubiecki: T. O. *Przegl. Powsz.*, 1893. — (Bezim.): T. O. *Kur. Pozn.*, 1879, nr. 111—112. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Chmielowski: Nasza

liter. dram., I, 405—6. — CHMIELOWSKI: Hist. liter., V, 92—94, VI, 145.— ZDZIARSKI: Ze studjów nad „Szkołą Ukraińską". *Ateneum*, 1900, listopad. — ZDZIARSKI: Pierwiastek Indowy w poezji pol. XIX. Warsz., 1901. — WOJCIECHOWSKI: Werter w Polsce. Lwów, 1904. Str. 162—166 (o „Brunie"). — WŁ. MICKIEWICZ: Żywot Ad. Mickiewicza, III. — G. KORBUT: O. T. A. *Sto lat myśli pol.*, IV.

7. KONSTANTY GASZYŃSKI. Zob. wyżej, str. 125.

8. MICHAŁ CZAJKOWSKI.

M. Czajka Cz. ur. w r. 1804 we wsi Halczyńcu, niedaleko Berdyczowa (na Wołyniu), z o. Stanisława, podkomorzego żytomierskiego, zamożnego obywatela ziemskiego, i Petroneli z Głębockich. Uczył się najprzód w Berdyczowie, w prywatnym zakładzie naukowym anglika Wolseya, następ. u pijarów w Międzyrzeczu. Po ukończeniu szkół w r. 1820, wstąpił do uniwersytetu w Warszawie, na wydz. prawny. Nauk uniwersyteckich nie ukończywszy powrócił na Ukrainę. W pocz. r. 1830 udał się do Kijowa; w tym samym roku ces. Mikołaj I mianował go kamerjunkrem. W r. 1831, podczas powstania Listop., walczył w pułku jazdy wołyńskiej Karola Różyckiego, w stopniu porucznika. Po upadku Warszawy przekroczył wraz z pułkiem granicę Galicji i udał się do Francji. Przebywał zrazu w Bourges, następnie przeniósł się do Paryża. Należał tu do obozu arystokratycznego, do stronnictwa Czartoryskiego. Jako ajent polityczny ks. Adama Cz. udał się najprzód do Rzymu, do papieża Grzegorza XVI, w r. 1840, a następ. w r. 1841 do Turcji i rozwinął tu propagandę wśród Słowian połudn. W r. 1850 przyjął islamizm. (Stos. z Ludwiką Śniadecką). W r. 1853, podczas wojny wschodniej, zorganizował pułk Kozaków Otomańskich i stanąwszy na jego czele jako Sadyk Pasza, wziął udział w kampanji. (Antagonizm Sadyka z Wł. Zamojskim; pobyt Mickiewicza w r. 1855 w obozie Kozaków Otomańskich w Burgas). Po wojnie mianowany został beglerbegiem Rumelji. Ok. r. 1870 podał się dymisji i przyjąwszy poddaństwo rosyjskie, wraca 1872 na Ukrainę; osiada zrazu w Kijowie, w końcu na wsi, w gub. czernichowskiej (niedaleko Kozielca), w folwarku Borki. Zakończył życie 4 stycznia (st. st.) 1886 r. samobójstwem w Borkach.

Utwory Cz. osobno wydane:

1) „Quelle a été l'influence des Kosacks sur la littérature, les sciences, les arts et la civilisation en général dans le Nord et dans l'Orient". Paryż, 1835.

2) „Powieści kozackie". Paryż, 1837 (8 utw.). 2 wyd. Berlin. 1840.
3) „Wernyhora". Paryż, 1838. 2 wyd., t. 1842.
4) „Kirdżali". Lipsk, 1839.
5) „Anna". Paryż i Poznań, 1840. 2 wyd. Wilno, 1851.
6) „Gawędy". Paryż, 1840. (12 utw.).
7) „Stefan Czarniecki". Paryż, 1840 (wyd. cenz. p. t. „Szwedzi w Polsce". Petersburg, 1851).
8) „Hetman Ukrainy". Berlin, 1841.
9) „Koszowata". Paryż, 1841.
10) „Ukrainki". Paryż, 1841 (8 utw.).
11) „Owruczanin". Paryż, 1841.
12) „Powieści". Poznań, 1844 (8 utw.).
13) „Trzeci Maj". Paryż, 1840.
14) „Kozaczyzna w Turcji". Paryż, 1857.
15) „Dziwne życia Polaków i Polek". Lipsk, 1865. (6 utw.).
16) „Bulgarja", Lipsk, 1872.
17) „Nemolaka". Lipsk, 1873.
18) „Legiendy". Lipsk, 1885. (6 utw.).

Wyd. zbior.: „Pisma", 12 t. Lipsk, 1862—1885 (jest tylko wyborem).

Wyd. krytyczne: „Owruczanin" w oprac. Z. Szweykowskiego *Bibl. Narod.*

Niektóre powieści Cz. ukazywały się przedtem w czasopismach poznańskich i in.

Pamiętniki: Pamiętn. Czajk. w oryg. polskim nie wyszły w całości; wyjątki ogł. z rękop. R. Gawroński w *Roku Mickiewiczowskim.* (Lwów, 1899), w *Nasz Kraj*, 1906 i w *Przew. nauk. i liter.*, 1909. W przekł. rosyjskim wychodziły od r. 1895, przez szereg lat, w czas. *Russkaja Starina*; wyd. we Lwowie w r. 1898 „Pamiętnik Sadyka Paszy" jest przekładem z rosyjskiego i zawiera tylko cząstkę pamiętników.

Listy: *a)* Korespondancję z ks. Ad. Czartoryskim z l. 1842—55 ogł. w *Przew. nauk. i liter.*, 1908—1909; *b*) 4 listy do Ludwiki Śniadeckiej i inne, tamże; *c)* listy do Wład. Sabatyna ogł. Rolle w art. „Poufne zwierzenia Sadyka Paszy"; *d*) list do Mickiewicza w „Kozaczyzna w Turcji". *e*) 3 listy do Mickiewicza z r. 1855 w „Koresp. Mick.", IV; co do innych zob. bibliografję w t. VI *Stu lat myśli pol.* *f)* list (po franc.) do K. Balińskiego z r. 1866 w *Ruchu liter.* 1928.

„Legenda bułgarska". („Dla powodzian". Książka zbiorowa... Lwów, 1900).

a) *Życiorysy:* Rawita-Gawroński: Michał Czaykowski (Sadyk Pasza). Jego życie, działalność wojskowa i literacka. Petersburg, 1900 — Z. Miłkowski (Jeż): Udział Polaków w wojnie Wschodniej. Paryż, 1858. — S. Bieliński: Polacy w Turcji po upadku rewolucji węgierskiej. Poznań, 1852. — Miłkowski (Jeż): W Galicji i na Wschodzie. Poznań, 1880. — Miłkowski: M. Czajk. *Przegl. Liter. Kraju*, 1886 — Miłkowski: Mehmed Sadyk Pasza. („Sylwety emigracyjne". Lwów, 1904. Str. 71—92).— Dr. Antoni J.: Polonica. *Rozpr. Akad. Um. wydz. histor.-filoz.*, XIII. — Rawita-Gawroński: M. Czajka-Czajkowski i kozakofilstwo. *Przegl. Tyg*, 1886. — Dr. A. K.: Wspomnienie o Michale Czajkowskim. *Tyg. Ilustr.* 1896, nr. 9. — Rawita-Gawroński: Sadyk Pasza i Adam Mickiewicz. *Rok Mickiewiczowski*. Lwów. 1899. — Rawita-Gawroński: Ad. Mickiewicz na Wschodzie. Lwów, 1899. — Rawita-Gawroński: Ludwika Śniadecka. („Studja i szkice histor.", II). — Rawita-Gawroński: Ostatnie lata życia Sadyka Paszy („Studja i szkice histor.", I). — Rawita-Gawroński: Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do pokoju paryskiego. *Przew. nauk. i liter.* 1908—1909. — Rawita-Gawroński: Niedoszła formacja pułku żydowskiego w Turcji w r. 1855. (Z niewyd. pamiętników Czajkowskiego), *Nasz kraj* (lwow.) 1906,—M. Rolle: Poufne zwierzenia Sadyka Paszy. („Z minionych stuleci". Lwów, 1908).—G. Korbut: Czajk. M. *Sto lat myśli pol.*, VI. — Szpotański: M. Czaykowski w Turcji. *Bibl. Warsz.*, 1911. grudzień. — Szpotański: Ad. Mick t. III. — L. Kamykowski: Czajkowski i Ludwika Śniadecka. *Ruch liter.*, 1928, nr. 8. — b) *Rozbiory pism i studja:* — Tarnowski: M. Czajkowski *Przegl, Pol.*, 1886. — Chmielowski: Nasi powieściopisarze, I. — Z. Szweykowski: wstęp do „Owruczanina" w wyd. *Bibl. Narod.* (Ocena J. Krzyżanowskiego w *Ruchu liter.*, 1927 nr. 9). — Zob. bibliogr. w t. VI *Stu lat myśli pol*

Do grupy głównych przedstawicieli literatury pięknej Wielkiej Emigracji zaliczyć jeszcze należy klasyków J. U. Niemcewicza i Ant. Goreckiego. Inni poeci emigranci, jak np. Al. Chodźko lub Stef. Witwicki, natomiast oddawali się publicystyce lub pracy naukowej.

PUBLICYŚCI, UCZENI, MISTYCY, SZERMIERZE KATOLICCY i INNI PISARZE EMIGRACYJNI.

1. JOACHIM LELEWEL.

Ród Lelewela (pierw. Loelhoeffel) pochodził z Prus Wsch. Joachim był wnukiem Henryka, lekarza nadw. Augusta III, synem Karola, kasjera Komisji Eduk., i Ewy z Szelutów. Urodzony 21 czy 22 marca 1786 r. w Warszawie. Kształcił się w konwikcie pijar. w Warszawie (1801—1804), następ. w uniw. wileńskim (1804—1808). W r. 1809 wezwany przez Czackiego, udaje się do Krzemieńca; w Porycku i Łucku

oddaje się studjom historycznym; przez r. 1810 wykłada w liceum giegrafję starożytnych. W. l, 1811—1815 w Warszawie aplikuje w minist. spraw wewn. W l. 1815—1818 zastępcą prof. (docentem) hist. powsz. w uniw. wileńskim. W r. 1818 wraca do Warszawy i zostaje adjunktem (pomocnikiem) bibliotekarza bibl. uniwersyt. i prof. bibliogr. w uniwers.; od r. 1820 wykłada historję powsz. w charakterze adjunkta; od r. 1821 prof. zwyczajnym. Od roku 1822—1824 prof. zwycz. hist. powsz. w uniw. wileńskim (Mickiewicza wiersz „Do Lelewela"). W r. 1824 usunięty z uniwers. wileń., wraca do Warszawy. (W r. 1815 wybrany na członka przybranego warsz. Tow. Przyj. Nauk; w r. 1821 zostaje członkiem czynnym; w Wilnie był r. 1823 cenzorem). W r. 1825 w Warszawie wstępuje do Towarz. Patryjot. W r. 1828 wszedł do sejmu jako poseł żelechowski. (Był bibliotekarzem Towarz. Przyj. Nauk). (Został prezesem Tow. Patryjot.). Podczas powst. Listopad. był członkiem Rady Administr., następ. Rządu Tymczasowego; 21 grudnia 1830 r. zastępcą ministra wyznań relig. i oświec. publicznego; 30 stycznia 1831 r. członkiem Rządu Narodowego; (był jednocz. prezesem Klubu). Po upadku sprawy podążył na emigrację; 29 paźdz. przybył do Paryża; zostaje przewodniczącym Komitetu Narod. Pol. („Taran"); w r. 1833 wydalony z Paryża; wygnany następ. do Tours; wreszcie skazany na wygnanie z Francji, udał się do Belgji i osiadł w Brukselli. (Tu był członkiem Młodej Polski 1834—36, a następnie stał na czele Zjednoczenia (do r. 1846). W Belgji przebył lat 28. Przewieziony do Paryża dogorywający, zmarł tu 29 maja 1861 r.

(W r. 1820 mianowany przez uniw. Jagiell. dr. filoz.; był Lelewel członkiem wielu towarzystw naukowych zagranicznych, m. in. prezesem belgijskiego tow. numizmat. i członkiem kilku towarzystw naukowych rosyjskich (przed r. 1830).

Najważniejsze dzieła Lelewela:

1) „Edda, to jest księga religji dawnych Skandynawji mieszkańców". Wilno, 1807. Wyd. 2 powiększ., t., 1828.

2) „Rzut oka na dawność Litewskich narodów i związki ich z Herulami". Wilno, 1808.

3) „Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa". Wilno, 1811.

4) „Wzmianka o najdawniejszych dziejopisach polskich..." Warszawa, 1809. (Wyd. uzupełn., p. t. „Pisarze dziejów w Polsce przed Długoszem" — w „Polsce wieków średnich", I).

5) „Pisma pomniejsze gieograficzno-historyczne...". Warszawa, 1814; (przekł. niem. Lipsk, 1836).

6) „Historyka...". Wilno, 1815. Wyd. nowe. Warszawa, 1862, zawiera nadto rozprawy:

„O historji, jej rozgałęzieniu i naukach związek z nią mających". (Warszawa, 1826, przedtem w *Dzien. Warsz.*).

„O potrzebie gruntownej znajomości historji...". (Wilno, 1818).

„Jakim ma być historyk". (*Tyg. Wileń.*, 1818).

7) „Nauki dające poznawać źródła historyczne". Wilno, 1822.

8) „Dzieje starożytne..." Wilno, 1818.

9) „Badania starożytności we względzie gieografji". Wilno, 1818.

10) „Dzieje starożytne Indji..." Warszawa, 1820.

11) „Odkrycia Kartagów i Greków na Oceanie Atlantyckim". Warszawa, 1821. (Przekład niem. z przedmową K. Rittera. Berlin, 1831).

12) „Bibliograficznych ksiąg dwoje". I. Wilno, 1823. II, t. 1826. W podobiznie, z dołączeniem tablic V, XI, XII i XIII, wyd. H. Wilder. (Warszawa, 1927).

13) „Dzieje powszechne bibliotek". Warszawa, 1828.

14) „Ocalenie Polski za Łokietka". Wilno, 1822 (przedtem w *Dzien. Warsz.*). (Polska w. śred., IV).

15) „Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane". Warszawa, 1829; (kilkanaście wydań).

16) „Panowanie króla pol. Stanisława Augusta". Warsz., 1831 (3-cie wyd.). Paryż, 1839, Bruksella, 1847. 6 wydań (7-me w wyd. zbior., 1859) (oprac. mniejsze wyszło w Warsz., 1819).

17) „Nowosilcow w Wilnie". Warszawa, 1831.

18) „Trzy konstytucje polskie 1791, 1807, 1815...". Warszawa, 1831.

19) „Historyczna paralella Hiszpanji z Polską". Warszawa, 1831.

20) „Polska odradzająca się (1795–1831)". Bruksella, 1836 [dla „dzieci polskich"]. (Wyd. 2. Bruksella, 1843, wyd. 3-ie w ed. zbior.).

21) „Dzieje Litwy i Rusi...". Paryż, 1839 (potoczne opow.).

22) „Numismatique du moyen âge". 3 t. Bruksella, 1835.

23) „Etudes numismatiques et archéologiques". Bruksella, 1840.

24) „Geographie du moyen âge". 5 tomów. Bruksella, 1850–58.

25) „Porównanie dwu powstań narodu pol.". Paryż, 1840.

26) „Considerations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple". Paryż, 1844 (toż po pol. p. t. „Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej" — w t. III „Polski, dziejów i rzeczy jej").

27) „Polska wieków średnich". 4 t. 1846—51. (Zawiera m. in. rozpr.: „O dziejopisach polskich aż do Długosza", „Rozbiór krytyczny prawodawstw polskich", „Bolesława Śmiałego upadek").

28) „Wykład dziejów powszechnych". 4 t. Wrocław, 1850.

29) „Stracone obywatelstwo stanu kmiecego w Polsce". Bruksella, 1846. (2 wyd., 1847).

30) „Historja polska do końca panowania Stefana Batorego". (Napis. 1813). W t. XIII wyd. zbior. (1863).

Wyd. zbior. dzieł Lelewela, dotyczących Polski, wyszło w Poznaniu (Żupański) w l. 1846 - 1868? p. t. „Polska, dzieje i rzeczy jej", w 20 tomach, właśc. w 18-tu, tomy 14 i 15 bowiem nie wyszły.

Autobiografja p. t. „Przygody w poszukiwaniu i badaniu rzeczy narodowych polskich". (Wyd. zbior., I, 1858 i osobno).

„Pamiętnik z roku 1830—31". Wyd. z rękopisu J. Iwaszkiewicz. Warsz. 1924. Ustęp tych pamiętników p. t. Delegowani w Wierzbnie był druk. w Avignonie w r. 1832 (przedruk. w „Polska, dzieje i rzeczy jej", VII).

Mowy i pisma polityczne. Testament. (Wyd. zbiorowe, XX).

Listy: *a)* Listy do rodzeństwa. 2 t. Poznań, 1878 - 1879. *b)* Listy (28) do Karola Sienkiewicza. (*(Roczn Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1870—72. Poznań, 1872 i osobno). *c)* Listy do Leonarda Chodźki. (*Album Muzeum Narod. w Raperswilu.* Poznań, 1876). *d)* Korespondencja z Tytusem Działyńskim, wyd. Celichowki. Poznań, 1884. *e)* Korespondencja Lelewela z Pietkiewiczem i Zwierkowskim. (Gadon. „Emigracja polska", III) (Z l. 1833—35) (Tamże „Z listów do wojewody Ostrowskiego"). *f)* List do J. Bartoszewicza z r. 1859. *(Przegl. liter.*, 1897 (Kraków). *g)* Listy (10) do Tadeusza Bułharyna z l. 1822—30 — w kalendarzu *Gwiazda,* na r. 1881. Petersburg. *h)* Listy do Lindego i do Bułharyna (1824) (w Wierzbowskiego „Materjałach do dziejów piśm. pol.", II). *i)* Listy do J. N. Janowskiego z l. 1834 - 59. („Tydzień", dod. do *Kur. Lwow.*, 1899). *j)* Listy do Towarzystwa histor.-liter. w Paryżu (w Gadona: „Z życia Polaków we Francji". Paryż, 1883). *k)* List do M. Malinowskiego z r. 1828. *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 303. *l)* Listy (13) z r. 1833 w *Sprawozd. z zarządu Muz. Narod. pol. w Raperswilu* za r. 1906. Pozn, 1907. *m)* List do Jana Śniadeckiego z r. 1826 w Balińskiego „Pamiętnikach o J. Śniad.", II. *n)* Listy do Mickiewicza (3) z l. 1827—43 w „Koresp Mick.", III i IV. *o)* Dwa Listy do Leonarda Chodźki z r. 1859 podał A. Śliwiński w monografji. *p)* List do Ad. Czartoryskiego, j. z. pod. z r. 1809 w Dębic-

kiego „Puławy", t. III, rozdz. IV. *r)* List do Wacława Łuszczewskiego z r. 1855 (szczegół o Woroniczu) przytacza Pług w książce: „Deotyma". Warszawa, 1900 (str. 39). *s)* List do A. Osińskiego z r. 1814 ogł. Vrtel w *Pam. Liter.*, 1911, str. 86. *t)* List do nieznanej osoby z r. 1828 w „Koresp. Mick.", III *u)* List do Lenartowicza z r. 1852 z „Albumu Lenartowicza" w *Sfinksie*, 1912, grudzień, str. 330. — List do A. Chodźki z r. 1853 w *Ruchu. liter.* 1928, nr. 8. - List do J. Titiusa z r. 1858 i podobizna autografu z r. 1860 w *Księdze pamiątk. Mick.* I. — List do A. Wróblewskiego z r. 1842 w *Pam. liter.* 1912, s. 317. — Listy do Grodka w *Przew. nauk. i liter.* 1876. — Dwa listy do L. Chodźki z r. 1831 w dod. do Pamiętnika z r. 1830-31.

Podobiznę listu Lel. do matki Mochnackiego podał Kraushar w art. „Zawieruszony rękopis t. II dzieła Mochnackiego „O liter. pol. w. XIX". („Echa przeszłości". Warszawa, 1917).

L. założył w Wilnie w r. 1815 i redagował w l. 1815—1818 *Tygodnik Wileński*; umieścił tu wiele swych prac. Nadto druk. w następ. czasop. przed r. 1830: w *Dzien. Wileńskim*, 1815—16, w *Dzien. Warsz.*, 1825—27, w *Pam. Warsz.*, 1818, 1820—21, w *Pam. umiej. ścisł. i stos.* 1829—1830, w *Pam. Nauk.*, 1819, w *Themis polska*, 1829, w *Gaz. liter.*, warsz., 1821, *Gaz. Warsz.*, 1828—30, w *Rozmaitościach* warsz.. 1826, w *Gaz. Pol.*, 1827, w *Motylu*, 1829, w *Bibl. pol.*, 1825—7 (tu m. in. ogłosił art. p. t. „O romantyczności", zawierający odpowiedź na art. Mochnackiego p. t. „O duchu i źródłach poezji polskiej" [przedr. w edycji zbior. „Polska, dzieje i rzeczy jej", t. XVIII, 137—52 „Rozbiory dzieł", II], oraz „Porównanie Karamzina z Naruszewiczem"). (Rec. Historji Karamzina druk. w rosyj. *Siew. Archiw*, 1823).

Rozprawy w *Roczn Tow. Przyj. Nauk* warsz. 1827—1828.

(Co do czasop., w których ogł. prace na emigracji po r 1831— zob. bibliogr. u Krzemiń.).

„Zarys planu historji Polski" z r. 1815 — w t. III-im Kraushara „Tow. Przyj. Nauk".

Rękopisy Lel.: najwięcej przechowuje się w Bibl. Jagiell. w Krakowie i w zbiorach Raperswil. (Tu 1000 z górą autografów L., przeważnie listów). O rękop. gdzieindziej przechowywanych zob. bibliogr. u Krzemiń.

Monografja: A. Śliwiński: Joachim Lelewel. Zarys biograficzny. Lata 1786—1831. Warszawa, 1918.

Przyczynki: L. Chodźko: Notice biographique sur J. L. Paryż, 1834. — Bezim.: Niedostatek a dzielność duszy. *Nowiny* (lwow.). 1855. — Schmitt: J. L.

Dziennik liter. (lwow.), 1858. — Schmitt: Jeszcze kilka słów o Lelewelu (tamże).— K. Koźmian: Kilka słów o Lelewelu. („Pisma prozą". Kraków, 1888). — Barzykowski w Hist. powst. Listopad. — Dembowski w Moje wspomnienia. — Mochnacki w Hist. powst., Listopad —E. Hardy: Les six derniers jours de J. L. Bruksella 1861.— (E. Januszkiewicz): Ostatnie chwile J. Lelewela. Poznań, 1861; wyd. 3-cie, 1863. — Prusinowski: Mowa żałobna... Poznań, 1861. — Heltman i Sawaszkiewicz: Ś. p. J. L. Bruksella, 1861. — Sawaszkiewicz: Notice sur la vie de J. L. Paryż, 1862.— Siemieński: Portr. liter., I. Poznań, 1865 i Dzieła, III. — Warnka: J. L. zasługi na polu gieografji. Poznań, 1878. — Wójcicki: Cmentarz Powązkowski. — Bartoszewicz w *Przegl. Pozn.* — Bartoszewicz w Hist. liter. pol. — Prota Lelewela list do wydawcy kalendarza „Gwiazda" w Petersburgu, 1882. (O stosunkach Lelewela z Ign. Daniłowiczem). — Celichowski: Korespond. J. L. z T. Działyńskim. Poznań, 1884 — Korotyński: Rodzina Lelewelów. *Tyg. Powsz.*, 1882 (por. *Kłosy*, 1884). — Małecki: Filomaci w Wilnie. („Dla Zagrzebia"). — Merzbach: J. L. w Brukselli. Poznań, 1889. — Merzbach: Prace numizmatyczne J. L. w Belgji. *Wiadom. numizm. archeol.*, 1889 i osobno. Kraków, 1889. — K. Brzoza: Rys naukowej działalności J. L. *Krytyka*, 1896. — Boberska: J. L. („Pisma". Lwów, 1893). — Korzon: Pogląd na działalność naukową J. L. *Kwart. histor.*, 1897. (Przedruk. w II jego „Listy otwarte, mowy, rozprawy, rozbiory. Warszawa, 1916). — Kraushar: Zabytki warszawskie, III. Gniazdo i dom Lelewela. *Tyg. Ilustr.*, 1899, nr. 41. — L. Korotyński: Piętnastoletni J. Lelewel jako pierwszy zbieracz piosnek ludu w r. 1801. *Księga pamiątkowa* Mickiewicza. Warszawa, 1898. — L. Korotyński: Zbiorek pieśni ludowych Joach. Lelewela. („Prawda". Książka zbior. dla Świętochowskiego, 1899). — Biegeleisen: Zgon J. Lelewela. („Sami sobie". Warszawa. 1900). — Limanowski: Hist. demokr. polskiej Zurich, 1901. — Korzon: Joachim Lelewel. *Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.* I. — Gadon: Emigracja polska. Kraków, 1902.—Gadon: Z życia Polaków we Francji. Paryż, 1883. — Z. Miłkowski (Jeż): Sylwety emigracyjne. Lwów, 1904. — J. Bieliński: J. L. *Enc. Wych.*, VI. — Woźnicki: Materjały do życiorysu Lelewela (1859). *B.bl. Warsz.*, 1906, III. — Woźnicki: Podróż J. Lelewela z Francji do Belgji. *Gaz. Pol.*, 1907, 14 czerwca.—Woźnicki: Leleweliana. *Tyg. Ilustr.*, 1907, nr. 51.—Kraushar: Raporty ministerjalne Lelewela z czasów dyktatury Chłopickiego i Rady Najwyższej Narodowej 1830/31. *Przegl. histor.*, 1910 (toż osobno w „Miscell. histor.", 45). — Wł. Korotyński: Zgon i pogrzeb Lelew. *Kur. Warsz.*, 1911, 4 czerwca. — A. Jabłonowski: Orjentalista Sękowski w korespondencji z Lelewelem. Pisma, VII. Warsz., 1913 (przedtem w *Echu*, 1878) — Bartoszewicz: Lelewel i Bułharyn. *Przegl. lwowski*, 1876 (przedr. w *Bibl. Warsz.*, 1877. p. t. „Listy Bułharyna... 1820—1830) — Bieliński: Uniwersytet Wileński.—Bieliński: Uniwersytet Warszawski.—Krzemiński: L. J. (*Sto lat myśli pol.*, IV. Warszawa, 1908). — Bogatyński: Z nieznanych autografów Lelewela. *Przegl. Powsz.* 1917, I.—A. Cichowicz: Wybór pism historyczno-wojskowych. Warszawa, 1923. — K. Chodynicki: Lata uniwersyteckie Lelewela (1804—1808). *Księga pamiątk.* ku uczczeniu 350 rocznicy założ. Uniw. Wileń. Wilno, 1929.—T. E. Modelski: Ks. Ad. Czartoryski protektorem Joachima Lelewela. (Tamże),— T. E. Modelski: Sprawa powołania J. Lelewela na katedrę historji w Wilnie. *Aten. Wileń.* 1929 — Handelsman: Zagadnienia teoret. histor. str. 15—19. — St. Wierczyński: Tablice do „Bibliograf. ksiąg". *Exlibris*, III, 1920). — Chodynicki: Lelewel na emigracji. *Pam. Warsz.*, 1929 — Dokumenty do życior. Lel. w Wierzbowskiego „Materjałach do dziejów piśmiennictwa pol.," II (Dyplom indygienatu i nadanie herbu

ur. Karolowi Lelewelowi dane z r. 1777, Metryka J. Lelewela, Prośba Lelewela o uwolnienie (1821), Listy Lelew. do Lindego i Bułharyna (1824).

2. MAURYCY MOCHNACKI. Zob. wyżej, str. 122.

TOWARZYSTWO DEMOKRATYCZNE:

Literatura o T. D. Monografji brak. — J. N. Janowski: O początku demokracji polskiej. Paryż 1862. – Giller: Historja powst. Paryż, 1867—71. — Heltman: Demokracja polska na emigracji, 1866. — Mazurkiewicz: Demokracja polska, 1869. — Limanowski: Historja demokracji polskiej. Zurych, 1901. — Limanowski: Stan. Worcell. Kraków, 1910. — Limanowski. Szermierze wolności. Kraków, 1911. — Jeż: Sylwety emigracyjne. Lwów, 1914. — Kucharzewski: Czasopiśmiennictwo polskie w. XIX. Warszawa. 1911 (str. 75—78). — Wasilewski: Z życia poety romantycznego. Lwów, 1910. — Gadon: Emigracja Polska. 3 t. 1901—2. — Grotowski: Z rozwoju polskiej myśli demokratycznej *Bibl. Warsz.*, 1907. luty. — M. Stecka: Układy Tow. Demokratycznego z Młodą Polską (1834). *Przegl. hist.* 1919—20.

3. JAN ALCYATO.

Ur. w r. 1810. Uczył się u pijarów. Dn. 19 września 1829 wstąpił na wydz. prawa i administr. uniw. warsz. Wziął udział w powstaniu Listop., podporucznik pułku I ułanów; poczem emigrował do Francji; znalazł się w zakładzie w Dijon. Wziął udział, wraz z Bartkowskim, w wyprawie frankfurckiej (1833). Następnie znalazł się w Anglji, gdzie należał do „Ogółu“ londyńskiego; był „szyrmistą“ (należał do partji Szyrmy). Za powrotem do Francji był członkiem Centralizacji przez lat 7 Zm. w Paryżu w r. 1855.

Ogłosił. „Rzecz o rozumie stanu w Polsce“. Lipsk, 1849. (Toż przedruk. Zienkowicz w 1864 w *Bibl. pis. pol.* Lipsk, w „Wizerunkach politycznych“, I).

Gadon: Emigracja polska. — Bieliński: Uniw. Warsz., II.

4. STANISŁAW WORCELL.

Ur. 26 marca 1799 r. w Stepaniu na Wołyniu, z o. Stanisława (późniejszego marszałka gubernialnego) i Anny z Tepperów Wołodkiewiczowej. Uczył się w liceum w Krzemieńcu. Był Szubrawcem i wolnomularzem. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. Po upadku powstania emigrował do Francji. W Paryżu był członkiem Towarzystwa litew. i ziem ruskich; został węglarzem. W r. 1833 wydalony z Francji, przeniósł się do Belgji i osiadł w Brukselli; wydalony

z Belgji (1834) udał się do Anglji i tu osiadł. Wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego; został członkiem Centralizacji; był też członkiem Komitetu Centralnego Demokr. Europ., obok Mazziniego i Ledru Rollina. W r. 1847 przeniósł się do Francji, ale w r. 1849 wydalony, wrócił do Londynu. (Oż. był od r. 1823 z Salomeą Kaszowską. Zm. 3 lutego 1857 r. w Londynie.

Artykuły w *Wiadomościach Brukowych*, w *La Voix du Peuple* (1833—34), w *Orle Białym* (1842—44), w *Demokracie Polskim*.

Redagował *Demokratę Polskiego* od r. 1851 do ostatniej chwili.

Dwie rozprawy Worc. przedruk. Limanowski w dod. do monogr.: „O własności“ (z książki „Lud Polski w Emigracji 1835—1846“, 1854) i „O związkach przyrodzonych i społeczeńskich“ (z *Ogniska*, 1866).

L i s t y. Listy do Lelewela i innych w rękop. w Rapperswillu. List do Mickiewicza z r. 1838 w „Koresp. Mickiewicza“, III. List z r. 1850... w Klaczki „Pismach z l. 1849—51, II, s. 64. (Poznań. 1919).

M o n o g r a f j a: LIMANOWSKI: Stanisław Worcell. Kraków, 1910. = Z. MIŁKOWSKI (Jeż): St. W. *Bibl. Warsz.*, 1910, IV. — T. T. JEŻ: Sylwety emigracyjne. Lwów, 1904 (w art. „Centralizacja Tow. Dem. Pol. w r. 1850—1851“).

5. WIKTOR HELTMAN.

Ur. w Wierzchowiskach (pow. brzeskim) na Litwie, 23 grudnia 1796 r. z o. Karola i Tekli z Kosińskich. Uczył się w gimn Swisłockiem. Po ukończeniu szkół w r. 1815 był bibliotekarzem domowym Aleks. hr. Chodkiewicza i uczęszczał do uniwersytetu w Warszawie. Należał do Związku Wolnych Polaków. Uwięziony i wywieziony na Litwę, oddany był w sołdaty; zostawszy oficerem, w początkach kampanji 1831 r. bił się przeciw swoim, ale wzięty do niewoli, wstąpił do narodowych szeregów. Na emigracji był jednym z najczynniejszych członków Towarzystwa Demokratycznego i Centralizacji. Przebywał w Tuluzie, Poitiers, Paryżu. W r. 1845 był w Poznaniu, w r. 1848 działał w Krakowie. W r. 1850 osiadł w Brukselli. (Oż. był z Eleonorą z Dmóchowskich). Zm. 16 lipca 1874 r. w Schaerebeck pod Bruksellą.

Heltman jest twórcą słynnego Manifestu Tow. Demokratycznego Pol., ogłoszonego w grudniu 1836 r.

W r. 1821 wydawał *Dekadę Polską*.

Artykuły w *Demokracie Polskim*, w *Piśmie Towarz. Demokratycznego*, w *Dzienniku Stanisławowskim* (1848), w *Przeglądzie rze-*

czy polskich (1859). Wybór artykułów wydał p. t. „Demokracja na emigracji“. Lipsk, 1866.

Wydawał z J. N. Janowskim *Przegląd dziejów Polski* 1836—44.

„Emigracja polska od r. 1831 do 1863“. Lipsk, 1865.

„Krwawe słowa“ w *Rzeczypospolitej polskiej*, 1869.

Listy do J. N. Janowskiego w rękop. w Bibl. Jagiell.

L. Bulewski: Życiorys w *Rzeczypospolitej polskiej*, 1869.—(Rettel) w *Roczniku Tow. histor.-liter.* w Paryżu. Rok 1873 - 1878, II. (Poznań, 1879). — Jeż: Wiktor Heltman („Sylwety emigracyjne“. Lwów, 1904). — Gadon. Emigracja polska. — Askenazy: Łukasiński, I, 258 i n. — Mościcki: Wilno i Warszawa w „Dziadach“ Mick. str. 182 i indziej). — Limanowski: Wiktor Heltman. („Szermierze wolności“. Kraków 1911, str. 112—177). — Limanowski: St. Worcell. Str. 218 i n. Str. 220—3 „P. Askenazy o Heltmanie“. — Limanowski: Hist. ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.

6. JAN NEPOMUCEN JANOWSKI.

Chłop z pochodzenia. Ur. we wsi Konopiskach, koło Częstochowy, w r. 1803. Do szkół chodził w Gliwicach na Śląsku; następnie uczył się w Krakowie, gdzie wstąpił do uniwersytetu, który ukończył w Warszawie na wydz. prawnym, ze stop. magistra prawa (1827). Po ukończeniu uniwersytetu urzędował kolejno w sądownictwie i w skarbowości i był bibliotekarzem w Tow. Przyj. Nauk. Podczas rewolucji 1831 r. urzędował w Komisji rząd. przychodów i skarbu; był sekretarzem, następnie wiceprezesem Tow. patryotycznego; pisywał do *Kurjera Polskiego*, następnie był redaktorem *Gazety Polskiej*. Na emigracji był jednym z założycieli Towarzystwa Demokratycznego, należał do Centralizacji. Wypędzony z Francji w r. 1849, wrócił do Paryża w r. 1853. Zm. 5 lutego 1888 r.

Artykuły w *Demokracie Polskim*.

Osobno ogł. m. in:

„Krótki katechizm polityczny“. Bourges, 1833.

„Les derniers moments de la révolution de Pologne en 1831“. (Paryż) 1833.

„Prawa człowieka i obywatela“. Paryż, 1833. (Odb. z *Pielgrzyma polskiego*). (Toż wraz z „Katechizmem politycznym“. Paryż, 1834).

„Jezuici w Polsce“. Paryż, 1861.

„Margrabia Aleksander Wielopolski“. Paryż, 1861.

„O początku demokracji polskiej“. Paryż, 1862 i inne.

Jego: „In obitum Stanislai Staszic lugubre carmen“, przytacza Kraushar w „Tow. Przyj. Nauk“, VI, 214.

Jeż: J. N. Janowski (w „Sylwety emigracyjne", 1904. St. 287—297. — Chmielowski: J. J. N. *W. Enc. ilustr.* — Limanowski: „Szermierze wolności". — Gadon: Emigracja polska. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski.

7. WOJCIECH DARASZ.

Pochodził z ludu. Ur. w r. 1808 w Warszawie. Ukończył uniwers. warszawski ze stopniem magistra praw. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. Po upadku powstania emigrował do Francji. W r. 1835 wstąpił do Towarzystwa Demokratycznego. Od r. 1837 był członkiem Centralizacji. W r. 1848 działał w kraju. W r. 1849 wydalony z Francji, przeniósł się do Londynu. Został członkiem Centralnego Komitetu Demokratycznego Europejskiego (zorganizowanego w Londynie w r. 1850). Zm. 19 sierpnia 1852 r. w Londynie.

Artykuły swe społeczne pomieszczał w *Demokracie Polskim* i w *Piśmie Towarz. Demokr. Polskiego* oraz w *Le Proscrit* (1849) i w *La Voix du Proscrit* (1850). Z nich najważniejszy: „O głównych przyczynach bezskuteczności dotychczasowych powstań polskich."

J. Falkowski: Wspomnienia z r. 1848 i 1849. Poznań, 1879. — Jeż: Sylwety emigracyjne. Lwów, 1904. Str. 8—10. — Limanowski: Stan. Worcell. — Limanowski: Wojciech Darasz (w „Szermierze wolności". Kraków, 1911, str. 178—202.

8. JAN KANTY PODOLECKI.

Pochodził z Galicji Wschodniej. Po r. 1831 spiskowiec; brał czynny udział w przygotowaniach do powstania r. 1846. Po upadku rewolucji r. 1848 i 1849 znalazł się w Londynie. Tu wraz z Daraszem i Worcellem, tworzył tryumwirat Centralizacji. Zm. w r. 1855.

Pisywał za młodu poezje, które ogłaszał w czasopismach lwowskich. Głównie odznaczył się jako publicysta. Artykuły swe pomieszczał w *Dzienniku Stanisławowskim* (1848) i w *Demokracie Polskim* z l. 1851—55.

Jest wraz z Worcellem i Daraszem autorem art. „Tendance sociale de l'idée démocratique polonaise".

Osobno ogł. „Słowa prawdy dla ludu polskiego". Paryż, 1848.

Jeż: Sylwety emigracyjne. Str. 10—13.—Limanowski: Stan. Worcell.—Limanowski: Szermierze wolności.—Czarnik: Niezabitowski o Korzeniowskim *Pam. Liter.* 1911

9. LUDWIK MIEROSŁAWSKI.

Ur. r. 1814 w Nemours. Był synem adjutanta marsz. Davout. a nast. podpułk. wojsk polsk., i Kamili z d. Notté de Vaupleux. Przy-

bywszy do Polski 7 letnim chłopcem, M. uczył się w szkole wojew. w Łomży, a nast. w korpusie kadetów w Kaliszu. W r. 1830 postąpił na podchorążego w 5 p. piechoty linjowej. Walczył w r. 1831 jako porucznik 5 p. strzelców pieszych. Po upadku Warszawy wszedł do Galicji z korpusem Różyckiego i udał się do Paryża. W r. 1842 wstąpił do Towarz. Demokratycznego; w r. 1845 wybrany do Centralizacji, nakreślił plan powstania, którego wybuch naznaczono na d 22 lutego 1846. W tym celu przybył do Poznania, ale został w lutym aresztowany; po procesie berliń. w r. 1847 skazany na śmierć, nast. na więzienie. W r. 1848 uwolniony przez lud, udaje się w Poznańskie i staje na czele powstania (bitwy pod Miłosławiem i Wrześnią). Po upadku powstania wyjechał do Francji. W r. 1849 naczelnym dowódcą sycylijczyków przeciw Ferdynandowi Neapolit., nast. nacz. dowódcą powst. w Palatynacie Bawarskim i w Badeńskiem. W r. 1861 był dyrektorem szkoły wojskowej pol. w Genui. W r. 1863 mianowany naczelnym wodzem, pobity został pod Krzywosądzem i Nową Wsią. Zm. 22 listopada 1878 r. w Paryżu.

Zasłynął jako pisarz wojskowy.

Zaczął swój zawód literacki Mierosławski od poezji. (Poem.: „Szuja". Paryż, 1835. „Pugaczew". Paryż, 1836. „Żelazna Maryna". Paryż, 1836. Piękny wiersz o bitwie Grochowskiej i hymn rewol.: „Do broni ludy").

Gł. dzieła: „Histoire de la révolution de la Pologne". 3 t., 1835. Wyd. 2. Paryż, 1838.

„Krytyczny rozbiór kampanji r. 1831". 3 t., 1842—45. (Przekł. niem.: „Kritische Darstellung des Feldzuges, 1831". Berlin. 1847.

„Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831". Paryż, 1845—81, 8 tomów: I, 1845; II; 1846; III, 1865; IV, 1867 i 1878; V, 1868; VII, 1876, (VIII) „Bitwa Warszawska", 1881, wyd. Jarochowski.

Artykuły w *Demokracie Polskim.*

„Powstanie Poznańskie w r. 1848". 2 wyd. Paryż, 1860.

„De la Nationalité Polonaise dans l'equilibre européen". Paryż, 1856.

„Histoire de la Commune polonaise du X au XVIII siècle. Berlin.

„Mowa przed sądem kameralnym w Berlinie dn. 3 sierpnia 1847", liczne wyd. po pol., franc. i niem. w Poznaniu i Berlinie.

Liczne wyd. „Gry strategicznej z kartkami gieograf." 1850 po franc. Bern 1845; Paryż.

„Szachy polskie“ (Berlin, 1848).

„Pamiętnik (1861—63)“. Wydał J. Frejlich. Warsz. 1924.

List Mierosławskiego do Jana Kurzyny ze stycznia 1862 r. podaje Wł. Mickiewicz w „Pamiętnikach“, II, 368—72.

Klaczko: Katechizm nierycerski Paryż 1859. — Wł. Mickiewicz: Etudes biographiques. Czartoryski, Wielopolski et Mierosławski. Paryż, 1863, — B. Limanowski: L. Mierosławski w „Szermierze wolności“. Kraków, 1911.—Jeż: Sylwety emigracyjne. Lwów, 1904.—A. Guttry: Pan Ludwik Mierosławski, jego dzieła i działania. Drezno, 1869. — Z. Miłkowski L. M. naszkicowany. Paryż, 1869. — B. L.: M. L. *W. Enc. powsz. ilustr.*—Gierszyński: Jenerał Ludwik Mierosławski“—J. Falkowski: Wspomnienia z r. 1848—49. Poznań, 1879 i w *Bibl. dzieł wybor.*—M. Wierzbiński: Ludwik Mierosławski. Portret. Poznań, 1916.— Limanowski: Hist. ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r. Kraków, 1914.—J. Frejlich: Przedmowa do Pamiętnika. — A. Lewak: Generał Ludwik Mierosławski. Próba charakterystyki. *Przegl. Współcz.* 1929, luty.

10. RUFIN PIOTROWSKI.

Pochodził z rodziny rodem z Mazowsza, która po rzezi Pragi wywędrowała na Ukrainę. Ur. w r. 1806 w Malinie (pow. radomyski, na Ukrainie) z o. Józefa. Uczył się w szkołach bazyljanów w Kaniowie. Wziął udział w powstaniu Listopad. Walczył pod Dwernikim, potem w dywizji Rybińskiego, pod Ostrołęką i pod Warszawą, a po pogromie przekroczył z korpusem Rybińskiego granicę pruską i udał się do Francji. Tutaj został członkiem Tow. Demokrat. Dn. 9 stycznia 1843 wybrał się jako emisarjusz ochotnik z Paryża do Polski, celem krzewienia ideałów demokratycznych wśród szlachty, i osiadł w Kamieńcu podol. Po 9 mies. pobycie, 31 grudnia 1843 uwięziony i odstawiony do Kijowa. W lipcu 1844 wywieziony do robót na Syberję, do Tary. Po 16 mies. tu pobycie, w lutym 1846 P. uciekł z Tary i przez Irbit, Wielki Ustiug, Archangielsk, Petersburg, Rygę, Królewiec wrócił do Paryża 22 października t. r. W r. 1848 był w Galicji, poczem znów znalazł się w Paryżu. Przez 17 lat, aż do r. 1868, był profesorem w szkole Batignolskiej, poczem wrócił do Galicji i został nauczycielem domowym w Błoniu pod Tarnowem. Ożenił się mając lat 64 z Anielą z Stachowiczów Zaborowską. Zm. 20 lipca 1872 r.

„Pamiętniki z pobytu na Syberji“. 3 tomy. Poznań, 1860—61. Tłumacz. na język. niem., franc., angiel., szwedzki, holender., duński i rosyj. Tom 3-ci wyszedł w przedruku p. t. „Ucieczka z Syberji. W Krakowie, 1902, ze wstępem Jana Czubka.

M. Janik: Literatura polska syberyjska. („Charakt. liter.“ Złoczów). — Janik: Dzieje Polaków na Syberji. Kraków. 1928.

11. WINCENTY MIGURSKI.

Ur. w 1815 r. (?ok. 1811) we wsi Liniowie (woj. sandom.), z o. Walentego i Katarzyny z Marczewskich. Wziął udział w powstaniu Listopadowem jako podchorąży czwartaków. Po upadku powstania przekroczył z korpusem gen. Rybińskiego granicę Prus. Stąd udał się do Francji, gdzie rząd osadził go w Besançon. W 1833 wyruszył z wyprawą Zaliwskiego do Polski, w charakterze emisarjusza. Schwytany w r. 1835, zesłany został do Uralska, gdzie wziął ślub (w r. 1837) z Albiną Wiśniewską. W r. 1840 uciekł z Uralska wraz z żoną; schwytany ponownie pod Saratowem, skazany do kopalni w Nerczyńsku. Po wojnie Krymskiej amnestjowany, osiadł w Irkucku, skąd w r. 1859 ułaskawiony powrócił do kraju. Zm. 1863 r. w Wilnie.

„Pamiętniki z Sybiru". Lwów, 1863. Listy Migur. do rodziców z r. 1831 i drugi pamiętnik, ważny jako przyczynek do dziejów emigracji polskiej w pierwszych latach polistopadowych we Francji, ogłosił Kraushar. (Na tle życia Migurskieg oosnuł Tołstoj opowiadanie p. t. „Za czto?").

Felińska: Podróż po Syberji. Wlino, 1853, t. III. str. 127; Librowicz: Polacy w Syberji; Kraushar: Tragiedja życia Wincentego Migurskiego. *Przegl. Histor.* 1915.

12. SEWERYN GOSZCZYŃSKI. Zob. wyżej, str. 95.

13. LEON ZIENKOWICZ.

Ur. 11 kwietnia 1808 r. we wsi Lachy (pow. prużański; w Brzeskiem) z o. Pawła, i Agaty z Wysiekierskich. Kształcił się w szkołach świsłockich i w uniwers. warszawskim, na wydz. prawnym (zapisał się w r. 1827). Wziął udział w powstaniu Listopadowym; był zrazu adjutantem przy dowódcy gwardji honorowej dyktatora; następnie porucznikiem krakusów sandomierskich (późniejsz. 9 pułku ułanów). Po upadku powstania przekroczył z korpusem gien. Ramorina granicę austryjacką. Z Galicji emigrował do Francji; osiedlony w zakładzie wychodźców w Besançon. Należał następnie do wyprawy Zaliwskiego i osiadł w Krakowie (1835); (tu poślubił Annę Librowską). Po zajęciu Krakowa przez Austryjaków, więziony był około roku; wydalony, wrócił do Francji i przebywał tu od r. 1836—1848. Od r. 1837 należał do Towarzystwa Demokratycznego; był jednym z najczynniejszych jego członków; od 1846—1847 członkiem Centralizacji. W r. 1848 udaje się do Krakowa,

gdzie go wybrano na dyrektora wydz. spraw. wewn. i policji. Ścigany przez rząd austryjacki, udaje się do W. Ks. Poznańskiego, lecz już w r. 1852 opuścić je musiał i udać się do Anglji, gdzie po śmierci Darasza został poraz drugi członkiem Centralizacji od r. 1853—1855. W r. 1855 wrócił do Francji. Zm. 12 grudnia 1870 r. w Paryżu.

Na pole literackie wystąpił z poezjami, które umieszczał w redagowanym przez siebie wraz z Konst. Gaszyńskim *Pamiętniku dla płci pięknej*, 1830.

W r. 1835 wydawał (wraz z Goszczyńskim) w Krakowie *Powszechny pamiętnik nauk i umiejętności*.

W l. 1839—1844 wydawał z Teof. Wiśniowskim czasopismo satyryczne *Pszonka*, najprzód w Strasburgu, potem (od r. 1842) w Paryżu.

W r. 1848 wyd. w Krakowie tyg. *Przegląd*.

Z pism osobno wydanych najważniejsze:

a) „Album Pszonki". Paryż, 1845.

b) „Odprawa posła czyli słowo pielgrzymskie w odpowiedzi na „Poselstwo z ziemi ucisku do synów jej w rozproszeniu". Strasburg, 1838. 2 wyd., t. 1839. (Przeciw Mickiewiczowi i Brodzińskiemu).

c) Listy polityczne Leona Nadwiślańskiego. List I. Obecne położenie nasze. Kraków, 1849.

d) „Wieczory Lacha z Lachów...". Lipsk, 1864. (*Bibl. pis. pol.*).

e) „Wizerunki polityczne dziejów Państwa Polskiego". 4 tomy. Lipsk, 1864—5. (*Bibl. pis. pol.*).

f) „Wizerunki polityczne literatury polskiej". (Kurs publiczny, wykładany w Paryżu). 2 t. Lipsk, 1867. (*Bibl. pis. pol.*).

Zob. nadto bibliogr. u Estr.

Artykuły ogł. od r. 1840 w *Tygodn. Literackim* (pozn.), w *Roku*. Od 1855 w *Demokracie Polskim*, w *Gaz. Codz.*, w *Gaz. Warsz.*, w *Tyg. Ilustr.*, w *Gaz. Narodowej*, w *Dzienniku lwowskim*, *Kraju*, *Wytrwałości*, *Ognisku*, *Rzeczypospolitej*.

NB. art. „Co mogą znaczyć w literaturze i krytyce pytania o cel utworów" (w *Bibl. Warsz.*, 1847 I).

List do Ludwika Nabielaka, w sprawie Towiańszczyzny, z r. 1842 podał Wł. Zawadzki o Nabielaku (str. 127).

Biografja z ryciną, we Wrocławiu.—(Br. Zaleski): Życiorys pośmiertny w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1870—72. Poznań, 1872. — Biegeleisen w „Złotej przędzy", II. — Gadon: Emigracja polska. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza, III, IV. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, II. — A. Górski: Śmiech

i satyra na Emigracji. *Słowo polskie*, 1904, nr. 161 i n. — PIGOŃ: O „Księgach Pielgrzymstwa" Mickiewicza. Str. 117—18. — VRTEL: Do dziejów satyry na Emigracji po r. 1831. *Pam. Liter.*, 1914. — LIMANOWSKI: Stanisław Worcell. — ST. BIEGAŃSKI: S. Goszczyński jako krytyk literacki. *Pam. Liter.* 1927, str. 117— 118.

14. LUDWIK NABIELAK.

Rodzina Nabielaka pochodziła ze Śląska; ojciec podpisywał się Nabieleg. Jakób Nabieleg walczył pod Kościuszką, potem był leśniczym w dobrach Alfreda hr. Potockiego. Matka Marja z d. Marynowska. Ludwik N. ur. się w Stobiernie, w Rzeszowskiem, w Galicji, d 16 grudnia 1804 r. Uczył się w szkole normalnej w Głogowie, w gimn. w Rzeszowie i w uniwersytecie we Lwowie. Po ukończ. uniwers. (w r. 1827) oddał się pracy literackiej. Na wiosnę 1830 r. udaje się do Warszawy. W d. 29 listopada staje na czele Belwederczyków, walczy następnie pod Iganiami, Grochowem i Ostrołęką, jako adjutant Skrzyneckiego. W stopniu majora przechodzi z korpusem Ramorina granicę austryjacką. Ostatniego grudnia 1831 r. podąża do Francji przez Peszt, Szwajcarję (w Mariahalden 6 mies.) do Paryża w styczniu 1833 r.; wydalony, udaje się do Tuluzy. W 1834 wraca do Paryża. (Polemika z Mochnackim 1834). (W l. 1835—37 członkiem Tow. Demokratycz.). W r. 1839—40 w Montpellier. Przez 3 lata 1841—43 uczęszcza do Szkoły Górniczej w Paryżu. W 1842 r. towiańczykiem. 1843(?)dyrektorem fabryki gazu w Barcelonie. Żeni się w r. 1845 z córką jenerała franc., Zofją Conrad'ówną. W r. 1848 udaje się do Paryża, stąd na Bruksellę, Drezno, Wrocław, do Galicji, do Krakowa i Lwowa W r. 1849 wydalony, wraca do Paryża, (w r. 1850 w Szwajcarji, u Towiańskiego). W r. 1850—53 dyrektorem kopalni węgla w Plessis, poszukuje węgiel w Décazeville i Aubin w r. 1853—54, naczelnym inżynierem w kopalni miedzi w Muzaja w Algierze (1855—6); poszukiwania metalurgiczne w Hiszpanji (1856—7). Dyrektorem fabryki oświetlenia gazowego w Nimes (1859—62). W r. 1863 we Lwowie pracuje w Ossolineum. W r. 1864 wraca do Paryża i zostaje dyrektorem biura i kasjerem banku „Société générale du Crédit industriel et commercial". Należy do Rady zawiadowczej Szkoły Batignolskiej, jest członkiem Towarzystwa histor.-liter., Tow. pomocy naukowej, Stowarz. czci i chleba. Porzuciwszy pod koniec życia posadę bankową, zamieszkał na wsi, w okolicach Paryża, w Courbevoye, potem w St. Mandé. Zm. w Paryżu, 14 grudnia 1883 r.

Z pierwszemi pracami swemi literackiemi wystąpił Nabielak w r. 1830; ogł.:

Przekład „Królodworskiego Rękopisu", sześciu sonetów Petrarki i kilka wierszy oryginalnych w *Haliczaninie* (1830) W. Chłędowskiego. W Warszawie był współpracownikiem *Dzien. Powszechnego* (1830) Ad. Chłędowskiego.

Na emigracji ogłosił: *a*) „Trzy dni dowództwa naczelnego jenerała Dembińskiego" w *Pamiętn. Emigracyjnym*, 1833. *b*) „Do Maurycego Mochnackiego z powodu Pism Auxerskich". Paryż, 1834. *c*) „Konfederacja Barska". Paryż, 1835.

(W r. 1834 wyszedł w Sztutgarcie jego przekład niemiecki Farysa, K. Wallenroda i Grażyny).

Po powrocie do kraju ogł. w *Bibliotece Ossolińskich*, 1863—68 kilka rozpraw literackich („Wacław Potocki i jego „Argienida", „Poeci polscy w XVII w." i in.) i historycznych („Jan Klemens Branicki, ustęp dziejów XVIII wieku", „Listy Piotra de Noyers" i inne); wydał tu też niektóre nieznane przedtem utwory pisarzy XVII i XVIII wieku.

Nadto ogł. osobno: a) „Tadeusz Kościuszko, jego odezwy i raporta...". Paryż, 1871. (*Bibl. lud. pol.*). Nowe wyd. Kraków, 1918.

b) „Ludwik Kicki, jen. wojsk polskich 1791—1831" w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1873—78, I, Poznań, 1878 i osobno).

c) „Dnia 29 listopada 1861 odbyła się na cmentarzu w Montmartre w Paryżu na pamiątkę ważnych wypadków zaszłych w kraju naszym uroczystość wzniesienia krzyża"... (Paryż).

Listy: *a*) list do L. Zienkowicza z r. 1842, ogłosił Wł. Zawadzki w swej monogr. o N.; *b*) list do Goszczyńskiego z r. 1842 ogł. Z. Walewski w rozpr. „O ton w poezji i w życiu" (w „Śladami Mickiewicza„ i w „Sew. Goszczyński", str. 201); *c*) list do ks. Ad, Czartoryskiego z r. 1854 ogł. Zawadzki w swej monografji; *d*) wyj. z listów do żony—tamże.

Dziennik z r. 1832 i 1833 i wiersz „Do przyjaciół przy pożegnaniu" (z r. 1830) ogł. Zawadzki w monogr.

W rękop. materjały do historji konfederacji Barskiej w Ossolin.

Monografja: Wł. Zawadzki: Ludwik Nabielak. Lwów, 1886.=Mochnacki: „Powstanie Narodu Polskiego". — Goszczyński: „Noc Belwederska". — Wójcicki: Kawa literacka. Str. 14—16. — Chmielowski: Hist. liter., V, 70—76.—Śliwiński: M. Mochnacki. Str. 118—119, 132—6. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza.

15. HENRYK NIEWĘGŁOWSKI.

H. Grach N. ur. 18 stycznia 1807 r. w Międzyrzeczu podlaskim (lubel). Kształcił się w szkole wojewódzkiej w Łukowie, a następnie w liceum warszawskiem. W r. 1829 zapisał się na wydz. filoz. uniwers. warsz. Wziął udział w powstaniu Listopadowym; uczestniczy w bitwach pod Grochowem i Ostrołęką; w bitwie pod Warszawą mianowany porucznikiem artylerji. Na emigracji był w Zakł. Awinjońskim, następnie w Bourges. Był członkiem Towarz. Demokratycznego i sekretarzem sekcji centralnej paryskiej; po przeniesieniu Centralizacji do Poitiers, założył sekcję Panteońską, z której później wzięło początek Zjednoczenie. Wydawał przez czas krótki czasop. *Postęp* i *Polak*. Odbywszy studja na kursach matem. w Sorbonie, uzyskał w r. 1842 stopień licencjata. Przez lat przeszło 20 wykładał matematykę w Szkole polskiej Montparnaskiej, a od r. 1859 do 1864 był dyrektorem tego zakładu. Zm. 20 marca 1881 r.

Znakomity matematyk.

Szereg dzieł matematycznych: a) Geometrja. Paryż, 1854. 2 wyd., t. 1869.

b) Arytmetyka. Paryż, 1866.

c) Trygonometrja prostokreślna i sferyczna. Paryż, 1870.

d) Mechanika rozumowa. Paryż, 1873.

e) Algebra. Paryż, 1879.

S. D. (Dickstein): N. G. H. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Wł. Chodzkiewicz w *Tyg. Ilustr.*, 1880, II. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, II.

Poniżej wymienieni pisarze emigracyjni nie należeli do Towarzystwa Demokratycznego *).

16. WALERJAN KRASIŃSKI.

Walerjan Skorobohaty hr. Krasiński pochodził z gałęzi rodu ewangelickiej (kalwiń.), osiedlonej na Białorusi. Ur. się na Białorusi w r. 1795. Do szkół uczęszczał prawdopodobnie w Kiejdanach. Kształcił się w uniwers. wileńskim od r. 1818—1822. W r. 1822 osiadł w Warsza-

*) Adama Gurowskiego za idejowego przedstawiciela Towarzystwa Demokratycznego trudno uważać, wobec jego sprzeniewierzenia się nietylko idei demokratyzmu, ale i polskości.

wie. Został urzędnikiem Komisji wyznań i (oświecenia). W r. 1829 mianowany kamerjunkrem. W r. 1826 założył w Warszawie pierwszą drukarnię stereotypową; (wydał m. in. „Psałterz Karpińskiego" i rozpoczął druk pierwszej „Encyklopedji polskiej"). Podczas rewolucji 1831 r. wysłany do Anglji w sprawach politycznych; tu pozosrał. Zm. w Edymburgu 22 grudnia 1855 r.

Ogłosił szereg dzieł w języku angielskim, dotyczących Polski; z nich najważniejsze:

a) „Zarys dziejów powstania i upadku Reformacji w Polsce". („Historical sketch of the rise, progress and decline of the Reformation in Poland"), Londyn, 1838—1840 w 2 t. Przekład polski wyszedł dopiero w l. 1903—1905 w Warszawie (ale ocenz.); przekłady francuski i niemiecki niebawem po ogłoszeniu oryginału. (Prusy ofiarowały mu za to dzieło złoty medal i katedrę w uniwersytecie berlińskim, której nie przyjął).

b) „Panslavism and Germanism". London, 1848.

c) „Odczyty historyczne o religji Słowian". 1850—51 (dwa wyd. i przekład francuski. Ustępy w przekł. pol. p. t. „O Czechach i Polsce w XIV—XVII w." w *Wieńcu* (1858) (i inne).

Listy. *a*) 2 listy z r. 1822/23 do Lelewela w *Pam. Mickiew.*, I; *b*) 6 listów do Czeczota z r. 1822—23 w „Archiwum Filomatów"; *c*) 2 listy do Odyńca z l. 1834 i 1836 w *Kron. Rodz.*, 1882.

F. M. Sobieszczański w *Enc. Orgelbr.* — Łukaszewicz: Dzieje kościoła helweck. — Bursche we wstępie do Dziejów Reform — Kraushar: Typy i oryginały warszawskie, I. Warszawa, 1913. — Bartoszewicz: Hist. liter., II, 218—219. — L. J. (Janowski): K. W. Skor. *W. Enc. powsz Ilustr.*

17. KRYSTYN LACH SZYRMA.

Ur. 17 grudnia 1790 r. (czy 1791) w Woynasach w Prusach Wschodnich (czy w Olesiu). Uczył się w gimnazjum w Królewcu i w uniwersytecie w Wilnie, gdzie w r. 1813 otrzymał stopień magistra filoz. Odbył następ. podróż do Francji i Anglji jako wychowawca Konstantego Czartoryskiego; słuchał przez lat kilka wykładów filoz. w Edymburgu i otrzymał tu stop. dr. fil. W grudniu 1824 (po otrzymaniu stop. dr. fil.) został profesorem filozofji w uniwers. warszawskim. W r. 1829 został członkiem Towarz. Przyj. Nauk. W r, 1831 był komendantem gwardji akademickiej. Po upadku powstania emigrował i osiadł w Anglji. Był sekretarzem angielskiego Towarz. literack. Przyjaciół Polski W r.

1839 utworzył w Londynie wydział historyczny pomocniczy dla Towarzystwa historycznego w Paryżu. Zm. 21 kwietnia 1866 r. w Devonport.

Na polu literackiem wystąpił ok. r. 1818; pisywał do czasopism wileńskich, warszawskich i lwowskich.

W r. 1818 w *Dzienniku Wileńskim* ogł. „Dumki ze śpiewów ludu wiejskiego Czerwonej Rusi", w których przetworzył dwie pieśni: „Jaś i Zosia" i „Zdanek i Halina"; poprzedził je ważnym listem do redaktora, w którym pierwszy u nas zwrócił uwagę na wartość poetycką pieśni gminnych; pisał pod wpływem Chodakowskiego, z którego zbioru korzystał. W 1819 r. w *Pamiętniku Naukowym* ogł. balladę „Kamilla i Leon", naśladowanie „Lenory" Bürgera, i „Uwagi nad balladą Bürgera Leonora".

W 1823 r. wyd. po angielsku „Latters of Poland", w których dał rzut oka na poezję ludową słowiańską.

„Anglja i Szkocja" w 3 t. Warszawa, 1828.

W r. 1830 redagował *Pamiętnik umiejętności moralnych i literatury*, w r. 1831 *Dziennik gwardji honorowej.*

Był potem korespondentem *Czasu* i *Gazety Warszawskiej.*

W Anglji ogł. po angielsku wiele dzieł i artykułów po czasopismach.

Kraszewski o S. w „Rachunkach z r. 1866". — Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu.* R. 1866 — Chmielowski: Hist. liter. III. 111—113 — Kraushar: Tow. Przyj. Nauk, t. VII, 131, t. VIII. 330—332 — Gadon: Emigracja polska.—Sozonowicz: Lenora Bürgera... str. 157—159 (po rosyj.). — Francew: Polskoje sławianowiedienije... Str. 373, 387 i in.—Bieliński: Uniwersytet Warszawski, II, 74—86 i 99 n.— Straszewski: Dzieje filoz. myśli pol. Str. 435 437. — Szpotański: Emigracja polska w Anglji. — Giełgud: Wychodźcy nasi w Anglji (w książce zbiorowej: „Z ziemi pagórków leśnych...") Warszawa, 1899. — Szyjkowski; Dzieje polskiego upiora.. Str. 399—405. — (Zob. nadto wzmianki w Mochnackiego „Powstanie Narodu Polskiego", w Trentowskiego „Chowannie").

18. TEODOR MORAWSKI.

Ur. 1 listopada 1797 r. w Kaliskiem (w Piwonicach w Sieradzkiem?) *). Kształcił się w liceum, a następnie (od r. 1813) w Szkole prawa i administr. (w uniwers. warsz.). W r. 1816 magister obojga praw. W r. 1816 został sekretarzem w Komisji rząd. spraw wewn., przy boku Staszica. Należał w l. 1818—20 do różnych stowarzyszeń tajnych: na-

---

*) Wedł. Chodzkiewicza, ur. 18 listopada 1796 r. we wsi Mikołajewicach nad Wartą.

przód do Towarzystwa Prawdziwych Polaków, następnie do Wolnych Polaków, wreszcie do Towarzystwa Patryotycznego Łukasińskiego, z którego jednak wkrótce wystąpił i usunął się na wieś, w Sieradzkie (1821). Tutaj związał się z partją Kaliską braci Niemojowskich. W r. 1825 był więziony u Karmelitów w Warszawie; uwolniony schronił się w Wielkiem Księstwie Poznańskiem... wreszcie osiadł w Paryżu (1826). Tutaj oddawał się pracy literackiej i publicystycznej; był korespondentem *Morning Chronicle*; po wybuchu rewolucji Listopadowej był czas jakiś reprezentantem Polski. W lipcu 1831 r. wrócił do Warszawy; wszedł niebawem do Sejmu, jako poseł z Kalisza, a następnie był krótko ministrem spraw zagranicznych. Po upadku powstania, opuścił Polskę i 24 października przybył do Paryża. Na emigracji wszedł najprzód do Komitetu Niemojowskiego, następnie do komitetu Dwernickiego; później do stronnictwa ks. Czartoryskiego Był jednym z organizatorów Towarzystwa historyczno-literackiego i jego wiceprezesem. Należał do redakcji *Kroniki emigracji polskiej;* brał udział w *Trzecim Maju*? Ož. był z francuską p. Malot. Zm. 21 listopada 1879 r. w Paryżu.

W pierwszych latach Królestwa Kongres. wydawał i redagował, wraz z Brunonem Kicińskim i Józefem Brykczyńskim, kilka czasopism po kolei, m. in. *Tyg. Literacki* 1818, *Gazetę Codzienną*, *Gazetę Narodową i obcą* (1818—19), *Kronikę XIX w.*, a nast. *Orła Białego* (1819-20).

Na emigracji pisywał do pism polskich i francuskich.

Oprócz szeregu broszur, w jęz. franc. i polskim, wydanych na emigracji, ogł. m. in.

„Rozmowy tułackie". Paryż, 1843.

„Rys dziejów porozbiorowych 1796—1834". Poznań, 1870.

„Dzieje narodu polskiego". 6 t. Poznań, 1871—2.

„Moje przygody", ustęp z pamiętników 1820—1831. *Czas*, 1873, nr. 17—21 (i odb. w Krakowie, 1873).

Tarnowski: T Morawski. *Przegl. Polski*, 1879. — Chodzkiewicz: T. M. *Tyg. Ilustr*, 1880, I. — Br. Zaleski: T. M. *Czas*, 1879, nr. 283—284. — K. Forster: Odsłona przeszłości. Berlin, 1879. — Ossowski: T. M. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II. — J. B. (Bojasiński). M. T. *W. Enc. powsz. Ilustr.* — Gadon: Emigracja Polska. Kraków, 1902. — Bieliński: Uniw. Warszawski, II.—Askenazy: Łukasiński.— W. Tokarz: M. T. *Sto lat myśli pol* VIII.—N. Gąsiorowska: Wolność druku w Królestwie Kongresowem.

19. KAROL HOFFMAN.

Ur. w r. 1798 na Mazowszu. Kształcił się na wydz. prawnym uniwers. warszawskiego. Po ukończeniu uniwersytetu wstąpił do służby publicznej w sądownictwie. W r. 1828 radcą prawnym Banku polskiego, a wkrótce potem jego dyrektorem. Zawiązał spółkę wydawniczą pod im. Gałęzowskiego. W l. 1828—1830 wyd. czasopismo prawnicze *Themis polska*. W 1829 poślubił Klementynę Tańską. W lipcu 1831 roku wysłany do Niemiec w Sprawach Banku Po upadku powstania zatrzymał się w Dreźnie, skąd w r. 1832 wydalony, udał się do Paryża. Należał tu do stronnictwa monarchicznego i do stronników ks. Ad. Czartoryskiego. W r. 1838 redagował *Kronikę emigracji polskiej*. W r. 1848 przeniósł się do Drezna, skąd pisywał korespondencje do *Czasu*. Ożeń. powtórnie z Matyldą Jordanową. Zm. 6 lipca 1875 r. w Blasewitz pod Droznem.

Z dzieł ważniejsze:

a) „Wielki Tydzień Polaków...". Warszawa, 1830. Nowe wyd. Warszawa, 1915. (Toż po niem., francusku i szwedzku, 1831).

b) „Rzut oka na stan polityczny Królestwa Polskiego od 1815—1830". Warszawa, 1831. (Toż po franc. Paryż, 1832. Coup d'oeil sur l'état politique...).

c) „Cztery powstania czyli krótki wykład sposobów, jakiemi się dobijały o niepodległość Grecja, Polska, Holandja i Portugalja". Paryż, 1837. (Przedtem w *Kraj i emigracja*, 1836).

d) O zarządzie skarbu publicznego w dawnej Polsce (w „Vademecum polskie". Paryż, 1839).

e) „Obraz rządu i prawodawstwa dawnej Polski". (*Przegl. Pozn.* 1847—49).

f) „Historja reform politycznych w dawnej Polsce". Lipsk, 1867. Poznań, 1869.

g) „Król wygnaniec". (Stan. Leszczyński). Lipsk, 1854. 2 wyd. Bruksella, 1861.

h) „Historja upadku domu Sobieskich". (*Gaz. Pol.* 1862).

i) „O panslawizmie zachodnim...". Poznań i Berlin, 1868.

k) „Przyczyny podziału monarchji polskiej po Bolesławie Krzywoustym". *(Roczn. Tow. Nauk. Krak.*, 1872).

Pawiński: K B. Hoffman. *Tyg Ilustr.*, 1875. — Życiorys w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu* Rok 1873—1878. Poznań, 1879, t. II. — Siemieński: O historji w romansie (o „Królu wygnańcu") (w „Kilka rysów z liter. i społecz.", I). — Chmielowski: H. K. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Baranowski H. K. B. *Sto lat myśli pol.*, VII. — Smoleński: Szkoły historyczne w Polsce.

20. STANISŁAW BARZYKOWSKI.

Ur. 19 listopada 1792 r. w Drojcewie (w woj. mazow.). Uczył się u pijarów w Łomży; następ. w liceum warszawskiem. W r. 1808 wstąpił do biur Rady Stanu; 1811 sekretarzem Rady Stanu. Złożywszy urząd, udał się za granicę dla uzupełnienia wykształcenia; słuchał wykładów w uniw. w Berlinie i w Heidelbergu. Wróciwszy w r. 1818 do kraju, osiadł na wsi w Ostrołęckiem. W r. 1824 posłem ostrołęckim; przemawia na sejmach 1825 i 1830. Po wybuchu powst. Listopad. mianowany członkiem Rady Najwyższej Narod., a następnie członkiem Rządu Narodowego (30 stycznia 1831 r.). Bierze jednocześnie udział w bitwach pod Wawrem, Grochowem i Iganiami. Po 15 sierpnia składa władzę w ręce Sejmu. Po upadku powstania udał się za granicę. Osiadł w Paryżu; był czas jakiś wiceprezesem Towarzystwa histor.-liter. a następ. członkiem Rady Tow. Był stronnikiem ks. Ad. Czartoryskiego. Zm. 16 marca 1872 r. w Paryżu.

Jest autorem dzieła o charakterze pamiętnikowym: „Historja powstania Listopadowego“ 5 t. Poznań, 1883—4.

(Br. Zaleski): B. St. *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1870—1872 (przytacza testament Barzyk.).

21. KAROL SIENKIEWCZ. Zob. t. II, str. 327.

22. ERAZM RYKACZEWSKI.

Erazm Edward R. ur. się na Ukrainie, w okol. Krzemieńca, 2 czerwca 1803 r. Kształcił się w liceum krzemienieckim. W roku 1821 wstąpił do uniw. wileńskiego, który ukończył ze stop. magistra prawa i filozofji, poczem przeniósł się do Warszawy i urzędował tu w biurze dyplomatycznym. W r. 1831 udał się do Paryża, gdzie przebywał do końca r. 1833. W l. 1834—48 przebywał w Szkocji (niedaleko Edymburga). Utrzymywał się tu z lekcji i prac literackich. Stąd udał się do Włoch. Po roku osiadł znowu w Paryżu. Po 20-letnim tu pobycie, przebyciu oblężenia i komuny (1870—71), opuścił Paryż i osiadł w Poznańskiem. Zm. 14 lipca 1873 r. w Poznańskiem, w domu hr. Leona Skórzewskiego.

Już w r. 1826 druk. kilka artykułów w *Dzienniku Warszawskim* Ordyńca.

W r. 1828 ogł. przekł. „Kenilwortha“ Walter Skota.

Oprócz Słownika angielsko-polskiego i polsko-angiel. (1849—50) i Gramatyki jęz. angiel. (1850) oraz Słownika włosko-polskiego i pol.-włoskiego (1856—7) i Gramatyki włoskiej, wydał;

a) „Słownik języka polskiego". 2 t. Berlin, 1866.

b) Inwentarz metryki koronnej z r. 1681 — po łacinie. (Paryż, 1862).

c) „Relacje nuncjuszów apostolskich..." (Berlin, 1864) 2 tomy.

d) Zbiór dokumentów do panowania Henryka Walezego (?).

e) Przekład Dzieł M. T. Cycerona, 8 t. Paryż-Poznań, 1870—79.

Wyd. nadto przekł. franc. 4-ch rozpraw i Hist. Litwy Lelewela, oraz 3 t. Dzieł pośmiertnych Lelewela.

Polkowski: E. E. Rykacz. *Tyg. Ilustr.*, 1873, II.

23. LEONARD CHODŹKO.

Ur. 6 listopada r. 1800 w Oborku nad Berezyną (pow. oszmiański) z o. Ludwika i Walerji Dederkówny. Uczył się w Borunach i w Mołodecznie (tu z Zanem) a nast. w uniwers. wileńskim (od r. 1815). Należał do Filaretów. W r. 1822 jako sekretarz (od r. 1819) ks. Michała Ogińskiego, wyjechał zagranicę, zwiedził z nim Europę Zach., a w r. 1826, po śmierci Ogińskiego, osiadł w Paryżu. W r. 1830 był kapitanem gwardji narodowej paryskiej i jednym z adjutantów Lafayetta. Był urzędnikiem przy bibl. Sorbony, podbibliotekarzem bibl. św. Genowefy, wreszcie bibliotekarzem w Ministerjum Oświecenia. Ożen. z Olimpją Maleszewską. Zm. w Poissons, 12 marca 1871 r. (wedł. „Rocznika Tow. hist.-liter." w Poitiers).

Ogłosił wiele dzieł i broszur, dotyczących Polski, po polsku i po francusku, m. in. „Żywot Tad. Kościuszki...". (Paryż, 1837).

„Recueil des traités, conventions, actes diplomatiques etc. rélatifs à la Pologne, de 1762 à 1862, ogł. pod pseud. hr. d'Angeberg, głównie pod red. Chodźki.

Listy: List do Tom. Zana z r. 1818 w „Archiwum Filomatów". List do Mickiewicza z r. 1828 w „Korespond. Mick.", III.

A. Wernicki: Leonard Chodźko i jego prace. Lwów, 1880.—Chmielowski o Ch. w *W Enc. powsz. ilustr.* — Gadon Emigracja polska. — A. C.:Ch. (Jakub Leonard Borejko). *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok. 1870—72. Poznań, 1872. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick., II, 89—96 i indziej. — Tretjak: Finis Poloniae. Krak. 1921.

24. MICHAŁ PODCZASZYŃSKI.

Ur. r. 1800 na Wołyniu, syn prof. uniw. wileńskiego. Pierwsze nauki odbył w liceum krzemienieckim, następnie kształcił się w uniw. wileńskim. W r. 1824 przybył do Warszawy i wstąpił do biura ministerjum skarbu, ale wkrótce opuścił służbę rządową. W r. 1825 założył *Dziennik Warszawski*, ale wkrótce wyjechał do Paryża, w charakterze nauczyciela. Zaprzyjaźnił się tu z Leonardem Chodźką. W r. 1827 wrócił do Warszawy i wstąpił do *Gazety Polskiej*. W początkach 1828 r. wyjechał ponownie do Paryża (w charakterze guwernera), ale niebawem po paru miesiącach powrócił w r. 1828 do Warszawy. W r. 1829 opuścił Warszawę na zawsze i osiadł w Paryżu. Przyjaciel M. Mochnackiego. Zm. 4 lipca 1835 r. w Paryżu.

Artykuły w *Dzien. Warsz.*, *Gaz. Pol.* i w pismach emigracyjnych. Życiorys Mochnackiego.

Podczas pobytu w Paryżu (1826—35) był współpracownikiem pism francuskich, przedewszystkiem *Revue Encyclopedique*. W l. 1832—33 wydawał *Pamiętnik Emigracji polskiej* 1832—33.

Listy. Listy do L. Chodźki w zbiorach Raperswil. Listy do rodziców Maurycego Mochnackiego w t. I Dzieł Mochnackiego, wyd. pozn. w r. 1863.

Tyg Emigr. pol., 1835. — M. Mochnacki w Dziełach M. Mochn., I. 290—2.— Śliwiński: M. Mochn. Str. 30—39 i n. — Kucharzewski: M. Mochn. — Szpotański: M. Mochn. Str. 17—18 i n —Bańkowski: M. M.—Tretiak: B. Zaleski. Str. 246—7.— P. Bańkowski: Udział Michała Podczaszyńskiego w „Revue Encyclopédique". *Pam. Liter.* 1927.

25. EUSTACHY JANUSZKIEWICZ.

Ur. 26 listop. 1805 r. (wedł, Br. Zal.) na Litwie, w maj. Prusy, w Słuckiem. Syn Michała, plenipotenta Radziwiłłów, i Tekli z Sokołowskich. Uczył się u dominikanów w Nieświeżu i w gimnazjum wileńskim. Po ukończeniu nauk uniwersyteckich w Wilnie na wydz. prawnym, został aplikantem adwokackim, a następnie wstąpił do Komisji Radziwiłłowskiej; gdzie został sekretarzem prokuratorji masy; (wraz z M. Malinowskim pracował nad rozgmatwaniem sukcesji, która się dostała Wittgensteinom). Wziął udział w powstaniu Listopad. jako adjutant (i szef sztabu) gen. Sam. Różyckiego. Następnie, po przejściu z wojskiem polskiem granicy austryjackiej, emigrował do Francji. (W r. 1833 wydalony przebywał czas jakiś w Bruksellі). Razem z Al. Jełowickim założył w r. 1835 księgarnię polską w Paryżu i wydawnictwo

dzieł polskich. Spółkę prowadził do r. 1841. Wydawał *Pielgrzyma polskiego* (1832—33) i *Młoda Polskę* (1838—40). Później w r. 1856 założył, wraz z Kalinką i Klaczką, przy Bibliotece polskiej „Spółkę wydawniczą", która trwała cztery niespełna lata (do r. 1861). Przez ostatnich lat 10 czy 8 był korespondentem z Paryża *Czasu*. (Przed powstaniem Listop. był współpracownikiem *Dziennika Wileńskiego*) (Zatarg ze Słowackim w r. 1840. Wiersz Słowackiego „Do księgarza"). Zm. 29 sierpnia 1874 r.

„Polacy w Oporto". Paryż, 1833.

Listy: *a*) list do narzeczonej z grudnia 1840 r. (O uczcie na cześć Mick.) przytoczył Wł. Mick. w „Żywocie" Ojca, t. III, 30—34; *b*) list do Mickiewicza z roku 1839 w „Koresp. Mick.", IV. *c*) list do Towiańskiego z r. 1846 podał Szpotański w anneksach do t. III „A. Mick. i jego epoka".

Br. Z. (Zaleski): Januszkiewicz Eustachy, *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1873—78, II, (Str. 302—331) — Klaczko: Eustachy Januszkiewicz. Kraków, 1874 (odbitka z *Czasu*) (Wyj. przedruk. Hösick w Klaczki „Pismach polskich". Warszawa, 1902). — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. — Kallenbach: Z epoki emigracyjnej (1833—41). *Lamus*, 1909 (podaje m. in. listy do narzeczonej). — Gadon: Emigracja polska.

26. FELIKS WROTNOWSKI.

Ur. 1805 r. (1803?) w majętn. Karasiszkach w Trockiem na Litwie, z o. Józefa, pisarza grodzkiego, i m. z d. Tańskiej. Uczył się w gimn. wileń. (od 1815 r.) i w uniw. wileńskim (od r. 1822, na wydz. prawnym); od r. 1826 należał do red. *Dziennika Wileńskiego*, do którego tłumaczył wiele artykułów. W r. 1831 wysłany z Wilna z misją od Litwy do rządu Narodowego do Warszawy. Po r. 1831 przeniósł się do Francji. Należał do wyprawy jener. Chłapowskiego na Litwę, jako oficer sztabowy. W l. 1842—47 był redaktorem *Dziennika Narodowego*, organu Czartoryskiego, a podczas wojny wschodniej *Wiadomości polskich*. Był dyrektorem Biblioteki polskiej w Paryżu. Towiańczyk. Zm. 2 lipca 1871 r. w Paryżu.

Wydał m. in. W kraju:

Przekł. powieści Coopera: „Szpieg". (Wilno, 1829) i „Ostatni Mohikan" (t. 1830).

„Upominek dla dzieci litewskich". 3 t. (Wilno, 1829).

Na emigracji:

„Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831" Paryż, 1835.

„Pamiętnik obywatela powiatu upitskiego". Paryż, 1835.

„Ogólny rys powstania Litwy". Paryż, 1834.

„Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w r. 1831". 2 t. Paryż, 1837—38; 2 wyd. Lipsk, 1875.

Wyd. przekł. Kursów literatury słowiańskiej Mickiewicza, 4 t. (1841—44). 3 wyd., 1865.

„Esquisse sur la réligion payenne... des Lithuaniens" (1843).

„Atlas de l'ancienne Pologne...". Paryż (1850).

„Żywot Adolfa Januszkiewicza". Paryż (1861).

„Wspomnienia 7 lat pielgrzymstwa polskiego" (w Kalendarzyku pielgrz., 1839).

Listy: 2 listy do Mickiewicza z l. 1839—48 w „Korespondencji Mick.", IV. — 1 list do Towiańskiego z r. 1846 i jeden do Mickiewicza z r. 1847 podał Szpotański w aneksach do t. III „Ad. Mick.".

Br. Zaleski: W F. *Rocznik Tow histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1870—72. Poznań, 1872 (str. 660—671). — Gadon: Emigracja polska.

27. LEONARD NIEDŹWIECKI.

Ur. 13 stycznia 1811 r. w Grodnie; kształcił się w szkole wydział. w Sejnach, gdzie kolegował z A. Bukatym i H. Kajsiewiczem. Po ukończeniu szkół udał się do Warszawy, gdzie uczęszczał do uniwersytetu na wydz. prawa i administr. Wziął udział w powstaniu Listopadowym, a po upadku powstania udał się w r. 1832 do Anglji, skąd po 7 letnim pobycie przeniósł się do Paryża w r. 1839, gdzie osiadł. Został sekretarzem pułkownika, później jenerała Wł. Zamoyskiego. Wielbiciel i szerzyciel kultu dla dzieł Hoene-Wrońskiego, przyjaciel jego, Mickiewicza i Słowackiego. Zm. 13 grudnia 1892 r. w Paryżu.

Wydał szereg dzieł Wrońskiego, Bukatego, ocalił od zatracenia prelekcje o liter. słow. Mickiewicza, ogłosił biografję Bukatego. Ważne są i ciekawe jego listy z Anglji i obszerna korespondencja z l. 1840—49 z Wład. Zamoyskim (w rękop.); wyjątki podał L. Finkel w *Roku Mickiewiczowskim.*

Artykuły w czasopismach emigracyjnych.

„Dolina Zakopane w r. 1832". Wyj. z rękop. ogł. w *Wiśle* 1895.

Listy. 4 listy do Słowackiego z r. 1841 i inne podaje Płoszewski.

Trentowski w „Panteonie wiedzy ludzkiej", III, str. 119—121. — „Wieniec pamiątkowy" Albumu Muz. Narod. w Raperswilu, wyd. przez A. Gillera, str. 425—436.—

A. H.: L N. *Tyg Ilustr.*, 1893, I.—DICKSTEIN: Hoene-Wroński Str. 236—7 i indziej.— FINKEL: Z korespondencji Leonarda Niedźwiedzkiego z r. 1841. *Rok Mickiewiczowski* Lwów, 1899. — L. PŁOSZEWSKI: Słowacki w listach i zapiskach Niedźwiedzkiego. *Pam. Liter.*, 1929. — Zob. też t. III. Listów Słowackiego. (Warszawa, 1915).

28. LUDWIK ORPISZEWSKI.

Ur. 24 sierpnia 1810 r. w Roszkowej Woli nad Pilicą. Uczył się u pijarów w Płocku i w uniw. warsz. od 1828 r. Belwederczyk; odbył całą kampanję 1831 r., bił się pod Grochowem i Ostrołęką; 5 paźdz. przeszedł z jen. Rybińskim pruską granicę. Lata 1832 - 33 spędził w Badeńskiem, potem udał się do Francji; zrazu mieszkał w Châlons nad Marną, nast. w Paryżu. Na emigracji należał do obozu ks. Czartoryskiego; redagował czas jakiś (1839—41) *Trzeci Maj*, organ Hotelu Lambert. W l. 1844—1848 był agientem dyplom. ks. Czartoryskiego przy Kurji papieskiej w Rzymie. Po ożenieniu się z hr. Anną Plater-Zyberg osiadł w Lozannie (w r. 1852 czy 1851?). Zm. 22 lutego 1875 r. w Lozannie.

Ogł. szereg broszur po polsku i po franc.; w dziennikach lozańskich pomieszczał artykuły dotyczące rzeczy polskich.

Powieść p. t. „Pan pułkownik". Paryż, 1858.

Dramat: Mikołaj Zebrzydowski". (*Rocznik Towarz. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1870 —72. Poznań, 1872 i odbitka).

„Kilka wspomnień" [1829—31] (pis. w r. 1867). (*Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1867. Paryż, 1868.

„Pisał też wiersze (m. in. w r. 1828 elegję na śmierć wojewody Bielińskiego), balladę „Biedna matka", którą Kallenbach przypisał Mickiewiczowi(!); kilka przytacza Br. Zaleski.

BR. ZALESKI: L. O. *Przegl. Pol.*: 1875, wrzesień. — JEŻ (Miłkowski): L. O. („Sylwety emigracyjne". Lwów, 1904). — M. D. (Dubiecki): O. L. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1873 — 1878, II. Poznań, 1879.

29. JANUSZ WORONICZ.

Ur. 27 czerwca 1805 r. w Pranatynie (pow. zwiahel.) na Wołyniu, z o. Wojciecha, i Franciszki z Kraszewskich. Synowiec prymasa. Uczył się u jezuitów w Romanowie i u pijarów w Międzyrzeczu. Następnie w uniwers. w Krakowie. W r. 1830 dyrektorem kancelarji Sejmowej. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. Po upadku powstania emigrował do Francji; zrazu do Awinjonu. Był stronnikiem i se-

kretarzem politycznym ks. Czartoryskiego. Należał do założycieli Towarzystwa 3 maja. Podczas wojny Krymskiej przebywał jako ajent Czartoryskiego w Turcji; zaciągnął się tu do pułku Kozaków sułtańskich. Po zawarciu pokoju (1856) był drogomanem konsulatu francuskiego w Tulczy. Zm. 4 lipca 1874 r. w Paryżu.

Redagował czasopisma emigracyjne: *Trzeci Maj* od 1841—48, *Kraj i Emigracja* 1835—43. Tu druk. „Rzecz o dynastji i monarchji w Polsce" (i osobno w Paryżu, 1839).

Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu* 1873—8, II.—WORONIECKI: Słowianofilstwo ks. Czartoryskich. *Świat Słow.*, 1911.

30. HENRYK NAKWASKI.

Syn Franciszka, prefekta Warszawy za Ks. Warsz., później senatora wojewody Królestwa Polskiego, i Anny z Krajewskich, znanej autorki; ur. się w r. 1800 w Lipnikach (w Płockiem). Był posłem na sejm w r. 1831 (bracławskim). Po upadku powstania emigrował do Francji. Mieszkał przez dłuższy czas w Szwajcarji (w Gienewie). Oż. był z Karoliną z Potockich Starzyńską, znaną autorką († 1875). Na emigracji był przeciwnikiem ks. Ad. Czartoryskiego. On to przechował protokuły sejmowe z r. 1831. Zm. 22 marca 1876 r. w Tours.

Pisał po polsku i po francusku, przeważnie artykuły treści ekonomicznej i politycznej.

Wyjątki z jego pamiętników i listów ogł. Kallenbach w Dodatku do t. II swej monografji „Ad. Mickiewicz" (1897).

Nekrolog N-go przez Br. Zaleskiego w *Roczniku Towarz. histor.-liter. w Paryżu* 1873—78, II.

31. KAROLINA NAKWASKA.

Z Potockich. Ur. ok. 1798 r. z o. Adama Potockiego, później pułkownika jazdy Ks. Warsz. Po śmierci ojca przeniosła się z matką z Warszawy do Galicji. W r. 1815 wyszła za Aleksandra Starzyńskiego. W r. 1826 zaślubiła Henryka Nakwaskiego (syna Anny, autorki) i osiadła w Nakwasinie, w ziemi wyszogrodzkiej. W. r. 1832 zamieszkała w Szwajcarji (znajomość z Mickiewiczem); następnie przez czas dłuższy w Heidelbergu; po r. 1846 znowu w Szwajcarji (pod Gienewą); wreszcie w r. 1862 we Francji. Zm. 27 września 1875 w Tours.

Napisała: a) „Dwór wiejski“. 3 t. Poznań, 1843—44; 2 wyd., 2 t. Lipsk, 1857—58 (rodzaj encyklopedji dla gospodyń polskich; przeróbka z franc.); b) „Powieści dla dzieci“. Lipsk, 1846 (przeróbka z franc.); c) „Pamiętnik o Adamie Potockim, pułkowniku 11 pułku jazdy Ks. Warsz.“. Kraków, 1862 (odb. z *Czasu*).

Kraszewski: Karolina z hr. Potockich Nakwaska. (Odb. z *Dziennika Poznań.*). Poznań, 1876. — Kraszewski: K. N. *Tyg. Ilustr.*, 1876, I. — Chmielowski: N. K. *W. Enc. powsz. ilustr.*

32. LUDWIK WOŁOWSKI. Słynny ekonomista. Ur. 31 sierpnia 1810 r. w Warszawie, z o. Franciszka i m. Tekli. Uczył się w liceum warszawskiem i w Paryżu. Około 1828 r. wrócił do Warszawy i zapisał się (1828) na wydz. prawny uniwersytetu. (Kolegował z Z. Krasińskim). Wziął udział w powst. Listopadowym (był adjutantem ks. Michała Radziwiłła). W r. 1831 udał się, jako sekretarz misji Rządu Narodowego, do Paryża. Licencjat uniw. paryskiego. W r. 1839 profesorem prawodawstwa przemysł., a później ekonomji polit. w Conservatoire des arts et métiers; zajmował tę katedrę przez l. 32. W r. 1855 członkiem, a w 1865 prezesem Akademji nauk moralnych i politycznych. W l. 1848 i 1849—52 i w 1871 był deputowanym do Izby prawodawczej. W r. 1852 założył Towarzystwo kredytowe ziemskie paryskie (Crédit foncier de France). W r. 1876 został senatorem. Był wiceprezesem Rady Szkoły Batignolskiej. Był członkiem Akademji Umiej. w Krakowie i wielu innych towarzystw naukowych w kraju i zagranicą. Zm. 15 sierpnia 1876 r. w Gisors. Pisał po francusku. Bibliografję jego dzieł i artykułów podaje Levasseur.

W. Sommer: L. W. Tyg. Ilustr. 1874, I. — Br. Zaleski: L. W. *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1873—78. — Levasseur: La vie et les travaux de Wolowski. Paryż, 1877. — L. Dębicki: L. W. Kraków, 1878. — Kirszrot: L. W *Gaz. Pol.*, 1876. — Bieliński: Uniw. Warsz. (w t. I, 301—310 o zajściu z Bentkowskim).

33. STANISŁAW ROPELEWSKI.

Ur. ok. r. 1813(?). Nauki pobierał i ukończył w Warszawie. Wziął czynny udział w powstaniu 1831 r. Poczem emigrował do Francji. W r. 1833 należał do wyprawy Zaliwskiego, po której upadku wrócił do Paryża. W r. 1832 był przez kilkanaście dni członkiem Tow. Demokratycznego (założ. 17 marca 1832 r.) i jednym z założycieli Towarzystwa Słowiańskiego w r. 1834. Jako krytyk wystąpił Ropelewski w *Młodej Polsce* (1838—40), wydawanej przez E. Januszkiewicza,

a którą redagował (?), gdzie m. in. drukował niechętne Słowackiemu krytyki jego utworów, pod liter. Z. K. (por. Słowackiego Odpowiedź p. Z. K.). Niedoszły R. z Słow. pojedynek z powodu „Beniowskiego" (1841). Należał do Koła Towiańczyków(?). W r. 1848 przenosi się w Poznańskie. Zm. 17 lipca 1865 r. w Górze, (niedaleko Śremu).

Z artykułów Ropelewskiego krytycznych zasługują na uwagę:
a) „Wspomnienie o piśmiennictwie polskiem na Emigracji" (31—39).
b) Przedmowa do II wydania „Pamiątek Soplicy".
c) Art. o M. Mochnackim.

R. ułożył słynny franc.-pol. t. zw. „Słownik emigracyjny". (Paryż, 1841).

Wyszły nadto jego poezje p. t. „Wiersze Nałęcza". (Paryż, 1836).

Wiersz: „Za naszych czasów...". *Praca*, 1914, nr. 7.

T. Rojek: Kilka uwag o zapomnianym krytyku i poecie Stan. Ropelewskim. *Spraw. gimn. w Podgórzu* za r. 1911. — Gadon: Emigracja Polska. — Rec. Wierszy Nałęcza w *Noworoczniku demokrat* 1842. — K. Kolbuszewski: Z dziejów krytyki literackiej w czasopism. emigrac. Wilno. 1924.

34. JULJAN SZOTARSKI.

Redagował w Warszawie w r. 1831 *Merkurego*. Walczył w powstaniu Listopadowym. Z korpusem Rybińskiego opuścił Królestwo. Od 1831 do 1836 r. studjował medycynę w Heidelbergu i Darmsztadzie; poczem przeniósł się do Paryża. Zm. 29 maja 1838 r.

Wyd. „Puławy. Historische Erzählung aus dem letzten polnischen Freiheitskampfe" (Heidelberg, 1834).

„Skizzen aus Polen". (Frankfurt, 1832, 2 wyd., Heidelberg, 1833).

Artykuły kryt. w *Roczniku Emigracji polskiej*, 1836 (o Brodzińskim, Mickiewiczu).

Kallenbach: J. S. *Świat* (krakowsk.) 1894. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick., II, 262.—F. Michałowski w *Młodej Polsce* 1838.—W. Szokalski w „Wspomnieniach" (Por. *Pam. Liter.*, 1927, str. 195—202).

35. KRYSTYN OSTROWSKI.

Syn Antoniego, wojew.-senatora, synowiec Władysława, marsz. sejmu r. 1831, wnuk Tomasza, min. fin. z r. 1791, urodz. w r. 1811 w Ujazdowie (czy Ujezdzie?), koło Rawy, kształcił się w liceum warsz.? i w koleg. pijar. na Żoliborzu, następnie w Paryżu. Wziął udział w powst. Listopadowym i odbył kampanję w artylerji pod wodzą Bema. Po

upadku powstania emigrował, wraz z ojcem i stryjem, do Francji; służył następnie w wojsku belgijskiem (do r. 1837); poczem wrócił do Francji; wreszcie osiadł w Szwajcarji, w Lozannie. Demokrata. Zm. 4 lipca 1882 r., w Lozannie.

Pisał wiele, po polsku i po francusku: dramaty, poematy, rozprawy polityczne, memorjały, odezwy, artykuły; tłumaczył Szekspira (Hamleta, Antonjusza i Kleopatrę, Kupca Weneckiego), Moore'a, Delavigne'a i in.

Dramaty franc. p. t. „Théatre complet". Paryż, 1862.

Na jęz. franc. przełożył całego Mickiewicza. (Oeuvres poètiques complétes de Ad. Mick., 1841; 4 wyd. 1859) prozą.

Prace publicystyczne franc. wyszły p. t. „Lettres slaves". Paryż, 1853; 4 wyd., t. 1864.

Dzieła francuskie wydał w jednym tomie p. t. „Oeuvres choisies". Paris, 1875.

„Dzieła polskie". Paryż, 1876, w 1 t. (tu m. in. „Ulotne Jamby").

„Jamby polskie". 2 t. Lipsk, 1863.

„Nowe Jamby". Kraków, 1862.

„Badęgjada, czyli Napoleon XIII, poemat heroi-komiczny...". Paryż, 1880 (druk. osobną pisownią).

Wyd. według rękopisu pierwotn. całego Rulhière'a (1861) i Ferranda (1865).

St. Krupski: Krystyn hr. Ostrowski. *Kłosy*, 1881. — L. J.: Krystyn hr. Ostrowski *Tyg. Ilustr.*, 1882, il. — Giller: Album Muz. Nar. w Rapperswilu. Wieniec pam. półwiekowej rocznicy powst. Listop. Raperswil, 1882. — Jeż: Sylwety emigracyjne, 1904. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. — Tarnowski: Szekspir w Polsce. — Matlakowski: Hamlet (wstęp).—Art. w *W. Enc powsz. ilustr,* (Krzemiń.?).— Reiter: Nieznany list A. Mickiewicza do K. Ostr. *Pam. Liter.*, 1911, str. 275.—Sprawozd. Muz. Narod. w Raperswilu. za r. 1906. — Wł. Tarnawski: O pol. przekł. dramatów Szekspira. Kraków, 1914. Str. 97—116.

36. MICHAŁ CHODŹKO.

Ur. na Litwie w r. 1808. Syn Jana ze Swisłoczy, brat Aleksandra. Kształcił się w uniwersytecie wileńskim. Walczył w r. 1831; kapitan 12 pułku ułanów. Emigrował do Francji. Był przez pewien czas w Besançonie, następnie udał się do Paryża. Należał do wyprawy Zaliwskiego w r. 1833. Był jednym z dowódców legjonów polskich we Włoszech w r. 1848. Był czas jakiś (1838) współredaktorem *Polaka*, wych. w Paryżu (1837—39). Zm. 2 maja 1879 r. w Paryżu.

Ogłaszał m. in. poezje:
„Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski 1833 r.". Poema. Paryż, 1841.
„Dwa akty". Paryż, 1845 (utw. mylnie przypisywany Słowackiemu, Krasińskiemu i L. Siemieńskiemu),
„Szymon Konarski, poema dramatyczne. Obraz I: Śmierć ks. Trynkowskiego". Paryż, 1845.
„Wyprawa do Polski w r. 1833. (Paryż, 1835).
„Mickiewicz i legjon polski we Włoszech". Paryż, 1862.
Wyd. przekład Byrona „Manfreda" i „Mazepy".
Listy. 19-cie listów do Mickiewicza z r. 1848 i jeden list do Towiańskiego z r. 1846 podaje Szpotański w aneksach do t. III „Ad. Mick."

O. M. Ch. szczegóły u Gillera (Hist. powst.), Limanowskiego (Histor. demokr.), Gadona (Emigr. pol.), Wł. Mickiewicza (Żywot Ad. Mick.. III, IV); (zob. Małecki: J. Słow., III, 188): Wernicki: Leonard Chodźko, 5).

37. HIPOLIT KLIMASZEWSKI.

Zob. t. II, str. 408.

38. WINCENTY BUDZYŃSKI.
(Pseud. Paul de Saint Vincent).

Rodem z Wołynia. Ur. w r. 1815. Miał czynny udział w powstaniu Listopadowym, a później w wyprawie Zaliwskiego (1833). Po r. 1831 przebywał w Anglji i w Paryżu. Publicysta i powieściopisarz. Zm. 5 maja 1866 r. w Paryżu.

Ogłosił m. in. następ. utwory powieściowe:
a) „Partje", powiastka. (Bruksella, 1841).
b) „Lechia w IX w.". 2 t., powieść. (Lipsk, 1843).
c) „Biała Kniehini". 2 t. (Lipsk, 1844).
d) „Wyprawa pruska" (Lipsk, 1845).
e) „Półtora krzyża" (Lipsk, 1845).
f) „Jan Jakimowicz".
g) „Rewucha".
Obok powieści pisywał artykuły krytyczne i biograficzne; „Kilka słów o poezji, z powodu utworów Olizarowskiego". Paryż, 1846.
Po franc. pisywał głównie do *Revue contemporaine* 1859—62 (o liter. pol. romant.).

Chmielowski w *W. Enc. powsz. ilustr.*, i w Hist., liter., IV, str. 262. — Nekrolog (9 wierszowy) w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1866.

39. MICHAŁ BUDZYŃSKI.

Ur. w r. 1811 na Wołyniu, z o. Ignacego i Kunegundy z Ilińskich. Uczył się, wraz bratem Wincentym, u bazyljanów w Lubarze, następ. w liceum krzemienieckim i w uniwersytecie wileńskim (przez r. 1829/30). Wziął udział w powstaniu pod dowództwem K. Różyckiego. Znalazłszy się, po upadku sprawy narodowej, w Galicji, wstąpił do Towarzystwa Przyjaciół ludu a następ. do Węglarzy. W l. 1834—36 więziony we Lwowie. Wypuszczony na wolność, wyjechał przez Tryjest do Anglji. Od (25) kwietnia 1837 r. do końca r. 1838 przebywał w Londynie, poczem wyjechał do Belgji; tu mieszkał od r. 1839—43 (w Brukselli i Namur). W końcu listopada 1843 r. osiadł w Paryżu. W l. 1845—6 przebywa jak ajent ks. Czartoryskiego w Turcji, w l. 1847—8 we Włoszech; poczem wrócił do Paryża. W r. 1850 opuścił emigrację i wrócił do kraju, na Wołyń. Zm. 7 sierpnia 1864 r. na Wołyniu.

Publicysta, poeta, pamiętnikarz.

Artykuły w *Trzecim Moju.*

Osobno wyd.: „Cztery lata 1833—1836 w Galicji austr. przez jednego z więźniów". Bruksella, 1838.

„Poezje". Bruksella, 1839.

„Pierwiosnki". Poezje. Bruksella, 1839.

„Wacław Rzewuski", fantazja. Bruksella, 1841.

Przełożył: Byrona „Wędrówki Czajld-Harolda". Petersburg, 1857, i Szyllera „Dzieła dramatyczne". 4 t. Lipsk 1843—44; 2 wyd., t. 1850.

„Wspomnienia z mojego życia". 2 t. Poznań. 1880.

40. LEONARD RETTEL.

Belwederczyk. Towiańczyk. Ur. w Podhajcach, 6 listopada 1811 r. Zm. 21 marca 1885 r. w Paryżu.

Wydał m. in. „Cyryl i Metody". Paryż, 1871.

Przełożył kilka dzieł z hiszpań, m. in. pod pseud. Jana Zamostowskiego „Araukanję" Ign. Domejki (1860).

Był paryskim korespondentem *Gazety Warszawskiej.*

(„Wspomnienia o Mickiewiczu" w rękopisie (zobacz Chmiel. Ad. Mick., II, 454).

Poezje Rettla w *Pam. dla płci pięknej*, 1830, t. t. I i II.

Jeż: L. Rettel. („Sylwety emigracyjne").—E. Siwiński: Garść wspomnień *Gaz. Warsz.*, 1897, nr. 47 i n.

41. LEON ULRICH.

Ur. r. 1811 w Urzędowie Zamojskim; uczył się w Lublinie. Po ukończeniu szkół wstąpił w r. 1828 do uniw. warsz. na wydz. prawny. Wziął udział w powstaniu Listopad. (podporucznik). Po upadku powstania, udał się do Francji; osiedlił się w „Zakładzie" w Lunel. W r. 1848 redagował z Aleksandrem Szukiewiczem w Krakowie *Jutrzenkę*". (Przyjaciel Z. Krasińskiego). Zm. w 1885 r.

Poezje w *Pam. dla płci pięknej*, 1830.

„Powstańcy polscy w r. 1833". Obraz dramatyczny. Agen, 1834.

Przekład dramatów Szekspira w 12 t. Kraków, 1895 (Przekł. 20-tu dramatów wszedł do wyd. zbior. dramatów Szekspira pod redak. Kraszewskiego (1875—6).

4 sonety z rękop. przytacza K. Bartoszewicz w *Przegl. Liter.*, 1898.

W rękop. przekł. Plutarcha i wszystkich komedji Arystofanesa, oraz poemat o powstaniu Listopad. w rękop. w końcu uszkodz. (brak zakończenia); wyj. podał K. Bartoszewicz.

Cz: Leon Ulrych. *Tyg. Ilustr*, 1885, II — M. (K. Morawska): Leon Ulrich *Przegl. Pol.*, 1886, stycz. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski. III.—K. Bartoszewicz: Z poezji oryginalnych L. Ulricha. *Przegl. Liter.*, 1898 r. 5. — Wł. Tarnawski: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 159—176. — K. Bartoszewicz: Nieznany poemat o r. 1831. *Tyg. Ilustr.* 1920, II.

42. KONSTANTY DANIELEWICZ.

Ur. r. 1809 w Białocerkwi; uczył się w szkołach w Lublinie i w uniw. warsz. (1827—30). Brał udział w powst. Listopad.; był ranny pod Ostrołęką. Mentor (od 1833) i przyjaciel Z. Krasińskiego. Zm. 27 marca 1842 r. w Monachium.

Poezje w *Pam, dla płci pięknej*. 1830.

Bibl. Warsz. wydruk. trzy jego rozprawy:

a) „O odbiciu się historji w poezji" (1842, IV).

b) „O woli" (1843, IV).

c) „Historyczna zasada: Jako rozłożoną na przestrzeń widzimy ludzkość w czworakiej głównej towarzyskiej postaci", (1844, III).

Stan. Koźmian we wstępie do Listów Z. Krasińskiego do siebie pisanych. (*Pam. Liter.*, 1911).

43. WOJCIECH KAZIMIRSKI.

W. Biberstein K. ur. w r. 1808 w Lubelskiem. Kształcił się w uniwers. warszawskim. Po roku 1831 emigrował i zamieszkał w Paryżu, gdzie oddał się nauce języków wschodnich. Był później drogmanem przy poselstwie francuskiem w Persji. W r. 1858 szefem wydziału w ministerjum spraw zagranicznych. Zm. 22 czerwca 1887 r. w Paryżu.

Orjentalista.

Wydał m. in. Słownik arabsko-francuski (1846) i przekł. franc. Koranu (1840; 7 wydań).

Przekład polski Saad'ego „Gulistan, t. j. Ogród różany". Paryż, 1876.

Ułożył, wraz z Ropelewskim, Słownik francusko-polski (i pol.-franc.) t. zw. emigracyjny (1 wyd. wyszło w roku 1839).

A. A. Kryński w *W. Enc. powsz. ilustr.*

44. JAN CZYŃSKI.

Ur. 10 czerwca 1801 r. na Pradze. Pochodz. żydowskiego. W r. 1830 był adwokatem w Lublinie. Podczas powstania Listopadowego należał do redakcji *Nowej Polski*. Demagog; był szefem sztabu przy dowódcy powstania w wojew. lubel. pułk., później gienerale Szeptyckim; w końcu przygotowywał projekty na sejm przy ministrze wojny. Na emigracji należał do redakcji czasop. *Postęp* (1834), w którym wystąpił przeciwko Mickiewiczowi; (Czterowiersz Mickiewicza o Czyńskim). Redagow. wraz z Szymonem Konarskim *Północ* (1835). Współpracownik czasopism: *Le Peuple*, *La Tribune*, *Le Reformateur*, *Le Constitutionel*. Podczas powstania styczn. redag. *La Pologne* 1863—64 (Bruksella). Był urzędnikiem biura kolei północnej przez l. 20. Jeden z założycieli Zbratnienia polskiego (Alliance polonaise). Zm. 31 stycznia 1867 r. w Londynie.

Napisał wiele broszur i książek, po polsku i po francusku (m. in. życiorysy Polaków w wydawn. „Biographies des hommes du jour").

M. in. powieść pamfletową: „Cesarzewicz Konstanty i Joanna Grudzińska czyli Jakubini polscy". (Paryż, 1833) i inne powieści.

Sztuki jego francuskie wystawiane były w teatrze paryskim Porte St. Martin.

Pomysły swoje o „Urządzeniu gminy“ umieścił w Polsce Chrystusowej“ Ludw. Królikowskiego (1843).

WŁ. MICKIEWICZ: Żywot Ad. Mick„ II, 201—203 i indziej. — WŁ. MICKIEWICZ: Potwarcy Mickiewicza. *Rok Mickiewiczowski* Lwów.1899. — GADON: Emigracja polska.—Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1867. Paryż, 1868.— KRASZEWSKI: Rachunki (z r. 1867). Cz. II (powtórz. wiadomości z *Rocznika*..). — KRAUSHAR: Zagadkowy korespondent. (Kartka z dziejów emigracji pol. 1831—36. szawa, 1910).

45. ADAM GUROWSKI.

Ur. w Kaliskiem (w Russocicach) w r. 1805. Kształcił się w uniw. lipskim, gietyngskim i heidelberskim. Warchoł warszawski. W r. 1831, w czasie powstania, uciekł zagranicę i osiadł w Paryżu. Należał do założycieli Towarz. Demokratycznego. Odstąpiwszy jawnie od sprawy narodowej w r. 1834, udał się do Rosji. Potem przebywał przez czas jakiś w Niemczech i w Poznańskiem. W r. 1848 wyjechał do Ameryki Północnej. Zm. 4 maja 1866 r. w Waszyngtonie.

Zdolny publicysta. W r. 1834 wyd. w Paryżu *Przyszłość*. Pisał po polsku, francusku, angielsku i niemiecku.

WŁ. MICKIEWICZ: Żywot Ad. Mickiewicza. — GADON: Emigracja polska. — M. BUDZYŃSKI: Wspomnienia z mojego życia, I, 280—285. — OSTASZEWSKI-BARAŃSKI: Panslawista polski. Lwów, 1909. — H. M. o G. z powodu brosz. Ost.-Bar. *Bibl. Warsz.*, 1909 grudzień. — J. KUCHARZEWSKI: Epoka Paskiewiczowska. Str. 260—274, i indziej.

46. ANDRZEJ TOWIAŃSKI.

Ur. 1 stycznia 1799 r. w Antoszwińciu, około Wilna, z ojca Jakuba, i Izabeli z Pomarnackich. Kształcił się w gimn. w Wilnie, które ukończył w r. 1815, wraz z Fr. Malewskim, i na wydziale prawnym w uniwersytecie wileńskim, którego nie ukończył. W r. 1818 został rejentem sądu powiatowego wileńskiego, następnie (w r. 1826) asesorem Sądu Głównego. W r. 1824 był w Petersburgu. W wypadkach r. 1831 udziału nie brał. W roku 1832 ponownie w Petersburgu. W l. 1835 i 1836 bywał w Dreźnie i wówczas wszedł w stosunki z Odyńcem. 29 lipca 1840 r. opuścił Rosję (Litwę). W r. 1841 przybył do Paryża i rozpoczął tu swoją działalność wśród emigracji. W r. 1842 wydalony z Francji, udał się do Belgji, a stamtąd do Szwajcarji. W r. 1848 przybył znowu do Paryża; uwięziony. Uwolniony, osiada na stałe

w Zurychu (w r. 1849). Oż. był z Karoliną Maksówną (w Wilnie 1 marca 1830 r). Zm. 13 maja 1878 r. w Zurychu.

Z pism Towiańskiego z przed r. 1844 najważniejsze:

a) „Zdarzenie prawdziwe". *Tyg. Wileń.*, 1820. Przedruk. w 2 wyd. „Wyboru pism i nauk" Towiań. w oprac. Pigonia.

b) „Biesiada". Wyd. ją najprzód ks. Jełowicki, jako „Faksimile A. Towiańskiego". B. m. i r. (we wrześniu 1842 r.). W druku poraz pierwszy ukazała się pt. „Biesiada, pismo A. Towiańskiego z 17 stycznia 1841 roku" w *Dzienniku Narodowym*, 1843 r., i w *Roku*. 1843. Przedrukowali ją: Witwicki w brosz. „Towiańszczyzna wystawiona..." (Paryż, 1844) (wyszła też osobno jako odbitka z niej, w Paryżu, b.r.), i Semeneńko w brosz. „Towiański et sa doctrine". (Paris, 1850) (tekst polski i przekład francuski i łaciński). W jęz. franc. osobno p. t. „Banquet du 17 janvier 1841" (Paris, 1844). Tekst w „Pismach", I p. t. „Biesiada z Janem Skrzyneckim dn. 17 stycznia 1841 r. w Brukselli", jest różny od tekstu wydań poprzednich, poprawiony i przerobiony przez Towiańskiego w r. 1860. — Autograf „Biesiady" znajduje się w zbiorach Czartoryskich w Gołuchowie. Na podstawie tego autografu wydał „Biesiadę w redakcji pierwotnej poraz pierwszy krytycznie St. Pigoń w „Wyborze pism i nauk" w *Bibl. Narod.* (1920).

Bibliogr. wydań „Biesiady" zupełną podaje Pigoń (zob. Z epoki Mick. str. 302-304).

c) „Wielki Perjod", napis. w r. 1844, wydali z rękopisu Muzeum Mickiewicz. w Paryżu: St. Pigoń w 2 wyd. „Wyboru pism i nauk" (1922) i St. Szpotański w Anneksach do t. III monogr. „Adam Mickiewicz i jego epoka" (str. 153—168).

W y d. z b i o r o w e. „Pisma". 3 tomy. Turyn, 1882. (Brak tu pism Tow. z lat 1841—44, np. „Biesiady" w pierwotnym brzmieniu, pisma „Wielki Perjod" z r. 1844... Zob. bibliografją u Pigonia we wstępie do „Wyboru pism.".

„Wybór pism i nauk, w oprac. St. Pigonia w *Bibl. Narod.* (1920). Wyd. 2 rozszerzone, t. w 1922. — „Pisma wybrane", w oprac. A. Boleskiego w 2 t. Warszawa, 1920.

L i s t y. *a*) 2 listy do J. A. Rama; *b*) 2 listy do Rotszylda (po niemiecku) i inne pisma z l. 1842—45, w *Pam. Liter.*, 1910; *c*) podobizna listu Towiań. do nieznanej osoby w *Kwart. Litewskim*, 1910; *d*) przeszło 100 listów do Ad. Mickiewicza i innych osób, ogł. Wł. Mickiewicz w „Współudział Adama Mickiewicza w sprawie Andrzeja

Towiańskiego". 2 t. Paryż, 1877. *e*) 3 listy w *Pam. liter.* 1907; *f*) 1 list do Mick. z r. 1852 w t. III „Pism" wyd. turyń.; *g*) 1 list do Mick. z r. 1845 w t. III „Żywota Mick." przez Wł. Mickiewicza; *h*) 3 listy w brosz. Rożańskiego; *i*) 6 listów ogł. St. P. Koczorowski w *Pam. liter.* 1924/25; *k)* List do Ksawery Deybell z r. 1845 podał Kallenbach w „Towianizm na tle histor.".

Przemówienia i różne pisma Tow. ogł. Wł. Mickiewicz w „Współudział Ad. Mick. w sprawie A. Towiańskiego".

Monografji o Towiańskim naukowej i krytycznej brak.

Życiorysy: Z życiorysów Tow. najobszerniejszy: T. Canonico: Andrzej Towiański. Turyn, 1897 (przekład z włoskiego: „Andrea Towiański". Rzym, 1896).

Życiorysy pomniejsze: Mościcki: Wspomnienie o Towiańskim *Bibl. Warsz.* 1907 I — Tretiak: T. A. *Sto lat myśli pol.*, IV, 1908. — Nekrolog. *Rocznik Tow. histor.-liter.*, *w Paryżu* 1873—78, II. (Poznań, 1879).

Współcześnicy o Towiańskim: Mickiewicz w Kursie IV (z r. 1844) prelekcji paryskich o literaturze słowiańskiej. — Witwicki: Towiańszczyzna. Paryż, 1844. — Gołembiowski: Mickiewicz odsłoniony i Towiańszczyzna. Pazyż, 1844 — Trentowski: Rzecz dotycząca się Towiańszczyzny (w „Teraźniejszość i przyszłość", 1844). — Trentowski: Demonomanja. *Oręd. Nauk.*, 1844. — Art. bezim. p t. Sekta Towiańskiego. *Noworocznik Demokrat.* 1843. przedruk. w *Pam. Liter.*, 1924/25, str. 352 - 357. — Semeneńko: Towiański et sa doctrine. Paris, 1850. — (J. Komierowski): Moje stosunki z Towiańskim i towiańczykami. Paryż, 1856. — Wiełogłowski: Emigracja polska wobec Boga i Narodu. Wrocław, 184-. — (Pilat): Wyjątki z listów Jana Koźmiana o Towiańszczyźnie i Mickiewiczu. *Pam. Mick.*, t. V. (Zob. też „Współudział Ad. Mickiewicza w sprawie A. Towiań.").

Źródła i przzyczynki do życiorysu i charakterystyki działalności Towiańskiego i dziejów towianizmu. „Współudział Ad. Mickiewicza w sprawie Andrzeja Towiańskiego". 2 t Paryż, 1877. — Siemieński: Religijność i mistyka w życiu Mickiewicza, 1871. — Nehring: Nieznane szczegóły z nauki A. Towiańskiego. *Pam. Mick.*, II, 1888. — Nehring: Wyciągi z rękopisu Stefana Zana, zawierające pisma i przemówienia A. Towiańskiego. *Pam. Mick*, IV.— „Kilka aktów i dokumentów, odnoszących się do działalności Andrzeja Towiańskiego". 2 tomy. Rzym, 1898 - 99. — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. Tom III. — Tretiak: Juljusz Słowacki, II. — Wasilewski: O ton w poezji i w życiu. (Z dziejów Towianizmu). („Śladami Mickiewicza", Lwów, 1905). — Wasilewski: Stosunek Goszczyńskiego ze Słowackim. („Śladami Mickiewicza" i w „Sew. Goszcz." 1923). — Wasilewski: Kolenda polska z przed 50 lat. („Od romantyków do Kasprowicza" Lwów 1907) — Wasilewski: Do Waterloo . („Od romantyków do Kasprowicza" i w „Sew. Goszcz." 1923) — Wojciechowski: Towiańczycy między sobą. *Pam. Liter.* 1907. — Smolikowski: Historja Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. 4 t. 1892 96. — M. Kridl: Stosunek Mickiewicza do Lamennais'go w epoce towianizmu. Warszawa, 1907. — A. Baumfeld: Andrzej Towiański i towianizm. Kraków, 1908. — M. Kridl:

Mickiewicz i Lamennais. Warsz., 1909 (Rozdz. V. „Towianizm i demokracja"). — Rawita-Gawroński: A. Towiański i J. Andrzej Ram. *Pam Liter.*, 1910. — A. Begey: S. E. Monsignor Arciv. L. Puecher Passavalli. Torino, 1911. — A. Begey: André Towiański et Israel. Actes et documents. Rome, 1912. — Rawita-Gawroński: Echa towianizmu we Włoszech. *Świat*, 1912. nr. 35 — M. Gozdawa: Kilka dat z życia Andrz. Tow. *Kwart Litewski*, 1911. — Zdziechowski: Mesjaniści i słowianofile. Kraków, 1888 — Bugiel: Art. Mickiewicza w *Revue des revues*. *Prawda*, 1894. — Zdziechowski: Mickiewicz i Towiański. („Wizja Krasińskiego". Kraków, 1912). — Rawita-Gawroński: Apostoł Towianizmu. *Gaz. Lwow.*, 1913, nr. 273 - 275. — Pawlikowski: Mistyka Słowackiego. Lwów 1910. (Ustęp z tego dzieła p. t. „Źródła i pokrewieństwa towianizmu i mistyki Słowackiego". *Pam. Liter.*, 1907—1908). — Pigoń: „Biesiada" A. Towiańskiego i jej komentarz w IV kursie „Prelekcyj paryskich" Ad. Mickiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1914, I. (Toż w „Z epoki Mickiewicza". Lwów, 1922) — Z. Gąsiorowska: Służba narodowa w „Sprawie" Andrzeja Towiańskiego. Kraków, 1918. (*Prace histor.-liter.*, 10). — J. Ujejski: Genjusz religijny. (O książce Z. Gąsiorowskiej) *Rok polski*, 1918, październik. — Wasilewski: „Seweryn Goszczyński". (1923). Str. 210 i nast. — Zdziechowski: Pesymizm, romantyzm a podstawy chrześcjaństwa. Kraków, 1914.—„X. Edward Duński. (1848 - 56). Wyd. A. Begey i J. Komenda. Turyn, 1915. — Zdziechowski: Towiański i X. Duński *Rocznik Tow. Przyj. Nauk w Wilnie*. IV, 1915—18. — Rozmowa o Towiańskim (Canonico) (Kallenbach „Ad. Mick." wyd 3 i 4).— M. Bersano Begey: Vita e pensiero di Andrea Towiański. Milano, 1910. (Tu bibliogr.).— Zdziechowski: A. T. (w „Polska filozofja narodowa". Kraków. 1921). — St. Szpotański: Ad. Mick. i jego epoka. T II i III. Warsz., 1921—22) —Pigoń: Zręby Sprawy Bożej. („Z epoki Mick." 1922).—Pigoń: Ks. E. Duński, Sługa Sprawy Bożej. („Z epoki Mick."). — Pigoń wstęp do „Wyboru pism". — Kallenbach: Towianizm na tle historycznem *Przegl Powsz.*, 1924—5 i osobno (Kraków, 1926). — Pigoń: Chrystologja A. Towiańskiego. Wilno. 1924 (Odb z *Kwart. Teolog.* Wileń.) — M.. Bersano Begey: Andrea Towiański. Lo spirito e l'azione. Torino, 1925. — Płoszewski: Przegląd pism i not Towiańskiego z l. 1841—43. *Pam. Liter.*, 1924/25. — Koczorowski: Nieznane Listy A. Towiańskiego. Tamże. — J. Gw. Pawlikowski: Układ pism Towiańskiego podług ich treści. Tamże. — Pigoń: Adoracja Towiańskiego. *Przegl. Współcz.* 1926. Kleiner: Geneza pojęcia „tonu" w nauce Towiańskiego. *Ruch Liter*, 1926. Kleiner: o Towiańskim w „Jul. Słow." t. IV, cz. 1 (1927) — Ujejski: Naundorf, Vintras i Towiańszczyzna *Pam. Liter.*, 1928. — A. Begey: U źródła (Wspomnienia o A. Towiańskim). *Przegl. Współcz.* 1929, czerw. — Boy-Żeleński: Bronzownicy. Warsz. 1930 — A. Boleski: Osobistość Andrzeja Towiańskiego. *Wiadom. liter.*, 1930, nr. 2

Zob. nadto: Art. „Przeciw błędom A. Tow-go". *Przegl. Pozn.*, 1858. — Cz. Pieniążek: Mesjanizm i towiańszczyzna. Lwów, 1877. — Ks. Rożański. A. T., jego cele polityczne i socjalna religja. Poznań, 1882 — Bem: Andrzej Towiański. („Studja i szkice"). Warsz., 1904. (Przedtem w *Przegl. Tyg.*, 1878). — Chmielowski: Towiański i Mickiewicz *Ateneum*, 1879, I. — Małecki: J. Słowacki Wyd. 3. Tom III, 33 76— Chmielowski: A. Mickiewicz. Tom II, 343 414. — Chmielowski: Jul. Słowacki towiańczykiem... — Kallenbach: A. Mickiewicz. Tom II. — Tarnowski: Hist liter pol. Tom V, 254—280. — Mazurkiewicz: Andrzej Towiański. Warsz., 1902. — Bystrzycki: A. T. i jego doktryna. Jasło, 1900. — A. Baumfeld: A. T. Lwów, 1904. — Makowski: Mickiewicz, Słowacki i Towiański. („Godzina pogardy" Wilno, 1906). — (K. Jarecki).

„Kilka słów z powodu książki p. Mazurkiewicza p· t. „Andrzej Towiański". Rzym, 1903. — Ks. Gabryl: A. T. *Ateneum kapłańskie*, 1912 (i w jego książce: „Polska filozofja religijna w XIX w.", t. II. Warszawa, 1914).—Ks. Brykczyński: Kilka uwag z powodu art. „A. T." ks. Gabryla. *Ateneum kapł.*, 1912. — Ks. Smolikowski: Przesłaniec modernizmu A. Tow. Częstochowa, 1912.—Ks. Pelczar: Pius IX a towianizm i Ad. Mickiewicz. *Miesięcznik kośc.*, 1914. — Gomulicki: Towiański prawdziwy. *Świat*, 1912. nr. 40.

47. KAROL RÓŻYCKI.

Ur. 5 listopada 1789 r. w Hucułówce pod Czerniejowcami na Podolu (pow. jampolski), z o. Jakóba i Elżbiety z Jaskmanickich. Mając lat 20 wstąpił do wojska Ks. Warsz. Odbył kampanję r. 1812; ranny pod Borysowem, dostał się do niewoli. Za Król. Kongres. wrócił do służby wojskowej W r. 1822 ożenił się z p. Czajkowską, siostrą Michała. W r. 1827 wystąpiwszy z wojska ze stopniem kapitana ułanów, osiadł na wsi pod Cudnowem na Wołyniu i zajął się gospodarstwem rolnem. W r. 1831 zorganizował pułk jazdy wołyńskiej, który przyprowadził z Wołynia do Zamościa. Mianowany majorem, potem pułkownikiem. Walczył z swoim pułkiem pod komendą jen. Samuela Różyckiego i z korpusem jego przeszedł kordon. Na emigracji, we Francji, przebywał czas jakiś w „zakładzie" w Bourges, nast. w Agen i Fontainebleau, osiadł wreszcie w Paryżu. W r. 1842 wszedł do Koła Towiańskiego; po ustąpieniu Mickiewicza był zastępcą Mistrza. W r. 1863 przybył do Krakowa, aby wziąć udział w powstaniu, ale już było zapóźno. Zmarł 12 września 1870 r. w Paryżu.

1) „Powstanie na Wołyniu czyli Pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej...". Bourges, 1832. Wyd. 2-ie poprawne, t. 1833 (przekł. niem. w r. 1833); 3 wyd. Paryż, 1866 (*Bibl. lud. pol.*(; 4 wyd. Kraków, 1898; 5 wyd. w *Biblioteczce legjonisty*. I Kraków. 1916.

2) Krótka autobiografja. *Nowa Polska* (Paryż) 1834.

3) „Uwagi nad wyprawą jen. Dwernickiego na Ruś". Bruksella, 1837.

4) „Powody, dla których amnestja przyjętą być nie może". Paryż, 1857.

Listy: *a*) list (po franc.) do Aleksandra II (ze stycz. 1857) w „Współudział Ad. Mick..", t. II, 273—285; *b*) list do Mehmeda Sadyka Paszy (M. Czajkowskiego) z r. 1856 wydruk. K. Baykowski w dod. do „Z nad grobu". Kraków, 1891, str. 112.

Ad. Mickiewicz o „Pamiętniku" *Pielgrzym*, 1832; przedruk przy wyd. 2 i 3-im.— L. Rettel: K. R. (*Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1870—72. Poznań,

1872), 403—426. Toż, wydanie poprawne: „Wspomnienie o K Róż.". Kraków, 1894.— M. Dubiecki: R. K. (*Sto lat myśli pol.* IV). — St. Pomarański: Nieznana relacja K. Róż. z jego kampanji na Wołyniu w 1831 r. *Przegl. Współcz.* 1926, sierpień. — L. Białkowski: Pochodzenie Karola Różyckiego. *Przegl. Współcz.*. wrzes. 1926. — Czajkowski: Pamiętniki. — J. N. Niemojowski: Wspomnienia. Warszawa. 1925.— Zob. też Wl. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza. Zawadzki: L. Nabielak (1886). Improwizacja Goszczyńskiego na cześć K. Róż. z r. 1845. Zob. „Z pamiętnika F. Niemojewskiego". *Pam. Liter.*, 1908. W Pol. w „Pieśniach Janusza". K. Baliński w „Haśle polskiem" i w „Śpiewakowi Mohorta". M. Czajkowski w wstępie do „Wernyhory".

48. ANTONI BUKATY.

Ur. w Augustowskiem 1808 r. Uczył się w szkole wojew. w Sejnach (gdzie kolegował z Kajsiewiczem i Niedźwiedzkim) i w Łomży. Potem wstąpił na wydział prawny uniwersytetu w Warszawie. Wziął udział w powstaniu Listopadowym; walczył pod Grochowem i na szańcach Warszawy. Po upadku powstania, przybył do Paryża; wstąpił tu do szkoły dróg i mostów, którą ukończył ze stopniem inżyniera cywilnego. Stał się gorącym wyznawcą i propagatorem nauki Hoene-Wrońskiego. W r. 1849 został dyrektorem (założ. przez Czartoryskiego) Instytucji przygotowawczej polskiej (później. Wyższej Szkoły Polskiej) w Paryżu. W ostatnich latach życia znalazł przytułek w Domu św. Kazimierza. Zm. 19 września 1876 r.

Gł. dzieła: 1) „Sprawa Polski wywołana przed sąd miecza i polityki w r. 1830". Paryż, 1833.

2) „Polska w apostazji... i w apoteozie...". Paryż, 1842.

Pisał nadto o Hoene-Wrońskim i jego dziełach, po polsku i po francusku (zob.).

Ostatnia praca. „Trzy grzechy śmiertelne Polski". Paryż, 1887.

Ld. N. (L. Niedźwiedzki). Bukaty Antoni *Rocznik Tow. histor.-liter., w Paryżu.* 1873—78, II, 233-247. Poznań, 1879 (Toż przy „Trzech grzechach..."').—Trentowski O Flor. Bochwicu, A Bukatym i Eleonorze Ziemięckiej *Orędownik nauk*, 1842—43. (Poznań). — Mickiewicz: Literat. słow. R. drugi, l. 31. z r. 1842. — Libelt: Kwestja żywotna filozofji... Samowładztwo rozumu i objawy fil. słow. Poznań, 1845.—Chmielowski: Filozoficzne poglądy Mickiewicza. Warszawa, 1899. — J. Ujejski: B. A. *Sto lat myśli pol.*, VII. — Dickstein: Hoeno-Wroński... Kraków. 1896.—Struve: Historja logiki... — Ks. Gabryl: A. B. („Polska filoz. relig. w w. XIX", I).

49. LUDWIK KRÓLIKOWSKI.

Ur. 1799 r. w Piotrkowicach (obw. stobnicki). Uczył się w gimn. w Kielcach i w uniwers. w Warszawie, który ukończył w r. 1827 ze

stopniem magistra administr. W latach 1828–31 przebywa w Paryżu; przejmuje się St. Simonizmem. Podczas powstania Listopad. wraca do Warszawy; wstępuje do redakcji *Gazety Polskiej*, należy do Rady Tow. Patryot.; pod koniec powstania opuszcza Warszawę i osiedla się w Krakowie, gdzie w l. 1831—39 prowadzi zakład wychowawczy. W 1839 r. udaje się do Paryża. Tu był czas jakiś członkiem Rady Tow. wychow. dzieci wychodźców polskich (Szkoły Batynjolskiej). W 1847 r. jest współpracownikiem organu Cabeta *Le Populaire*, a w latach 1848–51 naczelnym jego redaktorem; stał się wielbicielem Cabeta. W r. 1876 udaje się do Ameryki, do New-Yorku. Zm. w r. 1878

Pierwszy utwór: „List apostolski z Warszawy" (*Pielgrzym*, 1834).

Gł. dzieło: Polska Chrystusowa", pismo poświęcone zasadom społecznym...". Paryż, 1842–46.

„Zbratnienie", pismo poświęcone sprawie polskiej, Paryż, 1847.

Art. w *Gazecie Polskiej*, 1831, w *Zjednoczeniu* (Paryż, 1841—42) i in. pismach. O innych dziełach Królikowskiego zob. art. Ujejskiego.

Dwa listy w Calliera „Bogdan Jański". Poznań, 1876.

Goszczyński o „Dziesięciu obrazach..." *Pszonka*, 1842; przedruk. w „Dziełach" wyd. Wasil. — Mickiewicz: Liter. słow., III, l. 24. — Libelt: Samowładztwo rozumu i objawy filoz słow. Poznań, 1845 —Trentowski: Panteon wiedzy ludzkiej, II.—Chmielowski: Filozoficzne poglądy Mickiewicza.—Limanowski: Hist. ruchu społ. w XIX w.— Wł. Strz. o K. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Prudhomeaux: Icarie et son fondateur, Etienne Cabet Paris, 1907. — J. Ujejski: L. K. *Sto lat myśli pol.* VII.—K. Lubecki: L. K. (w książce zbior. „Pol. filoz. narod". Krak. 1921).

50. WALERY WIELOGŁOWSKI.

Ur. 6 grudnia 1805 r. w Proszówkach, koło Bochni, z ojca Ignacego i Marjanny z Wielogłowskich. Wychowywał się w instytucie wychowawczym prof Sołtykowicza w Krakowie. Nauki uniwersyteckie w Krakowie przerwał z powodu śmierci ojca; mając lat 18 został gospodarzem dziedziczn. dóbr Zborowa. Mając lat 19 poślubił Konstancję Wesslównę. W 22 r. radcą Tow. Kredyt. ziemskiego i osiada w Kielcach. Bierze udział w powstaniu Listopad.; majorem i szefem sztabu jen. Sam. Różyckiego. Po upadku powstania przebywa kilka lat w Galicji (w Tarnowskiem); należy do Stowarzyszenia ludu polskiego. W 1836 roku ucieka do Francji; osiada w Strasburgu. Zbliża się do Centralizacji. Pod wpływem B. Jańskiego nawraca się na prawowierność katolicką. Zrazu zaciągnął się do Koła zwolenników Towiańskiego, ale niebawem go porzucił. W Paryżu uczęszczał do Szkoły Górniczej.

W r. 1840 udaje się do Rzymu, stąd do Francji połudn. i zamieszkał w Cassis pod Marsylją. Z Cassis de Aix, z Aix do Tuluzy, stąd do Fontainebleau, aż wreszcie osiedla się znowu w Paryżu. Zakłada dom komisowy emigracyjny. Pod wrażeniem wypadków r. 1848 wraca do kraju i osiada w r. 1849 w Krakowie. W Galicji W. był jednym z pierwszych politycznym przedstawicielem pracy organicznej. Tworzy Towarzystwo sztuk pięknych w Krakowie, zasiada w Komitecie Towarzystwa Rolniczego; zakłada szkołę rolniczą w Czernichowie; wybrany do Rady miejskiej Krakowa. Zespala się blisko z ludem. Obok domu Komisowego dla ziemian, zakłada w Krakowie księgarnię katolicką i wydaje swoim nakładem różne dzieła wybitnych autorów polskich. Osiada we wsi Rybnej pod Krakowem. Zasiada podwakroć na sejmie lwowskim w r. 1861 i 1862. W latach 1860—61 wyd. *Ognisko* pismo ekonom.-społeczne, które wznowił wraz z L. Dębickim w r. 1865. Zm. 4 czerwca 1865 r.

Wielogłowski zaczął zawód pisarski w r. 1848 od prac, w których zawarł swoją „filozofję patryotyzmu"; jest on w nich przedewszystkiem moralistą.

a) „Polska wobec Boga". Paryż, 1846.

b) „Emigracja polska wobec Boga i Narodu". Paryż, 1848.

c) „Polska na drogach pokoju i miłości". Kraków, 1850.

Z obrazków i powieści społecznych, z których wiele drukował w 13 rocznikach swego „Kalendarza dla rodzin katolickich", wyróżniają się:

„Dom mojej babki". Kraków 1856. (Autobiografja). „Jedynaczka". Kraków, 1858. „Kraków przed 50-u laty".

Z powieści dla ludu: „Komornica". Kraków, 1862. „Obrazki z obyczajów ludu wiejskiego". (Kraków, 1856, 4 wyd. Kraków, 1882). „Podróż do Rzymu i Paryża Feliksa Borunia" (1862, 3 wyd. Kraków, 1890).

K. Estreicher: Powieściopisarze w Galicji. *Bibl. Warsz.* 1860, I.—L. Dębicki: W. W. w „Portretach i sylwetkach", Kraków, 1905. — Smolikowski: Hist. Zgrom. Zmartwychwst. Pańskiego. 4 t. Kraków, 1892—96 (tu listy).— Chlebowski: Wielogłowski Walery *Sto lat myśli pol.*, t. IX. — F. Starowieyski: Wal. Wielogł. Kraków, 1915. (Odb. z *Głosu Narodu*).—Pigoń: List Makryny Mieczysławskiej. *Pam. Liter.*, 1920.

51. HIERONIM KAJSIEWICZ.

Józef H. K. ur. 7 grud. 1812 r. w Słowikach, w Marjampolskiem (na Żmudzi), z o. Dominika i Anny z Pawłowskich. Uczył się (w l. 1821—

29) u pijarów w Rosieniach i w szkołach w Sejnach. W r. 1829 wstąpił na wydział prawa i administr. uniwersytetu warszawskiego. Wziął udział w powstaniu Listopad., wstąpił najprzód do gwardji honorowej, a następnie do 3 pułku ułanów i walczył pod Stoczkiem i Nową Wsią. Po upadku powstania wyjechał do Francji; przebywał najprzód w Besançon, następnie w Paryżu, w Nogent nad Marną (1833), w Angers; w 1835 wrócił do Paryża. W 1836 r. rozpoczął studja teologiczne w Kolegjum św. Stanisława, które ukończył w Rzymie (dokąd udał się w r. 1837), tu w r. 1841 przyjął święcenia kapłańskie. W r. 1842 założył, wraz z Piotrem Semenenką, zakon Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. W tymże roku rozpoczął misję apostolską wśród wychodźców polskich we Francji; występuje przeciw Towiańszczyźnie. W r. 1844 w Londynie i w Monachium. W r. 1845 przełożonym Zgromadzenia i udaje się do Rzymu. W r. 1848 wraca do Paryża. W r. 1848/49 każe w Krakowie. W r. 1850 jedzie do Rzymu. W r. 1855 przełożonym Zgromadzenia (wybierany następnie ponownie aż do śmierci). W r. 1861 odbywa misję do Bulgarji; zwiedza Syrję i Jerozolimę. W r. 1865 odbył podróż misyjną do Ameryki (wraca do Rzymu w r. 1866). W r. 1871 druga podróż do Ameryki, a następnie poraz drugi do Bułgarji, Wraca do Rzymu w r. 1872. Zm. 26 lutego 1873 r. w Rzymie.

„Powieść o hr. Wilczku“, druk. w *Dekameronie*, 1830 Ordyńca.

„Boże zbaw Polskę“. Wiersz. Warszawa, 1831.

Wiersze w *Pielgrzymie*, 1833.

„Sonety“. Paryż, 1833. Nowe wyd. Kraków, 1926.

„Rzecz do braci na wygnaniu zabłąkanej, z powodu piątej rocznicy listopadowej“. Paryż, 1835.

„Nunc dimittis, Domine“, powieść z dziejów szkockich z końca XVI w. Paryż b. r. (1836).

„Głos z kraju do wychodźtwa polskiego z r. 1846“. Paryż, 1846.

„Kazania i mowy przygodne“. Paryż, 1845—1848 (nb. „O pokucie“ — z 29 listopada 1842).

„Kazania na niedziele i święta w roku“. Paryż, 1848.

„Rozmyślania o męce Chrystusa Pana...“. Berlin, 1852. (4 wyd. Kraków, 1891, z dod. Kazań o 7 boleściach M. B. i Drogi Krzyżowej; 5 wydań do r. 1907).

„Kazanie o siedmiu boleściach Matki Najświętszej“. Poznań, 1855.

„O unji bułgarskiej“. Paryż, 1863.

„Listy zaatlantyckie do braci i przyjaciół". Paryż, 1869. (Odb. z *Rocznika Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1868 i 1869).

„Listy z drugiej podróży amerykańskiej". Lwów, 1872.

„Droga krzyżowa". Kraków, 1893. (Wspólnie z ks. A. Jełowickim).

„Żywot matki Józefy Karskiej". Kraków, 1916.

Wyd. zbior. „Pisma". 3 t. Berlin, 1870—1872 (w t. 3-cim Pamiętnik o Zgrom. OO. Zmartwychwstańców). (Nie zawierają wszystkiego).

„List otwarty do braci księży grzesznie spiskujących i do braci szlachty niemądrze umiarkowanych", ogł. był przedtem w *Tygodniku Katolickim* (z 23 stycznia 1863) ks. A. Prusinowskiego.

Listy (6) do Ad. Mickiewicza z l. 1839—41 w Koresp. Mick., IV.

Korespondencja między Janem Koźmianem a Hieronimem Kajsiewiczem. Cz. I. 25 listów... (1833—36). Poznań, 1915. Odb. z *Ruchu kultural.*

Mickiewicz o „Sonetach". *Pielgrzym*, 1833. (Przedruk. ostatnio w t. IV. „Pism", wyd. Kallenbacha). — (Bezim.): Kazania i mowy przygodne H. Kajsiewicza *Przegl. Pozn.*, 1848.—Mikoszewski: List do H. Kajsiewicza *Głos kapłana polskiego*, 1862/3, nr. 7. — Kraszewski: Rachunki z r. 1867. — (Bezim.): Zgromadzenie Zmartwychwstania Pańskiego. *Rocznik Towarz, histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1867. Paryż, 1868. Str. XV—XL). — Tarnowski: Ks. H. Kajsiewicz. *Przegl. Pol.*, 1873 (i w „Studjach do histor. liter. pol. w. XIX". Tom. 3). — Br. Zaleski: Ks. H. Kajsiewicz. Poznań. 1878 (odb. z *Rocznika Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1873—78, I).—Smolikowski. Historja Zgromadz. Zmartwychw. Pańskiego. 4 tomy. Kraków, 1892—6. — Bystrzycki: O poezjach i mowach pogrzebowych Ks. Hier Kajsiewicza. Kraków, 1902 — Dawny kolegiasta: O kolegjum polskiem w Rzymie. *Roczniki Kolegjum pol. w Rzymie*, III. 1904.—Z korespondencji Winc. Pola. *Przew. nauk. i liter.* 1905.— Bystrzycki: Krasiński a Kajsiewicz. („*Księga pamiątkowa*... Zygm. Krasińskiego, II. Lwów, 1912. Przedtem w *Spraw.. II gimn. realn. w Krakowie*). — Hahn: K. H. *Sto lat myśli pol.*, VI. — L. Skoczylas: Na rozdrożach patryotyzmu. *Słowo polskie*, 1913, nr. 518.—Ks. Kantak: Patryotyzm Kajsiewicza. *Miesięcznik kościelny* 1914, I.— Korespondencja Jana Koźmiana z J. H. Kajsiewiczem. *Ruch kulturalny*, 1914, nr. 1 (pozn.). — A. Siara: Z powodu art. p. n. Kajsiewicz. *Gaz. kościelna* 1914, nr. 5.— M. Krukiewicz: Kajsiewicz a Mickiewicz. (*Spraw. gimn. IV we Lwowie*, 1914). — Ks. Jan. Koźmian: Mowa na cześć O. Hieronima Kajsiewicza... (1873). („Pisma, III, 283—310).

52. PIOTR SEMENEŃKO.

Ur. 29 czerwca 1814 r. we wsi Granne, koło Tykocina (na Podlasiu, w ziemi bielskiej). Uczył się w szkole ks. misjonarzy w Tykocinie (od r. 1822), następnie w Białymstoku; ukończył nauki szkolne

w Krożach w r. 1829. W r. 1830 wstąpił do uniw. wileńskiego. Wziął udział w kampanji r. 1831. Po upadku powstania przekroczył z korpusem Giełguda i Chłapowskiego granicę pruską i emigrował do Francji. Przebywał najprzód w Besançon i Chateauroux; stąd udał się do Paryża. Na emigracji należał zrazu do pierwszych członków Towarzystwa Demokrat. Pod wpływem Jańskiego nawrócił się i wraz z Kajsiewiczem udał się w r. 1837 do Rzymu, gdzie obaj w grudniu 1840 przyjęli święcenia kapłańskie. W r. 1842 założyli zakon Zmartwychwstańców. Po śmierci Kajsiewicza (1873) został S. jenerałem Zgromadzenia. W r. 1885 odbył z Domejką podróż na Wschód. Zm. 18 listopada 1886 r. w Paryżu.

W r. 1834 pisał do czasop. *Postęp*, red. przez Niewęgłowskiego, i do pism francuskich.

Z licznych pism S. osobno wyd. najważniejsze:

a) „Prawda o Kościele Bożym". Paryż, 1843.

b) „Towiański et sa doctrine". Paryż, 1850.

c) „O magnetyzmie". Paryż, 1850.

d) „Biesiady filozoficzne", 1858 (z *Przegl. pozn.*).

e) „O miłości ojczyzny". Paryż, 1864 (z *Przegl. pozn.*).

f) „Mowa po ś. p. Onufrym Józ. Korzeniowskim. *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1868 (i osobno. Paryż, 1869).

g) „Mowa na cześć Cyryla i Metodego". Krak., 1881.

h) „Credo". Lwów, 1885.

i) „Kazania". 2 t. Lwów, 1913.

W *Przeglądzie Poznanskim* ogł.: „O magji, a w szczególności o stolikach" (1857). „Biesiady filozoficzne" (1858), „O mowie polskiej" i „O słowie polskiem" (1852), „O miłości ojczyzny" (1864).

Listy w Smolikowskiego „Hist. Zgrom. Zmartwychwstańców". Dwa listy do gen. Skrzyneckiego z r. 1843 w *Pam. liter.* 1916.

Tarnowski: X. P. Semeneńko. *Przegl. Pol.*, 1887. — L. Dębicki: P. S. i W. Kalinka. *Bibl Warsz.*, 1887.—t.: O. P. S. *Kraj*, 1886, nr. 50 (dod.).—Zdziechowski: Z psychologji naszego mesjanizmu. O. Piotr Semeneńko. *Kraj*, 1887.—Smolikowski: Historja Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. — Ks. W. Kalinka: Śp. ks. Piotr Semeneńko („Dzieła", tom 12. 1903).—Gadon: Emigracja polska.—Ks Gabryl: Polska filozofja religijna w w. XIX. Tom II. — Ks. Pawlicki: Moje pierwsze spotkanie z O. P. Semeneńką. *Prąd*, 1913, grudzień (Warszawa). — Smolikowski: Semeneńko jako przewodnik dusz. *Ateneum kapł.*, 1914, maj.

53. ALEKSANDER JEŁOWICKI.

Ur. 18 grudnia 1804 r. we wsi Hubniku nad Bohem (pow. hajsyński) na Podolu, z o. Wacława i Honoraty z Jaroszyńskich. Gdy miał rok 11-ty oddano go do gimn. w Winnicy. Po ukończeniu gimnazjum, udał się do Krakowa, gdzie wstąpił na uniwersytet Jagiell. Ukończył uniwers. w Warszawie (wydz. filoz.) w r. 1825, ze stopniem magistra. W latach 1825—30 przebywał w Hubniku. Wziął w r. 1831 udział w powstaniu Listopadowym i walczył pod wodzą gien. Kołyski. W lipcu wszedł do sejmu jako poseł hajsyński. Po upadku powstania, z jen. Rybińskim przeszedł pruską granicę, udał się do Galicji, a stąd do Paryża. Wydawał tu czasopisma *Rocznik emigracji polskiej* (1836) i *Wiadomości krajowe i emigracyjne* (1835—37), *Kalendarzyk pielgrzymstwa* (1838—40), oraz wydał swoim nakładem „Dziadów" cz. III, „Księgi pielgrzymstwa" i „Pana Tadeusza". W r. 1835 założył, wraz z E. Januszkiewiczem (i St. Dembowskim), polską drukarnię i księgarnię w Paryżu. W r. 1838 wstąpił do seminarjum w Paryżu, a nast. w Wersalu; w r. 1841 wyświęcony na kapłana, został wikarym w St. Cloud. W r. 1842 udaje się do Rzymu i wstępuje do Zgrom. oo. Zmartwychwstańców. Zostaje przełożonym misji Zgromadzenia w Paryżu i zarządza kościołem Wniebowzięcia M. B. (Assomption). Zm. 15 kwietnia 1877 w Rzymie.

Oprócz szeregu dzieł ascetycznych, oryginalnych i tłumaczonych (m. in. przekł „O naślad. Jezusa Chrystusa") wyszły:

„Kazania o świętych polskich i o Królowej Korony Polskiej, tudzież nauki przedślubne, mowy pogrzebowe i kazania przygodne". (Paryż i Berlin, 1869—72).

„Kazania na święta Patronów polskich i na rocznice narodowe". Lwów, 1912 (nowe wyd.).

„Moje wspomnienia". 2 t. Paryż, 1839. Wyd. 4. Kraków, 1903.

List do Ksawery Grocholskiej z r. 1849 (o śmierci Chopina) w *Tyg. Ilustr.*, 1897, I. — Listy do Goreckiego z r. 1860 w t. II „Pism" A. Goreckiego (Lipsk, 1886). — List do H. Klimaszewskiego z r. 1842 u Pigonia „Z epoki Mick.", str. 300.

Art. w *Enc. Kościelnej*, VIII. — Szujski: O. A. Jełowicki. *Przegl. Pol.* 1877, maj. — Br. Z. (Zaleski): A. J. *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok, 1873—78, II. Poznań, 1879. — Smolikowski: Hist. Zgrom. Zmartw. Pańskiego, III. Kraków, 1895 (tu listy). — Dawny Kolegiasta: O Kolegjum polskiem w Rzymie. *Roczniki Kol. pol. w Rzymie*, III, 1904. — Hahn: J. A. *Sto lat myśli pol.* VI. — Gadon: Emigracja polska.

54. BRONISŁAW TRENTOWSKI.

Bron. Ferdynand Tr. ur. 21 stycznia 1808 r. we wsi Opole, w ziemi chełmskiej (koło Włodawy, na Podlasiu), z o. Leona, szlachcica niezamożnego, ale wykształconego, i Marji z d. Karskiej. Uczył się u pijarów w Łukowie i w liceum warszawskiem. W r. 1825 wstąpił do uniwers. w Warszawie, który ukończył w r. 1828 ze stopniem magistra filolog.; poczem wyjechał do Paryża, gdzie słuchał wykładów Cousina, Guizota i Villemaina. Po powrocie do kraju, został nauczycielem w szkole wydział. w Szczuczynie, w r. 1829 (1829—30). Wziął udział w powstaniu Listopad., walczył w wielu bitwach, m. in. pod Grochowem i pod Ostrołęką (w pułku ułanów dosłużył się stopnia podporucznika) 5 października 1831 r. przeszedł z korpusem Rybińskiego granicę pruską (pod Brodnicą). W r. 1832 udał się do Królewca, gdzie w uniwers. słuchał Herbarta. Z Królewca wydalony, wstąpił do uniwers. w Heidelbergu (1832/33). W r. 1833 przeniósł się do Fryburga w Bryzgowji w Badeńskiem; po 3 letnich studjach w uniwers. (1833—36) otrzymał tu w 1836 stopień dr. fil. W r. 1838 oż. się z Karoliną Humborger i osiadł na stałe w Fryburgu. W r. 1838 został docentem pryw. w uniw. fryburskim; wykładał do r. 1842. W r. 1839 został członkiem koresp. Towarz. liter. w Paryżu. W r. 1840 masonem; był od r. 1847 jednym z najczynniejszych członków loży fryburskiej; od r. 1852 sprawował urząd pierwszego mówcy aż do śmierci. W r. 1843 jeździł do Poznania. W r. 1848 był w Krakowie i we Frankfurcie n/M. na sejmie Rzeszy. W l. 1849 i 1850 leczy się w Szwajcarji. W r. 1850 członkiem Towarz. Nauk. Krakowskiego. W r. 1859–60 był w Paryżu (został członkiem Rady szkoły polskiej w Montparnasse; wykładał tu estetykę). (Wychowywał synów Z. Krasińskiego). Zm. 16 czerwca 1869 r. w Fryburgu.

Pierwsze prace Trentowskiego:

a) Z l. 1826—28. „Oblubienica messeńska“, tłumaczenie Schillera „Die Braut von Messina“. (Druk. w Wilnie w r. 1844). Autograf w bibl. Krasiń.

b) Tragiedja oryginalna p. t. „Tryumf chrystjanizmu w Polsce“ (nieznana) i wiersze, druk. w czasop. (niezn.).

c) „Eufonja jako zasada języka polskiego“. (*Pamiętnik umiejętności moralnych i literatury*, 1830 (Warszawa).

d) „Myśl podniesienia nauk i ogólnej oświaty“ (rękopis z r. 1831, wydruk. Horodyski w dod. do monografji o Bron.Trentowskim).

Główne dzieła filozoficzne i polityczne Trentowskiego:

1) „Grundlage der universellen Philosophie". Carlsruhe u. Freiburg... 1837.

2) „De vita hominis aeterna...". Fryburg, 1838.

3) „Vorstudien zur Wissenschaft der Natur...". Leipzig, 1840.

4) „Chowanna czyli system pedagogiki narodowej". 2 t. Poznań. 1842. Ed. druga „przerobiona". Poznań, 1845—6 (niedokończ.). Wydania nowego brak. „W celniejszych wyjątkach" wyd. i objaśn. W. Osterloff. Łódź. 1922. (*Skarbnica pedagog.* IV).

5) „Stosunek filozofji do cybernetyki, czyli sztuki rządzenia narodem". Poznań, 1843.

6) „Myślini czyli całokształt loiki narodowej". 2 t. Poznań, 1844.

7) „Demonomanja czyli nauka o nadziemskiej mądrości w najnowszej postaci". Poznań, 1845 (odb. z *Oręd. Nauk.*, 1844) Toż t. 1854.

8) „Wizerunki duszy narodowej z końca ostatniego szesnastolecia przez Ojczyźniaka". Paryż, 1847. (T. II „Teraźn. i przyszłość").

9) „Przedburza polityczna". Freiburg, 1848. („Wizerunków" i „Przedburzy" współpracownikiem był Zygm. Krasiński).

10) „Urywki polityczne". Paryż, 1845 (zawierają: „Powitanie Wielkopolan" i „Rzecz o wyjarzmieniu Ojczyzny" — druk. w „Teraźn. i przyszł.").

11) „Panteon wiedzy ludzkiej lub pantologja...". 3 t. Poznań, 1873, 1874 i 1881. (Pis. w l. 1855—65).

W rękop. pozostaje „Bożyca czyli teozofja" w 4 t., napis. w l. 1842—54. (Streszczenie „Bożycy" podaje Horodyski w swej monografji).

Z innych pism Trentowskiego na szczeg. uwagę zasługują:

a) „Schilderung der jüngsten Ereignisse in Krakau". Frankfurt a/M., 1848.

b) „Die Freimaurerei in ihrem Wesen u. Unwesen". Freiburg i/B. Leipzig, 1873.

Wiele rozpraw i artykułów umieszczał w czasopismach: *Orędownik Naukowy* (1841—45), *Rok* (1843—45), *Bibl. Warsz.* (1842), *Teraźniejszość i przyszłość* (1843—1847); korespondencje w *Gaz. Codz.*, 1861 (Kraszewskiego); po śmierci niektóre pisma wydruk. w „Na dziś", 1872 i w „Tece Wileń.", 1857.

W l. 1843—47 redagował *Teraźniejszość i przyszłość* (Paryż), którą sam artykułami zapełniał. Zredagował nr. 1 dziennika „Polska", 1848.

Autobiografję Trentowskiego (w liście do Tow. liter. w Paryżu z r. 1839) ogł. Kurpiel w *Pam. Liter.*. 1902. Curriculum vitae (po łac.) z r. 1836, ogł. Horodyski w monografji o Trent. (1913).

Opracował wyrazy z zakresu mitologji i filozofji w „Słowniku jęz. pol." wileńskim. (1861).

Listy: *a*) do N. Nurkowskiego z r. 1848 (w *Bibl. Warsz.*, 1886, III); *b*) list do M. Wiszniewskiego z r. 1842 (w *Kron. Rodz.*. 1888); *c*) listy do Lelewela i Królikowskiego (ogł. Żeromski) (w *Przegl. Filozof.*, 1900 (III); *d*) dwa listy do Lelewela, z l. 1837 i 1843 (w *Bibl. Warsz.*, 1905, maj); *e*) list do Niemcewicza z r. 1830 (ogł. Kraushar w art. w „Na powodzian" Warszawa, 1904 i w t. 7 „Tow. Przyj. Nauk, 392—4); *f)* list do Mickiewicza z r. 1839 w „Korespond. Mick., IV; *g*) list o kobietach z r. 1843 w *Tyg. Polskim*, 1900, nr. 6-7.

Listy Trentowskiego ogł. Horodyski w „Materjałach rękopiśmiennych do Trentowskiego". Cz. I. Kraków, 1914 (przedtem w *Przegl. polskim*).

Bibljografję pism Trentowskiego zupełną (druk. i rękopis.) podaje Horodyski w dod. do monografji o Trentowskim (1913). Spis artykułów Trent. w *Orędowniku naukowym* i *Roku* podaje K. Woźnicki w *Bibl. Warsz.* 1905, II.

Podobizny autografów „Bożycy" i „Chowanny" podał Horodyski w monogr. o Trentowskim.

Monografja: Horodyski: Bronisław Trentowski. Kraków, 1913. = F. Kozłowski: Uwagi krytyczne nad Chowanną. Poznań, 1844 — F. Kozłowski: Początki filozofji chrześcijańskiej włącznie z krytyką filozofji Br. Trent. Poznań, 1945. — Kraszewski: System Trentowskiego, treścią i rozbiorem analityki logicznej okazany. Lipsk 1847 (wyd. 2. Bruksella, 1862). — Libelt: rozbiory w *Tyg. Liter.*, 1838—41 i w „Filozofja i krytyka". (Pisma pomniejsze"). — Hołowiński: O stosunku bezpośredniej filozofji do religji i cywilizacji naszej. (*Tyg. Petersb.*, 1846 i w „Pismach Żegoty Kostrowca", 1848). — Tyszyński w „Rozbiorach i krytykach", I. (1854) — Krupiński w dod. o filozofji w Polsce do Schweglera „Historji filoz.". (Warszawa. 1863). — Krupiński: Bron. Trent. *Tyg. Ilustr.*, 1870. — Hankiewicz: Życie, pisma i system filozoficzny Br. Trent. Stanisławów, 1870. — Bezim.: Głos serca na wieść o śmierci B. T. *Bibl. Warsz.*, 1870. — Struve: Wykład system. logiki. Warszawa, 1870.—Struve: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce 1911.—Adamski: Trent-go Panteon wiedzy ludzkiej. Poznań, 1883. — Krzemiński: Br. F. Trent. (*Złota przędza*, III, 220 230).—Biegeleisen: Listy Trent-go do Norberta Nurkowskiego. *Bibl. Warsz.*, 1886, III.—Chmielowski: Filozof w więzach reakcji. *Ateneum*, 1889 II.—Chmielowski w „Dzieje krytyki liter." (542—545). — Żeleziński (Biegeleisen?): Nieznane prace polit. Z Krasińskiego. *Przegl. Liter. Kraju*, 1888. — Gliński: Pedagog polski w zapomnieniu. *Szkoła*, 1897, nr. 14.—(x): Trentowski o kobietach. *Bluszcz*, 1899, nr. 8.—

(R. D.): Biały kruk. *Tyg. Polski* 1900, nr. 6—7.—K. WRÓBLEWSKI: Bron. Trentowski. Szkic biograficzny Lwów, 1899 (odb. z *Spraw gimn. Fr. Józefa*). - SKÓRSKI: J. Śniadecki na polu pedagogicznym. Lwów, 1892 (rozb. Chowanny). — KRAUSHAR: Pierwociny literackie Trentowskiego („Na powodzian". Warszawa, 1904). — MASSONIUS: B. T. *Album biogr zasłuż. Polaków*, I. — KURPIEL: Autobiografja Br. Trent. *Pam. Liter.* 1902. — ST. JUNDZIŁŁ o Chowannie (zob. art. L. Janowskiego „O pismach historyczno-literackich Jundziłła" w *Roczniku Towarz. Przyj. Nauk w Wilnie*, 1909) — SZYCÓWNA. Bron. Trentowski i jego „Chowanna". *Nowe Tory*: 1907. — STUDNICKA: Ogólne zasady „Chowanny" Trent, ich postępowość i żywotność. *Wychowanie* 1908.— NAWROCZYŃSKI Tr. Br F. (*Wiek XIX. Sto lat myśli pol.* VI). — ZIELENCZYK: Historjozofja Trentowskiego. *Bibl Warsz.*, 1910, luty (toż w „Drogi i bezdroża filozofji". Warszawa, 1912). — HORODYSKI: Myśli i ideały polityczne Trentowskiego. *Sfinks*, 1912, październik. — HORODYSKI: Polska filozofja romantyczna a mesjanizm. *Bibl. Warsz.*, 1912, III —HORODYSKI: Za spadku rękopiśmiennego po Trentowskim *Przegl. Narod.* 1912. — ZIELEŃCZYK: Podstawy filozofji uniwersalnej Trentowskiego *Bibl. Warsz.*, 1913, kwiecień [Rec. Horodyskiego w *Przegl. Filoz.* 1914]. — BIELIŃSKI: Uniwersytet Warszawski, III. — KS. GABRYL: Br. F. Trent. („Polska filozofja religijna", I. Warszawa, 1914). —K. JAWORSKI: Dookoła Trentowskiego. (Z powodu książki Horodyskiego. *Pam. Liter.*, 1913). — WŁ. HORODYSKI: Z życia filozofa. Materjały rękopismienne do Trentowskiego Cz. I. Kraków, 1914.—HORODYSKI Z porównawczych zagadnień logiki objektywnej *Przegl. filoz*, 1914. — SKÓRSKI: Nowe głosy o filozofji Trent. (tamże).—NOWAK: Z filozofji filozofji. Z uwzględnieniem „Panteonu" Trent. *Literatura i sztuka*, 1914, nr. 10.—HORODYSKI: Nowe głosy o filozofji Trentowskiego. (Odpowiedź p. Skórskiemu). *Przegl. filoz* 1916 —ALBIŃSKI: Trentowski a przyszłość wychowania i szkolnictwa polskiego. *Dzien. pozn.*, 1916, nr 138. — KOT: Historja wychowania. (1924).—H. ROWID: Podstawy pedagogiki Trentowskiego. Lwów, 1920.— HORODYSKI: Br. T. (w książce zbior „Pol. filoz. narod." Kraków, 1921) — B. SUCHODOLSKI: Pokrewieństwo poglądów Cieszkowskiego, Trentowskiego i Łuckena *Przegl. Warsz.*, 1923, maj. — T LUTMAN: Rękopisy Bron. Trentowskiego w Zakł. Narod. im. Ossolińskich we Lwowie *Ruch Liter*, 1926, nr 6. — R. POLLAK: Notatki o Trentowskim. *Pam. Liter.* 1925/26. — Tenże: Trentowski i pruska cenzura. *Kur. Poznań.* 1926, nr. 454. — H. ROWID: Szkoła twórcza. Kraków, 1926 — Bibliografja prac o Trentowskim — w dod. do monogr. Horodyskiego (1913).

55. JÓZEF SUPIŃSKI, zob. niżej.

56 SEWERYN KORZELIŃSKI.

Ur. 1804 w Bereźnicy (pow. stryjski). Wziął udział w powstaniu 1831; w 1849 walczył na Węgrzech. W r. 1851 udał się do Francji i Anglji. Stąd udał się do Australji. Od r. 1860 był dyrektorem szkoły agronomicznej w Czerniechowie nad Wisłą, niedaleko Zatora. Zm. 22 stycznia 1876 r. w Bereźnicy.

Za powrotem do kraju wydał:

„Opis podróży do Australji i pobytu tamże od r. 1852 do 1856". 2 t. Kraków, 1858—9.

Następujący pisarze należeli do młodszej emigracji, która opuściła kraj po r. 1840.

57. HENRYK KAMIEŃSKI.

(Pseudon. Filaret Prawdoski).

Ur. się w r. 1812 w Warszawie, z o. Henryka, napoleończyka, w r. 1831 gienerała, poległego pod Ostrołęką, i matki Kochanowskiej z domu, kasztelanówny. Do szkół chodził w Warszawie. W r. 1831 zaciągnął się do 4 pułku ułanów, następnie był adjutantem jen. Skrzyneckiego; był raniony w bitwie pod Warszawą. Po wojnie osiadł w majętności swej Rudzie nad Bugiem (w Chełmskiem); po pewnym czasie przeniósł się do Warszawy. Wstąpił do założ. w r. 1839 tajnego Związku Narodu Polskiego, a po wyjeździe Edw. Dembowskiego, objął w r. 1843 kierownictwo Związku. Należał wraz z Dembowskim do kółka entuzjastów i entuzjastek, skupiających się około *Przeglądu Naukowego* Skimborowicza. Pod koniec r. 1843 wyjechał K. w Poznańskie. Gdy pod koniec r. 1845 wrócił do Kongresówki, został natychmiast aresztowany i osadzony w cytadeli. Po roku zesłano go do Wiatki; tu pozostawał przez 3 lata. Po powrocie z wygnania osiadł znowu w majętności swej Rudzie nad Bugiem. Na początku r. 1852 wyjechał do Szwajcarji, gdzie odtąd stale przebywał (zwykle w Interlaken), wyjeżdżając na zimę do Algieru. Od października r. 1860 do końca r. 1861 wydawał K. czasopismo polityczno-społeczne *Prawda*. Zm. 9 stycznia 1865 r. w Algierze.

W *Bibliotece Warszawskiej*, 1842 i w *Przeglądzie Naukowym*, 1843—45 ogłosił kilka rozpraw filozoficznych i społecznych.

Osobno wydał następujące dzieła:

1) „Filozofja ekonomji materjalnej ludzkiego społeczeństwa". Cz. I i II. Poznań, 1843—1845. (W skróceniu weszła do „Biblioteczki dzieł społ.-ekonom. Z. Daszyńskiej-Golińskiej. Warszawa, 1911).

2) „O prawdach żywotnych narodu polskiego, przez Filareta Prawdoskiego". Bruksella, 1844.

3) „Katechizm demokratyczny, czyli opowiadanie słowa ludowego, przez Filareta Prawdoskiego". Paryż, 1845.

4) „Lettre à M. Léon Plee sur la question européenne, par X.Y.Z.". Gienewa, 1857.

5) „Rossja i Europa—Polska, przez X. Y. Z.". Paryż, 1857 (toż po francusku, p. t. „La Russie et l'avenir", 1858).

6) „Demokracja w Polsce, przez X. Y. Z.". Genewa, 1858. (Druk niedokończ.).

7) „Wojna ludowa, przez X. Y. Z." Bendlikon, 1866.

J. A. Kamiński: Materjały do monografji i historji rodzin Kamieńskich i Kamińskich 2 t. Lwów, 1854-6.—Jarochowski: Literatura pozn. Poznań, 1880, str. 89.— Limanowski: Henryk Michał Kamieński — we wstępie do skróc. wyd. Filoz. ekon. mater. Warszawa, 1911.—Stecka: Edward Dembowski. Lwów, 1911 (str. 6—15). Libelt: Filozofja i krytyka. I. Poznań, 1845 (str. 167—176).—Limanowski: Hist. ruchu społecznego w XIX w. Lwów, 1890.—Głąbiński: Ekonomika społeczna. I (339-41).— Daszyńska-Golińska w przedm. do skróc. wyd. Filoz. ekon. mater.—Sternal: Z powodu dzieła Tarn. o Krasiń., 1893. — Małecki: J. Słow. 3 wyd, III, 174.—Tarnowski: Hist. liter. pol., V, 394-6. — Tretiak: J. Słow., II, 206-235. — Polemika Piniego z Lambrem (Niemojewskim) *Pam. Liter.*, 1903. — Chmielowski: Histor. liter. pol., IV, 33. — Limanowski: Hist. demokracji pol. Zurych, 1901, str 296. — Kleiner: Zygm. Krasiński. Lwów, 1912, II, 138—152. — Krasińskiego Uwagi nad dziełem o Rosji, Europie i Polsce. „Pisma". Wyd. jubil., VII, 387—396. (Toż w *Myśli Niepodległej*, kwiecień 1913). — Lambro (A. Niemojewski): Henryk Kamieński i Zygm. Krasiński *Myśl Niepodległa*, 1913, kwiecień, nr. 240. — Rec. dzieła Rosja i Europa, Polska w art. bezim. p. t Panslawizm a Polska *Przegl. Pozn.*, 1857.—Limanowski: Hist. ruchu rewolucyjn. w Polsce w 1846 r. Kraków 1913. — G. Korbut: K. H. *Sto lat myśli pol.* IX. — A. Minkowska: Wpływ Filozofji czynu A. Cieszkowskiego na działaczy okresu Paskiewicza. *Pam. IV zjazdu histor. pol.* 1925. — Struve w swej Hist. logiki rozbiera wprawdzie pisma Edw. Dembowskiego, ale o ojcu jego duchowym nawet nie wspomina.

58. FRANCISZEK DUCHIŃSKI.

Ur. 1816 r. (1817?) na Ukrainie (w Kijowszczyźnie) z matki Zofji z Bojarskich. Uczył się w szkołach karmelitów w Berdyczowie i (od r. 1828) u bazyljanów w Humaniu. W r. 1834 osiadł w Kijowie; tu uczęszczał podobno do uniwersytetu (Zob. M. Dubieckiego: „Młodzież polska w uniw. kijowskim przed rokiem 1863". Kijów, 1909, str. 44). W r. 1846 opuścił Kijów i udał się przez Odessę do Konstantynopola; stąd przez Grecję i Włochy do Francji i osiadł w Paryżu. W r. 1848 wyjechał do Włoch; z Włoch podążył na Wschód, jako ajent przy legacji węgierskiej w Konstantynopolu (w r. 1849) i ajent dyplomatyczny ks. Czartoryskiego. W Turcji przebył lat 8. Podczas wojny Wschodniej przebywał przez pewien czas na Krymie. W r. 1858 był w Anglji; poczem wrócił do Paryża i mieszkał tu do końca życia, z przerwą kilkoletnią, gdy był kustoszem Muzeum w Raperswilu. Był członkiem Towarzystwa etnograficznego w Paryżu, oraz towarzystw antropologicznego, gieograficznego i „azjatyckiego". Ož. był od r. 1864 z Seweryną Pruszakową. Zm. 13 lipca 1893 r. w Paryżu.

W l. 1847—48 pomieszczał artykuły w *Trzecim Maju*; w r. 1848 w *La Pologne*; w r. 1861 redagował *Revue historique, etnographique et statistique*.

Przez całe życie propagował, w dziełach, broszurach, artykułach i odczytach, w jęz. polskim i francuskim, osławioną swą teorję o turańskiem pochodzeniu Wielkorosjan. Teorję tą, którą popierali m. in. historycy francuscy: Henryk Martin i W. Duruy, obalili W. Nałkowski i J. Baudouin de Courtenay.

Gł. dzieło: „Zasady dziejów Polski". 3 cz. Paryż, 1858—63. „Pisma". 3 t. Raperswil. 1901—4.

Art. bezim.: Nowe poglądy na dzieje Polski. *Dzien. Liter.* (lwow.) 1860.— Trentowski: Trzy skazówki dążeń i usiłowań moich w Paryżu. Paryż, 1860. — J. Bartoszewicz: D. F. H. *Enc. Orgelbr.*, VII, str. 553—7. — J. Żuliński: Pol i Duchiński („Sobótka". Księga zbiorowa dla Goszczyńskiego. Lwów, 1875). — Giller: O życiu i pracach F. H. Duchińskiego. Lwów. 1885. — W. Nałkowki: O geograficznych błędach, na których opierają się historjozoficzne poglądy prof. Duchińskiego. Warszawa, 1881. — Baudouin de courtenay: Z powodu jubileuszu prof Duchińskiego. Kraków, 1886. — Wieniec jubileuszowy na uczczenie F. H. Duchińskiego. Kraków, 1885. — S. Duchińska: Wspomnienie 29-letniego pożycia z mężem moim. Paryż, 1894.

59. JÓZEF BOHDAN DZIEKOŃSKI. Zob. niżej.

60. KAROL BALIŃSKI. Zob. niżej.

61. EDMUND CHOJECKI.

Ur. 1822 r. w Gródku, pod Sokołowem, na Podlasiu. Kształcił się w gimn. gub. w Warszawie (wraz z Faleńskim, Kaszewskim i W. Szymanowskim). W r. 1843 odbył wycieczkę na Krym. W drugiej poł. r. 1844 wyjechał do Francji i osiadł w Paryżu. Od r. 1846—47 pisywał artykuły do *Revue Indépendante*. W r. 1848 uczestniczy w Zjeździe słowiańskim w Pradze. Ścigany przez rząd austryjacki, wrócił do Paryża. (Pisuje do dzienników socjalistycznych *Le Peuple* (Proudhona) i *La voix du peuple?)*. W r. 1849 został nakrótko współpracownikiem i sekretarzem redakcji *Tribune des Peuples* (złoż. w połowie marca przez Mickiewicza). Rozstawszy się z *Trybuną*, ogłosił broszurę „Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne w r. 1848" (1849). Zaplątany w proces prasowy, udał się do Egiptu, a stąd do Włoch i Szwajcarji. W r. 1851 powrócił do Paryża. W r. 1856 został sekretarzem ks. Napoleona i towarzyszył mu w podróży do Islandji, której

owocem dzieło: „Voyage dans les mers du Nord à bord de la corvette La Reine Hortense" (1857) i dramat „Les Mers polaires" (1858). Został następnie bibliotekarzem przy ówczesnym ministerjum Algieru, a później przy senacie. Podczas wystawy 1867 r. był komisarzem chedywa i wzorowo urządził dział egipski. W r. 1860 był jednym z założycieli dziennika *Temps*, a odtąd głównym akcjonarjuszem i prezesem rady administracyjnej. Zm. w pocz. grudnia 1899 r.

W r. 1841 redagował *Echo*, pisemko literackie, wychodzące przy *Gaz. Warsz.* od 1 kwietnia do 1 czerwca. (Tu wydruk. „Kartoflę" Mickiewicza).

Pierwsze utwory swoje: wiersze, powiastki, urywki dramatów i poematów, umieszczał głównie w *Bibliotece Warszawskiej* 1841—46. (M. in. wyj. z poematu fantastycznego p. t. „Ralf" (1842, II).

Osobno ogłosił:

1) „Wspomnienia z podróży po Krymie". Warszawa, 1845.

2) „Gęśla". Lipsk, 1845. (Zbiór wierszy).

3) „Czechia i Czechowie...". Berlin, 1847.

4) Przekład polski Jana Potockiego „Rękopis znaleziony w Saragosie". Lipsk, 1847.

5) „Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne w r. 1848". Berlin, 1849; 2 wyd. Lipsk, 1864.

6) „Alkhadar". Paryż, 1854: wyd. 2 Lipsk, 1869.

7) „La Pologne captive et ses trois poétes". Lipsk, 1864.

8) „Patryotyzm i objawy jego u niektórych narodów". Paryż, 1870.

9) „Prakseda". Powieść. Poznań, 1885 (przedtem w *Kraju* krak. 1869).

„Pokuta Szafrańca". Legienda (wierszem) w *Bibl. Warsz.* 1899, IV.

Po r. 1870 pisał przeważnie po francusku, pod pseud. Charles Edmond, dramaty i powieści. (Pierwszy dramat „La Florentine", 1856; powieść „Zéphyrin Cazavan en Egypte" (1880) uwieńczona przez Akademję Francuską). Niektóre jego powieści francuskie były przełożone na język polski: „La bucheronne" (1883) p.t. „Drwalka". (Warsz. 1884); „Harald" (1881 w *Gaz. Pol.*); „Życie i sen", (w *Tyg. Ilustr.* i osobno (Warsz., 1885); „Dzień zaduszny". (*Ateneum*, 1881); Jan Dhasp". (Warsz., 1892).

List Choj. z r. 1885 do red. *Kraju* (Kraj, 1885, nr. 46, przedruk. w *Książce zbior Mick.* z r. 1898, z podobizną autografu podpisu).

Aer: Kilka słów do portretu Edm. Chojeckiego *Tyg. Ilustr.* 1885, I, i sprostowanie tamże w nr. 113 — St. Rzewuski: Edmund Chojecki (Charles Edmond) *Tyg. Ilustr* 1889. — Grabowski: Koresp. literacka, II. — Pług: E. Ch. *Kłosy*, 1889, II. Wł. Mickiewicz: Żywot Ad Mickiewicza, t. IV. Chmielowski: Ch E. *Złota przędza*, III—Chmielowski: Hist. lit. pol., VI, 116-119. — Chmielowski w *W. Enc. pow. ilustr.* — Demby: Album pisarzy pol. Warszawa, 1901. — Z. Dębicki: o Ch. w *Głosie*, 1899, II. — Z. Dębicki w *Tyg. Ilustr.*, 1899. — Wł. Mickiewicz we wstępie do wyd. pol. „Trybuny ludów" (Warszawa, 1907).

62. CYPRJAN NORWID. Zob. niżej.

63. TEOFIL LENARTOWICZ. Zob. niżej.

64. KAROL BRZOZOWSKI. Zob. niżej.

65. WALERJAN KALINKA.

Ur. 20 listopada 1826 r. w Bolechowicach pod Krakowem, z o. Andrzeja, sędziego Najwyższ. Sądu W. M. Krakowa, i Marjanny z Brzeskich. Kształcił się w liceum św. Anny i w uniwersytecie w Krakowie (1840 1845); poczem został aplikantem w sądzie. W r. 1846 był dyrektorem kancelarji rządowej przy boku Tyssowskiego; po upadku sprawy, skompromitowany, udał się zagranicę, do Brukselli. W latach 1848-51 przebywa w Krakowie; pracuje jako amanuent w bibliotece Jagiell., i w redakcji *Czasu*. W r. 1851 udaje się do Paryża. Podczas wojny krymskiej, jako sekretarz gien. Wł. Zamojskiego, przebywa w Turcji; po wojnie wraca do Paryża i wraz z Klaczką współpracuje w *Wiadomościach polskich*; jest sekretarzem ks. Adama Czartoryskiego. W r. 1868 wstępuje w Rzymie do zakonu Zmartwychwstańców. W roku 1870 wyświęcony na kapłana. W r. 1874—75 zwiedza misje w Bułgarji i w Adrianopolu. W r. 1877 zostaje kapelanem przy klasztorze żeńskim w Jarosławiu (w Galicji). W r. 1880 osiada we Lwowie jako przełożony internatu rusińskiego Członkiem Akademji Krakowskiej od r. 1873. Zm. 16 grudnia 1886 r. we Lwowie.

Pierwsze artykuły swoje drukował w *Orędowniku Naukowym* z r. 1844 i w *Dzienniku Rządowym* Tyssowskiego (1846). Jeden artykuł z *Dzien. Rząd.*, 1846 przedrukował Limanowski w „Hist. ruchu rewol. w r. 1846", str. 228-30.

Nadto pomieszczał artykuły w *Przyjacielu ludu* 1849 i w *Wiadomościach polskich* 1857-1861 (paryskich); w *Przeglądzie polskim* z r. 1873: „Polityka dworu austryjackiego w sprawie Konstytucji 3 maja".

Osobno wydał:

a) Kilka broszur (pod pseudonimami: Pęcławski, Włościanin z nad Wisły, Bron. Kamieński) w r. 1848 i 1849, np. „Jaką dawniej była Polska“, „Listy o Krakowie“.

b) „Galicja i Kraków pod panowaniem austryjackim“. Paryż, 1853.

c) „Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta“, Poznań, 1868.

d) „Sejm Czteroletni“. 3 tomy. Kraków i Lwów, 1880—1888 (dzieło nieukończone).

e) „Jenerał Dezydery Chłapowski“. Poznań. 1885.

Wyd. zbiorowe: „Dzieła“. 11 tomów. Kraków, 1891: (Tom I i II „Ostatnie lata panowania Stan. Augusta“; t. III i IV „Pisma pomniejsze“ (1892); t. V—IX „Sejm Czteroletni“; t. X „Galicja i Kraków“; t. XI „Życiorys jenerała Chłapowskiego i Żywot Tadeusza Tyszkiewicza).

Listy: a) List z r. 1866 w *Kraju* (petersb.) 1886, nr. 52 (i w *Słowie*). b) List z r. 1886 w *Bibl. Warsz.* 1887, I, str. 110 (przedruk. z *Słowa* 1886, nr. 228). c) List do W. Korotyńskiego (?) z 8 paźdz. 1886 w *Tyg. Ilustr.* 1886, II, nr. 208.

REMBOWSKI: „Sejm Czteroletni“ Kalinki. Kraków, 1884 (i w *Niwie*, 1883). REMBOWSKI: Ks. W. Kalinka jako publicysta i historyk. *Tyg. Ilustr.* 1887. — P. POPIEL: Ks. W. K. Sejm Czteroletni, II, Kraków, 1886. — KORZON: Sejm Czteroletni w opracowaniu ks. Kalinki. *Ateneum*, 1881. I, i 1886, IV (i w „Listach otwartych...“, III) KORZON: Walerjan Kalinka jako historyk. *Kraj*, 1887. — L. DĘBICKI: Piotr Semeneńko i ks. Wal. Kalinka, *Bibl Warsz.*, 1887. — TARNOWSKI: Ks. Wal. K. Kraków, 1887 (odb. z *Przegl. Pol.*). — SMOLEŃSKI: Stanowisko W. Kalinki w historjografji polskiej. Warszawa, 1887 i w „Pismach historycznych“, III 1901). — FRANKO: (Roman Czartoryski) i Kalinka. *Kraj*, 1887 (dod. *Przegl. Liter.*, nr. 26—27). — JAROCHOWSKI Sejm Czteroletni Kalinki. *Kraj*, 1885. — REMBOWSKI: Kalinka. Smoleński, historycy Sejmu Czteroletniego. („Pisma“, III; przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1897) — ASKENAZY: Przymierze polsko-pruskie. 1900. — TRZ.: K. W. W. *Enc. pow. ilustr.* — SOBIESKI: Optymizm i pesymizm w historjozofji polskiej. („Studja historyczne. Król a car“. Lwów. 1912). — LIMANOWSKI: Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w roku 1846. Kraków, 1914.

66. JULJAN KLACZKO.

Ur. się 6 listopada 1825 r. w Wilnie, z rodziców Żydów. Kształcił się w uniewersytecie w Królewcu (1843—47); w r. 1847 otrzymał stopień dr. filoz. W r. 1848 wziął udział w wypadkach poznańskich, poczem udał się do Heidelberga, gdzie kształcił się pod kierunkiem Gerwinusa; był jego ulubionym współpracownikiem w redakcji *Deutsche Zeitung*. Po r. 1850 wyjechał do Paryża. Po wojnie Wschodniej,

pisze, wraz z Kalinką. od r. 1857 do *Wiadomości polskich*. Po r. 1866 (do r. 1870) był posłem na Sejm i do Rady Państwa w Wiedniu. Mieszkał potem we Francji; od r. 1888 w Krakowie. Zm. 26 listopada 1906 r. w Krakowie.

Pierwociny: a) Wiersze hebrajskie: „Dodajim" — „Violae". Leipzig (Lipsk) 1842. (= Fijołki). Przełożył na hebrajski niektóre ballady Mickiewicza, „Farysa" i „Powrót taty" i „Mnicha" Korzeniowskiego.

Napisał powieść hebrajską p. t. „Rybak".

b) Wiersze polskie: „Moja pierwsza ofiara. Wiersz po polsku i po hebrajsku„ (Wilno, 1838).

„Gwiazda", „Kwiatek", „Pożegnanie". Wiersze 13-letniego Judela Klaczki, drukow. w noworoczniku *Linksmine* 1841.

„Izraelita na zwaliskach Jerozolimy". (*Tyg. Liter.*, 1843).

„Elegja na śmierć Justyny Czudowskiej" (1841). (*Kraj*, 1901, nr. 7) (i w „Pismach polskich", 1902).

Artykuły i rozprawy, drukow. w czasopismach:

„Lenora i Ucieczka". (*Pokłosie*, 1853).

Artykuły w *Revue Contemporaine* (od r. 1853), *Revue des Deux Mondes*, w *Revue de Paris* — ważniejsze;

a) „Le poète anonyme de la Pologne". (*Revue des Deux Mondes* z r. 1862; w przekł. polskim „Poeta bezimienny" w *Dzienniku Liter.*, 1862, lwow.) i osobno. Kraków, 1863. (O Zygm. Krasińskim).

b) „Dante et la critique moderne". (*Revue Contempor.* 1854).

c) „Etude sur Adam Mickiewicz. La Crimée poètique" (*Revue Contempor.*, 1863) i osobno Paris 1863; w przekł. polskim p. t. „Półwysep krymski w poezji". *Bluszcz*, 1903. (Studjum o Sonetach krymskich).

d) „Une annexion d'autrefois". (*Revue des Deux Mondes*, 1869) i osobno. Paris, 1869.

e) „Les deux chanceliers". (*Revue des Deux Mondes* 1875—6) i osobno.

Artykuły franc. literackie wyszły w przekł. polskim osobno p. t. „Szkice i rozprawy literackie...". Warsz., 1904.

Artykuły w *Wiadomościach polskich*, 1857—61: (przedruk. w *Rocznikach polskich*. 4 t., 1865):

a) Art. o „Krewnych" Korzeniowskiego. *Wiad. pol.*, 1857).

b) „Sztuka polska". (Tamże, 1857) i osobno: „S. p." (Przedruk. z *Wiad. pol.*). Paryż, 1858.

c) „Gladjatorowie" Lenartowicza (t. 1857).

d) „Katechizm nierycerski". (Tamże, 1859) i osobno „Kat. nier." (Przedruk. z *Wiad. pol.*). Paryż, 1859.

e) „Odstępcy". (Tamże, 1860) i osobno.

Artykuły w *Gońcu polskim*, 1850—51 (wyd. w Poznaniu):

a) „Listy z Paryża". (1850—51).

b) „Wieszcze i wieszczby". (1850).

c) Autobiografja Staszica. (1850) i inne.

Art.: „Dante Alighieri". (*Bibl. Warsz.*, 1852 grud.).

W *Dodatku* do *Czasu*, 1856: art. „Rękopisy po Adamie Mickiewiczu i niedrukowane ustępy z Pana Tadeusza".

„Listy włoskie" w *Gazecie Polskiej*, 1861 (warszaw.).

W *Przeglądzie Polskim* (krak.) druk.:

a) „Notatki z podróży" (1871).

b) Art. o „Ogniem i mieczem" i „Potopie" Sienkiewicza (1888).

c) „Św. Franciszek z Assyżu i gotycyzm włoski" (1895).

Art. „Eustachy Januszkiewicz" w *Czasie* (krak.) 1874.

W *Revue des Deux Mondes* druk. nadto:

a) „Causeries florentines" (w r. 1880).

b) „Rome et la Renaissance" (w r. 1893).

Osobno wyszły następujące dzieła Klaczki:

1) „Die deutschen Hegemonen". Berlin, 1849.

2) „O szkole narodowej polskiej na Batignolles pod Paryżem..." Paryż,. 1854.

3) Korespondencja Mickiewicza. Paryż, 1861.

4) Etudes de diplomatie contemporaine". Paris, 1866. (Druk. przedtem w *Revue des deux mondes*). Przekł. polski p. t. „Studja dyplomatyczne". Sprawa polska. — Sprawa duńska (1863—1865). Kraków, 1903.

5) Le Congrès de Moscou et la propagande panslaviste". Paris, 1867. Toż po polsku: „Kongres Moskiewski i panslawistyczna propaganda". Kraków, 1867.

6) „Anneksja w dawnej Polsce". Kraków, 1901 (przekład z franc. „Une annexion d'autrefois. 1869).

7) „Notatki z podróży". Kraków, 1871 (odb. z *Przegl. Pol.*).

8) „Eustachy Januszkiewicz". Kraków, 1874 (odb. z *Czasu*).

9) „Les deux chanceliers“, 1875. Przekł. niem. „Zwei Kanzler“. Fürst Gortschakow u. Fürst Bismarck. Basel, 1877. Przekł. polski „Dwaj kanclerze“. Kraków, 1905.

10) „Causeries florentines“. Paris, 1881. Przekład polski „Wieczory Florenckie“. Kraków, 1881. 2 wyd. Warszawa, 1884. — 3 wyd., 1903.

11) „Rome et la Renaissance“. Paris, 1898. Przekł. polski „Rzym i Odrodzenie. Juljusz II“. Przekład Antoniny Morzkowskiej. Warszawa, 1900.

Wyd. zbiorowe: a) „Pisma polskie, w układzie i z objaśnieniami Ferd. Hoesicka“. Warszawa, 1902. (Są to właściwie wyjątki i streszczenia i omówienia następujących artykułów: „Pierwiosnki poetyckie“, „Lenora i Ucieczka“, „W obronie szkoły polskiej w Paryżu“, artyk. z *Wiadomości polskich*, Korespondencja Mickiewicza, Notatki z podróży, E. Januszkiewicz. O Sienkiewiczu, Zygm. Krasiński, Św. Franciszek z Assyżu).

b) „Szkice i rozprawy literackie...“ tłomaczyli St. Tarnowski, J. Jabłonowski i Ant. Potocki. Z przedmową Stan. Tarnowskiego. Warszawa, 1904. (Zawierają: Św. Franciszek z Assyżu i gotycyzm włoski. Dante wobec krytyki nowoczesnej, Henryk Heine, Ateny a Odrodzenie, Celtowie i Germanie, Ponowna edycja niewydanej powieści (List otwarty do P. Edmunda About, autora „Tolli“), Półwysep Krymski w poezji, Poezja polska w XIX wieku i poeta bezimienny, oraz dwadzieście pomniejszych recenzji).

c) „Listy włoskie“. Wielopolski. Czartoryski. Kraków, 1908.

d) „Zapomniane pisma polskie“. (1850—1866). Zebrał i objaśnił Ferd. Hoesick. Kraków, 1912. (Zawierają, oprócz artykułów druk. w poznań. *Gońcu polskim* z r. 1850—51, rozpr.: „Dante Alighieri“ (1852), „Lenora i Ucieczka“ z *Pokłosia*, 1853), „O szkole narodowej polskiej na Batignolles pod Paryżem“ (1854), „Rękopisy po Adamie Mickiewiczu i niedrukowane ustępy z „Pana Tadeusza“ (1856) i artykuły polityczne w *Dzienniku poznańskim* z r. 1866).

e) „Pisma z l. 1849—51“, zebrał dr. B. Erzepki. Poznań, 1919.

Klaczko o Heinem w *Revue de Paris*, 1855, przekład polski w *Ognisku* 1903, luty.

Listy. *a*) dwa listy do Teofila Lenartowicza, ogł. Méyet w *Nowej Gazecie*, 1907, nr. 65; *b*) list do Jul. Grużewskiego z r. 1856 przytoczył Kallenbacb w t. II, str. 238—9 monogr. „Ad. Mickiewicz“ (1897); *c*) 5 listów do Bohd. Zaleskiego z l. 1849 — 54 ogł. Krechowiecki

w książce „Prawdy i bajki“ (Warszawa, 1911) w art. „Kartki z dziejów polskiego tułactwa“, II; *d*) Z korespondencji J. Klaczki, *Przew. nauk i liter.*, 1907; *e*) listy do Jana Koźmiana, E. Januszkiewicza i innych przytacza Tarnowski w swej monografji; *f*) list otwarty do Lenartowicza z r. 1851 w *Gońcu polskim* przedruk. w „Pism. z l. 1849—51“ (1919).

Monografje: a) TARNOWSKI: Juljan Klaczko. 2 t. Kraków, 1909. — b) HÖSICK: Juljan Klaczko. Rys życia i prac. Kraków, 1904. = NORWID: O sztuce dla Polaków. 1858. — TARNOWSKI: Historja literatury polskiej—HÖSICK: U J. Klaczki. *Kraj*, 1897, nr. 28—32. (Toż w „Szkice i opowiadania historyczno literackie.“, 1900). — HÖSICK: J. Klaczki — pisma polskie· Warszawa, 1902 — HÖSICK: Juljan Klaczko. Sylwetka literacka. (*Książki dla wszyst.*) Por. *Kur. Warsz.* 1902. — TARNOWSKI: Pisma J. Klaczki *Przegl, Pol.*, 1902 (toż *Słowo*, nr. 146 i *Kraj*, nr. 27-28). AN: Pisma hebrajskie J. Klaczki. *Kraj*, 1902, nr. 7 (porówn. *Izraelita*, 1902). — CHMIELOWSKI: Z dziejów krytyki pol. *Prawda*, 1901, nr. 12—14 (toż w „Dzieje krytyki literackiej...“, 1902). — KONOPNICKA: Juljusz II. Nowa książka J. Klaczki. *Bibl Warsz.*, 1899 (toż w „Trzy studja“. 1902).—HÖSICK: J. Klaczko. Sylwetka lteracka *Przegl. Pol.*, 1903 i 1904. — AD. KRASIŃSKI: Wspomnienia. — CHMIELOWSKI: Kl. J. *W. Enc. pow. ilustr.* — HÖSICK: J. Klaczki początki działalności literackiej francuskiej. *Księga pamiątkowa* dla Tarnowskiego, I. 1904) —L. B. Juljan Klaczko *Izraelita*, 1906 — A. SZCZEPAŃSKI: Juljan Klaczko. Poznań, 1907. — MÉYET: Z korespondencji J. Klaczki. *Przew. nauk. i liter.*, 1907; por. toż *Nowa Gazeta*, 1907, z dn. 12 czerwca, nr. 65.—H. WELSCHINGER: Juljan Klaczko, historien, critique et patriote. *Revue des deux mondes* 1907, 1 dec. — TARNOWSKI: Przedmowa do „Szkiców i rozpraw literackich“. Warszawa, 1904. — HÖSICK: Wstęp do „Zapomnianych pism polskich“. Kraków, 1912. — HÖSICK: Nowe szczegóły z życia Juljana Klaczki w Heidelbergu (1847—48). *Księga pamiąt...* dla Tretiaka, 1913 — L. K.: Data urodzin Klaczki *Kur. Warsz*, 1906, nr. 339 (8 grudnia).—A. KRECHOWIECKI: Kartki z dziejów polskiego tułactwa, II („Prawdy i bajki“. Warszawa, 1911).

67. KAROL BAYKOWSKI.

Ur. 1823 r. w Owruckiem, z o. Gracjana, podkomorzego owruckiego. Kształcił się w uniw. kijowskim, na wydz. matematycznym od r. 1841—1845. W grudniu 1845 r. udaje się do Warszawy i zostaje urzędnikiem kancelarji głównego sztabu armji czynnej rosyjskiej. W październiku 1846 r. ucieka, w obawie prześladowania przez rząd rosyjski, wraz z Bohdanem Dziekońskim z Warszawy i udaje się, przez Brukselę (gdzie poznaje jen. Skrzyneckiego), do Paryża, dokąd przybywa w drugiej połowie listopada tegoż roku. W r. 1848 udaje się do Szwajcarji, gdzie w Biningen pod Bazyleą, d. 25 lutego 1848 r., poznaje Andrzeja Towiańskiego i przystępuje do Sprawy Bożej. Zm. w 1904 r.

Wyd. Pisma Towiańskiego i przełożył jego żywot przez T. Canonico napisany.

Ogł. pamiętnik p. t.: „Z nad grobu". Kraków, 1891. (W dod. podaje kilka listów swoich do rodziny (do rodziców i krewnych) z lat 1852—1860). Wyd. 2, pomnożone. Krak. 1903.

R. Baudouin de Courtenay: K. B. (Wspomnienie). *Kraj*, 1904, nr. 38. — Jarecki: Ś. p. Karol Baykowski i Towianizm. *Słowo polskie*, 1904, nr. 476.

68. LUDWIK BRZOZOWSKI.

Ur. na Mazowszu; we wsi Opoczy (pod Raszynem), dn. 22 czerwca 1833 r. W r. 1857 wstąpił do Akademji medyko-chirurgicznej w Warszawie. W r. 1861 wyjechał zagranicę, Kształcił się w Heidelbergu, Karlsruhe i Paryżu (czy też po r. 1863?). Wróciwszy do Warszawy, należał, wraz z Narzymskim i Daniłowskim, do t. zw. mierosławczyków. Wziął następnie udział w walce, jako adjutant Wład. Grabowskiego. Po upadku powstania wyjechał (w r. 1863?) do Paryża. Zm. 10 grudnia 1873 r. w Paryżu.

Zawód literacki rozpoczął w r. 1852 w *Gazecie Codziennej*. Ogł. drukiem powieść „Noclegi". W r. 1861 był współpracownikiem *Pszczoły* Niewiarowskiego. W *Tyg. Ilustr.* 1860 r. druk. powieść „Astry". W r. 1862 redagował w Paryżu czasop. *Baczność* (od lipca do grudnia). Po r. 1863 poezje swe i utwory powieściowe drukował w *Tyg. Ilustr.*, *Dzienniku literackim* (lwow.) i w *Tygodniku Wielkopolskim*. Dwa wiersze: „Sygnały" i „Po wojnie" wydruk. w *Ilustracji polskiej*, 1918.

Nekrolog w *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1873—1878. Poznań, 1879, II. — E. Maliszewski: Żołnierze-poeci z r. 1863. I. Ludwik Brzozowski. *Ilustracja polska* („Wieś i dwór."), 1918, III.—St. Pomarański: Zapomniany poeta Ludwik Brzozowski. (1833—1873). *Gaz. Lwowska* 1927, nr. 297—9.

69. LEON KAPLIŃSKI.

Malarz (portrecista) i poeta. Ur. w Lisowie (pod N. Miastem) w r. 1826 (?). Po ukończeniu gimn. w Warszawie uczęszczał tamże na kursa prawne. W r. 1844 wyjechał do Prus, a stąd do Wrocławia, gdzie słuchał filozofji. W l. 1846—8 był więziony w Berlinie. Wypuszczony w r. 1848, osiedlił się w Paryżu. Po r. 1870 opuścił Paryż. i wrócił do kraju; najprzód do Krakowa, a stąd udał się do Miłosławia (w Poznańskiem). Zm. w marcu 1873 r. w Miłosławiu.

W r. 1856 głośny był jego wiersz „Zgasły już wszystkie promienie nadziei...".

Przed r. 1863 ogł. osobno:

a) „Do wieszcza Psalmów". Paryż, 1859.

b) „Nad Wisłą". Powieść. Żytomierz, 1860. (Przedtem w Dod. do *Czasu*).

c) „Zorza wieczności". (Poezje). Paryż, 1860.

d) „Ostatnia próba. (Wiersz). Paryż, 1861.

e) „Bądź co bądź. Trzy pieśni: Pokusa. Przejrzenie. Modlitwa". Paryż, 1862.

W *Bibl Warsz.*, 1863, I, rozpr. „Charakter sztuki u pierwotnych chrześcijan".

TARNOWSKI: Wspomnienie pośmiertne o ś. p, L. K. w *Przegl. Pol.*, 1873 i osobno. Kraków, 1873. — MYCIELSKI: „Sto lat malarstwa polskiego". — H. P. i CHMIELOWSKI: K. L. *W. Enc. powsz Ilustr.*

70. BRONISŁAW ZALESKI.

Ur. 1819 roku, na Litwie, z o. Franciszka, oficera wojsk polskich, i Julji z Czarnockich. W r. 1836 wstąpił do uniw w Dorpacie. Był potem zesłany do Czernihowa. Otrzymał stop. nauk. w uniw. Charkowskim. Około r. 1845 członkiem Komisji lustracyjnej dóbr państwa w gub. wileńskiej. W r. 1847(8) skazany w sołdaty, zesłany do Orenburga; skąd odbywał wyprawy za Ural, w stepy kirgizkie. Na wygnaniu zaprzyjaźnił się z Tarasem Szewczenką. Około r. 1856 uwolniony; brał czynny udział w pracach centralnego Komitetu do spraw włościańskich w Petersburgu. Później (po r. 1863?) osiadł w Paryżu, gdzie był bibliotekarzem Tow. histor.-literackiego i redaktorem *Roczników Tow. histor. liter.* Zm 2 stycznia 1880 r. w Mentonie.

Ogł. m. in.: *a*) „Dwie wycieczki do stepów kirgizkich". *Księga Świata*, 1857, II. *b*) „La vie des steppes Kirghises, descriptions, récits et contes...". Paris, 1865. *c*) „Wygnańcy polscy w Orenburgu". *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu. Rok 1866. d*) Listy z l. 1849—56 do Róży Sobańskiej (*Przegl. Pol* 1881), zawierają opisy kraju Baszkirów i Kirgizów. e) „Żywot ks. Ad. Czartoryskiego". Poznań, 1881.

ST. REWIEŃSKI: Br. Z. *Tyg. Ilustr.*, 1880, I. — KALINKA: Br. Z. *Przegl. Pol.*. 1880, luty.—A. SULIMA: Szewczenko na wygnaniu i Bronisław Zaleski. *Przegl. Powsz.*, 1884, IV. — LIBROWICZ: Polacy w Syberji. Kraków, 1884. — L. DĘBICKI: Br. Z. Kraków, 1880. — JANIK: Dzieje Polaków na Syberji. Str. 244—250.

71. KAROL PIEŃKOWSKI.

Ur. 15 czerw. 1836 we wsi Zawadki pod Turobinem, z o. Jana i Franciszki Śliwickiej. Uczył się w szkole powiat. w Warszawie; słuchał wykładów w uniw. w Petersburgu (1859–61) i w Niemczech (1862—63). Bierze udział w ruchu powstańczym w r. 1863. Potem przebywa zagranicą. W l 1867—71 w Turcji. W l. 1871—74 we Lwowie. W r. 1875 wraca do Królestwa. Zm. 29 marca 1877 w Warszawie.

Na pole literackie wystąpił w 1858 i 1859. Po upadku powstania pisywał do *Ojczyzny* A. Gillera, do *Tyg. Ilustr.* (korespond.), *Kłosów*, lwow. *Dziennika liter.* i pozn. *Tyg. Wielkopol.* czasem Dziennika Polskim. — Pisał poezje, dramaty, powieści, z których niektóre wyszły osobno.

Zob. o nim: St. Pomarański: Wspomnienie o Karolu Pieńkowskim *Myśl. Narod.* 1928, r. 14.

O lat trzydzieści przed Wielką Emigracją osiedlił się we Francji

JÓZEF MARJA HOENE-WROŃSKI.

Ur. 24 sierpnia 1778 r. w Wielkopolsce, w okolicach Poznania, (wedł. Żychliń. ur. w r. 1775, w Poznaniu) z o. Antoniego, rodem Czecha, król. budowniczego, i Elżbiety Pernickiej (nie Gertrudy Gruber). Kształcił się w szkole kadetów w Warszawie. W r. 1794 jako oficer artylerji walczył pod Warszawą przeciw Prusakom. Pod Maciejowicami wzięty do niewoli, wstępuje do służby w armji rosyjskiej, którą, na wieść o tworzeniu się legjonów polskich we Włoszech, w r. 1797 opuszcza. (Wedł. Żychl. w końcu r. 1798 na własne żądanie dostaje dymisję w stopniu pułkownika). W przejeździe przez Niemcy studjuje na uniwersytetach prawo i filozofję. W r. 1800 przedstawia się w Paryżu Kościuszce i Dąbrowskiemu i udaje się do legjonu w Marsylji, lecz tu zabiera się do pracy naukowej. W l. 1801—1810 przebywa w Marsylji. Ok. r. 1810 żeni się z Wiktorją Montferrier. W r. 1810 osiedla się w Paryżu. (Pobyt w Anglji w l. 1820—1823; w Belgji w r. 1826; w Niemczech w l. 1850—1852). Zm. 9 sierpnia 1853 r. w Neuilly. Głośny myśliciel i matematyk.

Pierwsze prace Wrońskiego:

a) „Le bombardier polonais“. (Marseille, 1800).

b) „Philosophie critique découverte par Kant". (Marseille, 1803).

c) Siedm rozpraw filozof. i nauk., napis. w l. 1803—1806 wyd. p. t. „Philosophie absolue. Premiers travaux. Sept manuscrits inédits". (Paris, 1879). (Zbiór ten zawiera m. in. rozprawki: „Philosophie spéculative", „Philosophie du langage", „Philosophie ou législature des mathématiques", „Economie politique" i t. d.). „Economie politique" przełoż. na język polski p. t. „Wstęp do ekonomji politycznej" i wyd. wraz z Wrońskiego „Systemem ekon.-przemysł. Adama Smitha" w *Bibliotece dzieł społ. ekonom.* Daszyńskiej-Golińskiej. Warszawa, 1912.

d) „Caméralistique". Economie politique et finances. Paris, 1884. Napis ok. 1803 r.

Z dzieła tego przełożono na język polski:

α) „Mylne systemy ekonomji politycznej. Merkantylizm. Fizjokratyzm". (*Bibliot. dzieł społ.-ekonom.* Z. Daszyńskiej-Golińskiej). Warszawa, 1911.

β) „System ekonomiczno-przemysłowy Adama Smitha". (*Bibliot. dzieł społ.-ekonom.* Z. Daszyńskiej-Golińskiej. Warszawa, 1912. Wyd. wraz z „Wstępem do ekonomji politycznej", wyjętym z „Sept manuscrits inédits" (1879).

Z licznych dzieł i rozpraw Wrońskiego, najważniejsze:

a) „Introduction à la philosophie des mathématiques". (Paris, 1811).

b) „Le Sphinx ou la Nomothétique séhélienne". Paris, 1818.

c) „Canons de logarithmes". Paris, 1827. Wyd. pol. „Kanony logarytmów Hoene-Wrońskiego", wydał S. Dickstein. Warszawa, 1890.

d) „Prospectus de la philosophie absolue". Paris, 1878. Napis. w r. 1826.

e) „Loi téléologique du hasard". Paris, 1828. Nowe wyd. Paris, 1890.

f) „Problème fondamental de la politique moderne". Paris, 1829.

g) „Messianisme. Union finale de la philosophie et de la religion, constituant la philosophie absolue": I. Prodrome du messianisme. Paris, 1831 II. Métapolitique messianique. Paris, 1839.

h) „Prolégomènes du Messianisme". Paris, 1842.

i) „Messianisme ou Reforme absolue du savoir humain". Paris, 1847, 3 t.

Dwa wyjątki z tego dzieła wyszły w przekł. polskim:

α) „Odezwa do narodów słowiańskich, względem przeznaczeń świata". Paryż, 1848. Przekł. „Adresse aux nations slaves sur les

destinées du monde" (1847), dokonany prawdop. przez Bukatego, przy współudziale autora.

β) „Reforma absolutna, przeto ostateczna wiedzy ludzkiej" (Wyjątek). Wyd. L. Niedźwiecki. Paryż, 1891. Przekł. Listu do papieża Leona XII.

k) „Philosophie absolue de l'histoire..." (Historiosophie ou science de l'histoire). Paris 1852.

l) „Propédeutique messianique". Eléments de la philosophie absolue". W dwu częściach. Paris, 1855 i 1875. Po polsku: „Propedeutyka mesjanizmu. Zasady filozofji absolutnej". Przekład i słowo wstępne Józefa Jankowskiego. Warszawa, 1912. (*Biblioteczka hermetyczna*, nr. 8).

m) „Développement progressif et but final de l'humanité". Paris, 1861. Napis. w l. 1815—18.

n) „Apodictique messianique". Paris, 1876.

o) „Nomothétique messianique ou lois suprêmes du monde". Paris, 1881.

p) „Wstęp do wykładu matematyki". Wyd. L. Niedźwiecki. Paryż, 1880. Przekład z franc. Tekst franc. w rękop.; wyszedł najprzód w przekładzie angielskim w roku 1821.

Autobiografja Wrońskiego (do r. 1845) znajduje się w „Réforme du savoir humain", II; przedrukow. w „Loi téléologique du hasard" wyd. z r. 1890. W przekładzie polskim, w skróceniu, podane w *Przeglądzie literackim Kraju* (petersb.) z r. 1889.

Ostry sąd Wrońskiego o Mickiewiczu i jego mesjanizmie znajduje się w jego „Historiosophie", I (1852). (Zob. Dickstein: H. W., str. 175—176 i 220).

Spis wszystkich dzieł Wrońskiego, drukowanych i rękopiśmiennych, podaje Dickstein w monografji o Wrońskim (1896).

Dzieł Wrońskiego w przekładzie J. Jankowskiego i P. Chomicza wyszło: „Tajemnica polityczna Napoleona" (Warsz. 1919). — „Prodrom mesjanizmu albo filozofji absolutnej" (W. 1921). — „Poręczenie religijne mesjanizmu". (W. 1921). — „Stworzenie absolutne ludzkości". (W. 1921). — „Filozofja pedagogji" (W. 1922). — „Odezwa do narodów cywilizowanych". (W. 1922). — „Metapolityka". (W. 1923). — „Kodeks prawodawstwa społecznego absolutnego" (W. 1923). — „Prolegomena do mesjanizmu". 3 t. (W. 1922—25). — „Propedeutyka mesjaniczna". (W. 1925). — „Tablica psychologji i Prawo Stworzenia" (Lwów. 1925). — „List do papieża". (W. 1928).

Rękopisy Wrońskiego przechowują się głównie w Bibl. Kórnickiej (obecnie w bibl. Akad. Umiejętności w Krakowie).

Monografja: Dickstein: Hoene-Wroński. Jego życie i prace Kraków, 1896.= Mickiewicz: Prel. o liter. słow. (1842) (lek. 29). — Bukaty: H. W. i jego udział w rozwinięciu wiedzy ludzkiej. Paryż, 1844. — Trentowski: H. W. czyli mesjanizm polsko-francuski. *Rok,* 1844. — J. B. Ostrowski: H. W, *Przegl. Pozn.*, 1851—52.— Libelt: H. W. w „Filozofja i krytyka", 1845. — Tyszyński: Rozbiory i krytyki I. — Landur: Exposition abrégée de la philosophie absolue du H W. Paris, 1857.—Augé: Thèses d'après Hoene-Wroński. Paris, 1860.—Augé: Notice sur H. W. Paris, 1865. — Augé: Exposition de la philos. absolue de H. W. Paris, 1868. — Krupiński w Dod. do Hist. filoz. Schweglera. Warszawa, 1863. — Trentowski: Panteon wiedzy ludzkiej II. 1874. — Niedźwiecki: Wroński i świat obecny przy „Wstępie do wykładu matematyki W-go". Paryż, 1880. — Wrońska: Portrait de Wroński — przy „Apodictique messianique" (1876); w przekł. pol. przy „Mylnych system. ekonom. polit." Warszawa, 1911. — L. Żychliński o pochodzeniu rodowem Hoene-Wrońskiego. *Bibl. Warsz.* 1883, II, str. 112—114. — Niedźwiecki we wstępie do „Reformy absolutnej..." (1891).— Dickstein: Hoene-Wroński. *Kłosy.* 1887 i odb. — Bertrand: Hoene-Wroński. *Revue des deux mondes*, 1897, luty. — Burthe: Hoene-Wroński. Réponse á M. J. Bertrand (Extrait de la *Revue blanche* de 1 mars 1897). — Dickstein: J. Bertrand o Wrońskim. *Wiadom. matemat.*, I 1897. — J. Drzewiecki: O filozofję Hoene-Wrońskiego. (Polemika z powodu książki Dicksteina) Warszawa, 1898. (Odb. z *Niwy*) — Struve: W sprawie filozofji Wrońskiego *Niwa*, 1898 — Cherfils: La question Hoene-Wroński *Revue blanche* 1897. — Cherfils: Un Essai de religion scientifique. Introduction à Wroński, philosophie et reformateur. Paris, 1898. — O. Bryk: Die Gieschichtsphilosophie Höne-Wroński's (w dwutyg. wiedeń. *Die Gnosis,* 1903) — X. K.: Ze studjów nad mesjanizmem polskim. Hoene-Wroński. *Przegl. Kościelny,* 1907 (pozn.). — W. M. Kozłowski: Hoene-Wroński jako filozof. Warszawa, 1907. — Struve: Historja logiki jako teorji poznania... Warszawa, 1911. — Daszyńska-Golińska: Filozofja gospodarcza i społeczna Hoene-Wrońskiego. (Wstęp do Wrońskiego „System ekonom. przemysł. Ad. Smitha". Warszawa 1912. (Przedtem w *Ekonomiście*, 1911).—Daszyńska-Golińska: Z historjozofji porozbiorowej. *Świat*, 1912, nr. 6 — Daszyńska-Golińska: Hoene-Wroński o kwestji polskiej. *Świat*, 1912, nr. 7.—Wicherkiewiczowa: Rodzina Hoene-Wrońskiego. *Spraw. Akad. Um.*, 1912. — Straszewski: Dzieje filozof. myśli polskiej. Kraków, 1912. — Ks. Gabryl: Polska filozofja religijna w wieku XIX. I. Warszawa, 1914.—Czygar: Hoene-Wroński. Jego ideologja Słowiańszczyzny. *Słowo Polskie* 1914, nr. 589 i 1915, nr. 3-20. — Wicherkiewiczowa: Rodzina Józefa Hoene-Wrońskiego w Poznaniu. (*Liter. i sztuka* dod. do *Dzien. Pozn.*, 1914, nr. 29) — Daszyńska-Golińska: O rękopisie Hoene-Wrońskiego: „Création absolue de l'humanité. Seconde partie. Etablissement de l'ère de l'absolu ou constitution de l'humanité. Paryż, 15 sierpnia 1818. *Archiwum Komisji do badania histor. filoz. w Polsce* Tom I. Cz. I. Kraków, 1915. — Wicherkiewiczowa: Antoni Hoene, królewsko-polski budowniczy. *Arch. do dziejów liter. i ośw. w Polsce*, XIV, 1914. — Bobynin: Hoene Wronskij i jewo uczenje o fiłosofji matiematiki. (*Biografiji znamienitych matiematikow XIX w.*). Moskwa. 1894. — P. Chomicz Teorja względności Einsteina w świetle filozofji absolutnej Hoene-Wrońskiego. Warsz., 1922. — J. Jankowski: Rozmowa z Nikodemem. Warsz., 1923.—W. Lutosławski: Wskrzeszenie Wrońskiego. *Tyg. Wileń.* 1925 nr. 10.—

J. Jankowski: Obrona Wrońskiego. *Tyg. Wileń.*, 1925, nr. 16.—Lutosławski: Uwagi o liście powyższym. Tamże. — J. Ujejski: O cenę absolutu. Warsz., 1925. — Tenże: Co pisano w Polsce o Wrońskim za jego życia. (W dod. do „O cenę absolutu"). — Tenże: Wroński jako dziennikarz i poeta (Tamże). — Cz. J. Kozłowskiego ocena książki Ujejskiego. *Wiadom. liter.* 1925, nr. 41. — P. Chomicz: Hoene-Wroński w oświetleniu prof. Ujejskiego. Tamże. nr. 43. — Ujejski: W sprawie „oświetlenia" Wrońskiego. Tamże, nr. 45. — B. Suchodolski: Krytyka podstaw kultu Wrońskiego. *Nowiny naukowe.* 1925, nr. 4 — Lutosławski: Nieznana zasługa Wrońskiego. *Tyg. Wileń.* 1925, nr. 9 —Lutosławski Tajemnica Wrońskiego. *Tyg. Wileń.* 1925 nr. 13— H. Rowid: Szkoła twórcza. Kraków, 1926. — F. Baldensperger: Hoene-Wroński a Francja intelektualna. *Przegl. Współcz.* 1928, kwiec.—Fr. Warrain: Wiązanie metafizyczne, sporządzone według prawa stworzenia Hoene-Wrońskiego. Przełożyli z franc. J. Jankowski i P. Chomicz. Warsz. 1928. — Chomicz: Hoene-Wrońskiego prawo stworzenia jako podstawa reformy wiedzy ludzkiej. (Odb. z *Kwart. Filozof.*, t. VII). Kraków, 1928. — P. Chomicz: Hoene-Wroński w Polsce i zagranicą. Warsz. 1929. — Cherfils: Zarys religji naukowej. Warszawa, 1929. — St. Kolbuszewski: Filozoficzne podłoże pedagogji Hoene-Wrońskiego. *Minerwa polska*, 1927, z. 2 — A. Zieleńczyk: Hoene-Wroński Warsz. 1928. — Bibliografję pism o Wrońskim wyczerpującą do r. 1896 podaje Dickstein w swej monografji o Wrońskim. — (L. Sowiński zobrazował ostatnie chwile Wrońskiego w poemacie „Satyra"; sylwetkę Wrońskiego nakreślił Balzac w „La Recherche de l'absolu"),

LITERATURA KRAJOWA 1831—1863.

W trzydziestoleciu po upadku powstania Listopadowego, wskutek represji, stosowanych przez rządy zaborcze do pracy kulturalnej i ruchu umysłowego w trzech dzielnicach, i wyemigrowania z Polski najenergiczniejszych jednostek i najtęższych sił duchowych (twórczych), poziom oświaty i literatury w kraju znacznie się obniżył. Gdy na emigracji, nie krępowane przez cenzurę, zakwita wspaniale poezja narodowa i wieszcza i bujnie się rozwija publicystyka polityczno-społeczna, w kraju występują tylko poeci niższego lotu, epigonowie romantyzmu, i krzewi się powieściopisarstwo — wogóle twórczość do poziomu umysłowego ówczesnego społeczeństwa się stosująca. W najcięższych warunkach dla rozwoju oświaty i literatury znalazły się w tej dobie Królestwo Kongresowe, Litwa i Galicja, w lepszych Wielkie Księstwo Poznańskie i Rzeczpospolita Krakowska. To też Poznańskie stało się, szczególnie w l. 1840—1850, głównym ogniskiem pracy oświatowej i twórczej i wogóle życia duchowego w Polsce.

Literatura o literaturze krajowej w l. 1832—63. Chlebowski: Literatura polska (1795—1905) jako główny wyraz życia narodu po utracie niepodległości. Warszawa, 1923. — Kucharzewski. Epoka Paskiewiczowska. Warszawa - Kraków.

1914. — Ks. Pleszczyński: Dzieje Akademji Duchownej w Warszawie. 1907—S. P. (Jarochowski): Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie. *Aten.* 1883, I. — W. Bogusławski: Wizerunek czynności i zasług Tow. Przyj Nauk Poznań. („Charitas". Księga zbior. Petersburg. 1894). — J. Majer: Pogląd historyczny na Towarzystwo Naukowe Krakowskie.., Kraków, 1858. — J. Majer: Stanowisko Towarzystwa Naukowego Krakowskiego wobec nauki i kraju. Kraków, 1868. (Odb. z *Przegl. Pol.*). — Grabski: Historja Towarzystwa Rolniczego. Warsz. 1904. — Jarochowski: Literatura poznańska — Zawadzki: Literatura w Galicji. — Chmielowski: Historja liter. pol., t. V.— Brückner: Dzieje liter. pol., II — Tarnowski: Hist. liter. pol.—Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Kallenbach: Poezja w l. 1800 - 1863. *Encykl. Pol.*, XXI. (Dzieje literatury pięknej w Polsce, I).—Mann: Rozwój powieści pol., II (od r. 1831). Tamże, XXII.—Bruchnalski: Rozwój wymowy w Polsce. Tamże. — Struve: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce (1911). — Ks. Gabryl: Polska filozofja religijna w w. XIX 2 t. Warsz. 1914. — „Polska filozofja narodowa". Księga zbior. Kraków, 1921. — Estreicher: Powieściopisarstwo w Galicji. *Bibl. Warsz*, 1860, I. — Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta (1815-1846). Kraków, 1901. — T. Gutkowski: Cenzura w Wolnem Mieście Krakowie. Krak. 1915. — P. Wilkońskiej: Moje wspomnienia. — Kraushar: Salony i zebrania literackie warszawskie. Warsz. 1916. — Literatura do Cyganerji warszawskiej podana w t IX. *Sto lat myśli pol.*, str. 228. — Chlebowski: Salony i kółka literacko-artystyczne w Warszawie między r. 1840 a 1855. („Pisma", t. IV).— Skobel: Wspomnienia. — Konczyńska: Zarys hist. Bibl. Jagiell.

CZASOPIŚMIENNICTWO W KRAJU W DOBIE MIĘDZYPOWSTANIOWEJ.

Wskutek większego lub mniejszego zatamowania pracy kulturalnej i ruchu umysłowego we wszystkich dzielnicach Polski w tej dobie, czasopiśmiennictwo nie mogło się rozwijać normalnie. W Królestwie ruch czasopiśmienniczy ożywia się dopiero około r. 1841. Do najważniejszych czasopism wychodzących w Warszawie w l. 1841—61 należą: miesięcznik umiarkowanie postępowy *Biblioteka Warszawska*, założony w r. 1841 (redagowany przez Szabrańskiego, następ. przez Wójcickiego), organ młodzieży postępowej *Przegląd Naukowy* 1842—48 Edw. Dembowskiego i Hip. Skimborowicza, *Pielgrzym* (1842—46) E. Ziemięckiej, pismo zachowawczo - katolickie, *Dziennik Warszawski* (1851—56) założony przez Henr. Rzewuskiego, a redagowany przez W. Szymanowskiego i J. Bartoszewicza, *Gazeta Warszawska*, redag. w l. 1856—61 przez A. Lesznowskiego, a po nim przez J. Keniga, i *Gazeta Codzienna* (od r. 1861 *Gazeta Polska*) redag. w l. 1859—62 przez J. I. Kraszewskiego; *Tygodnik Ilustrowany*, wychodzący od paźdz. r. 1859, a redag. przez Ludwika Jenikego.

Na Litwie i Rusi głównemi czasopismami w l. 1831—63 były: *Tygodnik Petersburski* (założ. w 1830) J. E. Przecławskiego, wychodzący do r. 1858; *Athenaeum*, wychodzące w Wilnie od r. 1841 do r. 1851 pod red. J. I. Kraszewskiego, *Gwiazda* (1846—48) organ młodzieży postępowej (w Kijowie), *Rocznik Literacki* (1843—46) i *Pamiętnik naukowo-literacki* (1849—50) Romualda Podbereskiego.

W Poznańskiem: *Przyjaciel ludu* 1834—49 wychodzący w Lesznie pod red. J. i A. Poplińskich i J. Łukaszewicza; *Tygodnik literacki* 1838—46 Ant. Wojkowskiego (pismo demokratyczne), *Dziennik domowy* (1840—47) N. L. Kamińskiego; *Orędownik naukowy* 1840—46 A. Poplińskiego i Łukaszewicza; *Rok* 1843—46 Jędrz. Moraczewskiego; *Przegląd Poznański* 1845—65, miesięcznik zachowawczo-katolicki Jana i Stan. Koźmianów.

W Rzeczypospolitej Krakowskiej i w Galicji: W Krakowie: *Kwartalnik naukowy* 1835—36 A. Z. Helcla, *Powszechny pamiętnik nauk i umiejętności* (1835) Leona Zienkowicza, *Dwutygodnik literacki* (1844) W. Kurowskiego, *Pamiętnik Naukowy* 1837 Lesława Łukaszewicza, dzienniki polityczne: *Jutrzenka* (1848) A. Szukiewicza, *Czas* założ. w r. 1848, (od r. 1856 do 1861 wych. wraz z literackim *Dodatkiem miesięcznym*). We Lwowie najwybitniejszymi pismami literackimi w tej dobie były: *Dziennik mód paryskich*, wychodzący od r. 1840 do r. 1848, od r. 1845 redagowany przez Jana Dobrzańskiego, pod firmą krawiecką przemycający literaturę, w r. 1848 p. n. *Tygodnik Polski* redag. przez Szajnochę, i *Dziennik Literacki* 1852—1870 (z przerwą 1854—56 kiedy wychodziły *Nowiny*) red. kolejno przez Szajnochę, Dobrzańskiego i innych.

Karwowski: Dziennikarstwo poznańskie. — K. Bąkowski: Dziennikarstwo krakowskie do 1848 r. — Kucharzewski: Czasopiśmiennictwo polskie w. XIX. — Czarnowski: Dziennikarstwo słowiańskie i polskie. Kraków, 1895. — Zawadzki: Dziennikarstwo w Galicji w r. 1848. Lwów, 1878. — St. Mękarski: O genezie „Biblioteki Warszawskiej" i jej charakterze w l. 1841—1863 *Pam. Liter.*. 1925/26.—T. Grabowski: O dawnym „Przeglądzie Poznańskim" 1845—1865. *Książka zbior. ku uczcz. 1 rocz. istn. uniw Poznań.* 1920.

POZNAŃSKIE:

1. JÓZEF ŁUKASZEWICZ.

Ur. 30 listopada 1799 r. w Krąplewiu w W. Ks. Poznańskiem, z o. Teodora i Katarzyny z Poplewskich. Początkowe nauki pobierał

w szkółce franciszkanów w Pyzdrach, następnie kształcił go pastor Rothwied w Buissie, poczem wstąpił do gimnazjum w Poznaniu; nauki ukończył w Kaliszu. Po paroletniej praktyce nauczycielskiej, udał się na studja uniwersyteckie do Krakowa. Wsparty pomocą Edw. Raczyńskiego, zwiedził następnie Wrocław, Warszawę i inne miasta Królestwa; pracował po bibliotekach i archiwach w Królewcu, Gdańsku, Elblągu i Toruniu. Od założenia w r. 1829 był przez lat 20 kilka bibliotekarzem Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Prowadził wydawnictwa Raczyńskiego (przygotowywał je do druku). Zawiązawszy ścisłe stosunki z Janem i Antonim Poplińskimi, umieszczał w założonym w r. 1834 przez Jana Poplińskiego *Przyjacielu ludu* mnóstwo artykułów treści historycznej i archeologicznej, a po śmierci jego redagował pismo od r. 1839—1845. (W r. 1838 założył wraz z Ant. Poplińskim *Tygodnik Literacki*?). Od roku 1840—45 wydawał wraz z Ant. Poplińskim czasop. *Orędownik naukowy*. Po złożeniu w r. 1852? urzędu bibliotekarza u Racz. Ł. był przez pewien czas nauczycielem gimn. poznańskiego, archiwistą miasta Poznania, wreszcie opuścił Poznań i osiadł w Targoszycach (w pow. krotoszyńskim) w r. 1856(?). (W r. 1859 utracił żonę). Zm. w styczniu (lutym?) w r. 1873.

Rozpoczął od niefortunnych wierszy w *Mrówce*, 1821 („Oda do głupstwa") i *Weteranie* 1825 („Oda do złota").

Gł. dzieła:

1) „Wiadomość historyczna o dyssydentach w mieście Poznaniu w XVI i XVII w.". Poznań, 1832.

2) „O kościołach Braci czeskich w dawnej Wielkopolsce". Poznań, 1835.

3) „Obraz historyczno-statystyczny m. Poznania". 2 t. Poznań, 1838.

4) „Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie. 2 t. Poznań, 1842—3.

5) „Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnej Małopolsce". Poznań, 1853.

6) „Krótki opis historji kościołów parochjalnych w dawnej diecezji poznańskiej". 3 t. Poznań, 1858—63.

7) „Krótki historyczno-statystyczny opis miast i wsi w powiecie krotoszyńskim". Poznań, 1869.

8) „Historja szkół w Koronie i w W. X. Litewskiem". 4 t. Poznań, 1849—51.

Listy: 9 listów do M. Wiszniewskiego z l. 1838—46 w *Kron. Rodz.*, 1886.

(Marcelli Motty): J. Ł. Wspomnienie pośmiertne, odb„ z *Tygodnika Wielkopol*, 1873 (przedruk, w II t. „Opisu powiatu Krotoszyńskiego"). — K. Bartoszewicz w *Przegl. pol.*, 1873. — Marcelli Motty w „Przechadzkach po mieście Poznaniu" (odb. z *Dzien. Pozn.*, 1883, cz. II, str. 25-27). — W. Korotyński w *Tyg. Ilustr.*, 1873 — A. Plug w *Kłosach*, 1882 — Majchrowicz w *Enc. Wych.* VII. — O rodzinie Ł. Żychliński w „Złotej księdze szlachty polskiej". — A. Białecki: Piśmiennictwo w W. X. Poznań. od r. 1850... *Teka Wileńska*, 1858. — Jarochowski: Literatura Poznańska. Poznań, 1884 (str. 48, 51, 60 i n., 75 i n., 84—86, 121—127). — St. Karwowski: Dziennikarstwo poznańskie. I. 1908 — (J. Bartoszewicz w Hist. liter. 1861). — O pracach Łukaszewicza pisali: Baliński, Bartoszewicz, Bentkowski, Łepkowski, Pawińskiw *Bibl. Warsz.*, Kraszewski w *Tygodn. Petersb.*, 1842, M. Grabowski w „Koresp. liter.". Wilno, 1843. (Cz. I, t. II).

2. JĘDRZEJ MORACZEWSKI.

Ur. 4 lutego 1802 r. w Dusinie, pod Gostyniem, w Poznańskiem, z rodziny zamożnej. Szkoły odbył w Poznaniu i w Kaliszu; nauki uniwersyteckie w Lipsku (od r. 1822), potem w Heidelbergu; od r. 1827 kształcił się w uniw. warszawskim, na wydziale prawnym; tu magistrem obojga prawa w r. 1829. Potem urzędował w Komisji spraw wewn. i w sądownictwie. Wziął udział w powstaniu Listopad., zrazu jako ajent Rządu Narod., potem walczył; wzięty do niewoli, umknął. Po upadku powstania osiadł w Poznańskiem na wsi. Od r. 1842 zamieszkał w Poznaniu. W r. 1848 pierwszy podał projekt zwołania kongresu Słowian i wziął udział w kongresie Praskim. Zm. 20 lutego 1855 r.

Działalność swą literacką rozpoczął od ogłoszenia przekładu poezji Tybulla (1827).

Podczas pobytu w Warszawie (1827—30) był współpracownikiem *Dziennika Powszechnego*.

W l. 1834—1843 pomieszczał artykuły i rozprawy w czasopismach poznańskich: w *Przyjacielu ludu*, w *Tygodniku rolniczo-przemysłowym* (w *Przyj. ludu* m. in. rozpr. „O chłopach"); w *Tygodniku Literackim* (od r. 1838), w *Dzienniku Domowym* (od r. 1839).

Od r. 1843—1846 redagował (z Libeltem) *Rok*. (Tu pomieścił rozpr. „Włościanin polski").

Osobno wyd.:

a) „Starożytności polskie". 2 t. Poznań, 1842—52.

b) „Dzieje Rzeczypospolitej polskiej“. Poznań, 1843—1855 w 9 t. (nieukończ.) doprowadzone do abdykacji Jana Kazimierza. (Wyd. 2-ie t. I w r. 1851; t. I i II wyd. poprawne wyszło w r. 1862). 2 wyd., t. 1864.

c) „Opowiadanie gospodarza Jędrzeja“. 3 t. 1850—54.

d) „Polska w Złotym wieku“. Poznań, 1851.

e) „Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego w Pradze 1848“. Poznań, 1848.

f) „Wypadki poznańskie 1848 r.“. Poznań, 1850. (Toż p. t. Pamiętnik Jędrz. Mor.“ w t. IV Zienkowicza „Wizerunków polit. dziejów państwa pol.“. Lipsk, 1865.

g) „Jezuici w Polsce“. Paryż, 1861. (Wydał J. N. J. (Janowski).

Libelt: Żywot Jędrzeja Moraczewskiego i zdanie Lelewela o „Dziejach Rzptej polskiej“. Poznań, 1855. — Jarochowski: Jędrzej Moraczewski. Poznań, 1855. — (Jarochowski): Literatura poznańska. Poznań. 1880. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski. III. — Kupczyński: M. J. *Sto lat myśli pol.*, VIII. — Współcz. rozbiory „Dziejów Rzptej polskiej“ w *Przegl. Pozn.* 1849, w *Bibl. Warsz.*, 1848, II (Maciejowskiego) i inne

3. AUGUST CIESZKOWSKI.

Ur. 12 września 1814 r. w Suchej, na Podlasiu, z o. Pawła (hrab.) i Zofji z Kickich. Uczył się w gimn. na Lesznie w Warszawie, pod kierunkiem Tomasza Dziekońskiego. Czas powstania Listopadowego przebył w Warszawie (był jeszcze wtedy uczniem gimn.). W pocz. września 1831 r., jeszcze przed wzięciem Warszawy, opuścił ją i udał się do Krakowa, gdzie wstąpił do uniwersytetu. W r. 1832 czy 1833 zapisał się na uniwersytet w Berlinie, gdzie studjuje przez lat kilka filozofję niemiecką, pod kierunkiem heglisty prof. K. L. Micheleta. W r. 1838 uzyskał stopień dr. fil. w Heidelbergu i udał się do Paryża; czas jakiś bawił w Anglji. W. 1839 jedzie do Włoch; w Medjolanie poznaje Zygm. Krasińskiego. W r. 1840 powraca do Warszawy; należy do założycieli *Biblioteki Warszawskiej.* W r. 1842 osiada w dobrach Dobrzyń w Prusach Król. W r. 1843 zakłada w Berlinie, wraz z prof. Micheletem, Towarzystwo Filozoficzne. W r. 1847 przeniósł się na stały pobyt w Poznańskie i osiadł początkowo w Wierzenicy, majątku swym pod Poznaniem, a później w Żabikowie, spędzając co roku czas pewien w posiadłości swej Champtercier w Prowancji. Od r. 1849 (1848?), przez lat 13-cie (do r. 1862) posłuje na sejm pruski (przebywa w Berlinie). W r. 1857 należy do założycieli Towarzystwa Przyjaciół

Nauk w Poznaniu i zostaje pierwszym jego prezesem (do r. 1867); w tym samym roku żeni się z siostrą stryjeczną Haliną. Po śmierci żony (1861) osiada w Wenecji. W r. 1870 zakłada wyższą szkołę rolniczą („Halina") w Żabikowie (zamkniętą w r. 1878 przez rząd pruski). W r. 1872 opuszcza Wenecję i osiada w Poznaniu. W r. 1873 członkiem Akad. Umiejętności w Krakowie. Zm. 12 marca 1894 r. w Poznaniu.

Zaczął od wiersza: „Śpiew na nutę piosnki o maju" (druk. w r. 1830?).

a) „Rozprawa doktorska: „De philosophiae jonicae ingenio, vi, loco". (Heidelberg, 1838). W polskim opracowaniu wyszła p. t. „Rzecz o filozofji jońskiej". (*Bibl. Warsz.*, 1841).

b) „Prolegomena zur Historiosophie". (Berlin, 1838). Zweite Auflage. Posen, 1908. W przekładzie polskim: „Prolegomena do historjozofji". Przełożył z niem. syn autora. Poznań, 1908. („Prolegomena" napis. pierwotnie po polsku, o kilka lat przed r. 1838).

c) „Du crédit et de la circulation". Paris, 1838. (Wyd, 2-gie w r. 1847; 3-cie, pomnożone, w r. 1883).

d) Artykuły w *Bibliotece Warszawskiej* (1841—46):

a) „Rzecz o filozofji jońskiej...". (*B. W.*, 1841).

b) „O ochronkach wiejskich". (*B. W.*, 1842).

c) „Uwagi nad obecnym stanem finansów angielskich". (*B. W.*, 1842).

d) „ Organizacja handlu drzewem i przemysłu leśnego". (*B. W.*, 1843).

e) „O romansie nowoczesnym". (*B. W.*, 1846, I).

f) „Kilka wrażeń z Rzymu". (*B. W.*, 1842) i inne.

e) „Die Persönlichkeit Gottes und die Unsterblichkeit der Seele, in einem Sendschreiben an prof. Michelet". (Berlin, 1841).

f) „Gott und Palingenesie", (Berlin, 1842). (2 Ausgabe. Posen, 1912). W przekł. polskim: „Bóg i Palingienezja. Część pierwsza—krytyczna". Poznań, 1912. (Rękopis części II-ej, praktycznej, spalił Krasiński, czy też zabrano mu podczas rewizji). (Coś z treści części II-ej zachowało się zapewne, wedł. Żółtowskiego, w piśmie Micheleta: „Ueber die Zukunft der Menschheit u. die Unsterblichkeit der Seele". (Berlin, 1852).

g) „De la pairie et de l'aristocratie moderne". (Paris, 1844). Wyd. 2-gie Paris, 1908. W przekładzie polskim: „O izbie wyższej i ary-

stokracji w naszych czasach". Przełożył z franc. syn autora". Poznań, 1908.

h) „O skojarzeniu dążeń i prac umysłowych w W. Ks. Poznańskiem" (1843).

i) „Zur Verbesserung der Lage der Arbeiter auf dem Lande". (Berlin, 1846). (Odczyt miany w Berlinie 1845). Toż po francusku: „Sur les moyens d'améliorer le sort de la population des campagnes". (Batignolles, 1846). Odb. z czasop. *Journal des économistes*, 1846, nr 47.

k) „Du crédit mobilier et immobilier". Wyd. w roku 1847, (oprac. z J. Duvalem).

l) „Ojcze-Nasz". Paryż, 1848. Bezim. Tom I-szy. (Wstęp) Wyd. 3-cie. Poznań, 1905. Tom II (Wezwanie). Poznań, 1899. (Ustęp z t. II druk. w *Roczniku Tow. Przyj. Nauk Pozn.*, XXI, 1895). Tom III (Pierwsza prośba). Poznań, 1903. Tom IV (Druga prośba). Poznań, 1906. Całość dzieła napisana (wedł Żółt.) w ciągu lat ok. 15-tu (zaczęte ok. 1833, skończone w r. 1848). Tom II napis. w l. 1837—38, przed t. I. Tom I czyli wstęp napisany za namową Zygmunta Krasińskiego ok. 1848 r. Pierwotny wstęp, „O drogach ducha", wydany został dopiero w r. 1863 w *Rocznikach Tow. Przyj. Nauk. Pozn.* Osobno w r. 1869. Przedruk. przy t. I „Ojcze-Nasz" wyd. 3 go w r. 1905. Wyd. zupełne „Ojcze-Nasz" w 3 tomach. Poznań, 1922—23.

Tom I wraz z „O drogach ducha" wyszedł w przekł. franc. syna i Gasztowta w Paryżu p. t. „Notre-Père. Tome I. Introduction" (1906). Przekład włoski t. I przez A. Palmieri'ego p. t. „Padre Nostro". 1923.

m) „Zusammenstellung von Staats- und Völkerrechtlichen Urkunden, welche das Verhältniss des Grossherzogtums Posen zur Preussichen Krone betreffen, nebst einigen Erläuterungen" (wyd. 1849).

n) „Zwei Anträge, die Posener Universität und Unterrichtsfrage betreffen" (1852?).

o) „Antrag zu Gunsten der Kleinkinderanstalten als Grundlage der Volkserziehung" (1855).

p) „Sur l'extinction progressive de l'agiotage sur les fonds publics" (w *Journal des Economistes*, 1866).

Listy: *a*) list do Bismarka z r. 1871 (druk.?); *b*) dwa listy do T. Lenartowicza ogł. St. Pigoń w *Kur. Lwow.*, 1916, nr. 455; *c*) list do Kirkora b. d. w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.* z r. 1898, I; *d*) list do ks. Fr. Malinówskiego z r. 1857 w *Pam. liter.* 1917, str. 349.

Mickiewicz w Liter. słowiań., III. — F. Zieliński: Uwagi nad dziełem A. C. „Du crédit etc.". *Bibl. Warsz.*, 1841, I. — Ziemięcka: Gott u. Palingen. *Pielgrzym*,

1842. — LEWESTAM: A. C. i jego prace. *Dzwon liter.*, 1846. — LIBELT: Pisma pomniejsze, V, 1851. (Filozofja i krytyka, I). — TYSZYŃSKI: Rozb. i kryt., I (1854). — LUBOMIRSKI: A. C. *Tyg. Ilustr.*, 1861. — KRUPIŃSKI w Dod. do Hist. filoz. Schweglera, 1863. — F. JEZIERSKI: O drogach ducha. *Bibl Warsz.*, 1876, III. — S K. (Krzemiński): A. C. *Złota przędza p. i p. pol.* III.—L. CARO: A. C. Kraków, 1893. Odb. z *Czasu*.— CHMIELOWSKI: Aug. Cieszk. *Ateneum*, 1894, kwiecień. — J. BR. o Cieszk. jako ekonomiście (tamże). — CHMIELOWSKI: C. A. *W. Enc. powsz. Ilustr.* — TARNOWSKI: Z powodu półwiekowej rocznicy prac Aug. Cieszk. *Przegl Pol.* 1894. — TARNOWSKI: Przegląd prac naukowych hr. A. Cieszk. *Rocznik T. P. N. Pozn.* XX, 1894. - DR. A. S.: Aug. Cieszk. Wspomn. pośm. *Kwart histor.*, 1894. — L. DĘBICKI: Z teki dziennikarskiej 1893 do 1894. Serji II. Kraków, 1895 (Wspom.). — KOPPENS: Ojcze Nasz Cieszk. Szkic. kryt. liter. *Przegl. Powsz.*, 1896, lipiec. — KOPPENS: Rozbiór t. II. Ojcze Nasz *Przegl. Powsz.* 1900, listopad.—F. CHŁAPOWSKI: O stosunku ś. p. Aug. Cieszkowskiego do nauk przyrodniczych wogóle, a do wydziału przyrodniczego w szczególności. *Rocznik T. P. N. Pozn.* XXI, 1895. — WŁ. M. KOZŁOWSKI: A. C. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, I — KS. HOZAKOWSKI: A. C. Ojcze Nasz. Wezwanie, II. Odb. Odb. z *Dzien. Pozn.*, 1900.—W. DZIEDUSZYCKI: Mesjanizm polski a prawda dziejów. Z powodu II t. Ojcze Nasz. A. Cieszk. *Przegl. Pol.*, 1901 czerwiec i nast. — CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki liter. 1902, — ŻÓŁTOWSKI: Graf Aug. Cieszkowski's Philosophie der Tat". Inaug. Diss. Posen, 1904. — KS. SKRZYDLEWSKI: Kwestja socjalna w Ojcze Nasz. *Przegl. Kościelny*, 1902, I. — KS. KRUPIŃSKI: A. C. *Tyg. Ilust*, 1894. — L. DĘBICKI: Portrety i sylwetki, Ser. II. Kraków, 1906. — ŻÓŁTOWSKI: C. A. *Sto lat myśli pol.*, V, 1909. — M. SOBESKI. Cieszkowskiego Prolegomena do historjozofji. *Bibl. Warsz.*, 1909, listopad i osobno. — X. T. GAPCZYŃSKI: Cieszkowskiego Ojcze Nasz (t. III). wobec nauki Kościoła katolickiego. *Przegl. Kościelny*, 1903. — JÓZ. MAJKA: Ojcze Nasz Aug. Cieszkowskiego. *Spraw. gimn. św. Anny w Krakowie*, 1910. — STRUVE: Historja logiki jako teorji poznania. Warszawa, 1911.—ŻÓŁTOWSKI: Z aktów sławnej przyjaźni. (Korespondencja Krasińskiego z Cieszkowskim). *Bibl. Warsz.*, 1912, styczeń. — KLEINER: Zygm. Krasiński. Dzieje myśli. 2 t. Lwów, 1912. — KS. GABRYL: Polska filozofja religijna w XIX w. I. Warszawa, 1914. (Str. 239—300). — Listy Zygm. Krasińskiego do Augusta Cieszkowskiego. Wydał J. Kallenbach. Wstępem opatrzył Ad. Żółtowski. 2 t. Kraków, 1912—KŁYSZEWSKI Z życia i zapomnianych dzieł Cieszkowskiego. *Sfinks*, 1916. — Verhandlungen der philos. Gesellschaft zu Berlin, 16 u. 17 Heft, 1880. „Zur Feier des 50-jährigen Jubiläums des prof. Michelet".—ZDZIECHOWSKI: Wizja Krasińskiego. Kraków, 1912. (Rozdz. „Ojcze Nasz„). — J. K. (Jaworski Kaz.): W setną rocznicę urodzin Aug. Cieszk. *Kur. Lwowski*, 1914, nr. 428. — J. K. (Jaworski Kaz.?): Aug. Cieszkowski (1814—1914). Tamże, nr.430 i 445. — CHRZANOWSKI IGN.: „Ojcze Nasz" Cieszk-go. *Rok polski.* 1916, 7—9 i osobno. Kraków, 1918. — KOSTRZEWSKI: A. Cieszk. wobec jubileuszu Kraszewskiego. (Fragmenty z korespondencji z T. Lenartowiczem). *Kur. Pozn.* 1916, nr. 209. — A. POPŁAWSKI: Z życia i zapomnianych dzieł Cieszkowskiego. *Sfinks*, 1916. — P. A. X.: Prof. Chrzanowski o Cieszkowskim. *Miesięcznik katechetyczny i wychowawczy*, 1917. — „Ojcze Nasz" a Wilson. *Ilustr. Kur. Codz.*, 1917. — „Wilson a Cieszkowski". *Kur. Warsz.*, 1917. — KS. J. SZMIGIELSKI: Cieszkowski do Słowian. *Kur. Warsz.*, 1920, nr. 260. (Na podstawie brosz. Cieszk-go p. t. „Słowa wieszcze, Pamiątka pierwszego zjazdu słowiańskiego w Pradze Czeskiej 1848 r." (B. m. i r.). — AD. ŻÓŁTOWSKI: A. C. (w książce zbior. „Polska filozofja narodowa".

Krak. 1921). Tenże wstęp do Listów Z. Krasińskiego do Aug. Cieszk. (Krak. 1912).— A. Palmieri: we wstępie do przekładu włoskiego „Ojcze Nasz" (I) („Padre Nostro") 1923. — B. Suchodolski: Pokrewieństwo poglądów Cieszkowskiego, Trentowskiego i Euckena. *Przegl. Warsz.* 1923, maj. — J. Chrzanowski: Ostatnie rozdziały dzieła Cieszkowskiego. *Przegl. Współcz*, 1923, maj. — A. Roszkowski: Poglądy społeczne i ekonomiczne Aug. Cieszkowskiego. Poznań, 1923. — A. Minkowska: Wpływ Filozofji Czynu Aug. Cieszkowskiego na działaczy okresu Paskiewicza *Pam. IV zjazdu histor pol* 1925. — J. Znamirowska: O nieznanych wierszach Aug. Cieszkowskiego. *Ruch Liter* 1929, nr. 2.—L. Biesiekierski: „O drogach ducha" Cieszkowskiego. *Przegl. Filoz.*, 1928. — K. Kowalski: Filozofja A. C. w świetle zasad filozofji św. Tomasza z Akwinu. Poznań. 1929. — H. Zarembowicz: Duch i jego rola w „Ojcze Nasz" Cieszkowskiego. *Przegl. Katol.* 1928.

4. KAROL LIBELT.

Ur. 8 kwietnia 1807 r. w Poznaniu, w rodzinie rzemieślniczej, z o. Stanisława, szewca z zawodu, i Katarzyny z Zielińskich. Uczył się w szkole miejskiej pozn., następ. w gimnazjum św. Marji Magdaleny. Ukończywszy je w r. 1827, wstąpił do uniwers. berlińskiego, gdzie studjował matematykę, nauki przyrodnicze i filozofję (wykł Hegla), W r. 1830 otrzymał stopień dr. filoz., poczem udał się na dalsze studja do Paryża; tu był świadkiem rewolucji lipcowej. Wziął następnie udział w powstaniu Listopad. (jako artylerzysta). Po upadku powstania przechodzi z korpusem Różyckiego do Galicji. Przez pewien czas więziony przez Austryjaków w Opawie, nast. przez Prusaków w Magdeburgu. Po uwolnieniu osiada na wsi, w powiecie średzkim, następ. w wągrowieckim. (Żeni się z Elżbietą Jaworską, po jej śmierci z Marją Szumanówną w r. 1835). W r. 1840 przenosi się do Poznania. W r. 1841 wygłasza wykłady publiczne o literaturze niemieckiej. Jednocześnie od r. 1841(?)—1844 nauczycielem matematyki i fizyki oraz języka polskiego w gimn. Fryd. Wilhelma w Poznaniu. W ruchach narodowych powstańczych w r. 1846 i 1848 bierze wybitny udział. W r. 1846 członkiem rządu narodowego; uwięziony w r. 1846, przesiedział w więzieniu (w Moabicie) do r. 1848. Uwolniony, wziął udział w zjeździe słowiań. w Pradze, następ. posłował do parlamentu Frankfurckiego; należał do dyrekcji Ligi polskiej, założ. przez Cieszkowskiego. W r. 1849/50 zakłada i prowadzi *Dziennik polski* (polit.). W r. 1850 osiada na wsi, w Czeszewie (pow. wągrowiecki). Od r. 1859—70 posłem na sejm pruski; był prezesem Koła poselskiego. Członkiem Akad. Um. Był prezesem pozn. Towarzystwa Przyjaciół Nauk aż do zgonu. W r. 1869 odwiedzał Lwów. Zm. 9 czerwca 1875 r. we Brdowie, majętności własnej.

Pierwszą pracą drukowaną Libelta rozprawa doktorska: „De pantheismo in philosophia". Berlin, 1830.

Pierwsze(?) swoje prace literackie polskie ogłaszał w *Przyjacielu ludu*, *Tygodniku Literackim*, *Dzienniku Domowym* (tu ogł. poraz pierwszy rozpr. „Pomysły o wychowaniu ludów" w r. 1841) i *Orędowniku Naukowym*.

Najcelniejsze swoje rozprawy liter. drukował w czasopiśmie *Rok* Moraczewskiego (1843—46). („O odwadze cywilnej" (1843), „O miłości ojczyzny" (1844).

Z dzieł wydanych osobno najważniejsze:

1) „Wykład matematyki dla szkół gimnazjalnych". 2 t. Poznań, 1844.

2) „Filozofja i krytyka". 4 t. Poznań, 1845—1850. Tom. I. „Kwestja żywotna filozofji. O samowładztwie rozumu. Część krytyczna". Poznań, 1845. Tom II. „Estetyka czyli Umnictwo piękne. Część ogólna". Poznań, 1849. Tomy III i IV. „System umnictwa czyli filozofji umysłowej". Poznań, 1849—55. „Estetyka" w całości wyszła w wyd. petersb., 1854—55: „Estetyka czyli Umnictwo piękne". 3 t. Petersburg, 1854—55. Tom I. Część ogólna. (Wyd. 2 poprawne). Petersburg, 1854. Tom II. Część I i II. Piękno natury. Petersburg, 1854/5. „Filozofja i krytyka". Drugie wydanie. Poznań, 1874—75. 6 tomów.

3) „Feleton polityczno-literacki". Poznań, 1846. (Szereg artykułów).

4) „Verteidigungsrede vor dem K. Kammergerichte zu Berlin". Berlin, 1847.

5) „Dziewica Orleańska" Poznań, 1847. Wyd. 2-gie. Poznań, 1852. Wyd. 3-cie. Warszawa, 1874. (*Bibl. najcelniejszych utw. lit. europ.*).

6) „Pisma pomniejsze". 6 tomów. Poznań, 1849—51. (Zbiór rozpraw i artykułów, wyjętych z czasopism; m. in. „O odwadze cywilnej", „O miłości ojczyzny", „Pomysły o wychowaniu ludów", „O Mazepie i Księdzu Marku Słowackiego", „O prelekcjach Mickiewicza" i t. d.).

Osobno: „Rozprawy o odwadze cywilnej, miłości ojczyzny, wychowaniu ludów". Kraków, 1869. Trzy te rozprawy przedruk. w osobnych tomikach wyszły pod tyt. „Wybór pism". Warszawa, 1908. Rozprawa „O miłości ojczyzny", w oprac. Wiktora Hahna, w wyd. Westa *Arcydz. pol. i obc. pis.* Brody, 1907. Toż, [wyd. skrócone] ze wstępem Wł. Korotyńskiego. Warszawa, 1907. (*Tania Bibl. dla wszystkich*).

7) „Humor i prawda, w kilku obrazkach". Petersburg, 1852.
8) „Dwaj bracia Śniadeccy". Odczyt. Poznań, 1866.
9) „Żywot Jędrzeja Moraczewskiego...". Poznań, 1855.
10) „Koalicja kapitału i pracy". Poznań, 1868.
11) „Analiza spektralna. Kraków, 1869. (Odb. z *Przegl. Pol.*).
12) „Wcielające się idee czasu". Kraków, 1869. (Odb. z *Przegl. Pol.*).
13) „Kanał Suezki i jego cywilizacyjne znaczenie". Poznań, 1871. (Odb. z *Roczn. Tow. Przyj. Nauk Pozn.*).
14) „O kometach i gwiazdach spadających. Odczyt. Lwów, 1869.

W ostatnich latach pisał do *Tygodnika Wielkopolskiego.*

Ostatnia praca Libelta: „Towarzystwa naukowe". *Niwa,* 1875 (Warsz.).

Listy. Faksimile listu Libelta do F. Hahna z r. 1859 dodał W. Hahn do książki „K. L. w setną rocznicę urodzin". Lwów. 1907. — List do M. Wiszniewskiego z r. 1840 w *Kron. Rodz.*, 1886. — List do P. Wilkońskiej z r. 1851 i list do Kirkora z r. 1871 w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.* z r. 1898, I.

TYSZYŃSKI: Rozb. i krytyki I i III. — TYSZYŃSKI: Pisma krytyczne, I (1904).— KRUPIŃSKI w Dod. do Hist. filoz. Schweglera (1863).—KRUPIŃSKI: K. L. *Tyg. Ilustr.* 1870. — KRUPIŃSKI: Kremer i Libelt. *Tyg, Ilustr.* 1875. — STRUVE: J. Kremer i K. Libelt, charakterystyka ich dążności filozoficznych. *Kłosy*, 1875.—MOLICKI: Stanowisko filozofji Karola Libelta i stosunek jego do innych współczesnych filozofów polskich. Lwów, 1875.—STRASZEWSKI: J. Kremer i K. Libelt *Przegl. Pol* 1875,—CHMIELOWSKI: K. L. *Gaz. Polska*, 1875/6 —ST. KOŹMIAN w *Rocznik. Towarz. Przyj. Nauk Pozn.*, t. IX. — SZUMAN: Rys życia i działalności Karola Libelta. Poznań, 1876. (Przedruk z *Dzien. pozn*). — JAROCHOWSKI: Literatura poznańska. Poznań, 1880. — NEHRING: Libelt Karl. *Allgem. Encykl. d. Wiss. u. Künste von Ersch u. Gruber.* 2 S. 43 Teil (1889). — TOKARZEWICZ (Hodi): Dwie syntezy filozoficzne: Libelta i Struwego. *Kwart. Kłosów*, 1877. — MASSONIUS: Karol Libelt. *Album biograf. zasłuż. Polaków* I. — DICKSTEIN: Libelt Karol. *Enc. Wych.*, VI. — ST. KARWOWSKI: Libelt Karol *W. Enc. powsz. ilustr.* — HAHN: K. L. jako pedagog, *Muzeum*, 1907. — HAHN: K. L. we Lwowie w r. 1869. Lwów, 1907. — HAHN: Karol Libelt (w setną rocznicę urodzin), Lwów, 1907. — HAHN: K. L jako krytyk literacki. *Pam. Liter.*, 1907. — WŁ. WITWICKI: K. L. *Przegl Filoz.*, 1908. — STRUWE: Historja logiki jako teorji poznania Warsz., 1911. — KRIDL: L. K. *Sto lat myśli pol.*, VI. — SOBESKI: Libelt i Cieszkowski jako estetycy. (*Literatura i sztuka*, 1912). — SOBESKI: Giambattista Vico.. Metafizyka Libelta („Wykłady poznańskie", nr. 3). Poznań, 1916. — HAHN—wstęp do rozpr. „O miłości ojczyzny". (Westa). — HAHN—wstęp do „Wyboru pism". (*Książki dla wszystkich*). — Z. KACZMAREK: Źródła poglądów estetycznych Karola Libelta. *Ruch Liter.* 1929, nr. 4.—T. GRABOWSKI: K. L. jako krytyk literacki i polityk. *Przegl. Narod.* 1920, stycz. — M. GIELECKI: K. L. (w książce zbior. „Polska filozofja narod". Kraków, 1921). — T. GRABOWSKI: Krytyka poznańska w latach Libelta i Cybulskiego.

Księga pamiątk. dla Dobrzyckiego. — A. Wojtkowski: Libelt jako wychowawca. Poznań. 1927. Odb. z *Przegl. Oświat.* — M. Rymarkiewiczówna: Libelt, Hegel i Arystoteles. *Kur. Pozn.* 1928, nr. 304. — Taż: Pojęcie Boga w filozofji Libelta. *Prace Komisji filozof. T. P. N.* 1928.

5. WOJCIECH CYBULSKI.

Ur. 10 kwietnia 1808 r. w Koninie w Poznańskiem (pow. bukowski) z rodziców niezamożnych. Kształcił się w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu i w uniw. w Berlinie (1828—30); słuchał Hegla, wraz z Libeltem i Garczyńskim. Wziął udział w powst. Listopad. i dostał się do niewoli rosyjskiej. Po trzech latach uwolniony, wrócił w r. 1834 do Poznańskiego. Po odsiedzeniu pół roku więzienia w Świdnicy, wrócił w r. 1836 do przerwanych studjów w uniw. berlińskim; w r. 1838 otrzymał stopień dr. filoz. Po odbyciu 2-letniej podróży po krajach słowiańskich, został w r. 1841 docentem filozofji słowiańskiej w uniw. w Berlinie. W r. 1848 wziął udział w ruchu rewolucyjnym w Berlinie i w zjeździe słowiańskim w Pradze. W latach późniejszych podwakroć posłował do sejmu pruskiego. W roku 1860 został profesorem filologji słowiańskiej w uniw. w Wrocławiu. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Ożen. był z Józefą Machczyńską, siostrą Antoniny Machczyńskiej. Był ojcem poetki Szczęsnej (Józefy Bąkowskiej). Zm. 16 lutego 1867 r. we Wrocławiu.

Artykuły i rozprawy ogłaszał w czasopismach poznańskich: *Rok, Przegląd Poznański, Tygodnik Literacki, Orędownik Naukowy, Roczniki Tow. Przyj. Nauk Poznańskiego.* Z tych najważniejsze:

a) „Mickiewicza moralne i poetyckie stanowisko". *Rok,* 1845.

b) „Dziady Mickiewicza. Krytyczny rozbiór zasadniczej idei poematu". Poznań, 1864. (Odb. z *Roczników Tow. P. N. Pozn.*).

c) „Geschichte der Polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts. 2 t. Posen, 1880. (W przekł. pol. Franc. Dobrowolskiego p. t. „Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku". 2 t. Poznań, 1870 (Drezno).

Korespondencje z Berlina w l. 1856—59 w *Dod. do Czasu.*

Listy: do W. Hanki (1840 – 47) ogł. E. Jellinek Poznań, 1894 i Francew: „Piśma k Wiaczesławu Hankie", Warszawa, 1905.

O innych pismach Cybulskiego zob. bibliogr. w VII t. *Stu lat myśli pol.*

Monografja: J. Jachimek: Wojciech Cybulski jako krytyk i historyk literatury. Poznań, 1930. = Kraszewski: Rachunki. 1867, II. — Kraszewski w przed-

mowie do „Odczytów o p. p.“ (1870). — KURTZMAN w przedmowie do „Geschichte d. p. D. — ZACHARJASIEWICZ: W. C. *Tyg. Ilustr.*, 1867. — CHMIELOWSKI w *W. Enc. powsz. ilustr.* — CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej. Warszawa, 1902. — TRETIAK o kryt. rozb. Dziadów w „Młodość Mickiewicza“. II 184—199. — NEHRING w Götting. Gelehrte Anzeigen. 1880. — G. KORBUT: C. W. w t. VII *Stu lat myśli pol.*, — KĄSINOWSKI: W. Cybulski. W 50-tą rocznicę śmierci. *Pam. Liter.*, 1917. — Zob. bibliografję w t. VII *Stu lat myśli pol.*, i u Jachimka.

6. JAN NEPOMUCEN SADOWSKI.

Ur. 16 maja 1814 r. w Slesinie (pow. bydgoski). Uczył się w Bydgoszczy i uniw. berlińskim. Brał czynny udział w ruchu r. 1848. Ok. r. 1870 przeniósł się do Krakowa. Od r. 1878 członkiem Akad. Umiej. Zm. 3 lipca 1897 w Krakowie.

Archeolog. Jest autorem studjum o „Anhellim“ Słowackiego w *Tyg. Liter.* 1839.

Z rozpraw jego naukowych najważniejsza: „Drogi handlowe greckie i rzymskie przez porzecza Odry, Wisły, Dniepru i Niemna“. (*Pam. wydz. histor. filoz. Akad. Um.* 1876). Pierwsza próba zużytkowania materjału archeologicznego dla naszej historji. (Bobrzyński).

Notatka autobiograf. w kalend. encykl. *Ruch* na r. 1889.

7. HIPOLIT CEGIELSKI.

Ur. 6 stycznia r. 1815 w Ławkach pod Gnieznem. Uczył się w progimn. w Trzemesznie, a od 1831—36 r. w gimn. poznańskiem, poczem wstąpił do uniw. w Berlinie. Po złożeniu rozprawy: „De negatione, dissertatio quum philosophica, tum grammatica comparativa“, uzyskał w r. 1840 stop. dr. filozof. W tym samym roku został nauczycielem jęz. i liter. pol. w gim. św. Marji Magdaleny w Poznaniu. W r. 1846 utraciwszy tę posadę, przerzucił się na pole handlu i przemysłu. Zajął się najprzód handlem żelaza, a następnie założył fabrykę machin, która znakomicie się rozwinęła. Był wiceprezesem Towarzystwa naukowej pomocy, współzałożycielem Towarzystwa Przyj. Nauk i prezesem Centralnego Towarz. agronomicznego. W r. 1849 posłował na sejm berliński. W r. 1850 wybrany do rady reprezentantów miasta Poznania, a następnie do kuratorjum nowozałożonej szkoły realnej pozn. W r. 1848 założył dziennik polit. *Gazetę Polską* (istn. do 1850 r.) W r. 1859 założył *Dziennik Poznański.* Zm. 30 listopada 1868 r.

Napisał: 1) „O Janie Kochanowskim jako poecie lirycznym. (*Przyj. ludu*, 1837).

2) „O zasadach wychowania po szkołach wyższych“ w *Oręd. Nauk.*, 1840.

3) „O powstawaniu mowy i szczególnych języków“ w *Oręd. Nauk.*, 1841

4) „O słowie polskim“ w *Oręd. Nauk.*, 1842—i osobno. (Poznań, 1852).

5) Gramatyka języka greckiego, 1843.

6) Nauka poezji (Poznań, 1845); wyd. 4 w r. 1869. Uzupełnił Wł. Nehring.

7) „Sprawa polska przed trybunałem Kongresu europejskiego“. (Bruksella, 1864).

8) Życiorys Karola Marcinkowskiego (1866).

9) „O pisowni p. Rzepeckiego i towarzyszów“ (1868).

Sobieszczański: H. C. *Tyg. Ilustr.*, 1868, II.—M. M.: C. H. *Enc. Wych.* II.—Kraszewski: Rachunki, 1868.

8. JAN POPLIŃSKI.

Ur. 1796 r. w Topoli pod Ostrowiem. Uczył się najprzód, wraz z bratem Antonim, w szkołach kaliskich, nast. w gimn. poznańskiem i w uniw. wrocławskim i berlińskim. Po ukończeniu studjów uniwersyteckich, został nauczycielem w gimnazjum w Lesznie. Zm. w r. 1839.

W r. 1834 założył pismo p. n. *Przyjaciel ludu*, od którego poczyna się ożywiony ruch umysłowy i literacki w Poznańskiem.

Z prac jego, osobno wyd., najważniejsze:

a) „Grammatik der polnischen Sprache“. (Leszno, 1829). Miała kilka wydań; 6-te (1873) i 7-me (1881) wyd. opracował Wł. Nehring.

b) „Nowe wypisy polskie. Część druga, zawierająca historję prozy polskiej z wyimkami“. Leszno, 1838.

Chmielowski: Metodyka historji literatury polskiej Str. 76—78.

9. ANTONI POPLIŃSKI.

Ur. 1797 r. w Popłomykach pod Ostrowiem (w W. ks. Poznańskiem). Uczył się w szkołach kaliskich, a następ. (od 1816) w gimn. poznańskiem; poczem studjował na uniwers. berlińskim. Po ukończeniu uniwersytetu był nauczycielem w szkole wydziałowej we Wschowie; od r. 1826 do 1850 w gimn. w Poznaniu, gdzie nauczał z początku języka łacińskiego, potem języka polskiego i literatury. Od r. 1856 był bibliotekarzem bibl. Raczyńskich w Poznaniu. Zm. 19 marca 1868 r. w Poznaniu.

Zasłużony pedagog.

Wraz z J. Łukaszewiczem wydawał w Poznaniu *Tygodnik literacki* (1838), a następnie *Orędownik Naukowy* (1840—45).

Z podręczników P. najcenniejsza „Historja powszechna" w 3 t., 1844—66 (kilka wydań).

SOBIESZCZAŃSKI: A. P. *Tyg. Ilustr.*, 1868, II.

10. JAN RYMARKIEWICZ.

Ur. się 21 czerwca 1811 r. w Łobżenicy (pow. wyrzyski w Pozn.) z rodziców ze stanu rzemieślniczego. Ojciec pochodził z Litwy. Uczył się w szkole we Wschowie, a od r. 1825 w gimn. w Poznaniu. Nauk gimnazjalnych nie mógł ukończyć, wziął bowiem, jak się zdaje, udział w powstaniu Listopad. Powróciwszy z Królestwa do Księstwa, jest przez lat kilka nauczycielem domowym w rodzinach arystokratycznych. Przez 4 lata słucha wykładów na uniw. w Berlinie, do r. 1840. W r. 1841 zdaje egzamin na nauczyciela szkól rządowych, a następ. uzyskuje w 1842 stop. dr. na uniwers. w Giessen, poczem zostaje nauczycielem gimn. Fryd. Wilhelma w Poznaniu. Ok. r. 1850 nauczycielem jęz. franc. i historji w gimn. św. Marji Magdaleny i przetrwał na tym stanowisku lat 26, sprawując dwukrotnie urząd inspektora. Był też przez czas pewien dyrektorem progimnazjum prof. Mierzyńskiego. Redagował przez rok *Gazetę W. Ks. Pozn.* Był członkiem pozn. Tow. Przyj. Nauk; od r. 1850 członkiem dyrekcji Tow. pomocy nauk. im. Marcinkowskiego, a w końcu (od r. 1870) jego prezesem. Po śmierci żony (Wiktorji z Ziołeckich r. 1876) podał się do emerytury (z urzędu pedagogicznego). Zm. 18 października 1889 r.

Działalność literacką rozpoczął Rymarkiewicz od artykułów w czasopismach poznańskich (z l. 1840—50): *Tygodniku Literackim, Orędowniku Naukowym, Roku, Szkole Polskiej.*

Osobno ogł. m. in.:

a) „Nauka prozy". Poznań, 1855. 3 wyd. p. t. „Prozaika", t. 1868.

b) „Wzory prozy". 3 t. Poznań, 1856. Kilka wydań. (Doskonałe wypisy).

c) „Lutnia Jana Kochanowskiego po zgonie tego wieszcza". Poznań, 1857.

d) „Kolebka, dom i grób Jana Kochanowskiego". Poznań, 1880.

e) „Jana Kochanowskiego Pieśń Świętojańska o Sobótce". Poznań, 1884.

f) Studjum literackie „Książeczka Jadwigi albo Nawojki“ (*Ateneum*, 1876).

Wydał nadto „Zbiór rytmów“ K. Miaskowskiego (1855).

S. K.: Prof. dr. Jan Rymarkiewicz. *Kłosy*, 1889. – CHMIELOWSKI w *Kur. Codz.*, 1889 (październik-listopad). – MIECZYŃSKI w Poradniku dla samouków. Cz. II. Warszawa, 1899.

11. BIBIANNA MORACZEWSKA. „Entuzjastka“. Siostra Jędrzeja Moraczewskiego. Ur. 1811 r. w Ziełądkowie, w pow. obornickim. Przyjaźniła się z Narcyzą Żmichowską, która ją scharakteryzowała we wstępnym obrazku do „Poganki“ pod imieniem Felicji. Listy do niej Żmichowskiej z l. 1843—74 (75 listów) podane w 3-im tomie „Listów N. Żm.“. Zm. 6 paźdz. 1887 r. w Poznaniu. — „Ojciec Cyryl profosem“ (w zbiorze „Powieści pięć“. Poznań, 1844). „Przygody z życia gen. Madalińskiego“. „Co się stało w Polsce od pierwszego jej rozbioru aż do końca wojen za Cesarza Napoleona“. Poznań, 1850. „Co się działo w Polsce od samego początku aż do pierwszego rozbioru kraju“- Poznań, 1852. „Dwaj rodzeni bracia“. Powieść. Poznań, 1859.—„Dziennik Bib. Moraczewskiej“. Wyd. z oryginału dr. Dobrzyńska-Rybicka. Poznań, 1911.— Artykuły rozrzucone po pismach poznańskich.

CHMIELOWSKI: Entuzjastki. („Autorki polskie w. XIX“); Listy Narcyzy Żmichowskiej. t. III, str. 181—184 (Mylnie w tytule podano: „Listy do Bib. Marczewskiej“).

12. BOGUSŁAWA MAŃKOWSKA. Ur. 18 marca 1814 r. w Paryżu. Córka generała Henryka Dąbrowskiego i Barbary z Chłapowskich. Wychowywała się w Winnogórze (w Wielkopolsce) i w Warszawie. W r. 1835 wyszła za Teodora Mańkowskiego († 1855). Zm. w kwietniu 1901 r. w Poznaniu. Jest autorką niepospolitych pod względem literackim „Pamiętników“ (4 t. Poznań, 1880—83; nb. opis czasów Król. Kongresowego).

M. K. KĘPIEŃSKI: Bog. z Dąbr. Mańkowska i jej pamiętniki. *Tyg. Ilustr.*, 1884, I.

13. JULJA WOJKOWSKA.

Molińska z domu. Ur. ok. 1815 r. w W. Ks. Poznańskiem. Ok. r. 1839 utrzymywała pensjonat żeński. Połączyła się związkiem małż. z Antonim Wojkowskim, redaktorem *Tygodnika Literackiego* (1838—46). W r. 1845 zaczęli wydawać *Pismo dla nauczycieli ludu i dla ludu*

polskiego. W r. 1849 wydawali *Gazetę Wielkopolską*. Wojkowski zmarł w kwietniu 1850 r. Wojkowska dostała pomieszania zmysłów. Zm. 9 sierpnia 1851 r.

W *Tyg. Liter.* z l. 1841 i 1842 pomieściła szereg „pieśni ludu wiejskiego" i „dumek", na nutę ludową pisanych, które wyszły też osobno p. t.: „Piosenki dla ludu wiejskiego, z muzyką do czterech pieśni A. Wojkowskiego". Poznań.

Pomieściła nadto szereg artykułów krytycznych i publicystycznych w *Tyg. Liter.* z r. 1843 i nast.; m. in. przeciwko art. Goszczyńskiego „O stanowisku poetów w społeczeństwie". (*Rok* 1843).

Wydała nadto kilka książeczek dla dzieci i ludu.

Ostatnim jej utworem jest książka p. n. „Z Kudowy". (Poznań, 1850).

CHMIELOWSKI: Julja z Molińskich Wojkowska. „Autorki polskie w. XIX". — Zob. też JAROCHOWSKIEGO: „Literatura poznańska...". Poznań, 1880

14. KONSTANCJA ŁUBIEŃSKA.

Z Bojanowskich Józefowa Ł. Ur. ok. 1802. Przyjaciółka Mickiewicza. Poznał ją w Śmiełowie, u Gorzeńskich, podczas pobytu swego w Poznańskiem. Zm. 16 stycz. 1867 r. w Poznaniu.

Napisała:

a) „Niedowiarek". powieść moralna. 1842. (Tu wiersze).

b) „Upominek moim współziomkom...". 1853.

c) „Odpowiedź na recenzję IMci Księdza Koźmiana, przedstawiającą z dzieł poetycznych charakter ś. p. Adama Mickiewicza i Zygmunta Krasińskiego pod wyrazami „dwa bałwochwalstwa — dwa ideały". Poznań. 1862.

Wydała „Listy śp. Adama Mickiewicza do pani Konstancji". (Poznań, 1863).

T. ZIEMBA: Ad. Mickiewicz podczas podróży w r. 1830—1831. *Bibl. Warsz.*, 1886, I, str. 52 i n. — L. POSADZY: wstęp do „Nieznanych listów Ad. Mickiewicza do Konst. Łubieńskiej". (Poznań, 1924).

15. DEZYDERY CHŁAPOWSKI.

Ur. w Turwi (w Wielkopolsce) 23 maja 1788 r., z o. starosty kościańskiego, i Urszuli z Moszczeńskich. Uczył się u pijarów w Rydzynie i jako kornet pułku dragonów w Akademji artyler. w Berlinie. W r. 1806 wszedł do utworzonej przez jenerała Dąbrowskiego gwardji

honorowej pod dowództwem Umińskiego. Odbył kampanję pruską r. 1807 jako porucznik 9 pułku linj.; brał udział w bitwach pod Tczewem i Gdańskiem; wzięty do niewoli i internowany w Rydze, po pokoju Tylżyckim uwolniony, udał się do Warszawy i został mianowany kapitanem. Wezwany przez Napoleona, wstąpił do szkoły politechnicznej. Po roku zrobił go Napoleon w Bajonnie swoim oficerem służbowym (off. d'ordonnance) i jako taki pełnił przy nim służbę podczas kampanji hiszp., austr. (1809), rosyj. (1812) i saskiej (1813); walczy pod Reichenbach. (Podpułkownikiem w r. 1810); 13 czerwca 1813 r. wziął dymisję. Wrócił do kraju (Turwi). W r. 1818 udaje się do Anglji i Szkocji, aby się zapoznać z gospodarstwem angielskiem. Za powrotem urządził wzorowe gospodarstwo w Turwi. W r. 1821 ożenił się z Antoniną Grudzińską, siostrą Joanny. Bierze udział, jako pułkownik, w wojnie 1831 r., mianowany w końcu jenerałem dywizji; walczy pod Grochowem. W maju 1831 wyprawa Chłapowskiego na Litwę; w czerwcu bierze udział w ataku na Wilno, pod komendą Giełguda; szefem sztabu Giełguda. 14 lipca wchodzi do Prus. W styczniu 1832 r. wraca do Turwi; odsiaduje czas jakiś więzienie w Szczecinie. Był członkiem Izby Panów pruskiej. Zm. 26 maja 1879 r. w Turwi.

1) „Lettre du Général Chłapowski sur les évenements militaires en Pologne et en Lithuanie". Paris (1831). Toż, wyd. 2-gie w Berlinie, 1832.

2) „O rolnictwie". Poznań, 1835. 2 wyd., tamże, 1843. 3 wyd., tamże, 1852.

3) „Pamiętniki. Cz. I. Wojny Napoleońskie 1806—1813. Cz. II. Wojna r. 1830—1831". Poznań, 1899.

„Avertissement des officiers polonais de la Garde". (Zob. wyd. przez Rembowskiego „Źródła do historji półku lekkokonn...").

„Szlakiem legjonów, z pamiętników gener. Chłapowskiego". Warszawa, 1903.

(Przekłady: „Mémoires sur les guerres de Napoléon 1806—1813. Trad. p. J. Chełmiński et A. Malibran. Paris, 1908. „Als Ordonnanzoffizier Napoleons in den Kriegen 1806—1813. Erinnerungen. Aus d. Polnischen übers. von C. v. d. Osten-Sacken". Berlin, 1910).

Był jednym z założycieli i nakładcą *Przeglądu Poznańskiego*.

„Wspomnienie o Jenerale Chłapowskim". *Przegl. Lwow*, 1879, maj.—KALINKA: Jenerał Dezydery Chłapowski. Poznań, 1885.—ASKENAZY: Rec. Pamiętników w *Kwart. histor.*, 1900. — REMBOWSKI: Przedmowa do „Źródeł do historji półku pol. lekko-

konnego gwardji Napoleona I". Warsz. 1899. — Z. Gloger: Jenerał D. Chł. *Album biogr. zasłuż. Pol. w. XIX*, I.—Chuquet: Le chef d'escadron Chlapowski (w „Episodes et portraits", 1909). — S. Wotowski: D. Chł. *Kur. Warsz.*, 1929, nr. 249.

16. ANTONI BRONIKOWSKI.

Ur. się 1817 r. w Golejewsku w Poznańskiem. Uczył się w szkołach miejscowych i w uniw. wrocławskim, gdzie otrzymał stop. dr. fil.; poczem został nauczycielem w Ostrowiu. Zm. 7 kwietnia 1884 r.

Hellenista.

Zaczął od poezji („Kwiatek wielkopolski". Wacław, 1838, „Moje marzenia". Leszno, 1840, „Mnemonion". Ostrów, 1852), ale wkrótce oddał się całkiem filologji klasycznej.

„Animadversiones in Trachinias". (Wrocław, 1842, Sofoklesa; rozpr. doktoryz.).

Potem ogłosił w przekł. pol. szereg dzieł: Ksenofonta („Wspomnienia o Sokratesie" i in.), Platona (Dzieła. Poznań, 1858—79, 2 t.) („Rzeczpospolita". Ostrów, 1865); Herodota (Dzieje. Poznań, 1861—62), Tucydydesa „Historja wojny Peloponeskiej". (Poznań, 1861); Homera „Odyseję" (Ostrów, 1865), Plutarcha (Życiorys Peryklesa, 1877) i inne.

Wyjątki z listów Bronikowskiego do Kraszewskiego z l. 1845—62 podał K. Bartoszewicz w *Przegl. liter.* 1898.

Massonius: A. B. *Tyg. Ilustr.*, 1884. — Ćwikliński: Homer i homerycy. — Chmielowski w *W. Enc. powsz. ilustr.*

17. FELIKS KOZŁOWSKI.

Ur. 22 czerwca 1802(3) r. w Lechlinie w Poznańskiem. Uczył się w gimnazjum w Poznaniu i w Kaliszu. W r. 1828 wstąpił do uniwersytetu w Warszawie, na wydział prawny. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. W r. 1832 udał się do Heidelberga, a stąd do Fryburga Badeńskiego; tutaj uzyskał w uniwers. w r. 1834 stop. dr. obojga prawa. W r. 1836 słuchał prawa w Strasburgu. Od r. 1844 do 1859 był bibliotekarzem przy uniwersytecie fryburskim. W r. 1859 wrócił w Poznańskie. W r. 1861 przyjął święcenia kapłańskie w Gnieznie. Był prof. seminarjum w Gnieznie. Zm. 14 listopada 1872 r.

Zasłynął jako polemista Trentowskiego. Polemiki swe druk. w *Wiadomościach krajowych i emigracyjnych* (1837), w *Dzienniku Narodowym* i w *Roku* w l. 1842—43.

Z dzieł osobno wyd. najważniejsze:

a) „Uwagi krytyczne nad Chowanną". Poznań, 1844.

b) „Początki filozofji chrześcijańskiej, włącznie z krytyką filozofji Bron Ferd. Trentowskiego". 2 t. Poznań, 1845.

Art. w *Enc. Kościelnej*, XI (1878).—Art. w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Struve: Hist. logiki jako teorji poznania. — Gabryl: Polska filozofja relig. w w. XIX, II. — Horodyski: Bron Trentowski. 1913. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, III.

18. ANTONI MAŁECKI.

Ur. 16 lipca 1821 r. w Obiezierzu, pod Poznaniem (w W. Ks. Poznańskiem), z o. Mateusza i Rozalji z Litwinowiczów. Uczył się w gimnazjum Marji Magdaleny w Poznaniu (1834—41) (był uczniem Antoniego Poplińskiego). Studjował następnie filozofję i filologję w uniwersytecie w Berlinie 1841—44; w roku 1844 dr. filozofji. Od r. 1845—1850 był nauczycielem w gimnazjum w Poznaniu. W l. 1850—53 prof. filologji klasycznej w uniw. Jagiell. w Krakowie; jednocześnie był dyrektorem gimn. św. Anny. Otrzymawszy w r. 1853 dymisję z uniw. krakowskiego, wraca do Poznania i zostaje nauczycielem szkoły realnej tamże. Od r. 1854—56, przez dwa lata, prof. filologji klasycznej w uniwersytecie w Insbruku. Od r. 1856—74 prof. języka i literatury polskiej w uniw. we Lwowie; w 1872 r. rektorem. Od r. 1869 był zastępcą kuratora Zakładu Narod. im. Ossolińskich. W l. 1876—1889 był posłem na sejm krajowy. Był członkiem Akademji Umiejętności w Krakowie (od założenia) i członkiem Izby Panów w Wiedniu (od r. 1881). Zm. 7 października 1913 r. we Lwowie.

Pierwsze prace:

a) „O życiu i pismach Adama Mickiewicza. *Orędownik nauk.*, 1842. (Pierwsza biografja Mick. w jęz. pol.).

b) „Ostatki". (*Przyj. ludu*, 1841). Opis wierszem zwyczajów wiejskich w zapusty.

c) „O żywej, pojmującej się i dokonywającej Narodowości". (*Tyg. Literacki*, 1843).

d) „Porównanie pierwotnych zawiązków społecznych u Germanów i Słowian". (*Przegl. Pozn.*, 1846).

e) „O stanowisku i dziełach autora Irydiona". (*Rok*, 1846). (Przedruk. w „Z dziejów i literatury").

f) „Irydion". (*Przegl. Pozn*, 1847). (Ost. rozprawa przedruk. ze znacznemi zmianami w „Z dziejów i literatury").

g) Recenzje „Spekulanta" Korzeniowskiego i „Tajkurów" Grabowskiego (*Przegl. Pozn.* 1847).

Osobno wyd.:

1) „Prelekcje o filologji klasycznej i jej encyklopedji". Kraków, 1851.

2) Przekład „Elektry" Sofoklesa. Poznań, 1854.

3) „List żelazny". Dramat. Poznań, 1854. Wyd. 2, t. 1856.

4) „Grochowy wieniec". Komedja. Poznań, 1855. Wyd. 2. Lwów 1897 (przerobione).

5) „Wybór mów staropolskich świeckich...". Kraków, 1860. (Tur.). (Ze wstępem o mowach staropolskich).

6) „Gramatyka języka polskiego". Lwów, 1863.

7) „Juljusz Słowacki. Jego życie i dzieła...". Lwów, 1866—7; 2 wyd. t. 1881, 3 t.; 3 wyd. t. 1901, 3 t.

8) „Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego". 2 t. Lwów, 1879.

9) „Studja heraldyczne". Lwów, 1890.

10) „Lechici w świetle historycznej krytyki". Lwów, 1897. Wyd. 2, t. 1907.

Z rozpraw w czasopismach najważn.: o A. Morsztynie („Pismo zbiorowe", 1859), o Modrzewskim (*Bibl. Ossol.*, 1864), o młodości Kochanowskiego (*Przegl. Pol.*, 1884).

Rozprawy historyczne ogł. w *Roczn. Tow. P. N. Pozn.*, w *Przew. nauk. i liter.*, w *Rozpr. Akad. Um.* i w *Kwart. Histor.*

Wyj. z dram. „Jadwiga" w *Kółku domowym*, 1860.

List do A. Krajewskiego z r. 1896 przytoczył Korzon w art. o Krajewskim w *Bibl. Warsz.*, 1903, I, 347 (przedruk. w Korzona: Listy otwarte... II).

Wyd. zbior. rozpraw z zakresu historji i literatury:

a) „Z dziejów i literatury". Lwów, 1896. (Zawiera m. in. rozprawy literackie o Modrzewskim, Zygm. Krasińskim, Irydjonie, Andrzeju Morsztynie i jego imiennikach, o Jana Kochanowskiego młodości).

b) „Z przeszłości dziejowej.". 2 t. Lwów, 1897.

Streszczenie wykładów z historji lit. pol. w uniw. lwow. w l. 1856—74 podał Gubrynowicz w rozdz. VII monogr.

Wydał „Biblję Królowej Zofji". (Lwów, 1871), „Pisma pośmiertne" J. Słowackiego". (Lwów, 1866). „Gramatyka jęz. pol. szkolna" miała do 1903 r. 9 wydań; 9-te (Lwów; 1903) zupełnie przerobione.

Monografja. B. Gubrynowicz: Antoni Małecki. Lwów, 1920. = A. A. Krajewski o „Liście żelaznym". *Bibl. Warsz.*, 1859, I. — Lewestam: Ant. Mał. *Tyg. Ilustr.*, 1863.—Tarnowski: Prof. Małeckiego „Juljusz Słowacki". *Przegl Pol.*, 1867.— Kraszewski: A. M. *Kłosy*, 1874. — Kryński: Rozbiór Gram. jęz. pol. histor.-porówn. *Bibl. Warsz.*, 1880.—Tretiak: Jul. Słowacki. *Przew. nauk. i liter.* 1881. Toż w „Szkicach liter." I. 1896.—Chmielowski o „Liście żelaznym" w „Nasza liter. dramatyczna", I. — Chmielowski: A. M. *Świat*, 1901, 50. — Art. w *Wędrowcu*, 1901, nr. 46: a) Kryński: Małecki jako gramatyk; b) Lange: M. jako biograf i krytyk Słowackiego; c) E. Łuniński: M. jako profesor; d) Kaszewski: M. jako tłumacz Sofoklesa; e) D. Zgliński: M. jako dramaturg; f) Galle: A. M. — Krzemiński: A. M. *Kur. Warsz.*, 1901, nr. 360.—Kallenbach: Ant. Mal. *Bibl. Warsz.*, 1902, i w książce jego „Czasy i ludzie". Lwów. 1905. — Br. Łoziński: Agenor hr. Gołuchowski. (Lwów, 1901). Str. 104—108.—Finkel i Starzyński: Hist. uniw. Lwowskiego. Lwów, 1894, I, str. 334—338, II, 134—136 (tu urywki autobiografji) i indziej. — T. Sinko: M. A. *Enc. Wych.*, VII. — Appel, Goldberg i St. Kętrzyński o Mał. w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Polaczkówna: Ś. p. A. M. jako heraldyk. *Miesięcznik heraldyczny*, 1913, IV. — M. Kridl: A. M. *Książka*. 1913. — Tarnowski: A. M. Wspomnienie pośmiertne. *Przegl, Pol.*, 1913, IV. — O. Halecki: A. M. jako badacz dziejów Piastowskich *Kwart. histor.*, 1914. — Piekosiński o „Studjach herald." w *Kwart. histor.*, 1890.— J. Kotarbiński: Echa przeszłości *Kur. Warsz.*, 1913, nr. 282. — J. Koller: O Małeckim dramatopisarzu. *Kronika powsz.*, 1913, nr. 42. — W. Hahn: O dramacie A. Małeckiego p. t. Jadwiga. *Pam. Liter.* 1916. — Ćwikliński w *Dzienniku Poznań.* 1920 (?). — Kleiner: A. M. („Sztychy". Lwów, 1925). — Szyjkowski: Dzieje nowoż. trag. pol. Typ Szekspir. Str. 295—6.

19. JAN KOŹMIAN.

Ur. w r. 1814 (27 grudnia) we Wronowie. Był synem Jana, ziemianina lubelskiego, bratem Stanisława. Uczył się w szkołach lubelskich. W r. 1831 wstąpił do wojska; po upadku sprawy, opuścił kraj. W r. 1832 udał się do Tuluzy, gdzie studjował prawo i w r. 1838 otrzymał stopień licencjata. W r. 1839 był w Anglji. We Francji obracał się w kołach katolickich, w których rej wodzili Montalembert, Lacordaire i Veuillot; pisywał do *Revue de la société de St. Paul* Veuillota (1842—43). W roku 1842 był w Rzymie. W parę lat później osiada w Berlinie. W roku 1845 zakłada *Przegląd Poznański.* W r. 1846 żeni się z Zofją Chłapowską, córką jenerała. W r. 1848 osiada na wsi w Poznańskiem. Po śmierci żony, wstępuje w r. 1857 do Kolegjum w Rzymie, a następnie do seminarjum w Poznaniu (1859). W r. 1860 wyświęcony na księdza, zostaje kapelanem Domu sióstr Serca Jezusowego; zakłada dwa konwikty dla młodzieży szkolnej (1861). Zostaje sekretarzem arcyb. Ledochowskiego (po r. 1865). W r. 1869 prałatem domowym Ojca Świętego i protonotarjuszem apostolskim, a w r. 1870 kanonikiem pozn. W r. 1874, po złożeniu z urzędu arcyb. Ledochow-

skiego, K. uwięziony. W r .1875 zarządza w imieniu Ledochowskiego djecezją. W r. 1877 udaje się do Rzymu. W drodze powrotnej zmarł w Wenecji, 20 września 1877 r.

Wybitny publicysta; redagował przez l. 20, 1845—65, wpływowy *Przegląd Poznański.*

Korespondencja między Janem Koźmianem a Hier. Kajsiewiczem. Cz. I. 25 listów (1833—36). Poznań, 1915. Odb. z *Ruchu kulturalnego.*

Z dziennika podróży do Szwajcarji J. K. (1842). *Przegl. Wielkopolski*, 1913/14.

(Ks. J. Siemieński): Wspomnienie o ks. Janie Koźmianie. Kraków, 1877 (odb. z *Czasu*). — XX: „Ks. Jan K. przyjaciel ludu polskiego". — Ks. Wartenberg: Mowa ku czci ś. p. ks. J. K. Gniezno, 1880. — Art. w *Enc. Kościelnej* — Tarnowski: Stan. i Jan Koźmianowie. *Pam. Liter.*, 1902 (i w Hist. liter. t. VI, cz. I. (290—296). — Ks. Śmigielski: Wspomnienie kulturkampfu 1875—1878. Ostrów, 1900. — Pilat: Wyjątki z listów Jana Koźmiana z l. 1841 i 1842 o Towiańszczyźnie i Mickiewiczu. (*Pam. Mick.*, V). — Smolikowski: Hist. Zgrom. Zmartwychwstania Pańskiego. 4 t Kraków, 1892—6 (tu listy). — (K. Łubieńska): Odpowiedź na ks. Koźmiana: Dwa bałwochwalstwa i dwa ideały. Poznań, 1862 — Chlebowski: K. J. *Sto lat myśli pol.*, VI. — Kalinka: Jenerał Dezydery Chłapowski. Pozna, 1885 (str. 171—179).

20. STANISŁAW KOŹMIAN.

Stanisław Egbert K. ur. się 21 kwietnia 1811 r. we Wronowie, pod Lublinem, z o. Jana, ziemianina lubelskiego, i Wiktorji z Mikuliczów. Był bratem Jana (red. *Przegl. Pozn.*). i bratankiem Kajetana. Po śmierci ojca (w r. 1818) wychowywał się pod opieką stryja Kajetana. Kształcił się w szkołach w Lublinie (1822—26) i w liceum w Warszawie (1826—28), gdzie kolegował z Z. Krasińskim i K. Gaszyńskim. W r. 1828 wstąpił do uniwersytetu warszawskiego, na wydział prawny. Wziął udział w powstaniu Listopadowym, walczył pod Grochowem. W r. 1831, po upadku powstania, udał się przez Hanower i Bruksellę do Paryża, stąd w końcu r. 1832 do Londynu. Na pewien czas osiada w Birminghamie, w r. 1835 w Londynie, gdzie zostaje sekretarzem lorda Dudley-Stuarta; umieszcza wiele artykułów w sprawie polskiej i o rzeczach polskich w czasopismach angielskich; tłumaczy Szekspira; robi wycieczki do Szwajcarji, Włoch i Francji (w r. 1842 we Włoszech). Po 12-letnim pobycie opuszcza Anglję w r. 1845; bawi czas jakiś w Poznańskiem; w r. 1846 i 1847 przebywa w towarzystwie Krasińskiego w Heidelbergu, potem w Nicei. W r. 1847/8 w Berlinie. W r. 1848 z misją polityczną w Londynie. W r. 1849 osiada w Poznań-

skiem, na wsi, najprzód w Turwi jen. Chłapowskiego, potem we własnej posiadłości pod Szremem W r. 1853 poślubił Felicję Łempicką. W roku 1867 przenosi się do Poznania. W r. 1873 członkiem Akad. Um. w Krakowie. W r. 1875, po śmierci Libelta, zostaje prezesem Towarzystwa Przyj. Nauk. Zm. 23 kwietnia 1885 r.

Pierwsze wiersze Koźmiana:

„Pożegnanie odjeżdżającego Chopina". „Wiersz na cześć Henryki Sontag". Warszawa, 1830.

Utwory w *Pamiętniku dla płci pięknej* (1830) Gaszyńskiego („Dwa obrazy", „Do**", sonet) i w *Pam. nauk ścisłych i stos.* (1830) Lacha Szyrmy. (Przekł. poem. Tom. Moore'a „Raj i Peria").

Tłumaczy „Wilh. Tella" Szyllera i „Klawigo" Goethego, tworzy piosnki patryjotyczne, dram. „Szpieg" (grany).

Artykuły w czasopismach angielskich.

Redagował z bratem Janem *Przegląd Poznański*.

Art. w *Przeglądzie Poznańskim*, w *Rocznikach Tow. Nauk Pozn.* (m. in. „Żywot i pisma K. Gaszyńskiego), w *Gaz. W. Ks. Poznańskiego* (tu „Listy z nad Orli"), w *Kurjerze Poznań.* (1880, feljetony p. t. „Z blizka i z daleka").

Osobno wyszły:

„Do mistrzów słowa". Paryż, 1846; 2 wyd., 1847.

„Mowa polska". (Poznań, 1850, oddruk z *Przeglądu Pozn.*, 1849; osobno (Poznań, 1861). (W wyd. „Pism" zbiorowym jest III ustępem utw. p. t. „Gorzkie żale").

„Anglja i Polska". 2 t. Poznań, 1862.

„Podróż nad Renem i w Szwajcarji". Poznań, 1877.

„Dzieła dramatyczne Szekspira". 3 t. Poznań, 1866—1877. (Przekład 6-ciu dramatów Szekspira, włączonych później do zbior. wydań dzieł Szekspira, — 4 do wyd. Kraszewskiego (1875—77), Biegeleisena. Pierwsze próby przekładu Szekspira umieszczał już w r. 1840 w pozn. *Tygodniku literackim*.

„I zblizka i zdaleka". Poznań, 1881 (feljet. z *Kurjera Pozn.*, 1880—81).

„Podróż Aurelji Merici do Ziemi Świętej". Poznań, 1882.

Dzieła dramat. Szekspira w skróconem opowiadaniu, 3 t. Poznań, 1882—87.

Pamiętnik o Krasińskim jako wstęp do jego listów do niego (*Pam. Liter.*, 1911).

Wyd. zbior.: „Pisma wierszem i prozą". 2 t. Poznań, 1870—1872 nie zawiera wszystkiego; są tu m. in.: w t. I oprócz poezji oryg. kilkadziesiąt przekładów z poetów angielskich; w t. II niektóre rozprawy i krytyki literackie (z czasopism) jak o Machiawellu, Celtesie; Orvąl (Angielska parafraza Nieboskiej Komedji); o K. Antoniewiczu, o Fr. Morawskim.

Życiorys w *Tyg. Ilustr.*, z r. 1883, I.—N. (MORAWSKA): Stan. Koźmian. *Przegl. Pol.*. 1885, i odb. — PORĘBOWICZ: St. Koźmian i jego przekłady Szekspira. *Kłosy*, 1885. — TARNOWSKI: Szekspir w Polsce. („Rozpr. i sprawozd.". IV). — BIEGELEISEN: St. K. *Złota Przędza*, III. — TARNOWSKI: Stanisław i Jan Koźmianowie. *Pam. Liter*,. 1902 (toż w Hist. liter. VI, cz. 1, str. 280—297). — CHLEBOWSKI: K. S. E. w *Sto lat myśli pol.*, VI. — WŁ. TARNAWSKI: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914. str. 143—158.

21. ANDRZEJ EDWARD KOŹMIAN.

Ur. 1804 r. w Piotrowicach (w lubel.). Syn Kajetana i Anny z Mossakowskich. Kształcił się w liceum i w uniw. warszawskim, który kończy w r. 1827. Przeznaczony przez ojca do służby dyplomatycznej, mianowany został kamerjunkrem dworu król. w Warszawie. W l. 1829—30 odbywa podróż do Francji i Anglji. (W r. 1825 podróżował po Niemczech). W powstaniu Listopad. udziału nie brał. Po upadku powstania, osiada w Piotrowicach; żeni się z Teofilą Skrzyńską z Dobrzechowa (w Rzeszowskiem w Galicji). Po śmierci ojca (1856) przenosi się do Dobrzechowa. W l. 1857—58 przebywa w Poznańskiem. W latach 1858—64 w Paryżu. W l. 1861—64 był agientem dyplomatycznym. Zm. w Dobrzechowie w 1864 r.

Pisma osobno wyd.:

a) „Dwa dni w Szwajcarji Saskiej". Warszawa, 1828.
b) „Coup d'oeil sur la question polonaise. Mai, 1831".
c) „O stanie włościańskim w Polsce od najdawniejszych czasów".
d) „Wspomnienie o ks. Teano". Warszawa, 1843.
e) „Żywot Bartłomieja Nowodworskiego". Wrocław, 1840.
f) „Wyciągi Piotrowickie". Wrocław, 1842.
g) „Pamiętnik przygód Fr. Dmochowskiego". Lwów, 1843.
h) „O kmiotku polskim". Leszno, 1843.
i) „Krótki rys życia ks. Michała Radziwiłła". Poznań, 1851.
k) „Dom starego wieszcza wielkopolskiego". Poznań, 1858.
l) Przekład „Makbeta". (Poznań, 1857).

m) Wspomnienie pośmiertne Zygm. Krasińskiego we wstępie do „Listów Z. K. o poemacie K. Koźm. Stefan Czarniecki". (Poznań, 1859).

n) Ludwik Osiński. Poznań, 1857.

o) „Rok 1846", dramat w 5 aktach. Poznań, 1868.

Pamiętniki XIX w. 2 t. Poznań, 1867.

Listy. 4 t. Lwów, 1894—96. (Przedtem w *Przew. nauk. i liter.*).

2 listy do M. Wiszniewskiego z l. 1840—41 w *Kron. Rodz.*, 1886.

L. Siemieński: A. E. K. (*Bibl. Ossol.*, VII, 1865, przedruk. w „Portretach", III i Dzieła VI). — Tarnowski: Szekspir w Polsce. („Rozprawy i sprawozd.", IV, 142—145). — Chlebowski: K. A. E. *Sto lat myśli pol.*, VI. — Wł. Tarnawski: O polsk. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 74—77.

22. JAN NEPOMUCEN JAŚKOWSKI.

Ur. 1807 r. (w r. 1812 według Estreichera) w Wąchocku (w Radomskiem), z Pawła i Katarzyny z Pomianowskich. Uczył się u cystersów w Wąchocku, potem w Radomiu u pijarów. Po ukończeniu szkół wstąpił do uniwersytetu warszawskiego (w r. 1830). Wziął udział w powstaniu Listopadowym. W l. 1835—1839 przebywał w Krakowie, jako wychowawca syna kasztelanowej Kretkowskiej. Potem z wychowańcem bawił w Niemczech, Szwajcarji i we Włoszech. Ož. się z Kretkowską i osiadł we Wrocławiu; potem w Grabowie. W r. 1843 przeniósł się w Łęczyckie (do Bessiekier) i oddał się gospodarstwu. Ok. r. 1850 osiadł w Chociwiu (w Rawskiem) i ož. się powtórnie z Henryką Wolffówną. Zm. 10 maja 1882 r.

Utwory swoje poetyckie ogłaszał w l. 1836—1843 głównie w czasopismach poznańskich: w *Przyjacielu ludu*, w *Tygodniku Literackim* i w *Orędowniku Naukowym*; niektóre w *Bibliotece Warszawskiej*, 1841.

Rozgłos pozyskał „Elegją na śmierć Brodzińskiego" (1837) i „Balladą jakich wiele".

Wyd. zbior.: „Poezje". Warszawa, 1883.

Sobieszczański w *Enc. Orgelbr.* — Jarochowski: Literatura poznańska. Str. 165—166. — A. Pług: w *Kłosach*, 1882. — Chmielowski: J. N. J. *W. Enc. powsz. ilustr.* (por. *Złota przędza*, III).

23. RYSZARD BERWIŃSKI.

Ryszard Wincenty B. Ur. 1819 r., w Polwicy, pod Zaniemyślem, w Poznańskiem (pow. średzki) z o. Bonawentury, niezamożnego ziemianina, i matki Marjanny z Bukowskich. Uczył się w gimnazjach

w Lesznie i we Wrocławiu, (ulubieniec Fr. Morawskiego), poczem wstąpił do uniwers. wrocławskiego, następ. do berlińskiego. W końcu r. 1845 udał się do Galicji (wpływ Edw. Dembowskiego). W r. 1846 osadzony w więzieniu w Wiśniczu, przesiedział w nim rok, następnie (w r. 1847) w Moabicie w Berlinie. W r. 1848 uwolniony, bierze udział w zjeździe słowiańskim w Pradze. W r. 1849 drukuje artykuły publicystyczne w *Dzienniku polskim* Libelta. W r. 1852 posłem na sejm w Berlinie. Ok. 1854 wyjeżdża do Paryża, stąd do Turcji i zostaje oficerem (porucznikiem) dragonów otomańskich Sadyka Paszy. W r. 1865 wraca do kraju. Zm. 19 listopada 1879 r. w Konstantynopolu.

Pierwociny literackie Berwińskiego pomieścił *Przyjaciel ludu* w l. 1836—39 („Kępa Zaniemyska“ (1836), „Mądry Maciuś“ (1837), „Listy z narodowej pielgrzymki“ (1838), „Kojata“ (1838), „Gopło i jego okolice“ (1838), „Chłop i djabeł“ (1839), (Dwa listy z pielgrzymki przedrukował Raczyński w „Wspomnieniach Wielkopolskich“).

Drukował nadto utwory swe w *Tygodniku Literackim* (1838—42) m. in.: „Powieść o 12-tu rozbójnikach“ (1838), wiersz „Myśli szalonego“ (= Ostatnia spowiedź) i w. „Moje sny — moje uczucia“ (1840) (nie umieszczony w zbiorku poezji z r. 1844).

W *Przeglądzie Naukowym* (warsz.) z r. 1843 drukował wiersze: „Odpust“ (=W Częstochowie), „Modlitwa“ (=Ubogim w duchu) i „Ostatnia spowiedź w starym kościele“. („Z rozrzuconych pism szalonego“).

Osobno wydał:

1) „Powieści Wielkopolskie“. I. Wrocław, 1840. (Zawierają: a) „Bogunka na Gople“; b) „Powieść o 12-tu rozbójnikach“).

2) „Poezje R. W. Berwińskiego“. Część I. Poznań, 1844. Część II. Bruksella, 1844. (Zawierają poem. „Don Juan Poznański“, oraz wiersze: „Parabaza do Don Juana Poznań.“, „Ostatnia spowiedź w starym kościele“, „Ubogim w duchu“, „Marsz w przyszłość“, „Mysza wieża“, „Wawel i Kraków“, „Mogiła Kościuszki“ i t. d.

3) „Studja o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki“. 2 t. Poznań, 1854. Drugie wyd. pod zmienion. tyt.: „Studja o gusłach, czarach, zabobonach i przesądach ludowych“. 2 t. Poznań, 1862.

Wiersze w czasop. rozproszone: a) „Wielka Noc“ (w *Pokłosiu*, 1854 pozn., przedruk. w *Literatura i sztuka* (pozn.) 1913, nr. 12). b) „Duma polska żołnierza wojsk tureckich, napisana na Babunie Mace-

dońskiej, w lutym r. 1864", wydruk. w Czajkowskiego „Dziwne życia Polaków i Polek". (Lipsk, 1864). c) Bądzkiewicz przytacza z rękop. kilka wierszy (Do róży, Do Sokołowej, Do pióra, W imionniku I. Krajewskiej, Dla jedynej siostry (faksim. autografu) i inne, oraz rzecz prozą o błędnej antytureckiej polityce Jana III.

„Wybór pism". Opracował i wstępem opatrzył Eust. Czekalski. 2 t. Warszawa, 1914. (Włączono kilka wierszy z czasopism; podano warjanty wierszy z pierwodruków).

Sr. Mizerski: R. B. *Tyg. Ilustr.* 1865. — Jarochowski: Literatura poznańska. Poznań, 1880 (Str. 166—175). — Marrené: Zapomniani I. R. B. *Przegl. Tyg*, 1884.— Bądzkiewicz: R. W. B. *Ateneum*, 1887 (i odb.). (Praca źródłowa). — A. Pilecki: Zapomniany śpiewak miłości. *Bluszcz*, 1898, nr. 29 i n. — Kaszewski: Ocena rozpr, Bądźkiewicza. *Bibl. Warsz.*, 1888, luty. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904.—E. Czekalski: R. B. (*Liter. i sztuka* dod. *Nowej Gazety*, nr. 35 z 15 grudnia 1912). — E. Czekalski: Wstęp do „Wyboru pism" (1913).—A. Wyleżyńska: Ryszard Berwiński. Kraków, 1913.—St. Karwowski: Z życia Rysz. Berwińskiego. *Przegl. Wielkopolski*, 1914. — Koehlerówna: Zapomniany poeta wielkopolski, R. B. *Liter. i sztuka*, 1914. — P. B.: Z dziejów umysłowości poznańskiej. *Przegl. Narod.*, 1913, maj. Str. 516—528. [Sprawozd. z studjum Wyleżyńskiej].

24. ALEKSY PRUSINOWSKI.

Ur. 13 lipca 1819 r. w Gostyniu, w Poznańskiem, z o. Antoniego, sędziego pokoju w Gostyniu, i m. Agnieszki Szczytowskiej. Uczył się w gimn. w Lesznie i w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu, które ukończył w r. 1839. W r. 1839 wstępuje do seminarjum duchownego w Poznaniu. W latach 1841—44 studjuje filozofję, najprzód w uniwers. we Fryburgu badeńskim, a nast., od r. 1842 w uniwers. w Berlinie; w r. 1844 otrzymuje stopień dr. filoz. W r. 1845 otrzymuje święcenia kapłańskie. W r. 1846 nauczycielem religji w gimn. w Trzemesznie i regensem alumnatu. W r. 1847 mansjonarjuszem przy kolegjacie św. Marji Magdaleny w Poznaniu. W 1848 zakłada pismo ludowe *Wielkopolanin*, w r. 1849 nowe pismo dla ludu *Wiarus*, zawieszone przez rząd pruski w r. 1850. W r. 1849—51 posłem do Izby deputowanych w Berlinie. W r. 1853 proboszczem w Grodzisku. W l. 1860—64 wydaje i redaguje *Tygodnik Katolicki*. W latach 1862—63 ponownie posłem do Izby deput. w Berlinie. W 1865—1866 penitencjarzem przy kościele metropol. w Poznaniu i radcą honor. konsystorza. W r. 1866 cenzorem ksiąg w archidjecezji poznańskiej. Zm. 14 lutego 1872 r. w Poznaniu.

Dzieła najważniejsze:

a) „De Erinyum religione apud Graecos. Berolini, 1844. (Dysert. doktorska) (tu autobiografja).

b) „Mowa o stanie Kościoła w Polsce, miana na Kongresie Stowarzyszeń Katolickich w Niemczech w Fryburgu d. 15/X 1859". Poznań, 1860. (Toż po niem. (Fryb. 1860) i po franc. (Poznań, 1860).

c) „Język polski w W. Ks. Poznańskiem wobec prawa pruskiego", jako wstęp do rozpr. A. Kaczorowskiego pod tym tyt. Poznań, 1861.

d) „Kazania i mowy żałobne", I. Leszno, 1853. (Nowe wyd., t. 1856).

Wyd. zbior.: „Mowy pogrzebowe i kazania". Poznań, 1884. (Najwznioślejsze są mowy za dusze ks. Antoniewicza, Mickiewicza (1856), Krasińskiego, Lelewela, Czartoryskiego i za poległych w Warszawie 25 i 27 lutego 1861 r.).

Artykuły i wiersze w *Wielkopolaninie*, w *Wiarusie*, w *Tygodniku Katolickim*, w *Przeglądzie Poznańskim*, w *Kościele i Szkole*, w *Szkole polskiej*.

Listy: *a*) listy do ks. Jełowickiego (w wyj.) w Dod. do studjum Kanteckiego; *b)* listy w art. St. Karwowskiego w *Przegl. Wielkopol.*, 1913.

Kantecki: Ks. A. P. — przy wyd. „Mów pogrzeb. i kazań". Poznań, 1884. — Kantecki: Historja dwóch pism ludowych (1848—1850) „Wielkopolanin" i „Wiarus". *Ateneum*, 1884, II. — Pelczar: Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. Kraków, 1896. (Cz. II, 382—3, i w „Dodatku do cz. drugiej". Tamże, 1897, str. 66—72).— M. Motty: Przechadzki po mieście. Poznań, 1892. — St. Karwowski: Czasopisma wielkopolskie. Cz. I. Poznań, 1908. — St. Karwowski: Z listów ks. Aleksego Prusinowskiego. *Przegl. Wielkopolski*, 1913, nr. 21 i n. — Hahn: P. ks. Al. *Sto lat myśli pol.*, VI.

25. EWARYST ESTKOWSKI.

Ur. 26 października 1820 r. w Drzązgowie (pow. średzki) w W. Ks. Poznańskiem. Pragnąc się poświęcić zawodowi nauczyciela ludowego, wstąpił w r. 1836 do seminarjum nauczycielskiego w Poznaniu, po którego ukończeniu w r. 1839 otrzymał posadę nauczyciela w szkółce elementarnej w Wojciechowie (pod Jaraczewem). W r. 1843 przeniesiono go do szkółki w m. Mikstacie. W r. 1844 wstąpił do uniwersytetu we Wrocławiu, którego jednak z powodu wypadków nie mógł ukończyć. W roku 1847 został nauczycielem w seminarjum nauczycielskiem w Poznaniu, ale już w r. 1848 utracił tę posadę. W r. 1848

założył pierwsze u nas Towarzystwo pedagogiczne (które istniało do r. 1851). Od r. 1849—53 wydawał czasop. *Szkoła polska* w Poznaniu, pierwsze polskie czasopismo pedagogiczne fachowe, oraz *Szkółkę dla dzieci* (1850—53) i *Szkółkę dla młodzieży* (1853—55). Zm. 15 sierpnia 1856 r. w Soden.

Pierwsze artykuły swe pedagogiczne zaczął ogłaszać w *Orędowniku Naukowym* (od r. 1843).

Osobno wydał:

1) „Żywot poczciwego człowieka". (Poznań, 1849).
2) „Książka do pierwszego czytania" (1850).
3) „Metoda czytania i pisania" (1851).

Po zgonie E. wyszły:

4) „Zbiorek rzeczy swojskich" (1859).
5) „Nauki wiejskie" (1860).

Wyd. zbior. „Pisma pedagogiczne". I. Poznań, 1863.

Autobiografja we wstępie do „Pism pedagogicznych", 1863. — LENARTOWICZ: E. E. *Tyg: Ilustr.*, 1860. — LIBELT w przedmowie do Pism pedagog. Estk., 1863. — SAMOLEWICZ: E. E. *Enc Wych.*, III. — CHMIELOWSKI w *W. Enc. powsz. Ilustr.* — K. KRÓL: E. E. *Sto lat myśli pol.*, VI. — KARBOWIAK: Pierwsze polskie pismo pedagogiczne. *Muzeum*, 1911. — KARBOWIAK: Polskie czasopisma pedagogiczne. Warsz., 1912. — B. ERZEPKI: Listy Teofila Lenartowicza do Ewarysta Estkowskiego. Poznań, 1922. — Inne prace o E. podaje K. Król.

26. FRANCISZEK KSAWERY MALINOWSKI.

Z rodziny mieszczańskiej. Ur. 1807 r. w Golubiu w Prusiech Zach. Uczył się w szkołach w Płocku i Warszawie; następnie w seminarjum duchownym w Pelplinie. Po wypadkach r. 1831 wyświęcony na kapłana, został wikarjuszem w Poznaniu, potem plebanem w Wałdowie, penitencjarzem katedry poznańskiej (1849), a w r. 1851 proboszczem w Komornikach pod Poznaniem. Był członkiem pozn. Tow. Przyj. Nauk. Zm. w r. 1881 w Komornikach.

Zasłużony badacz języka polskiego.

Wydał:

1) Zasady i prawidła pisowni polskiej. Poznań, 1859. (Odb. z *Roczn. Tow. P. N. Pozn.* I).

2) Krytyczny pogląd na zasady głosowni znanych autorowi gramatyk polskich... (Odb. z *Rocz. Tow. P. N. Pozn.* II). Poznań, 1863.

3) „Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego...". Poznań, 1869. „Dodatek do gramatyki języka polskiego...". Poznań, 1873.

4) „Kritika pisowni..." prof. A. Małeckiego. Poznań, 1873.

5) „Gramatyka sanskrytu, porównanego z językiem starosłowiańskim i polskim...". Poznań, 1872—80.

KANTECKI: Ks. Fr. Ks. M. szkic biograficzny. Drohobycz, 1873. — K. SZULC: Ks. Fr, K. M. *Tyg. Ilustr.*, 1880. — S. G.: Fr. Ks. M *Kłosy*, 1881. — BAUDOUIN DE COURTENAY: Rozbiór Gramatyki polskiej Ks. Malinowskiego. *Niwa*, 1874 i osobno. (Toż w „Szkicach językoznawczych", I. Warszawa, 1904). — APPEL i KRYŃSKI: Przegląd bibliograficzny... *Prace Filol.* I. — KRYŃSKI: Ks. Fr. Ksaw. Malinowski *Album biogr. zasłuż. Pol.* I. — K. A. (Appel): M. F. Ks. *W. Enc. powsz. ilustr.*

27. JÓZEF PRZYBOROWSKI.

Ur. 7 marca 1823 r. w Gałęzowie pod Wrześnią w Poznańskiem, z o. Kazimierza i Marjanny z Waliszewskich. Po ukończ. nauk gimnazjalnych w Trzemesznie (w r. 1843), uniwersytetu we Wrocławiu' został w r. 1852 nauczycielem gimnazjum w Trzemesznie, a następnie w Poznaniu (w gimn. św. Marji Magdaleny, od r. 1854), gdzie do r. 1863 wykładał języki starożytne i polski. Od r. 1863—1869 był profesorem języka polskiego w Szkole Głównej w Warszawie, oraz bibliotekarzem Bibl. Głównej. Po przetworzeniu Szkoły Głównej na uniwersytet rosyjski, był lektorem języka niemieckiego od r. 1871 do 1887. Od r. 1872 do końca życia był bibliotekarzem Bibl. ord. Zamojskich. (W r. 1853 zaślubił Marję Scholz). Zm. 13 maja 1896 r.

Językoznawca, badacz literatury, numizmatyk i archeolog.

Ogłosił m. in.:

„Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego". Poznań, 1857.

„Vetustissima adjectivorum linguae polonae declinatio, monumentis ineditis illustrata". Poznań, 1861. (Progr. gimn. św. Marji Magdaleny).

„Baltazara Opecia Żywot Pana Jezusa". Warszawa, 1882 (odb. z *Przegl. bibliogr. arch.*).

W wyd. jubil. Dzieł Jana Kochanowskiego, którego był redaktorem, opracował Fraszki i poezje łacińskie.

Redagował *Wiadomości archeologiczne* od r. 1874—82 (4 tomy).

A. A. KRYŃSKI: J. P. *Tyg. Ilustr.*, 1882. — A. A. KRYŃSKI: Prof. J. P. w wyd. „Szkoła Główna Warsz.", I, 1900 (tu zupełna bibliografja pism). — A. A. KRYŃSKI: J. P. (nekrolog) w *Prace Filol.* V. — Autobiogr. w kal. „Ruch" na r. 1889.

28. STANISŁAW WĘCLEWSKI.

Brat Zygmunta. Syn Sylwestra i Tekli z Zakęskich. Ur. 10 listopada 1820 r. w Międzyrzeczu w Poznańskiem. Uczył się w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu. Kształcił się w uniwersytetach w Bonn, Berlinie i Wrocławiu. W l. 1846 i 1848 brał udział w wypadkach; był więziony w cytadeli poznańskiej. W r. 1849 nauczycielem w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu, następnie w Chełmnie (w Prusach Zach.), w końcu 1874—86 w Chojnicach, poczem zamieszkał w Wrocławiu. Zm. 4 kwietnia r. 1893 w Wrocławiu.

Oprócz kilku rozpraw w programach gimnazj. chełm. (m. in. o Szym. Maryckim (1867), wydał wzorowo, z komentarzami i rozprawami wstępnemi, „Flisa" Klonowica (Chełmno, 1862) i „Sielanki" Szymonowica (Chełmno, 1864) — pierwsze tego rodzaju opracowania w naszej literaturze.

O St. Węcl. zob. notatkę biogr. w rozpr. Majchrowicza o Zygm. Węclewskim.

29. ZYGMUNT WĘCLEWSKI.

Ur. 1 maja 1824 r. w Międzyrzeczu (W. Ks. Poznań.), z ojca Sylwestra, sekretarza sądu obwodowego, i Tekli z Zakęskich. Kształcił się w gimn. św. Marji Magdaleny i w Fryderykowskim w Poznaniu (1837—45) i w uniwers. w Wrocławiu (1845—48). Od r. 1848 do 1863 był nauczycielem jęz. i liter. staroż. w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu. W r. 1863 dr. fil. uniwers. w Halli. Od r. 1863 do 1869 profesorem filol. klas. w Szkole Głównej w Warszawie. Od r. 1872—87 prof. fil. klas. w uniw. we Lwowie (w r. 1877/78 rektorem). W r. 1874 członkiem Akad. Umiej. w Krakowie. Oż. był dwukrotnie, 1-o v. z Sławską z Komornik 1851 r.). Zm. 14 sierpnia 1887 r. we Lwowie.

Gł. dzieła osobno wyd.:

1) „Słownik łacińsko-polski". Poznań, 1851. 2 wyd. Kraków, 1868.

2) „Słownik grecko-polski". Warszawa, 1869. 3 wyd. Warszawa, 1884.

3). „Historja literatury greckiej". Warszawa, 1867.

4) „Tragicy greccy". 3 t. Poznań, 1873—82 (przekł. tragiedji Eschylosa, Sofoklesa i Eurypidesa) (niektóre ogł. przedtem w Poznaniu).

5) „Babriosa Ezopowe bajki" (przekł.). Poznań, 1861.

6) „Eirene Arystofanesa" (przekł.) w *Bibl. Warsz.*, 1864 i odb.

Wiele rozpraw ogł. w czasopismach:

a) w *Bibl. Warsz.* („Studja w Polsce nad literaturą grecką w 4-ch przeszłych wiekach i przekłady tragików na jęz. polski", 1861; „Teatr grecki", 1859, III; „Historja tragiedji greckiej", 1859; „Wiadomość o życiu i pismach... Kl. Janickiego, 1868; „Bukoliczna poezja w starożytnej Grecji", 1870.

b) w *Dod. mies.* do *Czasu*: „O trylogji Prometeja Eschylosa", 1859; „O Babriosie i bajce greckiej", 1859; „Trachińskie dziewice Sofoklesa i Herkules ojtajski Seneki", 1859; „O komedji greckiej i Arystofanesie", 1860.

c) „Wiadomość o życiu i pismach G. E. Grodka. (*Spraw, wydz. filol. Akad. Um.*, IV, odb., 1876.

d) w *Przew. nauk. i liter.*: Listy Lelewela do Grodka, 1876. Listy Tad. Czackiego do Grodka (ib.). Listy Grodka do Lelewela (ib.). „Szlązacy w Polsce" (1879). „Literaci i wykłady publ. w staroż. Rzymie" (1876).

„O poezjach Andrzeja Krzyckiego". (*Pamiętn. wydz. filol. Akad. Um.*, I i odb.

Wyd. „Kronikę książąt polskich" w *Mon. Pol. histor.* III. Lwów, 1877. Pamiętniki Paska, wyd. kryt. Lwów, 1877.

Artykuły w *Tyg. Ilustr.* i w in. pismach.

Wiersze łacińskie oryginalne (jeden był druk.) i kilka dramatów polskich.

W rękop. Przekł. satyr i listów Horacego, elegji Tybulla. (Przekł. el. 5, ks. I, ogł. Majchrowicz), Terencjusza Phormio i Plauta Junak i Bliźniacy.

Listy: Wyj. z listów do brata Stanisława przytaca Majchrowicz.

Fr. Majchrowicz: O życiu i pismach Zygm. Węclewskiego. *Eos*, 1894. — St. Mieczyński: Z. W. („*Szkoła Główna Warszawska*". I. Kraków, 1900). — Finkel i Starzyński: Hist. Uniw. Lwow., II, 156—158.

30. KAZIMIERZ JAROCHOWSKI.

Ur. 12 września 1829 r. w Sokolnikach, z o. Cyprjana, adjutanta gien. Łubieńskiego i dyrektora Ziemstwa kredytowego w Poznaniu. Uczył się w Poznaniu w gimn. św. Marji Magdaleny. Za udział w wypadkach r. 1846 więziony. Złożywszy r. 1847 egzamin maturitatis, studjował prawo w uniw. w Berlinie. W r. 1850 wszedł do pruskiej służby rządowej. W 1862 r. został sędzią w Poznaniu. Złożywszy urząd, oddał się pracy publicystycznej. Działalność literacką na polu historji

krajowej rozpoczął od wydania „Teki Podoskiego" (1854—62 w 6 t.). Zm. 24 marca 1888 r.

Historyk czasów saskich. Uczeń Moraczewskiego, wyznawca zasad republikańskich.

Gł. dzieła:

1) „Dzieje panowania Augusta II w 3-ch t. (nieukończ.) miały być dalszym ciągiem Dziejów Moraczewskiego.

a) ...do wstąpienia Karola XII na ziemię polską (1702). Poznań, 1856.

b) ...do obioru Leszczyńskiego (1704). Poznań, 1874.

c) ...do bitwy połtawskiej (1709) w *Roczn. Tow. P. N. Pozn*, t. XVII, 1890.

2) „Opowiadania i studja historyczne". 4 t. Poznań, Warszawa, Kraków, 1860—1884.

3) „Sprawa Kalksteina", 1877 (*Ateneum*).

4) „Z czasów saskich". Poznań, 1886.

5) „Rozprawy historyczno-krytyczne". Poznań, 1889.

6) „Literatura poznańska w pierwszej połowie bieżącego stulecia". Poznań, 1880. (Przedtem w *Przegl. Pol.* 1879—80 pod pseud. Seweryn Przerowa).

Kraushar: Kaz. Jaroch. *Kłosy*, 1882 (i w „Drobiazg. histor." I, 1891).—Sokołowski: K. Jaroch. *Świat*. Kraków, 1888. — S.: K. Jaroch. *Ateneum*, 1888. — Smoleński: Stanowisko K. Jarochowskiego w historjografji polskiej. *Bibl. Warsz.*, 1888, sierpień (i w „Pismach histor.", III, 1901), — Kochanowski: K. J. (*Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II).

31. ANTONI MIERZYŃSKI.

Ur. 29 grudnia 1829 r. w Krotoszynie w W. Ks. Poznańskiem, z o. Tadeusza. Uczył się w gimn. w Ostrowiu, które ukończył w r. 1849. Studja nad naukami klasycznemi odbył w uniwers. w Berlinie, a następnie w uniwers. w Lipsku, Halli i Gietyndze. W r. 1857 otrzymał stop. dr. fil. w uniwers. berlińskim za rozpr. łacińską o Klonowiczu, poczem został nauczycielem języka greckiego przy gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu. Członkiem Tow. Przyj. Nauk. Pozn. Od r. 1863—1869 profesorem greczyzny w Szkole Głównej Warsz., a następnie do r. 1888 w uniwers. rosyj. tamże. Zm. 27 sierpnia 1907 r. w Warszawie.

Ogłosił m. in.:

a) „De vita, moribus, scriptisque latinis Seb. Fab. Acerni". Diss. inaug. Berlin, 1857. Jedna z pierwszych prac histor. liter. pol. z zastowaniem krytyki filologicznej napisanych.

b) „Jan Łasicki, źródło do mitologji litewskiej". *(Roczn. Tow. Nauk. Krak.,* 1870).

c) „Źródła do mitologji litewskiej". Cz. I. Warszawa, 1892; cz. II, Warsz. 1896.

d) „Nuncius cum baculo". *(Wisła,* 1895).

e) „Romowe". *(Roczn. Tow. Przyj. N. Pozn.,* 1899) (wedł. Brücknera rozprawa znakomita) i inne.

Pisał po polsku, rosyjsku, niemiecku i francusku.

Notatka autobiograficzna przy rozprawie łacińskiej o Klonowiczu z r. 1857. — STOŁĄGIEWICZ: A. M. w wyd. „Szkoła Główna Warszawska", I. — BRÜCKNER o rozpr. mitolog. Mierz. we wstępie do swojej pracy p. t. „Starożytna Litwa". Warszawa, 1904

32. WŁADYSŁAW NEHRING.

Ur. w Klecku pod Gnieznem, 23 października 1830 r., z ojca Jakóba, i Barbary z Gostomskich. Kształcił się w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu (1842—50) i w uniwers. w Wrocławiu (1850—1854), gdzie słuchał m. in. Ryszarda Roepella. W r. 1855 udaje się dla studjów do Drezna. W r. 1856 uzyskuje stopień dr. fil. na podstawie rozprawy „De rerum Polonicarum saeculi XVI scriptoribus. I. De Reinholdii Heidensteinii scriptis historicis". Od r. 1857 nauczycielem gimn. w Trzemesznie, a następnie w gimn. Marji Magdaleny w Poznaniu. Po śmierci W. Cybulskiego 1868 r., obejmuje katedrę języków i literatur słowiańskich w uniwers. wrocławskim i wykłada do końca roku 1907. Był członkiem Akademji Umiej. w Krakowie (od 1873) i Akademji Nauk w Petersburgu, Towarzystwa Przyj. Nauk w Poznaniu i innych towarzystw uczonych. W r. 1893 rektor uniwers. wrocławskiego. Zm. 30 stycznia 1909 r.

Jeden z twórców naukowego badania dziejów literatury polskiej. Gł. pisma Nehringa:

„O życiu i pismach Rajnolda Heidensteina". Poznań, 1860.

„O życiu i pismach Joachima Bielskiego". Poznań, 1860.

„O życiu i pismach J. D. Solikowskiego". Poznań. 1860.

„Kurs literatury polskiej". Poznań, 1866.

„Iter florianense". Poznań, 1871.

„Altpolnische Sprachdenkmäler“. Berlin, 1886.

„Studja literackie“. Poznań, 1884 (ogłosił je przedtem w *Bibl. Warsz.* i *Ateneum*).

„Jan Kochanowski, życie i dzieła“. Petersburg, 1900.

Dla historji języka polskiego ważna jest rozprawa: „Ueber den Einfluss der altčechischen Sprache u. Litteratur auf die altpolnische (*Archiv. f. slav. Philol.*, 1876—83). Wzorowe są wydania krytyczne Psałterza Florjańskiego i Kazań Gnieźnieńskich.

Grochowski: Wł. Nehring. *Tyg. Ilustr.*, 1868. — Plebański: Wł. N. *Kłosy*, 1882. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej (347—348), — Chmielowski: Ocena „Studjów literackich“ *Ateneum*, 1885, I. — Kryński: Wład. Nehring. *Pam. Liter.*, 1905 (i w *W. Enc. powsz. ilustr.*). — Kryński: Nekrolog w *Pracach Filolog.*, VII, 1909.—Chrzanowski: Wład. Nehring. Wspomn. pośm. Warszawa: 1909.—Brückner: Wład. Nehring. *Pam. Liter.*, 1908. — Hahn w *Enc. Wych.*, VIII (tu bibliogr.).

ŚLĄSK.

PAWEŁ STALMACH. Pisarz i działacz dolnośląski. Ur. 13 sierpnia 1824 r. w Bażanowicach pod Cieszynem. Uczył się w Cieszynie. Po ukończ. nauk gimnazjalnych, kształcił się w liceum w Preszburgu i w Wiedniu. Od roku 1848 redagował *Tygodnik Cieszyński*, zmieniony w r. 1851 na *Gwiazdkę Cieszyńską*. Ogłosił kilka dziełek dla ludu. — Pamiętniki jego ogł. Grim w dod. do swojej książki. Zm. 25 października 1891 r. Budziciel ducha narodowego wśród ludu na Szląsku austryjackim.

Życiorys w *Tyg. Ilustr.*, 1867; — Anczyc: Paweł Stalmach (na czele książki zbior. p. t. „Wisła“, ku uczczeniu Stalmacha wydanej Kraków, 1873). — Witort: Z dziejów walki kulturalnej z germanizmem. („Charitas“. Księga zbior. Petersburg, 1894). — E. Grim: Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy. Cieszyn, 1910. — M. Dubiecki Ze wspomnień o Pawle Stalmachu *Tyg. Ilustr.*, 1925. nr. 11—12. - Gębarowicz: Z puścizny rękopiśmien. po Pawle Stalmachu. *Przew. bibliogr.* 1926, nr. 6.

KAROL MIARKA. Pisarz i działacz górnośląski. Ur. 24 października 1824 r. w Pielgrzymowicach na Szląsku Górnym, z o. Antoniego, ubogiego nauczyciela ludowego, i Karoliny z Borówków. Uczył się w Pszczynie i w Gliwicach. Po ukończeniu seminarjum nauczyciel. w Głogówku, został nauczycielem ludowym (do r. 1869). W r. 1861 drukuje pierwszą swą pracę polską, powieść: „Górka Klemensowa“ w *Gwiazdce Cieszyńskiej* Stalmacha. Potem wydaje broszurę „Głos

wołającego na puszczy górnośląskiej“ (Poznań, 1865) i szereg pism dla ludu. W l. 1868—69 redaguje *Zwiastuna górnoszląskiego.* W r. 1871 zostaje redaktorem *Katolika* wydaw. w Królewskiej Hucie. (Tu w dobie „kulturkampfu“ ogłosił „Otwarty list do ks. Bismarka“). Zm. w sierpniu 1882 r. — Miarka obudził ducha narodowego w Ślązakach pruskich.

St. Bełza: Karol Miarka. (Kartka z dziejów Górnego Śląska). *Tyg. Ilustr.*, 1880, nr. 214 219 i osobno; — L. Malinowski: Zarysy życia ludowego na Szląsku. *Ateneum*, 1877 i osobno.

JÓZEF LOMPA. Pisarz górnośląski. Ur. 29 czerwca 1797 r. w Oleśnie na Szląsku Górnym, z o. Michała, sklepikarza, i Józefy Strożykówny. Po ukończeniu seminarjum nauczyciel. we Wrocławiu, został (1817) nauczycielem wiejskim; w Lubszy pracy nauczycielskiej oddawał się przez lat przeszło 30 cie. W r. 1861 tłumaczem sądowym w Woźnikach. Zm. 29 marca 1863 r. w Lubszy. — Lompa rozbudził wśród ludu górnośląskiego czytelnictwo polskie. Był członkiem poznańskiego Towarzystwa Przyj. Nauk i innych towarzystw. — Z licznych jego dziełek, dla ludu głównie przeznaczonych, na uwagę zasługują: „Krótkie wyobrażenie historji Szląska“. (Opole, 1821 i 1822); „Pieśni religijne“ (1833); „Pielgrzym w Lubopolu“ (Lubliniec, 1844); „Krótki rys gieografji Szląska“ (Lubliniec, 1843); „Przysłowia i mowy potoczne ludu polskiego w Szląsku“ (Bochnia, 1858); „Przewodnik po Częstochowie“ (Warszawa, 1860). — List do W. A. Maciejowskiego z r. 1853 w *Księdze pamiątk. Mick.* I.

Życiorys w *Tyg. Ilustr.*, 1860, nr. 48.—J. F. Nowakowski: Odwiedziny u Józefa Lompy... Wilno, 1861.—M. Parczewska: L. J. *Enc. Wych.*, VII.—K. Bartoszewicz: Fragmenty górnośląskie. *Rzeczpospolita* 1920, grudz.

RZECZPOSPOLITA KRAKOWSKA i GALICJA.

1. MICHAŁ WISZNIEWSKI.

Ur. 27 września 1794 r. w Firlejowie (pow. rohatyński, ziemi bełskiej), z o. Aleksandra, i Marcjanny z Borzków. Uczył się we Lwowie, następnie od r. 1808 do 1815 w liceum w Krzemieńcu. W r. 1818 ożenił się z Elżbietą Lisiecką i udał się na studja naukowe do Włoch, stąd do Paryża i Edymburga (1821). Pod koniec r. 1822 wraca do kraju i zostaje profesorem filozofji w liceum krzemienieckiem od r. 1823—24. W l. 1825—26 przebywa we Włoszech i oddaje się studjom

historycznym. Po krótkim pobycie w Krzemieńcu, osiada na wsi na Wołyniu (w pow. dubieńskim i włodzimierskim) w r. 1827. W r. 1830 jest w Warszawie i bierze udział w ruchu narodowym. Pod koniec r. 1831 zostaje profesorem historji powszechnej, a następnie i historji literatury powszechnej w uniwersytecie krakowskim; jednocześnie zostaje członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W l. 1836—39 był jednocześnie dyrektorem liceum św. Anny. W r. 1845 odbywa poraz trzeci podróż do Włoch, dla studjów naukowych. W r. 1846 obala dyktaturę rewol. Tyssowskiego i ujmuje ster władzy w swoje ręce, ale tego samego dnia jeszcze (25 lutego) zmuszony zostaje do złożenia władzy ponownie w ręce Tyssowskiego; skazany przez rząd rewolucyjny, ucieka do Wrocławia; wraca po zajęciu Krakowa przez wojska sprzymierzeńcze. W r. 1848 bierze udział w wypadkach w Krakowie; redaguje przez czas jakiś *Jutrzenkę*. W tym samym roku (1848), skompromitowany wobec sfer rewolucyjnych, opuszcza uniwersytet i Kraków i wyjeżdża do Włoch, gdzie osiada zrazu w Medjolanie, a potem w Genui, gdzie przemieszkał lat 10. W r. 1859 przeniósł się do Nizzy. Zm. 22 grudnia 1865 r. w Nizzy.

Pisma.

1) „Pamiątka po dobrym ojcu". Warszawa, 1825. Przerobił i wydał pod swoim imieniem Teodozy Sierociński. — 2 wyd. w Puławach, 1830. — 3 wyd. w Warszawie, 1838. — W tekście pierwotnym, pod imieniem właściwego autora, wyszło dopiero w r. 1897 w Warszawie; wyd. Wł. R. Korotyński.

2) „Bakona metoda tłumaczenia natury...". Kraków, 1834. Przedruk. w Warszawie r. 1876. *(Bibl. najc. utw. liter. europ.)*.

3) „Pomniki historji i literatury polskiej". 4 t. Kraków, 1835—1837. (Zawierają głównie rozprawy Tadeusza Czackiego, oraz poraz pierwszy Kallimacha „Żywot Grzegorza z Sanoka" (w orygin.); na czele t. I umieścił W. rozprawę: „O historji wieków Piastowych i kronikarstwie polskiem przed Długoszem").

4) „Charaktery rozumów ludzkich". Kraków, 1837. 2 wyd. przejrzane i poprawione. Kraków, 1842. Przedruk. w Warszawie r. 1876. *(Bibl. najc. utw. liter. europ.)*.

5) „Historja literatury polskiej". 7 t. Kraków, 1840—1845. Tom 8-my. Kraków, 1851 (wyd. K. Macewicz), Tom 9 i 10-ty. Kraków, 1857 (wyd. T. Żebrawski).

5) „O rozumie ludzkim, jego siłach, przymiotach i sposobach kształcenia". Warszawa, 1848.

7) „Podróż do Włoch, Sycylji i Malty". 2 t. Warszawa, 1848. 2 wyd. Warszawa, 1851.

8) „Sketches and characters or the Natural History of the human intellects". London, 1853 (wyd. pod pseud. James William Whitecross'a). (Jestto przeróbka rozszerzona angielska „Charakterów rozumów ludzkich").

9) „Myśli o ukształceniu siebie samego". Warszawa, 1873.

Drukował nadto rozprawy i artykuły w czasopismach: w *Roczniku Tow. Nauk. Krakowskiego*, w *Kurjerze Polskim* i *Nowej Polsce* (1831) w *Tygodniku Literackim*, *Orędowniku Naukowym* i *Dzienniku Domowym* (poznań.), w *Jutrzence* (1848), w *Kurjerze Wileńskim*, w *Gazecie Narodowej* (lwow.) i w *Gazecie Codziennej* (warsz.) 1860—61; art. w *Encykl. Orgelbr.*

Rękopisy prac Wiszniewskiego niewydanych przechowują się w Ossolineum, w Bibliotece Jagiellońskiej, w Bibliotece Przeździeckich (w Warszawie) i w Muzeum Raperswil. (tu autograf „Historji jezuitów"). Dokładniejszą wiadomość o zawartości tych rękopisów podał G. Korbut w pracy „M. Wiszniewski i puścizna po nim". (Warsz., 1901). Z tych rękopisów ogłoszono dotychczas drukiem tylko:

a) Wstęp do „Historji jezuitów" w *Kraju* (petersb.), 1886, nr. 14.

b) Komedję 1-aktową p. t. „Plotki". (*Kron. Rodz.*, 1888).

c) Rozprawę „O systematach filozofji moralnej" (z r. 1820) (w *Kron. Rodz.*, 1888).

d) Notatkę autobiograficzną ogł. *Tygodnik Narodowy* (lwow.) z r. 1900, nr. 38; ustęp wydrukow. już w „Myślach o ukształc. siebie samego".

Listy. Z obszernej korespondencji W. ogłoszono zaledwie kilka listów w całości i w urywkach.

Bibliografję prac W-go (i listów), drukowanych i rękopiśmiennych, podaje G. Korbut w art. o Wiszniewskim w t. VII *Stu lat myśli polskiej* (1913).

Monografji brak. Życiorysy i przyczynki: POLACZKÓWNA: Michał Wiszniewski 1830—1848. *Rocznik Krakowski*, XII. Kraków, 1910. (Życiorys na źródłach osnuty; najdokładniejszy z dotychczasowych). — L. NIESIOŁOWSKI: Życiorys Wisz. w rękop. w bibl. Ossol. ogłosz. ułamkowo na czele „Myśli o ukształc. (1873).— G. KORBUT: W. M. *Sto lat myśli pol.*, VII (1913). – KANTECKI: Dwaj Krzemieńczanie. Str. 236—7. Oceny dzieł: CHMIELOWSKI: Metodyka historji literatury polskiej. Warszawa, 1899.—CHMIELOWSKI: Hist. liter. pol., V, 44—47.—CHMIELOWSKI w Porad-

niku dla samouków, II. (Warszawa, 1899) —Chmielowski w ocenie pracy G. Korbuta o Wiszniewskim i puściźnie po nim. *Gaz. Pol.*, 1902, nr. 34 oraz w *Pam. Liter.*, 1902. — Mahrburg w Poradniku dla samouków, IV. (Warsz., 1902). — A Skórski: Jan Śniadecki wobec współczesnej metafizyki niemieckiej. (Lwów, 1890). Str. 218—220. — O innych przyczynkach do życiorysu, charakterystykach i ocenach twórczości Wiszn. zob. bibliografję w t. VII. *Stu lat myśli pol.*

2. JÓZEF KREMER.

Pochodził z rodziny mieszczańskiej. Ur. 22 lutego 1806 r. w Krakowie, z ojca rękodzielnika (szewca z zawodu), i Anny z Erbów. Uczył się w liceum św. Anny, następnie na wydziale prawnym uniwers. Jagiell. (1823—27). (W tym czasie odbył pierwszą swoją podróż do Włoch, w r. 1826). W 1828, po otrzymaniu stopnia magistra prawa, udał się na dalsze studja za granicę, do Berlina, Heidelberga i Paryża. (W Berlinie słuchał Hegla, w Paryżu—Cousin'a, Say'a, Guizot'a, Villemain'a (1829 - 1830); z Paryża odbył wycieczkę do Londynu. Po powrocie do kraju pod koniec r. 1830, otrzymał stopień dr. obojga praw od uniw. krak. W r. 1831 wziął udział w powstaniu Listopadowem; walczył, jako kanonier, pod Grochowem. Po upadku powstania, przez kilka lat był w Galicji nauczycielem domowym. W r. 1837 osiadł w Krakowie; prowadził tu przez lat kilkanaście prywatny zakład wychowawczy (po Ludw. Królikowskim) (1837—1850). W r. 1837 został członkiem Tow. Nauk. Krak. W r. 1844 ożenił się z Marją Mączyńską. Od r. 1847 aż do zgonu był profesorem filozofji w uniw. Jagiell. (W r. 1849 dr. filoz.); od r. 1850 profesorem estetyki i historji sztuki w Szkole sztuk pięknych. W roku 1852 odbył drugą podróż do Włoch. Był członkiem i dyrektorem wydziału historyczno-filozoficznego Akad. Umiejętności. Zm. 2 czarwca 1875 r. w Krakowie.

Pierwszą swą pracę filozoficzną („Rys filozoficzny umiejętności") ogłosił K. w *Kwartalniku naukowym* Helcla 1835/6.

Z dzieł Kremera, wyd. osobno, najważniejsze:

1) „Fenomenologja ducha". Kraków, 1837 (odb. z *Kw. nauk.?*).

2) „Listy z Krakowa. I. Kraków, 1843. Nowe wyd. w 3 tomach. Wilno, 1855—56 (tom I przerobiony). (Estetyka).

3) „Wykład systematyczny filozofji...". I. Kraków, 1849. II. Wilno, 1852.

4) „Podróż do Włoch". 5 t. Wilno, 1859—64. (Historja sztuki).

5) „Grecja starożytna i jej sztuka, zwłaszcza rzeźba". Poznań, 1868.

Wyszły nadto następujące rozprawy Kremera w czasopismach i osobno:

6) „O Dziewicy Orleańskiej Szyllera. (*Dwutygodnik liter.*, 1844).

7) „Kilka słów o epoce, w której rozkwitła sztuka bizantyńska". Kraków, 1856. (Odb. z *Czasu*).

8) „O tryptyku... i kilka uwag nad architekturą i rzeźbą gotyckiego stylu". Wilno, 1859.

9) „Niektóre uwagi nad źródłosłowem wyrazu polskiego ślachta, szlachta". (*Gaz. Warsz.* 1859, nr. 333—35.

10) „Analiza", art. w *Enc. Orgelbr*, 1859.

11) „O przenośniach i porównaniach". (*Książka zbiorowa* dla Wójcickiego, 1862.

12) „Najcelniejsze filozoficzne nauki o duszy przed sądem krytycznym obecnej nam filozofji". (*Bibl. Warsz.*, 1867).

13) „Sztuka w starożytnym Rzymie". (Odb. z *Kółka domowego*, 1868).

14) „O wdzięku" (w książ. zbior. „Kłosy i kwiaty". Kraków, 1869).

15) „Kraków wobec Polski i Sukiennice jego, oraz słowo o bramie Florjańskiej". Kraków, 1870.

16) „Nowy wykład logiki" — i „Początki logiki dla szkół średnich", wydruk. poraz pierwszy w „Dziełach".

17) „O zadaniu młodzieży polskiej, kształcącej się w uniwersytecie Jagiellońskim". (Kraków, 1871).

19) „O najważniejszym zadaniu filozofji w obecnym czasie" (nieukończ.).

Wyd. zbior. „Dzieła". Wyd. H. Struve. 12 tomów. Warszawa, 1877—80.

Rozprawy (czytane na posiedz. Towarzystwa Naukowego Krak.): „O metodzie i systemacie gieografji fizycznej" (1841). „Stanowisko Rittera w gieografji" (1843), „Związek filozofji Indów z ich sztuką piękną" (1845) i „Zasady tegoczesnej filozofji natury" (1847) — druk.? (Wedł. Witwickiego nie dochowały się).

List do K. Wł. Wójcickiego z r. 1874 w *Księdze pamiątk. Mick.* I.

Tyszyński: Rozbiory i krytyki, I, II. — A. Zdanowicz: Sprawozdanie o dziele p. t. Wykład systematyczny filozofji. Wilno, 1854.— A. N. (Nowosielski): Kilka uwag o Listach z Krakowa J. Kremera. *Pismo zbior.* Ohryzki. I. 1859. — Kaszewski: J. K. *Tyg. Ilustr.*, 1860. — Wójcicki: J. K. *Kłosy*, 1869. — Wójcicki: Wspomnienie po-

śmiertne o J. K. *Kłosy*, 1875. — Krupiński w dod. do przekł. Hist. fil. Schweglera, 1863.—Krupiński: Kremer i Libelt. *Tyg. Ilustr.*, 1875.—Trentowski: Panteon wiedzy ludzkiej. I. — Trentowski: Hegel i Kremer. („Na dziś". Kraków, 1872). — Straszewski: J. Kremer i K. Libelt. *Przegl. Pol.*, 1875. — Chmielowski: J. K. *Niwa*, 1875. — Chmielowski: Kremer i Taine o sztuce greckiej. *Niwa*, 1875. — Struve: J. K. i K. Libelt. Charakterystyka ich dążności filozoficznych. *Kłosy*, 1875. — Struve; Życie i prace J. Kremera. — w t. VI i VII „Dzieł" Kremera (1878—9) i osobno 1881. (Praca oparta na notatkach autobiograficznych i listach Kremera). — St. Brzozowski: J. K. jako pisarz, filozof i estetyk. Warszawa, 1902. (*Książki dla wszystkich*). — St. Brzozowski: Józ. Kremera poglądy na sztukę i jej historję. Warszawa 1903. (*Książki dla wszystkich*). — Struve: K. J. *Enc. Wych.* VI. — Struve: Historja logiki jako teorji poznania. 1911. — Wł. Witwicki: O Józ. Kremerze. W setną rocznicę urodzin (*Nasz Kraj* (lwow.), 1906). — Wł. Witwicki: K. J. (*Sto lat myśli pol.*, VI). — Ks. Gabryl: J. K. w „Polska filozofja religijna w w. XIX". I. Warszawa, 1914. — St. Kołaczkowski: Estetyka Józefa Kremera. *Nowa Gaz.* (dod. *Literatura i sztuka*, nr. 24 i n.), 1913. — Kołaczkowski: O estetyce Kremera. *Przegl. Filoz.*, 1916—17. — K. Lubecki: J. K. (w książce zbior. „Pol. filoz. narod." (1921). — D. Vogelówna: Znaczenie poznawcze sztuki u Hegla i jego modyfikacje u J. Kremera. *Spraw. Akad. Um.* 1927, nr. 1.

3. FRANCISZEK PASZKOWSKI.

Ur. w roku 1778 w Galicji. Kształcił się w uniw. lwowskim. W r. 1797 zaciągnął się we Włoszech do wojska francuskiego. W r. 1802 studjuje w Paryżu język arabski. Tu poznaje Kościuszkę. W r. 1805 adjutantem Murata. W r. 1807 wstępuje do wojska Ks. Warszawskiego. Zostaje szefem sztabu Ks. Józefa Poniatowskiego i adjutantem Fryderyka Augusta, księcia Warszawskiego. W r. 1812, jako jenerał brygady, odbył kampanję moskiewską; poczem czas jakiś gospodarował w Poznańskiem. W 1826 r. osiadł na wsi pod Krakowem. Był członkiem Towarzystwa Nauk. Krakowskiego. Zm. 10 marca 1856 r. w Krakowie. Napisał m. in. „Pomysły do dziejów Polski". Paryż, 1840. O nich Słowacki w III pieśni „Beniowskiego"); „Dzieje Tadeusza Kościuszki". Kraków, 1872; „Ks. Józef Poniatowski". Kraków, 1878. (Odb. z *Przeglądu Polskiego*).

Tretiak: Finis Poloniae. Kraków, 1920. (Str. 20—30).

4. LUDWIK ŁĘTOWSKI.

Ur. w Przemyskiem w r. 1786, z o. Franciszka, podkomorzyca krak., i Teresy Balickiej. Młodość spędził w Bobowej (w Sandeckiem). Uczył się w domu i w szkole wojskowej gwardji szlacheckiej galicyjskiej w Wiedniu. Wstąpiwszy do wojska austryjackiego, wziął udział

w kampanji r. 1809. Potem udał się do Krakowa i wstąpił do wojska polskiego pod ks. Józefem Poniatowskim. W stopniu kapitana uczestniczył w wyprawie Napoleona do Moskwy r. 1812. Wzięty do niewoli w Wilnie, przebył na Litwie dwa lata. Za Król. Kongres. służył przez lat parę w wojsku polskiem pod W. ks. Konstantym. Potem czas jakiś przebywał w domu bisk. Woronicza w Krakowie. W roku 1818 wyświęcony na księdza w Kielcach, zostaje proboszczem w Końskich, nast. w Stobnicy. W r. 1825 kanonikiem krakowskim. W r. 1827 senatorem Rzptej Krak. przez lat 4 (w r. 1840 powtórnie). Administratorem biskupstwa krak. (1841—1849) i wikarjuszem apostolskim w części zakordonowej djecezji krak. w Kielcach (1841—48). W r. 1845 biskupem joppejskim; w roku 1849 dziekanem kapituły krak. Od. r. 1831 był członkiem honorowym Towarz. Nauk. Krak. Zm. 25 sierpnia 1868 r. w Krakowie.

Gł. dzieło: „Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich". 4 t. Kraków, 1852—3.

Inne prace:

a) „Nauka poznawania ludzi". Warszawa, 1847.

b) „Samuel Zborowski" i „Jadwiga żona Jagiełły". Tragiedje dwie. Kraków, 1856.

c) „Katedra krakowska na Wawelu". Kraków, 1859.

d) „Próby wierszów miarowych". Ksiąg czworo. Kraków, 1866 (poprzedzone wstępem: „Słów kilka czyli rozprawa o miarowych wierszach polskich (rytmowych)".

Inne wymienia Estr.

Przełożył Tomasza à Kempis „O naśladowaniu Chrystusa Pana". (Kraków, 1841).

L. Dębicki: Ks. biskup Łętowski. 1873. — Dębicki: Ks. biskup Łętowski. („Portrety i sylwetki", I). — J. Łepkowski: Ł. K. *Enc. Orgelbr.* — J. Bartoszewicz: Hist. liter. pol. III, 311—312.

5. AMBROŻY GRABOWSKI.

Ur. w grudniu r. 1782 w Kętach (w Galicji). Syn organisty, wnuk włościanina z Głębowic. Początkowe nauki otrzymał w szkółce normalnej miejscowej. Do szkół wyższych nie uczęszczał. Samouk. Od lat młodzieńczych osiadł w Krakowie. Lat 20 pracuje w księgarni Gröbla, potem jest wspólnikiem księgarni Mateckiego; od r. 1817 ma

sklep własny; księgarnię swoją prowadził do r. 1837. Zm. 3 sierpnia r. 1868 w Krakowie.

Archeolog i antykwarjusz.

Wyd.: 1) „Krótkie przypowieści dawnych Polaków". Kraków, 1819.

2) „Historyczny opis miasta Krakowa". Krak., 1822. Następne wydania p. t. „Kraków i jego okolice".

3) „Groby królów polskich w Krakowie w kościele katedralnym". Kraków, 1835.

4) „Dawne zabytki m. Krakowa". Kraków, 1850,

5) „Starożytnicze wiadomości o Krakowie". Kraków, 1852.

6) „Starożytności historyczne polskie". Kraków, 1845.

7) „Ojczyste spominki..". Kraków, 1845.

8) „Władysława IV listy". Kraków, 1845.

9) „Skarbniczka naszej archeologji. Lipsk, 1854.

„Wspomnienia" A. G. wydał St. Estreicher. 2 t. Kraków, 1909. (*Bibl. Krak.*, 40—41).

Obszerne wyjątki z wspomnień i rozmyślań przedśmiertnych G-go (z jego „Facta domestica") podaje Nowakowski.

Łepkowski: A. G. *Przegl. Pozn.*, 1854, III. — Z. P. J.: G. A. *Kółko rodzinne*, 1860 (lwow.). — K. Estreicher. A. G. *Dod. do Gaz. Lwow.*, 1860.—Sobieszczański: A. G. *Tyg. Ilustr.*, 1861 (tenże w *Enc. Orgelbr.*). — Wójcicki: A. G. *Kłosy*, 1868.— J. F. Nowakowski: A. G. Warszawa, 1869 (przedtem w *Gaz. Pol.*, 1861). Dod życiorys przez Wójcickiego.—Gloger: A. G. w *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, 1902. — St. Estreicher we wstępie do „Wspomnień". — Gubrynowicz: Józ M. Ossoliński i Ambroży Grabowski. *Ruch Liter.* 1928, nr. 5.

6. JÓZEF MUCZKOWSKI.

Ur. 17 marca 1795 r., w Mąszkach (w Lubelskiem), z ojca Marcina i Katarzyny z Drelanków. Po ukończeniu szkoły normalnej lubelskiej i departamentowej szk. lubel., M. wstąpił w r. 1812 na wydz. filoz. uniw. krakowskiego. Niebawem jednak zaciągnął się do wojska polskiego i wziął udział w kampanji 1813—14 Napoleona. Dopiero po jego upadku wrócił 1815 r. do przerwanych studjów uniwers., które ukończył w r. 1817 i został adjunktem w Bibliotece Jagiellońskiej. W dwa lata później został nauczycielem języków staroż. i pol. w gimn. św. Marji Magdaleny w Poznaniu. W r. 1823 był w Szwecji z Tytusem Działyńskim. W r. 1827 posadę utracił. W r. 1829 znalazł się znowu w Krakowie. W r. 1831 nauczycielem gimn. św. Anny, w r. 1834

adjunktem w Bibliotece Jagiell. W r. 1835 członkiem Tow. Nauk. Krak., w roku 1837 bibliotekarzem Bibl. Jagiell. W uniwers. wykładał po Bandtkem bibliografję i paleografję (od r. 1835—58). Zm. 31 lipca 1858 r.

W r. 1827 przedruk. rzadkie z r. 1601 wyd. poezji Szarzyńskiego i poezje Mickiewicza w 5 tomach w r. 1828.

„Gramatyka języka polskiego". Poznań, 1825, wyd. 2-gie. Kraków, 1836; 3-cie. Petersburg, 1860.

„Mała gramatyka języka polskiego". Kraków, 1849.

„Rozmaitości historyczne i bibliograficzne". Kraków, 1845.

Szereg rozpraw z historji Akademji Krakowskiej.

Listy. 6 listów do Lelewela w *Pam. Mick.*, I, 1887.

Wójcicki: J. M. *Tyg. Ilustr.*, 1861. — Siemieński: Dzieła, III, 218—236. — Wójcicki w *Tece Wileń.*, 1858, VI.—K. Estreicher: J. M. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II.—Plenkiewicz: M. J. *Enc. Wych.*, VII.—Bieńkowski: Gramatyka polska. *Enc. Wych.*, V. — W. Konczyńska: Zarys hist. Bibl. Jagiell

7. HILARY MECISZEWSKI.

Ur. 1802 r. w Krakowie. Do szkół chodził w Krakowie; do uniwersytetu we Lwowie i w Warszawie. Należał tu do red. *Tygodnika dla płci pięknej*. Był kilkakrotnie deputowanym na sejmy Rzptej Krakowskiej. W r. 1834 red. *Tygodnik Krakowski*. W l. 1843—47 był kierownikiem teatru krakowskiego. Wziął udział w wypadkach r. 1846 w Krakowie, poczem udał się do Berlina. Powróciwszy w r. 1848, redagował *Dziennik Narodowy* i *Polskę*. W l. 1849—50 ogłosił kilka broszur. Należał do red. *Dwutygodnika literackiego* i do *Czasu*. Był od r. 1835 członkiem Tow. Nauk. Krak. Zm. 14 marca 1855 r.

Publicysta zachowawczy.

Wydał m. in.:

„Wizyta braci Malinowskich z Warszawy, odbyta w Krakowie d. 17 grudnia 1830 r.". (Ustęp z Pamiętników). Kraków, 1851 (odb. z *Czasu*).

„Dyjarjusz sejmu Wolnego Miasta Krakowa". Kraków, 1838.

„Uwagi o teatrze krakowskim". Kraków, 1843.

„Do historji ustawodawstwa karnego, tudzież sejmów prawodawczych b. Rzptej krakowskiej". Kraków, 1849.

Gł. dzieło: „Historja Rzptej Krakowskiej od 3 maja r. 1815 do 26 listopada r. 1848". 4 t. (w rękop.).

Wyd. tylko 1 zeszyt „Sześć lat bytu politycznego Rzptej Krak. (1827—33)“ Berlin, 1846. „Historji“ odbito w r. 1850 w Krakowie tylko 20 pierwszych arkuszy.

Dowcipne korespondencje w *Gaz. Warsz.*, 1854.

„Memorjał historyczny i polityczny o stanie obecnym W. M. Krakowa...“ wyd. w Paryżu 1840 r. przez L. Królikowskiego, jest podobno napisany przez Meciszewskiego.

Art. w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Sosnowski: Poezja Krakowska... 1901 (str. 98—99). — T. Gutkowski: Cenzura w W. M. Krakowie 1832—1846. Kraków, 1915. Str. 78. — Brosz. Dzierzkowskiego przeciwko Mecisz. z r. 1848.—Zob. nadto Polaczkówny: „M. Wiszniewski“ i Chmielowskiego: Hist. liter., 52, 53, 103.

8. JÓZEF MAJER.

Pochodził z rodziny mieszczańskiej krakowskiej, niegdyś niemieckiej (saskiej). Ur. 12 marca 1808 r. Kształcił się w Krakowie; w styczniu 1831 r. otrzymał stopień dr. med. w uniwers. Jagiell., poczem został lekarzem wojskowym. Od r. 1850 do 1877 prof. fizjol. uniw. Jagiell. (w l. 1854—1860 wykł. antropologję). Prezes Tow. Nauk. od 1848, następ. prezes Akad. Umiej. (od 1873 r. do r. 1891). Był posłem na sejm i członkiem Izby Panów w Wiedniu. Zm. 3 lipca r. 1899, w Krakowie.

Lekarz i przyrodnik.

Gł. dzieła: „Słownik anatomiczno-fizjologiczny. Kraków, 1838 i „Słownik niem. polski wyrazów lekarskich. Krak. 1842. Dokonał ich pospołu z F. K. Skoblem. Oba stanowią podwalinę słownictwa lekarskiego naszego.

Wł. Ściborowski J. M. *Tyg. Ilustr.*, 1878. — „Kronika Uniwers. Jagiell. od r. 1864 do r. 1887. Kraków, 1887.—Kośmiński: Słownik lekarzów pol.—Dr. M. Malcz: Prof. dr. Józef Majer. *Tyg. Ilustr.*, 1899, nr. 29. — J. Peszke: J. M *Album biogr. zasłuż. Pol.*, II. — J. Talko-Hryncewicz: Katedra i Zakład antropologji na Uniw. Jagiell. *Przegl, Lekarski*, 1911 (krakow.). — Stołyhwo: W sprawie narodowości dr. J. Majera, pierwszego profesora antropologji na uniwersytecie krakowskim. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz. Wydz. I i II*, 1914 — Talko-Hryncewicz: Słów parę ze wspomnień o Józefie Majerze. *Myśl Narodowa*, 1916, lipiec.

9. ANTONI ZYGMUNT HELCEL.

Z rodziny mieszczańskiej poch. niem. (Hoelzel). Ur. w roku 1808 w Krakowie. Uczył się w liceum św. Anny i w uniwersytecie krakowskim, na wydz. prawnym, który ukończył w roku 1828, ze stopniem doktora. Następnie studjował zagranicą, w uniwersytetach we

Wrocławiu, Berlinie, Heidelbergu i Paryżu. Walczył podczas powstania Listopadowego. W l. 1833—35 był profesorem (docentem) historji prawa polskiego w uniwers. krakowskim. Przyjaźni się z Konst. Świdzińskim, Pawłem Popielem i Aleks. Wielopolskim. W r. 1846 należy do stronnictwa umiarkowanego. W r. 1848 bierze udział w zjeździe słowiańskim w Pradze i posłuje do parlamentu austryjackiego w Kromieryżu. (Wpływ Wielopolskiego). W r. 1849—51 profesorem prawa politycznego w uniwers. krakowskim. Od r. 1848 członkiem Tow. Nauk. Krak. W r. 1861 deputowanym do Rady Państwa w Wiedniu. Zm. 31 marca 1870 r.

W l. 1835—1836 wydawał w Krakowie *Kwartalnik Naukowy*.

Z prac naukowych ważniejsze:

a) W r. 1856 rozpoczął wyd. pomnikowe „Starodawne prawa polskiego pomniki", I (Kraków, 1856) (t. II, 1870). Na czele umieścił rozpr.: „O prawodawstwie Wiślickiem Kazimierza W.".

b) Wyd. „Listy Sobieskiego do Marji Kazimiery". Kraków, 1860 (jako t. I Biblioteki Ordyn. Myszkowskich) i „Księgę pamiętniczą Jakuba Michałowskiego" (1864).

c) „Rys postępów prawodawstwa karnego". Kraków, 1836 (w *Kwart. Nauk.*).

d) „Dawne prawo prywatne polskie". Kraków, 1874?

Pisał memorjały polityczne i ogłosił parę broszur politycznych.

Listy. a) Dwa listy do Maciejowskiego, b. d. i z r. 1851 w *Księdze pamiątk. Mick.* I. b) 11 listów do Wacława Hanki ogł. Francew w „Piśma k Wiaczesławu Gankie". Warszawa, 1905).

Monografja: Lisicki: A. Z. Helcel. 2 t. Lwów, 1882. = Szujski: Zygmunt Ant. Szternsztyn Helcel. *Przegl. Pol.*, 1870 i w „Dziełach". Ser. I, t. 7.— L. Dębicki: A. Z. Helcel. Kraków, 1870. (Toż w jego „Sylwetkach i szkicach literackich". I. 1905).—Maciejowski: A. Z. Helcel jako prawnik-historyk. *Rozpr. wydz. histor.-filol. Akad. Um.*, VI. 1877. — C. Haller: A. Z. Helcel w Warszawie 8 kwietnia 1861 r. *Przegl. Pol.*, 1883, II.—Balzer: Ant. Helcel (*Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, t. II). — Kołodziejczyk: Z przeszłości słowianofilstwa w Polsce. (A. Z. Helcel w r. 1835—36). *Świat słowiański*, 1910, maj, — Ign. T. Baranowski o H. w t. VII. *Stu lat myśli pol.*

10. KAROL MECHERZYŃSKI.

Ur. w Krakowie w r. 1800 (1804?); syn profesora. Po ukończeniu gimn. i uniwers. w Krakowie, został w r. 1820 nauczycielem (kollaboratorem) liceum św. Barbary, a w r. 1821 zastępcą prof. w gimn. św. Anny. Po uzyskaniu stopnia dr. filoz. za rozprawę „De philoso-

phiae in poesi primordiis" (Krak., 1825) został mianowany zwycz. profesorem gimn. św. Anny. W r. 1828 członkiem Towarz. Naukowego. (W r. 1828 w *Rocz. Tow. Nauk.* rozpr. o Stanie nauk w Polsce w wiekach dawniejszych). W roku 1830 wraz z P. Czajkowskim i Bandtkiem redaguje *Pamiętnik Krakowski.* Przez lat 17 (1850—1867) jest profesorem historji liter. polskiej w uniw. krakowskim (wedł. Biegel. do r. 1871?). Od założenia w r. 1872 jest M. członkiem Akad. Umiej. w Krakowie. Pod koniec życia piastował różne honorowe urzędy. Zm. 9 sierpnia 1881 r. w Podgórzu pod Krakowem,

Szczególną zasługą Mecherzyńskiego było, wedłng Chmiel., iż zwrócił uwagę na niewłaściwość ryczałtowego potępiania literatury naszej XVII w.

Ze studjów liter. Mech. najlepsza jest, wedł. Chmiel., rzecz „O pismach Kazim. Brodzińskiego". (*Bibl. Warsz.*, 1859).

NB. „Filozoficzne pojęcie historji literatury ojczystej". *Kwart. Nauk.*, 1835.

Z dzieł osobno wyd. ważniejsze:

1) „Historja języka łacińskiego w Polsce". Kraków, 1833.

2) „Historja języka niemieckiego w Polsce". Kraków, 1846.

3) „O magistratach miast polskich". Kraków, 1845.

4) „Historja wymowy w Polsce" 3 t. Kraków, 1856—60, doprowadzona do połowy w. XVIII, t. j. do reformy Konarskiego. — Główne dzieło Mecherz.

5) „O reformie Akad. Krakowskiej zaprowadzonej w r. 1780 przez Kołłątaja". Kraków, 1864.

I wiele rozpraw z zakresu historji literatury polskiej i powszechnej, które drukował przeważnie w *Rocz. Tow. Nauk. Krak.*, w *Rozpr. Akad. Um.* i w *Bibl. Warsz.* Przełożył nadto wzorowo Dzieje Długosza (pomieszczone w zbiorowym wyd. Przezdzieckiego) i napisał szereg podręczników szkolnych.

Wójcicki: K. Mecherzyński. *Tyg. Ilustr.*, 1865.—A. Pług: K. M. *Kłosy*, 1881.— Bełcikowski: K. M. *Tyg. Ilustr.*, 1881.—H. Biegeleisen: K. M. *Złota przędza*, II.— T. Sinko: M. K. *Enc. Wych.*, VII. — Chmielowski o podr. do Hist. liter. pol. *Niwa*, 1877. — Chmielowski: K. M. (*Album biograf. zasłuż. Pol. XIX w.* I. Warszawa, 1901). — Mościcki: M. K. *Sto lat myśli pol.*, VII (pobieżny).

11. FRYDERYK KAZIMIERZ SKOBEL.

Ur. 23 listop. 1806 r. w Warszawie, z o. Daniela i Juljanny z Kornów. Uczył się we Lwowie, w gimn. i w uniw. (1822—4); na-

stępnie studjował medycynę w Wiedniu; w l. 1827—31 w uniw. Jagiell. W r. 1831 dr. med. W r. 1833 druk. rozprawę w jęz. łaciń. „O leczeniu kiły". W r. 1834 prof. medycyny w uniw. Jagiell. W 1869 rektorem i posłem na sejm we Lwowie. Był członkiem Tow. Nauk. Krak. i Akad. Umiej. i inn. towarzystw. Zm. 25 listop. 1876 r. w Krakowie.

W l. 1835—38 ogłasza pierwsze swe prace w czasopismach krakowskich (w *Pamiętniku Naukowym, Pam. powsz. nauk. i umiej., Kwartalniku Naukowym*). Rozprawy medyczne drukuje w *Roczniku wydz. lekarskiego* (1838—45). Wraz z Józ. Majerem wyd. „Słownik anatomiczno-fizjologiczny łacińsko-polski (1838) i „Niemiecko-polski słownik wyrazów lekarskich" (1842). Z dr. Aleks. Kremerem wyd. „Słownik łacińsko-polski wyrazów lekarskich" (1868). Ogłaszał prace w *Roczniku wydz. lekar.* (w l. 1852—61), w *Przeglądzie lekarskim* (1862—72) i w *Rocznikach Tow. Nauk. Krak.*

„O skażeniu języka polskiego..." Kraków, 1870 (3 wydania); 2-gi poczet 1874; 3-ci poczet 1877.

„Moje wspomnienia". Poznań, 1924.

Wł. Ściborowski: Fryd. Kaźm. Skobel *Tyg. Ilustr.*, 1876, II, nr. 50—51.—Kośmiński: Słownik lekarzów polskich.

12. ANTONI WALEWSKI.

Ur. 1805. Profesor historji powsz. uniw. Jagiell.; członek Tow. Nauk. Krak., następnie Akad. Umiej. Zm. 3 grudnia 1876 r.

„Pogląd na sprawę Polski ze stanowiska monarchji i historji". Lwów, 1848—49.

„Filozofja dziejów polskich i metoda ich badania". Kraków, 1875.

„Historja wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza". 2 t. Kraków, 1866—68.

„Historja wyzwolonej Rzptej wpadającej pod jarzmo domowe za pan. Jana Kazimierza. 2 t. Kraków, 1870—72.

„Dzieje bezkrólewia po skonie Jana III". Kraków, 1874.

„Dumanie Polaka nad pięcioletniemi (1655—60) dziejami narodu...". (*Przegl. Polski*, 1872).

Szujski: O Ant. Wal-go „Filoz. dziejów pol.". *Przegl. Pol.*, 1875. — Szujski: A. W. *Przegl. Pol.*, 1877. — Schmitt: Rozbiór krytyczny pomysłów historjozoficznych i odkryć dziejowych A. Walewskiego". Lwów, 1875. — Tarnowski: Hist. liter. pol.,

t. VI, cz. 1, str. 243—251. — Br. Łoziński: Agenor hr. Gołuchowski. Lwów, 1901, str. 104—108. — Kallenbach: Ant. Małecki (w „Czasy i ludzie", str. 296—303. — Smoleński: Szkoły historyczne w Polsce.

13. EDMUND WASILEWSKI.

Ur. 16 listopada 1814 r. w Rogoźnie, w Lubelskiem, z ojca Kajetana, późniejszego kwestora uniw. krak., i Tekli z Głowińskich. Po utworzeniu Rzptej Krakowskiej rodzice przenieśli się z Ks. Warsz. do Krakowa. W. szkół (gimn. św. Anny) nie ukończywszy (przeszedł od 1823—29 trzy klasy) przyjął posadę bibliotekarza w Książu u Wielopolskich. Wrócił stąd po roku do Krakowa; czas jakiś był nauczycielem domowym (u Hilarego Meciszewskiego), potem pędził życie bez troski o jutro. (W roku 1836 był w Warszawie). W r. 1844 ożenił się z Heleną Schugt'ówną córką prof. uniw. (a siostrą „Anny z Krakowa" (Terleckiej). Utrzymywał się z posady kollektanta loterji. Zm. 14 listopada 1846 r. w Krakowie.

Pierwociny poetyckie Wasilewskiego. Najdawniejsze znane wiersze jego pochodzą z r. 1833: sonet „Do F. W.", wiersz „Do Jana Auera" i „Dumka" („Młodzieńcze, biedny młodzieńcze..."). Z r. 1834 pochodzą: „Trzy ułamki chwil życia"; w r. 1835 powstały: „Marzenia w Tatrach", „Widok Babiej Góry", „Kocierz". Następnie powstały: w. „Anti-ironia życia", jako wyraz protestu na wiersz Ehrenberga p. t. „Ironia życia", kilkanaście sonetów i t. d.

Utwory swe drukował najprzód w *Pamiętniku naukowym* krak. (1837—38), następnie w *Tygodniku literackim* poznań. i w *Dwutygodniku literackim* krak. (1844).

Wyd. osobno:

„Poezje". Tom I. Poznań, 1840. (Tom II nie wyszedł). Wyd. pośmiertne. Kraków, 1849, uzupełnione. Wyd. 5-e, powiększone. Kraków, 1873. (W wyd. tym dodano w.: „Do Jana Auera", do F. W." i „Taniec szkieletów"). (Wyd. 7-me): „Poezje". Złoczów, 1900 (*Bibl. powsz.*). Wyd. krytyczne: Poezje, w oprac. E. Haeckera. (*Bibl. Narod.* 1925).

„Katedra na Wawelu". Poemat w trzech pieśniach. Poznań, 1846. (Napis. w r. 1841).

Prozą: *a*) Art. o Kraszewskim w *Pamiętn. naukowym* krak. z r. 1837; *b*) w *Tyg. Liter.* z l. 1838—41: „Fantazje wieczorne", „Metempsichosis", powieść, „Ułamek historyczny z r. 1376", Dwa listy

z Krakowa, „Baba z Czernichowa", pow.; *c*) w *Przyj. ludu* z r. 1841: „Szkielety Holbeina", „Dzień zaduszny".

„Wybór poezji". Brody, 1908. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*) w oprac. St. Zathey'a.

Niektórych wierszy W. drukowanych w czasopismach, nie wciągnięto do wyd. zbior. (np. „Pieśń Wiślańską", druk. w *Tyg. Liter.*, 1839); niektóre pozostały w rękopisie, jak najwcześniejszy wierszyk Wasil, z r. 1832, fragment pow. poetyckiej p. t. „Opat" i t. d.

G. Czernicki: Wspomnienie Edm. Wasilewskiego. *Przegl. Nauk.*, 1847, IV. — A. Szukiewicz: Wspomnienie o E. W., jako wstęp do Poezji Wasil, wyd. 1849 (pierw. w *Gaz. W. Ks. Poznań.* 1846). Toż uzupełn. w wyd. z r. 1873. — K. Kaszewski. E. W. *Tyg. Ilust.* 1860. — J. K. Turski: Dopełnienie tego życiorysu (tamże). — G. Czernicki: E. W. w Kalendarzu Wilda, na r. 1867. — A. Grabowski: Wspomnienia (1909).—W. Przyborowski: Niewieście ideały poetów pol. Warszawa, 1861.—Chmielowski: E. W *Tyg. Ilustr.* 1896. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — Tarnowski: Hist. liter. pol., V, 221—223. — K. Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta (1815—1846). Kraków, 1901. (*Bibl. Krak.*, nr. 20). (Praca źródłowa). Przedtem w „Księdze pamiątkowej uczniów Uniw. Jagiell.", 1900 p. t. „Nieznani poeci krakowscy z okresu Wolnego Miasta". — Zdziarski: Ludowość w poezji pol. XIX w. *Lud.* X. 1904.—Wojciechowski; Werter w Polsce. Lwów, 1904.—St. Zathey: E. W.—wstęp do „Wyboru poezji" (1903) (praca źródłowa). — Kallenbach: Edmundowi Wasilewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę śmierci. *Pam. Liter.*, 1916. — J. St. Pietrzak: E. W. Kraków, 1915. — E. Haecker wstęp do „Poezyj" w wyd. *Bibl. Narod.* — Chrzanowski ocena „Poezyj" w wyd. *Bibl. Narod.*, *Ruch Liter.*, 1926, nr. 5. — Z. Jakubowska: Zapomniane utwory E. Wasilewskiego. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 4.

14. ALEKSANDER SZUKIEWICZ.

Rodem z Mazowsza. Ur. 22 listopada 1816 r. w Stanisławowie. Kształcił się w Stanisławowie, Lwowie i w uniwersytetach w Pradze i Wrocławiu. W r. 1842 osiadł w Krakowie. W r. 1848 redagował *Jutrzenkę*. Od r. 1852 był współredaktorem *Czasu* (redag. dział polityczny). (Przyjaciel Edmunda Wasilewskiego). Zm. 23 listopada 1885 r. w Przemyślu.

Poezje swe młodzieńcze i powieść „Obłąkana", druk. w *Tyg. Liter.* (poznań.) 1840—41.

Wyd. w przekł. pol. Czelakowskiego „Odgłos pieśni czeskich", 1840.

Utwory Szukiewicza rozproszone po czasopismach: w *Czasie*, *Dodatku mies.* do *Czasu* (tu w 1856 r. druk. „Powieść krakowską"),

w *Przeglądzie Naukowym*, *Bibliotece Warszawskiej*, *Athenaeum*, *Pzyjacielu ludu*.

St. Koźmian: Wspomnienie pośmiertne w *Przegl. Pol.*, 1885, grudzień. — A. Zaleski: Aleksander Szukiewicz. *Tyg. Ilustr.* 1885, II. — Tarnowski: O „Czasie" i jego redaktorach (W książce zbiorowej „Jubileusz *Czasu*". Kraków, 1899. Str. 41—43).—L. Dębicki: Z 50-letnich roczników *Czasu* („Jubileusz *Czasu*". Str. 160—1 i indziej).—K. Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta. Kraków, 1901. Str. 52-54. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Str. 167—8.

15. GUSTAW EHRENBERG.

Ur. 1818 r. w Warszawie (matka Helena Dzierżanowska, rozwiedziona jener. Rautenstrauchowa). Uczył się w liceum Lindego, potem w uniwers. w Krakowie; zaprzyjaźnił się tu z Edm. Wasilewskim, Fr, Żyglińskim i Aleksandrem Szukiewiczem. Pierwsze swoje poezje i powiastki drukował w *Tygodniku literackim*. (pozn.) w latach 1838—1841. Był członkiem Stowarzyszenia ludu polskiego i w 1838 wydelegowany został do Warszawy; uwięziony, w r. 1839 zesłany do Syberji, gdzie przebył lat 20. W r. 1858 wrócił do Warszawy; był bibliotekarzem w bibl. Zamojskich; czas jakiś współpracownikiem i redaktorem (po Kraszewskim) *Gazety Polskiej* i członkiem redakcji *Gazety Warszawskiej*. Ož. się z Felicją Pancerówną, a potem z jej siostrą Emilją. W r. 1870 osiedlił się w Krakowie. Zm. we wrześniu 1895 r. w Krakowie.

a) „Dźwięki minionych lat (1835 i 1836)". Paryż, 1848 (bezim). (Tu m. in. dwa popularne później wiersze: „Bartłomiej Głowacki" i „Gdy naród na pole wystąpił z orężem").

b) „Przekłady: *a*) Szekspira „Powieść zimowa" (*Przegląd Polski*, 1873); *b*) Dantego „Nowe życie" (w *Bibl. Warszawskiej*, 1883) osobno. Warszawa, 1902.

c) „Wykład bajek Krasickiego". Kraków, 1871.

Wiersz „Do odjeżdżających" w „Wspomnieniach" Helenjusza.

W rękop. „Elegje daurskie" i sonety na motywach psalmów; jeden przytacza Beaupré.

Chmielowski: E G. *W Enc. powsz. ilustr.* — Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta 1815 1846 Kraków, 1901 (str. 46 52). — A Beaupré: G. E. Sylwetka. W dodatku do „Nowego życia" Dantego. Warszawa, 1902. — Porębowicz o przekładzie „Nowego życia". *Pam. Liter.*, 1902. — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904. St. 157. — A. Grabowski: Wspomnienia, II, 149 (wzmianka o E. i o jego poezjach w *Przyjacielu ludu* drukow.). — Wł. Tarnawski: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 177—8. — Kraushar: Świętokrzyżcy.

Przegl. Histor., 1916. — KRAUSHAR: Salony i zebrania literackie Warszawskie. Warszawa, 1916. — M. DUBIECKI o E. w *Kur. Warsz.*, 1923 z 11 grud. nr. 343 — Art. „Pieśń o szlachcie w r. 1831". *Kur. Por.* 1923, 13 grudn. — JANIK: Dzieje Polaków na Syberji.

16. ANNA LIBERA.

(Pseud. Anna Krakowianka).

Ur. 1804 r. Córka Jana Libery, nauczyciela ludowego. Po mężu nazywała się Leśniowska. Zm. 10 czerwca 1886 r.

Jej utwory osobno wydane:
a) „Poezje". Kraków, 1842.
b) „Nowe poezje". Kraków, 1846.
c) „Krakowiaki". Kraków, 1848.
d) „Poezje narodowe". Paryż, 1849.
e) „Apostata". Kraków, 1879.
W dzienniku *Niewiasta*, 1854, ogł. „Rozprawę o kobiecie".

SKIMBOROWICZ: Anna Krakowianka i Anna z Krakowa. *Athenaeum*, 1845. — CHMIELOWSKI: Hist. liter. V, 65. — SOSNOWSKI Poezja Krakowska z czasów Wolnego Miasta. Kraków, 1901. Str. 42–46. — DUBIECKI: Anna Libera. *Kłosy*, 1886.

17. ANNA TERLECKA.

(Pseud. Anna z Krakowa).

Schugtówna z domu, córka Hermana Schugta, profesora literatury starożytnej w uniwers. Jagiell., i Tekli z Romerów. Ur. 1810 r. w Krakowskiem. Żona dr. med. Hipolita Zygm. Terleckiego, później bazyljana. Zm. 8 lutego 1835 r.

Jej wiersze druk. *Sławianin* (pismo lwowskie) w roku 1837 i 1839

SKIMBOROWICZ: Anna Krakowianka i Anna z Krakowa. *Athenaeum*, 1845. — STANISŁAWA P.: Anna z Krakowa (Terlecka). *Kółko domowe*, 1865. — SOSNOWSKI. Poezja Krakowska. Str. 54–61.

18. FRANCISZEK ŻYGLIŃSKI.

Ur. 1816 r. w Krakowie. Od r. 1826 uczęszczał tu do szkół licealnych; od r. 1831—1836 do uniwers. Jagiell., na wydziały prawny i filozoficzny; uczęszczał również do szkoły malarskiej, pod kierunkiem Stattlera będącej. W r. 1846 dla studjów malarskich udał się do Rzymu, ale z powodów materjalnych musiał się zatrzymać w Wiedniu. W r.

1848 wrócił do Krakowa. Zm. 28 stycznia 1849 r. w Krakowie (w szpitalu).

Wydał: „Dumki i fantazje". Poznań, 1844. 2 wyd. zupełne t. 1849. „Zbiór poezji". Kraków, 1852.

Sosnowski: Nieznani poeci krakowscy z okresu Wolnego miasta. („Księga pamiątkowa uczniów Uniw. Jagiell.". Kraków, 1900). — Sosnowski: Poezja Krakowska z czasów Wolnego Miasta, 1815—1846. Kraków, 1901. (*Bibl. Krak.*, nr. 20). — Zdziechowski: Fr. Żygliński (w Byron i jego wiek", t. II).

19. JÓZEF ŁAPSIŃSKI

Ur. na pocz. w. XIX (ok. 1810 r.) w Krakowie. Kształcił się w liceum św. Anny w Krakowie, które ukończył w r. 1828, poczem wstąpił do uniwers. Jagiell. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. Zginął w bitwie pod Grochowem w r. 1831.

Ogł. następujące utwory:

a) „Wiersz na dzień imienin JW. Sebastjanowi Girtlerowi, Rektorowi Uniwers. Jagiell. przez uczniów kl. VI Liceum św. Anny, w dowód wdzięczności ofiarowany". Kraków, 1828.

b) „Poezje". Kraków, 1829.

c) „Elegja na zgon prymasa Woronicza". Kraków, 1830.

Sosnowski w dodatku do swej książki przytoczył 12-e sonetów Łapsińskiego.

Goszczyński: Nowa epoka poezji polskiej. — Sosnowski: Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta. Kraków, 1901. Str. 16—23.—A. Grabowski: Wspomnienia. 2 t. Kraków, 1909 (o śmierci jego w r. 1831 inaczej niż Sosnowski).

20. LUDWIK JABŁONOWSKI.

Ur. 24 sierp. 1810 w Warszawie, z o. Józefa i Marjanny ze Świdzińskich. Brał udział w powst. Listopad. Po r. 1831 uczestniczy w tajnej konspiracji polit. w Galicji. Był więziony. Zm. w r, 1887.

Zaczął od poezji. Drukował je w „Haliczaninie" (1830), w „Ziewonji" (1839); później w Dzienniku literackim (1852—1870).

Jego pamiętniki wyszły p. t. „Złote czasy i wywczasy". Lwów, 1920. Wyd. 2. Poznań, 1927.

O nim St. Wasylewski we wstępie do „Złotych czasów". (Zob. też Szembekowej „Niegdyś" (1927).

21. KAZIMIERZ WODZICKI.

Z rodziny hrabiowskiej. Ur. 26 września 1816 r w Olejowie (w Złoczowskiem), z o. Józefa i Petroneli z ks. Jabłonowskich. Był posłem do sejmu galicyj. i do austr. rady państwa. Oż. był 1 v. z Platerówną, 2 v. z Józefą Dzieduszycką. Zm. 20 października 1889 r. w Olejowie.

Pierwsza jego praca ukazała się w *Dod. mies. do Czasu* („O polskim sokolnictwie"). Następne druk. w *Dod. do Czasu, Przegl. pol. i Łowcu.*

a) „Wycieczka ornitologiczna w Tatry i Karpaty". Leszno, 1851.

b) „Zapiski ornitologiczne". Kraków, 1868—1882. Lwów, 1886. Drukowane pierwotnie w Dodatku mies. do *Czasu* (w 1857—59, „Bocian", „Jaskółka") i w *Przegl. Pol.* (w l. 1868—75. „Wróbel", „Kruk", „Kukułka", „Jastrząb") wychodziły następnie oddzielnie w l. 1877—1929, (Kraków, Lwów) z dodaniem monografji: "Kuropatwa", „Skowronek", „Orły polskie" i „Słonka": razem 10 tomików. (X. Słonka, przedruk. z *Łowca* 1886). („Jaskółka" w skróceniu wyszła w *Bibl. dla młodz.* (Lwów, 1891).

c) „Wspomnienia z życia łowieckiego", druk. w *Łowcu* 1878—1880 Osobno, Lwów, 1880. Wyd. 3. Lwów, 1929.

Tarnowski w *Przegl. Pol.*, 1889, listopad. — Wł. Stebelski: Kazimierz hr Wodzicki *Tyg. Ilustr.*, 1889, II. — Rembowski: Kazimierz Wodzicki jako myśliwy. Warszawa, 1891. — W. Ziembicki: Bibliografja prac Kazimierza hr. Wodzickiego z zakresu przyrody, łowiectwa i gospodarstwa. *Łowiec.* 1927.

22. MAURYCY MANN.

Ur. 2 października 1814 r. w Krakowie. Matka z d. Ernestyna Hausegger. Kształcił się w Krakowie, następ. w l. 1832—1837 w Gienewie i w Paryżu. W l. 1840—42 podróżował po Europie. Czas jakiś przebywał w Wielkopolsce. W r. 1850 osiadł w Krakowie. Odbył podróż do Ziemi Świętej i Egiptu. Był członkiem Towarzystwa Nauk. Krak. i Akad. Umiej. Zm. 13 listopada r. 1876 w Krakowie.

Publicysta. Był od założenia współredaktorem i współpracownikiem *Czasu.*

Pracę literacką rozpoczął od prób dramatycznych i powieściowych, które ogłosił w l. 1849—57.

Wydał m. in.: „Podróż na Wschód". 3 t. Kraków, 1854—5.

Szujski: M. M. *Przegl. Pol.* 1877. — Bełcikowski: M. M. *Tyg. Ilustr.* 1876, II. — Tarnówski w książce zbior. p. t. „Jubileusz *Czasu*". Kraków, 1899. — L. Dębicki o M., tamże.

23. JÓZEF DUNIN BORKOWSKI.

Brat Leszka. Ur. 22 marca 1809 r. w Dzieduszycach Wielkich, na Pokuciu, z o. Franciszka, i m. Franciszki z Dzieduszyckich. Nauki szkolne odbywał w latach 1818—1822 w Warszawie, u pijarów, i w liceum Lindego, ukończył je prywatnie we Lwowie. W r. 1827 wstąpił na uniwersytet w Czerniowcach na Bukowinie; tu zapoznawszy się z wychodźcami greckiemi, przejął się ich sprawą i z zapałem opiewał ją w swych pieśniach; zapoznał się gruntownie z językiem i literaturą nowogrecką. W r. 1829—1830 kształci się w Wiedniu. W r. 1830—31 przebywa w Warszawie. W r. 1832 wraca do Lwowa. W r. 1840 został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Zm. 18 czerwca 1843 r. we Lwowie.

Pierwsze swe utwory drukował w *Haliczaninie* (1830) Chłędowskiego. (Wiersz „Na śmierć J. P. Woronicza" i „Uwagi nad przekładem pieśni gminnych nowogreckich Aleks. Chodźki"); następnie ogłaszał je w *Ziewonji* (1834) Bielowskiego, w *Dzienniku mód paryskich* Kulczyckiego i w *Bibliotece Warszawskiej*.

W r. 1838 wyd. pismo zbiorowe „Prace literackie". (Lwów, 1838), gdzie pomieścił rozpr. „O języku łowieckim polskim" i pierwsze u nas gazele. Drugie pismo zbior. przez niego zredagowane, wyszło już po śmierci p. t. „Album na korzyść pogorzelców Rzeszowa". (Lwów, 1844).

Wyd. zbior. „Pisma Józefa hr. Dunina Borkowskiego". Lwów, 1857. (Wydawn. nieukończone; t. II-go wyszedł tylko zeszyt 1-szy, zawierający początek rozprawy „Greczyzna w Polsce").

Listy: *a)* 2 listy do Emila Korytki z r. 1838 ogł. Iwan Franko w „Emil Korytko zabutyj sławianskij etnograf. (Zapyski Nauk. Towarz. im. Szewczenka, t. 86); *b)* 1 list do Gwalb. Pawlikowskiego ogł. Czarnik w *Pam. Liter.*, 1916.

Bielowski: Żywot Józefa Dunina Borkowskiego w „Albumie na korzyść pogorzelców Rzeszowa". Lwów, 1844. (Toż we wstępie do „Pism" wyd. z r. 1857). — M. Dzieduszycki: Wspomnienie Józ. hr. D. Bork-go. *Bibl. Ossol.* 1843. — E. Kierski: J. D. B. *Tyg. Ilustr.* 1864, II. — Zawadzki: Literatura w Galicji (1772—1848). Lwów, 1878. Str. 93—99. — Chmielowski: Historja liter. pol., t. V. — Schnür-Pepłowski:

Krawiec redaktor. („Sami sobie". Książka zbiorowa. Warszawa, 1900). — CZARNIK: List Józefa hr. Dunina Borkowskiego i Słowo o jego literackiej spuściźnie *Pam. Liter.*, 1916.

24. LESZEK DUNIN BORKOWSKI.

Aleksander (Leszek) B., młodszy brat Józefa, ur. 11 stycznia 1811 r. w Gródku nad Dniestrem. Nauki gimnazjalne odbył we Lwowie, poczem udał się, wraz z bratem, na kursy filozoficzne do Czerniowiec (w r. 1827). W r. 1828 wrócił do Lwowa i wstąpił na wydział prawny. Walczył w powstaniu Litopadowym. Po upadku powstania, wkroczył, wraz z armją, do Prus. Studjował przez czas jakiś sanskryt w Królewcu. W r. 1832 powrócił do Lwowa i należał, wraz z bratem Józefem, do kółka literatów (Bielowski, Siemieński, W. Pol.. Dzierzkowski), którzy w dobie popowstaniowej kierowali ruchem literackim we Lwowie W r. 1848 był posłem do parlamentu w Wiedniu i Kromieryżu. W r. 1849 przebywał w Dreznie i Poznaniu. W r. 1861 obrany posłem na sejm krajowy galicyjski, piastował mandat poselski aż do r. 1872 i rozwijał przez lat 10 wielce ruchliwą działalność. Zm. 30 listopada 1896 r. we Lwowie.

Na pole literackie wystąpił zrazu jako poeta, z poem. p. t. „Kozak", ogł. w *Haliczaninie* (1830) Chłędowskiego.

Wyd. następnie m. in.:

„Orły z Herburtów", „powieść fantastyczna" (poemat) (w książce zbior. „Prace literackie", 1838).

„Wieszczenia Lechowe". Kraków 1848 (poemat napis. w r. 1836).

„Parafiańszczyzna". Tom. I. Wrocław, 1843. Tom II. Poznań, 1849.

„Niepowieści i nierozprawy". Lwów, 1846.

„Cymbalada". Poema heroiczne" (poemat satyr.). Wrocław, 1845. Wyd. 2, t. 1848.

Oprócz kilku broszur politycznych, wyd. „Sejm ustawodawczy rakuski...". 2 t. Poznań, 1850.

Artykuły i rozprawy: w *Tygodniku literachim* (pozn.), 1842„ Uwagi ogólne nad literaturą w Galicji", w *Orędowniku*, w *Roku* 1845, w *Dzienniku mód paryskich*, w „Albumie na pogorzelców Rzeszowa..." (1843)

Mowy i pisma polityczne z l. 1861—71.

„Pierwszy sejm słowiański we Lwowie 1865/66 r. Lwów, 1884

„Mowy Leszka Dunina Borkowskiego (1867—87)". Lwów. 1897. (Zawierają mowy sejmowe i inne przemówienia).

Wł. Zawadzki: L. D. B. *Tyg. Ilustr.*, 1872, I. — Wł. Zawadzki: Literatura w Galicji. Lwów, 1878. — Biegeleisen: L. D. B. *Złota przędza.* III.—Chmielowski: B. D. A. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Schnür-Pepłowski: Zyciorys i charakterystyka we wstępie do „Mów" (wyd. 1897). — St. Wasylewski: Leszek i parafiańszczyzna („Bardzo przyjemne miasto" Poznań, 1930).

25. DOMINIK MAGNUSZEWSKI.

Ur. 21 czerwca 1810 r. w Warszawie, z o. Hijacynta, i Marji z Borakowskich. Z początku wychowywał się pod okiem rodziców w Ustanowie pod Warszawą, potem pod opieką dziadka Dominika Borakowskiego, sędziego Najwyższej Instancji, w Warszawie. Po ukończeniu nauk szkolnych w liceum warsz., wstąpił w r. 1827 do uniwers. na wydział prawa i administracji; w uniwers. zaprzyjaźnił się z Zygm. Krasińskim. Wziął udział w powstaniu Listopad., walcząc w r. 1831 w stopniu podporucznika pułku grenadjerów gwardji. Po kapitulacji Warszawy przekroczył, wraz z korpusem Rybińskiego, granicę Prus i zatrzymał się w Elblągu; ale już na początku r. 1832 znalazł się w Galicji i osiadł w Załuczu nad Prutem (na Pokuciu). Wszedł w bliższe stosunki z kółkiem literatów lwowskich, z braćmi Borkowskimi, z Bielowskim, i drukował utwory w ich wydawnictwach. Ożenił się z Karoliną Kęszycką. Zm., w kilka miesięcy po śmierci żony, 27 lutego 1845 r. w dzierżawionej przez siebie wsi Chomiakówce.

Pierwociny literackie Magn.:

a) Dwie komedje wierszem, grane w Teatrze Rozmaitości w Warszawie: „Stary kawaler", graną w r. 1828, i „Zdzisław czyli skutki płochości", graną w r. 1829. (Wydruk.?).

b) „Inkwizycja Święta", fragment dramatu, napisany w r. 1829.

c) Przekład (dokonany z Gaszyńskim w r. 1830) dramatu W. Hugo „Hernani" zaginął.

d) „Dzień 29 listopada". (Wiersz). Warszawa, 1830.

e) „Pan Morawski, konfederat barski", gawęda napisana 30 sierpnia 1831 r. (wydruk. w *Bibl. Ossol.*, 1847).

Powtarzanej przez niektórych historyków liter. wiadomości o rzekomym udziale Magnuszewskiego wraz z Gaszyńskim w pisaniu powieści Krasińskiego „Władysław Herman i dwór jego" (1829) zaprzeczył Gaszyński.

Po r. 1831 ogłaszał utwory swoje w następ. wydawnictwach zbior.:

a) w *Ziewonji* (1834—39); tu m. in. powieść „Guy du Faur" i „Uwagi nad dramatem polskim".

b) w *Pracach literackich* (1838); tu m. in. pow. hist. „Zemsta panny Urszuli".

c) w *Albumie na korzyść pogorzelców* (1844); tu „Dramat w naturze".

d) w *Bibliotece Warszawskiej* (1841—44; tu m. in.: wyj. z dram. „Kamil" i „Rozbójnik salonowy".

e) w *Dzienniku mód paryskich* (lwow.).

Osobno wydał:

„Niewiasta polska w trzech wiekach". Poznań, 1843. (Trylogja z trzech utworów pow. i dram.: *a)* „Krwawy chrzest", powieść prozą; *b)* „Barbara jeszcze Gasztołdowa żona", dramat wierszem; *c*) „Posiedzenie Bacciarellego malarza", powieść prozą).

W y d. z b i o r.: *a*) „Dzieła". Wyd. pośm. Tom I-szy. Lwów, 1857 (więcej nie wyszło; przygotowali do druku Bielowski i Ujejski); *b*) „Dzieła". Tom I. Lwów, 1877 (więcej nie wyszło). Oba wyd. wzajem się uzupełniają, ale nie zawierają wszystkiego.

Wyd. „Dzieł" lwowskie, „wznowione", z r. 1876, jest wydaniem z r. 1857 z dodrukowaną nową kartą tytułową.

M. Grabowski: Literatura i krytyka, III. Literatura romansu w Polsce, II, str. 107—132. — Wl. Wolski. D. Magnuszewski i jego pisma. *Dzwon literacki* 1846. — Dzierzkowski: Powieść o życiu poety. *Bibl. Ossol.*, I. 1847. — Wójcicki: Cmentarz Powązkowski, I (1855).—(Sew. Koszowski): O życiu i śmierci Dom. Magnusz. (wstęp. do wyd. „Dzieł", I, 1857). — Wójcicki: Ostatni klasyk. Warszawa, 1872. Str. 78—79, 35—36. — Wójcicki: Kawa literacka. Warszawa, 1873. Str. 22—23. — Wójcicki: D. Magnuszewski. *Kłosy*, 1877 (toż przy „Dziełach", wyd. z r. 1877).—Wędrychowski: Słów kilka o J. Korzeniowskim, D. Magnuszewskim... Lwów, 1864. — Tomkowicz: Barbara Radziwiłłówna u historyków, w rzeczywistości i w poezji. *Przegl. Pol.* 1875.— W. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772—1848). Lwów, 1878. Str. 103—106.—Tenże o M. w *Tyg. Ilustr.* 1876, nr. 34. — Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna, I, str. 397—8. — Zdziechowski: D. M. w „Byron i jego wiek", II. — Tarnowski: Hist. liter. pol., V, str. 381—384. — Chmielowski: Hist. liter. pol., V, str. 83—92. — A. E. Balicki: Bolesław Śmiały... w poezji polskiej. Kraków, 1905. — Bieliński: Uniwersytet Warszawski. III. — Wl. Renard-Czarnocki: Zygmunt August w dramacie D. Magnuszewskiego. *Gaz. Warsz.*, 1914, nr. 114—116.—Kucharski: Sąd romantyka o „Panu Tadeuszu" i zwierzenia o Mochnackim *Pam. Liter.* 1920. — Szweykowski: Powieści histor. Rzewuskiego. St. 40—44 i indziej. — Szyjkowski: Dzieje nowoż. trag. pol. Typ Szekspir. (1923). Str. 274—276 i 281—286.—Kleiner: Jul. Słow. t. III: str. 356—359. — J. Andysz: Pojęcie dramatu u Magnuszewskiego na tle prądów romantycznych. Wilno, 1925 (Odb. z *Alma Mater Vilnensis*, z II).

26. AUGUST BIELOWSKI.

Ur. 27 marca 1806 r. w Krechowicach (obw. stryjski) na Pokuciu, z o. Grzegorza, rządcy dóbr Ludw. hr. Kalinowskiego, i Marjanny

z Żędzianowskich. Uczył się w szkołach w Stanisławowie (1813—15) i w szkole (1815—18) i w gimn. bazyljanów (1818—23) w Buczaczu, oraz na wydz. filoz. i prawnym uniw. we Lwowie (1823—30). Walczy w r. 1831 (w legji litew.) (pod Grochowem, Ostrołęką). Po upadku powstania osiada we Lwowie. W r. 1831/32 słucha krótko wykładów uniwersyteckich, ale dyplomu nie otrzymuje. We Lwowie (po r. 1831) był jednym z budzicieli ruchu literackiego w Galicji (wraz z Józ. Borkowskim i inn.); „około niego skupiało się całe życie, cały ruch literacki" (Zawadz.). W l. 1834—6 był więźniem politycznym za należenie do komitetu rewolucyjnego. W r. 1845 skryptorem Zakładu Ossolińskich; w r. 1851 kustoszem; w r. 1869 dyrektorem, oraz redaktorem *Biblioteki Ossolińskich*. W r. 1856 odbył podróż naukową do Wiednia, Pragi, Drezna, Lipska i Monachium; w r. 1857 do Petersburga, Moskwy, Berlina. Ož. był z Kordulą Wisłocką (1844). Zm. 12 października 1876 r. we Lwowie.

Pierwociny literackie. Już w r. 1825 druk. *w Rozmaitościach* lwow. drobne utwory. Ale właściwy zawód pisarski rozpoczął od poezji, drukowanych w *Haliczaninie* (1830) Chłędowskiego. (M. in. przekł. pieśni serbskich; ballada „Trójziele").

Z dzieł Bielowskiego najważniejsze:

„Wyprawa Igora na Połowców". Lwów, 1833. Przekład Słowa o pułku Igora.

Wyd. dwu tomów noworocznika *Ziewonia*. *Ziewonia*, noworocznik... Lwów, 1834. Tom drugi... Praga, 1838, (wyd. 2-gie w Strasburgu w r. 1839, pomnożone).

„Pieśń o Henryku Pobożnym", rapsod. (*Ziewonia*. Rok II, 1839. Wyd. II).

„Dumki". Praga, 1838 (Bielowskiego i Siemieńskiego). (Tu „Za Niemen!").

„Wstęp krytyczny do dziejów Polski". Lwów, 1850.

W r. 1864 rozpoczął ważne wydawnictwo: „Monumenta Poloniae historica". Pomniki dziejowe Polski. Tom I. Lwów, 1864. Tom II (Lwów, 1872). Tom III (Kraków, 1876) (tom III, przygotowany przez B., i następne wyd. Akad. Um.).

Wiele utworów i rozpraw ogł. w różnych czasopism.: (w *Pracach liter.*, 1838 J. Borkowskiego, w *Tygodn. liter.*, 1839 i nast., w *Dzien. mód paryskich*, w *Album* J. Borkowskiego (1848), w *Bibl. Warsz.*, w *Dzienniku liter.* (lwow.) i t. d.; najwięcej w *Bibl. Ossolin.* Z roz-

praw najważniejsze: „Początkowe dzieje Polski“ (*Bibl. Ossol.*, 1842) i „Szymon Szymonowicz“ (*Pam. Akad. Um. wydz. histor. fil.*, 1875). Wyd. Pam. Jemiołowskiego, Jana Jabłonowskiego, Pisma St. Żółkiewskiego, Pisma Ant. Malczewskiego (trzykrotnie (1833; 1838 i 1843), przygotował do druku 2-gie wyd. Słownika Lindego.

„Poezje“. Petersburg, 1855 (w *Skarbczyk poezji*).

Listy: *a*) do Nabielaka (7) z r. 1832—34 podał Zawadzki w książce „Ludwik Nabielak“ (Lwów, 1886); *b*) list do Maciejowskiego z r. 1846 w *Księdze pam. Mick.*, I; *c*) list do Szajnochy (Kantecki: Żywot Szajn. Dzieła, X, 390); *d*) 14 listów do Wacł. Hanki z l. 1837—58 podał Francew (Piśma k Wiacz. Gankie, 1905); *e*) list do Siemieńskiego z r. 1833 w *Pam. Liter.* 1910 podała Fischówna; *f)* listy do W. Chłędowskiego (1840—41) w *Spraw. Zakł. Nar. im. Ossol.* z r. 1912 (Lwów, 1913); *g*) 3 listy do Kraszewskiego z l. 1857—61 w *Przegl. liter.* 1898, nr. 7.

Bartoszewicz: O pomysłach historycznych A. Biel. *Bibl. Warsz.*, 1852 i odb.— Grochowski: A. B. *Tyg. Ilustr.*, 1869. — Szujski: A. B. *Przegl. Pol*, 1876, listopad (przedrukowane w „Dziełach“. Ser. I. t. VII). — Wójcicki: A. B. *Kłosy*, 1876. - Kętrzyński: A. B. *Ateneum*, 1877, IV.—Kętrzyński: Żywot A. B. (*Spraw. Zakł. Nar. im. Ossol.*, 1877). — Świeżawski: A. B. *Bibl. Warsz.*, 1877, I. — Zawadzki: Literatura w Galicji. Lwów, 1878, str. 67—77. — Zawadzki: Ludwik Nabielak. Lwów, 1886. — Chmielowski: B. A. *W. Enc. powsz. ilustr.* — M Rolle: A. B. *Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.* I.—Czarnik: Daty z lat szkolnych Aug. Biel. *Pam. Liter.*, 1910. — Czarnik: Pierwsze utwory poetyczne A. B. (*Spr. Zakładu Nar. im. Ossol.*, 1910 i odb. Lwów, 1910) — Czarnik: Bielowski i Chłędowski. („Stulecie Gazety Lwowskiej“, i odb. Lwów, 1911). — Czarnik: Mianowanie Bielowskiego skryptorem w Zakładzie Ossolińskich. *Pam. Liter.*, 1912. — T. Kupczyński: B. A. *Sto lat myśli pol.*, VIII (tu dokł. bibliogr. liter. o Bielowskim).

27. LUCJAN SIEMIEŃSKI.

Ur. 13 sierpnia 1809 r. w Kamiennej Górze (cyrk. żołk.) w Galicji, z o. Antoniego i Urszuli z Dłuskich. Uczył się u pijarów w Lublinie (1821—27, wedł. Walcz. do r. 1828) poczem wrócił do Galicji. W r. 1829—30 bawił w Tulczynie (na Ukrainie); w sierpniu 1830 wrócił do Galicji. W lutym 1831 r. udaje się do Warszawy i zaciąga do legji litewskiej; walczy; wzięty do niewoli rosyjskiej wywieziony do Żytomierza; w marcu 1832 uwolniony, wrócił do Galicji. Z początkiem roku 1835 osiadł we Lwowie (tu należy do kółka Bielowskiego i Borkowskich). W roku 1837—1838 ($1^1/_2$ r.) więziony. We wrześniu 1838 r. uciekł do Francji i osiada w Strasburgu; słucha tu wykładów na uniwersytecie; pisuje do *Pszonki* i *Noworocznika demokra-*

tycznego. W r. 1841 żeni się z Ludwiką hr. Potocką. W r. 1843 udaje się w Poznańskie; przebywa w Kórniku i w Miłosławiu. W r. 1846 zmuszony opuścić Wielkopolskę, udaje się do Brukselli, gdzie bawi do r. 1848. (W tym czasie przechodzi z obozu demokratycznego do konserwatywnego). W r. 1848 osiada w Krakowie i obejmuje redakcję nowozałożonego dziennika *Czas* (1-szy nr. 3 listopada); po roku zostaje tylko kierownikiem literackim pisma; w l. 1856—61 redaguje „Dodatek miesięczny" do *Czasu*. Przez rok 1849/50 jest profesorem histor. liter. powsz. w uniwers. Jagiell. Był członkiem Tow. Nauk. Krak. a nast. Akad. Um. (od końca r. 1874 dyrektorem Wydziału filologicznego). Zm. 27 listopada 1877 w Krakowie.

Ważniejsze utwory:

Pierwociny poetyckie pochodzą z l. 1828—30 (ballada „Janusz i Mitona", w. „Podróżny", „Łza"). Utwory w *Ziewonji*, 1834 („Dumy czeskie").

„Królodworski Rękopis. Kraków, 1836.

„Trąby w Dnieprze".

Współprac. w *Pszonce* Zienkowicza i *Noworoczniku Demokratycznym*.

„Trzy wieszczby". Paryż, 1841.

„Świtezianka". Fantazja dramatyczna. Poznań, 1843.

„Piosennik ludów". Poznań, 1842.

Pierwsze próby przekł. Odyssei (6 p. w *Oręd. Nauk.*, 1844, 1 pieśń w *Przyj. ludu*, 1847).

„Podania i legiendy polskie, ruskie i litewskie". (Poznań, 1845).

„Wieczory pod lipą". Poznań, 1845. 2 wyd., 1847. 3 wyd. Paryż, 1848 (w przerob. Kraków, 1863, 1868, 1872, 1873). Wyd. cenz. p. t. „Wieczory w Ojcowie". Warszawa, 1858, 1860 i 1873.

„Muzamerit, czyli powieści przy świetle księżyca". Poznań, 1843. 2 t. (Wyd. cenz. p. t. Powieści. (Petersburg, 1852).

„Wieczornice". Wilno, 1854, 3 t.

„Mozaika". Kraków, 1853.

„Mimoza". (*Teka Wileń.*, 1858).

Portrety literackie. Poznań, 4 t., 1865—1875 (przedtem w *Dod.* do *Czasu* i indziej.

„Obóz klasyków". Kraków, 1866.

„Kilka rysów z literatury i społeczeństwa". Warszawa, 1859.

Przekład pojedyńczych pieśni Odyssei w l. 1856--71 (w *Dod.*

do *Czasu*, w *Bibl. Ossol.* i w *Kłosach*). Całość p. t. „Homera Odyssea“. Kraków, 1873—4. 2 wyd. Warszawa, 1876. ((*Bibl. najceln. utw.*) (kilka wydań; minjaturowe, 1895).

„Ody Horacjusza“. Kraków, 1869.

Wyd. zbior. „Dzieła“. 10 tomów. Warsz., 1881—82.

„Poezje“. Poznań, 1844. Wyd. zupełne. Lipsk, 1863.

„Rapsody historyczne i liryki“. Petersburg, 1853 (w *Skarbczyku*).

Listy: *a*) 2 listy do Maciejowskiego z r. 1836 i do A. Przeździeckiego z r. 1851, w *Księdze pamiątk.* Mickiewicza 1898; *b)* 8 listów do W. Hanki z l. 1835—58 podał Francew w „Piśma k Wiacz. Gankie“ (1905); *c*) 5 listów do Bielowskiego z r. 1833 podała Fischówna w *Pam. Liter.*, 1910; *d*) list do Ksaw. Godebskiego z r. 1863 podał K. Ostaszewski Barański w książce zbior. „Adamowi Krechowieckiemu“. Lwów, 1908 (str. 125).

Autobiografja (do r. 1834) w *Pam. Liter.*, 1910.

(„Dwa Akty“. Paryż, 1845, nie jest utworem Siemieńskiego, lecz Michała Chodźki).

Wiersz „Do Teofila“ [Lenartowicza] podany z „albumu Lenart.“ w *Sfinksie*, 1912, grudzień, str. 335.

Goszczyński „Trzy wieszczby“ przez L. Siem. *Demokrata polski*, 1841. (Przedruk. w wyd. zbior. „Dzieł“. Lwów, 1912 (Z. Wasilew.). — Tyszyński: rozbiór „Przeglądu dziejów liter. powszechnej“. *Dzien. Warsz.*, 1856. (Przedruk. w „Pismach kryt.“ I). — Korotyński: L. S. *Tyg. Ilustr.* 1877, II. — H. Zathey: L. S. *Przegl. Pol.* 1877. — Tarnowski: L. S. *Przegl. Pol.* 1878, i osobno (przedruk. w „Rozpr. i sprawozd.“, II. Kraków, 1896). — L. Dębicki: L. S. (Wspomnienie pośmiertne). Kraków, 1878. — Bełcikowski: L. S. *Bibl. Warsz.*, 1878, III i IV i osobno. Kraków, 1879. — Tyszyński: Dwie Świtezianki. Warszawa, 1871 (odbitka z *Bibl. Warsz.*, 1870; przedr. w „Pismach krytycznych“).—Duchińska: L. S. Wspomnienie pośm. Kraków, 1879?.— Ćwikliński: Homer i homerycy. Lwów, 1881.— Karłowicz: Nowe przekłady starych poematów. *Prawda*, 1883, nr. 12—15. — Zathey: Homer w Polsce. Poznań, 1886 (wyd. 3). — Gomulicki: Siem. i jego dzieła. *Tyg. Ilustr.*. 1895, I. — Galle: L. S. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* I.—Fr. Walczak: L. S. i jego stanowisko w literaturze polskiej. Kraków, 1899. (*Spraw. gimn. w Bochni*, 1899). — Tarnowski i Dębicki o S. w książce zbior. p. t. „Jubileusz *Czasu*. Kraków, 1899. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej, 1902.—Fischówna: Z listów Goszczyńskiego, Bielowskiego i Siemieńskiego. *Pam. Liter.* 1910. — Chlebowski: S. L. H. *Sto lat myśli pol.*, VII, 1913. — Szmydtowa: Geneza i pierwsze fragmenty „Odyssei“ Siemieńskiego. *Pam. liter.* 1928. — J. Szafran: Siemieński a Cervantes. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 7.

28. STANISŁAW JASZOWSKI.

Ur. 1803 r. w Czyżkach, w obwodzie samborskim. Zm. 12 lutego 1842 we Lwowie.

Ogłaszał (od r. 1816 (?) wedł. Szyjk.) wiersze i artykuły w *Rozmaitościach* lwow., w *Pszczółce Krakowskiej*, w *Pszczole Polskiej* (lwow.), w *Wandzie*, w *Pątniku*, w *Czasopismie Bibl. Ossol.* Wyd. dwa zbiorowe pisma: „Sławianin“ i „Dniestrzanka“.

Osobno wydał:

1) „Zabawki rymotwórcze“. 3 t. Lwów, 1826.
2) „Powieści historyczne polskie“. 3 t. Lwów, 1829—1830.
3) „Mulatka“. Powieść (wierszem). Lwów, 1833.
4) „Bitwa pod Stubnem“. Powieść. 2 t. Lwów, 1831.

L. Zieliński: w *Lwowianinie*, 1842 i Nekrolog w *Czasop. Bibl. Ossol.*, 1842— Zawadzki: Literatura w Galicji. — Bruchnalski: Pierwsze utwory Mickiewicza naśladowane w literaturze galicyjskiej. Lwów, 1894. — Bruchnalski: Sąd Galicjanina o Mickiewiczu z l. 1822—24. *Pam. Mick.*, V. — Szyjkowski: Ossjan w Polsce (str. 90—93, 142—146.

29. KAROL BOŁOZ ANTONIEWICZ.

Ur. 6 listopada 1807 r. we Lwowie (z rodu ormiańskiego) z m. z Nikorowiczów. Uczył się w szkołach i uniw. lwow. Walczył (pod Dwernickim) w powstaniu 1830/31 r. Potem osiadł na wsi (w Skwarzawie) i ożenił się z Zofją Nikorowiczówną (1832). Po śmierci żony i dzieci, w r. 1839 wstąpił do zakonu jezuitów. Wyświęcony w r. 1844. Działalność jego podczas rzezi w Galicji 1846 r. W styczniu 1852 r. udał się do Wielkopolski. Zm. w Obrze 14 listopada 1852 r. (z cholery).

Pierwsze poezje swoje druk. w *Rozmaitościach* lwow. 1824—26. W r. 1827 ogł. „Sonety“. W tymże roku druk. niemieckie sonety w „Mnemosyne“.

„Poezje“. Kraków, 1861.

„Poezje religijne“. Kraków, 1895. „Poezje różne“. Kraków, 1896.

„Czytania świąteczne dla ludu naszego“. 1850—51.

„Nauki i mowy przygodne“. Kraków, 1851 (wydanie zupełne w r. 1871).

„Święty Izydor oracz“. Leszno, 1849.

„Groby świętych polskich“. Piekary, 1849.

„Listy w duchu bożym do przyjaciół“. Kraków, 1850.

„Wspomnienia misyjne z r. 1846“. Poznań, 1849.

„Jeden dzień w Piekarach. Ustęp z pielgrzymki życia mojego“. Lwów, 1849.

„Kazania“. Kraków, 1890, 2 t. Wyd. 3-cie pomnożone. Kraków, 1906, 3 t.

„Obrazki z życia ludu wiejskiego“. Wydanie nowe. Warszawa, 1907.

Ks. J. Koźmian: Ojciec K. Anton. („Pisma ks. J. K.“, III). (Przedtem w *Przegl. Pozn.*). — St. Koźmian: Ojciec Karol Antoniewicz. („Pisma wierszem i prozą“, II).— Prusinowski Mowa na nabożeństwie żałobnem za duszę ś. p. ks. K. A. Poznań. 1852.—Jełowicki: Mowa pogrzebowa na cześć ks. Karola Ant. Paryż, 1853.—Wężyk: Rysy z życia ś. p. ks. Kar. Ant. Poznań, 1853.—S. Barącz: Żywoty sławnych Ormian Lwów, 1855. — Polkowski Ign.: Wspomnienie o życiu i pismach ks. Karola Antoniewicza. Warszawa, 1861. — (M. Steczkowska): Kilka słów o życiu i pismach ks. K. Ant. (wstęp do Poezji z r. 1861). - Ks J. Badeni: Ks. Karol Antoniewicz. (*Przegl: Powsz.*, 1893) i osobno. Kraków, 1896. — Bruchnalski: Sonety Mickiewicza w literaturze galicyjskiej w l. 1827–28. *Pam. Mick.*, VI. — „Ks. Karol Anton.“. Krótkie wspomnienie życia i prac w półwiekową rocznicę jego zgonu. Kraków, 1902.

30. JÓZEF TETMAJER.

Ur. 1814 r. Walczył w 1831 r. Po powstaniu Listopadowym emigrował do Francji. Wrócił do kraju około r. 1875. Od r. 1873 członkiem koresp. Akad. Um. Krak. Zm. 25 marca 1880.

Poeta i matematyk.

1) „Pieśni“. Lwów, 1829.

2) „Poezje historyczne“. Lwów, 1830.

Wyd. nadto szereg dzieł matematycznych w języku franc. w l. 1853—61 i rozpraw matem. po pol. w wydawnictwach Akad. Umiej. Krak.

Jest autorem popularnej pieśni: „Jak wspaniała nasza postać..,“. Błędnie traktowany był w encyklopedjach jako dwie osobistości odrębne.

Goszczyński: Nowa epoka poezji polskiej. — Wasilewski: Z życia poety romantycznego. Lwów, 1910. — K. Tetmajer: Wrażenia. 1902. — Z. Dębicki: Rodzina Tetmajerów. *Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 12.

31. WACŁAW ZALESKI.

(Pseud. Wacław z Oleska).

Ur. 18 września 1799 r., w Olesku, z ojca Filipa i Marjanny z Łęskich. Uczył się we Lwowie, w gimn. i w uniw. (1819—1825). Od r. 1828 był urzędnikiem w Sączu. W r. 1836 był sekretarzem prezydenta gub. lwowskiego. W r. 1848 mianowany gubernatorem Galicji, ale już w styczniu 1849 przeniesiony do Wiednia; (gubern. został A. Gołuchowski). Zm. 24 lutego 1849 r. w Wiedniu.

Art. estetyczno-krytyczne umieszczał w *Rozmaitościach* (lwow.) w l. 1826—35 (m. in. ocenę „Jana z Tęczyna“ Niemcewicza, dramatów Kalderona i in.).

Osobno: „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego. Zebrał i wydał Wacław z Oleska. Lwów, 1833. Zbiór pieśni poprzedzony „Rozprawą wstępną“ (o pieśni ludowej (III—LIV).

„Był to jeden z najznakomitszych pisarzy, jakich wydała Galicja“ (Estr.).

K. Ostaszewski-Barański: Wacław Michał Zaleski. Lwów, 1913.—Zawadzki: Literatura w Galicji (str. 61—62). — Tretiak: Bohdan Zaleski na tułactwie. Kraków, 1913, str. 7—9 (o „Pieśniach“). — Z. Wasilewski: Z życia poety romantycznego. Lwów, 1910, str. 174. — Estreicher: W. Pol. jego młodość i otoczenie (str. 76).

32. ŻEGOTA PAULI.

Ur. 1 lipca 1814 r. w Nowym Sączu, z o. Mateusza i Zofji z Wojciechowskich. Nauki szkolne odbył w mieście rodzinnem, uczęszczał następnie do uniwers. we Lwowie. Od r. 1832—41 przebywa we Lwowie; od r. 1842 przez kilka lat studjuje medycynę w uniwers. w Krakowie; od r. 1870 pomocnikiem bibliotekarza (amanuentem) Bibl. Jagiellon. Zm. 20 października 1895 w Krakowie.

M. in. wydał:
„Wyjątki z podróży po Galicji odbytej w r. 1831“ (druk. 1835).
„Pieśni ludu polskiego w Galicji“. Lwów, (Przemyśl) (1837) 1838.
„Pieśni ludu ruskiego w Galicji“. 2 t. Lwów, 1839—40.
„Starożytności galicyjskie“. Lwów, 1838 - 1840.
Redagował pierwsze numery *Dziennika mód*, Kulczyckiego (1840).
Brał udział w wyd. „Bibl. polskiej“ Turowskiego.
Wydał szereg dzieł pisarzy staropolskich.

Zawadzki: Literatura w Galicji. Lwów, 1878. — Dubiecki: Ż. P. *Kłosy*, 1887, II. — Karłowicz: Ż. Pauli. *Wisła*, 1888. — Zawisza: Ż. P. *Głos*, 1895. nr. 5. — Pypin: Istorja russkoj etnogr (por. tego: Istorję sław. litier. I, 446). — (Wisłocki): Zegota Pauli. *Przew. bibliogr.*, 1887, str. 140—1 (przytacza m. in. sąd o Paulim A. Brandowskiego [Zob. jego ocenę Kodeksu dyplom. w wyd. Paulego t. 4. 1884. Poznań, 1884, odb. z *Warty*. — Wł. Antoniewicz: Ż. P. (W 100-ą rocznicę urodzin). *Gaz. Lwow.*, 1914, nr. 176—177.—Wł. Antoniewicz: Ż. P. *Przegl. powsz.* 1916, III.— Barycz: Sztambuch Ż. Paulego. *Silva rerum* 1928.

33. SADOK BARĄCZ. Pochodz. ormiańskiego. Dominikanin. Ur. 29 kwiet. 1814 r. w Stanisławowie. Kształcił się w akad. lwowskiej.

W 1851 r. prof. nauk biblijnych. W roku 1855 osiadł w klasztorze w Podkamieniu, pod Brodami. Zm. w r. 1892.—W r. 1852 ogł. pierwszą swą pracę („Pamiątki miasta Żółkwi"). M. i. druk. „Żywoty sławnych Ormian w Polsce". Lwów, 1856. „Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce", 2 t. Lwów. 1861; „Rys dziejów ormiańskich". Tarnopol, 1869. Autobiografja w *Przegl Kościelnym* (pozn.); Listy do Kraszewskiego z l. 1852-61 w wyjątkach przytacza Bartoszewicz. K. Bartoszewicz o B. w *Przegl. Liter.* 1898. nr. 3. (Zob. też nr. 5)·

34. BOGUSZ ZYGMUNT STĘCZYŃSKI.

Ur. w Hermanowicach pod Dobromilem w r. 1814. Uczył się w Krośnie i w Przemyślu oraz w Tarnopolu. Podróżował po Europie Zach. Był w r. 1846 męczony i więziony w Tarnowie. Zm. po r. 1878.

„Okolice Galicji". Lwów, 1847.

„Tatry". Kraków, 1860. Poemat.

„Zbójcy w Galicji". Poemat z podań gminnych. Krak. 1860.

„Krosno". Poemat mieszczański. Kraków, 1862.

„Ryszard z Krzyżanowic". Poemat historyczno-legendowy. Odessa, 1875.

„Świątynia Polaków czyli Katedra na Wawelu. Krak. 1864. (Przewodnik wierszem).

SIEMIEŃSKI: *Czas*, 1860, nr. 193. — W. S. (Seredyński): B. Z. Stęczyński. Kraków, 1878. — J. KANTOR: Tatry w poezji polskiej Jarosław, 1909. — HOESICK: Zapomniany poemat o Tatrach i Zakopanem. *Kur Warsz.*, 1921, nr. 44.—K. DOBROWOLSKI: Trzej poeci u grobu Socyna. *Ref. w Polsce* 1922.

35. ADAM GORCZYŃSKI.

(Pseud. Jadam z Zatora)

Ur. w 1805 r. (1802) w Tarnowie, w Galicji; kursy filozof. odbywał we Lwowie, potem studja „kameralne" w uniw. wiedeńskim. Ukończywszy je, osiadł na wsi w ks. Zatorskim, a gospodarując oddawał się literaturze i malarstwu. Zm. 24 maja 1876 r. w Brzeźnicy pod Krakowem.

Pierwsze utwory swoje (od r. 1835) pomieszczał w lwow. *Rozmaitościach* i *Dzienniku mód paryskich.* Osobno: „Powieści Jadama". Kraków, 1838, wyd. 2 e, 1841; 3 cie, 1883 (niektóre były tłumacz. na jęz. czeski i niem.).

„Sylva rerum Jadama". Lwów, 1842. Wyd. 2, 1883.
„Opowieści i legiendy Jadama z ziemi Zatorskiej". Lwów, 1843.
„Farmazon". Lwów, 1844.
„Zeno". Lwów, 1845.
„Szkice i obrazki". Kraków, 1885.
„Wiersze", Kraków, 1883.
Przekł.: „Ballady i poezje liryczne Schillera". 2 t. Bochnia, 1844.
„Pieśni i ballady Goethego". Wadowice, 1851, wyd. 2. 1871.

Napisał i wystawił 21 komedji i dramatów, z których za życia Gorcz. tylko „Młoda autorka" była druk. 1854 r. w odc. *Czasu*, wyj. zaś „Ludgardy" (akt. I) w *Bibl. Warsz.*, 1843.

Wyd. zbiorowe (niezupełne) utworów dramat. Gorcz. wyszło p. t. „Dramata". 2 t. Kraków, 1884—85.

„O Janie Nep. Głowackim, artyście krajowym i o krajobrazie w obecnym czasie". Kraków, 1862.

Estreicher: A. G. dramatyk. *Dzien. Liter.* 1853. — Szymanowski: A. G. *Tyg. Ilustr.*, 1876, II.—Chmielowski: G. A. *W. Enc. powsz. ilustr.*—K. Sosnowski: Poezja z czasów Wolnego Miasta. Kraków, 1901 (str. 112—3). — Szajnocha o G. w liście do Wójcickiego w *Księdze pamiątk. Mick.* I, str. 288.

36. JÓZEF DZIERZKOWSKI.

Ur. 11 stycznia 1807 r. w Ksawerowie, na Wołyniu (pow. owrucki), z o. Romana i m. Antoniny z Dąbrowskich. Po śmierci ojca (1814) i powtórnym wyjściu matki zamąż wychowywał się pod opieką stryja, Józefa Dzierzkowskiego, głośnego adwokata lwowskiego (i wicemarszałka Galicji) we Lwowie. (Tu chodził do szkoły elementarnej i do gimnazjum). Szkół nie ukończył i wyższego (uniw.) wykształcenia nie otrzymał. Po śmierci stryja, otrzymał posadę skryptora w Zakładzie Ossolińskich. Wziął udział w powst. Listopad.; jako porucznik korpusu jener. Dwernickiego, walczył na Wołyniu. Po wojnie 1831 r. wrócił do Galicji. Do 1843 r. bawił w Zbarażu (na Podolu), poczem przeniósł się na stały pobyt do Lwowa, i oddał się tu pracy literackiej. W r. 1848 był członkiem Rady Narodowej, która go wysłała do Paryża, Wiednia i Pesztu. Brał udział w kampanji węgierskiej (?). Bawił nast. czas jakiś we Wrocławiu i Dreźnie. Gdy wracał internowany został w Austrji Wyższej. W r. 1851 wrócił do Lwowa. Za art. w *Dzienniku Naukowym* był przez kilka miesięcy więziony w r. 1864/5. Zm. 15 stycznia 1865 r. we Lwowie.

Pierwociny literackie Dzierzk. Już przed powstaniem podobno ogłosił kilka poezji okolicznościowych i erotycznych Pierwszym utworem powieściowym Dzierzk., który się ukazał w druku, jest nowella: „Płacz i śmiech“ (druk. w piśmie zbior. „Prace literackie“, 1838, wyd. przez J. Borkowskiego).

Potem ogłosił szereg powiastek (opowiadań) w „Albumie na korzyść pogorzelców Rzeszowa“ (1844) J. Borkowskiego („Bale na wsi“, „Jutro“, „Leśnicy“), w *Bibl. Warsz.* z r. 1844 i w „Snopku nadwiślańkim“ (1844).

W l. 1844—48 drukował wiele artykułów literackich, kronik, recenzji i utworów powieściowych w *Gazecie Lwowskiej*, w *Dzienniku mód paryskich* (za red. Bielowskiego, potem Dobrzańskiego), w *Czasop. Zakł. Ossolin.*, w *Tygod. Liter.* (pozn.)?

Osobno ogł. w tym czasie nast. powieści:

„Kuglarze“. (Lipsk, 1845).

„Obrazy z życia i podróży“. (Poznań, 1846).

„Powieści z życia towarzyskiego“. (Lwów, 1846).

„Dla posagu“. (Lipsk, 1847).

„Salon i ulica“. (Lwów, 1847). (Przedtem w *Dzien. mód*).

„Szpicrut honorowy“. (Lwów, 1848). (*Dzien. mód*).

„Okolice Galicji“. (Lwów, 1848).

„Uśmiech szyderczy“. (Lwów, 1848).

(W tym samym czasie powstał szkic powieściowy „Samuel Zborowski“, napis. w r. 1843, druk. (Lwów), 1848 (2 wyd. Kraków, 1900). „Powieść o życiu poety“ (D. Magnuszewskiego) druk. w *Bibl. Ossolin.*, I, 1847).

W r. 1848 występuje Dzierzkowski do walki z obozem konserwatystów (H. Meciszewski) jako publicysta demokratyczny w artykułach w *Gazecie Narodowej* i w broszurach: („Głos miany na Radzie Narodowej“. Lwów, 1848. „Do braci właścicieli ziemskich“ Lwów, 1848. — „Nowy koncept dziennikarski H. Meciszewskiego“. Lwów, 1848. — „Pan H. Meciszewski i Stowarzyszenie ziemiańskie“. Lwów, 1848. „Sprawozdanie komisji o kongresie domowym“. Lwów, 1848.—Wniosek o kongresie“ Lwów, 1848 (litogr.). — Do ziomków moich“. Lwów, 1848.

Był współpracownikiem *Nowin* (od r. 1854) i *Dziennika Literackiego* (od r. 1856), potem *Przyjaciela domowego.* W r. 1858 założył pismo polityczne *Przegląd Powszechny.* W r. 1860 współpracownikiem *Dziennika Polskiego.* Czas jakiś przebywając w Krakowie, pisywał do *Kroniki* (Powidaja) i do *Niewiasty* (Turowskiego). Powróciwszy ze

Lwowa, został współpracownikiem *Gońca*, a później *Dziennika Narodowego*.

Powieści D. ogłosz. w l. 1853—65: „Rodzina w salonie“ (1853); „Górale“ (1854); „Znajda“ (*Nowiny*, 1854); „Dwaj bliźnięta“ (*Nowiny*, 1854); „Skarbiec“ (*Dz. Liter.*, 1854 i *Przyj. dom.*, 1855); „Wieniec cierniowy“ Lwów, 1855 (*Nowiny*, 1855); „Wielkie nadzieje“ (1855); „Szkice“ (*Nowiny* 1855); „Z życia aktora polskiego“ (Lwów, 1855); „Król dziadów“ (Lwów, 1856. *Nowiny*, 1855); „Ludzie dobrzy na jednym wózku jadą“ (Lwów, 1856); „Szlachecka szlachetność“ (Lwów, 1856); „Próżniak“ (*Dzien. Liter.* 1856); „Dwie łzy“ (1857); „Żeby choć raz w życiu“ (1858); „Palec Boży“ (1857); „Uniwersał hetmański“ (Lwów, 1857). „Serce kobiece“ (1858), „Śliska do przepaści droga“ (1858) „Sen w życiu“ (1858); „Album szkiców“ (1858); „Mara dziewica węgierska“ (1860); „Folbluty“ (1860); „Pan kapitan“ (1860); „Dziwne zaręczyny“ (1860); „Na śmierć“ (1861); „Tragiedja i komedja“ (1861); „Epizod z 1831 r.“ (1861): „Szkoła świata“ (1862); „Druchna“ (1862); „Niezasłużony ale szczęśliwy“ (1863).

Po śmierci D. wyszły: „Wigilja Bożego Narodzenia“ (1865); „Cmentarz wiejski“ (1871); „Wykradzeni“ (1875); „Chrzest polski“ (Lwów, 1877; utw. zaczęty przez D., dokończony przez Wł. Sabowskiego).

Pisał też dramaty: „Iskra poezji“ grany we Lwowie, 1860 r. „Krzywda i odwet“ (Lwów, 1865), dram. histor.

Wspomnienia z r. 1831 druk.?

W y d. z b i o r.: „Powieści Józefa Dzierzkowskiego“. 8 t. Lwów, 1875—76.

A. A. Krajewski: O romansach i opowieściach Dzierzk. *Bibl. Warsz.*, 1858, III. — K. Estreicher: Powieściopisarze w Galicji. *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — Wójcicki: Wspomnienie o J. D. *Tyg. Ilustr.*, 1865, I, (tu autobiografja i wyj. z listów). — Wł. Zawadzki: Literatura w Galicji. Lwów, 1878, str. 134 i n. — Wł. Zawadzki: Rok 1848 i dziennikarstwo w Galicji. Lwów, 1878.—Chmielowski: D. J. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski. Hist. liter. pol., V, 96—105.—Biegeleisen w *Złotej przędzy*, I. 3-ci. — Pepłowski: Cygan (Sylwetka literacka Józ. Dzierzk.). *Dzien. Pol.*, 1895.

37. KAROL SZAJNOCHA.

Ur. 20 listopada 1818 r. w Komarnie, pod Samborem, (w Galicji Wschodn.) z o. Wacława, Czecha z pochodzenia (pierw. brzmienie nazwiska S c h e i n o h a W t e l e n s k y) mandatarjusza (przedtem lekarza), i Marji Łozińskiej. Uczył się w domu (w Wołoszczy i w Koniuszkach), nast. w gimnazjach w Samborze (1829—33) i we Lwowie (1833—35). W r. 1835 uwięziony, przesiedział półtora roku w więzieniu (do

1837 r.). Po uwolnieniu mieszkał czas jakiś z matką w Żydaczowie. Ok. r. 1838 osiada we Lwowie, utrzymując się z nauczycielstwa. W l. 1843—47 utrzymuje się ze współpracownictwa w *Rozmaitościach* (dodatku tygodn. do *Gaz. Lwowskiej*, red. przez J. N. Kamińskiego). W r. 1848 redaguje *Tygodnik Polski* (dawny *Dziennik mód paryskich*). W r. 1852 redaguje założony przez siebie *Dziennik Literacki*. W r. 1853 zostaje zastępcą kustosza Zakładu im. Ossolińskich. W r. 1855 żeni się z Joanną Bilińską. W l. 1856 - 57 redaguje *Rozmaitości*. W r. 1858, z powodu utraty wzroku ustępuje ze stanowiska w Zakładzie Ossol. Zm. 10 stycznia 1868 r. we Lwowie.

Działalność literacką rozpoczął od powiastek, wierszy i dramatów. Pierwociny: „Romans na własne oczy widziany“ (*Dzien. mód*, 1840); wiersz „Milczenie“ (tamże); powiastki: „Kontrakty“, „Starościanka“ (*Lwowianin*, 1842); dramaty: „Stasio“ (druk. 1843), „Panicz i dziewczyna“ (urywek druk. w *Bibl. Ossol.*, 1847, VII), „Jerzy Lubomirski“ (urywek w *Bibl. Ossol.*, 1847, III. W całości osobno. Lwów, 1850), „Wojewodzianka sandomierska“ (Maryna Mniszchówna, tamże, urywek, całość w rękop.). „Obyczaje pierwotnych Słowian“ (tamże). W *Dzien. mód.* pisywał do r. 1848 („Cipcia“, opow. *Dzien. mód* 1848).

Artykuły publicystyczne w *Tygodniku Polskim* (1848), w *Dzienniku Literackim* (1852), w *Rozmaitościach* (1856—1857).

Pierwsze prace historyczne: „Pogląd na ogół dziejów Polski“ (*Bibl. Ossol.* (Czasop. Zakł.) 1847); „Wiek Kazimierza W.“, napis. w r. 1845, pierw. tyt. „Obraz Europy za czasów Kaz. W.“ (druk. *Bibl. Ossol.* 1848). Wstęp do dram. „Jerzy Lubomirski“, w którym staje w obronie Lubomirskiego.

Osobno ogłosił:

1) „Bolesław Chrobry“. Lwów, 1849.

2) „Jan III w tumie św. Szczepana“. Lwów, 1848. Poemat.

3) „Pierwsze odrodzenie się Polski za Łokietka“. Lwów, 1849. 2 wyd., 1859.

4) „Szkice historyczne“. I, II. Lwów, 1854, III, 1861; IV, 1869.

5) „Jadwiga i Jagiełło“. Lwów, 1855—6, 3 t.; 2 wyd. dopełnione. Lwów, 1861, 4 t. (Pisane w l. 1850—55).

6) „Lechicki początek Polski“. Lwów, 1858.

7) „Opowiadanie o Janie III. I. Mściciel. Żytomierz, 1860.

8) „Dwa lata dziejów naszych 1646 i 1648“. Lwów, 1865—69, 2 t.

9) „Przegląd krytyczny pierwszej połowy dzieła J. Michałow-

kiego". Lwów, 1865. (Krytyka wyd. Tow. Nauk. Krak. „Księgi pamiętniczej Michałowskiego". Helcel odpow. p. t. „Odpór zarzutów" (Kraków, 1865) i J. Majer: „List otwarty do K. Szajnochy". Kraków, 1866).

Wyd. zbior.: *a)* Dzieła. 10 t. Warszawa, 1876–79. Wyd. niezupełne. *b)* „Pisma". 2 t. Kraków, 1887. Zawiera dzieła, nie objęte wydaniem poprzednim („Bolesław Chrobry", „Odrodzenie Polski za Łokietka", „Opowiadanie o Janie III", „Stasio" i „Jerzy Lubomirski").

Przedruki dzieł pojedyńczych: *a)* „Szkice historyczne". Warszawa, 1881 i Lwów (Złoczów) 1900 (*Bibl. Powsz.*) *b)* „Krzysztof Opaliński". Szkic historyczny. Wstepem i objaśnieniami zaopatrzył Fr. Próchnicki. Lwów, 1895. (*Bibl. dla młodz.*). *c)* „Dwa lata dziejów naszych". Warszawa, 1900, 2 t. *d)* „Jadwiga i Jagiełło". Warszawa, 1902. 7 tomów. (*Bibl. dz. wybor.*). *e)* „Dwie wojny", 1399—1410. Wyjątek z dzieła Karola Szajnochy p. t. „Jadwiga i Jagiełło". Wstępem i objaśnieniami zaopatrzył Fr. Próchnicki. Lwów, 1891. (*Bibl. dla młodz.*) *f)* „Mściciel". Z opowiadań o królu Janie III". Wstępem i objaśnien. zaopatrzył Fr. Próchnicki. Lwów, 1892. (*Bibl. dla młodzieży*).

Listy: *a)* list do Odyńca(?). *Kron. Rodz.*, 1883; *b)* list do nieznanej osoby, z r. 1856 i dwa listy do Wójcickiego z r. 1864 i b. d. w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.* I; *c)* listy do różnych osób, przytacza Kantecki w „Żywocie K. Szajnochy"; *d)* listy do K. Ujejskiego (z l. 1844—65) podaje K. Wróblewski w dod. do pracy „K. Ujejski". Lwów, 1902; *e)* list do T. Lenartowicza z r. 1855, z „albumu Lenartowicza" w *Sfinksie*, 1912, grudzień, str. 332; *f)* listy do Karola Wilda z l. 1853—1868 ogł. St. Wasylewski w *Przew. nauk i liter.*, 1918; *g)* list do Al. Grozy z r. 1861 przytacza Kraushar w „Z dni niedoli K. Szajnochy". *Świat* 1909, nr. 12 i w *Miscell. histor.*, 39.

Kantecki przytacza „Odę do powideł" i początek satyry „Bajratowiczanka".

„Pogląd na ogół dziejów Polski" przedruk. w *Złotej przędzy* (t. III. Warszawa, 1886).

Art. z r. 1839 p. t. „Rozmowa z dziewczyną" ogł. Finkel w *Pam. liter.* 1928.

Schmitt: „Lechicki początek Polski". *Dzien. Liter.*, 1858. — Bartoszewicz: „Szkice historyczne". *Bibl. Warsz.*, 1854.—Bartoszewicz: K. Sz. *Tyg. Ilustr.* 1860.— Wł. Łoziński o S. w *Dzien. Liter.*, 1868. — Art. w *Przegl. Pozn.* — Wł. Zawadzki: K. Szajn. *Tyg. Ilustr.*, 1868, I. — Wł. Zawadzki: Wspomnienie o K. Szajn. *Kłosy*, 1874. — Wł. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772—1848), Lwów, 1878. Str. 122—127. — B. Kalicki: K. Szajn. *Przegl. Pol.*, 1868—9. — B. Kalicki: Najnowsze sądy o K. Sz. Lwów, 1879. — Kantecki: Żywot Karola Szajnochy (w t. X „Dzieł" Szajn.

Warszawa, 1878). — KANTECKI: „Panicz i dziewczyna", niewydany dramat Karola Szajnochy". *Kłosy*, 1880 (i w „Szkicach i opowiad.". Poznań, 1883).—KLACZKO: „Une annexion d'autrefois". *Revue des deux Mondes*, 1869 (i w przekł. pol. „Anneksja w dawnej Polsce". Kraków, 1901). — KRAJEWSKI: rec. „Jerzego Lubomirskiego". *Bibl. Warsz.*, 1861.—KOCHANOWSKI: K. Sz. *Album biograf. zasłuż. Polaków XIX w.*, II. (i w „Szkicach i drobiazgach historycznych". Warszawa, 1904). — BR. ŁOZIŃSKI: Proces kryminalny K. Szajnochy. *Bibl. Warsz.*, 1904, październik (i w „Szkice z historji Galicji w XIX w", 1913. — LISKE w Histor. Zeitschr. Sybla (t. XVIII, XXIII). — ŚWIEŻAWSKI w *Złotej przędzy*, III. — KRAUSHAR: Z dni niedoli K. Szajnochy. *Miscell. histor.*, 39. Warszawa, 1909. — CHLEBOWSKI: Sz. K. *Sto lat myśli pol.*, VIII. — K. SŁONKA: Młodość Karola Szajnochy. *Miesięcznik pedag.*, 1908. — SZYJKOWSKI: Dzieje nowoż. trag. pol. Typ Szekspir. Str. 293—5. — L. FINKEL: Karol Szajnocha bibliotekarzem. *Przegl. Bibliot.* 1928. — FINKEL: K. Szajnochy Próba krytyki literackiej w r. 1839. *Pam. Liter.* 1928.

38. JAN ZACHARJASIEWICZ.

Rusin z poch. i unita. Ur. 1825 r., z o. Aleksandra, w Radymnie, w Galicji Wschodniej. Uczył się w miejscowej szkole normalnej, potem w gimn. w Przemyślu. Od r. 1842—44 był więziony w Spielbergu. W r. 1844 udał się do Lwowa, gdzie osiadł. Był tu zrazu współpracownikiem *Gazety Lwowskiej*. W r. 1848 wydawał z K. Widmanem *Postęp* i powstałą zeń *Gazetę Powszechną*. W r. 1849 redaguje po Szajnosze, przez czas krótki, przemieniony z *Dziennika mód paryskich*, *Tygodnik Polski*; przez dwa lata więziony w Theresienstadt. W r. 1853 wraca do Lwowa. W r. 1854, wraz z Janem Dobrzańskim zaczyna wydawać *Nowiny*, a następnie powstały z nich *Dziennik literacki* (1856). W r. 1860 zakłada *Kółko rodzinne*, które po roku upada. W r. 1865 udaje się zagranicę; czas jakiś bawi w Dreźnie, potem we Francji i we Włoszech. Odtąd przebywa na przemian w Warszawie i w Galicji. Zm. 7 maja 1906 r., w Krzywczy nad Sanem.

Działalność literacką rozpoczął (ok. 1845) od poezji (Sonet do M. w *Dzienniku mód paryskich*, 1847). Pierwsze dwa utwory powieściowe ogłosił drukiem w *Nowinach*, 1854 („M. S. Ustęp z życia mało znanych ludzi" i „Gwiazda"). Poczem ukazały się pierwsze jego większe powieści: „Uczony" (Lwów, 1855), „Sierota wielkiego świata" (Lwów, 1856), „Sąsiedzi" Lwów, 1858), „Boże dziecię" (Lwów, 1858), „Renata" (Warszawa, 1858) i inne. (W latach 1855—57 w *Nowinach* i w *Dzienniku literackim* druk. wiele poezji).

Z późniejszych jego licznych utworów powieściowych najcelniejsze:
a) „Na kresach". Lwów, 1860.

b) „Święty Jur". Lwów, 1862.

c) „W przededniu". Lwów, 1863.

d) „Czerwona czapka". Poznań, 1869. (Wyd. później w Warszawie pod zmienionym tytułem „Nemezys", 1887).

e) „Zakryte karty". Lwów, 1874.

List do Ksaw. Godebskiego (z wierszem) b. r. podał K. Ostasz. Barański w art. „Z pożółkłych kart" w książce zbior. „Adamowi Krechowieckiemu". Lwów, 1908 (str. 127).

K. Estreicher: Powieścio-pisarze w Galicji *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — Lewestam: J. Z. Szkic biograficzno-literacki. *Tyg. Ilustr.*, 1864. — Lubowski: J. Z. *Kłosy*, 1875. — Wł. Zawadzki: Rok 1848. Dziennikarstwo w Galicji. Lwów, 1878. — Zorjan: J. Z. *Tyg. Ilustr.*, 1885. — Chmielowski: J. Z. *Opiekun domowy*, 1873. — Chmielowski: J. Z. w „Nasi powieściopisarze", I, 1887. — Chmielowski: Zarys najnowszej literatury polskiej (1864—1897). Wyd. 4. Warszawa, 1898. — Kaszewski: Jan Zacharjasiewicz. Czterdziestolecie powieści. Lwów, 1895. — Born: Ideały niewieście w powieściach J. Zacharjasiewicza. *Myśl*, 1895. — Chmielowski: J. Z. *Gaz. Polska*, 1895 nr. 211. — Pług o Z. *Kur. Warsz.*, 1895. — Krechowiecki: Ze wspomnień o Janie Zacharjasiewiczu. („Prawdy i bajki". Warszawa, 1911). — W. Hahn: Jan Zacharjasiewicz o powieści. *Pam. Liter.*, 1929.

39. KAROLINA WOJNAROWSKA.

Z Rylskich. Ur. 4 listopada 1814 r. w Połomii (obw. jasiel.) w Galicji, z ojca Antoniego i Antoniny z Myszkowskich. Zm. 12 maja 1858 r. w Kościelcu pod Krakowem.

M. in. napisała:

a) „Ostatnie rady ojca dla syna". Wrocław, 1842 (pod pseud. Karola Nowowiejskiego).

b) „Do matek polskich słów kilka o przyszłości wzrastających pokoleń. Lipsk, 1843; 2 wyd. t. 1850; 3-cie, Bruksella, 1862.

c) „Pierścionki babuni". 4 t. Lipsk, 1845; 2-gie wyd. Warszawa, 1852 (z opuszcz. cenz.); 3 wyd. (z dołączeniem pozostałych pism). 6 t. Lipsk, 1868. 4 wyd. w 4 t. Poznań (Lipsk) 1872.

d) „Bluszcze". Poezje. Lipsk, 1846 (wyd. tytułowe. Bruksella, 1862).

e) „Słowa prawdy dla użytku wszystkich stanów"... Lipsk, 1842. 2 wyd., t. 1846.

Chmielowski: Hist. liter., V 94.

40. JAN DOBRZAŃSKI.

Wpływowy publicysta lwowski. Ur. 1820 r.; kształcił się w Przemyślu (i w uniw. lwowskim(?); był potem sekretarzem marsz. Wasilew-

skiego. Pierwsze utwory swoje (wiersze i rozprawki estetyczne) druk. w *Dzienniku mód paryskich*; w *Gazecie Lwowskiej* pisywał czas jakiś recenzje teatralne; redagował krótko *Rozmaitości* (J. N. Kamińskiego). Następnie objął zrazu redakcję (1845?), potem, w r. 1847, redakcję *Dziennika mód paryskich*. Przez lat 12, wraz z Józ. Dzierzkowskim prowadził znakomicie to pismo. (W r. 1857 Dzierzkowski go opuścił). W r. 1848 odegrał z Dzierzkowskim wybitną rolę w polityce (?) (wydawał wtedy *Radę Narodową*). W dobie reakcji wydawał pisma literackie: najprzód *Nowiny* (1854—56), następ. *Dziennik literacki* (1856—65). W l. 1862—85 redagował wpływową *Gazetę narodową*. (Przeciwnik stańczyków). (Zwano go „Janem IV", „Janciem", Krywe Krywejtą (Lam); Kraszewski odmalował go w pow. „W mętnej wodzie". Pisywał i powieści („W kraju i za morzem", „Ciotunia"). Przez długie lata był kierownikiem teatru lwowskiego. (Przedewsz. niepospolity agitator, według Rog.). Zm. 30 maja 1886 r.

ESTREICHER: Powieścio-pisarze w Galicji. *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — WŁ. ZAWADZKI: Literatura w Galicji. Lwów, 1878. — WŁ. ZAWADZKI: Rok 1848. Dziennikarstwo w Galicji. — J. ROGOSZ: J. Dobrz. *Kraj*, 1886, nr. 32—33.—CHMIELOWSKI: D. J. *W. Enc, powsz., ilustr.*

41. SZCZĘSNY MORAWSKI.

Ur. w Rzeszowie, w Galicji, 18 maja 1818, z o. Ignacego i Katarzyny z Jezierskich. Ukończywszy gimn. w Rzeszowie, studjował we Lwowie i w Wiedniu. W l. 1847—51 był konserwatorem muzealnym w Ossolineum. Ok. lat 40-tu mieszkał w Starym Sączu, gdzie zmarł 10 kwietnia 1898 r. Malarz i pisarz.

Pierwsze swoje prace drukował w *Bibl. Ossol.* 1847.

Pod pseud. Bonifacego Arbuzowskiego ogłosił szereg obrazków i utworów humorystycznych. W *Dodatku* do *Czasu*, 1857 ogł. m. in.: „Wyprawę do Arabji po konie". Na podstawie jego obrazka p. t. „Szwedzi w Nowym Sączu", druk. w *Dod.* do *Czasu*, 1859, M. Romanowski osnuł poem. „Dziewczę z Sącza".

Osobno wyd. m. in.:

a) „Materjały do konfederacji Barskiej...". I. Lwów, 1851.

b) „Sądecczyzna. 2 t. Kraków, 1864—5.

c) „Arjanie polscy". Lwów, 1906.

Życiorys i spis jego prac we wstępie do „Arjan polskich" (1906).—K. ESTREICHER: Powieścio-pisarze w Galicji. *Bibl. Warsz.*, 1860, I.— WŁ. ZAWADZKI: Literatura w Galicji 1772—1848. Str. 148—9.

42. WŁADYSŁAW ZAWADZKI.

Ur. 1824 r. w Hajworonce na Rusi Czerwonej. Kształcił się w uniw. we Lwowie i w akademji rolniczej w Altenburgu. W r. 1858 osiadł we Lwowie. Zm. w 1891 r.

Pierwsze utwory swoje, wierszem i prozą, drukował w *Dzienniku mód paryskich* 1840—41, w *Lwowianinie* 1841—2 i w książce zbior. „Wdowi grosz" (Wiedeń, 1843). W roku 1858 współpracownikiem *Dziennika literackiego*. W r. 1865 redaktorem dziennika *Hasło*.

Osobno ogłosił:

„Dwa światy". Poznań, 1845. (Powieść).

„Stanisław Staszic". Lwów, 1860.

„Ludwik Nabielak". Lwów, 1886.

„Literatura w Galicji". Lwów, 1878.

„Dziennikarstwo w Galicji". Lwów, 1878.

Utwory rozproszone w czasopismach galicyjskich.

Stebelski: Wł. Z. *Tyg. Ilustr.* 1891, I. — Czarnik: Wiersz Ujejskiego. *Pam. Liter.*, 1918.

43. KORNEL UJEJSKI.

Ur. 12 września 1823 r. w Beremianach, na Podolu galic. (obw. czortk.) z o. Erazma i Ludwiki z Wolańskich. Uczył się w szkole bazyljanów w Buczaczu (1833—39), następnie w szkole realnej (czy gimn.?) we Lwowie, gdzie z rodzicami zamieszkał w r. 1839. Wszedł do koła literatów, grupującego się około Ossol. (wpływ Leszka Borkowskiego). Nauk uniwersyteckich nie przechodził. W r. 1844 zwiedził Warszawę (tu powst. „Gęśl Jeremjasza"). W tym roku zaprzyjaźnił się z Szajnochą. Od r. 1845 mieszkał na wsi, w Lubszy (w Brzeżań.). W r. 1847 udaje się przez Brukselłę, do Paryża, gdzie uczęszcza na wykłady do Sorbony i Collège de France, wydaje tu „Skargi Jeremiego" (1847), poznaje Mickiewicza, Szopena, Zaleskiego, wchodzi w bliższe stosunki ze Słowackim (wiersz Słowackiego: „Do Autora „Skarg Jeremiego"), jest świadkiem rewolucji lutowej 1848 r. W r. 1848 wraca do kraju; w r. 1849 żeni się z Henryką hr. Komorowską i osiada na wsi, najprzód w Pawłowie (1850—1854), potem w Podlipcach (w Złoczowskiem) (1854—57); w roku 1857—58 bawi w Medyce u Miecz. Pawlikowskiego; wreszcie od r. 1858—1880 gospodaruje w Zubrzy pod Lwowem. W roku 1860 przebywał czas pewien w Jassach. W l. 1877—78 posłuje do Rady Państwa w Wiedniu. Ostatnie

lata (od 1880 r.) spędził w Pawłowie. W r. 1893 obchodzono jubileszem 70-tą rocznicę urodzin poety. Zm. 19 września 1897 r. w Pawłowie. Pochowany w Pawłowie.

Pierwociny poetyckie Ujejskiego (z l. 1839—1845):

Pierwsze wiersze pochodzą z l. 1839—40; są to sonety (6) naśladowane z Mickiewicza. Do najdawniejszych należą m. in.: „Monolog Ankarströma" (z r. 1841), „Pieśń o ziarnie" (z r. 1843), „Stance do mojej matki" (z r. 1844), „Jubal", „Hagar na puszczy" i „Hymn wychodźców z Egiptu" (z r. 1845). Pierwociny te i inne drukowane były w lwow. *Dzienniku mód paryskich*, w l. 1844—46 i w dwu zbiorach osobno:

a) „Kwiaty bez woni". (Lwów (właśc. Wiedeń) 1848)

b) „Zwiędłe liście". (Lwów, 1849).

Do najdawniejszych należą też: „Gęśl Jeremjasza" (powstała w Warszawie w r. 1844, druk. w *Orędowniku Naukowym*, 1845).

c) „Pieśni Salomona" (Poznań, 1846).

d) „Maraton", poemat, napisany w styczniu 1845 r., drukow. dopiero w r. 1847 w *Bibl. Ossol.* (przedrukowany w „Kwiatach bez woni", 1848), ale bez wstępu („Wy chcecie pieśni..."), napis. później (druk. w „Zwiędłych liściach", 1849), i bez zakończenia („Błogosławiony, kto w chwili zwątpienia"), wykreślonego przez cenzurę austryjacką (druk. w *Przew. nauk. i liter.*, 1894).

„Skargi Jeremiego". Londyn, 1847 (właściwie Paryż). Wyd. 2-gie, tamże, 1848. Napisane w r. 1846 (i 1847). — 10-ta „Skarga", t. zw. „Chorał" („Z dymem pożarów") wyszedł osobno p. t. „Bóg był i jest!". Z r. 1846. Lwów, 2 kwietnia 1848. (Inne wyd. „Chorał „Z dymem pożarów", na 4 głosy, muzyka Józefa Nikorowicza. Lwów). Osobno nadto: „Modlitwa więźnia" (Lwów, 1848) b. r. „Modlitwa ojca przy chrzcie syna" (b. r.).

„Melodje biblijne" Lwów, 1852. Powstały w latach 1845—1850); druk. częściowo w *Dzienniku mód paryskich*, w *Tygodniku Polskim* i w *Bibl. Ossol.* (Osobno: „Z melodji hebrajskich". Lwów, 1848). „Żona Putyfara" w wyd. przemysk. (z r. 1893) zmieniona.

W l. 1851—56 powstały m. in.:

Wiersze: „Zawiana chata" (1852), „Za służbą" (1856).

Poematy: „Pogrzeb Kościuszki" (1853), „Wieść o Adamie Mickiewiczu" wyd. osobne Lwów (1856); „Ustęp z powieści sybirskiej" (pis. w r. 1851) i „Po latach ośmnastu" (pis. w r. 1856); dwa ostatnie poe-

maty wydane razem osobno p. t. „Dla Moskali". Lipsk, 1862, poprzedzone ważną przedmową.

„Tłumaczenia Szopena", pis. w. l. 1857—1860, druk. pojedyńczo w czasopismach, wyd. zbiorowo w wyd. lipskiem 1866.—Przekł. niem. Henryka Monata p. t. „Worte zu Chopin" (Wien. b. r.).

„Rozbitki". Lwów, 1857. Obrazki sceniczne.

„Skargi Jeremiego. Część druga", pisane po r. 1863, pod wrażeniem wypadków powstaniowych i popowstaniowych (druk. w wyd. przemysk., 1893). Wiersz: „Na zgon Szaramowicza, Celińskiego, Reinerta i Kotkowskiego, rozstrzelanych w Irkucku dn. 15 listopada r. 1866", druk. osobno.

„Smok siarczysty". Obrazek dram. Lwów, 1880.

Poėmaty (gawędy) ludowe:

„Ptasie gniazdko" (w lwow. *Niedzieli*, 1884). „Grzela"(w pozn. *Przyj. ludu*. 1885).

„Tłumaczenia Beethovena" („Largo" i „Allegretto"), napis. w r. 1887—88. (Druk. w wyd. przemysk., 1893 r.).

Poezje swe ogłaszał Ujejski w *Dzienniku mód paryskich* (1844—46), w *Tygodniku polskim* (1849), w *Krzyż a miecz*, 1850 (tu „Wtóry chorał" = „Krzyż a miecz"), w *Bibliot. Ossolin.*, 1848, w *Nowinach* (lwow., 1854—55), w *Dzienniku literackim*, 1854—60, w *Kółku rodzinnem*, 1860, w *Czytelni dla młodzieży* 1861.

Wyd. zbior. poezji:

1) „Poezje". 2 t. Lipsk, 1866. (Brockhaus).

2) Wyd. przemyskie (Przemyśl, 1893), bez tytułu ogólnego, pojedyńczo: *a*) „Melodje biblijne". Wyd. 3-cie, pomnożone. *b*) „Wiersze różne". Wyd. 2-gie, pomnożone. *c*) „Skargi Jeremiego". Wyd. 6-te, drugą częścią pomnożone. *d*) „Drobne poemata i urywki". Wyd. 2-gie pomnożone. *e*) „Tłomaczenia Szopena i Beethovena". Wyd. 2-e pomnożone. *f*) „Przemówienia". Wyd. 3-cie uzupełnione.

3) Poezje. Wyd. warszawskie, 1898 (cenzur.).

4) „Wybór pism", z przedm. Ign. Chrzanowskiego. Kraków, 1909.

5) „Wybór poezyj", w oprac. M. Janika. Kraków, 1921. (*Bibl. Narod.*).

Pisma prozą:

a) Artykuły w pismach lwowskich:

1. „O Ojczyźnie prelekcja pierwsza", miana 14 października 1848 (*Tyg. Pol.*, z 21 października 1848).

2. Artykuły o scenie polskiej. (*Dziennik Liter.*, 1858, paźdz.). Odb. p. t. „Artykuły dziennikarskie K. Ujejskiego“ I. O scenie polskiej we Lwowie. Lwów, 1858.

3. „Listy z pod Lwowa“. (*Dzien. Liter.*, 1860) i osobno.

4. Artykuły (m. in.: „Polska demokracja“) (*Dzien. Lwowski* 1868).

b) Broszura: „Odpowiedź na list otwarty jego przyjaciół“ (Lwów, 1868).

c) Żywe słowa Jeremiego“ (1863—77). Lwów, 1877. Wyd. 3-cie, uzupełnione, p. t. „Przemówienia“ 1863—1893. Przemyśl, 1893.

Autobiografja: *a*) Ogł. Biegeleisen w czasop. *Świat*, 1908, nr. 11—13; *b*) „Moja autobiografja“. (*Lamus*, 1909, I).

Listy: *a*) list do J. I. Kraszewskiego. *Przegląd Liter.* 1897; *b*) listy do Wład. i Karola Wróblewskich, do Juljusza Niedźwiedzkiego, do Zofji Romanowiczównej i do Teofila Szumskiego—ogł, K. Wróblewski w monogr. o Ujej. *c*) listy do Lenartowicza. *Kur. Codz.*, 1903, nr. 88—92 i *Gaz Lwow.*, 1903, nr. 24—26; *d*) list do Szajnochy. *Gaz. Lwow.*, 1903, nr. 154; *e*) list do Miecz. Pawlikowskiego. *Pam. Liter*. 1908; *f*) list do Hugona Zatheya (o Bohd. Zaleskim). *Życie* (krak.) 1899? *g*) dwa listy do Lenartowicza, z r. 1867 i 1875 podane w *Sfinksie*, 1912, grudzień, str. 333—4; *h*) nieznany list K. U. *Kur. Pozn.*, 1917, nr. 293, dod.

[Zbiór listów Ujejskiego ma wydać Biegeleisen].

Wiersz „Z polskich dytyrambów“ w książce zbior. ku uczcz. P. Stalmacha p. t. „Wisła“ (Kraków, 1873).

Wiersze nieznane ogł. *Lamus*, 1908—1909. Wiersz z r. 1878 p.t. Improwizacja w *Wiedeń. Kur. Pol.* 1915, nr. 96. Nieznany wiersz ku czci Kościuszki, *Kur. Pozn.*, 1917, nr. 196 i *N. Ref.* 1917 z 28 sierp.

„Oda do poezji“, napis. w r. 1885, ogłoszona jako niedrukowana w *Życiu* krak. z r. 1899 (?), była wydrukow. w „Wierszach różnych“ (Przemyśl, 1893).

Piosenka: „Widziałam ptaszka...“ przytoczona w powiastce Wł. Zawadzkiego pod tyt. „Ona była niewinna“ w *Dzienniku mód paryskich*, 1847, jest prawdop. utworem Ujejskiego. (Zob. art. Br. Czarnika w *Pam. Liter.*, 1918).

„Maraton“ i „Skargi Jeremiego“. Oprac. M. Janik. Brody, 1906.

Przekład niemiecki poezji Ujejskiego przez Emilję Bett w *Bibliothek d. Gesamtlitteratur*. Halle. (Dod. list Ujejskiego do tłumaczki z r. 1886).

Monografje: *a)* Bądzkiewicz. Kornel Ujejski, Zarys biograficzno-krytyczny. Kraków, 1893. *b)* Wróblewski: Kornel Ujejski (1823—1893). Lwów, 1902 = Estreicher: K. U. *Tyg. Ilustr.*, 1860.—Rawita Fr.: Ostatni romantyk. *Świat*, 1893 (krak.).— Tretiak: K. U. i jego poezje. Kraków, 1893. (*Czas, Gaz. Lwow.*).—A. Mazanowski: K. U. *Spraw. gimn. Stryj.*, 1894. — A Mazanówski: K. U. *Przegl. Liter.* 1897.— A. Mazanowski: K. U. (*Charakter. liter.*). Złoczów, 1897. — Chmielowski: K. U. *Kur. Codz.* 1897, nr. 260. — Rydel L.: K. U. *Bibl. Warsz.*, 1898, luty. — Z Kaczkowski o K. U. *Przegl. Liter.* 1898. — Tarnowski: K. U. *Przegl. Pol.*, 1898, wrzesień. — Pini: K. U. Lwów, 1897. (*Szkoła*). — Janik: O gienezie twórczości Ujejsk. *Życie*: 1898. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II, 656-8. — Wysłouchowa: K. U. jego życie i dzieła. Lwów, 1899. — Wróblewski: Skargi Jeremiego. Lwów, 1900 (przedruk. z *Iris*, 1900). — Wróblewski: Młodość K. Ujejsk. *Tyg. Narod.*, 1901 nr. 8—11. —Brzostowski: Ujejski we Lwowie. *Tyg. Ilustr.*, 1901, nr. 50—51. —Méyet: Słowacki i Ujejski. *Kur. Warsz.* 1901, nr. 339.—Chrzanowski: K. U. *Album biograf. zasłuż. Pol. XIX w.* II. Toż w „Okruchach literackich". Warszawa, 1903. — Jeż; Ze wpomnień starego włóczęgi. („Na powodzian", 1904). —Janik: Wstęp do „Maratonu" i „Skarg Jeremiego" Brody, 1906. — Gomulicki: K. Ujejski o Polonji Styki. *Bies. Liter.* 1907, nr. 18. — Dicksteinówna: Jeremi polski. Warszawa, 1907. (i w książce. „Prometeusz-Paraklet". Warszawa, (1913). — Chrzanowski: Pieśń Jeremjaszowa K. U. *Polski Łan*, 1907, nr. 8—12. —Biegeleisen: Nieznana autobiografja K. U. *Świat*, 1908, nr. 11—13. — Brzostowski: Ci, których znałem. Warszawa, 1910 (*Bibl. dz. wybor.*). — Chrzanowski: U. K *Sto lat myśli pol,*. VI (1911). — L. Dębicki: Portrety i sylwetki. Ser. II. Kraków, 1906. (*Czas*, 1896 i „† K. U..." Kraków, 1897). — G. Dubiel: Wpływ Krasińskiego na twórczość poetycką Ujejskiego. *Księga pamiątk.* Zygm. Krasińskiego, 1912. (*Spraw. gimn. w Tarnowie*, 1912).

Artykuły mniejszej wagi: Dzieduszycki: Co się komu należy.. Lwów, 1860.— Szreniawita (B. Ujejski): Słów kilka o art. p. feljetonisty *Czasu...* Lipsk, 1860. — X.: K. Ujejskiego reformatorskie zapędy, *Tyg. Katol.* (Poznań, 1868). — J. B. Szado: Znaczenie K. U. w dziełach i życiu. *Szkoła*, 1902, nr. 20—25. — Szumski: K. U. *Gaz. Pol.*, Czarn.; Dod. liter, *Kur. Lwow.*, 1893.—Słonicki: U. jako poeta narodowy. *Gaz. Kołomyj.*, 1893. — E. Zorjan: Ostatni romantyk. *Przedświt* 1896, nr. 20. — Kamiński: Ze wspomnień o K. U. *Kur. Stanisł.*, 1898, nr. 648. — Wołowski: Ze wspomnień o K. U. *Kur. Warsz.* 1898, nr. 40.—W. Wolski: U. i jego krytyk p. Pini. *Słowo polskie*, 1898, nr. 33.—Pini: Kilka słów odpowiedzi szermierzowi sławy U-go. *Słowo polskie*, 1898, 44 —Bryła: K. U. jego poezje· *Spraw. gimn. w Stanisławowie*, 1899/1900. — Kantecki: Życiorys Szajnochy. Pisma X. — Zawadzki: Literatura w Galicji.—Pol: Pamiętnik o liter.—Wolska: Ze wspomnień o U. *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 40 i *Słowo pol.*, 1897, nr. 574. —Łoziński: Ze wspomnień o U. *Słowo pol*, 1897, nr. 223. — Bleszyński: K. U. jako dramaturg. *Kur. Niedz.*, 1897, nr. 41. — Bukowiński: K. U. *Gaz. Pol.*, 1897, nr. 237—241. — Czarnik: Na wieść o śmierci Mickiewicza. *Przew. nauk, i liter.*, 1891. — Pini: Ocena książki Wróblewskiego. *Pam, Liter.* 1902. — Kostrzewski: Nieznany list K. Ujej. *Kur. Pozn.* 1917. — M. Janik: wstęp do „Wyboru poezyj" w wyd. *Bibl. Narod.*—K. Firlej Bielańska: Ze wspomnień K. Ujejskiego o Słowackim. *Ruch Liter.* 1928, nr. 10. — Z. Romanowiczówna: „Cienie". Lwów, 1930.

44. ZYGMUNT KACZKOWSKI.

Ur. 2 maja 1825 r. we wsi Kamionce wołoskiej (pow. rawski)*), z o. Ignacego, wojaka napoleońskiego i ziemianina, i Franciszki z Niklewiczów. Nauki szkolne odbył (1835—42) w gimn. we Lwowie (w konwikcie dominikańskim umieszczony), następ. w Przemyślu, Samborze, wreszcie w Tarnowie. W r. 1842 (1843?) wstąpił do uniwersytetu we Lwowie, na wydz. filoz.; po roku wyjechał do Wiednia, ale już w r. 1845 zaczął gospodarować w Bereźnicy w Sanockiem. W r. 1846 wziął udział w ruchu narodowym; schwytany i osadzony w więzieniu austryjackim we Lwowie, przesiedział w niem dwa lata (1846—48). W r. 1848 uwolniony; [był organizatorem gwardji narodowej sanockiej, nast. delegatem na zjazd słowiański w Pradze?]. Od r. 1849 przebywa we Lwowie lub w Bereźnicy. W l. 1853 i 1854 był w Krakowie; w r. 1855 w Paryżu i w Heidelbergu, (gdzie odwiedza Krasińskiego). W r. 1861 redagował we Lwowie dziennik polityczny (umiark.) *Głos*, przez pół roku. W połowie roku 1861 uwięziony we Lwowie, przesiedział w więzieniu półtora roku, do końca r. 1862. (W więzieniu napisał rozprawę „O wartości źródeł rękopiśm..." i t. d. i wykończył studjum „Kobieta w Polsce"). Wziął następnie udział w ruchu narodowym r. 1863 (w organizacji lwowskiej; założył rodzaj biura dyplomatycznego w Wiedniu). Oskarżony o zdradę i skazany na wygnanie (1864); wyrok sądu zniesiony przez Rząd Narodowy za Traugutta. W r. 1863 osiadł w Wiedniu i oddał się operacjom finansowym. W r. 1873 przeniósł się do Paryża. Zm. 7 września 1896 r. w Paryżu. Pochowany w Montmorency.

Pierwociny literackie, prozą i wierszem, drukował K. w *Dzienniku mód paryskich* (red. A. Bielowski) r. 1845, i nast. 1846 i 1848, m. in. „Uwagi nad moralnemi chorobami" (1845—6), powiastkę: „Tuz", i in.; następ. w *Tygodniku Polskim* 1848—9 r. (przechrzczonym z *Dziennika mód paryskich*) Szajnochy. W r. 1848 był (wraz z Kar. Balińskim i K. Szajnochą) współredaktorem czasopisma *Krzyż a Miecz*. W latach 1849 i 1850 ogłosił w *Pamiętniku Literackim* wiele utworów wierszem i prozą (dwie powiastki, recenzje i kilka artykułów społecznych: „O walkach umysłowych", „O powołaniu pism czasowych", „O kazaniach i kaznodziejach", „O przesadzie w pojęciach" (przeciw Słowackiemu i Krasińskiemu); nadto parę utworów w *Tygodniku Lwowskim* (1850).

---

*) Nie w Bereźnicy w Sanockiem, w r. 1826, jak dawniej podawano.

„Pieśni z otchłani. 1846“. Z rękop. wyd. W. Bruchnalski. Lwów, 1920. Poezje pisane w l. 1846—48.

W r. 1851 ukazały się w *Czasie*:

a) „Kato“, powiastka.

b) „Bitwa o Chorążankę, obrazek z XVIII w.“, która rozpoczęła później cykl powieści „Ostatniego z Nieczujów“. („Bitwa o Choraż.“. wyszła też w odb. Kraków, 1852).

Poczem nastąpiły:

c) „Kasztelanice Lubaczewscy“. (*Czas*, 1851 i 1852 i w odbitce. Kraków, 1852).

d) „Pan Bal“, powieść (*Gaz. Lwow.*, 1952).

e) „Żądza dziedzictwa“, powieść. (*Gaz. Lwow.*, 1852) (jest to wstęp i rozdział I „Murdeljona“).

f) „Swaty na Rusi“, powieść. (*Gaz. Lwow.*, 1852).

g) „Bitwa pod Widawą“, powiastka. (*Dzien. Liter.*, 1852).

h) „Pan Franciszek Puławski“. (*Czas*, 1852).

i) „Murdelio“. (*Gaz. Warsz.*, 1852—53, i osobno, Petersburg, 1853).

j) „Mąż szalony“, powieść. (*Gaz. Lwow.*, 1853).

k) „Deotyma w Krakowie“, Warszawa, 1854 (odb. z *Gaz. Warsz.*, 1854).

l) „Bracia ślubni“, powieść z czasów Augustowskich. (*Gaz. Warsz.* 1854 i osobno, 3 t. Warszawa, 1854).

m) „Dziwo-Żona“. Powieść współczesna. (*Nowiny*, 1854—1855); Osobno. Lwów, 1855. 4 t.

n) „Wnuczęta“, powieść współczesna. Petersburg, 1855. 4 t.

o) „Bajronista“, powieść współczesna. (*Gaz. Warsz.*, 1855—56). Osobno. Wilno, 1857. 3 t.

p) „Stach z Kępy“, powieść z życia wiejskiego ludu. (*Kronika wiad. kraj. i zagr.*, 1856 i odb. Warszawa, 1856).

r) „Starosta Hołobucki“, powieść z czasów Stanisława Augusta, podług opowiadania JMPana Nieczui. (*Gaz. Warsz.*, 1856 i osobno. Warszawa, 1857, 3 t.

s) „Annuncjata“, powieść historyczna z czasów konfederacji barskiej, (*Kron. wiad. kraj. i zagr.*, 1858 i osobno. Warszawa, 1858, 3 t.

t) „Grób Nieczui“, powieść (*Gaz. Warsz.*, 1858 i osobno. Wilno, 1858, 4 t

u) „Sodalis Marianus“, powieść histor. ze starych ksiąg i papie-

rów spisana. (*Kron. wiad. kraj. i zagr.*, 1858 i osobno. Warszawa, 1859, 5 t.

w) „Kobieta w Polsce“, studjum historyczno-obyczajowe. Żytomierz, 1862. Tom I. Tom II wyszedł w Petersburgu, 1895. (Druk. częściowo w *Bibl. Warsz.*, 1860).

x) „Żydowscy“, kronika rodzinna. (*Kółko rodzinne*, lwow., 1860; (Osobno. Lwów, 1872, 2 t.).

y) „Rozbitek“, powieść na tle wypadków galicyjskich. Wilno, 1861, 3 t.

z) „Rewolucyjne sądy i wyroki“. Rzecz osobista, przedstawiona przez Z. K. (Paryż, 1866).

Po 12-letniej przerwie w tworzeniu, K. ogłosił:

a) „Graf Rak“, powieść. (*Gaz. Polska*, 1878) i osobno. Lwów, 1879.

b) „Teka Nieczui“. Posłanie IMć Pana Nieczui do Małych Polaków i Czerwonych Rusinów, a które też i Wielcy Polacy na czas sobie czytać mogą, dla zbudowania i dla krotochwili. Tom I. Paryż, 1883. Pamflet przeciwko Stańczykom.

c) Artykuł o powieści historycznej, z powodu „Ogniem i mieczem“ Sienkiewicza, (*Gaz. Lwow.*, 1884 i *Wędrowiec*, 1884).

d) „Abraham Kitaj“. Warszawa, 1886, 2 t. (przedtem w *Gaz. Lwow.*).

e) „Olbrachtowi rycerze“. Lwów, 1889, 3 t. (przedtem w *Gaz. Lwow.*). Przedruk. w 6 t. w 1904 w *Bibl. dz. wybor.*).

f) „Słowo o romantyzmie“. Lwów, 1891 (przedtem w *Gaz. Narod.* 1891).

g) „Wasi Ojcowie“. (*Dziennik Polski*, 1892). Osobno. Warszawa 1909.

h) „Zaklika“ Kraków, 1893, 3 t. (przedtem w *Kur. Polskim*).

i) „Święta Klara“. Powieść współczesna“. (*Nowa Reforma* 1895).

Po niem. broszura: List otwarty do Bismarka. („Sendschreiben...“). 1892.

„Mój pamiętnik z lat 1833—1843“. Lwów, 1899.

Rozprawa: „O wartości źródeł rękopiśmiennych i ustnych tradycji do historji drugiej połowy XVIII wieku“, napisana w więzieniu we Lwowie w r. 1862, wydruk. poraz pierwszy, ale z licznemi wykreśleniami cenzury, w t. I-ym „Dzieł Z. K.“. (Warszawa, 1874). Jeden z ustępów przez cenzurę wykreślonych ogł. Wł. Korotyński p. t. „Tra-

dycje rycerstwa polskiego" w *Sfinksie*, 1917, X—XII; inny ustęp wydruk. Krechowiecki w swej monografji.

Artykuł „Charakter piśmiennictwa polskiego" w *Album lwowskiem*, 1862.

Ustępy z nieznanych papierów Kaczk. (o współczesnych prądach w kraju) w *Dzienniku krak*, 1896, nr. 217—218.

Fragment nieskończonej powieści p. t. „Wójtowicz Pilznieński" podaje Krechowiecki w swej monografji.

W r. 1894 *Kraj* petersburski zapowiedział druk powieści p. t. „Legenda Herburtów", która się nie ukazała.

Wiersz, druk. w *Dzien. mód paryskich* 1848, nr. 13, p. t. „Młodzież akademicka przy pogrzebie walecznych uczniów szkół wiedeńskich", przez M. G Saphira, z niemieckiego przełożone przez Zygmunta Kaczkowskiego, wyszedł też w r. 1848 osobno, jako pismo ulotne.

Autorstwo Kaczkowskiego brosz. „Listy o delegacji T. Czapli z Krakowa do Feliksa Żółcińskiego w Poznańskiem". (Kraków, 1869), nie jest pewne; przypisują je też Flor. Ziemiałkowskiemu.

W y d. z b i o r. a) „Ostatni z Nieczujów", powieści. 6 tomów. Petersburg, 1853 1855. (Tom I: Bitwa o Chorążankę, Junacy, Swaty na Rusi". Tom II i III: Murdelio. Tom IV i V: Mąż szałony. Tom VI. Gniazdo Nieczujów, Pierwsza wyprawa pana Marcina, Kasztelanice Lubaczewscy).

b) „Dzieła Z. K., przejrzane i poprawione przez autora". 11 tomów. Warszawa, 1874—75 Zbiór ten zawiera powieści Kaczk. historyczne i współczesne, napisane do r. 1860, prócz „Annuncjaty", „Żydowskich" i „Rozbitka", oraz utworów powieściowych młodzieńczych, nadto rozprawę „O wartości źródeł..." (W t. XI studjum o K. W. Korotyńskiego).

c) „Wybór pism", z przedmową Ign. Chrzanowskiego w 10 t. Warszawa, 1900. Zawiera: Męża szalonego, Bitwę o Chorążankę, Junaków, Swaty na Rusi, Kasztelaniców Lubaczewskich, Murdelio, Tradycje Sanockie, Gniazdo Nieczujów, Starostę Hołobuckiego, Grób Nieczujów i Annuncjatę.

W y d. k r y t y c z n e: „Murdeljo", w oprac. Z. Szweykowskiego, (*Bibl. Narod.* 1925).

L i s t y: 1) Wyjątki z listów do B. M. Wolffa z l. 1854—55 podał Z. Librowicz w art. „Z niedrukowanych listów Z. Kaczkowskiego" w kalendarzu petersburskim „Gwiazda" na r. 1884. 2) „Kaczkowski o sobie"—wyjątki z nieogłoszonej korespondencji. *Wędrowiec*, 1896.

3) list do Ad Pługa z r. 1887 w t. VI Hist. liter. Chmielowskiego. 4) list z r. 1856 w *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 303. 5) list do Bielowskiego z r. 1860 (o Ujejskim, w obronie Pola, z powodu „Listów z pod Lwowa". *Przegl. Liter.*, 1898. 6) listy do różnych osób i sądy o niektórych pisarzach podaje z rękop. Krechowiecki w swej monografji.

Kaczkowski pisywał też do dzienników francuskich, angielskich i niemieckich.

Bibliografję utworów Kaczk., osobno wydanych i w czasopismach rozproszonych, podaje Korotyński w studjum o Kaczk. w t. XI „Dzieł" (1875).

Monografja: AD. KRECHOWIECKI: Zygmunt Kaczkowski i jego czasy. (Na podstawie źródeł i materjałów rękopiśmiennych). Lwów, 1918. (Przedtem w *Przew. nauk. i liter.*).=M. GRABOWSKI: O stanowisku powieści historycznej u nas i o Zygm. Kaczkowskim *Gaz. Codz.* 1854 i *Nowiny*, (lwow) 1854. — TYSZYNSKI: Ocena powieści Ostatniego z Nieczujów. *Bibl. Warsz.*, 1854, luty (przedruk. w „Pismach krytycznych" Tysz., II (1904). — SIEMIEŃSKI: Tradycje szlacheckie i koloryt miejscowy w powieściach Kaczkowskiego (w „Kilka rysów z liter. i społecz", I (1855) Zob. *Czas*, 1854, nr. 105—116) — SIEMIEŃSKI w „Pogadanki literackie", 1855. — K. ESTREICHER: Powieścio-pisarze w Galicji *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — *** Powieści Zygm. Kaczk. *Tyg. Ilustr.*, 1873. — W. KOROTYŃSKI: Z. K. „Dzieła Z. K.", t. XI. Warszawa, 1875.— CHMIELOWSKI: Zygm. Kaczk. w „Nasi powieściopisarze", I. Kraków, 1887. (Przedtem w *Niwie*, 1876). — CHMIELOWSKI: Rozb. „Graf Rak". *Niwa*, 1878. — CHMIELOWSKI: Rozb. „Abrah. Kitaj". *Ateneum*, 1886. — CHMIELOWSKI. Sienkiewicz i Kaczkowski (rozb. „Olbrachtowych rycerzy"). *Ateneum*, 1889. — CHMIELOWSKI Z. K. Jego życie i działalność literacka Petersburg, 1898. (Studjum z „Naszych powieściopisarzy" uzupełnione). NB. Odwołanie przez Chmiel. ustępu na str. 114 w dod. do życiorysu M. Gosławskiego).—Ocena TARNOWSKIEGO studjum Chmielowskiego i odparcie zarzutów w ustępie na str. 114 — w *Przegl. Pol.*, 1898, zesz., kwietn. i maj. — SPASOWICZ: Teka Nieczui. *Kraj*, 1883 (i w „Pismach", VI). — SURYN: Najnowsi powieściopisarze polscy i ich kierunek". *Tyg. Ilustr.*. 1881. — LIBROWICZ: Z niedrukowanych listów Z. Kaczkowskiego „Gwiazda" (Kalend. petersb.), 1884. — STAN: Olbrachtowi rycerze Z. Kaczkowskiego i jego teorja romansu historycznego. *Bibl. Warsz.*, 1890.— LISKE: W imię prawdy *Kwart. Histor.*, V, 1891. — GILLER: Historja powstania narodu pol., I. — CHMIELOWSKI: Z. K. *Tyg. Ilustr.* 1896. — PŁUG: Z. K. *Wędrowiec*, 1896. — K. KASZEWSKI: Studjum o kobiecie, z powodu książki Z. Kaczkowskiego, *Bibl. Warsz.* 1895, III. — KLECZKOWSKI: Z. K. *Nowa Reforma*, 1896, nr. 210—212 — SCHNÜR PEPŁOWSKI: Z. K. *Kwart Histor.*, X, 1896. — JESKE-CHOIŃSKI: Z. K. *Kur. Warsz.*, 1896, nr 255 -7. — JESKE-CHOIŃSKI: Historyczna powieść polska. Warszawa, 1899. (*Bibl. dz. wybor.*). (Przedtem w *Niwie*, 1888). — JESKE-CHOIŃSKI: Spuścizna Z. K-go. *Wędrowiec*, 1900, nr 8—9. — CHMIELOWSKI: Dlaczego Kaczkowski z kraju się wyniósł. *Przegl. Liter.*, 1896; nr. 12.—CHMIELOWSKI: Wstęp do „Kobiety w Polsce", II. — M. G.: Z. K. *Tyg. Ilustr.*, 1896. — W. hr. Łoś: Kaczkowski i Łosiowie. *Tyg. Ilustr.*, 1897, I. — CHRZANOWSKI: Z. K. *Tyg. Ilustr.*, 1900 i jako wstęp do t. I. „Wyboru pism" z r. 1900. — A. GRUSZECKI: Z. K. *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1896, II. —

TRETIAK: Powieść historyczna. „Szkice literackie", II, 1901. (O „Olbracht. rycerz.").— TARNOWSKI: Hist. liter. pol., VI, 207—218. — BRÜCKNER: Dzieje liter. pol., II — WŁ. KŁYSZEWSKI: Sprawa Zygm. Kaczkowskiego. *Świat*, 1909. nr. 31.—42. — E. BARWIŃSKI: Zygm. Kaczkowski w świetle prawdy. (1863—1871). Lwów, 1920.—RAWITA-GAWROŃSKI: Prawda czy potwarz? *Gaz. Warsz.* 1920, nr. 155—156. — BRUCHNALSKI: Z. K. jako autor „Pieśni z otchłani" (Wstęp do wyd. tych pieśni) (Lwów 1920). — SZWEYKOWSKI: we wstępie do „Murdeljona" w wyd. *Bibl. Narod.* — K. WOJCIECHOWSKI: Współzawodnik Sienkiewicza („Przewrót w umysłowości i liter. pol po r. 1863". Lwów, 1928. — J. KIJAS: Kaczkowski jako współzawodnik Sienkiewicza. Kraków, 1926.— KIJAS: Źródło fabuły „Olbrachtowych rycerzy" Kaczk. *Ruch Liter.* 1926, nr. 9.— Spis ważniejszych artykułów o powieściach Kaczkowskiego w czasopismach z l. 1854—1860 podaje Korotyński w studjum o K. („Dzieła", XI str. 280—281) i Estreicher w art. p. t. „Powieściopisarze w Galicji. (*Bibl. Warsz.*, 1860, I).

45. WIKTOR BAWOROWSKI.

Ur. 1826 r. w Kołtowie, pod Brodami, z o. Józefa, żołnierza napoleońskiego, i Felicji z hr. Starzeńskich. Wychowanie odebrał cudzoziemskie. Po śmierci rodziców, pod opieką wuja. Pod wpływem J. N. Kamińskiego, od r. 1847 zaczął się systematycznie uczyć jęz. polskiego. W r. 1848 wstąpił do służby rządowej, ale wkrótce ją porzucił i oddał się gromadzeniu biblioteki i zbiorów. Zbiory te zapisał krajowi na fundację wieczystą. Zm. w r. 1894.

Twórczość rozpoczął od trenów, oraz bajek, na wzór Krasickiego; potem wziął się do tłumaczeń poezji mniejszych Goethego, Schillera i Bürgera; następ. wyd. przekł. „Oberona" Wielanda (Lwów, 1853), „Pielgrzymkę Czajld Harolda" Byrona (t. 1856, dwie pieśni; całość w rękop.), „Don Juana" Byrona (Lwów i Tarnopol, 1863, 1877, 1879, 1882, 10 pieśni; całość w rękop.). — W rękop. pozostały przekłady z Byrona i W. Hugo.

Z prac oryginalnych, prócz opisu „Odwiedzin u Mickiewicza" z r 1852 nic nie ogłosil drukiem.

KRASZEWSKI: W. B. *Tyg. Ilustr.*, 1877. — CHMIELOWSKI w *W. Enc. powsz. ilustr.*

46. ALEKSANDER MORGENBESSER.

Ur. w r. 1816 w Jarosławiu, z o. Stanisława i m. Katarzyny z Ogonowskich. Nauki szkolne odbył w Jarosławiu i w Przemyślu, uniw. we Lwowie, na wydz. prawnym. W r. 1839, po ukończ. studjów uniw., wszedł do sądownictwa. Jako spiskowiec, więziony 1841—45 r. Po uwolnieniu, był dependentem adwokata w Czerniowcach, a nast. notar-

juszem w Sadagórze i Czerniowcach. Zm. 10 lutego 1893 r. a) „Obrona Sokołowa." Śpiew bohaterski w IX pieśniach. Lwów, 1854 (odb. z *Nowin*). Inne wyd. Wiedeń, 1862, Lwów, 1875, Lwów (*Skarbnica Polska*); b) „Dumy historyczne". Lwów, 1855. 2 wyd. Czerniowce, 1872; c) „Palestra czyli wojna prawników". Poemat żartobliwy w VII p. Lwów, 1880 (*Bibl. Mrówki*); d) „Myślący burmistrz", poemat humorystyczny w VII p. Lwów, 1881. (*Bibl. Mrówki*); e) „Zwycięstwo książki", nowela galicyjska. Czerniowce, 1883; f) „Jubileomania", now. galic. Lwów, 1887; g) „Śpiewy historyczne". Czerniowce, 1890. Wyd. nadto „Przyczynek do dziejów Mołdawji".

J. B. Chołodecki (W. Ćwik): Aleksander Morgenbesser, życiorys na podstawie zapisków autobiograficznych... Czerniowce, 1893.

47. = Autorem żartobliwego poematu p. t. „Lis Mykita" (Lwów, 1859. Przedruk. w *Bibl. Powsz.* Złocz., 1907 Przeróbka poem. Goethego) ma być oficer napoleoński MARCIN SMARZEWSKI (wedł. Brücknera, *Pam. Liter.* 1908, str. 204), nie *Maurycy Kraiński* (wedł. Estr.).

48. WALERY ŁOZIŃSKI.

Brat Władysława. Ur. 15 stycznia 1837, w Mikołajowie (pow. stryjski), z o. Walerjana, poczmistrza w Smolnicy. Uczył się najprzód w szkole w Drohobyczu, następnie w gimn. we Lwowie i w Samborze (tu w l. 1848—55), skąd w r 1855 został wydalony. Zm. 30 stycz. 1861 we Lwowie, z rany w pojedynku odniesionej. Powieściopisarz.

Pierwsze utwory druk. w czasop. lwow. 1853—55 r. (w *Telegrafie*, *Przyjacielu domowym*, *Nowinach*). Następ. od 1856 r. w *Rozmaitościach*, *Dzienniku Literackim*, w *Czytelni Niedzielnej*, *Kółku rodzinnym* i w *Dzwonku*.

Główne utwory: „Szlachcic chodaczkowy". Lwów, 1857.

„Szaraczek i karmazyn". Lwów, 1859.

„Dwie noce".

„Czarny Matwij". Lwów, 1860.

„Zaklęty dwór". Lwów, 1864. (Przedtem w *Dzien. Liter.*, 1859). 8 wydań. Wyd. kryt., w oprac. A. Bara, w *Bibl. Narod.*

„Pisma pomniejsze". Lwów. 1865.

Listy. 7 listów do Wład. Szymonowicza z r. 1854 w *Pam. liter.* 1924/25, str. 383 i n.

Art. „Od Spasa" *Nowiny* 1855. — K. Estreicher: Powieścio-pisarze w Galicji *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — (J. Dobrzański): Walery Łoziński i Bruno Bielawski. *Dzien. Liter*, (lwow.), 1861. — J. Pracki: Powieści Walerego Łozińskiego. *Tyg. Ilustr.* 1862, I. — Szajnocha o Ł. swym bracie stryj., w *Tyg, Ilustr.*, 1861, I, str. 73. — Wł. Zawadzki: W. Ł (*Album Lwowskie* 1863). — (Wł. Łoziński): życiorys brata we wstępie do „Pism. pomniejszych" (Lwów, 1865). — Wł. Zawadzki: Z teki literackiej. Poznań, 1870 — Estreicher: Bruno Bielawski. *Pam. Liter.*, 1911. — Bruchnalski: Walery Łoziński *Pam. Liter.*, 1924/25. — A. Bar: wstęp do pow. „Zaklęty dwór" w wyd. *Bibl. Narod.*—A. Bar: W. Ł. jako komedjopisarz. *Ruch Liter.*, 1928, nr. 3.— A. Bar: „Pan Tadeusz" w powieściach Wal. Łozińskiego. *Pam. Liter* 1928.

49. MIECZYSŁAW PAWLIKOWSKI.

Ur. 1834 r. w Medyce pod Przemyślem. Ukończył uniw. we Lwowie. Dwa lata więziony w Ołomuńcu. W r. 1858, po kilkoletnim pobycie zagranicą, osiada w Krakowie. Rozwija ożywioną działalność publicystyczną; wstępuje do redakcji *Kraju* a od r. 1882 prowadzi dział literacki w *Nowej Reformie*. Zm. w 1903 r. (23 grudnia).

Pierwsze utwory swoje, poezje, druk. w *Nowinach* i w *Dzienniku Literackim*.

Osobno:

„Pamiętnik pieśniarza". Lwów, 1856.

„Pseudo-plotki i prawdy". Kraków, 1871.

„Tajemnica pani Krzuckiej". Kraków, 1876.

„Testament Napoleona". (Z teki starego szlachcica). Lwów, 1879.

„W grudniowe dni". (*Ateneum*, 1881).

„Odzyskana" (z Sewerem). *Kur. Warsz.*, 1891.

„Druga miłość (*Nowa Reforma*, 1883).

„Drugi tom". Kraków, 1885. Powieść obyczajowa.

„Baczmaha". (*Tyg. Ilustr.*, 1897) i osobno. Lwów, 1898.

„Obrazki i opowiadania". Z przedmową H. Gallego. (*Bibl. dz. wybor.*).

50. HENRYK JABŁOŃSKI.

Ur. 2 lutego 1828 r. w Strzelczyńcach na Podolu (powiat bracławski), jako syn pogrobowiec porucznika (poległego w roku 1827 za Bałkanami) i Teresy z Wolskich. Uczył się w Międzybożu (od r. 1839), gdzie kolegował z Leonardem Sowińskim i później w gimn. w Kamieńcu. Z kl. 7-ej, nie ukończywszy jej, wyszedł i udał się do Lwowa (w r. 1848); tu zaciągnął się do gwardji akademickiej. W r. 1851 powrócił na Podole (do Kijowa). Więziony był w fortecy kijowskiej,

a potem oddany w sołdaty; z pułkiem swym był w Moskwie, na Kaukazie, w końcu znalazł się w Krymie (podczas wojny wschodniej). Po bitwie nad Almą we wrześniu 1854, dezerterował i wstąpił do służby francuskiej jako tłumacz. W tym charakterze był w Turcji, na Kaukazie i na Cejlonie (1856). Wreszcie w r. 1857 został konsulem francuskim w Zanzibarze. (Oż. się z córką konsula Cochet). W r. 1868 wyjechał stamtąd za urlopem. Zm. 2 stycznia 1869 r. w szpitalu w Marsylji.

Pierwsze utwory swoje pomieszczał w *Gwiaździe* kijowskiej (1848—1849) i w pismach lwowskich: *Dnewnyku ruskim, Dzienniku mód paryskich* i *Tygodniku Polskim*. Później drukował w *Nowinach* i w *Dzienniku Literacklm*. Z tych niektóre ogł. osobno, p. t. „Gwido i dumki". Lwów, 1855. 2 wyd. Wilno, 1857.

W l. 1857—1861 drukował najwięcej w *Dzienniku Literackim*. Tu m. in.: „Dżeni, powieść czerkieska", „Obrazy wschodu", ustęp z dramatu „Ostatnie święto Światowida", ustęp z pow. „Dżuryłło", „Pieśni morza" i inne.

Używał pseudonimów: Henryk z Baru, Wacław Kmita i Podolak zza kordonu.

Większość utworów rozproszona po czasopismach. Wyd. zbiorowego brak. — Dwa tomy podobno jego poezji w rękopisie zaginęły.

Nekrolog *Roczniku Tow. histor.-liter. w Paryżu*. Rok 1869. — Art. o Jabłońsk. w petersb. *Kraju*, 1882, nr. 5. — Jeż w „Pamiętnikach włóczęgi". — Jeż: Z dawnych wspomnień. *Kraj*, 1883, nr. 45. — Dr. Antoni J.: Henryk Jabłoński. *Kraj*, 1883, nr. 51 - 52. — Dr. Antoni J.: Skromni pracownicy (sylwetki), III. Henryk Jabłoński (w jego „Opowiadaniach historycznych". Ser· V, 1887. — Sowiński: Wspomnienia szkolne. — Sowiński: Histor. liter. Zdanowicza. — Boberska: Henryk Jabłoński. Kraków, 1883 (odb. z *Nowej Reformy*). Toż w jej „Pismach". Lwów, 1893. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. str. 658—660. — Wróblewski: K. Ujejski. Str. 116 i 226 (Ujejski o Jabłoń. w liście z 1856). — Czarnik: Wiersz Ujeskiego. *Pam. Llter.* 1918.

51. KAROL BRZOZOWSKI.

Ur. 28 września 1821 r. w Warszawie, z o. Wincentego (h. Korab), żołnierza napoleońskiego, i matki z Damarów. Uczył się u pijarów w Włocławku, następnie w gimn. w Sejnach i Suwałkach. Od r. 1840—1842 kształcił się w Instytucie gospodarstwa wiejskiego i leśnictwa w Marymoncie. W sierpniu r. 1848 uciekł wraz z Lenartowiczem z Warszawy do Prus. (Według innej wersji, opuścił kraj we

wrześniu 1843 r. i do r. 1848 przebywał w Poznańskiem, gdzie wziął udział w wypadkach r. 1848). Przebywał następ. w różnych częściach Europy, aż w r. 1853 znalazł się w Turcji. Tu jako urzędnik W Porty, a w końcu jako wicekonsul hiszpański (w Latakji w Syrji) pozostawał lat 30. (W r. 1863 brał udział w wyprawie Jeża). W r. 1883 wrócił do kraju i osiadł we Lwowie. Był czas jakiś dyrektorem zakładu hr. Skarbka w Drohowyżu. Zm. 5 listopada 1904 r. we Lwowie.

Pierwszą, jak się zdaje, pracą literacką B., ogłoszoną drukiem, był przekład pieśni ludu litewskiego p. t. „Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty". Poznań, 1844.

Od r. 1855 pomieszczał utwory swoje w *Dzienniku Literackim* lwowskim.

Przekład „Osmanidy" Gundulicza, z dopiskami Mickiewicza, zaginął.

Wyd. poematy:

a) „Noc strzelców w Anatolji". Paryż, 1856.

b) „Ognisty lew". Lwów, 1857.

c) „Deli Petko". Pow. prozą. Lwów, 1876.

d) „Sen w Bałkanach". Lwów, 1877.

Dramaty:

a) „Malek", 1880.

b) „Oblężenie Lwowa w r. 1648". 1884.

c) „Eryk XIV". (*Tyg. Ilustr.*, 1885).

d) „Joanna Neapolitańska". (*Ateneum*, 1896).

Artykuły o Wschodzie druk. w *Wędrowcu* (w r. 1885 „Wzdłuż Eufratu"), w *Kraju* i w *Tyg. Ilustr.* 1886.

„Salomona Pieśń nad pieśniami", przełożył K. B. (1870) (w *Życiu* krak. z r. 1899, nr. 6).

„Księga Hioba" (w *Sztuce*, mies. wyd. przez A. Potockiego w Paryżu).

Autobiografja Brzoz. w dwu redakcjach, w *Pamiętn. Liter.*, 1907 i w *Przegl. Bibliotecznym*, 1908.

Artykuł „O Lenartowiczu z własnych wspomnień" w *Przew. nauk. i liter.*, 1893.

L i s t y. 11 listów z l. 1895—98 do siebie ogł. Kraushar w „Kartka z pamiętnika. Listy ost. romantyka...".

Wyd. zbior. „Poezje". Warszawa, 1899. *Bibl. najceln. utw.*). (Wyd. to jest właśc. tylko wyborem).

W rękop. szereg utworów; niektóre wymienia Kraushar.

Jeż: Pamiętniki włóczęgi. *Dzien. Liter.*, 1858. — Jeż: Z dawnych wspomnień. *Kraj*, 1883, nr. 45. — Chmielowski: B. K. *W. Enc. powsz. ilustr.* (rozróżnia mylnie wydawcę „Pieśni ludu nadniemeńskiego" i autora „Maleka", będących jedną osobistością). — Norbert P.: K. Brzoz. *Kłosy*, 1884, I (tu wiersze). — Schnür-Pepłowski: Poeta-Farys. (*Iris*, 1899, Lwów). — Kasprowicz: K. B. *Tyg. Ilustr.*, 1899. — K. Wróblewski: K. B. *Głos*, 1899, nr. 3. — Schnür-Pepłowski o B. w *Kur. Lwow.*, 1899. — K. L. W-ski: K. B. *Tydzień*, dod. *Kur. Lwow.*, 1899. — mp: Ostatni romantyk. *Tyg. Ilustr.*, 1904. — (Kraushar): Listy ostatniego romantyka, Karola Brzozowskiego do Alkara (1895—1898). Warszawa, 1912 (tu wiersze).

52. BRUNO BIELAWSKI.

Ur. w Przemyskiem (w Nehrybce). Uczył się w Przemyślu, potem u jezuitów we Lwowie, następnie w gimn. w Bochni, w końcu w Krakowie. Nauk uniwersyt. nie przeszedł. Był przez czas jakiś praktykantem w Dyrekcji Skarbowej; potem urzędnikiem w Bibliotece Zakładu Ossolińskich. Pisywał do *Gwiazdki Cieszyńskiej* i do *Nowin*. W *Nowinach* (1854—56) i w *Dzienniku Literackim* (1856—57) umieścił wiele wierszy. W r. 1859 zaczął wydawać pierwsze pismo ludowe w Galicji, *Dzwonek*. W r. 1860 opuścił Galicję, aby się zaciągnąć w szeregi Garibaldiego, ale utknął w Jassach w Rumunji. (Przyjaźnił się z M. Romanowskim i Wal. Łozińskim). Zginął w pojedynku, 21 stycznia 1861 r.

D.: Walery Łoziński i Bruno Bielawski. *Dziennik Liter.*, 1861. — K. Estreicher: Bruno Bielawski. *Pam. Liter.*, 1911.

53. ADAM PAJGERT.

Ur. 1829 r. we wsi Skomorochy (obw. tarnopol. w Galicji). Wykszt. domowe. W r. 1856 zaczął umieszczać swe próbki poetyczne w *Nowinach* (lwow.) i w *Dzienniku Literackim*. Ożen. się z Heleną Rozwadowską, objął po ojcu gospodarstwo. (Przyjaźń z Ujejskim). Zm. 21 lipca r. 1872 w Francensbadzie.

„Poezje" I. Lwów, 1858. Więcej nie wyszło.

Głównym utworem Pajgerta jest poemat „Kadmea".

Ogłosił szereg przekładów:

a) „Wyspa" Bajrona. (Lwów, 1859).

b) „Kain" Bajrona. (Lwów, 1868).

c) „Juljusz Cezar" Szekspira. (Lwów, 1868).

d) „Raj i Peri" Moore'a. (Warszawa, 1860).

e) „Pieśni Proroków". (Lwów, 1865).

Nadto tłumaczył W. Hugo, Burnsa, Tennysona, Longfellowa, Heinego i innych.

„Słowo o dramacie". (*Dziennik literacki*, 1862).

Wyd. zbior.: Poezje. 2 t. Lwów, 1876. — Przekłady z poetów obcych. Lwów, 1876. (Nie zawierają wszystkiego).

Wł. Zawadzki: Ad. Pajgert *Tyg. Ilustr.*, 1872, II.—K. Wróblewski: K. Ujejski, 1902, str. 144—7. — Zahorski: Szekspir w Polsce. (Dzieła Szekspira pod red. Biegeleisena. Lwów, 1897, IX, 398—401). — Wł. Tarnawski: O polsk. przekł. dramat. Szekspira. Kraków, 1914, str. 93—96.

54. MIECZYSŁAW ROMANOWSKI.

Ur. 12 kwietnia 1834 r. w Żukowie, na Pokuciu, z o. Erazma i Agnieszki z Głowackich. Nauki szkolne odbył w l. 1847—53, w szkole wydział. w Kołomyi i w gimn. w Stanisławowie. W roku 1853 wstąpił na wydział prawny uniwers. we Lwowie, który ukończył w r. 1857. W r. 1857 został skryptorem Zakładu Ossolińskich. W marcu 1863 r. wstępuje w szeregi powstańcze, do oddziału Lelewela. Poległ w potyczce pod Józefowem, d. 24 kwietnia 1863 r.

Pierwsze utwory swoje pomieścił w lwowskich czasopismach: w *Nowinach* (od r. 1854, poem. „Chorąży", „Chart watażki" i inne) i w *Dzienniku Literackim* (od r. 1856, poem. „Łużeccy" i inne).

Osobno wyszły:

1) Powieści wierszem. „Chorąży", „Chart watażki". (Oddruk z *Nowin*). Lwów, 1854.

2) Poezja. „Śpiewak z oazy". (Oddruk z *Nowin*). Lwów, 1855.

3) „Łużeccy". (Oddruk z *Nowin*) Lwów, 1856.

4) „Dziewczę z Sącza". Rzecz mieszczańska z czasu wojny szwedzkiej r. 1655. Lwów, 1861.

5) „Popiel i Piast". Tragiedja w 5 aktach wierszem, z podań i legiend historycznych. Lwów, 1862.

6) „St. Rewera Potocki", poezja. Stanisławów, 1862.

7) „Ostatnie poezje". Lwów, 1863.

Wyd. zbior.: a) „Poezje" (w układzie J. Amborskiego). 4 tomy. Lwów, 1883.

b) „Wybór pism“. Lwów, 1904. (Ze wstępem i obj. T. Piniego).

c) „Wybór poezji“. Warszawa, 1913. (Układ i słowo wstępne J. Dicksteinówny) (w wyd. „Muzy“).

d) „Dziewczę z Sącza oraz wybór liryków, w oprac. St. Lama w *Bibl. Narod.* (Wyd. krytyczne).

Prozą: a) „Kilka dni w górach Pokucia“. (*Dziennik Literacki*, 1857).

b) „Projekta“. Powieść. Dod. do *Dziennika Liter.* Lwów, 1860.

c) „O legjonach polskich“. (*Dzien. Liter.*, 1861).

d) „Jakób Jasiński“ (nieukończ.). (*Dziennik Liter.*, 1863).

Utwory dla ludu, druk. w *Dzwonku* pod pseudonimem Jaśka Żuczka.

Urywek z pamiętnika, ogł. w *Lamusie*, l. 1909.

Rozprawę o „Żmii“ Słowackiego wyd. Gubrynowicz w *Słowie pol.* 1920, nr. 599 i nast.

Uwagi o balladach Mickiewicza ogł. tenże w *Pam. liter.* 1923.

Bibliografję utworów podaje St. Lam we wstępie do wyboru poezyj w *Bibl. Narod.*

Listy. Listy do siostry, do F. Wasilewskiej i inn. podaje St Lam. 1 list ogł. Biegeleisen w *Kur. lwow.* 1907, nr. 324. — 2 listy do K. Ujejskiego ogł. Gubrynowicz w *Pam. liter.* 1923.

Zmorski: Dziewczę z Sącza M R. *Tyg. Ilustr.* 1861. — Niewiarowski: Popiel i Piast M. R. *Tyg. Ilustr.*, 1862.—Szujski: M. R. *Czas*, 1863, nr. 103 (i w „Dziełach“. Ser. I. T. VII). — Kuliczkowski: M. R. *Tydzień*, 1875—6 (lwow.). — E. Zorjan: Poezje M. R. *Tyg. Ilustr.*, 1884. — Kaszewski: rec. dram. Popiel i Piast. *Tyg. Powsz.*, 1885. — W. Stroka: Pamięci M R, żołnierza poety, poległego pod Józefowem 28 kwietnia 1863. Kraków, 1886. (Odb. z *Kalendarza Katolickiego*). — Chmielowski: Żywioł mieszczański w poezjach M. R. *Tyg. Ilustr.*, 1886 — Boberska: M. R. („Pisma“ Boberskiej. Lwów, 1893 i odb.). — Matuszewski: Djabeł w poezji. Warszawa, 1900. — Galle: M. R. (w *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, II). (Zob. tegoż wstęp do „Dziewczęcia z Sącza“ w wyd. warsz. z r. 1909 (*Wybór pis pol.*),— K. Wróblewski: M. R. w 40-tą rocznicę zgonu poety. Lwów, 1903. — Pini: Wstęp do „Wyboru pism“. Lwów, 1904. — H. Maurer: O tragiedji M. R. p. t. „Popiel i Piast“. (*Spraw. gimn. św. Jacka w Krakowie* za r. 1906). — G. Baumfeld: M. R. Studjum ideowe i literackie. Warszawa, 1908 (odb. z *Prawdy*, 1907). Toż w Brodach, 1909 (wyd. Westa). — J. Marcinowska: M. R. *Przegl. Narod.* 1908. — K. Wróblewski: O życiu i pismach M. R. Kraków, 1910 — Dicksteinówna: R. i przedzgonne chwile romantyzmu polskiego. *Pam. Liter.*, 1911 (i w książk. „Prometeusz-Paraklet“. Warszawa, 1913 i „Idee i twórcy“. 1918). — St. Lam: M. R. Zarys biogr.-kryt. na podstawie źródeł rękopiśmiennych. Lwów, 1913 — Tenże: wstęp do „Dziewczę z Sącza“ w wyd. *Bibl. Narod.*—T. Mendrys M. Rom-go żywot i twórczość. W 50-tą rocznicę zgonu. Kraków, 1913. (Odb. z *Przegl. Pol.*). — St. Lam: Mieczysław Romanowski. (Zarys krytyczny). (Na podstawie źródeł rękopiśmiennych). *Przew. nauk. i liter.*,

1918. — Gubrynowicz: Z nieznanej puścizny M. Roman. *Pam. Liter.*, 1923.—Tenże: Fragmenty nieznanych tragedyj M. R. *Pam. Liter.*. 1925/26 — Tenże: M. Romanowski o Fryderyku Schillerze. *Ruch. Liter.*, 1927, nr. 2. — J. Zieliński: M. R. w świetle aktów gimnazjalnych *Kur. Stanisł.*, 1928, nr. 427.—Szyjkowski: Dzieje nowoż. trag. polsk Typ Szekspir. Str. 289—293. — J. Zieliński: M. R jako uczeń. *Księga pam.* I gimn. państw. w Stanisławowie. — St. Skwarczyńska: Notatnik Romanowskiego z 1856 r. Tamże. — Z. Romanowiczówna: „Cienie" Lwów, 1930.

55. MAURYCY DZIEDUSZYCKI.

Z rodziny hrabiowskiej. Ur. 10 lutego 1813 r. w Rychcicach (pow. sambor.) z o. Ludwika i Domiceli z Bielskich. Uczył się w Drohobyczu (u bazyljanów), w Czerniowcach i u jezuitów w Tarnopolu (1828—32). Od r. 1832—36 uczęszczał na wydział prawny uniw. lwowskiego. Po ukończeniu został urzędnikiem namiestnictwa galicyjskiego. W r. 1854 radcą namiestnictwa. Od r. 1851, jako zastępca kuratora, zarządzał Zakładem narod. im. Ossolińskich. Od r. 1855 był szambelanem. W r. 1876 został posłem do Sejmu kraj. (Wedł. Śwież. był czł. Izby Panów?). Zm. 22 kwietnia 1877 r. we Lwowie.

Używał pseud. M. J. A. Rychcicki.

Gł. dzieła:

a) „Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków". 2 t. Lwów, 1843—44.

b) „Piotr Skarga i wiek jego". 2 t. Kraków, 1850—1851. 2 wyd. 1868—69.

c) „Zbigniew Oleśnicki". 2 t. Kraków, 1853—4.

d) „Święty Stanisław, biskup krakowski, wobec dzisiejszej dziejowej krytyki". Lwów, 1865.

e) „Kronika domowa Dzieduszyckich". Lwów, 1865.

f) Żywot Wacława Sierakowskiego". Kraków, 1868. (Przedtem w Dod. do *Gaz. Lwow*, 1858).

„Powieść z dawnych czasów". Lwów, 1868.

„Nieprzeliczeni. Studjum psychologiczne", Lwów, 1877, i wiele innych.

Art. w „Bibl. Zakł. Ossolin.", *Dod.* do *Czasu*, *Dod.* do *Gaz. Lwow.*, *Przew. nauk. i liter.*, *Przegl. lwowskim* i in.

Autobiografja w „Kronice domowej" Dziedusz.— Kantecki: M. D. *Tyg. Ilustr.*, 1877, I. — Szujski: M. D. *Przegl. Pol.* 1877, maj (toż „Dzieła", I, 7). — Wł. Zawadzki: Literatura w Galicji (1772—1848). Lwów 1878. Str. 118—120.—Bełcikowski: D. M. *W. Enc. powsz. ilustr.* — W. Kętrzyński: Zakład Narod im. Ossolin. Lwów,

1894. — SMOLEŃSKI: Szkoły historyczne w Polsce. — L. DĘBICKI: Portrety i sylwetki z XIX. st. Kraków, 1906. Ser. II. — ST. ZAŁĘSKI: Mowa żałobna.—J. BARTOSZEWICZ: Hist. liter. pol., II, 306—308. — HAHN w *Sto lat myśli pol.* VI. — KS. J. KOŹMIAN: Zbigniew Oleśnicki („Pisma", III). (Z powodu dzieła Dzied.).

56. KAZIMIERZ STADNICKI.

Ur. 1797 r. w Żmigrodzie, syn Antoniego. Uniwersytet ukończył w Wiedniu. Był od r. 1854 przez szereg lat radcą namiestnictwa lwowskiego. Czł. Tow. Nauk. Krak., następnie od r. 1873 Akad. Um. Zm. we Lwowie 9 kwietnia 1886 r.

Historyk.

a) „Piasty". Paryż, 1842.

b) „Synowie Gedymina". 2 t. Lwów, 1849—53. Wyd. nowe, t. 1881.

c) „Bracia Wład. Jagiełły", t. 1867. Dodatki, t. 1873.

d) „Olgierd i Kiejstut", t. 1870.

e) „Korjat Gedyminowicz i Korjatowicze". Kraków, 1877.

f) „Przyczynek do heraldyki polskiej w średnich wiekach". Lwów, 1879.

g) „O tronie elekcyjnym domu Jagiellonów w Polsce". Lwów, 1880.

h) „O początkach arcybiskupstwa i biskupstw katolickich łac. obrz. na Rusi Halickiej i Wołyniu". Lwów, 1882.

„Studja o Szekspirze", druk. *Przegl. Pol.* 1874, *Ruch literacki*, 1874—5, *Tydzień*, 1880—1 i *Przegl. Lwow.*, 1895.

TARNOWSKI: K. St. *Przegl. Pol.* 1886.—WŁ. GÓRSKI: K. hr. St. *Kłosy*, 1886.— J. ZAHORSKI: Szekspir w Polsce. (Dzieła W. Szekspira pod red. Biegieleisena. Lwów, 1897, t. IX, 409—425). — WŁ. ZAWADZKI: Literatura w Galicji. Lwów. 1878, str. 120—22.

56. HENRYK SCHMITT.

Ur. 6 lipca 1817 r. we Lwowie z o. Pawła i Katarzyny z Orzechowskich. Uczył się w gimn. i w uniw. we Lwowie. Od r. 1837 był nauczycielem prywatnym. W l. 1841—44 więziony. W 1850 bibliotekarzem biblioteki w Medyce Pawlikowskich. W l. 1846—1848 więziony za udział w wypadkach r. 1846 w Brnie. Mieszkał czas jakiś na wsi, ożenił się z Leokadją Mitraszewską i przeniósł się do Lwowa. Był członkiem galicyjskiej Rady szkolnej i członkiem Towarz. Przyj. Nauk Pozn. Zm. 16 października 1883 r. we Lwowie.

Historyk demokrata.

Pracę literacką rozpoczął od poezji. („Sonety", 1848). W rękop. dwa dramaty.

Do r. 1861 pisał korespondencje do *Gaz. Warsz.* (i rozpr.).

Gł. dzieła:

1) „Rys dziejów narodu polskiego...". Lwów, 1855—1860, 3 t. doprowadz. do r. 1390.

2) „Dzieje narodu polskiego krótko opowiedziane". Lwów, 1861 w 1 tomie.

3) „Dzieje narodu polskiego... potocznie opowiedziane" Lwów, 1863 (do r. 1733).

4) „Dzieje Polski XVIII i XIX w.". Kraków i Lwów, 1866—68. 4 t.

5) „Zdarzenia najważniejsze z przeszłości narodu polskiego". Lwów, 1869.

6) „Rokosz Zebrzydowskiego". Lwów, 1858.

7) „Pogląd na żywot i pisma ks. H. Kołłątaja". Lwów, 1860.

8) „Ks. Hugo Kołłątaj i jego prześladowcy". Lwów, 1873.

9) „Dzieje panowania Stanisł. Aug. Poniatowskiego" 1868—70. 3 t.

Broszury: „Narodowość polska...". Lwów, 1862. — „Rzut oka na nowy projekt bezwarunkowego uprawnienia Żydów". Lwów, 1859. — „Słów kilka bezstronnych w sprawie ruskiej". Lwów, 1861. — „Kilka uwag w sprawie ulepszenia szkół ludowych...". Lwów, 1872. — „Kilka myśli w sprawach publicznych". Lwów, 1877.

Trzy listy H. Schmitta z więzienia z r. 1849 wydruk. *Nasz Kraj* (lwow.), 1906.

W. Ćwik: (J. Chołodecki): Henryk Schmitt. Lwów, 1888. — T. Kupczyński. S. H. *Sto lat myśli pol.* IX. — Handelsman: Zagadnienia teoretyczne historji, str. 96—99 (podaje jego curriculum vitae (autobiogr.) pisane w r. 1864). — Zob. też art. i sądy o nim: J. Bartoszewicza w Hist. liter. pol., II, 315—16. — Świeżawskiego w *Złotej przędzy*, t. 3. — Plebańskiego(?) w *Bibl. Warsz.*, 1883, IV. — Bezim. w *Tyg. Ilustr* 1883, II, nr. 44.

58. JÓZEF SUPIŃSKI.

Ur. 21 lutego 1804 r. w Romanowie, pod Lwowem, z ojca Adama, sędziego, i Tekli z Mrozińskich, siostry jenerała i gramatyka. Uczył się najprzód we Lwowie, w zakładzie prywatnym (tu był uczniem Wacława Zaleskiego), potem w Warszawie, w liceum Lindego i konwikcie

pijarskim na Żoliborzu, gdzie słuchał Brodzińskiego; od r. 1824 w uniwersytecie warszawskim studjował prawo; tu słuchał wykładów ekonom. Skarbka. Ukończywszy uniwersytet ze stopniem magistra w r. 1827, został aplikantem (sekretarzem) w Komisji Spraw Wewn. i Policji. Wziął udział w powstaniu 1830/31 r.; był zrazu sekretarzem dyktatora Chłopickiego; walczył pod Wawrem, Grochowem, Ostrołęką i Warszawą. Po upadku sprawy, przekroczył wraz z innymi granicę pruską i udał się do Francji. Przebywał czas jakiś w Awinjonie, w zakładzie emigrantów pol.; stąd przeniósł się do Lugdunu (Lyonu); tu pracował z początku w biurze Towarzystwa Ogniowego, następnie został buchalterem w jednej z fabryk ljońskich, wreszcie naczelnikiem wydz. rachunk. w Kasie Departam. W r. 1836 wyjechał do Paryża, gdzie (w r. 1840) został dyrektorem fabryki wyrobów wełnianych; był jednym z kuratorów Szkoły Batynjolskiej. W r. 1844 udał się do Galicji i osiadł we Lwowie; był tu czas jakiś pisarzem w Towarzystwie Kredyt. Ziem., w końcu urzędnikiem (buchalterem w Kasie Oszczędności, do r. 1864. W r. 1870 ociemniał. W r. 1877 obchodzono 50-lecie działalności literackiej Supińskiego; został wtedy dr. praw uniwers. lwowskiego honoris causa. — Członkiem Akad. Um. od r. 1873. Zm. 16 marca 1893 r.

Działalność pisarską zaczął Supiński od poezji; jeszcze na ławie szkolnej u pijarów napisał poemacik „Karpaty“, który Brodziński na jednej z lekcji poddał rozbiorowi. Nie zachował się).

„Obrzęd pogrzebowy Stanisława Staszica“ przez J. K. S. Akad. Warszawa, 1826. (Wiersz). Przedruk w Kraushara „Tow. Przyj. Nauk.“, VI. (Warszawa, 1905).

„Arcez“. Trajedja w 4 aktach. Bezim. Warszawa, 1828. Przedstawiona kilkakrotnie w Teatrze Narodowym. Dwie inne tragiedje z przed r. 1831: „Morsztyn“ i „Regulus“, zaginęły.

„Dwa wiersze, czytane na Zgromadzeniu Polaków w Paryżu, z powodu obchodu rocznicy rewolucji listopadowej, 1838 i 1839. Poitiers, 1839.

Artykuły w *Dzienniku Narodowym* Szajnochy, 1848.

„Głos wołającego nie na puszczy“. Lwów, 1848. Broszura polityczna.

„Myśl ogólna fizjologji powszechnej“. Lwów, 1860 (w wyd. zbior. zmien. na „Myśl ogólna fizjologji wszechświata“).

Artykuły w *Głosie* 1861 r.

Dwie tragiedje: „Tatarzy“ i „Arcez“, 1861. („Tatarzy“. Trag. w 5 aktach, napis. w r. 1851).

„Szkoła polska gospodarstwa społecznego“. 2 tomy. Lwów, 1862—1865. (Ogłoszona część I w 2 oddziałach obejmuje „Organizm społeczny“. Zamierzonej części II-ej, p. t. „Mechanizm społeczny“, nie opracował).

„Kilka szczegółów społecznej treści“. Lwów, 1867.

„Siedm wieczorów, opowiadania z życia społecznego“. Lwów, 1871. (Odb. z wyd. zbior. Lwów, 1872). (W wyd. zbior. p. t. „Siedm wieczorów niedzielnych z młodzieżą włościańską“).

„Pogadanki o rzeczach pożytecznych“. Wyd. K. T. Włoszek. Wyd. 2-gie powiększone. Warszawa, 1879.

Artykuły w czasop.: *Świt*, 1857, *Bibl. Ossol.*

Wyd. zbior. *a*) „Pisma“. 5 t. Lwów, 1872; *b)* „Pisma„. 5 t. Warszawa, 1883. Wyd. 3-cie... (nie zawiera wszystkiego, co wyd. lwowskie). Wyd. zbior. obejmują, oprócz wymienionych, „Listy treści społecznej“, artykuły z pism czasowych i różne rozprawy („Stowarzyszenia i spółki“, „Projekt narodowego banku oszczędności“, „Turnieje i pojedynki w wiekach średnich“, „Do... List treści moralno-społecznej“, „Help your self“ (druk. pierw. w Książce zbior. dla Pawła Stalmacha), „O mierzeniu czasu“ (w „Albumie“. Lwów, 1876).

„O demokracji chrześcijańskiej“. Wyd. Z. Gargas. Odb. z *Przegl. Powsz.*, 1902 (Kraków).

„Szkoła polska gospodarstwa społecznego“, wyszła w skróceniu w *Bibliotece dzieł społeczno-ekonomicznych* Z. Daszyńskiej-Golińskiej. Warszawa, 1911.

Jeż: Myśl ogólna fizjol. powsz. J. Sup. *Dziennik Liter.*, 1860 (lwow.). — Art. w *Gaz. Pol.*, 1865, nr. 269.—Wł. Zawadzki: J. Sup. *Tyg. Ilustr.*, 1867.—K. Szulc: Główniejsze kwestje ekonomiczno-polityczne, w których się z sobą zgadzają, a w których różnią H. C. Carey i J. Supiński, *Dzień Poznań.*, 1867.—Deskur w *Ekonomiście*, 1868 (warsz.).—Edm. Weichert: O znaczeniu Bastiata, Careya i Supińskiego w ekonomice. *Ekonomista*, 1868 i osobno. Warszawa, 1868. — Morzycki: Uwagi nad systematem Fizjologji powszechnej przez J. Sup. Poznań, 1868.—R. Szymański: O wartości w „Szkole pol. gosp. społ. *Bibl. Ossol.*, XII, 1869. — Marassé w *Przegl. pol. liter, ekon.* 1864. — Welichowski: Życiorys J. S. przy wyd. zbior. lwow., 1872. — J. N. Sadowski: J. S. w *Na dziś*, 1872. — S. K. (Krzemiński): Życiorys przy wyd. zbior. warsz., 1883. — K. P. (Puchewicz): Nowe wyd. dzieł Józefa Sup. *Ateneum*, 1883, IV. — Gadomski w *Kłosach*, 1883. — P. A. K.: J. S. *Tyg. Ilustr.* 1883, I. — J. T. Hodi: Zarys filozofji rodzinnej. *Bibl. Warsz.*, 1884, I. — Gumplowicz: Pierwszy socjolog polski. *Prawda*, 1885, nr. 12—15. — St. Krusiński: Krytyka J. Sup-go. („Szkice filozoficzne i ekonomiczne“. Warszawa 1892) (przedtem w *Dod. mies. Przegl. Tyg.*, 1883, I. — St. Głąbiński: S. jako ekonomista. *Przegl. prawa i adm.* 1893 i *Kraj*, 1893. — Wł. Pilat: J. S. *Przegl. Pol.*, 1893, lipiec. — W. Celichowski: J.

S. a rozwój teorji ekonomicznych. Odb. z *Przegl. prawa i admin.* Lwów, 1898. — St. Kempner: J. S. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II. — St. Kempner: J. S. Warszawa, 1904 (por. *Ekonomista*, 1903) — Radziszewski: Zasadnicze cechy umysłu i filozofji Supińskiego. *Tyg. Ilustr.*, 1903, nr. 26 i n. — Grabski J. S. *Ogniwo*, 1904, nr. 11—14.—Grabski: Współczesna nasza literatura ekonomiczna. *Ekonomista*, 1901. — Limanowski: J. S. (wstęp do Szkoły gosp. społ. (*Bibl. dz. społ. ekon.* Warszawa, 1911). — Mutermilch: Supiński i Bergson". *Gaz. Warsz.*, 1913, nr. z 5—6 grudnia· — Straszewski: Józ. Sup., w książce zbior. „Polska filoz. narod.

59. JÓZEF ŁEPKOWSKI.

Ur. 4 lipca 1826 r. w Krakowie. Uczył się w liceum św. Anny i w uniwersytecie krak., który ukończył w r. 1846. W r. 1852 członkiem Towarzystwa Naukowego Krak. W r. 1863 docentem, a w r. 1874 profesorem archeologji w uniw. Jagiell. W r. 1872 członkiem Akad. Um. Zm. 27 lutego 1894 r. w Krakowie. — Oprócz licznych dzieł i rozpraw starożytniczych, ogłosił: „Sztuka. Zarys jej dziejów". Kraków, 1872.

Bezim.: J. Ł, *Kłosy*, 1887.

60. KAROL ESTREICHER.

Ur. 22 listopada 1827 r. w Krakowie, z ojca Aloizego, prof. uniwersytetu Jagiellońskiego. W Krakowie uczęszczał do szkół średnich i do uniwersytetu Jagielloń. na wydział praw, a następnie filozofji, gdzie słuchał m. in. wykładów M. Wiszniewskiego. W r. 1848 aplikantem Trybunału w Krakowie; odbywa równocześnie praktykę u adwokata. W r. 1855 adjunktem sądowym we Lwowie. Wezwany przez Wielopolskiego, obejmuje w roku 1862 stanowisko (pod)bibliotekarza Biblioteki Głównej w Warszawie. Jednocześnie w l. 1865—68 prowadził wykłady bibliografji w Szkole Głównej. W r. 1867 za rozpr. „Günter Zainer i Świętopełk Fiol" uzyskał w Szkole Głównej stopień dr. filozofji. Od r. 1868 do r. 1905 bibliotekarzem Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. (Członkiem Tow. Nauk. Krak. od r. 1861). W r. 1872 członkiem Akad. Umiej. W r. 1889 otrzymał medal złoty od narodu. Ож. był z córką Ambr. Grabowskiego. Zm. 30 września 1908 r.

Prace swe literackie ogłaszał drukiem od r. 1853 (art. w *Czasie* 1853 p. t. „O widowiskach w Krakowie w r. 1852) w *Dzienniku Literackim* i *Nowinach* lwowskich (artykuły teatralne); od r. 1860 ogłaszał prace w *Tyg. Ilustr.*, *Bibl. Warsz.* i *Enc. Orgelbr.*

Osobno wydał m. in.:

a) „O życiu i pismach Ad. Mickiewicza". *Rozmaitości* lwowskie,

1859, osobno w skróceniu p. t. Adam Mickiewicz, rys biograficzny". Wiedeń, 1863; pierwszy źródłowy życiorys poety.

b) „Günter Zainer i Świętopełk Fiol". Warsz., 1867 (z *Bibl. Warsz.*).

c) „Teatra w Polsce". Kraków, 3 t., 1873—79.

Najważniejsza pomnikowa „Bibliografja Polska".

Z prac biograficznych najcenniejsze: „J. D. A. Janocki" (1869), „Wawrzyniec Puttkamer" (1880), „Winc. Pol, jego młodość i otoczenie" (1882), „Tom. Kaj. Węgierski" (1883).

„O Bibliografji". Przemówienie w Szkole Gł. w Warszawie miane d. 22 marca 1865... Przedruk. z *Bibl. Warsz*, 1865 w *Przegl. Bibliot.* z r. 1908.

„Okruchy wierszowane". Wydał. St. Estreicher. Kraków, 1928.

Autobiografję wierszem z rękop. wyd. K. Świerkowski w „Estreicheriana" (zob niżej).

Bibliografję prac Estr. ułożył K. Świerkowski (zob. niżej).

Hordyński: Obraz pismiennictwa polskiego XV—XIX w.". *Kwart. Histor.* 1893. — Chmielowski: Estr. K. (*W. Enc. powsz. ilustr.*). — Chmielowski w „Metodyce hist. liter. pol,, 1899. — J. Krzywicki: K. E w wydawn. „Szkoła Główna Warsz." Warszawa, 1900. — Art. w *Kalendarzu* Krak. Józ Czecha na r. 1906. — S. Dn. (Dickstein): K. E. *Przegl. Bibliot*, 1908.—St. Wasylewski: K. E. [Nekrolog]. *Pam Liter.*, 1908.—Koneczny o E. (wspomn. pośm.). *Kwart. histor.* 1908 —Brückner: Karol Estreicher (1827 1908). *Książka*, 1909, kwiecień. — J. Muszkowski: Katedra bibliografji w Szkole Głównej Warszawskiej. Warszawa, 1918. — Vrtel-Wierczyński: Bibliografja, jej istota.. - W. Konczyńska: Zarys historji Bibl. Jagiellon.— St. Estreicher: Jak mój ojciec pracował nad „Bibliografją". *Silva rerum* 1927. — Muszkowski: O stanowisko Karola Estreichera w dziejach badań literackich. Warsz. 1927. — K. Świerkowski: K. E. w setną rocznicę urodzin. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 9.— Świerkowski: Estreicheriana. *Silva rerum* 1927 i osobno. — Świerkowski: Karol Estreicher. Bibliografja prac jego i literatury o nim. Warsz. 1928. — F. Hoesick: Wiersze nieznane Karola Estreichera. *Kur. Warsz*, 1929, nr. 1.

61. ZYGMUNT GOLIAN.

Ur. 2 maja 1824 r. w Krakowie, z o. Pawła Nałęcza G. z zawodu chirurga, i Kunegundy z Próchnickich. Uczył się w Krakowie. W r. 1845 wstąpił do seminarjum. Święcenia kapłańskie otrzymał w r. 1849 i został wikarjuszem u św. Florjana na Kleparzu. Wkrótce potem udał się na studja naukowe do Lowanjum. Po powrocie do Krakowa został kaznodzieją katedralnym. W r. 1852 do Rzymu, gdzie otrzymał stopień dr. teol. W r. 1858 wstąpił do zakonu dominikanów, ale już po roku wrócił do stanu duchownego świeckiego i do kaznodziejstwa

na Wawelu. Od r. 1862—67 prof. teol. w Akademji duchownej w Warszawie. W r. 1869 powrócił do Krakowa i objął zarząd parafji św. Florjana. W latach 1873—80 administratorem kościoła N. P. Marji. Dwukrotnie, w 1870 i 1880—2, był zastępcą profesora w uniw. Jagiell. 1881—85 proboszczem w Wieliczce. Zm. 21 lutego 1885 roku. — Oprócz szerego broszur w „sprawie papieskiej“ (1860—61) i innych pism, ogł.: „Kazania niedzielne i świątalne, pasyjne i majowe“. Kraków, 1858; 2 wyd. t. 1886. „Kazania“. 2 tomy. Kraków, 1871—2. „Kazania niedzielne i świąteczne“. Kraków, 1888. „Korespondencja. Z listów do J. N.“. Kraków, 1890. Toż p. t. „Listy“. Serja I. Kraków, 1899.

Tarnowski w *Przegl. Pol.* 1885; Wł. Miłkowski: Ks. Zygmunt Golian. Kraków, 1885; Ks. Z. Bartkiewicz: Krótki rys życia ś. p. ks. Zygm. Goliana. Kraków, 1888 (i we wstępie do „Kazań niedzielnych“); Ks. T. Matuszewski: Ks. Z. G. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, I.

62. JÓZEF SZUJSKI.

Ur. 16 czerwca 1835 r. w Tarnowie, z o. Henryka i Karoliny ze Święcickich. Uczył się w gimn. w Tarnowie i Krakowie i w uniw. w Krakowie w l. 1854-58 i w Wiedniu w l. 1858—59. Potem osiada w Kurdwanowie. W r. 1861 żeni się z Joanną Jełowicką; mieszka we Lwowie. Bierze udział w wypadkach 1863 r. W r. 1866 zakłada wraz z Stan. Tarnowskim i Stan. Koźmianem *Przegląd Polski.* Od r. 1867 posłuje na sejm galicyjski. W r. 1869 zostaje profesorem historji polskiej w uniwers. Jagiellońskim. Od r. 1873 sekretarzem Akademji Umiejętności. W r. 1878/9 rektorem uniwersytetu. W roku 1879 członkiem Izby Panów w Wiedniu. Zm. 7 lutego 1883 r. w Krakowie.

Poeta, historyk i publicysta.

Twórczość literacką zaczął Szujski od poezji, dramatów i powieści, które od r. 1857 drukował głównie w *Dzienniku Literackim* i w *Dodatku* do *Czasu*: poezje: „Poważne chwile Jerzego Prawdzica“, poematy: „Śmierć proroka“, „Sługa grobów“; niektóre wychodziły też osobno:

„Dzierżanowski“, dramat. Kraków, 1859 (odb. z *Dzien. Liter.*).

„Halszka z Ostroga“, dramat. Kraków, 1859 (odb. z *Dod.* do *Czasu*).

„Portrety przez Nie-Van-Dyka“. Lwów, 1861. (Przedruk z *Dzien. Liter.* „pomnożony“).

„Obrona świętej Częstochowy. Historja cudowna a prawdziwa o Jacku Brzuchańskim...“. Lwów, 1862. (Inne wyd.: Chicago, 1883; Warszawa, 1899).

„Jerzy Lubomirski“. Dramat. Lwów, 1863.

W r. 1862 zaczął ogłaszać „Dzieje Polski“. (4 t. Lwów, 1862—66).

„Bezimienna trucizna“. Powieść przez Michała Skibę. Toruń, 1867.

„Dramata“. Ser. I. Kraków, 1867. (Zawierają: „Halszka z Ostroga“, „Królowa Jadwiga“, „Twardowski“ i „Adam Szmigielski“).

„Rys dziejów piśmiennictwa świata niechrześcijańskiego“. Kraków, 1867.

„Kilka prawd z naszych dziejów“. Kraków, 1867.

Jest, wraz z Tarnowskim i Koźmianem, współautorem „Teki Stańczyka“, druk. w *Przegl. Polskim*, 1868—1869. („List Brutusika“, nr. 5, wydruk. w Dziełach. Ser. III, t. 4, nie jest utworem Szujskiego, lecz St. Koźmiana).

„Zborowscy“. Tragiedja. Lwów, 1869.

„Kopernik“. Kraków, 1873. Dramat.

„Maryna Mniszchówna“. Dramat. Kraków, 1876.

„Dwór królewicza Władysława“. Kraków, 1876.

„Śmierć Władysława IV“. Dramat. Kraków, 1876.

„Długosz i Kallimach“. Lwów, 1880. Dramat.

„Opowiadania i roztrząsania historyczne“. Kraków, 1876—1882.

„Odrodzenie i Reformacja w Polsce“. Kraków. 1881. (Odb. z *Przegl. Pol.*). (Druk. było też w *Niwie*, 1880).

„Historji polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście“. Warszawa, 1880.

„Die Polen und Ruthenen in Galizien“. Wien u. Teschen, 1882.

„Wallas“. Poemat dramatyczny w 5 aktach. Lwów, 1892. (*Bibl. dla młodz.*)

Tłumaczył też Ajschilosa, Arystofanesa, Szekspira i Kalderona.

Ogłaszał źródła dziejowe w *Scriptores rerum Polonicarum*, *Monumenta medii aevi historica* i *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce.*

Zob. też „Zestawienie prac Szujskiego chronologiczne jak były pisane“. Estreicher: Bibliogr. pol. XIX st., tom VII. Dopełnienia.

Wyd. zbior. dzieł Szujskiego wyszło w 3-ch serjach, w 20 tomach p. t. „Dzieła“. Kraków, 1885—1896. (Serja I w 7 t. zawiera poezje, dramaty, powieści i inne pisma literackie; serja II w 9 t. —

pisma historyczne; serja III w 4 t. — pisma polityczne oraz „Polacy i Rusini w Galicji".

List z r. 1856 do siebie pisany i wyj. z listu z r. 1858 przytacza L. Dębicki. — List do N. Żmichowskiej z r. 1866 podany w przypisach do t. II jej listów. — List do K. Szajnochy z r. 1863 w *Kwart. histor.* 1926.

LUBOWSKI: Józef Szujski. *Tyg. Ilustr.*, 1866. — LUBOWSKI: J. S. *Kłosy*, 1876.— Bezim.: J. S. *Ateneum*, 1883. — CHYLIŃSKI: J. S. *Bibl. Warsz.*, 1883. — L. DĘBICKI: Wspomnienie o Józefie Szujskim. Warsz. 1883.—DĘBICKI: Szujski jako poeta. *Przegl. Powsz.*, 1885 (i w jego „Z teki dziennikarskiej". Kraków, 1893; zob. też „O poezjach Szujskiego", *Niwa*, 1885). — DĘBICKI: Pisma polityczne J. Szujskiego. *Niwa*, 1886.— ST. KOŹMIAN: J. S. *Przegl. Pol.*, 1883.—PAWIŃSKI: J. S. *Tyg Ilustr.* 1883.—SMOLKA: J. Szujski, jego stanowisko w literaturze i społeczeństwie. Kraków, 1883.—ĆWIKLIŃSKI: J. Szujski jako tłumacz. *Gaz. Lwowska*, 1883. — A. SOKOŁOWSKI: J Szujski. Kraków, 1883. — LUBOWSKI: Kilka wspomnień o ś. p. Szujskim. *Kłosy*, 1883. — FR. ZOLL: Spis prac naukowych, literackich i politycznych J. Szujskiego. Kraków, 1884.—POPIEL: W drugą rocznicę śmierci J. Szujskiego. Krak., 1885. — TARNOWSKI: Szujskiego lata szkolne. Kraków, 1885. — TARNOWSKI: „Dzieła J. Szujskiego". *Przegl, Pol*, 1885. — CHMIELOWSKI o S. w „Zarysie dziejów z ostatnich lat dwudziestu".—GERMAN: O dramatach J. Szujskiego. Kraków, 1889. (Przedtem w *Przegl. Pol.*). — DEICHES: Halszka z Ostroga w dramacie i historji. Kraków, 1891 (Odb. z *Świata*). — TARNOWSKI: Szujskiego lata młodości. *Przegl Pol*, 1892. — CHMIELOWSKI: Twórczość dramatyczna J. Szujskiego. *Ateneum*, 1897, lipiec (i w „Nasza literatura dramatyczna").—TARNOWSKI: Szujski jako poeta. Kraków, 1901. Przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1900, I. — KONCZYŃSKI: J. Szujski jako teoretyk i jako twórca dramatyczny *Ateneum*, 1900, I. (Toż w *Przegl. Pol.* 1900). — BIEGELEISEN: Nieznany szkic literacki Józ. Szujskiego. *Bibl. Warsz.*, 1901, listopad. — DEMBIŃSKI: Szujski i jego synteza dziejów. *Roczn. Akad. Um. w Krakowie*, 1907—1908 (i w jego „Z dziejów i życia narodu". Lwów, 1913).—TARNOWSKI: Szekspir w Polsce. — WŁ. TARNAWSKI: O polskich przekładach dramatów Szekspira. Kraków, 1914, str. 117—118. — K. WÓJCICKI: Wyspiański i Szujski. Warszawa, 1917.—SZYJKOWSKI: Dzieje nowoż. tragedji pol. Typ Szekspir. Str. 296—306, i indziej. — Z. ROMANOWICZÓWNA: „Cienie". Lwów, 1930 (tu wiersz). — L. FINKEL: List Józefa Szujskiego do Karola Szajnochy. *Kwart. Histor.* 1926.

63. FELICJA WASILEWSKA (BOBERSKA).

Ur. we Lwowie, 20 czerwca 1825, z o. Tadeusza Wasilewskiego, ostatniego marszałka kor., i Antoniny z Radwańskich. Lata dziecinne i młodzieńcze spędziła we Lwowie i na wsi. Kształciła się w domu. Po śmierci ojca (1850) oddała się pracy nauczycielskiej. W r. 1853 otworzyła we Lwowie słynny zakład wychowawczy dla panien, którym kierowała jako przełożona do r. 1884. W r. 1873 poślubiła Alojzego Boberskiego. Zm. 15 stycznia 1889 r. w Rudenku.

„Historja literatury polskiej, ofiarowana młodym uczącym się Polkom“. Lwów, 1867.

„Pisma“. Lwów, 1893.

M. Ilnicka o Boberskiej. *Tyg. Ilustr.* 1881, II.—Z. R. Życiorys we wstępie do „Pism“ (1893). — Z. Romanowiczówna: Cienie. Lwów, 1930.

KRÓLESTWO POLSKIE:

1. WACŁAW ALEKSANDER MACIEJOWSKI.

Ur. w Cierlicku na Śląsku (pow. cieszyń.) (czy w Kalwarji w Augustowskiem) r. 1793. Uczył się (od r. 1805—1811) w szkołach pijarskich w Piotrkowie. W r. 1812 wstąpił na uniwers. w Krakowie (wpływ J. S. Bandtkego). Wysłany przez ministra ośw. Stan. Potockiego na dalsze studja zagranicę, przez 3 lata (od 1813) kształcił się w uniwers. we Wrocławiu, Berlinie i Gietyndze. Po otrzymaniu w Gietyndze stopnia d-ra prawa, wraca do kraju w r. 1818 i zostaje profesorem w liceum i profesorem prawa rzymskiego w uniw. warszawskim. Po zamknięciu uniwersytetu, został sędzią apelac. trybunału mazowieckiego. Od r. 1837 prof. literatury starożytnej w Akad. Duchownej w Warszawie, a w 1841—46 historji prawa polskiego na Kursach prawnych. Zm. w Warszawie 9 lutego r. 1883.

Główne dzieła:

1) „Historja prawodawstw słowiańskich“. Warszawa, 1832–35, 4 t. Wyd. 2-gie, t. 1856—65, 6 t. (Przełoż. na jęz. niem., serbski i rosyj. (częśc.). Dopełnienia wyszły w Warszawie, 1872.

2) „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian“. Petersburg i Warszawa, 1839, 2 t.

3) „Essai historique sur l'église chrétienne primitive de deux rites chez les Slaves“. (Lipsk, 1840).

4) Polska i Ruś aż do pierwszej połowy w. XVII pod względem obyczajów i zwyczajów“. 4 t. Warszawa, 1842.

5) „Pierwotne dzieje Polski i Litwy“. Warszawa, 1846.

6) „Piśmiennictwo polskie od najdawniejszych czasów, aż do r. 1830“. 3 t. Warszawa, 1851—53.

O innych dziełach M. zob. bibliogr. Estreichera i bibliografję w t. VII *Stu lat myśli pol.* — Wiele rozpraw rozproszonych po czasopismach, najwięcej w *Bibl. Warsz.* z l. 1841—60. (Zob. tamże).

„Ogólny pogląd na główną przyczynę upadku miast w dawnej Polsce". („Wieniec". Pismo zbior. dla Jachowicza, t. I, 1857).

Listy: *a*) 2 listy do *Przegl. Poznań.* z r. 1858 i 1860, z powodu art. w *Przeglądzie* p. t. „Umieszczenie dzieł p. W. A. Maciejowskiego na indeksie rzymskim; *b*) 2 listy do M. Wiszniewskiego, z l. 1836 i 1839 w *Kron. Rodz.*, 1886; *c*) 99 listów do Wacława Hanki podał Francew w „Pišma k Wiacz. Gankie". Warszawa, 1905, str. 704—795; *d*) 3 listy (w jęz. łaciń.) do Antoniego Mažuranića. *Kwart. histor.* z r. 1909; *e*) listy do rosyjskich uczonych wydał Francew w „Iz pieriepiski M. s russkimi uczonymi". (Moskwa, 1901); *f)* list do L. Gaja z r. 1845 w Ljudevita Gaja „Pisma". (Zagrzeb, 1909); *g*) list do Purkyniego z r. 1843 w *Tyg. Ilustr.* 1901, nr. 24; *h*) list do F. Wesołowskiego z r. 1881 w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.* I. — Wyjątki z listów podaje Wilkońska.

Polemika z Ign. Rychterem. *Bibl. Warsz.*, 1841. — „O życiu i pismach W. A. M.". *Bibl. Ossol.*. 1843. — MICKIEWICZ o „Piśmien. Pol.". („Pisma" VII wyd. Kallenbacha; przedruk. z *Czasu*, 1856). — MICKIEWICZ w prelekcji o liter. słow. XIX w. z r. 1842 zaliczył M. do pisarzy zdrajców ojczyzny. — BARTOSZEWICZ o Rocznikach i kronikach *Bibl. Warsz.*, 1850 III. — KRASZEWSKI o Piśm. pol. w *Gaz. Warsz.*, 1851, nr. 299.—*Przegląd Poznański* z powodu „Pamiętn o dziejach..." (polemika).— ST. ZABOROWSKI o „Hist. prawod. słow." w *Dzien. Liter.*, 1867. — DUTKIEWICZ: Spostrzeżenia nad „Historją prawodawstw słow.". Warszawa, 1870. — WILKOŃSKA: Moje wspomnienia... — Wspomnienie pośmiertne w *Ateneum* 1883, I. — NIEMIROWSKI i BYSTROŃ: W. A. M. *Kłosy*, 1883. — A. P. (Pawiński) o M. w *Tyg. Ilustr.*, 1883 — ŚWIEŻAWSKI: W. A. M· w *Złotej przędzy* II — PTASZYCKI o M. w *Żurnał Min. Nar. Prośw.* CCXXVI. — CHMIELOWSKI: Metodyka hist. liter. pol. — WINIARZ: ocena „Historji miast". *Kwart. Histor.* 1893. — JELLINEK: Dopisy Vacława Hanky W. A. Maciejowskiemu. *Slovansky Sbornik*, II, 1883. — BALZER: Historja porównawcza praw słowiańskich. Lwów, 1900. — FRANCEW: K biografji W. A. Maciejowskaho. — SMOLIKOWSKI i GRABOWSKI: O stanowisku Maciejowskiego. *Świat słow*, 1910 – BARANOWSKI o M. w *Sto lat myśli pol.*, VII. — KUCHARZEWSKI: Epoka Paskiewiczowska. Losy oświaty. Warszawa, 1914. Str. 430–510.

2. JÓZEF GOŁUCHOWSKI.

Ur. 11 kwietnia 1797 r. w Łączkach pod Tarnowem (w Galicji) z o. Jana Nepomucena, b. majora wojsk pol., i Eufemji z Radziłowskich. Do r. 1817 kształcił się w Theresianum w Wiedniu (od 1808?), następnie na wydz. prawnym uniwers. warszawskiego (1817—1820); poczem był przez r. 1820–21 lektorem „prawa natury" w uniwersytecie. W r. 1821 udał się dla dalszych studjów zagranicę — do Heidelberga (tu otrzymał w r. 1821 stopień dr. filoz.) i do Erlangen. Mia-

nowany profesorem filozofji w uniw. w Wilnie, wykłada od paźdz. r. 1823 do stycznia 1824 r. Otrzymawszy w r. 1824, wraz z kilku innymi profesorami, dymisję, wrócił do Warszawy. W r. 1824 obrany członkiem koresp. Towarz. Przyj. Nauk. W r. 1831, podczas powstania Listopad., został obrany dyrektorem (radcą) Komisji Oświecenia. Po upadku powstania osiadł na stałe na wsi (wraz z żoną Magdaleną, 1-o v. Gołuchowską) w Sandomierskiem, w majątku swym Garbacz (pod Opatowem) i oddał się gospodarstwu wiejskiemu. W r. 1845—6 odbył podróż po Europie; pod koniec r. 1846 wrócił do kraju. Zm. 22 listopada 1858 r. w Garbaczu.

Ważniejsze dzieła i rozprawy:

a) „Ansicht des Einflusses der Mathematik auf die Bildung des Menschen". Wien, 1816. Przekład polski M. Mochnackiego p. t. „O wpływie matematyki na wykształcenie człowieka". (*Dziennik Warszawski*, 1825; przedruk. w kalendarzu Ungra, 1853).

b) „Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen". Erlangen, 1822. Przekł. polski Chmielowskiego, p. t. „Filozofja i życie". Warszawa, 1903.

c) „Otwarcie kursu filozofji w Wilnie". *Bibl. Warsz.*, 1842, II (toż pod mylnym tyt. „Dwie prelekcje" w *Kron. Rodz.*, 1890).

d) „Czem nie jest i czem jest filozofja". *Noworocznik Literacki*, 1843.

e) „O cierpieniach ludzkich". *Nowor. Liter.*, 1838 (Wilno).

f) „Idea życia" i „Refleksja i wiara". *Nowor. Liter.*, 1843.

g) „List J. Goł. do p. J. M. (Morawskiego). *Bibliot. Warsz.*, 1842, II. (Toż poprawn. w *Roczn. T. P. N. Pozn.*, 1906).

h) „Rede gesprochen zu Berlin am 1 Febr. 1846... bei Gelegenheit eines Festmahles...". Berlin, 1846 (na cześć Schellinga).

i) „Kwestja włościańska w Polsce". Lipsk, 1849.

k) „Rozbiór kwestji włościańskiej w Polsce i Rosji". Poznań, 1851.

l) „Kwestja reformy Żydów". Lipsk, 1854. (Pod pseud. Klemensa Przezora).

m) „Światowość w stosunku do obyczajów uważana". Kraków, 1856.

n) „Dumania nad najwyższemi zagadnieniami człowieka". 2 t. Wilno, 1861.

Listy; Zob. bibliogr. w VI t. *Stu lat myśli pol.* — Dodać: *a)* list do Romualda Hubego z r. 1857. (*Przegl. Filoz.*, 1914; *b*) list do ks.

Adama Czartoryskiego z r. 1823 podał Dębicki w „Puławy", IV, 276—279; *c*) list do Red. *Bibl. Warsz.*, 1842, II.

Bibliogr. zupełna pism Goł. w t. VI *Stu lat myśli pol.*

Monografja: St. Harassek: Józef Gołuchowski. Kraków. 1924.

a) *Życiorysy i przyczynki biogr.*: P. Popiel: J. G. Kraków, 1860. — Henel: J. G. *Tyg. Ilustr.*, 1860.—Ziemięcka: Wspomnienie o J. G. (wstęp do „Dumań", I).— Lelewel: Nowosilcow w Wilnie. Warszawa, 1831. — Żukowicz: Sienator Nowosilcow i prof. Gołuchow. *Istor. Wiestn.* 1878 (po rosyj.) (por. sprawozd. Kraushara w *Pam. Mick.*, II). — Uzięblo: J. G. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.*, I. — Chmielowski: Przyczynek do życiorysu i działalności J. G. *Przegl. Filoz.* 1903. — Chmielowski: Wstęp do „Filozofja i życie". (Warszawa, 1903). — Bieliński: Jeszcze jeden przyczynek do życiorysu J. G. *Przegl. Filoz*, 1903. — Bieliński: J. G. (Pierwszy pobyt w Warszawie. Pierwsza profesura). *Bibl. Warsz.*, 1905, IV. — St. Wasylewski w ocenie art. Bielin. *Pam. Liter.*, 1906. — G. Korbut: G. J. *Sto lat myśli pol.*, VI.— St. Pomarański: Do genealogji Józefa Gołuchowskiego. *Rocznik Tow. Herald* VIII.— T. Jachimowski: Dokumenty do nominacji Józefa Gołuchowskiego profesorem filozofji na Uniwersytecie Wileńskim. *Archiwum Komisji do badania hist. filoz. w Polsce* II, 1926.—b) *Oceny i charakterystyki.* Ziemięcka: „Dumania..." w jej „Studjach". (Wilno, 1860). — Krupiński: Filozofja w Polsce. Dod. do „Historji filozofji Schweglera". 1863. — Chmielowski Wstęp do Filoz. i życia". — Struve: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce. — Mahrburg: Ocena „Filozofji i życia". *Książka*, 1903.— Rymowicz: Die Philosophie von J. Gołuchowski... Freiburg, 1903. — Chłapowski: Korespondencja filozoficzna miedzy Józefem Morawskim a Józ. Goł. *Rocznik T. P. N. Pozn.*, 1906. — Struve o tej korespondencji *Przegl. Filoz.*, 1907. — Straszewski: Dzieje filozoficznej myśli polskiej. Kraków, 1912. — Horodyski: Józ. Gołuchowski filozof romantyk. *Przegl. Pol.* 1912, kwiecień. — Ks. Gabryl: Pol. filoz. religijna w XIX w., II. — Straszewski: J. G. w książ. zbior. „Polska filozof. narod.". — F. Koneczny: Uwaga o Józefie Gołuchowskim. *Księga pamiatk. ku uczcz 350 rocznicy założ. Uniw. Wileń.* (Wilno, 1929).

3. IGNACY PRĄDZYŃSKI.

Ur. 1792 r. w Sannikach (w Poznańskiem), z o. Stanisława, prokuratora przy Sądzie apelac. pozn. za Ks. Warsz. i Marjanny z Bronikowskich. Wychowywał się w domu. Po zawarciu traktatu Tylżyckiego, 14-letni Prądz. rozpoczął zawód wojskowy, wstąp. do pułku piechoty. W szkole aplik. warsz. otrzymał stopień podporucznika; bierze udział w kampanji r. 1809. W r. 1810 adjutantem pułk. Malleta. Bierze udział w kampanji r. 1812 i 1813. W r. 1814 przyłączony do korp. kwatermistrzowstwa w Warszawie. W r. 1826—29 więziony za udział w towarzystwach tajnych. Bierze udział w bitwie pod Grochowem; po niej mianowany kwatermistrzem giener. wojsk i gienerałem brygady, a w 3 mies. gienerałem dywizji. — 10 kwietnia odnosi zwycięstwo

pod Iganiami. 24 kwietnia obrany członkiem Tow. Przyj. Nauk. Ofiarowanego sobie przez Rząd Nar. w d. 14 sierpnia naczelnego dowództwa nie przyjął. W początku r. 1832 zesłany do Jarosławia. Stąd wezwany do Petersburga. W r. 1834 uwolniony, osiada na wsi w Sandomierskiem. W r. 1843 w Krakowie. Zm. 4 sierpnia 1850 r. na Helgolandzie.

a) „Czterej ostatni wodzowie polscy przed sądem historji". Poznań, 1865. Nowe wyd. Warszawa, 1907 i Kraków, 1916 (*Bibl. legionisty*, z opuszczeniami cenz.).

b) „Pamiętnik historyczny i wojskowy o wojnie polsko-rosyjskiej w r. 1831". Kraków, 1894. (Toż, przekład z franc. Wyd. 2, t. 1898).

c) Pamiętniki. 4 t. 1912.

Kołaczkowski: Gienerał Prądzyński. Poznań, 1851.—Lisicki: Skrzynecki i Prądzyński. *Kwart. histor.*, 1891. — Rembowski: Memorjał Prądzyńskiego. *Bibl Warsz.*, 1898 i „Pisma", II, 236—272. — Gembarzewski: P. Ign. *Sto lat myśli pol.*, VI. — Miłkowski: O Ign. Prądz. *Bibl. Warsz.*, 1911, II. — Sokołowski: Jen. Ign. Prądzyński w świetle własnych pamiętników, korespondencji i nowszych badań. Kraków, 1914. (*Przegl. Pol.*), — A. Woltersdorf: Jener. Ign. Prądzyński a powstanie 1830—1831 r. w świetle źródeł historycznych. Warszawa, 1918.

4. LEON DEMBOWSKI.

Wychowywał się na dworze Czartoryskich w Puławach. Matka Konstancja Narbutówna. Za Ks. Warsz. wstąpił do ministerjum spraw wewn.; w r. 1809 został adjunktem w wydziale dóbr narodowych; następnie był giener. sekretarzem prefekta dep. w Lublinie, ks. Jabłonowskiego. Należał potem do komitetu wybranego przez Izbę Eduk.; podprefektem pow. kaźmierskiego. W r. 1815 referendarzem stanu rządu tymczasowego. Za Król. Kongr. był marszałkiem sejmikowym pow. kaźmier. Posłem kaźmierskim do Izby poselskiej. Zajmował nast. różne wydatne stanowiska społeczne. W końcu został senatorem-kasztelanem. Po r. 1831 osiadł na wsi w Klementowicach (w Lubelskiem). W październiku 1861 r. Wielopolski mianuje go dyrektorem Komisji Sprawiedliwości. W parę lat potem dyrektorem głównym w Kom. rząd. wyznań relig. i oświec. publ. Wreszcie prezesem Komisji emerytalnej. (Był ojcem Edwarda D.). Zm. 11 stycznia 1878 r.

W *Przeglądzie Naukowym* umieścił wiele poważnych artykułów, oraz w dod. do *Gaz. Por.*, później. *Piśm. kraj.*

Najważniejszą jego pracą są pamiętniki:

„Moje wspomnienia". Petersburg, 2 tomy (wyd. 2, t. 1902) (druk. częściowo w *Ateneum*, 1882 i w *Bibl. Warsz.* 1884—5).

Skimborowicz: L. D. *Tyg. Ilustr.*, 1878, I.

5. JÓZEF PASZKOWSKI.

Urodzony 19 marca 1787 w Stokach (w powiecie wołkowyskim), z Wincentego i Teodory z Miltanów. Nauki pobierał u bazyljanów w Borunach, a nast. u dominikanów w Grodnie, ukończył w gimn. w Swisłoczy. W r. 1810 przybył do Warszawy i zaciągnął się do wojska Ks. Warsz. Odbył kampanję 1812 i 1813 r., (walczył pod Lipskiem). W r. 1820 prof. artyl. w korpusie kadetów w Kaliszu, a od r. 1822 w szkole (wojsk.) aplikacyjnej w Warszawie. W stopniu pułkownika był dowódcą artylerji w Modlinie. W ciągu powstania wykładał powstańcom kurs artylerji i taktyki. W kwietniu 1831 r. obrany przez Tow. Przyj. Nauk członkiem. Po wyjściu ze służby wojskowej, założył w Warszawie pensję męską, której był przełożonym przez lat kilkanaście. W l. 1837—42 był inspektorem kursów dodatkowych pedagogicznych w Warszawie. W r. 1853 został kierownikiem wychowania synów Zygm. Krasińskiego. Zm. 7 października 1858 w Cielcach (w Kaliskiem).

Oprócz kilku artykułów w czasop.: „O metodach nauczania" (*Dzwon literacki*, I), art. „Armata i Artylerja" (*Enc. powsz.* Glücksberga), „Słów kilka o Śniadeckim i wyjątki z listu nauczyciela do dawnych uczniów" (*Pielgrzym*, 1842—3, II) i dziełka p. t.:

„Nauka praktyczna kanoniera" (Warszawa, 1830) napisał kilka gawęd żołnierskich:

a) „Rosół kanonierski". (*Album liter.*, I, 1848).

b) „Kardynalskie buty". (*Wieniec*, II, 1857 dla Jach.).

c) „Bajdy żołnierskie". (*Tyg. Ilustr.*, 1860, I).

„Wielkanoc we wsi Stokach". (*Rozrywki dla młodocianego wieku* — Pruszakowej).

„Wojna w Polsce w r. 1831". Lwów, 1861 (odbitka z *Dzien. Liter.*)

W rękopisie obszerna korespondencja literacka i kilka artykułów. (Wspomnienie o gienerałach Blumerze, Sowińskim i Hauke'm, druk. w *Przegl. Narod.*, 1913). Wspom. o Mrozińskim...

Życiorys w *Rozrywkach dla młodoc. wieku.* — Jenike: J. Paszk. *Tyg. Ilustr.*, 1860, I. — Wójcicki — dopełnienie, tamże. — Wójcicki: P. J. w *Enc. Orgelbr.* — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarz. w Warszawie.

6. WALENTY DUTKIEWICZ.

Ur. 5 lutego 1798 r. w Ilkowie (cyrk. bocheński) z o. Tomasza i Katarzyny z Frankowskich. Kształcił się w Jarosławiu i Przemyślu i na wydz. prawnym uniwersytetu warszawskiego. W r. 1822 po otrzymaniu stopnia magistra, aplikantem sądowym w Warszawie. W r. 1825 asesorem trybunału, a następnie pisarzem trybunal. w Suwałkach. W r. 1835 pisarzem trybunału w Warszawie. W r. 1838 pisarzem Sądu Apelacyjnego. Od r. 1840 wykłada prawo cywilne na Kursach prawnych. W roku 1842 pisarzem Senatu; od 1843—58 pomocnikiem Naczelnego Prokuratora. W r. 1858 członkiem Senatu. W r. 1861 członkiem Rady Stanu (i członkiem Najwyższej Komisji Egzaminacyjnej). W r. 1862 prof. prawa cywilnego i prawa polskiego w Szkole Głównej i dziekanem wydz. prawnego (do r. 1867?). W r. 1865 członkiem Rady Wychowania. Zm. 21 kwietnia 1882 r. w Warszawie.

Gł. dzieła:

1) „Prawo hypoteczne Królestwa Polskiego“ objaśnione. Warszawa, 1850.

2) „Prawa cywilne, jakie w Polsce od r. 1347 do wprowadzenia Kodeksu Napoleona obowiązywały“. Warszawa, 1869.

3) „Spostrzeżenia nad Historją prawodawstw słowiańskich W. A. Maciejowskiego“. Warszawa, 1872.

4) „Zbiór Praw Sądowych przez exkanclerza Jędrzeja Zamojskiego ułożony“. Warszawa, 1874.

Z rozpraw w *Bibl. umiej. prawnych* wyróżn. rozpr. „O mniemanem prawie zwyczajowem w Polsce“ (1876) przeciw Bobrzyńskiemu. Rozprawy w *Bibl. Warsz.*

St. Krzemiński: Wal. Dutkiewicz, *Kłosy*, 1882, I.

7. ROMUALD HUBE.

Ur. w Warszawie, 7 lutego 1803 r., z o. Michała i Marjanny z Płońskich. Nauki początkowe pobierał w Dreźnie (1807—14). Uczył się nast. w liceum w Warszawie i u pijarów tamże (1814—15). W l. 1815—18 w gimn. św. Anny w Krakowie, poczem wstąpił na wydz. prawny do uniw. w Warszawie; po ukończeniu uniwersytetu w r. 1821 został aplikantem sądowym. Od r. 1823—25 studjuje w Berlinie. Od r. 1825 wykłada historję prawa w uniw. Warszawskim; w r. 1829 po uzyskaniu doktoratu, profesorem. Zostaje członkiem Towarz. Przyj.

Nauk. W r. 1830 w Rzymie (tu poznaje Rzewuskiego i Mickiewicza). W r. 1831 wrócił do Warszawy; wstąpił do artylerji. W 1832 prokuratorem. W 1834 żeni się z Teofilą Rościszewską; udaje się do Petersburga. W l. 1841—45 wykłada prawo polskie w uniw. petersburskim. W r. 1850 senatorem. W r. 1856 prezesem Komisji Kodyfikacyjn. Królestwa. Od listopada 1861 do czerwca 1862 dyrektorem Komisji wyznań i oświec. w Warszawie (po nim Krzywicki) i członkiem Rady Stanu Król. W r. 1878 członkiem Rady Państwa w Petersburgu. Zm. 9 sierpnia 1890 r. w Warszawie.

Pierwsze prace pojawiły się w druku w r. 1826 (rozprawy po łacinie) i artykuły w czasop. *Themis polska* w latach 1828—29. Ważniejsze prace:

1828. „O teorjach prawa kryminalnego". („Posiedzenie publ. Król. Uniw.". wrzesień, 1827).

1830. „Ogólne zasady nauki prawa karnego". I. Warszawa.

1863. „Studja nad kodeksem karnym z r. 1818" Warszawa.

1870—2. „Historja prawa karnego ruskiego". Warszawa.

Gł. zasługą Hubego praca nad historją prawa polskiego.

Gł. dzieła („pomnikowe", wedł. Remb.):

„Prawo polskie w w. XIII". Warsz., 1874, i

„Prawo polskie w w. XIV". 1881—1886. 2 t.

„Pisma". 2 t. Warszawa, 1904.

L i s t y R. Hubego do Wacława Hanki z l. 1828—59 (19 l.) w Francewa: „Piśma k Wiacz. Gankie". Warszawa, 1905.

Pisywał (oprócz do *Themis*, której był redaktorem, — do *Tyg. Petersb.*, *Bibl. Warsz.* i *Ateneum*.

Wyj. z a u t o b i o g r a f j i podaje K. Dunin.

Bibliografję prac Hubego podano w t. I „Pism".

Stosł. Łaguna: „Rom. Hube i jego działalność naukowa" w *Ateneum*, 1890. III i w „Pismach". Warszawa, 1916.—Rembowski: S. H. w „Pismach", I, 405—447.— K. Dunin: R. Hube wstęp do „Pism". I. Hubego. Warszawa, 1904. — K. Dunin: Art o Hubem w *W, Enc. powsz. ilustr.* — T. T. Ziegel w *Żurn. Min. Nar. Prośw.* 1891 z. 276, lipiec „Ob uczenoj diejatielnosti R. M. Gube".

8. ALEKSANDER WIELOPOLSKI.

Ur. 13 marca 1803 r. Sendziejowicach (pod Pinczowem), z o. Józefa Stanisława i Eleonory z Dembińskich. Uczył się w Theresianum w Wiedniu, w liceum warsz. i w uniwersytecie warsz. (1820—22) .Na-

stępnie wysłano go na studja zagranicę — do Paryża i do Gietyngi, gdzie otrzymał stopień dr. fil. Podczas powstania Listopad. udaje się w grudniu 1830 r. jako ajent dyplomatyczny Rządu Narod. z misją do Londynu. Po powrocie do Warszawy obrany w sierpniu 1831 r. posłem z Grodna do Sejmu. W marcu 1861 r. mianowany ministrem wyznań i oświecenia w Król. Pol. (dyrektor prezydujący w Komisji wyznań i oświecenia), a nast. od 8 czerwca 1862 r. do 12 września 1863 r. naczelnikiem rządu cywilnego; (wyjechał zagranicę już w lipcu). Zm. 30 grudnia 1877 r. w Dreznie.

Wielopolski był jednym z redaktorów czasop. *Zjednoczenie* (wychodz. w Warszawie od końca czerwca do 5-go września 1831 r.).

„Myśli i uwagi". (*Kwart. Nauk.*, 1835; przedr. *Kron. Rodz.*, 1878). Osobno. Kraków, 1878

„Lettre d'un gentilhomme polonais sur les massacres de Gallicie adressée au prince de Metternich". Paris, 1846.

Monografje: *a*) Lisicki: Aleksander Wielopolski 4 t. Kraków, 1878—79. *b*) Spasowicz: Życie i polityka margr. Wielopolskiego. Pisma, III; przedtem po rosyj. w 1882 r. — J. Grabiec: Ostatni szlachcic. Warsz. 1924. = Fr. Morawski: Odpis na list szlachcica do Meternicha. (Pisma zbior. t. IV). — J. N. Janowski: Margr. Al. Wielopolski. Paryż, 1861 — Wł. Mickiewicz: Czartoryski, Wielopolski et Mierosławski. Etudes biographiques. Paris, 1863. — Giller: Aleks. hr. Wielopolski. Lwów, 1878.—Klaczko: Wielopolski. Czartoryski. („Listy włoskie". Kraków. 1908) —Lisicki: Domowe sprawy. Kraków. 1880.—Lisicki: Le marquis Wielopolski, sa vie et son temps. Vienne, 1880.—Tarnowski w *Przegl. Pol.* 1879—1880 —Spasowicz: Literacki i polityczny spadek po Wielopolskim. Poznań, 1880. (Toż w „Pismach", II).—Kraushar: Trzy epizody z działalności margr. Al. Wielopolskiego w r. 1831. Warszawa, 1908. (*Miscell. histor.*). — Fr. Pułaski: Spór o bibljotekę i zapis Konstantego Świdzińskiego. *Przegl. Histor.*, 1909. — Kraushar: Kraszewski i Wielopolski. Warszawa. 1912 (*Miscell. histor.*). — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, III. — K. Bartoszewicz: Egerja Wielopolskiego *Tyg. Ilustr.*, 1913, II. (Toż osobno p. t. „Muza Margrabiego" w *Popularn. Bibl. histor.* Warszawa, 1914). — Kraushar: Margr. Wielopolskiego reforma wychowania publicznego w Król. Pol. Kartka z lat 1861—1862. Warszawa, 1914. (*Miscell. histor.* LVI).

9. JAKUB WAGA.

Ur. w Grabowie (w Augustowskiem) 25 lipca 1800 z o. Bernarda i Agaty z Gutowskich. Uczył się u pijarów w Szczuczynie, następ. w Łomży, w szkole woj. w Warszawie, poczem wstąpił do uniw. warsz. gdzie studjował nauki przyrodn., które ukończył w r. 1825 ze stopniem magistra. Był następnie nauczycielem w szkołach warsz., radom. i łomż. W r. 1833 ож. z Korneliją Romanówną. Zm. 23 lut. 1872 r. w Łomży.

a) „Flora Polska". 2 t. Warszawa 1847–8.
b) „Historja roślin" Figuier, Warsz. 1871 (przerob. i pomnoż.).
c) „Wielość światów zamieszkanych" Flamariona. Warsz. 1869.

H. Załęski: w *Tyg. Ilustr.*, 1872, I.

10. WOJCIECH JASTRZĘBOWSKI.

Ur. 14 kwietnia 1799 w Giewartach (w Płockiem), z o. Mateusza i Marjanny z Leśnikowskich. Uczył się w Płocku, następ. w liceum i w uniwers. warsz. na wydz. przyrodniczym (1822—25). Członkiem Tow. Przyj. Nauk Warsz. Wziął udział w powst. 1831 r. W r. 1836 prof. przyrodoznawstwa w Instytucie agronom. w Marymoncie (do 1858). W r. 1860 komisarzem leśnym w Łomżyńskiem (do 1874). Zm. 31 grudnia 1882 r. w Warszawie.

Wyd. m. in.:

„Stychologja czyli nauka o początkach wszech rzeczy". 1849, 1856.
„Wolne chwile żołnierza polskiego". (Częściowo drukowane pod innym tytułem w 1831).

J. Wieniawski: W. J. *Tyg Ilustr.* 1883, nr 2. — Tenże o J. w *Enc. Wych.* V. — K Jurkiewicz: W. J. (1883). — Z. Gloger: W. Bogumił J. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.* I. — Bieliński: Uniw. Warsz. III. — Kraushar: Tow. Przyj. Nauk Warsz. — J. Iwaszkiewicz: Nieznany polski projekt Ligi narodów. *Kur. Warsz.*, 1926, nr. 311.

11. ALEKSANDER TYSZYŃSKI.

Ur. 21 maja 1811 r. w Petersburgu, z o. Erazma, prawnika z zawodu, plenipotenta ks. Michała Ogińskiego, i Teresy z Sartynich. Lata dziecięce (od r. 1816) spędził na wsi, na Litwie, w Mołodecznie, i w Miassocie (pow. wilej.). Kształcił się w szkole trynitarzy w Mołodecznie, a następnie od r. 1825–28 w uniwersytecie wileńskim, na wydz. prawnym. Po ukończeniu nauk w Wilnie, wrócił do Miassoty. W r. 1832 został urzędnikiem kancelarji powiat. marszałk. w Wilejce, a wkrótce potem — sądu gubernialnego w Mińsku. W r. 1835 udał się do Petersburga. Powróciwszy na Litwę w r. 1835 został sędzią granicznym mińskim (3 lata), poczem przeniósł się do Warszawy, gdzie w r. 1839 został urzędnikiem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Należał do założycieli *Biblioteki Warszawskiej* (1841). W r. 1855 opuścił Warszawę i gospodarował przez l. 10 (1855–65) w Miassocie, pełniąc jednocześnie urząd „deputata" do Zgromadzenia Szlacheckiego w Wil-

nie. W r. 1865 wrócił do Warszawy i był od r. 1866—1869 profesorem historji literatury polskiej w Szkole Głównej. W r. 1873 wrócił do Miassoty. Dnia 7 lipca 1873 r. został członkiem Akademji Umiejętności w Krakowie. Zm. 5 listopada 1880 r. w Miassocie.

Twórczość literacką rozpoczął Tyszyński w r. 1837 jako współpracownik *Tygodnika Petersburskiego* i autor książki osobno w tym roku wydanej:

a) „Amerykanka w Polsce". 2 t. Petersburg, 1837.
b) „Rys historyczny oświecenia Słowian". Warszawa, 1841.
c) „Morena albo powieści blade". Warszawa, 1842.
d) „Rozbiory i krytyki" 3 t. Petersburg, 1854.
e) „Pierwsze zasady krytyki powszechnej". 2 t. Warszawa, 1870.
f) „Dwie Świtezianki czyli rzut oka na ostatni okres poezji polskiej". Warszawa, 1871.
g) „Wizerunki polskie". Warszawa, 1875.
h) „Pisma krytyczne". 2 t Kraków, 1904.

Rozprawy literackie, rozbiory i krytyki Tyszyńskiego skupione są w trzech zbiorach, wzajem się uzupełniających: „Rozbiory i krytyki" (3 t.). „Wizerunki polskie" i „Pisma krytyczne" (2 t.); wiele pozostało w czasopismach. Prace swe krytyczne i literackie umieszczał: w *Tygodniku Petersburskim* (od 1837), w *Piśmiennictwie krajowem* (1840), w *Przeglądzie Warszawskim* (1840), w *Bibliotece Warszawskiej* (tu najwięcej), w *Athenaeum* Kraszewskiego, w *Przeglądzie Naukowym*, w *Dzienniku Warszawskim* Rzewuskiego i w jego dalsz. ciągu *Kronice wiadomości krajowych i zagranicznych*, w *Kurjerze Wileńskim*, w *Gazecie Codziennej*, w *Kronice Rodzinnej*, w *Kłosach*, w *Ateneum*, w *Tygodniku Ilustrowanym*; w „Piśmie zbiorowem" wileńskiem (1859), w „Encyklopedji Wychowawczej".

Próby dramatyczne: „Próba" w *Przegl. Warsz.*, 1840 i „Zymio" w *Bibl. Warsz.*, 1842, II.

Listów ogłoszono tylko kilka (zob. bibliografję w t. VII *Stu lat myśli polskiej*).

CHMIELOWSKI: A. T. Zarys biograficzno-literacki na czele I t. „Pism krytycznych" (1904). — CHMIELOWSKI: A. T. w wydawn. „Szkoła Główna Warszawska". Tom I. Kraków, 1900. (Charakterystyka Tysz. jako profesora).—CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warszawa, 1902. (Charakter. Tysz. jako krytyka). — KRUPIŃSKI: A. T. *Bibl. Warsz.*, 1881. I. (Charakter. Tysz. jako filozofa). — T. GRABOWSKI: A. T. jako krytyk literacki. *Pamiątkowa księga* dla Tarnowskiego. I. Kraków, 1904. — STRUVE: Historja logiki jako teorji poznania w Polsce. Warszawa, 1911.—G. KORBUT:

O Aleks. Tysz. *Pam. Liter.*, 1905. — G. Korbut: T. A. *Sto lat myśli pol.*, VII. — Z. Mocarski: „Album pewnego literata". (W „pracy zbior." „Na obczyźnie". Petersburg, 1916).—T. Grabowski: Stanowisko Tyszyńskiego w dziejach krytyki literackiej w Polsce. *Pam. Liter.*, 1925/26. — Zob. też bibliogr. zupełniejszą w t. VII *Stu lat myśli pol.*

12. KAZIMIERZ WŁADYSŁAW WÓJCICKI.

Ur. 3 marca 1807 r. w Warszawie, z o. Jana, chirurga wojskowego i Zofji Zienkiewiczówny. Ukończywszy szkoły pijarskie, uczęszczał do szkoły przygotowawczej do instytutu politechn. (1826—27) i na wykłady w uniwersytecie. W r. 1830 odbył wycieczkę do Krakowa i na Węgry. Wziął udział w powstaniu Listopadowym. Po upadku powstania wyjechał z Magnuszewskim do Elbląga. Stąd na pocz. 1832 r. udał się na Pokucie; poślubił Hannę Magnuszewską i osiadł na wsi. W r. 1833 we Lwowie. W r. 1834 wrócił do Królestwa i został osadzony w więzieniu w Zamościu. Wypuszczony, osiada na wsi na Podlasiu. W r. 1835 do Warszawy. Zostaje rządcą cegielni Banku Pol. koło Zegrza nad Narwią, następnie dzierżawcą Góry pod Modlinem. W 1843 r. osiada w Warszawie na stałe. W r. 1845 archiwistą i bibliotekarzem Senatu; następnie zarządza drukarnią Komisji Sprawiedliwości (do 1862). Wreszcie prezesem Komitetu właścicieli listów zastawnych Tow. Ziem. Kredyt. Był redaktorem *Biblioteki Warszawskiej* od r. 1848 (1850?); wydał *Album Warszawskie* (1845) i *Album literackie*. 2 t. 1848—1849; był współredaktorem *Encyklopedji Orgelbr.* (od 1859), współredaktorem *Kłosów* (od 1865). Zm. 2 sierpnia 1879 r. w Warszawie.

Pierwsze prace (wspomnienia przeszłości, opisy wycieczek po kraju, przysłowia) druk. w *Gaz. Koresp.*, 1826 i w *Dzienniku Warszawskim* (Ordyńca) 1827.

W a ż n i e j s z e   p r a c e: „Przysłowia narodowe". Warszawa, 1830.

W r. 1830/31 wyd. „Pamiętniki Kilińskiego", „Pieśni ojczyste" i „Guslar gwardji narodowej".

W r. 1833/34 we Lwowie: art. w *Ziewonii*, 1834 i w *Rozmaitościach*, 1833; osobno pow. „Kurpie", 1834; 2 wyd. 1856.

„Starożytne przypowieści". Warszawa, 1836. — „Pieśni ludu Białochrobatów", 1836. — „Klechdy". 2 t., 1837 (2 wyd. 1851; 3 wyd. 1876; 4 wyd. 1910 (w Grudziądzu); przekład niem., czes. i rosyj.). — „Stare gawędy i obrazy". 4 t. 1840. — „Teatr starożytny w Polsce". 2 t. 1841. — „Zarysy domowe". 4 t. 1842. — „Biblioteka starożytna

pisarzy polskich". 6 t., 1843—44 (2 wyd. 1854). — „Historja literatury polskiej w zarysach". 4 t. 1845—46 (2 wyd. 1859—61). — „Niewiasty polskie", 1845. — „Życiorysy znakomitych ludzi". 2 tomy. 1849—50.— „Cmentarz Powązkowski". 3 t. 1858. — „Archiwum domowe", 1856. — Kawa literacka w Warszawie 1829—30". Warszawa, 1873. — „Ostatni klasyk", 1872. — „Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia", 1875. — „Warszawa, jej życie umysłowe i ruch literacki w ciągu lat 30-tu, 1800—30 (1880)" i wiele innych.

„Z dawnych dziejów i wspomnień naszego stulecia. Kraków, 1875. „Spuścizna po nieznajomym". Kraków, 1875.

Pamiętniki. „Pamiętnik dziecka Warszawy". Kraków, 1909. Kilka listów podaje Wilkońska.

Tyszyński: o Zarysach dom. *Bibl. Warsz.*, 1841. — Tyszyński: o Bibl. staroż. pol. *Bibl. Warsz.*, 1843. — Tyszyński: O Starych gawędach, Zarysach dom., Bibliot. staroż. pol., Album liter. i Życior. znak. ludzi. „Rozb. i kryt., III, 442—487. — Trębicki: Uwagi nad dziełem Starożytny teatr w Polsce. *Bibl. Warsz.*, 1843. — Zmorski o Starych gawędach. — E. Dembowski: w Piśmien. pol., 1845. — Skimborowicz: O Hist. liter. *Przegl. Nauk.*, 1846. — Pruszakowa: K. Wł. W. *Książka zbior...* dla Wójcickiego. Warszawa, 1862.—W. Pol o W. jako twórcy „gawędy". „Pam. do liter. XIX w.". Lwów, 1866, str 316—317; (wyd. zbior. t. VIII, 226) — Bartoszewicz: O. W. i o stosunku do niego „Cyganerji" (Hist. liter. II, 247—250) — Pług: K. Wł. W. *Kłosy*, 1876 i 1879. — Piotrowski: K. Wł. W. *Tyg. Ilustr.*, 1879.—Świeżawski: K. Wł. W. *Bibl. Warsz.*, 1879. — Bezim. (Duchińska): K. Wł. W. *Bibl. Warsz.*, 1888, III. — M. Grabowski w Liter. romansu w Polsce. „Liter. i kryt." II, 96—100. — M. Grabowski w „Korespond. literackiej", t. I, str 185, i n. — Gloger: K. Wł. W. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* II.—Chmielowski: Hist. liter., V, 131—2. — Chmielowski w „Metodyce histor. liter. pol.".—Brückner w Hist. liter. II, 217—218. —Wilkońska: Moje wspomnienia...—Łopaciński: Przyczynek do historji plagjatów w piśmiennictwie polskiem. *Pam. Liter.*, 1902.—Chlebowski: W. K. Wł. *Sto lat myśli pol.*, VII

13. ANTONI SZABRAŃSKI

Ant. Józef S. ur. 20 lipca 1802 r. w Łowiczu. Do szkół uczęszczał w Kaliszu. W r. 1822 wstąpił do uniwers. warszawskiego, na wydz. prawny; w r. 1825 otrzymał stop. magistra obojga praw; poczem wyjechał zagranicę i prowadził studja w Wrocławiu. Wziął udział w powstaniu Listopad. W r. 1832 osiadł w Warszawie i wszedł na służbę do sądownictwa. Dosłużył się godności sędziego apelacyjnego. Zm. 11 maja 1882 r. w Warszawie.

W r. 1836 zaczął wydawać *Panoramę literatury krajowej i zagranicznej* i redagował ją w przeciągu dwu lat (6 zeszytów). Tu umieścił wiele swoich utworów.

Ogł. artykuły pod pseud. Mruka w *Dzien. Powsz.* (1837); redagował w 1841 r. *Gazetę Poranną*.

Przedtem wyszły jego „Poezje A. S.“ (Wrocław, 1826, 2 t.).

Ogłosił poezje w noworoczn. „Jutrzenka“, 1834 i „Alleluja“.

Był jednym z założycieli i pierwszym redaktorem (1841—43) *Biblioteki Warszawskiej*, potem współredaktorem i współpracownikiem (do r. 1874).

Wyd. przekł.: „Pieśń o Nibelungach“. (Warsz. 1881).

Chmielowski: Hist. liter., V, 126. — Chmielowski w pracy o Tyszyńskim. (Pisma krytyczne I, XXXII—XXXV). — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, III. — L. Jenike: A. J Szabrański. *Tyg. Ilustr.*, 1882, I.

14. LEON ROGALSKI zob. niżej.

15. FRANC. MAKSYMILJAN SOBIESZCZAŃSKI.

Ur. 10 października 1814 r. w Bychawie (w Lubelskiem). Do r. 1831 uczył się w Krzemieńcu, poczem wyjechał do Galicji i do r. 1835 był biblitekarzem w Dzikowie. W r. 1836 pracował przy redakcji *Kwartalnika Naukowego* w Krakowie, skąd w roku 1837 udał się zagranicę i zwiedził Niemcy, Belgję, Francję i Anglję; w Paryżu słuchał kursy Micheleta i Mickiewicza. W r. 1840 przybył do Warszawy. W r. 1846 urzędnikiem Bibl. Głównej Królestwa. W r. 1852 członkiem Warsz. Komitetu cenzury; w r. 1861 (za Wielopolskiego) prezesem Komitetu cenzury i redaktorem *Dziennika Powszechnego*. W r. 1863 uwolniony od służby rządowej, był jednym z redaktorów *Encykl. Orgelbranda*, przytem współpracownikiem (od założenia) *Tygodnika Ilustrowanego*. Zm. 3 czerwca r. 1878, w Warszawie.

Oprócz licznych rozpraw i artykułów po rozmaitych czasopismach, wydał osobno szereg dzieł. M. in.:

„Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy“. Warszawa, 1848.

„Wycieczka archeologiczna w gub. Radomską“. Warszawa, 1852.

„Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce“. Warszawa. 2 t. 1847—49.

W rękop. („Historja m. Warszawy“?) *), „Opis kościołów 8 dyjecezji Król. Pol.“, „Słownik pisarzy“ i „Słownik gieograficzny Polski“.

*) Szereg rozpraw i artykułów rozproszonych po czasop. i wydawn. zbiorowych dotyczy historji Warszawy.

„Dzielnica staromiejska w Warszawie. Szkice historyczno-obyczajowe". I. Warszawa, 1914. (*Bibl. dz. wyb.).*

K. Rogalski w *Enc. Orgelbr.* — Wójcicki: Fr. M. S. *Kłosy,* 1878. — Korotyński: Fr. M. S. *Tyg. Ilustr.*, 1878, I. — Wł. Korotyński: Dzieje Warszawy. *Kur. Warsz.*, 1914, nr. 207. — J. Iwaszkiewicz: Smutna karta z historji czasów Paskiewiczowskich. *Przegl. Warsz.* 1922, marzec. — Tenże: Tajne raporty F. M. Sobieszczańskiego. Tamże, 1924, stycz.-luty.

16. FELIKS ZIELIŃSKI.

Ur. 1817 r., uczył się w Warszawie, nast. kształcił się w uniwers. Królewieckim (prawo). W r. 1837 wstąpił do sądownictwa w Warszawie. W 1841 r. patronem przy Trybunale cywilnym. W roku 1847 adwokatem przy Sądzie Apelacyjnym. W 1854 r. urzędnikiem do szczeg. poruczeń przy dyr. Komisji Skarbu. W r. 1860 referentem Ogólnego Zebrania Senatu, a w r. 1862 sekretarzem Rady Stanu (do r. 1867). Członek Tow. Nauk. Krak., następ. Akad. Um. w Krakowie. Zm. 23 stycznia 1876, w Rapallo pod Genuą.

Prawnik, finansista, ekonomista, krytyk. Pisał głównie do *Bibl. Warsz.* (w l. 1841—57, i później); członek redakcji od r. 1841.

NB. art. „Uwagi nad Liber beneficiorum Długosza".

Życiorys Feliksa Zielińskiego. *Bibl. Warsz.*, 1876, I. — Nekrolog w *Kron. Rodz.* 1876. — Tyszyński: Jeszcze o Feliksie Zielińskim. *Kron. Rodz.*, 1876. — Bartoszewicz: Hist. liter. — Chmielowski: Hist. liter.

17. TYMOTEUSZ LIPIŃSKI.

Ur. 1797 r. we wsi Dereczynie (w Grodzieńskiem). W 1811 r. przybył do Warszawy; tu skończył liceum a potem uniwersytet. W r. 1825 adjunktem w radzie Instytutu politechn. W latach 1833—51 nauczycielem w szkołach warszawskich. Zm. w r. 1856 w Warszawie.

Archeolog.

Wiele artykułów druk. w czasopismach; najdawn. (od 1829 r.) w *Gaz. Pol.* Był stałym współpracownikiem *Bibl. Warsz.*

Gł. dzieło: „Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym, opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. 3 t. Warszawa, 1843—46. (2 wyd., poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego, 4 t. Warszawa, 1885—7—8). (Jest dziełem Lip. oprócz opisu Litwy).

„Słownik zawierający przysłowia, przypowieści, zdania i sposoby mówienia". Rękopis w bibl. Krasińskich. Wyjątki z niego druk. w *Bibl. Warsz.*, 1852, 1853 i 1856, w kalendarzach Jaworskiego i indziej.

„Zapiski Tym. Lipińskiego". Kraków, 1885. Wyd. z rękop. K. Bartoszewicz.

SOBIESZCZAŃSKI o Lip. w *Enc. Orgelbr.* — J. BARTOSZEWICZ: Nowa epoka literatury historycznej polskiej. *Bibl. Warsz.*, 1852, IV. (O Staroż. Polsce).

18. EDWARD RASTAWIECKI.

Baron. Ur. 1805 r. w Nowosiołkach (pow. tomaszowski) w Lubelskiem, z o. Ludwika i Teresy z Krajewskich. Po ukończ. liceum wstąpił na wydz. prawny uniw. warszaw. w r. 1822, a ukończył go w r. 1825. Od r. 1829 urzędował w Tow. Kredyt. Ziem. i w Heroldji. Był pierwszym prezesem Tow. Zach. Sztuk Pięknych w Król. Polskiem. Zm. 23 lutego 1874 r. w Warszawie.

Archeolog.

„Mappografja dawnej Polski". Warszawa, 1846.

„Słownik malarzów polskich". 3 t. Warsz., 1850—57.

„Słownik rytowników polskich". Poznań, 1866.

Wraz z Al. Przeździeckim wyd. „Wzory sztuki średniowiecznej... (1853—69)".

SOBIESZCZAŃSKI: Edw. Rast. *Tyg. Ilustr.*, 1874. — WŁ. L. JAWORSKI: Młodość Edwarda Rastawieckiego. *Pamiętnik słuchaczy Uniw. Jagiel.* Kraków, 1887. — BIELIŃSKI: Uniwersytet Warszawski, III.

19. LEON POTOCKI.

(Pseud. Bonawentura z Kochanowa).

Ur. 1800 r. w Horyhorkach na Białej Rusi; syn Stanisława, gien. wojsk polskich († 29 listopada 1830) i hrabianki Sołłohub. Do szkół pijarskich chodził w Warszawie. W r. 1828 szambelanem dworu Król. Pol. Był urzędnikiem Komisji Oświecenia, a w końcu Okręgu nauk. warsz. Wziąwszy uwolnienie ze służby, przeniósł się na Litwę. Zm. 6 grudnia 1864 r. w Rydze.

Jeden z założycieli *Bibl. Warsz.*

Zawód pisarski zaczął, będąc jeszcze uczniem, mową przy zwłokach Kopczyńskiego, mianą w r. 1817. Później pisywał wiersze („Ar-

tur i Minwana", duma w *Tyg. polskim i zagran.*, 1818). — Mowa na pogrzebie Kopczyńskiego druk. w *Gaz. Koresp.*, 1817.

1) „Wspomnienia o Kownie". Poznań, 1854.

2) „Szkice towarzyskiego życia miasta Warszawy z drugiej połowy XIX stul.". Poznań, 1854.

3) „Święcone czyli Pałac Potockich". Poznań, 1854, 2 wyd., t. 1861. Nowe wyd. Warszawa, 1914. (*Bibl. dzieł wybor.*).

4) „Dwaj bracia artyści". Poznań, 1856.

5) „Zarysy towarzyskiego życia z XIX w.". Poznań, 1856.

6) „Wincenty Wilczek i pięciu jego synów". 2 tomy. Poznań, 1859. (Nowe wyd. Warszawa, 1907. *Bibl. dzieł wyb.*).

7) „Przeznaczenie czyli badacze nauk przyrodzonych". Wilno, 1861.

8) „Pamiętniki pana Kamertona". 3 t. Poznań, 1869.

9) „Kazimierz z Truskowa" czyli pierwszy i ostatni litewski powstaniec". Poznań, 1874.

10) „Urywek ze wspomnień". Poznań, 1876.

Artykuły w *Bibl. Warsz.*

„Wspomnienia o Swisłoczy Tyszkiewiczowskiej, Dereczynie i Różanie". Podał do druku, oraz życiorys skreślił M. Federowski. *Kwart. Litew.*, 1910 i 1911.

20. TOMASZ POTOCKI.

(Pseud. Adam Krzysztopór).

Ur. 1809 r. Syn Michała, senatora wojewody, i Ludwiki z hr. Ostrowskich. Nauki początkowe pobierał w Warszawie, wyższe tamże w szkole aplikacyjnej wojskowej; po ukończeniu której został oficerem. Wziął udział w powstaniu Listopad. Po r. 1831 poświęcił się zupełnie gospodarstwu i naukom społecznym. (Przyjaźnił się z Słowackim). Ož. był z Aleksandrowiczową; 2-v z Ossolińską. Zm. 13 grudnia 1861 r. w Warszawie.

Ekonomista i publicysta.

Ogłosił:

1) „O organizacji wojska polskiego". Paryż, 1841—42.

2) „Głos z Polski...". Kraków, 1848.

3) „Drugi głos z Polski". Kraków, 1848.

4) „Stosunek religijno-polityczny Rusi do Polski...". Kraków, 1848.

5) „O urządzeniu stosunków rolniczych w Polsce". Poznań, 1851; 2 wyd., tamże, 1858.

6) „Poranki Karlsbadzkie“. Poznań, 1858.

Oprócz tego mnóstwo rozpraw i broszur drukował w *Rocznikach Towarzystwa Rolniczego w Galicji*, w *Rocznikach gospodarstwa krajowego* i innych, lub osobno bezimiennie wydanyeh.

Grabski: Hist. Towarzystwa Rolniczego. I. Warszawa, 1904 (str. 157—161. 170—171).

21. KAROL KUCZ.

Ur. 31 stycznia 1815 r. w Brzezinach (pow. rawski). Uczył się w Pułtusku i u pijarów w Warszawie. Został urzędnikiem Komisji Spraw wewn. i duch., potem przeszedł do Izby Obrachunkowej; w r. 1864 otrzymał dymisję. (Zaczął od poezji w *Przegl. Warsz.*, 1839, w *Nadwiślaninie*, w *Magazynie mód*, i w nowor. *Niezapominajki*, w *Gaz. Codz.;* art. w *Gaz. Codzien.* i *Przegl. Nauk.*). W r. 1848 objął po Dmuszewskim redakcję *Kurjera Warsz.*, którą prowadził do końca r. 1863. W r. 1866 założył *Kur. Codzienny*, który redagował do roku 1874. Zm. 9 lutego 1892 r. w Warszawie.

Osobno wydał: „Próby poetyczne“. Warszawa, 1840.

„Pamiętnik Warszawy 1853 r.“ (wyszedł tylko t. I zebrany z art. *Kur. Warsz.*).

„Jasna Góra Częstochowska“, gawęda. Warszawa, 1857.

Wiele jego utworów dramatycznych grywano na teatrach warsz., niektóre ukazały się w druku.

Artykuł w *Enc. Orgelbr.*,—J. Heppen: Karol Kucz. *Kłosy*, 1889, II.—„Książka Jubil. *Kur. Warsz-go*“. Warszawa, 1896, str. 80—107. — J. Heppen: Pięćdziesięciolecie pracy pisarskiej Karola Kucza. *Tyg. Ilustr.* 1889, II.

22. STANISŁAW BOGUSŁAWSKI.

Ur. 18 grudnia 1805 r. w Warszawie, syn Wojciecha, twórcy teatru narodowego. Nauki pobierał u pijarów, a następnie wszedł jako prosty żołnierz do pułku grenadjerów wojska pol. W r. 1827 podporucznikiem. W r. 1833 wstąpił do teatru. Przez lat kilkanaście był współpracownikiem *Kurjera Warsz.*, a na lat kilka przed śmiercią redagował go w r. 1867 (od lutego) do końca stycznia 1868 r. Zm. 10 czerwca 1870 r. w Warszawie.

Pierwszym jego drukowanym utworem była komedjo-opera „Adwokat“ (1833), następnym „Urojenie“ (1834). Potem ukazały się: „Stara

romantyczka" (1838), „Krewni" (1840), „Lwy i lwice" (1843), „Prześladowca", szkic obyczajowy w 2 t., 1844.

Zbiór komedji wyszedł w 4 t., 1849—67 (p. t. „Komedje oryginalne"). Jako komedjopisarz szedł w ślady Fredry i tworzył postacie typowe, zlekka tylko zindywidualizowane. Napisał dwa libretta: „Kontrabandzista" (do muzyki Damzego) i „Flis" (do muzyki Moniuszki).

Wiele wierszy i artykułów pomieścił w różnych czasopismach, m. in. w *Kur. Warsz.*

Wierszyk okolicznościowy przytoczony z rękopisu w „Książce jubil. *Kurjera Warszawskiego*".

Wyj. z kom. „Złoty młodzieniec czyli Niestety i tacy byli!!" (Książka zbior. of. Wójcickiemu).

Chmielowski: B. St. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Art. w „Książce Jubil. *Kur. Warsz.*" (str. 122—128). Warszawa, 1896. — W. Szymanowski: St. Bog. *Tyg. Ilustr.*, 1868. II. — M. Gawalewicz: Bogusławscy (Trzy pokolenia). *Tyg. Ilustr.*, 1895, I.

23. WIKTOR SZOKALSKI.

Ur. 15 grudnia 1811 r. w Sandomierzu, z o. Antoniego, urzędnika Min. Skarbu za Ks. Warsz., i Justyny z Rogozińskich. Po ukończeniu liceum w r. 1826, wstąpił w r. 1828 na wydział lekarski uniw. warsz.; lekarzem wojsk pol. w powstanie 1830/31. Stopień dr. otrzymał w uniwers. (1832—34) w Giessen, następnie studjuje w uniw. heidelberskim i würcburskim, poczem udał się w r. 1836 do Paryża, gdzie otrzymał w r. 1839 stopień dr. Był nast. docentem oftalmologji w szkole lekarskiej prakt. paryskiej, lekarzem dobroczynności. W r. 1847 dyrektorem szpitala w Burgundji. W r. 1848, jako ajent ks. Czartoryskiego, odbył misję do połudn. Niemiec. W r. 1853 wrócił do kraju. Został lekarzem naczelnym Instytutu oftalm. w Warszawie. W r. 1857 prof. akad. medyko-chirurg., a następ. Szkoły Głównej (i Uniw. warsz. do r. 1871). Zm. 6 stycznia r. 1891.

Oprócz szeregu dzieł i rozpraw lekarskich w jęz. francuskim, niemieckim i polskim, ogłosił dzieło:

„Fantazyjne objawy zmysłowe". 2 t. Kraków, 1861—1863 (1862).

Ostatnie dzieło: „Początek i rozwój umysłowości w przyrodzie". 1885.

Pamiętniki do r. 1837 wyszły p. t. „Wspomnienia z przeszłości" (1819—1837) 2 t. Wilno. 1921; dalszy ich ciąg drukuje się w poznań.

Archiwum histor. i filoz. medyc, t. II i następ. Urywki pamiętników ogł. Z. Kramsztyk w *Krytyce lekarskiej* z r. 1897.

Listy do St. Barzykowskiego i J. Woronicza, oraz raport z misji r. 1848, podaje E. Kipa.

Art. w *Enc. Orgelbr.* — Chmielowski: Hist. liter., VI, 187—8. — Struve. Hist logiki... (437). — Bieliński: Uniwersytet Warszawski, II, 664—5. — E. Kipa: Misja polityczna d-ra W. Szokalskiego do Niemiec 1848 r. *Bibl. Warsz.*, 1913, kwiecień. — Kośmiński: Słownik lekarzów polskich. — Talko w „Książce jubil." dla Szokal. (Warsz. 1884). — Kramsztyk w *Gaz. Lekar.*, 1891. (Szkice krytyczne z zakresu medycyny W. 1899). — H. Dobrzycki w *Medycynie*, 1884 i w *Pam. Tow. Lekar.*, 1895. — B. Bartkiewicz: Szkoła Główna Warsz., II. — Kramsztyk: W. F. Szokalski. *Album biogr. zasłuż. Pol. II.* — A. Wrzosek: wstęp do „Wspomnień".

24. KATARZYNA LEWOCKA.

Z Lipińskich. Siostra Tymoteusza, synowica Józefa. Ur. 2 paźdz. 1799 r. z o. Stanisława, majora wojsk. pol., i Marji z Oleśnickich Głowaczów. w Zelwie (w Grodzieńskiem). Wyszedłszy (1822) za mąż za Onufrego Lewockiego, wizytatora szkół w Królestwie, prowadziła po r. 1831 przez lat kilkanaście salon literacki w Warszawie. Zm. 23 lutego 1890 r. w Warszawie.

Rozpoczęła zawód literacki od przekładu powieści W. Hugo „Bug Jargal" (Warszawa, 1829). Następnie ogł. utwór dram. „Kasper Owczarek" (Warszawa, 1832) i kilka utworów powieściowych dla młodzieży i ludu.

Była współpracowniczką *Pierwiosnka* (1838—1843) P. Krakowowej, *Zorzy* (wyd. przez Krakowową i W. Trojanowską), *Przyjaciela ludu*, *Pielgrzyma* Ziemięckiej, *Rozrywek dla dzieci* Pruszakowej, *Czytelni niedzielnej* Petrowowej, *Kółka domowego* Śmigielskiej. (Tu wydruk. w roku 1861 i 1863 „Urywki z pamiętników"). Pisywała też do *Pismiennictwa krajowego* (1840) Skimborowicza, a potem do *Gazety Codziennej*.

Plug: Ś. p. Katarzyna Lewocka. *Kłosy*, 1890.—A. Borkowska w *Kron. Rodz.*, 1890. — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie — E. J. Katarzyna Lewocka. *Tyg. Ilustr.* 1890, nr. 9.

25. SABINA GRZEGORZEWSKA.

Z domu Gostkowska. Ur. 18 stycznia 1808 r. w Marzęcinie (woj. krak.) z o. Michała, późn. prezesa trybunału i posła na sejm Król.

Kongres., i Teofili z Wielogłowskich, starościanki olszańskie[. Zm. 26 czerwca 1872 r.

Ogłosiła:

„Pamiętnik o Marji Wesslównie", 1887.

Art. „Wpływ kobiet na duchowy rozwój społeczeństwa". (*Bibl. Warsz.*, 1855) i inne artykuły.

Wyj. z „pamiętników" druk. *Bibl. Warsz.*, 1856.

Osobno: „Pamiętniki". Warszawa, 1889 (część—reszta w rękopisie).

„Wspomnienia rodzinne". *Kółko domowe*, 1861, 1862 i 1863.

A. B: Sabina z Gostkowskich Grzegorzewska. *Tyg. Ilustr.*, 1872, II. — Chmielowski: G. S. *W. Enc. powsz. ilustr.*

26. FELIKS ŻOCHOWSKI.

Ur. 15 sierpnia 1802 r. w Zieleźnikach (pow. węgrowski), z o. Marcina i Elżbiety z Pogorzelskich. Uczył się w szkołach w Lublinie i w uniwers. warszawskim. W r. 1828 magistrem nauk wyzwolonych; poczem był nauczycielem szkolnym. Wziął udział w powstaniu Listopadowem (w artyl.); walczył podczas szturmu Warszawy. Po powstaniu nauczycielem w szkole obwodowej i w szkole rabinów. W r. 1862 rektorem gimnazjum w Radomiu (do r. 1865). Zm. 20 stycznia 1868 r. w Warszawie.

Artykuły w *Nowej Polsce* (1831).

„Części mowy odmieniające się przez przypadki". Warsz., 1838.

„Mownia języka polskiego". Warsz., 1852.

„Uwagi nad językiem XV w. w porównaniu z dzisiejszym" (w Statutach Wiślickich" Wójcickiego, 1847).

„Wywód początku znaków alfabetu". *Bibl. Warsz.*, 1859, IV.

L. Jenike: F. Żoch. *Tyg. Ilustr.*, 1868, I. — Bieliński: Król. Uniw. Warsz. III.

27. JÓZEF ŻOCHOWSKI.

Ur. 1801 r. we wsi Żochy (w pow. węgrowskim). Po ukończeniu szkoły wydział. wstąpił do zgrom. ks. komunistów w Węgrowie, a następnie do zgrom. pijarów. W r. 1822 nauczycielem w szkole wydz. w Wieluniu. W r. 1824 porzuciwszy zakon pijar. wstąpił do uniwers. warszawskiego, który na wydz. filozof. i administr. ukończył ze stop-

niem magistra. W r. 1828 nauczycielem szkół wojew. w Radomiu, w Szczebrzeszynie i w Warszawie. Był bibliotekarzem Banku Polskiego W r. 1848 zesłano go do kopalni syberyj., do Ujśćkamieniogorska, a stąd do Omska. Katowany, zm. 1851 r. w Omsku.

Oprócz dzieł z zakresu fizyki i innych, ogłosił: „Filozofja serca czyli mądrość praktyczna". (Warszawa, 1846). W 1843 r. redagował pismo przyrodnicze *Motyl*.

GILLER: Hist. powstania narodu polskiego w 1861—4. — STRUVE: Historja logiki jako teorji poznania. — KS. GABRYL: Pol. filozofja religijna w XIX w., 1914. Tom. II. — KRAUSHAR: Rodzina męczenników. („Echa przeszłości". Warszawa, 1917).

28. EUGENJUSZ ŻMIJEWSKI.

Ur. 17 listopada 1816 r. w Żmijowie na Mazowszu. Matka z domu Broniewska. Uczył się w Łomży i w Krakowie (przez rok). Za sprawę Konarskiego zesłany na Syberję. W r. 1856 wrócił do kraju. W r. 1859 ożż. z Garbińską. Był plenipotentem w dobrach Potockich na Podolu i Ukrainie, nast. Romana Sanguszki. Od r. 1879 urzędował w Zarządzie dróg żel. Nadwiśl. w Warszawie. Zm. 26 stycznia 1885 r.

Drukował wiele powieści i opowiadań w czasopismach: w *Wieku, Niwie, Bluszczu, Tyg. romansów i powieści, Bibl. Warsz., Tyg. Powsz.*

Gł. dzieło: „Sceny z życia koczującego". 2 t. Warsz. 1859. (3 t. 1862; wyd. lwow.?).

Bezim. (Pług?): Eugenjusz Żmijewski. *Kłosy*, 1885, I.. — KRAUSHAR: Świętokrzyżcy. — M. JANIK: Dzieje Polaków na Syberji. Krak. 1928. Str. 194—5.

29. FELICJAN ANTONI KOZŁOWSKI.

Ur. 1805 r., we wsi Tupały w Płockiem, z o. Józefa i Marji. Ukończył szkoły w Płocku w r. 1824, poczem był nauczycielem w Kaliszu. W r. 1825 wstąpił do uniw. w Warszawie. W r. 1828 otrzymał stopień magistra nauk i sztuk pięknych; poczem został nauczycielem w szkole praktyczno-pedagog. (a nast. w liceum warszawskiem?); pełnił nadto obowiązki adjunkta przy gabinecie numizmat. uniwer. Wziął udział w powst. Listopad.(?). W r. 1833 został nauczycielem gimn. w Warszawie (pod dyr. Lindego). Osiadłszy na wsi w Czaplinie (pod Czerskiem), oddał się gospodarstwu i pracy literackiej. Zm. 1870 r.

Wyd.: „O cywilizacji początkowej Grecji". Warszawa, 1829. (Program szkolny).

„Dzieła Platona. 1. Apologja czyli Obrona Sokratesa. 2. Kriton. 3. Phedon czyli „O nieśmiertelności duszy". Warszawa, 1845. (Przekład wraz z rozprawą wstępną: „O dziełach i filozofji Platona").

„Dzieje Mazowsza". Warszawa, 1858.

Bieliński: Uniwersytet Warszawski, III.—Majorkiewicz: Dzieła Platona, przekład F. Kozłowskiego. („Pisma pomniejsze", II).

30. OSKAR KOLBERG.

Ur. 22 lutego 1814 r. w Przysusze (w pow. opoczyńskim), z o. Juljusza Kolberga, inżyniera-topografa (od r. 1819 prof. gieodezji, miernictwa i topografji w uniwers. warszawskim) i Karoliny de Mercoeur. W l. 1824—1830 uczy się w liceum warszawskim. Po ukończeniu nauk umieszczono go w kantorze bankowym; jednocześnie kształcił się w muzyce pod kierunkiem Elsnera i Dobrzyńskiego. W r. 1834 udał się na dwa lata do Berlina, dla studjów nad teorją wyższej muzyki. Powróciwszy do Warszawy, dawał lekcje muzyki; a w l. 1838—39 nauczycielem domowym na Białej Rusi. W r. 1845 buchalterem w zarządzie drogi żel. Warsz.-Wied. (do r. 1857), poczem do r. 1861 był urzędnikiem Komisji skarbu. W ciągu tych lat i później odbywał ciągłe wycieczki po kraju i zbierał pieśni i melodje ludowe; zgromadził olbrzymi materjał etnograficzny. Odtąd (od roku 1861) oddaje się wyłącznie niemal działalności kompozytorskiej i opracowywaniu i wydawaniu nagromadzonych przedtem i ciągle zbieranych materjałów. W r. 1871 opuszcza Warszawę i osiada naprzód w Modlnicy pod Krakowem, później zaś w samym Krakowie. Był członkiem Towarz. Nauk. Krak. i Akad. Umiej. i różnych towarzystw naukowych zagranicznych. Zm. 3 czerwca 1890 r., w Krakowie.

„Pieśni ludu polskiego". Poznań, 1842 (nuty ze słow.).

„Pieśni ludu polskiego". Ser. I. Warszawa, 1857.

„Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce". Od r. 1865 do 1910 wyszło ok. 40 t.: *a*) Sandomierskie. Warsz., 1865; *b*) Kujawy. Warszawa, 1867, 2 t.; *c*) Krakowskie. Kraków, 1871—75, 4 t.; *d*) Poznańskie. Kraków, 1875—82, 7 t.; *e*) Lubelskie. Krak., 1883—84, 2 t.; *f*) Kieleckie. Krak., 1885—86, 2 t.; *g*) Radomskie. Krak., 1887—88, 2 t.; *h*) Łęczyckie. Krak., 1889; *i*) Kaliskie. Krak., 1890; *j*) Pokucie. Kra-

ków, 1882—89, 4 t.; *k*) Mazowsze. Krak., 1885—90, 5 t; *l*) Chełmskie. Krak., 1890—91, 2 t.; *m*) Przemyskie. Krak., 1891; *n*) Śląsk Górny. Krak., 1906; *o*) Wołyń. Krak., 1907; *p)* Tarnów-Rzeszów. Kraków, 1910. Pokucie, uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła. Kraków, 1904 (odb. z „Materj. Komisji antrop., archeol. i etnograficznej").

Ogłaszał nadto artykuły i rozprawy w *Enc. Orgelbr.*, w *Bibl. Warsz.*, w „Zbiorze wiadom. do antropologji krajowej", w „Materj. antropolog.-archeolog. i etnograf.".

Z utworów muz. Kolberga popularne były niegdyś: opera „Król pasterzy" (1857) i operetka „Janek z pod Ojcowa".

Z. Gloger: O. K. *Tyg. Ilustr.*, 1881. — Karłowicz: O. K. *Wisła*, III, 1889.— J. Kopernicki: Etnografja i etnologja. *Enc. Wych.*, III. — Kopernicki: O. K. Kraków 1889. — Rafał Lubicz (Łopaciński): O. K. *Ateneum*, 1890, lipiec. — H. Łopaciński: Oskar Kolberg. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.* I.—Wiadomość o artykułach, dotyczących Kolberga, w setną rocznicę urodzin ogłoszonych w czasopismach z r. 1914 podaje *Pam. Liter.*, 1914, str. 250—251 i 1914—15, str. 432 (m. in. Zawilińskiego: a) Pamięci Kolberga. *Czas*, 1914, nr. 54. b) Kolberg-Bliziński. *Nowa Reforma*, 1914, nr. 50; c) Kolberg i Jenike. *Tyg. Ilustr.*, 1914. nr. 9; d) Antoniewicz Wł.: O. K. *Wieś ilustrowana* 1914, nr. 4: e) St. Lam: O. K. Żywot i praca. Lwów, 1914. (*Bibl. Macierzy Pol.*). f) Zawiliński: Skarby O. K-ga. *Świat*, 1914, nr. 10; g) Synoradzki: Z Warszawy (Z życia Kolberga). *Bies. Liter*„ 1914, nr. 10)

31. KAZIMIERZ STRONCZYŃSKI.

Ur. 1809 r. w Warszawie. Uczył się w szkołach piotrkowskich i w uniwers. warszawskim. W r. 1828 magistrem fil., poczem został nauczycielem nauk przyrodniczych w szkole wojewódzkiej. (Wyd. „Rozrywki entomologiczne dla młodzieży". Warsz., 1835 i „Spis zwierząt ssących w Król. Pol. i prowincjach ościennych". Warsz., 1839). Następnie urzędował w Banku Polskim, a od r. 1834 w Heroldji (w r. 1847 dyrektorem kancelarji Heroldji). W r. 1861 referendarzem Stanu. W r. 1862 dyrektorem kancelarli Komisji Rządowej wyznań i oświec. publicznego. W r. 1864 członkiem Senatu. W l. 1844—53 był przewodniczącym delegacji naukowo-artystycznej do zebrania i opisu zabytków starożytności i sztuki w Król. Pol. Był członkiem Akademji Um. Krak. Zm. 10 listopada 1896 r. w Piotrkowie.

Archeolog.

Wyd. „Wzory pism dawnych...". Warsz., 1839, oraz w podobiźnie Statut Wiślicki w przekł. pol. z pocz. XVI wieku i Cygańskiego „Myślistwo ptasze" (1854).

Gł. dzieła:

a) „Pieniądze Piastów... do r. 1300". Warszawa, 1847 (dzieło do numizmatyki polskiej podstawowe).

b) „Dawne monety polskie dynastji Piastów i Jagiellonów". 3 t. Piotrków, 1883—5

c) „Pomniki książęce Piastów w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych sturożytnościach". Piotrków 1888.

W rękop. „Starożytności piastowskie i jagiellońskie do XVI w.".

H. Sadowski: K. S. *Tyg. Ilustr.*. 1896, II. — Gloger: K. S *Album biograf. zasłuż. Pol.* II. — Z puścizny naukowej po ś. p. Kaz. Stronczyńskim. *Wisła*, 1903.

32. FRYDERYK HENRYK LEWESTAM.

Duńczyk z pochodzenia. Ur. 23 stycznia 1817 r. w Hamburgu, z o. Macieja, dentysty, który osiadł w tym roku w Warszawie. Uczył się w liceum Lindego. W r. 1832 udał się do ks. Szlezwickiego, gdzie ukończył gimn. we Flensburgu, poczem wstąpił do uniwers. w Berlinie, kt. ukończył ze stopniem dr. fil. (1839). W r. 1840 udał się do Paryża, gdzie uczęszczał do Sorbony i Collège de France. Pisywał do dziennika *Le Messager*. Poznał się z Słowackim. W r. 1841 wrócił do Warszawy. W latach 1842—3 wydawał *Roczniki krytyki literackiej*. Odtąd drukował wiele artykułów w *Bibl Warsz.*, *Dzwonie literackim Dzienniku Warsz.* od 1851 r., *Gaz. Codz.*, *Gaz. Warsz.* (od roku 1844—47 był jej redaktorem); jako krytyk literacki zdobył glównie rozgłos artykułami w *Gaz. Codz.* (1854—58), w *Tyg. Ilustr.* W l. 1858 - 59 wydawał z Gregorowiczem i Szymanowskim *Wolne żarty*. Od r. 1864—69 był prof. historji literatury powsz. w Szkole Głównej, a następ aż do śmierci, prof. tegoż przedmiotu w uniwers. rosyjskim. Od r. 1865 pomieszczał wiele krytyk literackich i teatralnych w *Kłosach*, których był współredaktorem i red. *Bibl. najceln. utw. liter. europ* W r. 1873 założył dziennik *Wiek*; był jednym z redaktorów *Enc. Orgelbr.*, gdzie pomieścił wiele artykułów. Zm. 23 grudnia 1878 r. w Warszawie.

Osobno wyd. m. in.:

1) „Pierwotne dzieje Polski". Warsz., 1841.

2) „Obraz najnowszego ruchu literackiego". Warszawa, 1859 (krytyki liter. z *Gaz. Codz.*).

3) „Historja literatury powszechnej". 4 t. Warszawa, 1863 - 67.

4) „Kurs publiczny liter. pol. w XIX w. Warsz., 1867 (nieukończ.).

5) „Aleksander Fredro“. Warsz., 1876.

6) „O poezji dramatycznej“. Warsz., 1867.

7) „Dwie prelekcje wstępne do wykładów historji liter. powsz.“. Warsz., 1865.

Art. „Wyznanie wiary literackiej“, przedruk z *Roczn. kryt. liter.*, 1842, w *Przegl. krytyki*, 1909.

Art. o Wicie Stwoszu W. Pola *(Gaz. Codz.*, 1857, nr. 214—217) nazywa M. Mann „doskonałem studjum estetyczno-literackiem“.

Wyd. m. in. przekł. niem. „Nieboskiej komedji“ (Lipsk, 1841) pod pseud. Batornickiego, i Klechd Wójcickiego; przekł. pol. „Goetza von Berlichingen“ Goethego; „Listów o estetycznem wychowaniu człowieka“ Schillera. (Warsz., 1843).

WÓJCICKI. F. H. L. *Kłosy*, 1879. — E. GRABOWSKI i J. KOTARBIŃSKI w wyd. „Szkoła Główna“, I. — HAHN: Celtyzm w „Lilli Wenedzie“. — CHMIELOWSKI: Dzieje krytyki literackiej“. Warszawa, 1902. — CHMIELOWSKI w *Złotej przędzy*, III.

33. FELIKS JEZIERSKI.

Ur. 18 maja 1817 r., z o. Leona i Elżbiety z Grandjeanów w Kozłówce (w Lubel.). Kształcił się w gimnazjum w Lublinie i w uniw. w Moskwie (1836—40). Od r. 1840—62 nauczycielem gimn. w Lublinie. W l. 1862 — 4 zwiedził Jenę, Gietyngę, Heidelberg i Berlin (w 1863 r. dr. fil. w Jenie). W l. 1865 — 73 inspektorem gimn. V w Warszawie. Następ. nauczycielem szkół prywatnych. Po śmierci Wójcickiego (1879) był przez czas pewien redaktorem *Bibl. Warszawskiej*. Zm. 15 grudnia 1901 r.

Pedagog, filozof, tłumacz, krytyk i historyk literatury.

Zaczął od art. w *Tyg. Petersb.* Potem pomieścił szereg rozpraw filozof. i pedagog. w *Przegl. Naukowym* w latach 1843—47.

Osobno:

1) „Przygotowania do wiedzy mowy ludzkiej“. Warszawa, 1843.

2) „Rzecz o pojęciach ludzkich, ich pochodzeniu i rozwijaniu się“. Warsz., 1846. (Przedtem w *Przeglądzie Nauk.*, 1845).

3) „Nauczyciel ze stanowiska moralnego i naukowego“. Warsz., 1847.

Nadto pomieścił wiele rozpraw w *Bibl. Warsz.*, oraz w *Kłosach*, *Prawdzie*, *Enc. Wych.* i *W. Enc. powsz. ilustr.*

Ogł. przekł. z Longfellowa, Byrona, Shelleya, Goethego („Faust“) i w. in.

Najceln.: „Dzieje literatury angielskiej od XVI do poł. XVIII.

Pod pseud. Fulhama: poem. „Biała góra". (Lublin, 1859). Pod pseud. K. Lewalda: Hist. w. XIX (1880).

CHMIELOWSKI. J. F. *W. Enc. powsz. ilustr.* — ĆWIKLIŃSKI: Homer i homerycy. *Przew. nauk. i liter.*, 1881. — HAHN: J. F. *Enc. Wych.* — STRUVE: Hist. logiki jako teorji poznania.

34. JAN PAPŁOŃSKI.

Ur. 21 listopada 1819 r. (1813?) w Widzach (w gub. wileń.). Uczył się w gimn. w Wilnie (od 1832 r.) i w uniw. w Moskwie. W r. 1840 nauczycielem jęz. rosyj. w szkole obwodowej, w roku 1841 w gimn. II w Warszawie, następnie w l. 1842—53 był nauczycielem języka i liter. rosyj. na Kursach pedagogicznych, w Szkole sztuk pięknych, w gimn. gubernjalnym i w Instytucie szlacheckim. W l. 1853—5 starszym cenzorem, następnie był do r. 1861 urzędnikiem do szczególnych poruczeń przy kuratorze Okręgu naukowego warsz., Muchanowie; w l. 1861—64 wizytatorem szkół w Królestwie i członkiem Rady wychowania; w latach 1859—67 profesorem literatury rosyj. w Akad. duchownej rzym.-katol. w Warszawie. W l. 1864—71 prof. gramatyki porównawczej w Szkole Głównej, nast. w Uniwersytecie. Od roku 1864—1885 dyrektorem Instytutu głuchoniemych i ociemniałych. Zm. 28 listopada 1885 r. w Warszawie.

Oprócz rozpraw i artykułów w czasopismach: *Bibl. Warsz.*, *Gaz. Warsz.*, *Kronice* (Bartoszewicza), *Czytelni niedzielnej*, *Kur. Wileń.*, *Żurn. Min. Narodn. Prosw.* i in., ogł. m. in. przekł. „Kroniki słowiańskiej" Helmolda (1862), p.t. „Źródła do dziejów słowiańszczyzny".

WŁ. NOWICKI: Ś. p. Jan Papłoński. *Pamiętnik Warsz., Instytutu Głuchoniem i Ociemn.*, XVI, 1885. — NOWICKI: Jan Papłoński. *Kłosy*, 1885, II. — J. STATTLER: J. P, *Tyg. Ilustr.*, 1885, II.—J. KRZYWICKI w wydawn. „Szkoła Główna Warszawska„, I. Kraków, 1900. Str. 194—201. — NOWICKI: P. J. *Enc. Wych.*, VIII.

35. ALEKSANDER KRAJEWSKI.

Ur. 28 lutego 1819 r. w Warszawie. Uczył się w liceum warszawskim do r. 1831 (4 klasy). W r. 1837 urzędnikiem na poczcie. W 1838 r. członkiem Gminy Stowarzyszenia Ludu Polskiego. W r. 1839 zesłany na Syberję. Wrócił do kraju w 1857 r. W r. 1858 referentem Towarzystwa Rolniczego. W styczniu 1862 r. zesłany do Tambowa (4 mies.).

W r. 1880 został urzędnikiem w Zarządzie Kolei Wiedeńskiej. Zm. 4 stycznia 1903 r. w Warszawie.

Od r. 1857 był stałym współpracownikiem *Biblioteki Warszawskiej*; ogł. tu m. in. przekład cz. I „Fausta“ (1857) z rozprawą wstępną; przekład wyboru poezji Horacjusza (1858); przekład wyboru poezji lirycznych Szyllera (1888) oraz szereg krytyk i rozbiorów literackich; oceny A. Sowy „Dziś i wczoraj“ (1858), „Gawęd o literaturze i sztuce“ Kraszewskiego (1858), Powieści Dzierzkowskiego (1858), „Listu żelaznego“ Małeckiego (1859), dwu dramatów p. t. „Jerzy Lubomirski“ Szajnochy i Odyńca (1861).

Ogł. nadto art. w *Rocznikach gospodarstwa krajowego* (1858—1863), w *Gazecie Polskiej* (od 1864 do 1895 r.), w *Tygodniku Ilustrowanym, Ateneum, Słowie, Encyklopedji Rolniczej*, i indziej. (Krypt. A. A. K. i Z. Z).

Osobno:

a) Przekł. „Fausta“ Goethego (w Bibl. *Mrówki*).

b) „Wędrówki Childa Harolda“ Byrona. Warszawa, 1896.

Korżon: Aleks. Kraj. (A. A. K.). *Bibl. Warsz.*, 1903, I (przedruk. w t. II jego „Listów otwartych, mów, rozpraw, rozbiorów. Warszawa, 1916. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. — Krzemiński w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Kraushar: Świętokrzyżcy. *Przegl. histor.*, 1916.

36. ADOLF KUDASIEWICZ.

Ur. się w r. 1820 w Krakowie. Uczył się w Liceum św. Anny i w uniw. Jagiell. kt. ukończył w r. 1840. W r. 1852 przybył do Królestwa. Nauczyciel jęz. pol. w szkołach. Czł. Tow. Nauk. Krak. Zm. w r. 1865.

„Próbki filozofji mowy“. Warsz. 1858.

„Kurs nauki języka polskiego“. Warsz. 1862—65.

Artykuły w *Bibl. Warsz.*,

W. Grochowski: A. Kud. *Tyg. ilustr.* 1865, I. — B. Bieńkowski: K. A. *Enc Wych.*, VI (1904).—Wedł. Boduena „Filoz. mowy“ „sumienna, ale niedość krytyczna kompilacja“.

37. ZYGMUNT KOMARNICKI.

Erazm... K. ur. 24 stycz. 1809 r. na Wołyniu. Kształcił się w Międzyrzeczu i w uniw. Wileńskim (1826—29). Tu kolegował z Alek-

sandrem Grozą. Po r. 1831 był nauczycielem domowym. W l. 1854—65 mieszkał w Skępem, u Gustawa Zielińskiego, w charakterze bibliotekarza i nauczyciela domowego. Ok. r. 1870 osiadł w Warszawie. Zm. 24 lutego 1883 r. w Warszawie.

W r. 1830 był współpracownikiem *Gazety Polskiej* (używał kryptonimu E. K.; czy jego pióra podpisana liter. E. K. recenzja pism Brodzińskiego?). W tym samym czasie ogł. w przekł. pol. „Kurs literatury dramatycznej" A. W. Schlegla (Warsz., 1830). Wstęp wydruk. przedtem w *Gaz. Polskiej*. Wyd. nadto rozpr.: „Św. Stanisław i Bolesław Śmiały" (Drezno, 1870) i przekł. kronik: Dytmara (Żytomierz, 1860) i Gallusa (Warsz., 1873). W rękop. pozostał przekł. kronik Janka z Czarnkowa i Widukinda. Przełożył rozdz. o Długoszu w Zeissberga „Dziejopisarstwie pol. w. średn." (1877). Wyj. z listu do Grozy z r. 1860 przytacza Pług. Charakterystykę Kom. skreślił G. Zieliński w liście, który przytoczył Chmielowski w życiorysie Zielin-go na czele t. I „Poezji" str. 26—28; tamże wyj. z listu Z. do Komarn. z r. 1833 (str. 28—29).

AD. PŁUG: Z K. *Kłosy*, 1883, I: A. P. (Pawiński). *Tyg. Ilustr.* 1883, I. Zob też Bańkowski: M. Mochnacki, str. 133.

38. AUGUST WILKOŃSKI.

(Pseud. „Au. Wi. chirurg filozofji").

Ur. 30 stycznia 1805 r. we wsi Kąkolewie w pobliżu Leszna, w Poznańskiem. Kształcił się w gimnazjum w Poznaniu i w uniwers. we Wrocławiu (1826—1828). Około r. 1835 ożenił się z Pauliną Lauczówną. W r. 1835 czy 1836 Wilkońscy osiedli w Królestwie Polskiem na wsi, gdzie dzierżawili czas jakiś Garbatkę w dobrach Sieciechowskich (w Lubelskiem), a następnie Tynicę pod Radomiem. W l. 1840—1851 mieszkali w Warszawie. W r. 1851 rozkazano Wilkońskiemu opuścić wraz z żoną Królestwo Kongresowe. Zm. 4 lutego 1852 r. w Siekierkach.

Pierwsze swoje „ramotki" ogł. W. w *Bibl. Warsz.* w l. 1841 — 1845. Pierwsza p. t. „Wspomnienie szkolne".

W l. 1846—1849 redagował *Dzwon Literacki.*

W r. 1851 był współpracownikiem *Dziennika Warszawskiego* Rzewuskiego.

Wyd. zbior.: „Ramoty i ramotki literackie". 4 t. Warszawa, 1845—1846; 2 wyd. Poznań, 1862; 3 wyd., 5 t. Warszawa, 1873.

Listy: *a*) do Kraszewskiego w *Przegl. literackim* z r. 1897 (K. Bartoszewicza) i w *Echu artyst.-literackim* z r. 1913; *b)* listy do A. Szabrańskiego z l. 1840—44, w całości i w wyj. przytacza Gawalewicz; *c*) list do F. Świderskiego z r. 1846 w wydawn. M. Dzikowskiego „Ostroga". Warszawa, 1871; *d)* list do Joanny Grodeckiej z r. 1841 w t. I „Księgi pamiątkowej Mickiewicz.". Warszawa, 1898; *e*) list z r. 1850 w t. V Hist, liter. Chmielowskiego.

Wójcicki: A. Wilkoński. *Bibl. Warsz.*, 1857. — Wójcicki: Życiorys przy wyd. ramotek z r. 1862. — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. Poznań, 1871. — W. Szymanowski: Życiorys przy wyd. ramotek z r. 1873.— Gawalewicz: „Au. Wi chirurg filozofji, kawaler krzyża naturalnego" w jego „Sylwetkach i szkicach literackich". Kraków, 1888. — K. Bartoszewicz o W. w *Kraju*, 1893. nr. 46—47. — Bartoszewicz: Wilkoński i Kraszewscy. *Przegl. Liter.*, 1897. — K. Kraszewski: Wspomnienie o Aug. Wilkońskim. *Przegl. Liter.*, 1897 i w jego „Humoreskach". Warszawa, 1909.—Gawalewicz: Au Wi. *Kur. Warsz.*, 1903 nr. 1.— Br. Korwin: Chirurg filozofji. (W setną rocznicę urodzin). *Goniec Poranny* 1905, nr. 53. — H. Galle: W. A. *Sto lat myśli pol.*, IX. — W. Borowy: Z historji równouprawnienia żydów w powieści polskiej *Pam. Liter.* 1925/26. — (Zob. Jordan: Komedja w podróży. Ustęp z życia ś. p. chirurga filozofji. *Tyg. Ilustr.*, 1873, I).

39. GUSTAW ZIELIŃSKI.

Ur. 1 stycznia 1809 r. w Markowicach (dep. bydgoski Ks. Warsz.), z o. Norberta, pułkownika za czasów Kościuszki, i Kazimiery z Zielińskich. Uczył się w Toruniu, potem w Warszawie i Płocku, gdzie w r. 1827 ukończył szkołę wojewódzką. W tym samym roku wstąpił na wydział prawa i administracji w uniwersytecie warsz. (słuchał wykładów J. W. Bandtkego, Maciejowskiego, Hubego, Skarbka). Ukończył uniw. w r. 1830. Wziął udział w kampanji r. 1831; był w bitwie pod Warszawą (we wrześniu); w październiku przeszedł z korpusem jen. Rybińskiego granicę pruską pod Brodnicą. W pocz. roku 1832 wrócił do kraju i osiadł na wsi. Pod koniec r. 1833 aresztowany, przesiedział w Warszawie pół roku w więzieniu; skazany na osiedlenie w Syberji, wywieziony 29 lipca 1834 r. z Warszawy (przez Moskwę, N. Nowogród, Kazań, Permę) przybył do Tobolska 1 września 1834 r. Po rocznym tu pobycie wywieziony w końcu lipca 1835 r. do Iszyma. Tu przebył do r. 1842. W listopadzie 1842 wrócił do Warszawy i osiadł następnie na wsi, w dobrach rodzinnych w Skępem. W r. 1856 radcą dyr. gł. Tow. Kred. i sędzią pokoju pow. lipnowskiego. W r. 1857 członkiem Rady przemysłowej Oddziału rolniczego przy Komisji rząd. spraw wewn. W r. 1858 r. członkiem Tow. Rolniczego; w 1860 r. prezyd.

w sekcji administ. i członkiem Komitetu Towarzystwa. Za Wielopolskiego członkiem Rady powiatowej Lipn., a w r. 1862 przewodniczącym tejże Rady. W r. 1863 r. przebywał zagranicą. (Żonaty był 1-o v. z Urszulą Romocką (1844); 2-o v. z Anielą z Romockich Popławską (1854). Zm. 23 listopada 1881 r. w Skępem.

Pierwociny poetyckie. Najdawniejsze z dochowanych poezji Zielińskiego pochodzą dopiero z r. 1832: („Do Boga", „Do przyjaciół", „Do Augusta O.", „Wspomnienie", „Pożegnanie", „Do młodego poety„, „Tulipan i fijołek" i inne).

„Zbigniew", dram. histor., zaczęty w r. 1833, ukończony w r. 1839, pozostał w rękopisie; wyjątki przytacza Chmielowski w studjum o Zielińskim.

„Samobójca", pierwszy większy poemat, napis. w roku 1835, wyd. dopiero w r. 1878.

Na Syberji, w Iszymie (1835—42) powstały, oprócz „Zbigniewa" i „Samobójcy", poematy: „Stepy", „Koń beduina", „Antar" i „Kirgiz".

Z r. 1833 pochodzi „Dziennik mojego życia", z którego wyj. przytacza Chmielowski. (M. in. wypowiada w nim sąd swój o utw. Brodzińskiego, Fredry, dramatach Szyllera, Werterze, Mickiewicza, Malczeskiego, Zaleskiego, Goszczyńskiego, Odyńca).

W druku zaczęły się ukazywać wiersze Zielińskiego od r. 1840 w *Piśmiennictwie Krajowym*, w *Przeglądzie Warszawskim* i w *Nadwiślaninie*; później w *Przegl. Naukowym* (1843) i w *Bibl. Warszawskiej*.

„Kirgiz". Powieść. Wilno, 1842. Wyd. popr. lipskie 1855, lwowskie 1867. (Przekł. niem. „Der Kirgise.,. übersetzt von Sigmund Ludomir". Holics. B. r. Przekł. rosyj. Grebieńszczykowa wyszedł w Tomsku w r. 1910). „Kirgiz". W oprac. St. Zatheya. Brody, 1908. (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). Ustęp zawierający opis pożaru stepu w „Kirgizie", ma być utworem nie Zielińskiego, lecz Adolfa Januszkiewicza (zm. w r. 1857). Tekst „Kirgiza" w wyd. Poezji (Toruń, 1901) różni się od pierwotnego tekstu, wyd. w r. 1842.

„Poezje". Warszawa, 1846.

„Stepy". Poznań, 1856. (Ułamki druk. w *Snopku Nadwisl.* Cieplińskiego (1844) i w „Poezjach" (1846). Pierwotny tyt. „Fantasmagorje".

„Czarnoksiężnik Twardowski". Dwa ustępy z dramatu... Warsz.,

1856. (Z rękop. ogł. też Chmielowski szkic aktu I libretta do zamierzonej opery „Mistrz Twardowski" Moniuszki).

„Samobójca". Poemat. Toruń, 1878. Napis. w roku 1835.

„Antar". Obrazek wschodni. Poemat prozą poetycką druk. w *Tyg. Ilustr.*, 1897.

„Pokusy", fantazja w *Bibl. Warsz.*, 1882, I.

„Manuela". Powieść z czasów wojny napoleońskiej w Hiszpanji. Warszawa, 1910. (Druk. w skróceniu).

W rękop. pozostały: dramat „Zbigniew" i komedyjka prozą p. t. „Panna włościanka".

Wyd. zbior. „Poezje". 2 tomy. Toruń, 1901.

Prozą drukował dużo prac w *Bibl. Warszawskiej*, w *Encykl. Orgelbr.* — opisy Syberji; w *Encykl. rolniczej* (1879) art. o „Prawie rolniczym w dawnej Polsce"; w *Wiadomościach Archeolog.*, II (1874), art. „Starożytności Dobrzyńskie"; rozprawę „O ziemi dobrzyńskiej", badanie historyczne, z mapą, w *Bibl. Warsz.*, 1861, III (nieukończ.). Osobno wyd. „Wiadomość historyczna o rodzie Świnków..." 3 t. Toruń, 1881.

Listy przytacza w wyj. Chmielowski w swojem studjum o Z. (listy do rodziny i inne). (Zob. też *Tyg. Pol.*, 1901). — List z wierszem do Lenartowicza z r. 1875 podany z „albumu Len." w *Sfinksie*, 1912, grudzień, str. 346. — 3 listy: a) do J. Januszkiewicza z r. 1855, b) do A. Januszkiewicza z r. 1857, c) do Z. Glogera z r. 1877, w *Księdze pamiątk. Mick.* I.

Chmielowski: Życiorys na podstawie listów poety skreślony i ocena jego działalności (jako wstęp do „Poezji", I (Toruń, 1901). = Bezim: Rozbiór „Kirgiza". *Przegl. Pozn.*, III 1846. — Bezim.: Ocena „Stepów" i Czarnoks. Twardowskiego" w *Przegl. Pozn.*, 1857. — Tyszyński: Rozbiory i kryt., III (o „Kirgizie"). — Kaszewski: G. Zieliński. *Tyg. Ilustr.* 1861, I. — W. Korotyński: G. Z. *Tyg. Ilustr.* 1881.— Zofja S. (Sokołowska): G. Z. *Kłosy*, 1881. — K. Wolicki: Wspomnienia z czasów pobytu w cytadeli i na Syberji. Lwów, 1876. — G. i J. Zielińscy: Wiadomość historyczna o rodzie Świnków. Toruń, 1881. — Hirszband (C. Jellenta): Byron w poezji polskiej. *Prawda*, 1888. — J. Zieliński: Przyczynek do biografji autora „Kirgiza". *Tyg. Ilustr.*, 1895. nr. 12. — Gomulicki o Z. w *Kur. Codz.*, 1895, nr. 33. — Józef z nad Drwęcy w *Słowie*, 1895, luty-marzec. — Zdziechowski: Byron i jego wiek. II (o Kirgizie). — C. Jellenta: Wszechpoemat... 1895. Str. 152. — Matuszewski: Djabeł w poezji. Wyd. 2. Warsz., 1899. — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pol. XIX w. — Bezim.: Gustaw Zieliński i nieznane jego listy. *Tyg. Polski.* 1901, nr. 38 i n. — Gomulicki: Autor „Kirgiza" w literaturze i w życiu. *Kraj*, 1902. nr. 48—49. — Galle: Piewca „Kirgiza", *Prawda*, 1902, nr. 42. — A. Wrzesień (A. Lange):

G. Z. *Kur. Codz.*, 1902, z 31 grudnia. — St. Zathey: wstęp do „Kirgiza". Brody. 1908 (wyd. Westa). — Bezim.: Poeta stepów. *Ziarno*, 1909 (obszerny życiorys). — Galle: Autor „Kirgiza". *Bibl. Warsz.*, 1909, luty.—Galle: Z. G. *Sto lat myśli pol.*, IX

40. ANTONI CZAJKOWSKI.

Ur. 13 czerwca 1816 r. w Krakowie, z o. Pawła, prof. liter. polskiej w uniw. Jagiell. Studja ukończył w uniwersytecie krakowskim, na wydziale prawnym, ze stopniem dr. obojga prawa. Przez kilka lat urzędował w Warszawie (w r. 1841 był sekretarzem Jeneralnego Prokuratora w Królestwie); w tym czasie (1837—1845) zasłynął jako poeta; umieszczał utwory swoje w różnych czasopismach, przeważnie w *Bibliotece Warszawskiej* (od r. 1841). W końcu został profesorem prawa polskiego w uniwersytecie w Petersburgu. Zm. 9 lutego 1873 r. w Petersburgu.

Wyd. zbior.: a) „Niektóre poezje". Warsz., 1841.

b) „Poezje". Warszawa, 1845.

Przekłady: a) „Beppo" Byrona.

b) „Herman i Dorota" Goethego. Warsz., 1845.

Wiersz na cześć J. N. Kamińskiego przytacza K. E. w *Dzienniku mód paryskich*, 1842, nr. 18.

Wiersze: „Do Władysława Wężyka", napis. w r. 1842 i „Do Norwida", wydruk. w Dod. do *Słowa*, 1859 (Petersburg).

Wiersz „Na dzień urodzin Następcy Tronu połączonych Królestw W. Brytanji i Irlandji... Dnia 9 listopada 1841 r." przedruk. z *Gazety Codziennej*, 1841, nr. 334, wraz, z przekł. niem. J. D. Minasowicza w t. III „Tworów" Minas.

K. Bartoszewicz: A. Czajk. *Czas*, 1873., nr. 128.—Chmielowski: Czajk. A. *W. Enc. powsz. ilustr.* XIV (1895).—Chmielowski: Hist. liter., V, 156—158.—Matuszewski: Djabeł w poezji. Warsz., 1899. Str. 266—68. — A. E. Balicki: Bolesław Śmiały.. w poezji polskiej. Kraków, 1905. Str. 118—119. — G. Korbut: Cz. A. *Sto lat myśli pol.*, IX.

41. JÓZEF KOMIEROWSKI.

Ur. 1813 r.; syn Tomasza, właściciela dóbr Sielce (w pow. pułtuskim). Służył wojskowo. Wziął udział w powstaniu Listopadowym; w bitwie pod Ostrołęką wzięty do niewoli. Po uwolnieniu osiadł w majątku Wąsew (powiecie ostrołęckim). W Paryżu zaprzyjaźnił się z Słowackim. W roku 1851 ożenił się z Zofją Sobieską (późniejszą

Radwanową). Zm. 21 października 1861 r. — Wyd.: Bezim. „August z Kości, dramat bez końca". Poznań, 1844). „Jawy", poemat. Paryż, 1845) pod pseudonimem J. Krajoskiego. „Pieśni dla braci". Poznań, 1846 (pod pseud. Nieznajomego). [Wielka rzadkość]. „Polska zagranicą i w Królestwie Polskiem" (bezim). Poznań, 1848. „Piekło i Ludzkość", dramat w trzech odsłonach, pod N. N. (Poznań, 1849). „Moje stosunki z Towiańskim i towiańczykami". Paryż, 1856. (Autorstwo broszury tej mylnie J. Fr. Kołosowskiemu przypisywane). „Dramata Willjama Shaekespeare'a". 3. t. Warszawa 1857—1858. Przekład 10-ciu dramatów. „Uwagi o tegorocznym zapatrywaniu się na sprawę Polską". Berlin, 1861.

L. Méyet: Słowacki i Komierowski. Warsz., 1909 (odb. uzupełn. z *Sfinksa*, 1908); — L. Méyet: Zapomniana dedykacja. *Sfinks*, 1910; „Dziennik Zofji Komierowskiej". (*Bluszcz*, 1889); — Zahorski: Szekspir w Polsce; — Tarnawski: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 78—92.

42. JÓZEF PASZKOWSKI.

Józef Edmund Paszk. Ur. w r. 1817 w Warszawie; nauki kończył u pijarów; do służby rządowej wstąpił w r. 1834; ostatnio był sekretarzem przy Komitecie egzaminacyjnym. Zm. w kwietniu 1861 r.

Oprócz kilku rozpraw o literaturze angielskiej, druk. w *Bibl. Warsz.*, gdzie także umieścił przekłady 10-ciu tragiedji Szekspira, tudzież wyjątki z Szyllera, Goethego, Byrona i Hugo'na, podobnież w *Pielgrzymie* i innych czasop. warsz., osobno ogłosił:

1) „Poezje". Warszawa, 1842, (zawierają oprócz przekładu „Manfreda" i „Kaina" Byrona, pomniejsze poezje oryginalne i tłumaczone).

2) „Dramata Shakespeare'a". 3 t. Warszawa, 1857—1860 (przedtem druk. w *Bibl. Warsz.*, 1856—65). 13 dramatów Szekspira w przekł. Paszk. pomieścił Kraszewski w zbiorowem wyd. dramatów Szekspira (1875—6).

3) „Faust" Goethego. Kraków, 1883.

Kaszewski: Józ. Paszk. *Tyg. Ilustr.*, 1861, I. — Sobieszczański: P. J. *Enc. Orgelbr.* — Tarnowski: Szekspir w Polsce. („Rozprawy i sprawozd., IV. 1898). — Wł. Tarnawski: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 125—142.

43. KAROL FRANKOWSKI.

(Pseud. Kajetan Niepowie).

Ur. 1795 r. Kształcił się w liceum Richelieu'go w Odessie, służył potem wojskowo; w 1831 r. był pułk. lejb-gwardji ułanów. W r.

1836 udał się zagranicę; długo przebywał w Paryżu. Wróciwszy do kraju, osiadł w Warszawie, w r. 1841 mianowany dyrektorem gimn. realnego, a w r. 1844 dyrektorem Szkoły sztuk pięknych. W r. 1842 wraz z Hignetem wydawał czasop. *Glaneur de Varsovie*. Zm. w r. 1846.

a) „Paris de juillet à mars 1837". (Bruksella, 1837) (pod pseud. Olofa Dahlskiolda).

b) Artykuły sprawozdawcze w gaz. franc.

c) „Etudes physiologiques sur les grandes métropoles de l'Europe occidentale". (Paris, 1840).

d) „Feuilletons du Glaneur de Varsovie". Warszawa, 1842.

e) „Gra namiętności". Warsz., 1843, dramat „w 3-ch porach i 5 aktach".

f) „Moje wędrówki po obczyźnie". Warsz., 1846 (maluje obrazy z życia paryskiego).

Chmielowski: F. K. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski w Hist. liter. pol. V, 185—7.

44. WINCENTY DAWID.

Ur. się w r. 1816 w Szczebrzeszynie (w Lubelskiem) z o. Pawła i Anny z Skubińskich. Uczył się w Szczebrzeszynie; w l. 1837—41 w uniw. w Petersburgu. Nauczyciel w Suwałkach, od 1842 w Lublinie. Zesłany w sołdaty na Kaukaz, przebył tu l. 1844—1853. W l. 1857—72 nauczycielem w gimn. lubelskiem; w 1872—3 w Płocku. W r. 1882 osiadł w Warszawie. Zm. 15 marca 1897 r. w Warszawie.

Pierwsze swoje utwory poetyckie umieścił w petersb. *Niezabudce* z r. 1840 i rozprawkę: „Oryginalność i nowość w artystowstwie — o prawdzie estetycznej" (tamże, 1841). Następnie ogłaszał utwory swe i artykuły w *Bibl. Warsz.*, i w *Przegl. Naukowym* i w *Gwiazdzie* Kijowskiej IV, 1849. M. i. ogł.: poemat „Tehe czyli zburzenie aułu Dubby" (w *Bibl. Warsz.*, 1859 i osobno); „Krótką gramatykę polską" (1858; kilka wydań); „Metodę początkowego nauczania" (Lublin, 1868).

Pisywał art. do *Gaz. Warsz.*, *Wieku*, *Gaz. Pol.*, *Przegl. Tyg.* (1868); redagował Kalendarz Lubelski, Kurjer Lubelski, Wędrowca (1883) i Gazetę Lubelską (1884—1887).

Wspomnienia z podróży i wycieczek po Kaukazie (*Bibl. Warsz.*, 1854, III, 1855, II); b) Wspomnienia Kaukaskie (*Gaz. Lubelska* 1878);

c) „Na Kaukazie". (w *Kur. Niedzielnym* 1896); d) „Ze wspomnień uniwersyteckich" (petersb.). *Kraj*, w dod. Przegl. Liter., 1890, nr. 39.

J. Wł. Dawid: Wincenty Dawid. *Przegl. Pedagog.* 1897, nr. 7.—(Chmielowski) nekrolog w *Ateneum* 1897, kwiec.

45. ADAM AMILKAR KOSIŃSKI

Ur. 1814 r. Obywatel ziemski w okolicach Częstochowy. Pod koniec życia przybył do Warszawy. Zm. 1893 r.

W l. 1842—56 druk w *Bibl. Warsz.*, powiastki historyczne.
„Powieści i opowiadania żołnierskie". 3 t. Lipsk, 1845.
„Powieści z dziejów Polskich". 3 t. Warsz., 1845.
„Powieści staroszlacheckie". 3 t. Warsz., 1847.
„Powieści i legiendy". 4 t. Warsz., 1851.
„Miasta, wsie i zamki polskie". 4 t. Wilno, 1851.
„Obrazki dawne i tegoczesne". 3 t. Warsz., 1855.
„Dwa obrazki z przeszłości". Wilno, 1852.
„Magnaci i szlachta". 3 t. Warsz., 1851.
„Dziecię królewskie". 3. t. Wilno, 1851.
„Ostatni mazowieccy książęta". Warsz , 1852.
„Czarno i biało. Krew hetmańska". Wilno, 1853.
W l. 1877—85 wyd. „Przewodnik heraldyczny". 5 t.

J. Bartoszewicz: Rozbiór powieści A. A. Kosińskiego. *Przegl. Naukowy*, 1848. — Chmielowski: Hist. liter. pol., V. 183/4.

46. JÓZEF SYMEON BOGUCKI.

Ur. 1816 r. Powieściopisarz. Zm. 23 kwietnia 1855 r. w Warszawie.

„Zalotna czyli jeden rok tajemnicy". Warsz., 1838.
„Wizerunki społeczeństwa warszawskiego". Warsz., 1844. 2 wyd., t. 1853.
„Klementyna czyli życie sieroty". 6 t. Warsz., 1846.
„Rodin, czyli duch na drodze pokuty". 8 t. Warsz., 1846.
„Kapitaliści". 4 t. Warsz. 1853.

Tyszyński: Pisma kryt. II, 295—6.—Chmielowski: Hist. liter. pol , V, 180—1— Chmielowski: Przegląd krytyczno-porówn. dziejów piśm. pol., II, 88. — Gomulicki: w art. „Cyganerja Warszawska" *Goniec Por.*, 1905, nr. 273.

47. TEODOR TRIPPLIN.

Ur. 1813 r. w Kaliszu, z o. Fryderyka, prof. liter. klasycznej w kaliskiej szkole wojew. Po skończeniu szkół w Kaliszu, wziął udział w walce 1831 r. (?). Jako wychodźca po r. 1831 wstąpił na wydział lekarski uniw. w Królewcu. Nauki lekarskie ukończył w Montpellier, gdzie w r. 1840 otrzymał stopień dr. medycyny. Jako lekarz praktykował w różnych miejscowościach Francji, oraz brał udział w wyprawie wojskowej do Hiszpanji. Podróżował następnie po Danji, Szwecji i Anglji. W r. 1849 wrócił do kraju i osiadł w Warszawie. W r. 1856 przeniósł się na Litwę. W r. 1859 udał się na Wschód, do Egiptu, stąd, na wieść o wypadkach wojennych, do Włoch, gdzie przyjął obowiązki lekarza wojskowego. W r. 1877 wrócił do kraju. Zm. w 1881 r.

Tripplin zdobył sobie rozgłos jako autor „Wspomnień z podróży po Danji, Norwegji...". 2. t. Poznań, 1844. Wyd. 2 pomnoż. wyszło w Warszawie w r. 1851 w 4 t.; 3-cie, tamże 1853 w 12 tomach; wyd. 4-te, tamże, 1854; 5-te w Petersburgu 1855 (8 t.).

Potem ogłosił szereg powieści:

„Pan Zygmunt w Hiszpanji". 4 t. Warszawa, 1852.

„Lekarz w Szwajcarji". 4 t. Warsz. 1856.

„Pamiętniki lekarza Polaka". 6. t. Warsz., 1855. Ser. II w 4 t. Warsz., 1857 i wiele innych.

Ostatnie dzieło: „Wspomnienia z ostatnich podróży" w 4 t. Warszawa, 1878.

List do Kraszewskiego z r. 1852 w *Księdze pam. Mick.* I.

F. H. L. (Lewestam): Dr. Teodor Tripplin. *Kłosy*, 1877, I.—St. M. Rzętkowski: T. T. *Tyg. Ilustr.*, 1881. — Chmielowski: T. T. *Złota przędza* III.

48. WŁADYSŁAW WĘŻYK.

Bratanek poety Franciszka Wężyka. Ur. 1814 r. Gdzie się uczył nie wiadomo. Ok. 1840 r. odbył podróż na Wschód (do Egiptu). (W r. 1842/3 utworzył w Poznaniu teatr). Zm. w 1846 r. na Szląsku. (Przyjaciel Cypr. Norwida).

Oprócz wielu artykułów krytycznych i publicystycznych w pismach poznańskich (w *Orędowniku naukowym*, *Przyjacielu ludu*) i warszawskich, ogłosił:

„Podróże po starożytnym świecie". 2 t. (Warszawa, 1842) (Opis Egiptu).

List do Wiszniewskiego z r. 1845 w *Pam. liter.* 1927, str. 166.

Tyszyński: Podróże Wł. Wężyka „Rozbiory i krytyki", III, 203—232 (przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1843).—Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. — Jarochowski: Liter. poznańska (str. 89). — Chmielowski w Hist. liter. V, 187. — Wł. Arcimowicz. Z dziejów przyjaźni C. Norwida z Wł. Wężykiem. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 10. (Zob. *też* notatkę tegoż: Jeszcze o przyjaźni C. Norwida z Wł. Wężykiem. Tamże 1930, nr. 2). — J. St. Bystroń: Władysław Wężyk („Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie". Kraków, 1930). Wedł. Bystronia Wł. Wężyk zmarł w lutym 1848 (?).

49. KAJETAN SUFFCZYŃSKI.

(Pseud. K. S. Bodzantowicz).

Ur. 1807 r. we wsi dziedzicznej Łańcuchowie (gub. lubel.), z o. Michała. Kształcił się w konwikcie pijar. na Żoliborzu w Warszawie (1820—25). Na uniwers. warsz. nie zapisał się. Następnie służył w wojsku, jako adjutant gen. Kamieńskiego, z którego córką później się ożenił. Po r. 1831 osiadł na wsi, w Łańcuchowie, i oddał się gospodarstwu; później przemieszkiwał także w Oszczowie, u szwagra swego Rulikowskiego. Na dziesięć lat przed śmiercią opuścił strony rodzinne i osiadł w Galicji Wschodniej, w Bełzkiem, gdzie wziął dzierżawę. Około 1871 r. jakiś czas mieszkał w Krakowie. Zm. 7 stycznia 1873 w Łuczycach (pow. sokalski).

Pierwsze próby pióra S. ukazały się ok. 1853: „Krwawe znamię", „Opowiadania pani Strażnikowej" (*Kur. Warsz.*); „Sierota", „Pan Gajewski". (*Dzien. Liter.*); „Wieczór przy kominku". (*Bibl. Warsz.*, 1852).

Osobno:

„Chwila zapomnienia". Toruń, 1868.

„Rodzina konfederatów". (Lwów, 1856, 2 wyd., t. 1869).

„Boje polskie i przygody żołnierskie". (Poznań, 1871; 2 wyd., t. 1883).

„Opowiadania historyczne". (Lwów, 1875).

„Zawsze Oni". (Poznań, 1875, 3 t. Przedruk. Kraków, 1887).

Poematy „Moje sny". (Lipsk, 1851), parafraza *Przedświtu*, i „Dzisiaj". (Poznań, 1874) mają być utworami K. Suffczyńskiego.

A. Bełcikowski: K. S. *Tyg. Ilustr.*, 1873. — Wł. Zawadzki: K. S. *Kłosy*, 1873. — Tarnowski: Hist. liter., VI, 232—3. — O „Moje sny" (1851), zob. Nehring: Kurs liter. pol., 195.

50. PAULINA WILKOŃSKA.

Ur. ok. 1815 r. w Swarzędzu pod Poznaniem, z ojca Karola Laucza. W r. 1835 wyszła za Augusta Wilkońskiego. W r. 1840 osiadła z mężem w Warszawie. Po śmierci męża osiadła w Siekierkach. Zm. 9 czerwca 1875 r. w Poznaniu.

Pierwszy zbiorek jej obrazków i powieści p. t. „Wieś i miasto", Warsz., 1841.

Następnie wyszły:

„Poranki i wieczory". Warsz., 1847.
„Tak się dzieje". 2 t. Wilno, 1848.
„Wawrzyna". Petersburg, 1851.
„Irena". 3 t. Poznań, 1857.
„Obrazek poznański". Poznań, 1857.
„Fata morgana". Poznań, 1859.
„Mrowin i Trock." 2 t. Warsz., 1863.
„Skalińce". 3 t. Poznań, 1864, i inn.

Pamiętniki Wilk. ukazały się p. t.:

a) „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie". Poznań, 1871.—Nowe wyd. wyszło w 1907 r. w *Bibl. dzieł wybor.* z przedm. Z. Dębickiego.

b) „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem na prowincji w Kongresówce". 2 t. Poznań, 1875.

List P. Wilk. w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.*, 1898.

Por. *Złota Przędza*, III, str. 441.

W. Korotyński: P. W. *Tyg. Ilustr.*, 1875. — Chmielowski: Literatka polska przed półwiekiem. *Tyg. Ilustr.*, 1894, t. I. — Chlebowski: Salony i kółka literacko-artystyczne w Warszawie między r. 1840 a 1855. (*Książka*, 1907, nr. 10 i „Pisma", IV).

51. ELEONORA ZIEMIĘCKA.

Gagatkiewiczówna z domu, ur. w r. 1819, we wsi Jasieńcach (pod Czerskiem) na Mazowszu. Wychowała się pod opieką babki, Eleonory Łuszczewskiej. W r. 1834 wyszła za malarza Antoniego Ziemięckiego. Czas jakiś mieszkali w Niemczech (w Dreźnie) Z. stała się zapaloną heglistką. Powróciwszy do kraju, przez lat kilka mieszkała na wsi, w Czerskiem. W r. 1840 osiadła w Warszawie; w tym czasie wyparła się heglizmu i przejęła się zasadami ściśle katolickiemi. Przez lat pięć,

od r. 1842 do 1846 wydawała czasop. (miesięcznik) *Pielgrzym*, w którym propagowała zasady „filozofji katolickiej". Zm. 23 września 1869 r.

Pierwsze jej artykuliki, wypracowania 12-letniej panienki, ukazały się w *Dzienniku dla dzieci* z r. 1830 Jachowicza. — W r. 1833 pomieściła kilka artykułów o wychowaniu kobiet w *Tygodniku Polskim*, w r. 1834 rozprawkę o Walter Skocie w noworoczniku *Jutrzenka*. W *Magazynie Powszechnym* z l. 1837—42 pomieściła kilkanaście życiorysów. Szereg artykułów drukowała w *Pierwiosnku* (1838—43) Pauliny Krakowowej, w którym uwydatniło się uwielbienie dla filozofji niemieckiej. Zwrot do katolicyzmu ujawnił się w art. „Myśli o filozofji". (*Bibl. Warsz.*, 1841, II).

„Myśli o wychowaniu kobiet". Warszawa, 1843.

„Zarys filozofji katolickiej". Warszawa, 1857.

„Studia". Wilno, 1860.

„Powiastki ludowe". 2 serje. Warszawa, 1860—61.

„Kurs nauk wyższych dla kobiet". Zeszyt I. Warszawa, 1863 (obejmuje psychologję i estetykę); (estetykę, według W. Cousin'a, wydruk. też w *Noworoczniku ilustrowanym dla kobiet* na r. 1864).

Przełożyła z franc. „Przewodnik filozofji". Warszawa, 1863.

W *Athenaeum* druk. rozprawki o Schillerze (1842) i o Schellingu (1844). — W *Pamiętniku religijno-moralnym* z r. 1858 pomieściła art. „Ksiądz Ventura i jego systemat". W *Noworoczniku ilustr. dla kobiet* na r. 1864 art. o poem. „Pachole hetmańskie" W. Pola. — Rozpr. „Rodzina" w *Noworoczniku ilustr. dla kobiet* na r. 1866 i 1867. — „List otwarty" do A. Tyszyńskiego w *Przegl. Europej.* 1863 (styczeń). — „Człowiek i społeczność" w *Przegl. Tygodn.*, 1867.

W piśmie zbior. dla Jachowicza p. t. „Winiec", w t. I (1857) pomieściła: a) „Opowiadanie z notatek podróżnego" i b) „Z Albumu Eryka Jachowicza"; w t. II-im „Stanowisko Jachowicza jako gramatyka".

W *Kółku domowym* z r. 1862: „Karta pedagogiki", z roku 1863 „Kilka wspomnień".

W *Pielgrzymie* umieściła przeszło 40 artykułów: do najlepszych (wedł. Chmielowskiego) należą literackie i estetyczne: o Byronie, Chateaubriandzie, Brodzińskim, Hofmanowej, Sztyrmerze.

Chmielowski: E. Z. w „Autorki polskie XIX w.". Warszawa, 1885. — Chmielowski: Z dziejów „Pielgrzyma" (w piśmie zbiorowem p. t. „Charitas", Petersburg, 1894). — Chmielowski: Żmichowska i Ziemięcka. *Ateneum*, 1893, IV. — M. Grabowski o Z. w „Korespondencji literackiej" (1842/3). — Grabowski o Z. w „Artykuły literackie, krytyczne i artystyczne". Warszawa, 1849 (przedtem w *Tygodniku Peters-*

50. PAULINA WILKOŃSKA.

Ur. ok. 1815 r. w Swarzędzu pod Poznaniem, z ojca Karola Laucza. W r. 1835 wyszła za Augusta Wilkońskiego. W r. 1840 osiadła z mężem w Warszawie. Po śmierci męża osiadła w Siekierkach. Zm. 9 czerwca 1875 r. w Poznaniu.

Pierwszy zbiorek jej obrazków i powieści p. t. „Wieś i miasto", Warsz., 1841.

Następnie wyszły:

„Poranki i wieczory". Warsz., 1847.
„Tak się dzieje". 2 t. Wilno, 1848.
„Wawrzyna". Petersburg, 1851.
„Irena". 3 t. Poznań, 1857.
„Obrazek poznański". Poznań, 1857.
„Fata morgana". Poznań, 1859.
„Mrowin i Trock." 2 t. Warsz., 1863.
„Skalińce". 3 t. Poznań, 1864, i inn.

Pamiętniki Wilk. ukazały się p. t.:

a) „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie". Poznań, 1871.—Nowe wyd. wyszło w 1907 r. w *Bibl. dzieł wybor.* z przedm. Z. Dębickiego.

b) „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem na prowincji w Kongresówce". 2 t. Poznań, 1875.

List P. Wilk. w *Księdze pamiątk. Mickiewicz.*, 1898.

Por. *Złota Przędza*, III, str. 441.

W. Korotyński: P. W. *Tyg. Ilustr.*, 1875. — Chmielowski: Literatka polska przed półwiekiem. *Tyg. Ilustr.*, 1894, t. I. — Chlebowski: Salony i kółka literacko-artystyczne w Warszawie między r. 1840 a 1855. (*Książka*, 1907, nr. 10 i „Pisma", IV).

51. ELEONORA ZIEMIĘCKA.

Gagatkiewiczówna z domu, ur. w r. 1819, we wsi Jasieńcach (pod Czerskiem) na Mazowszu. Wychowała się pod opieką babki, Eleonory Łuszczewskiej. W r. 1834 wyszła za malarza Antoniego Ziemięckiego. Czas jakiś mieszkali w Niemczech (w Dreźnie) Z. stała się zapaloną heglistką. Powróciwszy do kraju, przez lat kilka mieszkała na wsi, w Czerskiem. W r. 1840 osiadła w Warszawie; w tym czasie wyparła się heglizmu i przejęła się zasadami ściśle katolickiemi. Przez lat pięć,

od r. 1842 do 1846 wydawała czasop. (miesięcznik) *Pielgrzym*, w którym propagowała zasady „filozofji katolickiej“. Zm. 23 września 1869 r.

Pierwsze jej artykuliki, wypracowania 12-letniej panienki, ukazały się w *Dzienniku dla dzieci* z r. 1830 Jachowicza. — W r. 1833 pomieściła kilka artykułów o wychowaniu kobiet w *Tygodniku Polskim*, w r. 1834 rozprawkę o Walter Skocie w noworoczniku *Jutrzenka*. W *Magazynie Powszechnym* z l. 1837—42 pomieściła kilkanaście życiorysów. Szereg artykułów drukowała w *Pierwiosnku* (1838—43) Pauliny Krakowowej, w którym uwydatniło się uwielbienie dla filozofji niemieckiej. Zwrot do katolicyzmu ujawnił się w art. „Myśli o filozofji“. (*Bibl. Warsz.*, 1841, II).

„Myśli o wychowaniu kobiet“. Warszawa, 1843.

„Zarys filozofji katolickiej“. Warszawa, 1857.

„Studia“. Wilno, 1860.

„Powiastki ludowe“. 2 serje. Warszawa, 1860—61.

„Kurs nauk wyższych dla kobiet“. Zeszyt I. Warszawa, 1863 (obejmuje psychologję i estetykę); (estetykę, według W. Cousin'a, wydruk. też w *Noworoczniku ilustrowanym dla kobiet* na r. 1864).

Przełożyła z franc. „Przewodnik filozofji“. Warszawa, 1863.

W *Athenaeum* druk. rozprawki o Schillerze (1842) i o Schellingu (1844). — W *Pamiętniku religijno-moralnym* z r. 1858 pomieściła art. „Ksiądz Ventura i jego systemat“. W *Noworoczniku ilustr. dla kobiet* na r. 1864 art. o poem. „Pachole hetmańskie“ W. Pola. — Rozpr. „Rodzina“ w *Noworoczniku ilustr. dla kobiet* na r. 1866 i 1867. — „List otwarty“ do A. Tyszyńskiego w *Przegl. Europej.* 1863 (styczeń). — „Człowiek i społeczność“ w *Przegl. Tygodn.*, 1867.

W piśmie zbior. dla Jachowicza p. t. „Winiec“, w t. I (1857) pomieściła: a) „Opowiadanie z notatek podróżnego“ i b) „Z Albumu Eryka Jachowicza“; w t. II-im „Stanowisko Jachowicza jako gramatyka“.

W *Kółku domowym* z r. 1862: „Karta pedagogiki“, z roku 1863 „Kilka wspomnień“.

W *Pielgrzymie* umieściła przeszło 40 artykułów: do najlepszych (wedł. Chmielowskiego) należą literackie i estetyczne: o Byronie, Chateaubriandzie, Brodzińskim, Hofmanowej, Sztyrmerze.

Chmielowski: E. Z. w „Autorki polskie XIX w.“. Warszawa, 1885. — Chmielowski: Z dziejów „Pielgrzyma“ (w piśmie zbiorowem p. t. „Charitas“, Petersburg, 1894). — Chmielowski: Żmichowska i Ziemięcka. *Ateneum*, 1893, IV. — M. Grabowski o Z. w „Korespondencji literackiej“ (1842/3). — Grabowski o Z. w „Artykuły literackie, krytyczne i artystyczne“. Warszawa, 1849 (przedtem w *Tygodniku Peters-*

A. Pług: P. K-owa. *Kłosy*, 1882. — Art. w *W. Enc. powsz. ilustr.*, — Chmielowski: Entuzjastki („Autorki polskie XIX w."). — A Szycówna: K. P. *Enc. Wych.*, VI. — Rzętkowski: P. K. *Tyg. Ilustr.* 1882, — A. Szyc: Paulina Krakowowa. *Album biogr. zasłuż. Polaków. w.* XIX, I.

54. JÓZEFA ŚMIGIELSKA (DOBIESZEWSKA).

Ur. 15 października 1820 r. w Warszawie. Córka pułkownika wojsk polskich. W r. 1833 oddana do Instytutu wychowania panien w Puławach. W r. 1865 poślubiła dr. Zygm. Dobieszewskiego i wyjechała na stałe mieszkanie do Galicji. Zm. w r. 1899, w Marjenbadzie (w końcu wrześ. lub na pocz. października).

Pierwsze jej utwory ukazały się w *Athenaeum* Krasz.:
a) „Ośm obrazków w jednej ramie"' powieść (1848);
b) „Marzenia", fantazja (1850).
„Sukcesje i prace", powieść, 2 t. Petersburg, 1854.
„Nie zawsze ten zbiera, kto sieje". Warszawa. 1858.
W l. 1856—7, wyd. w Warsz., 6 t. *Zabaw przyjemn. i pożytecznych* (dla młodzieży).
„Zabawy umysłowe dla młodego wieku" (1861) (dzieło zbiorowe).
W. l. 1854 - 55 druk. wiele artykułów w *Dzienniku Warszawskim* i w *Gazecie Codziennej*.

Z Aleksandrą Borkowską ogł. „Obrazki z życia świętobliwych Polaków i Polek" (Warsz., 1859); drugą serję p. t. „Obrazki z życia bogobojnych Polaków i Polek" (Warszawa, 1861) napisała sama. — W l. 1861—1867 wydawała z Borkowską dwutygodnik ilustrowany *Kółko domowe*.

Wyd.: „Wychowanie kobiet wobec dzisiejszych dążeń społecznych" (Lwów, 1871). Pisywała przez lat parę korespondencje do *Gaz. Polskiej*, a zwłaszcza do założ. w r. 1862 *Niwy* („Listy z nad Wisły i Pełtwi") i narobiła niemi dużo wrzawy w prasie owoczesnej. — Jedna z pierwszych pionierek zawodowej pracy kobiet, władająca stylem jędrnym i żywym.

Chmielowski w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Autobiografja w kalendarzu „Ruch" na r. 1889.

55. MARJA ILNICKA.

Majkowska z domu. Ur. 1825 r. (1827?) w Jasionnej pod Radomiem, z o. Edwarda, pułk. wojsk polsk., i Julji z Gorczyńskich; wy-

chowywała się i kształciła (uczenica Jachowicza) w Warszawie; wyszła za Tomasza Ilnickiego (ok. 1853). Zm. 26 sierpnia 1897 r.

Pierwszy utwór—przekład poem. Walter Scotta „Pan dwóchset wysp". (*Bibl. Warsz.*, 1854, 1855).

Pisywała poezje liryczne i epiczne.

Z epicznych wyróżniają się:

„Paproć". (*Bibl. Warsz.*. 1856).

„Miecz ojcowski". (*Gaz. Codz.*, 1859).

„Ilustrowany Skarbczyk polski". Warsz., 1861, 2 wyd. 1863 (historja polska wierszem).

„Sześć śpiewów" — z muzyką Moniuszki (1861).

Dramaty:

„Alchemik". (*Bibl. Warsz.*, 1858). (Bohaterem M. Sędziwój).

„Kto winien". Komedja. (*Tyg. Ilustr.*, 1861).

„Grób i róża". (*Kółko domowe*, 1861).

„Panny Konopianki" (niedruk.) kom. grywana.

Tłum. Longfellowa, Pieśni Ossjana. (*Bibl. Warsz.*, 1864, 1865, 1866 i 1870), Goethego „Powinowactwo z wyboru" (1866).

Od r. 1865 do końca r. 1896 redag. *Bluszcz*. Pomieściła tu wiele artykułów i wierszy, oraz kilkanaście powieści i nowel, poczynając od powieści p. t. „Pan profesor" (1868).

„Koleje życia", ostatni wiersz (z r. 1897) Ilnickiej *Tyg. Ilust.*, 1897, I.

Świętochowski o „Panu Profesorze" w *Tyg. Ilustr.*, 1870, nr. 125. — Chmielowski: I. M. *W. Enc. powsz. ilustr.* — St. Krzemiński: Wstęp do nowego wydania „Skarbczyka". (Warsz., 1909). — Ad. Pług: Ś. p. Marja Ilnicka. *Kur. Warsz.*, 1897, nr. 237. — A. Pług: Marja Ilnicka. *Bibl. Warsz.*, 1897, IV, 113—140. — Hajota: Marja Ilnicka. Sylwetka literacka. *Tyg. Ilustr.*, 1896, nr. 45. — Kraushar: Wtorki Marji Ilnickiej. („Polki twórcze czasów nowszych". Warsz., 1929).

56. ALEKSANDRA BORKOWSKA.

Ur. 1828 r. w Usarzewie (czy w Sternalicach) pod Sandomierzem, z o. Franciszka Chomętowskiego i Konstancji z Orłowskich. Zaślubiła Józefa Dunina Borkowskiego. Owdowiawszy po 3-letnim z nim pożyciu, osiadła w r. 1856 w Warszawie. Redagowała w l. 1861—67 *Kółko domowe*, w l. 1868—96 *Kronikę Rodzinną*, od r. 1889 *Wieczory rodzinne* (po M. J. Zaleskiej). Zm. 24 lutego 1898 r. Ogł. „Obrazki z życia świątobliwych Polaków i Polek" (1859) (napisane ra-

zem z Józefą Śmigielską). „Obrazki z przeszłości“ 1860, 2 wyd. 1877 „Marja Klementyna Sobieska“ (1861), „Powieści i opowiadania dla młodego wieku“ (1874) i inne.

Hajota: Aleksandra Borkowska. Sylwetka literacka. *Tyg. Ilustr.* 1896, nr. 51; J. Warnkówna: Aleksandra z Chomętowskich Borkowska. *Przegl. Pedagog.*, 1898, nr. 6.

57. JADWIGA ŁUSZCZEWSKA. (Deotyma).

Ur. 1 sierpnia 1834 r. w Warszawie, z o. Wacława, późniejszego dyrektora przemysłu i handlu (współredaktora (*Biblioteki Warszawskiej*) (syna ministra za Ks. Warsz.) i Magdaleny (Niny) z Żółtowskich (córki Edwarda Ż., gienerała). Kształciła się w domu. Od r. 1852 zasłynęła jako improwizatorka. (W r. 1854 bawiła w Karlsbadzie i w Krakowie (Wężyk); w r. 1855 w Brukselli (Lelewel) i w Ostendzie; w r. 1856 zwiedziła Gniezno, Kruszwicę i Poznań; w 1857 Rugję; w 1858 Malborg i Gdańsk; w 1859 Ojców, Sandomierskie i Góry Świętokrzyskie; w 1860 Tatry i Paryż; w 1862 Wiedeń i Włochy). W r. 1863 towarzyszy ojcu na wygnanie w kraj nadwołżański: najprzód do Jadryna; następnie do Symbirska, w końcu do Czembaru (w r. 1865). W roku 1865 uwolnieni, wrócili do Warszawy. W r. 1897 obchodzono 45-lecie pracy literackiej Deotymy. Zm. 23 września 1908 r. w Warszawie.

Pierwszy wiersz Deotymy drukowany (1852) to „Krucjaty“. (W t. III Pism Z. Krasińskiego, wyd. Piniego, podany mylnie jako utwór Krasińskiego).

„Improwizacje i poezje Deotymy“. Warszawa, 1854 i 1858.

„Tomira“. Misterjum. Warszawa, 1855.

„Polska w pieśni“. I. Lech, Warszawa. 1859.

„Polska w pieśni“. II. Wojna Olbrzymów. Wyszymir. Dwunastu wojewodów“. Warszawa, 1860.

(„Polska w pieśni“). „Rapsody o Chrobrym królu“. Kraków, 1881.

(„Polska w pieśni“). „Wanda“. Warszawa, 1887. (Poemat dramat., napis. w l. 1863—65).

(„Polska w pieśni“). „Jan Sobieski pod Wiedniem“. I. Kraków, 1894. Trzy pierwsze pieśni. — Nowe wyd. „Sobieski pod Wiedniem“ (6 pieśni). Warsz., 1904. 4 t. (*Bibl. dz. wybor.).*

„Gonitwy w dolinie Prądnika“. Kraków, 1899. Pis. w 1866 r.

„Na rozdrożu“. Warszawa, 1876. (*Tyg. Ilustr.*).

„Krzyż nad otchłanią“. Warsz., 1878.

„Zwierciadlana zagadka“. Warsz., 1879. (Drukow. w *Kron. Rodz.*), „Branki w jassyrze“. Warsz., 1890. Pis. 1880. (Druk. *Kłosy*).

„Panienka z okienka“. Warsz., 1898. (Druk. pierw. p. t. „Panienka“, 1893).

„Dwie księgi“. (*Tyg. Ilustr.* 1866).

„Księga pieśni“. (Warsz., 1871).

„Narzeczona z Ogrodzieńca“, (*Kłosy*, 1876).

„Słoneczna kantata“. (*Przegl. Polski*, 1881), pisana w r. 1873.

„Wybór poezji“. 2 t. Warsz., 1898.

„Pamiętnik Deotymy“. *Bibl. Warsz.*, 1910, sierpień-listopad i odb.

„Na Jasnej Górze. Na dzień jubileuszu pięciowiekowego“. Warszawa, 1911.

„Królowa Jadwiga czyli Księga miłości“. (Z pośm. teki Deotymy). *Przegl. Powsz.*, 1912, marzec.

„Głos Izajaszowy do młodzieży polskiej“. (Z pośm. teki Deotymy). *Przegl. Powsz.*, 1912, czerwiec i *Ruch kulturalny* (poznań.), 1914, nr. 1.

„Wycieczka do Gdańska“. *Tyg. Ilustr.*, 1861, II.

„Gloria Tibi, Alma Mater“ (1900), poemat dramatyczny, napis. na uczczenie 500-go jubileuszu Uniw. Jagiell. (kantata Wł. Żeleńskiego).

Wiersz „Warszawa“ (Mazurek) w podobiznie podany w *Kur. Warsz.* 1905, nr. 1.

„Kościuszko“. Fragment poematu. Warszawa, 1917.

Dwa listy do Lenartowicza, z r. 1857 i z r. 1887, oraz wiersz „Do T. Lenartowicza“ (improwizacja na zaczęcie Nowego Roku 1863) ogł. z „albumu Lenart.“ w *Sfinksie*, 1912, grudzień. Ustępy z listu Deotymy do W. Gomulickiego z r. 1898 z sądem o Krasińskim i Słowackim, przytoczone w „Sylwetach i minjaturach literackich“ (str. 31). —Listy Deotymy z wygnania w autografach (przeszło sto) i inne dokumenty w Muzeum Narod. w Warszawie.

NB. Wiersze do Deotymy Fr. Wężyka i K. Koźmiana. Przypisywany Mickiewiczowi wiersz „Do Deotymy“ jest utworem J. E. Przecławskiego, red. *Tyg. Petersb.*

Estreicher: Panna Jadwiga Łuszczewska. *Dzien. Liter.*, (lwow.) 1854. — Z. Kaczkowski: Deotyma w Krakowie. Warszawa, 1854 (przedtem w *Gaz. Warsz.*). — Zacharjasiewicz: Deotyma. *Nowiny* (lwow.), 1854. — Zacharjasiewigz: Tomira *Nowiny*, 1854. — Siemieński: Pogadanki literackie. Kraków, 1855. — Siemieński: Kilka rysów z liter. i społeczn. I. Warsz., 1859. — Kremer o D. w „Estetyce“, III. (Por. „Listy z Krakowa“ (I. XXII). — Tyszyński o „Improwizacjach i poezjach“ *Bibl. Warsz.*, 1854. — Tyszyński o „Tomirze“, *Bibl. Warsz.*, 1855. — Tyszyński: Deotyma „Pismo zbiorowe“. Wilno, 1859. (Wszystkie trzy rozprawy przedruk. w Tysz. „Pismach

krytycznych". I. Kraków, 1904). — Szujski: Portrety przez Nie-Van Dyka. Lwów, 1861 (rozdz. „Poetyczni młodzieńce"). — Wilkońska: Moje wspomnienia... Poznań, 1871 (rozdz. „Wieczory poniedziałkowe p. Niny Łuszczewskiej"). — Ziemięcka o D. w *Noworoczniku ilustr. dla Polek* na rok 1863.—(A. G. Bem): Życie fikcyjne i obrzędowe. Przyczynek do studjum nad Deotymą i kierunkiem naszej literatury. *Przegl. Tyg.*, 1883, nr. 16—19. — H. Zathey: Wieczór o Deotymy, („Pisma", II. Poznań, 1885). — Chmielowski: Polska w Pieśni Deotymy. *Ateneum*, 1886. — Chmielowski: Branki w jassyrze. *Ateneum*, 1890, styczeń. — Chmielowski: Improwizacje Deotymy. *Bluszcz* 1897, nr. 20. — Chmielowski: Deotyma. *Tyg. Ilustr.* 1897. — Tarnowski: Deotymy „Wanda". *Przegl. Pol.*, 1887.—Hajota: Deotyma. *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 21 i n.—Tarnowski o „Sobieskim pod Wiedniem". *Przegl. Pol.*, 1894.—Al. Połkozic (Niewiarowski): Deotyma. *Kłosy*, 1888.— A. Pilecki: Kobiety poetki. Warszawa, 1895.— Dworzaczek: Branki w jassyrze. *Bibl. Warsz.*, 1890. — Bem o D. w rec. Hist. liter. Chmiel-go. *Prawda*, 1902, nr. 1. — A. Pług: Deotyma. Pamiątka jubileuszowa. Warszawa, 1900. — Tarnowski o D. w Hist. liter. pol., VI, cz. I, 123—25 i VI, cz. 2, 55—61. — Feldman o D. w Współcz. liter. pol. — Marrené: Deotyma jako powieściopisarka. *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 24. — Bukowiński: Deotyma *Sfinks*, 1908, paźdz. — Orzeszkowa: Na mogiłę Deotymy. *Kur. Litew.* 1908. — Cz. Jankowski: O Deotymie *Słowo*, 1908, nr. 261—262. — Kraushar: Salony i zebrania literackie warszawskie. Warszawa, 1916. — Gomulicki: Liryzm Deotymy. („Sylwety i minjatury literackie". Kijów, 1916).—W. Borowy: Wisła w poezji pol. 1922.—K. Bartoszewicz: Łaska carska w sprawie Deotymy. *Rzeczpospolita*. 1922, nr. 143. — Kraushar: W sprawie Deotymy. *Tydzień Polski* 1922, nr. 33—37. — W. R. (Rabski): Sprawa Deotymy. *Kur. Warsz.*, 1922. nr. 164. — Kraushar: Deotyma. Tragiedja pozgonna żywota i twórczości poetki. *Kur. Warsz.*, 1925, nr. 251—254. (Toż w jego „Polki twórcze czasów nowszych". Warsz., 1929)

58. KAZIMIERZ KASZEWSKI.

Ur. 5 marca 1825 (1823?) r. w Warszawie, z o. Jana, kapitana wojsk polskich i kompozytora, twórcy muzyki do pieśni Felińskiego „Boże coś Polskę", i Teofili z Iwańskich. Nauki początkowe pobierał w gimn. gubern. warsz., a następnie uczęszczał na t. zw. kursa dodatkowe (1840—43). W r. 1843 wstąpił jako aplikant do Komisji rządowej spraw wewn., lecz po dwu latach (1845) porzucił służbę i został nauczycielem prywatnym na Litwie. Potem podróżował czas jakiś, zwiedzał uniwersytety zagraniczne, studjował estetykę i filozofję, a następnie literaturę staro żytną. W r. 1848 wziął podobno udział w powstaniu wielkopolskiem i wojnie węgierskiej (wedł. Chleb.). W r. 1850 wrócił do Warszawy. W r. 1853 sekretarzem Instytutu Panien w Puławach. Stąd w r. 1857 na sekretarza Akademji medyko-chirurgicznej w Warszawie, a od r. 1862—1869 jest sekretarzem Szkoły Głównej. Od grudnia 1861 do połowy maja 1862 r. wykładał na Kursach przygotowawczych psychologję i logikę. Po r. 1869 otrzymał urząd sekre-

tarza Rady nadzorczej przy Towarzystwie Kredytowem miejskiem, które opuścił na parę lat przed zgonem. Był członkiem Towarz. Nauk. Krak., nastęd. Akad. Um., (od 1873 r.) i Tow. Nauk. Warsz. Zm. 30 czerwca 1910 r. w Warszawie.

Pierwszy art. literacki (o poem. Wolskiego „Wielki pan") druk. w *Gaz. Codz.*, 1852.

Rozprawy swoje estetyczne i filozoficzne i oceny ogłaszał w *Bibl. Warsz.*, *Tyg. Ilustr.*, *Kłosach*, *Ateneum*, *Wędrowcu*, *Enc. Wychow.*, *W. Enc. powsz ilustr.*, i in. wyd.

M. in. w *Bibl. Warsz.*: L. A. Seneka (1860), Epikureizm i Lukrecjusz, Abeillard, Salomon Maimon (1862) Pozytywizm i jego następstwa (1869: o Comcie), Wolter, Rousseau i t. d.

W kwestji pozytywizmu". (*Bibl. Warsz.*, 1876, I).

„Krytyka literacko-artystyczna i jej trudności". (*Tyg. Ilustr.*, 1872, o Taine'ie).

„Spinoza". (Kwartalnik *Kłosów*, 1877).

„Poeta barokowy". (*Bibl. Warsz.*).

„Gieneza nowej komedji" (*Tyg. Powsz.*).

„Zwrot do metafizyki". (*Bibl. Warsz.*, 1896).

„Czy to przełom" (o Wyśpiańskim. *Wędrowiec*. 1901).

„Art. z powodu rocznicy Grunwaldzkiej. (*Kur. Warsz.*, 1910).

„Dr. Henryk Struve. Zarys 35 l. działalności jako prof. i pisarza". (*Bibl. Warsz.*, 1898).

„Jan Zacharjasiewicz". (Czterdziestolecie powieści). Lwów, 1895.

„Powieści ludowe Kraszewskiego" (w „Książce Jubil." 1880).

Krytyki teatralne w *Tyg. Ilustr.*, *Kłosach*, *Bibl. Warsz.*, *Echu muz.*

Kaszewski jako klasyk: Pierwszy przekład tragiedji Sofoklesa „Antygona" w *Bibl. Warsz*, 1853.

„Historja literatury greckiej" wyszła w zbiorowym wydawnictwie „Historja liter. powsz.", 1881 (Lewental).

„Tragiedje Sofoklesa". Warsz., 1888.

„Tragiedje Eschilosa". Warsz., 1895.

„Utwory Teokryta". Warsz. 1901.

„Hezjoda Dni i prace". Lwów, 1901.

„Hezjoda Teogonja". Warsz., 1904.

„Anakreon". Warsz., 1907. Wszystkie te przekłady poprzedzone są wstępnemi rozprawami.

CHMIELOWSKI: K. K. *Wędrowiec*, 1897. — KRYŃSKI w wyd. „Szkoła Główna". Warsz., I.—UZDOWSKI: Tragiedje Eschilosa w przekładzie Kaz. Kaszewskiego *Ateneum*, 1896, I. — HAHN: K. K. *Enc. Wych.* VI. — CHMIELOWSKI: „Dzieje krytyki literackiej". 1902. — FELDMAN: Współcz. krytyka literacka w Polsce, 1905 (t. IV. „Piśm. pol.").— CHMIELOWSKI: Zarys najnowszej liter. pol., 1898. — L. MÉYET: Ze wspomnień rodzinnych ś. p. Kazimierza Kasz. *Kur. Warsz.*, 1910, 6 lipca. — J. KOTARBIŃSKI: K. K. (Garść wspomnień). *Kur. Warsz.*, 1911, z 5 grudnia. — STRUVE: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce. Warsz., 1911, (str. 426 i indziej). — CHLEBOWSKI: K. K. Pisma IV. 1912 (przedtem w *Spraw. Tow. Nauk.*) i w *Książce*, 1910.—PLENKIEWICZ o K K. *Tyg. Ilustr.*, 1910.

59. LUDWIK JENIKE.

Ur. r. 1818 w Warszawie, gdzie też gimn. (praktyczno-pedagogiczne) ukończył. W r. 1834 aplikantem biura Izby Obrachunkowej. Od r. 1838 pisywał artykuły do *Gazety Warsz.* i *Gaz. Codz.*, *Kroniki wiad. kraj. i zagran.*, a od r. 1841 do *Bibl. Warsz.* W r. 1852 objął redakcję *Księgi świata* do r. 1859. Od r. 1859 do 1886 był redaktorem *Tygodnika Ilustrowanego.* W l, 1863—67 czł. red. *Bibl. Warsz.*, Od r. 1859 współpracownikiem *Enc. Orgelb.* Oż. z Teklą z Dalewskich. Zm. 2 maja 1903 r.

Z pism osobno wyszły.

1) „O znaczeniu rytmu w poezji". Warsz., 1865.

2) „Stefan Czarniecki". Warsz., 1891.

3) Kronika Zboru Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie. 1891.

4) „Młodość Göthego i nieprzełożone dotąd poezje jego ulotne". Warszawa, 1897.

5) „Ze wspomnień". Warsz., 1910. (*Bibl. dz. wybor.*).

Ogłosił przekłady utworów Goethego: Torquato Tasso (1861), Ifigenja w Taurydzie (1863), Herman i Dorota (*Tyg. Ilustr.*, 1872), Reineke Lis (1877), Faust (1889 i 1891), Wybór pism (1889), Z mojego życia (Prawda i fantazja) (1895), Pandora (1898), Körnera „Zriny" (1867 i 1892).

W. KOROTYŃSKI: Ludwik Jenike. *Tyg. Ilustr.*, 1886, nr. 208. — GAWALEWICZ o „Ze wspomnień". *Pam. Liter.*, 1910. — GOMULICKI: O Ludwiku Jenikem. („Sylwety i minjatury literackie". Kijów, 1916).

60. JAN KANTY GREGOROWICZ.

Pochodził z rodziny ruskiej. Ur. 17 października 1818 r. w Warszawie, z o. Jana, kupca, i Marji z Trzebińskich; uczył się w szkołach pijarskich tamże. Po r. 1831 osiadł wraz z ojcem w dziedzicznej wsi

Bilczy w pow. sandomierskim. Po śmierci ojca w r. 1835 objął gospodarstwo. W r. 1847 przeniósł się do Zegrza nad Narwią, gdzie został czynszownikiem. W r. 1849 osiadł w Warszawie. Na polu literackiem wystąpił w r. 1850, w którym wydrukował pierwsze swoje „Obrazki wiejskie“ w *Bibl. Warsz.*, i „Uwagi nad środkami podniesienia w kraju naszym gospodarstwa wiejskiego“ (w *Rocznikach gospodarstwa krajowego*). Współpracownik *Gazety Niedzielnej*. Redagował w r. 1851 *Gazetę Rolniczą*, w 1854 *Gazetę Codzienną* (wspólnie z Lewestamem i Prackim (1851—60), w 1858 r. *Wolne żarty* (z Lewestamem). W 1860 r. *Kmiotka*; następnie *Magazyn mód* przemianowany od r. 1862 na *Tygodnik mód i powieści*, wreszcie od r. 1867 aż do śmierci redagował *Przyjaciela dzieci*. Zm. 16 września 1890 r. w Warszawie. Zasłużony pisarz dla ludu i młodzieży.

Osobno:
„Obrazki wiejskie“. (Warsz., 1852, 4 t.).
„Zarysy wiejskie“. (Warszawa, 1854, 2 t.).
„Tomek Beznogi i Proszaki“. (Warsz., 1854, 3 t.).
„Dwie sceny z pożycia wiejskiego“. (Warsz., 1854).
„Różne różności“. (Warsz. 1856, 2 t.).
„Dobry ekonom“. (Warsz., 1858, 2 t.).
„Tomek Sandomierczak“. (Petersburg, 1858, 2 t.).
„Gawędy księdza proboszcza pod lipami“. (Warszawa, 1858).
„Ukryte skarby“. (Poznań, 1867).
„Wieś Świątniki“. (Warsz., 1886, 2 t.) i inne.

Obrazki w formie dramat. („Nowomodne zaloty“. Kijów, 1855), „Janek z pod Ojcowa“ (Warsz., 1862), „Werbel domowy“ (Warszawa, 1862).

Książeczki dla ludu wydawał pod pseudonimem Janka z Bielca.

W. Czajewski: J. K. G. (Janek z Bielca). *Tyg. Ilustr.*, 1885, I. — M. Wołowski: J. K. G. *Kłosy*, 1885. — St. Gębarski: G. J. K. *Enc. Wych.*, V.

61. STANISŁAW BUDZIŃSKI.

Ur. w Warszawie 25 listopada 1824 r. Uczył się w gimn. gub. warsz., następnie w uniwers. w Moskwie, na wydz. prawnym, który ukończył r. 1845. Służbę sądową rozpoczął w Warszawie. W r. 1859 wykładał prawo w Instyt. gospodar. w Marymoncie. W r. 1859 profesorem kodeksu Napol. w uniwers. w Petersburgu. W r. 1862 referendarzem w wydz. prawodawczym Rady Stanu. Po zwinięciu Rady Sta-

nu referentem X Depart. Rządzącego Senatu, nast. pomocnikiem prokuratora naczelnego; w r. 1876 członkiem Izby Sądowej Warsz. W r. 1864 objął katedrę prawa karnego w Szkole Głównej, a nast. w uniwersytecie (1869—92). Zm. 26 listopada 1895 r. w Warszawie.

Pierwotnie pisał i tłumaczył pod pseudon. Bolesława Wiktora i umieścił szereg prac w czasop., najwięcej w *Bibl. Warsz.*—rozprawy liter. (np. „Rzecz o dramacie hiszpańskim", 1858), przekłady utw. poet., recenzje literackie, a przedewszystkiem przegląd dramatyczny). Nadto pisał do *Gaz. Codz.*, *Kroniki* Bartoszewicza, *Dziennika Powsz.* i innych.

„Z obcego Parnasu". Warsz., 1886. (Zawiera przekłady z Schillera, Goethego, Heinego, Bérangera i innych).

Wyd. Jana Krasińskiego „Polskę" (1852). „Roczniki domu Orzelskich (przekł. w IV Zbioru pamiętn. Broel-Platera).

Prace z dziedziny prawa: najwięcej pomieściła *Gazeta Sądowa* (1874—85).

Osobno: „Wykład porównawczy prawa karnego" (Warsz., 1868); i wiele innych dzieł, pol. i rosyj.

Art. w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Kraushar: „Siedmiolecie Szkoły Głównej Warsz.". Krak.. 1883. — Jesipow: Matieriały k. istorii Imp. Warsz. Uniwiers. Biograficzeskije oczerki. Warsz., 1913. — A. Niemirowski o B. w *Tyg. Powsz.*, 1885 nr. 44. — A.: St. B. *Tyg. Ilustr.*, 1892, nr. 142.

62. LEON KUNICKI.

Ur. 1829 r. we wsi Siedliszcze, na Podlasiu. Ukończywszy szkoły w Warszawie, czas jakiś był urzędnikiem w Banku Polskim; osiadł na wsi. Zm. 8 stycznia 1873 r.

Kreślił w powieściach swych obrazy Podlasia i postacie z ludu podlaskiego. Ogłaszał je w *Bibl. Warsz.*, w latach 1850—58.

a) „Dwór i dworki". (Warsz., 1851).
b) „Krajowe obrazki i zarysy". (Warsz., 1852).
c) „Nadbużne obrazy i powiastki". (Warsz., 1857, 3 t.).
d) „Iwanko". (Warsz. 1860).
e) „Obrazki z mojego sąsiedztwa". Warsz., 1872.
f) „Wyjątki z kroniczki mojej okolicy". Warsz., 1872.

„Stary sługa". (*Album literackie* Wójcickiego, I, 1848).
„Salony wiejskie", obrazek—tamże, II, 1849.

„Rywale“ (w *Książce zbior.*, dla Wójcickiego).
Utwory w *Tyg. Ilustr.*

K. Kaszewski: Leon Kunicki. *Tyg. Ilustr.*, 1873, I.

63. FAUSTYN ŚWIDERSKI.

Ur. 1821 roku. Kształcił się w Krakowie i w Niemczech. Zm. 1885 r. (wrzes.-paźdz.).—Humorysta, satyryk-gawędziarz.—Literacką swą działalność rozpoczął w *Wolnych żartach* w 1858. Tu drukował swoją „Wojnę owadów (przeciw prof. Wadze). W *Kolcach* pisywał pod pseud. Ex-Bocian. „Faustyna Świderskiego (Ex-Bociana) Pisma humorystyczne“. Tom. I. Częstochowa, 1883—1884.

64. JAN CHĘCIŃSKI

Ur. 1826 r. w Warszawie. Ukończył 4 klasy gimnazjalne. Był artystą dramatycznym. Zm. 31 grudnia 1874 r. w Warszawie.

W r. 1851 wystawił jednoaktówkę „Poeta“, a w rok potem komedję 2-akt. „Rozwód“. W r. 1859 wystawił „Szlachectwo duszy“. Potem szereg innych.

Następnie pisywał pieśni i gawędy (najpopularniejsze „Zamki na lodzie“).

Osobno ogłosił:

Poematy: „Jałmużna“. Warsz., 1857.

„Anioł i Czart“. Warsz., 1856.

„Szlachectwo duszy“. Warsz., 1859, komedja 3 akt.

„Mniejsze poemata i strofy ulotne“. Warsz., 1859.

„Porządni ludzie“. (Warsz., 1861), komedja.

„Poświęcenie“, komedja. Warsz., 1866.

„Przed obiadem i po obiedzie“ (Warsz., 1862). — Ciekawość pierwszy stopień do piekła“ (Warsz., 1864). — „Cicha woda brzegi rwie“. (*Tyg. Ilustr.*, 1867).

„Krytycy“, 5 aktowa komedja. Warsz., 1875 (przedtem w *Wieku*).

Pisał libretta do oper Moniuszki: „Paria“, 1869. „Verbum nobile“ (1860), Straszny dwór“ (1865), Münchheimera „Otton Łucznik“ (1865) i książki dla młodzieży i dzieci.

Przełożył szereg libret do oper cudzoziemskich.

List Chęcińskiego do Syrokomli z r. 1857 podał Korotyński w „Syrok. o sobie“, str. 40.

Siemieński o „Szlachectwie duszy" w art. „Teorja socjalna w komedji" („Dzieła II). — Rzętkowski: J. Ch. *Tyg. Ilustr.*, 1875, I. — Chmielowski: Ch. J. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Tarnowski o Ch. w Hist. liter., VI, t. VI (str. 237—240). — Chmielowski w Hist. liter. pol., t. VI, str. 181—2. — Wł. R. Korotyński: Syrokomla o sobie. Warszawa, 1896. — Wł. Rabski: ocena „Krytyków" w *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 302. — W. Rapacki: Sto lat sceny polskiej. Warsz., 1925, str. 138—143 i indziej. — Kotarbiński: Z dziejów dramatu i komedji w teatrach warszawskich. Warszawa, 1924, str. 27—28.

65. ALBERT WILCZYŃSKI

Ur. 16 kwietnia 1829 r. na Pradze w Warszawie. Uczył się początkowo w Brzesku (gub. kielecka), nast. w szkołach w Pińczowie i w szkole realnej w Kielcach, którą ukończył w r. 1848. W r. 1851 objął urzędowanie w Komisji Sprawiedl. Król. Polsk. W r. 1860 ož. się z p. Biernacką i osiadł na roli w Siedleckiem. W r. 1871 przeniósł się do Galicji; przebywał we Lwowie jako urzędnik Wydziału krajowego. Był współpracownikiem *Gazety Lwowskiej.* Zm. 27 kwietnia 1900 r. we Lwowie.

Pierwszy utwór. pow. obrazek: „Przykładna kara" w *Bibl. Warsz.*, 1853, ustęp z „Kłopotów starego komendanta". Wilno, 1856.

„Dziecię niedoli i dziecię próżności". 2 t. Warszawa, 1856.

„Nasze dzieci". 2 t. Mohylów, 1858.

„Drobiazgi powieściowe". 2 t. Warszawa, 1858.

Po długiej przerwie zaczął znowu około r. 1870 ogłaszać swoje utwory powieściowe w czasopismach i osobno — powieści i obrazki w czasop. warszaw., lwow., krakow. i poznań. — których wyszło kilkadziesiąt.

Gawalewicz: Autor „Kłopotów starego komendanta". *Bibl. Warsz.*. 1900, II. — Gawalewicz we wstępie do zbioru nowel Wilczyńskiego p. t. „Wycieczka na Krzyżne". Lwów, 1903.

66. JAN TADEUSZ LUBOMIRSKI.

Z rodu książęcego. Ur. 24 (czy 28) października 1826 r. w Stanisławowie (pow. orszański, wojew. witebsk.) z o. Eugienjusza i Marji z Czackich, córki Tadeusza Kształcił się w liceum w Carskim Siole (wedł. Kochanowskiego w Petersburgu), który ukończył w r. 1845. W r. 1847 odbył podróż do Syberji w celu zapoznania się z położeniem zesłańców polaków. Był członkiem Rady Wychowawczej za Wielopolskiego. W 1863 zesłany do Solikamska (w gub. permskiej). Założyciel

i prezes Tow. Kredytowego w Warszawie (od r. 1869), prezes Tow. Dobroczynności. Zasłużony badacz na polu dziejopisarskiem i działacz społeczny. Był dr. honor, Wszechnicy Jagiell. Zm. 7 kwietnia 1908 r.

Z dzieł najważniejsze:

a) „Rolnicza ludność w Polsce od XV do XVII w.". Warszawa, 1857—58.

b) „Trzy rozdziały z historji skarbowości w Polsce". Kraków, 1868.

Wyd.: c) „Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego". Warszawa, 1863.

d) „Księga Ziemi Czerskiej". Warsz., 1879. Poprzedzona studjum naukowym.

Wydawał *Encyklopedję Rolniczą* i *Encyklopedję Wychowawczą*.

Ostatnie prace Lubom.: „O rodzinie w Polsce" (w *Bibl. Warsz.*) i „Adam Kisiel, wojewoda kijowski". (*Tyg. Ilustr.* 1904).

Kaszewski: Książe J. Tad. Lubomirski w *Bibl. Warsz.*, 1908, II. — P.: Lubomirski Jan Tad. *Enc. Wych.*, VII.

67. JÓZEF KAZIMIERZ PLEBAŃSKI.

Ur. 1831 r. w Bystrzycy (pow. mogilnicki) w W. Ks. Poznańskiem. Nauki gimnazjalne pobierał w Trzemesznie; następnie od 1852 r. studjował w uniwers. w Wrocławiu (gdzie słuchał m. in. wykładów R. Roepella) i w Berlinie (gdzie słuchał Trendelenburga, K. Rittera i L. Rankego). Po otrzymaniu stopnia dr. fil. za rozpr. „Commentatio historica de successoris designandi consilio vivo Joanne Casimiro" (Berlin, 1855), został nauczycielem gimnazjum w Lesznie, a następnie (od r. 1859) we Wrocławiu. Wezwany przez Wielopolskiego do Warszawy, wykłada na Kursach przygotowawczych 1861/2 metodologję i encyklopedję nauk akademickich. Od r. 1862 do 1869 był profesorem historji w Szkole Głównej. Po ustąpieniu z katedry zamieszkał w majątku własnym Izdebnie (pow. błoński) pod Warszawą. Od roku 1878—1886 był radcą Dyr. Gł. Towarz. Kredytowego Ziemskiego. Przez lat 10, od r. 1880—1890 był redaktorem *Biblioteki Warszawskiej*; brał też udział w redagowaniu *Encyklopedji Wychowawczej*. Zm. 20 sierpnia 1897 r. w Izdebnie.

W r. 1854 w Wrocławiu wydał: „Obraz dworów europejskich na początku XVII w.", skreślony przez Stefana Paca".

„Jan Kazimierz Waza, Marja Ludwika Gonzaga". Warszawa, 1862.

Art. i rozpr. w *Dzienniku Powsz.* 1861/2, w *Bibliotece Warsz.*, *Enc. Wych.*

„O gramatykach i gramatyce“. *Enc. Orgelbr.*, X.

„O histor. znaczeniu Jul. Cezara“. *Bibl. Warsz.*, 1865.

„O pedagogicznem znaczeniu nauk klasycznych, 1876.

„O pamiętnikach histor. wyd. przez Kraszewskiego“, w *Książce jubil.*, 1880.

„Filologja“. *Enc. Wych.*, IV.

„Curriculum vitae“ ogł. Handelsman.

E. Bogusławski w wyd. „Szkoła Główna w Warszawie“, I. 1900. — Rembowski: J. K. P. *Bibl. Warsz.*, 1897, III (i w „Pisma“, I). — Wł. Nowicki: P. J. K. *Enc. Wych.*, VIII, 1911.—Handelsman: Zagadnienia teoretyczne historji, str. 27—30, 55— 67, 70—96. (Tu „Z niedrukowanych pism Pleb.“).

68. STOSŁAW ŁAGUNA.

Ur. 23 listopada 1833 r. w Sandomierzu, z o. Jana i Izabeli z Nideckich. Nauki gimnazjalne odbył w Piotrkowie (od 1842) i w Płocku. Następnie był przez czas pewien aplikantem w Zarządzie komunikacji lądowych i wodnych (do r. 1851). Uniwersytet ukończył w Petersburgu (wydz. prawny) 1851—55; poczem odbywał aplikację w Warszawie w różnych sądach miejscowych. W grudniu 1857 powołano go do Komisji Kodyfikacyjnej Król. Pol. w Petersburgu. W l. 1859—61 był profesorem prawa administr. (pol.) w uniw. petersburskim i profesorem historji w Akad. Duch. w Petersburgu (1860—61). Następnie (1861—1863) był sędzią Trybunału Cywilnego w Warszawie. W r. 1863 wziął udział w powstaniu. Lata 1864—1875 spędził na wygnaniu w gub. woroneskiej; poczem wrócił do Warszawy. Od r. 1877 był współpracownikiem, współredaktorem, a wreszcie kierownikiem *Ateneum*. Od r. 1898 był członkiem Akad. Um., w Krakowie. Zm. 28 kwietnia 1900 r.

Z rozpraw Łaguny najważniejsze:

1) „Hanza nad Dźwiną“. (*Pismo zbior.*, 1859).

2) „Dwie elekcje“. (*Ateneum*, 1878).

3) „Tablica paschalna lubińska“. (*Ateneum*, 1883) (tu podał pogląd na zadanie historyka, zasady metody krytycznej badania historycznego).

„Kilka uwag nad wywodem historycznym niektórych artykułów Statutu Wiślickiego“ ((*Bibl. Warsz.*, 1859).

I cały szereg znakomitych ocen, a właściwie rozpraw w *Ateneum* i *Kwartalniku Historycznym*, jak: „Nowa hypoteza o pochodzeniu szlachty polskiej“ (1890 *Kw. Histor.*); „Pierwsze wieki kościoła polskiego“ (1891, *Kw. Histor.*), „Rodowód Piastów“ (1897, *Kw. Histor.*) i inne.

Wyd. zbior. „Pisma“. Warszawa, 1915.

B. Lutomski: Stosław Łaguna. (Wspomnienie pośmiertne). *Ateneum*, 1900, maj. — J. K. Kochanowski: St. Łaguna jako historyk. *Ateneum*, 1901, styczeń. (Toż w „Szkicach i drobiazgach histor.“. I). — A. Winiarz: Działalność naukowa Stosława Łaguny. *Kwart Histor.* 1900. — J. Bieliński: Działalność naukowa Stosława Łaguny. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz.*, 1912, kwiecień. — Askenazy: St. Ł. *Bibl. Warsz.* 1900, III i „Wczasy historyczne“, I. — Bieliński we wstępie do „Pism“.—Hösick: Wspomnienie o Ł. w przedmowie do książki o Kochanowskim (1908).

69. WŁADYSŁAW CHOMĘTOWSKI.

Ur. 29 kwietnia 1829 r. w Usarzewie (w Sandomierskiem), z o. Franciszka i Konstancji z Orłowskich. Nauki szkolne odbył w Sandomierzu i w Warszawie; nauk uniwersyteckich nie odbywał. W r. 1861 został bibliotekarzem bibl. Krasińskich w Warszawie. Zm. w maju 1876 r. w Warszawie.

Pierwsze utwory drukiem ogłoszone:

„Poezje w trzech obrazach“ (pod pseud. Władysława Kwiryna). Warsz., 1846.

Około r. 1860 zaczął ogłaszać utwory poetyckie w *Zabawach przyj. i pożyt.*, w *Zabawach umysłowych*, w *Rozrywkach dla młodoc. wieku*, w *Kółku domowym*, w *Bibl. Warsz.*, i w *Tygodniku Ilustrowanym*. — Pisywał artykuły historyczne, rozbiory literackie i życiorysy w *Bibl. Warsz.*, *Kółku dom.*, *Kron. Rodz.*, *Wieńcu*, *Wieku*, *Ognisku dom.*, *Tygodn. Ilustr.*

Osobno ogł.:

„Legendy polskie“. Kraków, 1862.

„Dzieje teatru polskiego...“. Warszawa, 1867.

W czasop. ogł. kilka powieści i opowiadań historycznych: „Władysław Biały“ (w *Kółku dom.*), „Ks. Krzysztof Zbaraski“ (*Bibl. Warsz.*, 1865), „Przygody ks. Marcina Lubomirskiego“ (*Kółko dom.*, 1865). „Synowie hetmańscy“ (*Bibl. Warsz.*, 1876).

Wydał Dziennik J. St. Jabłonowskiego i Pamiętnik F. Łubieńskiego; redagował „Bibliotekę Ordyn- Krasińskich“.

W rękop.: „Dzieje niewiasty polskiej“. (Ogł. ustęp. p. t. „Stanowisko praktyczne dawnych niewiast“. 1872).

W. Korotyński: Wł. Chom. *Tyd. Ilustr.*, 1876, I.

70. PIOTR JAKSA BYKOWSKI.

Ur. na Podolu 31 stycznia 1823 r. w Jakuszyńcach, niedaleko Winnicy. Uczył się w Winnicy i w uniwers. Kijowskim, który ukończył w r. 1843 ze stopniem kandydata prawa. Osiadł w Kamieńcu, gdzie około r. 1858 został kuratorem teatru. W roku 1866 osiadł w Warszawie. Zm. 3 czerwca 1889 r. w Warszawie.

Pierwszy druk. utwór Bykowskiego to dramat „Urodzenie“. Poznań, 1860.

Od r. 1872 ogłosił szereg powieści historycznych szlacheckich: „Pamiętniki włóczęgi“. 4 t. Warsz., 1872 i serja nowa. Warsz., 1884. — „Nomina sunt odiosa“. Warsz., 1872. — „Skarby prababki“. 2 t. Warsz., 1874. — „Syn znajdy“. 2 t. 1875. — „Ostatni sejmikowicze“. Warsz., 1876. — „Jełowiczowie Bukojemscy“. 1878. — „Trzy epizody z dawnego życia szlacheckiego“. Warsz., 1879. — „Chorągwie Kmitów“. Warsz., 1880. — „Faktor hetmański“. Warsz., 1881. — „Sądy podkomorskie“. Warsz., 1882. — Mulik, niehistoryczny hetman Ukrainy“. 1882. — „Słoboda“. Warsz. 1883. — „Szlachetczyzna“. — „Dwór królewski w Grodnie“. Warsz., 1884. — „Memorjalik palestranta trybunalskiego“. Krak., 1885. — „Lepsze dobre imię, niźli maści drogie“.— „Ostatni sejmik wojew. bracławskiego“. Warsz., 1885. — „Czeczotka“, 1885. — „Konkurenci kasztelanki“. Kraków, 1886. — „Glinkowie“. Warszawa, 1887.

Pod pseud. Stary gracz wyd.: „Gry w karty dawniejsze i nowe...“. Warsz., 1888.

Chmielowski: B. P. J. *W. Enc. powsz. Ilustr.* — Chmielowski w „Zarysie najnowszej literatury polskiej“. 4 wyd., 1898. — Pług: P. J. B. *Kłosy,* 1889, I. — M. Rolle: „Piotr Jaksa Bykowski w życiu i w listach“. *Gaz. Lwow.*, 1918, nr. 123—7, 131—42. — Korotyński: P. J. B. *Tyg. Ilustr.*, 1889, I. — Dr. Antoni J.: P. J. B. w *Tyg. Ilustr.* 1889, II, nr. 340—341.

71. WŁADYSŁAW MALESZEWSKI.

Ur. 1832 r. w Włocławku. Uczył się w Białej i w gimnazjum realnem w Warszawie. Zm. 7 czerwca 1913 r. w Warszawie.

Na pole literackie wystąpił poraz pierwszy w *Dzienniku Warsz.* (Rzewuskiego) (art. bezim. o Kraszewskim i Korzeniowskim); („Listy bez pretensji"). Pisywał nast. do *Kroniki wiadomości krajowych i zagranicz.* (przekszt. z *Dzien. Warsz.*), do *Gaz Warsz.*, *Kur. Warsz.*, *Gaz. Pol.* (Kraszewskiego), ale najwięcej do *Tyg. Ilustr.* (od pocz. do r. 1875); umieścił tu mnóstwo art., powieści, dramaty, krytyki, opisy podróży i inne. Z tych osobno wyszły, powieści:

„Dziecię Żmudzi". Warsz., 1863.

„Z wieczorów nad Tamizą". Warsz.' 1874.

Od r. 1876, przez lat 30, redagował założoną przez siebie *Biesiadę literacką*, gdzie umieścił wiele prac i pisywał feljetony pod pseud. Sęp. Był nast. członkiem redakcji *Dziennika Powszechnego*. W ostatnich latach życia pisywał do *Słowa* i *Kurjera Warszawskiego*.

Synoradzki: Władysław Józef Godziemba Maleszewski. *Bies. Liter.*, 1913, nr. 24—25.

72. JÓZEF BLIZIŃSKI.

Ur. 10 marca 1827 r. w Warszawie, z o. Augusta i Marji z Zakrzewskich. Uczył się w gimn. gubern. warszawskim, które ukończył w r. 1843. Uczęszczał następnie przez rok 1844 na t. zw. Kursa prawne. W r. 1845 przeniósł się na wieś, w Włocławskie. W l. 1873—76 mieszkał w Warszawie. W r. 1874 ożenił się z Pauliną z Sokołowskich. W r. 1876 wyjechał do Galicji i osiadł we wsi własnej Bóbrce w pow. liskim. W r. 1888 przeniósł się do Krakowa. Zm. 29 kwietnia 1893 r. w Krakowie.

Pracę literacką rozpoczął ok. r. 1846 od przekładów komedji i romansów francuskich Paul de Kocka, Dumasa ojca, Sue'go, Fevala; niektóre romanse były ogłoszone drukiem (w l. 1850 i 1851).

Pierwszą znaną oryginalną komedją Blizińskiego jest jednoaktówka „Konkurenci", napis. w r. 1859 (niedruk.), którą w przeróbce wierszem p. t. „Imieniny" ogł. w *Gazecie Codziennéj* (Kraszewskiego) z r. 1860. Pisze następnie od r. 1860, korespondencje do *Gazety Codziennej* (później *Polskiej*) i artykuły z zakresu ludoznawstwa (Kujaw) w *Bibl. Warsz.* i w *Encykl. powsz. Orgelbranda*. Jednocześnie (w l. 1861—67) tworzy piosenki (niektóre przytacza Dobrowolski). Od r. 1865 pomieszcza powiastki i humoreski w *Tygodn. Ilustrowanym* i *Kłosach*. W r. 1867 powstała komedja „Panna z posagiem".

Od. r. 1871 ukazały się w druku i na scenie następujące komedje:

„Przezorna mama“ (*Gaz. Pol.*, 1871) wystaw. w 1871 w Ciechocinku. Druk. osobno we Lwowie, 1878.

„Marcowy kawaler“. (Warsz., 1873) wystawiona w Warszawie w r. 1873.

„Ojczulek“, wystaw. w Warsz. w r. 1874 (w przeróbce p. t. Uczuciowi“), drukow. p. t. „Opiekun w zalotach“. Lwów, 1887).

„Chleb ludzi bodzie“, wyst. w Warszawie w r. 1875, druk. we Lwowie 1879; w przeróbce p. t. „Mośkowe swaty“. Warsz., 1871.

„Pan Damazy“, napis. w r. 1877, wyst. w Warsz. w 1877 r. druk. we Lwowie, 1878. Wyd. krytyczne Z. Tempka-Nowakowskiego w *Bibl. Narod.*

„Mąż od biedy“, wyst. w r. 1878, druk. we Lwowie 1879.

„Rozbitki“, wyst. w r. 1881, druk. we Lwowie 1882.

„Ciotka na wydaniu“, wyst. w r. 1883, druk. we Lwowie 1884.

„Szach i mat“, wyst. w r. 1885, druk. w Warszawie 1886.

„Lekkoduch“ (napis. w r. 1886 do spółki z Z. Sarneckim), druk. Warsz., 1887.

„Mąż w drodze“, wyst. w r. 1887 we Lwowie, druk. Lwów, 1888.

„Dzika różyczka“, wyst. w r. 1889, druk. w Krakowie, 1889.

„Chwast“, wyst. w r. 1893, druk. w Warsz.. 1894.

Wyd. zbior.: „Komedje“. Lwów, 1882; 2 wyd., t. 1890. Wydania zupełnego komedji brak. — Humoreski Blizińskiego zebrane są w następ. wyd.:

„Dziwolągi“. Warszawa, 1876.

„Nowe humoreski“. Lwów, 1885.

„Nowele, humoreski“. Wiedeń, 1890.

Wyd. nadto broszurę: „Barbaryzmy i dziwolągi językowe“. Kraków, 1888.

A. Dobrowolski: Józef Bliziński. Zarys biograficzno-literacki. Kraków, 1894 (Przedtem w *Ateneum*). = Sarnecki: J. Bliziński. *Kłosy*, 1886. — Chmielowski w „Zarysie liter. z ost. lat 16-tu“ (1886) i w „Zarysie najnowszej liter.“ (1898). — Krzemiński: J. B. *Bluszcz* 1893. — Art. w *Przegl. Tyg.* 1893, nr. 18. — L. Rydel: J. A. *Przegl. Pol.*, 1893, czerwiec. — K. Zalewski w *Kur. Warsz.*, 1893, nr. 119.— Chmielowski o B. w *Wieku*, 1893, maj. — Mieszkowski w *Kur. Codz.*, 1893, nr. 119. — Chmielowski: B. J. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski: J. B. (w „Nasza literatura dramatyczna“, II). — Hahn: J. B. W 25 rocznicę śmierci. *Gaz. Lwow.*, 1818, nr. 99—101. — Z. Tempka-Nowakowski: Wstęp do „Pana Damazego w wyd. *Bibl. Narod.*

73. WALERJA MARRENÉ (MORZKOWSKA).

Ur. 1832 r. we wsi Zbożenna (w Opoczyńskim) *) i tu się wychowała i mieszkała stale do r. 1877. Ojciec napoleończyk, gen. Jan Mallet de Granville (Mallet'ski), matka Adela z Krasińskich. Wcześśnie wyszła zamąż za poetę Michała Morzkowskiego; powtórnie za Władysława Marrené. Zm. 10 października 1903 r. w Warszawie.

W. l. 1850—51 ogł. w *Bibl. Warsz.* przekł. powieści D'Israelego p. t. „Tankred". Pierwszą jej powieścią oryginalną był „Nowy Gladjator". Warsz., 1857.

Następnie ogł.: „Jerzy", (*Tyg. Ilustr.*, 1864; osobno, 1882). — „Fragment" (1865). — Augusta" (1866, osobno 1882). — „Życie za życie" (1867). — Między Scyllą a Charybdą" (1868). — „Mąż Leonory" (1869). — „O proszonym chlebie" (1870). — „Postąpiłam prawnie" (1871). — „Bożek Milion" (Warsz., 1872). — „Róża" (Poznań, 1872. — „Nemezys". Warsz., 1872. — „Walka" (Warsz,, 1873). — „Historja dwóch serc" (1874). — „Cel życia" (1875). — „Mężowie i żony" (Warsz., 1874). „Zasady i czyny" (1875). — „Błękitna książeczka" (Lwów, 1876. — „Smutna swadźba" (1876). — „Przeciw wodzie" (1876). — „Świat rzeźbiarz" (1879). — „Józwa Szymczak" (1879). — „Dziki Tomek" (1881).— „January" (1881). — „Zaklęte siły" (1882). — „Panna Felicja" (1882).— „Ostatnia fala" (1885). — „Emancypowana" (1889). — „Dzieci szczęścia" (Warsz., 1892). — „Nowelle i obrazki". (Warsz.. 1887). — „Historja zwyczajnego człowieka" (Warsz., 1896). — „Symfonia światła" 1898. — „Pensjonarki" (Warsz., 1901). — „Kazio". (Warsz., 1896) (dla dzieci).

Pisała studja o Zrozpaczonych w literaturze (*Tygod. Ilustr.*, 1878), o pani Krüdener, o Niemcewiczu, Brodzińskim, Nieboskiej Komedji, Irydjonie, Cyganerji warszawskiej, C. Norwidzie, R. Berwińskim, Balzacu (*Bibl. Warsz.*, 1876), o Kobiecie w poezji polskiej. Rozprawy: „Przesądy w wychowaniu" (Wilno, 1880). — Kobieta czasów obecnych". (*Książki dla wszystkich*). Warsz., 1903.

„Generał Malletski" (Ze wspomnień rodzinnych). *Bibl. Warsz.* 1902, III.

Jeske Choiński: Typy i ideały pozytywnej beletrystyki pol. 1888.—Faleński: Walerja Morzkowska. *Tyg. Ilustr*, 1868, I. — Kaszewski: *Tyg. Ilustr.*, 1884, I. —

*) Według notatki autobiogr. w kalendarzu *Ruch* z r. 1889 ur. się w Warszawie.

Kaszewski w *Bibl. Warsz.*, 1888. — Chmielowski w „Zarysie najnowszej liter. pol., 1898. — Feldman: Współczesna liter pol. — H. Galle we wstępie do „Cyganerji warszawskiej", 1905. — Szycówna: Morzkowska W. *Enc. Wych.* VII, 1906.

74. AGATON GILLER.

Ur. 10 stycznia 1831 r. w Opatówku (pod Kaliszem), z ojca Jana Kantego, żołnierza napoleońskiego i burmistrza Opatówka, i Franciszki ze Szpadkowskich. Nauki szkolne pobierał w Kaliszu, Łomży i Warszawie; wyższe — w uniwers. krakowskim. (W r. 1849 był więziony). Więziony rok (1853—4) we Lwowie, następnie w cytadeli warszawskiej, zesłany w r. 1854 na Syberję, przebywał za Bajkałem do r. 1860. Powróciwszy do Warszawy, 2 października 1861 r. objął redakcję *Czytelni niedzielnej*. W r. 1862 członkiem Komitetu Centralnego, w r. 1863 członkiem Rządu Narodowego. Pod koniec r. 1863 wyjechał zagranicę i zamieszkał w Paryżu. Od r. 1878 był przez czas niejaki bibliotekarzem w Muzeum Raperswilskim; potem osiadł w Galicji. Zm. 1887 r. w Stanisławowie.

W l. 1850—87 pisuje artyk. w *Wieczorach*, *Wielkopolaninie*, *Czasie*, w lwow. *Gazecie Narodowej* i innych pismach; używa niekiedy pseudonimu S u l i t a.

W l. 1861—63 redaguje *Czytelnię niedzielną* i konspiracyjne *Strażnicę*, *Ruch* i *Wiadomości z pola bitwy*.

W l. 1864—5 redag. wraz z E. Siwińskim, czasop. *Ojczyzna*, które wychodziło w Lipsku, a następ. w Bendlikonie (pod Zurychem).

Od r. 1874 wyd. *Ruch literacki* we Lwowie, w l. 1872—1885 red. *Album Muzeum Narodowego w Raperswilu*.

„Listy z Syberji". *Bibl. Warsz.*, 1856, II, 1858, IV.

„Z podróży po Zabajkalskiej krainie w Syberji". *Bibl. Warsz.* 1861, I, II, 1862, III.

„Bajkał. Szamanizm". Wyj. z Opis. Zabajk. krainy. *Bibl. Warsz.*, 1859, III.

Osobno wydał m. in.:

a) „Historja powstania 1863 r.". 4 t. Paryż, 1867—71.

b) „Opisanie Zabajkalskiej krainy". 3 t. Lipsk, 1867.

c) „Podróż więźnia etapami do Syberji w r. 1854". 2 t. Lipsk, 1867.

(„O co walczyliśmy w powstaniu 1863 r.". — 1888).

G. Kohn: Rzut oka na działalność Ag. Gillera. *Rocznik Samborski* na 1882/3.— C. Łagiewski: Agaton Giller (1831—1887). *Bluszcz*, 1917, nr. 13—16. — A. Kohn: Ostatnie chwile ś. p. Agatona Gillera... Sambor. 1887. — J. Sokulski: Stosunki J. I. Kraszewskiego z Agatonem Gillerem. Lwów, 1912. — Janik: Dzieje Polaków na Syberji. K. 1928. Str, 227—234, i indziej.

75 EDMUND CHOJECKI.

Zob. wyżej, str. 240.

76. CYPRJAN NORWID.

Cyprjan Kamil N. ur. 24 września 1821 r. w majętności Laskowo Głuchy, w pow. stanisławowskim (dziś radzymińskim), z o. Jana i Ludwiki ze Zdzieborskich. Wychowywał się, po wczesnej śmierci rodziców, u babki Hilarji Sobieskiej w Warszawie. Uczył się w gimn. na Lesznie w Warszawie, (gdzie kolegował z Faleńskim), którego nie ukończył. W 1840—41 był aplikantem w Heroldji Królestwa Polskiego. W roku 1842 opuścił kraj i udał się do Włoch. W roku 1844 we Florencji oddaje się studjom nad malarstwem i sztycharstwem. W r. 1845 wyjeżdża do Berlina; w r. 1846 do Brukselli; w r. 1847 do Rzymu; zaprzyjaźnia się tu z B. Zaleskim; w r. 1848 poznaje w Rzymie Krasińskiego i Mickiewicza. Na lata 1849—52 przypada pierwszy pobyt Norwida w Paryżu. (Znajomość ze Słowackim i z Chopinem). Pod koniec r. 1852 wyjeżdża do Ameryki i osiada w Nowym Jorku; wrócił do Europy w r. 1854 i przebywał czas jakiś w Londynie. W r. 1855 osiadł w Paryżu. Zm. 23 maja 1883 r. w Paryżu, w Zakładzie św. Kazimierza, przytułku dla ubogich emigrantów, w którym mieszkał od r. 1877.

Utwory młodzieńcze ogłaszał w l. 1840—1845 w czasopismach: w *Przegl. Warszawskim* (w r. 1840 „Do**** („Póki w cienistych kniejach buja rzeźka łania"), „Wieczór w pustkach"; („Dumanie", 1841, i nowela); w *Bibliotece Warszawskiej* („Pióro" w r. 1842, II;) „Moja piosnko", „To rzecz ludzka", „Pamiątka", „W pamiętniku Z. A." (1845), w *Przeglądzie Naukowym* („Do mego brata Ludwika" w r. 1845), w *Athenaeum* („Pożegnanie", 1842). Oprócz wierszy druk. w l. 1840—42 również artykuły w czasopismach.

Utwory w l. 1848—1869 ogłoszone osobno:

1) „Wigilja. Legienda dla przyjaciół". Paryż, 1848. Poemat liryczny wierszem.

2) „Jeszcze słowo (czyniącym pokój przypisane)". Paryż, 1848. Poemat liryczny wierszem.

3) „Pieśni społecznej cztery stron". Poznań, 1849. Poemat liryczno-dydaktyczny wierszem.

4) „Zwolon. (Monologja)". Poznań, 1851. Poemat dramatyczny wierszem.

5) „Promethidion". Rzecz w dwuch djalogach z epilogiem. Paryż, 1851. (Przedruk. częściowo w *Chimerze*, VIII (1905). Nowe wyd. w opracowaniu R. Zrębowicza. Warszawa, 1922.

6) „O sztuce (dla Polaków)". Paryż, 1858. Rozstrząsanie prozą, z powodu rozprawy Klaczki o „Sztuce Polskiej" w *Wiadom. Pol.*, 1857.

7) „Na zgon ś. p. Jana Gajewskiego, polityczno-polskiego emigranta, inżyniera francuskiego, zabitego eksplozją machiny parowej w Manchester 1858 lipca". Paryż, 1858. Poemacik liryczny wierszem.

8) „Auto-da-fé". Komedja w jednym akcie. „Szczęsna". Powieść. Petersburg, 1859.

9) „Garstka piasku. Legienda" Paryż, 1859.

10) „O Juljuszu Słowackim", w sześciu publicznych posiedzeniach (z dodatkiem rozbioru „Balladyny") (1860)". Paryż, 1861. Wyd. wtóre. Kraków, 1909 (*Książnica naukowa i artystyczna*). Wyd. *Sfinksa*. Warszawa, 1909 (odb. ze *Sfinksa* 1908 r.).

11) „Niewola i Fulminant (1849—1863). Dwa rapsody". Lipsk, 1864.

12) „Sursum corda". Dnia 17 października 1867 r. Drugi tytuł: „Encyklika oblężonego". Oda. Paryż, 1867. Oda do Piusa IX. Przedruk. Kraszewski w „Rachunkach", 1867.

13) „Rzecz o wolności słowa". Paryż, 1869. Wygłoszona przez N. na jednym z odczytów publicznych... d. 13 maja 1863 r. w Paryżu. Poemat liryczno-filozoficzny wierszem.

Wyd. zbiorowe; a) „Poezje Konst. Gaszyńskiego, Cyprjana Norwida i Antoniego Czajkowskiego". (*Skarbczyk poezji polskiej*. Tom XI, cz. II). Petersburg, 1859. (Zawiera wiersze: „Wieczór w pustkach", „Wspomnienie wioski" „Skowronek", „Pożegnanie", „Pióro").

b) „Poezje". „Pierwsze wydanie zbiorowe". Lipsk, 1863. (Brockhaus). Zawiera prozą: „O sztuce", „Garstka piasku", „Bransoletka", „Cywilizacja„; „Krakus, książę nieznany", tragiedja wierszem; poematy: „Próby", „Pięć zarysów", „Rozmowa umarłych", „Dwa męczeństwa", „Epimenides", „Człowiek", „Quidam", „Polka"; poezje liryczne i okolicznościowe: „Bezimienni", „Malarz z konieczności", „Wielkość", „Na

zapytanie czemu w konfederatce odpowiedź", „Do panny Józefy z Korczewa", „Do pani na Korczewie", „Do emira Abdel-Kadera w Damaszku", „John Brown", „Do władcy Rzymu", „Żydowie polscy 1861"; oraz parafraza Horacjuszowej Ody do skąpca" (II, 18).

c) „Wybór poezji". Zebrał i objaśnieniami zaopatrzył Roman Zrębowicz. Lwów, 1908. Wyd. 2-gie, pomnożone. Lwów, 1911.

d) „Czarne i białe kwiaty". Zebrał i przedmową opatrzył Roman Zrębowicz. Lwów, 1910. Zawiera wybór utworów prozą: „Menego", „Garstka piasku", „Cywilizacja", „Bransoletka", „Ad Leones", „Tajemnica Lorda Singelwortha", „Stygmat"; „Epilog z Promethidiona", „Memorjał o młodej emigracji", „Krytycy i Artyści", „Czarne kwiaty", „Białe kwiaty", „Ostatnia z bajek", „Milczenie". Wyd. nowe (Warszawa, 1922) różni się znacznie od wyd. z r. 1910; zawiera m. i. „La Philosophie de la guerre".

e) „Pisma zebrane". Wydał Miriam (Zenon Przesmycki). Warszawa, 1912... Dotąd wyszło 4 tomy; t. 5, od r. 1914 wydrukowany, nie jest dostępny. Ma wyjść tomów 8. (Ocena M. Kridla w „Krytyka i krytycy").

f) „Autoportret". Warszawa, 1922. Zawiera wybór utworów. Wydał K. Zrębowicz.

g) „Wybór poezyj". Oprac. St. Cywiński. Kraków, 1924. (*Bibl. Narod.*).

Osobno wydano po śmierci poety: „Assunta. (Spojrzenie ku Niebu)". Wyd. z autografu J. Kallenbach p. t. „Assunta czyli Spojrzenie". Warszawa—Kraków, 1908. (Właśc. Lwów). Druk. przedtem w *Przew. nauk. i liter.*, 1907. Napis. w r. 1879.

Wiele utworów ogłosił Norwid w czasopismach i wydawn. zbior. w l. 1848—83, lub je ogłoszono po śmierci poety: w *Przeglądzie Poznańskim* w t. VIII—XIII („List", „Vendôme"—1849, „Scherzo: Morituri te salutant veritas"—1850. „O historji"—1851), w *Krzyż a Miecz*, 1850 („Klątwy", „Pieśń do ziemi naszej"), w *Pokłosiu* („Pompeja"—1853, „Z listu do Włodzimierza Łubieńskiego" (1848), „Nad grobem Julji Capuletti w Weronie"—1854; „Dwie sceny z trag. Juljusz Cezar Szekspira"—1855; „Jesień"—1857; przekład I i II p. Boskiej Komedji—1858); w *Dodatku* do *Czasu* („Wita Stosa pamięci — Estetycznych zarysów siedm", „Czarne kwiaty"—1856, „Białe kwiaty"—1857), w „Wieńcu" dla Jachowicza, II, 1858 („Toast"); w *Bibliotece Warszawskiej* 1862, II (Z Horacjusza: „Nie złoto i nie kość słoniowa"); w l. 1849—51 w pismach poznań. *Gazecie Polskiej*, *Dzienniku Polskim*, a prze-

dewszystkiem w *Gońcu Polskim* Władysława Bentkowskiego, druk. wiersze i artykuły prozą. Przedrukował je wraz z wielu utworami z rękopisów z l. 1859—67, Erzepki w dodatku literackim (p. t. „Literatura i sztuka“) do *Dziennika Poznańskiego* z l. 1908, 1909 i 1910 („Pisma zapomniane C. Norwida“); w *Tygodniku Katolickim* ks. Aleksego Prusinowskiego (wychodz. w Grodzisku w W. Ks. Poznańskiem) z 22 lipca 1864, nr. 30, wydruk.: „Do Najświętszej Panny Marji Litanja“. Wiersz poświęcony ks. Aleks. Jełowickiemu w kwietniu 1852 r. Przedruk. Erzepki w Liter. i sztuce“ (dod. *Dz. Pozn.*) z r. 1912 i w *Kur. Warsz.*, 1912. nr. 131 z 12 maja. W zbior. „Po ziarnie“, 1861 („Wzroki“, „Odpowiedź“ (na list Deotymy); w „Książce zbiorowej“ dla Wójcickiego 1862 („Do Pompejusza“, oda Horacego, i „Post-Scriptum“); w *Dzienniku Literackim* lwow., 1863 („Buntownik czyli stronnictwo wywrotu“ i „Do wroga“, pieśń); w „Piśmie zbiorowem“ (Bendlikon) 1865 („Fortepian Szopena“), w *Ruchu literackim*, 1877, II („Na zgon poezji“, „Do Nikodema Biernackiego“); w *Echu* (Z. Sarneckiego) z r. 1877, nr. 1 („Rymy dorywcze. I. Dedykacja, II. Echa czasu, III. Ciemność“). „Sfinks“ w *Bibl. Warsz.*, 1874, IV.

Wiele utworów Norwida z rękopisów ogłosił Miriam (Z. Przesmycki) w *Chimerze* (od r. 1901): *a*) „Ad leones“, (I, 1901); *b*) „List do Walentego Pomiana Z.“, (I, 1901); *c*) „Wanda“, dram. z r. 1851 (1901); *d*) „Milczenie“ z r. 1882 (V, 1902); *e*) „Tajemnica lorda Singleworth“ (VI, 1902); *f)* „Ostatnia z bajek (VI 1902); *g*) „Studjum o Boga-Rodzicy (VII); *h*) „Kleopatra, tragiedja historyczna w 3-ch aktach (VIII, 1904); *i*) „Stygmat“, nowela (ib.), napis. w r. 1883; *k*) Przekłady z Odyssei, z r. 1870 (ib.), *l*) „La philosophie de la guerre“ z r. 1870 (ib.); *m)* Z cyklu „Vade mecum“ (1865) i z późniejszych utworów lirycznych i ironicznych (1875—1882) (ib.); *n*) „Klaskaniem mając obrzękłe prawice“ (ib.); *o*) „Rzeczywistość i marzenia“ (ib.); *p*) „Smutną zaśpiewam pieśń,..“ (ib.); *r*) List do M. Trembickiej: „Pierwszy list, co mnie doszedł z Europy“... z roku 1853 (ib.); *s*) „Moja piosnka“ („Do kraju tego...“) (ib.); *t*) „W tej powszedniości o! jakże tu wiele... z r. 1856 (ib.); *u*) „W pamiętniku“ (X).—Osobno wyd. „Trzy fragmenty epickie“. (Warsz. 1915). ([„Wędrowny sztukmistrz“], „A Dorio ad Phrygium“ i „Emil na Gozdawiu“. Przedtem w *Myśli polskiej*).

Ogłoszono nadto w czasopismach: Wiersz w *Wiadom. numizm. archeol.* 1897, nr. 34.

„Jeszcze Francja nie zginęła“. (*Bulletin Polonais*, 1905).

„Spartakus“. (*Słowo Polskie*. 1907, nr. 309).

„Duch Adama i skandal“ (1856), „Obyczaje“, i Przekład z „Hamleta“ (I, 2)—w *Pam. Liter.*, 1907.

„Memorjał o młodej Emigracji“. (*Pam. Liter.*, 1907).

„Noc tysiączna druga“, komedja. (*Krytyka*, 1907, wrzesień).

„Art. ofiar. Hoffmanowej, zawierający pogląd na sztukę i jej posłannictwo. (*Świat*, 1908, nr. 23).

„Egipskie Norwidiana“. (*Ateneum Pol.*, 1908, kwiec.).

„Estetyczne poglądy“. (*Echo liter.-artyst.*, 1912).

„Wspomnienie“, wiersz wpisany do pamiętnika Niny Łuszczewskiej. (*Świat*, 1908, nr. 48).

Urywek z jakiegoś pisma czy listu z r. 1878 w *Kurjerze Warsz.*, 1902, nr. 303.

„Klary Nagnioszewskiej samobójstwo“. (*Wędrowiec*, 1904). — Wiersz „Do Lenartowicza“ z r. 1856 z „albumu Lenart.“ podany w *Sfinksie* 1912, grudz. — Trzy niewydane fragmenty epickie“. *Myśl polska* 1914; Nieznane utwory Norwida *Sfinks*, 1916; wiersz „Z listu“. *Kur. Poznań.* 1916, nr. 179. — Przemówienie z r. 1846 w *Przegl. Warsz.* 1923, nr. 23. — „Jasność i ciemność“ z r. 1850 ogł. J. Ujejski w *Pam. Liter.* 1825/26, str. 595 i n. (przedtem w *Wiadom. Liter.* 1924). — „Żydy i mechesy“ w *Ruchu Liter.* 1928, nr. 1. — Wiersze: „Do publicystów Moskwy“ (1868) i „Marquis de Boissy“ w *Pam. Warsz.* 1929.— Szereg zapomnianych utworów wydobyto z dawniejszych roczników czasopism (*Czasu* i inn.), i przedrukowano (Pigoń i inni) w *Dzienniku Wileń.*, *Myśli Narodowej* i t. d., jak np. wiersz „Tęcza“ (z r. 1860) przedruk. z *Kłosów* 1884 w *Tyg. Ilustr.* 1921, nr. 38.

W książce swojej „O Cypr. Norwidzie“ Krechowiecki wydruk. z rękopisu następ. wiersze N.: a) „Do Józefa Bohd. Zaleskiego“ z r. 1847 (I, 66—68). b) „Pani Zofji Zaleskiej od wspól-Mazura (po kądzieli) Amen (Legienda)“ z r. 1847 (I, 68—69).—c) „Marmur Biały“ z r. 1848 (I, 113—114).—d) „Aerumnarum plenus“ (z r. 1850) (I, 139—140).—e) (Na pogrzeb Mickiewicza) z r. 1856 wiersz „Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie...“ (I, 225—227). — f) „Modlitwa“ (I, 241—242). — g) „Od rezultatów mylnego zamętu...“ (z r. 1855) (II, 38).—h) „Był taki co Dziecięciem zjawił się na świecie...“ z r. 1860 (II, 192—3). — i) „Wczora-i-ja“ (z r. 1860) (II, 196).—k) „Ciemność“ (II, 226). (Tekst różni się od drukowanego w *Echu* 1877) (i w „Wyborze poezji“, 136).— l) „Do Marcellego Gujskiego“—sonet z r. 1871 (II, 265).

Listy: Listy (39) do Marji Trembickiej z lat 1845—1857, wydał St. Kossowski w *Chimerze*, VIII; List do Ł. Rautenstrauchowej z r.

1863 (w *Kraju*, 1904, nr. 11), 5 listów w bibl. Tow. Przyj. Nauk w Wilnie, z l. 1869—79, ogł. St. Cywiński w czasop. wileń. *Południe* 1922. (Por. art. Kościałkowskiej w *Roczniku Tow. P. N. w Wilnie*, III, 1909); Dwa listy w *Kur. lwowskim* 1908, 18 kwietnia; List do Mat. Gralewskiego w *Kur. lwowskim*, 1907, nr. 116; Dwa listy w *Słowie*, 1907, nr. 326 (z 1 grudnia); List w *Lamusie*, 1909; Listy do Lenartowicza, Nabielaka nieogł.—wyjątki przytacza Z. Przesmycki w *Chimerze*, VIII; Wiele listów (do B. Zaleskiego i inn.) podaje w całości i w wyj. Krechowiecki w monogr. o Norwidzie; 7 listów z l. 1859—63, do Kraszewskiego i Ant Zaleskiego, ogł. K. Bartoszewicz w *Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 30; Nieznany list C Norwida. *Liter. i sztuka*, 1914, nr. 12. List do Bohd. Zaleskiego z r. 1848 i ustępy z listu z r. 1879 do Br. Zaleskiego podaje Kallenbach w dod. do „Ad. Mick." wyd. 3 i 4; Listy do M. Genjusza i nieznane wiersze ogł. T. Smoleński w art. „Egipskie Norwidiana" w *Ateneum pol.* 1908; 20 listów do Wł. Bentkowskiego z l. 1850—67 i list do Józefa Łuszakowskiego (z r. 1862) podał Erzepki w art. „Z niedruk. korespond. C. K. Norwida". Poznań 1921 (ze *Zdroju*). List do A. Bartelsa z r. 1875 w *Przegl. Współcz.*, 1923, paźdz. — 18 listów z l. 1850—78 do Aug. Cieszkowskiego i Z. Krasińskiego ogł. J. Ujejski w *Pam. Liter.* 1925/26. List do M. Pawlikowskiego (1857) ogł. Pigoń w *Dzien. Wileń.* 1926, nr. 1. List do Ag. Gillera w *Głosie Nar.*, 1926 nr. 233—5. List do L. Siemieńskiego (*Czas*, 1849) w *Myśli Nar.* 1928, nr. 9. List do Mickiewicza z 1853. *Tęcza*, 1929, nr. 25. Tamże nr. 38 list z r. 1881. Kilkanaście listów z r. 1863, przeważnie do Karola Ruprechta, ogł. T. Makowiecki w *Pam. Liter.*, 1929. Tenże ogł. 3 listy do K. Ruprechta z l. 1865—6 w *Pam. Warsz.* 1929, z. 4. List do J. Rustejki z r. 1870 w *Silva rerum* 1927.

Przyczynek do „Rzeczy o wolności słowa". (*Lamus*, 1909).

Zaginęły: „Tancerka", „W dzienniku warszawskim"; rozpr. „Mémoire sur la glossolalie", „O typach literackich"; utwór „Msza Święta".

Autobiografja w *Wiadomośc. numizm. archeol.* 1897, przedruk. w zbiorze „Autoportret" (1922).

Bibliografja druków N. w *Chimerze*, VIII. — O utworach niedrukowanych Norwida, zob. art. Cywińskiego „Stan badań nad Norwidem" w *Ruchu liter.*, 1928, nr. 1.

Monografja: Krechowiecki: O Cyprjanie Norwidzie. Próba charakterystyki. Przyczynki do obrazu życia i prac poety, na podstawie źródeł rękopiśmiennych. 2 t. Lwów, 1909. = A. Czajkowskiego przypiski do wierszy „Do Wł. Wężyka" i „Do Norwida". (Dod. do *Słowa*, 1859. Petersburg).—Kraszewski w „Kartkach z podróży"

(Ks. II. Warszawa, 1874, str. 316, w t. VIII „Wybór pism“, str. 811) i w „Rachunkach“. — Art. w Larousse'a Gr. Dictionnaire Univ. XI, wyd. 1874. — Art. w Brockhausa Convers. Lexicon X, II-go wyd. (1867). — Marrené: Grupa poetów z r. 1840. Cyprjan Norwid. *Przegl. Tyg.*, 1879. — W. Szymanowski: C. N. *Tyg. Ilustr.*, 1883, I. — Al. Półkozic (Niewiarowski): C. N. *Kłosy*, 1886. — Kopera: Nieznana autobiografja Cyprjana Norwida. *Wiadomości numizm.-archeolog.*, 1897, nr. 34. — Hodi o N. w *Kraju*, 1884. — E. Siwiński: Garść wspomnień. *Gaz. Warsz.*, 1897; nr. 47, (por. *Przegl. Liter.*, 1897, nr. 5). — Mycielski, Sto lat z dziejów malarstwa w Polsce. Kraków, 1891. — Chmielowski: Hist. liter. V: 134—6. — Marrené· Symbolista z przed pięćdziesięciu lat. *Wędrowiec*, 1900 (i *Tydzień*. Dod. *Kur. Lwow.*, 1900, nr. 24—26).—Marrené: Kartka z dziejów cyganerji warszawskiej. (*Słowo Pol.*, 1901, nr. 453, 455).—St. Malczart: C. Norwida poglądy na sztukę narodową. *Tygodnik Słowa Pol.*, 1902, nr. 6—9. — Gomulicki: Jeszcze jedna „Wanda“. *Kraj*, 1902, nr. 38. — Siedlecki: Dwa nieznane portrety Krasińskiego. *Tyg. Ilustr.*, 1904, nr. 20. — Chmielowski o N. w art. o *Chimerze*. *Pam. Liter.*, 1904.—„Z korespondencji C. N.“ *Kraj*, 1904: nr. 11.—Z. P. (Przesmycki): Do życiorysu C. Norwida. *Chimera*, VIII (1904), str. 436—453.—Tamże (*Chimera*, VIII. „Pamięci C. Norwida“) art. Z. P.: „Treść pamiątkowej księgi“, „Ikonografja C. Norwida“, „O bibliografji... (pism Norwida)“ „Działalność artystyczna C. Norwida...“. Przedmowa do „Kleopatry“. — Kossowski: Przedmowa do Listów do Marji Trembickiej (tamże). — Z. Malewski: Poezja czynu. *Pam. Liter.*, 1906. — St. Brzozowski: C. N. („Kultura i życie“. Lwów, 1907). — Feldman: C. N. (Dod. do *Nowej Gaz.* 1907). — J. P. d'Ardeschah (Jan Kaczkowski): Przedmowa do Wyboru poezji w niem. przekł.: „C. Norwid. Eine Auswahl aus seinen Werken. Aus dem Polnischen übersetzt und eingeleitet von...“. Minden. 1907. — St. Wyrzykowski: Pisane na Babilon listy. Dodatek do *Nowej Gaz.* („Liter. i sztuka“, 7) 23 lutego 1908 (o przekładzie niem Wyboru pism Norwida). — Wł. Jankowski: o „Assuncie“. *Sfinks*, 1908, II. — T. Smoleński: Egipskie Norwidiana. *Ateneum Pol.* 1908, kwiecień. — Biegeleisen: Norwid i Krasiński. *Kur. Lwow.*, 1907. (Zob. „Ludzkość“. Dod. do nr. 80 z r. 1907). (Wiersz Krasińskiego „Do C. Norwida“). — Pini: Z pośmiertnych utworów Cypr. Norwida. *Pam. Liter.*, 1907. — X.: Rysunek C. Norwida. *Lechita*, 1908, nr. 20. — J. J.: Z teki pośmiertnej C. Norwida. *Świat*, 1908, nr. 23. — Wł. B.: W ćwierć wieku. *Sfinks*, 1908, maj. — Wł. Jankowski: Zaleski i Norwid (tamże). — Feldman: Współczesna literatura polska. Wyd. 5. Lwów, 1908. — Walentynian: Pierwszy symbolista polski· *Lechita*, 1908. — St. Grostern: Metafizyka w estetyce Wilde'a i Norwida. Dod. do *Nowej Gaz.*, 1908 („Liter. i sztuka“, nr. 22).— St. Grostern: Historjozofja poetycka Norwida. (Dod. do *Nowej Gaz.* „Liter. i sztuka“, nr. 24, 1908). — Woźnicki: Z niewydanych pism C. Norwida (mylnie S. Goszczyńskiego). *Pam. Liter.*, 1907. — Mączewski. C. Norwid o genezie swej broszury p. tyt „O sztuce“. *Pam. Liter.* 1908.—A. E. Balicki: Cyprjan Kamil Norwid. *Spraw. gimn. III w Krakowie*, 1908. — Krechowiecki: O Cyprjanie Norwidzie. *Bibl. Warsz.*, 1908, październik [ustęp z monogr.]. — J. Jankowski: Prześliczny wiersz. Nieznany utwór Norwida. *Świat*, 1908, nr. 48. — Siedlecki: Teatr Norwida. Kraków, 1908. — Cez. Jellenta: Cyprjan Norwid. Szkic syntezy. Stanisławów (1909). („Liter. i sztuka“, VII).— Chlebowskiego sąd o N. w rec. Norwida odczytów o Słowackim, książki Jellenty o N. i monografji Krechowieckiego. *Książka*, 1909, nr. 5, 6 i 11). — Cywiński: O C. N. słów kilka. *Łan młodzieży*, 1909 (i osobno. Kraków, 1909). — Bańkowski:

Norwidowe poglądy na sztukę. *Przegl. Narod.*, 1910, luty. — Brzozowski: Legienda Młodej Polski. Lwów, 1910. — Zrębowicz: Przedmowa do „Czarnych i białych kwiatów", 1910. — Kościałkowska: Pięc listów Norwida, *Rocznik Towarz. Przyj. Nauk. w Wilnie*, 1909. — Kossowski: Krasiński a Norwid. *Księga pam...* Z. Krasińskiego. Lwów, 1912, II. (*Spraw. gimn. II we Lwowie*). — Kossowski: Z dziejów poetyckiej przyjaźni. Krasiń. a N. *Bibl. Warsz.*, 1912, IV i 1913, i (Przedruk. w jego „Wśród romantyków i romantyzmu". Lwów, 1916).—K. Bereżyński: Filozofja Cyprjana Norwida. Warsz., 1911 (odb. ze *Sfinksa*). — „C. Norwida. Estetyczne poglądy". *Echo liter.-artyst.*, 1912. — Pigoń: C. Norwida komentarz własny do „Zwolona". *Kur. Lwow.*, 1914, nr. 75. — K. Jaworski: Ojczyzna jako zbiorowy obowiązek. (Zarys poglądów społecznych C. Norwida). *Kur. Lwow.*, 1914, nr. 488. — M. Limanowski: „Krakus" Norwida na arenie cyrkowej. *Kłosy*, 1914, nr. 2. — Cywiński: Romantyzm a mesjanizm. Wilno. 1914. — C. Jellenta: C. N. a czasy dzisiejsze. *Gaz. policji Państwowej*, 1921, lipiec.—St. Cywiński: wstęp do „Wyboru poezyj" Norw. w *Bibl. Narod.*— Z. Szmydtowa: Norwida przekład ody Horacego „Ad Pompejum". *Pam. Liter.*, 1923.— Życzyński: Norwida „Assunta". („Studja estetyczno-literackie". Cieszyn. 1924). — W. Nowodworska. Kilka uwag o tragizmie „Kleopatry" Norwida. *Alma Mater Vilnensis.* 1924, z. 2. — W. Borowy: Norwidiana 1921—1924. *Pam. Liter.*, 1925. — Szmydtowa: Norwid wobec tradycji literackiej. Warsz. 1925. — J. Ujejski: Listy Norwida do Aug. Cieszkowskiego i Zygm. Krasińskiego. (Wstęp). *Pam. Liter.*, 1925/26. — St. Pomarański: Z dziejów doli Norwidowej w ojczyźnie. *Ruch. liter.* 1926, nr. 8. — K. Kosiński: Promethidion Norwida, poemat o pracy i sztuce. Warsz. 1926. (Odb. z *Jednoty*). — Pigoń: Dwie recenzje literackie C. Norwida. *Ruch liter.*, 1926, nr. 5. — T. Makowiecki: Z lat szkolnych Cyprjana Norwida *Ruch liter.*, 1926, nr. 4. — T. Makowiecki: Młodzieńcze poglądy Norwida na sztukę. *Pam. Liter.*, 1927 (i osobno). — Makowiecki: Pierwsze artykuły Norwida. *Ruch Liter.*, 1927, nr. 3.— St. Pomarański: O ojcu i przodkach C. Norwida. *Przegl. Współcz.* 1927, kwiecień.— Wł. Dobrowolski: Norwidowa opowieść o wiecznym Rzymie i wiecznym człowieku „Quidamie". *Pam. Liter.*, 1927.—Łoś: Wiersze polskie w ich dziejowym rozwoju Str. 254—265. — K. Klein: Uwagi o „Stygmacie" Norwida. *Ruch Liter.*, 1928, nr. 1. — T. Makowiecki: Promethidion Norwida a Dworzanin Górnickiego. *Ruch Liter.*, 1928, nr. 2.—Z. Ciechanowska: Rysunek i list Norwida z r. 1859. *Ruch liter.*, 1928 nr. 6. (Tu list do Kraszewskiego z podobizną). — Tenże: T. T. Jeż a Norwid. *Ruch Liter.*, 1928, nr 8. — Z. Falkowski: Rzecz o tragizmie „Kleopatry" C. K. Norwida. Kraków, 1928.—Cywiński: Norwid w kl. 8-ej gimnazjalnej. *Przegl. Pedagog.*, 1928, nr. 26.— J. Krzyżanowski: Wyjazd Norwida do Ameryki: *Ruch Liter.*, 1929. nr. 4. — Szmydtowa: Norwid jako tłumacz Homera. *Prace Komisji do badań nad hist. liter. i ośw.* T. N. W. III. (1929). — J. Piechocki: Norwidowa koncepcja sztuki-pracy. Poznań, 1929. — Makowiecki: Norwid wobec powstania styczniowego. *Pam. Liter.*, 1929. — Wł. Arcimowicz: Z dziejów przyjaźni C. Norwida z Wł. Wężykiem. *Ruch Liter.*, 1929, nr. 10. — Szmydtowa: Miara i symbol wielkości w poezji Norwida. Warsz., 1830. — Ign. Fik: Uwagi nad językiem C. Norwida. Kraków. 1930. — St. Cywiński: Stan badań nad Norwidem oraz postulaty na przyszłość. *Ruch Liter.*, 1928, nr. 1. — Zob. nadto bibliografję literatury o Norwidzie do r. 1924 w dod. do wstępu Cywińskiego do „Wyboru poezyj" (*Bibl. Narod.*).

77. LUDWIK NORWID.

Brat Cyprjana. Ur. w r. 1820. Uczył się w Warszawie, w gimn. na Lesznie, które opuścił, ukończywszy 4 klasy. W roku 1841 wystąpił na widownię literacką w *Przegl. Warszawskim* z rzeczą p. t. „Hypochondrycy i Pseudoliteraci". Pisywał nadto do *Przegl. Nauk.* i *Bibl. Warsz.* W r. 1846 przybył do Paryża; tu zawiązał ścisłe stosunki ze Słowackim i był wyznawcą jego mesjanizmu. (Dwa wiersze Słow. do Ludwika Norwida). W roku 1848 porzucił Paryż i osiadłszy w którymś z miast francuskich, zapisał się na medycynę.

Zm. w lutym 1882 r. w Warszawie, w domu Tow. Dobroczynności.

Pisał obrazki powieściowe satyryczne (np. „Dużo osób a jeden tylko człowiek", „Hypochondrycy i Pseudo-literaci"), wiersze i krytyki literackie.

Półkozic: Ludwik Toporczyk Norwid. *Echo*, 1882, 17 stycz—.Pług w *Kłosach*, 1882, I. — Chmielowski: Hist. liter., V, 134. — Małecki: J. Słow. 3 wyd. III, 193.

78. TEOFIL LENARTOWICZ.

Aleksander Teofil L. ur. 27 lutego 1822 r. w Warszawie, z o. Karola, majstra mularskiego i przedsiębiorcy budowy domów, niegdyś kapitana milicji Kościuszkowskiej, i Marjanny z Kwasiborskich. (Zob. metrykę urodzin Len. w *Przegl. Liter.*, 1898, nr. 6). Uczył się w szkole obwodowej (powiatowej). W roku 1837 wstąpił jako dependent do kancelarji adwokackiej; po trzech latach został kancelistą w Sądzie Najwyższej Instancji; w r. 1842 (1844) podsekretarzem w Komisji Sprawiedliwości. W sierpniu 1848 r., zagrożony aresztowaniem, przedarł się do Prus, do Poznania. Przebywał w tym roku czas jakiś w Krakowie (1848). W r. 1850 udał się do Brukseli; w r. 1851 do Paryża; tu przebył kilka lat; poznał Mickiewicza. W l. 1856—60 mieszka w Rzymie. W r. 1860 osiada na stałe we Florencji. W r. 1861 zaślubia Zofję Szymanowską, siostrę przyrodnią Celiny Mickiewiczowej (zm. 1870). W r. 1875 odwiedza Kraków. W l. 1874, 1879—1886 wykłada historję literatury polsko-słowiańskiej w Akademji im. Mickiewicza w Bolonji (i w uniwers. bolońskim?) (wedł. Matusz. w l. 1882—86). Ok. r. 1863 poświęcił się rzeźbiarstwu, które aż do śmierci uprawiał, obok poezji. Zm. 3 lutego 1893 r. we Florencji. Pochowany w Krakowie, na Skałce.

Utwory młodzieńcze:

Pierwszy wierszyk Lenartow. ogłosił T. Kurhanowicz w „Gramatyce jęz. pol.“ (Składnia. Cz. III. Warsz., 1841). Pierwsze utwory poetyckie Lenartowicza ukazały się w *Nadwiślaninie*, 1841, w *Przegl. Warszawskim*, 1841—42 (tu m. in. „Galary“. druk. 1842), w *Jaskółce* Zmorskiego i Dziekońskiego (1843), w *Bibliotece Warszawskiej*, 1843—1845 (tu m. in. w. „Do poezji“, 1844), w *Przeglądzie Naukowym* (1845), w „Album literackim“ Wójcickiego (1845 i 1848), w noworoczniku *Niezapminajki* na r. 1845 (tu „Kalina“).

„Pierwsze przedstawienie Hamleta“, poemat dramatyczny w 4 częściach, w *Dzienniku mód paryskich* (lwow.) z r. 1847, i osobno (Lwów, 1847).

Utwory od r. 1848 ogłoszone osobno:

„Polska ziemia“. Cz. I. Kraków, 1848. Pierwszy zbiorek poezji Lenart.—Cz. II. Poznań, 1850, (tu m. in. „Jak to na Mazowszu“ i „Mazur“).

„Cztery obrazy“. Kraków, 1848.

„Szopka“. Wrocław, 1849. Wyd. 3-cie. Lwów, 1874.

„Zachwycenie i Błogosławiona“. Poznań, 1855. („Zachwycenie“ druk. przedtem w *Szkółce dla dzieci*, 1851 Estkowskiego). 2 wyd. Warszawa, 1857.

„Lirenka“. Poznań, 1855. (Niektóre wiersze drukowane były przedtem w *Szkółce dla dzieci* i w *Pokłosiu*). Inne wyd. Warsz., 1857 (cenz.); Poznań, 1861. Lwów, 1878 (*Bibl. Mrówki*).

„Żywot starego żołnierza“. „Pogadanka zimowa“. Kraków, 1905. Wyd. A. E. Balicki, z rękopisu Bibl. Jagiell. (Napis. w Paryżu, 1854).

„Wygnańcy do narodu“. Paryż, 1856.

„Gladjatorowie“. Paryż, 1857.

„Najświętsza Marja Panna Studzieniecka“. Warsz., 1857. (Przedtem w *Dzien. liter.*, 1856).

„Święta Zofja“. Poznań, 1857.

„Bitwa Racławicka“. Paryż, 1859. Inne wyd. Lipsk, 1861; Berlin, 1862; Paryż, 1867 *(Bibl. lud.)*, Lwów, 1878.

„Nowa lirenka“. Warszawa, 1859.

„Cesarz“. Legienda. Poznań, 1861.

„Piosnki wiejskie dla ochronek“. Poznań, 1862.

„Żywot św. Jana Chrzciciela“. Warsz., 1862.

„Opowiadanie mazowieckiego lirnika. I. Marcin Borelowski Lelewel. Bendlikon, 1865. Przedtem w *Braterstwie*, 1864).

„Polskie śluby". Wiersz na tysiącletnią rocznicę zaprowadzenia chrześcijaństwa w Polsce. Poznań, 1865.

„Anioł ziemi". Srebrny śpiew T. L. Lipsk, 1866.

„Branka". Poznań, 1867. Nowe wyd. Z przedmową Z. Dębickiego. Warsz. 1916. (*Skarbiec polski*, nr. 19).

„Ze starych zbroic". Rytmy. Lwów, 1870. Nowe wyd. w *Wielkiej Bibl.* nr. 91.

„Album włoskie". Lwów, 1870.

„Do artystów polskich...". Drezno, 1871.

„Echa nadwiślańskie". Poznań, 1872.

„Listy o Adamie Mickiewiczu". Paryż, 1875.

„Jagoda mazowieckich lasów". Przez Au-Lir. (Autora Lirenki). Warszawa, 1880. (Napis. w r. 1873).

„Rytmy narodowe". Lwów, 1881.

„Chorągiew słowiańska do grobu św. Cyryla w Rzymie". Lwów, 1881.

„Złote serce". Wiersz ku czci ks. pijara Stanisława Hier. Konarskiego. Kraków, 1882.

„Cienie syberyjskie". Lwów, 1883. (*Bibl. Mrówki*).

„Sul carattere della poesia polono-slava". Conferenze... (Firenza, 1886).

„Słowo o Bohdanie Zaleskim". Lwów, 1889 (napis. 1886).

Wyd. zbiorowe:

a) Poezje. Warszawa, 1858.

b) Poezje. 2 t. Poznań, 1863.

c) „Wybór poezji". 4 t. Kraków, 1876 (tu m. in. poraz pierwszy poemat „Wanda", ukończony w r. 1873).

d) „Poezje". Wydanie pośmiertne. 2 tomy. Lwów, 1895. (Wyd. to uzupełnia 4-tomowe wydanie z r. 1876) (tu m. in. poraz pierwszy dram. „Sędziowie Ateńscy").

e) „Wybór poezji". Petersburg, 1895.

f) „Wybór poezyj", w oprac. M. Janika (*Bibl. Narod.*).

W rękop. pozostały: poemat „Dacja" (urywki przytacza Biegeleisen w swojej książce o Lenart., str. 121—124 i Zdziarski w *Przegl. Liter.*, 1898, nr. 6); komedja: „Piekielna komedja"; dram. „Nieszczęśni". Zaginęły: poemat „Wańko", jeden z pierwszych utworów Lenart, dramat „Wskrzeszenie", przedstawiony w r. 1848 w Krakowie.

Nieznany wiersz Lenartowicza, zawierający „kilka myśli z nocy przepędzonej na wybrzeżu Baltyckiego morza", zaczynający się od

wiersza: „Na sine piaski morskiego wybrzeża — Falą rzucona koncha srebrno-lśniąca...“, podpisany datą „28 stycznia 1847 r.“, wpisany w sztambuch Ignacego Humnickiego, poety klasyka z pierwszej połowy XIX stul. — niedruk.

Wiersz do Ludwika Orpiszewskiego przy jego dram. „Mikołaj Zebrzydowski“ (Poznań, 1872); wiersz „Na obraz Sohna“ „Donna Diana“ w *Kur. Codz.*, 1903, nr. 126; wiersze „List do p. K. R.“, „Zbigniewie Zmorskiej“, „W albumie“ w *Dzien. Pol.*, 1916, nr. 294; wiersz „Trzeci maja“ w *Kur. Warsz.*, 1907, nr. 122 (przedtem w *Myśli* krak., 1891); trzy wiersze: „Bratu Platonowi Kosteckiemu odpowiedź z roku 1889“, „Dwaj Towiańszczycy“, „Mieczysławowi Darowskiemu“ w *Przew. nauk. i liter.*, 1918. — Dwa wiersze w *Słowie pol.* 1901, nr. 328. — Wiersz z r. 1882 w *Pam. liter.* 1925/26, str. 631. Wiersz z r. 1863 w *Myśli Narod.* 1929, nr. 20.

Rękopisy Lenartowicza przechowują się w bibliotece Jagiell., Ossolineum, w bibl. Krasińskich w Warszawie (po L. Méyecie), u rodziny Stanisł. Leszczyńskiego...

Autobiografje Lenartowicza: *a*) w książce „Hołd Lenartowiczowi“. Kraków, 1893; *b)* w „Przeglądzie literackim“ *Kraju* petersb., 1888, nr. 48—49; *c*) w *Gazecie Lwowskiej*, 1893, nr. 37.

Artykuły Lenart. rozproszone po czasopismach, m. in. „Listy o sztuce i literaturze włoskiej“ w *Tygodniku Ilustrowanym* z l. 1867, 1868, 1869, 1871.

Listy. Bibliografję listów drukowanych podaje Biegeleisen w swej książce o Lenartowiczu (302—305).

Nadto: *a*) List z 28 stycznia 1893 r., pisany na parę dni przed zgonem, do H. Biegeleisena, przytocz. w książce pamiątkowej: „Hołd Lenartowiczowi“ (Kraków, 1893, str. 10—12). *b*) Listy do nieznajomej. (*Lamus*, IV). *c*) List z r. 1887 w art. Gomulickiego: „Lenartowicz o Ordonie“. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 263; L. S. K.: Lenartowicz do Konopnickiej (*Dziennik Kujawski*, 1914, nr. 25. *d)* Nieznany list T. Lenartowicza (*Dzien. Poznań.*, 1916, nr. 146). *e*) listy (z l. 1882—92) do Platona Kosteckiego (9), Mieczysława Darowskiego (2) ogł. St. Lam w art. „Ostatnie lata T. Lenartowicza“ — w *Przew. nauk. i liter.*, 1918. *f)* Listy (31) do Ewarysta Estkowskiego z l. 1850—56, wyd. B. Erzepki. (Poznań, 1922). *g*) List z r. 1882 w *Pam. liter.*, 1925/26, st. 632. — Wiele wyjątków z listów Len. do różnych osób przytacza Biegeleisen w książce o Lenartowiczu.

Bibljografja. Bibliografję utworów Len. drukowanych po czasopismach i osobno wydanych podaje Biegeleisen l. c. Tamże bibliografja przekładów. (Bibliogr. w książce „Hołd Lenartowiczowi" (Kraków, 1893) niedokładna.

Monografja: BIEGELEISEN: Lirnik mazowiecki. Jego życie i dzieła w świetle nieznanej korespondencji poety. Kraków, 1913. = L. ULRYCH: Wskrzeszenie, dramat T. Lenartowicza... *Jutrzenka*, 1848 (Kraków). — KLACZKO o Lenartowiczu („Pisma z lat 1849—51". Poznań, 1919, str. 204—208. List do L. z r. 1851). — KLACZKO: Gladjatorowie. *Wiadomości polskie*, 1857. (Przedruk. w *Rocznikach pol.* I, 1865). — WŁ. KULCZYCKI: O Gladjatorach Lenart. *Dzien. Literacki*, 1858. — K. KASZEWSKI: Nowa Lirenka. *Bibl. Warsz.*, 1860, I. — W. GROCHOWSKI: T. L. *Tyg. Ilustr.*, 1861.— DR. OMEGA (J. L. Kraszewski): Rec. „Ze starych zbroic" i „Albumu włoskiego". *Tydzień*, 1870 (Drezno). — RZĄŻEWSKI: Dwa ustępy z niewydanego poematu T. Lenartowicza p. t. „Niemcy a Chrobaty. *Bibl. Warsz.* 1870, I. — WÓJCICKI T. K, *Kłosy*, 1873. — WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. Poznań. 1871. — MARRENÉ: Grupa poetów z roku 1840. Teofil Lenartowicz. *Przegl. Tyg.* 1879. — AL. PÓŁKOZIC (Niewiarowski): T. L. *Słowo*, 1882, nr. 172—7. — DR. SAS: O charakterze polsko-słowiańskiej poezji. Odczyty T. L. na wszechnicy Bolońskiej. *Przew. nauk. i liter.*, 1887. — Bezim.: T. L. *Czas*, 1893, luty. (Odb.). — TARNOWSKI: T. L. „Rozprawy i sprawozd.", II (przedtem w *Przegl. Pol.*, 1893). — TRETIAK: O poezji Lenartowicza. *Czas*, 1893, nr, 132—133. — BRYŁA: T. L., szkic biograficzny na podstawie listów. *Spraw. gimn. w Stanisławowie*. 1893. — „Lenartowicziana". Kraków, 1893. Wyd. K. Bartoszewicz. — „Hołd lirnikowi mazowieckiemu...". (Kraków, 1893). (m. in. BELCIKOWSKI: Pogląd na poetycką działalność T. L.). — KASPROWICZ: Lirnik mazowiecki. Szkic literacki. Lwów, 1893. — K. BRZOZOWSKI: O Lenartowiczu. *Przew. nauk. i liter.* 1893. — WŁ. GROT: T. L. *Świat*, 1893. — p.: Przyczynek do życiorysu Len. *Tydzień* (lwow.) 1894. — KONOPNICKA: T. L. („Ludzie i rzeczy". Warszawa, 1898). (Przedtem w *Kraju* i w *Myśli*, 1895). — UJEJSKI: Biała kamelja. *Echo muz.* 1898. — ST. OSTROWSKI: Kobiety w poezji Lenart. *Bluszcz*, 1898. — O wiersz Lenartowicza. *Niwa polska*, 1898, nr. 33 i 48. — (K. Ehrenberg): T. L. Odb, z *Czasu*, 1893, nr. 32. — ZDZIARSKI: Chłopski świat w poezji Len. *Kraj*, 1900, nr. 29. — CHMIELOWSKI: L. (*Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II). — K. WITTE: Cyganerja warszawska i T. L, *Tyg. Ilustr.*, 1904, nr. 27. — KALLENBACH: T. L-owi w 10-tą rocznicę śmierci. („Czasy i ludzie". Warszawa, 1905. (*Tyg. Ilustr.* 1903). — MATUSZEWSKI: Z życia i działalności artystycznej T. Lenart. Przeważnie według rękopiśmiennych dokumentów. („Twórczość i twórcy". Warsz., 1904). (*Tyg. Ilustr.*, 1903). — KASPROWICZ: Liryka T. Lenartowicza. *Pam. Liter.*, 1905. — GOMULICKI: Lenartowicz o Ordonie. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 263. — A. J. MIKULSKI: Lirnik mazowiecki T. L. i jego utwory. Lwów, 1906. (popularn.). — J. ZALESKI: Niedrukowany list T. Lenartowicza. *Pam. Liter.*, 1907. — J. BARTOSZEWICZ w Pamiętniku ogł. w *Przegl. histor.*, 1912. — CHRZANOWSKI: Z albumu Lenartowicza. *Sfinks*, 1912, IV. — BIEGELEISEN: Ze wspomnień o Lenartowiczu. *Kur. Lwow.*, 1913, nr. 2—6. — Korespondencja T. Lenartowicza. (Listy do poety). *Przew. bibliogr.* 1914. — Z. DĘBICKI w przedm. do poem. Len. „Branka". Warszawa, 1916. (*Skarbiec Polski*, nr. 19). — DICKSTEINÓWNA: T. L. jako krytyk artystyczny i profesor wszechnicy w Bolonji. *Spraw. z pos. Tow.*

Nauk. Warsz., IX, 1917. (Toż w „Idee i twórcy". Warsz. 1918). — St. Lam: Ostatnie lata T. Lenartowicza. *Przew. nauk. i liter.*, 1918. — Z. Gąsiorowska: Lenartowicz w wykładzie szkolnym. *Przegl. Pedagog.*, 1918, nr. 7–8, i osobno. (Warszawa, 1918). — Kraushar: Hołd poety polskiego bojownikowi włoskiemu o wolność Polski w 1863 r. *Tyg. Ilustr.*, 1920, nr. 49. — Bartoszewicz: Czasy warszawskie Lenartowicza. *Tyg. Ilustr*, 1922, nr. 10. — Chlebowski: Lenartowicz T. *Sto lat myśli pol.*, IX. — W. Borowy: Wisła w poezji polskiej. Warsz., 1922. — Z. Gąsiorowska-Szmydtowa: Teofil Lenartowicz. *Przegl. Warsz.*, 1922, maj. — Kleiner: Z nieznanych autografów Lenartowicza. *Pam. Liter.*, 1923. — Z. Bessażanka: Podłoże historyczno-społeczne poezji ludowej Lenartowicza i Konopnickiej. *Pam. Liter.*, 1929. — Zob. nadto bibliografję „Pism o życiu i dziełach Lenartowicza" w książce Biegeleisena.

79. TEODOZJUSZ KRZYWICKI.

Ur. 3 kwietnia 1824 r. we wsi Chechły, w Radomskiem, kolega szkolny i przyjaciel Faleńskiego. Syn starego napoleońskiego żołnierza. (Pseud. Leliwa). Zm. 31 sierpnia 1849 r. w Piotrkowie.

Poeta. Utwory pomieszczał w *Bibl. Warsz.*, w *Przegl. Naukowym*, 1847—48. (W *Przegl. Nauk.* z r. 1847, oprócz drobnych poezji, znajdują się: utw. prozą „Kilka wspomnień z życia poety", poemat „Opowiadanie Farysa"; w roczn. 1848: poem. „Oblężenie Rodu"); w *Dzwonie literackim* („Dumanie przy fajce", 1846).

Osobno:

a) „Kilka prac literackich". Warszawa, 1847.

b) Dwa obrazy". Warszawa, 1848.

c) „Pisma Teod. Krzyw. wybrane przez Felicjana Faleńskiego". Warszawa, 1887.

Faleński w przedmowie do „Pism" Krzyw. wyd. w r. 1887.

80. FELICJAN FALEŃSKI.

(Pseud. Felicjan).

Felicjan Medard Fal. ur. się 5 czerwca 1825 r. (czy 1823) w Warszawie. Syn Józefa, ok. r. 1839 (w którym zm.) sędziego najwyższej instancji. Nauki szkolne pobierał w t. zw. gimn. gubernialnym (gdzie kolegował z K. Kaszewskim) i w szkole na Lesznie w Warszawie. Po ukończeniu gimnazjum, wstąpił na t. zw. Kursa prawne, na które uczęszczał przez dwa lata (1843—1844). Dalej kształcić się już nie mógł, wobec nieistnienia w owe czasy uniwersytetu w Warszawie. Życie spędził w Warszawie. Zm. 11 października 1910 r. w Warszawie.

Pierwociny poetyckie F. wydruk. *Biblioteka Warszawska* 1850 i 1851 r. (trzy wiersze). W r. 1853 powstała nowella „Zdaleka i zblizka",

druk. poraz pierwszy w Dod. do *Czasu* 1856 (osobno w Warszawie 1862). W l. 1860—70 druk. dużo poezji i artykułów w czasopismach warszawskich, głównie w *Tygodniku Ilustrowanym* i w *Bibliotece Warszawskiej*; m. in. rozprawę o Edgarze Allanie Poe'm (*Bibl. Warsz.*, 1861) „Jan Kochanowski jako poeta liryczny" (*Tyg. Ilustr.*, 1864) „Treny" J. Koch. (*Bibl. Warsz.*, 1866, i osobno 1867). Przełożył w tym czasie Wiktora Hugo „Marję Tudor" (*Bibl. Warsz.*, 1864); „Pracowników morza", „Człowieka śmiechu" (wyd. osobno 1866—69).

Osobno wydał nast. zbiorki poezji:

1) „Kwiaty i kolce". Warszawa, 1856.

2) „Z ponad mogił". Drezno, 1870.

3) „Odgłosy z gór". Warsz., 1871.

4) „Swistki Sylena". Poznań, 1876.

5) „Meandry". Kraków, 1892. 2 wyd., 1898; 3-cie. Warsz., 1904.

6) „Pieśni spóźnione". Kraków, 1893.

Dramaty:

„Syn gwiazdy". Kraków, 1871. — „Althea", 1875. (*Bluszcz*). — „Królowa" (1888. *Ateneum*).

Utwory powieściowe:

„Sama jedna". Warsz., 1877. — „O głupim Gawle klechda niemądra". Kraków, 1893.

Wyd. zbior.: 1) „Utwory dramatyczne". 3 tomy. Kraków, 1896—99. („Franczeska z Rawenny". Wyd. 2. Warszawa, 1904).

2) „Utwory powieściowe". Warsz., 1884.

3) „Przekłady obcych poetów". Warsz., 1878. Tom II. Kraków, 1892.

4) „Pieśni Petrarki", Warszawa, 1881 (poprzedzone studjum o Petrarce).

5) „Orland oszalały", Ariosta. Warsz., 1901. (*Bibl. dzieł wybor.*) (przekł. 42 pieśni w wyj.).

6) „Przekłady z Pisma Starego Zakonu". 1902.

Wyd. nadto przekł. Fr. Liszta „Fryd. Szopen" (Warsz., 1873). „Pisma Teodozjusza Krzywickiego" (Warsz., 1887) z przedmową.

W czasop. m. in. studja literackie: o „Fraszkach" Kochanowskiego (*Bibl. Warsz.*, 1881), o Mikołaju Sępie Szarzyńskim (*Ateneum*, 1881).

Powieści: „Ponad źródłem", fantazja (*Tyg. Ilustr.*, 1861, II), „Widziadło szczęścia" (*Tyg. Ilustr.*, 1862, I).

W rękop.: „Pamiętniki“ (bibl. Wilanowska). Część ich ogł. W. Przecławski w *Nowym Przegl. liter. i sztuki* 1921, t. I.

Z niewydanych poezji. *Bibl. Warsz.*, 1914 (stycz., I.)

„Chusta Weroniki“. (Z teki pośm.). *Słowo pol.*, 1914, nr. 156.

„Pątnik wiekuisty“. *Słowo pol.*, 1914. nr. 147.

„Rozstanie“. [W ciężkiej chorobie, 28. I. 1889]. *Słowo pol*, 1915, nr. 179.

„Nagrobek własny Felicjana“ wraz z listem do J. Lorentowicza, ogł. w *Nowej Gaz.* 1910, nr. 487.

M o n o g r a f j a: W. Przecławski: Felicjan Medard Faleński. Żywot i dzieła. Poznań, 1922. = L. Siemieński: Humorystyka i poezje Felicjana (w „Kilka rysów z literatury i społeczeństwa“, II. Warsz., 1859, str. 59—80) —Tyszyński: Ocena „Odgłosów z gór“. *Bibl. Warsz.*, 1871 (i w „Pismach kryt.“, t. II). — Kaszewski: F. F. sylwetka literacka. *Echo muz.*, 1884. — Sowiński o Fal. — Marrené: F. Fal *Tyg. Ilustr.* 1897, nr. 35—36 —Tarnowski: O art. Fal. o Kochanowskim. „Rozpr. i spraw.“ IV, str. 63, 71, 85. — Tarnowski: Hist. liter. pol., VI. cz. 2, str. 54—55. — Chmielowski: Współcześni poeci polscy. 1895. — Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna, II, 66—92. — Chmielowski: F. F. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski: Dzieje kryt. liter., str. 322. — Demby: Album pisarzy polskich. Warszawa, 1901. — Feldman: Współcz. liter. pol. Wyd. 5-te. — Chmielowski: Dramat polski doby najnowszej (1902), str. 150—4.—Chmielowski: Stylistyka (o noweli).—Czubek o przekł. Orlanda Szalonego we wstępie do przekł. P. Kochanowskiego. (Tom I, str. XLIX—L).— Kotarbiński: Pogrobowiec romantyzmu, 1909, str. 61. — Grabowski: Poezja polska po r. 1863, (str. 86—110). —Lorentowicz: F. F. (w 85-tą rocznicę urodzin). Dod. do *Nowej Gaz.* („Liter. i sztuka“, nr. 34), 1909, z dn. 19 grudnia — Wł. Zazula: Fel. Medard Fal. Studjum literackie. *Przew. nauk. i liter.*, 1910. — Demol: U Felicjana. *Świat*, 1910, 2. — Rowiński: Uwagi nad niektóremi przekładami Fel. Fal. (*Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz.* 1910/11). — G. Korbut: F. F. Wspomnienie pośmiertne. (Tamże 1910). — Z. L. Zaleski: F. F. (*Książka*, 1911). — W. Przecławski: Młode lata Fel. Med. Faleńskiego. *Przew. nauk. i liter.*, 1914, maj — W. Przecławski: Fel Med. Fal. jako liryk. *Bibl. Warsz.*, 1914, lipiec. — Z. D.: Pierwsze kartki „Pamiętników“ Felicjana (Faleńskiego). *Kur. Warsz.*, 1914. nr. 162. — Kraushar: Ze wspomnień o Fel. Faleńskim. („Echa przeszłości“. Warsz.. 1917; przedtem w *Słowie*, 1910). — Lutecjusz (J. Lorentowicz?): Nagrobek własny Felicjana. *Nowa Gaz.* 1910. nr. 487 (24 paźdz.) (list i wiersz.).

81. WŁADYSŁAW LUDWIK ANCZYC.

Prawnuk chorążego wojsk saskich, Jana v. Anschütz'a. Ur. 12 grudnia 1823 r. w Wilnie, z o. Zygmunta, aktora, i Barbary Hrehorowiczówny. Lata dziecięce spędził w Krakowie. Uczył się od 1835—39 w liceum św. Anny; w l. 1840—44 odbył praktykę aptekarską; w r. 1844—45 studj. farmaceutykę na wydz. medycznym Uniw. Jagiell. Wziął udział w rewolucji r. 1846; więziony w l. 1846—47. W r. 1847

magistrem farmacji. W r. 1848—49 był adjunktem przy katedrze chemji i farmacji w Uniw. Jagiell. W r. 1852 żeni się z Teklą Bryniarską. Około 1856 był prawdopodobnie sekretarzem teatru krakowskiego, a następnie trupy prowincjonalnej. W grudniu 1858 r. osiedla się w Warszawie. W l. 1859—62 jest dyjetarjuszem Towarzystwa Rolniczego i współpracownikiem kilku pism. Pod koniec r. 1867 wraca do Krakowa. W r. 1872 zostaje sekretarzem galicyjskiego Towarzystwa parcelacji i budowy. W r. 1875 zakłada drukarnię. Zm. 28 lipca 1883 r. w Krakowie.

Używał pseudon. Kazimierz Góralczyk, W. A. Lassota i innych.

Pierwszy znany wiersz Anczyca („Goście u Olka") powstał w r. 1838, gdy miał lat 15 i siedział na ławie szkolnej.

Pierwsze utwory (wiersz.) (z l. 1846—1848) drukiem ogł. w r. 1848 w Krakowie: *a)* „Emisarjusz". B. m. i r.; *b)* „Śmierć Republikanów d. 24 czerwca 1848 r.". (Kraków, 1848); *c)* „Wiersz do Króla Pruskiego, napisany przy zdobyciu arsenału d. 14 czerwca 1848 r. w Berlinie". (Kraków, 1848); *d)* „Zbój galicyjski z r. 1846". (Kraków, b. r.).

W tym samym r. 1848 wydaje *Dodatek do Świstka*, pisemko satyryczne, które wypełnia wyłącznie swemi artykułami i wierszami, oraz pisze pierwszy swój utwór dramatyczny: „Biurokracja czyli młockarnia wiedeńska" (zaginęły).

Utwory Anczyca najcelniejsze:

a) „Chłopi arystokraci". Kraków, 1850 (dramat).

b) „Łobzowianie". Warszawa, 1854.

c) „Flisacy". Grany poraz pierwszy w 1855 r.

d) „Błażek opętany". Grany poraz pierwszy w 1856 r.

Te 4 dramaty wyszły razem p. t. „Obrazki dramatyczne ludowe". Kraków, 1873. (Wyd. nowe, 1894).

W Warszawie, w l. 1858-67, drukował wiele utworów, wierszem i prozą, w czasopismach: w *Wolnych żartach* (1858-59), w *Szpargałach* (1859, Lewestama), w *Encyklopedji Orgelbranda*, w *Tygodniku Ilustrowanym* (od 1859, m. in. „Obrazy krakowskie" w 1862), w *Gazecie Codziennej*, w *Magazynie mód*, w *Kmiotku*, który redagował w l. 1861-1866, w *Wędrowcu* (1862—63) (kt. redagował przez lat parę), w *Przeglądzie* (1867, Krakowowej), w *Bluszczu* (1865-66); w l. 1866—

1867 redaguje *Przyjaciela dzieci*, w Kalendarzu Józ. Ungra, kt. red. w 1859—63 i w in. wydawnictwach.

„Tyrteusz", napis. w 1861 r. druk. w „Książce zbiorowej" dla Wójcickiego (1862). Osobno w Krakowie, 1883 (tekst zupełny).

„Uczta wyzwoleńca". Poemat pis. 1862, druk. w wyj. w *Kalinie*, 1868 i w *Kłosach i kwiatach*, 1869; w całości w wyd. zbiorowym „Pism".

„Pieśni zbudzonych", zbiór pieśni powstańczych Anczyca z r. 1863, nie wyd. współcześnie, z wyj. najpopularniejszej „Pieśni strzelców" (druk.?); wydruk. w całości w wyd. zbior. „Pism".

Z prac popularnych, dla włościan i dzieci, najceln.:

a) „Dzieje Polski w 24 obrazkach". Warsz., 1863 (do r. 1908, 5 wydań).

b) „Przypadki Robinsona Kruzoe". Warszawa, 1868 (do r. 1908, 9 wydań).

W r. 1869 pisywał do krak. *Kraju*, następ. redagował *Przewodnik ekonomiczny*.

„Döllingeriada, poemat bohaterski". Kraków, 1871 (odb. z *Djabła*).

„Emigracja chłopska", obraz dramatyczny ludowy w 5 aktach. Warszawa, 1877.

„Kościuszko pod Racławicami", obraz historyczno-ludowy w 5 oddziałach. Kraków, 1881.

„Jan III-ci pod Wiedniem", obraz dramatyczny, grany w Krakowie w r. 1883; wydruk. poraz pierwszy w wyd. zbiorowym.

Autobiografja. Fragment autobiogr. p. t. „Pamiątka po ojcu", ogł. poraz pierwszy Szyjkowski w „Życie i pisma", t. I, str. 332—349,

Listy. 3 listy z l. 1857—58 do Kraszewskiego w *Przegl. Liter.* 1898, nr. 1—2.—Wyjątki z listów przytacza Szyjkowski w monografji.

Bibliografję pism Anczyca podali: M. Stankiewicz w „Upominku z uroczystości odsłonięcia tablicy pamiątkowej (Kraków, 1886) i Szyjkowski w t. I „Życia i pism", str. 369—376.

Wyd. krytyczne: a) „Kościuszko pod Racławicami" i poezje patrjotyczne, w oprac. J. St. Bystronia, w *Bibl. Narod.* (1924); b) „Obrazki dramatyczne ludowe", w oprac. J. St. Bystronia, w *Bibl. Narod.* (1924).

Wyd. zbior. „Władysław Ludwik Anczyc: Życie i pisma. Opracował dr. Marjan Szyjkowski". 6 t. Kraków, 1908. (Jest wyborem pism najceln., z druków i rękopisów).

„Pieśni zbudzonych“ i inne poezje. Wyboru dokonał i przedmową poprzedził A. Słapa. Kraków, 1916.

Monografja: Szyjkowski: Władysław Ludwik Anczyc. Życie i pisma. Kraków, 1908. = Szymanowski o Łobzowianach, w *Kronice wiadomości kraj. i zagr.*, 1856, nr. 105.—St. Koźmian: Wł. L. A. *Przegl. Pol.*, 1876 i 1883 (przedruk. w jego „Rzeczach teatralnych“. — Rzętkowski: Wł. L. A. *Tyg. Ilustr.*, 1883, II, nr. 31. — „Upominek z uroczystości odsłonięcia i poświęcenia tablicy pamiątkowej Wł. L. Anczyca“. Kraków, 1886. (Tu Stankiewicz: Poczet prac literackich Anczyca).—Galle: Wł. L. A. *Album biograf. zasłuż. Pol. XIX w.* I. — E. Lubowski: Wł. L. A. *Tyg Ilustr.*, 1903. — Magiera: Wł. L. A. jako dramaturg ludowy. *Spraw. gimn. św. Jacka w Krakowie* za r. 1903. — Gomulicki: Rymowane listy Anczyca. *Tyg. Ilustr.*, 1905, I.—Szyjkowski: Wł. L. A. *Książka*, 1908 (por. *Tyg. Ilustr.*).—Magiera: O autorze „Kościuszki pod Racławicami“, Wł. L. Anczycu. Lwów, 1909. *Bibl. Macierzy Pol.*, nr. 47. — A. Grzymała-Siedlecki: Wł. L. Anczyc i jego „Kościuszko pod Racławicami“. *Tyg. Ilustr.*, 1915, nr. 42.

„CYGANERJA WARSZAWSKA“.

Około r. 1840 skupiło się w Warszawie grono zapaleńców, których nazwano *cyganami* lub *cyganerją warszawską*; pędzili oni życie „cygańskie“, stąd nazwa (utworzona prawdopodobnie pod wpływem pokrewnej *bohemji* paryskiej). Byli to przeważnie poeci i malarze, pogardzający t. zw. salonowością i konwenansami i przeciwstawiający się jaskrawo „filistrom“ czyli t. zw. dziś „burżujom“. Do grona tego należeli: Seweryn Filleborn, redaktor *Nadwiślanina*, Roman Zmorski, Włodzimierz Wolski, Józef Bohdan Dziekoński, Seweryn Zenon Sierpiński, Aleksander Niewiarowski, Józef Miniszewski, Wacław Szymanowski (późniejszy redaktor *Kurjera Warszawskiego)*, Józef Kenig (późniejszy głośny publicysta) i kilku innych *). Przewodził cyganom zrazu Filleborn, lecz niebawem przewódcą ich został Dziekoński. Gdy się szeregi ich przerzedziły, zbierali się w domu Wilkońskich, autora „Ramotek“, i żony jego, Pauliny, autorki licznych powieści; przybrali tu nazwę „cechu głupców“; cechowi przewodniczył sam gospodarz, a zapisali się do niego nietylko „cyganie“, ale i tacy pisarze, którzy od nich stronili, jak np. Wójcicki, Antoni Czajkowski, Teofil Lenartowicz; zebrania „cechu głupców“ nie miały już charakteru knajpiarskiego. Organem ich był *Dzwon literacki*, redagowany przez Wilkońskiego (1846—49).

*) Trzymali się na uboczu: Edm. Chojecki, Cypr. Norwid, Ludwik Norwid, Lenartowicz, T. Krzywicki, F. Faleński.

Ludowość i tendencja demokratyczna, jaskrawo wyrażona, to najwydatniejsze cechy twórczości Cyganerji.

Literatura o Cyganerji Waszawskiej. A. Półkozic (Niewiarowski): Cyganerja Warszawska. *Kur. Warsz.*, 1881, listopad i 1882 styczeń. — Marrené: Cyganerja Warszawska. Warsz. 1905 (*Bibl. dz. wybor.*). — Marrené: Grupa poetów z r. 1840. *Przegl. Tyg.*, 1878—80. — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. Poznań, 1871. (Przedruk. w *Bibl. dz. wybor.* 1907). — Bartoszewicz: Hist. liter., II, 249 i n.—K. Witte: Cyganerja warszawska i Teofil Lenartowicz. *Tyg. Ilustr.*, 1904, II. — Gomulicki: Cyganerja warszawska. (Wyjaśnienia i przyczynki). *Goniec Poranny*, 1905, nr. 273. — Gomulicki: Cyganerja warszawska. Bajki o niej i prawda. *Tyg. Ilustr.*, 1911, 42—43 — Gomulicki: Cyganerja warszawska. („Sylwety i minjatury literackie". Kijów, 1916). — Chmielowski; Hist. liter. pol., V, 132—152. („Cyganerja Warszawska" sztuka Adolfa Nowaczyńskiego (1911 r.) wraz z Parerga do „Cyganerji warszawskiej" (*Świat*, 1911, nr, 45) nie jest charakterystyką rzetelną tej grupy pisarzy, lecz karykaturą).

1. SEWERYN FILLEBORN.

Ur. ok. 1820 r. w Warszawie. Przywódca „cyganerji" warszawskiej. Założył i redagował pierwszy jej organ *Nadwiślanin* w r. 1841. Zm. ok. 1847 r. w Warszawie.

Ogłosił swe poezje w *Nadwiślaninie*, *Przegl. Naukowym*, *Jaskółce* i *Bibl. Warszawskiej*.

Osobno p. t. „Poezje Seweryna Filleborna". (Warszawa, 1847).

Niewiarowski: Cyganerja Warszawska. *Kur. Warsz.*, 1881/82. — (A. Pietkiewicz): Filleborn Sew. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski: Hist. liter. pol, V.

2. JÓZEF BOHDAN DZIEKOŃSKI.

Ur. 7 lutego 1816 r. w Warszawie, z o. Tomasza, zasłużonego pedagoga, i Tekli z Błociszewskich. Naukę szkolną odbył w Warszawie, uniwersyteckie zaś wykształcenie zdobył w Dorpacie (1837—39) i w Królewcu, gdzie studjował głównie medycynę. W Moskwie otrzymał rosyjski doktorat med., ale nigdy nie praktykował. Ukończywszy studja w r. 1840, osiadł w Warszawie, przebywając od czasu do czasu u rodziców, w Ustroniu pod Warszawą. W Warszawie przyłączył się do kółka t. zw. cyganerji warszawskiej i zajął wśród niej wydatne stanowisko. W listopadzie 1846 r,, zagrożony aresztowaniem, opuścił, wraz z Karolem Baykowskim, Warszawę i udał się do Francji. Osiadłszy w Paryżu, został wyznawcą towianizmu; w 1848 r. zaciągnął się do legjonu, utworzonego we Włoszech przez Mickiewicza. Następnie

udał się w Badeńskie, a stąd do Szwajcarji; tu zarabiał na życie po części jako rytownik, po części jako malarz jarmarczny. Zm. 3 lipca 1855 r. w Paryżu.

Utwory swoje drukował w czasopismach: *Bibliotece Warszawskiej* (1841—45), w *Nadwiślaninie* (1841), w noworoczniku wydanym przez siebie i R. Zmorskiego p. tyt. *Jaskółka* (1843), w *Przeglądzie Naukowym* (1842—1843) i w *Dzwonie literackim* (1846). Są to utwory powieściowe, wspomnienia i artykuły krytyczne.

Osobno wyszły:

a) „Spomnienia i marzenia Bogdańskiego". Zebrał i ogłosił Au. Wi. 2 t. Warszawa, 1848. (Są tu skupione utwory powieściowe, rozproszone przedtem po czasopismach).

b) „Sędziwój. 3 t. Warszawa, 1845 (powieść). (Nowe wyd. Warszawa, 1907).

Listy. *a*) list do Mickiewicza z r. 1848 — w „Korespondencji Ad, Mick., IV; wyjatki z innych listów do Mick. w „Żywocie", IV. — *b*) dwa listy do P. Wilkońskiej z roku 1855 — w jej „Moje wspomnienia o życiu towarz. w Warszawie". — List do Mickiewicza z r. 1848, oraz urywki z Dziennika i odezwę podał Szpotański w „Ad. Mick." III.

Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie. Poznań, 1871 (przedruk. w *Bibl. dz. wybor.*).—Połkozic (Niewiarowski): Cyganerja Warszawska. *Kur. Warsz*, 1881—1882. — Marrené: J. B. Dziekoński. *Dod. mies.* do *Przegl. Tyg.*, III. (Zob. *Świat*, 1894. Kraków). — Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mickiewicza, IV. — Z. S. Feliński: Pamiętniki. Kraków, 1897. — Chmielowski: D. J. B. *W. Enc. powsz. ilustr.*— Chmielowski: Hist. liter. pol., V, 141—144. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. (Krak. 1897). — Marrené: Cyganerja Warszawska, II. J. B. Dziekoński. Warszawa, 1905. (*Bibl. dz. wybor.*). — G. Korbut: D. J. B. *Sto lat myśli pol.*, IX.

3. SEWERYN ZENON SIERPIŃSKI.

Ur. 1818 r. Syn rektora szkoły w Zamościu. Jeden z cyganerji warszawskiej. Zm. 8 lutego 1843 r. w Warszawie.

„Obraz miasta Lublina", 1839, przerob. i uzupeł. p. t. „Historyczny obraz m. Lublina", 1843.

Plan dzieła p. tyt. „Akademja Zamojska, jej dzieła i uczeni". Wiadomość bibliograficzno-historyczna do dziejów literatury polskiej". (*Orędownik Nauk.*, 1842, nr. 13).

„Rys dziejów Akademji Zamojskiej". (*Jaskółka.* Warszawa, 1843).

„Treść kodeksu karzącego", 1841.

W *Nadwiślaninie* (1841) kilka art. i pow. p. t. „Historja pana Bartosza".

„Nowy gabinet powieści". 3 t. 1840—42. („Pięć powieści oryginalnych", 1843 to nowa karta tytuł. do 1 tomu Nowego gab.),

W *Niezabudce* (1841) „Sąd djabłów na Trybunale Lubelskim".

Skimborowicz: Słów kilka po pogrzebie S. Z Sierpińskiego. *Oręd. Nauk.*, 1843— Roman Mazur (Zmorski): Wspomnienie Sew Zen. Sierpińskiego. *Tyg. Liter.*, 1844.— Chmielowski: Hist. liter. pol., V, (str. 144—5). — (E. Dembowski w ocenie *Jaskułki* (*Przegl. Nauk.*, 1843, III) nazwał Sierp. art. o Akademji Zamojskiej „panegirykiem samolubstwa", „uwielbieniem żywiołów przeciwludowych").

4. ROMAN ZMORSKI.

Ur. 9 sierpnia 1822 r. w Warszawie, z o. Mikołaja i Marjanny z Wadeckich.[1]) Dziecinne lata spędził na Mazowszu. Uczył się początkowo w szkołach warszawskich, następ. w Białej Podlaskiej. W Warszawie był jednym z typowych przedstawicieli t. zw. cyganerji. W r. 1841 rozpoczął wraz z Sew. Fillebornem wydawać czasop. *Nadwiślanin*, organ ówczesnej młodzieży demokratycznie nastrojonej; „ułożył" następnie z J. B. Dziekońskim i wydał noworocznik *Jaskółka* (1843) (nakładem Edwarda Dembowskiego). W r. 1843 (czy w r. 1844) opuścił Z. Warszawę i wyjechał zagranicę; pędził odtąd życie koczownicze. Udał się najprzód w Poznańskie; w Osieku zaślubił w r. 1847 Teklę Parczewską. W r. 1848 przebywał w Brukselli, następ. w Paryżu, gdzie poznał Mickiewicza i Słowackiego. Z Paryża udał się w tym samym roku (1848) do Saksonji; był w Dreznie (spotkanie z Słowackim); zwiedził z Smolarem Łużyce. W r. 1849 wydawał w Budyszynie tygodnik *Stadło*; stąd robił wycieczki do Belgji, Heidelberga; w 1853 r. był w Wejmarze. Podczas wojny Wschodniej, otrzymawszy od ks. Ad. Czartoryskiego misję do Serbji, osiada w 1855 r. jako jego ajent w Belgradzie. Po wojnie udaje się do Lwowa. W r. 1859 wraca do Warszawy. W r. 1861 należy do redakcji *Pszczoły* (wraz z Niewiarowskim i Miniszewskim). W r. 1862 był więziony. Uwolniony, wyjeżdża do Galicji. W Krakowie należy do redakcji czasop. *Wolność* Po ogłoszeniu w Galicji stanu oblężenia, przenosi się Z. do Drezna. Zm. 19 lutego 1867 r. w Dreznie.

---

[1]) Dane niniejsze zaczerpnąłem z metryki chrztu, której odpisu użyczył mi p. Stan. Kondracki.

Używał pseud. R. Zamarski.

Pierwsze utwory swoje poetyckie drukował Zmorski w *Przeglądzie Warszawskim* (1840—41), w *Nadwiślaninie* (1841), *Bibliotece Warszawskiej* (1842), w *Przeglądzie Naukowym* (1843) i w nowor. *Jaskółka* (1843).

Osobno wyszły:

1) „Poezje". Warszawa, 1843.

2) „Lesław", szkic fantastyczny. Ostrów, 1847 (kilka wydań).

3) „Wieża siedmiu wodzów", pieśń z podania. Poznań, 1850.

4) „Podania i baśni ludu w Mazowszu". Spisał Roman Zamarski. Wrocław, 1852. (Nowe wyd. Warsz., 1902. *Bibl. dz. wybor.*).

5) „Narodowe pieśni serbskie, wybrane i przełożone przez R. Zamarskiego. Warszawa, 1853.

6) „Domowe wspomnienia i powiastki". Zbieranina przez R. Zamarskiego. Warsz., 1854.

7) „Królewicz Marko". Narodowe pieśni serbskie. Warsz., 1859.

8) „Lazarica". Ustęp z narodowych pieśni serbskich. Warsz., 1860.

Wyd. zbior.: *a*) „Poezje". Lipsk, 1866; *b*) „Pisma oryginalne i tłumaczone". Warsz., 1899.

Zob. nadto bibliografję w t. IX *Stu lat myśli pol.*, utworów rozproszonych po czasopismach i w rękopisach.

Listy: a) list do żony z Wejmaru z r. 1853 w *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 37. b) list do Maciejowskiego z r. 1853 w *Księdze pamiątk. Mick.* I. c) list do J. Bartoszewicza z grudn. 1852 w *Dzienniku Warszawskim* z r. 1853, nr. 9.

Libelt o „Lesławie" w „Estetyce", I.—Kaszewski o „Wieży siedmiu wodzów". *Bibl. Warsz*, 1858, II. — Kraszewski o Z. w „Rachunkach" z r. 1867, II. — Rzążewski: Roman Zmorski. *Bibl. Warsz.*, 1868, I, i odb. — Marrené: Grupa poetów z r. 1840. Roman Zmorski. *Przegl. Tyg.* 1880. — A. Połkozic (Niewiarowski): Jak meteor. *Kur. Warsz.*, 1882, nr. 1 (przedruk. w *Złotej przędzy*, III). — A Połkozic: Roman Zmorski. *Kłosy*, 1885, II. — R.: Osiek. *Kłosy*, 1885, II. — T. Zmorska: Przyczynek do wspomnienia o Rom. Zmor. *Kłosy*, 1885, II. — T. Zmorska o Z. w dopiskach do art. Zmorskiego „Serbowie Łużyccy" w *Kur. Pozn.*, 1880. — X.: Franc. Liszt i R. Zmorski. *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 37. — Méyet: Z nieznanych pamiątek. *Tyg. Ilustr.*, 1897, nr. 3. — Zdziechowski: R. Z. w „Byron i jego wiek", II, 1897. — Pług: Tekla Zmorska. *Wędrowiec*, 1898, nr. 51. — Matuszewski: Djabeł w poezji. Warsz., 1899, str. 254—256. — Chmielowski: Hist. liter., V, 136—140. — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w utworach R Zmorskiego. *Dod. mies.* do *Przegl. Tyg.*, 1900 (toż w książce „Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w.". Warsz. 1901).— Marrené: R. Z. *Wędrowiec*, 1901, nr. 8 i n. — Marrené: Cyganerja Warszawska. Warszawa, 1905. — Karłowicz we wstępie do nowego wyd. „Podań i baśni". Warsz,. 1902. —

Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904. St. 152—158. — Karłowicz: Najnowsze badania podań i ich zbiory. *Ateneum*, 1883, kwiecień. (O „Wieży siedmiu wodzów"). — Francew: Polskij sławianofił R Zmorskij. Praga. 1919. — G. Korbut: Z. R· *Sto lat myśli pol.* IX.

5. WŁODZIMIERZ WOLSKI.

Włodzimierz Dyonizy W. ur. 9 października 1824 r. w Serocku (w Pułtuskiem) z o. Hipolita, majora wojsk polskich, i Józefy z Młockowskich. Nauki gimnazjalne odbył w Warszawie; dalej się kształcić systematycznie już nie mógł, wobec nieistnienia podówczas wyższego zakładu naukowego w Warszawie. Zaciągnął się tu w szeregi t. zw. „cyganerji" i był jednym z najbardziej typowych jej przedstawicieli. W r. 1863, czy zaraz po r. 1863, wyjechał za granicę i osiadł w Belgji. Utrzymywał się tu z pensji, wypłacanej mu za współpracownictwo przez jednego z literatów belgijskich. Zm. 6 sierpnia 1882 r. w Brukselli.

Pierwszą drukowaną pracą literacką Wolskiego jest przekład nowelli Hoffmana p. t. „Don Juan", umieszczoną w *Bibl. Warsz.* w r. 1842.

Utwory swoje, wierszem i prozą, pomieszczał odtąd w następ. czasopismach: w noworoczniku *Jaskółka* (1843), w *Snopku Nadwiślańskim* z r. 1844 i 1845, w *Bibliotece Warszawskiej* z l. 1842—1856, w *Przeglądzie Naukowym* z l. 1843 i 1845; tu m. in. poemat „Ojciec Hilary"; w *Dzwonie literackim* z r. 1846, w *Albumie Warszawskim* (1845), w *Gazecie Codziennej* z r. 1848; pod koniec życia drukował wierszyki, pod pseudonimem Agrykoli, w *Kurjerze Warszawskim*, 1880.

Osobno wyszły.

1) „Halka", opera w 2 aktach. Wilno, 1847. — „Halka", opera w 4 aktach, muzyka St. Moniuszki. Warszawa, 1857. (Kilka wydań).

2) „Wielki pan". Powiastka. Warszawa, 1852.

3) „Opowiadania i powieści". Wilno, 1852. Serja druga. Wilno, 1858.

4) „Uśmiech losu". Powieść. 3 t. Warszawa, 1856.

5) „Bakałarz", zdarzenie w powieści w dwóch częściach. Warsz., 1858.

6) „Domek przy ulicy Głębokiej". 3 t. Warsz., 1859.

7) „Poezje". 2 t. Wilno, 1859.

8) „Hrabina", opera w 3 aktach, muzyka St. Moniuszki. Warsz., 1860.

9) Mendelson Bartoldi Feliks: Paweł. Oratorium. Przekład W. W. Warszawa, 1859.

10) „We dworku". Sceniczny utwór w jednym akcie. Warsz., 1861.

11) „Śpiew towarzyszów polskich". Metz (Warszaw) 1861. (Nuty z tekstem).

12) „Głos z Paryża i Genui". Paryż, 1861.

13) „Śpiewy powstańcze". Paryż, 1863 (z nutami).

14) „Promyki". Nowe poezje liryczne. Bruksella, 1869.

15) „Mam dwa domy". Fraszka sceniczna w 3 aktach. Poznań, 1873.

Listy. 2 listy do Lenartowicza z r. 1857 — w *Kurjerze Warszawskim*, 1903, nr. 34.

Zob. bibliografję w t. IX *Stu lat myśli pol.*

Kaszewski o „Wielkim panu" *Bibl. Warsz.*, 1852 — Kaszewski o „Halce". *Bibl. Warsz.*, 1860, II. — Wilkońska: Moje wspomnienia... — Marrené: Grupa poetów z r. 1840. Włodzimierz Wolski. *Przegl. Tyg.*, 1878. — Al. Półkozic (Niewiarowski): Włodzimierz Wolski. *Słowo* 1882, nr. 32—38. — Faleński w Pamiętnikach. — Korotyński: Włodz. Wolski. *Tyg. powsz.*, 1882. — Kotarbiński: Włodzimierz Wolski *Kłosy*, 1882, nr. 895—896. — Zdziechowski: Wł. W., w „Byron i jego wiek", II. — Chmielowski: Hist. liter. pol., t. V, 146—152. — Marrené: Włodz. Wolski *Wędrowiec*, 1900, nr. 40 i n. — Marrené: Cyganerja Warszawska. Warsz., 1905. (*Bibl. dz. wybor.*). — Józefa z Zagorowskich Anc: Pogrzeb poety-tułacza. *Tydzień*, dod. do *Kur. Lwow.*, 1905.—St. Wegner: W. W. o Halce. *Dzienn. poznań.*, 1919, nr. 200 — G. Korbut: W. Wł. *Sto lat myśli pol.*, IX.

6. ALEKSANDER NIEWIAROWSKI.

(Pseud. Al. Półkozic).

Ur. 1824 r. we wsi Prostyni na Podlasiu. Nauki gimnazjalne pobierał w Warszawie. Należał tu do t. zw. „cyganów". Z pierwszymi utworami wystąpił w r. 1843, w *Gazecie teatralnej*, w *Przegl. Naukowym* (wiersz „Człowiek") i w noworoczniku *Jaskółka* (1843). W r. 1847 wyjechał zagranicę i przebywał w Paryżu do końca 1851 r. W *Trzecim Maju* z r. 1848 umieścił artykuł przeciw Towiańczykom. Zapoznał się z Słowackim. Powróciwszy do kraju w r. 1852, był przez lat 12 bardzo czynny w dziennikarstwie warszawskiem. Od r. 1854—1857 był jednym z głównych współpracowników *Gazety Warszawskiej*, gdzie umieszczał feljetony tygodniowe, t. zw. „Gwiazdki", oraz rozbiory utworów poetyckich. Od końca r. 1857 do końca r. 1859 redagował *Gazetę Codzienną*. W r. 1860 wydawał pismo zeszytowe *Gwiazdka*. W r. 1861 założył i redagował *Pszczołę*. W l. 1862—1865

wydawał *Kurjer Niedzielny* (późniejszy *Kurjer Świąteczny*). Od r. 1863, przez lat mniejwięcej dziesięć, pisywał głównie do urzędowego *Dziennika Warszawskiego*; oraz do *Wieku* i *Dziennika domowego*. W r. 1877, założywszy pisemko *Antrakt* (późniejszy *Kurjer Poranny*), wystąpił w *Echu* Sarneckiego pod pseud. Półkozic. W l. 1881—1882 pisywał do *Kurjera Warsz.*, w l. 1882—1887 w *Wieku*. Od r. 1887 pisywał do wielu pism warszawskich, jak *Kłosy*, *Biesiada Literacka*, *Tygodnik mód*, *Dziennik dla wszystkich*. Zm. 13 listopada 1892 r. w Warszawie.

Powieści: „Rękopism mego kuzyna warjata". (Warszawa, 1853), „Laokoon". (Warsz., 1854, przedruk w *Romans i powieść*, 1885), „Rotmistrz bez roty" (Warsz., 1855), „Los opiekun", „Galerja panien" (1855); „Życie na żart" (Warsz., 1856), „Stara osa" (Warsz., 1857), „Galerja konkurentów i konkurentek" (Wilno, 1857).

Z art. druk. po czasopismach najważniejsze są jego wspomnienia o „Cyganerji Warszawskiej" i pisarzach do tej grupy należących, oraz o Juljuszu Słowackim.

Chmielowski: A. N. *Złota przędza*, III i *W. Enc. ilustr.*, — Autobiogr. notatka w kalend. encykloped. „Ruch" na r. 1889. — Marrené: A. N. w „Cyganerja Warszawska". Warsz., 1905. — Gomulicki w studjum o Mironie (rozdz. III). *Kraj*, 1895, nr. 22. — K. Bartoszewicz: Korespondencja J. I. Kraszewskiego. *Przegl. Liter.*, 1898, nr. 6. — Tretiak: „Jul. Słowacki", II, 369—371.

7. JÓZEF ALEKS. MINISZEWSKI.

Ur. 1823 r. Nauki odebrał w gimnazjum warszawskiem. W Warszawie należał do „cyganerji". W l. 1848-51 przebywał zagranicą— we Wrocławiu, Poznaniu i Berlinie. Powróciwszy do kraju, mieszkał lat kilka na wsi, w Kaliskiem, poczem przeniósł się do Warszawy. Zasłynął tu jako autor artykułów satyrycznych w *Gazecie Codziennej* p. n. „Listy Cześnikiewicza do Marszałka" (osobno: I. Warsz., 1858, II, 1859). W l. 1861—63 stał się wyrazicielem poglądów polit. Wielopolskiego: w szeregu artykułów druk. w *Dzienniku Powszechnym*, organie margrabiego, pod ogólną nazwą „Rzeczy społeczne"; w broszurze p. n. „Ruch polski z r. 1861. Rzut oka na rozwój polityczny i społeczny w Królestwie Polskiem od r. 1831 do naszych czasów". (Lipsk, 1862; 2 wyd. 1863); i w broszurach satyr.-polit. p. n. „Komunały" (3 wiązki. Warsz., 1863). Zm. 5 maja 1863, zasztyletowany.

Publicysta i powieściopisarz.

Pierwsze swoje prace drukował w *Przegl. Naukowym*. Pierwsze powieści niby historyczne, b. słabe: „Jan Pieniążek“ (Warsz., 1843), „Jadźwingowie“ (1845).

Pod pseudonim. J. Al. Starży: „Domowa zagroda“. (Warsz., 1847) (popul. dzieje Polski).

„Legenda o królu Lechu“, wierszem (Poznań, 1850).

„Grzechy powszednie“, powiastka.

„Stanisław Żółkiewski“, obraz histor. (Berlin, 1851).

Artykuły w czasop. poznań. (1848—51).

„Hipoteka szczęścia małżeńskiego“. Warsz., 1860.

„Galerja obrazów staroszlacheckich“. 3 t. W., 1860.

„Życie w parafji“. Warsz., 1860—61. 6 t.

„Ciernie kwitnące“. Warsz., 1865. 2 t.

Listy: List do Al. Wielopolskiego z d. 20 sierpnia 1862 r. ogł. *Świat*, 1918, nr. 33. — „Wyjątek z listu pisanego z Królestwa“ (odb. z *Demokraty polskiego*, 1858, wych. w Londynie). (Do charakterystyki Niewiarowskiego i Miniszewskiego, jako redaktorów *Gazety Codziennej*).

WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. — CHMIELOWSKI w *Złotej przędzy*, III. — CHMIELOWSKI w Hist. liter. pol., VI. — PRZYBOROWSKI: Dzieje 1863 r. t. II, 468 i n. — SOWIŃSKI o Min. w Hist liter. Zdanowicza. — A. GILLER w Hist. powst. 1863 r. — KRAUSHAR: JMć Pan Cześnikiewicz-Miniszewski. (*Miscell. histor.*). Warsz., 1912 (odb. z *Przegl. Narod.*). — w. k.: Testament Miniszewskiego. *Świat*, 1918, nr. 33.

8. JÓZEF KENIG.

Rodzina pochodziła z Hanoweru. Ojciec Teofil Kenig za Ks. Warsz. kontroler skarbowy; matka Józefa Romanowska z domu (1-o v. Sławęcka). Ur. 16 lutego r. 1821 w Płocku. W r. 1830 wysłany do Krakowa. Uczył się w gimn. św. Anny w Krakowie. Po ukończeniu gimn. w r. 1834, wstępuje do uniw. Jagiell.; jest ulubionym uczniem M. Wiszniewskiego; (przyjaźń z G. Ehrenbergiem). Przerwawszy studja (wedł. Korotyńskiego w 1837), osiada w Chrabkowie (w Proszowskiem) u wuja, następnie w Kielcach, gdzie wstępuje do gimnazjum, które kończy w r. 1839. W tym samym roku osiada w Warszawie i rozpoczyna aplikację w sądzie pokoju (utrzymuje się zrazu z lekcji pryw.). Wchodzi do grona „cyganerji“ literackiej i umieszcza pierwsze swoje prace literackie w *Nadwiślaninie* (1841) („Sztuka i artyści“, „Szynki, baranki“, „Konik Zwierzyniecki“). W tym samym r. 1841

pomieszcza pierwszy swój artykuł w *Gazecie Warszawskiej* („Dandyzm warszawski"), której, porzuciwszy sądownictwo, od r. 1843, przez lat zgórą 40, stałym był współpracownikiem; w okresie jej najświetniejszym (1851—59) współredaktorem (wraz z A. Lesznowskim), po śmierci Lesznowskiego redaktorem (1859—89) (pis. głównie artykuły polityczne i teatralne). (Stosunek Keniga do *Dzwonu literackiego* i udział w „cechu głupców"). Po opuszczeniu *Gaz. Warsz.*, wszedł do redakcji *Słowa* (art. wstępne); pisywał do *Tyg. Ilustr.*, do *Niwy*, do *Bibl. Warsz.*, do *Ateneum*. Zm. 13 marca 1900 r.

Znakomity dziennikarz (polityczny).

Osobno ogłosił: „Wojna japońsko-chińska i dwa odczyty". Warszawa, 1896.

Kotarbiński: J. K. *Kłosy*, 1884, II. — St. M. Rzętkowski: Józef Kenig. *Tyg. Ilustr.*, 1884, II. — W. Korotyński: J. K. *Tyg. powsz.*, 1884, nr. 43. — A. Zaleski: J. K. *Tyg. Ilustr.*, 1891, II.—Cz. Jankowski: J. K. („Na marginesie literatury". Krak., 1906). — G. Doliński: J. K. *Tyg. Ilustr.*, 1900, nr. 12—13. — St. Lesznowski: J. K. *Gaz. Warsz.*, 1900, nr. 73 i n.—M. Godlewski: J. K. *Słowo*, 1900, nr. 64.— Wł. Korotyński: K. J. *W. Enc. powsz. ilustr:* — Gawalewicz: J. K. *Bibl. Warsz.*, 1900, I. — B. Lutomski: J. K. *Ateneum*, 1900, II, 200—214.

9. WACŁAW SZYMANOWSKI.

Pochodził z rodziny semickiego pochodzenia. Ur. 9 lipca 1821 r. w Warszawie, z o. Jakóba i Anny z Zawadzkich. Po ukończeniu gimnazjum warszawskiego, został kancelistą w Komisji przychodów i skarbu, potem, porzuciwszy tę posadę, oddał się wyłącznie literaturze. Zawód swój rozpoczął w r. 1841 wierszami w *Nadwiślaninie* i *Przeglądzie Warszawskim*. W roku 1851 wszedł do redakcji *Dziennika Warszawskiego* H. Rzewuskiego, a od r. 1856 spółredaktorem *Kroniki wiad. krajowych i zagran.* Następnie został feljetonistą *Tygodn. Ilustr.* od 1859. Wreszcie od r. 1868 aż do śmierci redaktorem *Kurjera Warszawskiego*. „Szymanowski i Wiślicki reprezentowali w dobie pozytywistycznej dwa kierunki ścierające się ze sobą w prasie, literaturze i życiu". Ož. z Michaliną Naimską. Zm. 21 grudnia 1886 r.

Osobno wydał:

1) „Jakiej przemiany doznał deresz pana Piotra z Osmolina". Kraków, 1852.

2) „Ostatnie chwile Kopernika", obraz dramatyczny. Warszawa, 1855.

3) „Szkice warszawskie: Lichwiarze". Warsz., 1855.
4) „Salomon". Warsz., 1856. Dramat.
5) „Michał Sędziwój". Warsz., 1856. Dramat.
(„Dzieje serca", komedja, 1860).
6) „Gawędy i satyry". Warszawa, 1873.
(„Posąg" (1880), dramat, „Ostatnia próba" (1881), obrazek dram., „Siła złego na jednego", krotochwila).

Tłumaczył W. Hugo, Coppée, Augier, Ponsarda, Musseta, Moliera („Mizantrop") i innych.

Zbiorowe wyd. pism p. t.: „Poezje i dramata". 5 t. Warsz., 1884.

J. Kotarbiński: W. Szym. *Kraj*, 1887. (*Przegl. Liter.*, nr. 4). — Rzętkowski: W. S. *Tyg. Ilustr.*, 1876, I. — Rzętkowski: Poezje i dramata. *Tyg. Ilustr.* 1884. — Sabowski: W. S. *Tyg. Ilustr.*, 1887. — Półkozic (Niewiarowski): W. S. *Kłosy*, 1887, I. — Br. Zawadzki: W. S *Kłosy*, 1889. — Kraushar: Sylwetki literackie z niedawnej przeszłości w „Kartkach histor. i liter.". Warsz., 1894. — Eksdziennikarz (W. Przyborowski): Stara i młoda prasa. Petersburg, 1897. — „Książka Jubileuszowa *Kurjera Warszawskiego*. Warsz., 1896 (str. 129 i nast.). — Chmielowski: Zarys literatury... — Gomulicki: O Wacławie Szymanowskim. (Wspomnienie). *Kur. Warsz.* 1909, nr. 121. — Gawalewicz: Szymanowski i młodzi. *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 122. — Maleszewski: Echo z d. 23 grudnia 1886 r. (tamże). — St. M. Rzętkowski: W. S. *Bibl. Warsz.*, 1887, I. — Fantazy: „Rybka" (Rozdział z Kurjerowych Annalów). *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 109. — Art. Sto lat „Kurjera" w *Kur. Warsz.*, 1921, nr. jubileusz. z 1 stycznia. — A. G. Siedlecki: Redaktor Szymanowski jako poeta. *Kur. Warsz.*, 1921, nr. jubil. — M. Frenkiel: Bałucki czy Szymanowski. *Kur. Warsz.*, 1921, nr. jubil. — St. Kozłowski: Redaktor-obywatel. *Kur. Warsz.*, 1921, nr. jubil.

„ENTUZJASTKI" I „ENTUZJAŚCI".

Współcześnie z *Cyganerją* utworzyło się w Warszawie drugie grono zapaleńców, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, w którym rej wiodły kobiety, z Narcyzą Żmichowską na czele. Przezwano je *Entuzjastkami*. Ideały przyświecały temu gronu te same co *Cyganom*; wstręt do konwenansów i nieszczerości w życiu towarzyskiem i demokratyzm cechowały zarówno postępowanie *Entuzjastek i Entuzjastów*, jak i ich twórczość. Jako natury wykwintniejsze i podnioślejsze niż Cyganie, unikali krańcowych i nieestetycznych przejawów swoich dążeń. Entuzjastki dążyły przytem do wywalczenia kobietom pewnego równouprawnienia z mężczyznami pod względem społecznym i towarzyskim. Główną wyrazicielką tych dążeń Entuzjastek w literaturze była przewodniczka ich Narcyza Żmichowska. Skupiali się Entuzjaści i Entuzjastki w l. 1842—

1850 około *Przeglądu Naukowego*, założonego przez Edw. Dembowskiego i Hipolita Skimborowicza. Zbierali się zwykle w domu redaktora Skimborowicza i jego żony Anny. Należeli do tego grona, oprócz Entuzjastek, z których tylko Żmichowska i Zofja Kamińska (Mielęcka, późniejsza Węgierska) wybitne miejsce w literaturze zajęły, oraz Dembowskiego i Skimborowicza, Henryk Kamieński (późniejszy autor *Prawd żywotnych*), Jan Majorkiewicz, Karol Baliński, Juljan Bartoszewicz, Feliks Jezierski, Ludwik Jenike (?) i kilku innych. Scharakteryzowała to grono Żmichowska we „Wstępnym obrazku“ do „Poganki“.

Sfinx (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Chmielowski: Entuzjastki. („Autorki polskie XIX wieku“. Warsz., 1885). — Jenike: Jeszcze słówko o Gabryeli i Entuzjastkach. *Ateneum*, 1892.

1. NARCYZA ŻMICHOWSKA.
(Pseud. Gabryella).

Ur. 4 marca 1819 w Warszawie, z o. Jana i Wiktorji z Kiedrzyńskich. Wychowywała się na Podlasiu przy krewnych (przez lat sześć u stryjenki, przez dwa u wujenki); 6 lat, od roku 1827—1833, na pensji Wilczyńskiej w Warszawie; 2 lata, 1833—1835 w Instytucie Guwernantek, gdzie słuchała Hoffmanowej. Dwa lata, 1835—1837 wśród rodziny. W r. 1837 nauczycielką u Zamojskich, z którymi wyjeżdża w r. 1838 do Paryża; porzuciwszy ich (w 1838 r.) mieszka przy bracie Erazmie w Rheims. W r. 1839 przez Poznańskie wraca do Królestwa i osiada w Warszawie; tu przewodzi gronu „entuzjastek“. (W roku 1841—42 w Łomży), w 1844—1845 w Poznańskiem; bierze udział w ruchach 1846 i 1848 r.; w 1847 r. nauczycielką w szkółce wiejskiej w Rzeczycy. W l. 1849—52 więziona w Lublinie (w klasztorze karmelitanek); w l. 1852—55 przebywa w Lublinie. W r. 1855 osiada w Warszawie, w r. 1862 urządza u siebie „pogadanki pedagogiczne“ i wykłada gieografję w Instytucie Panien. W r. 1863 przenosi się na wieś; w r. 1874 wraca do Warszawy. Zm. 25 grudnia 1876 r. w Warszawie.

Pierwsze utwory Żmichowskiej:

a) „Wędrowiec. Zdarzenie prawdziwe“ („Wychodźca“), napis. w r. 1834, wydruk. w *Bibl. Warsz.*, 1902, II. — b) Pamiętnik pisany w pierwszej młodości (1835—1837), wydruk. *Świt*, 1886. — c) Wiersz bez tytułu (oznacz. xxxx) w noworoczn. *Pierwiosnek* na r. 1839 (Krakowowej). — d) „Szczęście poety“ (*Pierwiosnek* na r. 1841).

Drukowała potem swoje utwory w następ. głównie czasopismach:

w *Przeglądzie Naukowym* (1843—48) („Fantazja", „Trzy pieśni gęślarza", „Poganka". Rozbiór „Spekulanta" Korzeniowskiego (1846), „Książka pamiątek"); w *Bibliotece Warszawskiej* (1841—42: „Wyj. z podróży kobiety", „Maina i Kościej"; w r. 1857 „List nie wiem czyj"); w *Pielgrzymie* (1842—1846) („Wyj. z podróży kobiety", „Maina i Kościej", „Lilje", „Zagadnienie", „Pewność", „Niepewność", „Przekleństwo", „Znudzony", „Prządki", „Dańko z Jawuru"). Utwory swoje, ogłoszone przed rokiem 1845, pomieściła w zbiorku p. t. „Wolne chwile Gabryelli" (Poznań, 1845. Tu poraz pierwszy: „Capriccio" i „Czemu mi smutno").

„P o g a n k a" (w *Przegl. Nauk.*, 1846, bez „Wstępnego obrazka"). Osobno w Krakowie 1909 (w *Książnicy).* Wyd. krytyczne w oprac. Boya-Żeleńskiego w *Bibl. Narod.* w r. 1930.

„K s i ą ż k a p a m i ą t e k" (w *Przegl. Nauk.*, 1847—48). Rozdz. XIII i XIV „Książki pamiątek" ukazały się w druku poraz pierwszy w wyd. zbior. „Pism" Żmichowskiej z r. 1885.

„Adeodat" .(w zbior. wyd. dla Jachowicza p. t. „Wieniec", t. I. Warsz., 1857).

„List nie wiem czyj i nie wiem do kogo" był w *Bibl. Warsz.* (1857) drukowany bez zakończenia i pod zmienionym tytułem: „Wyjątek z domowego dzienniczka". Tekst całkowity i tytuł przywrócony przez autorkę w „Pismach Gabryelli" z r. 1861.

„Stary dwór w Świerszczowej". (*Gaz. Warsz.*).

„B i a ł a r ó ż a", pisana ok. 1858, poraz pierwszy pojawiła się w „Pismach Gabryelli" z r. 1861. Wydrukowany z rękop. w t. 5 „Pism" z r. 1886 ustęp „Białej róży" (str. 1—59) nie jest jej „dokończeniem", ani dalszym ciągiem, ani częścią II-gą, lecz warjantem, jak to stwierdził Chmielowski (zob. *Ateneum* 1886, lipiec, str. 189), czego nie uwzględnił w wydaniu swem z r. 1929 Boy-Żeleński.

Pierwotny tekst „Białej Róży", p. t. „Dwoiste życie", pisany ok. 1849, ogł. Z. Szmydtowa z autografu, znajdującego się w Archiwum akt dawnych w Warszawie, w t. III *Prac Kom. do badań nad hist. liter. i ośw.* (Tow. Nauk. Warsz.) (1929). Z tego samego rękopisu ogł. tamże ułamek p. t. „Fantazja kobiety, która nigdy nie kochała".

„Kilka odpowiedzi na jedno pytanie". *Tyg. Ilustr.*, 1862, I.

„Kasia i Marynka" (*Ateneum*, 1879; wyj. w „Kłosach i kwiatach", 1869).

„C z y t o p o w i e ś ć?" Warsz., 1877 (odb. z *Wieku* 1876—1877). W wyd. swojem (z r. 1929) tej powieści Boy-Żeleński ogł. poraz pierw-

szy „notatkę“ z r. 1867 napis. dla Wandy Żeleńskiej przez Żmichowską oraz tekst „Konturu ogólnego“, różniący się od tekstu z wyd. 1886.

„Wykład nauk...“. Cz. I przedwstępna. Warsz., 1847; 2 wyd. 1873. — „Wykład nauk:... Jeografja“. Cz. I i II. Warsz., 1857—58.

Dwa artykuły o pierwotnym wychowaniu dzieci do r. 7. *Gaz. Pol.*, 1874, nr. 63—64.

Życiorys Klem. z T. Hoffmanowej (Dzieła Hoffm., VI. Warszawa, 1875).

Życiorys Edm. Strzeleckiego. (*Ateneum*, 1876).

Przekł. t. VI i IX „Dziejów Anglji“ Macaulay'a (1874).

„Wspomnienia rejenta“. (*Ateneum*, 1888, III).

Wyd. zbior.: a) „Wolne chwile Gabryelli“. Poznań, 1845.

b) „Pisma Gabryelli“. 4 t. Warszawa, 1861.

c) „Pisma Narcyzy Żmichowskiej“ (Gabryelli). 5 t. Warsz., 1885—6 (najzupełniejsze, ale nie zawiera wszystkiego).

d) „Wybór pism“. Warszawa, 1901.

Listy: *a*) „Listy“. 3 tomy. Kraków, 1885—1906 (Niektóre były przedtem druk. w *Tyg. Ilust.*, 1885, I); (w dod. do I i II t.: „Głos Pański w więzieniu“, „Modlitwa do św. Cecylji“, „Dziedzictwo Eryka“ i „Co to życie“); *b*) „Listy do Tekli Dębskiej...“ (Lwów, 1890); *c*) Listy do Ludwiki Michałowskiej (po franc.). (*Świt*, 1886); *d*) Wyj. z listów do Eleon. Ziemięckiej, przytacza Chmielowski; *e*) List do Henryka Dunina z r. 1865 w *Tyg. Ilust.*, 1885, I, nr. 127; *f)* List do Władysława (bez nazw.) w *Tygodn. Ilust.*? *g*) 2 listy z r. 1867: jeden do Z. R. (i urywek listu do tegoż z r. 1868) i jeden do Wandy Żeleńskiej, podaje Żeleńska w art. „Żmichowska na wystawie paryskiej 1867 r.“.

„Zeznanie“ Narcyzy Żmichowskiej przed Komisją śledczą w Lublinie w r. 1851-ym ogł. A. Minkowska w *Przegl histor.* 1920. Pierwsze jej zeznanie, z r. 1849, ogł. Minkowska w rozpr. „Organizacja spiskowa 1848 r. w Królestwie Polskiem“. Warsz., 1923.

Monografji brak.=*Życiorysy i przyczynki do życiorysu:* – Chmielowski: Narc. Żmich. w „Autorki polskie XIX w.“. Warsz., 1885. (Przedtem w *Kwartalniku Kłosów*, z r. 1877). — Chmielowski Entuzjastki („Autorki polskie“...). — Szujski: N. Żm, *Przegl Pol.*, 1877. — W. Żeleńska: N. Ż. *Kłosy*, 1877. (Tu list). — A. Giller: N. Ż. *Ruch literacki*, 1887 (Lwów). — Sfinx (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Boberska: N. Żmich. Kraków, 1883 (toż w „Pismach“ Boberskiej. Lwów, 1993). — (Bezim.): Gabryella jako znakomita niewiasta polska XIX st. (Wstęp do t. I „Listów“ Żmich. Kraków, 1885). — B.: Pozytywistka. *Prawda* 1885. — Biegeleisen: Z korespondencji Gabryelli. *Dodatek mies. Przegl. Tyg.* 1885, II.—Chmie-

LOWSKI: Żmichowska i Ziemięcka. *Ateneum*, 1893, IV. — ORZESZKOWA: O kobiecie polskiej. (T. 41 Zbior. wydania Pism Orzeszk. Warsz., 1888).—JENIKE: Jeszcze słówko o Gabryelli. *Ateneum*, 1892, III. — IGN. BARANOWSKI: Pamiętniki. 1923. — ŻELEŃSKA: Żmichowska na wystawie paryskiej 1867 r. *Ateneum*, 1895, I. — KOPIA: we wstępie do „Listów do Dębskiej". (Lwów, 1890). — ŻELEŃSKA: Pogadanki pedagogiczne N. Żmichowskiej. *Bluszcz*, 1902. — KRAUSHAR: Kartka z życia Narcyzy Żmichowskiej (1844—1850). Warsz., 1909. (*Miscel. histor.*). (Przedtem w *Tyg. ilustr.*). Toż w jego „Polki twórcze" 1929. — JENIKE: Ze wspomnień. Warsz., 1910. (*Bibl. dz. wybor.*).— Z. BUKOWIECKA: Wspomnienie o Żmichowskiej. *Świat kobiecy*, 1905. — ŻELEŃSKA: W ćwierć wieku po zgonie. *Bluszcz*, 1902.—M. STECKA: Edward Dembowski. Lwów, 1911. — „Dziennik Bibjanny Moraczewskiej". Poznań 1911.—WYLEŻYŃSKA: Żmichowska w świetle swych zwierzeń. *Przew. nauk. i liter.*, 1919 i 1920. — DROGOSZEWSKI: Ż. N. *Sto lat myśli pol.* t. IX. — A. MINKOWSKA: Organizacja spiskowa 1848 r. w Królestwie Polskiem. Warsz. 1923.—Życiorysy popularne: — J. W. KOSMOWSKA: N. Ż. i Entuzjastki. Warsz., — C. WALEWSKA: N. Ż (Gabryella), poetka uczuć rodzinnych — wychowawczyni narodn. Warsz. 1919. — WEYCHERT-SZYMANOWSKA: N. Ż. Warsz., 1919.=*Studja o twórczości Żmichowskiej:* STEFAN: Listy o pismach Gabryelli. *Tyg. Ilustr.*, 1872 i 1873. (Pocz. o „Pogance" w *Bluszczu*, 1871). — ŚWIĘTOCHOWSKI: N. Ż. („Kalendarz gospodarski dla kobiet na r. 1877). — ŻDŻARSKA: (o Pogance) *Tyg. mód*, 1885. — TARNOWSKI: Ocena Listów. *Przegl. Pol.*, 1885, maj. — CHMIELOWSKI: N. Ż. („Autorki pol. XIX w."). (Studjum o Ż. podstawowe). — CHMIELOWSKI: Ze spuścizny po Gabryelli. *Ateneum*, 1888, III. — SZYCÓWNA: Dzieci w literaturze polskiej. Wychowanie Benjaminka. *Przegl. Pedagog.*, 1893. — PILECKI: Kobiety poetki. Warsz, 1895. — ZDZIECHOWSKI: Byron i jego wiek II. Krak. 1897. — CHRZANOWSKI: N. Żmich. (*Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.* T. II). — CHRZANOWSKI: (Wstęp do „Wyboru pism" Żmich. Warsz., 1901). — CHRZANOWSKI: Pierwszy utwór Gabryelli. *Bibl. Warsz.*, 1902, II. — CHRZANOWKI: Smutek Gabryelli (w jego „Okruchach literackich". Warsz., 1903; przedtem w *Wędrowcu*). — BUJNO: N. Żmich. i jej dzieła. Warsz., 1902. (*Książki dla wszystkich*). — TARNOWSKI: Hist. liter. pol., VI, cz. 1. Str. 218—232. — DICKSTEINÓWNA: Trzy fazy w twórczości N. Żmichowskiej. *Sfinks*, 1909 (i w książce „Prometeusz-Paraklet". Warszawa, 1913).—DICKSTEINÓWNA: „Poganka". („Prometeusz-Paraklet". Warszawa, 1913). — MANN: „Poganka" Narcyzy Żmichowskiej. Gieneza, źródła, artyzm i idea utworu. Warszawa, 1916. (Wyd. Tow. Nauk.). — Sąd poety o listach Krasińskiego i Żmichowskiej. *Kłosy*, 1885, nr. 1038: str. 338.—J. WŁ. DAWID: Nauka o rzeczach. Warsz., 1892. Str. 255—257. (O „Części element. wykładu nauk w wych. dom."). — Z. SZMYDTOWA: Nieznany autograf Narc. Żmich. *Bluszcz* 1925, nr. 21—25. — BOY-ŻELEŃSKI: Ludzie żywi. Warszawa, 1929. — Tenże: wstępy do „Białej róży" (1929) i do „Czy to powieść?" (1929). — Tenże: wstęp do „Poganki" w wyd. *Bibl. Narod*

2. ZOFJA WĘGIERSKA.

Ur. 1825 r. (1820), we wsi Górki (ziemi Liwskiej) na Mazowszu; córka Ludwika Kamińskiego pułk., (tłumacza Pope'a, Tassa, Byrona, Schillera, Danta), i Barbary Walchnowskiej; uczyła się w domu. Należała do kółka Entuzjastek. Wyszła za Edmunda Mielęckiego; jako

separatka wstąpiła w związek (nie ślubny?) z Feliksem Węgierskim; w r. 1848 osiadła z nim w Krakowie. Ok. r. 1851 (po jego śmierci w r. 1851) przeniosła się do Paryża, skąd posyłała świetne kroniki literackie do *Czasu*, Dod. do *Czasu*, *Bibl. Warsz.*, *Bluszczu*, *Gaz. Pol.* i *Kur. Wileń.*, i gdzie napisała, pod pseud. Bronisławy Kamińskiej, szereg książek, przeważnie dla dzieci i młodzieży. Kochali się w niej Kalinka, Feliński, C. Norwid, Słowacki. Zm. 8 listopada 1869 r. w Paryżu.

„Sofos" w „Teogonji", Dziewica w „Eolionie", „Atessa" w „Poecie i natchnieniu", „Helois" w Wykładzie nauki i w Liście do Remb. Słowackiego — to Węgierska.

Zasłynęła głównie jako „mistrzyni feletonu", autorka Kronik paryskich w *Bibl. Warsz.* (1853—69).

Żmichowska we Wstępnym obrazku do „Poganki" charakteryzuje Węgierską pod im. Augusty. — C. Norwid: Czarne kwiaty. — Bolesławita (Kraszewski) w Rachunkach z r. 1869. — W. Korotyński w *Tyg. Ilustr.*, 1869. — Leon Kapliński: Zofja Węgierska. Studjum literackie. *Rocznik Tow. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1869. Paryż 1870. — Sfinks (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Chmielowski: Entuzjastki. (Autorki polskie, str. 245—247).—Przesmycki: Sofos—Dziewica—Atessa—Helois i nieznany list Słowackiego. *Chimera*, X, 1907).

3. HENRYK KAMIEŃSKI.

Zob. wyżej, str. 238.

4. KAROL BALIŃSKI.

(Krypt. Karol z Jarosławca).

Ur. 21 maja 1817 r. we wsi Dzierzkowicach w Lubelskiem (pow. kraśnicki), z o. Tomasza, lekarza wojsk rosyjskich (przedtem lekarza legjonów w Hiszpanji), i hiszpanki Marji Anny Orian (O'Ryan). Lata dziecięce spędził w Jarosławcu (pod Uchaniami, w Hrubieszowskiem). Uczył się najprzód w szkole powiatowej w Hrubieszowie, następnie w liceum w Warszawie, przekształconym po r. 1831 na gimnazjum gubernialne. W roku 1833 był, jako uczeń kl. VIII, więziony. Po ukończeniu nauki gimnazj. uczęszczał na t. zw. Kursa prawne, poczem został aplikantem przy prokuratorji sądu apelacyjnego. W r. 1838, jako członek Stowarzyszenia Ludu Polskiego, uwięziony powtórnie, zesłany został w r. 1839 na Syberję, do Iszymu, na stepach kirgizkich, gdzie przebył aż do r. 1842. Powróciwszy do kraju, należał, wraz z Majorkiewiczem, H. Kamieńskim, Ed. Dembowskim, Żmichowską

i kilku in., do grona entuzjastów i entuzjastek, skupiających się około *Przeglądu Naukowego* Skimborowicza (od r. 1842 wydawan.). W r. 1846 uwięziony ponownie, przesiedział w cytadeli warszawskiej do kwietnia 1847 r. W r. 1848 zagrożony ponownym uwięzieniem, opuścił Królestwo i schronił się w Galicji, we Lwowie; wstąpił tu do legjonu gwardji narodowej, składającego się z młodzieży akademickiej; wydalony ze Lwowa, udał się do Poznania; skąd w początkach 1849 r. wyjechał do Paryża. Powróciwszy w listopadzie t. r. do Poznania, przez pierwsze półrocze r. 1850 redagował tygodnik *Krzyż a miecz*. Prześladowany przez policję pruską, opuszcza Poznańskie i wyjeżdża do Francji (1851); osiada w Paryżu, wstępuje do Koła towiańczyków. Na wieść o wybuchu powstania, B. wraca w r. 1863 do kraju; przebywa czas jakiś w Krakowie; redaguje tu pismo *Wolność*. Pod koniec r. 1863 (w październiku) wyjeżdża do Lwowa. Zm. 10 stycznia 1864 r. we Lwowie.

Najdawniejsze znane utwory swoje poetyckie (z roku 1838) drukował w *Demokracie polskim*, 1841.

Następnie w redagowanym przez siebie i Marcina Ossorję (Cieplińskiego) *Snopku Nadwiślańskim*, noworoczniku na r. 1844 i 1845, w *Bibliotece Warszawskiej* r. 1844 (tu słynny „Farys wieszcz") i w *Przeglądzie Naukowym* w latach 1843—1848, w *Dzwonie literackim* 1846 r. (W lwow. *Tyg. Polskim* 1848 r. druk. kilka wierszy).

Artykuły w *Krzyż a miecz*, 1850 r.

Osobno wyszły:

1) „Kilka prac literackich". Warsz., 1845 (tu przedruk. „Farys wieszcz" i inne wiersze).

2) „Pisma". Poznań, 1849. (Zawierają utw. poet. z l. 1838–49, poprzedzone autobiogr. „wstępem do pieśni").

3) „Grosz wdowi". Poznań, 1851.

4) „Myśli serdeczne". Jersey, 1854.

5) „Wybór dzieł Kalderona. Tom I. Kochankowie nieba". Poznań, 1858.

6) „Mądrość polska", przez Ludomira, (Paryż, 1861) *).

---

*) „Mądrość polska" wedł. J. Sokulskiego („Księgarz wczorajszy". *Przegl Księgar*. 1926, nr. 8) ma być utworem Tadeusza Komara. J. Mirwiński natomias twierdzi stanowczo, że wyd. w r. 1880 w Poznaniu pod imieniem Komara „Mądrość słowiańska" jest plagjatem poematu Balińskiego.

7) „Głos ludu polskiego w 1000-letnią rocznicę zgonu Piasta". Paryż, 1861.

8) „Hasło polskie". Poznań, 1862.

9) „Śpiewakowi Mohorta bratnie słowo". Wyd. drugie. Londyn, 1863.

10) „Męczeństwo Zbawiciela". Poemat. Lwów, 1864. (Przedtem w *Bibl. Ossol.* z r. 1863 i z r. 1864).

Autobiografja na czele „Pism" (wyd. 1849).

Wyd. zbior. brak. („Pisma". Poznań, 1849 zawierają tylko utwory z l. 1838—49).

Listy: *a*) List do Odyńca z r. 1843 w *Kron. Rodz.*, 1883; *b*) Wyj. z listu do Szajnochy z listopada 1849 r. podał K. Wróblewski w monogr. „K. Ujejski", str. 112—113 i 284. — Wyj. z listu do Szajnochy z maja 1849 r. przytacza J. Mirwiński; *c*) List otwarty do Nabielaka z r. 1858, na czele „Kochankowie Nieba" Kalderona. (Poznań, 1858); *d*) List do p. Kazimierza R. 1859. *Bibl. Warsz.*, 1861, II.

Zob. bibliogr. w *Stu latach myśli pol.* IX.

Bielowski: Spomnienie o K. Balińskim. *Bibl. Ossol.*, 1864, IV. (Toż jako wstęp do poematu „Męczeństwo Zbawiciela" (1864). — Siemieński: Michał i Karol Balińscy. „Portrety liter." i „Dzieła", t. III. — Kociatkiewicz. Życiorys K. Balińskiego. *Tyg. nauk. i liter.*, 1866 (Lwów). — Żmichowska o B. w liście z r. 1869 („Listy", II, 190). Zob. też charakter. B-go). — Sfinks (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Faleński w Pamiętnikach. — Boberska: Karol Baliński. Kraków, 1882 (i w jej „Pismach". Lwów, 1893). — Chmielowski: B. K. *W. Enc. powsz. ilustr.* — R. Przegaliński: Przyczynki do życiorysu poety K. B-go. *Bibl. Warsz.*, 1907. IV. — Przegaliński: Wspomnienie o znakomitym poecie K. B. *Ziemia Lubelska*, 1906. nr. 199—207. — K. Wróblewski: „K. Ujejski". Lwów, 1902. Str. 112—114, 283, 291—292. — Zob. też wzmianki w Wrotnowskiego „Żywocie Adolfa Januszkiewicza (1875) I, 61, w Kanteckiego „Żywocie Karola Szajnochy", str. 315... — Kąsinowski: K. B. 1817—1864. *Kron. Powsz.*, 1914, nr. 14. — Kąsinowski: Pamięci Karola Balińskiego. *25.5.1817, — † 10.1.1864. „Literatura i sztuka", dod. do *Dzien. Pozn*, 1914. — Oceny: Zdziechowski: K. B. w „Byron i jego wiek", II. — Szczepanowski: Farys-zwycięzca (w jego „Pismach". I. Lwów, 1903). — B. Prus o „Farysie wieszczu" w rozpr. o „Farysie" Mickiewicza w „Książce zbiorowej ku uczczeniu pamięci Mickiewicza" Petersburg, 1898 r. — J. Mirwinski: K. B. Studjum biograficzno-literackie. *Przew. nauk. i liter.*, 1918, i osobno. — G. Korbut: B. K. *Sto lat myśli pol*, IX. — J. S.: Notatki bibliofila II.

5. EDWARD DEMBOWSKI.

Ur. 31 maja 1822 r. w Warszawie, z o. Leona, kasztelana, i Julji z Kochanowskich. Wychowywał się i kształcił w domu, najprzód w Klementowicach (w Lubelskiem), potem w Warszawie. Mając lat 19 ożenił

się z Anielą Chłędowską. W r. 1842 założył wraz z Hipolitem Skimborowiczem w Warszawie *Przegl. Naukowy*, w którym w ciągu dwu lat 1842—43 pomieścił mnóstwo artykułów filozoficznych, estetyczno literackich i krytycznych. Należał do kółka „entuzjastów" i „entuzjastek". W końcu roku 1843 zagrożony aresztowaniem za udział w spisku politycznym, opuścił Warszawę i przeniósł się do W. Ks. Poznańskiego. Tu został członkiem komitetu poznańskiego Towarz. Demokratycznego. W Poznaniu umieszczał artykuły w *Tygodniku Literackim*, w *Dzienniku domowym* i w *Roku* (w l. 1843–45) m. i. art. „O dramacie w dzisiejszym piśmiennictwie polskiem" (*Rok*, 1843). W r. 1844 wydalony przez rząd pruski z Poznania, udaje się do Galicji i w charakterze emisarjusza Towarz. Demokrat. rozwija ruchliwą działalność w celu przyśpieszenia wybuchu powstania. W r. 1846, podczas rewolucji w Krakowie, był prawą ręką Tyssowskiego. Zginął 27 lutego 1846 r. w Podgórzu.

Osobno wyd.: „Piśmiennictwo polskie w zarysie". Poznań, 1845.

List do Ben. Moraczewskiego (z r. 1845) podał w podobiźnie Limanowski.

M. Stecka: Edward Dembowski. *Przegl. Histor.*, 1911 i osobno. Lwów 1911. (Życiorys źródłowy). — J' Moraczewski: Pamiętnik. Lipsk, 1865. — Wawel-Louis: Kronika rewolucji krakowskiej w r. 1846. Kraków, 1898. — Sala: Geschichte des polnischen Aufstandes vom J. 1846. Wien, 1867. — Sfinks (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Ad. Karwowski: Wspomnienia. *Bies. Liter.*, 1911, nr. 3. (Przyczynek do życior.).—Limanowski: Hist. ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r. Kraków, 1914. — Jarochowski: Literatura poznańska. Str. 90—92 i n.—Chmielowski D. E. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Chmielowski: Hist. liter. pol. V, 127—129. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. Str. 234—235 i 533—536. — Struve: Historja logiki jako teorji poznania... Str. 275—6. — Bartoszewicz: Hist. liter. pol., II, 251—252. — Chmielowski: Metodyka hist, liter. pol. Str. 109—111, 260—262 i indziej. — M. Kridl: Demb. Edw. *Sto lat myśli pol.* IX. — A. Minkowska: Wpływ Filozofj czynu na działaczy okresu Paskiewicza. *Pam. IV zjazdu histor. pol.*, 1925. — Z art. współcz. o „Piśm. pol. w zarysie" zob. w *Orędowniku naukowym*, 1845 i w *Roku* 1845, II.

6. HIPOLIT SKIMBOROWICZ.

Ur. 1815 r. na Wołyniu (w Żytomierzu) z o. Teodora, pedagoga; uczył się w szkołach w Niemirowie i Międzyborzu; następnie w liceum Krzemienieckiem, w l. 1834—37 uczęszczał do Akademji Medycznej w Wilnie. W r. 1839 osiadł w Warszawie. Wszedł do koła Entuzjastów i Entuzjastek i pojął za żonę Annę Sokołowską. W 1863 r. sekretarzem,

a następnie kustoszem Bibljoteki Głównej. Od r. 1873 nauczycielem gimnazjalnym. Zm. 30 lipca 1880 r. w Willanowie.

W l. 1839—41 wydawał w Warszawie *Gazetę poranną* wraz z Dodatkiem literackim". W r. 1840 wydawał *Piśmiennictwo krajowe*, następnie *Czas*, a wraz z Budziłowiczem *Przegląd Warszawski* w l. 1840—42. W roku 1842 zaczął wydawać, wraz z Edw. Dembowskim, postępowy *Przegląd Naukowy*, który redagował do r. 1848, w kt. przestał wychodzić. W dziejach czasopiśmiennictwa naszego stanowi on epokę, W l. 1859—63 red. *Księgę Świata*. Był współpracownikiem *Kur. Codziennego*. W młodości pisywał wiersze i powieści: wyd. „Małżeństwo dni piętnastu". Ogłosił żywoty Kopernika, Heweljusza, Jędrzeja Śniadeckiego. W r. 1857 wyd. ponownie „Dawną Polskę" Adrjana Krzyżanowskiego z obszernym życiorysem autora. Jako urzędnik Bibljoteki Głównej w Warszawie ogłosił „Specimen photographicum titulorum quos habent Biblia, eorumque partes singula in polonicum versum aut in Polonia edita". W *Bluszczu* druk. w 1879 r. „O humorystyce polskiej", w l. 1879—80 szereg życiorysów i charakterystyk pod tyt. „Polki autorki, artystki i w dziejach krajowych sławne". Ze Wspomnień swoich ogłosił tylko ustępy: „Salon Niny Łuszczewskiej" (?) i „Gabryella i Entuzjastki" w *Bluszczu*, 1880. Przygotował do druku „Salony Warszawskie". Opracował tekst histor. do „Albumu Willanowskiego". Zestawił materjały do „Historji masonów polskich" *) i Hist. frankistów" (Urywek z hist. mason. druk. *Korespondent Płocki*; o Franku *Tyg. Ilustr.*) i do „Słownika pisarzów i artystów polskich".

Listy: 3 listy do M. Wiszniewskiego z l. 1839—40. (*Kron. Rodz.*, 1886). 2 listy do B. Podczaszyńskiego b. d. w *Księdze pam. Mickiewicz.* I.

We „Wstępnym obrazku" do „Poganki" scharakteryzowała go Żmichowska pod im. Teofila.— S. K. (Krzemiński): Dr. H. Skimb. *Bluszcz*, 1880, nr. 31.— Plug: H. S· *Kłosy*, 1880, II. — P. Jaksa Bykowski: H. S. *Tyg. Ilustr.*, 1880, II. — E. M. Galli w „Pamiętnikach". *Przegl. Narod.*, 1913, styczeń.

7. JAN MAJORKIEWICZ.

Ur. 1820 r. w Płońsku na Mazowszu. Uczył się u reformatów w Żurominie i w gimn. w Płocku; następnie uczęszczał na kursy pedagogiczne i prawne w Warszawie, poczem udał się do Moskwy, gdzie

*) Z materjałów tych korzystali ks. Załęski i Smoleński („Przewrót umysł. w Polsce XVIII w.").

studjował na wydziale prawnym uniwersytetu. Wróciwszy do kraju, po odbyciu aplikacji sądowej, został urzędnikiem Komisji Rządowej Sprawiedliwości w Warszawie w roku 1845. Zm. 23 marca 1847 r. w Warszawie.

Pierwsze prace swoje pomieścił w *Nadwiślaninie*, następnie, od r. 1842, był stałym współpracownikiem *Przeglądu Naukowego*, gdzie ogłosił wiele artykułów filozoficznych i literackich (pod pseud. Mazur z Płockiego).

Z pism osobno wydanych najważniejsze: „Historja, literatura i krytyka". Warszawa, 1847.

Listy. 3 listy z l. 1843—4 (w wyj.) do Hip. Skimborowicza w „Pismach pomniejszych", II.

Wyd. zbior. „Pisma". 5 tomów. Warsz., 1850—1852. T. 4 i 5 obejm. „Pisma pomniejsze".

Tyszyński: O Historji liter. i kryt. *Bibl. Warsz*„ 1847. — Tyszyński: O Hist. liter. i Hist. uczucia (w jego „Rozbiorach i krytykach, I—II). — Art. w Gromadzkiego Pismach urywkowych. Kijów, 1858. — Wójcicki: J. M. w „Cmentarz Powązkowski", I. — Gliszczyński: Życiorys M. i rozbiór pism w *Rozmaitościach nauk. i liter.*, t. 5. Warsz. 1859. (Zob. też *Gaz. Warsz.*, 1855, nr. 24). — Sfinks (Skimborowicz): Gabryella i Entuzjastki. *Bluszcz*, 1880. — Chmielowski: Hist. liter., V, 189—190. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. — Chmielowski: Metodyka hist. liter. pol. — Struve: Historja logiki jako teorji poznania. Str. 276—7. — Ks. Gabryl: J. M. (w jego „Polska filozofja relig. w w. XIX", Warsz., 1914, t. I). — „Jan Majorkiewicz 1820—1847. W siedemdziesiątą rocznicę śmierci". Warszawa, 1917. — M. Kridl: M. J. *Sto lat myśli pol.* IX.

8. JULJAN BARTOSZEWICZ.

(Pseudon.: Wiśniowiecki, Lemnicki),

Ur. 17 stycznia 1821 r. w Białej podlaskiej, z o. Adama, nauczyciela matematyki w szkole bialskiej, potem inspektora szkół w Warszawie, i m. Amelji z Sengtellerów. Uczył się w Białej, Łukowie i w Warszawie; w uniwersytecie w Petersburgu (1838—42). W r. 1842 nauczycielem łaciny w gimnazjum gubernjalnem w Warszawie. W r. 1847 przeniesiony do szkoły powiatowej w Końskich, skąd po roku (1847—48) wrócił do Warszawy, ale również na posadę nauczyciela szkoły powiatowej od r. 1849 (do r. 1866); był nast. kustoszem Biblioteki Głównej (do r. 1869). W r. 1849 ożenił się z Kazimierą Zapałowską. Zm. 5 listopada 1870 r. w Warszawie.

Pierwsze prace swoje druk. w *Niezabudce*. Od roku 1842-48 pisywał do *Przeglądu Naukowego*. Od r. 1854 redagował *Dziennik Warszawski*, przezwany w r. 1856 *Kroniką wiadomości krajowych i zagran*. (red. do r. 1858). Najwięcej rozpraw i artykułów pomieścił w *Bibliotece Warszawskiej*, w *Encykl. Orgelbr.* (tysiąc kilkaset!), w *Przeglądzie Poznańskim* i w *Tygodniku Ilustrowanym*. Część ich tylko weszła do wydania zbiorowego „Dzieł". (Nadto w *Dzienniku Warszawskim*, w *Księdze Świata*, w *Kółku domowym*).

Z dzieł osobno wydanych najważniejsze:

1) „Królewicze biskupi". Warsz., 1851.

2) „Panowie niemieccy na dworze Stanisława Augusta". Warszawa, 1852.

3) „Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku". 3 t. Petersburg, 1853—57.

4) „Królowie polscy". Warsz., 1857—60.

5) „Arcybiskupi Gnieźnieńscy i Prymasi". Warsz., 1858—65.

6) „Hetmani polscy". Warsz., 1860—66.

7) „Historja literatury polskiej". Warsz., 1861. 2-ie wyd. Kraków, 1877 w „Dziełach", I.

8) „Szkic dziejów kościoła ruskiego w Polsce". Kraków, 1880.

9) „Zamek Bialski". Lwów, 1881. (Nowe wydanie w *Bibl. dz. wybor.*, 1914).

Wyd. zbior.: „Dzieła", 11 tomów. Kraków, 1877—1882 (nieukończone) obejmują następ. rozprawy Bartosz.: *a*) „Historja literatury polskiej" w 2 t.; *b*) „Historja pierwotna Polski" w 4 t.; *c*) „Szkice z czasów saskich"; *d*) „Studja historyczne i literackie" w 3 t.; *e*) Anna Jagiellonka" w 2 t.

W rękop. oprócz prac nieukończ. pozostawił m. i. dwie rozprawy: *a*) Adam Kisiel i *b*) Aleksander Jagiellończyk oraz przekład Tucydydesa.

Pisywał też powiastki historyczne: *a*) „Deputacja Sandomierska", powieść historyczna. (*Kółko domowe*, 1865). *b*) „Konkury Matuszewicza o pannę Ossolińską", romans z XVIII w.". (*Kółko domowe*, 1863). *c*) „Księżniczka Teresa" (Czartoryska). (*Gaz. Warsz.*, 1866).

Ogł. tłumacz. z poetów: Puszkina, Oehlenschlägera, Silvio Pellica. Ustęp z przekładu „Borysa Godunowa" Puszkina w *Przegl. liter.*, 1899, nr 2—3.

Dziennik i pamiętniki ogłosił częściowo Kaz. Bartoszeszewicz: *a*) „Z dziennika J. Bartosz.". *Przegl. liter.*, 1897.—*b*) „Z pa-

miętnika J. Bartosz.". *Bies. liter.*, 1906.—*c*) „Z notatnika pamiętniczego J. Bartosz., 1842—1848. *Przegl. histor.*, 1912.

Listy: *a*) dwa listy: do Z. Glogera z r. 1868 i M. Glogerowej z 1870 w *Księdze Pamiątkowej Ad. Mick.*, I, 1898; *b*) 4 listy do rodziców z Petersburga z r. 1838. *Przew. nauk. i liter.*, 1901; *c*) list do Kraszewskiego z r. 1850 w *Przegl. Liter.* 1898, nr. 5.

MOSBACH: Serdeczna przemowa do p. Juljana (Bartoszewicza). Wrocław. 1861.— WÓJCICKI: J. B. *Kłosy*, 1867. — WÓJCICKI: J. B. *Bibl. Warsz*, 1871, I. — W. SZYMANOWSKI: J. B. *Tyg. Ilustr.*, 1870. — Z. GLOGER: J. B, jego żywot i prace. Kraków, 1871 (przedtem w *Przegl. Pol.*, 1871). — Z GLOGER: Wspomnienie o Juljanie Bartoszewiczu *Kron. Rodz.*, 1872. — K. BARTOSZEWICZ przypisek o J. B. w „Hist. liter.", II. 1877, str. 331. — SOWIŃSKI: Dzieła J. B. *Kłosy*, 1879. — TYSZYŃSKI: J. Bartosz. Historja pierwotna Polski. *Bibl. Warsz*, 1880 (i w „Pismach kryt.", II).—(Kraushar?) art. w *Kłosach*, 1884. — Art.: J. B. w trzydziestą rocznicę śmierci. *Wędrowiec* 1900, nr. 46 – 47. — KRAUSHAR: Pamięci Julj. Bartosz. *Tyg. Ilust.*, 1900, nr. 44.—GLOGER: J. B. w *Albumie zasłuż. Polaków XIX w.* I, 1901.—KRAUSHAR: J. B. w „Obrazy i wizerunki histor.". Warszawa, 1906. — CHMIELOWSKI: B. J. w *W, Enc powsz. ilustr.*— K. BARTOSZEWICZ: Z pamiętnika J. B. Powieść o sercu dobrego człowieka. *Bies. Liter.*, 1906. — K. BARTOSZEWICZ: Przyczynek do sądów współczesnych, o Słowackim. *Kur. Warsz.*, 1909, nr. 1. — K. BARTOSZEWICZ: Z notatnika pamiętniczego J. B. *Przegl. histor.* 1912. — „Umowa pomiędzy Henrykiem Rzewuskim i Juljanem Bartoszewiczem" (z r. 1851) wydruk. w t. I. „Księgi pamiątkowej" Mickiewiczowskiej (Warsz., 1898). — KUPCZYŃSKI: B. J. *Sto lat myśli pol.* IX.

9. FELIKS JEZIERSKI.

Zob. wyżej, str. 383.

10. HENRYK MERZBACH.

Ur. w Warszawie 29 grudnia 1836, z o. Zygmunta, księgarza, i z m .z domu Lesserówny. Gimn. ukończył w Warszawie (1853). W l. 1854—5 studjował w uniw. w Wrocławiu, w 1856 w Brukselli, w 1857 w Paryżu. Po r. 1863 czas jakiś przebywał w Dreźnie; tu udział w *Ojczyźnie*; wreszcie osiadł w Brukselli; był tu kierownikiem księgarni Mucquard i księgarzem nadwornym króla Leopolda II. Ok. 1870 ożenił się z hr. Pauliną Le Hardy de Beaulieu. Zm. 20 kwietnia 1903 w Brukselli.

Na pole literackie wystąpił ok. r. 1855: korespondencje z Wrocławia pisywał do *Gaz. Warsz.*, poezje do *Nowin* lwow., *Gaz. Codz.* i *Kroniki Warsz.*, art. do *Bibl. Warsz.*

„Antoni Malczewski" Warsz. 1858, dramat.

„Lutnia". Poznań 1858, poezje.

„Trzy struny". Paryż 1869, poemat.
„Głos wędrowca". Neapol ok. 1860.
„Z Hiszpanji".
„Z wiosny". Poznań.
„Strzaskana lutnia".
„Z jesieni". 1882.

W l. 1878—79 pomieszczał pod pseud. Agrykola feljetony wierszem w *Kur. Warsz.*, oraz korespondencje z Belgji, i później (1893).

KRAUSHAR: Księgarz poeta („Obrazy i wizerunki histor.", 1906 przedruk. z *Kur. Warsz.*, 1903, nr. 161). — Tenże: Kraszewski i Merzbach. *Pam. Liter.*, 1912.

LITWA I RUŚ (Białoruś i Ukraina).

1. TEODOR NARBUT.

Ur. 8 listopada 1784 r. w Szawrach pod Lidą. Kształcił się w Akademji Wileńskiej. Służył następnie w wojsku rosyjskim i brał udział w wojnach. W stopniu kapitana inżynierji wróciwszy na Litwę, osiadł w majętności dziedzicznej, Szawrach i oddał się gospodarstwu i nauce. Zm. 28 listopada 1864 r. w Wilnie.

Gł. dzieło: „Dzieje narodu litewskiego". 9 t. Wilno, 1835—41.

Wydał jeszcze:

a) „Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane". W 1 t. Wilno, 1847.

b) „Pomniki do dziejów litewskich". Wilno, 1846 (wydał tu kronikę Bychowca) *).

c) „Pisma pomniejsze historyczne". Wilno, 1856.

Dużo rozpraw umieścił w *Athenaeum* Kraszewskiego i w innych czasopismach.

Listy: *a*) list do dr. A. Reniera z r. 1840 w *Kron. Rodz.* 1887; *b*) do A. Moszyńskiego z r. 1838 w *Księdze pam.* Mick. I.

J. BARTOSZEWICZ: T. N *Tyg. Ilustr.* 1860.

---

*) T. zw. Kronika Bychowca, inaczej Kodeksem Bychowca zwana, nieznanego autora, jest to Kronika Litewska (obejmująca dzieje Litwy od początków do końca panowania Aleksandra), spisana w języku ruskim. Ustęp z niej w przekł. polskim, p. t. „Legenda o wyprawie Olgierda na Moskwę", ogł. J. Jakubowski w dod. do art. p. t. „Kroniki Litewskie" w *Rocznik. Tow. Przyj. Nauk w Wilnie* 1909.

2. MICHAŁ BALIŃSKI.

Ur. 14 sierpnia 1794 r. w Terespolu, z o. Ignacego, cześnika inflanckiego i Anny Korsakówny. Kształcił się w gimn. a potem na uniw. wileńskim (1812—18); (w r. 1815 magistrem filoz. na wydz. fiz.-matem.). W r. 1816 założył i redagował wraz z Lelewelem *Tygodnik Wileński*, a po jego wyjeździe czas jakiś sam. Po ukończeniu uniwersytetu udał się w r. 1818 zagranicę (był we Freibergu). Był członkiem Towarz. Szubrawców (jako Auszlawis); od 1820—33 r. członkiem Komisji sądowej edukac. wileńskiej. Ożeniwszy się z Zofją, córką Jędrzeja Śniadeckiego (zmarłą w 1880 r.), przeniósł się do Warszawy. W l. 1837—47 był tu komisarzem do nadzoru handlu księgarskiego i członkiem komitetu egzaminacyjnego. Należał do założycieli *Biblioteki Warszawskiej* (1841). Powróciwszy na Litwę był dwakroć kuratorem honorowym instytutu szlacheckiego w Wilnie i wiceprezesem Komisji archeologicznej wileńskiej. Zm. 4 stycznia 1864 r. w Wilnie.

Pierwsze prace literackie ogłosił B. w *Tygodniku Wileń.* i *Dzienniku Wileń.* w l. 1816—1819; pisma szubrawskie w *Wiadomościach brukowych* (1818—19) i w *Tyg. Wileń.* („Mixtum Chaos") 1819 — „Obraz państwa W. Brytanji" (*Dziennik Wileń.*, 1816).

Przypisywana Mickiewiczowi „Karylla" (Tyg. Wileń. 1819), przeróbka z Floriana „Galatée", ma być, wedł. L. Korotyńskiego, utworem Balińskiego.

Gł. dzieła:

„Opisanie statystyczne miasta Wilna". (Wilno, 1835).

„Historja m. Wilna". (Wilno, 1836—7, 2 t.).

„Pamiętniki o królowej Barbarze". (Warsz., 1837, 2 t.).

„Pisma historyczne". 4 t. (Warsz., 1843).

„Pielgrzymka do Jasnej Góry" (1846).

„Życie Jędrzeja Śniadeckiego". Gniezno, 1840.

„Studja historyczne". (Wilno, 1856).

„Dawna Akademja Wileńska". (Petersburg, 1862).

„Pamiętniki o Janie Śniadeckim". (Wilno, 1864—65, 2 t.).

Wraz z Tym. Lipińskim wyd. „Starożytną Polskę". 4 t. (Warsz., 1843—50; wyd. 2, 1885—7, 5 t. (tu B-go t. III „Litwa").

Rozprawy w *Bibl. Warsz.* i w *Enc. Orgelbr.*

„Listy z nad brzegów Krożenty". (*Gaz. Warsz.*).

„Król Jan III Sobieski jako geograf". (*Wieniec*, II).

W *Wiadom. bruk.* artykuły Bal. należą obok pism Jędrz. Śnia-

deckiego do najlepszych. (Wybór pism szubrawskich Bal. w K. Bartoszewicza „Księgach humoru polskiego“, III).

Wyjątki z listów do siebie pisanych w l. 1858—63 przytacza Wójcicki w *Bibl. Warsz.*, 1865, I. List z r. 1834 do Kraszewskiego i 2 listy z l. 1846—47 w *Przegl. Liter.*, 1898, nr. 2—3.

J. Bartoszewicz: Nowa epoka liter. histor. polskiej. *Bibl. Warsz*, 1852, IV (o Staroż. Polsce). — Bartoszewicz: Studja histor. B-go. *Bibl. Warsz.* 1856. — Rogalski: M B. *Tyg. Ilustr.*, 1864. — Wójcicki: M. B. Wspomnienie. *Bibl. Warsz.*, 1865, I. — Wójcicki: M. B. ustęp z pamiętn. literackich. *Kłosy*, 1868. — Siemieński: M. i Karol Balińscy. („Portr. liter.“. Dzieła, III). — E. S. S.: M. B. (*Złota przędza*, II). — Hordyński: O towarzystwie Szubrawców. Lwów, 1883. — Bieliński: Szubrawcy w Wilnie. (Wilno, 1910). — Chlebowski: B. M. *Sto lat myśli pol.*, IX.

3. MIKOŁAJ MALINOWSKI.

Zob. wyżej, str. 76.

4. DOMINIK SZULC.

Ur. 10 kwietnia 1797 r. w Mińskiem. Kształcił się w Mińsku i w uniw. wileńskim. Od r. 1818—53 był nauczycielem w Wilnie, Białymstoku (od 1823), Lublinie (od 1835) i Warszawie (od 1840). Zm. 27 grudnia 1860 w Warszawie.

„Pierwszy pozytywista polski“.

Wystąpił z przekł. „Rozmów satyrycznych“ Lucjana w *Tyg. Wileń.*, 1819.

„O Tarnowie Mazowieckim“. Warsz., 1843.

„O znaczeniu Prus dawnych“. Warsz., 1846. (Przedtem w *Bibl. Warsz.*).

„Rozwój zasad umysłu polskiego w piśmiennictwie“. (*Przegl. Nauk.*, 1846).

„O Pomorzu Zaodrzańskiem“. Warsz., 1850.

„Pisma rozmaite“. Warsz., 1854.

„Stanowisko historji polskiej“. Warz., 1862.

Wappa: Dominik Szulc. *Tyg. Ilustr.*, 1861. — Massonius: D. Szulc. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, II. — Struve: Hist. logiki...

5. ALEKSANDER PRZEŹDZIECKI.

Syn Konstantego, marszałka szlachty podolskiej, i Adelaidy z Olizarów, ur. się w Czarnym Ostrowiu na Podolu, 29 lipca 1814 r. Od r. 1827—1831 kształcił się w szkole krzemienieckiej, a od 1833—34

uczęszczał na uniw. berliński. Wychowanie odebrał francuskie i w języku francuskim rozpoczął swój zawód literacki. Oż. był z Marją Tyzenhauzówną. Zm. 26 grudnia 1871 r. w Krakowie.

Rozpoczął polską działalność piśmienniczą od wspomnień z podróży i prób dramatycznych. Później zasłużył się jako zbieracz zabytków przeszłości polskiej i mecenas-wydawca.

Ważniejsze pisma:

„Szwecja, wspomnienie jesienne z r. 1833. Warszawa, 1836.

„Podole, Wołyń, Ukraina, obrazy miejsc i czasów. 2 t. Warszawa, 1841.

„Próby dramatyczne". Wilno, 1841.

„Listy Anibala z Kapui". Warsz, 1852.

„O Polakach w Bononi i Padwie". Warsz., 1853.

„Ślady Bolesławów polskich po obcych krajach". Warsz., 1853.

„Życie domowe Jadwigi i Jagiełły". 1854.

„Jagiellonki polskie w XVI w.". 4 t. Kraków, 1868 (t. 5-ty wyd. J. Szujski w r. 1878).

Z wydawnictw P. najważniejsze: „Źródła do dziejów polskich" (wraz z M. Malinowskim). 2 t. 1843/4. — Dzieła Kadłubka (1862), Długosza (od r. 1862) i „Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki Odrodzenia po koniec w. XVII w dawnej Polsce". 3 serje. (Warszawa, 1853—69) (wraz z E. Rastawieckim).

Listy (3) do M. Wiszniewskiego z l. 1844—5 w *Kronice Rodz.*, 1886.

WÓJCICKI: Al. Przeździecki *Bibl. Warsz.*, 1872, II (i osob.). — C. WALEWSKI: Spis bibliogr. pism Przeźdz *Bibl. Warsz.*, 1872. — SZUJSKI we wstępie do t. V „Jagiellonek". — J. ŁEPKOWSKI: Wspomn. o Al. Przeźdz. *Przegl. Pol.*, 1872, luty. — Jan ze ŚLIWINA (Kirkor): A. hr. P. („Na dziś". Pismo zbior. I. Kraków, 1872). — W. GROCHOWSKI: Al. Przeźdz. *Tyg. Ilustr.*, 1872, II. — K. ŁEPKOWSKI: Al. hr. P. *Bibl. Warsz.*, 1887 i osobno.—Z. GLOGER: A. hr. P. *Album biograf. zasłuż Pol. XIX w.* I.

6. KONSTANTY TYZENHAUZ.

Z rodziny hrabiowskiej. Ur. 22 maja (3 czerwca) 1786 r. w Żołudku pod Grodnem, z o. Ignacego, szefa gwardji litewskiej, i Marji z Przeździeckich. Nauki początkowe pobierał w Warszawie; wyższe w uniwers. wileńskim. Walczył w kampanjach napoleońskich 1812 i 1813 r.; jako pułkownik wojsk Ks. Warszawskiego walczył pod Lipskiem. W r. 1814 wrócił na Litwę. Był od r. 1830 członkiem Tow. Przyj. Nauk w Warszawie. Zm. 28 (16) marca 1853 r. w Postawach.

Z dzieł jego najważniejsze:

a) „Ornitologja powszechna". 3 t. Wilno, 1843—46.

b) Oologja ptaków polskich". Warszawa, 1861.

Spis jego dzieł druk. i rękop. w *Bibl. Warsz.*

(Bezim.): Wiadomość o życiu i pismach Konstantego Tyzenhauza. *Bibl. Warsz.*, 1855, IV. — A. WAGA: K. hr. Tyzenhauz. *Tyg. Ilustr.*, 1862.

7. JÓZEF IGNACY KRASZEWSKI.

Ur. 28 lipca 1812 r. w Warszawie, z o. Jana, łowczyca trębowelskiego, i Zofji z Malskich, obywateli osiadłych w Dołhem (ok. Prużany) w Grodzieńskiem. Wychowywał się u babki Malskiej w Romanowie na Podlasiu. Uczył się w l. 1822—1826 w szkole wydział. w Białej na Podlasiu; w r. 1826—7 przez rok w szkole wojewódzkiej w Lublinie; od r. 1827—29 w gimnazjum w Swisłoczy. W r. 1829 wstępuje na wydział literacki uniwersytetu w Wilnie; z nauk korzysta tylko półtora roku; w grudniu 1830 r. uwięziony; uwolniony w marcu r. 1832 i zmuszony do zamieszkania w Wilnie. W r. 1833 udaje się do Dołhego; w r. 1834—35 przebywa w Horodcu Urbanowskich (na Polesiu Wołyńskiem); od r. 1837—1840 dzierżawą w Omelnie na Wołyniu (w Łuckiem). W r. 1838 żeni się z Zofją Woroniczówną. Od r. 1840—1848 przebywa w majątku własnym Gródku (odbywa wycieczki do Odessy w r. 1843, do Warszawy w r. 1846). Od r. 1848—1853 w Hubinie (odbywa podróże do Warszawy w 1851 i do Odessy w 1852 r.). Od r. 1853—1860 w Żytomierzu; zostaje kuratorem szkół miejscowych; w 1855 r. odwiedza Warszawę. W r. 1858 odbył podróż zagranicę: do Włoch, Francji i Niemiec. W r. 1860 osiadł w Warszawie; (podróżuje zagranicę w 1860 i 1861—2). W lutym 1863 r., z rozkazu Wielopolskiego, opuszcza Warszawę i kraj na zawsze i osiada w Dreznie. W r. 1867 odwiedza Galicję i Poznańskie; w r. 1871 Kraków. W r. 1879, w październiku obchód jubileuszowy 50-letniej pracy literackiej w Krakowie. W r. 1882 zakłada *Macierz Polską* we Lwowie. W r. 1883, w czerwcu, aresztowany w Berlinie, pod zarzutem zdrady stanu. W maju r. 1884 w Lipsku proces; skazany na $3^1/_2$ lata twierdzy w Magdeburgu. Pobyt w więzieniu (półtoraroczny) w Magdeburgu, od 26 maja 1884 r. do 7 listopada 1885 r. Wypuszczony z urlopem za kaucją, udaje się do Szwajcarji. W r. 1887 w San Remo. Zm. 19 marca 1887 r. w Gienewie. Pochowany na Skałce w Krakowie.

Pierwszym utworem Krasz. jako 13-letniego ucznia szkół bialskich, była ballada „Klasztor na górze“; ogłosił ją w całości poraz pierwszy Mościcki w *Pam. Liter.*, 1905.

Przekład „Życia Cycerona“ Plutarcha, dokonany w r. 1828—29, z objaśnieniami tłumacza, w rękopisie.

Najwybitniejsze objawy twórczości Kraszewskiego:

Twórczość Kraszewskiego w l. 1830—1839.

„Biografja Sokalskiego organisty“ i „Wieczór, czyli przygody peruki“, pierwsze utwory powieściowe Krasz. drukowane (w *Noworoczniku litewskim* na r. 1831 Klimaszewskiego (w Wilnie), pod pseud. Kleofasa Fakunda Pasternaka. — „Kotlety“ (w *Bałamucie* na r. 1830 w Petersburgu).

„Pan Walery“. Wilno, 1831.

„Wielki świat małego miasteczka“. Wilno, 1832—3.

„Rok ostatni panowania Zygmunta III“. Wilno, 1833.

„Pan Karol“. Wilno, 1833.

„Kościół Św. Michalski w Wilnie“. Wilno, 1833.

„Improwizacja dla moich przyjaciół“. Wilno, 1834.

„Cztery wesela“. Wilno, 1834.

„Dwa a dwa cztery“. Wilno, 1837. (Napis. 1830 r.).

„Majster Bartłomiej“. Wilno, 1837.

„Poezje“. 2 t. Wilno, 1838.

„Wilno...“. Wilno, 1838 (2 wyd. w 4 t. Wilno, 1840—1842).

„Wędrówki literackie“. Wilno, 1838—40.

Od r. 1837, przez lat kilka, był współpracownikiem *Tygodnika Petersburskiego*. Z artykułów tu umieszczonych najważn.: „O kradzieży literackiej“ (1837) i „Asmodeusz“ (1837—8).

Twórczość Krasz. w 1839—1851.

„Poeta i świat“. Poznań, 1839.

Od r. 1841—1851 wydawał *Athenaeum* w Wilnie.

„Anafielas“ — trylogja epicka: I. Witolorauda. Wilno, 1840 (wyd. 2 przerobione, t. 1846). — II. Mindows. Wilno, 1843. — III. Witoldowe boje. Wilno, 1845.

„Latarnia czarnoksięska“. 2 oddziały (4 t. + 4 t.). Warszawa, 1843—44. (Ustęp: „Historja Sawki“ druk. w *Athenaeum*, 1842).

„Szatan i kobieta. Fantazja dramatyczna...“. Wilno, 1841.

„Ulana". Wilno, 1843.
„Pamiętniki Nieznajomego". Warszawa, 1846.
„Ostap Bondarczuk". Wilno, 1847.
„Zygmuntowskie czasy". 4 t. Warsz., 1846—7.
„Sfinks". Warsz., 1847.
„Budnik". Warsz., 1848 (przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1847).
„Dziwadła". Petersburg, 1853 (drukow. przedtem w *Tyg. Peters.* 1849—50, nieukończ.).
„Jaryna". Wilno, 1850.
„Tomko Prawdzic". Lwów, 1850.
„Złote jabłko". 4 t. Warsz., 1853.
„Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy". Wilno, 1840.
„Studja literackie" i „Nowe studja literackie". Wilno, 1842—3.
„Litwa". 2 t. Warszawa, 1847—50.
Od r. 1851 jest współpracownikiem *Gazety Warszawskiej*.

Twórczość Krasz. w l. 1851—1863.

„Ostatni z Siekierzyńskich". Petersburg, 1851.
„Ładowa pieczara". Wilno, 1852.
„Interesa familijne". Petersburg, 1853.
„Chata za wsią". Petersburg, 1854—5 (odb. z *Bibl. Warsz.*). (Wątek pow. posłużył do libreta opery „Manru" Paderewskiego i do dramatu ludowego „Chata za wsią" Galasiewicza i Mellerowej).
„Djabeł". 4 t. Wilno, 1855 (przedtem w *Gaz. Warsz.*, 1853).
„Powieść bez tytułu". Wilno, 1855 (odb. z *Gaz. Warsz.*).
„Dwa światy". Wilno, 1856.
„Choroby wieku". Wilno, 1857.
„Jermoła". Warszawa, 1857.
„Boża czeladka". Wilno, 1858.
„Metamorfozy". Wilno, 1859 (odb. z *Gaz. Warsz.*).
„Hymny boleści". Paryż, 1857.
„Wieczory Wołyńskie". Lwów, 1859 (przedtem w *Dzien. Liter.*).
„Historja kołka w płocie". Wilno, 1860.
„Miód kasztelański". Kijów (Warsz.), 1860. Komedja.
Od r. 1859-1862 redaguje *Gazetę Codzienną* (od roku 1861 *Gazetę Polską*).
„Caprea i Roma". Wilno, 1860 (przedtem w *Gazecie Warsz.*).
„Dziś i temu lat trzysta". (*Gaz. Codz.*, 1859—1860), Wilno, 1863.
„Jasełka". (*Gaz. Codz.*, 1860) osobno 4 t. Kijów (Warsz.), 1862.

„Kartki z podróży". (*Gaz. Codz.*, 1860) osobno. Warszawa, 1866. W r. 1862 wydaje miesięcznik *Przegląd Europejski.*

Twórczość Krasz. w l. 1863—1883.

Cykl powieści pod pseudon. B. Bolesławity:
a) „Dziecię Starego Miasta". Poznań, 1863.
b) „Szpieg". Poznań, 1864.
c) „Para czerwona". Lipsk, 1864.
d) „Moskal". Lipsk, 1865.
e) „My i Oni". Poznań, 1865.
f) „Żyd". Poznań, 1865—6.
g) „Na Wschodzie". Poznań, 1866.
h) „Tułacze". 3 t. Poznań, 1868—70.
i) „Hybrydy". Kraków, 1869 (odb. z *Przegl. Pol.*).
k) „Zagadki". 2 t. Poznań, 1870—73.

„Rzym za Nerona". Kraków, 1866 (przedtem w *Czasie*).

W r. 1865 redaguje *Hasło* we Lwowie. Tu drukuje „Listy drezdeńskie".

Od r. 1866—1869 ogł. „Rachunki". (Poznań i Drezno).

W r. 1869 wydaje pisemko *Omnibus.*

W l. 1870—71 wyd. *Tydzień* (w Dreznie).

„Program Polski 1872 r.". Poznań (Lipsk), 1872. Broszura polityczna.

„Polska w czasie trzech rozbiorów". 3 t. Poznań, 1872—75. Nowe wyd. (z przedm. S. Askenazego) (z ilustr.) W 3 t. Warszawa, 1902—3.

„Trzeci maja". Kraków, 1876. Dramat histor.

„Powrót do gniazda". Warsz., 1875.

„Morituri". Warsz., 1874—5. (Przedtem w *Tygodn. Ilustr.*).

„Resurrecturi". Warsz. 1875 (z *Tyg. Ilustr.*).

„Dajmon". Lwów, 1879.

„Szalona" (w *Ateneum*, 1880). Warsz., 1882.

„Z dziennika starego dziada". Warsz., 1879.

„Warszawa w 1794 r.". Poznań, 1873.

„Sceny sejmowe". Poznań, 1875. (Z *Dzien. Pozn.*).

„Ostatnie chwile księcia wojewody". Warsz., 1875.

„Pod blachą". Warsz. (Kraków), 1881.

„Hrabina Cosel". Warsz., 1874. (Z *Bibl. Warsz.*).

„Brühl". 2 t. Warsz., 1875. (Z *Bibl. Warsz.*).

„Z siedmioletniej wojny". Warsz., 1875.

„Kunigas". Warsz., 1881. (Odb. z *Kłosów*).

Cykl powieści z dziejów Polski w chronolog. porządku 29 utworów w 76 tomach:

Pierwsza z cyklu: „Stara baśń". 3 t. Kraków, 1876, (ostatnia „Saskie ostatki". Warsz., 1890).

Ostatnie utwory: „Bez serca". Warsz., 1884. — „Noc majowa". Warsz. 1884. — „Czarna godzina". Warszawa, 1888 (w *Kłosach*, 1887).

Listy: Z olbrzymiej korespondencji K. drobna tylko cząstka została ogłoszona drukiem. 1) Listy K. do rodziców, babek i braci, do Placyda Jankowskiego, K. Podwysockiego i do siebie, przytacza w wyj. A. Plug w życiorysie. — 2) 28 listów z l. 1842—1846 do ks. Stan. Chołoniewskiego podaje Dr. Antoni J. w „Z korespondencji J. I. Kraszewskiego". *Niwa*, 1888, I. — 3) listy do J. Korzeniowskiego, ogł. K. Bartoszewicz w *Przegl. Narod.*, 1913. — 4) listy do Żupańskiego ogł. Celichowski w czasop. pozn. *Praca* 1912. — 5) dwa listy z r. 1841 i 1842, do Karola Wittego, redaktora *Gazety Powszechnej*, ogł. Kar. Witte w *Kurjerze Warsz.*, z r. 1908, nr. 79 (19 marca). — 6) list do Lenartowicza z r. 1873 podany z „albumu Lenart." w *Sfinksie*, 1912, grudzień. — 7) 2 listy do K. Dobrskiego z r. 1871 podaje Chrzanowski w art. „O pierwszej powieści Sienkiewicza". („Okruchy literackie"). 8) listy do Ag. Gillera z l. 1876—87 podaje J. Sokulski (zob. bibliogr.). 9) Korespondencję Krasz. z Leopoldem Kronenbergiem z l. 1859—1876 wydała M. Dynowska. Kraków. 1929. — 10) 4 listy z 1880—82 podał M. Rolle w „Z minionych stuleci", str. 379—83. — 11) list do ks. Fr. X. Malinowskiego z r. 1857 w *Pam. liter.* 1917.—12) List do Adama Bartoszewicza, z r. 1841, podał K. Bartoszewicz w „Dawna Biała na Podlasiu". (1928).—13) List do siebie z r. 1862 podała Z. Romanowiczówna (zob. niżej).—14) List do Szembery z r. 1879 podał Francew.— 15) List z 1883 w *Arch. do dziej. ośw. i liter.* V, 270.—16) Podobizna listu z r. 1844 w art. Ciechowskiego „Czasopisma na Litwie" w *Kwart. litewskim* 1910, IV. — 17) Dwa listy francuskie z r. 1884, pisane z Magdeburga, w podobiźnie, wraz z aforyzmem, w wydawn. „Ofiarom powodzi" p. t. „Wisła". Kraków, 1884. — 18) 2 listy do B. Podczaszyńskiego z l. 1851—2 w *Księdze pamiątk. Mick.* I.

„Poezje i urywki prozą. Z teki pośmiertnej...'. Warszawa, 1912. Wydawn. *Bluszczu*. (Pisane w różnych epokach życia).

„Z Księgi krajobrazów". (Rękopis niewydany). *Kraj*, 1887. („Przegląd liter.", nr. 48).

List do Tomkowicza z r. 1884 w sprawie dramatu średniow. *Archiwum do dziejów ośw. i liter.*, V, 129.

„Bajka o trzech braciach...". (*Kur. Codz.*, 1893, II); „Koza czarna". (Z cyklu „Bajek dla starych i młodych dzieci"). (*Tyg. Ilustr.*, 1897, I); „Bajka o Marzannie i Urodzie". (Z cyklu bajek prozą p. t. „Zimą u komina"). (*Kur. Codz.*, 1897, nr. 78 i n.); „Dziad i baba". Bajka. (*Bluszcz*, 1912).

„Nera". Powieść. (*Gaz. Pol.*, 1896).

Dwa wiersze z r. 1884: „Psalm" i „Hymn". (*Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 30).

Wiersz do Lenartowicza z r. 1858. (*Sfinks*, 1912, grudzień, str. 336). List wierszowany z r. 1865 do H. Merzbacha, w *Pam. liter.*, 1912, str. 414.

Fragmenty dramatu o Fauście ogł. A. Bar. w *Pam. liter.*, 1929.

Odczyt o postępie. (*Spraw. I pryw. wyższ. gimnazj. żeńsk. w Krakowie*, 1912).

Wiersz „Daj miłość i pracy zgodę". (*Kur. Pozn.*, 1916, nr. 179).

Wspomnienia autobiograficzne: 1) Obrazy z życia i podróży. 2 t. Wilno, 1842. — 2) „Ze wspomnień". *Nowiny*, 1877. Przedruk. w „Poezje i urywki prozą". (1912). — 3) „Noce bezsenne". *Tyg. Ilustr.*, 1889.

Wydania pism zbiorowe:

a) Zbiór powieści. Wyd. nowe, przejrzane przez autora. Lwów, 1874.

b) Wybór pism. Wyd. jubileuszowe. 15 t. Warsz., 1878—9.

c) Wybór pism. Wyd. Lewentala pod red. Chmielowskiego. 10 t. Warsz., 1884—1894. Tom I („Oddział I") zawiera: „powieści sielskie" („Ulana", „Budnik", „Ostap Bondarczuk", „Jaryna", „Ładowa pieczara", „Jermoła"); tom II obejmuje „powieści szlacheckie": („Ostatni z Siekierzyńskich", „Dwa światy"); tom III — „powieści społeczne": („Boża czeladka", „Szalona"); tom IV — „powieści z dziejów rzymskich": („Caprea i Roma", „Rzym za Nerona"); tom V — powieści z czasów saskich": („Hrabina Cosel", „Brühl", „Z siedmioletniej wojny"); tom VI — „nowele, obrazki i fantazje"; tom VII — utwory dramatyczne: („Miód kasztelański", „Ciepła wdówka", „Kosa i kamień", „Panie Kochanku", „Radziwiłł w gościnie"); tom VIII — „Kartki z podróży"; tom IX — „zarysy społeczne" (artykuły z *Tygodnika Petersburskiego* (z l. 1837—40), *Athenaeum*, *Gazety Codziennej* i *Gazety Polskiej* (1859—62); tom X — studja i szkice literackie.

Bibliografja pism Krasz.: a) Estreicher: Sześćdziesiąt lat pracy. Kraków, 1887; b) Chmielowski: Spis chronologiczny utworów Krasz-go. (Wraz z artykułami w czasopismach). Wybór pism, X.

Wydania krytyczne: „Stara baśń" w oprac. K. Wojciechowskiego (*Bibl. Narod.*). — „Budnik", w oprac. W. Hahna, (*B. N.*) — „Powrót do gniazda", w oprac. W. Hahna. (*B. N.*). — „Dziecię Starego Miasta", w oprac. W. Hahna. (*B. N.*) — „Historja o Janaszu Korczaku i o pięknej miecznikównie". (*B. N.*) — „Morituri", w oprac. W. Hahna. (*B. N.*). — „Zygmuntowskie czasy", w oprac. A. Bara. (*B. N.*) — „Brühl", w oprac. J. Feldmana. (*B. N.*).

Monografje: a) Pług: Życiorys Krasz. w „Książce jubileusz." 1880. (Praca źródłowa). Uzupełnia go art. tegoż. p. t. Ś. p. J. I. Krasz. *Kłosy*, 1887. b) Chmielowski: J. I. Kraszewski. Zarys historyczno-literacki. Kraków, 1888. = A) *Przyczynki do życiorysu:* K. Kraszewski: Monografja domu Kraszewskich... Poznań, 1861—Gloger: Szkoły bialskie i czteroletni w nich pobyt J. I. Kraszewskiego. *Kłosy* 1879.—W. M.: Swisłocz. Kilka wspomnień. *Kłosy*, 1879. — Dr. Ant. J.: J. I. K. i ks. St. Chołoniewski. Lwów, 1878. (*Przew nauk. i liter.*, 1878). — Sabowski i Nowolecki: Pół wieku pracy. Rys życia i zasług J. I. K. Wyd. 2. Kraków, 1879. — B. Baranowski: J. I. K. jego życie i zasługi. Lwów, 1879. — L. Dębicki: J. I. Kr. Szkic biogr. kryt. Kraków 1887. — Dr. Ant. J.: Z korespondencji J. I. K. (1842—46). *Niwa*, 1888. — A. Nowosielski: J. I. K. w literaturze i społeczności naszej. *Tyg. mód* 1879.—Dr. I. T.: Szczegół z młodości Kraszewskiego. *Kraj*, 1887. („Przegl. liter.", nr. 38). — Brzostowski A. B.: Ze wspomnień o Krasz. Lwów-Sambor., 1897. (Nowe wyd. Warszawa, 1912. *Bibl. dz. wyb.*). — Dr. Ant. J.: Zatarg Wołyński. Kartka z życia Kraszewskiego. *Przew. nauki liter* 1889. — „Księga pamiątkowa jubileuszu K-go". Kraków, 1881. — Wilkońska: Moje wspomnienia... — Tyszyński: J. I. Kr. w Warszawie w r. 1846, *Kłosy*. 1881. — A. Wilkoński: J. I. Kr. w Warszawie.—Spasowicz: Jubileusz Krasz. „Pisma", VI, 1892 (por. *Ateneum*, 1879). — Tarnowski: Zjazd krakowski z powodu jubileuszu J. I. Kr. *Przegl. Pol.* 1879. — Wójcicki: J. I. Kr. Z księgi moich wspomnień. *Tyg. Powsz.*, 1879. — St. Zalewski: Kilka uwag prawnika o procesie Kr-go. Warszawa, 1884. — Rembowski: Kraszewski przed sądem w Lipsku. Pisma. II. Str. 383—387. Kraków, 1902 przedtem w *Gaz. Pol.* 1884). — Jeż: Wspomnienia o J. I. Kraszewskim. Warszawa, 1888. — T. Bobrowski: Pamiętniki 2 t. Lwów, 1900. (W t. II, 207—219, charakterystyka porównawcza Kraszewskiego z Grabowskim Mich.). — Alkar: Kartki z pamiętnika, 1910. (Stosunki z Kraszewskim). — Krzemiński: J. I. Krasz. *Bluszcz*, 1879 (i w „Nowe szkice liter.", 1911).—Kotarbiński: J. I. K. jako działacz społeczny. *Kłosy*, 1887, I.—Dobrzycki H.: J. I. K. jako pisarz ludowy. *Kłosy*, 1879. — Rawita: J. I. K. w Genewie. *Kłosy*, 1887. — Gerson: Działalność J. I. K. na niwie sztuk pięknych plastycznych. *Biesiada liter.* 1879. — Krzemiński: Kraszewski J. I. *W. Enc. powsz. ilustr.* XL., 1907, (Bibliogr. w dopełn. do lit. K. w t. 41—42, 1909). — Krzemiński: Toż osobno w jego „Nowych szkicach literackich". Warsz., 1911. — G. Korbut: Listy J. I. Kraszewskiego do panny Olimpji S. *Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz.* 1909, z 4. (Notatka).—K. Bartoszewicz: Korespondencja J. I. Kraszewskiego. *Przegl. Liter.*, 1897—98.—K. Bartoszewicz: Wilkoński i Kraszewscy. *Przegl. Liter.* 1897.—

W. Ciechowski: Czasopisma polskie na Litwie. Wilno. 1910. (Odb. z *Kwart. Litew.*).— Wł. Mickiewicz: Ze wspomnień o Kraszewskim. *Kronika powsz.*, 1912, nr. 48—51.— Fr. Z. Hovorka: Josef Ignác Kraszewski. Praha, 1912. — Kaszewski: Gdzie się Kraszewski urodził *Gaz. Pol.*, nr. z 24/I. — Kraushar: J. I. Krasz. i redakcja czasop. „Ojczyzna" w Lipsku. (*Przegl. histor.*, 1912, maj-czerwiec) i osobno w jego *Miscell. histor.* — Kraushar: Kraszewski i Wielopolski. (*Miscell. histor.*, LII) 1912. — M. Frąckiewicz. J. I. Kraszewski w Krakowie i we Lwowie w r. 1867. Kraków, 1912.— Kraushar: Kraszewski i Merzbach. *Pam. Liter.* 1912. — Sokulski: Stosunki J. I. Kraszewskiego z Agatonem Gillerem (1876—1887). Lwów, 1912. — K. Bartoszewicz: Kandydatura Krasz. na prof. literatury polskiej w Szkole Głównej. *Kur. Warsz.* z d. 25 listop. 1912, nr. 327. — J. Kotarbiński: Wspomnienie o Kraszewskim. *Sfinks*, 1912, grudzień. — Bartoszewicz: Krasz. w r. 1859—62. *Nowa Reforma*, 1912. — Bartoszewicz: Krasz. w r. 1861—63. *N. Ref.*, 1912. — Bartoszewicz. Krasz. i Korzeniowski. *Przegl. Narod.*, 1913, wrześ.—Poprużenko: J. I. Kraszewskij w Odiessie. Odessa. 1912. — Francew: Sławianskije eliemiènty w litieraturnoj diejatielnosti J. I. Kraszewskawo. Warsz. 1913. — Dubiecki: K. w Żytomierzu. („Na kresach i za kresami" Kraków, 1913). — M. Rolle: W roku jubileuszowym — wiązanka wspomnień. („In illo tempore...". Brody, 1914). — Bartoszewicz: Egerja Wielopolskiego *Tyg. Ilustr.*, 1913, II. (Toż osobno p. t. „Muza Margrabiego". (*Popularna Biblioteka historyczna*). Warszawa, 1914.—K. Bartoszewicz: „Wojna żydowska" w r. 1859. *Przegl. Narod.*, 1913. — Kraushar: Kraszewsciana. Pierwsze i ostatnie miejsce pobytu J. I. Krasz. w Warszawie. („Echa przeszłości". Warszawa, 1917) — A. Bar: Zapiski więzienne J. I. Kraszewskiego. *Silva rerum* 1925. — M. R.: Józef Ignacy i Kajetan Kraszewscy (1827—1887—1927). *Kur. Warsz.* 1927, nr. 77.—K. Bartoszewicz: Dawna Biała na Podlasiu. 1928 (III. Kraszewski uczniem Akademji bialskiej).—Rawita-Gawroński: J. I. Kraszewski w r. 1877. *Kur. Warse.*, 1929, nr. 281. — A. Bar: Indeks korespondencji J. I. Kraszewskiego, przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Kraków, 1929. — Z. Romanowiczówna: Cienie. Lwów, 1930. — Wł. Mickiewicz. Pamiętniki. Rozdz. VII. (Podaje m. i. ustępy z listów).—*Treściwe i popularne życiorysy:* Rola T. K.: J. I. K. z powodu 50-lecia pracy i zasługi jego dla społeczeństwa. Warszawa, 1878.—St. Kij: J. I. Krasz. Warszawa, 1879.—K. Promyk: J. I. Krasz. O jego życiu i wielkiej pracy pisarskiej. Warszawa, 1888.—St. Buszczyński: J. I. K. w życiu i pismach. *Kłosy*, 1876. (Toż we wstępie do „Złotych myśli z dzieł K.". Poznań, 1879).— Nitowski: J. I. Krasz. Warszawa, 1905. (*Książki dla wszystk.*). — Chmielowski: J. I. Krasz. *Tyg. Ilustr.* 1902.—Chmielowski: J. Krasz. *Album. biogr. zasł. Pol. XIX w.*, II. 1903.—M. Mazanowski: J. I. Kraszewski. („Charakterystyki literackie". Złoczów. *Bibl. Powsz.*). — St. Lam: J. I. Kraszewski, pisarz obywatel. Lwów, 1912. — M. Piekarski: J. I. Kraszewskiego życie i dzieła. (*Bibl. Macierzy Pol.*). Lwów, 1912. — Hahn: Życiorys K-go we wstępie do „Morituri" w wyd. *Bibl. Narod.*

B) *Twórczość, oceny dzieł*: M. Grabowski: Liter. i kryt., III, 1840. (O pow. Pasternaka).— Grabowski: Świat i poeta. *Athenaeum*, III. 1841. — Tyszyński: Oceny „Anafielas" i „Sfinksa". „Rozb. i kryt." tom 3.— Czeczot: Niektóre uwagi, szczególniej pod względem stylu, nad pieśnią trzecią „Anafielas": „Witoldowe boje", przez p. Kraszewskiego. Wilno. 1846.—Tyszyński: J. I. Kr. i jego powieści historyczne. („Pisma kryt.", III) 1904 (przedtem w *Ateneum*, 1877—80).—Siemieński o kom. „Stare dzieje" w art. Teorja socjalna w komedji. (Dzieła, II). — Ks. Jan Koźmian: O piśmiennictwie perjodycznem (1857) („Pisma", III). — Chmielowski: Powieści historyczne J. I. Kr.

Niwa, 1876—1877. — Świeżawski: Pięć ustępów z cyklu powieści historycznych J. Kr. Warszawa, 1878. (*Bibl. Warsz.*).—Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności literackiej J. I. Kraszewskiego. Warszawa, 1880. Zawiera, oprócz obszernego życiorysu Kraszewskiego przez Ad. Pługa, wyczerpujące oceny działalności jego, jako powieściopisarza, poety, filozofa, dziejopisarza, krytyka, podróżopisarza, archeologa, dziennikarza i wydawcy—przez Chmielowskiego, Orzeszkową, Marrenową, Kaszewskiego, Korzona, Bobrzyńskiego, Nehringa, Jarochowskiego, Smoleńskiego, Bogusławskiego, Struvego, Karłowicza, Spasowicza, Plebańskiego, Kraushara i innych. — Dr. I. T.: Najpierwsze druki J. I. Kraszewskiego. (Notatka bibliograficzna). *Kraj*, 1887. („Przegl. liter., nr. 34). — K. Kraszewski: Jeszcze słówko o najpierwszych drukach J. I. Krasz. *Kraj*, 1887. („Przegl. liter.", nr. 38). — Chmielowski: J. I. Kr. Pierwsze dziesięciolecie. („Nasi powieściopisarze, I. Kraków, 1887). — Kaszewski: K. jako po wieściopisarz. *Tyg. Ilustr.*, 1887. — Przesmycki: O poezjach Krasz. *Życie*, 1887. — Kallenbach: ocena monogr. Chmielowskiego w *Tyg. Ilustr.* 1888. — Tarnowski: Rachunki Bolesławity za r. 1867. („Rozbiory i sprawozd., I. Kraków, 1895).—Zacharjasiewicz: Kobiety Krasz. *Kłosy*, 1879. — Korzon o „Capreae i Roma" i „Rzym za Nerona" w „Książce jubil." i w „Listach otwartych", III. — Smoleński: Czasy Stan. Aug. w powieściach Krasz. „Pisma histor.", III, 1901. (Zob. też „Książkę jubileusz...).— Tretiak: Studjum o Kraszewskim. „Szkice literackie, II, 1901. — St. Kozłowski: J. I. Kr. jako estetyk. *Bibl. Warsz.*, 1895. — Zdziarski: Anafielas Krasz. a poezja ludowa litewska. *Świat*, 1901, nr. 30—32 (Łódź). — Zdziarski: Pierwiastek ludowy w poezji pol. XIX w.—Chmielowski: Krasz. jako redaktor. *Gaz. Pol.* 1897.—Bog. Kraszewski: Najdawniejszy rękopis J. I. Krasz. *Kraj*, 1887, nr. 23 („Przegl. Liter."). — Mościcki: Pierwszy utwór J. I. Krasz. *Pam. Liter.*, 1905. — Zipper: Das Manuscript von Kraszewski's Dante-Uebersetzung. Berlin, 1895. (*Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*). — Chmielowski: Szlachta i panowie w powieściach Krasz. (Wstęp do „Pow. szlacheckich". Wybór pism, II, 1885. — Chmielowski: Tendencja w utworach Kraszewskiego. (Wstęp do „Pow. społecznych". Wybór pism, III). — Chmielowski: Powieści Krasz. z czasów saskich. (Wstęp do Wyb. pism, V, 1888). — Chmielowski: Krasz. jako podróżopisarz. (Wstęp do „Kartek z podróży". Wyb. pism, VIII).—Chmielowski: Poglądy społeczne Krasz.". (Wstęp do „Zarysów społeczn. Wyb. pism. IX).— Chmielowski: Poglądy literackie Kraszewskiego. (Wstęp do „Studjów i szkiców liter.". (Wyboru pism X, 1894.—Chmielowski: Artyzm w powieściach Krasz. (Wstęp do „Nowel...". Wyb. pism, VI, 1890.—Kaszewski o powieściach ludowych Krasz. (Wstęp do „Powieści sielskich". Wyb. pism, I).—Korzon o powieściach z dziejów rzymskich. (Wstęp do Wyboru pism, IV).— W. Bogusławski: Twórczość dramatyczna Krasz. (Wstęp do „Utwor. dram.". Wyb. pism, VII.—Łopaciński: Legenda o pustelniku skuszonym przez djabła do popełnienia trzech grzechów. *Wisła*, 1897.—Chmielowski o Krasz. jako krytyku („Dzieje krytyki literackiej", 1902 (281—306). — Wojciechowski: Werter w Polsce. Lwów, 1904. — Chmielowski: „Budnik". (*Arcydz. pol. i obc. pis.*). Brody, 1903. — M. Mazanowski: J. I. K. Charakterystyki literackie. Złoczów. — (K. Bartoszewicz): Do twórczości Kraszewskiego. *Przegl. Liter*, 1896. — Bem: Teorja poezji pol. (Str. 268—271 i 274—283).— Tarnowski: Hist. liter. pol., t. V. 117—118, 193—195, 362—363, 431—433; t. VI, 370—397. — Chlebowski: Stanowisko Kraszewskiego w literaturze i w życiu społeczeństwa. *Spraw. Tow. Nauk.*, 1912 (i w „Pismach", IV). — Chlebowski: J. I. Krasz. *Bibl. Warsz.*, 1912, I.—Chlebowski: K. J. I. *Sto lat myśli pol.*, VIII. — Krechowiecki: J. I. K. *Pam. Liter.*, 1912. — Chlebowski: J. I. K. jako

twórca powieści historycznych. Słowo wstępne do pow. hist. wyd. warsz. z r. 1912.— Hahn: Zapomniany fragment komedji Kraszewskiego „Starzy i młodzi". *Pam. Liter.*, 1912. — Rettinger: O technice powieści Krasz. uwagi ogólne. *Pam. Liter.*, 1912. — Wojciechowski: Kilka uwag o zadaniu i technice pierwszych „obrazów" Krasz. *Pam. Liter.*, 1912. — K. M. Morawski: Z wieku Łazienek. Kraków, 1913. (Kraszewski a wiek XVIII).—G. Dubiel: Ludowe powieści Kraszewskiego. *Spraw. gimn. I w Tarnowie*, 1913. — Francew: Sławianskije elemienty w litieraturnoj diejatielnosti J. I. Kraszewskaho. Warsz., 1913. — Czarnik: Balzac i „Jasełka" Kraszewskiego *Pam. Liter.*, 1916. — Hahn: Do genezy „Bezimiennej" J. I. Kraszewskiego. *Pam. Liter.*, 1917. — A. Bar: Charakterystyka i źródła powieści Kraszewskiego w latach 1830—1850. Kraków, 1924. (Ocena Hahna w *Pam. Liter.* 1924/25 i polemika tamże 1927).— Hahn: Lublin w twórczości J. I. Kraszewskiego. Lublin. 1925. — K. Wojciechowski: Pierwsze powieści Kraszewskiego. („Hist. pow. w Polsce". 1925) — Zob. też: Borowego: „Ign. Chodźko" i Szweykowskięgo: H. Rzewuski — Hahn o życiu i twórczości Kraszewskiego we wstępie do powieści „Morituri" w wyd. *Bibl. Narod.*, (1925). Str. III — CLXXII. — Hahn: wstępy do pow. „Budnik", „Powrót do gniazda" „Dziecię Starego Miasta", „Morituri" i „Historja o Janaszu Korczaku i o pięknej miecznikównie", w wyd. *Bibl. Narod.* — Wojciechowski: wstęp do „Starej baśni" w wyd. *Bibl. Narod.* — A. Bar: wstęp do „Zygmuntowskich czasów" w wyd. *Bibl. Narod.* — J. Feldman: wstęp do pow. „Brühl" w wyd. *Bibl. Narod.* — Grycz: Nieznane poezje J. I. K. *Il. Kurj. Codz.* (Krak.) 1926, nr. 107. — A. Bar: Nieznana komedja Kraszewskiego N. Ref. 1927, nr. 89. [„Za króla Sasa", z r. 1869]. — A. Bar: Nieznane fragmenty Kraszewskiego dramatu o Fauście. *Ruch liter.*, 1929. — Hahn: Sienkiewicz i Kraszewski. *Głos Lubelski*, 1924, nr. 294.—Hahn: Kraszewski o „Ogniem i mieczem" Sienkiewicza. *Ruch liter.*, 1929, nr. 4. — J. Birkenmajer: „Stara baśń" Kraszewskiego a „Prelekcje" Mickiewicza. *Ruch Liter.*, 1928, nr. 4.

8. JÓZEF KORZENIOWSKI.

Ur. 19 marca 1797 r. w okolicy Brodów w Galicji. z o. Wincentego, rządcy wsi Winc. Potockiego, i Klary z Winklerów. Nauki szkolne odbywał w szkole normalnej (niem.) w Brodach i w gimn. w Zbarażu i w Czerniowcach (niem.?). W l. 1808—19 kształcił się w liceum Krzemienieckiem. W l. 1819—1823 przebywał w Warszawie; (był przez rok nauczycielem domowym Zygmunta Krasińskiego, później bibliotekarzem ordynacji Zamojskich). W r. 1823 ożenił się z Moniką Opoczyńską (nie Vogel). W l. 1823—1832 był profesorem wymowy i poezji w liceum Krzemienieckiem. Od r. 1833—38 prof. filologji klas. (jęz. łac., mitologji i starożytności rzymskich) w uniw. Kijowskim. Od r. 1838—1846 dyrektorem gimnazjum w Charkowie. W r. 1846 przeniósł się do Warszawy, gdzie był dyrektorem gimnazjum, potem wizytatorem szkół i członkiem Rady Wychowawczej. W l. 1861—63, za Wielopolskiego, był dyrektorem Wydz. Oświecenia w Komisji Wyzn. i Ośw., wypracował Ustawę Eduk. i zorganizował Szkołę

Główną. W początkach r. 1863 złożył urząd i wyjechał zagranicę. Członkiem Towarz. Przyj. Nauk. Warsz. obrany w r. 1829. Zm. 17 września 1863 r. w Dreźnie.

Pierwociny poetyckie Korz. w smaku pseudoklasycznym (pod wpływem ks. Al. Osińskiego) i Szyllerowskim:

a) „Oda na r. 1815", druk. w *Tygodniku Wileńskim* 1816 r. 13 sierp, Pierwszy utwór drukowany Korzen.

W *Pamiętniku Naukowym* z r. 1819 pomieścił:

b) Przekład rozprawy Longina „O górności".

c) Rozprawę oryginalną „O patetyczności".

d) „Oda do pióra" i

e) „Ernestyna".

f) „List do księdza Aloizego Osińskiego", pis. 1820 r. (druk. w *Pszczółce pol.* i w *Pam. Warsz.*).

g) „Chwała poety" (druk. w *Wandzie*, 1821), oda.

h) „Drzewko złamane", duma (*Wanda*, 1821).

i) „Wiersz do Franc. Morawskiego". (*Pam. Warsz.*, 1823).

k) „Ostatnia praca". (*Melitele*, 1829).

l) „Tren Ommii na dolinie Beder", duma. (*Melitele*, 1829).

m) „Światełko", ballada.

Przełożył „Zairę" Woltera, „Pory roku" Thomsona, „Intrygę i miłość" Szyllera, wyd. dopiero w r. 1905. („Intryga i miłość", tłum. przez Józ. Korz. Dzieło z rękopisu wydane poraz pierwszy. Złoczów, 1905. *Bibl. Powsz.* Zukerkandla); poczęści „Marję Stuart" i „Wilhelma Tella".

„Kurs poezji". Warszawa, 1829. (Napis. w Krzemieńcu w r. 1823).

„Próby dramatyczne". Poczajów, 1826. Zawierają dwa dramaty: „Klara". Dramat w 1 akcie. Napis. w Warszawie 1820 r., „Aniela", tragiedja. Napis. w Krzemieńcu 1825 r.

„Mnich". Trag. w 3 aktach. Warsz., 1830. (Napis. w r. 1826). (Wyd. w oprac. Hahna. Brody, 1906). „Mnicha" przełożył J. Klaczko na jęz. hebrajski.

„Pelopidowie". Trag. w 5 akt. (pseudokl.), napisana w r. 1826. Niedruk. — Treść i dwa wyjątki pomieścił *Pamiętnik sceny warszawskiej* na r. 1840 (Karola Wittego). Przedstawione trzykrotnie w r. 1830 w Teatrze Narodowym w Warszawie. (Streszcz. w *Gaz. Warsz.*, 1830 r.).

„Bitwa nad Mozgawą". Trag. pis. w r. 1827. Niedruk.

„Dymitr i Marja". (Tytuł pierw. „Wróżba i zemsta"). Dramat

napis. w r. 1828, przedst. we Lwowie w r. 1831; druk. w Warszawie w r. 1847. (Druk. *Bibl. Warsz.*).

„Piękna kobieta", dramat napis. w r. 1829, grany poraz pierwszy we Lwowie w r. 1834, druk. w Warszawie w r. 1839. (Pierw. tyt. „Piękność zgubą").

„Fragment". Opowiadanie wierszem, druk. w *Melitele* (Odyńca) na r. 1830. „Fragment" drugi, druk. w zbiorze „Powiastki, opowiadania...". Wilno, 1849. (Chmielowski mylnie podaje, że oba „Fragmenty" wydruk. w *Melitele* 1829—30).

Twórczość Korz. po r. 1831.

„Piąty akt". Dramat napisany w Kijowie w r. 1833, Przedst. we Lwowie w r. 1836, w Warszawie 1838 r., druk. w Wilnie w r. 1838. (Pierwszy po „Pelopidach" dramat w Warszawie wystawiony).

„Dziewczyna i dama czyli Dwa oświadczenia". Dramat, napis. w 1836 r., grany we Lwowie w 1838 r. pod tyt. „Płochość ukarana". Druk. w Wilnie, 1848.

„Dobrze i to wiedzieć na te ciężkie czasy", powiastka napis. w Kijowie w r. 1837, druk. w *Roczniku literackim*, 1843 r. Pierwsza powiastka Korz. drukowana. (Chmielowski przypuszcza, że najdawniejszym utworem powieściowym Korzen. jest „Anilka", powiastka napis. prozą poetycką, prawdop. około r. 1825), Poczem nastąpiły powiastki: „Wtorek i Piątek", napisany w Kijowie (wydruk. w *Bibl. Warsz.*, 1845) i „Podziękowanie" (*Pielgrzym*, 1845), „Po latach trzydziestu", „Egzekwie", „Korespondencja" (*Bibl. Warsz.*, 1847), „Panna postępowa" (*Bibl. Warsz.*, 1847).

Utwory powstałe w Charkowie (1838—1846):

„Karpaccy Górale". „Dramat", napis. w Charkowie w r. 1840, przedst. we Lwowie w r. 1844, wydany w Wilnie, 1843. Grywany w Warszawie przed wojną światową p. t. „Nad Czeremoszem").

„Zakład", komedja (druk. 1840). Pierwsza komedja Korzen.

„Umarli i żywi", dramat, druk. w Wilnie 1842, napis. w r. 1841.— 2-gie wyd. 1844.

„Panna Katarzyna w długach", kom., pisana przed r. 1844.

„Doktór medycyny", kom. (Wilno, 1845) pis. przed r. 1844.

„Stacja pocztowa w Hulczy", kom. (Wilno, 1845), pis. przed r. 1844.

„Fabrykant". (Wilno, 1846), pis. przed r. 1844.

„Stary mąż“, komedja, napisana w r. 1842, grana we Lwowie, 1842. (Wilno, 1844).

„Żydzi“. Wilno, 1843. 2 wyd., 1849.—Przedst. we Lwowie w r. 1843, w Warszawie, 1844.

„Młoda wdowa“, 1843 (druk. Wilno, 1847).

„Zaręczyny aktorki“. (1845).

„Panna mężatka“, kom. (druk. w Wilnie, 1845) napis. w r. 1844. Przedst. we Lwowie w 1844 r.

„Mąż i artysta“.

„Okno na pierwszym piętrze“ (Warsz., 1844).

„Izabela d'Ayamonte“. Druk. Wilno, 1848.

„Pani kasztelanowa“.

„Andrzej Batory“, dramat histor. (Wilno, 1846). Napisany w r. 1845.

„Pośredniczka“.

„Pierwej mama“. (Wilno, 1845).

„Spekulant“, powieść, napis. w Charkowie w r. 1845, druk. w Wilnie r. 1846.—2 wyd., 1848.

„Kollokacja“, pow., napis. w Charkowie r. 1846? druk. w Wilnie r. 1847.

Przekład „Króla Jana“ Szekspira, wyd. w „Arcydziełach dramatycznych“, tłumaczonych przez Korzeniowskiego i Alfonsa Walickiego (2 t. Wilno, 1844—45).

Przekład aktu I-go „Króla Ryszarda II“ Szekspira, ze wstępem, w którym Korzeniowski m. in. wypowiada swój sąd o przekładach Szekspira, Hołowińskiego i Paszkowskiego, druk. pierwotnie w *Bibl. Warsz.*, 1860.

Przekład pow. d'Azeglio: „Nicolo da Lapi“ (drukow. *Gaz. Warsz.*, 1858).

Utwory Korzen. powstałe w Warszawie 1846—1863 (niektóre w Nicei 1858—60):

„Majster i czeladnik“, kom. Wilno, 1845? kom. napis. w Warszawie?

„Przyjaciółki“, kom.

„Wojna z kobietą“, kom. (1851).

„Dwaj mężowie“, kom. (1849).

„Okrężne“, kom. (Wilno, 1847).

„Stara elegantka“, kom. (1850).

„Narzeczone“, kom.

„Qui pro quo", kom. (Wilno, 1852).

„W ą s y i p e r u k a", kom. (Warszawa, 1852). 2 wyd. 1855.

„Młody mąż", kom. wiersz. (druk. w *Gaz. Warsz.* 1856). Osobno. Wilno, 1857.

„Pustynia", kom. wierszem, pis. w Nicei (druk. w *Gaz. Warsz.*, 1860).

„Plotkarz", kom. wierszem, pis. w Nicei (druk. w *Gaz. Warsz.*, 1860). Osobno razem z „Pustynią" w Wilnie, 1860).

„Cyganie", dram. wiersz. (drukow. w *Bibl. Warsz.*), Warszawa, 1857.

„Reputacja w miasteczku", kom. (Warsz., 1857).

„Podróżomanja", kom. pis. w Nicei (1858). („Pismo zbiorowe" Ohryzki, II. Petersburg, 1859).

„Stary kawaler", kom. (Żytomierz, 1859) pis. w Nicei.

„Konkurent i mąż", kom. (1858) pis. w Nicei. Druk. Wilno, 1859.

„Sąd przysięgłych czyli pozory", dramat.

„Autorka", dramat. (*Bibl. Warsz.*, 1849).

„Beata", „fantazja dramatyczna w 5 aktach", dramat wiersz. druk. w *Gaz. Warsz.*, 1860.

„M a j ą t e k a l b o i m i ę". Warszawa, 1860. Komedja wierszem. Napis. 1859 w Nicei.

„Złote kajdany", tragikomedja" (druk. w roku 1860 w *Kur. Wileń.* osobno, Wilno, 1861).

„Obraz", komedja.

„Gentile Bellini", obrazek dram. (druk. w *Bibl. Warsz.* 1856 i osobno wraz z „Młodym mężem" w Wilnie, 1857).

„Śpiący kupidyn", obraz dramatyczny".

„Rokiczana", drama liryczne do muzyki Stanisł. Moniuszki, libretto (pis. w Nicei).

„Wędrówki oryginała". Powieść. Wilno, 1848.

„Emeryt", powieść. Wilno, 1851. Przedtem w *Bibl. Warsz.*, 1849—50).

„Druga żona", pow. Warszawa, 1852.

„T a d e u s z B e z i m i e n n y", powieść. 3 tom. Petersburg, 1853. Przedtem w *Gaz. Warsz.*, 1852.

„Garbaty", pow. 3 t. Wilno, 1853.

„Pan Stolnikowicz wołyński", pow. 2 t. Petersburg, 1854 (druk. *Dziennik Warsz.*).

„Wdowiec", pow. 2 t. Wilno, 1856.

„Krewni", pod. 4 t. Wilno, 1857.

„Szczęście za górami", pow. 2 t. Wilno, 1858.

„Wyprawa po żonę", pow. 2 t. Petersburg, 1858.

„Ofiara i sumienie", „dramat opowiedziany", pow. Wilno, 1860.

„Krzyż na stepie" (*Bibl. Warsz.*, 1848), „Jedynaczka", „Scena na balu", „Pojedynek", „Druga żona", „Zwierciadełko", „Dwa śluby", „Spotkanie w Salzbrun", „Pomyłka", „Ksiądz gwardjan" (*Bibl. Warsz.*, 1847), „Instynkt", „Narożna kamienica" (allegorja), „Artykuł", obrazek druk. w *Kron. wiad. kraj. i zagr.* z r. 1856, nr. 239—247. (Nie przedruk. w zbiorowym wyd. „Dzieł" (1871—73).

Art. p. t. „Sceny w różnych miejscach", drukował Korzeniowski pod pseudonimem Ambrożego Ambrożkiewicza w *Bibliotece Warszawskiej*, 1844 (luty). (Sąd Korzen. o piśmiennictwie polskiem ówczesnem i o komedji Fredry „Mąż i żona").

Prolog „tragikomedji we trzech aktach" p. t. „Posag czyli Nowy sposób pożyczania", wydruk. w *Bibl. Warsz.* 1863, II.

Przedmowa do rosyjskiego przekładu „Karpackich Górali", zawierająca rzecz „O Hucułach", wyszła w przekładzie polskim z rękopisu p. t. „O Hucułach". Z języka rosyjskiego przełożył i wstępem opatrzył dr. Bron. Czarnik. Lwów, 1899.

Ostatnie utwory Korzeniowskiego:

a) „Treny przedgrobowe", nieukończone, dotychczas jeszcze nie wydane drukiem.

b) „Nasza prawda". „Scena z życia Polski z r. 1863", wydruk. w książce zbiorowej p. t. „Pamięci Józefa Korzeniowskiego". (Brody, 1898) (i osobno).

c) „Wspomnienia z mojego życia". Autobiografja, rozpoczęta przez Korzeniowskiego 23 stycznia 1863 r. Ustępy z napisanego wstępu i początku przytacza Kantecki w „Dwaj Krzemieńczanie", II (Lwów, 1879), str. 319—21 i...

„Dziennik wizytatora". Dziennik podróży wizytacyjnej Korz. po Królestwie z r. 1849, w 7 listach (od 29 kwietnia do 10 czerwca) ogłosił Kantecki w dodatku do „Dwaj Krzemieńczanie", II (str. 1—99).

Wierszyk do cenzora F. M. Sobieszczańskiego przytacza Kantecki na str. 311—12.

Urywek z niedruk. „Ody do Boga" przytoczył K. Witte w *Tyg. Ilustr.*, 1888, nr. 300.

Wiersz („Dziwią nas gmachy olbrzymiej struktury") z liścikiem do Lenartowicza z Rzymu z r. 1858 w *Sfinksie*, 1912, z grudnia.

Wiersz „Śmierć Krakusa" („Stoją smutni przyjaciele") w *Kur. Narod.*, 1915, nr. 123.

Poemat „Ogrody Krzemienieckie", napis. w Krzemieńcu ok. 1830 r., o którym wspomina Nehring w „Kursie liter.", nieznany *).

Testament, pisany 11 maja 1862 r. w Warszawie podaje w całości Kantecki w swojej książce (str. 321—324).

Listy. 1) Listy do żony, 2 do Małeckiego z r. 1862 i inne przytacza Kantecki w swojej książce o Korzeniowskim.—2) list do Ks. Barącza z r. 1860 w Barącza „Wolne miasto handlowe Brody". (Lwów, 1865). (Zawierą wspomnienia Korz. z lat dziecięcych; przytacza je Kantecki w swojej książce, i Lewestam.—3) 3 listy do Odyńca. (*Kronika Rodz.*, 1883). — 4) list do St. Witwickiego z r. 1828. *Kraj*, 1896, nr. 40).—5) list do córki Zaleskiej. (*Gaz. Kaliska*, 1899, przedruk. w *Kur. Warsz.*, 1899, nr. z 24 marca (nr. 83). — 6) listy do Kraszewskiego (w wyj.) i do Estrejchera, przytacza Gawalewicz w art. „Korz. o sobie". *Bibl. Warsz.*, 1897. — 7) list do A. Lesznowskiego z r. 1855. *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 303.—8) list do Niemcewicza z 7 stycznia 1830. (Kraushar: „Tow. P. N.", VII).—9) list do żony z roku 1830 z Burkutu w Karpatach ogł. Czarnik we wstępie do przekł. art. o Huculach.—10) list do Ant. Päumana (po niem.). *Pam. Liter.*, 1904.—11) listy do Aliny Polkowskiej i Emilji Stańczukowskiej podaje Żywanowska we „Wspomnieniu o Korzeniowskim". *Gaz. Kaliska*, 1902, nr. 1. — 12) listy do ks. Adama Czartoryskiego, podaje H. Mościcki w książce zbior. „Z nad Wilji i Niemna". Wilno, 1905. — 13) dwa listy do ks. Alojzego Osińskiego z r. 1815 i 1820. *Pam. Liter.*, 1911, podaje Vrtel w art. „Korespond. ks. Al. Os.".— 14) list do jen. Winc. Krasińskiego z r. 1820 podał Kallenbach w t. I monogr. o Z. Krasińskim, str. 32. — 15) list z r. 1844 w podobiźnie podaje W. Ciechowski w art. „Czasopisma polskie na Litwie". *Kwart. Litewski*, 1910. — 16) listy (10) do Antoniego Benzy z l. 1822 — 44 podaje Czarnik w dodatku do książki: „Korzeniowski i teatr lwowski". (Lwów, 1896).—17) listy do Kraszewskiego, podaje K. Bartoszewicz w art. „Kraszewski i Korzeniowski". *Przegl. Narod.*, 1913.—18) 2 listy do Kazim. Kaszewskiego z l. 1860 i 1861 i jeden do W. Pola z r. 1854 ogł K. Bartoszewicz w *Tyg.*

---

*) To prawdopodobnie utwór Karola Sienkiewicza („Marzenia w ogrodzie Krzemienieckim").

Ilustr., 1913, nr. 37. — 19) list do Adolfa Dobrowolskiego z r. 1852, podaje Czarnik w dod. do książki „Korz. i teatr. lwowski“ (tamże podaje Cz. wierszyk: „Pamięć, to święta człowieka skarbnica“, i t. d.)— 20) list z r. 1859 w podobiźnie z autografu podaje Biegeleisen w t. 5 „Dziejów liter. polskiej“.

Notatka bibliogr. Korzen., zawierająca spis jego dzieł i rok ich napisania, umieszczona na końcu XII t. „Dzieł“ (w niektórych egz. niema) (daty nieścisłe).

Wyd. zbior.: a) „Dramata“, I. Kijów, 1839. (Zawierają: „Klarę“, „Anielę“ i „Piękną kobietę“).

b) „Dramata i komedje mniejsze“. 3 serje w 7-iu t. Wilno i Petersburg, 1845—53.

c) Powiastki, opowiadania i dwa fragmenta poetyczne z przydaniem kilku poezyj mniejszych“. 2 t. Wilno, 1849. Powieści i opowiadania. Serja II. („Scena na balu“, „Pojedynek“). Wilno, 1855. Serja III. („Jedynaczka“, „Dwa śluby“). Wilno, 1855.

d) „Dzieła“. 12 t. Warszawa, 1871—1873.

Wyd. krytyczne oddzielnych utworów: „Spekulant“, w oprac. K. Wojciechowskiego. *(Bibl. Narod.)*.—„Kollokacja“, w oprac. K. Wojciechowskiego. *(Bibl. Narod.)*.—„Karpaccy górale“ oraz artykuł O Hucułach w oprac. W. Hahna. Wyd. 2. 1928. *(Bibl. Narod.)*.

Monografji brak.—Witwicki: Rozbiór książki, mającej tytuł „Próby dramatyczne“ przez J. Korzeniowskiego. *Gaz. Pol.*, 1829. — Brodziński o K. (1829) (Kraushar: „Towarz. Przyj. Nauk“, V.I. 246). — Mochnacki: „Mnich“. *Kur. Pol.*, 1830 (przedruk w *N. Ref.* 1903, nr. 121—123 w art. T. R. „Krytyka literacka w r. 1830“, i w „Pismach“. Lwów, 1910. — K. Koźmian o „Jedynaczce“ w Pamiętnikach, III, 424—431. — Fed. Borejko: „Karp. Górale“. dramat J. K. *Oręd. Nauk.*, 1841. — Dobrzański o „Starym mężu“. *Dzien. mód parys.*, 1842. — Szajnocha o Karp. Góralach. *Gaz. Lwow.*, 1844. — Tyszyński: Rozbiory dzieł Korz. w *Bibl. Warsz.*, 1841—59 (O „Kollokacji“ i „Emerycie“ w Rozbiory i kryt., III). — Majorkiewicz; Dramata i komedje mniejsze J. Korzen. („Pisma pomniejsze“, II). — A. Przeździecki: O dzisiejszym stanie sztuki dramatycznej w Polsce ze względu na najnowsze w tym rodzaju utwory. *Bibl. Warsz.*, 1844, kwiecień. — J. B. Dziekoński o „Spekulancie“. *Dzwon literacki*, 1846. — Żmichowska o „Spekulancie“. *Przegl. Nauk.*, 1846, III. — Wójcicki: Życiorysy znakom. ludzi. Warszawa, 1851, II. — Estreicher: J. J. K. pisarz sceniczny i jego krytycy“. *Rozmaitości* (lwow.) 1858.—J. N. Kamiński: rec. w *Rozmaitościach* lwow. — K. Kaszewski o „Cyganach“. *Bibl. Warsz.*, 1859. — Wędrychowski: Słów kilka o Józ. Korzeniowskim. Lwów, 1864. — Klaczko: „Krewni“ Korzeniowskiego. *Wiadom. pol.*, 1858 (przedruk w *Rocznikach pol.*, I. Paryż. 1865). — K. Widman: Józef Korzeniowski. Studjum literackie. Lwów, 1868. (Przedruk. z *Dzien. Liter.*). — Lewestam o K. w *Enc. Orgelbr.* i na czele zbior. wydania „Dzieł“, (1871). — Wilkońska: Wspomnienie o życiu towarzyskiem w Warszawie. Poznań, 1871. (Ustęp

o Korz. przedrukowany w książce zbior. „Pamięci J. Korz.". Brody, 1898). — A. Nowosielski: Wspomnienie o ś. p. Józ. Korzen. *Gaz. Pol.*. 1871. — Bełcikowski: Dramata historyczne Józ. Korzen. w „Ze studjów nad liter. pol.". Warsz., 1886. — L. Winkler: O publicznej i literackiej działalności J. Korz. Poznań, 1873. — A. Rzążewski: J. Korz. Stud. liter. *Bibl. Warsz.*, 1875—6. — Marrené: J. Korz. jako dramaturg i powieściopisarz. *Niwa*, 1876.—W Marrené: Balzac, jego stanowisko i pojęcia. *Bibl. Warsz.*, 1876, I. — Kantecki: Józef Korzeniowski. *Przew. nauk. i liter.*, 1879 i osobno w książce „Dwaj Krzemieńczanie". Lwów, 1879.— Chmielowski: J. K. *Złota przędza*, II. — Dubiecki: Nasze pamiątki w Charkowie. — K. Witte: J. K. Notatka biogr. liter. *Tyg. Ilustr.*, 1888. — A. Nowicki: Co o Korzeniowskim pisano. *Tyg. Ilustr.*, 1888. — Chmielowski: Józ. Korz. Charakterystyka pisarza i dzieł jego. *Tyg. Ilustr.*, 1890—91 (i w „Nasi powieściopisarze", II. Kraków, 1895). — Czarnik: Korzeniowski i teatr lwowski (1822—44). Lwów, 1896 (Odb. z *Przew. nauk. i liter.*, powiększona dodatkiem listów Korz. do Benzy).—Gawalewicz: Korzeniowski o sobie. (Z nieznanych materjałów). *Bibl. Warsz.*, 1897, marzec. — Art. o pedagogicznej działalności Korzeniowskiego w Charkowie. (*Jużnyj Kraj*, 1897 — Charków). — „Pamięci Józefa Korzeniowskiego". Brody, 1898. Książka pamiątkowa z powodu odsłonięcia pomnika Korzeniowskiego w Brodach w r. 1898. Zawiera: *a*) „Nasza prawda" J. Korzeniowskiego; *b*) Wilkońska: Sylwetka Radzcy Stanu i jeneralnego wizytatora szkół wszystkich w Królestwie, Józ. Korzeniowskiego: z przedmową Bron. Kąsinowskiego; *c*) Chmielowski: „Złote kajdany"; *d*) Czarnik: Korzeniowski i Karpaccy Górale. *e*) Gawlikowski: O patrjotyźmie Korzeniowskiego; *f*) Kronika powstania pomnika J. K. w Brodach (tu przytoczona mowa Br. Kąsinowskiego o Korz., druk. (częściowo) przedtem w *Dzien. Poznańskim*, 1897 w nr. 68, 24 marca. — Czarnik: Korz. i Karpaccy Górale". Odbitka z poprzed. książki. Brody, 1898. — Czarnik: Korzeniowski o Hucułach. *Gaz. Lwow.*, 1899 i osobno. — Majchrowicz: Korzeniowski jako pedagog. Lwów, 1897. — B. A. (Beaupré): J. K. *Czas*, 1897 i odb. — Chmielowski: Józ. Korz. Jego życie i działalność literacka. Petersburg, 1898. („Życior sławn. Pol.). — Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna, I. Petersburg, 1898. — Żywanowska: Wspomnienie o Korzeniowskim. *Gaz. Kaliska*, 1902, nr. 1. — Chmielowski: J. K. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* T. II. — Chmielowski: K. J. *Enc. Wych.*, VI. — Hahn: List J. K. do Ant. Päumanna. *Pam. Liter.*, 1904.—Czarnik: Głos współczesny o pierwszym przedstawieniu „Żydów" Korzeniowskiego na scenie lwowskiej (1843). *Pam. Liter.*, 1904. — A. E. Balicki: Bolesław Śmiały i św. Stanisław Szczepanowski w poezji polskiej. Kraków, 1905, — Hahn: Wstęp do „Mnicha". Brody, 1906. — Hahn: Wstęp do „Karpackich Górali". Brody, 1910. — Tarnowski: Hist. liter. pol., V. — Bem: rozbiory: „Mnicha". Teorja poezji pol., str. 300—303, por. 285, „Anieli"— str. 383—384, „Klary" — str. 393—394, o komedjach Korz. str. — 412—414, o „Karp. Góralach"—str. 105 i 394, o „Zwierciadełku"—str. 257, porówn. z Słowackim—394.— Zdziarski o Karp. Gór. w „Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w.".—Galle: J. K. Jego życie i dzieła. Warsz., 1903. (*Książki dla wszystkich*). — H. Mościcki: Listy J. K. do ks. Ad. Czartoryskiego (w książce zbior. „Z nad Wilji i Niemna". Wilno, 1905). — Czarnik: Niezabitowski o Józ. Korzeniowskim. *Pam. Liter.*, 1911.— M. Albiński: J. K. jako pisarz dramatyczny. *Przew. nauk. i liter.*, 1912. — K. Bartoszewicz: Z notat o Korzeniowskim. *Kur. Warsz.*, 1913, nr. 257 (17 wrześ.). — K. Bartoszewicz: Kraszewski i Korzeniowski. *Przegl. Narod.* 1913, wrześ. — Dąbrowski: J. K. *Bibl. Warsz.*, 1913, listopad. — Bańkowski: Korzeniowski i Mochnacki·

Przegl. Narod., 1913, paźdz.-listop. — Bańkowski: M. Mochnacki, str. 112—114 (o „Pelopidach"). — Galle: K. J. *Sto lat myśli pol.* VII (1913). — Wł. Jankowski: Wstęp do „Kollokacji" w wyd. Westa. Brody, 1911.—Wł. Tarnawski: O pol. przekł. dram. Szekspira. Kraków, 1914, str. 69—73. — Chrzanowski: Źródła klasyczne dwu utworów romantycznych („Grażyny" Mick. i „Mnicha" Korzen. *Spraw. Tow. Nauk. Warsz.* Wydziału I—II. 1914, zeszyt 7 (i w „Z epoki romantyzmu". Kraków, 1918) — Hahn: Listr. Ant. Päumanna do Józ. Korzeniowskiego. *Pam. Liter.*, 1917. — x: Korzeniowski—Bliziński—Fredro syn. *N. Reforma*, 1917, nr. 197. — Szyjkowski: Schiller w Polsce. Kraków, 1915. — T. Grabowski: Krytyka liter. w Polsce w epoce pseudoklas. 1918. — Szyjkowski: Dzieje nowożytnej tragedji polskiej. Typ pseudoklas. Krak. 1920. — Tenże: Dzieje nowoż. trag. pol. Typ. szekspirowski. — Z. Reutt-Witkowska: Studja nad utworami dramatycznemi Korzeniowskiego. Cz. 1—3. Kraków, 1921—22. — Kleiner: Korzeniowski w świetle nowych badań. *Świat*, 1922, nr. 3.— Hahn: W sprawie genezy „Karpackich Górali" J. Korzeniowskiego. *Pam. Liter.* 1925/26. — Wojciechowski: wstęp do „Spekulanta" w wyd. *Bibl. Narod.*, — Wojciechowski: wstęp do „Kollokacji" w wyd. *Bibl. Narod.* — Hahn: wstęp do „Karpackich Górali" w wyd. drugiem *Bibl. Narod.* (1928). — J. Korpała: Józ. Korzeniowski jako profesor literatury w Krzemieńcu. *Pam. Liter.*, 1928.

9. HENRYK RZEWUSKI.

Kasztelanic witebski. Prawnuk Wacława Rzewuskiego, hetmana. Ur. 3 maja 1791 r. w Sławucie na Wołyniu, z o. Adama Wawrzyńca kasztelana witebskiego, mówcy i poety (późniejszego marszałka gub. kijow.) i Justyny Rdułtowskiej, podkomorzanki nowogródzkiej. Uczył się w konwikcie karmelitów w Berdyczowie, w domu, przez lat trzy w instytucie wychowawczym księdza Nicole w Petersburgu i prywatnie w Krakowie. Po utworzeniu Ks. Warszawskiego, wszedł do służby wojskowej i odbył kampanję 1809 r., dosłużywszy się stopnia porucznika. W l. 1810—11 zwiedził Szwajcarję i Kraków. W l. 1811—17 przebywał w kraju; w l. 1817—23 zagranicą; zwiedził Niemcy, Francję, Włochy, Anglję i Turcję; w Paryżu przez lat trzy (do roku 1822) słuchał wykładów Cousin'a i Villemain'a. W r. 1823 wrócił do kraju, na Wołyń. W r. 1825 odbył wycieczkę do Krymu z Mickiewiczem. W r. 1827 ożenił się z Julją hr. Grocholską i wyjechał do Petersburga, gdzie przebywa w l. 1827—29. Lata 1829—33 przepędził we Włoszech (2 lata w Rzymie; tu spotkał się z Mickiewiczem). Powróciwszy do kraju, był w l. 1833—36 marszałkiem powiatu żytomierskiego. W r. 1845 przenosi się do Petersburga; bawi tu lat 4. W r. 1850 przenosi się do Warszawy i zostaje urzędnikiem do szczególnych poleceń przy Paszkiewiczu. W r. 1851 zakłada tu *Dziennik Warszawski.* Od r. 1856 przebywa w majątku swym Cudnowie. Zm. 28 lutego 1866 r. w Cudnowie.

„Pamiątki JPana Seweryna Soplicy cześnika Parnawskiego". 4 t. Paryż, 1839. (Wyd. 2-gie paryskie, 1841). b) Wydanie przerobione przez autora dla cenzury wyszło p. t. „Pamiętniki starego szlachcica litewskiego". 2 t. Wilno. 1844—45. c) Wyd. lwowskie z r. 1851, sprostowane i pomnożone „według własnego rękopismu autora". Wydania te, jak stwierdził Z. Szweykowski, „różnią się od siebie zarówno tekstem, jak układem poszczególnych opowiadań, jak i ich ilością". Inne wydania (oprócz ostatniego, z r. 1928) oparte są na jednym z tych trzech.

Pierwszem *krytycznem wydaniem*, opartem na autografie, jest wyd. Z. Szweykowskiego z r. 1928 p. t. „Pamiątki Soplicy" w *Bibl. Narod.* Większość tych 25 opowiadań, z których się składają „Pamiątki", t. j. 19-cie, powstała (wedł. Szweyk.) w Rzymie w 1830—2. Dwa ostatnie („Stanisław Rzewuski" i „Anna z Omiecińskich") powstały po r. 1840. — Przekład francuski „Pam. Sopl." Wł. Mickiewicza (Paryż, 1866), niemiecki (1876).

W albumie H. Ankwiczówny wpisał R. w r. 1832 w Neapolu traktacik o wojnie i filozofji, który ks. J. Siemieński wydruk. w książ. „Ewunia" (Lwów, 1888, str. 97 i n.).

Artykuły w *Tygodniku Petersburskim*, 1840—50.

„Mieszaniny obyczajowe" przez Jarosza Bejłę. Tom. I. Wilno 1841. — Tom II, 1843.

„Listopad". 3 t. Petersburg, 1845—6. Druk. przedtem w *Tyg. Petersb.* (1845). Wyd. nowe (2) poprawione. Wilno, 1848. Wyd. krytyczne, w oprac. K. Wojciechowskiego, wyszło w *Bibl. Narod.* (1923). Przekł. czeski (1854), (1872); rosyjski, niemiecki, angielski.

„Głos na puszczy". Petersburg, 1847.

„Zamek Krakowski". Romans histor. z w. XVI. 3 t. Petersburg, 1847—8. Wyd. 2-gie. 2 t. Petersburg, 1853. (Przekł. niem., rosyj.). Wyd. 3-cie. Warsz., 1879. (*Bibl. najc. utw.*).

„Pisma zbiorowe". 7 t. Petersburg, 1851. T. I i II. „Wędrówki umysłowe". T. III i IV. „Teofrast polski" (i osobno. Petersburg, 1851), T. V. i VI. „Adam Śmigielski" (i osobno t. 1851). 2 wyd. Warsz.. 1879 (*Bibl. najcel. utw.*). T. VII. „Nie-bajki" (i osobno, t. 1851) (druk. przedtem w *Tyg. Petersb.*, 1849—50).

W r. 1851 wydał 2 t. powieść Kaliksty z hr. Rzewuskich księżny Teano p. t. „Łaska i przeznaczenie". (Warszawa, 1851). Przy niej wydrukował kilka własnych utworów, jak: „Zawód sprawiedliwego",

„Dentysta", powieść głęboko filozoficzna, St. Otwinowski, „Jedno wspomnienie mojej młodości" i inne.

Artykuły w *Dzienniku Warszawskim* (1851 i nast.). (M. in. art. „Cywilizacja i religja" (1851); „Pamiątki kasztelanica W." (Witebskiego) (1851). „Wspomnienia z XVIII wieku" (1851).

W *Gwiazdzie* 1846 r. pomieścił: „Wyjątek z mojej podróży do Włoch".

„Rycerz Lizdejko". Warszawa, 1852. Toż w *Bibl. najceln. utw.* (Warsz., 1882).

„Zaporożec". Powieść. 4 t. Warsz., 1854 (przedruk z *Dzien. Warszawskiego*). (Przedr. *Bibl. najceln. utw.*, 1882).

„O dawnych i teraźniejszych prawach polskich". Kraków, 1855.

„Pamiętniki Bartłomieja Michałowskiego". 3 tomy. Petersburg i Mohylów, 1856—1857. (Druk. w Warszawie). Ciąg dalszy p. t. Pamiętniki B. M. od r. 1786 do 1815. 5 t. Warszawa, 1857.

„Paź złotowłosy czyli Wieczory sułtana". 2 t. Lwów, 1858. (Przedruk ze *Świtu*).

„Próbki historyczne". Paryż, 1868. Wyd. z przedm. Bolesławity. Toż t. b. r. (Są wyciągiem z obszerniejszego dzieła: „Cywilizacja w ogólności" czy „Historja cywilizacji", napis. ok. 1840.

W y d. z b i o r.: Dzieła. Powieści historyczne. 6 t. (bez numeracji). Warszawa, 1877—82 (*Bibl. najceln. utw.*) zawiera: Pam. starego szlachc. lit., Listopad, Zamek Krakowski, Adam Śmigielski, Rycerz Lizdejko i Zaporożec.

Z dzieła obszerniejszego p. t. „Stosunek literatury do historji narodu", wyszła część tylko w *Tyg. Petersb.*, 1840, nr. 78.

„Wypis z archiwów domu hrabiów Unruhów". *Rocz. liter.* (Podber.) 1846.

W rękop. Uwagi o dawnej Polsce.

L i s t y. 5 listów z l. 1841—43 do Placyda Jankowskiego (*Kłosy*, 1882, II). — 2 listy: do H. Lubomirskiego z r. 1846, i do Teresy Lubomirskiej z 1840 w Dziale liter. *Kraju* 1885, nr. 50.—List do M. Grabowskiego z r. 1843. *Kraj* 1883, nr. 33.

Goszczyński: Pamiątki JP. Seweryna Soplicy. *Demokrata Pol.*, 1841. Przedruk. w „Dziełach", wyd. Z. Wasil. — J. I. Kraszewski o Mieszan. obycz. *Tyg. Petersb.*, 1841, nr. 26. — J. I. Kraszewski w *Athenaeum*, 1845, nr. 6. — J. I. Kraszewski: o Listopadzie. *Bibl. Warsz.*, 1845, IV. — J. I. Kraszewski: Gawędy o liter. i sztuce Lwów, 1857 (o Pam. Sopl.). — M. Grabowski o Miesz. obycz. *Tyg. Petersb.*, 1841—42. — M. Grabowski w „Korespondencji literackiej". Wilno, 1842—3.—F. Zieliński:

Mieszaniny obyczaj. *Bibl. Warsz.*, 1842, I; 1843, III. — T. Szczeniowski: Bigos hultajski. 1844—9. — St. Reytan: Papiery p. Ambrożego Weyły. *Athenaeum*, 1845—46.—G. Olizar: Pomieszanie Jarosza Bejły.—G. Olizar: Recydywa Jarosza Bejły.—W. Wróblewski o Pam. Sopl., Miesz. obycz.. Listop. i A. Śmigiel. *Athenaeum*, 1846—48, 1851.—Ropelewski: Przedm. do 2 wyd. Pam. Sopl. (Paryż, 1841).—Ks. Chołoniewski: Dewocja p. gien. Kunickiego. *Bibl. Warsz*, 1846, II.—Tyszyński o Listopadzie „Rozbiory i kryt.“, III, (1854). — Grabowski: Graf Genrich Rzewuskij. Moskwa, 1858 (odb. z *Russk. Biesiedy*, 1858). — Kraszewski: H. R. („Rachunki“ z r. 1866. Toż jako przedm. do „Próbek historyczn.“ 1868). — Kraszewski: Wspomnienie o Rzewuskim. Drezno, 1866 (*Przegl. powsz.*).—W. B.: Jak powstały „Pam. S. Sopl.“ *Czas*, 1866, nr. 67 (23 marca). — Siemieński: H. R. i B. Michałowski. „Roztrząs. i poglądy liter.“. Poznań, 1869. — Wilkońska: Wspomnienia. — Chmielowski: H. R. w „Nasi powieściopisarze“, I. Krak., 1887 (przedtem w *Niwie*, 1877—78). — Jeske-Choiński: Historyczna powieść polska. Warszawa, 1899. (*Bibl. dz. wybor.*). — Tarnowski: Henryk Rzewuski. Lwów, 1887. — Tad. Bobrowski: Pamiętniki. Lwów, 1900. — Plenkiewicz: H. R. *Album biogr. zasł. Pol. XIX w.* II.—M. Kridl Rz. H. *Sto lat myśli pol.* VIII (1913). — Z. Szweykowski: Powieści historyczne Henryka Rzewuskiego. Warsz. 1922. — J. Łytkowski: Józef de Maistre a Henryk Rzewuski. Kraków, 1925.—A. Bar: O apostazji politycznej Henryka Rzewuskiego. *Przegl. Współcz.*, 1928, paźdz. — T. M.: Wydanie paryskie „Pamiętnika Soplicy“. *Ruch Liter.* 1929, nr. 8.—St. Małachowski Łempicki: Henryk Rzewuski wolnym mularzem. *Ruch Liter.* 1930, nr. 3. — A. Czartkowski: Na marginesie „Pamiątek Soplicy“ H. Rzew. *Ruch Liter.* 1930, nr, 3.

10. „Powieść z czasu mojego czyli Przygody litewskie“. Powieść wydana w Poznaniu r. 1858, bezimiennie. Autorem ma być, wedł. Wł. Korotyńskiego, Stanisław Reyten, autor (pseud. Wada) „Papierów Ambrożego Weiłły“, druk. w *Athenaeum*, 1845 (przeciw Rzewuskiemu) oraz opowiadań: „Pan Marcin Kwieć“ (Warszawa, 1857) i „Tak było u nas“ (Warsz., 1858). Wedł. natomiast Włodz. Mackiewicza, autorem „Powieści...“ jest Ignacy Jackowski († 1873 w Nowogródku), który w l. 1831—1857 mieszkał w Londynie i tu wydał tę powieść w 3-ch egz. w r. 1854; wyd. poznańskie z r. 1858 jest przedrukiem wyd. londyńskiego *).

„Powieść z czasu mojego“ jest swego rodzaju komentarzem do „Pana Tadeusza“.

Estr. podaje za autora „Powieści“ raz Ign. Jackowskiego, drugi raz Leona Potockiego.

Wł. Korotyński: „Powieść z czasu mojego“. Studjum literackie. *Kraj*, 1895, nr. 17—21. — Wł. Mackiewicz: O Ign. Jackowskim. *Kraj*, 1895, nr. 22. — Zob. też Siemieńskiego „Kilka rysów z liter. i społecz.“, II, str., 427.

---

*) Jackowski jest też autorem poematu „Panorama“, wyd. w Londynie, 1852.

11. IGNACY CHODŹKO.

Ur. 29 września 1794 r. w Zabłoczyźnie (pow. wilej.) z ojca Antoniego, sędziego grodzkiego pow. zawilejskiego, i Katarzyny z Widmontów. Dzieciństwo spędził w Dziewiętni, w Oszmiańszczyźnie, majątku dziedz. Chodźków. W 10-ym roku życia (1804) oddano go do szkół bazylj. w Borunach (pow. oszmiań.). Po ukończeniu szkół, wstąpił w r. 1810 do uniwers. w Wilnie, który ukończył w r. 1814 ze stopniem kandydata filoz. Po śmierci rodziców w r. 1814, zostawał czas jakiś pod opieką stryja, Jana Chodźki („Jana ze Swisłoczy"). W r. 1815 odbył z nim podróż do Warszawy. Pracował czas jakiś w kancelarji masy Radziwiłłowskiej (pod kierunkiem stryja). Został wolnomularzem i członkiem Tow. Szubrawców („Wirszajtos"). W końcu osiadł w Dziewiętniach. W r. 1825 poślubił Ludwikę Mackiewiczównę. (W r. 1824 Mickiewicz napisał wiersz „W imionniku L. Mackiewiczówny", naówczas narzeczonej Chodźki). W r. 1820 wybrany deputatem wywodowym gub. wileńskiej; w l 1823—26 prezesem sądu grodzkiego pow. zawilejskiego; w l. 1830—34 podkomorzym pow. zawilejskiego; w l. 1830—34 podkomorzym pow. zawilej. Przez lat 18 piastował urząd kuratora honor. szkoły powiatowej święciańskiej; był też członkiem Komitetu statystycznego i czł. (od r. 1855) Komisji archeologicznej w Wilnie. W r. 1858 wiceprezesm Komitetu do spraw włościańskich. W r. 1859 został członkiem Towarz. Nauk. Krakow. Zm. 1 sierpnia 1861 r. w Dziewiętni. Pochowany w Wojstomiu.

Pierwociny literackie (w smaku pseudoklas.):

a) Wiersze: „Zosia, filut dziewczyna". *Dzien. Wileń.*, 1823). — „Do A. E. Odyńca". *(Dzien. Wileń.*, 1824).

b) Artykuliki, przeznaczone do *Wiadomości brukowych*, druk. dopiero w r. 1860 p. t. „Próby nowego dykcjonarza". (Syrokomla: „Żywot Ign. Chodźki", str. 15, wspomina o jakichś dowcipnych art. Chodźki, druk. w *Wiadom. brukowych*).

c) „Myśli, uwagi, obrazy". *(Dzien. Wileń.*, 1829).

d) „Poddany", powiastka. (*Melitele*, 1829).

e) „Autor swatem", napis. ok. tegoż czasu (według Bor.), druk. dopiero w r. 1846.

f) „Samowar" (druk. w nowor. *Biruta*, 1837).

Twórczość Chodźki powieściopisarska w dobie dojrzałości talentu (1835—61) (w nowym, gawędowym rodzaju).

„Domek mojego dziadka", druk. w *Wizer. i roztrząs. nauk.*, 1836.

„Ranek przed ślubem“ (w *Athenaeum*, 1842, VI).

a) „Obrazy litewskie“. Serja I. Wilno, 1840. Zawiera: „Domek mojego dziadka“, „Boruny“, „Śmierć mojego dziadka“, „Ostatnia sesja eksdywizji“, „Samowar“, „Powrót dziedzica“. Serja II. Wilno, 1842, 3 t. Zawiera: „Brzegi Wilji“ i „Ranek przed ślubem“. Serja III. Wilno, 1844, 3 t. Zawiera: „Pamiętniki kwestarza“. Serja IV. Wilno, 1849. Zawiera: „Jubileusz“, „Duch opiekuńczy“, „Autor swatem“, „Panna respektowa“. Serja V. Wilno, 1850. Zawiera: „Dworki na Antokolu“.

b) „Podania litewskie“. Serja I. Wilno, 1852. Zawiera: „Wyklęty“, „Kamień w Olgienianach“. Serja II. Wilno, 1854. Zawiera: „Żegota z Milanowa Milanowski“. Serja III. 2 t. Wilno, 1858—60. Zawiera: „Pustelnik w Proniunach“.

c) „Dwie konwersacje z przeszłości“. Wilno, 1857.

d) „Próby nowego dykcjonarza“. Wilno, 1860.

e) „Nowe Pamiętniki kwestarza“. Wilno, 1862.

Wyd. zbiorowe: a) „Pisma“. 11 t. Wilno, 1875—1877. Wyd. 2 w 3 t. (Wilno, 1881); wyd. 3 (Wilno, 1885). b) Wybór pism“. Wilno, 1903.

„Pamiętniki kwestarza“, ze wstępem i objaśnieniami Piotra Chmielowskiego. Kraków, 1898 (*Czytelnia polska*, tom III). Wyszły nadto dwa wyd. „Pam. Kwest.“ z illustr. Andriollego, w r. 1881 i w r. 1901.

Niektóre „Obrazy“ i „Podania“ wyszły w wyd. popularnem w *Bibl. powsz.* (złoczow.) i w *Bibl. uniw. lud.* (warsz.).

Do wydań zbior. nie weszły, oprócz wierszy drukow. w *Dzien. Wilen.* oraz „Myśli“ (tamże), jeszcze następujące w czasop. lub osobno ogłoszone:

a) „Wyjątek z rękopismu filozofji praktycznej“. (*Athenaeum*, 1848).

b) „Materjały historyczne. Przedstoletnie kalendarze“. (*Pamiętn. Nauk. Liter.*, 1849—50).

c) „Perjody życia“. Urywek z autobiografji. (*Teka Wileń.*, 1858).

d) „Dzień szósty i siódmy września w Wilnie“, w albumie zbior. „Na pamiątkę pobytu Najjaśn. Cesarza J. M. 6 i 7 września 1858 r.“ (Wilno) (przedruk. w *Kur. Wileń.*, 1858).

e) „Toast na cześć Eust. hr. Tyszkiewicza“. B. m. i r.

f) Kilka wierszy z lat ostatnich („Ostatni dziedzic“, „Rocznica“, „Mój kamień nad jeziorem Świrskiem“, Wiersz do nieznajomego („Dzięki ci, dzięki, nieznany ziomku), oraz wiersz do żony z r. 1848

(„Na miłosne dla cię tony")—podaje Syrokomla w życiorysie Chodźki.

g) Wiersz „Ruiny zamku w Mirze (druk. w noworocz. *„Biruta"*. 1838).

h) Wiersz: „Idąc raz pod Święty Michał..." wpisany do sztambucha Salomei Bécu, ogł. Méyet w *Ateneum* 1895, kwiec.

i) Wiersz masoński Chodźki z r. 1819 ogł. w *Pam. liter*. 1929.

Listy: *a*) Wyj. z listów do Odyńca i Julji Bobińskiej podaje Syrokomla.—*b*) 1 list w M. Grabowskiego „Artyk. liter. kryt. art." (1849) str. 268 i n. — *c*) list do Kirkora z r. 1856 w „Księdze pamiątk." Mickiewicza, I, 1898.—*d*) 5 listów do Romualda Symonowicza (*Kron. Rodz.*, 1883).— *e*) 1 list do M. Malinowskiego (*Kur. Warsz.*, 1902, nr. 303).

M. Grabowski: O Pam. kwestarza. *Tyg. Petersb.* 1845. — M. Grabowski: O dzisiejszym powieściopisarstwie. *Nowiny* (lwow.) 1854. — Jenike: Ign. Ch. *Tyg. Ilustr.* 1860. — Klaczko: „Odstępcy". Paryż, 1860. — Ujejski: Listy z pod Lwowa. Lwów, 1861. — Syrokomla: Żywot i pisma Ign. Chodźki. Wilno, 1861. — A. Pług: Ign. Chodźko i ogólna charakterystyka pism jego. *Kłosy*, 1877. — Odyniec: Wspomnienia z przeszłości. Warsz., 1884 (str. 262 i n.). — Kościałkowska: Ign. Chodźko. *Ateneum*, 1884, I. II (i w *Bibl. dz. wybor.* Warsz., 1907). — Jeske-Choiński: Historyczna powieść polska. Warszawa, 1899. — Chmielowski: Ign. Ch. (wstęp do „Pamiętników kwestarza". Kraków, 1898. (*Czytelnia polska*, III). — Chmielowski: Ch. Ign. *W. Enc. powsz. ilustr.* — M. Federowski: Imieniny Chodźki. *Księga pamiątkowa*: Mick., II, 1898.—Plenkiewicz: Ign. Ch. *Album biogr. zasł. Pol. XIX w.* II.— Cz. Jankowski: Powiat Oszmiański. — W. Borowy: Ign. Chodźko. (Artyzm i umysłowość). Kraków, 1914. — W. Borowy: Ch. Ign. *Sto lat myśli pol.*, VIII Warszawa, 1913. — J. Wagnerówna: Nieznany masoński wiersz Ignacego Chodźki. *Pam. Liter.*, 1929.

12. IGNACY HOŁOWIŃSKI.

Ur. się 24 września 1807 r. w Owruczu, z o. Piotra, szlachcica podupadłego, i Dominiki z Łęskich. Uczył się u pijarów w Międzyrzeczu Koreckim. Po ukończeniu szkół wstąpił w roku 1825 do seminarjum w Łucku, a w 1827 r. do semin. w Wilnie; jednocześnie kształcił się na wydz. teolog. uniwersytetu wileńskiego. Po ukończeniu studjów uniwersyt. w r. 1830 ze stopniem magistra teol., otrzymał w Łucku święcenia kapłańskie i został nauczycielem religji w Żytomierzu. W r. 1835 kanonikiem żytomierskim; w r. 1837 profesorem teologji w uniw. Kijowskim. W r. 1839 odbył podróż do Ziemi Św.; poczem wrócił do Kijowa i wziął tu udział w ruchu literackim. W r. 1842 został rektorem i prof. Akademji Duchownej rzymsko-katol. w Petersburgu. W r. 1848 koadjutorem arcyb. Dmochowskiego, metrop. mohyl. W r. 1851 metropolitą mohylowskim. Zm. 19 października 1855 r. w Petersburgu.

Pracę literacką rozpoczął H. w Kijowie, od przekładów Petrarki i Szekspira, które ogł. pod pseudonimem Kefalińskiego.

„Dzieła Wil. Shakespeare'a". 2 tomy. Wilno, 1840—1841. (Zawierają przekł. 6-ciu dramatów: „Hamleta", „Romeo i Julji", „Sen w Wigilję św. Jana", „Makbeta", „Króla Lira" i „Burzy").

Umieszczał następnie artykuły i rozprawy w *Tygodn. Petersburskim* (od r. 1842), w *Pamiętniku religijno-moralnym*, w *Pielgrzymie* (Ziemięckiej), w *Athenaeum*.

Przekł. niekt. sonetów Petrarki druk. *Rusałka*, 1840.

Osobno wydał (prócz przekł. dram. Szekspira):

a) „Pielgrzymka do Ziemi Świętej". 5 t. Wilno, 1842—45, 2-e wyd. w 1 tomie. Petersburg, 1855; 3-cie. Złoczów, 1899. (Wyj. w wyd. popularnych: „Betleem". (Lwów, 1888) i „Jeruzalem-Golgota". (Lwów, 1891).

b) „Teka rozmaitości". Wilno, 1844. (Zawiera: *a*) „Życie mojej matki", *b*) „Opuszczony klasztor i ksiądz kapucyn", *c*) „Wieczór na wsi", *d*) „O metodzie filozofji", *e*) „Śś. Perpetua i Felicyta", *f*) „O Św. Teresie i jej dziełach").

c) „Obraz Cebesa i Doręcznik Epikteta". Wilno, 1845. (Z greck.).

d) „Dzieciątko Jezus". Wilno, 1846.

e) „Rachel", powieść. Wilno, 1847.

f) „Pisma Żegoty Kostrowca". 2 tomy. Wilno, 1848. (Zawierają: I. Wstęp, „Korona", legienda; „Rusałki", „Dwie mary"; „Dziedzic"; „Dwaj bracia".—II. „Pisma św. Grzegorza Nazjanzeńskiego"; „O stosunku bezpośredniej filozofji do religji i cywilizacji naszej").

g) „Mowy pogrzebowe". Wilno, 1856.

h) „Kazania niedzielne, świętalne i przygodne, oraz allokucje..." Kraków, 1857.

i) „Homiletyka". Kraków, 1859, i inne.

Listy. Ogł. kilkanaście.

Bibliografja utworów i listów H. druk. w t. VII *Stu lat myśli pol.*

M. Grabowski o przekładzie „Romea i Julji" w art. „O polsk. tłumaczeniach Szekspira". *Roczn. Liter.*, 1843. — K. W.: „Dzieciątko Jezus". *Bibl. Warsz.*, 1846, III, s. 133—148. — Kraszewski o „Dziec. Jezus". *Bibl. Warsz.*, 1846, III, str. 165—184. — J. B. Dziekoński: Uwagi nad pochwałą poematu „Dzieciątko Jezus..." przez J. I. Kraszewskiego. *Dzwon literacki*, 1846. — Majorkiewicz o „Dzieciątku Jezus" w „Pisma pomniej.", II; z *Przegl. Nauk.* — Majorkiewicz: Słów kilka z powodu rozbioru „Dzieciątka Jezus" (tamże). — J. Żochowski o Dziec. Jezus. (*Pielgrzym*, 1846). — Tyszyński: Rozbiory i krytyki, I, III. — Kraszewski: „Hamlet" w przekł. Kefalińskiego. („Wybór pism", X). — John of Dycalp: Wspomnienia szkolne i uni-

wersyteckie. *Kłosy*, 1884, I. — Ks. Feliński: Wspomni
łowińskiego. Warsz., 1856. — Ks. Feliński: Pamiętnik
szewicz: Wspomnienia... *Przegl. Pol.*, 1883. — Ks. Sy
ks. Hołowińskiego, (w *Charitas*. Petersburg, 1894). —
mentarz do charakterystyki Hołowińskiego. *Przegl. P*
H. Ign. *W. Enc. powsz. ilustr.*—Ks. S. Popławski: Ks.
Pol. XIX w. t. II. — Struve: Hist. logiki jako teorji p
Ks. Gabryl: Filozofja ks. arcyb. Ign. Hoł. *Ateneum k*
filozofji religijnej“, II). — Wł. Tarnawski: O polskich
pira. Kraków, 1914, str 42—56. — T. Sinko: Polsc
Krak. 1925. Str. 47—48. — J. St. Bystroń: Ks. Ign.
Świętej, Syrji i Egipcie“. Kraków, 1930).

13. MICHAŁ GRABOWSKI.

Ur. 25 września 1804 r. we wsi Żołc
Równem), z o. Antoniego, majora wojsk ros
rzańskich. Dzieciństwo spędził w Aleksand
majątku dziedz. rodziców. W 11-ym roku życi
jezuickiego w Romanowie. Następnie uczył
w szkole bazylj. w Humaniu (1818—19), gd
leskim i Goszczyńskim. Z Humania przen
chelieu'go w Odessie. W r. 1820 przybył d
wykłady uniwersyteckie jako wolny słuchacz.
nikiem Komisji Rząd. wyznań relig. i oświe
wym). W r. 1825 wrócił na Ukrainę; przeby
u przyjaciela Jana Krechowieckiego w Lesz
jeździł z Goszczyńskim do Wiednia. W r. 18
bawił w Warszawie. Od r. 1830 przebywa
ksandrówce). W r. 1835 ożenił się z Pauliną
życia osiadł w Kijowie. W r. 1863, za rząd
po Korzeniowskim dyrektorem Komisji oświe
listopada 1863 r. w Warszawie.

Pierwszą pracą literacką Grab. jest a
nad balladami Stefana Witwickiego, z przył
nad szkołą romantyczną w Polsce“ (druk. w 1843).

W l. 1827—28 ogł. w *Dzienniku Warsz*
lodje Ukraińskie“ i legiendę „Wawrzyniec
„Myśli o literaturze polskiej“. (*Dzien. Wars*

Po r. 1830/31 ogłasza artykuły swoje
godniku Petersburskim (w l. 1834—47), poczy

., 1834) (przedruk. w „Liter. i k
. o „Mieszaninach obyczaj.“ Jar. E
“. 4 tomy. Wilno, 1837—40. (To
Składa się z następujących rozpr
teratura francuska“, „Co znaczy ko
emencie poezji ukraińskiej w poezji
siejszych czasach epopeję narodo
raturze francuskiej nazwanej litera
le ukraińskiej poezji“ i „Literatur
oezji XIX w.“, napis. w końcu 183
Aleks. Grozy (1838—42).
nie Ziemięckiej.
um Kraszewskiego. Tu najważn.
o“: (*Athenaeum* 1841).
racka“. 2 t. Wilno, 1842—43.
krytyczne i artystyczne“. Warsz
W *Roczniku Literackim* m. i. „(
tek ze studjów nad Szekspirem
O gminnych ukraińskich podaniach
dra Grozy“. (*Rubon*, 1845).
i o w e (pod pseud. E d w a r d a
epy“. Wilno, 1838. Toż pod tyt.
erz, 1860). (Przekład czeski w r. 1
lska“. 5 t. Wilno, 1840—1841. (I
Wilno, 1845—6.
rzewski“ (w *Pamiętniku umysłow*
0).
iowski“. Warszawa, 1856.
“. (*Orędownik nauk.*, pozn. 184
rien. Warsz., 1851).
h“. Petersburg, 1862.
czasopismach z lat 1851—60: w
o. Tu m. in. „Pamiętniki o liter
Warszawskiej, w *Gazecie Cod*
1854, o Kaczkowskim, Ign. Cho
Kronice wiadom. kraj. i zagr. 1

narodowej". (*Tyg. Petersb.*, 1834) (przedruk. w „Liter. i krytyce", I, 78—113) (m. in. druk. art. o „Mieszaninach obyczaj." Jar. Bejły. *Tyg. Petersb.*, 1841—42).

„Literatura i krytyka". 4 tomy. Wilno, 1837—40. (Tom I, 1837; II, 1838; III i IV. 1840). Składa się z następujących rozpraw: w t. I: „O poezji XIX wieku", „Literatura francuska", „Co znaczy kozaczyzna", „Pieśni ukraińskie", „O elemencie poezji ukraińskiej w poezji polskiej" i „Czy można mieć w dzisiejszych czasach epopeję narodową?"; w t. II studjum „O nowej literaturze francuskiej nazwanej literaturą szaloną"; w t. III i IV: „O szkole ukraińskiej poezji" i „Literatura romansu w Polsce". Studjum „O poezji XIX w.", napis. w końcu 1830 r.).

Artykuły w *Rusałce* Aleks. Grozy (1838—42).

Artykuły w *Pielgrzymie* Ziemięckiej.

Artykuły w *Athenaeum* Kraszewskiego. Tu najważn. art. „Świat i poeta J. I. Kraszewskiego": (*Athenaeum* 1841).

„Korespondencja literacka". 2 t. Wilno, 1842—43.

„Artykuły literackie, krytyczne i artystyczne". Warszawa, 1849.

Rozprawy i artykuły: W *Roczniku Literackim* m. i. „O pol. tłumaczeniu Szekspira. Wyjątek ze studjów nad Szekspirem". (1843); w *Rubonie* Bujnickiego: „O gminnych ukraińskich podaniach". (*Rubon*: 1845).—„Do pana Aleksandra Grozy". (*Rubon*, 1845).

Utwory powieściowe (pod pseud. Edwarda Tarszy):

a) „Koliszczyzna i stepy". Wilno, 1838. Toż pod tyt. „Opowiadana Kurennego". Żytomierz, 1860). (Przekład czeski w r. 1851).

b) „Stannica Hulajpolska". 5 t. Wilno, 1840—1841. (Nowe wyd. Kraków, 1900—1901).

c) „Tajkury". 4 t. Wilno, 1845—6.

d) „Pan Starosta Zakrzewski" (w *Pamiętniku umysłowym*. Wilno, 1845 i osobno. Kijów, 1860).

e) „Pan Starosta Kaniowski". Warszawa, 1856.

f) „Oblężenie Płocka". (*Orędownik nauk.*, pozn. 1841).

g) „Złotomierz". (*Dzien. Warsz.*, 1851).

h) „Zamieć w stepach". Petersburg, 1862.

i) „Stypa". (*Rubon*, 1843).

Rozprawy i artykuły w czasopismach z lat 1851—60: w *Dzienniku Warszawskim* Rzewuskiego. Tu m. in. „Pamiętniki o literaturze polskiej" (1851); w *Gazecie Warszawskiej*, w *Gazecie Codziennej* (tu „Listy o literaturze" od r. 1854, o Kaczkowskim, Ign. Chodźce i in.); w *Nowinach* lwowskich, w *Kronice wiadom. kraj. i zagr.* 1856—1860.

„Ukraina dawna i teraźniejsza". I. Kijów, 1850.

„Graf Genrich Rzewuskij". Moskwa, 1858.

„Zamietki na statju: Otwiet Poliaka russkim publicistam po woprosu o Litwie i zapadnych gubernijach". Kijew, 1862 (*Kijewsk. Tielegraf.*).

Wydał: „Pamiętniki domowe". Warszawa, 1845. Wraz z Przeździeckim i Malinowskim „Źródła do dziejów polskich", I i II. Wilno, 1843—44. Wraz z Świdzińskim i Szoduarem „Pamiętniki". Kijów, 1845.

Artykuły w sprawie włościańskiej w pismach rosyjskich w 1862 r.

Autobiografja do r. 1840 (w *Kółku domowym*, 1866).

Listy: *a*) listy do Andrzeja Grabianki. *Kron. Rodz.* 1884; *b*) dwa listy do Johna of Dycalpa (Jankowskiego). *Kłosy*, 1884, II; *c*) 18 listów do Bohd. Zaleskiego w *Tyg. Ilustr.*, 1890 i w dziele Tretiaka o Zaleskim; *d*) dwa listy do Kirkora z r. 1843 (w „Księdze pamiątk. Mickiewicza" z r. 1898, I); *e*) list do G. Puzyniny z r. 1844. *Kron. Rodz.*, 1891; *f*) do Ziemięckiej w art. Chmielowskiego „Z dziejów *Pielgrzyma*" („Charitas", 1894); *g*) 6 listów z l. 1859—60 do A. Grabianki ogł. M. Rolle w swojem studjum o G. oraz list do Juljusza hr. Strutyńskiego z r. 1843, który podał przedtem ks. Chołoniewski w „Obrazach z galerji życia mego", str. 156—169, i inne materjały*); *h*) listy do Henryka Rzewuskiego. *Przegl. Narod.*, 1914; *i*) list do Rzewuskiego z r. 1841 przytacza A. Pług w „Księdze jubil. Kraszewskiego", str. LXI; *k*) list do Al. Grozy z 1844 przytacza B. D. Rzuchowski w broszurze o Grozie. — Zob. A. Bar. Korespondencja M. Grabowskiego. *Sprawozd. Akad. Um.* 1928. (Wiadom. o listach nieogłosz. drukiem).

Wiersz ostatni G. zawierający spowiedź jego z życia, podał Krechowiecki, a za nim M. Rolle.

Pozatem wyjątki z listów Grab. w rozprawach Wł. Jabłonowskiego, M. Rollego i Wł. Nehringa.

Rękopisy. Papiery po Grab. przechowywały się u ks. Koźmiana w Poznaniu; korespondencja z K. Podwysockim w Kórniku. Tad. Grabowski korzystał w swej pracy o G. z papierów po Grabowskim; niektórych w posiadaniu jest Michał Rolle.

Art. Grab. w znacznych ustępach przedruk.:

a) Uwagi nad balladami Witwickiego" w t. III *Stu lat myśli pol.* (str. 269—72).

---

*) Rolle nie wspomina o listach G. do A. Grabianki, drukowanych w *Kron. Rodz.*, 1884, ani o jego autobiografji, o kt. nie wie też T. Grabowski.

b) „Myśli o liter. polskiej“ (1828) w t. VII *Stu lat myśli pol.*
c) „Świat i poeta przez Kraszewskiego“—tamże.

Monografji brak.—Tyszyński: Dwaj ostatni krytycy w Polsce. *Tyg. Petersb.*, 1837 (przedruk. w „Pismach kryt.“. I. 1904).—Tyszyński: Rozbiory i kryt. III (o „Stannicy Hulajp).—Kraszewski o „Liter. i krytyce“. *Tyg. Petersb.* 1839 (przedruk. w „Wyborze pism“, X, 1894).—Jan Krechowiecki: Wiadomość o życiu i pismach Mich. Grab-go. Kraków, 1868 (odb. z *Czasu*, 1868, nr. 262—274). — Bezimienny: „Kilka wspomnień biograficznych“. *Czas*, 1866, nr. 127 i n. — T. Grabowski: M. Grab., jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne. Kraków, 1901 (odb. z *Przegl. Pol.*, 1900). (Rec. Chmielowskiego w *Gaz. Pol.*, 1901, nr. 356 i w *Pam. Liter.*, 1902). — (Rec Zdziarskiego w *Przegl. powsz.*, 1901, kwiecień i w *Kwart. Histor.*, 1901). — T. Grabowski: M. G. (*Album biogr. zasłuż Pol. XIX w.*, II). — Wł. Jabłonowski: Z korespondencji M. Grab-go. *Tyg. Ilustr.*, 1902, nr. 41—44. — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. Warszawa, 1902. (przedtem w „Nasza krytyka literacka w w. XIX. *Bluszcz*, 1899). — Chmielowski: G. M. *W. Enc. powsz. ilustr.* — M. Rolle: Żywot polityczny M. Grabowskiego. *Przew. nauk. i liter.*, 1908 (przedruk w „In illo tempore“. Szkice historyczno-literackie. Brody, 1914). — Bańkowski: M. G. (1805—1863) *Gaz. Warsz.*, 1913, 23 grudnia. — Pośrednio o G.: Nehring: Z młodych lat Bohd. Zaleskiego. *Bibl. Warsz.*, 1887, sierp. — Chołoniewski: Obrazy z galerji życia mego Kraków, 1890. — Dr. Antoni J.: J. I. Kraszewski i Ks. St. Chołoniewski. Lwów, 1878. — Chmielowski: Z dziejów postępu i reakcji u nas. („Prawda“. Książka zbior. dla Świętochowskiego. Petersb., 1899). — Chmielowski: J. I. Kraszewski. Warszawa, 1888.—Chmielowski: Henryk Rzewuski. („Nasi powieściopisarze“ I. Kraków, 1887).— Z. Wasilewski: Narodziny poety romantyka. *Ateneum*, 1895 (przedruk w książce „Od romantyków do Kasprowicza“. Lwów, 1907). — Z. Wasilewski: „Między kolegami z Humania“. (*Księga pamiątk.* Mickiewicza, I, 1898).—Duchińska: B. Zaleski. *Bibl. Warsz.*, 1886. — Tad. Bobrowski: Pamiętniki. Lwów, 1900. Tom II. — Korespondencja. Bohd. Zaleskiego. — Rawita-Gawroński: Rok 1863 na Rusi. Lwów, 1903.— Tretiak: „Bohdan Zaleski“. Kraków, 1911. — Kridl: G. M. *Sto lat myśli pol.*, VII, 1913. — A. Bar: Grabowski jako teoretyk i przeciwnik romantyzmu. *Pam. Liter.* 1929. — H. Hleb-Koszańska: Zródła sądów w rozprawie Michała Grabowskiego „O nowej literaturze francuskiej“. Wilno, 1929.

14. LUDWIK SZTYRMER.

Ur. 30 kwietnia 1809 r. w Płońsku, z o. Jakóba Stürmera, lekarza wojskowego, i Juljanny z Linkowskich, wdowy po Kraszewskim. Uczył się początkowo w Siedlcach, następ. od r. 1821 do 1825 w korpusie kadetów w Kaliszu, od r. 1825—1829 w Szkole Wojskowej Aplikacyjnej w Warszawie. W r. 1829 podporucznikiem artylerji pieszej i przebywa w Kozienicach (1829—1830). W powstaniu Listopadowym walczy w bitwie pod Grochowem; wzięty do niewoli, zesłany do Wiatki i przebywa w Kotelniczu (1832) i wstępuje do wojska rosyjskiego. W latach 1832—1834 służy w Finlandji. W r. 1834

wstępuje do akademji wojskowej w Petersburgu; dosługuje się rangi pułkownika sztabu gieneralnego (1843) i zostaje naczelnikiem wydziału w departamencie osad wojennych. Około r. 1838 żeni się z Eleonorą Janowską. Otrzymuje w końcu rangę gienerała sztabu gieneralnego. Zm. 4 czerwca 1886 r. w Wilnie.

Pierwszym utworem literackim Szt. był art. „O magnetyzmie zwierzęcym“, druk. w *Pamiętniku umiejętności moral. i liter.* z r. 1830. W l. 1842—1843 pisywał pod pseudonimem Gierwazego Bomby artykuły krytyczne do *Tygodnika Petersburskiego*, p. t. „Listy z Polesia“. Należał wtedy do t. zw. pentarchji, skupiającej się około *Tygodnika.*

Pierwsze swoje utwory powieściowe ogłosił w latach 1841—44: „Pantofel, historja mego kuzyna“ (w noworocz. *Niezabudka*, 1841 w Petersburgu); „Urywki z pamiętnika oryginalnie wychowanej kobiety“ (*Niezabudka*, 1842); „Dusza w suchotach“ (*Athenaeum*, 1843); „Trupia główka“, „Frenofagjusz i Frenolesty“ (*Rocznik Literacki*, 1843). Te i inne jego utwory („Czarne oczy“. *Tyg. Petersb.*, 1844) wyd. pod imieniem żony swojej, Eleonory p. t.:

a) „Powieści nieboszczyka Pantofla“ (2 t. Wilno, 1844; 2 wyd. w Petersburgu, 1860.

b) „Kataleptyk“. 2 t. Wilno, 1846.

c) „Światło i cienie“. 2 t. Petersburg, 1847—1848 (przedtem w *Tyg. Petersb.*).

d) „Noc bezsenna“. 3 t. Warszawa, 1859. (Przedtem w *Kronice wiadom. kraj. i zagr.*, 1857—8).

„Wybór powieści...“ Warsz. 1903.

Chmielowski: Ludwik Sztyrmer (w „Nasi powieściopisarze“, II: przedtem w *Ateneum*, 1890, III—IV) (studjum podstawowe).—Kraszewski o „Pantoflu“. *Tyg. Petersb.*, 1842. — Grabowski o „Pantoflu“. *Tyg. Petersb.*, 1842. — (St. Koźmian) o „Pow. nieb. Pantofla“. *Przegl. Pozn.*, 1845. — Ziemięcka: Eleonora Sztyrmer i literatura powieściowa wogólności. *Pielgrzym*, 1845. — Tyszyński o „Kataleptyku“ w *Bibl. Warsz.*, 1846, IV i w jego „Rozbiorach i krytykach“, III. — J. B. Dziekoński o „Kataleptyku“. *Dzwon literacki*, II, 1846. — Zbigniew (M. Sadowska): Słów kilka o humorystyce i humorystach polskich. *Przegl. Tyg.*, 1876.—Pług: L. S. *Kłosy*, 1886. — Niemirowski: Nekrolog w *Kur. Warsz.*, 1886, nr. 169, b. — Walicki: Ludwik i Eleonora Sztyrmerowie. *Tyg. Ilustr.*, 1892. — Walicki: Wspomnienie o Sztyrmerach. *Kraj*, 1892. — Połkozic (Niewiarowski): L. S. *Kłosy*, 1886. — A. Jelski: Przyczynek do biografji L. Sztyrmera. *Tyg. Ilustr.*, 1892. — Drogoszewski: S. L. *Sto lat myśli pol.*, VIII (1913).

15. JAN BARSZCZEWSKI.

Ur. się w r. 1790 w Witebszczyźnie, jako syn ubogiego szlachcica zaściankowego. Uczył się u jezuitów w Połocku. Potem osiadł w Petersburgu. Tu poznał Mickiewicza, a później Szewczenkę. Zm. 11 marca 1851 r. w Cudnowie, u Rzewuskich.

W l. 1840—43 wydawał w Petersburgu noworocznik *Niezabudka*.

Gł. jego dzieło: „Szlachcic Zawalnia czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach". Petersburg. 1844—46.

Nadto ogł.:

„Proza i wiersze". I. Kijów, 1849 (więcej nie wyszło).

Był współpracownikiem *Rocznika Literackiego* Podbereskiego. Popularne były jego wiersze białoruskie; niektóre druk. w *Roczniku Liter.*

J. Bartoszewicz o J. B art. w *Dzienniku Warszawskim* 1851, nr. 22—24.— Tenże w „Hist. liter." II, 239—240. — Pypin: Istoria russkoj etnografji. IV, 61—62.— R. Ziemkiewicz: Jan Barščeuski. Wilno, 1911. (Po białorusku).

16. STANISŁAW CHOŁONIEWSKI.

Stan. Myszka hr. Ch. ur. się w Janowie, na Podolu (pow. lityński), z o. Rafała, miecznika kor., i Katarzyny z Rzyszczewskich, dn. 23 marca 1791 r. Kształcił się w domu; studja uniwersyteckie odbył w Wilnie, na wydz. prawnym. Następnie zaciągnął się do wojska Ks. Warszawskiego, ale wkrótce porzuca służbę wojskową, w zamiarze oddania się służbie dyplomatycznej; w tym celu zabiega w l. 1812—1818 w Petersburgu i Warszawie; w r. 1816 urzędnikiem ministerjum spraw zagranicznych i kamerjunkrem. W l. 1818—19 przebywa w Wiedniu i Paryżu. Wl. 1821—24 w Wiedniu, poczem wrócił do Janowa. W r. 1827 udał się do Rzymu i wstąpił tu do akademji duchownej; w r. 1829 wyświęcony na kapłana. W r. 1830 zaprzyjaźnił się w Rzymie z Mickiewiczem. Otrzymawszy stopień dr. teologji i godność szambelana papieskiego, wraca pod koniec r. 1832 do Janowa. Zostawszy dziekanem katedr. kapituły kamienieckiej i kaznodzieją przy katedrze, przebywa w Kamieńcu, odbywając letnie wycieczki to do Janowa, to do Odessy i Krymu. W roku 1838 mianowany kanonikiem-prałatem katedralnym kamienieckim. W r. 1842, po śmierci biskupa Mackiewicza, zostaje wikarjuszem kapitularnym, t. j. administratorem djecezji kamienieckiej. Zm. 3 września 1846 r. w Janowie.

Pracę literacką rozpoczął od przekładów; najprzód dzieła Lamennais'go „Essai sur l'indifferance en matière de religion", z którego ustęp ogłosił drukiem p. t. „Wstęp do dzieła o obojętności w przedmiocie religji" (1821) (?), i kilka innych dzieł.

Na arenę literacką wystąpił właściwie w r. 1841, w *Athenaeum* Kraszewskiego z art. bezim. p. t. „Kilka słów o polemice chrześcijańskiej w przedmiotach moralno-filozoficznych". W następnych latach (1842—51) wydrukowano w czasop. *Athenaeum*, w *Pielgrzymie* i w *Bibliotece Warszawskiej* jeszeze kilka jego utworów i artykułów.

Osobno wyszły, oprócz przekładów dzieł religijnych, następujące utwory:

a) „Nauka przy pogrzebie JW. Michała Grocholskiego". Berdyczów, 1833.

b) „Sen w Podhorcach". Wyciąg z dziennika życia mego. Wilno, 1842. (Odb. z *Athenaeum*, 1842, III). Nowe wyd. Kraków, 1888.

c) „Dwa wieczory pani starościny Olbromskiej". Wilno, 1843.

d) „Artykuł nadesłany. Obraz z galerji życia mego". Lipsk, 1846.

e) „Odpowiedzi ks. Stan. Chołoniewskiego na dwa pytania: 1) Co znaczy słowo „postęp ludzkości" w duchu nauki Chrystusowej? 2) Jak zabezpieczyć sobie zbawienie w stanie małżeńskim?"; „Słowik i róża, legienda wschodnia". Wilno, 1847.

f) „Pisma pośmiertne". 2 t. Lipsk, 1851. (Zawierają: 1) „Wyjątek z dziennika życia mego", 2) „Treść pamiętników niektórych przyjaciół młodości mojej", 3) „Memoranda czyli żywot Stęplowskiego", 4) „Wody Krzeszowickie", 5) „Magnificat", 6) „Soliloquia pana Baltazara Radwańskiego", 7) Wiersze, 8) „Wieczory i przechadzki rzymskie". [To ost. przedtem w *Athenaeum*, 1851, III].

g) „Obrazy z galerji życia mego". Kraków, 1890. (Wyd. ks. Jan Badeni). (Zawierają: a) Dwa wieczory starościny Olbromskiej" (przedruk.); b) „Potajemne usiłowania skrzywienia opinji narodowej w prowincjach naszych zapomocą perjodycznego piśmiennictwa"; c) „Proroctwo hr. Józefa de Maistre w Petersburgu, przesłane Janowi Potockiemu r. 1810, sprawdzone w Uładówce r. 1841".

h) „Opis podróży Kijowskiej odbytej w r. 1840". Lwów, 1886. (Odb. z *Przew. nauk i liter.*). (Wydał dr. Antoni J.).

i) „Kazania". 2 t. Kraków, 1888. (Wyd. ks. Jan Badeni).

Wyd. dzieł zbiorowego brak.

Bibliografję utw. druk. i w rękopisie pozostałych podał G. K. w t. VII *Stu lat myśli polskiej*.

Ks. J. Badeni: Ksiądz Stanisław Chołoniewski. Kraków, 1888. (Odb. z *Przegl. powsz.*) (najobszerniejsza praca o Choł., życiorys i rozbiór utw.) życiorys osnuty na materjałach rękopiśm. = Kraszewski: Ks. Stan. Choł. *Athenaeum*, 1846. (Przedruk. w jego „Okruszynach". Warszawa, 1856, wyd. nowe. Lwów, 1876). — Zipper: Zacharias Werner u. die Familien Grocholski und Chołoniewski. Lemberg, 1896. (odb. z *Spraw. gimn. niem. we Lwowie*). — Dr. Aantoni J: J. I. Kraszewski i Stan. Chołoniewski. *Przew. nauk. i liter.*, 1878 (i odb). — Dr. Antoni J.: Ks. St. Choł. *Kron. Rodz.* 1885. (Życiorys z poprzedniego art., zmieniony).— Dr. Antoni J.: Z teki autografów. Listy ks. Ignacego Hołowińskiego. *Kron. Rodz.*, 1883.—Dr. Antoni J.: Z korespondencji J. I. Kraszewskiego. *Niwa*, 1888.—Dr. Antoni J.: Choł. „Opis podróży kijowskiej, odbytej roku 1840. *Przew. nauk. i liter.*, 1886. — Dr. Antoni J.: O. Klemens Hofbauer i ks. Zacharjasz Werner. *Kron. Rodz.*, 1886. — E. Helenjusz: Pamiątki polskie z różnych czasów. Kraków, 1882, t. II. — Chmielowski: Henryk hr. Rzewuski. („Nasi powieściopisarze". I, 196, 206—209). — M. Grabowski o „Śnie w Podhorcach" w *Tyg. Petersb.*, 1842. — M. Grabowski o „Śnie w Podhorcach" w „Korespondencji literackiej", II, 225—9. — F. Zieliński o „Śnie w Podhorcach". *Bibl. Warsz.*, 1842, IV. — Tyszyński o „Odpowiedziach" w jego „Rozbiory i kryt." I. — Chmielowski: Ch. St. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Struve: Historja logiki jako teorji poznania w Polsce. Warszawa, 1911, — Ks. Gabryl: Idee filozoficzne ks. St. Choł. *Ateneum kapł.*, 1911 (toż w jego „Polskiej filozofji religijnej", II). — G. Korbut: Choł. St. *Sto lat myśli pol.*, t. VII (1913).

17. ANTONI MOSZYŃSKI.

Ur. 1800 r. w gub. wołyńskiej, z zamożnych rodziców. Uczył się w Dąbrowicy i w Krzemieńcu. Potem wstąpił do zgromadzenia pijarów; był nauczycielem w szkole poniewieskiej (spotkanie z Mickiewiczem, nauczyc. kowień.). Został rektorem szkoły w Lubieszowie; stąd przeniósł się do Pińska, a następnie został mianowany członkiem Kollegjum w Petersburgu; tu uzyskał stopień dr. teologji. W r. 1869 wrócił do Pińska, na stanowisko dziekana. W r. 1883 do Lubieszowa. Był członkiem Tow. Nauk. Krak. i Akad. Umiejętności. Zm. 3 sierpnia 1893 r.

Wydał: a) Od r. 1828 kilka mów żałobnych.

b) Przekład wiersza Mureta do synowca (Wilno, 1829), z wiadomością o życiu autora i przypisami (obok tekstu łaciń.).

c) Przekł. „Wiersza o sztuce rymotwórczej" Horacego (Wilno, 1835) (obok tekstu łaciń.).

d) „Kolęda dla dzieci". 4 t. Wilno, 1836—41.

e) „Odpowiedź na recenzję...". Wilno, 1836.

f) „Żywot Macieja Dogiela". Wilno, 1838 (przedtem w *Wizer. i roztrząs. nauk.*).

g) „Wiadomość o rękopismach oddziału teologicznego w Ces. Bibl. publ. w Petersburgu" (Kraków, 1874).

Zob. art. o M. w *Tyg. Ilustr.*, 1893, II.

18. GUSTAW OLIZAR.

Ur. 3 maja 1798 w Korystyszowie, na Wołyniu, z o. Filipa, podczaszego litew., i Ludwiki ze Szczytów. Kształcił się w Żytomierzu i w liceum Krzemienieckim. W r. 1821 marszałkiem gubernjalnym kijowskim. Czas jakiś mieszkał na Krymie. W r. 1825 więziony w twierdzy Petropawłowskiej w Petersburgu. W 1831 internowany w Kursku. Ož. się z hr. Molo. 2-v z hr. Józefą Ożarowską. Zm. 2 stycz. 1865 w Dreznie.

Zaczął od wierszy.

„Przemówienie" na cześć A. Felińskiego. Krzemieniec. 1820.

„Spomnienia". Wilno, 1840—42. (Wiersze).

„Pomieszanie Jarosza Bejły, objawione przez A. Filipowicza". Wilno, 1842.

Pisał nadto: w *Athenaeum* (1840), w *Tyg. Petersb.* (1852—3), w *Ruchu muzycznym* (1857).

„Pamiętniki". Lwów, 1892.

List do Józ. Felińskiej w „Przemowie do Barbary" wyd. z r. 1821.

Niektóre jego wiersze przytacza J. Leszczyc.

Kraszewski w art. o H. Rzewuskim (Charakterystyka porównawcza). — Tenże wspomnienie o O. w *Czasie*, z d. 12 stycz. 1865.—Sobieszczański w *Enc. Orgelbr.*— M. Rolle: Ateny wołyńskie, wyd. 2 — J. Leszczyc (J. Siemieński): Gustaw Olizar i jego prace. (Wstęp do Pamiętników). — W. Lednicki w art. o Marji Wołkońskiej w *Przegl. Warsz.*, 1923, paźd. i w książce „Aleks. Puszkin" (1926) (o jego miłości do Marji Rajewskiej). Mickiewicz poświęcił Olizarowi sonet „Ajudah", Słowacki napisał do niego wiersz w r. 1847 i list. (Zob. *Ruch Liter.*, 1926, nr. 9.

19. MICHAŁ JEZIERSKI.

(M. hr. Lewalt J.). Ur. ok. 1811 r. Zm. w stycz. 1891.

Należał ok. 1840 do współpracowników *Tygodnika Petersb.*

Pisał: powieści, dramaty, poezje.

„Poezje". Wilno, 1837.

„Pan kasztelan". 1841, powieść, i szereg innych.

W *Rusałce* 1840 ogł. poemacik „Ostatnia scena z życia poety".

Pod koniec życia polemizował z Bobrzyńskim („Z dziejów dawnej Polski“ (1888).

Zob. art. w *Tyg. Ilustr.*, z r. 1891, nr. 56.

20. TOMASZ DOBSZEWICZ.

Tomasz Jerzy Ejtwid Dobszewicz. Ur. 20 grudnia 1807 r. na Żmudzi. Po ukończeniu szkół pijarskich w Rosiejniach, wstąpił do seminar. żmudzkiego w Worniach (1825); stąd po roku do seminarjum w Wilnie; jednocześnie chodził do uniwersytetu na wydz. teologiczny. Koleguje w semin. z Hołowińskim. W r. 1830 ukończył studja ze stopniem magistra teologji. W r. 1831 kapłanem. Przez lat 20-cie z górą (1843—66) profesorem teologji i prawa kanon. w uniw. kijowskim (po Hołowiń). W r. 1834 prałatem katedralnym łuckim i żytomierskim. Zm. 4 czerwca (11 maja?) 1881 r. w Żytomierzu.

Ogłosił drukiem: a) Rozbiór dzieła „Żemajcziu Wiskupista“ (1848) Wołonczewskiego, bisk. żmudzkiego. (*Tyg. Petersb.*).

b) Życie X. Mikołaja Kamińskiego. (*Pam. relig. moralny*). (Obie prace podpisał. J. E.).

W rękop. Hist. bisk. kijow. (do końca XIV w.); Życiorys X. J. Wereszczyńskiego, bisk. kiiow.

„Wspomnienia z czasów, które przeżyłem“. *Przegl. Pol.*, 1882/83. (Tu m. in. piękny opis Żmudzi i obyczajów żmudzinów; opis szkoły pijar. w Rosiejniach i po mistrzowsku skreślił typy ówczesnych swych nauczycieli i przełożonych; opis semin. i uniw. wileńskiego i charakterystyki profesorów).

K.: Ksiądz Tomasz Dobszewicz. *Tyg. Ilustr.*, 1881, II. — X. Sas: X. Tomasz Jerzy Ejtwid Dobszewicz. *Przegl. Pol.*, 1882.—M. Dubiecki: Młodzież polska w uniwersytecie kijowskim przed r. 1863. Kijów, 1909 (str. 85).

21. WOJCIECH ZBORZEWSKI.

Mineralog, gieolog, paleontolog. Prof. matematyki w liceum Krzemienieckiem. Prace swe ogłaszał w językach obcych w biuletynach zagranicznych towarzystw naukowych, których był członkiem. Przebywał czas jakiś (ok. r. 1844) w Moskwie. Zajmował się „filozofją nauk przyrodzonych“. Zostawił w rękopisie dzieło: „Koło kosmologiczne czyli listy naturalisty Podolanina do Mazura i Litwina“.

Majorkiewicz: Uczony a nieznajomy naturalista polski Wojciech Zborzewski. („Pisma pomniej.“ II, 147—153).

22. ALEKSANDER WERYHA-DAROWSKI.

Ur. 18 sierpnia 1815 r. w Tomaszowie, z o. Karola; szkoły odbył u pijarów na Żoliborzu w Warszawie. Mając lat 15 wrócił do ojca, mieszkał w Żerdziu, wsi dziedzicznej pod Kamieńcem Podol. W r. 1849 ożenił się z Antoniną Hutorowiczówną. W roku 1850 osiadł w Tatjowszczyźnie (gub. kijow.); ok. 1856 r. przeniósł się do Kijowa; stąd robił wycieczki po kraju i zagranicą. W r. 1874 wyjechał do Niemiec. Zm. 16 kwietnia 1874 r. w Berlinie.

Pierwsze swe prace pomieścił w *Bibl. Ossol.*, 1848 r. Potem pisywał korespondencje i artykuły do *Dzien. Warsz.* 1854 i do *Kron. wiadomości kraj. i zagr.*, 1858. — Miał zwyczaj ogłaszać swe prace w kilkudziesięciu zaledwie egzemplarzach; używał wielu pseudonimów; zmyślał miejsca wydania. — Wydał m. in..

„Awulsa Humania". (Wenecja, właśc. Bruksella, 1862).

„Trzej królowie", legienda... (Lipsk, 1862).

„Lament Skwirski", leg. ukraińska wierszem (Bruksella, 1862).

„Przysłowia polskie odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości". (Poznań, 1874).

W rękop.: „Zbiór poezji", oraz „Przypowieści polskie Rysińskiego".

DR. ANTONI J: Opowiad. histor. Ser. IV, t. 2 1884.—CHMIELOWSKI w *W. Enc. powsz ilustr.*

23. TYTUS SZCZENIOWSKI.

Ur. 4 stycznia 1808 r. w Siedliszczu na Podolu, niedaleko Winnicy. Kształcił się w liceum Krzemienieckiem. Walczył w r. 1831. Przebywał czas jakiś w Galicji. Poczem wrócił do kraju. Zm. 1880.

„Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i historji, rozwinięcie się umysłu i ducha ludzkiego". Wilno, 1842.

„Bigos hultajski". 4 t. 1844—49 (przeciw „Mieszaninom" Rzewuskiego) pod pseud. Izasława Bleporiskiego.

Rozprawki filozoficzne w *Athenaeum* Kraszewskiego.

„Powieści domowe". Wilno, 1852 (tu (i indziej) m. in. opisał liceum Krzemienieckie).

CHMIELOWSKI o Szcz. w „Hist. liter. pol.", t. V, str. 223—225. — TYSZYŃSKI o „Bigosie hultajskim". „Rozb. i kryt., III.—MAJORKIEWICZ: Myśli i uwagi nad dziełkiem Tytusa Szczeniowskiego p. n. „Przygotowania do nauki dziejów i t. d.". *Przegl.*

Nauk., 1842, IV (i w „Pismach pomniej.“, II). — E. D. w *Przegl. Nauk.*, 1842, I.— SPASOWICZ: Nasze dzisiejsze sądy szlacheckie polubowne. *Ateneum*, 1887, I i w „Pismach“ Spas. t. I. — STRUVE: Hist. logiki jako teorji poznania w Polsce. Warszawa, 1911.

24. JULJAN SABIŃSKI.

Ur. 1797 ok. Kamieńca (na Podolu). Należał, wraz z T. Zaborowskim do wolnomularzy. Wziął udział w powstaniu Listopad.; po kapitulacji Zamościa, wzięty do niewoli; wypuszczony w r. 1832. W 1838 za sprawę Konarskiego uwięziony i zesłany na Syberję, skąd wrócił w r. 1858. Poraz trzeci zesłany w r. 1861. Zm. w r. 1869, w Czernichowie.

Jest autorem cennego pamiętnika pt. „Dziennik mojej niewoli i wygnania od r. 1838 do 1857“; niewydany, rękopis w zbiorach raperswilskich.

ROLLE: Z minionych stuleci. — JANIK: Dzieje Polaków na Syberji. 1928, str. 197—206.

25. EWA FELIŃSKA.

(Z Wendorffów). Ur. 26 grudnia 1793 r., we wsi Uznoha, na Litwie, z ojca Zygmunta Wendorffa i Zofji z Sągajłłów. Wychowywała się w Słuczczyznie (we wsi Horynce) i w Ihumenszczyznie (w Boratyczach). W r. 1811 wyszła za Gierarda Felińskiego, brata Alojzego († 1833) i osiadła w Wojutynie na Wołyniu. W 1837 przeniosła się do Krzemieńca. W 1838, za udział w spisku Szym. Konarskiego, aresztowana, zesłana na Syberję, do Berezowa, gdzie przebyła dwa lata, od 1839—1841, stąd przeniesiona do Saratowa; tu przebyła trzy lata 1841—1844. Zm. w r. 1859.

Utwory. Debiutowała art. w *Tyg. Petersb.* r. 1843, p. t. „Myśli o postępie ludzkości“, pod pseudon. Wenerandy Kokosz.

Osobno: a) „Hersylja, pow. obyczajowa“. 2 t. Wilno, 1849 (pis. 1843; częśc. druk. w *Athenaeum*, 1846).

b) „Pan Deputat“, pow. obyczajowa. 2 t. Wilno, 1852 (pis. 1843).

c) „Siestrzenica i ciotka, pow. obyczajowa“. Wilno, 1853. (Pis. 1843).

Nadto w *Athenaeum*: „Wigilja Nowego Roku“ (*Athenaeum*, 1847) i „Pomyłka“ (*Athenaeum*, 1851).

d) „Wspomnienia z podróży do Syberji i pobytu w Berezowie i w Saratowie spisane". 3 tomy. Wilno, 1853. (Przedtem częśc. w *Athenaeum*, 1849 i oddruk. w Wilnie, 1850; tamże: „Wyjątki z dziennika pisanego w Berezowie" (*Athenaeum*, 1845—46). Przekł. część. angielski, Lacha Szyrmy, p. t. Revolutions of Siberia (London, 1852) kilka wydań, i duński (Kopenhaga, 1855).

e) „Pamiętniki z życia". 5 tomów. Wilno, 1856—1860.

Siemieński o „Pam." Felin. w „Kilka rysów z literatury i społecz.", t. II. — Ks. Feliński: Paulina, córka Ewy Felińskiej. Lwów, 1885 (przedtem w *Przegl. Pol.* 1884, II). — Chmielowski: Ewa z Wendorffów Felińska. („Autorki polskie XIX w.". Warsz., 1885). — Librowicz: Polacy w Syberji. Kraków, 1884. — Janik: Dzieje Polaków na Syberji.

26. ZYGMUNT SZCZĘSNY FELIŃSKI.

Bratanek autora „Barbary". Ur. 1 listopada (20 października st. st.) 1822 r. we wsi Wojutynie na Wołyniu (ok. Łucka), z o. Gerarda i Ewy z Wendorffów. Uczył się w Nieświeżu, Łucku, Krzemieńcu. Po śmierci ojca i wywiezieniu matki do Berezowa, zaopiekował się nim Zenon Brzozowski; F. kształcił się w gimn. w Klewaniu i w uniw. w Moskwie na wydz. matemat., który ukończył w r. 1844. W drugiej połowie 1847 r. wyjechał na dalsze studja za granicę, do Monachjum, a nast. do Paryża. W Paryżu słuchał wykładów w Sorbonie i w Collège de France i zapoznał się z Słowackim, który umarł na jego ręku. W r. 1848 brał udział w wypadkach poznańskich i w bitwie pod Miłosławiem. W r. 1851 wstąpił do seminarjum duchownego w Żytomierzu. Od r. 1852 był uczniem, a następnie od 1857 r. profesorem Akademji Duchownej w Petersburgu. (W r. 1855 wyświęcony na kapłana). Od r. 1862—63 arcyb. metropolitą warszawskim; zesłany do Jarosławia; przebywał tu l. 20-cie (1863—1883). W r. 1883 wyjechał do Rzymu. Od r. 1885 przebywał w Galicji (w Dźwiniaczcze, maj. hr. Koziebrodzkich na Podolu) Zm. 17 września 1895 r. w Krakowie.

Napisał: 1) „Wiara i niewiara w stosunku do szczęścia osobistego". Lwów, 1886.

2) Konferencje o powołaniu. Kraków, 1890.

3) Konferencje duchowne. 2 t. Lwów, 1885.

4) Paulina, córka Ewy Felińskiej. Lwów, 1885, (przedtem w *Przegl. Pol.*, 1884).

5) Pamiętniki. 2 części. Kraków, 1897. Wyd. 2-gie, 1912 („je-

den z najpiękniejszych utworów naszej literatury pamiętnikowej", wedł. Smolki).

Stefan Prawdzicki (Ign. Polkowski): Wspomnienie o Z. S. Felińskim. Kraków, 1866.—xxx: Konstanty Ireneusz Pomian hr. Łubieński bisk. sejnejski. Kraków, 1898.— Smolka we wstępie do Pamiętników. — Giller: Hist. powst. narodu pol., I. — Ks. T. Matuszewski: Ks. Z. S. Feliński. *Album biogr. zasłuż. Polaków XIX w.* t. II.— Kraushar: Z życia arcyb. Zygm. Szcz. Felińskiego. *Przegl. histor.*, 1916.

27. ZYGMUNT MIŁKOWSKI.

(Teodor Tomasz Jeż).

Zygmunt Fortunat M. ur. się 23 marca 1824 r. we wsi Saracei na Podolu (pow. bałcki), z o. Józefa, porucznika wojsk pol., i Balbiny z Brudzewskich. Do szkół chodził w Niemirowie, następnie kształcił się w liceum w Odessie, na wydz. matematycznym (1843—46), poczem wstąpił do uniwers. w Kijowie (1847—1848). W r. 1848 ruszył do Galicji, stąd do Węgier; odbył jako legjonista kampanję węgierską 1848—49, dosłużywszy się stopnia porucznika. Po upadku powstania emigrował do Turcji, a stąd do Anglji; w Londynie zarabiał na utrzymanie w fabryce klisz do obić papierowych; wstąpił tu do Towarzystwa Demokratycznego (artykuły w *Demokracie polskim* 1851—56). W roku 1851, jako ajent Komitetu Centralnego Demokracji Europejskiej udaje się na Wschód i osiada w Mołdawji. Podczas wojny Wschodniej (1853—55) przebywa w różnych kierunkach półwysep Bałkański (Serbję, Bułgarję), uczestnicząc w wojnie jako spostrzegacz przy armji sprzymierzonych. W l. 1855—58 przebywa w Konstantynopolu, czas jakiś zarabiając na chleb jako subjekt w magazynie mód. W r. 1858 opuszcza Konstantynopol i wraca do Londynu; zostaje członkiem Centralizacji. W r. 1860 w Galicli; w 1861 r. żeni się z Zofją Wróblewską i osiada w Michalenach w Rumunji. W grudniu 1862 r. był przez kilka dni w Warszawie; mianowany przez Centr. Komitet Narodowy pułkownikiem, organizuje w r. 1863 z polecenia jego w Tulczy oddział powstańczy, mający przez Rumunję wkroczyć na terytorjum połudn. Rosji; ale oddział zostaje zatrzymany przez Rumunów (utarczka pod Kastangalą). Po upadku powstania przebywa M. Europę w różnych kierunkach, czas jakiś więziony przez Austrjaków we Lwowie. W l. 1864—66 mieszka w Belgradzie, w l. 1866—72 w Brukselli; w l. 1872—77 w Lozannie; w l. 1877—1899 w Gienewie; od r. 1899 w Zurychu; w końcu w Lozannie. Przez jakiś czas redagował (1866—67) wydaw. w Szwajcarji *Niepodległość*; w r. 1887 ogłosił broszurę „Rzecz o obro-

nie czynnej i skarbie Narodowym"; był jednym z założycieli Ligi Narodowej Polskiej, z której powstało stronnictwo Demokr.-Narodowe; od r. 1887—97 redagował *Wolne Polskie Słowo* (wych. w Paryżu); nast. drukował artykuły polityczne w *Przeglądzie Wszechpolskim* (wych. we Lwowie, nast. w Krakowie). Był członkiem Zarządu Związku wychodźtwa polskiego i Rady zarządzającej Muzeum Narod. w Raperswilu. W r. 1900 odbył podróż do Ameryki Półn. w celu zwiedzenia kolonji polskich w Stanach Zjednoczonych. Zm. 11 stycznia 1915 r. w Lozannie.

Na pole literatury wystąpił poraz pierwszy w r. 1851 i następnych (1851—56) z artykułami w *Demokracie Polskim* (wydaw. w Brukselli i w Londynie) („Lud rolniczy w krajach zabranych", i inne). Potem ogłaszał swoje utwory w *Dzienniku Literackim* lwowskim i w *Gazecie Warszawskiej*: „Pamiętniki włóczęgi" (*Dzien. Literacki*, 1856—58), korespondencje z Konstantynopola w *Gazecie Warszawskiej* (1857) i pierwszą swą powieść: „Wasyl Hołub" (*Dzien. Liter.*, 1858; osobno. Warszawa, 1909). W tym samym roku wydał broszurę: „Udział Polaków w sprawie Wschodniej" (Paryż, 1858). Od r. 1858 ogłosił Jeż mnóstwo utworów powieściowych, przeważnie w czasopismach, z których wiele, i to do najcelniejszych jego powieści należące, do dziś nie są wydane osobno.

1859. „Handzia Zahornicka". (*Gaz. Warsz.*, osobno w Wilnie, 1860).

— „Sen starego księdza". (*Dzien. Liter.*).

— „Nieboszczka". (*Dzien. Liter.*).

1860. „Szandor Kowacz". (*Gaz. Warsz.*; osobno w Wilnie, 1861; przedruk. w *Bibl. dzieł wybor.*, 1898, z przedmową Chmielowskiego).

— „Hrabianka Dynia". (*Tyg. Ilustr.*).

— „Historja o pra-pra-pra-wnuku". (*Gaz. Warsz.*).

1861. „Historja o pra-pra-pra-dziadku". (*Gaz. Warsz.*; osobno p. t. „Historja o prapraprawnuku i praprapradziadku". Wilno, 1863).

— „Asan". (*Dzien. Liter.*; osobno, Lwów, 1869. *Bibl. Mrówki*).

— „Pierwsze boże przykazanie". (*Dzien. Liter.*; przedruk. w *Tyg. mód*, w r. 1906).

— „Na placówce". (*Tyg. Ilustr.*).

1862. „Krwawe dzieje". (*Gaz. Warsz.*).

— „Sprawa ruska w Galicji". (*Dzien. Pol.* lwow.; osobno, Lwów, 1884. *Bibl. Mrówki*).

— „Starodubowska sprawa". (*Dzien. Liter.*).

1865. „Romansowa kontrabanda". (*Rodzina*).

1865. „Wrzeciono". Lwów, 1865 (2 wyd. Warszawa, 1871).

1866. „Pani Komisarzowa". (*Dzien. Liter.*).

— „Pamiętniki starającego się". (*Tyg. Ilustr.*; osobno. Warszawa, 1903).

— „Edward Kloc". (*Kłosy*; w później. wyd. p. t. „Koleje życia". Poznań, 1879; „Edward Kloc. Warszawa, 1894".

— „Drugie boże przykazanie". (*Dzien. Liter.*; przedruk. w *Tyg. mód*, 1907. osobno, Lwów, 1911).

1867. „Mąż z rezerwy". Warszawa, 1867.

— „Helena". (Dod. do *Tyg. Ilustr.*; 2 wyd. Poznań, 1869).

1868. „Spóźniona wieczerza". (*Tyg. Ilustr.*).

1868—1869. „Urocza". (*Tyg. Ilustr.*; osob. Warsz., 1870).

1869. „Dziad i baba". (*Dzien. Liter.*).

— „Ojciec Nikon". (*Strzecha*).

1870. „Uskoki". (*Kłosy*; osobno. Warsz., 1881.

— „Opowiadanie Stasia". Lwów, 1870.

— „Nihilista". (*Strzecha*).

— „Nauczycielka". (*Tyg. rom. i pow.*; 2-ga część p. t. „Lindora".

1872. „Dersław z Rytwian". (*Kłosy*).

— „Narzeczona Harambaszy". (*Tyg. Ilustr.*; osobno. Warszawa, 1882).

1872. „Siostrzane dusze". Warszawa, 1872.

1873. „Emancypowana". (*Niwa*); osobno, Warszawa, 1873.

— „Po ciemku", powieść z dziejów serbskich. (*Opiekun domowy*); osobno, Kraków, 1893.

— „Dahijszczyzna". (*Gaz. Warsz.*); osobno, Warszawa, 1883.

— „Rozwódka". Gawędka. („Wisła". Księga zbiorowa ku uczczeniu P. Stalmacha).

1874. „Komysznik". (*Tyg. Ilustr.*); osobno, razem z „Pamiętnikami starającego się". Warsz., 1903.

— „Zarnica". (*Bluszcz*); osobno. Warszawa, 1874; (przedruk. w *Bibl. dz. wybor.*, 1908).

— „Ofiary". Warsz., 1874. (2 wyd. Lwów, 1876).

— „Hryhor Serdeczny". (*Dzien. Pozn.*); osobno. Poznań, 1874. (Wyd. nowe. Kraków, 1898; wraz z „Jeden z wielu").

1875. „Dwór w Chrustowie". (*Bluszcz*).

— „Ostapek". Lwów, 1875.

1876. „Szewckie dziecko". (*Tyg. Ilustr.*).

— „Za króla Olbrachta". (*Niwa*); osobno. Warsz., 1876.

1876. „Hercog Słowiański". (*Wiek*); osobno. Warsz., 4 t., 1876.

— „Orzeł swatem". (*Dzien. Pol.*).

— „Imć p. Jan Kalasanty" (w „Sobótce", książce zbior. dla Goszczyńskiego, 1875).

1877. „Z ciężkich dni". (*Bies. Liter.*); osobno. 2 t. Lwów, 1881.

— „Wyśniona". (*Bluszcz*); osobno. Warsz., 1878.

1878. „Rotułowicze". (*Tyg. Ilustr.*); osobno. Warszawa, 1884.

— „Zbłąkany". (*Bies. Liter.*).

— „Lech-Czech-Rus", pow. histor. spółcz. Poznań, 1878.

— „Pod obuchem". (*Gaz. Narod.*); osobno, Lwów, 1878.

— „Pod szlachecką strzechą". (*Nowiny*).

1879. „Koleje życia". Poznań, 1879.

1880. „Serce matczyne". (*Bies. Liter.*).

— „Wnuk Chorążego". (*Tyg. Ilustr.*); osobno, Warsz., 1881.

1881. „Z burzliwej chwili". (*Przegl. Tyg.*); osobno, 3 t. Warszawa, 1882.

1882. „Karzeł dyplomata".

— „Zdarzenie na księżycu".

— „Na cudzych szlakach".

— „Dołęga" (przy „Ognisku", książce zbior. dla Jeża).

1883. „Sprawa o morderstwo".

1884. „Sprawiedliwe wymiary".

— „Niezaradni". (*Tyg. Ilustr.*); osobno, Warszawa, 1884.

— „Dyplomacja szlachecka". Szkice z Poznańskiego. (*Wędrowiec*); osobno, Warszawa, 1885.

— „Słowaczka".

1885. „Na bruku Konstantynopolskim".

— „Z chłopskiej sfery".

1886. „Nad rzekami Babilonu". (*Kłosy*); osobno, Warsz., 1899 (*Bibl. dz. wybor.*).

— „Miłość w opałach", pow. z dziejów Kroacji (*Ateneum*), osobno, Warsz., 1902 (*Bibl. dz. wybor.*).

1887. „Lat temu dwieście", opow. na tle dziejów Kroacji. Kraków, 1887.

1889. „Rycerz chrześcijański". 3 t. Warsz., 1880.

1890. „W zaraniu". Lwów, 1890.

— „Dni głodu". (*Bibl. nowa rodzinna*, Kraków).

1891. „Skandal", nowela. (*Ateneum*).

1981. „Jaskółki", powieść. (*Tyg. Ilustr.*); osobno. Warsz., 1900 w *Bibl. dz. wybor.*

— „Jeden z wielu", nowela. („Biblioteka polska w Rumunji", książka zbior. Jassy, 1881. (Osobno wraz z „Hryhorem Serdecznym", 1898).

1894. „Twórca Jupajdi". („Charitas", książka zbiorowa, 1894. Petersburg).

1895. „Żusia". Lwów, 1895.

1896. „Sama". Warszawa, 1896.

— „Za gwiazdą przewodnią".

1897. „Iz Paliakow". (*Dzien. Krak.*).

1898. „Którędy do szczęścia". Warszawa, 1898.

1899. „Ci i tamci" (z czasów kampanji węgierskiej). Warsz., 1899. (*Bibl. dz. wybor.*).

1901. „Kajcio". (*Kur. Warsz.*).

1903. „O byt", pow. histor. na tle dziejów Albanji w XV w. Wyd. 2-ie, 3 t. Lwów, 1903.

1911. „Na szlakach pokojowych". Lwów, 1911.

Oprócz utworów powieściowych, ogłaszał w czasopismach i osobno, artykuły i broszury publicystyczne (społeczne, polityczne) jak np. „Udział Polaków w sprawie Wschodniej" (Paryż, 1858), „Jubileusz serbski" (Lwów, 1866), „Ludwik Mierosławski naszkicowany" (Paryż, 1870), „Kwestja Wschodnia w nowej fazie" (*Ateneum*, 1878), „Sprawa ruska, prowodyrowie Rusi spółcześni" (Poznań, 1879), „W Galicji i na Wschodzie" (Poznań, 1880), „Rzecz o obronie czynnej i o skarbie narodowym" (Paryż, 1887), „Sprawa ruska w stosunku do sprawy polskiej" (Lwów, 1902); wspomnienia: „Od kolebki przez życie" (*Tyg. Ilustr.* 1901 i *Bibl. Warsz.*, 1909), „Wspomnienia osobiste" *Biesiada Literacka*, 1879), „Wspomnienia o J. I. Kraszewskim" (Warsz., 1888), „Ze wspomnień odeskich" (Warsz., 1893), „Sylwety emigracyjne z doby minionej" (Lwów, 1902; przedtem w *Słowie pol.*); artykuły literackie i sprawozdawcze: „Bohdan Chmielnicki", z powdu dzieła Kostomarowa (w *Dzienn. Liter.*, 1861), „List o książce d-ra P. Chmielowskiego i jej krytykach" (Wino, 1882), artykuł o „Ogniem i mieczem" (*Przegl. Tyg.*, 1884), „Stanisław Worcell", z powodu dzieła Limanowskiego (*Bibl. Warsz.*, 1910), „Zadania powieści polskiej" (*Tydzień*, 1894); wspomnienia i opisy podróży po różnych krajach, stosunków w nich politycznych, społecznych i t. p.: „O umysłowym życiu w Słowiańszczyźnie zadunajskiej" (*Dzien. Liter.*, 1866), „Wędrówki po Słowiańszczyźnie

południowej“ (*Kłosy*, 1868—69), „Belgja i Belgowie“ (*Niwa*, 1872), „Francja za drugiego Cesarstwa“ (*Kłosy*, 1873), „Bośnia“ (*Niwa*, 1875), „Słowiańszczyzna południowa“ (*Ateneum*, 1877), „Współczesna Rumunia“ (*Ateneum*, 1884).

„Jerzy Czarny, życie i czyny jego“. (Lwów, 1897).

„Stanisław August w oświetleniu psychologicznym“ (*Głos*, 1897).

Monografji brak.—Korotyński: T. T. Jeż. *Tyg. Ilustr.*, 1876, II.—Orzeszkowa: O powieściach T. T. Jeża. *Niwa*, 1878.—Chmielowski: T. T. Jeż (jako wstęp do „Uskoków“ 1881).—Chmielowski: T. T. Jeż (jako wstęp do „Książki zbiorowej dla Jeża p. t. „Ognisko“. Warszawa, 1882) —Chmielowski: T. T. Jeż (w „Nasi powieściopisarze„. Kraków, 1887). — Holewiński: Życie i sprawy T. T. Jeża. Lwów, 1884 (przedtem w *Przegl. Tyg.* Dod. mies., 1882).—Jeske-Choiński: Typy i ideały pozytywnej beletrystyki polskiej. Warszawa, 1888.—Jeske-Choiński: Historyczna powieść polska. *Niwa*, 1888 i osobno. — Popławski: Życie i czyny pułkownika Zygmunta Miłkowskiego. Lwów, 1902.—Chmielowski: Zarys najnowszej liter. pol. Wyd. 4. Warszawa, 1898.— Chmielowski: Zygm. Miłkowski. *Krytyka*, 1903, marzec. — Chmielowski: T. T. Jeż jako podróżopisarz. *Nowa Reforma* 1903, nr. 84. — Art.: „Z. Miłkowski i młodzież“. *Teka*. Lwów, 1903. — Feldman: Pismiennictwo polskie ostatnich lat 20-tu. I. 1902. Wyd. 3, 1905.—Suryn: Najnowsi powieściopisarze polscy i ich kierunek. *Tyg. Ilustr.*, 1881. — B. Kaptur: Wspomnienie o Miłkowskim. Piotrków, 1916. — Scriptor: Z. Miłk. jako przedstawiciel Ligi narodowej („Nasze stronnictwa skrajne“. Kraków, 1903). — Zdziechowski: Z. Miłkowski (T. T. Jeż) a idea słowiańska w Polsce. Piotrogród. 1915. — Rawita-Gawroński: T. T. Jeż w Genewie. *Przegl. Warsz.*, 1925.— Makowiecki: T. T. Jeż a Norwid. *Ruch Liter.* 1928, nr. 8. — T. Makowiecki: Dwie autobiografje Teodora Tomasza Jeża. *Ruch Liter.*, 1929, 3. — Lewak Ad.: Spuścizna rękopiśmienna Z. Miłkowskiego. *Insurekcje*. 1929.

28. ROMUALD PODBERESKI.

Ruchliwy dziennikarz i wydawca. Wywodził się z rodu Druckich Podbereskich. Ur. w r. 1812 (lub 1813), z o. Andrzeja, w Wilnie. W r. 1830, po ukończeniu gimn. wileńskiego, wstąpił do uniwers. w Wilnie, gdzie studjował aż do jego zamknięcia. W l. 1836—40 kształcił się w uniwers. w Moskwie, na wydz. filol. i juryd. Nie ukończywszy uniwersytetu, udał się w r. 1840 do Petersburga, gdzie przebywał do r. 1847; wyd. tu w l. 1843—46 3 tomy *Rocznika Literackiego*. W roku 1847 przeniósł się do Wilna, gdzie w r. 1849 wyd. 4-ty tom *Rocznika*, a nast. w l. 1849—50 2 tomy (w 6 częściach), w duchu demokratycznym redagowanego, *Pamiętnika naukowo-literackiego*. W r. 1850 przybył do Warszawy, w celu wydawania tu w dalszym ciągu „Pamiętnika“. (Wydruk. tu 7 zeszyt skonfiskowano). Aresztowany w stycz. 1851 r.

i uwięziony w Cytadeli, po kilkumiesięcznym badaniu, zesłany do Archangielska. Zmarł w Archangielsku w r. 1863 (?). *)

Oprócz artykułów w *Tyg. Petersb.*, *Roczniku liter. i Pamiętn. nauk.-liter.*, ogł. osobno: przeróbkę z Chamisso „Przygody człowieka co sprzedał swój cień". Powieść fantastyczna. (Wilno. 1850), „Słupy Herkulesa na Dnieprze odkryte w r. 1857. (Kijów, 1861); zapowiedział wydanie „Podróży po Finlandji w r. 1841".

„Rzut oka na literaturę białoruską", druk. jako wstęp do Barszczewskiego „Szlachcica Zawalni".

Listy. Dwa listy do Róży Sobańskiej z r. 1851 z Archangielska (opisuje okolice Archangielska i życie Samojedów) podaje K. w art. „Z Syberji" w *Przegl. Pol.* 1881, str. 438 i n.; urywek z listu z r. 1854 przytacza Wilkońska.

M. Grabowski: Do p. Rom. Podbereskiego („Korespond. liter." 1842, I, str. 54 i nast. i II, 145—154). — Kraszewski w „liście ze wsi" w *Tyg. Petersb.* 1849, nr. 24.—Klimańska: Efekt hubińskiej krytyki. *Gwiazda* 1849 (i osobno w Wilnie 1850).— Kraszewski: Wł. Syrokomla. — Wilkońska: Moje wspomnienia. — Tomkowicz: Przyczynek do biografji Syrokomli. *Tyg. Ilustr.* 1882. — Z. S. Feliński: Pamiętniki, wyd. 2, (Lwów, 1912), str. 137—140. — Chmielowski: Hist. liter., pol. t. V, str. 222—3.—Tenże: Z dziejów postępu i reakcji u nas („Prawda" dla Świętoch. 1899).— Tenże: J. I. Kraszewski, str. 221—3 i nast. — Limanowski: Hist. demokr. Str. 456.— W. Ciechowski: Czasopisma polskie na Litwie. Wilno. 1910, str. 108—109. —Kraszewski skarykaturował Podbereskiego w postaci Hołoboka w pow. „Komedjanci" (1851).

29. ZENON FISZ.

(Pseud. Tadeusz Padalica).

Ur. 10 lipca 1820, z o. Tymoteusza i Marjanny z Wierzbickich, w Kluczkach, nieopodal Białynicz, w Mohylowszczyznie; w dzieciństwie jeszcze przeniósł się z rodzicami na Ukrainę. Szkół wyższych nie przechodził. W r. 1845 udał się jako plenipotent do Petersburga; pisywał do *Tygodnika Petersburskiego* i *Athenaeum.* Wraz z Jurkiewiczem i Marcinkowskim założył czasopismo postępowe *Gwiazda,* którego tom pierwszy wyszedł pod jego redakcją w Petersburgu w r. 1846. Później był korespondentem *Dziennika Warszawskiego* Rzewuskiego. Z zagranicy pisał „Listy z podróży" do *Gazety Warszawskiej.* W 1860 r. został współpracownikiem (do 1863 r.) *Kurjera Wileńskiego.* W r. 1861 druk. „Listy z Ukrainy" w *Tygodniku Ilustrowanym.* W ostatnich la-

*) Szczegóły biograficzne zaczerpnąłem z akt sprawy Podbereskiego, znajdujących się w warsz. Archiwum akt dawnych.

tach poświęcał się studjom etnograficznym. Zm. 1870 r. w obłąkaniu w majątku Prusach (pow. czerkaski), w Kijowszczyznie.

Pierwszym utworem Fisza drukowanym była powiastka: „Noc Tarasowa“ (*Athenaeum*, 1841—42), potem ukazała się tragiedja wierszem p. t. „Konaszewicz w Białogrodzie“, ogłosz. bezimiennie w *Przeglądzie Naukowym* (i osobno. Warszawa, 1844); następnie pomieścił w *Gwiazdzie* 1846 nowele pod tyt. „Profile“; oprócz powiastek drukował tu wiersze i artykuły.

Napisana w r. 1845 „Pokojówka“ wyd. osobno: Wilno, 1850.

Z powiastek druk. w *Bibl. Warsz*,. *Dzienniku Warsz.*, i *Gazecie Warsz.*: „Pamiętnik legitymującego się szlachcica“ (*Bibl. Warsz.* 1855, I), „Nestor Pisanka“, „Zosia Żytkiewiczówna“. (*Bibl. Warsz.*, 1855, IV)

Artykuły w *Tyg. Ilustr.*

Wyd. zbiorowe utw. pow.: „Opowiadania i krajobrazy“ 2 t. Wilno, 1856. („Zosia Żytkiewiczówna“ i „Nestor Pisanka“ przedruk. pod tyt. „Powieści ukraińskie“. Warsz., 1898).

„Listy z podróży“. 3 t. Wilno, 1859.

„Wiadomości historyczne o Śmilańskim parafjalnym kościele na Ukrainie“. Wilno, 1856.

List Fisza z r. 1853 w *Księdze pamiątk.* Mickiewicz., I, 1898.— „List Zenona Fisza do Benedykta Dołęgi“ z r. 1850 w *Pam. naukowo-liter.* 1850.

Grabowski o „Nocy Tarasowej“. („Korespond. liter.“ 143). — Siemieński: Kilka rysów z liter. i społecz., II, 1859. — Korotyński: Z. F. *Tyg. Ilustr.* 1870, II.— Lewestam: Z. Leonard Fisz. *Kłosy*, 1870.—Sabowski: Z. F. *Dziennik Liter.* (lwow.), 1870. — Sowiński: Z. F. *Kłosy*, 1878.—Chmielowski we wstępie do „Pow. ukraiń.“ wyd. z 1898. — Chmielowski: Z dziejów postępu i reakcji u nas. („Prawda“. Książka zbior. dla Świętochowskiego. Warsz. 1899). — T. Sinko: Polscy podróżnicy w Grecji i Troi. Kraków, 1925. Str. 51—55.

30. ANTONI MARCINKOWSKI.

(Pseud. Albert Gryf, Antoni Nowosielski).

Ur. 29 stycznia 1823 r. w Mostyszczach, pod Kijowem, z ojca Ignacego i Brygidy z Grabowskich. Uczył się w domu i przez pół roku (1838) na pensji Korzeniowskiego w Kijowie, poczem 1838 r. wstąpił do gimn. kijowskiego, a następ. (1841) do uniwers. kijowskiego. Po trzech latach studjów uniw. porzucił. Zm. 12 września 1880 r. w Kijowie.

Pierwsze prace swoje drukował w *Tyg. Petersburskim* i w *Roczniku liter.* Podbereskiego. Następnie pomieszczał art. w *Gwiazdzie* w l. 1846—48, której był głównym współpracownikiem. Potem w *Pamiętniku naukowo-literackim* Podbereskiego i *Groszu wdowim* (1849—60) Grozy. Potem pisał do *Dzien. Warsz.* Rzewuskiego i do *Kroniki*, następ. do *Gaz. Warsz.*, *Gaz. Codz.* i „Pisma zbior.“ (Petersb.). W r. 1848 wyd. pismo zbiorowe „Lewiatan“ (tu artykuł „Mara“).

Osobne: 1) „Ideały i karykatury“. Kijów, 1848.

2) „Stepy, morza i góry“ 2 t. Wilno, 1854.

3) „Dwie siostry“. 2 t. Kijów, 1855.

4) „Lud ukraiński“. 2 t. Wilno, 1857·

5) „Pamiętniki kuratora magazynów“. Warsz., 1858.

6) „Stary biuralista“. Kijów, 1860.

7) „Pogranicze naddnieprzańskie. Szkic społeczności ukraińskiej w w. XVIII“. 2 t. Kijów, 1863.

Artykuły literackie z czasopism wydał zbiorowo p. t. „Pisma krytyczno-filozoficzne“. 2 t. Wilno. 1857.

Ostatnią pracą literacką: „J. I. Kraszewski w literaturze i społeczności naszej“. (*Tyg. mód i pow.*, 1879). (O innych jego pracach druk. i rękop. zob. art. Pługa).

L i s t y: *a*) 7 listów z l. 1851—54 podaje Wilkońska; *b*) list do L. Sowińskiego z r. 1874 w wyj. podaje Pług.

Groza: Mozaika kontraktowa. Str. 141—146. — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarz. w Warszawie. — Pług: Albert Ant. Gryf Marcinkowski. *Kłosy*, 1880, II. — Chmielowski: Z dziejów postępu i reakcji u nas. („Prawda“ Książka zbior. dla Świętochowskiego, 1899). — Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej. — Chmielowski: Hist. liter. pol., V i VI.

31. ZOFJA KLIMAŃSKA.

Z domu C h ł o p i c k a. Ur. się 1812 r. w Furmaniszkach w Trockiem z o. Franciszka, podkomorzego kowieńskiego, i Zofji z Miłejków. Wychowywała się w Wilnie. Narzeczona Bajkowa. Po śmierci Bajkowa (1829) wyszła za Desztrunga, potem za Napoleona Klimańskiego. W r. 1852 wywieziona, wraz z Klimańskim, Żeligowskim i Podbereskim, w głąb Rosji, do Permu. Powróciwszy z wygnania, osiadła w Kowieńszczyznie. Zmarła 3 czerwca 1870 r. w Warszawie.

Wystąpiła w wileńskim *Pamiętniku naukowo-literackim* (1849) Rom. Podbereskiego, którego była założycielką i duchową kierowniczką.

Pisała pod pseud. Z o f j i z B r z o z ó w k i.

1) „List Zofji z Brzozówki do B. Dołęgi". *Gwiazda*, (1849); osobno. Wilno, 1850. Przeciw Kraszewskiemu.

2) „Samojedy salonowe" — urywek w *Pamiętn. nauk.-liter.*, 1849.

3) „Człowiek niewidzialny czyli Cudowny kapelusz". (Wilno, 1850).

4) „Obrazki miejskie i parafjalne" (druk przerwany).

5) „Mateuszek Zbiluta". Warszawa, 1870, (powiastka ludowa).

6) „Chorzy i zdrowi", powieść. Warszawa, 1873.

Po r. 1860 pisywała artykuły do *Kurjera Wileńskiego* (od r. 1860; w sprawie włościan i oświaty ludu), *Gazety rolniczej* i innych pism.

Sporo prac K-ej pozostało w rękopisach; m. in.: „Dzieje ludu naszego", „Sztuka w Polsce", „Mickiewicz i czasy jego" i powieści; wylicza je Korotyński; ogłoszono drukiem obrazek „Pankracy i Serwacy" w *Tyg. Ilustr.*, 1880, nr. 258.

Zofję Chłopicką wprowadził Mickiewicz do Salonu Senatora w III cz. Dziadów pod nazwą „Panny"; (w niej kochał się Odyniec. Przestrogi Mickiewicza).

KOROTYŃSKI: Z. K. *Tyg. Ilustr.*, 1871, I. — CHMIELOWSKI w dziele o Kraszewskim. str. 221—222. — A. (KRAUSHAR): Bajkow. Lwów, 1893. — EDW. CHŁOPICKI: Fela. *Kłosy*, 1887. — ODYNIEC: Wspomnienia z przeszłości. — MOŚCICKI: Wilno i Warszawa w Dziadach Mickiewicza. Warsz., 1908. — Zob. też uwagi Siemieńskiego w *Dod. mies.* do *Czasu*, 1850.

32. DYONIZJA PONIATOWSKA, z Iwanowskich. Beatrycze Bohdana Zaleskiego. Ur. r. 1816 na Ukrainie z ojca (bogatego obywatela podolskiego) Iwanowskiego, i m. Felicji, siostry Józefa Zaleskiego, druha Bohdana. W r. 1832 wydana zamąż za Darjusza Poniatowskiego, bogatego obywatela z pow. kaniowskiego. W r. 1836 (wrześ.) poznanie z Bohdanem Zaleskim (w Kehl pod Strasburgiem). Jej wpływ na jego twórczość („Duch od stepu"). Zm. 6 lutego 1868 r. w Hyères. Jest autorką następ. dzieł: a) „Pologne et Ruthénie. Origines Slaves". Paryż, 1861. Toż po polsku: „Rodowody Słowian. Polska i Ruś". Paryż, 1861 (Bezim); b) „Luttes des peuples Lechites contre les Ouraliens". 2 t. Paryż, 1874; c) „Bolesław Wstydliwy i Leszek Czarny". Paryż, 1875. (Z przedmową Bohdana Zaleskiego). d) „Wspomnienia z młodości, od 1830 do 1850". 2 t. Lwów, 1874. (Pod pseudon. K. Nehemar); „Listy Dyonizji Poniatowskiej do Bohdana i Józefa Zaleskich". 2 t. Kraków, 1900. Sportretował ją Krasiński w pow. „Herburt" (pod postacią Julji Horyńskiej).

O niej: TRETIAK w monogr. Bohd. Zaleskiego, t. II i III.

33. ALEKSANDER GROZA.

Ur. 30 czerwca 1807 r. na Ukrainie, we wsi Zahrenicze (pow. taraszczański, gub. kijow.), z o. Pawła i Teofili z Kopczyńskich, zamożnej szlachty. Uczył się najprzód u bazyljanów w Humaniu (1817—1820), potem w gimnazjum podolskiem w Winnicy, które ukończył w r. 1826, wreszcie w uniwersytecie w Wilnie 1826—29. W r. 1829 udał się do Dorpatu, gdzie przez rok, jako wolny słuchacz, uczęszczał do uniwersytetu. W 1831 r. wrócił na Ukrainę, ożenił się i osiadł na wsi, w Sołohobówce (pow. lipowiecki, gub. kijow.). Po kilkunastu latach przeniósł się na Podole; w końcu osiadł w Żytomierzu. Zm. 3 listopada 1875 r. w Chałaimgródku, pod Berdyczowem.

Pierwszy swój wiersz: „Poeta obłąkany", ogłosił Groza w *Noworoczniku litewskim* (Klimaszewskiego) na r. 1831.

Osobno wydał:

1) „Poezje". Wilno, 1836. (Zawierają tylko poemat p. t. „Starosta Kaniowski"; w późniejszych wyd. drukowany w przeróbce).

2) „Trzy palmy". (Powieść ze Wschodu). Wilno, 1857.

3) „Hryć", dramat ukraiński w 5 aktach. „Marek Jakimowski"; Duma. Wilno, 1858.

4) „Śmieciński", powieść szlachecko-ukraińska, trzy części. Żytomierz, 1860.

5) „Twardowski". Misterjum. Brody, 1873. (Opuszczony akt z „Twardowskiego" wydruk. Groza w „Roczniku", piśmie zbior. wyd. w Brodach(?).

Wyd, zbior. utworów poetyckich:

a) „Poezje". Tomów 2. Wilno, 1843.

b) „Powieści ludu i dumy". Tomów 2. Warsz., 1855.

c) „Pisma". 2 tomy. Warszawa, 1858. (Zawierają: Tom. I. Powieści ludu i dumy. Tom II. Starosta Kaniowski.

Wiele swych utworów pomieścił w dwu pismach zbiorowych, które wydawał:

„Rusałka". 5 tomów. Wilno, 1838—42.

„Grosz wdowi". 2 t. Kijów, 1849—50.

Prozą: 1) „Władysław". (Wyciąg z pamiętników niebardzo starych). Wilno, 1848. Toż p. t. „Pamiętnik niebardzo stary". Wilno, 1858.

2) „Obrazki ukraińskie" Wilno, 1855.. Toż p. t. „Trzy powieści". Żytomierz, 1860.

3) „Mozaika kontraktowa". Pamiętnik z r. 1851. Wilno, 1857.

List do Z. Komarnickiego z r. 1871 w *Pam. liter.* 1927. — Listy do Kraszewskiego w rękop. — „List do B. D. R. o ruchu umysłowym na Ukrainie i pogranicznym Wołyniu i Podolu". *Kraj*, 1883, nr. 31).

Wyjątki z pamiętników podaje Helenjusz.

W noworoczniku *Leviatan* (1848) ogłosił poemacik: „O duszach umarłych".

„Oda", odczytana przez G. przy obchodzie srebrnego wesela Wład. Wójcickich w r. 1857, druk, w „Wieńcu", piśmie zbior. dla Jachowicza, III, 1858. — Wiersz albumowy i wyj. z listów G. do siebie przytacza Nowosielski w *Kron. Rodz.*, 1876. — Wiersz „Wieszcz-podróżny" (Ze wspomnień o Ad. Mickiewiczu) z r. 1859 w *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 328.

Grabowski: Literatura i krytyka, I, 1840 (właśc. t. 3) str. 44—53 (o Staroście Kaniowskim). — Grabowski: Korespondencja literacka. Wilno. 1842—43. — Grabowski: Do p. Aleks. Grozy. *Rubon*, 1845. — Siemieński: Kilka rysów z liter. i społecz. Warsz., 1859. („Charakter poezji ukraińskiej i poemata Grozy"). — N...z: Hryć, dram. ukr. („Pismo zbior." Ohryzki, II, 1859). — Ocena „Śmiecińskiego". *Bibl. Warsz.*, 1861, III, sierpień. — Wł. Ordon o „Twardowskim". *Strzecha* 1874, nr. 11—12 (Lwów). — B. D. Rzuchowski: Kilka słów o Al. Grozie i jego pismach. *Album Muz. Nar. w Raperswilu*, 1876. (Lwów, 1876) i odb. — Pług: Al. G. *Kłosy* 1876. — T. Zawadyński: Al. G. *Tyg. Ilustr.*, 1876, I. — A. Nowosielski: Al. G. *Kron. Rodz.*, 1876.—E. Helenjusz: Grozowie. („Wspomnienia lat minionych". II. Kraków, 1876).— Chmielowski: G. Al. *W. Enc. powsz. ilustr.* — Zdziarski: Ze studjów nad „Szkołą Ukraińską". *Ateneum*, 1900, listopad. Toż w „Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w.". — Wł. K. (Korotyński): Wieszcz-podróżny. *Kur. Warsz.*, 1908, nr. 328. — A. B. Brzostowski: „Ci, których znałem". Warsz., 1910. (*Bibl. dz. wybor.*). — Pamiętniki dr. E. M. Gallego. *Przegl. Narod.* 1913.—A. Nowosielski o „Twardowskim". *Wiek*, 1873. — Sztyrmer o G. *Tyg. Petersb.*, 1843 (przeciw Grab.). — H. Galle: G. A. K. *Sto lat myśli pol.* t. IX.

34. KAZIMIERZ BUJNICKI.

Ur. 15 lipca 1788 r.; syn Andrzeja, podkomorzego. Wychowywał się najprzód w domu, w majątku rodowym Dagda w Inflantach, następnie kształcił się w szkołach ks. misjonarzy w Krasławiu nad Dzwiną w Inflantach. Od r. 1812 był z kolei wybierany na różne urzędy obywatelskie: prezydenta Sądu sumiennego, kuratora honor. szkół gub. Witebskiej, podkomorzego i wreszcie marszałka pow. Rzeczyckiego i Dynaburskiego. Przebywał stale w Dagdzie. Od r. 1842—49 wydawał w Wilnie czasopismo zbiorowe p. t. *Rubon*, które odzwierciadlało stan umysłowy ówczesny Inflant i Białorusi. Pisywał nadto

do *Tygodnika Petersburskiego*, *Athenaeum*, *Pielgrzyma*, *Ondyny druskienickich wód*, później do *Kroniki Rodzinnej*. Zm. 14 września 1878 roku w Dagdzie.

Pisał wierszem i prozą:

1) „Wędrówki po małych drogach". 2 t. Wilno, 1841.
2) „Moje przygody". Wilno, 1841 (przedtem w *Athenaeum*, 1841.
3) „Siostra Gertruda". Wilno, 1842, wierszem.
4) „Stanowisko poety", 1848, wierszem.
5) „Pamiętniki księdza Jordana". 2 t. Wilno, 1849—1852.
6) Komedje prozą i wierszem. Wilno, 1851.
7) „Nowa wędrówka po małych drogach". 2 t. Wilno, 1852.
8) „Stara panna". Wilno, 1854.
9) „Biurko". 2 t. Wilno, 1862.
10) „Psałterz Dawidowy". Toruń, 1878.

M. Grabowski: Korespond. liter., 1842. — M. Grabowski: List o dzisiejszym powieściopisarstwie. *Nowiny*. (Lwów) 1854. — Piotrowski: K. B. *Tyg. Ilustr.*, 1878. — A. Jelski: K. B. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.*, I. — Chmielowski: Histor. liter. pol., V, 259—262. — St. Krzemiński: Najnowszy psałterz polski. („Nowe szkice literackie". Warsz., 1911; przedtem w *Bluszczu*, 1877).

35. ADAM JOCHER.

Ur. 1791 r. Po ukończeniu gimn. wileńskiego, wstąpił na uniwersytet. W r. 1811 stop. magistra. W r. 1827 pomocnikiem bibliotekarza uniwers. wileńskiego. Od r. 1832 bibliotekarzem Akad. medycznej do r. 1840 i bibliotekarzem Akad. duchownej (1834—42). Jednocześnie pracuje w czasop. *Wizerunki i roztrząs. nauk.* W r. 1842 osiadł na roli, następnie przez rok nauczycielem w Kownie, w końcu nauczycielem w domu Eust. Tyszkiewicza (do r. 1856). Wróciwszy do Wilna, pracuje jako członek Komisji archeologicznej. Zm. 3 kwietnia 1860 r. w Wilnie.

Gł. dzieło: „Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce". Wilno, 1839—57. 3 t.

Przełożył z łac. „Pisma pośmiertne Stanisł. Łubieńskiego" (1855).

W. Korotyński: A. Jocher. *Tyg. Ilustr.*, 1869. — Plenkiewicz: J. A. *Enc. Wych.* VI. — Chmielowski: J. Ad. *W Enc. powsz. ilustr.* — Plenkiewicz: A. J. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* II.

36. FLORJAN BOCHWIC.

Ur. 4 maja 1799 r. w Mirze (w Mińszczyznie), z o. Romualda i Anieli z Borzobohatych. Uczył się u dominikanów w Nieświeżu; następnie studjował prawo w Kijowie i w Wilnie. Później, ożeniwszy się z Pauliną Majewską, gospodarował we wsi Waszkowcach. Zmarł 9 sierpnia 1856 r. w Waszkowcach.

1) „Obraz myśli mojej na pamiątkę egzystencji mojej żonie i dzieciom". Wilno, 1838—39.

2) „Obraz myśli mojej o celach istnienia człowieka". Wilno, 1841.

3) „Zasady myśli i uczuć moich". Wilno, 1842.

4) „Pomysły o wychowaniu człowieka". Wilno, 1847.

W rękop. rzecz p. t. „Wiara zbawi społeczność".

Libelt: Filozofja i krytyka. I. (Przedtem w *Tyg. Liter.*, 1840). — Trentowski: O Flor. Bochwicu, A. Bukatym i E. Ziemięckiej. *Oręd. Nauk.*, 1842—3.—Trentowski: Panteon w. I., II. — Ks. J. Dębiński w *Wizer. i roztrząs. nauk.* 1839. — Józ. Chwalibóg o „Obrazie myśli" („Pisma". Lwów, 1849). — Majorkiewicz: Historja serca i rozumu. 1851. — Struve: J. I. Kraszewski w stosunku do filoz. dążności swego czasu. *Książka jubil.* 1880. — Chmielowski: B. F. *W. Enc. pow. ilustr.* — Struve: Historja logiki jako teorji poznania. — Ks. Gabryl: Flor. B. (Pol. filoz. relig. w XIX w. t. II).—Zob. też uwagi Rzewuskiego w *Tyg. Petersb.*, 1841 (i w „Mieszan. obyczaj." I) i Grabowskiego w „Korespond. liter.", II.

37. ALEKSANDER MICKIEWICZ.

Brat młodszy Adama. Ur. w r. 1801. Uczył się w szkołach nowogródzkich i w uniw. wileńskim, który ukończył ze stopniem magistra prawa. Prof. encyklopedji prawa w liceum Krzemienieckim, nast. prof. prawa rzym. w uniw. w Kijowie (1835—39) i Charkowie (od r. 1840). Oż. z Teresą z Terajewiczów. Zm. 16 listop. 1871 r. we wsi Gubernia w Kobryńskiem.

Ogł.: a) „Jaki wpływ prawodawstwo rzymskie na polskie i litewskie mieć mogło". (*Dziennik Warszawski* 1825).

b) „De juris romani indole oratio". Charków, 1848.

W rękop. Kurs prawa i Encyklopedja prawa.

Listy; List w *Gaz. Codz.* 1860, nr. 137; wyjątki z listów i jeden w całości u Wł. Mickiewicza.

Wł. Mickiewicz: Żywot Ad. Mick. i wstęp do Pamiętnika Franciszka Mickiewicza. — Ziemba: Młodość Mickiewicza. Kraków, 1887, str. 19—21 (tu list). — Chwalewik w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Bieliński: Uniwers. Wileński. — M. Rolle:

Ateny Wołyńskie (1923); str. 77, i indziej. — A. Wrzosek: Aleksander Mickiewicz. *Minerwa polska*. 1927, stycz. (Tu wspomn. o Al. Mick. A. Kozieradzkiego). — Wł. Mickiewicz: Pamiętniki, II, str. 101—110.

38. ALFONS WALICKI.

Ur. 19 paźdz. 1808(?) w Wileńszczyznie, z o. Józefa i m. Urszuli. Kształcił się w gim. i w uniw. w Wilnie. W r. 1826 nauczycielem w Mozyrzu; w 1828 w Petersburgu, w l. 1828—33 w Dorpacie; tu w r. 1833 dr. fil.; w l. 1833—35 w Berlinie. W l. 1835—1858 profesorem w uniw. Charkowskim. Zm. 12 paźdz. 1858 r. w Charkowie.

Tłum. Sofoklesa Edypa Króla. (Wilno, 1844) i „Fausta" Goethego (Wilno, 1844). Zob. wyżej str. 476.

Aleks. Walicki o A. Walickim. *Świat* 1889. — Masłow w „Istoriko-fiłołogiczeskij fakultiet Charkowskawo Uniwersitieta za sto let (1805—1905). Charków, 1908.

39. LUDWIK TRYNKOWSKI.

Pochodził ze stanu włościańskiego. Ur. 24 marca 1805 r. we wsi Pełenie (w Wileńskiem). Ukończywszy nauki w Wilnie, wstąpił do stanu duchownego; w 1823—6 studj. teolog. w uniw. wileń.; w r. 1836 kanonikiem katedr. wileńskim. Za sprawę Konarskiego wywieziony w r. 1839 na Syberję. Zm. 24 marca 1849 w Irkucku, w obłąkaniu.

Słynął jako wymowny kaznodzieja.

„Mowy pogrzebowe". Wilno, 1834 (4 mowy).

Arcydziełem jego wymowy jest mowa na pogrzebie Jędrzeja Śniadeckiego, ogłoszona w dod. do Hip. Skimborowicza „Wspomnienie życia ś. p. Jędrzeja Śniadeckiego". Warszawa, 1840. (Str. 25—80) i osobno p. tyt. „Mowa na uczczenie ś. p. Jędrzeja Śniadeckiego". Wilno, 1861.

Poezje druk. w czasop. wileń.; ogłosił nadto z większych utworów wierszem i prozą:

„Gienjusz wieków czyli postępy oświaty" (w *Birucie*, 1837).

„Wróg i lud, poema obrazowe", wyj. tamże.

„Wyjątek z Dumań" (w *Bojanie*).

„Widnokrąg naukowy" (*Piśmiennictwo* Skimborowicza, 1841).

„Wpływ filozofji współczesnej na literatury wogólności". (*Przegląd Naukowy*, 1842).

F. M. S. (Sobieszczański) w *Enc. Orgelbr.* — Ad. St. Krasiński: Wspomnienia. Krak 1901, str. 75—79.

40. KAROL DRZEWIECKI.

Rodem z Wołynia. Ur. 1805 r. Syn szeta Józefa Drzewieckiego, autora pamiętników, wyd. przez Kraszewskiego. Uczeń liceum Krzemienieckiego. Zm. w r. 1879.

Dramaturg.
„Kontrakty“. Komedja. Wilno, 1842.
„Jeremi Wiśniowiecki, sceny dramatyczne z XVII w.“ Lipsk, 1851.
„Pisma K. Drzew-go“. 2 t. Poznań, 1880.

Kraszewski we wstępie do zbior. wyd. Pism. Drzew. Poznań, 1880. — Grabowski: Korespond. literacka. Wilno. 1842. — Chmielowski: Nasza literatura dramatyczna, I (str. 398—402).

41. LUDWIK SPITZNAGEL.

Ur. ok. 1806 r. Syn Ferdynanda S. prof. uniw. wileńskiego na wydz. lekarskim. Po ukończeniu szkół wileńskich i uniw. udał się do Petersburga, chcąc poświęcić się karjerze dyplomatycznej, i przez 3 lata studjował tu w Instytucie Orjentalnym języki wschodnie. Mianowany dragomanem konsula rosyj. w Aleksandrji, do Egiptu wyruszającego, w Snowiu, maj. Rdułtowskich (w Nowogródzkiem) popełnił samobójstwo 26 lutego v. s. 1827 r. Przyjaciel Słowackiego. Napisał poemat w XII pieśniach oktawami p. t. „Oswobodzenie Wiednia“. Przełożył z arab. poem. „Szanfary“. Czterowiersz jego: „Po długich latach gdy wiek sił ukróci...“ przytoczył Słowacki w „Pamiętniku“ i wplótł go do „Godziny myśli“. Wiersz „Zemsta“ w *Dzien. Wileń.* 1824. Inne wiersze w *Tyg. Wileń.* A. Chodźko nawołuje do wydobycia od rodziny i wydania jego pism.

Słowacki: Pamiętnik; Odyniec: Listy z podróży, II (ustęp dotyczący Spitzn. przedruk. Małecki w „Julj. Słow.“, III, Dod. 247— 251); Al. Chodźko w liście do Bronisława Zaleskiego. *Rocznik Tow. histor. liter. w Paryżu.* Rok 1868. (Paryż, 1869); Małecki: J. Sł., I, 14—16.

42. KONSTANTY TYSZKIEWICZ.

Syn Piusa i Augusty z Platerów. Ur. 1806 r. w Łohojsku (pow. borys.). Uczył się u jezuitów w Połocku, u dominikanów w Zabiałach (witeb.) i w gimn. wileńskiem. W r. 1823 wstąpił do uniw. w Wilnie. W r. 1828 objął urząd w minister. skarbu Król. Kongresowego. Zm. 13 lipca 1868 r. w Mińsku.

„Wiadomość historyczna o zamkach, horodyszczach i okopiskach starożytnych na Litwie i Rusi litewskiej". Wilno, 1858.

„O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej". Berlin, 1868.

„Wilja i jej brzegi, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym. Drezno, 1871.

Wyd. „Pomniki rytownictwa krajowego". (Wilno, 1858).

Listy do Johna of Dycalpa. (*Kłosy*, 1884, II).

W. Korotyński: K. hr. T. *Tyg. Ilustr.*, 1868, II.

43. EUSTACHY TYSZKIEWICZ.

Brat Konstantego. Ur. 6 kwietnia 1814 r. w gub. mińskiej. Uczył się w gimn. w Mińsku. W. 1832—34 r. w Petersburgu. W 1835 r. osiadł w Wilnie. Odbywał podróże po krajach skandynawskich dla badań archeologicznych. Był marszałkiem szlachty pow. borysowskiego, kuratorem szkół, założycielem Muzeum starożytności; od 1855 do 1865 r. prezesem wileńskiej Komisji archeologicznej. W r. 1865 osiadł w Birżach. Zm. w sierpniu 1873 r.

Wyd. m. in.: „Rzut oka na źródła archeologji krajowej". Wilno, 1842.

„Badania archeologiczne". Wilno, 1850.

„Opisanie powiatu Borysowskiego". Wilno, 1847.

Wójcicki: E. hr. T. *Kłosy*, 1866.—Korotyński: E. hr. T. *Tyg. Ilustr.*, 1873.— St. Krzyżanowski: E hr. Tyszkiewicz i jego prace. Lwów, 1873. — Kunasiewicz: E. hr. T. Lwów, 1884. — Pypin: Ist. russk. etnografji. IV (Petersburg, 1892).

44. LEON ROGALSKI.

Ur. 7 stycznia 1806 r. Po ukończeniu uniw. wileńskiego był sekretarzem uniwersytetu. W r. 1835 udaje się do Warszawy i zostaje sekretarzem Rady wychowania w Król. Pol.; był nadto rektorem szkół rzemieślniczo-niedzielnych i nauczycielem historji w szkole sztuk pięknych. W r. 1850 emeryt. Zm. 15 marca 1878 r. w Mokotowie pod Warszawą.

Zawód literacki rozpoczął od poezji druk. w czasop. Później był współpracownikiem *Dziennika Wileńskiego*, *Dziejów Dobroczynności* i redaktorem przed Ign. Szydłowskim *Wizerunków i roztrząsań naukowych*; w Warszawie był redaktorem *Magazynu powszechnego* 1835—44, pierwszego u nas ilustr. czasopisma, i in. pism. Rozpoczął wydaw.

pierwszej encyklopedji powsz. (1835—39), był jednym z redaktorów *Enc. Orgelbr.* i opracował działy teol. i słowiańszczyzny·

Wyd. m. in.: „Dzieje Krzyżaków". Warsz., 1846.

„Dzieje Jana III. Sobieskiego". Warsz., 1847.

„Dzieje księstw Naddunajskich"—2 t., 1861, i wiele przekładów (m. in. Thiersa. Hist. Konsulatu i Cesarstwa, C. Cantu. Hist. Powszechną).

Sobieszczański w *Enc. Orgelbr.*—Skimborowicz: L. R. *Tyg. Ilustr.*, 1878, I.— Lewestam: L. R. *Kłosy*, 1878. — Kraushar o R. w *Towarz. Warsz. Przyj. Nauk.* VIII, 1906 (str. 310—312). — J. Bartoszewicz: Nowa epoka literatury historycznej polskiej. *Bibl. Warsz.*, 1852, III. — Kucharzewski: Epoka Paskiewiczowska. Warszawa, 1914.

45. ALEKSANDER ZDANOWICZ.

Ur. 26 lutego 1805 r. w Bielkiewiczach (pow. ihumeń.), z ubogiej szlachty. W l. 1819—25 uczył się w szkole w Ladach. W r. 1827 wstąpił do uniw. w Wilnie, który ukończył w r. 1831 ze stopniem kandydata (wydz. liter.). W r. 1834 został nauczycielem w Instytucie „Dworzańskim" w Wilnie, zrazu jęz. i liter. łac., potem historji (do r. 1863). Nauczał nadto w Instytucie żeńskim, na pensjach prywatnych i w seminarjum wileń. Poświęcił się głównie wychowaniu młodzieży żeńskiej. Zasłużony pedagog. Zm. 31 maja 1868 r. w Wilnie.

Wyd. szereg dzieł pedagogicznych element. i podręczników, m. nnymi:

„Rys chronologiczno-historyczny państw nowożytnych...". Wilno, 1844. Wyd. 4, 1882.

„Zarys historji polskiej dla dzieci w dwuch kursach". Wyd. 3. Wilno, 1883; 4-te, 1890 (1-sze wyszło w 1857).

„Rys dziejów liter. polskiej". 5 t. Wilno, 1874—78 (oprac. L. Sowiński).

Był współredaktorem *Słownika jęz. pol.* (t. zw. Orgelbranda).

„Sprawozdanie o dziele p. t. „Wykład systemat. filozofji J. Kremera". Wilno, 1854.

Bądzkiewicz: A. Z. *Tyg. Ilustr.*, 1868, II. — Chmielowski: Filozof w więzach reakcji. *Ateneum*, 1889, II. — G. U. (Uzięblo): A. Z. (w „Z nad Wilji i Niemna". Wilno, 1906). — St. Kościałkowski: Aleks. Zdanowicz. *Rocznik Tow. Przyj. Nauk. w Wilnie*, VI, 1915—18. — Zob. też Horodyski: Bron. Trentowski. Kraków, 1913.

46. WALERJAN TOMASZEWICZ.

Ur. ok. r. 1819 w pow. trockim. Syn adwokata. Gimn. ukończył w Wilnie; przez rok 1839 uczęszczał do Akademji medyko-chirurg., nast. udał się do Moskwy, gdzie w uniwersytecie słuchał prawa i filozofji. W r. 1855 oż. się z Matyldą z Karpowiczów. Zm. 14 maja 1861 r. w Paryżu.

Osobno i w czasop. ogł. m. in.:

„Wspomnienia z życia akademickiego“ (w zbioropiśmie *Lud i czas* Januarego Filipowicza Wilno, 1845).

„Fenomena somnambulizmu“ Wilno. 1850.

Pod pseud. Walerjan Kępis druk. art. w *Pamiętniku naukowo-liter.* Podbereskiego i w *Gaz. Warsz.*.

Był jednym z redaktorów i współpracowników wileńskiego „Słownika języka polskiego.“

Przełożył Schillera „Don Karlosa“ i „Fiesko“ (w wyj. druk.) oraz „Rozbójników“.

W. Korotyński w wydawn. zbior. „Po ziarnie“ (1861).—Wł. Korotyński: Syrokomla o sobie (1896). — Zob. nadto Chmielowskiego Hist. liter. pol. t. V. str. 223.

47. ANTONI JAŹWIŃSKI.

Głośny w swoim czasie wynalazca t. zw. „metody polskiej“ mnemonicznej i zastosowania onej do chronologji, historji, gieografji oraz nauczania obcych języków. Ok. r. 1835 znalazła ona wielkie rozpowszechnienie we Francji, potem w innych krajach. Ur. się w ostatnich latach XVIII w. w Czerniewie (pow. wilejski), z ojca Feliksa i Katarzyny z Uzłowskich. Uczył się u jezuitów w Połocku, poczem wstąpił do uniw. wileńskiego, który ukończył ze stopniem dr. fil. W l. 1809—19 służył w wojsku polskiem. Otrzymawszy w r. 1819 uwolnienie z wojska, wyjechał zagranicę. Osiadł we Francji, skąd robił wycieczki do Włoch i innych krajów. W l. 1836—46 przebywał w Petersburgu; stąd przeniósł się na Litwę. Przebywał w Mińszczyźnie i w Mińsku. Zm. ok. r. 1870 w Słuckiem.—(O spotkaniu się Jaźw. w Rzymie z Mickiewiczem i Odyńcem, zob. Odyńca Listy z podróży). Dzieła Jaźw. francuskie tłumaczono kilkakrotnie na jęz. polski i in.

P. Stefanowiczowa: Ant. Jaźw. *Kłosy*, 1874; Chmielowski w *W. Enc. powsz. ilustr.* (Wiadomości biograficzne bałamutne; ocena metody mnemonicznej Jaźw.); Gen. J. Bem: Exposé général de la méthode mnémonique polonaise. Paryż, 1843. — Dane biograficzne w dziełku „Nowa metoda uczenia chronologji wynaleziona przez A. Jaźwińskiego". Z francuskiego. Wilno, 1837.

48. ANTONI MUCHLIŃSKI.

Ur. w r. 1808, w Nowogrodzkiem (nie w r. 1803, jak podaje Bieliński w „Uniw. Wileń." III, 454 i inni). Uczył się w Mołodecznie (1817—23) i w uniw. Wileńskim, na wydz. moralno-politycz. i literackim, który ukończył w 1828 r. (a więc był uczniem uniw. wileń. jednocześnie z Słowackim). Studjował następnie (do r. 1832) w Instytucie jęz. wsch. w Petersburgu (tu kolegował z Ign. Pietraszewskim i Al. Chodźką) W l. 1832—35 odbył podróż naukową na Wschód (do Grecji, Turcji i Egiptu). W l. 1835—45 i 1849—66) był prof. literatury i języków wschodnich w uniw. Petersburskim. (W l. 1845—49 przebywał w Warszawie). W r. 1866 osiadł w Warszawie. Ożenił był z Emilją Tyszyńską, siostrą Aleksandra. Zm. 26 paźdz. 1877 r. w Warszawie. Orjentalista. Pisał po polsku i po rosyj. Wyd. m. i. „Źródłosłownik wyrazów, które przeszły... do naszej mowy z języków wschodnich...". Petersburg, 1858. Artyk. w *Pamiętniku relig.-moralnym* (1859—61), *Kur. Wileń.*, i *Tece Wileń.* — Kilka listów M. do siebie podaje M. Aulich.

Tyszyński: A. M. *Kronika Rodzinna*, 1878 (przedruk w „Pismach krytyczn." II 1904.—Pajewski: A .M. *Kłosy*, 1877, II.—O. M. Aulich: Dziennik dwunastoletniej misji apostol. na Wschodzie. Kraków, 1850. — Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie. Lwów, 1930.

49. WALERJAN WRÓBLEWSKI.

(Pseud. Koronowicz)

Ur. 1809 r. na Ukrainie (w pow. lipowieckim), z o. Ksawerego i Heleny z Burzyńskich. Uczył się u jezuitów w Romanowie (1817—20), następ. w gimn. w Winnicy i w liceum Krzemienieckim. Około r. 1840 osiadł na Wołyniu; tu gospodarował, zrazu w majętności własnej Zielińce, a potem na dzierżawie pod Wiśniowcem (Włodz. Platera). Zm. 27 października 1877 r. w Piłkach na Wołyniu.

Na pole literackie wystąpił w r. 1841 w *Athenaeum* (z art. „O Krasickim i oryginalności w literaturze").

Prace swe literackie pomieszczał następnie w *Athenaeum* (1841—51) (tu m. in. krytyki powieści i „Mieszanin“ Rzewuskiego); w *Dzienniku Warszawskim* („O poetyczności epoki Piastów“, „O poetyczności epoki Jagiellonów“), w *Bibliotece Warszawskiej* (1861 O Kursach literatury słowiańskiej Mickiewicza), w *Kółku domowym* (m. in. „Ułamek z korespondencji Mniszcha“ (1866).

Główne dzieło:

„Słowo dziejów polskich“. 3 t. Lipsk, 1858—60.

J. Bartoszewicz: W. W. *Enc. Orgelbr.* — T. J. Stecki: W. W. *Tyg. Ilustr.* 1871, II. — Krupiński: Nasza historjozofja. *Ateneum*, 1876. — Smoleński: Szkoły historyczne w Polsce.

50. ADAM STANISŁAW KRASIŃSKI.

Ur. 24 grudnia 1810 r. we wsi Wełnicze na Wołyniu (pow. dubień.). Uczył się u bazyljanów w Huszczy i w gimn. pijar. w Międzyrzeczu Koreckim. W r. 1827 wstąpił do zgromadzenia Pijarów w Lubieszowie (pow. piński), gdzie następnie był nauczycielem. W r. 1835, z pijara ksiądz świecki, wstąpił do akad. duchownej w Wilnie; 1837 r. mag. teol., poczem udał się do Petersburga: tu nauczycielem szkoły przy kościele św. Stanisława. W r. 1839 kaznodzieją katedralnym w Wilnie; po kilku latach kanonikiem katedralnym. W r. 1853 asesorem Kolegjum rzym.-katol. w Petersburgu. W r. 1858 dr. teol. i (1859) biskupem wileńskim. W r. 1864 wywieziony do Wiatki, gdzie przebył do r. 1883, poczem osiadł w Krakowie. Zm. 9 maja 1891 r. w Krakowie.

Główne dzieła:

1) „Sztuka rymotwórcza Horacego“. Wilno, 1835. (Przekł. De arte poetica).

2) Gramatyka polska dla dzieci... Wilno, 1839 (6 wyd.).

3) „Noworocznik literacki“ na r. 1835, 1838 (Petersb.) i 1843 (Wilno).

4) Wiersz do Mickiewicza ogł. w *Noworoczniku literackim*, 1838 p. t. „Do M. A.“ podał w tekście całkowitym Wł. Mickiewicz w „Żywocie Ad. Mick·“ w dod. do t. II, str. XXXIV—XXXV.

5) „Wyprawa Igora na Połowców“. (Petersb., 1856).

6) „Prawo kanoniczne krótko zebrane“. Wilno, 1861.

7) „Słownik synonimów polskich“. 2 t. Kraków, 1885.

8) „Aforyzmy wierszowane“. Kraków, 1888; 2 wyd. Warszawa, 1906.

9) „Wspomnienia". Kraków, 1901.

Art. w *Tyg. Petersb.*, *Piśmie zbior.* (wileń.), Kazania w *Homiletyce* (włoch.).

Morawski: Mowa nad grobem. Kraków, 1891. — Załęski: Mowa żałobna.., Kraków, 1891 — P. P.: Ks. biskup. Ad. Kr. (*Przegl. Pol.*, 1891, czerwiec. — X. Y. Z.: Kartki z dziejów kościoła katolickiego, II. — A. A. K. (Kryński) art. w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Autobiogr. w Kalend. encykl. „Ruch" na r. 1889.

51. PLACYD JANKOWSKI.

(Pseud. John of Dycalp).

Ur. 20 września st. st. 1810 r. w Grodzieńszczyznie. Syn księdza unickiego, Gabryela i Anny z Łytkowskich. Uczył się w gimn. w Swisłoczy i u bazyljanów w Brześciu. Po ukończeniu uniwersytetu i Seminarjum Głównego w Wilnie, ożenił się i został kapłanem unickim, odebrawszy stopnie duchowne w Połocku. W r. 1839 porzucił unję i został protojerejem przy katedrze Żyrowickiej oraz wiceprezesem litewskiego konsystorza prawosławnego w Żyrowicach (pow. słonimskim), a póżniej w Wilnie. Zm. 11 marca 1872 r. w Żyrowicach.

Pierwszy zbiorek p. t. „Chaos, szczypta kadzidła cieniom wierszokletów" pod pseud. Witalisa Komujedzie. Wilno, 1835; 2 wyd. zmienione. Wilno, 1842.

„Zaścianek". Wilno, 1841.

„Pisma przedślubne i przedsplinowe. 2 t. Wilno, 1841.

„Ostatni upiór w Bielehradzie". Wilno, 1842.

„Chwila". Wilno, 1842.

„Przeczucie" (komedyjka). Wilno, 1842.

„Pamiętnik Elfa". 2 t. Wilno, 1843.

„Opowiadania". Wilno, 1843.

„Powieść składana", 1843 (do spółki z Kraszewskim).

„Doktór Panteusz w przemianach". Lipsk, 1845.

„Sędzia Pieniążek". Wilno, 1845.

„Opowiadania" (wierszem). Wilno, 1846.

„Anegdoty i fraszki...". Wilno, 1847.

„Nowe opowiadania". Lipsk, 1847.

„Krynice ze wspomnień"... Wilno, 1853.

„Kilka wspomnień uniwersyteckich". Wilno, 1854.

„Kabała z odpowiedzi wirujących stołów...". Wilno, 1855.

„Adaś". Wilno, 1856.

„Posiedzenia wiejskie...“ (wierszem). Wilno, 1856.

„Książeczka in 16-mo bez tytułu i nazwiska autora“. Wilnó, 1856 (o Ign. Szydłowskim) *).

„Fanaberje pana Starosty Kaniowskiego“. Warszawa, 1873.

„Brat i siostra“ (przekład z Goethego). Wilnó, 1846.

„Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie“. (Urywek z Pamiętnika pisanego dla własnych dzieci 1836 r.). *Kłosy*, 1884, I.

Wyjątki z listów do siebie podaje Kraszewski.

Monografja: W. Charkiewicz: Placyd Jankowski. Życie i twórczość. Wilno, 1928. = Kraszewski: P. J. *Tyg. Ilustr.* 1873, I. — A. Walicki: Ks. Pl. J. *Świat* (krak.), 1888. — Chmielowski: Hist. liter., V, 262—265. — Wł. Tarnawski: O pol, przekł. dram. Szekspira Kraków, 1914, str. 57—68. — Charkiewicz: Soplicowo we wklęsłem zwierciadle. *Zródła mocy*. 1928.

52. TOMASZ PADURRA.

Ur. 21 grud. 1801 r. w Ilińcach na Ukrainie, z o. Jana, komornika bracławskiego, i Anieli z Paszkowskich. Uczył się w Winnicy, potem w l. 1820—25 w liceum Krzemienieckiem. [W Humaniu w szkole nie był; mylnie Chmielowski w Hist. liter III, 200]. W l. 1825—31 przebywał na dworze Wacława Rzewuskiego. Po jego zgonie osiadł w Machnówce. W r. 1848 był w Pradze czeskiej. Zm. w Koziatynie w 1871 r. (20 września).

Pisał po polsku i po ukraińsku.

Pierwszy zbiór jego poezji wyszedł we Lwowie w roku 1842 p. t. „Pienia Tomasza Padurry“ (z przedm. Kaj. Jabłońskiego).

Drugi przez samego Padurrę wydany p. t. „Ukrainky z nutoju Tymka Padurry“. Warszawa, 1844. (Z przekł. pol. dosłownym obok i z nutami).

Trzecie wyd. zbior. najzupełniejsze, ruskich i polskich utworów Padurry p. t. „Pyśma Tymka Padurry“. Lwów, 1874.

Art. o Mazepie w *Bibl. Ossol.*, 1861.

Goszczyński: Nowa epoka poezji. — Grabowski: Liter. i kryt., II, 116—7. — Art. w *Bibl. Warsz.*, 1872. — Życiorys przy wyd. „Pyśm.“ (1874). — Anonim (Marj. Wasiutyński?): Prawdziwy życiorys T. Padurry. Poznań, 1875. — W. Pol: Pamiętnik do liter. pol. XIX w. Lwów, 1866. Str. 344—5.—W. Przyborowski: Tomasz Padurra *Tyg. Ilustr.*, 1872, I.—Dr. Antoni J.: Emir Rzewuski. („Opowiadania“. Ser. IV, t. I).

---

*) Ten sam art. w całości ogłoszono z rękop. uszkodzonego (z roku 1849). w mniemaniu, że nieznany, w *Księdze pam. Mick.* 1898. I.

53. TADEUSZ ŁADA ZABŁOCKI.

Ur. się, jak się zdaje, w pierwszym dziesięcioleciu w. XIX (ok. r. 1809?) w Witebszczyźnie. Był uczniem uniwers. wileń.(?). Za udział w sprawie Szymona Konarskiego zesłany na Kaukaz (w sołdaty). Zm. 1847 r. w Tyflisie.

Poezje swe ogłaszał w *Athenaeum*, w *Roczniku Literackim* (1844), w *Gwiazdzie*, w *Rubonie*.

Wyd. zbior. Poezje. Petersburg, 1845. (Oprócz utworów oryginalnych, są tu tłumaczenia z poetów angielskich i francuskich).

W rękop. zostawił: „Próby poetyczne“, „Rzut oka na piśmiennictwo gruzińskie“, „Materjały do historji cywilizacji i literatury słowiańskiej“.

CHMIELOWSKI w Hist. liter., V, 221.

54. WŁADYSŁAW STRZELNICKI.

Ur. 1820. Za sprawę Konarskiego zesłany na Kaukaz. Zm. 19 paźdz. 1846 r. w Tyflisie.

Poeta i powieściopisarz. Utwory jego w *Gwiazdzie*, *Roczniku Literackim* (Podbereskiego), *Rubonie* i *Bibl. Warszawskiej*.

Osobno ogłoszono po śmierci:
a) „Dwaj Uzdeni“. Powieść Kaukaska. Żytomierz, 1860.
b) „Poezje“. Żytomierz. 1860. (Tu m. in. poemat „Bej-Bułat“).
c) „Mahmudek“. Powieść z dziejów kaukaskich. Żytomierz. 1860.
d) „Szkice Kaukazu“. Żytomierz. 1861.

Tadeusz Łada Zabłocki, Władysław Strzelnicki, wraz z kilku innymi, tworzyli *grupę* poetów *kaukaską*. Byli to przeważnie zesłani za Mikołaja I na Kaukaz w sołdaty spiskowcy. Z wybitniejszych należeli do tej grupy jeszcze: Stanisław Winnicki (Zm. 1842 w twierdzy Groźnej), autor poem. „Artem Popowicz“ (pocz. druk. w *Rusałce* 1838) i „Poezyj pośmiertnych“ (druk. w *Athenaeum* 1842, VI), Leon Janiszewski (ur. 1810 i uczył się w Kaliszu; przez l. 10, do r. 1841, przebywał w Bobrujsku, następnie aż do śmierci w Tyflisie; zm. 27 lutego 1861; utwory druk. w *Gwiaździe*, *Roczniku Literackim* i *Pamiętniku naukowo-literackim*, Wincenty Dawid (zob. wyżej) i inni.

O nich zob. list T. Łady Zabłockiego w *Roczniku Liter.*, IV (1849) i list J. Laniszewskiego w *Pam. nauk. liter.*, II (1850) oraz wzmianki w Hist. liter. Bartoszewicza (II, 244) i Chmielowskiego, tudzież Janika „Dzieje Pol. na Syberji", rozdz. XI, str. 266 i nast. — O L. Janiszewskim w *Enc. Orgelbr.*

55. GABRYJELA PUZYNINA.

Güntherówna, hrabianka, z domu. Ur. 24 września 1815 r. w Dobrowlanach. Była córką Adama hr. Günthera i Aleksandry Tyzenhauzówny. Po wyjściu w r. 1851 zamąż za hr. Tadeusza Puzynę, zamieszkała w Horodziłowie (pow. oszmiań.). Zm. 16 sierpnia 1869 r. w Horodziłowie.

Wyd. dwa zbiory ulotnych wierszy:

„W Imię Boże". Wilno, 1843 i

„Dalej w świat". Wilno, 1845. Razem wyd. 2 t. 1859.

„Dzieci litewskie, ich słówka, odpowiedzi, spostrzeżenia". Wilno, 1847 i 1856.

„Pisma wierszem i prozą". 2 t. Wilno, 1856.

„Teatr amatorski". Petersburg, 1861 (zawiera dwa utw. sceniczne: „Czy ładna czy bogata?" i „Za miastem").

„Jadwiga", dram. histor. Lwów, 1869, wyd. 2. Poznań, 1886.

„Hrabina się nudzi", dram. (*Kłosy*, 1869).

Poezje, obrazki w *Tyg. Ilustr.*, *Kronice Rodz.* i in.

Pamiętniki p. t. „Moja pamięć" ogł. częściowo p. t. „W Wilnie i w dworach litewskich" (1815—43). Wilno, 1928. Urywek był ogłoszony w *Kron. Rodz.* 1886. Ustępy przytaczał Jankowski. (Rękop. w bibl. Przeźdz.).

W. Korotyński: G. hr. P. *Tyg. Ilustr.*, 1869, II. — Cz. Jankowski: Powiat Oszmiański, t. II. Petersburg, 1897 (str. 23—86). — A. Czartkowski i H. Mościcki we wstępie do Pamiętn.

56. WŁADYSŁAW CHODŹKIEWICZ.

Ur. ok. 1820 r. Rodem z Podola. Powieściopisarz, orientalista i inżynier. Zamieszkał w Paryżu. Zm. w r. 1898.

Zawód liter. rozpoczął od wyd. trag. „Haman" (Lipsk, 1846, 2 wyd., t. 1852.

„Trzy lilje, spisane z opowiadań ś. p. Józefa Szczygielskiego". 2 t. Wilno, 1846.

„Obrazy historyczne polskie z XVI i XVII w." — I. „Zamek w Czarnokozincach". 3 t. Wilno, 1847, 2 wyd. 1852.

„Nasza ziemia". Petersburg, 1859 (satyra).

„Wiersz setny z komedji Arystofanesa Acharneńczycy". (*Rozpr. wydz. filol. Akad. Um.*, III, 1876. Toż po francusku „Un vers d'Aristophane; texte persan de la comédie les Acharneniens expliqué". Paris, 1876.

„Une inscription cunéiforme de Persépolis, nouvelle interpretation". (Paris, 1879; toż po polsku w *Rozprawach Akad. Um. w Krakowie*).

W *Bluszczu* 1878 rozpr. o Ant. Malczeskim.

Trzy obszerne listy z r. 1843 do A. Weryhy Darowskiego w *Księdze Pamiątk.* Mickiewicz. I. (Przyczynek do charakterystyki Rzewuskiego i Grabowskiego).

CHMIELOWSKI: Ch. Wład. *W. Enc. powsz. ilustr.*

57. LUDWIK KONDRATOWICZ.

(Pseud. Władysław Syrokomla).

Ur. 17 września st. st. (29 n. s.) 1823 r. we wsi Smolhowie (pow. bobrujski w Mińszczyźnie), z ojca Aleksandra, komornika (gieometry), dzierżawcy w dobrach Radziwiłłów, i Wiktorji ze Złotkowskich. Od r. 1833—35 (nie do r. 1837) uczył się u dominikanów w Nieświeżu; po rocznej, jak się zdaje, przerwie przez rok 1836/37 w szkole powiatowej w Nowogródku. Po ukończeniu klasy V-ej w r. 1837 (jak sam poeta podaje) odebrany przez ojca, był od roku 1840—44 kancelistą w biurze Zarządu dóbr Radziwiłłowskich w Nieświeżu. W r. 1844 żeni się z Pauliną Mitraszewską i osiada na dzierżawie w Załuczu nad Niemnem (1844—1852). W styczniu 1853 r. udaje się do Wilna, w kwietniu t. r. osiada na dzierżawie w Tyszkiewiczowskiej Borejkowszczyźnie pod Wilnem. W r. 1856 odwiedza poraz pierwszy Warszawę; w r. 1858 odbywa wycieczkę do Wielkopolski i Krakowa. W r. 1861 w Warszawie. Po powrocie więziony w Wilnie (1861). Zm. 15 września 1862 r. w Wilnie.

Pierwociny literackie Kondratowicza:

Pierwsze swe utwory pomieszczał w *Athenaeum* Kraszewskiego (od r. 1844):

a) „Pocztyljon". Gawęda gminna. (*Athen.*, 1844, VI). Pierwszy utwór drukowany Syrokomli.

b) „Kilka słów o księdzu Aleksandrze Turskim“ przez NN. (*Athen.*, 1845, VI).

c) „Pan Stanisław Leszyński“. (*Athen.*, 1846, II).

d) „Trzy gwiazdki“. Gawęda gminna. (Podpisał Wład. Syrokomla 31 marca 1846. (*Athen.*, 1846).

e) „Powieści współczesne Władysława Syrokomli“, prozą: Pow. pierwsza. „Rywale“. *Athen.*, 1846; Pow. druga. „Stary kawaler“. *Athen.*, 1846.

f) „Napoleonista“. Obrazek. (Podpis. 26 maja 1846). *Athen.*, 1846.

g) „O moim starym domku“. Dnia 15 lutego 1847. *Athenaeum*, 1847, III.

h) „Do niemowlęcia“. Dnia 17 lipca 1847. *Athen.*, 1847, VI.

i) „Chodyka. Gawęda z tradycji polskiej“. Podpis. 17 września 1847. *Athen.*, 1848, VI i t. d. (zob. roczniki *Athenaeum* z lat nast.).

Do najwcześniejszych utworów Syrokomli należą: Sonety (siedem): „Wspomnienie Nieświeża“. (1. Wspomnienie. — 2. Miasto. — 3. Zamek. — 4. Groby Radziwiłłów w kościele pojezuickim. — 5. Alba, zwierzyniec Radziwiłłowski. — 6. Święty Krzyż, opactwo Benedyktynów i mogiły miejskie. — 7. Do Bogarodzicy w Słuckiej bramie. Podpis. 9 lipca 1846). Druk. w *Roczniku Literackim 1849*. Tekst podany w wyd. zbiorowem poezji Kondrat., poprawia i uzupełnia opuszczonymi w druku wierszami (na podst. autografu) Tomkowicz w *Tyg. Ilustr.*, 1882, I. W tymże *Roczn. Liter.*, „Dyferencja“, pis. w r. 1846.

Do najwcześniejszych należą też wiersze ogłoszone w *Ondynie Druskienickich źródeł* i w *Gwieździe* Z. Fisza („Św. Sadok“).

Poezje Syrokomli osobno wydane:

„Przekłady poetów polsko-łacińskich epoki Zygmuntowskiej“. 6 tomików. Wilno, 1851—2. (Zawierają przekład utworów: Wawrzyńca z Nowego Targu, Jana z Wiślicy, Krzyckiego, Dantyszka, Janickiego, Jana Kochanowskiego, Klonowicza, Sarbiewskiego, Joachima Bielskiego i Mikołaja Smoguleckiego). Przedtem wyd. Syr. osobno przekład poezji Janickiego (1848).

„Gawędy i rymy ulotne“. 6 serji. Wilno, 1853—61. (Z wierszy „ulotnych“ najznakom.: „Lalka“ (1851), „Lirnik wioskowy“ (1852); (podobizna autografu „Lirnika wioskowego“ w *Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 37), „Dedykacja gawęd gminnych Litwinom“ (1852), „Grajek wioskowy“ (1854), „Śmierć słowika“, „Wyzwolenie włościan“ (1859).

„Urodzony Jan Dęboróg“. Petersburg, 1854. (Pis. w l. 1846—51, w Załuczu).

„Kęs chleba“ (1855). „Margier, poemat z dziejów Litwy“. Wilno, 1855.

„Zgon Acerna“. Wilno, 1856.

„Chatka w lesie, dziwactwo dramatyczne w dwóch częściach“. Wilno, 1855—6.

„Wielki Czwartek“. Wilno, 1856.

„Janko Cmentarnik“. Wilno, 1857.

„Stare wrota“. Wilno, 1857.

„Nocleg hetmański“. Wilno, 1857.

„Garść pszenna“. Warszawa, 1857.

„Hrabia na Wątorach“, kom. Wilno, 1856.

„Dni doroczne na Litwie“. Wilno, 1858.

„Dni pokuty i zmartwychwstania“. Wilno, 1858.

„Staropolskie roraty“. Wilno, 1858.

„Uł a s, sielanka bojowa z błot poleskich“. Wilno, 1858.

„Kasper Karliński“. Wilno, 1858.

„Starosta Kopanicki“. Wilno, 1859.

„Marcin Studzieński“. Wilno, 1859.

„Stella Fornarina“. Mińsk, 1859.

„S z k o l n e c z a s y D ę b o r o g a“. Wilno, 1859.

„Możnowładcy i sierota, czyli Zofja księżniczka Słucka“. Dram. Wilno, 1859.

„Wiejscy politycy“. Wilno, 1859. Dramat.

„Franciszek z Asissu“. Wilno, 1859.

„Wrażenia pielgrzyma po swojej ziemi“. Wilno, 1860.

„Wyrok Jana Kazimierza“. Wilno, 1860.

„Natura wilka wyciąga z lasu“.

„Poezje ostatniej godziny“. Warszawa, 1862. (Zawiera m. in.: „Owidjusza na Polesiu“, „Melodje z domu obłąkanych“, „Cupio dissolvi“).

Do utworów nieukończonych należą: poem. „Kanonik Przemyski“ (1851—2; wydruk. w t. I „Poezji“), „Pamiętniki Kosacza“ (*Gaz. Codz.* 1861), „Dwa obrazy“ („Noworocznik dla Polek“ 1863 i Kalend. krak. Wildta 1864; przedruk. w t. IV „Poezji“).

P r o z a. Oprócz utworów powieściowych druk. w *Athenaeum* (1845—1846) wyszły osobno następ. dzieła:

a) „Dzieje literatury w Polsce“. 2 t. Wilno, 1851—52. Wyd. 2-gie dopełnione, 3 t. Warszawa, 1875.

b) „Wędrówki po moich niegdyś okolicach“. Wilno, 1853.

c) „Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna". 2 t. Wilno, 1857—60.

d) „Niemen od źródeł do ujścia". Wilno, 1861.

e) „Życie i pisma Ignacego Chodźki". Wilno, 1861.

f) „Podróż swojaka po swojszczyźnie". Warsz., 1914. (Opis podróży po Wielkopolsce, poprzedzony listem do Al. Niewiarowskiego, red. *Gazety Codziennej*). Pierwszy rozdział druk. był pierwotnie w *Gaz. Codz.*, 1858, nr. 286—88.

„Przyczynki do historji domowej w Polsce". Wilno, 1858.

Przekłady: „Polski" Kromera, „Krótkiego pamiętnika rzeczy polskich" J. D. Solikowskiego, „Dziejów narodu Polskiego" A. M. Fredry.

Artykuły w *Kurjerze Wileńskim* z l. 1860—62 (Feljetony p. t. „Przegląd literacki" i „Przegląd miejscowy". Feljeton o Borejkowszczyźnie z *Kur. Wil.*, 1861, nr. 90 przedruk. J. Obst w art. „Wycieczka do Borejkowszczyzny" (*Litwa i Ruś*, 1912, sierp.).

Monografja Mińska Litewskiego — drukow. w *Tece Wileńskiej* Kirkora.

„Krótkie studja o języku i charakterze poezji Rusinów w prowincji Mińskiej (Wyjątek z Wędrówek po Litwie). *Gaz. Warsz.* 1856, nr. 137, 139, 142. „Hebdomadalia *Gaz. Warsz.* 1857, nr. 16.

W rękop. pozostały m. in. „Moje pamiętniki literackie", obejmujące dziesięciolecie 1845—55. (Szereg listów pisarzy do Syrokomli, powiązanych jego objaśnieniami). (Urywki z pamiętników — wyd. W. Korotyński w *Gazecie Warszawskiej*, 1870 i w *Dzienniku Literackim* 1870).

Nadto fragmenty różnych dzieł. O puściźnie liter. Syr. zob. Kraszewski: „Władysław Syrokomla" (*Przegląd Europ.*, 1862, grudzień, str. 626—630. Zob. też u Korotyń. i Drogosz.

Kondratowicz był współpracownikiem *Athenaeum*, *Gwiazdy*, *Gazety Warszawskiej*, *Teki Wileńskiej*, *Gaz. Codziennej*, *Gazety Polskiej*, *Kurjera Wileńskiego*, (był od r. 1860 współredaktorem).

W y d. z b i o r.: a) „Poezje Ludwika Kondratowicza". 10 tomów. Warszawa, 1872. Wydał W. Korotyński. (Nie jest zupełne).

b) „Wybór poezji„. 5 tomów. Warszawa, 1890.

c) „Wybór poezyj", oprac. Fr. Bielak 1922 (*Bibl. Narod.*).

d) „Wybór poezyj", 3 t. Wilno, 1923. Wyd. St. Cywiński.

W y d. k r y t y c z n e: „Wybór poezyj w oprac. Fr. Bielaka. Kraków, 1922 (*Bibl. Narod.*). — „Urodzony Jan Dęboróg i Szkolne czasy" w oprac. J. Krzyżanowskiego. Warszawa, 1925. (*Pis. pol. i obcy*).

Z wydań popularnych nb.: a) „Wybór pism“. Oprac. T. Pini (*West.*). b) „Ułas“ z obj. L. S. Korotyńskiego. (Warsz., 1907). — c) „Urodz. Jan Dęboróg i inne gawędy szlacheckie“ z obj. H. Gallego. (*Książ. dla wszyst.*). — d) „Urodz. Jan Dęboróg“ (*Wielka Bibl.*).— e) „Urodz. Jan Dęboróg“ (*Nasza Bibl.* Lwów, 1925).

Autobiografję w liście Syr. do Ant. Marcinkowskiego, napis. ok. 1852, ogł. Wł. Korotyński w książce p. t. „Syrokomla o sobie“. (Warszawa, 1896).

Listy: *a*) do J. I. Kraszewskiego (przytocz. w studjum Krasz. o Syrokomli (1862); *b*) 5 listów do Romualda Podbereskiego — podał Tomkowicz w art. „Przyczynek do biografji Wł. Syr.“. (*Tyg. Ilustr.*, 1882); *c*) kilkanaście listów z l. 1856—60 do Jana Chęcińskiego — list do J. Bartoszewicza z r. 1857 i list do dr. J. Pileckiego z r. 1859 ogł. Wł. R. Korotyński w książce „Syrokomla o sobie“. (Warsz., 1896); *d*) do A. i P. Wilkońskich — przytacza Wilkońska w „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie“; *e*) do Kraszewskiego (z r. 1852) i do Bol. Podczaszyńskiego (z r. 1855). (*Księga pamiątkowa* Mickiewicz., 1898); *f*) list wierszowany do Antoniego Bądzkiewicza z r. 1860 podany w podobiznie z autografu w t. 5-ym Biegeleisena „Dziejów liter. pol.“; *g*) list do Al. Niewiarowskiego z r. 1858 przytoczył Wł. Korotyński w „Podróż swojaka“.

Wiersze, nie wciągnięte do zbiorowego wyd. Poezji Syrokomli: 1) Improwizacja (Syrokomli) przy obiedzie danym dla niego w Poznaniu. „Gdy ziemię naszych ojców na troje rozdarto...). — 2. „Mikołaj w piekle“. („Umarł ludzkimi nie zdeptany stopy“). — 3. Improwizacja (Syr.) przy obiedzie w Piotrkowie. („Nie mnie ten zaszczyt, co dzisiaj spotyka...“). — 4. Do Samuela Niesłuchowskiego, z r. 1860. („Parnaski towarzyszu, śpiewaku Prypeci...“. *Noworocznik Litewski,* 1904 i w *Litwa i Ruś* 1912, sierp., jako wiersz „nieznany“) (!). — 5. Sacharmaroz, z r. 1859. („I kwitną drzewa, I ptaszek śpiewa...) tamże; warjanty w „Wspomn. pułk. Strusia“ (1921) i w „Wyb. poezyj“ w wyd. Bielaka z rękop. pamiętn. Gieysztora. — 6. Na zgon Mickiewicza, w paryskim *Przeglądzie rzeczy polskich* z r. 1858. Zob. też. *Tydzień* (lwow.) 1898, nr. 22. — *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 327. — 7. Na rozwiązanie Towarzystwa Rolniczego (1861) („Nas zebranych wielu razem Car widzieć nie życzy...“). — 8. Niedrukowane rymy okolicznościowe ogłosił K. Bartoszewicz w „Księgach humoru polskiego“, t. IV (1897). — 9. Wiersz żartobliwy do Walerjana Tomaszewicza, ogł. Wł. Korotyński w art.: „Spór o Szyllera“ (*Kur. Warsz.*, 1906, nr. 42). — 10. Dwa wier-

sze z autografu w *Kur. Warsz.*, 1902, nr. 303. — 11. „Do gitarzysty“ (P. Zapolskiego) („Serce nasze to gitara...“. *Bies. Liter.*, 1906, nr. 27). 12. „Do Eust. Wróblewskiego. (W „Sami sobie“). — 13. Wiersz improwiz. — podany w art. Federowskiego: „Imieniny Chodźki“. (*Księga pamiątk.* Mickiewicz., 1898). — 14. Wiersz przytoczony przez Horaina w „Z życia poety“ (Lwów, 1886). — 15. Wiersz „Przeszłość“ podał W. Korotyński w „Kalendarzu Jaworskiego“ na r. 1874. — 16. „Pielgrzym pielgrzymowi“ (1860), „Janek“ (1855) i „Posucha i kropla rosy“ (1862) w *Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 37. — 17. Wiersz improwizowany w Kownie („W Kownie, gdzie Adam pieśń polską wylewał“ podał pułk. Struś w „Moich wspomn.“. — 18. „Toast w Kownie w r. r. 1861“ i „Rozmyślania więzienne“ w *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 6. — 19. Wiersz „Do Juljana D.“ (Dłużniewskiego) z r. 1858 („Noc... las głęboki... strumień i ognisko...“) podaje L. Uziębło w art. „Z humorystyki Syrokomlowej“. *Litwa i Ruś*, 1912, sierpień.

Lewestam: Wład. Syrokomla. *Tyg. Ilustr.*, 1862. — Kraszewski: Wł. Syrok. *Przegl. Europ.*, 1862 (i osobno 1863). Przedruk w „Wyborze pism“, X (1894).—Pług: Wł. Syrok. *Bibl. Warsz.*, 1862, IV. — W. Korotyński: Urywki z pamiętników Wł. Syrok. *Gaz. Warsz.*, 1870. — Siemieński. Wioskowy sentymentalizm i naga rzeczywistość. („Kilka rysów...“).—W. Korotyński: Przedmowa do wyd. zbior. z r. 1872.— Tyszyński: L. K. i jego poezje. *Bibl. Warsz.*, 1872 (i w „Wizerunkach pol.“, 1875).— Spasowicz: Nowe studjum nad Syrokomlą. *Ateneum*, 1876, też w „Studjach nie z natury“. Wilno, 1881 i w „Pismach“, I. Petersburg, 1892. — Horain o Syr. w *Gaz Lwow.*, 1880(1) (i w *Gaz. Pol.*). — Horain: Z życia poety. Wspomnienie o Wład Syrokomli. Lwów, 1886. — Tomkowicz: Przyczynek do biografji Wład. Syrok. *Tyg. Ilustr.*, 1882. — Wilkońska: Moje wpomnienia o życiu towarz. w Warsz.—Kościałkowska: Wład. Syrok. Wilno, 1881. — Bem: O stanowisku Kondratowicza w dziejach literatury polskiej. *Gaz. Kielecka* 1874. — N. Aksakow: Ludwik Kondratowicz (Wł. Syrokomla). Opyt charakteristiki. *Russkaja.Myśl*, 1880, stycz. — W. Korotyński: Obrazy z pobrzeży Niemna. *Tyg. Powsz.*, 1882—84. — Pieniążek: Syrokomla wobec rozwoju poezji ostatniego okresu. Kraków, 1886.—Pług o Syrokomli. *Kłosy*, 1887.— Suryn: L. K. i jego poezje *Tyg. Ilustr.*, 1887, II. — H. Mierzeński: Wspomnienie o Wł. Syrokomli. *Dzien. Liter.*, 1864. — Urywki z pamiętników Syrokomli. *Dzien. Liter.*, 1870. — Librowicz: Kłótnia o Dęboroga. *Przegl. Liter. Kraju*, 1890. — Rawita: Lirnik wioskowy. *Echo muz. i teatr.*, 1891. — Wl. Korotyński: Syrokomla o sobie. Warszawa, 1896. — T. Żuliński: Nowe studjum nad Syrokomlą przez W. Spasowicza. Lwów, 1877. — Tumanow: Kondratowicz—Syrokomla. *Russkaja Starina* 1884, IV. — L. S. Korotyński: Kolebka i grób Syrokomli. *Tyg. Ilustr.*, 1897, II. — Gomulicki: Kondratowicz czy Kondrat. *Kur. Niedz.*, 1897, 29. — Cz. Jankowski: Borejkowszczyzna. *Kraj*, 1897. — Cz. Jankowski: Powiat Oszmiański, II, IV. — Uziębło: Syrokomla i Album Wilczyńskiego. *Kur. Lwow.*, 1896 nr, 325. — Uziębło: O autorze „Dęboroga“. *Kur. Codz.*, 1897, nr. 355.—Uziębło: Syrokomli dwa szkolne „patenta na mądrość“. („Prawda“. *Księga zbior.* dla Świętoch.). — Uziębło: O druhu

Syrokomlowym. („Sami sobie", 1900). — St. Ostrowski: Postacie niewieście w poezjach L. K. Studjum psychiczno-estetyczne. *Bluszcz*, 1899. — Rawita-Gawroński: Ludwik Kondratowicz. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* I. — Pini: Wł. Syrokomla i jego utwory. We Lwowie. 1901. (*Bibl. Macierzy*). — Drogoszewski: Wł. Syrokomla. *Bibl. Warsz.*, 1904 (i osobno, 1905).—Gomulicki: Poeta. („Wspomnienia niebieskiego mundurka". Warsz. 1906). — Cz. Jankowski: „Litwa" Syrokomli. *Tyg. Ilust.*, 1912, nr. 37. — Z. Dębicki. Władysław Syrokomla. W 50 rocznicę zgonu. *Tyg. Ilustr.*, 1912, nr. 37. — Wł. Korotyński: Spór o Szyllera. *Kur. Warsz.*, 1906, nr. 42. — L S. Korotyński: Przedmowa do „Ułasa", wyd. Warsz., 1907.—Synoradzki: Uwięzienie Syrokomli. *Bies. Liter.*, 1907, nr. 14—16.—Chmielowski: Histr. liter. pol.,—Tarnowski: Hist. liter. pol., VI, cz. I. — Brückner: Dzieje liter. pol., II. — Kaprys. Leszczyński i Syrokomla. *Kur. Warsz.*, 1903, nr. 334 (o w. „Testament Syrokomli"). — Zdziarski: „Kruk" Syrokomli. *Głos*, 1898, I. — Brückner o Kondratowiczu w *W. Enc. powsz. ilustr.*— K. Bartoszewicz: Wł. Syrokomla. *Gaz. Lwow.*, 1912, nr. 212—228. — Tenże: Stosunek Kraszewskiego do Kondratowicza. *Kurjer Litewski*, 1912, nr. 201—217.—Pułk. Struś (Stella Sawicki) w „Moich wspomnieniach". Str. 46—48.— Pamięci Syrokomli. *Litwa i Ruś*, 1912, III, z sierp. (Wilno) (zeszyt poświęcony Syrokomli, zawiera szereg art. *NB.* J. Obsta: Syrokomla jako dziennikarz). — Wł. Korotyński: Syrokomla podróżnik. *Złoty Róg*, 1914, nr. 9. — Wł. Korotyński we wstępie do „Podróży swojaka".—Tad. Kończyc: Syrokomla i młoda poetka. *Bluszcz*, 1917, nr. 5—6. (O wierszu „Do panny Zofji Mańkowskiej", późniejszej Trzeszczkowskiej („Adam M-ski"). — *Przegląd Wileński* 1922, nr. 35—36. (Tu bibliogr.). — Korotyński: L. K. *Słowo*, 1922, nr. 38. — St. Cywiński: Syrokomla. Człowiek i twórczość. Wilno, 1923. (Odb. wstępu do „Wyboru poezji"). — Fr. Bielak: ,Wstęp do „Wyboru poezyj" w wyd. *Bibl. Narod.* (1922).—Drogoszewski: K. L. *Sto lat myśli pol.* IX. — Zdziechowski: Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej. Wilno, 1924. — Sulima: Prof. Zdziechowski ab biełaruskoj duszy' *Zmahańnie* 1923, nr. 21. Toż po polsku w *Przegl. Wileńskim* 1924, nr. 4—6.— A. Nowina (J. Łuckiewicz): Podświadome i świadome w „duszy białoruskiej" Syrokomli. *Przegl. Wileński.* 1924, nr. 18.—J. Krzyżanowski w posłowiu do Urodz. Jana Dęboroga i Szkolnych czasów. Warsz., 1925.

57. EDWARD ŻELIGOWSKI.

(Pseud. Antoni Sowa).

Edward Witold Ż. ur. 20 lipca 1816 r. (1815?) w Marjampolu, wiosce dziedzicznej rodziców w powiecie wilejskim, z ojca Juljana i Marjanny z Lubańskich. Kształcił się w uniwersytecie dorpackim (w l. 1833—36, wedł. „Album academicum"; od roku 1835, wedł. Br. Zal.). Za udział w stowarzyszeniach tajnych, wykrytych w związku ze sprawą Konarskiego (1838), internowany w ciągu lat paru w Dorpacie. Uwolniony w r. 1842, po 7-letnim pobycie w Dorpacie, wrócił na Litwę i osiadł w Wilnie. W r. 1846 wydał tu pod pseudonimem Antoniego Sowy poemat „Jordan"; potem napisał prozą „Wspomnienia z życia i grobu" i „Szkielety", oraz drugą część „Jordana" p. t. „Zorski".

„Zorskiego“ zaczął już drukować (1851), kiedy jenerał gubernator czcionki rozrzucić i rękopisy zabrać kazał. Za „Jordana“ Żeligowskiego w pocz. r. 1851 zesłano do Petrozawodzka (nad Onegą), stąd (w 1853) do Orenburga; tu zaprzyjaźnił się z zesłanym również Tarasem Szewczenką (który niektóre jego pieśni tłumaczył); w r. 1854 (w styczniu) przeniesiono Żeligowskiego do Ufy. W początkach r. 1858 uwolniony, udał się do Petersburga. Tu wydał „Poezje“ i „Dziś i wczoraj“ i założył w r. 1859 czasopismo *Słowo*; (odpowiedzialnym redaktorem został Józ. Ohryzko). „Jak twórcą, tak też i duszą pisma był Żeligowski“ (wedł. Br. Zal.). W r. 1860 wyjechał zagranicę; osiadł najprzód we Francji (w Paryżu i w Montmorency), następnie w Szwajcarji. Zm. 28 grudnia 1864 r., w Gienewie.

Pierwsze wiersze drukowane: (?)

„Z melodji litewskich“ i „Tęsknota“ (podpisane: „Dorpat“) pomieszczone w *Nadwiślaninie*, 1841,

„Jordan“, fantazja dramatyczna. Wilno, 1846. Druga część utworu, p. t. „Zorski“, dramat społeczno-obyczajowy, pozostała w rękopisie; streścił ją L. Sowiński w *Ateneum*, 1884. — Fragment przedmowy do 2 części „Jordana“ w *Gwiazdzie* 1849.

„Poezje Antoniego Sowy“. Petersburg, 1858.

„Dziś i wczoraj“. Petersburg, 1858, 2 t. (Zbiór artykułów). Opowiadania prozą.

Poemat „Ona, on i oni“ w „Poezjach“ (1858); ustęp druk. *Athenaeum*, 1851, IV.

O poem. „Mnichy“ wspomina Kraszewski w artykule „Wład. Syrokomla“ (300) i Spasowicz w „Studja nie z natury“ (50).

W Paryżu pisał dramat p. t. „Mikołaj“.

Tyszyński o „Jordanie“. („Pisma kryt.“, I). — Krajewski o „Dziś i wczoraj“. *Bibl. Warsz.*, 1858. — Wilkońska: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. Poznań, 1871 (i Warsz., 1907). — Br. Zaleski: Żeligowski Edward Witold. *Rocznik Towarz. histor.-liter. w Paryżu.* Rok 1866. (Paryż, 1867) Str. 368—372. — L. Sowiński: O niewydanym dramacie Antoniego Sowy. *Ateneum*, 1884, grudzień. — A. Sulima: Szewczenko na wygnaniu i Bronisław Zaleski. *Przegl. Powsz.*, 1884, IV. — Giejsztor: Litwa przed r. 1863. Lwów, 1888. — Zdziechowski: Zapomniany poeta Edward Żeligowski. *Przegl. Liter.*, 1897, nr. 2—3. — Zdziechowski: Byron i jego wiek, II. — A. (Kraushar): Bajkow. Lwów, 1893. — Chmielowski: Hist. liter. pol., V, 225—233.—Limanowski: Historja demokracji polskiej. Zurych, 1901.—„Album Academicum der Kaiserl. Universität Dorpat“. (Dorpat, 1889). — Drogoszewski: Ż. E. *Sto lat myśli pol.*, IX.

58. APOLLO (NAŁĘCZ) KORZENIOWSKI.

Ur. 9/21 lutego 1820 r. we wsi Honoratce, na Podolu (pow. bracł.), z o. Teodora, oficera z r. 1809 i 1831, i matki Julji. Uczył się w gimn. w Kamieńcu, Niemirowie, Winnicy i Żytomierzu. W latach 1840—1846 (czy też 1842—46) kształcił się w uniwersytecie petersburskim. Potem osiadł na wsi na Podolu. W roku 1856 ożenił się z Eweliną Bobrowską, siostrą Stefana, działacza z r. 1863, i Tadeusza, autora Pamiętników. W r. 1860 przeniósł się do Żytomierza. W r. 1861 przybył do Warszawy. Był jednym z pierwszych organizatorów ruchu narodowego w roku 1861; należał do t. zw. Komitetu ruchu. Uwięziony w r. 1861, zesłany w r. 1863 do Wołogdy, stąd w r. 1864 do Czernihowa. W r. 1868 osiadł we Lwowie. Zm. 23 maja 1869 r. w Krakowie. (Syn Korz-go, Józef Konrad, jest znakomitym powieściopisarzem angielskim, piszącym pod im. Joseph Conrad).

Pierwszy swój utwór: „Ave Maria“, druk. w *Roczniku Literackim* 1844, Podbereskiego. Przekł. kilku scen z „Burgrafów“ W. Hugo w *Dzwonie literackim*, 1846.

Później pomieszczał swoje utwory w *Bibl. Warsz.*: „Komedja“ (w r. 1854, III); przekład „Hernaniego“ W. Hugo (w r. 1861 i odb.); rozpr. „Studja nad dramatycznością w utworach Szekspira“ (w roku 1868, II).

a) „Komedja“ i „Strofy oderwane“. Wilno, 1856.

b) „Dla miłego grosza“ (w *Piśmie zbior.*, Józ. Ohryzki, t. II. Petersburg, 1859.

c) „Czatterton“ A. de Vigny. Kijów, 1857. (W przedmowie broni się od zarzutu, że w „Komedji“ przerabiał Grybojedowa „Gorie ot uma“).

d) „Akt pierwszy“. Lwów, 1869.

e) Pamiętnik „Polska i Moskwa“ druk. w *Ojczyźnie* z r. 1864 (Ag. Gillera).

W rękop. poezje pis. w l. 1849—54, p. t. „Czyscowe pieśni“.

Wiersz J. I. Kraszewskiemu w *Księdze pamiątkowej* Mickiewicz, I, 1898.

Wydany pod imieniem Zyg. Krasińskiego poemat p. t. „Słowa z krzyża“ (Warsz. 1928) jest utworem Ap. Korzeniowskiego. Wyjąt. z niego podał Buszczyński.

Listy. 1) List do Jana i Gabryeli Zagórskich z r. 1862, z Wo-

łogdy. *Tyg. Ilustr.* 1920, nr. 4; 2) 3 listy z l. 1862—66 w *Tyg. Ilustr.*, 1920, nr. 20. 3) List do Szajnochy (1859) *Myśl Narod.*, 1927, nr. 10.

R. Kwerkowski: Do Apollona Korzeniowskiego, po przeczytaniu artykułu jego, umieszczonego w *Gaz. Warsz.*, w obronie J. I. Kraszewskiego. („Wieniec". Pismo zbior. dla Jachowicza: I. 1857). — Buszczyński: Mało znany poeta, stnnowisko jego przed powstaniem, wygnanie i śmierć. Kraków, 1870 (odb. z *Czasu*). — Sowiński w „Rysie dziejów liter. pol.", IV. — Bobrowski: Pamiętniki. I, 361—365. (Lwów, 1900). — Chmielowski. Dzieje krytyki liter. Str. 559—565 (o „Studjach nad dram. Szekspira). — M. Rolle: Zapomniany poeta (w „In illo tempore". Brody, 1914).

49. ANTONI PIETKIEWICZ.
(Pseud. Adam Pług).

Syn Antoniego i Zuzanny z Rohozińskich. Ur. 23 października 1823 r. we wsi Zamościu w pow. mozyrsk. (gub. mińskiej). Dzieciństwo spędził w Żukowym Borku (w pow. słuckim, w Radziwiłłowszczyznie), gdzie ojciec osiadł na leśnictwie. Zaprzyjaźnił się z Ludw. Kondratowiczem, dzierżawcą poblizkiego Załucza. W 1835 r. oddano go do gimn. w Słucku, który ukończył w r. 1842. Był następnie czas jakiś guwernerem. W r. 1845 zapisał się jako wolny słuchacz na wydział filolog. uniwersytetu w Kijowie, ale po roku opuścił uniwersytet i przyjął obowiązki nauczyciela domowego w Dżurynie na Podolu. W r. 1857 poślubiwszy Ludwikę Sierzputowską, osiadł dzierżawą we wsi Potoku pod Winnicą. W r. 1859 przeniósł się do Żytomierza, gdzie założył szkołę męską, którą zmuszony był zwinąć w r. 1862 i przenieść się do Owrucza, a stąd w r. 1864 do Kijowa. (W Żytomierzu 1859—62 obcował z Kraszewskim, A. Grozą, Ap. Korzeniowskim, Janem Prusinowskim). W r. 1866 zamieszkał w Kamieńcu Podolskim. Po śmierci żony w r. 1868 znowu oddał się pracy nauczycielskiej. W r. 1874 osiadł w Warszawie. W r. 1875 został współredaktorem *Kłosów*, a po śmierci Wójcickiego (w r. 1879) objął redakcję, którą prowadził do połowy roku 1890, kiedy *Kłosy* zwinięto. Od 1891, aż do śmierci był redaktorem *W. Enc. powsz. ilustr.* W latach 1894—99 redagował *Wędrowca*, a od r. 1899 podpisywał jako redaktor *Kurjer Warszawski*. W r. 1897 obchodzono 50-lecie pracy literackiej Pługa. Zm. 2 listopada 1903 r. w Warszawie.

Umieszczał utwory w *Athenaeum*, *Bibl. Warsz.*, *Gaz. Codz. Dzien. Liter*, *Kur. Wileń.*, *Tyg. Ilustr.*, *Kłosach*, *Tyg. mód*, *Przyj. dzieci*, *Opiekunie domow.*, *Gaz. Warsz.*, *Kron. wiadom. kraj. i zagr.*, *Czytelni niedzielnej*, *Kronice Rodzinnej*.

Działalność pisarska Pługa:

„Wigilja św. Jana". (Wilno, 1847), pierwszy utwór drukowany.

„Spowiedź mego przyjaciela". *Athenaeum*, 1848).

„Dzieciobójca". (Wilno, 1851). Przedtem w *Athenaeum*, 1849—50.

„Zaraza". (Wilno, 1852). Przedtem w *Athenaeum*, 1849—50.

„Głowa i serce". (*Bibl. Warsz.*, 1853).

„Kara Boża". (*Bibl. Warsz.*, 1852).

Opowiadania te razem wyszły w zbiorze: „Zagon rodzinny" 3 t. Wilno, 1854. Oprócz powyższych są tu: opow. „Marcin Futornik", gawędy wierszem: „Wspomnienia p. Jakóba" i „Dziwak", oraz „Dni doroczne na Litwie".

„Kłosy z rodzinnej niwy". Wilno, 1856, wierszem.

„Pamiątki domowe" *). Warszawa, 1858, wierszem.

„Piastunka". (*Teka Wileńska*, 1857).

„Drzewo przeklęte". (*Gaz. Codz.*, 1859).

„Drzewo święte". (*Dzien. Liter.*, 1861).

„Dwaj lirnicy". (*Tyg. Ilustr.*, 1862).

„Dzięcioł". (*Kur. Wilen.*, 1862).

„Wspomnienie o Wład Syrokomli". (*Bibl. Warsz.*, 1862).

„Cmentarz". Kijów, 1864.

„Duch i krew". 2 t. Wilno, 1859, 2 wyd. Warszawa, 1897.

„Oficjalista". (*Kłosy*, 1866 i 1867), osobno. Warszawa, 1873, 2 wyd., 1896.

„Sroczka", poemat. (*Tyg. Ilustr.*, 1867) osobno w *Bibl. Mrówki*, 1870; Warsz., 1877 i 1892 r.

„Przyjaciele". Lwów, 1870.

„Bakałarze". (*Kłosy*, 1868—1875).

„Matka". (Warsz., 1876).

„Trzy legiendy z dawnych lat", według obcych podań opowiedział Adam Pług, ilust. E. M. Andriolli. Warszawa, 1889. [Zawiera: „Matka" z Andersona, „Siostra Aniela" z Dickensa i „Niezabudka" z Coppée'go.

Z życiorysów najobszern. Kraszewskiego (w *Księdze jubil.*, 1880) i uzupełn. pośm. (*Kłosy*, 1887), Odyńca (*Kłosy*, 1885) i Deotymy (osobno „Deotyma". Warsz., 1900).

Z Ap. Korzeniowskim przetłum. „Legiendę wieków" W. Hugo

---

*) „Głos z Litwy". Mińsk, 1859 jest tylko zmienionym tytułem zbiorku wierszy jego p. t. „Pamiątki domowe", 1858.

(1860). Sam z Szekspira: „Burzę“ (*Kłosy*, 1868), „Makbeta“ (*Kłosy*, 1870) i „Króla Lira“ (Lwów, *Bibl. Mrówki*, 1870). — Legienda „Krzyż mściciel“ w Kalendarzu Jaworskiego na r. 1867. — W *Gaz. Warsz.* pisał od r. 1851; tu m. in. „Pokój ludziom dobrej woli“, w r. 1887.

Wspomnienia z lat dziecinnych, w Korotyńskiego „Obrazach z pobrzeży Niemna“ (*Tyg. powsz.*, 1883). — „Majówka“ Wspomnienie szkolne. (*Kłosy*, 1888, I).

Listy: 22 listy do Wilkońskiej z l. 1851—62 w jej „Moje wspomnienia o życiu towarz. w Warszawie“; listy (w wyj.) do dr. Antoniego J. z l. 1878—79 podaje M. Rolle w art. „W roku jubileuszowym“.

Wyd. zbior. pism Pługa wyszły tylko 2 tomy. Żytomierz, 1862 i Wilno, 1863.

SYROKOMLA: Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wilno, 1854 (str. 22—23) — WÓJCICKI: A. Pietk. (Ad. Pług). (*Kłosy*, 1867). — FR. RAWITA: A. Pług. *Świat*, 1888 i *Tyg. Ilustr.*, 1888, I. — Najdokładn. życiorys napisał WŁAD. KOROTYŃSKI: Adam Pług. *Kur. Warsz.*, 1903, nr. 303 z d. 2 listopada. — BEM w *Opiekunie dom.*, 1873 (i w „Studjach i szkicach liter.“ 1904). — CHMIELOWSKI: Pierwsze utwory Ad. Pługa. *Bies. Liter.*, 1898, nr. 23 i nast. — CHMIELOWSKI: Zarys najnowszej liter. polskiej 1898. — ŁUSZCZEWSKA (Deotyma) w *Bies. Liter.*, 1903, nr. 43. — LIBICKI w *Kur. Codz.*, 1903, nr. 293—4. — GOMULICKI w *Tyg. Ilustr.*, 1903, nr. 45 (i w „Kłosach z polskiej niwy“, 1912). — WŁ. JABŁONOWSKI w *Gaz. pol*, 1903, nr. 300. — WILKOŃSKA: Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie.—TARNAWSKI: O pol. przekł. dram. Szekspira. Str. 118—124.—BOGDANOWICZ: Pamiątki. *Kur. Warsz.*, 1905, nr. 161. (Przytacza dwa wiersze Pługa). — CZ. JANKOWSKI: Powiat Oszmiański, t. IV str. 40—43. — Autobiografja w kalend. „Ruch“ na r. 1889.

60. ADAM HONORY KIRKOR.
(Pseud. Jan ze Śliwina).

Pochodził z Mohylowszczyzny; był synem, jak się zdaje, kapłana unickiego. Ur. 21 stycznia 1818 r. Kształcił się w gimn. w Mohylowie, następnie w Instytucie Szlacheckim w Wilnie. Ukończywszy nauki, wstąpił tu do służby rządowej (ok. 1834 r.) (w Izbie Skarbowej do r. 1863). Został członkiem wileń. statystycznego Komitetu oraz Ces. Towarzystwa Archeologicznego, następnie konserwatorem Muzeum Archeologicznego, założonego w Wilnie przez E. Tyszkiewicza. Po r. 1863 udał się do Petersburga i założył tu pismo rosyjskie dla obrony interesów Kraju Zachodniego, które wychodziło od r. 1868 do końca stycznia 1871 (z którego powstało późniejsze (od r. 1876 antypolskie) (*Nowoje Wremia*). W r. 1871 osiadł w Krakowie i oddał się badaniom archeologicznym; w r. 1873 członkiem Komisji historycz. archeol.

i antropol. i kustoszem zbiorów działu archeologicznego. Zm. 23 listopada 1886 r. w Krakowie.

Na pole literackie wystąpił w r. 1843.

Wydawał w Wilnie pisma zbiorowe: najprzód „Radegast" (1843) i „Pamiętniki umysłowe" w 3 t. (1845); następ. „Tekę Wileńską" w 6 t. w 1857 i 1858 i „Pismo zbiorowe" w 2 t. 1859—62. — Wydał osławiony „Album Wileńskie", „Na pamiątkę pobytu Najjaśn. Cesarza w Wilnie" (1858).

W l. 1860—63 był redaktorem *Kurjera Wileńskiego.*

Wyd. m. in.: a) „Przechadzki po Wilnie". Wilno, 1856; 2 wyd., t. 1859.

b) „Litwa i Ruś pod względem historycznym, gieograficznym, statystycznym i archeologicznym". Warsz., 1875 (przedtem w *Opiekunie domowym).*

c) „Skarbiec katedry wileńskiej". Wilno, 1876.

Badania swe archeologiczne i rozprawy ogłaszał w *Bibliotece Warszawskiej* (1855—60), w wydawnictwach Akademji Umiejętności w Krakowie, w *Przeglądzie Powszechnym* i w innych czasopismach.

Wspomnienia swoje o l. 1860—1863 druk. w *Kraju* (1884) i w *Dzienniku Poznańskim* (1884—85).

L i s t y. Wyj. z listów do siebie podał A. Jelski; list do B. Podczaszyńskiego z r. 1855 w *Księdze pamiątkowej* Mickiewicz., I.

Al. Jelski: A. H. Kirkor. (Wspomnienie pośmiertne). *Przegl. Liter. Kraju,* 1886, nr. 51. — Ad. Pług: A. H. Kirkor. *Kłosy,* 1886. — Ciechowski: Adam Kirkor. *Kraj,* 1906, nr. 24—25. — Librowicz: Pierwyj redaktor Nowawo Wriemieni. *Wiestnik litieratury,* 1911, nr. 11. — Obst. Syrokomla jako dziennikarz. *Litwa i Ruś,* 1912. — R. Ziemkiewicz: Adam Honory Kirkor. Wilno, 1911. (Po białorusku).

61. ARTUR BARTELS.

Ur. ok. 1818 r. na Polesiu. Zm. w grud. 1885 r. w Krakowie. Popularny piosenkarz, satyryk i rysownik. Pierwsze jego szkice rysunkowe i satyry ukazały się w *Albumie Wileńskim* Wilczyńskiego (paźdz. 1858). Są to: „Łapigrosze", „Pan Eugienjusz" i „Pan Atanazy Skorupa, człowiek postępowy". Następnie wyszły: „Dramaty i Komedje", Wilno, 1859; „Zbiór piosnek". Warsz. (1870); „Drugi zbiór piosnek". Lwów, 1878; „Tydzień poleski. Ustęp z życia myśliwskiego na Litwie". Lwów, 1878; „Goście". Obrazek z życia wiejskiego w 1 akcie. Kraków, 1875; „Satyry". Kraków, 1888; „Piosnki i satyry". Kraków, 1888;

List do Kraszewskiego z r. 1858, podany w *Przegl. Liter.* (Bartoszewicza), 1898, nr. 4.

A. Zaleski: A. B. *Tyg. Ilustr.*, 1886, nr. 158;—K. Bartoszewicz w *Przegl. Liter.*, 1898, nr. 4. — Cz. Jankowski: Z czeczotkowej szkatułki. Wilno, 1926, str. 41—48.

62. WINCENTY KOROTYŃSKI.

Ur. 15 sierpnia 1831 r. we wsi Siedliszczach w pow. nowogródzkim (gub. mińska). Syn ubogich rolników. W r. 1851 zbliżył się K. do Syrokomli i był jego sekretarzem i pomocnikiem przez lat 6. W r. 1857 udał się do Wilna i wstąpił do redakcji *Kurjera Wileńskiego*, gdzie pracował do r. 1865; brał też udział w red. *Teki Wileń.* (1857—59). Następnie wszedł do red. *Słownika jęz. pol.* (Orgelbr.). W r. 1858 członkiem współprac. Komisji Archeologicznej, potem Komitetu Statyst. Wileńskiego. W pocz. r. 1866 przeniósł się na stałe do Warszawy i wszedł do redakcji *Gazety Warszawskiej*, gdzie pozostał do śmierci, pomagając red. Kenigowi. Pisywał też do *Tyg. Powsz.*, *Tyg. Ilustr.*, *Kroniki Rodz.*, *Enc. Orgelbr.*, *Kłosów* i in. czasopism. Zm. 7 lutego 1891 r. w Warszawie.

Pierwsze swe utwory wierszem druk. w *Bibl. Warsz.*, 1856.

Osobno wyd.: 1) „Czem chata bogata tem rada". Wilno, 1857 (zbiorek poezji z przedm. Syrokomli).

2) „Tomiło". Wilno. Dynaburg, 1858 (poemat).

3) „Piosnki Bérangera". (Wilno, 1859), przełożył wspólnie z Kondratowiczem.

4) „Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Ad. Mickiewicza. *Kur. Wileń.*, 1860 (odb.).

5) „Salomon Rysiński". *Kur. Wileń.*, 1863 (odb.).

6) „Zygmunt Kaczkowski" (w XI t. jego Dzieł).

Wyd. 10 t. Poezji L. Kondratowicza (1872) z przedm. i wiele wspomnień o nim. (zwłaszcza „Obrazy z pobrzeży Niemna". (*Tyg. Powsz.*, 1882—84).

Redagował Kalendarz J. Jaworskiego (1869—77).

Pisał też m. in. o rodzinie Lelewelów, o Kraszewskim jako poecie, o Szachach Kochanowskiego.

S. Krzemiński w *Bluszczu*, 1891. — H. Galle w *W. Enc. powsz. ilustr.* — Bezim.: „Wycieczka do Borejkowszczyzny". *Bies. Liter.*, 1913, nr. 7—8. — Kenig:

W. K. *Niwa*, 1891. — Cz. Jankowski: Józ. Kenig. („Na margin. liter."). — Gloger: W. K. *Album biogr. zasłuż. Pol. XIX w.* II. — Zob. też art. bezim. o W. K. w *Tyg. Ilustr.*, 1891, nr. 59.

63. ANTONI KOLANKOWSKI.

Ur. 5 maja 1825 w Suwałkach. Zm. 5 stycznia 1881 r. tamże. (Zob. do niego wiersz Syrokomli). Poeta.

„Łzy i uśmiechy". Warszawa, 1870.
„Ostatnie akordy„. Suwałki, 1875.
Oba zbiorki zawierają, oprócz liryków i „szkicu dramatycznego" p. t. Aniela, przekłady z Lermontowa (Hadżi Abrek, Maskarada), Puszkina (Mozart i Salieri) i innych poetów.

64. JULJUSZ STRUTYŃSKI.

(Pseud. Berlicz Sas).

Z rodziny hrabiowskiej. Ur. 1 lipca 1810 r. w Lipowcu (gub. kijowska) z o. Feliksa i Karoliny z Lubomirskich. Uczył się czas jakiś u jezuitów w Romanowie. W młodym wieku wstąpił do wojska; był adjutantem gen. Bibikowa w Kijowie; (do niego-to Michał Grabowski wystosował osławiony swój list z roku 1843), potem adjutantem gen. Neudhardta na Kaukazie. Brał udział w wojnie krymskiej; poczem otrzymał dymisję z rangą majora. Mieszkał następnie w dobrach swoich, później w Petersburgu. W r. 1869 przeniósł się do Lwowa. W r. 1873 osiadł w Krakowie. Ož. był z greczynką Marją Maurokordato. Zm. 23 marca 1878 r. w Skierniewicach.

Zaczął od utworów francuskich („Essais poétiques", 1836, pow „Lydia". Wilno, 1838).
„Świętopełk, ks. pomorski", powieść. Petersb., 1840.
„Chmury przeszłości", poezje. Wilno, 1844.
„Miscellanea". Wilno, 1855.
„Pani kasztelanowa Trocka". Lwów, 1871. (*Dzien. Liter.*, 1870).
„Obrazy z natury". Lwów, 1872.
„Gawędy". Kraków, 1873.
„Moskwa". Kraków, 1873.
„Dwie babki. Pani kasztelanowa Trocka. Pani starościna Horodelska". Pamiętnik Berlicza Sasa. Kraków, 1876.
„Obrazki czasu i ludzi". Warsz., 1876.

„Poezje“. Kraków, 1878.
„Pan Jeremiasz“. Poznań, 1879.

Jan ze Ś.: Jul. hr, Strutyński. (Berlicz Sas). *Kłosy*, 1878, I. — Ks. St. Chołoniewski: Obrazy z galerji życia mego. Lwów, 1890, nr. 154—6. — M. Rolle: Żywot polityczny Michała Grabowskiego. („In illo tempore“. Brody, 1914).

65. KAROLINA z IWANOWSKICH ks. SAYN-WITTGENSTEINOWA.

Ur. 8 lutego 1819 roku w Monasterzyskach (pow. lipowiecki, na Ukrainie), z o. Piotra Iwanowskiego, bogatego obywatela ziemskiego na Podolu (w Woronińcach) i m. Pauliny z hr. Podoskich. W r. 1836 wyszła za Mikołaja ks. Sayn-Wittgensteina. (Jej stosunek do Fr. Liszta). Zm. 8 marca 1887 r. w Rzymie.—Autorka licznych dzieł teologiczno moralnych w jęz. franc. Jej „La Chapelle Sixtine par Michel Ange“ (druk. w *Revue des Deux Mondes*) ma być „jednem z najznakomitszych pism o Michale Aniole“(?).

A. Wołyński: Karolina z Iwanowskich księżna Sayn-Wittgenstein. *Tyg. Ilustr.*, 1881, II, nr. 301: W. Korotyński: K. z Iwan. ks. Sayn-Wittgensteinowa. *Tyg. Ilustr.*, 1887, I, nr. 228; A. von Schorn: Zwei Menschenalter. Berlin, 1901. (O stos. Wittgensteinowej do Liszta). — St. Wasylewski: Szczęście Liszta i Balzaca. (W jego „O miłości romantycznej“; tu bibliogr. liter. o W.

66. WŁADYSŁAW SŁOWACKI.

Ur. 5 listop. st. st. 1826 w Iljaszówce, z o. Erazma. Brat stryj. Juljusza. Ož. z Aleksandrą Witkowską, osiadł w Drennikach na Wołyniu (pow. żytomier.). Zm. 28 kwietnia 1858, w Brodach, samobójczo.

„Narracje“. Kijów, 1847. (Szkice prozą).
„Uścisk trupa“, powiastka (w rękop.).
„Ukrainki“, utwory w duchu dumek B. Zaleskiego.

List Słowackiego do Wł. Słow. w t. III. Listów J. Słow. wyd. Méyeta—J. Prusinowski: Jeszcze słówko o Jul. Słowackim i próbki pism Władysława Słowackiego. *Gaz. Codz.* 1860, 28 sierp. — Art. p. t. „Rodzina poetów. *Kółko domowe* (lwow.) 1860, nr. 27. — Szym. Konopacki w Pamiętnikach. — Ad. Pług... — Biegeleisen: Ze stosunków rodzinnych Jul. Słow. *Bibl. Warsz.*, 1895, paźdz. — Wł. Trąmpczyński: Stryjeczny brat autora Balladyny. *Wędrowiec* 1899. nr. 26.

67. ANTONI STANISŁAWSKI.

Ur. 13 czerwca 1817 r. w Stawiszczach, na Ukrainie. Studjował prawo w uniwersytetach w Kijowie i Kazaniu, który ukończył w r.

1840. Po otrzymaniu w r. 1842 stop. magistra, został profesorem prawa rzymskiego w uniwersytecie kazańskim. W r. 1851 dr. prawa. W r. 1853 prof. encyklopedji prawa w uniwersytecie w Charkowie (do r. 1868). W r. 1869 prof. w Kazaniu. Po wysłużeniu emerytury, ok r. 1878 przeniósł się do Warszawy. Oż. był z Karoliną Olszewską. Zm. 20 sierpnia 1883 r. w Białejcerkwi (na Ukrainie).

Oprócz rozpraw w *Gazecie Sądowej* i artykułów w *Tygodniku Ilustrowanym, Gazecie Warszawskiej, Kronice Rodzinnej* i *Tygodniku Powszechnym*, ogłosił przekł. Dantego „Boskiej Komedji“. (Poznań, 1870).

„Do historji stosunków literackich w piątym lat dziesiątku naszego wieku“. *Tyg. powsz.* 1883.

„Przed półwiekiem“. *Kłosy*, 1884. (Wspomnienia z lat młodocianych).

Jenike: A. Stan. *Tyg. Ilustr.*, 1883, II. — Plug: Ant. Stan. *Kłosy*, 1883, II.

68. JÓZEFAT OHRYZKO.

Ur. 1827 r. w Witebszczyznie (w pow. lepelskim) z rodziców niezamożnych (z ojca Piotra). Uczył się w szkole powiatowej w Leplu (1837—41), następnie w gimn. w Mińsku (1841—44), poczem odbył studja na wydz. prawnym uniwers. w Petersburgu, gdzie kolegował z Włodz. Spasowiczem (1845—49). Wstąpiwszy do służby rządowej, został w końcu wicedyrektorem jednego z departamentów Ministerjum Skarbu. W r. 1858 zwiedził Niemcy, Belgję i Francję. W r. 1864 jako ajent Rządu Narodowego uwięziony i wywieziony do Wilna; w r. 1865 (31 grud.) (czy w pocz. r. 1866) zesłany na Syberję. Zm. 18 marca 1890 r. w Irkucku.

W styczniu 1859 r. zaczął wydawać w Petersburgu dwutygodnik *Słowo* zamknięty przez rząd już w lutym t. r. (wyszło 15 numerów i dodatek miesięczny). Wydał nadto *Pismo zbiorowe*, 2 t. (Petersburg, 1859). Przedrukował *Volumina legum* (8 t. Petersburg, 1859—60).

Spasowicz: Wspomnienia moje o Józefacie Ohryzce. („Pisma“, IX). — W. Ciechowski: Józefat Ohryzko. *Kraj*, 1906, nrr. 16. — B. Dybowski: Pamięci Józefata Ohryzki. *Bibl. Warsz.*, 1907, II (str. 209—260). (Podaje notatkę autobiograficzną).

69. STEFAN BUSZCZYŃSKI.

Ur. się 26 grud. 1821 r., z o. Wincentego i Pelagji z Borowickich, w Mołodkowcach na Podolu (pow. berdycz.). Uczył się w gimn.

w Winnicy; przez lat 4 na uniw. w Kijowie (1841—45). W r. 1846 ożenił się i osiadł na wsi, gdzie gospodarował przez lat kilkanaście. Wziął udział w powstaniu 1863 r. W r. 1864 emigrował do Szwajcarji; przebywał czas jakiś w Paryżu. W l. 1871—77 mieszkał w Dreznie; przez rok w Styrji. W 1878 udał się do Lwowa. W r. 1882 osiadł w Krakowie. W r. 1869 członkiem Towarz. Naukowego Krak., w r. 1872 czł. nadzwycz. Akad. Umiej. Zm. 20 paźdz. 1892 r. w Krakowie.

(Pierwsze utwory: a) „Wymarzony kochanek", powiastka. Wilno, 1848; b) „Leliwa". Komedja w 2 aktach. Kijów, 1857; c) „Demokraci i arystokraci". Dram. Poznań, 1857; 2 wyd. p. t. „Posłannicy". Lwów, 1877).

Główne dzieła Buszczyńskiego:

a) „La décadence de l'Europe". 1867. (2 wyd. 1916). Po polsku „Upadek Europy". Kraków, 1895.

b) „Le Catéchisme social". 1876.

c) „Znaczenie dziejów Polski i walk o niepodległość". Poznań, 1882. (W przekł. niem. p. t. „Freiheitshort". 1917).

d) „Ameryka i Europa". Kraków, 1876.

e) „Obrona spotwarzonego narodu". 3 t. Kraków, 1888—1890.

„Zbiorowe wydanie pism Stef. Buszczyńskiego". Kraków, 1894—5, w 8 t. (Zawiera: Obronę spotwarz. narodu w 4 t. Znaczenie dziejów Polski, Amerykę i Europę, Ustawę 3 Maja i Upadek Europy).

„Rękopis z przyszłego wieku". (Ze wstępem A. Chołoniewskiego). Kraków, 1918.

„Ustawa 3 maja wobec dziejów powszechnych". Krak., 1917. (wyd. cenz.).

Korespondencja Buszczyń. nie wydana.

„Stefan Buszczyński i jego testament". Kraków, 1892. (Życiorys i bibliogr. pism). — „Życiorys Stef. Buszczyńskiego". Kraków, 1894. — K. Bartoszewicz o korespondencji Buszcz. z Kraszewskim; przytacza ustępy z listów (24) do Krasz. z lat 1847—62 w *Przegl. Liter.*, 1899, nr. 4—5. — M. Dubiecki: Młodzież polska w uniwersytecie Kijowskim. Kijów, 1909.—A. Chołoniewski na wstępie do „Freiheitshort".— Feldman: Dzieje pol. myśli polit. II, 307—308.

70. KAJETAN KRASZEWSKI.

Brat młodszy Józefa Ignacego, ur. 11 marca 1827 w Dołhem. Kształcił się w gimn. w Swisłoczy. Potem studjował astronomję pod

kierunkiem Jana Baranowskiego. Objąwszy po rodzicach Romanów (pow. włodawski). i Dołhe, osiadł w Romanowie, gdzie założył obserwatorjum astronomiczne. Oż. był z Marją Rulikowską. Zm. 1 lipca 1896 r. w Dołhem.

Pierwszą jego pracą drukowaną była „Monografja domu Kraszewskich...". Poznań, 1861.

W l. 1875—96 ogł. szereg powieści na tle historycznem:

„Koniuszyc Brzeski". Lwów, 1875.

„Chełmianie". Warszawa, 1878.

„Opowiadania mniejsze". Warsz., 1879.

„Od szkolnej ławy". Warsz., 1880. (Odb. z *Bibl. Warsz.*).

„Pod wyrokiem". Warsz., 1883.

„Bartochowski". Kraków, 1888—9.

„Wybór pism. I, Z podań i szpargałów. Kraków, 1892.

„Tradycje kodeńskie". Kraków, 1893. (Przedtem *Kłosach* 1882).

„Urywki ze wspomnień nowogrodzkiego szlachcica". Kraków, 1893 (Odb. z *Przegl. Powsz.*).

„Z dziejów możnej rodziny". Kraków. 1894. (Odb. z *Przegl. Powsz.*).

„Poturczeńcy". Kraków, 1895.

„Ze wspomnień kasztelanica. Kraków, 1896.

Nadto ogł.: „Generał Filip Hauman i rodzina Antoniego Malczewskiego". Warsz. 1888. (Odb. z *Bibl. Warsz.*). i komedję „Uproszone zaloty" (1873).

W rękop. Pamiętniki. Ustępy podaje M. R. (Zob. niżej).

O innych jego pismach zob. Maliszewskiego „Bibliogr. pamiętników".

L .S. K.: Kajetan Kraszewski. *Tyg. Ilustr.*, 1896, nr. 28. — Helenjusz (E. Iwanowski): Listki wichrem z Ukrainy przyniesione. III. Kraków, 1902. — M. R.: Józef Ignacy i Kajetan Kraszewscy. (1827—1887—1927). *Kur. Warsz.*, 1927, nr. 77.

71. LEONARD SOWIŃSKI.

Ur. 7 listopada 1831 r. we wsi Berezówce na Podolu (pow. lityński), z ojca Jana (autora „O uczonych Polkach") i włościanki ukraińskiej, Pelagji Pawlickiej. Początkowe nauki pobierał w szkole powiatowej w Międzybożu (jednocześnie z Henrykiem Jabłońskim), gimnazjalne w Żytomierzu. W r. 1847 wstąpił do uniwers. w Kijowie, na wydz. filoz., który ukończył w r. 1851, poczem przeszedł na wydział

medyczny, który po 4-ch latach porzucił (1855). W r. 1857 podróżował po Włoszech, Francji i Niemczech. W r. 1859 zamieszkał w Kijowie. W l. 1860—62 był współpracownikiem *Kurjera Wileńskiego*. W r. 1862 zesłany do Kurska (gdzie przebywał od listopada 1862 do lipca 1863), następnie w r. 1863 do Szczygr. W r. 1868 uwolniony, wrócił do kraju i osiadł w Warszawie. Zm. 23 grudnia 1887 r. w Stetkowcach na Wołyniu (pod Lubarem).

Z drukowanych jego poezji najdawniejsze pochodzą z r. 1857, pisane zagranicą: „Madonny Rafaelowe", „Przed Madonną Sykstyńską", „Przed obrazami Fra Angelico da Fiesole".

W r. 1859 ogłosił ustępy z poematu „Satyra" w *Piśmie zbior. wileń.* Kirkora.

Utwory Sowiń. osobno wydane:

1) „Widziadła" Kijów, 1859.

2) „Z życia". Poemat. Warszawa, 1860. (2 wyd. 1861).

3) „Studja nad literaturą ukraińską". Wilno, 1860.

4) „Taras Szewczenko, z dołączeniem przekł. „Hajdamaków", Wilno, 1861. Przedruk w *Bibl. Mrówki.*

5) „List ze wsi". Wilno, 1862: (Odb. z *Kur. Wileń.*).

6) „Fragment powieści". Lwów, 1869. Napis. w Kijowie w r. 1862. Poemat.

7) „Satyra". Kraków, 1871. Pis. w Kijowie 1859 r.

8) „Słowo bytu. Lwów, 1870." (Wyznanie wiary filozoficznej Sowińskiego).

9) „Na Ukrainie". Poznań, 1873. Dramat. (Bezim.).

10) „Petro". Lwów, 1882. (*Bibl. Mrówki*). Przedruk. w zbiorze „O zmroku" p. t. „Praźnik" (bez końcowego ustępu).

11) „Wspomnienia szkolne". Warszawa, 1884.

12) „Na rozstajnych drogach". Warszawa, 1887. Powieść.

13) „Nadzwyczajne przygody pana Chorążyca". Kartka ze starego raptularza". (Powieść). Warszawa, 1904. (*Biblioteczka powszechna*).

Oprócz „Hajdamaków", przełożył „Najemnicę" Szewczenki (1870, *Bibl. Mrówki*).

14) „Rys dziejów literatury polskiej„. 5 tomów. Wilno, 1874—78. Kompilacja na podstawie notat Al. Zdanowicza.

Wyd. zbior., obejmującego całość twórczości Sowińskiego, niema. Wyszły tylko dwa zbiory poezji, wzajem się uzupełniających.

a) „Poezje S.". 2 t. Poznań, 1875 (dwa odbicia różniące się,

niecenzuralne i cenzuralne; w cenzur. brak końc. ustępu „Satyry“; wiersze „Perły i pieśni“ i „Życzenia noworoczne“ wydruk. w odmiennym brzmieniu (tekst pierw. przedruk. *Kur. Warsz.*, 1906 z 1 stycz.) zam. w. „W imionniku T.“, wydruk. w. „Może?“).

b) „O zmroku“. Warszawa, 1885. — „Prolog tragiedji“ („O zmroku“, str. 85—146) druk. był przedtem p. t. „Szał“, w *Tyg. Ilustr.*, 1883, nr. 14—18.

W wyd. zbior. nie pomieszczono bajek: „Bartkowe pierogi“ (naśl. Kryłowa) i „Plotki“; „Wiersza z nawiasami“ (z „Czarnych chwil“).

„Wybór poezyj“, w oprac. Wł. Brydy, w *Bibl. Narod.*

Utwory swoje drukował Sowiń. w różnych czasopismach: w *Kur. Wileńskim* 1860—62, za red. A. H. Kirkora (tu „Listy“ (korespond. z Berezówki i Kijowa, m. in. w sprawie uwłaszczenia włościan, studja nad literaturą ukraińską, przekłady z Szewczenki, poezje oryginalne, „Fragment“, wyj. z trag. „Szlachta i kmiecie“).

Od r. 1868 pisywał do różnych czasopism warszawskich (krytyki literackie, studja literackie i życiorysy, wspomnienia, powieści, poezje, sprawozdania): do *Kłosów* (1877—83) (o M. Wiszniewskim, o Zenonie Fiszu, o Listach z podróży Odyńca, o Olizarowskim, o humorze pol. z powodu Wilczyńskiego, o poezjach Jaśkowskiego); do *Ateneum*: o niewyd. dram. A. Sowy (1884); do *Tygodnika Ilustrowanego* („Prolog tragiedji“ „Szał“ (1883, I), do *Gazety Warszawskiej*, do *Gazety Polskiej*, do *Echa*...

„Ze wspomnień o Kraszewskim oraz o wpływie jego na jednego z ciżby“ (*Echo*).

Wspomnienia z lat uniwersyt. ogłaszał urywkowo w *Gaz. Warsz.*, w *Tyg. Ilustr.* i w *Echu*.

Listy: *a*) 9 listów z l. 1871—1873 do Al. Jabłonowskiego w *Przegl. Narod.*, 1914; *b*) list (o Włodz. Antonowiczu) do dr. Antoniego J. z r. 1867 podał M. Rolle w szkicu „Włodzimierz Antonowicz“ („In illo tempore“); 3 listy do dr. Antoniego J.: z r. 1867 (z *curriculum vitae*), z r. 1876 i z r. 1884 przytacza M. Rolle w szkicu „Poeta o sobie“ („Z minionych stuleci“).

Pług: L. S. *Kłosy*, 1884 II i 1888. – Chmielowski: O zmroku. *Ateneum*, 1885, IV.— Dr. Antoni: J. Leonard Sowiński. *Tyg. Ilustr.* 1888. — T. Zawadyński: Ze wspomnień uniwersyteckich. *Przegl. Liter, Kraju*, 1888. — L. Korotyński: L. Sowiński. *Życie*, 1888, nr. 2—3. — Jeske-Choiński: L. S. *Niwa*, 1888. — Bezim.: Wspomnienie o Sowiń. *Świat*, 1888 (Krak.). — Storożenko: Leonard Sowinskij. Opyt pośmiertnoj charaktieristiki. *Kijew. Starina*, 1888, i osobno. — Chmielowski: L. S. w „Współcześni poeci polscy“. Petersburg, 1895. — Wł. M. Kozłowski: Manfred, Hr. Henryk

i Płoszowski jako przedstawiciele trzech pokoleń XIX stul. Warszawa, 1896. Odb. z *Ateneum*. — ZDZIECHOWSKI. Byron i jego wiek, II, 661—666. — T. GRABOWSKI: Poezja polska po r. 1863. Kraków. 1903. (Str. 71—86). — FELDMAN: Współczesna literatura polska. Wyd. 5-te, Warszawa, 1908. (Str. 48—56). — Bezim. (KOROTYŃSKI?): Wstęp do osobnego wyd. „Nadzwyczajnych przygód pana Chorążyca". Warszawa, 1904. — WŁ. BRYDA: Literacko-artystyczna twórczość L. Sowińskiego w l. 1858-62. (*Spraw. gimn. Sambor.*, za r. 1913). — M. ROLLE: Poeta o sobie. („Z minionych stuleci". Lwów, 1908). — CHMIELOWSKI: Hist. liter. pol., VI, 149—154. — WŁ. JABŁONOWSKI: Z korespondencji Leonarda Sowińskiego z Aleksandrem Jabłonowskim. *Przegl. Narod.*, 1914, czerwiec. — WŁ. BRYDA: wstęp do „Wyboru poezyj" w wyd. *Bibl. Narod*, — WŁ. KOROTYŃSKI: Poezje L. Sowińskiego. *Kur. Warsz.*, 1923, nr 90.

72. ALEKSANDER JABŁONOWSKI.

Ur. 19 kwietnia 1829 w Gozlinie (w ziemi czerskiej), z o. Piotra i Marji z Piotrowskich. Kształcił się w Drohiczynie (1837—42) i w gimn. w Białymstoku (1843—47), nast. w uniw. kijowskim w l. 1847—49 i w uniw. dorpackim (1849—52). W latach 1853—58 przebywał na Ukrainie. W r. 1859 wyjechał na dalsze studja zagranicę; prowadził je (historyczne i slawistyczne) w Berlinie, Londynie, Paryżu, Pradze i Wiedniu. Zwiedził też w tym czasie całą Słowiańszczyznę zachodnią i półwysep Bałkański. W r. 1861 wrócił na Ukrainę. W r. 1867 zesłano go do gub. penzeńskiej. Po roku uwolniony, zamieszkał w Warszawie. W r. 1870 odbył podróż na Wschód: zwiedził Syrję, Palestynę i Egipt. Był członkiem (od 1894) Akademji Umiej. w Krakowie, pierwszym prezesem (od r. 1907) Towarzystwa Naukowego w Warszawie, członkiem Towarz. histor. latopisca Nestora w Kijowie i Towarz. histor.-gieograf. w Londynie; od r. 1912 dr. fil. honoris causa uniw. lwowskiego. Zm. 22 sierpnia 1913 r. w Odessie.

Pierwszą swą pracę ogł. w książce zbior. młodzieży polskiej kijowskiej: „Pisma urywkowe wierszem i prozą Józefa Prospera Gromadzkiego" (Kijów, 1858) p. t. „Uwagi nad znaczeniem prowincjonalizmów w dziejach Polski". Drukował następnie artykuły w paryskim *Przeglądzie rzeczy polskich* (1859) i w *Dzienniku Literackim* (lwow.) 1862. Osiadłszy w Warszawie, pomieszczał prace swe (od r. 1870) *w Bluszczu*, *Tygodniku Ilustrowanym*, *Gazecie Polskiej*, *Echu*, *Ateneum*, *Kłosach*, *Kwartalniku Historycznym*, *Przeglądzie Historycznym* i in. pismach.

Pospołu z A. Pawińskim rozpoczął w r. 1875 wydawać „Źródła dziejowe".

Osobno ogłosił:
„Akademja kijowsko-mohilańska". Kraków, 1900.
„Atlas ziem ruskich Rzptej Polskiej". 1899—1904.
Wyd. zbior.: „Pisma", 7 t. Warszawa, 1910—13.
Bibljografję dzieł podaje M. N. Dobrowolski.

J. K. Kochanowski w *Tyg. Ilustr.*, 1908, nr. 19. — W. K. w *Kur. Warsz.* 1908, nr. 133. — J. K. Kochahowski: Ś. p. A. J. *Sprawozd. roczne Tow. Nauk. Warsz.*, 1913. — Korzon: A. J. *Kwart. Histor.*, 1914 (i w „Listy otwarte...", III. — Danysz: Copia verborum Al. Jabł. *Język polski*, 1916.—M. N. Dobrowolski: Aleksander Jabłonowski. Zarys żywota i przegląd dzieł. 1829—1913. *Przegl. histor.* 1913.

73. MARJA BRZEZINA (SADOWSKA).
(Pseud. Zbigniew).

Ur. na Litwie, ok. r. 1835. Po wyjściu zamąż przebywała krótko w Warszawie, potem w Paryżu, gdzie uległa chorobie umysłowej. Powieściopisarka.

„Podróż naokoło świata...". 1859. (*Pismo zbiorowe wileń.*).
„Pamiętniki muchy". Wilno, 1861.
„Cztery ideały" w *Kur. Wileń.*
„Stara panna". *Tyg. Ilustr.*, 1861.
„Historja kamienia przy drodze" (1867).
„Oksana". Warsz., 1869, 2 t.
„Niecnota". Warsz., 1871.
„Rocznica". Warsz.; 1873.
„Stryj Inocenty". Warsz., 1879.
„Meleszkowie. Pani Borejszyna". Warsz., 1880.
Artykuły w *Przegl. Tyg.* o pani Sand, o literaturze angielskiej i inne.
„Pisma Zbigniewa„ (Marji Sadowskiej). Tom pierwszy. Warszawa, 1875.

Chmielowski: Zbigniew (M. Sadowska). *Opiekun domowy*, 1873.

TABLICA CHRONOLOGICZNA

do dziejów literatury i oświaty w Polsce w okresie 1821—1863.

1821. „Krakowiacy i Górale“ J. N. Kamieńskiego.
— „Lejbe i Siora“ Niemcewicza.
— „Prozodja polska“ Królikowskiego.
— „Pisma“ Brodzińskiego.
— „Dzieła dramatyczne“ Dmuszewskiego.
— „Pan Jan ze Świsłoczy“ Jana Chodźki.
— „Pan Geldhab“ Fredry poraz pierwszy odegrany.
— „Emelina i Arnolf“ Rautenstrauchowej.
— „Dziewica Orleańska“ Szyllera w przekładzie A. Brodzińskiego.
— „Żale Elwiry“ Kasperowskiego.
— „Dziennik podróży do Turcji“ Raczyńskiego.
— *Kurjer Warszawski* założony.
— „Opis jeograficzny“ — Filomatów.
— „Gliński“ Wężyka.
— „O logice, metafizyce...“ Dowgirda.
— „Filozofja umysłu ludzkiego“ Jana Śniadeckiego.
— Stan. Potocki †.
— Fr. Zabłocki †.
— Lelewel profesorem w Wilnie poraz drugi.
— „Groby w dniu śmierci Kościuszki“ Lubomirskiego.
— „Romantyczność“ Mickiewicza (pis.).
1822. Brodziński profesorem w uniwersytecie warszawskim.
— „Barbara Radziwiłłówna“ Wężyka.
— „Boleslaw Śmiały“ Wężyka.

1822. „Matka rodu Dobratyńskich“ Starzyńskiego.
— (-24). „Amelja matką“ Tańskiej.
— Mickiewicza Objaśnienia do Zofjówki.
— „Ocalenie Polski za Łokietka“ Lelewela.
— „Do Lelewela“ Mickiewicza.
— „Ballady i romanse“ Mickiewicza.
— „O poezji romantycznej“ Mickiewicza.
— „Lubor“ i „Arab u mogiły konia“ Zaleskiego.
— „Listy o literaturze Sieciecha i Żelisława“ Brodzińskiego.
— „Wybór poezji A Pope'a“ w przekł. Ludw. Kamińskiego.
— „Dumania poety“ Lamartine'a w przekł. D. Lisieckiego.
— Rozwiązanie Tow. Szubrawców.
— „Mowa o duchu klasyczności i romantyczności“ Kiełczewskiego.
— „Filozofja i życie“ (po niem.) Gołuchowskiego.
— Pierwsze utwory druk. Odyńca.
— „Chwile wesołości“ Skarbka.
— „Pani jeziora“ W. Scotta w przekł. K. Sienkiewicza.
— (-33). „Zbiór pamiętników o dawnej Polsce“ Niemcewicza.
— „O satyrze“ i „O elegji“ Brodzińskiego.
— „Pierwsze zasady gramatyki jęz. pol.“ Mrozińskiego.
— A. Żółkowski †.
— J. Wybicki †.
— Pisma Tomaszewskiego.
— M. Molski †.
— Skotopaski Wirgiljusza w przekł. Gorczyczewskiego.
— „Zrzędność i przekora“ Fredry przedst.
— „Mąż i żona“ Fredry przedst.
1823. „Grażyna“ i „Dziadów“ cz. II i IV Mickiewicza.
— Uwięzienie Filaretów.
— „Panowanie Henryka i Batorego“ — Albertrandiego.
— Ad. Czartoryski g. z. p, †.
— J. Gorczyczewski †.
— Korzeniowski profesorem w Krzemieńcu:
— Pierwsze utwory druk J. Korsaka.
— „Wiązanie Helenki“ Tańskiej.
— „O idylli pod względem moralnym“ Brodzińskiego.
— „Trzy krzyże pod Brykowem“ Konopackiego.
— (-24). Pierwociny poetyckie Ign. Chodźki.

1823. „Dumka hetmana Kosińskiego“ Zaleskiego.
— Edw. Lubomirski †.
1824. Bajki Jachowicza.
— (-28). „Rozrywki dla dzieci“ Tańskiej.
— „Listy Elżb. Rzeczyckiej“ Tańskiej.
— (-25). „Collectanea“ Sękowskiego.
— Słownik Mrongowjusza.
— Mrozińskiego „Odpowiedź na recenzję“.
— „Julja i Adolf“ Kropińskiego.
— F. N. Golański †.
— J. Siestrzyński †.
— „Pan Antoni“ Skarbka.
— „Podróż bez celu“ Skarbka.
— Ballady Witwickiego.
— Mickiewicz wywieziony z Wilna do Petersburga.
— (-25). „Dwór w Lipinach“ Brodzińskiego (pis.).
— „Noc w Zofjówce“ Goszczyńskiego (pis.).
— „Modlitwa wolnego“, „Uczta zemsty“ Goszczyńskiego (pis.).
— Historja Narodu Pol. Naruszewicza tom I.
— Wojc. Turski †.
1825. Fr. Karpiński †.
— „Jan z Tęczyna“ Niemcewicza.
— Artykuł F. S. Dmochowskiego o poezjach Mickiewicza.
— Mochnacki zakłada *Dziennik Warszawski*, organ romantyków.
— „O duchu i źródłach poezji w Polsce“ Mochnackiego.
— „Uwagi nad balladami Witwickiego“ M. Grabowskiego.
— „Dziennik Franciszki Krasińskiej“ Tańskiej.
— „Marja“ Malczewskiego.
— „Poezje“ Odyńca.
— D. B. Tomaszewski †.
— Ad. Czarnocki (Chodakowski) †.
— „Damy i huzary“ Fredry przedst.
— G. D. Groddeck †.
— „Ostatnia przechadzka“ Goszczyńskiego.
— „Pienia nabożne“ Minasowicza.
— Mickiewicz w Odessie i na Krymie.
— „Pamiątka po dobrym ojcu“ Wiszniewskiego.
— Ad. Rzewuski †.

1825. „Rozmowa 1824 r. z 1825 r.", Krasińskiego pierwszy utwór.
1826. Stan. Staszic †.
— Sonety Mickiewicza.
— „Pojata" Bernatowicza.
— Ant. Malczeski †.
— „Odludki i poeta" Fredry przedst.
— „Władysław Łokietek" Wężyka.
— „Próby dramatyczne" Korzeniowskiego.
— (-38). „Komedje" Fredry.
— „Pan Starosta" Skarbka.
— *Gazeta Polska* (1826—31).
— Mickiewicz w Moskwie (1826—28).
— (-27). „Panowanie Kazimierza Jagiell," Albertrandiego.
— „O powołaniu młodzieży akademickiej" Brodzińskiego.
— J. M. Ossoliński †.
— „O dziejopisach polskich" Gołębiowskiego.
— „Pisma rozmaite" Dmochowskiego.
— (-27). Dzieła E. Słowackiego.
— „Proste zasady stylu polskiego" Królikowskiego.
— „Zabawki rymotwórcze" Jaszowskiego.
— „Rzeki polskie" Marcinkowskiego.
— „Jana Kazimierza więzienie" Bronikowskiego.
— „Mémoires" Ogińskiego.
— „Mysza wieża" Bronikowskiego.
— „Bielany" Bratkowskiego.
— Stan. B. Siestrzeńcewicz †.
1827. Artykuły F. S. Dmochowskiego i Mochnackiego o Sonetach Mickiewicza.
— „Pieśni narodowe i sielanki" Bratkowskiego.
— „Harald" J. M. Fredry.
— „Melodje ukraińskie" M. Grabowskiego.
— „Wawrzyniec z Powodowa" M. Grabowskiego.
— Józ. Kopeć †.
— W. Surowiecki †.
— F. Jaroński †.
— Sonety Kamińskiego.
— „Pamiątka dla dobrych dzieci" Jachowicza.
— „Podole" Gosławskiego.
— „Tarło" i „Damjan Ruszczyc" Skarbka.

1827. „Uwagi o sonecie“ Sierocińskiego.
— „Precjoza“ Minasowicza.
— „Oda do młodości“ Mickiewicza druk.
— „Zofja i Emilja“ Jaraczewskiej.
— „Edyp“ Humnickiego.
1828. „Konrad Wallenrod“ Mickiewicza.
— „Grób rodziny Reichstalów“ Krasińskiego.
— „Wieczór Adwentowy“ Jaraczewskiej.
— „Poezje“ Gosławskiego.
— „Hipolit Boratyński“ Bronikowskiego.
— Józ. Lipiński †.
— Pius Kiciński †.
— „Nałęcz“ Bernatowicza.
— „Przekłady i ulotne wiersze“ J. N. Kamińskiego.
— „Poezje“ Józ. Massalskiego.
— „Zamek Kaniowski“ Goszczyńskiego.
— „Myśli o literaturze polskiej“ Mochnackiego.
— „Myśli o literaturze polskiej“ Grabowskiego.
— Tymon Zaborowski †.
— „O teorjach prawa kryminalnego“ Hubego.
— „O reputacji autorów za ich życia“ Witwickiego.
— „Rozprawa nad przyczynami uwłaczających naukom mniemań“ Sołtykowicza.
— Mickiewicz w Petersburgu (1828—29).
— „Anglja i Szkocja“ Lacha Szyrmy.
— „Kazimierz W. i Esterka“ Bronikowskiego.
— „Zawieprzyce“ Bronikowskiego.
— „Obraz wieku panowania Zygmunta III“ Siarczyńskiego.
— „Loi téléologique du hasard“ Hoene-Wrońskiego.
— „Arcez“ Supińskiego.
— „Szarlatan“ Żółkowskiego.
— „Farys“ Mickiewicza napis.
1829. Wojc. Bogusławski †.
— J. P. Woronicz †.
— Poezji Mickiewicza wyd. petersburskie.
— „O krytykach i recenzentach warszawskich“ Mickiewicza.
— *Kurjer Polski* (1829—31).
— F. S. Dmochowskiego „Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza“.

1829. Morawskiego „Listy do klasyków i romantyków".
— Mickiewicz w Berlinie, Wejmarze i Rzymie.
— „Izora" Odyńca.
— *Melitele* Odyńca (1829—30).
— „Edmund" Witwickiego.
— „Rusałki" Zaleskiego.
— „Poddany" Ign. Chodźki.
— Poezje Al. Chodźki.
— „Sen Elżbiety Pileckiej" Krasińskiego.
— Poezje Łapsińskiego.
— „Kurs poezji" Korzeniowskiego.
— „Piękna kobieta" Korzeniowskiego (pis.).
— „Problème fondamental de la politique moderne" Hoene-Wrońskiego.
— M. Wyszkowski †.
— „Zygmunt z Szamotuł" Wężyka.
— „Dzieje Polski potocznie opowiedziane" Lelewela.
— „Artykuł do którego powodem Zamek Kaniowski" Mochnackiego.
— „Pierwsza młodość pierwsze uczucie" Jaraczewskiej.
1830. „Piosnki sielskie" Witwickiego.
— „Poezje biblijne" Witwickiego.
— „Pisma rozmaite" Brodzińskiego („O krytyce", „O egzaltacji i entuzjaźmie").
— „Recenzenci i estetycy" Brodzińskiego.
— „Poezje" J. Korsaka.
— „Ogólne zasady nauki prawa karnego" Hubego.
— „Dumy podolskie" Zaborowskiego.
— „Mnich" Korzeniowskiego.
— „Hugo" Słowackiego.
— „Ziemiaństwo polskie" Koźmiana skończ.
— Pierwsze utwory Kraszewskiego.
— „*Haliczanin* Chłędowskiego.
— „Ułomek z dawnego rękop. słowiańskiego" Krasińskiego.
— „Mściwy karzeł", „Teodoro król borów", „On", „Starosta Wilczek" Krasińskiego.
— „Władysław Herman i dwór jego" Krasińskiego.
— „Śpiewki Podolanina" Starzyńskiego.
— „Jan III Sobieski i dwór jego" Bronikowskiego.

1830. „Rozprawy i wnioski o ortografji Deputacji Towarzystwa Przyj. Nauk".
— „Lud Polski" Gołębiowskiego.
— „Przysłowia narodowe" Wójcickiego.
— „Rozbiór poezji Trembeckiego" Klimaszewskiego.
— „Ragana" Rautenstrauchowej.
— „Pochwała Woronicza" Czartoryskiego.
— Mickiewicz w Rzymie. (Wycieczka do Szwajcarji).
— *Pamiętnik dla płci pięknej* Gaszyńskiego i Zienkowicza.
— H. Juszyński †.
— J. Brykczyński †.
— *Tygodnik Petersburski* (Przecławskiego) założ.
— Ostrowskiego „Co są prawidła".
— „Myśli dorywcze o romantyczności i romantykach" W. Niemojowskiego.
— „O poezji i jej krytykach" Witwickiego.
— „Arystoteles sędzią romantyczności" Chłędowskiego.
— Jan Śniadecki †.
— „O literaturze polskiej w w. XIX" Mochnackiego.
— „Hymn do Bogarodzicy" Słowackiego.
— „Oda do wolności" Słowackiego.
— „Wielki tydzień Polaków" Hoffmana.
— „Pamiętniki woźnego cenzury".
1831. „Kulik Polaków" Słowackiego.
— „Pieśń legjonu litewsko-ruskiego" Słowackiego.
— „Nowosilcow w Wilnie" Lelewela.
— „Historyczna paralela Hiszpanji z Polską" Lelewela.
— „Pan Walery" Kraszewskiego.
— (-33). „Pan Podstolic" T. Massalskiego.
— „O narodowości Polaków" Brodzińskiego.
— (3 maja). Mickiewicz obrany członkiem Tow. Przyjaciół Nauk.
— Mickiewicz w Rzymie (do kwietnia), od sierpnia w Poznańskiem.
— „Panowanie Stanisława Augusta" Lelewela.
— „Jus Polonicum" Bandkiego.
— „Pobudka" Goszczyńskiego.
— Artykuły polityczne Mochnackiego.
— „Miecz i lutnia" Kowalskiego.

1831. Ulubione pieśni Suchodolskiego.
— „Rzut oka na stan polityczny Król. Polskiego“ Hoffmana.
— J. Sołtykowicz †.
— F. Kułakowski †.
— R. Suchodolski †.
— J. Łapsiński †.
— Zamknięcie uniwersytetu wileńskiego.
— Zawieszenie Towarzystwa Przyj. Nauk Warszawskiego.
— „Prodrome du messianisme“ Hoene-Wrońskiego.
1832. Zamknięcie uniwersytetu warszawskiego.
— Mickiewicz w Poznańskiem (do marca); od marca do lipca w Dreznie; w sierpniu osiada w Paryżu.
— „Reduta Ordona“ Mickiewicza (pis.).
— „Dziadów cz. III“ Mickiewicza (pis.).
— „Poezje“ Słowackiego.
— Założenie Towarzystwa historyczno-literackiego w Paryżu.
— „Pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej“ Różyckiego.
— „Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego“ Mickiewicza.
— (-33). *Pamiętnik Emigracji.*
— (-33). *Pielgrzym Polski.*
— „Nieszczęścia najszczęśliwszego męża“ Fredry.
— „Aniela“ Nakwaskiej.
— (-35). „Historja prawodawstw słowiańskich“ Maciejowskiego.
— (-33). „Wielki świat małego miasteczka“ Kraszewskiego.
— E. Jaraczewska †.
— J. S. Kaulfuss †.
— „Dziennik podróży do Tatrów“ Goszczyńskiego (pis.)
1833. Poezje III Słowackiego (Lambro, Godzina myśli).
— „Kościół św. Michalski w Wilnie“ Kraszewskiego.
— „Rok ostatni panowania Zygmunta III“ Kraszewskiego.
— „Pan Karol“ Kraszewskiego.
— „Dziady“ cz. III.
— Mickiewicz w Gienewie i w Awinjonie (od lipca do października).
— Stef. Garczynski †.
— Poezje Garczyńskiego.
— „Pieśni Janusza“ W. Pola.
— „Poezje ułana polskiego“ Gosławskiego.

1833. „Pieśni pielgrzyma polskiego“ Gaszyńskiego.
— „Cesarzewicz Konstanty i Joanna Grudzińska“ Czyńskiego.
— „Sprawa Polski“ Bukatego.
— „Sonety“ Kajsiewicza.
— „Moskale w Polsce“ Witwickiego.
— (-37). *Nowa Polska.*
— „Gastołd“ Krasińskiego.
— „Krótki katechizm polityczny“ Janowskiego.
— „Śluby panieńskie“ Fredry przedst.
— „Pan Jowialski“ Fredry przedst.
— „Preśni ludu galicyjskiego“ Wacława z Oleska.
— Zamknięcie Szkoły Krzemienieckiej.
1834. „Agay-Han“ Krasińskiego.
— „Nieboska Komedja“ Krasińskiego.
— „Kordjan“ Słowackiego.
— „Pan Tadeusz“ Mickiewicza.
— „Poezje Litwina“ Goreckiego.
— „Powstanie Narodu Polskiego“ Mochnackiego.
— Pisma Auxerskie Mochnackiego.
— „Do M. Mochnackiego z powodu Pism Auxerskich“ Nabielaka.
— „Śluby panieńskie“ Fredry wyst. w Warszawie.
— „Cztery wesela“ Kraszewskiego.
— *Ziewonia* (Bielowskiego).
— „Powieści z podań ludu“ Bernatowicza.
— „Sobótka“ Goszczyńskiego.
— „Bakona metoda tłumaczenia natury“ Wiszniewskiego.
— „Zemsta“ Fredry przedst. (we Lwowie).
— „O poezji narodowej“ Grabowskiego.
— M. Gosławski †.
— A. Bronikowski †.
— M. Mochnacki †.
— W. Strojnowski †.
— *Przyjaciel Ludu* założ.
1835. „Giaur“ Bajrona w przekł. Mickiewicza.
— „Nowa epoka poezji polskiej“ Goszczyńskiego.
— W. Skorochód Majewski †.
— Izab. Czartoryska †.
— Kaz. Brodziński †.

1835. J. S. Bandtkie †.
— „Numismatique du Moyen Age“. Lelewela.
— „Rzecz do braci na wygnaniu zabłąkanej“ Kajsiewicza.
— (-41). „Dzieje Narodu Litewskiego“ Narbuta.
— „Dożywocie“ Fredry przedst.
— „Posłanie do braci wygnańców“ Brodzińskiego (pis.).
— „Haliczanka“ J. N. Kamińskiego.
— „Myśli i uwagi“ Wielopolskiego.
— M. Podczaszyński †.
— A. Terlecka †.
1836. Pamiętniki Paska ogłoszone drukiem.
— „Irydjon“ Krasińskiego.
— „Starosta Kaniowski“ Grozy.
— Poezje Olizarowskiego.
— „Złota duma“ Zaleskiego (pis.).
— Manifest Towarzystwa Demokratycznego.
— „Pisma rozmaite“ Mochnackiego.
— „Les Confédérés de Bar“ i „Jacques Jasiński“ Mickiewicza (pis.).
— „Pieśni ludu Białochrobatów“ Wójcickiego.
— „Domek mojego dziadka“ Chodźki.
— F. Bernatowicz †.
— K. Kontrym †.
1837. „Powieści kozackie“ Czajkowskiego.
— „Amerykanka w Polsce“ Tyszyńskiego.
— (-40). „Literatura i krytyka“ Grabowskiego.
— „Klechdy“ Wójcickiego.
— „Charaktery rozumów ludzkich“ Wiszniewskiego.
— „Samowar“ Chodźki.
— „Wieczory pielgrzyma“ Witwickiego.
— (-42). „Pisma rozmaite“ Jana Chodźki.
— (-46). „Piosnki wieśniacze“ Czeczota.
— *Demokrata Polski* (1837—63).
— „Powstanie na Wołyniu“ Wrotnowskiego.
— „Fenomenologja ducha“ Kremera.
— Kraszewski współpracownikiem *Tygodnika Petersburkiego.*
— „Grundlage der universellen Philosophie“ Trentowskiego.
— „Tragiedje J. M. Fredra“.

1837. „Pamiętniki o królowej Barbarze“ M. Balińskiego.
— A. Magier †.
— „Dobrze i to wiedzieć na te ciężkie czasy“ Korzeniowskiego (pis.).
1838. Jędrzej Śniadecki †.
— (-43). Odyńca „Tłomaczenia z obcych poetów“.
— *Rusałka* (Grozy) (1838—42).
— „Posłanie do braci wygnańców“ Brodzińskiego (druk.).
— „Pamiętniki młodej sieroty“ Krakowowej.
— „Prolegomena zur Historiosopnie“ Cieszkowskiego.
— „Koliszczyzna i stepy“ Grabowskiego.
— „Życie i przypadki Dodosińskiego“ Skarbka.
— *Pierwiosnek* Krakowowej (1838—41).
— „Zemsta panny Urszuli“ Magnuszewskiego.
— Poezje Zaleskiego.
— „Wernyhora Czajkowskiego.
— „Anhelli“ Słowackiego.
— „Płacz i śmiech“ Dzierzkowskiego.
— Pisma Goszczyńskiego.
— *Młoda Polska* (1838—40).
— „Odprawa posła“ Zienkowicza.
— „Stara romantyczka“ St. Bogusławskiego
— *Tygodnik Literacki* (poznań.) (1838—46).
— „Pieśni ludu polskiego w Galicji“ Ż. Paulego.
— Poezje Kraszewskiego.
— „Dzieje powstania i upadku Reformacji w Polsce“. W. Krasińskiego (po angielsku).
— W. Szwejkowski †.
— J. Mroziński †.
— Ludwik Osiński †.
— J. Szotarski †.
— „Dumki“ Bielowskiego i Siemieńskiego.
— „Powieści Jadama“ Gorczyńskiego.
— Al. Chodkiewicz †.
— (-40). „Wilno“ Kraszewskiego.
— (-40). „Wędrówki literackie“ Kraszewskiego.
1839. „Ziemiaństwo polskie“ Koźmiana.
— „Poema Piasta Dantyszka“ Słowackiego.
— „Balladyna“ Słowackiego.

1839. „Potrzeba Zbaraska“ Zaleskiego (pis.).
— „Karolina“ Hoffmanowej.
— „Kirdżali“ Czajkowskiego.
— Mickiewicz profesorem w akademji Lozańskiej.
— „Pamiątki Soplicy“ Rzewuskiego.
— „Trzy poemata“ Słowackiego („Wacław“, „Ojciec zadżumionych“ „W Szwajcarji“).
— Sadowski o Anhellim
— „Trzy struny“ Goszczyńskiego.
— *Pszonka* (Zienkowicza) (1839—44).
— „Métapolitique messianique“ Hoene-Wrońskiego.
— „Pieśń o Henryku Pobożnym“ Bielowskiego.
— „Poeta i świat“ Kraszewskiego.
— „Moje wspomnienia“ Jełowickiego.
— J. Popliński †.
— J. Fr. Królikowski †.
— „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian“ Maciejowskiego.
— „Wspomnienia moje o Francji“ Rautenstrauchowej.
1840. (-50). „Obrazy litewskie“ Ign. Chodźki.
— „Witolorauda“ Kraszewskiego.
— „Stefan Czarniecki“ Czajkowskiego.
— „Trzy myśli Ligenzy“ Krasińskiego.
— (-57). „Historja literatury polskiej“ Wiszniewskiego.
— „Stare gawędy i obrazy“ Wójcickiego.
— (-41). „Stannica Hulajpolska“ Grabowskiego.
— „Gawędy“ Czajkowskiego.
— Poezje E. Wasilewskiego.
— *Dziennik mód paryskich* (lwow.) (1840—48).
— „Wspomnienie Wołynia, Polesia i Litwy“ Kraszewskiego.
— *Orędownik naukowy* (poznań.) (1840—46).
— (-41). Dzieła Szekspira w przekł. Hołowińskiego.
— „Mazepa“ Słowackiego.
— „Lilla Weneda“ Słowackiego.
— „Grób Agamemnona“ Słowackiego.
— „Święcone u Radziwiłła“ Słowackiego.
— „Przygody Winnickiego“ Pola.
— „Anna“ Czajkowskiego.
— „Powieści Wielkopolskie“ Berwińskiego.

1840. Pisma Jędrzeja Śniadeckiego.
— Raczyński wydaje pamiętniki Kitowicza i Wybickiego.
— (-47). Powieści Skarbka.
— (-45). Pierwsze utwory (druk.) Cypr. Norwida.
— (-44). Pierwsze utwory (druk.) R. Zmorskiego.
— (-57). Obraz bibliograficzny Jochera.
— Mickiewicz profesorem w Collège de France (-44).
1841. *Biblioteka Warszawska* założ.
— Pierwsze ramotki Wilkońskiego.
— (-45). Pierwsze utwory Lenartowicza.
— „Krystyna" Hoffmanowej.
— *Athenaeum* Kraszewskiego (1841—51).
— (-43). „Mieszaniny obyczajowe" Rzewuskiego.
— „Duch od stepu" Zaleskiego.
— „Pieśni ludu wiejskiego" Wojkowskiej.
— „Trzy wieszczby" Siemieńskiego.
— „Hetman Ukrainy" Czajkowskiego.
— „Koszowata" Czajkowskiego.
— „Ukrainky" Czajkowskiego.
— „Owruczanin" Czajkowskiego.
— Wystąpienie Towiańskiego w Paryżu.
— „Biesiada" Towiańskiego.
— „Noc letnia" Krasińskiego (i „Pokusa").
— „Kilka słów o Juljuszu Słowackim" Krasińskiego.
— „Beniowski" Słowackiego.
— J. U. Niemcewicz †.
— „Szatan i kobieta" Kraszewskiego.
— „Czarna mara" Nakwaskiej.
— „Przenajświętsza Rodzina" Zaleskiego.
— „Szczęście poety" Żmichowskiej.
— Cybulskiego wykłady słowiańskie w Berlinie (1841—48).
— „Podole, Wołyń, Ukraina" Przeździeckiego.
— „Wieś i miasto" Wilkońskiej.
— „Pantofel" Sztyrmera.
— „Pierwotne dzieje Polski" Lewestama.
— „Noc Tarasowa" Z. Fisza.
— „Niektóre poezje" Czajkowskiego.
1842. „Król zamczyska" Goszczyńskiego.
— „Chowanna" Trentowskiego.

1842. „Kirgiz“ G. Zielińskiego.
— „Studja literackie“ Kraszewskiego.
— „Pieśni ludu polskiego“ Kolberga.
— „Gott und Palingenesie“ Cieszkowskiego.
— Założenie Zakonu Zmartwychwstańców.
— „Karpaccy górale“ Korzeniowskiego.
— (-45). „Pielgrzymka do Ziemi Świętej“ Hołowińskiego.
— „Kazanie o pokucie“ Kajsiewicza.
— „Obrazy z życia i podróży“ Kraszewskiego.
— „Listy z zagranicy“ Witwickiego.
— „Historja Sawki“ Kraszewskiego.
— „Sen w Podhorcach“ Chołoniewskiego.
— „Polska w apostazji i w apoteozie“ Bukatego.
— „Tak mi Boże dopomóż Słowackiego.
— (-46). „Polska Chrystusowa“ Królikowskiego.
— (-45). „Krytyczny rozbiór kampanji r. 1831“ Mierosławskiego.
— *Przegląd Naukowy* (1842—48).
— *Pielgrzym* (1842—46) (Ziemięckiej).
— „Korespondencja literacka“ Grabowskiego.
— A. Mostowski †.
— K. Danielewicz †.
— Al. Osiński †.
— St. Jaszowski †.
— „Obraz warszawskiego społeczeństwa“ Nakwaskiej.
— „Morena albo powieści blade“ Tyszyńskiego.
— „Polska i Ruś“ Maciejowskiego.
1843. „Przedświt“ Krasińskiego.
— „Pieśń o ziemi naszej“ Pola.
— „Ksiądz Marek“ Słowackiego.
— „Listy z Krakowa“ Kremera.
— (-44). „Kurs literatury słowiańskiej“ Mickiewicza.
— (-46). „Starożytna Polska“ Balińskiego i Lipińskiego.
— „Żydzi“ Korzeniowskiego.
— (49). „Parafiańszczyzna“ L. Borkowskiego.
— „Niewiasta polska w trzech wiekach“ Magnuszewskiego.
— „Myśli o wychowaniu kobiet“ Ziemięckiej.
— „Mindows“ Kraszewskiego.
— „Świtezianka“ Siemieńskiego.

1843. „Lwy i lwice“ St. Bogusławskiego.
— Poezje Zmorskiego.
— *Rok* (Moraczewskiego) (1843—46).
— „Stosunek filozofji do cybernetyki“ Trentowskiego.
— (-55). „Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej“ Moraczewskiego.
— (-45). „Filozofja ekonomji materjalnej ludzkiego społeczeństwa“ H. Kamieńskiego.
— „Dwa wieczory pani starościny Olbromskiej“ Chołoniewskiego.
— 300-letni jubileusz ukazania się „O obrotach...“ Kopernika.
— „O odwadze cywilnej“ Libelta.
— „Ojciec Hilary“ Wolskiego.
— „Ulana“ Kraszewskiego.
— „Latarnia czarnoksięska“ Kraszewskiego.
— „Muzamerit“ Siemieńskiego.
— „Stasio“ Szajnochy.
— „Pisma historyczne“ M. Balińskiego.
— Poezje Grozy.
— Józ. Dunin-Borkowski †.
— Ign. Daniłowicz †.
— S. Z. Sierpiński †.
1844. Pierwsze gawędy Syrokomli.
— „Panna mężatka“ Korzeniowskiego przedst.
— „Powieści nieboszczyka Pantofla“ Sztyrmera.
— „Wspomnienia z podróży“ Tripplina.
— „Teka rozmaitości“ Hołowińskiego.
— „Pamiętniki kwestarza“ Ign. Chodźki.
— (-45). „Obraz Litwy“ Jaroszewicza.
— „Bigos hultajski“ Szczeniowskiego.
— (-46). Pierwociny poetyckie Ujejskiego.
— „O miłości ojczyzny“ Libelta.
— „Poezje“ Berwińskiego.
— „Myślini Trentowskiego.
— „Poezje“ Siemieńskiego.
— „Dumki i fantazje“ Żyglińskiego.
— „O prawdach żywotnych“ Kamieńskiego.
— „Considérations...“ Lelewela (Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej).

1844. „Książę Niezłomny“ Słowackiego.
— „Sen srebrny Salomei“ Słowackiego.
— Zawieszenie wykładów Mickiewicza w Collège de France.
— „Towiańszczyzna“ Witwickiego.
— „Farys wieszcz“ K. Balińskiego.
— „Dawna Polska“ Krzyżanowskiego.
— „Wizerunki społeczeństwa warszawskiego“ Boguckiego.
— „Ukrainky“ Tymka Padurry.
— Ludwik Kropiński †.
1845. Pierwsze przedstawienie „Zemsty“ Fredry w Warszawie.
— „Listopad“ Rzewuskiego.
— „Psalmy przyszłości“ Krasińskiego.
— „Katechizm demokratyczny“ Kamieńskiego.
— „Pamiętniki Seglasa“ Skarbka.
— „Witoldowe boje“ Kraszewskiego.
— Edward Raczyński †.
— (-50). „Filozofja i krytyka“ Libelta.
— „Mickiewicza moralne i poetyckie stanowisko“ Cybulskiego.
— „Album Pszonki“ Zienkowicza.
— „Słowo o poświęceniu“ Goszczyńskiego.
— „Powstanie Narodu Polskiego“ Mierosławskiego.
— „Demonomanja“ Trentowskiego.
— „Wieczory pod lipą“ Siemieńskiego.
— „Kuglarze“ Dzierzkowskiego.
— (-46). „Ramoty i ramotki“ Wilkońskiego.
— Założenie *Przeglądu Poznańskiego* przez Jana Koźmiana.
— Pierwociny Kaczkowskiego.
— „Cymbalada“ Leszka Borkowskiego.
— (-46). „Tajkury“ Grabowskiego.
— „Sędziwój“ Dziekońskiego.
— Dom. Magnuszewski †.
— Klem. Hoffmannowa †.
— „Wolne chwile Gabryelli“ Żmichowskiej.
— „Powstaniec litewski“ Nakwaskiej.
— „Wspomnienia wygnanki“ Krakowowej.
— „Pierścionki babuni“ Wojnarowskiej.
— „Jan Kochanowski w Czarnolesie“ Hoffmanowej.
— „Kilka prac literackich“ K. Balińskiego.
— „Pan starosta Zakrzewski“ Grabowskiego.

1845. „Piśmiennictwo polskie“ E. Dembowskiego.
— „Poezje“ A. Czajkowskiego.
— „Powieści i opowiadania żołnierskie“ A. A. Kosińskiego.
— „Wspomnienia z podróży po Krymie“ Chojeckiego.
1846. „Obrazy z życia i podróży“ Pola.
— „Spekulant“ Korzeniowskiego.
— „Poganka“ Żmichowskiej.
— „Jordan“ Żeligowskiego.
— *Gwiazda* zaczyna wychodzić.
— „Kataleptyk“ Sztyrmera.
— „Pamiętniki Nieznajomego“ Kraszewskiego.
— (-47). „Zygmuntowskie czasy“ Kraszewskiego.
— „Pieśni ziemianina“ Czeczota.
— „Pan Dezydery Boczko i sługa jego Pafnucy“ Gaszyńskiego.
— „Do księcia Ad. Czartoryskiego“ Słowackiego.
— „Polska wobec Boga“ Wielogłowskiego.
— „Do mistrzów słowa“ St. Koźmiana.
— „Pieśni Salomona“ Ujejskiego.
— Poezje G. Zielińskiego.
— „Katedra na Wawelu“ E. Wasilewskiego.
— Edm. Wasilewski †.
— „Artykuł nadesłany“ Chołoniewskiego.
— „Klementyna“ Boguckiego.
— „Rodin“ Boguckiego.
— „Rozwój zasad umysłu pol. w piśmiennictwie“ D. Szulca.
— „Dzieciątko Jezus“ Hołowińskiego.
— „Filozofja serca“ Żochowskiego.
— „O stanowisku i dziełach autora Irydjona“ Małeckiego.
— „Lettre d'un gentilhomme polonais“ Wielkopolskiego.
— Leon Borowski †.
— Stan. Chołoniewski †.
— Ign. Szydłowski †.
— J. W. Bandtke †.
— Józ. Kruszyński †.
— Edw. Dembowski †.
— Dom. Lisiecki †.
— (-51). „Polska wieków średnich“ Lelewela.
1847. „Ostatni“ i „Dzień dzisiejszy“ Krasińskiego.

1847. „Król Duch“ Słowackiego.
— „Ostap Bondarczuk“ Kraszewskiego.
— „Maraton“ Ujejskiego (napis. 1845).
— St. Jundziłł †.
— Stef. Witwicki †.
— „Teatr“ Skarbka.
— „Skargi Jeremiego“ Ujejskiego.
— „Messianisme“ Wrońskiego.
— (-48). „Obraz rządu i prawodawstw dawnej Polski“ Hoffmana.
— „Pogląd na ogół dziejów polskich“ Szajnochy.
— „Wizerunki duszy narodowej“ Trentowskiego.
— „Lesław“ Zmorskiego.
— „Kollokacja“ Korzeniowskiego.
— „Zamek krakowski“ Rzewuskiego.
— „Książka pamiątek“ Żmichowskiej.
— „Odpowiedzi“ Chołoniewskiego.
— „Sfinks“ Kraszewskiego.
— „Rachel“ Hołowińskiego.
— „Salon i ulica“ Dzierzkowskiego.
— „Pierwsze przedstawienie Hamleta“ Lenartowicza.
— „Wykład nauk“ Żmichowskiej.
— (-48). „Światło i cienie“ Sztyrmera.
— „Historja, literatura i krytyka“ Majorkiewicza.
— „Pamiętniki Rogowskiego“ Gaszyńskiego.
— „Do Emigracji, o potrzebie idei“ Słowackiego.
— O Irydjonie Małeckiego.
— „Halka“ Wolskiego.
— „Wigilja św. Jana“ Pługa.
— „Kilka prac literackich“ T. Krzywickiego.
— „Nauczyciel ze stanowiska moralnego i naukowego“ Jezierskiego.
— Bog. Linde †.
— J. Majorkiewicz †.
— Ludw. Dmuszewski †.
— Jan Czeczot †.
— (-50). „Litwa“ Kraszewskiego.
— „Przypadek na odpuście“ J. N. Kamińskiego.
— „W Alpach i za Alpami“ Rautenstrauchowej.

1848. „Ojcze Nasz“ Cieszkowskiego.
— „Przedburza polityczna“ Trentowskiego.
— „Dźwięki minionych lat“ Ehrenberga.
— „Wigilja“ i „Jeszcze słowo“ C. Norwida.
— „Parafjańszczyzna II“ L. Borkowskiego.
— „Wędrówki oryginała“ Korzeniowskiego.
— „Budnik“ Kraszewskiego.
— „Emigracja polska wobec Boga i Narodu“ Wielogłowskiego.
— „Do Autora Trzech Psalmów“ Słowackiego.
— „Psalmy przyszłości“ (5) Krasińskiego.
— „Pogląd na sprawę Polski“ Walewskiego.
— „Kwiaty bez woni“ Ujejskiego.
— Mickiewicz we Włoszech (od lutego do lipca).
— „Głos brata Juljusza Słowackiego“.
— „Słowa prawdy dla ludu polskiego“ Podoleckiego.
— „Podróż do Włoch“ Wiszniewskiego.
— „Spomnienia i marzenia Bogdańskiego“ Dziekońskiego.
— „Pisma Żegoty Kostrowca“ Hołowińskiego.
— „O rozumie ludzkim“ Wiszniewskiego.
— „Polska ziemia“ Lenartowicza.
— „Władysław“ Grozy.
— Założenie *Czasu* krakowskiego (3/XI).
1849. Juljusz Słowacki † (3 kwietnia).
— Fryderyk Chopin † (17 października).
— „O powinnościach kobiet“ Hoffmanowej.
— „Tribune des peuples“ Mickiewicza.
— „Szopka“ Lenartowicza.
— „Bolesław Chrobry“ Szajnochy.
— „Pierwsze odrodzenie się Polski“ Szajnochy.
— (-50). „System umnictwa“ Libelta.
— „Felicyta“ Odyńca.
— „Pieśni społecznej cztery stron“ C. Norwida.
— (-55). „Powieści i opowiadania“ Korzeniowskiego.
— „Historja szkół“ Łukaszewicza.
— (-50). „Emeryt“ Korzeniowskiego.
— „Pisma“ K. Balińskiego.
— „Zwiędłe liście“ Ujejskiego.
— „Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne“ Chojeckiego.
— „Kwestja włościańska w Polsce“ Gołuchowskiego.

1849. „Rzecz o rozumie stanu w Polsce“ Alcjata.
— „Die deutschen Hegemonen“ Klaczki.
— „Pisma pośmiertne“ Hoffmanowej.
— (-51). „Pisma pomniejsze“ Libelta.
— Wykład systematyczny filozofji“ Kremera.
— „Artykuły literackie“ Grabowskiego.
— „Hersylja“ Felińskiej.
— Fr. Żygliński †.
— Wacław Zaleski †.
— Teod. Krzywicki †.
1850. W. Potockiego „Wojna Chocimska“ ogłoszona drukiem.
— „Chłopi arystokraci“ Anczyca.
— „Jaryna“ Kraszewskiego.
— „Jerzy Lubomirski“ Szajnochy.
— „Tomko Prawdzic“ Kraszewskiego.
— „Litwa za Witolda“ Kraszewskiego.
— „Piotr Skarga“ Dzieduszyckiego.
— „Historja prawa polskiego“ Bandkiego.
— „Géographie du moyen âge“ Lelewela.
— „Mowa polska“ St. Koźmiana.
— „Wieża siedmiu wodzów“ Zmorskiego.
— „Ukraina dawna i teraźniejsza“ Grabowskiego.
— „Wstęp krytyczny do dziejów Polski“ Bielowskiego.
— „Polska na drogach pokoju i miłości“ Wielogłowskiego.
— „Pokojówka“ Z. Fisza.
— „Człowiek niewidzialny“ Klimańskiej.
— Ign. Prądzyński †.
1851. „Bitwa o chorążankę“ Kaczkowskiego.
— „Dworzec mojego dziadka“ Morawskiego.
— „Ostatni z Siekierzyńskich“ Kraszewskiego.
— „Adam Śmigielski“ Rzewuskiego.
— „Pisma pośmiertne“ Chołoniewskiego.
— „Pisma“ Rzewuskiego.
— (-53). „Piśmiennictwo polskie“ Maciejowskiego.
— (-52). „Przekłady poetów polsko-łacińskich“ Syrokomli.
— „O źródle wiedzy tegoczesnej“ D. Szulca.
— (-52). „Dzieje literatury w Polsce“ Syrokomli.
— (-56). Artykuły Jeża w *Demokracie polskim*.
— „Kontuszowe pogadanki“ Gaszyńskiego.

1851. „Zwolon“ C. Norwida.
— „Resurrecturis“ Krasińskiego.
— „Prelekcje o filologji klasycznej“ Małeckiego.
— Jan Chodźko †.
— Anna Nakwaska †.
— K. Majeranowski †.
— J. Wojkowska †.
— Założenie *Dziennika Warszawskiego* przez Rzewuskiego.
— „O urządzeniu stosunków rolniczych w Polsce“ T. Potockiego.
1852. „Sen“ Krasińskiego.
— „Podania litewskie“ (Serja I) Ign. Chodźki.
— „Melodje biblijne“ Ujejskiego.
— „Murdelio“ Kaczkowskiego.
— „Rycerz Lizdejko“ Rzewuskiego.
— (-53). „Swaty na Rusi“ Kaczkowskiego.
— „Wielki pan“ Wolskiego.
— „Obrazki wiejskie“ Gregorowicza.
— „Pan Zygmunt w Hiszpanji“ Tripplina.
— „Gadu gadu“ Witwickiego.
— Założenie *Dziennika Literackiego* lwowskiego.
— „Wąsy i peruka“ Korzeniowskiego.
— (-58). „Opowiadania i powieści“ Wolskiego.
— „Ładowa pieczara“ Kraszewskiego.
— Aug. Wilkoński †.
— K. Antoniewicz †.
— Adr. Krzyżanowski †.
— Fel. Bentkowski †.
— W. Darasz †.
— „Philosophie absolue de l’histoire“ Hoene-Wrońskiego.
1853. „Tadeusz Bezimienny“ Korzeniowskiego.
— „Dziwadła“ Kraszewskiego.
— „Złote jabłko“ Kraszewskiego.
— „Interesa familijne“ Kraszewskiego.
— „Mąż szalony“ Kaczkowskiego.
— „Lenora i Ucieczka“ Klaczki.
— (-69). „Wzory sztuki średniowiecznej“ Przeździeckiego i Rastawieckiego.
— „Przykładna kara“ Wilczyńskiego.

1853. „Wędrówki po moich niegdyś okolicach“ Syrokomli.
— Hoene Wroński †.
— „Listy z podróży po Włoszech“ Gaszyńskiego.
— „Garbaty“ Korzeniowskiego.
— „Galicja i Kraków pod panowaniem austrjackiem“ Kalinki.
— „Wspomnienia z podróży do Syberji“ Felińskiej.
— (-55). „Powieści ostatniego z Nieczujów“ Kaczkowskiego.
— (-57). „Znakomici mężowie Polscy w XVIII w.“ Bartoszewicza.
— „Zbigniew Oleśnicki“ Dzieduszyckiego.
— „Kazania i mowy żałobne“ Prusinowskiego.
— (-61). „Gawędy i rymy ulotne“ Syrokomli.
1854. „Alkhadar“ Chojeckiego.
— „Zarysy wiejskie“ Gregorowicza.
— „Urodzony Jan Dęboróg“ Syrokomli.
— „Chata za wsią“ Kraszewskiego.
— „Bracia ślubni“ Kaczkowskiego.
— „Dziwożona“ Kaczkowskiego.
— „Domowe wspomnienia i powiastki“ Zmorskiego.
— „Chorąży“, „Chart watażki“ Romanowskiego.
— „Laokoon“ Niewiarowskiego.
— „Łobzowianie“ Anczyca.
— „Zaporożec“ Rzewuskiego.
— „Senatorska zgoda“ Pola.
— „Improwizacje i poezje“ Deotymy.
— „Wieczornice“ Siemieńskiego.
— „Rozbiory i krytyki“ Tyszyńskiego.
— Kopernika „O obrotach ciał niebieskich“ w przekł. pol.
— „Komedja“ Ap. Korzeniowskiego.
— „Szkice historyczne“ Szajnochy.
— „Myśli serdeczne“ K. Balińskiego.
— „Król wygnaniec“ Hoffmana.
— „List żelazny“ Małeckiego.
— „Studja o literaturze ludowej“ Berwińskiego.
— „Święcone“ L. Potockiego.
— „Stepy, morza i góry“ Marcinkowskiego.
— „Zagon rodzinny“ Ad. Pługa.
— Marja z Czart. ks. Wirtemberska †.
1855. „Wnuczęta“ Kaczkowskiego.

1855. „Bajronista“ Kaczkowskiego.
— „Król dziadów“ Dzierzkowskiego.
— „Kęs chleba“ Syrokomli.
— „Margier“ Syrokomli.
— „Sejmik jen. woj. ruskiego“ Pola.
— „Sielanka młodości“ Gaszyńskiego.
— „Grochowy wieniec“ Małeckiego.
— Tom. Zan †.
— Józ. Jeżowski †.
— Adam Mickiewicz † (26 listopada).
— Jul. Korsak †.
— Ign. Hołowiński †.
— Hil. Meciszewski †.
— Jan Alcjato †.
— J. K. Podolecki †.
— „Śpiewak z oazy“ Romanowskiego.
— „Djabeł“ Kraszewskiego.
— „Flisacy“ Anczyca.
— „Rotmistrz bez roty“ Niewiarowskiego.
— „Powieści poetyczne“ Pruszakowej.
— „Elżbieta Drużbacka“ Pruszakowej.
— „Powieści ludu i dumy“ Grozy.
— „Obrazki ukraińskie“ Grozy.
— „Nestor Pisanka“ Z. Fisza.
— „Propédeutique messianique“ Hoene-Wrońskiego.
— (-56). „Jadwiga i Jagiełło“ Szajnochy.
— „Mohort“ Pola.
— „Powieść bez tytułu“ Kraszewskiego.
— „Gwido i dumki“ Jabłońskiego.
— „Lirenka“ Lenartowicza.
— „Zachwycenie i Błogosławiona“ Lenartowicza.
— „Tomira“ Deotymy.
— (-60). „Rys dziejów narodu Polskiego“ Schmitta.
— „Pamiętniki lekarza Polaka“ Tripplina.
— „Ostatnie chwile Kopernika“ Szymanowskiego.
— Jędrzej Moraczewski †.
— J. B. Dziekoński †.
— J. N. Kamiński †.
— Wal. Krasiński †.

1855. K. C. Mrongowjusz †.
1856. „Kłopoty starego komendanta“ Wilczyńskiego.
— „Starosta Hołobucki“ Kaczkowskiego.
— „Dwa światy“ Kraszewskiego.
— „Noc strzelców w Anatolji“ Brzozowskiego.
— „Kwiaty i kolce“ Faleńskiego.
— (-58). „Pamiętniki włóczęgi“ Jeża.
— „Błażek opętany“ Anczyca przedst.
— „Opowiadania i krajobrazy“ Padalicy (Z. Fisza).
— (-60). „Historja wymowy w Polsce“ Mecherzyńskiego
— „Salomon“ Szymanowskiego.
— „Sierota wielkiego świata“ Zacharjasiewicza.
— „Dzieje panowania Augusta II“ Jarochowskiego.
— „Z podróży po burzy“ Pola.
— „Stepy“ Zielińskiego.
— „Śpiewakowi Mohorta bratnie słowo“ K. Balińskiego.
— „Życie na żart“ Niewiarowskiego.
— (-60). „Pamiętniki“ Felińskiej.
— „Dom mojej babki“ Wielogłowskiego.
— „Obrazki z obyczajów ludu wiejskiego“ Wielogłowskiego.
— „Uśmiech losu“ Wolskiego.
— „Lekarz w Szwajcarji“ Tripplina.
— „Starodawne prawa polskiego pomniki“ Helcla.
— „Chatka w lesie“ Syrokomli.
— „Wielki Czwartek“ Syrokomli.
— „Hrabia na Wątorach“ Syrokomli.
— „Czarnoksiężnik Twardowski“ Zielińskiego.
— „Łużeccy“ Romanowskiego.
— „Zgon Acerna“ Syrokomli.
— „Studja historyczne“ M. Balińskiego.
— Kaj. Koźmian †.
— E. Estkowski †.
1857. „Pamiętniki B. Michałowskiego“ Rzewuskiego.
— Korespondencje Jeża w *Gazecie Warszawskiej*.
— „Dwie konwersacje z przeszłości“ Ign. Chodźki.
— „Hymny boleści“ Kraszewskiego.
— „Kozaczyzna w Turcji“ M. Czajkowskiego.
— (-61). *Wiadomości polskie*.
— „Pieśni ludu polskiego“ Kolberga.

1857. „Szlachcic chodaczkowy“ Wal. Łozińskiego.
— „Rosja i Europa — Polska“ Kamieńskiego.
— „Nowy Gladjator“ Morzkowskiej.
— „Krewni“ Korzeniowskiego.
— „Wit Stwosz“ Pola.
— Założenie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu.
— „Choroby wieku“ Kraszewskiego.
— „Jermoła“ Kraszewskiego.
— „Zdaleka i zbliska“ Faleńskiego (pis. w 1853).
— „Zarysy filozofji katolickiej“ Ziemięckiej.
— „Adeodat“ Żmichowskiej.
— (-58). „Rolnicza ludność w Polsce od XV—XVI“ J. T. Lubomirskiego.
— „Ognisty lew“ Brzozowskiego.
— „Uniwersał hetmański“ Dzierzkowskiego.
— „Janko cmentarnik“ Syrokomli.
— Pisma Józ. Dunina Borkowskiego.
— Dzieła D. Magnuszewskiego.
— „Lud Ukraiński“ Marcinkowskiego.
— „Pisma krytyczno-filozoficzne“ Marcinkowskiego.
— St. Jachowicz †.
— A. Januszkiewicz †.
— St. Worcell †.
— „Gladjatorowie“ Lenartowicza.
— K. Kurpiński †.
— Ign. Komorowski †.
— „Wiadomość o Janie Kochanowskim“ Przyborowskiego.
1858. „Stefan Czarniecki“ Koźmiana.
— (-60). „Słowo dziejów polskich“ Koronowicza.
— „Zasady dziejów Polski“ Duchińskiego.
— „Wasyl Hołub“ Jeża.
— „Lechicki początek Polski“ Szajnochy.
— „Dumania“ Gołuchowskiego.
— „Poranki karlsbadzkie“ Tom. Potockiego.
— „Grób Nieczui“ Kaczkowskiego.
— „Sodalis Marianus“ Kaczkowskiego.
— „Anuncjata“ Kaczkowskiego.
— „Ułamek z Glosy św. Teresy“ Krasińskiego.
— „Boża czeladka“ Kraszewskiego.

1858. „Ułas“ Syrokomli.
— „Kasper Karliński“ Syrokomli.
— „O sztuce“ C. Norwida.
— „Paź złotowłosy“ Rzewuskiego.
— Poezje Antoniego Sowy.
— „Pustelnik w Proniunach“ Ign. Chodźki.
— „Barbara Radziwiłłówna“ Odyńca.
— „Hryć“ Grozy.
— „Biesiady filozoficzne“ Semeneńki.
— Poezje Pajgerta.
— Poezje Lenartowicza.
— „Tomiło“ Korotyńskiego.
— Pierwsze przedstawienie „Halki“ Moniuszki.
— „Tomek Sandomierczak“ Gregorowicza.
— „Udział Polaków w sprawie Wschodniej“ Jeża.
— „Cmentarz Powązkowski“ Wójcickiego.
— „Dziś i wczoraj“ Ant. Sowy.
— „Pamiętniki kuratora magazynów“ Marcinkowskiego.
— „Bakałarz“ Wolskiego.
— „Rokosz Zebrzydowskiego“ Schmitta.
— Józ. Gołuchowski †.
— J. Muczkowski †.
— K. Wojnarowska †.
— Józ. Paszkowski †.
— Józ. Sękowski †.
1859. Zygmunt Krasiński †.
— „Bitwa Racławicka“ Lenartowicza.
— „Garstka piasku“ C. Norwida.
— „Autodafe“ i „Szczęsna“ C. Norwida.
— „Szaraczek i karmazyn“ Wal. Łozińskiego.
— „Michał Sędziwój“ Szymanowskiego.
— „Domek przy ulicy Głębokiej“ Wolskiego.
— „Noc bezsenna“ Sztyrmera.
— „Szlachectwo duszy“ Chęcińskiego.
— (-64). „Podróż do Włoch“ Kremera.
— „Metamorfozy“ Kraszewskiego.
— „Wspomnienia“ Kowalskiego.
— „Zaklęty dwór“ Wal. Łozińskiego.
— „Nowa lirenka“ Lenartowicza.

1859. „Wincenty Wilczek“ L. Potockiego.
— „Mniejsze poemata i strofy ulotne“ Chęcińskiego.
— „Dla miłego grosza“ Ap. Korzeniowskiego.
— „Katechizm nierycerski“ Klaczki.
— „Dzierżanowski“ Szujskiego.
— „Halszka z Ostroga“ Szujskiego.
— „Polska w pieśni“ Deotymy.
— „Stella Fornarina“ Syrokomli.
— „Szkolne czasy Dęboroga“ Syrokomli.
— „Hanza nad Dzwiną“ Stos. Łaguny.
— „Widziadła“ Sowińskiego.
— „Sceny z życia koczującego“ E. Żmijewskiego.
— „Wieczory Wołyńskie“ Kraszewskiego.
— „Duch i krew“ Ad. Pługa.
— „Handzia Zahornicka“ Jeża.
— Poezje Wolskiego.
— (-68). *Encyklopedja Powszechna* Orgelbranda.
— Założenie *Tygodnika Ilustrowanego.*
— *Słowo* Ohryzki.
— „Ogólne zasady gospodarstwa narodowego“ Skarbka.
— Ewa Felińska †.
— Tad. Bułharyn †.
— „Listy z podróży“ Padalicy (Z. Fisza).
1860. „Boska Komedja“ Dantego w przekł. Korsaka.
— „Capreae i Roma“ Kraszewskiego.
— „Na kresach“ Zacharjasiewicza.
— „Żydowscy“ Kaczkowskiego.
— „Majątek albo imię“ Korzeniowskiego.
— „Ofiara i sumienie“ Korzeniowskiego.
— „Niedokończony Poemat“ Krasińskiego wyd.
— „Szandor Kowacz“ Jeża.
— „Historja o prapraprawnuku“ Jeża.
— „Myśl ogólna fizjologji powszechnej“ Supińskiego.
— „Z życia“ Sowińskiego.
— (-61). „Pamiętniki z pobytu na Syberji“ Ruf. Piotrowskiego.
— „Opowiadanie o Janie III“ Szajnochy.
— „Listy z pod Lwowa“ Ujejskiego.
— „Studja“ Ziemięckiej.
— „Hipoteka szczęścia małżeńskiego“ Miniszewskiego.

1860. „Galerja obrazów staroszlacheckich“ Miniszewskiego.
— „Historja kołka w płocie“ Kraszewskiego.
— „Złote kajdany“ Korzeniowskiego.
— „Pogląd na żywot i pisma Kołłątaja“ Schmitta.
— „Odstępcy“ Klaczki.
— „Kartki z podróży“ Kraszewskiego.
— „Miód kasztelański“ Kraszewskiego.
— „Jasełka“ Kraszewskiego.
— „Dzieje Księstwa Warszawskiego“ Skarbka.
— „Araukania“ Domejki.
— Adam Jocher †.
— Józ. Jaroszewicz †.
— Dom. Szulc †.
— K. Sienkiewicz †.
1861. „Stryjanka“ Pola.
— „Rozbitek“ Kaczkowskiego.
— „Dziewczę z Sącza“ Romanowskiego.
— „Powiastki Polskie“ Skarbka.
— „Jerzy Lubomirski“ Odyńca.
— „Poezje“ Antoniewicza.
— „Portrety nie Van-Dyka“ Szujskiego.
— „Dumania nad najwyższ. zagadn.“ Gołuchowskiego.
— (-63). „Fantazyjne objawy zmysłowe“ Szokalskiego.
— „O Juljuszu Słowackim“ C. Norwida.
— „Pamiętniki muchy“ Marji Brzeziny.
— „Stara panna“ M. Brzeziny.
— „Skarbczyk polski“ Ilnickiej.
— „Listy ze stepów kirgizkich“ Januszkiewicza.
— Joachim Lelewel † (29 maja).
— Adam Czartoryski † (15 lipca)
— Ign. Chodźko †.
— Ant. Gorecki †.
— Fr. Morawski †.
— Wal. Łoziński †.
— „Historja literatury polskiej“ Bartoszewicza.
— „Pisma Gabryelli“ Żmichowskiej.
— „Historja o prapraprадziadku“ Jeża.
1862. „Tyrteusz“ Anczyca.
— „Popiel i Piast“ Romanowskiego.

1862. „Hasło polskie“ K. Balińskiego.
— Otwarcie Szkoły Głównej w Warszawie.
— „Dla Moskali“ Ujejskiego.
— „Le poète Anonyme de la Pologne“ Klaczki.
— „Święty Jur“ Zacharjasiewicza.
— „Pachole hetmańskie“ Pola.
— „Anglja i Polska“ St. Koźmiana.
— (-66). „Dzieje Polski“ Szujskiego.
— „Kobieta w Polsce“ Kaczkowskiego.
— „Historja o Jacku Brzuchańskim“ Szujskiego.
— (-65). „Szkoła polska gospodarstwa społ.“ Supińskiego.
— „Jan Kazimierz Waza i Marja Ludwika Gonzaga“ Plebańskiego.
— „List ze wsi“ Sowińskiego.
— „Uczta wyzwoleńca“ Anczyca (pis.),
— „Zamieć w stepach“ Grabowskiego.
— Ludw. Kondratowicz †.
— „Poezje ostatniej godziny“ Syrokomli.
— Fr. Wężyk †.
— Fr. Kowalski †.
1863. M. Romanowski †.
— „Pieśń zbudzonych“ Anczyca (pis.).
— „Śpiewy powstańcze“ Wolskiego.
— „Poezje“ C. Norwida.
— „List otwarty do braci księży“ Kajsiewicza.
— „Gramatyka języka polskiego“ Małeckiego.
— „Jerzy Lubomirski“ Szujskiego.
— Józef Korzeniowski † (17 września).
— Mich. Grabowski † (19 listopada).
— J. A. Miniszewski †.
— „W przededniu“ Zacharjasiewicza.

DOPEŁNIENIA.

Str. 256. Opuszczono: EDWARD RACZYŃSKI. Ur. się podobno 2 kwietn. 1786 w Poznaniu. Syn Filipa, gen. wojsk pol., i Michaliny z Raczyńskich, córki Kazimierza Raczyńskiego, starosty gener. wielkopol. W l. 1804—6 kształcił się w uniw. we Frankfurcie nad Odrą i w Berlinie. W r. 1806 wstąpił do wojska napoleońskiego i walczył pod Dąbrowskim; odbył kampanję r. 1809, pod ks. Józefem, jako kapitan adjutant gen. Fiszera. W r. 1810 opuścił szeregi wojskowe i osiadł w maj. Rogalinie. W r. 1811 i 1812 posłem na sejm w Warszawie. W r. 1813 odbył podróż do Szwecji i Laponji; w roku 1814 do Turcji i Grecji. W r. 1824 oż. się z Konstancją Potocką, c. Szczęsnego, wdową po Janie Potockim. W r. 1831 pełnił misje dyplomatyczne z ramienia rządu Narodowego w Berlinie. Był członkiem Tow. Przyj. Nauk Warsz. (1827). W r. 1829 założył w Poznaniu bibliotekę publ., t. zw. Bibl. Raczyńskich. Zakończył życie samobójstwem d. 20 stycz. 1845 r. w Zaniemyślu.

Zasłynął z działalności swojej wydawniczej w l. 1821—1845. (M. in. wydał: Listy Jana III do Marysieńki, pamiętniki Paska, E. Otwinowskiego, A. St. Radziwiłła, Wybickiego, Kitowicza, Kodeksy dyplomatyczne Wielkopolski i Litwy, Obraz Polaków i Polski XVIII w. i t. d.

Ogł. nadto następ. dzieła własne:

1) „Dziennik podróży do Turcji. Wrocław 1821.

2) „Wspomnienia Wielkopolski, 2 t. 1842—43.

3) „Gabinet medalów polskich. 4 t. Poznań i Berlin. 1841—45.

Pisał do *Przyjaciela ludu*, *Tygodnika Literackiego*, *Lwowianina* (1841).

Podobizna pisma Raczyń. w dziele Wojtkowskiego.

L i s t y: 4 listy Raczyń. do Mickiewicza w t. III Korespond. Mick. List do arcyb. Dunina w *Dzien. Poznań.* 1908, w dod. do nr. 246.

Monografja: A. WOJTKOWSKI: Edward Raczyński i jego dzieło. Poznań. 1929. = ASKENAZY: Zabiegi dyplomatyczne polskie w 1830—31. *Bibl. Warsz.* 1902, III. — E. BEDERSKA: Edw. Raczyński i Biblioteka Raczyńskich. Poznań, 1924. — SINKO: Polscy podróżnicy w Grecji i Troi. Kraków, 1925, str. 30—41. — O innych źródłach do życiorysu i pracach o nim zob. rozdz. 1, księgi I monografji Wojtkowskiego.

Dodać: Do str. 208. NARCYZ OLIZAR. 1794—1862. Brat Gustawa. Uczył się w Krzemieńcu i w uniw. Wileń. Był senatorem kasztelanem Król. Pol. Po r. 1831 przebywał na emigracji. — Pisma: W *Tyg. Wileń.* z r. 1819 druk. wiersze („Smutek nad grobem Elwiry...). „Gawędy o sąsiedztwie". (Paryż, 1840). — „Pamiętniki kasztelana..." 2 t. Paryż. 1844—5. — Toż: Lipsk, 1871. — „Mémoires" (1845) (wyszedł przekł. niem.). — „Pamiętnik oryginała", 2 t. Lipsk. 1853; 2 wyd. (tytuł.) Bruksella 1862; Nowe wyd. Warsz. 1914.—„Z psalmu psalmy." Lipsk, 1857; 2 wyd. (tytuł.) Bruksella, 1862. — „Quelques mots sur les derniers événements de Pologne". Paris, 1846. — „Politique du Cabinet Russe", 1847.

Według Kraszewskiego, N. Olizar nie zostawił żadnego tak słabego pisma, jak „Pamiętniki oryginała". „Mają one tylko wartość zbyt wiernej fotografji z natury, niepoprawną ręką dokonanej". („Henr. Rzew.").

Zob. o nim Andrzejowskiego „Ramoty starego detiuka".

Do str. 321. JÓZEF CHWALIBÓG. Ur. 18 marca 1808 r., we wsi Żuków (obw. złoczowski), z o. Stanisława i m. Tekli z Żurawskich. Nauki gimnazjalne i uniwersyteckie na wydz. prawnym odbył we Lwowie, poczem zajmował różne urzędy w sądownictwie. W roku 1832 oż. się z Józefą Lanikiewiczówną. Po śmierci żony odbył pielgrzymkę do Ziemi Św. (1838—40), którą zwiedził razem z ks. Ignacym Hołowińskim. Zm. 14 lipca 1841 r.

„Zarysy myślenia i wiary". Poznań, 1846. — „Pisma Józ. Chwaliboga. Wydał Prosper Chwalibóg. (Lwów, 1849). Oprócz listów z podróży i drobnych wierszy, jest tu przekład wierszem dramatu Schillera „Turandot" oraz Uwagi nad Bochwica „Obrazem myśli mojej".

P. CHWALIBÓG: życiorys J. Chw. we wstępie do „Pism". — CHMIELOWSK w *W. Enc. powsz. ilustr.* — KS. GABRYL: Pol. filoz. relig. I. — STRUVE: Hist. logiki jako teorji pozn. — BYSTROŃ: Polacy w Ziemi Świętej... Str. 136—137 i 182—4.

Do str. 355. MAKSYMILJAN JATOWT (pseud. Jakób Gordon). Ur. ok. r. 1827 (?) Wzięty z rozkazu rządu rosyj. w rekruty, uciekł z etapu i dotarł do Paryża. W r. 1848 w Krakowie. Gdy znalazł się niebawem na terytorjum rosyjskiem, pojmany, zesłany został do Uralska i Orenburga (1849—55); stąd na Krym, skąd uciekł do Ameryki Półn. Po paru latach wrócił do Europy i przebywał czas jakiś wśród emigracji. Wreszcie osiadł we Lwowie i był tu archiwistą Wydziału Krajowego. Zm. w r. 1895 r.

M. in. ogłosił: a) „Obrazki caryzmu". Lipsk, 1861. — b) „Moskwa. Pamiętniki Jakóba Gordona, Polaka z Korony, obywatela Stanów Zjednoczonych Ameryki". Paryż, 1861. — c) „Sołdat". Lipsk, 1865. (Przedtem druk. w *Dzien. Liter.* lwow. 1863), i wiele innych.

Janik: Dzieje Polaków na Syberji. — Ujejski: w *Pam. liter.* 1925/26, str. 615.

Do str. 321. PLATON KOSTECKI. Pisarz polski i małoruski. Ur. się w Więckowicach (pod Samborem) w r. 1832. Syn księdza unickiego. Do r. 1854 uczęszczał na prawo w uniw. lwowskim; poczem ogłaszał artykuły i poezje w czosopismach. W 1854—5 redagował czasopismo ruskie *Zorja hałycka.* W l. 1855—6 był współpracownikiem *Dziennika Literackiego*, nast. *Dziennika Polskiego.* Redagował *Ruch literacki*, a w r. 1869 objął redakcję *Gazety Narodowej.* Zm. w r. 1908 we Lwowie. — Poezje. Lwów, 1862 (po rusku).—Wiersz na cześć Kraszewskiego, po polsku i po rusku, osobno (1879). (Wiersz ruski przytacza M. Frąckiewicz w pracy „J. I. Kraszewski..." (Krak. 1912) na str. 58—60).

Do str. 514. SYLWESTER GROZA. Brat starszy Aleksandra. Ur. 7 stycz. 1793 r. w Międzybożu na Podolu, z Pawła i Teofili z Kopczyńskich. W r. 1800 wraz z rodzicami przeniósł się na Ukrainę (pow. taraszczań.). W r. 1802 wstąpił do szkoły bazyljanów w Humaniu. Po ukończ. szkół w r. 1809, wstąpił do palestry w Winnicy; stąd w r. 1812 do Kamieńca podol. W r. 1819 oż. się z Wincentą Odyńcówną. Osiadł w Ryszkach na Podolu (pow. lityński), nast. w Kuryłowcach. Osiadł w r. 1834 w Kijowszczyźnie (pow. machnowicki). Zm. 4 sierp. 1849 r.

Pierwsze utwory swoje pomieścił w *Rusałce* (m. in. pow. „Przygoda Fabjana Kulińskiego"). Osobno: „Myśli nad niektóremi zdrożnościami ludzkiemi". Wilno, 1840. — „Powieści podolsko-ukraińskie". 2 t. t. 1842. — „Justynjan żeniący się". t. 1846. — „Hr. Ścibor na

Ostrowcu". Warsz. 1848. — „Pamiątki i wspomnienia". Wilno, 1848. Pisał wiele artykułów do *Athenaeum* Kraszewskiego. W rękop. dwie powieści i pisma rozmaite, wierszem i prozą.

Al. Groza w „Mozaice kontraktowej" (1857), str. 210—215.

UZUPEŁNIENIA I SPROSTOWANIA.

Str. 3—6. (Romantyzm). Schulbaum: Świat klasyczny jako źródło natchnienia romantyków polskich. *Filomata*. 1929. — (Str. 5). Kielczewski: Mowa o duchu klasyczności i romantyczności we względzie filozoficznym. (Warsz. 1822). — J. F. Królikowski: Rozprawa, z której się okazuje, że nie każda romantyczność przeciwna jest klasyczności... *Mrówka pozn.* 1821. — W. Niemojowski: Myśli dorywcze o romantyczności i romantykach. (W Kaliszu. 1830).

Str. 9—10. (Filomaci). K. Mężyński: Patrjotyzm Filomatów... *Księga pamiątk. Koła polonistów Uniw. pozn.*

Str. 28—30. (Mickiewicz). List do L. Stypułkowskiego z r. 1839 ogł. Kallenbach w dod. do t. II monogr. „Ad. Mick." w 4 wyd. — Str. 38—42. Z. Erdman-Jabłońska: Koledzy kowieńscy Mickiewicza nauczyciela. *Ateneum Wileńskie* 1929. — Pinchas Kon: Z lat nauczycielskich Ad. Mickiewicza 1819—1823. Tamże. — Windakiewicz: Mickiewicz i Zaleski. *Przegl. Współcz.* 1929. — K. Mężyński: List Mickiewicza do Bułharyna. *Myśl Narod.* 1929, nr. 48. (Por. notatkę G. Korbuta w nr. 46 *Wiadom. Liter.* 1929). — M. Wolska: Ujejski o Ksawerze Deibel. *Myśl Narodowa.* 1930, nr. 3. — J. Korpała: T. Lenartowicz a Pamiętniki Zofji Szymanowskiej. *Wiad. Liter.* 1930, nr. 6. — J. Korpała: Za kulisami pracowni Władysława Mickiewicza. Wiadom. Liter. 1930, nr. 10. — Pigoń: O Mickiewiczu i Towiańskim, tudzież o bronzownikach i bronzoburcy. *Myśl Narod.* 1930, nr. 14 i nast. — Pigoń: Echo przemówienia Mickiewicza. *Ruch liter.* 1930, nr. 3. — K. Król: Szczegóły biograficzne. *Ruch Liter.* 1930, nr. 2. — Str. 42—45. A. Potocki: Mickiewicz. L'homme et sa légende. (1930). — Windakiewicz: Brytanomanja Mickiewicza. *Przegl. Współcz.* 1929. — M. Rappaport: Mickiewicz a Żydzi. *Wiadom. Liter.* 1930, nr. 6. — J. Ujejski: Utwory Mickiewicza w czasopismach warszawskich z lat 1825—1828. *Ruch Liter.* 1929, nr. 9 i 1930, nr. 1. — St. Cywiński: Nie zauważone reminiscencje u Mickiewicza. *Ruch Liter.* 1930, nr. 1. — L. Płoszewski: Mickiewicz o ojczyźnie. *Ruch liter.* 1929 nr. 9-10. — Pigoń: Goethe a liryka religijna Mickiewicza. *Ruch Liter.* 1930, nr. 2.— Str. 45—47. Kleiner o Świteziance. *Tyg. Ilustr.* 1925. — E. Land: Z dziejów Pani Twardowskiej. *Ruch liter.* 1930. nr. 2. — Pigoń: Wzory „Żywili". *Spraw. Akad. Um.* 1929. — Str. 48—51. Pigoń: La première partie des „Aïeux" d'Adam Mickiewicz: Sa genèse. Paris. 1928. *(Revue des études slaves)*. — H. Balk: Mickiewiczowski portret dworaka. *Ruch liter.* 1929, nr. 8. — St. Kolbuszewski: Ziemski Mesjasz narodów. Poznań. 1930. — Kleiner: Imię „czterdzieści i cztery" czy nazwanie czterdziestką i czwórką. *Ruch liter.* 1929, nr. 10. — Kolbuszewski: 40 i 4 czy 44. *Ruch liter.* 1930, nr. 2. — Kleiner: Imię czterdzieści i cztery — nie czterdziestka i czwórka. Tamże. — Grebiennikow: Do źródeł mesjanizmu Mickiewicza. *Ruch liter.* 1930, nr. 3.— Pigoń: Uwaga C. Norwida o III cz. „Dziadów" *Ruch liter.* 1930, nr. 4.

O Józ. Oleszkiewiczu: Fr. Malewski: nekrolog Oleszk. w *Tyg. Petersb.* 1830, nr. 41. — Przecławski o O. w *Ruskiej Starinie* 1876. Tenże: J. O. (*Prace Komis. do badań nad histor. liter. i ośw.*). (T. N. W.). I. 1914. — Malinowski i Odyniec o O. w wspomnieniach. — Andrzejowski w Ramotach Detiuka. — Rzewuski w Teofrascie polskim (I, 208, 214). — St. Morawski: J. O. („W Peterburku"). — Rawita Gawroński: J. O. malarz i mistyk. („Studja... I, 1903). — Drogoszewski w *Pracach Komis.* do badań nad hist. liter. — P. Galauné: Tapytojas Juozas Oleškevičius. Kaunas. 1927.

Str. 55—58. L. Podhorski-Okołów: Zagadka „Pana Tadeusza". *Wiadom. Liter.* 1930, nr. 17. — Stef. Krajewski: Na marginesie „Pana Tadeusza". 1. Meteorologja „Pana Tadeusza" przeciw chronologji. 2. Data uczty w Soplicowie. *Myśl Narod.* 1929, nr. 39—40. — J. Blatt: „Sosna dymu". *Filomata.* 1929. — Drewnowska. Jeszcze „sosna dymu". *Filom.* 1929. — Podhorski-Okołów: „Takie były zabawy, spory w one lata. *Wiad. liter.* 1930. nr. 4. — Do str. 24: Prelekcje Mick. o liter. słow. wyszły w oryginale francuskim: Kursy III i IV p. t. L'église officielle et le Messianisme. (Paryż 1845, 2 t.); Kursy I i II p. t. Les Slaves. (Paryż 1849, 3 t.). Późniejsze wydanie tytułowe „Cours de littérature slave" (1866) (Notatka L. Płoszewskiego. — Str. 59. Smolarski: Źródła sądów historyczno-literackich Mickiewicza w Kursach liter. słow. *Przegl. Współcz.* 1925. — Str. 61. L. Sienkiewicz: Bibljografja Mickiewiczowska w polskiem czasopiśmiennictwie wileńskiem z l. 1918—1928. Wilno. 1929.

Str. 62. (Jeżowski). Hahn: Józef Jeżowski jako filolog. Wilno. 1929. (Odb. z *Księgi pamiątk. ku uczcz. 350 rocznicy założ. Uniw. Wileń.*).

Str. 64. (Tom. Zan). Tomasz Zan. Z wygnania. Dziennik z lat 1824—1832. Z autografu wydała Marja Dunajówna. Wilno 1929. (*Rozpr. i materjały wydz. I Tow. Przyj. Nauk w Wilnie.* Tom II).

Str. 67. (Czeczot). L. M. Cwiatkoŭ: Osobliwości naszej mowy w białoruskich filomackich utworach Jana Czeczota. Mińsk. 1927. (Po białorusku).

Str. 68. (Domejko). „Dusza, duch, materja, eter". Z autografu wydał J. Tretiak. *Przegl. powsz.* 1909.

Str. 70, w. 10 od góry, powinno być: Kłosy 1881 (nie 1880).

Str. 74. (Odyniec). List do L. Siemieńskiego z r. 1871, w dod. do jego „Religijność i mistyka w życiu i poezjach Ad. Mick." (str. 131—151). — Listy do Ewuni (Ankwiczówny) w książeczce ks. J. Siemieńskiego (1888). — Wł. Mickiewicz i Aleks. Mickiewicz o Odyńcu; zob. Żywot Ad. Mick. I, 357-9. — W. Mickiewicz: Pamiętniki, II, 62—68. — F. Kruszewska: Druga pieśń „Narzeczonej z Abydos" Byrona w tłumaczeniu Odyńca. *Rocznik Koła polonistów uniw. warszaw.* Warsz. 1927.

Str. 76. (Malinowski). Ur. się, wedł. rękopism. autobiografji, 10 wrześn. 1799 r. na Podolu. (Zob. art. J. Korpały). — Wiersz 11 od dołu, opuszczono: ...Przygotowywał drugie wydanie Historji liter. Bentkowskiego. — Str. 77, w. 18 od góry, opuszczono: Przekład polski „Dziennika" w całości, przez M. Kridla, wyszedł w Wilnie 1914. — Str. 78. J. Korpała: Mik. Malin. jako bibljograf. Kraków 1928. (Odb. z *Silva rerum*).

Str. 80. (Korsak). Ur. się 13 lutego 1806 r. — W, ostatni: pow. być: *Dzieje dobrocz. kraj.* 1824.

Str. 84. (Sękowski). Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej...

Str. 89. (Malczeski). Pigoń: Syn Malczeskiego. *Ruch liter.* 1930, nr. 3. — Wł. Jankowski: Tajemnicze pacholę z „Marji" Malcz. Tamże.

Str. 102. (Goszczyński). R. Brandstaetter: Dezorganizator twórczości poetyckiej. *Głos prawdy*, tyg. 1928, nr. 269. Artykuł pretensjonalny, bez wartości naukowej.

Str. 103. (Witwicki). W. 24, od góry, pow. być: *Bibl. pol.* 1825 (nie 1824).

Str. 104, w. 2 od dołu, pow. być: Ks. St. Chołoniewskiego.

Str. 124. (Garczyński). St. Skwarczyńska: Dwa nieznane listy Garczyńskiego. *Pam. liter.* 1924/5. Podaje listy Garcz. do ciotecznej siostry, Korneliny Skórzewskiej, z l. 1830 i 1892, z Neapolu i Drezna.

Str. 125. (Gosławski). M. Giergielewicz: Maurycy Gosławski jako krytyk literacki. *Ruch liter.* 1930, nr. 4.

Str. 131. (Liter. emigracyjna). J. S. (Sokulski): Notatki bibljofila. II. Księgarz wczorajszy. Sylwetka emigracyjna. Kraków. 1926.

Str. 140. (Słowacki). Pierwodruk „Hymnu" ukazał się w *Polaku Sumiennym* z dn. 4 grudnia 1830 r. (Zob. art. Z. Hajkowskiego). — Str. 147, w. 8, pow. być: wyd. 2 tomów I i II; w. 19 od góry, pow. być: Rz. D. Bol. (nie D. Bol.). — Str. 150. Windakiewicz: Słowacki we Włoszech. *Przegl. Współcz.*, 1927, lipiec. Str. 150—153. E. Richlik: Ukraińskie motywy w poezji Jul. Słow. Nieżin. 1929. — Hahn: J. S. jako twórca dramatyczny. *Wiadom. Towarz. Uniw. Lubel.* 1928, kwiec. — St. Trojnar: Apokalipsa św. Jana w twórczości Jul. Słow. *Pam. liter.*, 1929. — Str. 154. H. Życzyński: Przyczynki do „Żmii" Słowackiego *Ruch liter.*, 1930, nr. 3. — Z. Hajkowski: Pierwodruk „Hymnu" Słow. *Ruch liter.*, 1930, nr. 4. — Str. 156, 159. Art. Lewestama o Balladynie i Lilli Wenedzie druk. w Gaz. Codz. 1859, nr. 178—196, (nie w G. Pol.). — Str. 157—8. Cywiński: „Eloe dawną kochanką poety". *Pam. liter.*, 1930. — Str. 159. Art. Libelta o „Mazepie" pierwotnie druk. w *Tyg. Liter.*, 1840. — Str. 160. T. Błocki: Reminiscencje staroż. Hellady w „Grobie Agamemnona" J. Słow. *Filomata*, 1929, nr. 9. — Str. 161. Folkierski: wstęp do „Księcia Niezłomnego" w wyd. *Bibl. Narod.*,— W. Husarski: Uwagi o kolorytyce w „Śnie srebr. Salomei". *Pro arte* 1919, luty. — Str. 163—4. P. A. Kostruba: Narodziny Popiela. Z badań genetycznych nad „Królem Duchem". *Ruch liter.*, 1930, nr. 4. — Str. 162. St. Skwarczyńska: „Genezis z ducha" Słowackiego wobec „Confessiones" św. Augustyna. *Pam. liter.*, 1930.

Str. 175 (Krasiński). Listy do Delfiny Potockiej 1839—43. Poznań. 1930. (Wyd. A. Żółtowski). — Str. 183. Ad. Żółtowski: Epistolarium Krasińskiego, *Pam. Warsz.* 1930.

Str. 187. (M. Czajkowski). W. Mickiewicz: Pamiętniki. I.

Str. 192. (Lelewel). K. Chodynicki: Zasadnicze składniki syntezy dziejowej Lelewela. *Przegl. Współcz.* 1930, maj.

Str. 193, wiersz 3, pow. być: str. 105 (nie 122).

Str. 198. (Mierosławski). M. Szarota: Mierosławski w cytadeli poznańskiej po upadku powstania z r. 1848. *Przegl. Współcz.* 1927, lipiec. — Wł. Mickiewicz: Pamiętniki II.

Str. 199. Ustęp o W. Migurskim pow. być na str. 203.

Str. 212 (L. Niedźwiecki). List N. do Wł. Zamoyskiego z r. 1842 podaje L. Płoszewski w *Ruchu liter.*, 1929, nr. 10.

Str. 216. (Szotarski). Poezje w *Roczn. Emigr. Pol.* 1836. — Trentowski: Stara walka wolności z koniecznością. *Oręd. Nauk.*, 1842 nr. 4—11.

Str. 220. (L. Ulrich). „Noc listopadowa" (Fragment poematu). *Głos Narodu*, 1929, nr. 322.

Str. 225. (T o w i a ń s k i). Pigoń: O Mickiewiczu i Towiańskim, tudzież o bronzownikach i bronzoburcy. *Myśl Narod.* 1930, nr. 14 i nast. — W. 18 od góry pow. być: X. Edw. Duński. Listy (1848—1856). Wydali A. Begey i J. Komenda Turyn 1915.

Str. 222. W. 8. Opuszczono: J. B. O s t r o w s k i, zob. wyżej, str. 111.

Str. 241. (E. C h o j e c k i). „Hanna", powieść historyczna, w *Bibl. Warsz.*, 1845, III.

Str. 254. (H o e n e-W r o ń s k i). M.: Józ. Hoene Wroński jako uczeń szkoły wydział. poznań. 1786—1790. *Kronika M. Poznania.* 1929.

Str. 256. Dod. W. Ciechowski: Czasopisma polskie na Litwie. [1760—1864]. Odb. z *Kwart. Litew.*

Str. 259. (M o r a c z e w s k i). A. Wojtkowski: Listy Jędrzeja Moraczewskiego i Libelta o stosunkach w Poznaniu i Wielkopolsce. *Kronika m. Poznania* 1926, nr. 3—4.

Str. 263. (C i e s z k o w s k i). Ks. K. Kowalski: Podstawowe zasady filozofji Cieszkowskiego. *Kwart. filoz.*, IV. — Kühne: Cieszkowski und die deutsche idealistische Philosophie. *Prager Presse.* 1930. — E. Dąbrowski: Pojęcie Trójcy Św. u Cieszkowskiego. *Przegl. Teolog.* 1927.

Str. 266. (L i b e l t). Kaczmarski: Rozwój i źródła poglądów estetycznych Libelta. *Kwart. Filoz.* 1929. — B. Gawecki: Z zaniedbanej dziedziny. *Myśl Narod.* 1929, nr. 49.

Str. 266. (C y b u l s k i). W. 14 od góry, pow. być: został w r. 1841 docentem filologji słowiańskiej.

Str. 276. (M a ł e c k i). E. Kunik: Lęchica. Lwów, 1898. (Odb. z *Kwart. histor.* XII).

Str. 310. (M. M a n n). Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej, Syrji i Egipcie. Kraków, 1930.

Str. 315—7. (S i e m i e ń s k i). Ur. się 13 sierpnia 1807 r. (nie 1809. Zob. not. J. Szafrana). — J. Szafran: Do biografji Lucjana Siemieńskiego. *Ruch liter.*, 1930, nr. 2. — Pod pseud. Jan z Wygnańczyc Dąbrowa Siem. ogł. „Pomysły o harmonji społecznej. Poznań, 1845. (Odb. z *Oręd. Nauk.*). — Sinko: wstęp do Odyssei w wyd. *Bibl. Narod.*

Str. 327. (S z a j n o c h a). Finkel: Papiery i korespondencje K. Szajnochy. *Przew. bibliogr.* 1927, nr. 1. [W Ossolineum; tu m. in. utwory powieściowe i dramatyczne Szajnochy].

Str. 329. (S z c z. M o r a w s k i). Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej...

Str. 343, w. 16 od dołu, powinno być: Art. o Jabłońskim w *Kraju*, 1883 (nie 1882).

Str. 344—5. (K. B r z o z o w s k i). List do W. Belzy. *Kraj*, 1883, nr. 43. — Bystroń: Polacy w Ziemi Świętej...

Str. 366. (W i e l o p o l s k i). Baudouin de Courtenay. Margrabia Wielopolski jako zbrodniarz. (W „Jako lecące żórawie"...).

Str. 370, w. 7, dod. „Społeczność Warszawy w początkach naszego stulecia", 1877.

Str. 390. (G. Z i e l i ń s k i). Janik: Dzieje Polaków na Syberji (1928), str. 177 i n.

Str. 398. (Z i e m i ę c k a). J. Rzętkowska: Poglądy pedagogiczne E. Ziemięckiej. *Bluszcz* 1922.

Str. 425—6. (C. N o r w i d). Pigoń: Dwie recenzje literackie C. Norwida. *Ruch liter.* 1926, nr. 5. — J. Budkowska: Rytmika Cyprjana Norwida. *Pam liter.* 1930. — W Borowy: Norwidiana 1925—1929. *Pam. liter.* 1930. — Pigoń: Uwaga C. Norwida o III cz. Dziadów. *Ruch liter.* 1930, nr. 4. — St. Cywiński: Czy C. Norwid miał coś wspólnego z wydaniem wiersza Słowackiego „Odpowiedź na Psalmy przyszłości"?. *Ruch liter.* 1930, nr. 4.

Str. 439. (D z i e k o ń s k i). Feliński: Pamiętniki, wyd. 2, t. I, str. 140—146.

Str. 454. (K. B a l i ń s k i). J. S. [Sokulski]: Notatki bibliofila II. Księgarz wczorajszy. Kraków, 1926. — Str. 454. w. 4, pow. być: „Śpiewakowi Mohorta bratnie słowo". Londyn 1856. Wyd. 2, Londyn. 1863.

Str. 473. (K r a s z e w s k i). Wł. Mickiewicz: Pamiętniki I.

Str. 451. (Ż m i c h o w s k a). R. Altenberg: Dzieciństwo Narcyzy Żmichowskiej. *Kobieta współcz.* 1929, nr. 26—31:

Str. 459. Ustęp o Henryku Merzbachu pow. być na str. 419.

Str. 507. (J e ż). Z dawnych wspomnień. *Kraj* 1883 i 1884.

Str. 529, w. 13, pow. być: z tradycji poleskiej (nie „polskiej").

Str. 536. (A p. K o r z e n i o w s k i). Drukiem ogł. nadto następ. utwory: a) „Batożek", kom. Lwów 1861. [Dla dzieci]; b) „Co robić z tym fantem co go trzymam w ręku?" Warsz. 1862; c) „Bez ratunku", urywek dramatu. *Tyg. Ilustr.* 1866, I, i drobne utwory po czasopismach. W rękop. pozostały: dwa zbiory poezyj: a) z r. 1846, p. t. „Zgliszcza"; b) z l. 1849—54, p. t. „Czyscowe pieśni", oraz „Żywot jenerała Kołyszki". — Str. 537. W. Szymanowskiego ocena kom. „Dla miłego grosza" w *Gaz. Codz.* 1859, nr. 308—309. — Ad. Pługa ocena „Dla miłego grosza" w *Tyg. Ilustr.* 1860. — K. Bartoszewicz: Ojciec Conrada. *N. Ref.* 1926, nr. 91—92. — St. Pomarański: Nieznane listy matki Conrada do męża. *Gaz. Lwow.* 1929, nr. 154—160.

Str. 539, w. 10, pow. być: M. Rolle: W roku jubileuszów. („In illo tempore...").

SKOROWIDZE

a) Wykaz pisarzów polskich.

b) Wykaz niektórych utworów bezimiennie wydanych lub autorstwa niepewnego,

SPIS RZECZY.

Królestwo Polskie.